

# ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಭಾಗೆ - 7

ಸೂತ್ರ-ಭಾಷ್ಯ-ಟೀಕಾ-ಟಿಪ್ಪಣಿ-ಮೊದಲಾದ 18 ಗ್ರಂಥಗಳೊಂದಿಗೆ  
ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ



ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ, ಸದಧಿಕರಣ  
ದಹರಾಧಿಕರಣ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ



ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠ, ಮುಳಬಾಗಿಲು

॥ ತ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಭಾಗ - ೭

## ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತೃತೀಯ ಪಾದ - ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ, ಸದಧಿಕರಣ, ದಹರಾಧಿಕರಣ,

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ, ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ	ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ
ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ	ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ	ಪ್ರಕಾಶ	ಭಾವಬೋಧ
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	ಸತ್ಪರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	ಗುರುರಾಜೀಯ	ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಟೀಕಾ
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ	ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ	ಅಣುಭಾಷ್ಯ
	ಭಾವದೀಪ		ತತ್ಪ್ರಮಾಂಡರೀ
	ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಡರೀ		

(ಶಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ, ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ)

\* \* \* \* \*

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು :

ಎ|| ಆರ್. ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀರಂಗಮ್

ಸಂಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ :

ಎ|| ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

ಬೆಂಗಳೂರು

- - - - -

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠ

ಮುಳಬಾಗಿಲು.



ii

'ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ' ಖರೀದಿಸುವವರ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಮಧ್ಯಮಿಯ (ದಿನಾಂಕ : 01-02-2012) ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಳುಬಾಗಿಲು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶ್ರೀಶ್ರೀ ಕೇಶವನಿಧಿಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶನ : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠ, ಮುಳುಬಾಗಿಲು.

ಸಹಯೋಗ : ಶ್ರೀಮತಿ ಲೀಲಾ ಮತ್ತು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಹ್ಲಾದ

ಡಾಯಲ್ಸ್ ಟೌನ್, ಪೆನ್ನಿಲ್‌ವೇನಿಯಾ, ೧೮೯೦೧,

ಯು.ಎಸ್.ಎ.

ಪ್ರಥಮಮುದ್ರಣ : 2012

ಬೆಲೆ : 1000 ರೂ

ಪ್ರತಿಗಳು : 1000



Publication Copy right :

ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠ, ರಾಘವೇಂದ್ರ ಕಾಲೋನಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

Author Copyright

ಬೆಮ್ಮತಿ ವೆಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

All rights reserved . No part of this publication may be produced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the proper permission of Bemmatti Venkateshacharya.

ಅಕ್ಷರಜೋಡಣೆ :

ಸುಧೀಂದ್ರರಾವ್, ಗಿರಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ನಾಗಲತಾ(ಸುಧಾ)ಗಿರಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮುಖಪುಟ :

ಶ್ರೀಮತಿ ಕೃ|| ಸೌ|| ಬಿ. ಎನ್. ಪರಿಮಳ

ಮುದ್ರಣ

ದರ್ಶನ್ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್, ರಾಘವೇಂದ್ರಕಾಲೋನಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

## ಸ್ಮರಿಸಿ ಬದುಕಿರೋ

ದುವಾದಿಗಳೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ದುವಾದಿಗಳೆಂಬ ಮದಭರಿತ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಸಿಂಹದಂತಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ನಾಸ್ತಿಕರ ಗರ್ವ ಎಂಬ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ! ನಿಮಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ, ಜಯವಾಗಲಿ, ವಿಜಯವಾಗಲಿ.

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯಕಾರ ಹಾಕಿದವರು ಶ್ರೀಶ್ರೀವಾದರಾಜರು -

ಜಯ ಜಯತು ದುವಾದಿಮತತಿಮಿರಮಾರ್ತಾಂಡ

ಜಯ ಜಯತು ವಾದಿಗಜಪಂಚಾನನ |

ಜಯ ಜಯತು ಚಾರ್ವಕಗರ್ವಪರ್ವತಕುಲಿತ

ಜಯ ಜಯ ಜಗನ್ನಾಥ ಮಧ್ವನಾಥ ||

ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಜಯಶಾಲಿಗಳು' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವ ದಿನ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂದಿನ ದಿನವೇ ಸುದಿನವು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಬೇಕಾದರೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದ ಮೇಲೆ ಲೌಕಿಕ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸಾವಿರ ಹಸುಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೇ?

ಅಥವಾ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವಂತೆ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಎಷ್ಟು ಫಲವು ಬರುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟು ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವೇ?

ಸಕಲವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮಹಾಲ್ಕ್ವೀರೇವಿಯನ್ನು ಜಗದೊಡೆಯನಾದ ಮುಕುಂದನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಕಲ್ಯಾಣಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವೇ?

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಸಿರು-ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಹೆಬ್ಬಯಕೆಯೇ?

ಈ ಎಲ್ಲ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳು ಈಡೇರಬೇಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರೆ ಸಾಕು.

ಅಥವಾ ಅವರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕುಕರಗಳನ್ನು ಓದಿದರೆ ಸಾಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪಾಡಿಕೊಂಡಾಡಿದವರು ಶ್ರೀಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆನ್ನಲು ಜ್ವಲಂತ ದೃಷ್ಟಾಂತ - ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮವಾದ ಅಪಾರ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರಿಗೆ ಮಧ್ವನವಮಿಯ ಯಥಾರ್ಥ ಅಚರಣೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತ್ಯಾಸ್ಪದವಾದದ್ದು.

ಪ್ರಕೃತ ಸ್ವತಃ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರೇ ನಿಂತು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ 'ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ' ಗ್ರಂಥದ ೭ನೆಯ ಭಾಗವು ಖರನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಮಧ್ವನವಮಿಯಂದು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರೇ ಸ್ವತಃ ಸಂತೋಷಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮೇಲಿನ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಈ ಸಂಪುಟವನ್ನು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಮತ್ತೇನು...!!

ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಶ್ರೀಕೇಶವನಿಧೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಮುಳುಬಾಗಿಲು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ೦೧-೦೨-೨೦೧೨ ಖರನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಮಧ್ವನವಮಿಯಂದು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಗಳವರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಧ್ವಿತೀಯರಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್.ಬಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ನಮ್ಮ ಯೋಜನೆಗೆ ಜೀವಾಳುವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೂ ಅನಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಶ್ರೀಮತಿ ಲೀಲಾ ಮತ್ತು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಡಾಯಲ್ ಟ್ರಾನ್, ಪೆನ್ಸಿಲ್‌ವೇನಿಯಾ ಇವರು ಪ್ರತಿಸಂಪುಟದಂತೆ ಈ ಸಂಪುಟಕ್ಕೂ ಉದಾರವಾಗಿ ಧನಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ದಿ. ಕೆ. ಎಸ್. ವೆಂಕಟರಾವ್ ಮತ್ತು ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಇವರಿವರ ದಂಪತಿಗಳ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೆ.ವಿ. ಜಯತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮತಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ದಂಪತಿಗಳು ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ರೂ.ಗಳನ್ನು ಈ ಕೃತಿಗಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯವಾಯುಗುರುಗಳು ಸತ್ಯಲಾಣಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿ.

ಶ್ರೀ ಸುಧೀಂದ್ರರಾವ್ ಗಿರಿನಗರ, ಇವರು ಹರಿಭಕ್ತರ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯೋಜನೆಗೆ ಬಹಳ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಅನೇಕ ಪುಟಗಳನ್ನು ಸೇವಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಇವರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟ ಎಂಟನೆಯದ್ದು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಮ್ಮ ಘೋಷಿತ ಯೋಜನೆಯು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಬರೆದಿರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥದ ಮುಕ್ತಾಯವಲ್ಲ. ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಬರೆದಿರುವ ಎಂಟು ಪಾದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳ ಅನುವಾದದ ಮುಕ್ತಾಯ. ಉಳಿದ ೫ ಪಾದಗಳ ಅನುವಾದದ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಯೋಜನೆ. ಒಂದು ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ೮ನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಘೋಷಿತ ಯೋಜನೆಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ. ೮ನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಮರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಬರುವ ಖರ ನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಬಹುಳ ಚತುರ್ಥಿ ಶ್ರೀಮದ್‌ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನೆಯಂದು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉತ್ಕಟ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರೇ ನಿಂತು ನಡೆಸುತ್ತಾರಂಬ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವಿದೆ.

ಹತ್ತಾರು, ನೂರಾರು ವಿಘ್ನಗಳ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕಾರ್ಯವು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರೇ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಪವಾಡ.

ಕಾಲೇ ಫಲತಿ ಸುರದ್ವು: ಚಿಂತಾಮಣಿಸ್ತು ಯಾಚತೇ ದಾತಾ |

ವರ್ಷತಿ ಸಕಲಮುಭೇಷ್ಠಂ ದರ್ಶನಮಾತ್ರಾತ್ ಶ್ರೀಪಾದರಾಣುನಿ:

ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಕಾಲ ಬಂದಾಗಷ್ಟೇ ಫಲ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಯಾಚನೆ ಮಾಡಿದರಷ್ಟೇ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಕು; ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಣ್ಣುಮುಷ್ಕಗಳ ತಪೋಭೂಮಿಯೆಂದು ಅಬ್ಬಾರು ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶೇಷಗಿರಿ ಆಚಾರ್ಯ, ಗಿರಿಯಮ್ಮ ಎಂಬ ದಂಪತಿಗಳು ದೇವರ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಭಗವಂತನು ಗಂಡು ಮಗುವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಮಗುವಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡು ಮಗು ಮುದ್ದಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು.

ನಾಲ್ಕೈದು ವರ್ಷಗಳ ಮಗು ಒಮ್ಮೆ ಹಸುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಇವರು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನಂತರ ಶ್ರೀ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ಮುಂದುವರೆದ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು. ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು, ತಪಸ್ವಿಗಳು, ಯತಿಪುಂಗವರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಅಬ್ಬಾರು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ಪುರುಷೋತ್ತಮ

ತೀರ್ಥರನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಬ್ಬಾರು ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಷ್ಟು ದೂರವಿದೆಯೆಂದು ಇವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಅದು ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವ ಸಮಯ. ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಮಗು ಹಸುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವಾಗ ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು-

‘ಮಗು, ಅಬ್ಬಾರು ಇನ್ನು ಎಷ್ಟು ದೂರವಿದೆ?’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ಬಾಲಕನು ಥಟ್ಟನೆ ಉತ್ತರಿಸಿದನು -

‘ಸ್ವಾಮಿ ! ಸೂರ್ಯಮುಳುಗುವ ಸಮಯ. ಹಸುಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಊರು ಎಷ್ಟು ದೂರವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಾವೇ ತಿಳಿಯಬಹುದಲ್ಲವೇ?’ ಎಂದು.

ಶ್ರೀಗಳವರಿಗೆ ಊರು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು. ಬಾಲಕನ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಗೆ ಮನಸೋತು-  
ಸಾಯಂಕಾಲೇ ಕದಾಚಿತ್ ಗುಣಗಣಭರಿತೇ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣೇ ಯತೀಂದ್ರೇ |

ದೂರೇ ಗ್ರಾಮಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಕಿಯತಿ ಕಥಯ ಮೇ ಬಾಲಕೇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ |

ಸೂರ್ಯಂ ಮಾಂ ಸೈರಿಭಾಂಸ್ತ್ವಂ ಸಕಲಬುಧಮಣೇ ಪಶ್ಯ ಕಿಂ ತ್ವಾಂ ಬ್ರುವೇಹಮ್ ||

ಅನಂತರ ಅಬ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥರನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಮ್ಮ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು.

ಎಲ್ಲರ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮತ್ತು ಅವನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಮಠದಲ್ಲೇ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡರು. ಯೋಗ್ಯಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನ ಮಾಡಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಮೀಮಾಂಸಾ, ವೇದಾಂತ ಎಂಬ

ಚತುಃಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ವಿದ್ವಾಂಸನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ವಿದ್ವತ್ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧಾಮ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಬಿರುದು ಬಂದಿತು. ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕಂಡು ಪರಮಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು ಒಂದು ದಿವಸ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ನೀಡಿದರು. 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣತೀರ್ಥ' ಎಂದೇ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಲಂಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ತೀರ್ಥರು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಯಸಿದರು. ಆವಾಗ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀವಿಭುದೇಂದ್ರತೀರ್ಥರ ಬಳಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಭುದೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ರಾಮೇಶ್ವರದಿಂದ ಹಿಮಾಲಯದ ತನಕ, ಎಲ್ಲಾ ಕುಪಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಅಪ್ರತಿಮ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರೊಬ್ಬರೇ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣತೀರ್ಥರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾಗಲು ಸಮರ್ಥರೆಂಬುದು ಶ್ರೀಸ್ವರ್ಣವರ್ಣತೀರ್ಥರ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿತ್ತು.

ಶ್ರೀವಿಭುದೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಅಂತೇವಾಸಿಗಳಾಗಿ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣತೀರ್ಥರು ಉದ್ವಂಧಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಸಮುದ್ರದಂತಹ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಲು ಇವರೊಬ್ಬರೇ ಸಮರ್ಥರೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣತೀರ್ಥರಿಗೆ ಮುಂದೆ 'ಶ್ರೀಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಬಂದಿತು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಾಠ-ಪ್ರವಚನ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ದುರ್ಮತಗಳ ಖಂಡನೆ, ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಳುಬಾಗಿಲು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಮುಳುಬಾಗಿಲು ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಅಂಜನಾದೇವಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವೆಂಬ ಬಿರುದಿದೆ. ಕೌಂಡಿನ್ಯಯಷಿಗಳ ತಪೋಭೂಮಿಯೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವೂ ಇದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದಲ್ಲೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ಅಂತೇವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ ವಿಷಯ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ, 'ವಾಗ್ವಜ್ರ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಮುಂದೆ ನ್ಯಾಯಾಮೃತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ವ್ಯಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕೃಷಿ ಮಾಡಿದ್ದರೋ, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಕೃಷಿ ಮಾಡಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. 'ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರವರ್ತಕ'ರೆಂಬ ಬಿರುದೂ ಸಹ ಇವರಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರೇ ಹಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ -

ವಾದಿಗಜಮಸ್ಥಕಾಂಕುಶ ಸುಜನಬುಧಗೇಯ  
ಮೇದಿನೀಸುರವಂದ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜ || ಪ ||

ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕಲಾಪ ಸನ್ಯಾಸಕುಲದೀಪ  
ಸಕಲ ಸತ್ಯಸ್ಥಾಪಕ ಸುಜ್ಞಾನದೀಪ ||  
ಪ್ರಕಟಪಾವನರೂಪ ಅರಿಕುಜನಮತಲೋಪ  
ನಿಕಟವರ್ಜಿತಪಾಪ ಕೀರ್ತಿಪ್ರತಾಪ || ೧ ||

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹರಿಪದಾಂಬುಜಭೃಂಗ ಪರಮತಾಹಿವಹಂಗ  
ಪರಮಸುಗುಣಾಂತರಂಗ ಭವದುರಿತಭಂಗ ||  
ಶರಣಕೀರ್ತಿತರಂಗ ಶತ್ರುತಿಮಿರಪತಂಗ  
ಶರಣು ಶುಭಚರಿತಾಂಗ ಷಟ್ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗ || ೨ ||

ಸಿರಿಕೃಷ್ಣದಿವ್ಯಪಾದಾಬ್ಜಚಿಂತಾಲೋಲ  
ವರಹೇಮವರ್ಣಮುನಿಪತಿಯ ಸುಕುಮಾರ ||  
ಗುರುತಿಲಕ ಶ್ರೀಪಾದರಾಯ ಅಮಿತೋದ್ಧಾರ  
ಶರಣಜನಸುರಧೇನು ಭಕ್ತಿಮಂದಾರ || ೩ ||

ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಸಾಧಕರು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು -  
ಬಿಭ್ರಾಣಂ ಕೌಮವಾಸಃ ಕರದೃತವಲಯಂ ಕಾರಕೇಯೂರಕಾಂಚೇ  
ಗ್ರೈವೇಯ ಸ್ವರ್ಣಮಾಲಾಮಣಿಗಣವಿಚಿತಾನೇಕಭೂಷಾಪ್ರಕರ್ಷಂ  
ಭುಂಜಾನಾಂ ಷಷ್ಟೀಶಾಕಂ ಹಯಗಜಶಿಖಾನಘ್ನಾ ಶ್ವಯ್ಯಾರಥಾಡ್ಯಂ  
ವಂದೇ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಂ ತ್ರಿಭುವನವಿದಿತಂ ಘೋರದಾರಿದ್ರ್ಯಶಾಂತ್ಯೈ

ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಶಾಲಿನಃ  
ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಮುನೀನ್ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾಗುರೂನ್ಮಮ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಇಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರನ್ನು ಹೀಗೆ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು.

ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿ, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸಾಧನೆಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡಲಿ. ಮತ್ತು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ತತ್ವವಿಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಸುವಂತಹ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕರುಣಿಸಲಿ.

ಅನುವಾದಕರು

ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ



## ಮುನ್ನುಡಿ

### ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

#### ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಎಷ್ಟು ಸ್ವರಸ? ಏಕೆಂದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಸಹ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವಿನಾಶಿತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಕಾರರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಾವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೋ, ಅವನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಯೋಗರೂಢವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಬೇರೆಡೆ ಇರಬಾರದೆಂದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಹಾರ.

**ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೆ**

ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶರೀರವಿಯೋಗರೂಢಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ನಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪನಾಶವೆಂಬರ್ಥ ಇರುವಂತೆ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂಬರ್ಥವೂ ಸಹ ಇರುವುದರಿಂದ 'ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ' ಎಂಬ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಶಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾದದ್ದನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪಂಕಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ, ಕುಮುದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪದ್ಧತ್ಪಂಜಾತಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಪಂಕಜನಿರ್ವಹಿತವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶರೀರವಿಯೋಗರೂಢಿತವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವೆಂಬ ಜಾತಿಯ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಶಬ್ದದಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರವಿಯೋಗರೂಢಿತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಎಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಧರ್ಮವು

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳ ಭೇದದಿಂದಷ್ಟೇ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಯೆಂದು ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೆನಿಸಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನೇ ಅವುಗಳಿಗೂ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗೊಂದಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಆಯಾಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಮೂರನೆಯ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವದ ಲಕ್ಷಣ**

ಅಥವಾ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇನೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ರೂಢವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಯೋಗರೂಢಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಕೇವಲ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಂತೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

**ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿ**

ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಧಿಕರಣ ರಚನೆಯು ಬಹಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು - ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವನ್ನು ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಕಲಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ಈ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬಹಿರಂಗವಾದ ಎರಡು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರು, ಮತ್ತೆ ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರು. ಹಾಗೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಢಾಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದೊಂದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು, ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

### ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

'ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ, ಉಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಣಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಆವಾಗ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

'ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಣಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.

### ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಣಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವು ಕ್ಷುದ್ರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷಾತೀತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು ಹೊರತು; ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು.

### ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೆ 'ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಆತ್ಮಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಸಕಲ ಭಕ್ತಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿರುವಿಕೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅನತ್ಯತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಈ ಒಂದೇ ಒಂದು ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ', 'ಪ್ರಶಾಸನ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾಳೆ ಹೊರತು, ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ 'ಆಕ್ಷರ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲ. ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತವು ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನೇ ಆಕ್ಷರನಾಗಬೇಕು. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಷ್ಟೇ ಆಲ್ಲದೆ, ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ಇದೆ.

'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪೂ್ರೇತಂ ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಆಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಓತಪೂ್ರೇತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯವಾಗಿವೆ ಅಥವಾ ಆಧೇಯವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಿಂದ್ರಲೋಕಾ ಓತಾಶ್ಚ ಪೂ್ರೇತಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪೂ್ರೇತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಧೇಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಾದೇಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಪೂ್ರೇಷ್ಯತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಕಾಶದಿಂದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪೂ್ರೇಷ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂ್ರೇಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂ್ರೇಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಭಾದಿರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಹೇತು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತು, ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಾಕೃತ ಸೌಲ್ಕಾರದಿರಾಹಿತವೆಂಬ ಹೇತುಗಳೂ ಸಹ ನಿರವಶಾಶವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ 'ಪ್ರ' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು (ಶಾಸನ) ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಜ್ಞೆಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದರೂ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಜ್ಞೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಶಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೌಲ್ಕಾರದಿರಾಹಿತವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌಲ್ಕಾರದಿರಾಹಿತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರದಿರಾಹಿತವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ಪ್ರಾಕೃತವೂ ಅಲ್ಲದ ಸೌಲ್ಕಾರ, ಅಣುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

### ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ಥೂಲನೂ ಅಲ್ಲ ಅಣುವೂ ಅಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸೌಲ್ಕಾರ, ಅಣುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಣುತ್ತವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಅಣುತ್ತವೂ, ಸ್ಥೂಲತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೂಲತ್ವವಾಗಲೀ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಣುತ್ತವಾಗಲೀ ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳ ಆಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

### ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ತಮಹತ್ವಗಳಿರದನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ಮಹತ್ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುಟ್ಟ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಕಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ತ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ತ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ



ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ - ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

### ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಆಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಆಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದ ಬಲದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪರಿಣಾಮವಿರುವುದು ಸರ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಣುಪರಿಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂಜಿಯು ತುದಿಯು ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಯಿತೆಂದರೆ ಆ ಸೂಜಿಯ ಸಣ್ಣ ಭಾಗದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಆ ಪರ್ವತದ ಸಂಬಂಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಕಾಶದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶವೂ ಸಹ ಆಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಪುನರುಕ್ತಿ ಪರಿಹಾರ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕ್ರಮ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ಅಕ್ಕರನಾಮಕನಿಗೆ ಅನಶನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಕ್ಕರನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗೆ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹಿಂದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದನ್ನು. ಅದಕ್ಕೂ ಸಹ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಯಾವ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತೇವೋ, ಅದನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ದಷ್ಟಪುಷ್ಟನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಅವನು ಬದುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ 'ಏನನ್ನೂ ಅವನು ತಿನ್ನಲಾರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ 'ಸಕಲಜಗದ್ಭೃತ್ವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ವಿಚಾರವು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಆಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ, ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ನೂರುರೂಪಾಯಿ ಇರುವವನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಹೇಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಷ್ಟೇ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವ ಸೂತ್ರದಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಣುತ್ತವನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಉತ್ಪಮಣಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ತವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ದಹರಾಧಿಕರಣದ 'ಅಲ್ಪತ್ರತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗಗನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಅವಯವಿ ರೂಪದಿಂದ ಮಹತ್ವವಿದ್ದಂತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅವಯವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಮೂರುಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಆಕ್ಷರಂಮುಂಬರಾಂತಧ್ಯತೇಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, 'ಕೇವಲ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವು ಇದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅನೇಖತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗುವುದಾದರೆ ನಿಃಸ್ವಭಾವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವ್ಯಾಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇದು ಪಡೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಶೈಲಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಹೃದಯಂಗಮ- ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

### ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಸಕಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಓಂಕಾರವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಉಪಾಸನಗಾಗಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೇನೇ ತೋರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಿತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅವಾಗ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಹ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇವರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡೇ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಗೌರಯಂ ವ್ಯಕ್ತೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಿಂದ ಗೋ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಜಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಚೇತನಧರ್ಮಗಳು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

### ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃತಿ ಪದವೂ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದರೆ ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಹೇತುವೂ ಸಹ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ವಸ್ತು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಎಂದಿಗೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತವಾದ ಶುಕ್ತಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ರಜತವನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬುದು ಎಷ್ಟು ಹಸ್ಯಾಸ್ತದವೋ, ಅದರಂತೆ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಜೀವರನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಇವರು ನೀಡುವ ಹೇತು. ಆದರೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಮೊದಲೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಹೊರಟ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭೇದಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

### ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಾಮಾನುಜರೂ ಸಹ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮಾತನ್ನೇ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಜೀವರೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ತೈಕಾಲಿಕ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇವರು ನೀಡುವ ಸಮರ್ಥನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ ತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತು. ಭೂತಾಕಾಶವು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಜನ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಜನ್ಯವಾದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಭಾವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿ ಭಾವ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಆಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇತರ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಇವರ ವಾದ.

ಇವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನಾನುಗುಣ್ಯದೋಷವನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

## ಸದಧಿಕರಣ

**'ಸತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ**

ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ 'ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

## ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಪರಿಷ್ಕಾರ

'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನೇರವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸಿದೆ. ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಇದೂ ಸಹ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ, 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಘಟ, ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಹೀಗೆ - ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಅಥವಾ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಎಂದು ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

### 'ಸತ್' ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯದ ಪ್ರಯೋಜನ

ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಸಹ ಕಾರಣತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು 'ಸತ್' ಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು

ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸುಷುಪ್ತಿಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಒಂದು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲ. ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಹ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

### 'ಸ್ಥಾನ' ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಎಂಬುದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಇರುವಾಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿದೆ. ಏನೆಂದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅದೆಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ತದೇಕದೇಶವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಹಜವಾಗಿ ಕೈಮುಕ್ತವಾಗಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, (ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಘಟಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಆಗಮನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಆರೂಪಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.



## ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಷಡ್ವಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈಗ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ವಾದಸಂಗತಿಯಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ.

### ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಕರಣವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ.

'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಹುಭವನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬಹುಭವನವೆಂದರೆ 'ವಿಕಾರ' ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಧೋರಣೆ.

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವನವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ವಿಚಾರ ಧಾರೆ.

### 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಾವ ಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೋ, ಅದು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವಾದೀತು.

ಹಿಂದಿನ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸರ್ವಗತತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣವು ಇರಬಹುದೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಶಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಅಥವಾ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇದರಂತೆ ಸೌಲ್ಯಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳಿಗೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಮತ್ತು ಅತ್ಯತ್ನ ಅನಶನಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅದೇನು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವ-ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವವಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಸಹ ಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ. ಭಾವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೌಲ್ಯಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳೆರಡೂ ಅಭಾವರೂಪಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವೂ ಸಹ ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅತ್ಯತ್ನ ಹಾಗೂ ಅನಶನ (ಅತ್ಯತ್ನಾಭಾವ)ಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಸಹ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಶನವು (ಅತ್ಯತ್ನಾಭಾವವು) ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯತ್ನವು ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ: ಹಲಸಿನ ಮರದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತ್ವ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿದ್ದರೂ 'ಚೂತತ್ವ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಧರ್ಮ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವೃಕ್ಷತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಚೂತತ್ವಾಭಾವರೂಪ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಶಾರಕ್ಕೂ 'ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಶಾರಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶಾರಾಭಾವವು ವಿಶಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶಾರವು ವಿಶೇಷರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಘಟದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಚೂತ ವೃಕ್ಷತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಶಾರ ತದಭಾವವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು ನಿರವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗುಣವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ವಿಶಾರವು ಅನರ್ಥಸ್ವರೂಪ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಇಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

### ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣ

'ವಿಕಾರ-ತದಭಾವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದರೆ ಸತ್ವಗುಣವಿರಬೇಕೆಂದು ಗೀತೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಶ್ರಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, 'ತತ್ತೇಜ ವಕ್ಷತ' 'ತಾ ಆವ ವಕ್ಷಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು, ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಂಡರೂ ಕೂಡ, ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯವಾಠದ ಬಲದಿಂದ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಿಕಾರವನ್ನು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವೆಂದೊಪ್ಪಿ - ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಪ್ರಧಾನವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೇ ಆಗಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀರವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮೊಸರಾಗುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನ ಆಧೀನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಾಗಲೀ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟತ್ವವಾಗಲೀ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವಿವರ್ತಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದರೂ, ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅಥವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಆದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

## ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಸುದೃಢವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಹರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಜಡತ್ವ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ' ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸಾಂಶವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಒಂದಂಶದಿಂದ ಚೇತನತ್ವ, ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವ, ವಿಕಾರಿತ್ವಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು, ಜಗತ್ ಸೃಷ್ಟಿವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವ ಕಾರಣ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

## ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ ಆಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದಾಯತನಾಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ತೋರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅಥವಾ ದೃಢಾನ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸುವುದು ಗೌರವವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳೂ ಕೂಡ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿವೆ. ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗದಿದ್ದರೆ, 'ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹುಷಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಆನಂದಮಯನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವವೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ, ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದೀರ್ಘವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುಷ್ಠಾಪನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವದ್ವರ್ಮವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನ ದ್ವರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಐದು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದರೂ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೂ ಸಹ ಗೌಣವೆಂದೇ ಅವರು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್ತ್ವೇಜ ಐಕ್ಯತ ತದತಪೋ ಅಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಅವರಿಂದಾಗದು.

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಬಹುಭವನವೂ ಸಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಅಜಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣ, ಬಹುಭಾವಗಳೆರಡೂ ಮುಖ್ಯ

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಲು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ರೂಪಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಗಡೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ನಿಯಾಮಕವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ನಿಯಮ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದೇನೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಗುರುವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿರುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತಿಷ್ಠ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾನು ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭೃತ್ಯರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವಿಕೆಯು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ 'ಸಚ್ಚತ್ವಜ್ಞಾಭವತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೀಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಬಹುಭವನಗಳೆರಡೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಐದೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ಈ ಹಿಂದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ವಿವರ್ತಮತ ಮತ್ತು ವಿಹಾರಮತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೋಗಿತ್ವ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಗುಣಭಾಗಿತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು. ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಚೇತನಾಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ.

### ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಕರ್ಮ' 'ಸಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕ ಚಿಂತನೆ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಿದರು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಈಕ್ಷತಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನೇನೂ ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ 'ವಿಕೃತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇವದತ್ತನು ಕೂಡಲಿಯಿಂದ ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಕಡಿಯುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ, ದೇವದತ್ತನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಡಿಯುವಿಕೆಯೇ ದೇವದತ್ತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್' ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪನೆಂದು ನಿರ್ಣೇತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ವಿಕೃತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ 'ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಭೇದವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಟೀಕಾರಾಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಣಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು



ಮಾಡುವಾಗ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪಾದನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ಹೇಗೆ ಸಾರ್ಥಕವೋ, ಅದರಂತೆ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಕೂಡ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತತ್ಪ್ರಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವೇ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಅಸೀತ್' ಮೊದಲಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

**ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನೇಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ ?**

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಏನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು -

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಸ್ವತಃ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸೂತ್ರವು ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಾವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಸ ಈಕ್ಷಾಚಕ್ರೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಇದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

**ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ**

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತ್ಯನೇ-  
ನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇವರು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ದೊರೆಯುವಂತಹ ಫಲವು 'ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ನೀಯತೇ

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಫಲವು ದೊರೆಯುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಾತ್ತರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನದರ್ಶನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಭೂತವಾದದ್ದೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಲ್ಪಿತವಸ್ತು ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯಾತವ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. 'ಯ ಪುನರೇತಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇವರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನವು ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರೇಕಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭೂತಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೂ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವೂ ಆದ ಪರಾತ್ತರತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಈಶ್ವರತತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ವರ್ಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸತ್ಯವೇ ಅಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸದ್ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅವರು ಕಲ್ಪಿತವಿಷಯಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕಲ್ಪಿತವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಮಾತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಎಂಬುದು ಸಮಂಜಸ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮ- ಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಅವೇದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು, ಎರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ

ಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು ಹೊರತಾಗಿ, ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಪರಮ್', 'ಶಾಂತಮ್', 'ಅಭಯಮ್', 'ಅಮೃತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಕೂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಮತ್ತು ಇವರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಾಗೂ 'ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ರಾಮಾನುಜರು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವಾಯಿತೋ, ಅವಾಗ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ತದ್ವರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೆ, ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಪದವೆಂದು 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅದ್ವೈತಮತದಂತೆ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

## ದಹರಾಧಿಕರಣ

### ಪಾದಸಂಗತಿ-ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ

ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದರೂ ಕೂಡ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಭೂತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೆಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತೋ, ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸರ್ವಾರ್ಥಾತ್ಮ, ಸೃಷ್ಟಿ-ಹೇತುತ್ವಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಂಗತಿ ವಿಚಾರ.

### ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ' ಎಂಬ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವು ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

ಒಂದುವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು 'ಕಿಂ ತದತ್ತ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅವನನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಾದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯ- ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯು ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾರ್ಥಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.

### 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಭೂತಾಕಾಶನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ.

'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ- ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬೀಜವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಕೂಡ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ‘ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ‘ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯಂ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ‘ಸೋಽಕ್ಷರಃ ಸನ್‌ಹೃದಬ್ಜಃ’ ಎಂಬ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ‘ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ‘ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ’ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಸಮರ್ಥನೆ

ಅಥವಾ ‘ಅನ್ವೇಷ್ಯಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಮಿನ್‌ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಶೃಂಗಗ್ರಹಿತತಯಾ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೋ ಎಂಬ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಸಹ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಾವಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಆಗಿದ್ದಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ದಹರಾಕಾಶ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ

ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ ಲಿಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ?

ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಮಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್’ ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬೆಂಬಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ‘ತಸ್ಮಿನ್‌ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆಂದಾದ ಮೇಲೆ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನಿದ್ದಾನೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನ್ನಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ' ಹಾಗೂ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡು ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪೋದ್ದರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ದ್ವಿತೀಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ**

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದೇ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧೃತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ೦ಧ್ರೋ ಆಧೇಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷಬಂದು, ಅನನ್ವಯ ದೋಷಕ್ಕೆ ಆವಕಾಶವಿದೆ.

**'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲ**

'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂದು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾ-ರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ವಯ ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ಯ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚೇತನವಿಷ್ಣುವಾದ ಪಾದಾದಿಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಕಾಮ ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಹತ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧೆಗಳಿಲ್ಲ.

**ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ**

ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ವಿಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಇಂತಹ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ

ಮೊದಲೇ ಜೀವನನ್ನು ಅಪಹತವಾಪ್ತನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಕರೆದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

### ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲೇ ಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಂತೆ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ವರ್ಣನೆಯು ಅಸಂಗತವಲ್ಲ

ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಶರೀರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಹೃದಯ ಕಮಲವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಶರೀರವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯೇನು? ಎಂದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದರೆ ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಆಕಾಶ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದೆಯೆಂದು ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನನ್ದಯ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

### ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಚಾರ

ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪೂರ್ಣಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಪೂರ್ಣಕಾಮನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ

ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಸಣ್ಣಮನೆಯೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ - ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು, ಏನನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು ? ಎಂದು.

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ದೇಶ ಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಣುವೂ-ಮಹತ್ವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತರು, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳು, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವೆನಿಸಿದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೃತ್ಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಿದೆಯೋ, ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅಂತಃಕರಣವನ್ನಲ್ಲ. 'ಹೃದಿ ಅಯನಾತ್ ಹೃದಯಂ' ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯವೆನಿಸಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಹೃದಯ ಶಬ್ದವು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತಾಗಿ, ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾಗದೇ, ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾದರೆ, 'ಅಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಲಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಾರದು. ಈ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾದಲ್ಲಿ, 'ಉಭೇ ಅಸ್ತಿನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಪೂರ್ಣತಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

**ಹಲವು ಬಗೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷ**

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷ ನಮಗೆ ತಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೇನೇ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

೧. ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತ.

೨. 'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.



೩. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು 'ಯಾವಾನ್ಯಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಪದವನ್ನು ಸಪ್ರಮೃಂತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಾಹ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾಶ ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಡಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ. ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೪. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇವೆರಡೂ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೫. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೬. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಮುಂದಿರುವ 'ಯಾಮಾನ್ಯಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉತ್ತರರೂಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಬರುವಾಗ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೭. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿದಾಗ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅನರ್ಹವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೮. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಆಧೇಯವಾದ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಅಸಂಗತ.

೯. 'ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಏಕತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೀವು ಹಾಗೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೦. 'ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತನೆ ಮಾಡಿ, ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಏಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೧೧. ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಶರೀರವನ್ನು ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತ. ಚೇತನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪಟ್ಟಣ-ಮನೆಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದನ್ನು ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಮನೆಯೆಂದು ಯಾರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹತ್ತಾರು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

**ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ**

ಹಿಂದೆ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವೊಂದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ವಿಧೇಯವು ಯಾವ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ, ಆ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತಹ ಸರ್ವಾನಾಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. "ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ನಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ನೀರಿನ ಸ್ವಭಾವ ಶೈತ್ಯ' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. 'ಸಾ' ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶೈತ್ಯ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧೇಯಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಆತ್ಮ' ಎಂಬ ವಿಧೇಯವಾಚಕ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವ, ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಸಮಾನಲಿಂಗವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಚೈತ್ರನು ಬಂದನು; ಅವನಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸು. 'ಚೈತ್ರಃ ಆಗತಃ ತಂ ಭೋಜಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಚೈತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ಯಂತದಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಚೈತ್ರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮಣಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದರೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ**

'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

'ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ ಓಂ' ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ, ಮತ್ತು ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ, ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಮಾತುಗಳು ಏಕೆ ಹೊರಟಿವೆ ? ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಆರ' ಮತ್ತು 'ಞ್' ಎಂಬೆರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಲೋಕಗಳಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಹಾಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದವು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಾವು ಏನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳು.

'ಆರ' 'ಞ್' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊರತಾಗಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧವಾದ ಹೇತುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಸ್ವರಸವಲ್ಲ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ 'ತಥಾ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

## ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮೊದಲೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವರ್ಣನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ’ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ. ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅನಂತರವೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್’ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪರಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ; ಈ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ವತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಾಧಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ‘ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು’ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಾದ್ಯಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಅನ್ಯರ್ಥಾಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ’ ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್’ ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ‘ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸರ್ವಗತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಂತನು ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನೋ, ಅದರಂತೆ ಅವನ ಅಂಶವೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.

## ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ - ‘ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ’ ‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್’ ‘ದಹರೋಽನ್ತಃಪ್ರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ, ಪ್ರಥಮಖಂಡದ ಮಂತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ.

ಇಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವದವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಜೀವಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಹೃತ್ತುಂಡರಿಣಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಜೀವವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ 'ಪುರ' ಎಂದರೆ, ದೇಹವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ರೂಪಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ರೂಪಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶರೀರವು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಾರಣ, ದೇಹವು ಬ್ರಹ್ಮಪುರವೆನಿಸಿದೆ. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ್ದರಿಂದ, ರಾಜನು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಜೀವನು ಈ ಶರೀರದ ಹೃದಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವವಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಮಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂಬರ್ಥವೇ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು; ಜೀವನ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರನು ವಾಸ ಮಾಡುವಂತೆ ಜೀವನ ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಅಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಪರಿಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರಿಮಿತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರೇ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ - 'ತಸ್ಮಿನ್ನದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬುದೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೃದಯಸ್ಥಿತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರಸಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವನೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ 'ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಆತಿಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ವಿತ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆನ್ನಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇವರೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಓದಬೇಕು. 'ದಹರಃ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಓದಬಾರದು. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್' 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' 'ತಸ್ಮಿನ್ನಂತಃ ತದವಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೃದಯಕಮಲವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

### ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು.

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದನ್ನೆಲ್ಲ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇರುತ್ತದೆ. ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ - ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ 'ಸಾಕಮೇಧೀಯ' ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ 'ಏತದ್ವ್ಯಾಹ್ನಾಃ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿದ್ದೆಯೆಂದು 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದವು, 'ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾಪ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ದಹರಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

### ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಸ್ಮಿನ್ನಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ 'ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಆವಾಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು, 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಏಕಶೇಷವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ, 'ಯಶ್ಚ' + 'ಯಚ್ಚ' = 'ಯತ್' ಎಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ 'ಯತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ 'ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿರುವ 'ಗುಣಸಮೂಹ' ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಪದದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪದ್ಮ, ಆಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ, 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ 'ತತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶವೆಂಬರ್ಥವೇ ಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಹೃದಯಪದದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ಯ ಏಷೋ ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ; ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ವೈತಿಗಳು, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

### ಪರಕೇಯರ ದ್ವಿತೀಯ-ತೃತೀಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ

ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರಜೀವರ ಗಮನವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಾನುಜರು 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಗತಿ' ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ' ಎರಡೂ ಕೂಡ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಗತಿಸಬ್ಧಾರ್ಥಕ್ಕೆ 'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಅಮೃತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನ್ವಯಮಾಡುವುದಂತೂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜರು ಕೂಡ 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, 'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಬಾಲಿಶವಾದದ್ದೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಜೀವರು ತೆರಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ವಾದ. ಆದರೆ ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಮೃತವನ್ನು ಸ್ವವಿಸುವ ಅಶ್ವತ್ಥಮರದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪೂಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀ

ಸಮಾಸದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಇವರ ಮತ್ತೊಂದು ವಾದ. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬೆಂಬಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತೈಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

'ಧೃತೇಶ್ವ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಮಿನ್ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಎಡವಿದ್ದಾರೆ. 'ಧೃತೇಃ' ಮಹಿಮೈಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮಹಿಮೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಧಾರಕತ್ವದ ಮಹಿಮೆಯು ತಿಳಿಯುವಾಗ ಪುನಃ 'ಮಹಿಮೈಃ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಧೃತಿ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಮಹಿಮೆಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪದಗಳು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ.

**ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ**

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜರಿಬ್ಬರೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನಬಹುದೆಂದು. ಇದು ತಪ್ಪು. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಸೂಕ್ತವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ವಿಭಿನ್ನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನು ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ಯಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆಕಾಶವನ್ನು ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಜ್ಞಾನಾನಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶವು ಉಪಮಾನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ**

'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದ್ ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವಿರ್ಭೂತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನೆಂದರೆ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಇವರ ವಾದ. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಜಕ್ಷನ್'



ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಇದು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಎಡವಿದ್ದಾರೆ. ಏಳನೆಯ ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ರಾಯರು ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಳಿದ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಜೀವನೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದಹರವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

## ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ

*'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರ*

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂದರೆ 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಮಾಡುವಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಮಗನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಲಿ? ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ? ಇಲ್ಲವೋ ? ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಗನ ಆಗಮನವೇ ತಂದೆಗೆ ಮುಖ್ಯಗುರಿಯಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಅವನನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆಯೇ ಮುಖ್ಯಗುರಿ. ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಅವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಿಷಯನಾದವನು ಅವನ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಹೀಗೆ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದರಂತೆ ತಮ್ಮ ಸುಖವೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಜನರ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

*ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ*

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮೈ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಿಕೇ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

### ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ - ಈ ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅನುಕೃತಿಯು ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಬಾರದ ಕಾರಣ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು, ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ - ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆವಾಗ ಅನುಕೃತಿಗೆ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಷ್ಪತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ

ಪರಮಸುಖವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸುಖವನ್ನು 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**'ತದೇತತ್' ಶ್ರುತಿಯು ಹತ್ತಿರದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪರ**

ಒಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಚಕ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾಗಬಹುದು. ಹೊರತು, ಎರಡೂ ಅಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡದೇ ನೇರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಕವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ- ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಪರಮಾತ್ಮಪರವಾಗಿದ್ದರೂ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದೃಢವಾಯಿತು.

**ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ**

ಕರೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಹಾಗೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೇತುಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ' 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಹೊರತು, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೌಣವಾದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ 'ತತ್ರ' 'ತಮ್', 'ತಸ್ಯ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ತತ್', 'ಏತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂದೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ರೂಪಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರ ಪರಾಮರ್ಶಕಗಳು

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಅವನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ನಾವು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಅದು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಾವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರ ಪರತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. 'ಯದ್ಭ್ರಹ್ಮ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' 'ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವರೂಪಮ್' ಎಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯೋಜನಾಭೇದದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರಪರವಾದರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

### ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತತ್ವ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ

ಈಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತದೇತದಿತಿಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಏಕೆಂದರೆ

'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿರುವ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಸುಖಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯನೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶ್ರುತಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ದೂರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶ್ವರನು 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವಿದ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಇದರ ಮೇಲೆ ವಾದ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಾಗೇ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರಾಮರ್ಶವು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನ್ನು ನಾವು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಸುಖವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುವವು ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವಂತಹ ಈಶ್ವರನನ್ನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

### ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇಃ ಸ್ಯ ಚ' ಎಂದು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂದು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಅನುಕೂಲೇನ ಗ್ರಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಪದವು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತಿಶೇಕ್ರಹಣವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಶೇಕ್ರ ಹಣದಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು, ಹಾಗೂ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ

ಎಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪದಗಳಿಂದ ಮೂರು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೇತುವನ್ನು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು 'ಚ' ಶಬ್ದವು ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಂತರ 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ' ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ' ಎಂಬ ಹೇತು ಅನುಕ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಕ್ರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಉಕ್ತಪ್ರಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ' ಎಂಬ ಉಕ್ತವಾದ ಹೇತುವನ್ನೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು -

ರಾಮಾನುಜರು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಕಾಶಶಕ್ತಿಯಷ್ಟೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ತಾಪಿನೀ ಪಾಚಿನೀ ಚೈವ ಶೋಷಿನೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ |

ನೈವ ರಾಜನ್ ರವೇಃ ಶಕ್ತಿಃ ಶಕ್ತಿರ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ ||

ಎಲೈ! ರಾಜನೇ, ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಾನೆ, ಬೇಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಒಣಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಾರಾಯಣನದ್ದೇ ಹೊರತು, ಅವನದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು. ಮಹಾಭಾರತದ ಈ ಮಾತಿನಂತೆ ಪಾಚನ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವೃತಿಯನ್ನೇ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವೃತಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

### ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಯತ್ರದ್ವೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರಕರಣವು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು, 'ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ 'ಅನಶ್ನನ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಸ್ಥಿತದನಾಭ್ಯಾಂಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣೇತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ, ಇದೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ವಿರಜಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲಮ್' ಎಂದು, ಅನಂತರ 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಆಧಾರಗಳಿಂದ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಇದನ್ನೇ ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ಇದು ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಾಗ, ಹೀಗೆ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ, ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಕಾಠಕಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅರ್ಥವರ್ಣ ಮಾತ್ರವೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇತರ ಯಾವುದೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಶ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತವನ್ನು, 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಲಾಗದು.

ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ನ ತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂದು, ಮತ್ತು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. 'ನ ತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಭಾಸ್ಯತವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮ್ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ನೀನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಂತರದಿಂದ ವೇದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಅಸ್ಮದಾದಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರೋ, ಅದು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ.

## ರಾಮಾನುಜಮಠ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸೇರಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ 'ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ' ಎಂಬ ವಿಚಾರವೇ ತಪ್ಪು. ಹೊರತಾಗಿ, ಇವು ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಗುಣಸೂತ್ರಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ದಹರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಎರಡನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಿದ್ಯೆಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪುರೋಚನರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸಿದೆ. ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ಜೀವನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗಿರುವಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ಅನುಕೃತಿ' ಎಂದರೆ 'ಸಾದೃಶ್ಯ' ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಮುಕ್ತಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಇದರಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ದಹರಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಇದಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಾಶ್ರಿತೃ ಮಮ ಸಾಧಮ್ಯಮಾಗತಾಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

ಇಷ್ಟು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ, ದಹರ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪು. ಮತ್ತು ದೇವೇಂದ್ರನು ದಹರಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಠದೃತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದ್ದಂತೆ ಮೊದಲಿನ ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದಾದರೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರದೇವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಬಳಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ಆತ್ಮನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮೋಪೇತನಾದವನು ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದವನು ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಮೃತತ್ವ, ಅಶರೀರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಕ್ಷಿಪ್ತನಾದವನು, ಸ್ವಪ್ನನಿಯಾಮಕನಾದವನು, ಸುಷುಪ್ತನಿಯಾಮಕನಾದವನು, ಅಮೃತತ್ವ, ಅಶರೀರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವವನು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ



ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.

ಮತ್ತು ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದಹರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಹರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ದಹರಪ್ರಕರಣವು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪರ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಜೀವಪರವೆಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಧೋರಣೆಗಳು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ.

## ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ

ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ. ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನ್ನಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ವಾಯುದೇವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಅನಂತರವೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಡುವುದು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಂಶಯ ಪರಂಪರ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತೀಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತೀಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

**'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ**

ಕಾಶಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ ಆಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ | ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ತಾನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಮೇಲುಬಿಡುವಾಗಿ, ಆಪಾನನನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ವಾಮನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಧವ್ಯಸ್ಯ' ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಒಡೆಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಈಶಾನನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಎನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ೨. ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ೩. ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ. ಈ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಕುವಿದಂ' ಎಂಬ 'ಯಜ್ಞ' ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಈಶಾನನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

**ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ**

'ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ', 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಈ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಈಶಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆನ್ನಲು ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಯಂ ವಾವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶಿಶುವೆನಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ 'ಮಧ್ಯಮ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದವು ತಾರತಮ್ಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅವಾಂತರನಿಯಾಮಕರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೊರತು, ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ, 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಮತ್ತು ದೇವೋಪಾಸ್ಯನು ಆಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಪುರೋಡಾಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ವಂದ್ಯಾಗ್ನಾದಿ ಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳಷ್ಟೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ**

ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಸಾವಿರಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಸಾವಿರಾರು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಸಕಲಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

'ವಿಷ ಉ ವಿವ ವಾಮನಿಃ ವಿಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣಾಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿ- ಜನರೆಲ್ಲರೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ವಾಮನನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ- ಯಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಗಿಡ್ಡದಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ರೂಢಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಯದೋಽನ್ಯಾಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣವು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**'ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ' 'ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ**

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುವಂತಹ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ, ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದವಾಸಿನ್ಯಾಯ. ಈ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕನಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಆದರಿಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವರು ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಮನರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಪುನಃ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾಗಿದ್ದಾರಿಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

### ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸಮಾಡುವಂತಹ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಗಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲರಿಗೂ ಅಂಗುಷ್ಠವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಹೃದಯವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ -

ಪ್ರಮಿತಗ್ರಹಣೇನಾತ್ರ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತಾಮ್ |

ಏವಕಾರೇಣ ಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕೃಷ್ಣೌ ||೧||

‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರಮಿತಃ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಏವಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ**

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ವಸ್ತುವಿನ ಒಡತನವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಅಣುವಾದ ಜೀವನು ಹೃತ್ಯಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಃಕರಣಾದ್ಯುವಾಧಿಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರಣ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ನಚಿಕೇತನು ‘ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಬೇಕು ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥೈಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ, ಇವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ, ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಸರಿಯಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೂ ಸಹ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಂಶ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಚಿಕೇತನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಯಮದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಯೇಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕ್ಷತ್ಸಾ ಮನುಷ್ಯೇ’

ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರಿಕಾ

ಎಂಬ ನಚಿಕೇತನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಜೀವಾತ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾದಂತೆ ಇದು ಜೀವಪ್ರಕರಣವೂ ಸಹ ಏಕಾಗಬಾರದು?

ಮತ್ತು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈಶಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಧರ್ಮವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನಲ್ಲಾದರೂ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈಶಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಹ ಈಶಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಈಶಾನೋ ಜೀವ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ವದೇಹಾದೇರ್ನಿಯಾಮಕಃ |

ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ತು ನೇಶಾನಮೇಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಯಾಮಕಮ್ ||

ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವಾಮಿತ್ಯವೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಜೀವನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೂ ಸಹ ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಾಮಾನುಜರು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಮಿತಾಧಿಕರಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು ದೇವತಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಇದರಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ' 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಡತನವನ್ನು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಈ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಸರಿಯಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಜೀವನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕಗಳು

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಈ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತವೆ

ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ : ಶ್ರುತಿಗೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ವಾಮನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಬೆಂಬಲಿಸಿ, ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

### 'ಲಿಂಗ'ದ ಲಕ್ಷಣ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ವಿಚಾರ

ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ 'ಲಿಂಗ'. ಅಥವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಿಂಗವು ಎರಡು ವಿಧ - 'ಏಕ ಪದಾತ್ಮಕ', 'ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕ' ಎಂದು. 'ಅನಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವು 'ಅನಂತತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಏಕಪದಪ್ರರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ, 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಾಯುದೇವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ತರತ್ವವನ್ನು ಅನಂತರ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

### ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ

ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಪದಗಳಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಇರಬಾರದು. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ತತ್ಸದೃಶ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣ ಬೋಧಕವಾದ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗಲೂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರಾದಿ ಭಾವದಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಆಕಾಶಪರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಪರಾಯಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. 'ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರ ಭಾವವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವು ಮೂರುಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ

ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ, ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕು. ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಳಂಬಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕೂಡಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗಜ್ಞಾನ ಬರುವಾಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಾಂತರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವು ಲಿಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. 'ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿತ್ವ, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹದ್ದಲ್ಲ, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

### ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಅನುವಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣ ಸ್ವರೂಪ ವಿಚಾರ

ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರನಿಗೆ



ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡು ಎಂದು, ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂದು, ದಾರಿಹೋಕನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂದು, ಕಾಮಿನಿಷ್ಟ್ರೀಗೆ ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಕಾಂತಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಂಗಮನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು ಹೊರತು, ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು, ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಷ್ಟೇ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿಷಮವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸತ್ಯಾರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ | ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಚ ತಥಾವಿಧಾಃ ||' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕರಣ ಲಕ್ಷಣ - ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣ ದುರ್ಬಲ**

ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವೇ ಪ್ರಕರಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ -

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಽಹದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಯ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲ.

**ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರ**

ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಪದವು ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗವೇ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪದವಿದ್ದರೆ ಲಿಂಗವೆಂದು, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿದ್ದರೆ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ವಿಭಜನೆಯಾಗಿ

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ? 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಉದ್ದವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ ಅಷ್ಟೂ ಶಾಬ್ದಬೋಧವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದರಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಯಾದಿ ಭೂತಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅನಂತತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಈಗ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಅವುಗಳು ವಾಕ್ಯವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಶ್ರೀಶ್ವತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯರೂಪ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಇದನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಿಂಗವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**'ಸ್ಥಾನ' ಲಕ್ಷಣ- ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ**

ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ - ಸಮಗ್ರ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣ. ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ 'ಭಗವನ್'ಕುತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಳಂಬವಾಗಿ 'ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

**'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಲಕ್ಷಣ - ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ**

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮ್' ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ತೃತ್ತೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು

ಕೋಶವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳೂ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯ: ನಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು.

**ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ**

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮಾನರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಲು ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತೇವೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ, ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿದ್ದರೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇದ್ದರೆ, ಅವಾಗ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುವ ಮೂಲಕ ಅವು ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಅನುಗುಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿತಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗದೇ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವು ನಿರ್ಣಯದ್ವಾರಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗಿ, ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುವಾದಕರು

ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

# ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

## ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

### ಭಾಷ್ಯ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ	೨
ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ	೨೭
ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಶ್ರೀಹರಿಗಿಲ್ಲ	೩೪

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಸಮರ್ಥನೆ	೫೦
ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಸಮರ್ಥನೆ	೬೧
‘ತಥಾ ನಿರ್ಮಂಥೇ’ (೧-೪-೧೦)	೬೯
ಮೂರನೆಯ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವದ ಲಕ್ಷಣ	೭೫
ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿ	೮೦
ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ	೮೪
ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೯೩
ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೯೯
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೧೦೬
ಪ್ರಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ	೧೧೮

ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೂಲನೂ ಅಲ್ಲ ಅಣುವೂ ಅಲ್ಲ	೧೨೫
‘ತಸ್ಮಿನ್ ಸೋಮಃ ಪ್ರವರ್ತೇತಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಾತ್’ (ಉನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣ)	೧೨೮
ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೧೩೩
‘ಇಷ್ಟಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್’ (ಉ-೧-೪)	೧೩೭
ತತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಗಣೇಷು ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪದರ್ಶನಾತ್’ (ಉ-೧-೮)	೧೩೯
‘ಪಶೌ ಚ ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್’ (ಉ-೧-೫)	೧೪೧
‘ದೈಕ್ಷಸ್ಯ ಚೇತರೇಷು’ (ಉ-೧-೬)	೧೪೨
‘ಧರ್ಮಮಾತ್ರೇ ತು ಕರ್ಮ ಸ್ಯಾದನಿವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರಯೋಜವತ್’ (೨-೧-೫)	೧೪೪
“ಕಷ್ಠಮೇ ತು ಸರ್ವದಾಹೇ ಸ್ಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್” (೬-೪-೫)	೧೪೬
‘ಪೂರ್ವವಂತೋ ವಿಧಾನಾರ್ಥಾಸ್ತತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಮಾಮ್ನಯೇ’ (೧-೪-೧೨)	೧೪೭
‘ಪೂರ್ವಫಲಸಂಯೋಗಸ್ತಚ್ಛೋದಿತೇನ ಸ್ಯಾದಶೇಷಭೂತತ್ವಾತ್’ (೪-೩-೩೮)	೧೪೮
‘ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀತಿಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಲಿಪ್ಸಾಸಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಾವಿಭಕ್ತತ್ವಾತ್’ (೪-೧-)	೧೪೯
‘ಏಕಸ್ಯ ತೂಭಯತ್ವೇ ಸಂಯೋಗವೃಥಕ್ತಮ್’ (೪-೩-೩)	೧೫೨
ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ	೧೬೧
ಪುನರುಕ್ತಿ ಪರಿಹಾರ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕ್ರಮ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ	೧೭೧
ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ	೧೭೯
ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ	೧೮೮
ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ	೧೯೭
ಟೀಕೆಯ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ	೨೦೩
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಪರಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳು	(೨೦೭-೨೨೦)

## ಸದಧಿಕರಣ -

### ಭಾಷ್ಯ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ	೨೨೨
---	-----

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಸತ್’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೆ	೨೪೬
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಪರಿಷ್ಕಾರ	೨೫೧
‘ಸತ್’ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯದ ಪ್ರಯೋಜನ	೨೫೪
‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ	೨೬೦
ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ	೨೬೩
ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ	೨೬೭
‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೭೦
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣ	೨೭೬
ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವೆಂದೊಪ್ಪಿ - ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೮೪
ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೮೮
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೯೦
ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ ಆಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ	೨೯೩
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೨೯೮
ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣ, ಬಹುಭಾವಗಳೆರಡೂ ಮುಖ್ಯ	೩೦೫

ಐದೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೧೨
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಕರ್ಮ' 'ಸಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕ ಚಿಂತನೆ	೩೧೮
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನೇಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ ?	೩೨೫
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ	೩೨೮
ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ	೩೪೧
'ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ' (೩-೧-೧೪)	೩೪೮
ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ	೩೫೨
ಸದಧಿಕರಣದ ಪರಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳು	(೩೫೩-೩೬೪)

## ದಹರಾಧಿಕರಣ -

### ಭಾಷ್ಯ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ	೩೬೬
ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದ, ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿವೆ	೪೦೦
ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಭಾಂದೋಗ್ಯದಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲೂ ಇದೆ	೪೧೪
'ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥ' ವಿಷ್ಣುವೆಂಬುದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ	೪೨೬
ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಲ್ಲ	೪೪೨
ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ	೪೪೯
'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪರಮಾತ್ಮಪರ	೪೫೭
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುರೂಪ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ	೪೬೧

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪಾದಸಂಗತಿ-ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ	೪೭೦
ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ	೪೭೭
‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ	೪೮೭
ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ‘ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯ’ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೯೨
ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ದಹರಾಕಾಶ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ	೪೯೭
ದ್ವಿತೀಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ	೫೦೪
‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲ	೫೦೯
ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೧೪
ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ	೫೨೦
ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ವರ್ಣನೆಯು ಅಸಂಗತವಲ್ಲ	೫೨೬
ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಚಾರ	೫೩೦
ಹಲವು ಬಗೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷ	೫೩೮
ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ	೫೪೮
ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ	೫೫೫



ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ	೫೬೬
ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ	೫೭೫
ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	೫೮೫
‘ಏಕಕಪಾಲಾನಾಂ ವೈಶದೇವಿಕಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾಗ್ರಯಣೇ ಸರ್ವಹೋಮಪರಿವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾದವಭೃಥೇ ಚ ಸಕೃದ್ ದ್ವ್ಯವದಾನಸ್ಯ ವಚನಾತ್’ (೭-೧-ಅಂತಿಮಾಧಿಕರಣ)	೫೯೪
ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	೬೦೦
ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	೬೦೮
ಪರಕೀಯರ ದ್ವಿತೀಯ-ತೃತೀಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ	೬೧೭
‘ಸ್ಥಪರ್ತಿರ್ನಿಷಾದಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್’ (೬-೧-೫೧)	೬೨೫
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ	೬೩೦
ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	೬೩೫
ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ	೬೪೫
ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಪರಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳು	(೬೫೧-೬೮೦)

## ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ - ಭಾಷ್ಯ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ	೬೮೨
ಸಕಲ ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎನ್ನಲು ಗೀತೆಯ ಆಧಾರ	೭೦೭

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರ	೭೨೦
ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ	೭೩೦
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ	೭೩೬
‘ತದೇತತ್’ ಶ್ರುತಿಯು ಹತ್ತಿರದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪರ	೭೪೨
ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೭೪೮
“ಅಭಿಘಾರಣೇ ವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದನುಯಾಜವತ್ ಪಾತ್ರಭೇದಸ್ಯಾತ್” (೪-೧-೧೩)	೭೫೫
‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರ ಪರಾಮರ್ಶಕಗಳು	೭೫೯
‘ಏಕನಿಷ್ಪತ್ತೇಃ ಸರ್ವಂ ಸಮಂ ಸ್ಯಾತ್’ (೪-೧-೮)	೭೬೮
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತತ್ವ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ	೭೭೨
‘ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ’ (೩-೧-೨೪)	೭೭೭
ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ	೭೮೩
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ	೭೯೫

ರಾಮಾನುಜಮತ ವಿಮರ್ಶೆ

೮೦೯

ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ

೮೨೮

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಪರಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳು

(೮೩೩-೮೪೬)

## ವಾಮನಾಧಿಕರಣ ಭಾಷ್ಯ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವಾಮನಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶಾನಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ

೮೪೮

ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ೯೦೦

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ

೯೧೬

ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

೯೨೨

‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ೯೨೬

‘ಬಹುವಚನೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ವಿಕಲ್ಪಸ್ಯಾತ್’ (೧೧-೧-೮)

೯೩೩

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

೯೩೮

‘ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತ ಸಾಧಾರಣಃ ಪ್ರತೀಯೇತ  
ಮಿಥಸ್ತೇಷಾಮಸಂಬಂಧಾತ್’ (೩-೧-೨೬)

೯೪೪

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

೯೪೯

‘ಪ್ರಯೋಗಚೋದನಾಭಾವಾದರ್ಥೈಕತ್ವಮವಿಭಾಗಾತ್’

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

(೧-೩-ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣ)

೯೫೪

ನೈಮಿತ್ತಿಕಂ ತೂತ್ತರಾತ್ವಮಾನಂತರ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಯೇತ' (೯-೨-೬)

೯೫೭

'ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ' 'ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ'  
ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ

೯೬೦

ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

೯೬೫

'ಅಭ್ಯಾಸ ಸಾಮಧೇನೀನಾಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಾನಧರ್ಮಸ್ಯಾತ್' (೯-೧-೯)

೯೬೭

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೯೭೧

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

೯೭೬

ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

೯೮೯

ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕಗಳು

೯೯೯

'ಲಿಂಗ'ದ ಲಕ್ಷಣ- ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ವಿಚಾರ

೧೦೦೯

ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ

೧೦೧೪

ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ

೧೦೧೯

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಅನುವಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣ ಸ್ವರೂಪ ವಿಚಾರ

೧೦೩೩

ಪ್ರಕರಣ ಲಕ್ಷಣ - ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣ ದುರ್ಬಲ

೧೦೩೭

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರ

೧೦೪೪

'ಸ್ಥಾನ' ಲಕ್ಷಣ - ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

೧೦೪೭

'ಸಮಾಖ್ಯ' ಲಕ್ಷಣ -ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

೧೦೫೪

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೧೦೬೦

ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯಕತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

೧೦೬೮

ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಪರಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳು

(೧೦೭೩-೧೦೮೪)

## ಪರಿಶಿಷ್ಟ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಟೀಕಾ ಮತ್ತು  
ಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಭಾವಬೋಧ

(೧೦೮೫-೧೧೫೩)

### ವಿಶೇಷ ಸೂಚನೆ

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿನ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ಭಾಗ-೨ರಲ್ಲಿ) ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ.

ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಿಂದ ಶ್ರೀರಘೂತ್ತಮ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೆ ಭಾವಬೋಧವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ.

# ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೩)

## ಭಾಗ - ೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ,  
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ,  
ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -  
ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ.

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

## ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

॥ ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ್ಮ - ॐ ॥ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತಃ ॥ ॐ ॥ ೧೦ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಏತದ್ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ  
ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಿಲ್ವಕ್ಷರೇ’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ  
ಪಾಠ್ಯದಂತೆ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ‘ಆಕಾಶ’ ಪದವಾಚ್ಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರೆಗೆ ಸಕಲ  
ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತಃ ॐ ॥ ಅಕ್ಷರಂ “ತದ್ವಾ ಏತತ್”  
ಇತ್ಯಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಃ । ಕುತಃ? ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತಃ ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷರೇ  
“ಏತಸ್ಮಿನ್ವಲ್ವಕ್ಷರೇ” (ಬೃ.೪-೮-೧೧.) ಇತ್ಯಾಕಾಶಾಂತಪದಾರ್ಥಧಾರಕತ್ವ-  
ಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥೧॥

ಅರ್ಥ -- ಅಕ್ಷರಂ = ‘ತದ್ವಾ ಏತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ; ಹೊರತು ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ = ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಿಲ್ವಕ್ಷರೇ’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದವರೆಗೆ (ಆಕಾಶಪದವಾಚ್ಯನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರೆಗೆ) ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ — ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಬುಧಾ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಃ । ‘ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ಚ ತಂ ಶ್ರೋತೃ’ (ಬೃ.೪-೮-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮಿ’ (ಋ.೧೦-೧೨೪-೨.)

ಇತ್ಯಾದೇಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮಬಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಇತಿ ।

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅದೇ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದೆ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಅದೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವಳು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣೋಃ ಉಕ್ತಾಃ = ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರನು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಅದೃಷ್ಟಂ = ಯಾರಿಂದಲೂ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ, ದೃಷ್ಟು = ಸ್ವಯಂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವ, ಅಶ್ರುತಂ = ಯಾರಿಂದಲೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಶ್ರೋತೃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುವ ವಸ್ತು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದೇ ಅಕ್ಷರವು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರತತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಹಂ = ನಾನೇ, ಆಹನಸಂ = ಚಂದ್ರನೇ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವ ಲತೆಯ ಮೂಲಕ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಮಂ = ಸೋಮಲತೆಯ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು, ಬಿಭರ್ಮಿ = ಧರಿಸಿದವಳಾಗಿದ್ದೇನೆ, ಇತ್ಯಾದೇಃ = ಇದೇ ರೀತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ತಸ್ಯಾಽಽ =

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ಸೃಷ್ಟಾದಿಕ್ರಿಯಾಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ, ಸಂಭವಾತ್ = ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು  
ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ = ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳಂದು ಕರತಗೊಳ್ಳುವ  
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಉಕ್ತಾಃ = ಈ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇಽಕ್ಷರನಾಮಸಮನ್ವಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಂ ವಿಷಯ-  
ವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಪುಕ್ಕಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ॥  
ಉಕ್ತಾ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಽಭಿಪ್ರಾಯಃ । ತೇ ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಆಚಾರ್ಯಾದಿಜ್ಞೇನಾಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದಿ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಗುಣಾ ಇತ್ಯನೇನ  
ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾಧಾರತ್ವಗುಣೋಽಪಿ ಗೃಹ್ಯತೇ । ದ್ವಿತೀಯಾದಿಜ್ಞೇನ 'ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮನ್ತ್ರವಿಜ್ಞಾತಂ  
ವಿಜ್ಞಾತು ನಾನ್ಯದತ್ತೋಽಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ನಾನ್ಯದತ್ತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರುತು ನಾನ್ಯದತ್ತೋಽಸ್ತಿ ಮನ್ತು ನಾನ್ಯದತ್ತೋಽಸ್ತಿವಿಜ್ಞಾತು  
ಏತस्ಮಿನ್ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಕ್ಷ ಔತಕ್ಷ ಪ್ರೋತಕ್ಷ' (ಬೃ. ೪.೬-೬-೧೧.) ಇತಿ ಸ್ಥಿತಿವಾಕ್ಯಮ್, ತಥಾ  
- 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸ್ವಾಂಚನ್ದ್ರಮಸೀ ವಿಧೃತೌ ತಿಹತಃ' (ಬೃ. ೪.೬.೯)  
ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಚ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತೃತೀಯಾದಿಜ್ಞೇನ 'ಅಹಂ ತ್ವಚ್ಚರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' (ಋ. ೧೦.೧೨೫.೨)  
ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮ್, ತಥಾ -

'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮವ್ಯಕ್ತಂ ಪರ್ಯುಪಾಸತೇ ।

ಸರ್ವತ್ರಗಮಚಿಂತ್ಯಂ ಚ ಕ್ಷುಡ್ರಸ್ಯಮಚಲಂ ಧ್ರುವಮ್ ॥' (ಗೀ. ೧೨-೩.)

ಇತಿ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಮ್ ।

'ಆಸೀದಿವಂ ತಮೋಽಭೂತಮಪ್ರಜ್ಞಾತಮಲಕ್ಷಣಮ್ ।

ಅಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮವಿಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರಸುಪಮಿವ ಸರ್ವತಃ ॥'

ಇತಿ ತದ್ವಾಚ್ಯೋದಾಹೃತವಾಕ್ಯಂ ಚ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಚಕ್ಷುರ್ದೇನಾಕ್ಷರಜ್ಞದಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇತಿ ಅಕ್ಷರಪದಸೂಚಿತೋ  
ಹೇತುಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ । ತಸ್ಯೇತಿ ಪದಮಾವರ್ತತೇ, ವಿಪರಿಣಮ್ಯತೇ ಚ । ನ ಕೇವಲಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ, ಕಿಂತು  
'ತಸ್ಯ' ಅಕ್ಷರಸ್ವಾಪೀತ್ಯಪೇರರ್ಥಃ । ವಿಷ್ಣುಜಡವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥ - ಮಧ್ಯಮೇತಿ ॥ 'ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಇತಿ  
ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಾದ್ ಬುಧ್ಯಾ ವಿವೇಕೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಪದಮತ್ರಾನುवर्तತೇ । ತಥಾ ಚ - ಪೂರ್ವಮದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣೇ  
ಯೇಽದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಃ । ತೇ ವಾಜಸನೇಯಕೇ 'ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಶ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ'  
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಕ್ಯೇನ 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ' ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಸ್ಯ 'ಉಕ್ತಾಃ' ಉಚ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯೇಕಾ ಯೋಜನಾ । ಅಪರಾ  
ತು - 'ತಸ್ಯ' ತೇಷಾಮದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾನಾಂ 'ತಸ್ಯ' ತಸ್ಮಿನ್ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಾದ್ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್  
'ತಸ್ಯ' ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಾಲಿಂಗ್ಯಾಪಿ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಮ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮಿನ್ಚಕ್ಷರೇ  
ಉಪಪತ್ತೇಃ 'ತಸ್ಯ' ಅಕ್ಷರಜ್ಞದಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ 'ತಸ್ಯ' ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ವಾಪಿ 'ತಸ್ಯ'  
ಅಕ್ಷರನಾಮವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ।

ತತ್ರಾಽಪ್ಯಯೋಜನಾಯಾಮ್ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣೋಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣವನ್ಯತ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್  
ತೇನಾಸ್ಯಾಽಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಕ್ರಾಂತಿರೂಪಾ ಭವತಿ । ತಥಾಽಕ್ಷರಾಖ್ಯೋ ವಿಷಯಃ, ದ್ರವ್ಯವಾಚಿಧಾಯಕೋತ್ತರವಾಕ್ಯ-

भाष्यम् — अतो ब्रूते

सू — ॐ ॥ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॥ ॐ ॥ १० ॥

‘एतस्मिन्नु खल्वक्षरे नाग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च’ (बृ. ५-८-११)

इत्यम्बरान्तस्य सर्वस्य धृतेर्ब्रह्मैवाक्षरम् ।

पर्यालोचनया जडव्यावृतेः । किं चेतनप्रकृतिरुत विष्णुरिति संज्ञपय सूचितः । द्वितीययोजनायां सपुक्तिकः पूर्वपक्षः प्रदर्शित इति ज्ञातव्यम् । ‘तद्वा’ इत्यादेः सिद्धान्तरीत्याऽयमर्थः — ‘तत्’ आकाशाश्रयत्वेन वक्ष्यमाणम् ‘अक्षरं’ न क्षरतीत्यक्षर-शब्दवाच्यं ब्रह्म ‘एतत्’ एतल्लक्षणकं च प्रसिद्धम् । तदेवाऽह — अबुद्धमित्यादिना ॥ अन्यैः साकल्येनादृष्टत्वात् स्वयं द्रष्टृत्वाददृष्टं द्रष्टृत्युच्यते । एवमुत्तरवाक्यमपि व्याख्येयम् । द्रष्टृत्वादौ विशेषमाह — नेति ॥ ‘अतः’ अक्षरादन्यत् स्वातन्त्र्येण द्रष्टुं श्रोतुं मन्तुं ज्ञातुं च नास्तीत्यर्थः । ‘एतस्मिन्’ एवम्भूतेऽक्षरशब्दिते ब्रह्मणि दीप्तिनिमित्ताकाशपदोक्तं श्रीतत्त्वम् ‘ओतश्च प्रोतश्च’ अत्रोतं च प्रोतं च । तथा च सर्वाकारेण तदाश्रितं खल्वित्यर्थः । गार्गीति याज्ञवल्क्यकर्तृकपत्नीसम्बोधनम् । ‘एतस्य वा अक्षरस्य’ विष्णोः ‘प्रज्ञासने’ आज्ञायामिति निमित्तसप्तमी । तथा च आज्ञामात्रात् ‘सूर्याचन्द्रमसौ’ ‘केनैव सूर्यविधू मतौ’ इति बृहद्वाप्योक्तेर्ब्रह्मरुद्री भाष्यटीकादीत्या प्रसिद्धरविचन्द्रौ च ‘विधृतौ’ विशेषेण धृतौ भवत इति । पूर्वपक्षी त्वक्षरशब्दं श्रीतत्त्वपरं मन्यते । तत्पक्षे आकाशशब्दः प्रकृत्यन्यतत्पोष्यपरः ।

अहम् ‘आहनसं’ स्वाभिमन्यमानलताद्वारा यज्ञेष्वभिषूयमाणं ‘सोमं’ सोमलताभिमानिनं चन्द्रं त्वष्टारं च ‘उत पूषणं’ पूषणं च भगं च ‘विभर्मि’ दधामीत्यम्भणीवाक्यस्यार्थः । त्वष्ट्रादयस्तु सूर्यप्रभेदाः । तत्त्वप्रदीपसत्तर्कदीपावल्पोस्तु बृहद्वाप्यानुसारेण ‘सोमम्’ उभया सहितम् ‘आहनसम्’ आसमन्ताद् हन्तारं संहतारं रुद्रं विभर्मीति व्याख्यातम् । ‘अक्षरं’ देहतोऽप्यविनाशि, ‘अनिर्देश्यं’ शब्दागोचरं, ‘सर्वत्रयं’ देशतो व्याप्तम्, ‘अचिन्त्यं’ मनसाऽग्राह्यं, गुणबाहुल्यात्, कूटे आकाशेऽभिमानित्वेन तिष्ठतीति ‘कूटस्थम्’, ‘अचलं’ कदापि स्वपदादभ्रष्टं ‘ध्रुवम्’ उत्पत्तिविनाशशून्यम्, ‘अव्यक्तं’ श्रीतत्त्वं ये पर्युपासत इति गीतार्थः ।

प्रलये ‘अभूतम्’ अजातम् ‘अप्रज्ञातं’ प्रत्यक्षावेद्यम् अवेष्यलक्षणत्वादलक्षणम् अत एव ‘अतर्क्यम्’ अनुमानावेद्यम् ‘अविज्ञेयम्’ आगमावेद्यम् अनाद्यविद्याभिमानित्वात्, तमःशब्दवाच्यमिदं लक्ष्म्याख्यं तत्त्वं ‘प्रसुप्तमिव’ निर्व्यापारं ‘सर्वतः’ सर्वत्राऽसीदिति स्मृत्यर्थः ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತದ್ವತೇಃ ಓಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು 'ಏತಸ್ಮಿನ್'ನು ಖಿಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇ ಗಾರ್ಗಿ! = ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ! ಏತಸ್ಮಿನ್ ನು ಖಿಲ್ವಕ್ಷರೇ = ಈ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ, ಆಕಾಶಃ = ಆಕಾಶಾಂತವಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥವು, ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ = ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅಂಬರಾಂತಸ್ಯ = ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ, ಸರ್ವಸ್ಯ = ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ, ದ್ವತೇಃ = ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಕ್ಷರಮ್ = ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.<sup>(೧)</sup>

**भाष्यम् — 'य उ त्तिातु पृथिवीमुत चामेको दधार भुवनानि विश्वा ।'**

(क्र. १-१५४-५)

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಕಾಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೋ, ಅವನೇ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ, ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(१) भाष्यदीपिका - सिद्धान्तयत्सूत्रमवतारयति - अत इति ॥ सूत्रे गहनार्थत्वात् प्रथमं हेतुभागं व्याकरिष्यमाणोऽसिद्धिपरिहाराय श्रुतिमुदाहरति - एतस्मिन्निति ॥ इतीत्यनन्तरं 'वाक्ये' इति शेषः । अन्यपदार्थं दर्शयन् विग्रहं दर्शयति - अम्बरेति ॥ अम्बरमाकाशः अन्तो यस्य सर्वस्य पृथिव्यादेर्धारकत्वोक्तेरित्यर्थः । यद्यपि 'एतस्मिन्' इति वाक्येऽम्बरधृतिरेवोच्यते । नतु तदन्तसर्वधृतिः । तथाऽपि 'यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदर्वाक् पृथिव्या यदन्तरा चावापृथिवी...आकाश एव तदोतं च प्रोतं च' (बृ.५-८-७.) इत्यनेनाऽकाशस्य चित्प्रकृतेः सर्वाधारत्वमुक्त्वाऽनन्तरम् 'एतस्मिन्' इति वाक्येऽक्षरस्य तादृशप्रकृत्याधारत्वोक्तेः प्रकृतिद्वाराऽक्षरस्याम्बरान्तसर्वाधारत्वमत्रोक्तमेवेति न दोषः । एतच्च सूत्रेऽम्बरान्तेत्यन्तपदप्रयोगात् सूचितम् । सूत्रे तत्त्वित्यनुवृत्त-पदद्वयोपेतप्रतिज्ञाभागं व्याख्याति - ब्रह्मैवेति ॥ अक्षरं ब्रह्मैवेत्यन्वयः । अनेन अक्षरस्य 'एतस्मिन्' इति प्रकृतिद्वाराऽऽकाशान्त सर्वाधारत्वश्रुतेरक्षरं ब्रह्मैवेति सूत्रार्थ उक्तो भवति ।

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುರಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯ ಉ = ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು, ತ್ರಿಧಾತು = ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಕಾಲ ಎಂಬ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಿಗೆ, ಆಧಾರನೋ, ವಿಶೇಷ = ಅವನೊಬ್ಬನೇ, ಪೃಥಿವೀಮ್ = ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಉತ = ಮತ್ತು, ದ್ಯಾಂ = ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು, ವಿಶ್ವಾ = ಎಲ್ಲ, ಭುವನಾನಿ = ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಧಾರ = ಧರಿಸಿದ್ದಾನೋ ಅವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.<sup>(1)</sup>

**भाष्यम् — ‘भर्ता सन् प्रियमाणो विभर्ति । एको देवो बहुधा निविष्टः । यदा भारं तन्व्रयते स भर्तुम् । परास्य भारं पुनरस्तामेति ॥’**  
(ತೈ.ಆ. ೩-೧-೪.)

ಅನುವಾದ - ಒಬ್ಬನೇ ವಿಷ್ಣು ತನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊತ್ತುನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಅನೇಕ ರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಯಾವಾಗ ಈ ಭಾರವನ್ನು ಕೆಳಗಡೆ ಇಟ್ಟು ಪುನಃ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವಾಗ ಈ ಜಗತ್ತು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜಗತ್ತಿಗೂ ಈಶನಿಗೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾಡಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಭಗವಂತನು, ವಿಶೇಷ = ಒಬ್ಬನೇ, ಭರ್ತಾ = ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ, ಬಹುಧಾ = ಅನೇಕರೂಪಗಳಿಂದ, ನಿವಿಷ್ಟ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭ್ರಿಯಮಾಣಃ = ಸಕಲಜೀವರಿಗೆ ಧಾರಕನಾಗಿ, ಬಿಭರ್ತಿ = ಜಗತ್ತಿನ ಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ, ಸಃ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಭಾರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಭಾರವಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಪರಾಸ್ಯ = ಕೆಳಗಿಟ್ಟು, ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ, ತಂ ಭಾರಂ = ಆ ಪ್ರಪಂಚದ ಭಾರವನ್ನು, ಭರ್ತುಂ = ಧರಿಸಲು, ತಂದ್ರಯತೇ = ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತದಾ = ಆವಾಗ, ಅಸೌ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಭಾರವು, ಅಸ್ತಮೇತಿ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.<sup>(2)</sup>

(1) भाष्यदीपिका - सर्वाधारत्वं कुतो विष्णुत्वनिश्चायकमित्यतः तस्य विष्णुलिङ्गत्वेन श्रुतिसिद्धत्वादित्याह - य इति ॥ व्याख्यातेयं श्रुतिर्जन्मनये ।

(2) भाष्यदीपिका - ‘भर्ता सन्’ इति तैत्तिरीयाणां श्रुतिः । ‘देवः’ प्राणाख्यो भगवान् स्वयं जगता जीवेन वा हृदि प्रियमाणः तत् ‘विभर्ति’ घते पुष्पाति च । तर्हि जगदीश्वरयोः साम्यापत्तिरित्यत आह - भर्ता सन्निति ॥ जगतो मूलभर्ता सन्नेव प्रियमाणः, न स्वकीयस्थित्येत्यर्थः । नन्वेकस्यैव भगवतः भर्ता प्रियमाणो विभर्तीत्यनेकविधव्यवहारविषयत्वं कथमित्यत आह - एको बहुधेति ॥ एकोऽपि भर्तृत्वादिना ‘बहुधा’ बहुरूपेण च  
ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

भाष्यम् - 'यस्मिन्निदं सं च वि चैधि सर्वं यस्मिन् देवा अधि विश्वे निषेदुः ।'  
(महाना. १३.) इत्यादिश्रुतेः।

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೋ, ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೋ ಅವನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರಕನು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯಸ್ಮಿನ್ = ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವು, ಸಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಚ = ಮತ್ತು, ವಿ = ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ, ವಿಧಿ = ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆಯೋ, ಯಸ್ಮಿಂಶ್ಚ = ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸಕಲದೇವತೆಗಳು, ಅಧಿನಿಷೇದುಃ = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತೇಃ = ವೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಶ್ರರನು.<sup>(१)</sup>

भाष्यम् - 'पृथिव्यादि प्रकृत्यन्तं भूतं भव्यं भवच्च यत् ।

विष्णुरेको विभर्तीदं नान्यस्तस्मात् क्षमो धृतौ ॥' - इति च स्कान्दे ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಥಾನದಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನ, ಈಗಿನ

'निविष्टो' व्यास इत्यर्थः । तत्र प्रविष्ट इति वा । 'यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुं परास्य भारं पुनरस्तमेति' इति वाक्यशेषः । 'स' विष्णुर्यदा तं जगद्भारं 'परास्य' अधो निधाय पुनर्भर्तुं 'तन्द्रयते' नेच्छति तदा असौ भारः 'अस्तमेति' नश्यतीत्यर्थः ।

(१) भाष्यदीपिका - 'यस्मिन्' इत्यपि तैत्तिरीयेऽन्यद्वाक्यम् । अत्र यच्छब्दस्य 'तदेव ब्रह्म परमम्' (महाना.१-६.) इत्युत्तरवाक्यस्यतच्छब्देनान्वयः । चै प्रकार-समुच्चये । तथा च - 'यस्मिन्निदं' सर्वं जगत् 'सं' सम्यक् 'वि' विविधं 'चैधि' अवर्धत । एधतेर्लिङि छान्दसं रूपमेतत् । यद्वा - एधि वर्धते । अस्तीति वाऽर्थः । अस्मिन् पक्षे अस्तेर्लिटि मध्यमपुरुषैकवचने छान्दसं रूपम् । वस्तुतो लोटि मध्यमपुरुषैकवचने रूपमेतत् । यस्मिंश्च 'विश्वे' सर्वे देवाः 'अधिनिषेदुः' यमध्यगुस्तदेव ब्रह्मेत्यर्थः । इत्यादिश्रुतेरित्यस्य अम्बरान्तधृतेरित्यनेनान्वयः । ब्रह्मण्यवगताया इति शेषः । तृतीयार्थे पञ्चमी । आदिशब्देन 'येनाऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा च' (महाना.१-३) इत्यादिकम्, 'तमेव मृत्युममृतं तमाहुस्तं भर्तारं तमु गोप्तामाहुः' (तै.आ.३-१४) इत्यादि च गृह्यते । तथा च विष्णुलिङ्गत्वेन श्रुतिसिद्धात् सर्वाधारणाद् विष्णुत्वनिश्चयो भवत्येवेति भावः ।

ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ಅವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಇರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯತ್ = ಯಾವ, ಭೂತಂ = ಹಿಂದಿನ, ಭವ್ಯಂ = ಮುಂದಿನ, ಭವಚ್ಚ = ಈಗಿನ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ = ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ = ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯ ಪರ್ಯಂತ ಇರುವ, ಇದಂ = ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ, ಬಿಭರ್ತಿ = ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ತಸ್ಯಾತ್ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಸೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಬೇರೆಯವನು, ಧೃತ್ = ಧಾರಣೆಮಾಡಲು, ನ ಕ್ಷಮಃ = ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸ್ಯಾದೇ = ಸ್ಯಾದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.<sup>(೧)</sup>

### ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ || ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತಃ || ॐ || ೧-೩-೧೦ ||

ತದ್ವಾ 'ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಶಂ ದ್ರಕ್ಷ್ಯಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮನ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುಯತೇ । ಅತ್ರ ಪರಮೇಶ್ವರಧರ್ಮಾದೃಶತ್ವಾದಿಗುಣತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನಮಕ್ಷರಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವಂ ಭವೇತ್ । 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ಗುಣತ್ವೇನ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮ್ಯಹಂ ತ್ವಚ್ಚಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - 'ತದ್ವಾ ಏತದ್ವೃತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಕ್ಷ್ಯಶ್ರುತಂ ಶೋತ್ರಮತಂ ಮಂತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ, ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ವಿಷ್ಣುವದನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತೃತ ಆಹ - ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಪದೇನ ಸೌತ್ರಾಂತಪದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । 'ಭೂತಮ್' ಅತೀತಂ 'ಭವ್ಯಮ್' ಭವಿಷ್ಯತ್ 'ಭವತ್' ವರ್ತಮಾನಂ 'ಯತ್' ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ತದ್ವಿಷ್ಣುಃ 'ಏಕ ಏವ' ಅಸಹಾಯೋ ವಿಭರ್ತಿ । ತಸ್ಯ ಧೃತೌ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಃ 'ಜ್ಞಮಃ' ಸಮರ್ಥೋ ನೇತೃರ್ಥಃ । ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದ ಇತ್ಯಸ್ಯ 'ಉಕ್ತತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರೇಣ ನ ಸಾವಕಾಶತ್ವಂ ಲಿಂಗಸ್ಯೇತಿ ವಾಕ್ಯಶ್ಲೇಷಣಾನ್ವಯಃ ।



सप्त महदहङ्कारपञ्चभूताख्याः पदार्थाः आ समन्ताद् ऋद्धो गर्भो ब्रह्माण्डाख्यो  
येषां ते ऋद्धगर्भाः । वननीयो भजनीयश्चेति भुवनस्य विष्णोः रेतःस्थानीयाः ते तस्य  
प्रदिशा आदेशेन आक्षया विधर्मणि विधारणे तिष्ठन्ति आक्षयैव धृता इत्यर्थः ॥

‘ತತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಂಕಕಾರತತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳು  
ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳೇ ಆವರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ  
ಬ್ರಹ್ಮಾದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಭುವನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ವನನೀಯಃ ಭಜನೀಯಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು  
ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ  
ತಮ್ಮ ವಿವಿಧವಾದ ಧಾರಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

श्रीमद्धनुमद्गीममध्वान्तर्गतारामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः॥ॐ॥

तत्त्वप्रकाशिका -

ॐ ॥ अक्षरमम्बरान्तर्धृतेः ॥ ॐ ॥

अत्राविनाशित्वसाम्यात् चित्प्रकृतौ हरौ च साधारणस्याक्षरनाम्नो ब्रह्मणि  
समन्वयप्रतिपादनादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ’  
ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ  
ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇವೆ  
ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तत्त्वप्रकाशिका - श्रुत्यादिसङ्गतिं विषयवाक्यमुदाहृत्य विषयादिकं च सूचयन्  
सयुक्तिकं पूर्वपक्षं च दर्शयति - अदृश्यत्वादीति ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು, ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ  
ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವರಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯದ್ದವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.



ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತಾಳೆ. 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಆಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಯುಹಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮುತ ಪೂರ್ವಣಂ ಭಗಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಭ್ಯನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅತ್ರಾಹನಸಶಬ್ದೇನ ಆಸಮಂತಾದ್ ಇಂತೃತ್ವಾದ್ ಋತೃ ಉಚ್ಯತೇ । ಸೋಮಶಬ್ದಸ್ತುಮಯಾ ಸಹಿತಃ ಸೋಮ ಇತಿ ಋತೃವಿಶೇಷಣಮಪಿ ಭವತಿ । 'ಅಕ್ಷರಮದೃಶಂ ದೃಶ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯದಕ್ಷರಂ ತದನ್ಯೇರದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಛೋಚ್ಯತೇ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವಾಸ್ಯಪಿ ಸಮ್ಮವತೀತೃತ್ವೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಅಹನಸಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಆಸಮಂತಾತ್ ಹಂತೃತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಸಂಹಾರಕಾರಕನಾದ ರುದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸೋಮಂ' ಎಂದರೆ ಉಮಾದೇವಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಇನ್ನು 'ಅಕ್ಷರಂ ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕ್ಷರತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದನ್ನು 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಯತಿ ಅಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಅತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವಿಷ್ಣುಋಚ್ಯತೇ ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ । 'ಯದ್ ಭೂತಂ ಚ ಭವತ್ ಭವಿಷ್ಯತ್ವೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ಆಕಾಶ ಏವ ತದೊತಂ ಚ ಪ್ರೊತಂ ಚ । ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೊತಶ್ಚ' ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಾಕಾಶಶಬ್ದಗೃಹಿತ- ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಧಾರಾಕ್ಷರಾಹ್ನಾನಿಮಿತ್ತಜಗದ್ವಾರಣನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣಾದಪ್ಯತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವಿಷ್ಣುಋಚ್ಯತೇ । ವಿಷ್ಣವಾಹ್ನಯಾ ಜಗದ್ವಾರಣಸ್ಯ ಸಸೇತ್ಯಾದಿವಚನಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಓಂ ಆಕ್ಷರಂ ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಸ್ಯಾನ್ ವಿಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ತನಕ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

सप्त महदहङ्कारपञ्चभूताख्याः पदार्थाः आ समन्ताद् ऋद्धो गर्भो ब्रह्माण्डाख्यो  
येषां ते ऋद्धगर्भाः । वननीयो भजनियश्चेति भुवनस्य विष्णोः रेतःस्थानीयाः ते तस्य  
प्रदिशा आदेशेन आक्षया विधर्मणि विधारणे तिष्ठन्ति आक्षयैव धृता इत्यर्थः ॥

‘ತತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಂಕಕಾರತತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳು  
ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳೇ ಆವರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ  
ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಭುವನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ವನನೀಯಃ ಭಜನೀಯಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು  
ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ  
ತಮ್ಮ ವಿವಿಧವಾದ ಧಾರಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

श्रीमद्धनुमद्जीममध्वान्तर्गतारामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः॥ॐ॥

तत्त्वप्रकाशिका -

ॐ ॥ अक्षरमम्बरान्तर्धृतेः ॥ ॐ ॥

अत्राविनाशित्वसाम्यात् चित्प्रकृतौ हरौ च साधारणस्याक्षरनाम्नो ब्रह्मणि  
समन्वयप्रतिपादनादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ‘ಅವಿನಾಶಿತತ್ವ’  
ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ಅಕ್ಕರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ  
ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇವೆ  
ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तत्त्वप्रकाशिका - श्रुत्यादिसङ्गतिं विषयवाक्यमुदाहृत्य विषयादिकं च सूचयन्  
सयुक्तिकं पूर्वपक्षं च दर्शयति - अदृश्यत्वादीति ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು, ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ  
ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವರಾಗಿ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಪೂರ್ವ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಸ್ತೇ ಚ ವಾಚಸನೇಯಕೇ ಅಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** 'ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಘಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮನ್ತ್ರವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಘ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮನ್ತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತ್ರೇತस्ಮಿನ್ವತ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಆತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಇತಿ ।

'ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರತತ್ತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು, ಕೇಳಲು ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮನನಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಬೇರೆಯವರಿಂದ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತದೆ, ಕೇಳುತ್ತದೆ, ಮನನ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ನೋಡಿದವರೂ, ಕೇಳಿದವರೂ, ಮನನ ಮಾಡಿದವರೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿದವರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದೆ' ಎಂದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ವೇಽದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜ್ಜಯೇತ ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯತ್ವಮ್ ।

ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರು ವಾಚ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತದಕ್ಷರಂ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುರುತ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿರिति ಸಂದೇಹಃ । ಉಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಚ ಸಂದೇಹವಿಜಮ್ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಎರಡುಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಅವಿನಾಶಿತತ್ವವು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ದ್ರಘತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಹಾರಸ್ಯ ಚ ನ ಸಂದೇಹ-ನಿವಿಷ್ಟತ್ವಮ್ । ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣೇ ತ್ವೀಕ್ಷಣಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿತೇರಸ್ತ್ಯವಕಾಶಃ । ಏತದಕ್ಷರಂ ಮಧ್ಯಮಂ ಶ್ರೀತತ್ವಮೇವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರತತ್ವಕ್ಕೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಂಶಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಧರ್ಮವು ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗದ ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಈಕ್ಷಣಧರ್ಮವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ್ದಾಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ । ‘एतस्य वाऽक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः’ इत्यादिनाऽक्षरस्य चन्द्रसूर्याधारत्व प्रतीतिश्च । चन्द्राद्याधारत्वस्य च ‘अहं सोमम्’ इत्यादेस्तद्धर्मत्वात् ।

ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಏತಸ್ಯವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’, ‘ಅಕ್ಷರತತ್ತ್ವದ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಎಲ್ಲರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ’. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷರ ತತ್ತ್ವವು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಭೋಣಿ ಸೂಕ್ತದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** नच वाच्यमदृश्यत्वादिविष्णुधर्मश्रवणात् तस्याक्षरत्वमिति । अदृश्यत्वादिगुणानां मध्यमाक्षरेऽपि सम्भवात् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಗುಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಆಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮವು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** तथा च स्मृतिः -

‘ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम्’ ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

‘आसीदिवं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।

अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं प्रसुप्तमिव सर्वतः’ इत्यादि ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ.

‘ಯೇಽ ತತ್ಕ್ಷರಂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮವ್ಯಕ್ತಂ ಪರ್ಯುಪಾಸತೇ ।

ಸರ್ವತ್ರಗಮಚಿಂತ್ಯಂ ಚ ಕೂಟಸ್ಥಮಚಲಂ ಧೃವಮ್ ॥

ಅಕ್ಷರಳು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಳೂ, ಅವ್ಯಕ್ತಳೂ, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಳೂ, ಅಚಿಂತ್ಯಳೂ, ಆಕಾಶದಂತೆ ಕೂಟಸ್ಥಳೂ, ಅಚಲಳೂ, ನಿರ್ವಿಕಾರಳೂ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಯಾರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಸ್ಫುಟಿಯು ಅದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು

असीदिवं तमೋಭूतं अप्रज्ञातमलक्षणम् ॥

ಅಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಮಿವ ಸರ್ವತಃ ॥

‘ಅಜ್ಞೇಯಸ್ವರೂಪಳೂ, ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವಳೂ, ಲೌಕಿಕ ಚಿಹ್ನೆ ಇಲ್ಲದವಳೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಅಗೋಚರಳೂ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದವಳೂ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದವಳೂ ಸಹ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ’. ಈ ಸ್ಫುಟಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - अथापि स्यात् । अक्षरश्रुतेरदृश्यत्वादिलिङ्गानां च मध्यमोत्तमाक्षरयोः साम्येऽत्र मध्यमैवोच्यत इति निर्बन्धे को हेतुरिति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಆಗ್ರಹಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ ?

तत्त्वप्रकाशिका - मैवम् । ‘न तदश्नाति किञ्चन’ इत्यक्षरस्यानशनोक्तेः । तच्च विष्णोर्विरुद्धम् । ‘अत्ता चराचरग्रहणात्’ इत्युक्तत्वात् । न च मध्यमाक्षरस्यानशनाङ्गीकारे विरोधोऽस्ति । अतो मध्यमाक्षरमेवैतदक्षरमिति तस्यैवादृश्यत्वादिगुणकत्वमिति भावः ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ‘ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಅಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅವರು ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅತ್ರಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭಕ್ತಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಇಂತಹ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾಳೆ, ಅವಳೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವಳೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಆಹನಸಂ ಯಜ್ಞೇಶ್ವಭಿಷ್ಯಮಾಣಮ್ | ಲತಾಭಿಮಾನಿತ್ವೇನೇಯಮುಕ್ತಿಃ |

‘ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಜುಹತಿ | ತಂ ದೇವಾ ಭಕ್ಷಯಂತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ |

ಆಹನಸಂ = ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಸೋಮಲತೆಯು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನು, ‘ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಜುಹತಿ ತಂ ದೇವಾ ಭಕ್ಷಯಂತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಚಂದ್ರನ ಹವನ, ಭಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸೋಮಲತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಹನಸತ್ವವನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ || ‘ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಇತ್ಯಾಕಾಶಾಸ್ವಪ್ರಕೃತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುತ್ಪತ್ತಿವಾ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ಸುಖಲಕ್ಷಣೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ತದಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರೆ. ಅಂತಹ ಯಾವಾತನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮೇಲೆ ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ, ಮುಂದಿನ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಸಕಲವದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ, ಆಕಾಶಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಹ ಚತುಃಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಅವನೇ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯ ಇತಿ || ಏಕೋ ದೇವೋ ಭರ್ತೃತ್ವೇನ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಶೋ ಜಗತಾ ಶ್ರಿಯಮಾಣಸ್ತದ್ಭಿರಭಿ | ಸ ಚ ಯದಾ ತಂ ಭಾರಂ ಭರ್ತುಂ ನೇಚ್ಛತಿ ತದಾಸೌ ನಶ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಈ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, 'ಯಥಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣ ನೀಡಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ ಅನೇಕರೂಪಗಳಿಂದ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವಾಗ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಹೊರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವಾಗ ಸಮಗ್ರ ವಿಶ್ವವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतच्च 'तद्वै त्वं प्राणः' इत्युक्तप्राणस्योच्यते । यस्मिन्निदं सम्यग्विविधं चैधि तदेव ब्रह्मेत्यर्थः । विष्णुवदन्यस्यापि सर्वाधारत्वं किं न स्यादित्यत आह - पृथिव्यादीति ॥

'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಈ ಧರ್ಮವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶ್ವವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರವರ್ತಮಾನವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಏಕೆರಬಾರದು ? ಎಂದರೆ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

भावदीपः -

ॐ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॐ ॥

विष्णोश्चेतनप्रकृतेरचाविनाशित्वसाम्यादक्षरशब्दः साधारण इति न्यायविवरणोक्तं साधारण्यमाह - अविनाशित्वेति ॥ अक्षरशब्दप्रवृत्तिनिमित्तेति योज्यम्

'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬುದು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿನಾಶತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠತಃ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

भावदीपः - उपलक्षणमेतत् । अक्षरशब्दस्य रूढ्या चेत्यपि ध्येयम् । अविनाशित्वयोगमात्रस्यातिप्रसङ्गात् । देहतोऽविनाशित्वसाम्यादिति वाऽर्थः । विशेषस्तु चन्द्रिकायाम् ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೇವಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಶರೀರದಿಂದ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದವರು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಲಿ’ ಎಂದು ಅಶಂಕಿಸಬಾರದು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - इत्यन्तभाष्यं सङ्गतिपरत्वेन तावद् व्याकुर्वन् अदृश्यत्वादिगुणा अक्षरस्योक्ता इत्येतावदंशं व्याचष्टे - अदृश्यत्वादिगुणा इति ॥ अदृश्यत्वनये उक्ता इत्यर्थः । वाजसनेयके पञ्चमाध्याये ‘अदृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोतु’ इत्यादिनेत्यर्थः ॥

‘ಇತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಅಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ’ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕರಣವು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ: ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟಶ್ಚುತಂ ಶ್ರೋತೃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದು ಟೀಕಾಮಾತಿನ ಅರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तद्वा एतदिति ॥ अम्बराधारत्वद्योतनायादिपदोपात्तपरशेषोक्तिः । अदृश्यत्वादेरक्षरस्थताद्योतनाय पूर्वशेषोक्तिः ॥ इतीति ॥ इत्युक्ता इत्यन्वयः । ‘अहं सोमम्’ इत्यादेर्भावमाह - तस्येति ॥

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರವು ಧಾರಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ವಿಷಯವಾಚ್ಯವಾದ ಉಳಿದ ಶೇಷಭಾಗವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ತದ್ವಾ ಏತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಇತಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಉಕ್ತಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ತಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - वक्ष्यमाणदिशा चन्द्राद्याधारत्वलिङ्गाच्चित्प्रकृतित्व इत्यर्थः । ‘गुणाः’ इत्येतस्य तात्पर्यम् - अदृश्यत्वादिकं चेति ॥ इतीति ॥ इति सङ्गतिसम्भवादवश्य-निर्णयत्वमक्षरस्येत्यर्थः - उक्तेति ॥ देहाक्षरणरूपाविनाशित्वाख्यप्रवृत्तिनिमित्त-साधारण्यमित्यर्थः ।

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಎಂದು ‘ತಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ‘ಗುಣಾಃ’ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಇತಿ’ ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಉಕ್ತ' ಎಂದರೆ ದೇಹನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅವಿನಾಶತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ-ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಇತ್ಯದೃಶ್ಯತ್ವನಯೋಕ್ತಸ್ಮತ್ಯಾ ಜಡಪ್ರಕೃತೌ ತಥಾ 'ಯಃ ಪುನರೆತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮ್' ಇತಿ 'ಅನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯಿತ' ಇತ್ಯೋಕ್ತೇಽಪ್ಯಕ್ಷರಪದಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಸಾಮ್ಯೇನೈವ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ತಯೋಃ ಕುತೋ ನ ಸಂಶಯೋದಿತ್ತವಿಮಿತ್ತತಃ ಆಹ - ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಕ್ಷಾರಸ್ಯ ಚೇತಿ ||

**ಪ್ರಶ್ನೆ** - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮ್' 'ಓಂ ಇತಿ ಅನೇನೈವ ಅಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮ್ ಅಭಿಧ್ಯಾಯಿತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅಕ್ಷರ' ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. 'ಅಕ್ಷರ' ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೂ ಸಹ ಅವರಡರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಏಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಂಕಾರಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಏತೇನ 'ಓಂಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತುಷ್ಟಾ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕೋಕ್ಷಾರಸ್ಯ ಸಂದೇಹೋದಿತ್ತವಂ ವದಂತೋ ನಿರಸ್ತಾಃ |

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಓಂಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತುಷ್ಟಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಓಂಕಾರವು ಸಂದೇಹಕೋಟಿನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಕವಿಚಿತ್ತ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರಾಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪಾಠಃ | ಸ ಚ ನ ಸಾಧುರೇವ | ತತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದಾಪ್ರವೃತ್ತೇಃ | ಅವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶೋಭಾವಾತ್ | ಅವ್ಯಾಕೃತೇ ಭಾವೇಽಪಿ ಕಾಲಾತ್ಮಾದಾವಪಿ ಭಾವೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತಪ್ರಯೋಗಾದಿತ್ಯಾಹುಃ ||

ಕೆಲವೆಡೆ 'ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಾಠವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರಡರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೂ ಕಾಲ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತರ್ಹಿ उत्तरनयेऽपि ‘तदैक्षत’ इति श्रवणाज्जडप्रकृतिसंशयो न स्यादित्यत आह - उत्तरेति ॥ सदेवेत्यत्राप्रतीतेरित्यर्थः ।

ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಾದೀತಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेनान्तर्ध्यामिनयेऽपि प्रकृतेः संशयकोटित्वं समाहितं ध्येयम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಸಂಶಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - तदेव भाष्यं पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि व्याकुर्वन् मध्यमाक्षरस्योक्ता इत्येतावदंशं प्रतिज्ञापरत्वेन व्याचष्टे - एतदिति ॥ अद्वयत्वादिगुणकमित्यर्थः ।

ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ‘ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ’ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ‘ಏತತ್’ ಎಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - श्रीतत्त्वस्येत्यनुत्तवा मध्यमाक्षरस्येत्युक्तिलब्धां युक्तिमाह - तत्रेति॥ ‘ये त्वक्षरमनिर्देश्यम्’ इति गीतादौ श्रीतत्त्वे प्रसिद्धेरित्यर्थः । ‘अक्षरत्रयमीरितम्’ इति स्मृत्या विष्णावपि प्रसिद्धिरस्ति ।

‘ಶ್ರೀತತ್ವಸ್ಯ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ ‘ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಂಬುದನ್ನು ‘ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದದೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್’ ಎಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अत एव भाष्ये मध्यमपदम् । अन्यथाऽक्षरस्येत्येव ब्रूयादित्यतो भाष्ये इत्यादिनेत्यनेन न केवलं प्राक् टीकोक्तवाक्यशेषो ग्राह्यः । किन्तु ‘एतस्य वा’ इत्यादिलिङ्गोक्तिपरवाक्यं च ।

ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಉಕ್ತ' ಎಂದರೆ ದೇಹನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅವಿನಾಶತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ-ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಇತ್ಯದೃಶ್ಯತ್ವನಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜಡಪ್ರಕೃತೌ ತಯಾ 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮ್' ಇತಿ 'ಅನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಇತ್ಯೋಕ್ಷಾರೇಽಪ್ಯಕ್ಷರಪದಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಸಾಮ್ಯೇನೈವ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ತಯೋಃ ಕುತೋ ನ ಸಂಶಯಕೋಟಿತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ದ್ರಘತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಕ್ಷಾರಸ್ಯ ಚೇತಿ ||

**ಪ್ರಶ್ನೆ -** ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮ್' 'ಓಂ ಇತಿ ಅನೇನೈವ ಅಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮ್ ಅಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅಕ್ಷರ' ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. 'ಅಕ್ಷರ' ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೂ ಸಹ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಏಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಂಕಾರಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:-** ಆತೇನ 'ಓಂಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತೃಣ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕೋಕ್ಷಾರಸ್ಯ ಸಂದೇಹಕೋಟಿತ್ವಂ ವದಂತೋ ನಿರಸ್ತಾಃ |

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಓಂಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತೃಣ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಓಂಕಾರವು ಸಂದೇಹಕೋಟಿವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಕ್ವಚಿತ್ತು ಜಡಪ್ರಕೃತೇರಾಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪಾಠಃ | ಸ ಚ ನ ಸಾಧುರೇವ | ತತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದಾಪ್ರವೃತ್ತೇಃ | ಅವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶೋಭಾವಾತ್ | ಅವ್ಯಾಕೃತೇ ಭಾವೇಽಪಿ ಕಾಲಾತ್ಮಾದಾವಪಿ ಭಾವೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಯೋಗಾದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುಃ ||

ಕೆಲವೆಡೆ 'ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಾಠವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮೃತತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೂ ಕಾಲ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** – ತರ್ಹಿ उत्तरनयेऽपि ‘तदैक्षत’ इति श्रवणाज्जडप्रकृतिसंशयो न स्यादित्यत आह – उत्तरेति ॥ सदेवेत्यत्राप्रतीतेरित्यर्थः ।

ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ-ವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಾದೀತಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** – एतेनान्तर्यामिनयेऽपि प्रकृते: संशयकोटित्वं समाहितं ध्येयम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಸಂಶಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** – तदेव भाष्यं पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि व्याकुर्वन् मध्यमाक्षरस्योक्ता इत्येतावदंशं प्रतिज्ञापरत्वेन व्याचष्टे – एतदिति ॥ अदृश्यत्वादिगुणकमित्यर्थः ।

ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ‘ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ’ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ‘ಏತತ್’ ಎಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** – श्रीतत्त्वस्येत्यनुत्तरा मध्यमाक्षरस्येत्युक्तिर्लब्धां युक्तिमाह – तत्रेति॥ ‘ये त्वक्षरमनिर्देश्यम्’ इति गीतादौ श्रीतत्त्वे प्रसिद्धेरित्यर्थः । ‘अक्षरत्रयमीरितम्’ इति स्मृत्या विष्णावपि प्रसिद्धिरस्ति ।

‘ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಸ್ಯ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ ‘ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಂಬುದನ್ನು ‘ತತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯೇ ತಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದೆಡೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್’ ಎಂಬ ಸ್ತೂತ್ರಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** – अत एव भाष्ये मध्यमपदम् । अन्यथाऽक्षरस्येत्येव ब्रूयादित्यतो भाष्ये इत्यादिनेत्यनेन न केवलं प्राक् टीकोक्तवाक्यशेषो ग्राह्यः । किन्तु ‘एतस्य वा’ इत्यादिलिङ्गोक्तिपरवाक्यं च ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯಮಾ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದಲ್ಲ. 'ವಿತಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಆದಿಪದದಿಂದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** ಗುಣಾ ಇತ್ಯनेन चन्द्राद्याधारत्वगुणोऽपि ग्राह्य इति भावेन तद्वाक्योक्तिपूर्व लिङ्गमाह - एतस्येति ॥

'ಗುಣಾಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ: -** लिङ्गस्य श्रीतत्त्वधर्मतोक्तिपरत्वेनाहमित्यादिभाष्यं योजयति - चन्द्रेति ॥ अम्बिणीपर्यायश्रीवाक्यत्वादहमित्यादेरिति भावः ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಲಿಂಗವಿರುವ ಕಾರಣ 'ಅಹಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ಚಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಂಬಿಣೀ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಹಂ' ಎಂದರೆ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** बुभ्वादिनयन्यायेन विष्णावपि सम्भवाद् भाष्यस्थादिपदानुरोधेन तद्धर्मत्वादित्येवोक्तम् - नतु तस्यैव धर्मत्वादिति ॥ भाष्ये इत्यादेरित्यादिपदेन 'अहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम्' इति वाक्यशेष इव 'ये त्वक्षरम्' इति गीतास्मृतिरपि गृह्यत इति भावेन तद्व्यावर्त्यशङ्कामाह - नच वाच्यमिति ॥

ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಾಧಾರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ತದ್ಧರ್ಮತ್ವಾತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು 'ತಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದೇಃ' ಎಂಬ ಆದಿ ಪದದಿಂದ 'ಅಹಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೋ, ಅದರಂತೆ 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇದರಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** आकाङ्क्षितपूर्त्या तस्यापि सम्भवादिति वाक्यार्थमा - अदृश्यत्वादीति ॥ न केवलं अदृश्यत्वनयरीत्या विष्णावित्यपेरर्थः । इत्यादेरित्यादिपदोक्तां स्मृतिमाह - तथाचेति ॥

‘ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗಲೂ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುವ ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಆದಿಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತಥಾಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅಕ್ಷರಮವಿನಾಶಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾದಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್ । ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಸರ್ವಗಂ ದೇಶತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ । ಗುಣಬಾಹುಲ್ಯಾದಚಿಂತ್ಯಮ್ । ಕೂಟೇ ಆಕಾಶೋ ಅಭಿಮಾನಿತಯಾ ಸ್ಥಿತಂ ಕೂಟಸ್ಯಮ್ । ಅಚಲಂ ಕದಾಪಿ ಸ್ವಪದಾದಭ್ರಷ್ಟಮ್ । ಧ್ರುವಂ ನಿರ್ವಿಕಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಯೇತದಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ. ಅಕ್ಷರಂ = ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ್ದು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದದ್ದು, ಅವ್ಯಕ್ತಂ = ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ಸರ್ವಗಂ = ದೇಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದು, ಅಚಿಂತ್ಯಂ = ಅತ್ಯಂತ ಗುಣಭರಿತವಾದದ್ದು, ಕೂಟಸ್ಥಂ = ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದದ್ದು, ಅಚಲಂ = ನಿರಂತರ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟವಾಗದ್ದು, ಧ್ರುವಂ = ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದ್ದು, ಶ್ರೀತತ್ಪವೇ ಆಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇಂ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಪರೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯೇ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಆಸೀದಿತಿ ದ್ವಾದಶಗೀತಾಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿಃ । ಇದಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತಮಃ ಮಾಯಾಖ್ಯಂ ಪ್ರಲಯೇ ಪ್ರಸುಪ್ತಮಿತಿ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಮಾಸೀತ್ । ಅಭೂತಮಜಾತಮ್ । ಅಪ್ರಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಘವೇಚತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ಅತೇತ್ಯುಕ್ತವಾ ‘ನ ತದದೃಶನಾತಿ ಕಿಂಚನೇತಿ ವಿರುದ್ಧತಾ’ ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮತ್ರ ಯೋಜಯಿತುಂ ತದ್ವಚಾವರ್ತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಮಾಹ - ಅಯಾಪೀತಿ ॥

ಈ ವಾಕ್ಯವು ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಗೀತಾತತ್ಪರ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಆಸೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ತಮಃ = ಮಾಯೆಯು, ಪ್ರಲಯೇ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸುಪ್ತಂ = ನಿರ್ವಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು, ಆಸೀತ್ = ಆಗಿತ್ತು, ಅಭೂತಂ = ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ್ದು, ಅಪ್ರಜ್ಞಾತಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಅವೇದ್ಯವಾದದ್ದು,

‘ಅತ್ರಾಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತ ‘ನ ತದೃಶ್ಯಾತಿ ಕಿಂಚನ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಅಥಾಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಆದಿಪದೇನ ಸೂರ್ಯಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗಗ್ರಹಃ । ನ್ಯಾಯವಿವರಣವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಖಂಡಶೋಽರ್ಥಮಾಹ - ನ ತದಿತಿ ॥ ಅಯಮಕ್ಷರವಾಕ್ಯಶೇಷ ಇತ್ಯಗ್ರೇ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ । ಅತ್ರ ‘ನ ತದದೃಶನಾತಿ’ ಇತ್ಯೇವ ಪೂರ್ವೇ ‘ಕಿಂಚನ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಸೂಚನಾಯ । ತೇನ ಗುಹಾನಯೋಕ್ತರೀತ್ಯಾಽಶ್ರುಭಾನ ಶನಪರಂ ತದಿತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥

ಅದಿಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ 'ಖಂಡಶಃ' ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, 'ನ ತದಿತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ನ ತದೃಶಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದು ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುತಃ 'ನ ತದೃಶಾತಿ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. 'ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವುದನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯ್ತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗುಣಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು 'ನ ತದೃಶಾತಿ' ಎಂದು ಅತ್ಯತ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ: -** ನचेति ॥ तस्य प्रागुक्तस्य काप्यनुक्ते: अतुल्येऽपि वा धर्मान्तरेण वाक्यशेषादिति न्यायेन 'नान्यत् किञ्चन मिषत्' इति श्रुताविव स्वतन्त्राशानाभाव-परतोपपत्तेरिति भावः ॥

ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ 'ನ ತದೃಶಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತ್ಯತ್ವವು ಅವಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ 'ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಮತ್ತು 'ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು.

**ಭಾವದೀಪ: -** अत इति ॥ श्रुतिलिङ्गरूपप्रापकभावाद् विष्णुत्वेऽनशानोक्तिविरोधा चेत्पर्यः ।

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಪಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಅನಶನಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ: -** अक्षरमित्यनन्तरम् अत इत्यनुषङ्गः । इतीति पाठे तु नानुषङ्गः । अत्रोक्तं प्रागुक्तं चादृश्यत्वादिगुणकत्वमित्यर्थः । आद्यपूर्वस्य हन्ते: कर्मणि रूपं मत्वाऽह - अभिषूयमाणमिति ॥ कथं चन्द्रस्याभिषूयमाणत्वमत आह - लतेति ॥

'ಅಕ್ಷರಂ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ 'ಅತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರಂ ಇತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕಾದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಕ್ಷರನು ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕವಾದ 'ಹನ' ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅಭಿಷೂಯಮಾಣಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮರ್ದಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲತಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಸೋಮಮಿತಿ ‘ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್’ ಇತ್ಯಾದೌ ಹ್ಯುಮಾನಭಕ್ಯಮಾಣಸೋಮ-  
ಲತಾಮಿಮಾನತ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರೇಽಭಿಷ್ಯುಮಾಣತ್ವೋಕ್ತಿರೀತೀರ್ಥ: | ಯತ್ರ ಕ ವಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ಇತಿ  
ಭ್ರಮನಿರಾಸಾಯ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ - ಇದಮಿತಿ ||

‘ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.  
ಆದರೆ ಹೋಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಾವ ಸೋಮಲತೆ ಇದೆಯೋ  
ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದಷ್ಟೇ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಭಿಷವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ  
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾವದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಇದಂ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯಾದಮ್ಬರಧೃತೇವ ಪ್ರತೀತ್ಯಾ ತದಂತಸರ್ವಧೃತೇರಪ್ರತೀತಿಃ  
ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಿಮನುರೂಪವಾಕ್ಯಶೇಷಂ  
ವದನ್ ಹೇತುಕ್ತಿಪರಂ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಯದ್ಧ್ವಮಿತಿ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶದ ಧಾರಕತ್ವವಷ್ಟೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶದ ತನಕ  
ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಧಾರಕತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ  
ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಎರುವದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ  
ಮಾತನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೇತುಪರವಾದ  
ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದೂರ್ಧ್ವಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇರಿತಿ || ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೇರಿತೀರ್ಥ: | ಅತ್ರ ಶ್ರುತಾವಾಕಾಶಸ್ಯ  
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತವಾಽಸ್ಯೈಕಾಕ್ಷರಾಶ್ರಿತತ್ವಮುಚ್ಯತೇ |

‘ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾರವನ್ನು  
ಹೇಳಿ, ಇಂತಹ ಆಕಾಶವು ಒಂದು ಅಕ್ಷರತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತच्च ‘अव्यक्तात् पुरुषः परः’ ‘अक्षरात्परतः परः’ ‘मम योनिरप्स्वान्तः  
समुद्रे’ इत्यादिना श्रीतत्त्वलिङ्गमिति आकाशस्तल्लिङ्गादिति न्यायसाम्येन  
दीप्तेराकाशशब्दोक्ता श्रीर्हि सर्वाश्रया मता | ‘तदाश्रयः परो विष्णुः सोऽस्यूलदिगुणो  
मतः’ इति बृहद्वाङ्मोक्तस्मृत्या चाकाशश्चित्रकृतिरिति भावः | अधिकं चन्द्रिकायाम् |

ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ’,  
‘ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ’, ‘ಮಮ ಯೋನಿರಪ್ಸ್ವ ಅಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಿಂಗಗಳೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಆತಿಶಯ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು 'ತದಾಶ್ರಯಃ ಪರೋ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅನುಸಾರ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಯ एव एकप्रकृतिपुरुषकालाधारः पृथिवीं चां सर्वभुवनानि च दधार' इति जन्मादिनये 'य' इति श्रुतेर्व्याख्यानाद् भर्तृत्वादेरर्थमाह - एक इति ॥

'ಯ' ಎವ ಏಕಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಕಾಲಾಧಾರಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಂ ಸರ್ವಭುವನಾನಿ ಚ ದಧಾರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯ' ಎವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ 'ಭರ್ತಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಏಕಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'भर्ता सन्' इत्यस्यार्थः - भर्तृत्वेनेति ॥ 'भ्रियमाणो विभर्ति' इत्युक्त्या प्राप्तं जगदीश्वरयोराधाराधेयभावसाम्यं निरसितुं 'यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम् । परास्य भारं पुनरस्तमेति' इति शेषार्थमाह - स चेति ॥

'ಭರ್ತಾ ಸನ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ 'ಭರ್ತೃತ್ವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಭ್ರಿಯಮಾಣೋ ವಿಭರ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಈಶ್ವರರಂಬ ಆಧಾರಾಧೇಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ 'ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತೃಮ್' । ಪರಾಸ್ಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ' ಎಂದು ಉಳಿದ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अत्र विष्णुश्रुत्यादेरभावात्कथं विष्णौ समाख्येयं श्रुतिरित्यतस्तच्छब्द-परामृष्टमाह - एतच्चेति ॥

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸದ ಕಾರಣ, ವಿಷ್ಣುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದನ್ನಲು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಾಮೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಏತಚ್ಛ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - स च प्राणो 'अत एव प्राणः' इत्यत्र लक्ष्मीपतित्वादिलिङ्गेन विष्णुरिति निर्णीत इति भावः ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಅತ' ಎವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **एधि अस्तीत्यर्थः ।** ‘अवसोरेधावभ्यासलोपश्च’ इति अस्तेर्मध्यमपुरुषप्रयोगः छान्दस इत्येके । एधीत्यस्यावर्धतेति चन्द्रिकोक्तिः ।

‘ಏಧಿ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಅತ್ತಿ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅವಸೋರೇಧಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಸು ಧಾತುವಿನ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಪದಪ್ರಯೋಗವೇ ‘ಏಧಿ’ ಎಂಬ ಧಾಂದಸಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ‘ಏಧಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅವರ್ಧತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **यस्मिन्निति श्रौतयच्छब्दस्य विष्णवर्थत्वद्योतनाय** ‘तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्’ इत्युत्तरवाक्यस्यतत्पदेनान्वयमाह - **तदेव ब्रह्मेत्यर्थ इति ।।**

‘ಯಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ‘ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ ಕವೀನಾಮ್’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ‘ತದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **विष्णुवदन्यस्यापीति ।। य उ त्विति ।।** श्रुतेर्जन्मादिनयोक्तरीत्या भर्तेति श्रुतेश्च ‘यदा भारम्’ इति वाक्यशेषार्थोक्तरीत्याऽन्वयव्यतिरेकाभ्यां विष्णवेकपरत्वप्रतीतेस्तथैव श्रुतीनां व्याख्यातुं शक्यत्वेऽपि ‘स्मृत्यवैयर्थ्याय श्रुतीः सर्वाधारप्रकृत्याधारत्वं विष्णोः’ इति न्यायविवरणैकदेशविवरणपरतया व्याख्याय ‘अन्यस्य विरुद्धम्’ इत्येतदंशविवरणपरतया स्मृतिर्व्याख्यातेति ध्येयम् ।। १० ।।

‘ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ ‘ಭರ್ತಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ‘ಯದಾ ಭಾರಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಂತೆ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ‘ಸ್ಮೃತ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಾಯ ಶ್ರುತೀಃ ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮ್’ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**वाक्यार्थमञ्जरी -**

ॐ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॐ ।।

बाजसनेयके बृहदारण्यके ।। तद्वा एतदिति ।। ‘हे गार्गि’ इति याज्ञवल्क्यस्य स्वभार्या प्रति सम्बोधनम् । तदेतदक्षरशब्दवाच्यं ब्रह्म अदृष्टमन्यैः साकल्येन दृष्टं न अकृताधिकरण (१-३-३)

भवति स्वयं तु द्रष्टु एवमग्रेऽपि योज्यम् । अन्येषामपि द्रष्टृत्वादिसद्भावात्  
 किमनेनेत्यत आह - नान्यदिति ॥ अतोऽक्षरादन्यत् स्वातन्त्र्येण द्रष्टु नास्ति ।  
 एवमग्रेऽपि आकाशः प्रकृतिः । नन्वक्षरशब्दस्य जडप्रकृतावपि सिद्धेः कुतो न  
 तस्याः सन्देहविषयत्वमित्यत आह - द्रष्टृत्वादीति ॥ प्रथमाप्रतीतेरिति ॥ 'सदेव  
 सौम्य' इति विषयवाक्ये 'तदैक्षत' इत्यश्रवणादिति भावः । मध्यममित्यक्षरत्रयापेक्ष  
 योक्तिः । प्रशासने आज्ञायां विधृतौ विशेषेण धृतौ इत्यादेरित्यादिपदोक्तां स्मृतिमाह  
 - तथाचेति ॥ अक्षरम् अविनाशि । सूक्ष्मत्वादिनिर्देश्यमदृश्यम् अप्रसिद्धत्वादव्यक्तं  
 सर्वत्रगं देशतो व्याप्तं गुणबाहुल्यादचिन्त्यं कूटे अव्याकृताकाशं अभिमानित्वेन  
 स्थितं कूटस्थम् अचलं कदापि स्वपदादभ्रष्टं ध्रुवं निर्विकारमित्यर्थः । इदञ्च  
 चित्प्रकृतिपरमिति तात्पर्यं व्यक्तम् । आसीदिति गीताभाष्योक्तस्मृतिः तमोभूतं  
 तमोरूपं 'तम आसीत् तमसा गूळहमग्रे' इति श्रुतेः अप्रज्ञातं शब्देन अलक्षणं  
 लौकिकचिह्नरहितम् अतर्क्यम् अनुमानगम्यम् अनिर्देश्यं प्रत्यक्षेण प्रसुप्तमिव तदानीं  
 जगद्व्यापाराभावात् । अभिषूयमाणम् अभिषवयुक्तम् । ननु सोमपदोक्तचन्द्रस्य कथं  
 यज्ञेषु अभिषवणमित्यत आह - लताभिमानित्वेनेति ॥ यथा 'सोमो वै राजा'  
 इत्यादौ हूयमानभक्ष्यमाणसोमलताभिमानित्वेन चन्द्रमसि हूयमानत्वभक्ष्यमाणत्व-  
 व्यपदेशस्तथात्रापि 'सोममभिषुणोति' इति वाक्यविहिताभिषवणयुक्तसोमलताभि-  
 मानित्वेन चन्द्रेऽभिषूयमाणत्वव्यपदेश इत्यर्थः ॥ ॐ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॐ ॥  
 'अक्षरं गार्गि' इत्युक्तमक्षरं ब्रह्मैव अम्बरान्तधृतेः अम्बरमाकाशशब्दितं श्रीतत्त्वम्  
 अन्तं यस्य सर्वस्य जगतस्तदम्बरान्तं तस्य धृतेर्धारणादित्यर्थः । दिवः स्वर्गाद्  
 वैकुण्ठाद्वा ऊर्ध्वम् उपरि यदस्ति महर्लोकादिकं ब्रह्माण्डखर्परबहिरावरणादिकं वा  
 पृथिव्याः भूलोकात् पृथिवीसम्बन्धिसप्तलोकाद्वा अर्वाग् अधो यदस्ति  
 तलादिकमण्डोदकादिकं वा 'अन्तरा ऊर्ध्वावाक्शब्दवाच्ययोः पूर्वो हस्तयोर्मध्ये  
 वर्तमानं यदि मे प्रसिद्धे द्यावापृथिवी स्वर्गादिभूरादिके 'भर्ता सन् श्रियमाणो  
 विभर्ति' 'एको देवो बहुधा निविष्टः' 'यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम् । परास्य भारं  
 पुनरस्तमेति ॥' इति श्रुतिं व्याचष्टे - एको देव इति ॥ भर्तेत्यस्यार्थः -  
 भर्तृत्वेनेति ॥ श्रुतौ परास्य निरस्य ॥ प्राणस्येति ॥ तस्य च विष्णुत्वं प्रागेव  
 समर्थितमिति भावः । अभि अवर्धत अधिनिषेदुः, अवस्थिता बभूवुः ॥ १० ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಆಚ್ಛೇಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ

॥ ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸು- ಓಂ ॥ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥ ಓಂ ॥ ೧೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಸ್ವತಃ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ. ಕೇವಲ ಆಜ್ಞಾಮೂಲಕವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ಈ ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿಗಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ಓಂ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಓಂ ॥ ಚೋ ಯತಃ । ಸಾಂ ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿಃ । ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ವಿಷ್ಣೋರಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರಾದೇವ ಭವತೀತಿ “ಏತಸ್ಯ ವಾ” (ಬೃ. ೪-೮-೯.) ಇತಿ ಶ್ರುತಾವುಕ್ತಾ । ಅತಃಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಯವಾಚ್ಯಮ್ । ನ ಚೇತನಪ್ರಕೃತೀರೀತೃಯಃ ॥೨॥

ಅರ್ಥ -- ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಾ = ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ, ಇರುವ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳು, ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ = ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ’ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಹೊರತು ಬೇಡನ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ಓಂ ॥ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥ ಓಂ ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ ಪ್ರಶಾಸನಾವುಚ್ಯತೇ । ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ವಾರ್ಷಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ (ಬೃ. ೪-೮-೯) ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ತಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೩)

ಅನುವಾದ - ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ನಿಂತಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂತಹ ಆಜ್ಞೆ ನೀಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಾ ಚ ದೃತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸಾ ಚ ದೃತಿ = ಅಂತಹ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ = ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ, ಉಚ್ಯತೇ = ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - ಗಾರ್ಗಿ = ಎಲೈ, ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ = ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು, ಏತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = ಈ ಅಕ್ಷರನ, ಪ್ರಶಾಸನೇ = ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯತೌ = ನೆಲೆಸಿದವರಾಗಿ, ತಿಷ್ಠತಃ = ಇರುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು.

ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತಚ್ಚ = ಅಂತಹ, ಪ್ರಶಾಸನಂ = ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ.<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् - 'सप्तार्धवर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि ।'

(ऋ. १-१३४-३६.)

ಅನುವಾದ - ಮಹತ್ತರ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಅವರಣಗಳೂ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ

(೧) भाष्यदीपिका - युक्त्यन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वं प्रतिपादयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - सा चेति ॥ 'सा च' सर्वधृतिरपि इत्यादिना प्रज्ञासनादुच्यते यतोऽतोऽपि ब्रह्माक्षरमित्यन्वयः । आदिशब्देनैवंरूपाण्येकप्रकरणगतानेकवाक्यानि गृह्यन्ते । अनेन - यदा 'सा' पूर्वोक्ता सर्वधृतिरेव अक्षरस्य विष्णुत्वसाधिका, तदा सुतरां, या तु 'एतस्य' इति श्रुतिवाक्येऽक्षरस्य प्रज्ञासनादेवासङ्कुचितविषयानन्यायत्तप्रकृष्टाज्ञामात्रादेव सर्वधृतिरुच्यते सेति सूत्रार्थ उक्तो भवति ।

ನನು ಸರ್ವಧೃತಿಹೇತುಪ್ರಜ್ಞಾಸನೇನ ಕೃತೋಽಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಷ್ಪಪ್ತ ಇತ್ಯತಸ್ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತ್ಯಾಹ - ತಚ್ಛೇತಿ ॥ ಸರ್ವಧೃತಿಕಾರಣಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಸನಂ ತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಕೇವಲಂ ಸರ್ವಧೃತಿಃ, ಕಿನ್ತು ತದ್ವೇತುಪ್ರಜ್ಞಾಸನಂ ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಯೇ ವಾ ಚಕ್ಷಬ್ದಃ । 'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕಮೇವ । ನ ತ್ವನ್ಯಕರ್ತೃಕಮಿತಿ ಏವಾರ್ಥಃ । ಏವಕಾರಸ್ಯೋತ್ತರತ್ರೋಪಯೋಗಃ ।

ಸುಖಪ್ರದನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥಗಳಭಾಷಾ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದ ಅತಿಸಮೃದ್ಧಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತರೂ, ಅವರಣೀಭೂತರೂ ಆದ, ಭುವನಸ್ಯ = ಲೋಕಕ್ಕೆ, ರೇತಃ = ('ರೇತಸಃ' ಎಂದು ಬಹುವಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವೃತ್ತಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಸುಖಪ್ರದರೂ, ಸಾರಭೂತರೂ ಆದ, ಅಥವಾ ಭುವನಸ್ಯ = ಭೂಮನೂ, ಮನನೀಯನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ರೇತಃ = ವೀರ್ಯವೆನಿಸಿದ, ಸಪ್ತ = ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೆಂಬ ಎಳೆ ಅವರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿ ತನ್ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಪ್ರದಿತಾ = ಆಚ್ಛೆಯಿಂದ, ವಿಧರ್ಮಣಃ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಹುವಿಧವಾದ ವಿಶ್ವಧಾರಣಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ತಿಷ್ಠಂತಿ = ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् - 'चतुर्भिः साकं नवतिं च नामभिश्चक्रं न वृत्तं व्यतीरवीविपत् ।'  
(क्र. १-१५५-३.) इत्यादिश्रुतेः

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಯು, ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಚಕ್ರದಂತೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚೈರೀರವುಳ್ಳಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು, ಚತುರ್ಭಿಃ = ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು, ನಾಮಭಿಃ = ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳಂತಹ ರೂಪಗಳಿಂದ, ವೈತೀನ್ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಧಿಕರಾದ, <sup>(೨)</sup>ನವತಿಂ = ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನೊಂದಿಗೆ

(೧) भाष्यदीपिका - कुत एतज्ज्ञापत इत्यतस्तच्चैत्यनेन प्रतिज्ञातार्थे श्रुतिं प्रमाणयति - सप्तेति ॥ आ ऋद्धगर्भाः आर्धगर्भाः । ब्रह्माण्डाख्यातिसमृद्धगर्भाः । निगरणेन त्रियन्त इति गर्भास्तदावरणभूता इति यावत् । रेत इति लिङ्गव्यत्ययेनैकवचनं प्रथमाबहुवचनार्थे । तथा च - 'भुवनस्य' लोकस्य 'रैतसो' रतिप्रदाः सारभूता वा । यद्वा - भूमत्वात् पूर्णत्वाद् वननीयत्वाद् भजनीयत्वाद् भुवनस्य विष्णो रेतोरूपाः 'सप्त' महदहङ्गरपञ्चमहाभूताख्याः ब्रह्मादयो देवाः । भुवनस्य 'रैतो' रेतसो जगद्रतिप्रदस्य विष्णोः 'प्रदिक्षा' आदेशेनाऽज्ञाया 'विधर्मणि' विविधविश्वधारणे तिष्ठन्तीति ऋग्वेदार्थः । विश्वेश्वरतीर्थीये तु 'अर्धस्य' विष्णोः 'गर्भाः' सप्त देवाः भुवनस्य 'रैतः' कारणम् । एते च विष्णोः प्रदिक्षा विधर्मणि तिष्ठन्तीत्यर्थ उक्ताः ।

(२) "ಅದಿತ್ಯ ವಸವೋ ರುದ್ರ ಮರುತಶ್ಚಾಸ್ತಿನಾವಹ । ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚ ಕಾಮಶ್ಚ ಮನುರ್ದಕ್ಷೋ ವಿನಾಯಕಃ ।  
ಅಶ್ವರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಐವತ್ತು ಮರುತಗಳು, ಅಷ್ಟಮರುಗಳು, ಏಕಾದಶರುದ್ರರು, ವಿಷ್ಣುವೈಶ್ಣವಿರಿತೃ ಏಕಾದಶ  
ಆದಿತ್ಯರು, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಹತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಹೀಗೆ ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ  
ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ವೃತ್ತಂ = ಮರ್ತುಲಾಕಾರದ, ಚಕ್ರಂ ನ = ಚಕ್ರದಂತೆ, ಸಾಕಂ = ಒಬ್ಬಗೆ  
ಅವೀವಿಪತ್ = ತಿರುಗಿಸಿದನು, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತೇಃ = ಆಗಮರೂಪ  
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ. (೧)

भाष्यम् - 'एकः ज्ञास्ता न द्वितीयोऽस्ति ज्ञास्ता ।'

'यो हृच्छयस्तमहमिह ब्रवीमि ।' (भारते-समा प.)

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಶಾಸಕನಾಗಿ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ಅವನಂತೆ  
ಬೇರೊಬ್ಬನು ಶಾಸಕನಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾರ. ಯಾವ ವಿಷ್ಣು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ  
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಈಗ ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಸಭಾಪರ್ವದ  
ವಚನ. (ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ 'ಇತ್ಯಾದೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ)

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆಯು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲೂ  
ಕೂಡಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಚ = ಮತ್ತು; ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ,  
ಶಾಸ್ತಾ = ಜಗತ್ತಿನ ಶಾಸಕನು, ದ್ವಿತೀಯಃ = ಇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬನು, ಶಾಸ್ತಾ =  
ಶಾಸಕನು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಹೃಚ್ಛಯಃ = ಸರ್ವಜೀವರ  
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ತಮ್ = ಅವನನ್ನು, ಅಹಂ = ನಾನು, ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ,  
ಬ್ರವೀಮಿ = ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. (೨)

भाष्यम् - 'न केवलं मे भवतश्च राजन् स वै बलं बलिनां चापरेषाम् ।'

(भाग-स्कं . ७, अ. ८, श्लो. ८) इत्यादेशश्च ॥ ११ ॥

ಭೃಗುಶ್ವವಾನರುದ್ವೃಕ್ಷ ಧರ್ಮೋ ನಿರ್ಯುತರೇವ ಚ । ಕುಬೇರಸಹಿತಾ ದೇವಾ ನಮಃ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ । ಅನಂತೋ  
ಗರುಡೋ ವಾಯುಶ್ಚಕ್ಷ್ಮರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಸಹ " - ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ॥

(೧) भाष्यदीपिका - 'चतुर्भिः' इति वाक्यं तु जन्मनये व्याख्यातम् ।  
एवजातीयकश्रुतिरादिशब्दार्थः । श्रुतेरित्यस्य ज्ञायत इत्यध्याहारेण तच्चेति पूर्ववाक्येनान्वयः ।

(೨) भाष्यदीपिका - सर्वधृतिहेतुप्रज्ञासनं विष्णोरिवान्यस्यापि किं न स्यादित्यत आह -  
एक इति ॥ इदं च भारतवाक्यं समापर्वगम् । 'ज्ञास्ता' सर्वधृतिहेत्वाज्ञाकर्ता । 'एकः'  
नतु द्वितीयोऽस्ति, स च विष्णुरेवेत्यर्थः । 'नर्मे ज्ञायानं पुरुषं कौऽस्ति ज्ञास्ता' इति  
शिष्टवाक्यम् । 'यो हृच्छयः' इत्यन्यद् वाक्यमुत्तरवाक्यपर्यालोचनया प्रकृतसङ्गतम् । 'यः'  
सर्वधृतिहेतुप्रज्ञासनाय 'हृच्छयः' सर्वहृदयनिवासी तमहमिह स्थाने ब्रवीमीत्यर्थः ।

ಪರಪೂರ್ವಾಚಂದಿಕಾ

ಅನುವಾದ - ಎಲೈ ! ಹಿರಣ್ಯಕನೇ, ನನಗೇ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ನಿನಗೂ ಸಹ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅವನೇ ಬಲಪ್ರದನು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಶಾಸಕನು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಹ್ಲಾದರು ಹೇಳುವ ಮಾತು. ಹೇ! ರಾಜನು = ಎಲೈ! ರಾಜನೇ, ಕೇವಲಂ ಮೇ ನ = ನನಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಭವತಃ = ನಿನಗೂ ಸಹ, ಚ = ಮತ್ತು, ಅಪರೇಷಾಂ = ಬೇರೆ, ಬಲಿನಾಂ ಚ = ಬಲಿಷ್ಠರಿಗೂ ಸಹ, ಬಲಂ = ಬಲದಾಯಕನು, ಸ ವೈ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ತೋತಿಗಳ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರಕನು, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಬಲಪ್ರದನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧)

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ॐ सा च प्रशासनात् ॐ प्रयुक्त्यन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वं  
प्रतिपादयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - सा चेति ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदा सर्वाधारत्वमेवाक्षरस्य विष्णुत्वं निश्चाययति तदा  
सुतरामाशामात्रेण सर्वाधारत्वं विष्णुत्वनिश्चायकमित्याशयः । कुतोऽनेन  
विष्णुत्वनिश्चय इत्यत आह - तच्चेति ॥

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದಿಂದಲೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಚ್ಛಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪುನಃ ಹೇಳಬೇಕೇನು ? ಹೀಗೆ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯವು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

(೧) भाष्यदीपिका - 'न केवलम्' इत्यादि हिरण्यकशिपुं प्रति प्रह्लादवाक्यम् । हे राजन् । न केवलं मे भवतश्च 'सः' भगवान् 'बलं' बलप्रदो धृतिहेतुः, किन्त्वन्येषां बलिनां च बलमित्यर्थः । इत्यादेश्चेत्यस्य 'तच्च प्रशासनं विष्णोरेवेति ज्ञायते' इत्यनेनान्वयः । अनेन विष्णोरेवेत्येवकारस्य कृत्यं सूचितम् ।



ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಭೃತಿಕಾರಣಂ ಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ತತ್ಕೃತ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ -  
ಸಸೇತಿ ||

ಸರ್ವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಜ್ಞೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಪ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಹವಕ್ಷಕಾರಪಚ್ಚಮಹಾಭೂತಾಖ್ಯಸಸೇವತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಾಖ್ಯಾತಿಸಮೃದ್ಧ-  
ಗರ್ಗಸ್ತದಾವರಣಭೂತಾ ಭುವನಸ್ಯ ರತಿಪ್ರದಾಃ ಸಾರಭೂತಾ ವಾ ಭುವನರತಿಪ್ರದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರಾಹ್ನಯಾ  
ವಿವಿಧವಿಶ್ವಧಾರಣೇ ತಿಷ್ಠಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಹಾಗೂ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಸೇರಿ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಪ್ತದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ಅತ್ಯಂತ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕ್ಕೆ ಅವರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಲೋಕಕ್ಕೆ ರತಿಪ್ರದರಾದ ಅಥವಾ ಸಾರಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ರತಿಪ್ರದನಾದ ಮತ್ತು ಸಾರಭೂತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಭೃತಿಹೇತುಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರಿವಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ  
ಆಹ - ಏಕ ಇತಿ || ಬಲಂ ಬಲಪ್ರದೋ ಭೃತಿಹೇತುಃ || ೧೧ ||

ಈ ಸರ್ವಾಧಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲಪ್ರದನೆಂದರ್ಥ. ಧಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇದರರ್ಥ.

ಭಾವದೀಪಃ -

ॐ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॐ || ಸೂತ್ರೇ ಚಶಬ್ದಾದಾಹ - ಯುಕ್ತಪ್ರಾಂತರೇಣೇತ್ಯಾದಿ ||  
ಭೃತೀಕ್ಷರಾಧೀನತ್ವೋಕ್ತಾವಪ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ಕಥಂ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಿದ್ಧಿರೀತಿಯತೋಽಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ - ಯದೇತಿ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆನಿಸಲು ಯುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಯುಕ್ತಾಂತರೇಣ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧಾರಣೆಯು ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಂತಹ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯದಾ' ಎಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ । ತच्छಬ್ದಾರ್ಥ ವ್ಯನक्ति - ಸರ್ವಭೃತೀತಿ ॥ ಅರ್ಥಪದಾರ್ಥ: - ಅತಿಸಮೃದ್ಧೇತಿ ॥ ತದಾವರಣೇತಿ ಫಲಿತೋಕ್ತಿ: ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ತತ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸರ್ವಭೃತ ಕಾರಣಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅತಿಸಮೃದ್ಧ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತದಾವರಣ' ಎನ್ನುವುದು ಫಲಿತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ರೇತೋ ರೇತಸ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಬಹುವಚನಸ್ಯೈಕವಚನಂ ಮತ್ವಾಽರ್ಥದ್ವಯಮಾಹ - ರತೀತಿ ॥ ಷಾಕೃತ್ಯ ಮತ್ವಾಽರ್ಥಮಾಹ - ಭುವನೇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ರೇತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬಹುವಚನಾನಂತವಾಗಿ 'ರೇತಸಃ' ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡುಬಗೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ರತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪದ್ಯವಿಭಕ್ತಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ 'ಭುವನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಚತುರ್ಭಿರिति ಶ್ರುತಿರ್ಜನ್ಮಾದಿನಯ ಏವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ । 'ಸ ವೈ ಬಲಮ್' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಾಽರ್ಥಮಾಹ - ಬಲಮಿತಿ ॥

'ಚತುರ್ಭಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಸ ವೈ ಬಲಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -**

ॐ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॐ ॥

ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ ಪ್ರಶಾಸನಾದಕ್ಷರಸ್ಯಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರಾದುಚ್ಯತೇ । ಅತಃಪ್ರಾಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।  
 ಆಶಾಬ್ದಾರ್ಥಃ - ಅತಿಸಮೃದ್ಧೇತಿ ॥ ತದಾವರಣೇತಿ ಫಲಿತೋಕ್ತಿಃ । 'ಭುವನಸ್ಯ ರೇತಃ'  
 ಇತ್ಯೇತದಾವೃತ್ತಾಹ - ಭುವನಸ್ಯ ರತಿಪ್ರದಸ್ಯೇತಿ ॥ ಚತುರ್ಭಿರिति ಶ್ರುತಿರ್ಜನ್ಮನಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ  
 ಭಾಷ್ಯೇ ಹೃದಯಂ ಶ್ರಯತ ಇತಿ ಹ್ಯಕ್ಷುಪಃ ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಾಽಹ - ಧೃತಿಃತುರಿತಿ ॥ ೧೧ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

### ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಶ್ರೀಹರಿಗಿಲ್ಲ

ಸ್ಮ ॐ || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ॐ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಲೌಕಿಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಗಾತ್ರ, ಪರಿಮಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಯಾವುದೇ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅವನ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಲೌಕಿಕಧರ್ಮವತ್ತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸ್ಮರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॐ || ಅನ್ಯಭಾವಾನಾಂ  
ವಿಷ್ಣವನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿನಾಂ "ಅಸ್ಥೂಲಮನು" (ಬೃ. ೪-೮-೮.) ಇತಿ  
ಶ್ರುತಾವಕ್ಷರೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇರಭಾವಸ್ಯ ಕಥನಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಯರಾಮಿತೀರ್ಥಃ || ೩ ||

ಅರ್ಥ -- ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ = ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳು  
'ಅಸ್ಥೂಲಮನು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು.

|| ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ॐ ಅಸ್ಯೂಲಮನಞ್ (ಬೃ. ೧-೬-೬.)  
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಥೂಲಾಂವಾದಿನಾಮನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ

ಅನುವಾದ - 'ಅಸ್ಯೂಲಂ ಅನಣ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷಯವೇ ಅಕ್ಷರವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ = ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಪರಿಮಾಣ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಅಸ್ಯೂಲಾಕ್ಷಾದೀನಾಂ = 'ಅಸ್ಯೂಲಮನಣ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, 'ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' = ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಷಯವೇ ಅಕ್ಷರವು. (೧)

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಹೇತುಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾಕ್ಷರತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚಛೇ -  
ಅನ್ಯೇತಿ || ಆದಿಶಬ್ದೇನ 'ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸ್ಯೂಲಮನಂವಹಸ್ವಮ-  
ದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಚಾಯಮತಮೋಽವಾಪ್ನನಾಕಾಶಮಸಕ್ತಮರಸಮಗಂಧಮಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಶ್ರೋತ್ರಮವಾಗಮನೋಽ-  
ತೇಜಸ್ಕಮಪ್ರಾಪಮಮುಖಮಮಾತ್ರಮನಂತರಮಬಾಹ್ಯಂ ನ ತದಕ್ಷನಾತಿ ಕಿಂಚಿದನ ನ ತದಕ್ಷನಾತಿ ಕಿಂಚಿದನ'  
(ಬೃ.೧-೬-೬) ಇತಿ ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯಂ ಗೃಹ್ಯತೇ । 'ಸ್ಥೂಲಾಂವಾದಿನಾಮ್' ಇತಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನೋ ನಿರ್ದೇಶಃ ।  
ವ್ಯಾವೃತ್ತೇರಿತ್ಯನಂತರಂ 'ಕಥನಾತ್' ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಚೋ ಹೇತುಸಮುಚ್ಯೇ । ಅಸ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಷರಮಿತಿ  
ಪೂರ್ವೋಪಾನ್ವಯಃ । ಅನೇನ - ನ ಕೇವಲಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಹೇತುಭ್ಯಾಂ, ಕಿಂತ್ವನ್ಯೇಷಾಂ ಸಕಲವಸ್ತುನಾಂ ಭಾವಾನಾಂ  
ಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಸ್ವಯೀತ್ಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ ಅನನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾರಾಹಿತ್ಯಸ್ಯ 'ಅಸ್ಯೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರೇ  
ಕಥನಾದಪ್ಯಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮವೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ । ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಸ್ತು - 'ತತ್' ಆಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವೇನ  
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮ್ 'ಅಕ್ಷರಂ' ನ ಕ್ಷರತೀತ್ಯಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕಂ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ' ಜ್ಞಾನಿನೋಽಭಿವದಂತಿ  
ವೈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ । ತತ್ ಕಿಂ ಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಯೂಲಮಿತಿ || ಸ್ಯೂಲಂ ಮಹತ್ । ಸ್ವಪ್ರಬುದ್ಧಾರ್ಥಾಂತರಂ  
ತು - 'ಏತತ್' ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ 'ತತ್' ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಖ್ಯಮಿತಿ ವದಂತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯಂತಿ ತದ್  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

भाष्यम् - 'अस्थूलोऽनुरमध्यमो मध्यमोऽव्यापको व्यापको योऽसौ

हरिरादिरनादिरविश्वो विश्वः सञ्चुणो निर्गुणः' इत्यादेर्विष्णोरेव ते धर्माः ।

ಅನುವಾದ - ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ಥೂಲನಲ್ಲ, ಅಣುವಲ್ಲ, ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣನಲ್ಲ, ಹೃದಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು, ಅವನಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನು. ಸಕಲ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು. ಅವನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ಣರಾದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವವನು, ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ

ब्रह्मेत्यभिवदन्ति सिद्धान्तयन्ति । सिद्धान्तसाधकं हेतुमेवाऽह - अस्थूलमित्यादिनेति ॥  
 अनेन 'प्रसिद्धस्थूलसूक्ष्मादिवैलक्षण्याज्जनार्दनः' इति बृहद्वाक्योक्तरीत्या प्रसिद्धस्थूलादि-  
 वैलक्षण्यमुच्यते । स्थूलावादिपदस्य भावप्रधानत्वे तु लौकिकस्थौल्यादिराहित्यमनेनोक्तं  
 भवति । 'अलोहितं' लोहितशब्दितरकाद्युपलक्षितप्राकृतरूपसामान्यरहितम् । 'अस्नेहं'  
 प्राकृतस्नेहरहितम् । 'अच्छायं' 'छाया त्वविद्या सम्प्रोक्ता' इति वचनादज्ञानरहितम् ।  
 जीवदेहस्येव छायारहितं च । 'अतमः' आवरणरहितम् । 'अवायु' पीडारूपश्वासोच्छ्वास-  
 रहितम् । यद्वा - व्यासतीर्थीयोक्तरीत्या अवाय्वनाकाशमतजेजस्कमित्येतैस्तदारब्धशरीर-  
 रहितमित्युच्यते । अत एव 'अच्छायमतमोऽवाय्वनाकाशम्' इत्यत्र सर्वात्मना निषेध  
 इत्युक्तं सुधादीकयोः । 'असङ्गं' सर्वगतमपि तत्कृतलेपरहितम् । अरसमगन्धमित्याभ्यामुप-  
 लक्षणया प्राकृतरसगन्धादिराहित्यमुच्यते । अचक्षुष्कमित्यादिना प्राकृतस्वभिन्नचक्षुरादि-  
 राहित्यम् । 'अतेजस्कं' प्राकृतवर्चोरहितम् । 'अप्राणम्' उक्तचक्षुरादिव्यतिरिक्त प्राकृत-  
 ज्ञानेन्द्रियकर्मेन्द्रियरहितम् । व्यासतीर्थीयोक्तरीत्या प्राणवायुरहितमिति वा । 'अमुखं'  
 प्राकृतविग्रहरहितं वा । 'अमात्रं' परिमितिशून्यम् । 'मीयन्ते एभिः' इति मात्रा  
 इन्द्रियाणीति टीकोक्तेरमात्रं चक्षुरादीन्द्रियरहितमिति व्यासतीर्थीयोक्तिः । सर्वात्मना  
 शरीरारम्भकपञ्चमात्रशून्यं वा । न विद्यतेऽन्तरं बाह्यं च यस्मात् तदनन्तरमबाह्यम्, इदमेव  
 सर्वस्मादन्तरं बाह्यं चेत्यर्थः । 'तत्' ब्रह्म 'किञ्चन' अत्रादिकं शुभमशुभं वा  
 'साशनानश्नत्वेन नरदेवौ यथोदितौ ।

अस्ति विनाऽप्यदौर्बल्यात् तयाऽनन्तिहर्भुजिः ॥'

इति स्मृतेरुपजीवनार्थं 'नाश्नाति' नास्ति । 'कश्चन' कोऽपि समर्थः 'तत्' ब्रह्म  
 'नाश्नाति' न संहरतीति ।

ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಗುಣನೆಂದೂ, ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣನೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ಥೂಲಸ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸ್ಥೂಲಃ = ಲೌಕಿಕಮಹತ್ವರಹಿತನು, ಅನಣುಃ = ಲೌಕಿಕಅನುತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನು, ಅಮಧ್ಯಮಃ = ಲೌಕಿಕ ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದವನು, ಮಧ್ಯಮಃ = ಹೃದಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನೂ, ಅವ್ಯಾಪಕಃ = ಇವನಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದವನು, ವ್ಯಾಪಕಃ = ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು, ಯೋಽಸೌ ಹರಿಃ = ಯಾರೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆದಿಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು, ಅನಾದಿಃ = ತನಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದವನು, ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನು, ಅವಿಶ್ವಃ = ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದವನು, ವಿಶ್ವಃ = ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಸಗುಣಃ = ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಗುಣನು, ನಿರ್ಗುಣಃ = ಪ್ರಾಕೃತ ಸತ್ವಾದಿಗುಣವಿಲ್ಲದವನು , ಇತ್ಯಾದಿಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ತೇ ಧರ್ಮಾಃ = ಆ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಲೌಕಿಕಸ್ಯೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತಂ ಕಥಂ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಷ್ಪಾಯಕಂ, ತದ್ವರ್ಮತ್ವೇನಾ-  
ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಯೂಲಃ ಇತಿ || 'ಅಸ್ಯೂಲಃ' ಲೌಕಿಕಮಹತ್ವರಹಿತಃ, 'ಅನಣುಃ'  
ಲೌಕಿಕಾಣುತ್ವರಹಿತಃ, 'ಅಮಧ್ಯಮಃ' ಲೌಕಿಕಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣರಹಿತಃ | ನಚ ಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತೇ  
ವಿಷ್ಣೋರಸ್ವಭಾವತ್ವಾಪತ್ತಿರिति ವಾಚ್ಯಮ್ | ಲೌಕಿಕಸ್ಯೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೇಽಪ್ಯ ಲೌಕಿಕಪರಿಮಾಣಾದಿಸ  
ಜ್ಞಾದಿತ್ಯಾಹ - ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯಾದಿನಾ || ನ ಚಾನೇನ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದೇನುಕ್ತೇನ ಚೋಕ್ತಪರಿಹಾರ ಇತಿ  
ವಾಚ್ಯಮ್ | 'ಮಧ್ಯಮೋ ವ್ಯಾಪಕಃ' ಇತ್ಯಾಶುಕ್ತಃ ಸ್ಥೂಲೋಽಪುಷ್ಪೇತುಪಲಕ್ಷಕತ್ವಾತ್ | ನಚ  
ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣವತ್ವೇ ವಿಷ್ಣೋರಿನಿತ್ಯತ್ವಾಪತ್ತಿರिति ವಾಚ್ಯಮ್ | ಅನಿತ್ಯತ್ವಾನಾಪಾದಕ-  
ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು 'ಅಮಧ್ಯಮಃ' ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣನಿರ್ವಹಿತಃ  
'ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಪುಷ್ಪಮಸ್ತಥಾ' ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಮಧ್ಯೇ ಮೀಯಮಾನತ್ವಾನಮಧ್ಯಮ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ | ಅस्ಮಿನ್  
ಪಕ್ಷೇ ನಿಯತಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣಶून್ಯತ್ವಾನಾನಿತ್ಯತ್ವಮिति ಪರಿಹಾರೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ | ನ ವಿಚಿತೇಽನ್ಯೋ  
ವ್ಯಾಪಕೋ ಯಸ್ಯಾಸಾವವ್ಯಾಪಕಃ | ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವ್ಯಾಪಕ ಇತಿ ವಾ | 'ವ್ಯಾಪಕಃ' ಸರ್ವದೇಶಕಾಲವ್ಯಾಪಿ |  
ಆದಿಃ ಕಾರಣಮನಾದಿಸ್ತಚ್ಚೂನ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯ ಇತಿ ವಾ | ನ ವಿಚಿತೇ ವಿಶ್ವಃ ಪೂರ್ಣೋ ಯಸ್ಮಾದವಿಶ್ವಃ |

भाष्यम् - 'अस्यूलोऽनपुरुपाऽसावविश्वोऽविश्व एव च ।

विरुद्धधर्मरूपोऽसावैश्वर्यात् पुरुषोत्तमः ॥' इति च ब्राह्मे ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते

ब्रह्मसूत्रभाष्ये अक्षराधिकरणम् ॥ ३ ॥

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ಥೂಲನೂ ಅಲ್ಲ ಅಣುವೂ ಅಲ್ಲ, ಲೋಕಬಹಿರ್ಭೂತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಲೋಕಾಂತರ್ಗತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಹೀಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲೌಕಿಕಪರಮಾಣಾದಿಬಹಿಷ್ಕೃತವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ ? ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತಪರಮಾಣಾಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ .

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುವು, ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರೂಪಃ = ಸ್ಥೂಲನಾಗದಿರುವಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಮತ್ತು ಅಣುಭಿನ್ನಸ್ವರೂಪನು, ಏವ = ಅವನೇ, ಅವಶ್ಯಃ = ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನೂ, ವಿಶ್ವಃ = ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅಸೌ = ಇಂತಹ; (ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮ ರೂಪ). ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣು, ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ = ಅಚಿಂತ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.(೧)

पूर्णत्वाद् विश्वः । यद्वा - 'अविश्वः' लौकिकेष्वप्रविष्टः । 'विश्वः' जगद्धृदयं वा प्रविष्टः । 'सगुणः' ज्ञानानन्दादिगुणवान् । 'निर्गुणः' सत्त्वादिगुणहीन इत्यर्थः । 'इत्यादेः' इति वाक्यात् । आदिशब्देन 'अणोरणीयान् महतो महीयान्' (कठ.२-२०) इति कठश्रुतिर्गृह्यते । 'ते' अस्यूल्त्वादयः । यत इति निश्चिता इति शेषः । अस्य अतस्तेऽक्षरस्य विष्णुत्वनिश्चायका भवन्तीत्युपस्कृतवाक्येनान्वयः ।

ನು ತಯಾಽಪಿ ತೇ ವಿಷ್ಣೋರೇವಿತಿ ಕಥಂ, ಯಸ್ಮಾತ್ ತೇಽಪ್ರಾಕೃತವಿಗ್ರಹೇ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ಸಂತಿ । ನೈವ ದೋಷಃ - ಯತಸ್ತೇ ತತ್ರ ಭಗವದಪೇಕ್ಷಯಿವ ಸಂತಿ । ಅನ್ಯಾನಪೇಕ್ಷಾ ಏವ ಧರ್ಮಾ ಹ್ಯತ್ರ ಹೇತುತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ ।

(೧) भाष्यदीपिका - ननु लौकिकपरिमाणादिराहित्यं कथं विष्णोर्युक्तं, लोके सर्वपदार्थानां प्राकृतपरिमाणस्यैव दर्शनादित्यत आह - अस्यूलेति ॥ 'असौ पुरुषोत्तमः'

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಶ್ರೀಪನ್ನಾಭಿರಾಮವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ॐ || ೧-೩-೧೨ ||

‘ಅಸ್ಥೂಲಮನೃಪಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಽವಾಯ್ವನಾಕಾಶಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಕೃತೇರ್ವಿಲಕ್ಷಣಗತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಅತ್ರಾಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುನಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ । ‘ಅಸ್ಥೂಲೋಽನುಗುಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಗತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯಾಹ । ಅನ್ಯಭಾವೇತ್ಯಾದಿನಾ । ನ ವಿಧತೇ ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಕೋ ಯಸ್ಯಾಸಾವವ್ಯಾಪಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥೧೨॥

|| ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ||

‘ಅಸ್ಥೂಲಮನೃಪಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಽವಾಯ್ವನಾಕಾಶಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ‘ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನುಗುಣರೂಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ‘ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ’ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ‘ಅವ್ಯಾಪಕಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ನವಿದ್ಯತೇ ಅನ್ಯಃ ವ್ಯಾಪಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಅವ್ಯಾಪಕಃ’ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಅಶ್ರುಯಿಸಿದಾಗ ಇವನಿಗಿಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಬೇರೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

ಭಗವಾನ್ ‘ಅಸ್ಥೂಲೋಽನುಗುಣಃ ಭವತಿ’ ಪ್ರಾಕೃತಲೌಕಿಕಸ್ಥೂಲಗುಣತ್ವರೂಪಧರ್ಮರಹಿತವಪುರ್ಭವತಿ । एवं ‘ಅವಿಶ್ವೋ ವಿಶ್ವಶ್ಚ’ ಲೋಕಬಹಿರ್ಭೂತೋ ಲೋಕಾಂತರ್ಗತಶ್ಚ ಭವತಿ । ತಥಾ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪಶ್ಚ ಭವತಿ । ಲೋಕೇ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿರುದ್ಧಾಃ ಸ್ಥೂಲತ್ವಗುಣತ್ವಾದಯೋ ಧರ್ಮಾಃ ಸ್ವರೂಪಭೂತಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಥೋಕ್ತಃ । ಕಥಮಿತ್ಯತೋ ಘಟಕಮಾಹ - ಲೇಖ್ಯಾದಿತಿ ॥ ಅವಿಶ್ವೇಶ್ವರಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಲೇಖ್ಯಾದಿವೇತ್ಯನೇನ ನಾತ್ರೋಪಪಾದಕಾಂತರಮನ್ವೇಷಣೀಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಉಕ್ತತ್ವಾದ್ ಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹರಣೇನ ತೇ ಧರ್ಮಾಃ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಾ ಏವೇತಿ ಪೂರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾನಾನ್ವಯಃ ।

|| ಇತ್ಯಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ || ೩ ||

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



## ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ॐ ॥ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ॐ ॥ ೧-೩-೧೨ ॥

ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾಕ್ಷರತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅನ್ಯೇತಿ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'एतद्वै तदक्षरं गार्गी ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनण्वहस्वम-  
दीर्घमलोहितमस्नेहमच्छायमतमोऽवाय्वनाकाशमसङ्गमरसगन्धमचक्षुष्कमश्रोत्रमवागमनोऽ-  
तेजस्कमप्राणममुखममात्रमनन्तरबाह्वम्' । 'न तदक्षनाति किञ्चन' इति  
सकलवस्तुस्वभावानां स्थूलत्वादीनामक्षरे व्यावृत्तिकथनाच्च ब्रह्मैवाक्षरमित्यर्थः ।

'ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿ-  
ತಮಸ್ನೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಽವಾಯ್ವನಾಕಾಶಮಸಂಗಮರಸಗಂಧಮಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಶ್ರೋತ್ರಮವಾಗ-  
ಮನೋಽತೇಜಸ್ಕಮಪ್ರಾಣಮಮುಖಮಮಾತ್ರಮನಂತರಬಾಹ್ಯಂ' 'ನ ತದಕ್ಷಾತಿ ಕಿಂಚನ'. ಎಲೈ  
ಗಾರ್ಗಿಯೇ! ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಪ್ರಾಕೃತವಾದ  
ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.  
ಪ್ರಾಕೃತವರ್ಣವಾಗಲಿ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ನೇಹವಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಆವರಣದಿಂದ  
ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ವಾಯು, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ  
ಶರೀರವಿಲ್ಲದ್ದು ಅಸಂಗವೂ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಗಂಧ, ರಸ ಮೊದಲಾದವೂ ಇಲ್ಲದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ  
ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ವಾಣಿ, ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಇಲ್ಲದ್ದು  
ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಮುಖ, ದೇಹವಿಲ್ಲದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥವೇ  
ಅಕ್ಷರತತ್ವವೆನಿಸಿದೆ' ಎಂದು ಹಾಗೂ 'ಇವನು ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಲೀ,  
ಅಶುಭಕರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ, ಭೋಗ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ'. ಹೀಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ  
ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಬೇಕೆಂದು  
ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - लौकिकस्यौल्यादिराहित्यं कथं विष्णुत्वनिश्चायकमित्यत  
आह - अस्थूल इति ॥ लौकिकस्यौल्यादिराहित्येऽपि अलौकिकपरिमाणादिसद्भावात्  
न विष्णोरस्वभावत्वमिति भावेनोपलक्षणतया मध्यम इत्याद्युक्तम् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸೂಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶೂನ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಅಸ್ವರೂಪನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ನಿರಾಕಾರನಲ್ಲ; ಸಾಕಾರ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಮೋ ವಾಯ್ವಾದಿನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿವೃತ್ತಿಃ ಅದೃಃಖಮ-  
ಸುಖಮಿತ್ಯಾದಿವತ್ ।**

ತಮಸ್ಸು, ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವಿಕೆಯನ್ನೇ 'ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿವೃತ್ತಿ' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ತಮೋ ವಾಯ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ 'ಅಸುಖಂ', 'ಅದುಃಖಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಸುಖಂ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಖವಿಲ್ಲದವನು, ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ 'ಅದುಃಖಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದುಃಖವಿಲ್ಲದವನೂ, ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದುಃಖವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ ಹೊರತು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ದುಃಖಶೂನ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೋ; ಅದರಂತೆ 'ಅತಮಃ' ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತಮಸ್ಸು ಇವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಲೌಕಿಕಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತಂ ಕಥಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಮ್ ।  
ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಪ್ರಾಕೃತಪರಿಮಾಣಸ್ಯೈವ ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಯುಲೇತಿ ।**

ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತವಿದ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಕೃತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸೂಲಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾಪ್ರಾಕೃತವಿಗ್ರಹತ್ವೇಽಪಿ ಭಗವದಪೇಕ್ಷಯೈವ । ಅನೇನೈವ  
'ನ ತದಶನಾತಿ ಕಿञ್ಚನ' ಇತ್ಯೇತದಪಿ ಜೀವಸ್ವಭಾವಭೂತೋಪಜೀವನಾರ್ಥಾಶಿನವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಮಿತಿ  
ಸೂಚಿತಂ ಭವತಿ । ಅಸ್ಯುಲತ್ವಾದಿಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ ।**

ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಅಪ್ರಾಕೃತಕಾಲಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಜೀವನ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಿನ್ನುವಿಕೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ವಿಷ್ಣು ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನಲಾರನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾದಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪರಿತಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಕ್ಷರಶ್ರುತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಮುಖ್ಯತಾ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ  
ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ತಸ್ಯೈವಾದೃಷ್ಯತ್ವಾದಿ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಮ್ || ೧೨ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಅವನಲ್ಲೇ ಇವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತೇಶ್ಚ ॐ ||

ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದಾಂಶಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಛೇತುಸಮುಚ್ಚಾಯಕಂ ಮತ್ವಾಽಹ - ಹೇತ್ವಂತರೇಣೇತಿ || ಸೂತ್ರೇ 'ಅನ್ಯಭಾವ'  
ಇತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ತೋಕ್ತೀರನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಮಿತಿ | ತದರ್ಥ: - ಸಕಲೇತಿ || ಪ್ರಾಕೃತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು 'ಹೇತ್ವಂತರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯಭಾವ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಕಲವಸ್ತು ಸ್ವಭಾವಾನಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಎಂದರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ಭಾವಪ್ರಧಾನಂ ಮತ್ವೋಕ್ತಮ್ - ಸ್ಥೂಲತ್ವೇತಿ || ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತೌ  
ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಪಕಪದಯೋರುಕ್ತೇರೂಪಯೋಗಮಾಹ - ಅಲೌಕಿಕೇತಿ || ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ ಸ್ಥಾಯೀತ್ಯಾದೇರೂಪ-  
ಲಕ್ಷಮತಯೇತ್ಯರ್ಥ: |

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಣು' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಕಪದಗಳ ತನಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅಲೌಕಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ' ಎಂದರೆ ಸ್ಥೂಲ್ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ .

**ಭಾವದೀಪ:** - ವಿस्तೃತಮೇತತ್ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಭಗವತೋಽಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿವ್ಯುತ್ಪಾದನೇನ ।

ಈ ವಿಚಾರವನ್ನೇ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು 'ಅಸ್ಯೂಲ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯ ಲೀಲ್ಯಾದಿನಿರಾಸೇ ತತ್ಪ್ರಾಯಪಠಿತಾನಾಮಪಿ ತಥಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಮ ಇತಿ ॥

'ಅಸ್ಥೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೂಲ್ಕಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಪರಿತವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಹ ಹೀಗೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಮಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಅದ್ರುಃಖಮಸುಖಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಸುಖಮಿತ್ಯನೇನ ಬಾಹ್ಯಸುಖನಿಷೇಧೇಽಪಿ 'ಅತಮೋಽವಾಯು' ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತಮಃಪ್ರಭೃತೇವ ನಿರಾಸಃ । 'ಆದಿತ್ಯವರ್ಣ' ತಮಸಃ ಪರಸ್ತಾದ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಬಲಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಅದುಃಖಮಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯಸುಖವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಷೇಧಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಅದುಃಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಃಖ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಅಸ್ಥೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಸ್ಥೂಲಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ಥೂಲ್ಕಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೂ 'ಅತಮೋಽವಾಯು' ಇತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಂದ ತಮಸ್ಸು ಮೊದಲಾದದ್ದನ್ನು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಂ ತಮಸಃಪರಸ್ತಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈರೂಪಹೇತೋರ್ವಿಚಾರಮಾಶಂಕಾ ದಹರನಯಮಾಘ್ಯೇ  
ವಕ್ಷ್ಯमाणಪರಿಹಾರಂ ಸ್ವಯಮಾಹ - ಮಧ್ಯಮೇತಿ ||

‘ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ’ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದ  
ಹರಾದಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಮಧ್ಯಮ’  
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथाच ‘सापेक्षनिरपेक्षयोर्निरपेक्षं स्वीकर्तव्यम्’ इत्यग्रे  
भाष्योक्तेरस्यूलमित्यादिश्रुतौ निरपेक्षस्यैल्ಯಾದिराहित्यस्यैव ग्राह्यत्वात्तस्यैव च  
सूत्रकृता विवक्षितत्वान्न व्यभिचार इत्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ  
ಎಂದು ಮುಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಅಸೂಲಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ  
‘ಸೈಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸಹ  
ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿರುವ ಸೈಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವು  
ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - प्रागुक्तानशनोक्तिविरोधं परिहर्तुम् अनशनोक्तिस्त्वनुप  
जीवनार्थत्वेनैव सावकाशेति न्यायविवरणं सूत्रारूढं दर्शयितुं सयुक्तिकं व्याख्याति -  
अनेनैवेति ||

ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.  
ಪರಮಾತ್ಮನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸಲಾರ; ಆದರೆ ಸಕಲಜೀವರು  
ಆಹಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡೇ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿ-  
ಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಶನ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.  
ಅದನ್ನು ಸೂತ್ರಾರೂಢ ಮಾಡಲು ಯುಕ್ತವಾದ್ದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅನೇನೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सूत्रे लौकिकस्यैल्ಯಾದिराहित्यस्य श्रुत्यर्थतया कथनेनैवेत्यर्थः ।  
‘साशनानशनत्वेन नरदेवौ यथोदितौ । अस्ति विनाऽप्यदौर्बल्यात्तदनस्ति हरेर्भुजः’  
इत्येकादशस्कन्धतात्पर्योक्तेरिति भावः ।

‘ಅನೇನೈವ’ ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸಾಶನಾನಶನತ್ವೇನ ನರದೇವೌ ಯಥೋದಿತೌ | ಅತ್ತಿಂ ವಿನಾಪ್ಯದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ಪದನತ್ತಿ ಹರೇರ್ಭುಜಃ’, ಜೀವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವುದೇ ಆಹಾರವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಏಕಾದಶ ಸ್ಕಂಧದ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ವಚನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪಃ -** ಕುತ एवं सामान्योक्तेर्विशेषपरत्वम्? इत्यतो ‘धर्मान्तरेण वाक्यशेषाद्’ इति न्यायादिति भावेन न्यायविवरणोक्तसमाधौ युक्तिमाह - अस्यूतत्वादीति ॥  
 ಲೌಕಿಕಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತಾದಿಸಮಿವ್ಯಾಹಾರಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

‘ನ ತದಶ್ರುತಿ ಕಿಂಚನ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯತ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀವು ಅತ್ಯತ್ಯದವಿಶೇಷವನ್ನೇಕೆ ನಿಷೇಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಸ್ಥೂಲ್ಯಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಲೌಕಿಕ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪಃ -** अक्षरेति ॥ अक्षरश्रुतितत्प्रवृत्तिनिमित्तसूर्यचन्द्राद्याधारत्वलिङ्ग-  
 रूपपूर्वपक्षप्रापकाणामित्यर्थः ॥ मुख्यतेति ॥ ‘अनित्यत्वं देहहानिः दुःखप्राप्तिर-  
 पूर्णता । नाशश्चतुर्विधः प्रोक्तस्तदभावो हरेः सदा ॥’ इति स्मृतेः । ‘तस्मादक्षरमित्याचक्षत  
 एतमेव सन्तम्’ इत्यादिश्रुतेः । ‘अक्षरं ब्रह्म परमम्’ इत्यादिस्मृतेः ।

‘ಅಕ್ಷರಶ್ರುತ್ಯಾದೀನಾಮ್’ ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರಲಿಂಗಗಳೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಾಪಕಗಳಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಮುಖ್ಯತಯಾ’ ಎಂದರೆ ‘ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿಃ ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ | ನಾಶೋ ಚತುರ್ವಿಧಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ತದಭಾವೋ ಹರೇಸ್ಸದಾ’ ‘ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೇಹಹಾನಿ, ದುಃಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪರಿಪೂರ್ಣತೆ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಶವು ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ನಾಶವೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ತಸ್ಮಾದ್ ಅಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ, ‘ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಛುಚ್ಚಾದಿನಯೋಕ್ತದಿಶಾ ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಚ ಸೂರ್ಯಾಧಾರತ್ವಾದೇರ್ಹಾವೇವ  
ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: || ತಸ್ಮಾದಿತಿ || ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಧಾರಾ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾ  
ಧಾರತ್ವನಿರಪೇಕ್ಷಲೌಕಿಕಸ್ಥಿತೀತ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯರೂಪನಿರವಕಾಶಪ್ರಾಪಕಭಾವಾತ್ | ಅನಶನೋಕ್ತೀರೂಪಂ  
ಗಾಢಕಾಮಾಚೇತಿ ಸರ್ವಹೇತ್ವಂಶಾರ್ಥ: |

ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ  
ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.  
'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಮೂಲಕ ಸಕಲವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು  
ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕವಾದ ಸೌಲ್ಕಾಂದ್ರಿ ಧರ್ಮಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ  
ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ನಿರವಕಾಶಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು. 'ಅನಶನೋಕ್ತಿರೂಪಬಾಧಕಾಭಾವ' ಎಂಬುದು ಸಕಲ ಹೇತ್ವಂಶದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷರಂ ತತ್ವಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥ: - ಅಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ || ಇತಿ ||  
ಹೇತೋರೀತ್ಯರ್ಥ: | ಶೇಷೇಣ ಫಲೋಕ್ತಿಯಾ ಭಾಷ್ಯೋಪಸಂಹಾರ: |

'ಅಕ್ಷರಂ ತತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ಅಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ'  
ಎಂದರೆ ಈ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಉಳಿದ ಭಾಗದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು  
ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಯತ್ ಕಚ್ಚಿದಾಹ - ಸೂತ್ರೇ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾಪಾದಾಶ್ಚತೇರೀತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯಮ್ ಅಂತಪದಂ  
ವ್ಯರ್ಥಮಿತಿ, ತತ್ರ | ತವಾಪ್ಯಮ್ಬರಪದಾಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ | ಮಮ ತು ಅಂ ವಿಷ್ಣುಂ ವಿಭರ್ತೀತ್ಯಾದಿಃ  
ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾ ಶ್ರೀತತ್ವಮೇವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇನ ಸ್ವಾರಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತದಿಶಾ  
ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿಯರ್ಥತಯಾಂತಪದಸ್ಯಾಪಿ ಸಾರ್ಥಕತ್ವಾತ್ || ೧೨ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯ ಆನುಗುಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ  
ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು, ಇವರವಾದ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ  
ಇವರಿಗೂ ಸಹ 'ಅಂಬರ' ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರ'  
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಬಿಭರ್ತಿ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತು ಶ್ರೀತತ್ವವೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ  
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅರ್ಥವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಅಂಬರ' ಪದವು ಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಥಮಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕೃತಿಯತನಕ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭಾವದೀಪದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

### ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತೇಶ್ಚ ॐ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೈಲ್ಯಾದೀನಾಂ  
ವ್ಯಾವೃತೇಶ್ವಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವೈತೀಯಃ ॥ ಏತದ್ವೈ ತರೀತಿ ॥ ಏತದಾಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವೇನ  
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತದೇತಲ್ಲಕ್ಷಣಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನಃ ಅಭಿವದಂತಿ ವೈ  
ಕಿಂ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಯೈಲಮಿತ್ಯಾದಿ ॥ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೈಲ್ಯಾದಿರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಅಲೋಹಿತಂ ಲೋಹಿತೋಪಲಕ್ಷಿತರೂಪಮಾತ್ರಶून್ಯಮ್ । ಅಚ್ಚಾಪಂ ತೇಜೋರೂಪತ್ವಾದ್ ಅಜ್ಞಾನರಹಿತಮ್ ।  
ಅಸಂಕ್ಲಂ ನಿರ್ಲೆಪಮ್ । ಅತೇಜಸ್ಕಂ ವರ್ಚೋರಹಿತಮ್ । ಅಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರವಾಹ್ಮನೋತಿರಿಕ್ತ  
ಜ್ಞಾನಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಶून್ಯಮ್ । ಅಮುಖಂ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಶರೀರರಹಿತಮ್ । ಅಮಾತ್ರಂ ಪರಿಮಿತಶून್ಯಮ್ ।  
ನ ವಿಧತೇ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ತದನಂತರಮ್ । ನ ವಿಧತೇ ಬಾಹ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತದಬಾಹ್ಯಮ್ । ಇದಮೇವ  
ಸರ್ವಾಂತರಮ್, ಬಾಹ್ಯಂ ಚೇತಿ ಯಾವತ್ । ತರ್ಹಪ್ರಾಕೃತತಮೋ ವಾಪ್ವಾದಿರಸ್ತಿ ಕಿಮ್? ನೇತ್ಯಾಹ -  
ತಮೋವಾಪ್ವಾದೀನಾಮಿತಿ ॥ ಸಂಕ್ಲತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್, ಸುಧಾನುಸಾರೇಣ ಛಾಯಾ  
ಅಪಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿವೃತ್ತಿರ್ದೃಶ್ಯಾ । ಏಕವಾಕ್ಯಪಠಿತಶಬ್ದೇಷ್ವಿತ್ಯಂ ವೈಷಮ್ಯಾಶ್ರವಣಮದೃಶ್ಯಚರ-  
ಮಿತ್ಯತೋಽತ್ರ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟೋದಾಹತಸ್ಮೃತಿಮುದಾಹರತಿ - ಅದುಃಖಮಸುಖಮಿತಿ ॥ ಯತ್ರ  
'ಅಸುಖಮ್' ಇತ್ಯನೇನ ಬಾಹ್ಯಸುಖನಿಷೇಧೇಽಪಿ 'ಅದುಃಖಮ್' ಇತ್ಯನೇನ ದುಃಖಮಾತ್ರನಿಷೇಧಃ,  
ತಥಾತ್ರಾಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ನನು ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವಥಾ ವಾಯುರಹಿತತ್ವೇ 'ಪ್ರಾಣಾದ್ ವಾಯುರಜಾಯತ' ಇತಿ  
ಋಚಿ 'ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವರ್ಮಾ' ಇತಿ ಛಂದೋಗೇ 'ಇವಸಿತಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ' ಇತಿ ಭಾಗವತೇ ಚ  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಣಸಜನ್ಯತ್ವಾಭಿಧಾನಂ 'ಇವಾಸೇಜದಲಕಬ್ರಾತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಗವತದ್ವಾದಶ  
ಸ್ಕಂಧವಾಕ್ಯಂ ಚ ಕಥಂ ಸಂಕ್ಲಚ್ಛತ ಇತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ । ನಾತ್ರ ಇವಾಸರೂಪವಾಯುನಿಷೇಧಃ ಕ್ರಿಯತೇ,  
ಕಿಂತು ದೇಹಾರಂಭಕಸ್ಯೈವ, ಆಕಾಶಸಹಪಾಠಾತ್ । ನಹ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯ ದೇಹಾರಂಭಕತ್ವೇನ ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವಂ  
ವಿನಾ ಪ್ರಕಾರಾಂತರಮಸ್ತಿ ಇವಾಸಇವ ತತ್ತ್ವರೂಪಭೂತೋಽಸ್ತ್ಯೇವ । ಅತಃ ಏವ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೇ  
'ವಾಪ್ವಾದಿಪ್ರಾಣಶಾಕ್ಯಂ ನ ಯತ್ತತ್ಕರ್ತಾ ಹರೀರ್ಯತಃ । ಪ್ರಾಣಸ್ತೇನ ಪೃಥಗ್ವರ್ಮಾ' ಇತಿ



ಭಗವತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಽವಾದಿಪ್ರಾಣಾಶಕ್ಯಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ಯದ್ವಾ  
 ತ್ಯಾಗನಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ ಸುಖದುಃಖಾಪಾದಕಾಸ್ಮದಾದಿಶ್ಚಾಸತುಲ್ಯೋಭಯವಿಧವಾಸನಿರೋಧೋಽತ್ರ ಕ್ರಿಯತೇ ।  
 ಏತದಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ ಬೃಹದ್ಭಾಷ್ಯಭಾವಬೋಧೇ ಪ್ರಾಕೃತಾಪ್ರಕೃತೋಭಯವಾಸನಿರೋಧೇನೈತತ್ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ  
 ಕೃತಮ್ । ನನು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾಪಿ ಅಪ್ರಾಕೃತವಿಗ್ರಹತ್ವೇನ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೃತಸಮ್ಮವಾತ್  
 ಕಥಮನೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿವಚಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೇತಿ ॥ ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಯೋರ್ಮध्ये  
 ನಿರಪೇಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಅನೇನ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈಲ್ಯಾದಿನಿರೋಧೇನ ॥ ವಿಷ್ಣಾವೇವ  
 ಮುಖ್ಯತೇತಿ ॥ ಚತುರ್ವಿಧನಾಶಂಶನ್ಯತ್ವೇನಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ತತ್ರೈವ ಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾದಿತಿ  
 ಭಾವಃ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಶ್ರಮಿನಿವಾಸವಿರಚಿತಾಯಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರೀಮ್ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ  
(೧-೨-೨)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ,  
ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳವಾದ ಅನುವಾದ.

ಮತ್ತು  
ಗುರುರಾಜೇಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಾಜೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಾತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವರಚತಾ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

### ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೆ

॥ ॐ ಅಕ್ಷರಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॐ ॥ ಯಥ್ಯಕ್ಷರಶಬ್ದೋ ವರ್ಣೈಃ ಲೋಕತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ।

ತಥಾಪಿ ನ ತಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಲೌಕಿಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ.

ನಹಿ ಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಕ್ವಚನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ । ಕಿಂತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ್ಯಮಿಪ್ರೇತೇಽನ್ಯತ್ರ ।

‘ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಂದೆಡೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಬೇಕು. ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಂ ತು “ವಿಣ್ಣೋಶ್ಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚಾವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾದಕ್ಷರಶಬ್ದಃ ಸಾಧಾರಣಃ” ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಏವೋಕ್ತಮ್ । ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯೇನೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ ತು ನೋಕ್ತಾ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ವಿಷ್ಣೋಶ್ವೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ಅವಿನಾಶಿತಸಾಮ್ಯಾದ್ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಃ ಸಾಧಾರಣಃ” ಅವಿನಾಶಿತವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೇ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅವಿನಾಶಿತದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

### पूर्वपक्षिणं प्रति सम्प्रतिपन्नप्रयोगाभावात् ।

‘ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸ್ವಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

### वर्णादिसाधारणेन तेन ब्रह्मचित्प्रकृतिरूपाय्द्वयमात्रासाधारण्यासिद्धेश्च ।

ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಲೋಕರೂಢಿಯಿಂದ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಪ್ರಯೋಗಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬಾರದು.

प्रवृत्तिनिमित्तोपजीविस्थलान्तरस्यप्रयोगानुसन्धाननिरपेक्षे समन्वेतव्यशब्द-  
प्रवृत्तिनिमित्तसाधारण्यप्रयुक्तउभयत्रप्रसिद्धत्वे सम्भवति तत्सापेक्षस्य  
तस्यानादरणीयत्वाच्च ।

ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವರಸ. ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಾಪೇಕ್ಷ.

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ವರಾಚೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಗೃಹೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಗೃಹೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

# ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೇ

॥ ॐ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॐ ॥ यद्यप्यक्षरशब्दो वर्णेषु लोकतः प्रसिद्धः ।

तथापि न तस्यान्यत्रप्रसिद्धता ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ.

नहि सा ब्रह्मणोऽन्यत्र यत्र कचन प्रसिद्धता । किन्तु पूर्वपक्ष्यभिप्रेतेऽन्यत्र ।

‘ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಂದೆಡೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಬೇಕು. ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಗಳಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

उभयत्रप्रसिद्धत्वं तु “विष्णोश्चेतनप्रकृतेश्चाविनाशित्वसाम्यादक्षरशब्दः साधारणः” इति न्यायविवरण एवोक्तम् । प्रयोगसाधारण्येनोभयत्रप्रसिद्धता तु नोक्ता ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ವಿಷ್ಣೋಶ್ವೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ  
ಅವಿನಾಶಿತಸಾಮ್ಯಾದ್ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಃ ಸಾಧಾರಣಃ” ಅವಿನಾಶಿತವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು  
ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೇ  
ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅವಿನಾಶಿತದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ  
ಹೊರತು, ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

### पूर्वपक्षिणं प्रति सम्प्रतिपन्नप्रयोगाभावात् ।

‘ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು  
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೂ  
ಸಹ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸ್ಥೂಲಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ  
ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

### वर्णादिसाधारणेन तेन ब्रह्मचित्प्रकृतिरूपार्थद्वयमात्रासाधारण्यासिद्धेश्च ।

ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ  
ಹೊರತಾಗಿ, ಲೋಕರೂಢಿಯಿಂದ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ  
ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಗದ  
ಬಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣ  
ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು  
ತೋರಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಪ್ರಯೋಗಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬಾರದು.

प्रवृत्तिनिमित्तोपजीविस्थलान्तरस्यप्रयोगानुसन्धाननिरपेक्षे समन्वेतव्यशब्द-  
प्रवृत्तिनिमित्तसाधारण्यप्रयुक्तउभयत्रप्रसिद्धत्वे सम्भवति तत्सापेक्षस्य  
तस्यानादरणीयत्वाच्च ।

ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ  
ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಿಂದಲೇ  
ಉಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತ  
ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ  
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು  
ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಾಪೇಕ್ಷ.

ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಲಭುವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**अत्र चाक्षरशब्दो योगमात्रस्यातिप्रसक्तत्वात्पङ्कजादिवयोगरूढः ।**

ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ವರ್ಣ, ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೋಗಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

तत्र रूढशंशसाधारण्यस्य “अक्षरत्रयमीरितम्” इत्यदृश्यत्वाधिकरण-  
भाष्योदाहृतस्मृत्यैव सिद्धेयोंगांशसाधारण्यमात्रम् “अविनाशित्वसाम्यात्” इति  
न्यायविवरण उक्तम् ।

ಹೇಗೆ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯೋಗರೂಢವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯಂಶದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವು 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗಾಂಶದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

अत एव टीकायां “द्रष्टृत्वादिश्रवणाजडप्रकृतेरोङ्कारस्य च न सन्देहनिविष्टत्वम्”  
इत्युक्तम् ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಓಂಕಾರಸ್ಯ ಚ ನ ಸಂದೇಹನಿವಿಷ್ಟತಮ್' ಎಂದರೆ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವಾಗಲೀ ಸಂದೇಹ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ರೂಢಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಓಂಕಾರ ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸಂದೇಹ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವೆರಡನ್ನು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಯೋಗ, ರೂಢಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

अन्यथा हि नित्यमात्रस्य न सन्देहनिविष्टत्वमित्यवश्यत् ।

ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಸಂದೇಹನಿವಿಷ್ಟತಮ್' ಸಕಲ ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಒಂಕಾರ ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗಳೆರಡನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಯೋಗವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

जडप्रकृत्यादिसाधारण्येनाक्षरशब्दस्योभयत्रप्रसिद्धत्वाभावस्तु टीकायां न शङ्कितः । अन्यसाधारण्येऽपि संशयकोटिसाधारण्यमात्रेण तत्सिद्धेः ।

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೇಕೆ ಆಶಂಕಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಶಂಕಿಸಿಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

प्रकाशः - ॥ ॐ अक्षरमम्बरान्तर्धृतेः ॐ ॥ “अत्राविनाशित्वसाम्याच्चित्प्रकृतौ हरौ च साधारणस्याक्षरनाम्नः” इत्यादि पादादिसङ्क्रत्युक्तिपरा टीका न युक्तेव । अविनाशित्वसाम्येऽक्षरनाम्नस्साधारण्ये बीजाभावात् ।

ವಿವರಣೆ - ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಾದ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅತ್ರ ಅವಿನಾಶಿತವಾಮೃತ ಚತಪ್ರಕೃತೌ ಹರೌ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ಅಕ್ಷರನಾಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ಮಾತುಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ - ಅವಿನಾಶಿತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚತಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಸಮಾನವಾದ ಮಾತೃಕೆ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ? 'ಅಕ್ಷರ' ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಲು ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೇನು ಕಾರಣವಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्यपि “अविनाशित्वस्य अक्षरशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वादित्यत्रोपस्कर्तव्यम्” इति न्यायविवरणटीकात्त्या सवीजत्वम् । तथाप्यक्षरशब्दस्य विष्णुचित् प्रकृत्योर्यौगिकत्वेन लिङ्गतापत्त्या नाम्न इत्युत्पत्त्ययुक्तेऽेत्यतो मूलोक्तितद्व्याख्यानादिटीकां विवरिष्यन्नन्यत्रप्रसिद्धत्वं तावदाशङ्क्य निराह - यद्यपीत्यादिना ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರೋಪಸ್ಕರ್ತವ್ಯಮ್' 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರ್ಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿನಾಶಿತ್ವದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಾಗಲೀ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಯೌಗಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ರೂಢವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೌಗಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ- ಶಬ್ದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಕ್ಷರನಾಮ್ನಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು? ಮತ್ತು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರನಾಮ್ನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - कचनेति निपातसमुदायः ॥ किं त्विति ॥ इह च वर्णे द्रष्टृत्वादेरयोगान्न पूर्वपक्ष्यभिप्रेत इति भावः ॥ का तर्हि पूर्वपक्षकोटिः । कथं चोभयसाधारण्यम् । वर्णव्यावृत्तस्य तद्बीजस्याभावादित्यत आह - उभयत्रेति ॥

'ಕೃಚನ' ಎಂಬುದು 'ಕೃ' ಮತ್ತು 'ಚನ' ಎಂಬೆರಡು ನಿಪಾತಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ಕಿಂತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅದು (ಎಂದರೆ ವರ್ಣ) ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರೇತವೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಆಗಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಯಾವುದು ? ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ? ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಅಂತಹ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವಾದರೂ ಸಹ ಯಾವುದು ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ 'ಉಭಯತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅವಿನಾಶಿತವ್ ತು ವರ್ಣಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಕೋಟಿದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣಖ್ಯತ್ಯಗ್ರೇ ವಿವರಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ಭಾವ: । एतेन टीकैतन्मूलेति सूचितम् ।

ಅವಿನಾಶಿತವಾದರೂ ವರ್ಣರೂಪವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮುಂದೆ ನಾವೇ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಷ್ಟು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೇಕಿಗೆ ಇದೇ (ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾವೇ) ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु वक्ष्यमाणदिशा रूढेरप्यावश्यकत्वात्तस्याश्च प्रयोगबाहुल्यादिरूपत्वात्प्रयोगवशादेव साधारण्यं कुतो नोक्तम् । किं रूढितोऽप्यमुख्य-योगाश्रयणेनेत्यत आह - प्रयोगेति ।

**ಪ್ರಶ್ನೆ -** ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯನ್ನಂತೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಲೇ ಬೇಕು. ರೂಢಿಯಾದರೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಬಾಹುಲ್ಯರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ? ರೂಢಿಗಿಂತಲೂ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಯೋಗವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ?

**ಉತ್ತರ -** ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಮಿತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “यथा तदक्षरमधिगम्यते” इत्यादिप्रयोगात्कथमेतदित्यत उक्तम् सम्प्रतिपन्नेति ॥ तत्रासम्प्रतेरिति भाव: ।

'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಂಪ್ರತಿವನ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वसि “परतः परमक्षरम् । हरिमेव” इति स्मर्तृप्रयोग इत्यनुशयादाह - वर्णादीति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು 'ಪರತಃ ಪರಮಕ್ಷರಮ್' | ಹರಿಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈತ್ಯುಕ್ತ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಹರಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗದ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಹರಿಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದೆಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ವರ್ಣಾದಿ ಸಾಧಾರಣೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ವರ್ಣಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - वर्णे लोकतः । जडप्रकृतौ च स्मार्तः । अर्थद्वयेति ॥  
ತನ್ಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯೈವ ವಕ್ತವ್ಯತ್ವೇನಾಗ್ರೇ ಸಾಧನಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ -

ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದುದನ್ನಷ್ಟೇ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು 'ಅಪರಮ್ ತಕ್ಷರಮ್' ಯಾಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಡರೂಪಿಕಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗ ಸಾಧಾರಣ್ಯವು ಕೇವಲ ಅರ್ಥದ್ವಯಸಾಧಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅರ್ಥದ್ವಯ ಸಾಧಾರಣವಾದುದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಅರ್ಥದ್ವಯ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಇನ್ನಾವುದೋ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು 'ಅರ್ಥದ್ವಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ननु द्रष्टृत्वादिना वर्णजडप्रकृत्योर्निरासे द्वयमात्रवृत्तित्वं स्यादित्यतो हेत्वन्तरमाह - प्रवृत्तीति ॥

'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಂತಹ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದೇ. ಹೊರತು, ಜಡವಾದ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗಲೇ ವರ್ಣ, ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಾರದ ಕಾರಣ ನೀವು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನೇಕೆ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೀರಿ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶ: - ಶ್ರೀತತ್ವಾದೌ ಸ್ಥಲಾಂತರಪ್ರಯೋಗಸ್ಯಾವಯವವೃತ್ತೈವೋಪಪತ್ತೌ ರೂಢೇರಕಲ್ಪನಾದಿತಿ

ಭಾವ: |

ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಗೌರವವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವು ಅವಯವವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯನ್ನೇನೂ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಯವವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಪುನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವೇವಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾಕಾಶಾಧಾವಪಿ ಸತ್ತ್ವೇನ ಕಥಂ ದ್ವಯಮಾತ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಮಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯೇತ್ಯಾಶಾಂಕಾಂ ಹದಿ ಕೃತ್ವಾ “ಉಪಲಕ್ಷಣಂ ಚೈತತ್ | ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮ್” ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಟೀಕಾಯಾಮ್ “ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯಸ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೋಕ್ತೇರ್ಬಿಜಂ ವದಂತದನುರೋಧೇನಾತ್ರಾಪಿ ಟೀಕಾಯಾಮವಿನಾಶಿತ್ವ-ಸಾಮ್ಯಾದಿತ್ಯನಂತರಂ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಛೇತ್ಯಪಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಯೋಗಸ್ಯ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮುಪೇತ್ಯ ರೂಢಿಬಲಾಚ್ಛೋಭಯಮಾತ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಂ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮಿತ್ಯೇಕಂ ಪಕ್ಷಂ ತಾವದಾಹ - ಅತ್ರ ಚೇತಿ ||

ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ?

ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಉಪಲಕ್ಷಣಂ ಚೈತತ್ | ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮ್’ ‘ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯ ಟೀಕೆಯನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವ ವಚನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ - ‘ಅತ್ರ ಚ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಟೀಕಾನುಸಾರೇಣ ಪ್ರಕೃತ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ ಸಾಮ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ ‘ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಛೇ ಇತ್ಯಪಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮ್’ ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆವಾಗ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೂ ಎಂದರೆ ಯೋಗವು ಸಾಧಾರಣವಾದರೂ ಲೋಕಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೂಢಿಬಲಾತ್ ಉಭಯಮಾತ್ರ-ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಅತ್ರ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ एवेति ॥ योगरूढिभ्यां साधारण्यस्याभिमತत्वादेवेत्यर्थः ।  
 “अक्षरत्रयमीरितम्” इति जडप्रकृतौ, “यस्त्वेतं त्रिमात्रेणोऽङ्काकारेणैवाक्षरेण  
 परमपुरुषमभिध्यायीत” इत्योङ्कारे च प्रयोगात्तपोरपि रूढेरविनाशित्वयोगस्य च  
 सत्त्वाद्द्वयोरेव व्यवच्छेद्यतयोक्तिः । योगमात्रस्याभिमतत्वे तस्य नित्यमात्रेऽपि सत्त्वेन  
 तन्मात्रमेव व्यवच्छेद्यतयोपादीयेतेत्यर्थः ।

‘ಅತ ಏವ’ ಎಂದರೆ ‘ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವು  
 ಅಭಿಪ್ರೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ’ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರ ಉಪಪಾದನೆ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್’  
 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯಿರುತ್ತದೆ. ‘ಯಸ್ತ್ವೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣ  
 ಒಂಕಾರೇಣೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಮಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ  
 ರೂಢಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಯೋಗವೂ ಸಹ ಈ ಎರಡೂ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ  
 ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಒಂಕಾರ ಇವೆರಡನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಕಲ  
 ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु वर्णमात्रेऽपि योगरूढिभावोऽस्तीति चेत्सत्यम् । वर्णमात्रोप-  
 लक्षणमेतद्वಿहाय । अत एव न्यायविवरणटीकायां “नन्वचेतनप्रकृतौ वर्णेषु च  
 कुतो न शङ्का” इत्युक्तमिति ध्येयम् ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರವನ್ನಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ ಹಾಗೂ  
 ರೂಢಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಲ್ಲ.

ಹೌದು. ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಒಂಕಾರವನ್ನು  
 ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ನನ್ನಚೇತನ-  
 ಪ್ರಕೃತೌ ವರ್ಣೇಷು ಚ ಕುತೋ ನ ಶಂಕಾ’ ಅಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಕಲವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಲ್ಲ?  
 ಎಂದು ‘ವರ್ಣ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु योगरूढ्योर्जडप्रकृत्यादावपि भावे सति पूर्वोत्तरकोटिद्वयमात्र-  
 साधारण्याभावाद्भट्टत्वादिना संशयादिकोटित्वशङ्कानिरासवदुभयत्रप्रसिद्धत्वाभावमा-  
 शङ्क्य कुतो न तन्निरासः कृत इत्यत आह - जडेति ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೋಟಿಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ  
 ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿವೆ. ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಶಯ  
 ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ  
 ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಯೋಗ

ಮತ್ತು ರೂಢಿಗಳೆರಡೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಏಕೆ ಈ ಶೌಕಾನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಜಡ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

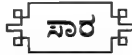
ಪಾಂಡುರಂಗಿಕೇಶವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

## ಗುರುರಾಜೇಯಮ್ (ಭಾವದೀಪ)

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ - ॐ ಅಕ್ಷರಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇ: ॐ ॥ ನನ್ವಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ-  
ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದಕಪಾದೇ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನೇ ಪಾದಾಸಂಜ್ಞತಿ: । ತಸ್ಯ ವರ್ಣಾದೌ  
ರೂಢತ್ವೇನಾನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯಥಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಸಾ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ । ನನು  
ಚಾವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯೇನಾಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಂ ಕಿಮರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ ।  
ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯೇನಾಪ್ಯುಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೋಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯತ ಆಹ - ಪ್ರಯೋಗೇತಿ ॥ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣಂ  
ಪ್ರತಿತಿತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೌ ಚೇತಿ ಶೇಷ: । ಕಿಂಚ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯೇನಾಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ  
ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಬ್ರಹ್ಮರೂಪೋಭಯಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ ನ ಸಂಭವತಿ । ತಸ್ಯ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಬ್ರಹ್ಮಣೋರಿವ  
ವರ್ಣಾದಾವಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ವರ್ಣಾದೀತಿ ॥

ನನು ಚ ನ ಪ್ರಯೋಗಮಾತ್ರಮುಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧಕತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ । ಯೇನಾತಿಪ್ರಸಂಜ್ಞ:  
ಸ್ಯಾತ್ । ಕಿಂ ನಾಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾವಿನಾಶಿತ್ವೋಪಜೀವಿಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯಮೇವ । ನಚೈವಂ  
ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ನ ತಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ  
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತೋಪಜೀವಿಪ್ರಯೋಗಾಭಾವೇಽಪಿ ಸ್ಥಳಾಂತರೇ ತತ್ಸಂಭವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ -  
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತೇತಿ ॥ ನನು ಯದಿ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಾದಿಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ತೇನ ಬ್ರಹ್ಮ-  
ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿರೂಪಾರ್ಥದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಾಸಿದ್ಧಿಶ್ಚಾ ತಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧಕತ್ವಂ ನಾಜ್ಞೀಕ್ರಿಯತೇ  
ತರ್ಹಿ ಅವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯೇನಾಪ್ಯುಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಪ್ರವೃತ್ತಿ-  
ನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ವರ್ಣಾದಿಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿರೂಪಾರ್ಥದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಾ-  
ಸಿದ್ಧಿಶ್ಚಾಪಾತಾದಿತ್ಯತ: ಸ್ಯಾದೇತದೇವಮ್ ಯದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾತ್ರೇಣೋಭಯತ್ರ-  
ಪ್ರಸಿದ್ಧತೋಚ್ಯತೇ । ಕಿಂ ನಾಮ ರೂಢಿಸಹಿತಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯಮೇವ । ಅಕ್ಷರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ  
ಯೋಗರೂಢತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಅತ್ರ ಚೇತಿ ॥ ಅತ ಏವೇತಿ ॥ ರೂಢಿಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯ  
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧಕತ್ವೇನಾಭಿಮತತ್ವಾದೇವೈತರ್ಥ: - ಅನ್ಯಥೇತಿ ॥ ಅವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪ-  
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯೈವೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧನತ್ವೇಽಭಿಮತ ಇತ್ಯರ್ಥ: । ನನು

ಠುಡಿಯೂಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಕೃತಿವರ್ಣಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ತೇನಾಪಿ ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸವಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿರೂಪಾರ್ಯ-  
 ಧ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಸಿಢ್ಧಿಃ ಕಥಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಜಢಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೀತಿ || ಆದಿಪದೇನ  
 ವರ್ಣಸಂಕ್ಲಹಃ | ವಿಣ್ಣುಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿವರ್ಣಸಾಧಾರಣತ್ವಾಢ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಾಭಾವಾಢುಭಯತ್ರಸಿಢ್ಧತ್ವಂ  
 ಕಥಮಿತಿ ಶಾಙ್ಕಾಭಾವೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಹೇತೋರಿತಿ ಭಾವಃ | ಸಂದೇಹಕೋಟ್ಯೋರೇವ ಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯ  
 ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.  
 ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
 ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
 ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು  
 ಎಷ್ಟು ಸ್ಪರಸ? ಏಕೆಂದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸುತಿದೆ.  
 ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ  
 ಸಹಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ  
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು  
 ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ  
 ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಜಢಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಅಕ್ಷರವೆಂದು  
 ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿಲ್ಲಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು  
 ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಸಹ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವಿನಾಶಿತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ  
 ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಕಾರರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.  
 ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ  
 ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ  
 ಯಾವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೋ, ಅವನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ  
 ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ  
 ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದು  
 ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು  
 ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಯೋಗರೂಢವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಬೇರೆಡೆ ಇರಬಾರದೆಂದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಹಾರ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

अथवा स्वरूपध्वंस इव शरीरवियोगोऽपि नाशशब्दप्रयोगात्

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಕೇವಲ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಏಕೆಂದರೆ ನಾಶ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರೂಪಧ್ವಂಸ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಶರೀರವಿಯೋಗ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥’

इति स्मृतौ च जीवस्य क्षरत्वमुक्त्वा चित्प्रकृतेरक्षरशब्दवाच्यत्वोक्तेः

‘ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಕ್ಷರಶ್ಚಾಕ್ಷರ ಏವ ಚ । ಕ್ಷರಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ ॥’ ‘ಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ‘ಕ್ಷರಪುರುಷ’ ‘ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷ’ ಎಂದು ದ್ವೈವಿದ್ಯವಿದೆ. ಸಕಲಭೂತಗಳು ಕ್ಷರಪುರುಷರೆನಿಸಿದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸುತ್ತಾಳೆ’.

ಹೀಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವರನ್ನು ಕ್ಷರಪುರುಷರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಅಕ್ಷರಪುರುಷಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು.

“लक्ष्मीरक्षरदेहत्वादक्षरा” इत्यादिश्रुतौ शरीराक्षरणस्य निमित्त-

त्वोक्तेः श्राव्यभिचारिते शरीरक्षरणाभावरूपाक्षरणविशेषे केवलयोगिकोऽक्षरशब्दः ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



'ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಅಕ್ಷರದೇಹತ್ವಾದಕ್ಷರಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲ - ಆದಕಾರಣ ಶರೀರಕ್ಷರಣಾಭಾವವೆಂಬ ಅ-ಕ್ಷರಣಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಾಭಾಕರಮತಃಚಿರನಿರ್ಮಥನತ್ವರೂಪನಿರ್ಮಥನವಿಶೇಷೇ ನಿರ್ಮನ್ಯಶಬ್ದ ಇವ ।**

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಭಾಕರಮತದಲ್ಲಿ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಅಚರನಿರ್ಮಥನ' ಎಂಬ 'ನಿರ್ಮಥನ ವಿಶೇಷ'ದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ನಚೈವ ಪಕ್ಷಜಾದೇಪಿ ಕೇವಲಯೌಗಿಕತ್ವಾಪಾತಃ ।**

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಪಂಕಜ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು; ಹೊರತಾಗಿ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಬಾರದು.

**ತತ್ರ ಪದ್ಧತ್ವಜಾತೇರಪಿ ಪ್ರತೀತಃ ।**

ಏಕೆಂದರೆ 'ಪಂಕಜ' ಪದವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ 'ಪಂಕಜನಿಕತ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವಷ್ಟೇ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ 'ಪದ್ಧತ್ವ' ಎಂಬ ಜಾತಿಯೂ ಸಹ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. 'ಪದ್ಧತ್ವ' ಎಂಬ ಜಾತಿಯ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಅವಶ್ಯ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

**ಪಕ್ಷಜನನವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಚ ।**

ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರನ ವಿಶೇಷವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಲು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವಂತೆ ಪಂಕಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಕಜನನವಿಶೇಷವು ನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವಿಶೇಷವೇ ಪಂಕಜಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನ್ನಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ.

**ಕುಮುದಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿ ಪಕ್ಷಜನನವಿಶೇಷಸ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ।**

ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ 'ಶರೀರಕ್ಷರಣಾಭಾವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಪಂಕಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಕಜನನ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಕುಮುದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪದ್ಧವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕುಮುದಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕುಮುದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಚಜನಿತತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

अत्र त्वनेकाक्षरानुगतजातिभेदस्याप्रतीतेः । अक्षरविशेषस्य निमित्तत्वे स्मृतेरुक्तत्वाच्च । इतरव्यावृत्तस्य क्षरणरहितशरीरयोगरूपस्य विशेषस्य सत्त्वाच्च ।

ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಜಾತಿವಿಶೇಷವು ಪ್ರತಿತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅ-ಕ್ಷರಣವಿಶೇಷವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲದ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆ.

वर्णादौ तु रूढः । वर्णत्वादिजातिभेदप्रतीतेः ।

ಆದರೆ ಇದೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಯೌಗಿಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವರ್ಣತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿವಿಶೇಷವು ಪ್ರತಿತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಯೋಗರೂಢ-ಶಬ್ದವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

इह च द्रष्टृत्वादिना रूढार्थबाधार्थौगिकोऽक्षरशब्दो द्वयमात्रसाधारणः ।

ಹೀಗೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ರೂಢಿಯಿಂದ ವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದರೆ, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮೂಲಕ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಯೌಗಿಕವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

इदमेव च ब्रह्मचित्प्रकृतिरूपार्थद्वयमात्रसाधारणशरीराक्षरं न्यायविवरणेऽ-  
विनाशित्वपदेन विवक्षितम् ।

ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾದ 'ಶರೀರನಾಶರಾಹಿತ್ಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಯೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪದದಿಂದ ಶರೀರ ಅ-ಕ್ಷರಣ ರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಕ್ತವ್ಯಂ हि द्वयमात्रसाधारण्यम् । न्यायविवरणे पूर्वत्र बुभ्वाद्यायतनत्वादौ संशयकोटिमात्रसाधारण्योक्तेः ।

ಮತ್ತು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವಂತಹ ಜಾಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

तथोत्तरत्र सच्छब्दस्य स्वतः सर्वसाधारणस्यापि कारणत्वमुखेन द्वयमात्रसाधारण्योक्तेः ।

ಮತ್ತು ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ 'ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವಂತೆ ಸತ್‌ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

तथा “आहोभयगतत्वं च स्यादतो लिङ्गशब्दयोः” इत्यनुव्याख्याने सिद्धान्ते निरसनीयत्वेन यत्साधारण्यं प्रसक्तं तस्यैवोभयत्रप्रसिद्धित्वेनोक्तत्वाच्च ।

ಮತ್ತು 'ಆಹೋಭಯಗತತ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾದತೋ ಲಿಂಗಶಬ್ದಯೋಃ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಯಾವ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಆ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಸಾಧಾರಣವಾದದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಶಬ್ದವೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

इन्द्रादिशब्देषु तु रूढ्यादिनैव पूर्वपक्षितत्वाच्चैश्वर्यादिप्रवृत्तिनिमित्त-  
साधारण्यमिति नातिप्रसङ्गः ।

ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಕೇವಲ ರೂಢಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಶಂಕಿಸಬಾರದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

यद्येवं तर्हि न्यायविवरणोक्तस्योपलक्षणत्वमुपेत्य रूढिरपि नोपादेया ।  
योगस्यान्यसाधारण्येऽपि संशयकोटिद्वयसाधारण्यमात्रेण तदुपपत्तेरित्यतो  
योगस्यानतिप्रसक्तत्वसम्भवात्कोटिद्वयमात्रवृत्तित्वमक्षरशब्दस्य ।

ವಿವರಣೆ - ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದರೆ ಸಾಕು, ಅನ್ಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರಬಾರದೆಂಬ ನಿಯಮವೇನಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಅನ್ಯಕೋಟಿಯೆನಿಸಿದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು, ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬಾರದೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಏನೂ ಅತಂಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಹಾಗೇ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಬಂದರೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯೆನಿಸಿದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತದಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ರೂಢಿಯನ್ನೇಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರೂಢಿಯನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಬಂದರೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಾದರೂ ಏನಿತ್ತು ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಹ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವ ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಬರುವಂತಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ एवात्र टीकायाम् “अविनाशित्वसाम्यात्” इत्येवोक्तिः । नतु रूढ्या चेति रूढ्यंशस्यापि । अत एव च योगस्य अन्यसाधारण्येन उभयत्र-प्रसिद्धत्वाभावशङ्काभावः ।

ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಂತಹ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿನಾಶಿತತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, 'ರೂಢ್ಯಾ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಢಿಯ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಯೋಗಾರ್ಥವು ಅನ್ಯಸಾಧಾರಣವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಮುಂದೆ ವಿವಕ್ಷಿಸುವ ಸಾಧಾರಣ್ಯವು ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - जडप्रकृतेरोङ्कारस्य चेति विशिष्य द्वयोरेव निषेधस्तु तत्र न योगसम्भवाभिप्रायः । अपि तु रूढ्याऽक्षरशब्दार्थत्वं तयोरप्यस्तीत्यभिप्राय इति भावेन योगस्यानतिप्रसक्तत्वं तावत्साधयति - अथवेति ॥

ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಓಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಏಕ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಯೋಗಾರ್ಥವು ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ; ಲೋಕರೂಢಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. ಹೀಗೆ ಭಾವಿಸಿ ತಾವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಯೋಗಾರ್ಥವು ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - इह 'न क्षरतीत्यक्षरम्' इति शरीरवियोगराहित्यरूपम-विनाशित्वमभि मतम् । तच्च चित्प्रकृतीश्वरयोरेव । नान्यत्रेति वक्तुं देहवियोगस्य नाशशब्दार्थत्वं तावदाह - स्वरूपेति ॥

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ 'ಶರೀರವಿಯೋಗ-ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಅವಿನಾಶಿತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಶರೀರದ ನಾಶ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಶರೀರದ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಓಂಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗಳಾಗಲೀ, ಶರೀರದ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಹವಿಯೋಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸ್ವರೂಪದ್ವಂಸೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಪ್ರಯೋಗಾದಿತಿ || ಶರೀರಕ್ಷರಣಾಭಾವೇತ್ಯಾದಿನಾನ್ವಯ: | "तन्नोन्नशद्यः पितरं न वेद" इत्यादिश्रुतौ "नाशिता पृथिवी सर्वा धार्तराष्ट्रस्तु दुर्नयैः" इत्यादि स्मृत्यादौ च प्रयोगादित्यर्थ: |

'ಪ್ರಯೋಗಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಶರೀರಕ್ಷರಣಾಭಾವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. 'ತನ್ನೋನ್ನಶದ್' ಯಃ ಪಿತರಂ ನ ವೇದ' 'ಯಾವಾತನು ತಂದೆಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ನಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಹವಿಯೋಗವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ನಾಶಿತಾ ಪೃಥಿವೀ ಸರ್ವಾ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ತು ದುರ್ನಯೈಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಪೃಥಿವೀ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪಾರ್ಥಿವ' (ರಾಜರು) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ನಾಶಿತಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಹವಿಯೋಗವೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಶಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು 'ಪ್ರಯೋಗಾತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अस्त्वेवम् | तद्राहित्यं चित्प्रकृतौ हरौ च कुतः | येन तयोरक्षरशब्दो यौगिकः स्यादित्यत आह - द्वाविति || स्मृतौ चेति || गीतायाम् ||

ನಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪೋಣ. ಇಂತಹ ಶರೀರವಿಯೋಗವು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಸ್ಮೃತೌ' ಎಂದರೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** जीवस्य क्षरत्वमुक्तवेत्यादि || तथा च चित्प्रकृतौ देहवियोगराहित्यं ज्ञायत इति वाक्यशेषः | स्वरूपध्वंसाभावस्योभयत्राविशिष्टत्वाद्देहवियोगस्याप्यविशिष्टत्वे तद्योग्यजीवस्य क्षरत्वमुक्त्वा चित्प्रकृतेरक्षरत्वोक्तिर्न स्यादिति भावः |

'ಜೀವಸ್ಯ ಕ್ಷರತ್ವಮುಕ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಯೋಗರಹಿತವು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶೇಷಪೂರ್ಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯಂತೆ ಜೀವರಿಗೂ ಸಹ ದೇಹವಿಯೋಗವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದೇಹವಿಯೋಗದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಜೀವರು ಕ್ಷರಪುರುಷರೆಂದು, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಕ್ಷರಪುರುಷಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ವಿಷ್ಣೋರ್ದೇಹವಿಯೋಗರಾಹಿತಂ ತು “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಮಿತಮಿತಿ ಭಾವ: । ತಾವತಾ ತಸ್ಯಾಕ್ಷರಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಕುತ: । ಯೇನಾಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ತಯೋರೇವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಲಕ್ಷ್ಮೀರೀತಿ ॥

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇಹವಿಯೋಗವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವು ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇಹವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಕ್ಷರಪದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಅವನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

‘ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿವಸ್ಸುರೇಶಾಽಽಕ್ಷರೀರಕ್ಷರಣಾತ್ಮಕಾಃ ।  
ಲಕ್ಷ್ಮೀರಕ್ಷರದೇಹತ್ವಾದಕ್ಷರಾ ತತ್ಪರೋ ಹರಿ: ॥’

ಇತಿ ತತ್ವನಿರ್ಣಯೋಕ್ತಶ್ರುತಾವಿತ್ಯರ್ಥ: ॥

‘ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿವಃ ಸುರೇಶಾದ್ಯಾಶರೀರಕ್ಷರಣಾತ್ಮಕಾಃ ।  
ಲಕ್ಷ್ಮೀರಕ್ಷರದೇಹತ್ವಾದಕ್ಷರಾ ತತ್ಪರೋ ಹರಿ: ॥’

‘ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಚೇತನರ ಶರೀರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಕ್ಷರಪುರುಷರೆನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಶರೀರವು ನಾಶವಾಗದ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುತತ್ವ-ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರನ್ನು ಅಕ್ಷರರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರಾಭಾಕರೇತಿ ॥ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇ ನಾಮಧೇಯಪಾದೇ “ತಥಾ ನಿರ್ಮನ್ಯೇ” ಇತಿ ದಶಮೇಽಧಿಕರಣೇ “ನಿರ್ಮನ್ಯೇನೆಷ್ಟಕಾಃ ಪಚಂತಿ” ಇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತೋಽಗ್ನಿವಾಚಕೋ ನಿರ್ಮನ್ಯಶಬ್ದೋಽ-ರಣಿಮಥನಸಂಸ್ಕಾರನಿಮಿತ್ತಕೋಽಯಾಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ ಸಂಶಯೇ

ಸಂಶಯ - ರೂಢ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ನಾಮಧೇಯ ಪಾದದ ಹತ್ತನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ -

‘ತಥಾ ನಿರ್ಮಂಥ್ಯೇ’ (೧-೪-೧೦)¹

‘ನಿರ್ಮಂಥ್ಯೇನ ಇಷ್ಟಾಃ ಪಚಂತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿವಾಚಕವಾದ ‘ನಿರ್ಮಂಥ್ಯೇ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ? ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಅಂದರೆ ‘ನಿರ್ಮಂಥ್ಯೇ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಮಥನ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿ’ ಎಂದರ್ಥ. ಅರಣ ಮಥನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಬೇಕು ಎಂದರ್ಥವೋ? ಅಥವಾ ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಇರಬೇಕೆಂದೇನಿಲ್ಲ, ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಬೇಕೆಂದರ್ಥವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ. ‘ಪಚಂತಿ’ ಎಂಬ ಧಾತು ಪಚನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ‘ಪಚನಕ್ರಿಯೆ’ ಎಂದರೆ ‘ರೂಪಪರಾವೃತ್ತಿ ಅನುಕೂಲ ವಿಜಾತೀಯ ತೇಜಃ ಸಂಯೋಗ’ ಎಂದರ್ಥ.

(೧) ಭಾಟಸಕ್ರೂಃ -

अथ दशमं निर्मन्थ्यशब्दस्य यौगिकताधिकरणम्

॥ तथा निर्मन्थ्ये ॥ १२ ॥

अत्राधिकाशङ्कां कृत्वा पूर्वोक्तयौगिकत्वातिदेशादातिदेशिकी सङ्गतिः । अग्रिचयनप्रकरणे श्रुते ‘निर्मन्थ्येनेष्टकाः पचन्ति’ इति वाक्ये निर्मन्थ्यशब्दो यौगिको न वेति सन्देहः । युक्तं प्रोक्षणीशब्दस्य यौगिकत्वम् । प्रकृष्टोक्षणसाधनत्वस्याप्सु सदा सत्त्वात् । निर्मन्थ्यशब्दस्य तु ‘ऋहलोर्ण्यत्’ इति कर्मणि विहितण्यत्प्रत्ययान्तत्वेन मथनकर्मत्वनिमित्तकत्वात् मथनकर्मत्वरूपनिमित्तस्य च निष्पन्नेऽग्रावभावेन ‘निर्मन्थ्येन पक्ष्यामः’ इत्यादौ मथनकर्मत्वरूपयोगस्य व्यभिचारान्न यौगिकत्वमस्य शब्दस्य । किन्तु बह्वित्वजाति-निमित्तकत्वमिति प्राप्ते भूतपूर्वमपि योगं निमित्तीकृत्य तत्सन्तानाभिप्रायेण ‘निर्मन्थ्येन पक्ष्यामः’ इत्यादिप्रयोगोपपत्तेर्यौगिकोऽयं शब्द इति सिद्धान्तः । तथा च सूत्रम् ॥ तथेत्यादि ॥ तथा प्रोक्षणीशब्द इव निर्मन्थ्यशब्देऽपि योग एवेति ॥१२॥ फलन्तु, जात्यर्थकत्वे येन केनचिद्वा बह्विजातीयेनेष्टकानां पाकः । यौगिकत्वे तु तद्देशे तत्काले तत्कर्त्रा लौकिकनिर्मथनेन जाताग्निना पाक इति । अन्ये तु ‘आधानकाले निर्मथ्य गार्हपत्ये धृतोऽग्निश्चिरनिर्मथितः । तं वारयितुमचिरत्वाख्यगुणविधानेनाचिरनिर्मथिताग्निग्रहणायायं योगः । तस्य तदानीं नष्टत्वेऽपि तज्जातीयाभिप्रायेण भूतपूर्वयोगेन निर्मन्थ्यशब्दो यौगिकः’ इत्याहुः ।

इति दशमं निर्मन्थ्यशब्दस्य यौगिकताधिकरणम्

अक्षरादिकरण (१-३-३)



ಪ್ರಕಾಶ: - ಮಥನಕರ್ಮತ್ವಸ್ಯ ನಿಷ್ಪನ್ನೇಽಶ್ವಭಾವಾತ್ "ನಿರ್ಮನ್ಯೇನ ಪಶ್ಯಾಮ:" ಇತಿ  
ಲೌಕಿಕೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಗಾನ್ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ  
'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯೇನ ಪಶ್ಯಾಮ:' 'ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.  
ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.  
ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಬಹುದು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅವಿರನಿರ್ಮಥನವಿಶಿಷ್ಟೇಽಗ್ನौ ನಿರ್ಮಥನವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇನ ತತ್ರ ಯೌಗಿಕ  
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಆಧಾನಕಾಲೇ ನಿರ್ಮಥ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ನಿದ್ರಾಂ ಧೃತೋಽಗ್ನಿಚಿರನಿರ್ಮಥಿತ: । ಸಘ ಏವ  
ಲೌಕಿಕಮಥನೇನ ಜಾತೋಽಗ್ನಿಚಿರನಿರ್ಮಥಿತ: । ತೇನೇಕಾ: ಪಚ್ಯಂತೆ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು  
ಸುಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ೧) ಅಚರನಿರ್ಮಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ,  
೨) ಚರನಿರ್ಮಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಧಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಣಮಥನ ಮಾಡಿ  
ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಅನಂತರ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಹಾಕಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ದಿವಸಗಳಿಂದ ಇರುತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು  
ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಮಥಿತವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಚರಮಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಯಾವ  
ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಮಥನರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ  
ನಿರ್ಮಥನ ವಿಶೇಷವು ಇರುವುದರಿಂದ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾದ 'ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ  
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅರಣಮಥನ ಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು  
ಸುಡಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯಾಗಬಹುದೆಂಬ  
ಅರ್ಥವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಯೌಗಿಕವಾದ ಅಚರನಿರ್ಮಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು  
ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೂಡಲೇ ಲೌಕಿಕ ಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ  
ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಚರನಿರ್ಮಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಪಾಕ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಯಥಾ ಪುರಾತನನೂತನಯೋರ್ಧೃತಯೋರ್ನವನೀತಜನ್ಯತ್ವೇ ಸಮಾನೇಽಪಿ ನೂತನಮೇವ  
ನಾವನೀತಮಿತಿ ವ್ಯವಹಿಂಯತೇ ತದ್ವಚ್ಛಿರನಿರ್ಮಥನಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಥನಕರ್ಮಮಾತ್ರೇ ಪಾಣಿನಿಸ್ಮರಣೇಽ-  
ಪ್ಯವಿರನಿರ್ಮಥಿತೇ ಚಿರನಿರ್ಮಥಿತವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾವಿರನಿರ್ಮಥನವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟೇ ಯೌಗಿಕ ಏವ ।

ಉದಾಹರಣೆ - ಅನೇಕ ದಿವಸಗಳ ಹಿಂದೆ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ  
ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಇರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತುಪ್ಪಗಳೂ ಸಹ 'ನವನೀತ ಜನ್ಯ'

ಅಂದರೆ 'ನಾವನೀತ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಳೆಯ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಯಾರೂ ಸಹ 'ನಾವನೀತಂ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗ ತಾನೇ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ 'ನಾವನೀತಂ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಮಧನಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪಾಣಿನಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಈಗತಾನೇ ಅರಣಿ ಮಧನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಹಿಂದೆ ಯಾವಾಗಲೋ, ಅರಣಿಮಧನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಬಾರದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನತು ತದ್ವಾವೃತ್ಯಥೈ ರೂರಿದ್ರಪ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯೇತಿ ಯಥೋಚ್ಯತೇ ತಥಾಽತ್ರಾಪ್ಯನಿವ್ಯಾವೃತ್ತಾವಿನಾಶವಿಶೇಷನಿಮಿತ್ತಯೌಗಿಕ ಏವ | ನ ತ್ವನಿವ್ಯಾವೃತ್ಯಥೈ ರೂರಿದ್ರಪ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಹೊರತಾಗಿ ಅಚರನಿರ್ಮಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು. ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಂತಹ ಅವಿನಾಶವಿಶೇಷ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಂದರೆ ದೇಹವಿಯೋಗರಾಹಿತವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಯೋಗಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಿನಾಶಿತ್ವವಿಶೇಷವೆಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನ್ವೇವಂ ನಿಬಂಧನಮತೇ "ಕೃಷ್ಣಶಾಕ್ತಿಕಾವಯವಯೋಗಾದೇವ ಪಕ್ಷಜಾದಿಶಬ್ದಃ | ಅನ್ಯಥಾ ಸಮುದಾಯಶಾಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಪತ್ತೇಃ" ಇತಿ ನಯವಿವೇಕವರದರಾಜೀಯಿರೂಪತತ್ಯಾ ತದಪ್ಯನುಮತಮಿತಿ ಭ್ರಮನಿರಾಸಾಯ ತದಾಶಾಕ್ತಿಕ ನಿರಾಹ - ನಚೈವಮಿತಿ ||

**ಅಕ್ಷೇಪ** - ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಯೋಗರೂಢವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಂಕಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು. ನಿಬಂಧನ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಕೃಷ್ಣಪ್ರಶಕ್ತಿಕಾವಯವಯೋಗಾದೇವ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಃ | ಅನ್ಯಥಾ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಪತ್ತೇಃ' ಕೃಷ್ಣಪ್ರವಾದ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು. ಹಾಗಲ್ಲದೇ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಗೌರವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಯವಿವೇಕ ಹಾಗೂ ವರದರಾಜೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಮಥನಕರ್ಮತ್ವಸ್ಯ ನಿಷ್ಪನ್ನೇಽಶ್ರಾವಭಾವಾತ್ "ನಿರ್ಮನ್ಯೇನ ಪಶ್ಯಾಮ:" ಇತಿ ಲೌಕಿಕೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಗಾನ್ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

**ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ -** 'ನಿರ್ಮುಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ನಿರ್ಮುಂಥ್ಯೇನ ಪಶ್ಯಾಮ:' 'ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅವಿರನಿರ್ಮಥನವಿಶಿಷ್ಟೇಽಗ್ನಿ ನಿರ್ಮಥನವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇನ ತತ್ರ ಯೌಗಿಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಆಧಾನಕಾಲೇ ನಿರ್ಮಥ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ನಿಯಮಿತಂ ಧೃತೋಽಗ್ನಿಃಪ್ರಿಶ್ವಿನಿರ್ಮಥಿತಃ | ಸಥ ಏವ ಲೌಕಿಕಮಥನೇನ ಜಾತೋಽಗ್ನಿಃಪ್ರಿಶ್ವಿನಿರ್ಮಥಿತಃ | ತೇನೇಶ್ವಕಾಃ ಪಚ್ಯಂತೇ |

**ಸಿದ್ಧಾಂತ -** ಅರಣಮಥನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ೧) ಅಚರನಿರ್ಮುಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ, ೨) ಚರನಿರ್ಮುಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಧಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಣಮಥನ ಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಅನಂತರ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ದಿವಸಗಳಿಂದ ಇರುತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಮುಳಿದಿರುವದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಚರನಿರ್ಮುಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಮಥನರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಂಥನ ವಿಶೇಷವು ಇರುವುದರಿಂದ 'ನಿರ್ಮುಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾದ ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅರಣಮಥನ ಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸುಡಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಿರ್ಮುಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಯೌಗಿಕವಾದ ಅಚರನಿರ್ಮುಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೂಡಲೇ ಲೌಕಿಕ ಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಚರನಿರ್ಮುಂಥಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಪಾಕ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯಥಾ ಪುರಾತನನೂತನಯೋರ್ಧೃತಯೋರ್ನವನೀತಜನ್ಯತ್ವೇ ಸಮಾನೇಽಪಿ ನೂತನಮೇವ ನಾವನೀತಮಿತಿ ವ್ಯವಹಿಯತೇ ತದ್ವಚ್ಛಿನಿರ್ಮನ್ಯಪಶ್ಯದ್ವಯಸ್ಯ ಮಥನಕರ್ಮಮಾತ್ರೇ ಪಾಣಿನಿಃಸ್ಮರಣೇಽಪ್ಯವಿರನಿರ್ಮಥಿತೇ ವಿರನಿರ್ಮಥಿತವ್ಯಾಬೃತ್ತಾವಿರನಿರ್ಮಥನವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟೇ ಯೌಗಿಕ ಏವ |

**ಉದಾಹರಣೆ -** ಅನೇಕ ದಿವಸಗಳ ಹಿಂದೆ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಇರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತುಪ್ಪಗಳೂ ಸಹ 'ನವನೀತ ಜನ್ಯ'

ಅಂದರೆ 'ನಾವನೀತ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಳೆಯ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಯಾರೂ ಸಹ 'ನಾವನೀತಂ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗ ತಾನೇ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ 'ನಾವನೀತಂ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಮಥನಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪಾಣಿನಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಈಗತಾನೇ ಅರಣಿ ಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಹಿಂದೆ ಯಾವಾಗಲೋ, ಅರಣಿಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು 'ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಬಾರದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನತು ತದ್ವಾವೃತ್ಯರ್ಥೇ ರೂಢಿರಪ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯೇತಿ ಯಥೋಚ್ಯತೇ  
ತಥಾಽತ್ರಾಪ್ಯನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ತಾಬಿನಾಶವಿಶಿಷ್ಣುನಿಮಿತ್ತಯೌಗಿಕ ಏವ । ನ ತ್ವನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥೇ  
ರೂಢಿರಪ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೊರತಾಗಿ ಅಚರನಿರ್ಮಂಥತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿತ್ವಜಾತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು. ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಂತಹ ಅವಿನಾಶವಿಶೇಷ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಂದರೆ ದೇಹವಿಯೋಗರಾಹಿತವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಯೋಗಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಿನಾಶವಿಶೇಷವೆಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನ್ವೇವಂ ನಿಬಂಧನಮತೇ "ಕೃತಶಕ್ತಿಕಾವಯವಯೋಗಾದೇವ ಪಕ್ಷಜಾದಿಶಬ್ದಃ ।  
ಅನ್ಯಥಾ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಪತ್ತೇಃ" ಇತಿ ನಯವಿವೇಕವರದರಾಜೀಯಿರುಕ್ತಯಾ  
ತದಪ್ಯನುಮತಮಿತಿ ಭ್ರಮನಿರಾಸಾಯ ತದಾಶಾಂಕಯ ನಿರಾಹ - ನವೈವಮಿತಿ ॥

**ಅಕ್ಷೇಪ** - ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಯೋಗರೂಢವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಂಕಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು. ನಿಬಂಧನ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಪ್ರಶಕ್ತಿಶಾವಯವಯೋಗಾದೇವ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಪತ್ತೇಃ' ಕ್ಷಪ್ರವಾದ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು. ಹಾಗಲ್ಲದೇ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಗೌರವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಯವಿವೇಕ ಹಾಗೂ ವರದರಾಜೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು.

ಈ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ನಚ್ಚಿವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - जातिप्रतीतावपि कृसावयवशक्त्यैव प्रयोग इति निबन्धनमतं निराह - पक्कजननेति ॥ ननु नेदमक्षरपदप्रवृत्तिनिमित्तमप्यासेरित्यत आह - वर्णादौ त्विति ॥ तत्र यौगिकत्वाभावाच्चाप्यासिर्दोषायेति भावः ।

ಪಂಕಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪದತ್ವಜಾತಿಯ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕ್ಲಪ್ತವಾದ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಹಾಗೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಿಬಂಧನಕಾರರ ಮತವನ್ನು 'ಪಂಕಜನನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅವಿನಾಶಿತ್ವವಿಶೇಷವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅಮೃತ್ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವರ್ಣಾದೌ ತು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅಮೃತ್ವದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕೋಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳು ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋಗಾರ್ಥವಾದ ದೇಹವಿಯೋಗರೂಪತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಮೃತ್ವದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

प्रकाशः - कथं तर्हि द्वयमात्रसाधारण्यमक्षरपदस्येत्यत आह - इह चेति ॥ यथा हि परमते "अजामेकाम्" इति वाक्यस्याजाशब्दश्छाग्यां रूढोऽपि न तत्पर इति वक्ष्यते चतुर्थपादे तथेति भावः ॥ उत्तरत्रेति ॥ ईक्षत्यधिकरणे ॥

ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದು ಹೇಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಇಹಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಮತದಲ್ಲಿ 'ಅಜಾಮೇಕಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಜಾ' ಶಬ್ದವು ಛಾಗಪಶುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ತತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ತತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

'ಉತ್ತರತ್ರ' ಎಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವನ್ನು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣವೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇತಿ ॥ ಪ್ರಾಗುದಾಹತಮೇತ್ ॥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ चास्माभिः ।

‘ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ’ ಎಂದರೆ ‘ಅಹೋಭಯಗತತ್ವಂ ಚ’ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ನಾವು ಉದಾಹರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ - ನನ್ವನ್ಯಸಾಧಾರಣ್ಯೇ ಸಂಶಯಕೋಟಿಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾತ್ರೇಣೋಭಯತ್ರ-  
ಪ್ರಸಿದ್ಧತೇತ್ಯಯುಕ್ತಮ್ । ದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಸ್ಯೈವೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಧಕತ್ವಾತ್ । ನ್ಯಾಯವಿವರಣೇ  
पूर्वाधिकरणे द्वाभाधायतनत्वादौ संशयकोटिमात्रसाधारण्योक्तेः । तथा चोत्तरत्र  
सच्छब्दस्य स्वतः सर्वसाधारणस्यापि कारणत्वमुखेन द्वयमात्र-  
साधारण्योक्तेः । तथा “आहोभयगतत्वं च” इत्यनुव्याख्याने सिद्धान्ते  
निरसनीयत्वेन यत्साधारण्यं प्रसक्तं तस्यैवೋಭयತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೇನೋಕ್ತತ್ವಾच्च । अन्यथा  
प्रवृत्तिनिमित्तमात्रसाधारण्यस्य वा प्रयोगसाधारण्यस्य वा वर्णादिसाधारण्यस्यापि  
संशयकोटिसಾಧಾರಣ್ಯಮಾತ್ರೇಣೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತವೋಪಪತ್ತೌ ಯೋಗರೂಢ್ಯಕ್ಷೀಕಾರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪತ್ತೇರಿತ್ಯ-  
ಸ್ವರಸಾನ್ವಯವಿವರಣಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ವಾರಸ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ಪಕ್ಷಾಂತರಮಾಹ - ಅಥವೇತಿ ॥ ತರ್ಹಿ  
पङ्कजशब्दस्यापि पङ्कजननविशेषनिमित्तकेवलयौगिकत्वोपपत्तौ योगरूढत्वं न  
स्यादित्याशङ्कते - नचेति ॥ केवलयौगिकत्वं स्यादित्यतस्तेषामसिद्धिमाह - अत्र  
त्विति ॥ ननु योगस्य वर्णादिसाधारण्यत्वेन कथं तेनोभयत्रप्रसिद्धतेत्यत आह -  
वर्णादाविति ॥ नन्वस्त्वक्षरशब्दस्य वर्णे रूढिः । तथापि प्रकृते रूढार्थो  
वर्णोऽप्यक्षरशब्दार्थ इति कथमक्षरशब्दस्य ब्रह्मप्रकृतिरूपार्थद्वयमात्रसाधारण्यमित्यत  
आह - इह चेति ॥ रूढार्थबाधादिति ॥ अनेनोदाಹತದೀಕಾಬಾಕ್ಯಂ ಯೋಜಿತಂ ಭವತಿ ।  
ನನು ಶರೀರಾಕ್ಷರಣರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೋಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾವಿರೋಧಃ ।  
तत्राविनाशित्वस्यैव तत्प्रयोजकत्वेनोक्तत्वादित्यत आह - इदमेव चेति ॥ नन्वक्षर  
शब्दप्रवृत्तिनिमित्तस्य शरीराक्षरणस्य ब्रह्मचित्प्रकृतिसाधारण्येनाक्षर शब्दस्योभयत्र-  
प्रसिद्धत्वे इन्द्रादिशब्दप्रवृत्तिनिमित्तस्य परमैश्वर्यस्यापीन्द्रब्रह्मरूपार्थद्वयसाधारण्येन  
उभयत्रप्रसिद्धत्वापत्त्याऽन्यत्रप्रसिद्धसमन्वयप्रतिपादकपादासङ्गतिरित्यत आह -  
इन्द्रादिशब्देष्विति ॥



ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ನಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪನಾಶವೆಂಬರ್ಥ ಇರುವಂತೆ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂಬರ್ಥವೂ ಸಹ ಇರುವುದರಿಂದ 'ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ' ಎಂಬ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಶಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾದದ್ದನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢ್ಯವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪಂಕಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ, ಕುಮುದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪದ್ಧತ್ಪ್ರಜಾತಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಪಂಕಜನಿತ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿಯ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಶಬ್ದದಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢ್ಯವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರತ್ವ ಎಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಧರ್ಮವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳ ಭೇದದಿಂದಷ್ಟೇ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಯೆಂದು ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೆನಿಸಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನೇ ಅವುಗಳಿಗೂ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗೊಂದಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಆಯಾಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ

ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಮೂರನೆಯ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧದ ಲಕ್ಷಣ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

केचित्तु न्यायविवरणेऽविनाशित्वं प्रवृत्तिनिमित्तमिति नाभिप्रेतम् । किन्तु सर्वाधाराक्षरत्वमनित्यदेहस्य न युक्तमिति नित्यदेहस्यैव तद्वाच्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅವಿನಾಶಿತವು ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ; ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಆಕ್ಷರತ್ವವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನಿತ್ಯವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದಂತಹ ಆಕ್ಷರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯದೇಹವುಳ್ಳವರಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

तच्च ब्रह्मचित्प्रकृतिमात्रसाधारणम् । एवञ्च यथोत्तराधिकरणे स्वरूपेण सर्वसाधारणोऽपि सच्छब्दः कारणत्वमुखेन ब्रह्मजडप्रकृतिमात्रसाधारणः एवमक्षरशब्दः स्वरूपेण वर्णादिसाधारणोऽपि नित्यदेहत्वमुखेन ब्रह्मचित्प्रकृतिमात्र-साधारण इत्यभिप्रेतमित्याहुः ।

ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಕಲವದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅದೇ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಕಲವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವಧರ್ಮ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.



टीकायां नामत्वोक्तिस्तु मध्यमाक्षरादौ यौगिकत्वपक्षे वर्णेषु रूढत्वात् ।  
योगरूढत्वपक्षे तु योगरूढानां नामलिङ्गात्मकत्वपक्षे मध्यमाक्षरादावपि  
नामत्वस्यापि सत्त्वात् । केवलनामत्वपक्षे तु नामत्वस्यैव सत्त्वात् ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುವುದರಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಯೋಗರೂಢಪದಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢಿಯಿರುವ ಅಂಶದಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೇವಲ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮಂಜಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

एवञ्च न्यायविवरणे “अविनाशित्वसाम्यात्” इति यौगिकत्वोक्त्या  
लिङ्गत्वस्याभिप्रेतत्वादनुव्याख्याने च “लिङ्गं साधारणं शब्दौ” इति शब्दपदेन  
नामत्वोक्तेस्तयोर्विरोध इति निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಹಾಗೂ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿನಾಶಿತತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತತ್ವವೆಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಸಾಧಾರಣಂ ಶಬ್ದೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಶಬ್ದೌ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಹಾಗೂ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬಂತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯೋಗರೂಢಶಬ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವೂ, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ವಿರೋಧ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.

प्रकाशः —

एवं न्यायविवरणटीकारीत्या योगरूढिभ्यां वा भाष्यटीकारीत्याऽनतिप्रसक्त-  
योगमात्रेण वा द्वयसाधारण्यं न्यायविवरणेऽभिप्रेतमित्युक्तम् । पक्षान्तरं चाह —  
केचित्त्विति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯಂತನಕ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಂತ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥದಿಂದಲೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಹ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಾನವು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ತೋರಿಸಿದರು. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕೇಚತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯಾಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್" ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ-  
टीका विरोधाद्वा "तत्तेजोऽसृजत" इत्यत्र कारणत्वस्येवेह नित्यत्वस्य साक्षादश्रवणेन  
सर्वाधारत्वान्यथानुपपत्तिकल्पत्वाद्वा केचित्चित्युक्तिरित्याहुः ।

'ಕೇಚತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪಕ್ಷವು ಸ್ವರಸವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಆಹುಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವಿನಾಶಿತತ್ವಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿನಾಶಿತತ್ವವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ತತ್ತ್ವೇಷೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ನೇರವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವು ನೇರವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಮಾಧಾರಣತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿರುವ ಕಾರಣ 'ಕೇಚತ್ ಆಹುಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अस्मिन्पक्षे प्रवृत्तिनिमित्तं तु अभुते व्याप्राप्तीत्यक्षरमित्यादिरूपेण  
बोध्यमिति भावः । अक्षरशब्दस्य केवलयौगिकत्वं योगरूढत्वं चेति स्वोक्तपक्षद्वयेऽपि  
नामत्वं व्यनक्ति ॥ टीकायामिति ॥

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು 'ಅಶ್ರುತೇ = ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಯೋಗರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ತಾವು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು 'ಟೀಕೆಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - रूढत्वादिति ॥ यान्यापाततो रूढान्येव तानि नामानि,  
तद्विपरीतानि लिङ्गानीत्युक्तत्वात्संशयकोट्योयौगिकत्वेऽप्यक्षरशब्दस्य वर्णेषु  
रूढत्वानामत्वं युक्तम् ।

ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಆಪಾತತಃ ರೂಢವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೋ, ಅವುಗಳೇ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳೆಂದು, ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ಯೌಗಿಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೋ ಅವುಗಳು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳೆಂದು ಹಿಂದೆ ಆನಂದಮಯಾದಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथाऽऽनन्दमयादेः पूर्वोत्तरपक्षयोर्यौगिकत्वेऽपि कोशेषु रूढत्वानामत्वं तद्वदिति भावः । यान्यापाततो रूढानि तानि नामानि । यान्यापाततो यौगिकानि तानि लिङ्गानीति तैर्लक्षणान्तरस्याप्युक्तत्वादक्षरशब्दो योगरूढ इति पूर्वोक्ताद्यपक्षेऽपि नामत्वं युक्तमित्यर्थः ॥

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ರೂಢವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅವುಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳೆಂದೂ, ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ಯೌಗಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳೆಂದು ಬೇರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೊದಲ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವು ಇದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - केवलेति ॥ यान्यापाततो रूढिरहितानि तानि लिङ्गानि । यानि तु तद्विपरीतान्यापाततो रूढानि योगरूढियुक्तानि वा तानि नामानीति लक्षणपक्ष इत्यर्थः ॥

ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ರೂಢವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವುಗಳನ್ನೇ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಆಪಾತತಃ ರೂಢವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಥವಾ ಯೋಗರೂಢಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಲಕ್ಷಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು 'ಕೇವಲ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवञ्चेति ॥ प्रागुक्तलक्षणत्रयेऽप्यक्षरशब्दस्य नामत्वस्य लिङ्गत्वस्य च विवक्षाभेदेन सम्भवे सतीत्यर्थः ।

'ಎವಂಚ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧದ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವ, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕತ್ವಗಳು ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ಎಂದು.

ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ - ಆಹುರೀತ್ಯಸ್ವರಸೋದ್ಭಾವನಮ್ । ತದ್ವಿಜಂ ತು ಅಸ್ಮದ್ರೀತ್ಯಾ  
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತಯೈವೋಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯಸಮ್ಮಭೇ ಸರ್ವಾಧಾರಾಕಾಶಾಧಾರತ್ವಲಬ್ಧನೀತ್ಯದೇಹತ್ವ-  
ಮುಖೇನೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಗೌರವಗ್ರಸ್ತತ್ವಾದೀತಿ । ನನು ಡೀಕಾಯಾಮಕ್ಷರನಾಮ್ನ  
ಇತ್ಯಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತವಾದೌಗಿಕತ್ವೇ ತದ್ವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಆಹ -  
ಡೀಕಾಯಾಮಿತಿ ॥ ಡೀಕೋಕ್ತನಾಮತಾಸಮರ್ಥನೆನಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನನ್ಯಾಯವಿವರಣಯೋರ್ವಿರೋಧೋಽಪಿ  
ಪರಿಹೃತ ಇತ್ಯಾಹ - ಏವಂಚೇತಿ ॥



ಅಥವಾ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವು  
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವೆಂಬ  
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇನೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ  
ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ  
ಯೌಗಿಕಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ರೂಢವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ  
ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಯೋಗರೂಢಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ  
ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಕೇವಲ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಂತೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು  
ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.



ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ ಚಾಣ್ಡೀಧಿಕರಣೇ ಜಙ್ಗಮಕೃತೇರ್ಜೀವಮಾತ್ರಾದೇಶ ಛುಚ್ಚಾಧಾಯತನತ್ವನಿರಾಸಃ, ದ್ವಿತೀಯೇ  
ಸರ್ವಜೀವಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಭೂಮತ್ವನಿರಾಸಃ, ಇಹ ತು ತತೋಽಪಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ  
ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಸ್ಯಾಕ್ಷರತ್ವನಿರಾಸ ಇತಿ ವಾ,

ಅನುವಾದ - ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಯಿತು. ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ  
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಢಾಧ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಸಕಲಜೀವರಲ್ಲಿ ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಕಲಜೀವರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾಗಿರುವ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲಜೀವರಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಅನುಪೂರ್ವ ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

आय उभयत्रप्रसिद्धिबहिरङ्गसमाख्याभ्याम् । द्वितीये बहिरङ्गसमाख्याविषय-  
वाक्यस्यान्तरङ्गोपक्रमाभ्याम् । इह तु ततोऽप्यन्तरङ्गसमन्वेतव्यशब्दप्रवृत्तिनिमित्त-  
साधारण्यादिति वा;

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಬಹಿರಂಗವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹಿರಂಗವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮತ್ತು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಅಂತರಂಗವಾದ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈ ಎರಡರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಂತರಂಗಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಮೂರನೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಷ್ಠವಾದ (ಅಂತರಂಗವಾದ) ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕರಣದ ಅನುಪೂರ್ವಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

आये भिन्नप्रकरणस्य जायमानत्वाजननयोर्विरोधपरिहारः, द्वितीय एकप्रकरण-  
स्योत्क्रमणसर्वगतत्वयोर्विरोधपरिहारः, इह त्वेकवाक्यस्यास्पूलानवादिशब्दार्थ-  
महत्वाणुत्वयोर्विरोधपरिहार इति वा;

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜಾಯಮಾನತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತಮಣ ಹಾಗೂ ಸರ್ವಗತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸ್ಥೂಲ',

'ಅನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ 'ಮಹತ್ವ', 'ಅಣುತ್ವ' ಗಳ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಕ್ರಮ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

**इष्टाणुत्वमहत्वयोर्भावयोरतृत्वानशनयोर्भावाभावयोः स्थौल्यायभावानाम-  
णुत्वायभावानां चेत्यनेकविरोधपरिहारः, ननु पूर्वत्रैवैकविरोधपरिहार इति वा;  
अवान्तरसङ्गतिः,**

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಣುತ್ವ', 'ಮಹತ್ವ' ಎಂಬ ಪರಸ್ಪರ ಎರಡು ಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು 'ಅತ್ಯತ್ವ', 'ಅನಶನ' ಎಂಬ ಭಾವ ಹಾಗೂ ಅಭಾವ ರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು 'ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದ್ಯಭಾವ', 'ಅಣುತ್ವಾದ್ಯಭಾವ' ಎಂಬ ಪರಸ್ಪರ ಎರಡು ಅಭಾವಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವ ವಿರೋಧವನ್ನಷ್ಟೇ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**प्रकाशः -**

एवं पादसङ्गतिमुत्त्वाऽनन्तरसङ्गतिं छिद्यतरत्वद्योतनायादितश्चतुर्धा दर्शयति -  
अत्र चेति ॥ भिन्नप्रकरणेति ॥ जायमानत्वं विषयवाक्यगतम् । अजायमानत्वं  
पुरुषसूक्तादिगतम् ।

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಅನಂತರಸಂಗತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ್ರಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಭಿನ್ನಪ್ರಕರಣ' ಎಂದರೆ ಜಾಯಮಾನತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಜಾಯಮಾನತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಿನ್ನಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**प्रकाशः - एकप्रकरणेति ॥ "उत्क्रान्तप्राणात्" इति प्राणवाक्ये "स  
एवाधस्तात्" इति भूमवाक्ये श्रवणोऽपि प्राणस्य विष्णुत्वाङ्गीकारेण वा पूर्वपक्षरीत्या  
वा तयोरेकप्रकरणत्वमिति भावः ॥**

'ಏಕಪ್ರಕರಣ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ 'ಉತ್ಕ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಣಾನ್' ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದೆ. 'ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್' ಎಂಬುದು ಭೂಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನನ್ನು

ವಿಷ್ಣುವನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಪ್ರಾಣಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಏಕಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - एकवाक्यस्येति ॥ अग्रे स्पष्टमेतत् । प्रागुक्तोत्क्रमणमयुक्तम् । तत्प्रयोजकस्याणुत्वस्य सर्वगते विरुद्धत्वादित्याशङ्कानिरासोऽत्र क्रियत इति सङ्गतिस्फुटत्वाचोक्ता ।

'ಏಕವಾಕ್ಯಸ್ಯ' ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅದು ಹೇಗೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಅಣುತ್ವ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “अदृश्यत्वादिगुणाः” इत्यादिभाष्यं तु फलपरं वक्ष्यमाणादिशा पूर्वपक्षेऽक्षरश्रुतेर्निरवकाशत्वोक्तिपरं वेति भावः ।

ಹೀಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಫಲಪರವೆಂದು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - इति वाऽवान्तरेति ॥ एतेन “प्राणसार्वಾत्म्यं न गौणम् । रूढ्या अक्षरशब्दितप्रणवसार्वಾत्म्यवदिति प्रत्यवस्थाननिरासात्सङ्गतिः” इति कल्पतरूक्तं निरस्तम् । तद्गृह्यत्वादिना प्रणवकोटरेवात्रानुत्थानादिति भावः ।

'ಇತಿ ವಾ ಅವಾಂತರಸಂಗತಿಃ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಕಲ್ಪತರುವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ - 'ಪ್ರಾಣಸಾರ್ವಾತ್ಮ್ಯಂ ನ ಗೌಣಮ್' । ರೂಢ್ಯಾ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಿತ ಪ್ರಾಣಸಾರ್ವಾತ್ಮ್ಯವದಿತಿ ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾನನಿರಾಸಾತ್ ಸಂಗತಿಃ' ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಾರ್ವಾತ್ಮ್ಯವು ಗೌಣವೆಂದು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆಂದು

ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸಾರ್ವತ್ಯವೇನೂ ಗೌಣವಲ್ಲ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಣವವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಸಹ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಂದು ಕಲ್ಪಿತರುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಒಂಕಾರವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನೇ ಮೂಲವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಾರ್ವತ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರಾಜೀಯಮ್ -** ಇದಾನೀಮಸ್ಯಾಧಿಕರಣಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇನ ಸಜ್ಜತಿಂ ವಿವಕ್ಷುಃ ಪ್ರಸಜ್ಞಾದಧಿಕರಣತ್ರಯಸ್ಯಾಪ್ಯವಾಂತರಸಜ್ಜತಿಮಾಹ - ಅತ್ರ ಚಾಥ ಇತಿ । ಮಹತ್ವಾಣುತ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧಪರಿಹಾರ ಇತಿ ವೇತಿ ॥ ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಣುಭಾವಾತ್ತತ್ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋಕ್ತಾಂತಿಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ನೇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಸಮಾಧಾನಾದಾಕ್ಷೇಪಿಕೀ । ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋಕ್ತಾಂತಿಮುಕ್ತ್ವಾ ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕಾಣುತ್ವ-ಸಾಧನಾದುಪಜೀವ್ಯೋಪಜೀವಕಭಾವೋ ವಾ । ಉಕ್ತಾಂತ್ಯಾ ದೇಹವಿಯೋಗವತೋ ದೇಹಾವಿಯೋಗರೂಪಾಕ್ಷರತ್ವಸ್ಯ ಬೃಹ್ಮಾಧ್ಯಾಯತನತ್ವಸ್ಯ ವಾಽಽಕ್ಷೇಪೇಣ ಸಮಾಧಾನಾದ್ವಾ ಯಥುಕ್ತಾಂತಿಪ್ರಯೋಜಕಮಣುತ್ವಮಜ್ಞೀಕ್ರಿಯತೇ ತರ್ಹಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಸರ್ವಗತತ್ವೇನ ಶ್ರುತೋ ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುರ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಯದಿ ಚ ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ಯಾತ್ತರ್ಹಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಪ್ರಯೋಜಕಾಣುತ್ವಾಭಾವಾದುಕ್ತಾಂತಿರ್ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧಾನಾದ್ವಾಽಽಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಜ್ಜತಿರೀತ್ಯಾಬೃಹ್ಮಮ್ । ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಾತ್ರ ಪಾಠಕ್ರಮೇಣ ಡೀಕಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ಪ್ರಥಮತೋಽನಂತರಸಜ್ಜತ್ಯನುಕ್ತಿಃ । ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದ್ರಢವ್ಯಮ್ ।



ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಧಿಕರಣ ರಚನೆಯು ಬಹಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು - ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಢಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವನ್ನು ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಕಲಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ಈ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.



ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಢಾಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬಹಿರಂಗವಾದ ಎರಡು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರು. ಮತ್ತೆ ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರು. ಹಾಗೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಢಾಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದೊಂದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು, ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

////////////////////

• • • • •

ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ “ಸ ಹೋವಾಚ ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಥೂಲಮ್”  
ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಮಕ್ಷರಂ ಕಿಂ ಚಿತ್ರಕೃತಿಃ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚಿಂತಾ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸ ಹೋವಾಚ ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಥೂಲಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕ್ಷರವು ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿ ಎನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ತದರ್ಥಮ್ “ಏತಸ್ಮಿನ್‌ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಆತಶ್ಚ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿಃ  
ಕಿಂ ಚಿತ್ರಕೃತೇರ್ಯುಕ್ತೋ ನ ಯುಕ್ತೇತಿ ।

ಈ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್‌ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಆತಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶದತನಕದ ಧಾರಣವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತದರ್ಥಮತ್ರಾಕಾಶಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇತರಪರಃ ಕಿಂ ವಾ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಪರ ಇತಿ ।

ಈ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು, ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದೇ ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

ತದर्थं ‘न तदभाति किञ्चन’ इत्युक्तमनशनं किं ब्रह्मणो न युक्तमुत युक्तमिति ।

ಈ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ‘ನ ತದಭಾತಿ ಕಿಂಚನ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

यथायः तदा ब्रह्मपक्षेऽनशनस्यैव बाधकत्वेनाकाशशब्दस्येतरपरत्वादितरपृतेश्च मध्यमाक्षरेऽपि सम्भवाद्ब्रह्मत्वसाधकाभावान्मध्यमाक्षरमेवेहाक्षरम् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ, ಆವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಶನತ್ವವೇ ಬಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸುತ್ತಾಳೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ.

यदि तु द्वितीयः तदा बाधकाभावेनाकाशो मध्यमाक्षरमेवेति तदाश्रयत्वस्यैव ब्रह्मत्वसाधकत्वादक्षरं ब्रह्मैव ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಆವಾಗ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಸಾಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ನನ್ವತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ ಡೀಕಾಯಾಂ ಚ “ಅದೃಶಂ ದ್ರಷ್ಟೃ” ಇತ್ಯಾಛುಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ‘ತದಕ್ಷರಂ ವಿಷಯಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತದಯುಕ್ತಮಿವ | ತಥಾತ್ವೇ ತತ್ರಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತ್ಯಾದಿರೂಪಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತಿಹೇತುನಾಂ ಸರ್ವೇಭಾಮಭಾವಾದಿತ್ಯತಃ

ವಿವರಣೆ - ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ‘ತದಕ್ಷರಂ ವಿಷಯಃ’ ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವುದರಿಂದ ‘ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ’ ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪೂರ್ವಸಂಕ್ಲಿಪ್ತರ್ಥಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಂ ನಾತ್ರ ಶಕ್ತಾಹಮಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್, ಅಂಬರೇ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ತತ್ರಾಪ್ರತಿತಾವಪ್ಯಂಬರಧೃತಿರೂಪಪ್ರಧಾನಹೇತುರಸ್ತೀತಿ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಚ,

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಹಿಂದಿನ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಎಂಬ ಕೊನೆಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ, ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಾಗಲೀ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದದ ಕಾರಣ ಶಂಕೆಗೆ ಅರ್ಹವೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಈ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರವು ಅಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರಧಾನಹೇತು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಎಂಬ ಕೊನೆಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅನ್ವತ್ಯವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾವಪಿ ತದ್ವಿವರಣಾಮಿತಿ ಭಾವೇನ ವಾ ಭಾಷ್ಯಡೀಕಯೋರುಕ್ತಂ “ತದ್ದಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯದೃಶಂ ದ್ರಷ್ಟೃ” ಇತ್ಯಾದಿಚರಮವಾಕ್ಯಸ್ಯತದೇತತ್ಪರಾಮರ್ಶವಿಷಯಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ವಾ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾ ವಿಷಯಸಂಶಯಡೀಕಾಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಅತ್ರ ಸ ಹೋವಾಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ||

ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ‘ತದ್ವಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಮತ್ತು ‘ಎತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾದದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ವಿಷಯ ಹಾಗೂ

ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ಸ ಹೋವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೇ ಪञ्चमेऽध्यायेऽष्टमब्राह्मणे गार्गियाज्ञवल्क्यसंवादे श्रूयते  
“सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो, यदर्वाक् पृथिव्या, यदन्तरा द्यावापृथिवी  
इमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते कस्मिंस्तदोतं च प्रोतं चेति ।”

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎಂಟನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗಾರ್ಗಿ-ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ಸಂವಾದ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸಾ ಹೋವಾಚ । ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಕಸ್ಮಿಂಸ್ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ ।'

ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳಿದಳು. ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು, ವೈಕುಂಠದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ನವಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುವವೆಲ್ಲವೂ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'स होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि दिवो, यदर्वाक् पृथिव्या, यदन्तरा द्यावापृथिवी इमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्च इत्याचक्षते आकाशे तदोतं च प्रोतं चेति ।'

'ಸ ಹೋವಾಚ । ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶೇ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ ।'

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಗಾರ್ಗಿ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ ಅವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'सा होवाच । नमस्तोऽस्तु याज्ञवल्क्य यो म एतं व्यबोचः ।  
अथापरस्मै धारयस्वेति । पृच्छ गार्गि इति ।'

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ನಮಸ್ತೇಽಸ್ಮು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ | ಯೋ ಮ ಏತಂ ವ್ಯವೋಚಃ | ಅಥಾಪರಸ್ತೈ  
ಧಾರಯಸ್ವೇತಿ | ಪೃಚ್ಛ ಗಾರ್ಗೀತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಹೇಳಿದಳು. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರೇ, ನನ್ನ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದಿರಿ, ನಿಮಗೆ  
ನಮಸ್ಕಾರ, ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. 'ಗಾರ್ಗಿ!' ಕೇಳು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಯದ್ಧೌ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕಯ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ  
ಧೀವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಕಸ್ಮಿಂಸ್ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ  
ಚೇತಿ |

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ  
ಧೀವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಕಸ್ಮಿಂಸ್ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ  
ಚೇತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳಿದಳು, 'ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರೇ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ,  
ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ,  
ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ  
ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ  
ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ ?

ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ಸ ಹೋವಾಚ | ಯದ್ಧೌ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ  
ಧೀವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ  
ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ | ಕಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚೇತಿ |'

ಸ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ, ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ  
ಧೀವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ  
ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ | ಕಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಓತಪ್ರೋತಶ್ಚೇತಿ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು ಗಾರ್ಗಿ ! ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು,  
ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ,  
ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ  
ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುವರೋ  
ಅವೆಲ್ಲವೂ, ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಗಾರ್ಗಿ  
ಕೇಳಿದಳು. ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ ಯಾರನ್ನು ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ಸ ಹೋವಾಚ । ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅस्थೂಲಮ್  
ಅನಣು ಅಹಸ್ವಮ್ ಅದೀರ್ಘಮ್ ಅಲೋಹಿತಮ್, ಅಸ್ತೇಹಮ್ ಅಚ್ಛಾಯಮ್ ಅತಮಃ ಅವಾಯು ಅನಾಕಾಶಮ್  
ಅಸಂಕ್ರಮ್ ಅರಸಮ್ ಅಗಂಧಮ್ ಅಚಕ್ಷುಷ್ಯಮ್ ಅಶ್ರೋತ್ರಮ್ ಅವಾಕ್ ಅಮನಃ ಅತೇಜಸ್ಕಮ್ ಅಪ್ರಾಣಮ್  
ಅಮುಖ್ಯಮ್ ಅಮಾತ್ರಮ್ ಅನಂತರಮ್ ಅಬಾಹಮ್ । ನ ತದಶ್ರಾತಿ ಕಿಂಚನ ನ ತದಶ್ರಾತಿ  
ಕಶ್ಚನ ।'

ಸ ಹೋವಾಚ । ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸ್ಥೂಲಮ್ ಅನಣು ಅಹಸ್ವಮ್  
ಅದೀರ್ಘಮ್ ಅಲೋಹಿತಮ್, ಅಸ್ತೇಹಮ್ ಅಚ್ಛಾಯಮ್ ಅತಮಃ ಅವಾಯು ಅನಾಕಾಶಮ್  
ಅಸಂಕ್ರಮ್ ಅರಸಮ್ ಅಗಂಧಮ್ ಅಚಕ್ಷುಷ್ಯಮ್ ಅಶ್ರೋತ್ರಮ್ ಅವಾಕ್ ಅಮನಃ ಅತೇಜಸ್ಕಮ್  
ಅಪ್ರಾಣಮ್ ಅಮುಖ್ಯಮ್ ಅಮಾತ್ರಮ್ ಅನಂತರಮ್ ಅಬಾಹಮ್ । ನ ತದಶ್ರಾತಿ ಕಿಂಚನ ನ ತದಶ್ರಾತಿ  
ಕಶ್ಚನ ।

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು ಗಾರ್ಗಿ ! ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೆ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ ನಾರಾಯಣನು ಆಧಾರ. ಆ ಅಕ್ಷರನ  
ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅವನು ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಹ್ರಸ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘವಾದ  
ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನ, ಪ್ರಾಕೃತರಕ್ತಾದಿ ರೂಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತಜಗಟುತನವಿಲ್ಲದವನು.  
ಅಜ್ಞಾನ ರಹಿತ, ಆವರಣ ರಹಿತ, ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ ರಹಿತ. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಮಯ ಶರೀರ  
ರಹಿತ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇದ್ದರೂ ತತ್ತ್ವಯುಕ್ತ ದೋಷಲೇಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತ ರಸರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತಗಂಧರಹಿತ,  
ಪ್ರಾಕೃತನೇತ್ರರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತಕಾಂತಿರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ವಾಕ್, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದ ರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ  
ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ರಹಿತ, ಪರಿಮಿತಿ ರಹಿತ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಳಗಿರುವವ,  
ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೊರಗೂ ಇರುವವ. ಆ ಅಕ್ಷರನು ತನ್ನ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು  
ಯಾರೂ ಅಳಿಸಲೂ ಶಕ್ತರಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ  
तिष्ठतः । एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि द्यावापृथिव्यौ विधृते तिष्ठतः । एतस्य  
वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि निमेषा मुहूर्ता अहोरात्राणि अर्धमासा मासा क्रतवः  
संवत्सरा इति विधृतास्तिष्ठन्ति । एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि प्राच्योऽन्या  
नद्यः स्यन्दन्ते श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यः प्रतीच्योऽन्याः यां यां दिशमनु । एतस्य वा  
अक्षरस्य प्रशासने गार्गि ददतो मनुष्याः प्रशंसन्ति, यजमानं देवाः, दर्वी  
पितरोऽन्वायत्ताः ।'

'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ । ಏತಸ್ಯ ವಾ  
ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿಧೃತೇ ತಿಷ್ಠತಃ । ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ನಿಮೇಷಾ ಮುಹೂರ್ತಾ ಅಹೋರಾತ್ರಾಣಿ ಅರ್ಧಮಾಸಾ ಮಾಸಾ ಯತವಃ ಸಂವತ್ಸರಾ ಇತಿ ವಿಧೃತಾಸ್ತಪ್ಪಂತಿ । ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋಽನ್ಯಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಶ್ವೇತೇಭ್ಯಃ ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತೀಚ್ಯೋಽನ್ಯಾಃ ಯಾಂ ಯಾಂ ದಿಶಮನು । ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದದತೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ, ಯಜಮಾನಂ ದೇವಾಃ, ದರ್ವೀಂ ಪಿತರೋಽನ್ವಾಯತ್ಯಾಃ ।'

ಈ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ ಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರರು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಭೂ ದೇವಿಯರು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಗಾರ್ಗಿ ! ಈ ಅಕ್ಷರದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಿಮಿಷಗಳು, ಮುಹೂರ್ತಗಳು, ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಗಳು, ಪಕ್ಷಗಳು, ತಿಂಗಳುಗಳು, ಯುತುಗಳು, ವರ್ಷಗಳು ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಗಾರ್ಗಿ ! ಆ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೂ, ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೂ, ಶ್ವೇತಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹರಿಯಬೇಕೋ ಆ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಗಾರ್ಗಿ ! ಈ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ದಾನ ಮಾಡುವವರನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂ, ಯಾಗ ಮಾಡುವವರನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಪಿತೃಗಳು ದರ್ವಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಜುಹೋತಿ ಯಜತೇ ತಪಸ್ತಪ್ಯತೇ ಬಹುನಿ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ, ಅಂತವದೇವಾಸ್ಯ ತದ್ ಭವತಿ । ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ, ಸ ಕೃಪಣಃ । ಅಥ ಯ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ।'

ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಜುಹೋತಿ ಯಜತೇ ತಪಸ್ತಪ್ಯತೇ ಬಹುನಿ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ, ಅಂತವದೇವಾಸ್ಯ ತದ್ ಭವತಿ । ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ, ಸ ಕೃಪಣಃ । ಅಥ ಯ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ।'

ಗಾರ್ಗಿ ! ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಬಹುಸಾವಿರ ವರ್ಷ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ವಾಸ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೂ ಆ ಫಲವು ನಶ್ವರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಶೋಚನೀಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿದು ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ತದ್ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ, ಅದೃಶಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ । ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತುಂ । ಅಮತಂ ಮನ್ತುಂ । ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತುಂ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟುಂ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತುಂ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ

ಮನ್ತು । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತು । ಏತस्मिन् खलु अक्षरे गार्गि आकाश ओतश्च प्रोतश्च इति'

'ತದ್ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ, ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು । ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ । ಅಮತಂ ಮಂತ್ರ । ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದೃಷ್ಟು । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ಶ್ರೋತೃ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ಮಂತ್ರ । ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ವಿಜ್ಞಾತೃ । ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲು ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಒತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ ಇತಿ'

ಗಾರ್ಗಿ ! ಈ ಅಕ್ಷರವು ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು. ಅಕ್ಷರವಿಂದ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೇಳುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮನಸಾ ತಿಳಿಯುವವರಲ್ಲ. ಇವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವವನಿಲ್ಲ. ಗಾರ್ಗಿ ! ಇಂಥ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - इत्यत्र सर्वाधारत्वेन श्रुतमक्षरं विषय इत्यर्थः । चित्रकृतिरिति ॥  
ಕೊಡುತಂತರಸ್ಯಾಗ್ರೇ ನಿರಸ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಶ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷರವೇ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಃ' ಎಂದು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯನ್ನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - इति वाक्योक्ताम्बरान्तधृतिरिति ॥ यद्यपि तद्वाक्येऽम्बरधृतिरेवाक्षरे भाति । तथापि पूर्ववाक्येऽम्बरस्य भूतभवदादिसर्वाधारत्वमुक्त्वा तादृशस्याम्बरस्य "कस्मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्च" इत्याधारे पृष्ठे "स होवाच" इत्यादिनाऽक्षरस्य महिमानमुक्त्वाऽनन्तरम् "एतस्मिन्खल्वक्षरे गार्ग्याकाशः" इत्युक्तत्वात्सर्वाधाराम्बराधारत्वरूपाम्बरान्तधृतिस्तत्र लब्धेति भावेनैवमुक्तिः ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾಂಬರಾಂತಧೃತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಸ್ತುತಃ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಧಾರಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಹಿಂದಿನ, ಈಗಿನ, ಮುಂದಿನ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಒತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಯಾವುದು ಆಧಾರ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಸ ಹೋವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಕ್ಷರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ 'ವಿಶ್ವಸ್ಮಿನ್ ಖಿಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಆಕ್ಷರನೆಂದು ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಮध्यमेತಿ ॥ ಚಿತ್ರಕೃತೀತರಪರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವಕ್ಷ್ಯमाणಪೂರ್ವಪಕ್ಷರೀತ್ಯಾ  
ಫಲಫಲಿಭಾವಸ್ಯಾಸ್ಫುಟತ್ವಾದಾಹ - ಯದೀತಿ ॥

'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರ' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದರ್ಥ. 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇತರಪರ' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮುಂದೆ ಸಾಧಿಸುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪ್ರಕಾರ ಫಲಫಲಿಭಾವವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ 'ಯದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅತ್ರ ಹಿ ದ್ವಿಧಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ । ಏಕೋ ಭಾಷ್ಯೇ "ಮध्यಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ" ಇತಿ ಮध्यಮಾಕ್ಷರಪದಪ್ರಯೋಗಸೂಚಿತಾಕ್ಷರಶ್ರುತಿನಿರವಕಾಶತ್ವಮೂಲಃ । ಅನ್ಯಸ್ತು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಾನಶ-  
ನವಿರೋಧಮೂಲಕಃ ।

ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಿವೆ - ೧) ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಉಕ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಆಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಮೂಲಕವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಮೊದಲನೆಯದ್ದು.

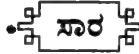
೨) ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವಿರೋಧ ಮೂಲಕವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎರಡನೆಯದ್ದು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ತತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುಗುಣೇಯಂ ಚಿಂತಾಪರಮ್ಪರಾ ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ಕಂಠೋಕ್ತಾ । ಆಶ್ವಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುಗುಣಾ ತು ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚಿಂತಾನಂತರಂ ತದರ್ಥಮಕ್ಷರಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಚನುಸಾರೇಣಾಮ್ಬರಾಂತ-  
ಧೃತ್ಯಾದಿರೂಪಲಿಪ್ತಂ ನೇಯಮುತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರುತಿರ್ನಿರವಕಾಶಾ ಲಿಪ್ತಂ ತು ಸಾವಕಾಶಮುತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ ಸ್ಫುಟತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನೋಕ್ತಾ ।

ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸಂಶಯಪರಂಪರೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸಂಶಯಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕೇವಲ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಆಕ್ಷರಪದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯದ ಅನಂತರ; ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಕ್ಷರ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಮುಂತಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಯನ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನಯನ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು

ನಿರವಕಾಶ, ಹಾಗೂ ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವೆಂದೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶ, ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು. ಈ ತರಹದ ಸಂಶಯಪರಂಪರೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ: ಉಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯೋ: ಪಲಕಲಿಭಾವಮಾಹ - ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ।



'ನ ತದಶ್ರುತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ, ಉಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಆಕಾಶದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಅವಾಗ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

'ನ ತದಶ್ರುತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.



ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು । ಇದಮಕ್ಷರಂ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಮೇವ । ವಿಷ್ಣೋರಪ್ಯವಿನಾಶಿತವೇನಾಕ್ಷರತ್ವಸಮ್ಮಭೇಷಿ  
ಲೋಕಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಚ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇಷ್ಯಭಾವೇಷಿ "ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ-  
ಷರಶಬ್ದವತ್ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾತೀತತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ವಿಷ್ಣೌ ತದಭಾವಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವನ್ನಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗವೇನೋ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರುತಪ್ರಯೋಗವು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಅತೀತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

“यया तदक्षरमधिगम्यते” इत्यादेरपि पूर्वपक्षे चित्रकृतिपरत्वात् ।

'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಮತ್ತು 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अत एवैतस्यादृश्यत्वादिगुणकस्याक्षरस्यान्यत्वे पूर्वोक्तमप्यदृश्यत्वादि-  
गुणकमक्षरमप्यन्यत्स्यादित्यदृश्यत्वाधिकरणमाक्षिप्तं भाष्यादौ ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಯೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

अन्यथा “एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि यावापृथिव्यौ विधृते तिष्ठतः”  
इति यावापृथिव्याश्रयत्वेन श्रुतस्याक्षरस्यान्यत्वे युष्वाद्यायतनमप्यन्यत्स्यादिति  
सनिहितं युष्वाद्यधिकरणमाक्षिप्येत ।

ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಎತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿಧೃತೇ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷರನು ಬೇರೆಯವನಾದರೆ ದ್ಯುಭಾವ್ಯಾಯತನವೂ ಸಹ ಬೇರೆಯವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದ್ಯುಭಾವ್ಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

प्रवृत्तिनिमित्तसाधारण्यप्रयुक्ता चोभयत्रप्रसिद्धिर्न पूर्वपक्षदशायां ब्रह्मणि  
प्रयोगमपेक्षते ।

ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಉಭಯ-  
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನ್ನಬೇಕು

ಎನ್ನುವ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಸೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

अत एव भाष्ये श्रीतत्त्वस्येति वक्तव्ये पूर्वपक्षे हेतुं दर्शयितुमक्षरस्येत्युक्तम् ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ 'ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः -

ननु नेह पूर्वपक्षोदयः । अक्षरश्रुतेर्योगेन ब्रह्मण्युपपत्तेः । लौकिकप्रयोगबाहुल्य-  
रूपरूढेरुभयत्राप्यभावात् । “अदृष्टं द्रष्टुं” इत्यादिना अदृश्यत्वश्रवणाच्च । तस्य  
चादृश्यत्वनये वैष्णवत्वस्य समर्थनात् । द्यावापृथिव्याद्याधारत्वश्रवणाच्च । तस्य च  
द्युम्बादिनये विष्णुधर्मताया निर्णीतत्वादित्याशङ्क्य द्वेधा पूर्वपक्षटीकां विवृणोति -  
पूर्वपक्षस्त्वित्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ಯೋಗಾರ್ಥದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗ ಬಾಹುಲ್ಯವೆಂಬ ರೂಢಿಯು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದರಂತೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಈ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ಆಧಾರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ಉತ್ತರ - ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು 'ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - “तत्राक्षरशब्दस्य प्रसिद्धेः” इति टीकोक्तहेतु समर्थयते ॥  
विष्णोरित्यादिनाऽक्षरस्येत्युक्तमित्यन्तेन ॥ इत्यादाविति ॥ टीकोदाहृतगीतारूप-  
स्मृतावित्यर्थः ।

'ತತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' 'ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವನ್ನು 'ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತ್ಯಾದೌ' ಎಂದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

प्रकाशः - एतेन प्रसिद्धेरित्यस्य वैदिकप्रसिद्धेरित्यर्थ उक्तो भवति । प्रसिद्ध इति ॥

“यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ।

क्षरस्सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते । उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः”

इति गीतायाम् “अक्षरात्परो हरिः” इति प्रागुदाहृतस्मृतौ च प्रसिद्ध इत्यर्थः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ 'ವೈದಿಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - ವಿಷ್ಣು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೇ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ

“यस्मात् ಕ್ಷರಮತೀತೋಽಹಮ್ ಅಕ್ಷರಾದಪಿ ಚೋತ್ತಮಃ ।

ಅತೋಽಸ್ಮಿ ಲೋಕೇ ವೇದೇ ಚ ಪ್ರಥಿತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ॥

ಕ್ಷರಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ । ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತ್ವನ್ಯಃ”

ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣು ಉತ್ತಮನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರೋ ಹರಿಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

प्रकाशः - ब्रह्मण्यप्यस्त्यक्षरत्वप्रसिद्धिः इत्यतो नेत्याह - ययेति ॥ अत एवेति ॥ पूर्वपक्षे तत्र ब्रह्मपरत्वासम्भतेरेवेत्यर्थः । यद्वा अक्षरश्रुतेर्निर्वकाशत्य-सम्पत्त्यर्थत्वादेवेत्यर्थः ।

ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಶ್ರುತಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು 'ಯಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ ಏವ' ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಯಾವುದೇ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಥವಾ "ಅತ ಏವ" ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - प्रयोजनार्थं तदाक्षेप उपपन्न इत्यत आह - अन्यथेति ॥  
फलमात्रार्थत्व इत्यर्थ: ।

ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಸಂಗತಿ ಪರವಾಗಿಯೇ ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂದರೆ 'ಒಂದು ವೇಳೆ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತೋರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿದ್ದಲ್ಲಿ' ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु यथा पादान्त्यप्राणाधिकरणे पूर्वपक्षे "तद्वै त्वं प्राणो अभवः" इत्यत्र प्राणशब्दस्य विष्णुत्वाक्षेपादुभयत्रप्रसिद्धिभावस्तथाऽत्रापि स्यात् । ब्रह्मणि काप्यक्षरपदप्रयोगासंमतेरित्यत आह - प्रवृत्तीति ॥

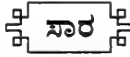
ಒಂದು ವೇಳೆ, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ತದ್ವೈತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथा ज्योतिर्दर्शनादित्यत्र ज्योतिशशब्दस्य जीवेशरूपोभयत्र-प्रसिद्धिस्तथेति भावः । हेतूक्तिपरटीकाया उद्भाष्यत्वभ्रमं निराह - अत एवेति ॥

ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜೀವ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಟೀಕೆಗೆ ಭಾಷ್ಯವೇ ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಉದ್ಭಾಷ್ಯತತ್ಪ್ರಮೇಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ ಏವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಗುರರಾಜೀಯಮ್ - ಆಖ್ಯಂ ತಾವಡ್ವಿಕೋಕ್ತಹೇತುಮುಪಪಾದಯತಿ - ಇದಮಕ್ಷರಮಿತೀದಿನಾ ||  
 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವೇ ಜ್ಞಾಪಕಮಾಹ - ಅತ  
 ಏವೇತಿ || 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಪರವಿಧಾವಿಷಯತ್ವಾದೇಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ  
 ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವಸ್ಯಾಭಿಪ್ರೇತತ್ವಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನ್ಯಥೇತಿ || ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಿತೀದೇಃ  
 ಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವಸ್ಯಾಭಿಪ್ರೇತತ್ವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನನು ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತೀದೌ ಶ್ರೀತತ್ವೇಽಕ್ಷರ-  
 ಶಬ್ದವತ್ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾತೀತತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ವಿಣ್ಣಾವಕ್ಷರಶಬ್ದಾಭಾವಾಚ್ಛ್ರೀತತ್ವಸ್ಯೇವಾಕ್ಷರತ್ವಮಿತಿ  
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕರಣೇಽಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ ನ ಸ್ಯಾದಿತೀತ ಆಹ - ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತೇತಿ ||  
 ಅತ ಏವೇತಿ || ಶ್ರೀತತ್ವವದ್ವಿಣ್ಣಾವಕ್ಷರಶಬ್ದಾಪ್ರಯೋಗಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ |



ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಲಾಭವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ  
 ಪುರುಷಾತೀತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಲಾಗುತ್ತಾಳೆ.  
 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು ಹೊರತು; ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನಷ್ಟೇ  
 ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ  
 ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ,  
 ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ  
 ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು  
 ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ  
 ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು.



## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಸ್ತು ವಾ “ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್” ಇತಿ ವಚನಾದನ್ಯತ್ರಾಕ್ಷರಶಾಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ । ಅತ  
ಏವೋತ್ತಮಾಕ್ಷರೇಽಕ್ಷರಶಾಬ್ದಮಗ್ನೀಕೃತ್ಯ ತದ್ವಾಚ್ಛಯೈ ಭಾಷ್ಯೇ ಮಧ್ಯಮಶಾಬ್ದಃ ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ‘ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ  
ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಕೇವಲ ‘ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೇ ‘ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು  
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದರೂ ವಿಷ್ಣು  
ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು  
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಪ್ಪೋಣ.

ತथापीहाक्षरं न ब्रह्म । “सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः” इति “एतस्य वा  
अक्षरस्य प्रशासने गार्गी द्यावापृथिव्यौ विधृते तिष्ठतः” इति चाक्षरे श्रुतस्य  
चन्द्रसूर्याद्याधारत्वस्य “अहं सोममाहनसं विभर्मि” इत्यादिना शीतत्वं इव  
बुध्वाद्यधिकरणन्यायेन ब्रह्मण्यपि सम्भवेऽपि

ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ, ಬೃಹದಾಣ್ಯಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ.  
‘ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ವಿತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ  
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿಧೃತೇ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು  
‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ  
ಉಪಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ  
ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ;

“अदृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोतृ” इत्यक्षरे श्रुतस्यादृश्यत्वादेश्च “ये त्वक्षरमनिर्देश्यम्”  
इत्यादिना शीतत्वं इवादृश्यत्वाद्यधिकरणन्यायेन ब्रह्मण्यपि सम्भवेऽपि “न तदश्राति  
किञ्चन” इत्यक्षरे श्रुतस्यानन्तृत्वस्य “अत्ता चराचर” इत्यत्र सर्वात्तृत्वंनोक्ते  
ब्रह्मण्यसम्भवात् ।

‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃ ಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ  
ಸಹ ‘ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಇರುತ್ತವೋ, ಅದರಂತೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದೂ ಸಹ ಒಪ್ಪೋಣ.

ಆದರೂ ಸಹ 'ನ ತದಶ್ವತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅನತ್ಯತ್ವವು (ತಿನ್ನದಿರುವಿಕೆಯು) 'ಅತ್ಯಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕಲವನ್ನು ಭಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಲಾಗುತ್ತಾಳೆ.

न चैतदशुभानशनपरम् । किञ्चिनेत्युक्तम् ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಶುಭಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿನ್ನುವಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಶುಭಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ತಿನ್ನದ ಕಾರಣ ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಸಹ ಅವನು ತಿನ್ನಲು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಶುಭಫಲವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು.

मध्यमाक्षरस्य तु “आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीन्नान्यत्किञ्चन मिषत्”  
इति श्रुतौ स्वतन्त्रोन्मेषाभावेनानुन्ಮेषोक्तिवत्स्वतन्त्राशनाभावेन वा  
ब्रह्मवत्संहर्तृत्वाभावेन वा अत्तेत्यत्र संहाररूपतयोक्तस्याशनस्याभावो युक्तः ।

ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅತ್ಯಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀನ್ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್' ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದನು. ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ಜಾಗೃತರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ಜಾಗೃತಳಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ ಅವಳೂ ಸಹ ಜಾಗೃತಳಾಗಿರುವಾಗ 'ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದರೆ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಜಾಗೃತಳಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದೇ ಜಾಗೃತಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ

ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಕಲಭಕ್ಷಕನು ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಶನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಹಾರವೆಂದರ್ಥ. ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಂಹಾರಕತ್ವವು 'ಅತ್ರಾಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಹಾರಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತದ್ವುಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ "ಅತೀತೃಕ್ತವಾ ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನೇತಿ ವಿರುದ್ಧತಾ" ಇತಿ ।

ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಅತ್ಯೇತ್ಯತ್ವಾತ್ ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನೇತಿ ವಿರುದ್ಧತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಆತ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ 'ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅದೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಿರುದ್ಧತಾ' ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿ.

ಅತ ಎವಾದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ಮಾಧ್ಯಾಧಾರತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮ್ಮವಮುಪೇತ್ಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾದೇವ ಭಾಷ್ಯೇ "ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮವಾತ್" ಇತ್ಯಪಿಶಬ್ದಃ । "ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನ್ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ಸಮ್ಮವಾತ್" ಇತಿ ಟೀಕಾ ಚ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ತಸ್ಯೈವ' ಎಂದು ಅವಧಾರಣ-ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ಸಂಭವಾತ್' ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವೆಂದೇ ಒಪ್ಪಿ ಕೇವಲ ಅನಶನತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ದೃಢಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇಽದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪಸ್ತು ವಿಷ್ಣೋರೇವಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದೀತ್ಯವಧಾರಣಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಾದಿತಿ ಹೇಯಮ್ ।

ಎರಡನೆಯ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲ.

ಹೊರತು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆಂದು ಅವಧಾರಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अत एव चात्र टीकायाम् 'अदृश्यत्वादिकं च अन्यस्य प्रसज्यते' इत्युक्तम् ।  
न त्वन्यस्यैवेति ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ' ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ; ಹೊರತು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದಾಗಿ ಅವಧಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

अत एवाम्बरान्तर्धृतिप्रशासनादिकमपि मध्यमाक्षरस्यैवेति ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತೆ ಅನಶನತ್ಪರಿಂಗವು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ, ಪ್ರಶಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕು.

प्रकाशः -

एवं भाष्येऽनेकज्ञापकोपलम्बबलेन "तत्राक्षरशब्दस्य प्रसिद्धेः" इति टीकां  
श्रुतिनिरवकाशत्वाभिप्रायतया व्याख्याय

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಅನೇಕ ಜ್ಞಾಪಕಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ತತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯು ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರು.

प्रकाशः - इदानीं टीकायां तत्रैवेत्यनुक्त्वा 'तत्राक्षरशब्दस्य प्रसिद्धेः'  
इत्येवोक्तत्वात् ।

ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತತ್ರೈವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ತತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂದು ವಿವಕಾರವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - तथा "एतस्य वा अक्षरस्य" इत्यादिना चन्द्राद्याधारत्वस्य  
श्रीतत्त्वलिङ्गतयोपपाद्य

ಮತ್ತು 'ಎತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ,

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಅದೃಶಂ ದ್ರಶ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽತ್ರ ಶ್ರುತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ “ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರೀತತ್ವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಲದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ,

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಂತೇ “ಅಕ್ಷರಶ್ರುತೇರದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾಣಾಂ ಚ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಯೋಸ್ಸಾಮ್ಯೇಽತ್ರ ಮಧ್ಯಮಮೇವೋಚ್ಯತ ಇತಿ ನಿರ್ಬಂಧೇ ಕೋ ಹೇತುಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾಣಾಂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮುಪೇತ್ಯ

ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರಶ್ರುತೇರದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾಣಾಂ ಚ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಯೋಃ ಸಾಮ್ಯೇಽತ್ರ ಮಧ್ಯಮಮೇವೋಚ್ಯತ ಇತಿ ನಿರ್ಬಂಧೇ ಕೋ ಹೇತುಃ' ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಗೆ ಮತ್ತು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಗಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಗಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ 'ಅಕ್ಷರ' ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಲಾಗಿದ್ದಾಳೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಏನು ಕಾರಣ? ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ -

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ನ ತದಶ್ನಾತಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾನಶನಲಿಂಗೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಜೀವನಸ್ಯ ಕೃತತ್ವಾತ್ತತ್ರ ಕಥಂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾಣಾಂ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾತಿತತ್ವೇನೋಕ್ತೇ ವೃತ್ತಿಃ । ಕಥಂ ಚಾನಶನೇನೋಜೀವನ-ಮಿತ್ಯತಃಶ್ರುತ್ಯಾದೇಸ್ಸಾವಕಾಶತ್ವಮುಪೇತ್ಯಾಶೇಷटीकां व्यनक्ति - अस्तु वेति ॥

'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಜ್ಜೇವನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಅತೀತನೆಂದುಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ? ಮತ್ತು ಅನಶನತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಉಜ್ಜೇವನವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬೆರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಸ್ತುವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अन्यत्र वाक्यान्तरे । श्रुतेस्सावकाशत्वेन टीकाप्रवृत्तौ भाष्य-ज्ञापकमाह - अत एवेति ॥ इहेति ॥ विषयवाक्ये ॥

'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವು ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು 'ಅತಃ' ಎಂಬ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಇಹ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "आहनसं यज्ञेष्वभिषूयमाणम् । लताभिमानित्वेनेयमुक्तिः" इति टीका । तत्त्वप्रदीपे तु "आहनसम् आ समन्ताद्धन्तारं संहर्तारम्" इत्यर्थ उक्तः । एतच्चाभ्यूणीशब्दितलक्ष्मीवाक्यम् ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಹನಸಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಲತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೂ 'ಅಹನಸಮ್ ಆ ಸಮಂತಾದ್ಧನ್ತಾರಂ ಸಂಹರ್ತಾರಮ್' ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವವಳಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಹನಸಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು 'ಅಂಭೋ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु "गुहां प्रविष्टावात्मानौ" इत्यत्रानशनश्रुतेर्गतिरुक्त्येतो वैषम्यमाह - नचेति ॥ तत्रानश्रुतित्वेव प्रतीत्या तथा गतिसम्भवेऽपीह किञ्चनेत्युक्त्या सामान्यनिषेधस्यैव प्रतीतेरित्यर्थः ।

'ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವಾತ್ಮನೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನಶನಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಗುಹಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅನಶ್ನನ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಕೋಚಮಾಡಿ ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು.

ಪ್ರಕಾಶ: - "नच मध्यमाक्षरस्यानशनाङ्गीकारे विरोधोऽस्ति" इति वाक्यं टीकायामयुक्तम् । श्रीतत्त्वस्यापि नित्यमुक्ततया सुखाशनस्येश्वरमणनिमित्तसुखभोगस्य भावाच्चेत्यतो व्यनक्ति - मध्यमाक्षरस्य त्विति ॥

ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನಶತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ನಚ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾನಶನಾಂಗೀಕಾರೇ ವಿರೋಧೋಽಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳಾದ್ದರಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆಯು, ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಜೊತೆಗೆ ರಮಿಸುವಿಕೆಯೆಂಬ ಸುಖಭೋಗವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ ತು' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

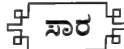
ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕಾಯಾಮನಶನಲಿಂಗೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಜ್ಜೀವನಂ ಮೂಲಾರೂಢಂ ದರ್ಶಯತಿ - ತದುತ್ತಮಿತಿ ॥ एवं ತರ್ಹಿ ಕಥಂ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪ: । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಭ್ಯುಪೇತತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಜ್ಜೀವನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಮೂಲಾರೂಢವನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ತದುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು? ಅಂತಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾಕ್ಷಿಣ್ಯ: किं न स्यादित्यत आह - अत एवेति ॥

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕ ಅಕ್ಷರನಾಗಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ - ನನ್ವೇವಮಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಥಾಪಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಾಭಾವೇ ಭಾವ್ಯೇಽಕ್ಷರಸ್ಯೇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೇತಿ ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದೋ ವ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯೇರುಚ್ಯಾ ಪಕ್ಷಾಂತರಮಾಹ - ಅಸ್ತು ವೇತಿ ॥ ಅಥವಾ ಟೀಕಾಂಕಂ ದ್ವಿತೀಯಹೇತುಮುಪಪಾದಯತಿ - ಅಸ್ತು ವೇತಿ ॥ ನನ್ವತ್ವೇನೋಕ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನತ್ವರೂಪಾನಶನಸ್ಯಾಯೋಗಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ತದಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ಕಥಂ ತಸ್ಯಾಕ್ಷರತ್ವಮಿತ್ಯಾಶಾಂಕಾಪರಿಹಾರಾರ್ಥ ನಚ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾನಶನಾಂಜ್ಞೀಕಾರೇ ವಿರೋಧೋಽಸ್ತೀತಿ ಟೀಕಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾ । ತತ್ರ ವಿರೋಧಾಭಾವೋ ನೋಪಪಾದಿತ: । ಅತಸ್ತಮುಪಪಾದಯಿತುಮಾಹ - ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ ತ್ವಿತಿ ॥ ಅತ ಏವೇತ್ಯಸ್ಯ ವಿವರಣಮ್ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿ । ನನ್ವದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮ್ಮಭವುಪೇತ್ಯ ಯದಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ತರ್ಹದೃಶ್ಯತ್ವಾಕ್ಷೇಪಾನುಪಪತ್ತಿ- ರಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇತಿ ॥



ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೆ 'ನ ತದತ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಅತ್ರಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಸಕಲ ಭಕ್ತಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿರುವಿಕೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅನತ್ಯತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಈ ಒಂದೇ ಒಂದು ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ', 'ಪ್ರಶಾಸನ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಹೊರತು, ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು । ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಚತುರ್ವಿಧವಿನಾಶರಹಿತೇ ತತ್ರೈವಾಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ-  
ನಿಮಿತ್ತಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಈಡಾಗದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

“ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್” । “ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್”  
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿಷು ತಸ್ಯ ತತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ । ಅತಃ ಏವ ತತ್ರೋತ್ತಮಾಕ್ಷರತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ।

‘ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್’ ‘ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ.

किं चेहाकाशं “यद्भूतम्” इत्यादिना “आकाश एव तदोतं च प्रोतं च”  
इत्यन्तेन सर्वचेतनपोषकतया “एतस्मिन्स्वल्बक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च”  
इत्यनेनान्याश्रितत्वेन चोच्यते । नच तच्चित्प्रकृतितोऽन्यत्र युक्तम् ।

ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಯದ್ಭೂತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ‘ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಚೇತನ-

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪೋಷಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಂಧಾರೀಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂತಹ ಆಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಶ್ರಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಜೀತನ-ಪೋಷಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಅನ್ಯಾಶ್ರಿತತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಹ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

न चात्रोतत्वादिकमुपादेयत्वमाधेयत्वं वा नतु पोष्यत्वम् । तच्च सर्वस्य जडप्रकृतिं प्रति सम्भवतीति शङ्क्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ತದೋತಂ ಚ ಪೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಓತಶ್ಚ, ಪೋತಶ್ಚವೆಂದರೆ ಉಪಾದೇಯತ್ವ ಮತ್ತು ಆಧೇಯತ್ವ ಎಂದರ್ಥ ಹೊರತು, ಪೋಷಕತ್ವ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಉಪಾದೇಯ ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾದರೆ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆಧಾರವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಮತ್ತು ಆಧಾರತ್ವಗಳನ್ನು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ?

“एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च” इत्याकाशाश्रयत्वेनोच्यमानाक्षरस्य द्रष्टृत्वादिना चेतनत्वेनोपादानत्वायोगात् ।

ಉತ್ತರ - 'ಓತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಂಧಾರೀಕಾಶ ಓತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರನು ಉಪಾದಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಕ್ಷರನು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನಾದ್ದರಿಂದ ಜೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಜೀತನನ್ನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪೋಷಕತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

“कस्मिन् खल्विन्द्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति प्रजापतिलोकेषु गार्गि”  
इत्यादावाधेयत्वस्याप्यभावाच्च । न त्वधस्तनइन्द्रलोक उपरितने प्रजापतिलोक  
आहितः ।

ಮತ್ತು 'ಕಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಿಂದ್ರಲೋಕಾ ಓತಾಶ್ಚ ಪೋತಾಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರಜಾಪತೀಲೋಕೇಷು ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಧೇಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ವಚಸ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಲೋಕವು ಕೆಳಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವು ಮೇಲಿರುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿರುವಂತಹ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವು ಕೆಳಗಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧೇಯತ್ವವನ್ನು ಸಹ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೋಷ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸೇಕು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಲೋಕವು ಪೋಷ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

**एकप्रकरणस्थस्योतादिशब्दस्य नानार्थत्वं चायुक्तम् ।**

ಹೀಗೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೋಷ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಪೋಷ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತದೆ.

**तस्मात् 'रुद्रं समाभिता देवाः', 'राज्ञि राज्यं समाहितम्' इत्यादाविव पोष्यत्वादिकमेवोतत्वम् ।**

ಆದ್ದರಿಂದ 'ರುದ್ರಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ದೇವಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನನ್ನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಪೋಷ್ಯರಾದವರು. 'ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರದೇವರು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದರು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೋ, ಮತ್ತು 'ರಾಜ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸಮಾಹಿತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ರಾಜನು ಸಕಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದನು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂದರೆ 'ಆಕಾಶದಿಂದ ಪೋಷಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ.

**न चाचेतनस्य पोष्यत्वं युक्तमिति भूतादिपदमपि देहद्वारा भूतत्वादियुक्त-चेतनपरमेवेत्याकाशं चित्प्रकृतिरेव ।**

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗದೆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂತ', 'ಭವತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಚೇತನಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ನಿತ್ಯರಾದ ಚೇತನರಿಗೆ ಭೂತಾದಿ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ? ಎಂದರೆ ದೇಹದ್ದಾರಾ ಉತ್ತತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಚೇತನರನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ततश्च तदाश्रयोऽक्षरं ब्रह्मैव । न चित्प्रकृतिः । स्वाश्रयत्वस्य विरुद्धत्वात् ।

ಅಂತಹ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ.

तदुक्तं न्यायविवरणे “सर्वाधारप्रकृत्याधारत्वं विष्णोरन्यस्य विरुद्धम्”  
इति ॥

ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ - 'ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮ್' 'ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

उक्तं च बृहदारण्यकभाष्ये -

दीप्तेराकाशशब्दोक्ता श्रीर्हि सर्वाश्रया मता ।

तदाश्रयः परो विष्णुः सोऽस्यूलादिगुणो मतः ॥ इति ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

दीप्तेराकाशशब्दोक्ता श्रीर्हि स र्वाश्रया मता ।

तदाश्रयः परो विष्णुः सोऽस्यूलादिगुणो मतः ॥

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇವಳೇ ಆಧಾರಸ್ವರೂಪಳು. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು ಅಸೂಲತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಭಿಮತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು.

एवञ्च “मयि सर्वमिदं प्रोतम्” इत्यादिस्मृतिरप्यनुगृहीता भवति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ - ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಮಯಿ ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರೋತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಪೋಷಿತವಾಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪೋಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

न चाकाशपदस्य प्रसिद्ध्यनुसरणे भूताकाशपरता । आकाशाधिकरणानुसरणे च ब्रह्मपरता । नतु जडाजडपरत्वमिति पूर्वपक्षः सिद्धान्तश्चायुक्त इति वाच्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದಾಗಲೀ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು, ಹಾಗೂ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅನುಸರಿಸಿದಿರಿ?

“आकाशस्तल्लिङ्गात्” इत्यत्र प्रसिद्धित्यागेन लिङ्गानुसार्यर्थपरत्वस्योक्ततया लिङ्गानुसारिप्रकृतिपरताया अपि तन्न्यायसिद्धत्वात् ।

ಉತ್ತರ - ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಈ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः —

“इदमक्षरं ब्रह्मैव” इति सूत्रभाष्याद्युक्तप्रतिज्ञांशेनैवाक्षरश्रुतेर्विष्णौ महायोग-विद्रुद्धिभ्यां मुख्यत्वस्य सूचनान्न तयाऽन्यप्राप्तिर्युक्तेति भावेनान्यत्रोक्तश्रुत्यादिना हरौ महायोगविद्रुद्धी दर्शयन्नाद्यं श्रुत्यनवकाशत्वप्रयुक्तपूर्वपक्षं तावन्निराह — चतुर्विधेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಈ ಎರಡೂ ವಿಧ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ತು' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ 'ಇದಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವು ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆಯವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಚತುರ್ವಿಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

अनित्यत्वं देहहानिर्दुःखप्राप्तिरपूर्णता ।

नाशश्चतुर्विधः प्रोक्तस्तदभावो हरेस्सदा ॥

इति स्मृतेरिति भावः ।

ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿ ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ ।

ನಾಶಶ್ಚತುರ್ವಿಧಃ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತದಭಾವೋ ಹರೇಃ ಸದಾ ॥

ನಾಶವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅನಿತ್ಯತ್ವ, ದೇಹಹಾನಿ, ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪೂರ್ಣತ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ನಾಶಗಳೂ ಸಹ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** प्रयोगबाहुल्यरूपरूढावैतरेयश्रुतिमाह - तस्मादिति ॥ प्रवृत्तिहेतु-

पौष्कल्यादित्यर्थः । एतं सन्तं प्रवृत्तिनिमित्तवत्तया विद्यमानम् ।

ಪ್ರಯೋಗಬಾಹುಲ್ಯವೆಂಬ ರೂಢಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನಲು ಐತರೇಯಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿತಂ ಸಂತಂ' ಎಂದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ इति गीता ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

अत एव अक्षरशब्दमुख्यार्थत्वादेवेत्यर्थः । क्षराक्षरातीतत्वं च मुख्यवृत्त्याऽक्षर-  
शब्दार्थत्वेऽपि परतन्त्रचेतनवैलक्षण्यमात्रेणोपपन्नमिति भावः ।

‘ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಾರ್ಥ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನೆಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆಸ್ವತಂತ್ರರಾದ ಸಕಲಜೀವನರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣ-  
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾತೀತ್ಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - प्रसिद्धिः परतः परमक्षरमित्यादौ । एवं प्रतिज्ञांशसूचितन्यायं  
भाष्यादावस्फुटमपि -

“शब्दप्रवृत्तिहेतूनां तस्मिन् मुख्यसमन्वयात् ।

अन्यार्थेष्वल्पता हेतोस्तन्निमित्तत्वतस्तथा ॥

तद्वाचकत्वं शब्दानां बहुलातिप्रयोगतः ।

रूढमित्येव साध्यं स्यात्”

इत्यानन्दमयनयानुव्याख्याने सामान्यत उक्तमन्यत्रोक्तश्रुत्यादिना स्फुटीकृत्य

‘ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ’ ಎಂದರೆ ‘ಪರತಃ ಪರಮಕ್ಷರಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಿದೇ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಶಬ್ದದ ಸೂಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯವು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ

‘ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುನಾಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಮುಖ್ಯಸಮನ್ವಯಾತ್ ।

ಅನ್ಯಾರ್ಥೇಷ್ವಲ್ಪತಾಹೇತೋಸ್ತನ್ಮಿಮಿತ್ತತ್ವತ್ಪ್ರಥಾ ॥

ತದ್ವಾಚಕತ್ವಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗತಃ ।

ರೂಢಮಿತೀವ ಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ॥’

ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದ ಅನುಷ್ಠಾಪನದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದರು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಇದಾನಿಮ್ 'ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇ:' ಇತಿ ಸೌತ್ರಲಿಂಗೋಕ್ತಿಪರಟಿಕಾಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ಯಸ್ಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ವಕ್ತುಮಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ "ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇ:" ಇತಿ ಟಿಕೋಕ್ತಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿ-ರೂಪಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಾರ್ಥವಮಾಹ - ಕಿञ्चेत्यादिना आकाशं चित्रप्रकृतिरेवेत्यन्तेन ॥

ಪ್ರಕೃತ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಲ್ಲಬ್ಧ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರಾಗಿ ಈ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಪೂರಕವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇ:' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, 'ಆಕಾಶಂ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿರೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - इहाकाशमित्यस्योच्यत इत्यन्वयः । यद्भूतमिति ॥ "यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षत आकाश एव तदोतं च प्रोतं च" इत्यन्तेनेत्यर्थः । "कस्मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्च" इति प्रश्ने "एतस्मिन्" इति परिहारः ॥

'ಇಹ ಆಕಾಶಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಯದ್ಭೂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - 'ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಎವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ತನಕ ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರನೇ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ 'ಎತಸ್ಮಿನ್' ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच तदिति ॥ सर्वोपजीव्यत्वे सत्यन्यैकाश्रितत्वस्य श्रीतत्वासाधारणलिङ्गत्वस्य "अव्यक्तात्पुरुषः परः । मम योनिरप्स्वन्तः समुद्रः" इत्यादिमानसिद्धत्वादिति भावः ।

'ನಚ ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾಳೆಂಬುದೇ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. 'ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ಪುರುಷಃ ಪರಃ | ಮಮ ಯೋನಿರಪ್ಸ್ವಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ओतत्वं पोष्यत्वमित्येतत्साधयति - न चेत्यादिना ॥ उपादेयत्वम् पादानपरिणामत्वमित्यर्थः । आधेयत्वस्याप्यभावाच्चेति ॥ इन्द्रलोकस्य प्रजापति-लोकादधस्तनत्वादिति भावः ।

‘ಒತ್ತ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಪೋಷ್ಯತ್ವ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಉಪಾದೇಯತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಆಧೇಯತ್ವಸ್ವಾಪ್ನಾಭಾವಾಚ್ಛ’ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಲೋಕವು ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕವು ಇಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - अस्य वाक्यस्य सिद्धान्तार्थस्तु -

‘शिवो ह्रींश्वरनामा स्यात्तत्पारम्यात्सरस्वती ।

इन्द्रेत्युक्ता तत्सुखानां ब्रह्माधिर्मुक्तिगामಿನाम् ।

तत्सुखानां परं ब्रह्म मुक्तिगानां परायणम् ॥’

इत्यादिब्रह्माण्डस्मृत्या ध्येयः । संसारालुप्तानां मुक्तानां कानि सुखानि लोका इत्यर्थः ।

‘ಕಸ್ಮಿನ್ ಖಲು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ -

ಶಿವೋ ಹೀಶ್ವರನಾಮಾ ಸ್ಯಾತ್ತತ್ಪಾರಮ್ಯಾತ್ ಸರಸ್ವತೀ ।

ಇಂದ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಾ ತತ್ಸುಖಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿರ್ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿನಾಮ್ ।

ತತ್ಸುಖಾನಾಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಕ್ತಿಗಾನಾಂ ಪರಾಯಣಮ್ ॥

ಶಿವನು ಈಶ್ವರನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಶಿವನಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಇಂದ್ರಳೆನಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರಳೆನಿಸಿದ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯ ಸುಖಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಆಶ್ರಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಸುಖಕ್ಕೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಲ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರುಗಳ ಸುಖವನ್ನೇ ಲೋಕವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु तत्र बाधकादर्थान्तरमस्त्वित्यत आह - एकेति ॥  
अदृश्यत्वनयेऽक्षरशब्दस्य नानार्थत्वं पसवधित्वादिबाधकात् । “अक्षरत्रयमीरितम्”  
इत्यादिस्मृतिबलाच्चोपेतमपि नेहैकार्थत्वे बाधकमस्तीति भावः ।

‘ಕಸ್ಮಿನ್ ಖಲು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಾಧಕವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದರೆ ‘ಯದ್ಭೂತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಏಕಪ್ರಕರಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಾವಧಿತ್ವದ ಬಾಧಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತ್ರಿಯ ಆಧಾರವೂ ಸಹ ಅನೇಕಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ನಾವೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಂತಹ ಬಾಧಕಗಳೇನೂ ಕಾಣಸದ ಕಾರಣ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तावतोतत्वं पोष्यत्वरूपमिति कुत इत्यत आह - तस्मादिति ।  
परिशेषादित्यर्थ: ।

‘रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्माणमाश्रितः ।  
ब्रह्मा मामाश्रितो नित्यं नाहं कश्चिदुपाश्रितः ॥’

इत्यादिभारतवाक्यादाविवेत्यर्थः ।

ಬಾಧಕವಿರುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ 'ಓತತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಪೋಷ್ಯತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ 'ಓತತ್ವ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ.

रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्माणमाश्रितः ।

ब्रह्मा मामाश्रितो नित्यं नाहं कश्चिदुपाश्रितः ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಭಾರತದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲದೇವತೆಗಳು ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಪೋಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ರುದ್ರದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಪೋಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ನನ್ನಿಂದ ಪೋಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಾನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಪೋಷಿತನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ರಿತಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪೋಷ್ಯತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ಓತತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಪೋಷ್ಯತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

प्रकाश: - ननु “भूतञ्च भवच्च” इत्युक्तजडस्य कथं पोष्यत्वम् । अत एतस्मादेव बाधकान्नानार्थत्वं युक्तमित्यत आह - नचेति ॥

‘ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದಲೇ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಟೀಕಾयां भाष्येऽनुक्तस्यापि “आकाशाख्यप्रकृतेः” इत्युक्तिर्निर्मूला । किञ्चेदं लिङ्गमन्यस्य नेत्येतदपि टीकायां न प्रतीयते । यस्यात्र विवरणं क्रियत इत्यत आह - तदुक्तमिति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ ? ಮತ್ತು 'ಸರ್ವಾರ್ಥಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತದುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡೂ ವಿಚಾರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** विष्णोरन्यस्य श्रितत्वस्येत्यर्थः । टीकायां न्यायविवरणे च प्रकृतिपदस्यैव प्रयोगाच्चित्प्रकृतिपरत्वे स्पष्टं ज्ञापकमाह - उक्तञ्चेति ॥

'ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉಕ್ತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** समाख्याबलाच्चैवमिति भावेनाह - एवञ्चेति ॥ विष्णोरेव सर्वाधारत्वे -

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ।

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ॥

इत्यादिगीताऽप्यनुकूलिता भवतीत्यर्थः ।

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು 'ಎವಂಚ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ।

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ॥

ದಾರದಲ್ಲಿ ಮಣಿಗಳ ಗುಂಪು ಅತ್ರಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಅತ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ನೀರಿಗೂ ರಸಸ್ವರೂಪನು, ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಿಗೂ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ನೀಡುವವನು ನಾನೇ ಆಗಿದ್ದೇನೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಗೀತೆಯ ಈ ಮಾತನ್ನೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

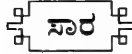
**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅತ್ರಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಚಿತ್ರಕೃತಿಪರತ್ವಮಾಕಾಶನಯನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧಂ ಚೇತ್  
एतच्छङ्कापूर्वमाह - न चाकाशेति ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವವು ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ಆಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** लिङ्गानुसारीति ॥ तथा च पूर्वपक्षे सर्वाधारत्वे सत्यक्षरशब्दित-  
श्रीतत्वाधीनत्वस्य जडप्रकृतिलिङ्गत्वात्सर्वाधारत्वे सति ब्रह्मैकाश्रितत्वस्य  
चित्प्रकृतिलिङ्गत्वात्सिद्धान्ते चित्प्रकृतिपरत्वं युक्तमिति भावः ।

'ಲಿಂಗಾನುಸಾರ್ಯರ್ಥಪರತ್ವಸ್ಯ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇ ಸತಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದತಃ ಶ್ರೀತತ್ವಾಧೀನತ್ವಮ್' 'ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬುದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇ ಸತಿ ಬ್ರಹ್ಮೈಕಾಶ್ರಿತತ್ವಮ್' 'ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರಾರಾಜೀಯಮ್ -** अत एवेति ॥ प्रवृत्तिनिमित्तपौष्कल्यादेवेत्यर्थः । अनेन  
महायोगविद्वद्रूढिभ्यामक्षरशब्दस्य ब्रह्मपरत्वमित्युक्तं भवति । अम्बरान्तधृतेरिति  
स्थितिहेतुभागसूचितां युक्तिमाह - किञ्चेति ॥ ननु आकाश एव तदोतम् इत्यत्रोत-  
शब्दस्याधेयपरत्वादिन्द्रलोका ओता इत्यत्र तु पोष्यत्वार्थकत्वाच्च विरोध इत्यत  
आह - एकप्रकरणेति ॥ ननु नात्रोतत्वं पोष्यत्वम् । ओतत्वेनोक्तानां  
भूतानामचेतनत्वेन पोष्यत्वानुपपत्तेरित्यत आह - भूतादिपदमिति ॥



ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಪುಷ್ಪಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಬೇಕು. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ಇದೆ.

'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥ. ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಆಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯವಾಗಿವೆ ಅಥವಾ ಆಧೇಯವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'ಕಸ್ಮಿನ್ನ ಖಲ್ವಿಂದ್ರಲೋಕಾ ಓತಾಶ್ಚ ಪ್ರೋತಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಧೇಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಾದೇಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಪೋಷ್ಯತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಕಾಶದಿಂದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪೋಷ್ಯವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಪ್ರಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲಭ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

किञ्च "अक्षरस्य प्रशासने" इत्यत्र प्रशब्दार्थोऽसङ्गचितविषयत्वानन्याय-  
त्तत्वादिरूपप्रकर्षो भाष्योक्तश्रुत्यादिभिर्न ब्रह्मणोऽन्यत्र युक्तः ।

ಅನುವಾದ - ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಹೇತುವು ಕೂಡ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಶಾಸನೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರ' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಿಷಯತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಕರ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಲೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಪ್ರಶಾಸನವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

किञ्च “अस्थूलमनणु” इत्यादिना न स्थौल्यादिमात्रस्य निषेधः ।  
निःस्वभावत्वापातात् ।

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿರಾಹಿತವೂ ಕೂಡ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೇವಲ ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯ, ಅಣುತ್ವ ಎಂಬೆರಡೂ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಶೂನ್ಯದಂತೆ ನಿಃಸ್ವಭಾವನಾಗುತ್ತಿದ್ದ.

श्रुत्यन्तरविरोधाच्च । प्राकृतस्य स्थौल्यादेर्निषेधोऽपि चित्प्राकृतावीश्वर इव न  
निरपेक्षः ।

ಮತ್ತು ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದ ನಿಷೇಧವೂ ಸಹ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿರಾಹಿತದಂತೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

नच “यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति” इत्यादौ प्रकृतिगतनिरपेक्षजुहा इवात्रापि  
निरपेक्षास्थूलत्वादेर्ग्रहणसम्भवे सापेक्षं ग्राह्यम् ।

ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. 'ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯೀ ಜುಹೂರ್ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇರುವಂತಹ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಜುಹೂವಿಗೆ ಪರ್ಣಮಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೇ ಫಲವಾಗಿವುಳ್ಳ ಜುಹೂವಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜುಹೂವಿಗೆ ವಿಧಾನ ಮಾಡುವಂತಹ ಪರ್ಣಮಯತ್ವವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಾಗ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು.

ಕಿञ್ಚ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಭೂತ್ಯಾದಿಭಿರಸ್ಯುಲ್ತವಾರಿ ವಿಣ್ಣಾವೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ । ನೃಪ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧಸಮ್ಮವೇಽಪ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಮ್ ।

ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಭಾದಿರಾಹಿತ-  
ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ  
ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

“ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್” ಇತಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತೋರಪಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ಕಿञ್ಚೇತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ‘ಅಕ್ಷರಮ್’ ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇ: ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ’  
ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ‘ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ  
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ  
ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇತಿ ॥ “ಸಪಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಭಿರೀತ್ಯರ್ಥ: । एतेन  
“युक्त्यन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वम्” ಇತ್ಯಾದಿ ದೀಕಾತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ ।

‘ಸಪ್ರಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ  
ಹೇತು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ‘ಯುಕ್ತಾಂತರೇಣ  
ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಕ್ಷರತ್ವಮ್’ ‘ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಇತ್ಯಾದಿ  
ಟೀಕೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - “अन्यभावव्यावृत्तेश्च” ಇತಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತುರಭಿಪ್ರಾಯವನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ  
लौकिकस्थौल्यादीनां राहित्यकथनादिति व्याख्यात: । स न युक्त: । श्रुतौ तथा  
प्रतीत्यभावेनासिद्ध्यापत्ते: ।

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಹೇತುವಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ  
ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿನ ಹೇತುವಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ‘ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ  
ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಲೌಕಿಕಸೌಲ್ಭಾದಿಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ  
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ



ಪ್ರಕಾಶ: - ಯದ್ವಾ "ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ"

'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ನ' ಇತ್ಯಾद्या ಪ್ರಮಾಣಂ ಶ್ರುತಿರತ್ರ ಚ'

ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಂತರೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅಥವಾ 'ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ'

'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ನೇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಂ ಶ್ರುತಿರತ್ರ ಚ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಸುಧಾಪಾಂ ತು "ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್" । "ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್" ।  
"ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್" ಇತ್ಯುಕ್ತವಿರೋಧಸ್ಸಾದಿತ್ಯಪ್ಯಯುಕ್ತಮ್ ।

ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಾದರೂ 'ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' 'ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿಃಸ್ವಭಾವತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಾದರೂ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನಿಃಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಿತೀದನಾದೇರಯೋಗಾದಿತಿ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ  
ಭಾವಃ ॥

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವಿಕೆ, ತಿನ್ನುವಿಕೆ, ರೂಪವಿರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವೂ ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಜೊತೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನ ನಿರಪೇಕ್ಷ ಇತಿ ॥ ತಥೈವ ದಹರನಯೇ ಭಾಷ್ಯಾದೌ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಭಿಃ  
ಪ್ರತಿಪಾದನಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಭ್ಯದಿರಾಹಿತ್ಯವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಭ್ಯದಿರಾಹಿತ್ಯವು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು 'ನ ನಿರಪೇಕ್ಷ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ಶ್ರುತೌ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಸ್ಯೌಲ್ಯಾದೇರ್ನಿಪೇಧ: | ತಾವತಾ ನಿರಪೇಕ್ಷಮೇವಾಸ್ಥೂಲ್ವಾದಿಕಂ ಶ್ರುತಾವುಚ್ಯತ ಇತಿ ಕುತ: | ಯೇನ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೌ ವ್ಯಭಿಚಾರೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಚ ಯಸ್ಯೇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತ ರಾಹಿತವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪೋಣ. ಇದರಿಂದ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಸ್ಥೂಲ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ? ಹಾಗೇನಾದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅಸ್ಥೂಲ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪರ್ಣಮಯ್ಯಧಿಕರಣಶರೀರಂ 'ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಗಮಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರ ವಿವೃತಮ್ |

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪರ್ಣಮಯೀ ಅಧಿಕರಣದ ಶರೀರವನ್ನು 'ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಗಮಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯಿ ಜುಹುರ್ಮವತಿ ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ | ಯಸ್ಯ ಖಾದಿರಸ್ತುಬೋ ಭವತಿ ಛಂದಸಾಮೇವ ರಸೇನಾವದ್ಯತಿ ಸರಸಾ ಅಸ್ಯಾಹುತಯೋ ಭವಂತಿ" ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪಕೃತ್ವರ್ಥತಯಾ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಜುಹುನುವಾದೇನ ಪರ್ಣಮಯೀತ್ವವಿಧಿ: | ನತು ಪುರುಷಾರ್ಥತಯಾ | ಕೃತ್ವಜ್ಜಜುಹಾ: ಕೃತುಫಲೇನೈವ ಫಲವತ್ವೇನ ಪೃಥಕ್ಫಲಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಫಲಶ್ರುತಿರರ್ಥವಾದ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದ್ವನಿರಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯೀ ಜುಹುರ್ಮವತಿ ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ | ಯಸ್ಯ ಖಾದಿರಸ್ತುಬೋ ಭವತಿ ಛಂದಸಾಮೇವ ರಸೇನಾವದ್ಯತಿ ಸರಸಾ ಅಸ್ಯಾಹುತಯೋ ಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾದ ಕೃತುವಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಜುಹೂವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಮಯೀತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವ ಜುಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಮಯೀತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೃತುವಿಗೆ ಅಂಗವಾದ ಜುಹೂವಿಗೆ ಕೃತುವೇ ಫಲ ಹೊರತು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಫಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ' ಎಂಬ ಪಾಪರಾಹಿತರೂಪಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಕೇವಲ ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.



ಪ್ರಕಾಶ: - यद्वा “सर्वधर्मा सर्वनामा सर्वकर्मा”

‘गुणाः श्रुताश्च न’ इत्याद्या प्रमाणं श्रुतिरत्र च’

इत्यनुभाष्योक्तश्रुत्यन्तरेत्यर्थः ।

ಅಥವಾ ‘ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ’

‘ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಶ್ಚ ನೇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಂ ಶ್ರುತಿರತ್ರ ಚ’ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - सुधायां तु “सर्वत्र प्रसिद्धोपदेशात्” । “अत्ता चराचरग्रहणात्” ।  
“रूपोपन्यासाच्च” इत्युक्तविरोधस्यादित्यप्ययुक्तम् ।

ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಾದರೂ ‘ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್’ ‘ಅತ್ಯಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್’ ‘ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್ಚ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿಃಸ್ವಭಾವತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಾದರೂ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - निस्स्वभावस्य सर्वत्र स्थित्यदनादेरयोगादिति तदुपलक्षणमिति भावः ॥

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವಿಕೆ, ತಿನ್ನುವಿಕೆ, ರೂಪವಿರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಜೊತೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - न निरपेक्ष इति ॥ तथैव दहरनये भाष्यादौ सत्यकामत्वादिषु प्रतिपादनादिति भावः ।

ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಭ್ಯದಿರಾಹಿತ್ಯವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಭ್ಯದಿರಾಹಿತ್ಯವು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ‘ನ ನಿರಪೇಕ್ಷ’ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ಶ್ರುತೌ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ನಿಷೇಧ: | ತಾವತಾ ನಿರಪೇಕ್ಷಮೇವಾಸ್ಥೂಲ್ಯಾದಿಕಂ ಶ್ರುತಾವುಚ್ಯತ ಇತಿ ಕುತ: | ಯೇನ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೌ ವ್ಯಭಿಚಾರೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಚ ಯಸ್ಯೇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತ ರಾಹಿತವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪೋಣ. ಇದರಿಂದ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಸೂಲ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ? ಹಾಗೇನಾದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅಸೂಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪರ್ಣಮಯ್ಯಧಿಕರಣಶರೀರಂ 'ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಗಮಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರ ವಿವೃತಮ್ |

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪರ್ಣಪಯೀ ಅಧಿಕರಣದ ಶರೀರವನ್ನು 'ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಗಮಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯಿ ಜುಹ್ಮಿಭವತಿ ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ | ಯಸ್ಯ ಖಾದಿರಸ್ಸುಖೋ ಭವತಿ ಛಂದಸಾಮೇವ ರಸೇನಾವದ್ಯತಿ ಸರಸಾ ಅಸ್ಯಾಹುತಯೋ ಭವಂತಿ" ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪಕೃತ್ವರ್ಥತಯಾ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಜುಹ್ಮನುವಾದೇನ ಪರ್ಣಮಯಿತ್ವವಿಧಿ: | ನತು ಪುರುಷಾರ್ಥತಯಾ | ಕೃತ್ವಜ್ಜಜುಹ್ಮಾ: ಕೃತುಫಲೇನೈವ ಫಲವತ್ತ್ವೇನ ಪೃಥಕ್ಫಲಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಫಲಶ್ರುತಿರರ್ಥವಾದ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದ್ವನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯೀ ಜುಹ್ಮಿಭವತಿ ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ | ಯಸ್ಯ ಖಾದಿರಸ್ಸುಖೋ ಭವತಿ ಛಂದಸಾಮೇವ ರಸೇನಾವದ್ಯತಿ ಸರಸಾ ಅಸ್ಯಾಹುತಯೋ ಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾದ ಕೃತುವಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಜುಹ್ಮವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಮಯೀತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವ ಜುಹ್ಮವಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಮಯೀತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೃತುವಿಗೆ ಅಂಗವಾದ ಜುಹ್ಮವಿಗೆ ಕೃತುವೇ ಫಲ ಹೊರತು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಫಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ನ ಸ ಪಾಪಂ ಶ್ಲೋಕಂ ಶ್ರುಣೋತಿ' ಎಂಬ ಪಾಪರಾಹಿತರೂಪಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಕೇವಲ ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾರಾಹಿತವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯಂ ನ ಚಿತ್ರಕೃತೌ ವ್ಯಭಿಚಾರೀತ್ಯತ್ರ ಯುತ್ಯಂತರಮಾಹ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಿಷ್ಣವಸಾಧಾರಣಮೇವಾಸ್ಥೂಲ್ಯಾದಿಕಂ ಶ್ರುತೌ ಗ್ರಾಹ್ಯಮಿತಿ ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇತಿ ॥

ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಏಕೆ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತುಮಾಹ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇತಿ ॥ ಅಣೋರಣೀಯಾನಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । ಅಸ್ತು ಪ್ರಕೃತೌ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ನಿಷೇಧ: ಸಾಪೇಕ್ಷ: । ತಥಾಪಿ ಸ ಏವ ಕಿಂ ನ ಗೃಹ್ಯತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನಚೇತಿ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯಿ ಜುಹ್ಮವತೀತ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಿಕೃತಿಗತಸಾಪೇಕ್ಷಜುಹ್ಮಾಽಯಾ ಏವ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವ: । ತೃತೀಯಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತುಮಾಹ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥ ನನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಸಮ್ಮವೇ ಹ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಮ್ । ಪ್ರಕೃತೇ ತು ಸ್ಥೌಲ್ಯಾಣುತ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧೇನಾಸಮ್ಮವಾದಪ್ರಸಿದ್ಧಗ್ರಹಣಂ ಯುಕ್ತಮೇವೇತ್ಯತ ಆಹ - ನಚೇತಿ ॥ ವಿರೋಧೋ ದೃಢಬಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತವಾದಿತಿ ಭಾವ: ॥



ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಹೇತು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತು, ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಹೇತುಗಳೂ ಸಹ ನಿರವಕಾಶವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ 'ಪ್ರ' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು (ಶಾಸನ) ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಜ್ಞೆಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದರೂ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಜ್ಞೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾಂದಿರಾಹಿತ್ಯವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ಪ್ರಾಕೃತವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಸೌಲ್ಕ, ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.



ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ಥೂಲನೂ ಅಲ್ಲ ಅಣುವೂ ಅಲ್ಲ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ब्रह्मणः परस्परविरुद्धस्यौल्याणुत्वोभयराहित्यं च श्रुतत्वान्न विरुद्धम् ।

ಅನುವಾದ - ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಸ್ಥೂಲತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅಣುತ್ವವಿರುತ್ತದೆ. ಅಣುತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸ್ಥೂಲತ್ವವಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥೂಲತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾಭಾವ ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

दर्वीहोमा यथैवान्ये प्रकृतेर्विकृतेरपि ।

ईश्वरोऽपि तथैवान्यो महतोऽप्यणुतोऽपि हि ॥ १ ॥

ದರ್ವಿಹೋಮಾ ಯಥೈವಾನ್ಯೇ ಪ್ರಕೃತೇರ್ವಿಕೃತೇರಪಿ ।

ಈಶ್ವರೋಽಪಿ ತಥೈವಾನ್ಯೋ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣುತೋಽಪಿ ಹಿ ॥೧॥

ದರ್ವಿಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

युक्तं हि दर्वीहोमानां परस्परविरुद्धप्रकृतिविकृतित्वोभयराहित्यवत्

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ದರ್ವಿಹೋಮವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ವಿಕೃತಿಯಾಗವೆಂದಾಗಲೀ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಕೃತಿತ್ವವಾದರೂ ಇರಬೇಕು, ವಿಕೃತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವವಾದರೂ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ದರ್ವಿಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

वाष्वादिस्पर्शस्योष्णाशीतबहिर्भाववत्

ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತ್ವವಿದೆ. ಜಲದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಶೀತಸ್ಪರ್ಶವಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಯು ಹಾಗೂ ಪೃಥ್ವಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶಗುಣದಲ್ಲಿ ಶೀತತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಉಷ್ಣತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ.

अपाकजरूपस्याबादेः पाकजनीलानीलरूपराहित्यवत्

ಅಪಾಕಾಢಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಅಪಾಜಕ ನೀಲರೂಪವುಳ್ಳ ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಜಕನೀಲರೂಪ - ಪಾಜಕಾನೀಲರೂಪ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ.

**अप्राकृतस्य ब्रह्मणः प्राकृतपरिमाणद्वयराहित्यम् ।**

ಮೇಲಿನ ಮೂರು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ರಾಕೃತತ್ವವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕ-ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಮಾಣಗಳಿರದೂ ಸಹ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**प्रकाशः -**

अत्र भाष्ये -

अस्यूलोऽनणुरूपोऽसावविश्वो विश्व एव च ।

विरुद्धधर्मरूपोऽसावैश्वर्यात्पुरुषोत्तमः ॥

इत्यैश्वर्येणेश्वरे विरोधसमाधानमयुक्तम् ।

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕರಾಹಿತ್ಯ-ಅಣುತ್ವರಾಹಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಅಸೂಲೋಽನಣುರೂಪೋಽಸಾವವಿಶ್ವೋ ವಿಶ್ವ ಏವ ಚ ।

ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ॥

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಸೂಲನು, ಅನಣುಸ್ವರೂಪನು, ಅವಿಶ್ವನು, ವಿಶ್ವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಸ್ವರೂಪನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಏಕೆಂದರೆ -

**प्रकाशः -** तथात्वे जीवेशाभेदोपगमेनाल्पज्ञत्वसर्वज्ञत्वादिकमपि समाधेयं स्यादित्यतः प्रमाणभावाभावाभ्यां व्यवस्थेति भावेनाह - ब्रह्मण इति ॥

ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಾದರೆ, ಜೀವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪೋಣ. ಹಾಗೇ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದೆಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತ್ಯಧರ್ಮಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತೀರಿ?

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರಲು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬಾರದು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यद्वा लोके भिन्नाधिकरणतथोपलब्धानामस्यूलत्वान्गुत्वादीनां कथं विष्णौ समावेश इत्यत आह - ब्रह्मण इति ॥

ಅಥವಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ-ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಸಹ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** श्रुतत्वादिति ॥ यत्र हि धर्माणां भिन्नाधिकरणत्वं प्रमितं तत्रैव तेषां समावेशाभ्युपगमे हि विरोधः । यत्र प्रमाणेनैव सहोपलम्भोऽवगतस्तत्र तथैवाभ्युपगमो न विरुद्ध इति भावः ।

'ಶ್ರುತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬಳಸಿದ ಪದದ ಅಂತ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - ಎಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಆ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದರೆ, ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅಂತಹ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ವಿರೋಧಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** सदृष्टान्तं युक्त्या चोपपादयति - दर्शयति ॥ श्लोकोक्तमुपलक्षणमिति भावेन श्लोकोक्तं व्यनक्ति - युक्तमिति ॥

ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ರಸಮಾವೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದರ್ಶೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** प्राकृतपरिमाणद्वयराहित्यमित्यन्वयः । तत्र हेतुगर्भमप्राकृतस्येति । असम्भावनानिरासाय दृष्टान्ताः दर्शयत्यादि ।



'ಯದೇಕಯಾ ಜುಹುಯಾದ್ವರ್ಧಿಹೋಮಂ ಕುರ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದು ಅರ್ಥವಾದ ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ದರ್ವಿಹೋಮ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನೇಕ ವಾಸ್ತು ಹೋಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳು ಸೋಮಯಾಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆನಿಸುವೆಯೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆನಿಸದೇ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಯಾಗಗಳೆನಿಸುವೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಶ್ರುತೇತಿಕರ್ದಯತಾಕತ್ವಾತ್ ದೇವತಾಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯ ಅಸ್ಪಷ್ಟತ್ವೇನ ಅವ್ಯಕ್ತಚೋದನಾಕತ್ವಾಚ್ಚ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾಸು ತು ಸೋಮಸ್ಯ' ಇತಿ ನ್ಯಾಪೇನ ಸೋಮಯಾಗಪ್ರಕೃತಿಕಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳು ವಿಶ್ವತಿಯಾಗಗಳಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವಾಗ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಇದು ಅಂಗಭೂತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಹ ಈ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕರಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾಗೇನಾದರೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅದರ ವಿವರಣೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಕೃತಿವತ್'ವಿಕೃತಿ: ಕರ್ತವ್ಯಾ' ಎಂಬ ಚೋದನಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾಸು ತು ಸೋಮಸ್ಯ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದಾಗ ಅಂತಹದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೇ ಫಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದ್ರವ್ಯದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಕತ್ವವೂ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಕೃತಿಹೋಮವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾಸು ತು ಸೋಮಸ್ಯ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವು ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳದಿದ್ದಾಗ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನೇ ಕುರಿತು ಅದು ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಸಹ ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೇನೇ ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಸೋಮಸ್ಯ ಯಾಗತ್ವಾದೇತೇಷಾಂ ಹೋಮತ್ವಾತ್ಸಾದೃಶ್ಯಾಭಾವಾನ್ ತತ್ಪ್ರಕೃತಿಕಾಃ । ಕಿಂತು ನಾರಿಷಾಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಹೋಮಪ್ರಕೃತಿಕಾ ಇತಿ ಪಕ್ಷಾಂತರಮುಕ್ತ್ವಾ ನಾರಿಷಾಽಗ್ನಿಭೂತಾನಾಂ

ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ । ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಇಂದ್ರಾಂತರತ್ವಾಚೇತಿ । ಯಜತಿಶಬ್ದಾಜ್ಞುಹೋತಿತಿಹೋಮವಾಚಿ-  
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೇದವತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ನಾರಿಷಾಽಗ್ನಿಹೋಮಾದಿಪ್ರಕೃತಿಕತ್ವೇ ತದಗ್ನಿ-  
ಭೂತಾನಾಮಿಧ್ಮಾಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಂ ದರ್ವಿಹೋಮಶಬ್ದದ್ವಿತ್ಯಮ್ಬಕಹೋಮೇಷು ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನಚ ಸಾಽಸ್ತಿ ।  
"ನೆಧ್ಮಾಬರ್ಹಿಃ ಸನ್ನಹತೇ" ಇತಿ ತದಭಾವದರ್ಶನಾತ್ । ತಸ್ಮಾದಪೂರ್ವತ್ವಮೇವೈತೇಷಾಮಿತಿ ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ  
ವಿಧ್ಯಂತಸ್ಪಾತಿदेश इति यावच्छ्रुतद्रव्यदेवताभ्यामेव तेषां होमनामनुष्ठानमिति ।

इति द्वितीयं दर्विहोमशब्दस्यापूर्वताधिकरणम् (सूत्राणि १०-२८)

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ಇಷ್ಟಾದೀನಾಂ ತ್ರ್ಯಮ್ಬಕಹೋಮಕೇಷು ದರ್ವಿಹೋಮನಾಮಕೇಷವಭಾವದರ್ಶನಾದಪೂರ್ವಾ ಏವ ದರ್ವಿಹೋಮಾ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಿತ್ಯಮ್ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೋಮವು ಯಾಗವೆನಿಸಿದೆ. ವಾಸ್ತು ಮೊದಲಾದವು ಹೋಮವಾಗಿವೆ. ಹೋಮ ಹಾಗೂ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯತೆವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸೋಮ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ 'ನಾರಿಷ್ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಎಂಬ ಹೋಮವು ಈ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವಾಗಿದೆ. 'ನಾರಿಷ್ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾಗಿ ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಅನಂತರ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತುಹೋಮಾದಿಗಳು ಕೇವಲ ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; 'ನಾರಿಷ್ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಎಂಬ ಹೋಮಕ್ಕೂ ವಿಕೃತಿಯಾಗವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾರಿಷ್ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಎಂಬ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಇದ್ಧ (೧೫ ಸಮಿತ್ತಿನ ಕಟ್ಟು) ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಇದ್ಧ (೧೫ ಸಮಿತ್ತಿನ ಕಟ್ಟು) ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಾಸ್ತುಹೋಮದ ಪ್ರಭೇದವಾದ ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮಗಳೂ ಸಹ ದರ್ವಿ ಹೋಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ನಾರಿಷ್ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಅಂಗಗಳು ಇವುಗಳಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಪೂರ್ವಯಾಗವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ದರ್ವಿ ಹೋಮವು ಯಾವುದೇ ಯಾಗಕ್ಕೂ ಸಹ ಅಂಗವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथा चैवमुक्तन्यायेन विकृतित्वराहित्यं तन्मुखनिरीक्षकस्यान्यस्य कर्मणोऽभावात्प्रकृतित्वराहित्यं च यथा दर्वीहोमनामकानां होमानां तथा प्रकृतेऽपीत्यर्थः ।

ಮೇಲಿನ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ದರ್ವಿಹೋಮಕ್ಕೆ ವಿಕೃತಿತ್ವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಯಾಗವು ಹೊರಟಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಈ ದರ್ವಿ ಹೋಮವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಸಹ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವ ಎರಡರಿಂದಲೂ ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्यपि प्रकृतित्वविकृतित्वयोर्न परस्परं विरोधः । अग्नीषोमीयपशोः पञ्चन्तरापेक्षया प्रकृतित्वेऽपि दर्शपूर्णमासापेक्षया विकृतित्वात् । द्वादशाहस्याहर्हणापेक्षया प्रकृतित्वेऽपि ज्योतिष्टोमापेक्षया विकृतित्वाच्च ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ನೀವು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಎರಡೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಬಂದಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ - ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯ ಪಶು ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ಯಾಗದ ಪಶುಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ವಿಕೃತಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಎರಡೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

'ದ್ವಾದಶಾಹ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷವೂ ಸಹ 'ಅಹರ್ಗಣ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆನಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ವಿಕೃತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ದ್ವಾದಶಾಹ ಎಂಬ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಿಗೆ 'ಸಹಾನವಸ್ಥಾನ' ಎಂಬ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ?

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापि प्रतियोगिभेदाभावे तयोर्विरुद्धत्वमस्तीति वा स्वापेक्षया स्वस्य द्वयं विरुद्धमिति वा परस्परपरिहारेण कचिद्दर्शपूर्णमासादौ दृष्टत्वाभिप्रायेण वा परस्परविरुद्धेति प्रकृतिविकृत्योर्विशेषणमुपात्तम् ।

ಉತ್ತರ - ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ, ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ತನಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷೆಯಾ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಪಾಚಕತ್ವ ಪುರುಷತ್ವಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಕಂಡರೂ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ, ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯ ಪಶು ಮೊದಲಾದವೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಸ್ಥಳವನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ-ವಿಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्वा विरुद्धेति राहित्ययोर्विशेषणम्

ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ-ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವೇ ಆಗಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯ ವಿಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ವಿಕೃತಿತ್ವವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು,

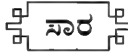
ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವರಾಹಿತ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** वाय्विति ॥ यथा तार्किकमते तेजोगतस्य स्पर्शस्योष्णत्वं जलगतस्य शीतत्वं वायुगतस्योभयबहिर्भावः, पृथिवीवाय्वोरनुष्णाशीतस्पर्शो ररीकरणात् । तद्वदित्यर्थः ॥

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರಬಹುದೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು 'ವಾಯು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಾರ್ಕಿಕರು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಜಲದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಶೀತತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಶೀತತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಉಷ್ಣತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಹಾಗೂ ವಾಯು ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಅನುಷ್ಣಾಶೀತಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಶೀತಸ್ಪರ್ಶ ಹಾಗೂ ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶಗಳಿರಡೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ ಎರಡೂ ಸಹ ಇಲ್ಲದಿರಬಹುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** पाकजेति ॥ पृथिवीगतस्य रूपस्य तपनादितेजसस्मिन्बन्धेन पाकजत्वमङ्गीकृतमिति पाकजैत्युक्तम् ।

ಪೃಥಿವೀಯಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪಾಕಜತ್ವವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಪಾಕಜ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.



ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಥೂಲ, ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಅಣುತ್ವವೂ, ಸ್ಥೂಲತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೂಲತ್ವವಾಗಲೀ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಣುತ್ವವಾಗಲೀ ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.



ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಥವಾ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸುಧೋಕ್ತೀತ್ಯಾಽಸ್ಯೂದಿಪದೈಸ್ತದ್ವಿರ್ದಾಣ್ಣತ್ವಾದಿವಿಧಿರಸ್ತು ।  
ನಚೈವ ವಿರೋಧಃ ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ 'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸ್ಥೂಲಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ಥೂಲತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅನಣುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಅಣುತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಆಯಾ ಪದಗಳು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ-ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ -

यथैकस्यैव दध्यादेः क्रत्वर्थपुरुषार्थते ।

अणियस्त्वमहीयस्त्वे तथैकस्यैव हीशितुः ॥

ಯಥೈಕಸ್ಯೈವ ದಧ್ಯಾದೇಃ ಕ್ರತ್ವರ್ಥಪುರುಷಾರ್ಥತೇ ।

ಅಣೀಯತ್ವಮಹೀಯಸ್ತ್ವೇ ತಥೈಕಸ್ಯೈವ ಹೀಶಿತುಃ ॥

ಒಂದೇ ದಧಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರತ್ವರ್ಥತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳೆರಡು ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಏಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳು ಇರಬಹುದು.

दर्शपूर्णमासादीनां केवलप्रकृतित्वेऽपि पशुगणादीनां केवलविकृतित्वेऽपि  
अश्रीषोमीयपश्वादीनां प्रकृतित्वे सति विकृतित्ववत्,

ಶ್ಲೋಕದ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗವು ಉಳಿದ ಯಾಗಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗುವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಈ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗವು ವಿಕೃತಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಪಶುಗಣ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಯಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಮತ್ತೊಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗದ ವಿಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದೆ, ಸವನೀಯ ಪಶುಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ, ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಅವಘಾತಾದಿನಾಂ ದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿನಾಮದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ  
ಸ್ವಿಷ್ಠಕೃದಾದಿನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವವತ್,

ಮತ್ತು ಅವಘಾತಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ  
ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ 'ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ' ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನ  
ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತ್ರ ಕಾಮಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರಯೋರ್ನೃಪರಾತ್ರಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಜಾತೇಶೈ ದ್ವಯೋಃ  
ಸಂವಲನವತ್,

ಇದರಂತೆ ಕಾಮಾಧಿಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಗಳು ಬೇರೆಡೆ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದರೂ,  
ಜಾತೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಹಾಗೂ  
ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬ್ರಿಹಾದಿನಾಂ ಕ್ಷತ್ವರ್ಮಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಗೋದೋಹನಾದಿನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ  
ದಧ್ಯಾದಿನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವವತ್

ಇದರಂತೆ ವ್ರೀಹಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನತ್ವವಿರುತ್ತದೆ.  
ಗೋದೋಹನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ  
ಕೃತುರ್ಮತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ  
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ  
ಧರ್ಮಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದೆಂಬ ನಿಯಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತ್ರಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರೈಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಅಣುನ್ಯೇವ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಮುಖೇ  
ಗರ್ಭೀಕೃತಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಮಹತ್ವಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಯಶೋದಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯೈಕೇನಾಪಿ ದಾಸ್ಯಾ  
ಬಂಧನಸ್ಯ ಮಹತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯಾನೇಕೈರಪ್ಯಬಂಧನಸ್ಯ "ಅಣೋರಣಿಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹಿಯಾನ್"  
ಇತ್ಯಾಗಮಸ್ಯ ಚ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ।

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ  
ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ  
ಸಣ್ಣದಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ನೋಡಿದ್ದಾಳೆ.  
ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ  
ಇರುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ಮಹತ್ತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

'ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' 'ಅಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್‌ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹೀಯಾನ್' ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

**अणुत्वादेर्महत्त्वाद्यसामानाधिकरण्ये च प्राकृतत्वस्योपाधित्वात् ।**

ಹಾಗಾದರೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅಣುತ್ವ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪೋಣ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**भेदप्रतिनिधेर्विशेषस्य सत्त्वाच्च ॥**

ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವಿರುವ ಕಾರಣ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**“त्वयीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते” इत्यादावैश्वर्यादिवाविरोधोक्तेश्च ब्रह्मण्युभयमुपपन्नम् ।**

ಅಥವಾ 'ತ್ವಯೇಶ್ವರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ನೋ ವಿರುದ್ಧತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ವಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.

ಅವಧಾತಾದೀನಾಂ ದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದೀನಾಮದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ  
ಸ್ವಿಶ್ಚಕೃದಾದೀನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವವತ್,

ಮತ್ತು ಅವಘಾತಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ  
ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ 'ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನ  
ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತ್ರ ಕಾಮಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರಯೋರ್ನೃಪಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಜಾತೇಶೈ ದ್ವಯೋಃ  
ಸಂವಲನವತ್,

ಇದರಂತೆ ಕಾಮಾಧಿಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಗಳು ಬೇರೆಡೆ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದರೂ,  
ಜಾತೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಹಾಗೂ  
ನೈಮಿತ್ತಿಕರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವ್ರಿಹಾದೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ವಾರ್ಥಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಗೋದೋಹನಾದೀನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ  
ದಧ್ಯಾದೀನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವವತ್

ಇದರಂತೆ ವ್ರೀಹಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನತ್ವವಿರುತ್ತದೆ.  
ಗೋದೋಹನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ  
ಕೃತುರ್ಥತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ  
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ  
ಧರ್ಮಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದೆಂಬ ನಿಯಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತ್ರಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರೈಕೈಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಅಣುತ್ವೇವ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಮುಖೇ  
ಗರ್ಭೀಕೃತಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಮಹತ್ವಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಯಶೋದಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯೈಕೇನಾಪಿ ದಾಸ್ಯಾ  
ಬಂಧನಸ್ಯ ಮಹತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯಾನೇಕೈರಪ್ಯಬಂಧನಸ್ಯ “ಅಣೋರಣಿಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹಿಯಾನ್”  
ಇತ್ಯಾಗಮಸ್ಯ ಚ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ।

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ  
ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ  
ಸಣ್ಣದಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ನೋಡಿದ್ದಾಳೆ.  
ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ  
ಇರುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ಮಹತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

'ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' 'ಅಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹೀಯಾನ್' ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

### अणुत्वादेर्महत्त्वाद्यसामानाधिकरण्ये च प्राकृतत्वस्योपाधित्वात् ।

ಹಾಗಾದರೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅಣುತ್ವ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪೋಣ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### भेदप्रतिनिधेर्विशेषस्य सत्त्वाच्च ॥

ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವಿರುವ ಕಾರಣ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“त्वयीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते” इत्यादावैश्वर्यादिवाविरोधोक्तेश्च  
ब्रह्मण्युभयमुपपन्नम् ।

ಅಥವಾ 'ತ್ವಯೇಶ್ವರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ನೋ ವಿರುದ್ಧತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ವಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.



ತದ್ಗತಮನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ -

ಅತೌ ವಿರುದ್ಧವಜ್ಞಾತಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ತತ್ವತಃ ।

ಯೋಜನೀಯಂ ಹರೌ ವಾಕ್ಯಂ ವಿರುದ್ಧೈರ್ದಕ್ಷಿಣೈರ್ಯುತಮ್ ॥ ಇತಿ ।

ಇದನ್ನೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

ಆತೋ ವಿರುದ್ಧವದ್ಭಾತಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ತತ್ವತಃ ।

ಯೋಜನೀಯಂ ಹರೌ ವಾಕ್ಯಂ ವಿರುದ್ಧೈರ್ದಕ್ಷಿಣೈರ್ಯುತಮ್ ॥

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವಂತೆ ಕಂಡರೂ ಸಹ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವಿರುವಿಕೆಯೇ ಅವನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

एवं भाष्याद्युक्तं सूत्रे साक्षादुपात्तं प्राकृतस्थौल्यादिराहित्यरूपहेतुं समर्थ्य  
सौत्रचशब्दसूचितमनुव्याख्यानादौ विवृतं हेत्वन्तरं समर्थयमानः पक्षान्तरमाह -  
अथवेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ಥೂಲ, ಅಣುತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವರಾಗಿ ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - नचैवमिति ॥ अस्थूलान्णवादिशब्दैस्तद्विरुद्धाणुत्वमहत्त्वादिप्रापणे  
सतीत्यर्थः । श्लोकगतहिशब्दोक्तहेतुना नच विरोध इति साध्यस्यान्वयः ।  
यस्मादीशितुस्ते युक्ते तस्मान्न विरोध इति ।

ಅಸ್ಥೂಲ-ಅಣು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಹ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿಗೆ 'ನ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಜ್ಞೋಕೋಕ್ತಮುಪಲಕ್ಷಣಾಮಿತ್ಯಮಿತ್ರೇತ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ ತಾವದ್ಯಾಚಛೇ - ದರ್ಶೇತಿ ||

‘ಯಥೈಕಸ್ಥೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಷ್ಟಮೇ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ “ಇಷ್ಟಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್” ಇತಿ ಚತುರ್ಥೇಽಧಿಕರಣೇ “ಸೌರ್ಯ ಚರಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ | ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿ-ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಸೌರ್ಯೇನ್ದ್ರಾಗ್ರಾದಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತ ಉತ ಸಾಮಿಕ ಇತಿ ಸಂಶಯೇ

‘ಇಷ್ಟಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್’ (೮-೧-೪)¹

‘ಸೌರ್ಯಂ ಚರಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ | ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿವೆ. ‘ಸೌರ್ಯಂ ಚರಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಎಂಬುದು ಸೌರ್ಯಯಾಗವನ್ನು ‘ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಎಂಬುದು ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಿಕಯಾಗವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎರಡುವಿಧ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಣೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ‘ಪ್ರಕೃತಿವತ್‌ವಿಕೃತಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಚೋದಕವು ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತ ಸೌರ್ಯ ಹಾಗೂ ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಿಕ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂದೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗವೂ ಸಹ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೋಮಿಕಯಾಗವೂ ಸಹ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ

(೧) ಭಾಟಸಹಜಃ -

ಅಥ ತುರಿಯಮೈನ್ದ್ರಾಗ್ರಾದಾವೈಶ್ವಿಕಧರ್ಮಾತಿदेशाधिकरणम्

ಇಷ್ಟಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೧ ||

ವಿಕೃತಿಷು ಸದೃಶಾದೇವ ಕರ್ಮಣೋ ಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತೀ, ತಮೇವಾರ್ಥ ಪ್ರಪಂಚಯತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಃ, ಸೌರ್ಯಾದಿಷ್ಟಿಷು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರ್ವಿಧ್ಯಂತಸ್ಯ ನಿರ್ವಪತ್ಯಾದಿಚೋದನಾಲಿಂಗಸಾಮ್ಯಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ | ಸೌರ್ಯಾದಿಚೋದನಾಯಾ ವ್ಯಕ್ತದೇವತಾದಿತ್ವೇನ ‘ಅವ್ಯಕ್ತಾಸು ತು ಸೋಮಸ್ಯ’ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೌಮಿಕ-ವಿಧ್ಯಂತಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾಕ್ಷಾನುದಯೇನೈಶ್ವಿಕಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರಾಪಕಸ್ಯಾಭಾವಾನಾತಿವಾತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿ | ಕಿಂತು ಸ್ಪಷ್ಟಕಥನಮಾತ್ರಮ್ | ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿತ್ಯಾಹುಃ |

ಇತಿ ತುರಿಯಮೈನ್ದ್ರಾಗ್ರಾದಾವೈಶ್ವಿಕಧರ್ಮಾತಿदेशाधिकरणम्

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೌರ್ಯ, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಗಕಲಾಪಗಳನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೋ. (ವಿಧ್ಯಂತಃ = ವಿಧಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾ ಸಮೂಹ) ಅಥವಾ ಸೌಮಿಕ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಗಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾದಿನಿಯಮ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಇಂತಹ ಯಾಗವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ನಿಯಾಮಕ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೌರ್ಯಾದಿ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಬಹುದು, ಸೌಮಿಕ ಯಾಗವೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತದ್ವಿತೇನ ದೇವತಾನಿರ್ದೇಶೋ ನಿರ್ವಪತಿಶಬ್ದಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿಲಿಂಗವಿಶೇಷಾ-  
ದ್ವಾರ್ಷಿಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ । ತೇನ ತತ್ರ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಸರ್ವಾಂಗೋಪದೇಶೋ  
ಕೇವಲಪ್ರಕೃತೀತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಸೌರ್ಯಂ ಚರುಂ ನಿರ್ವಪೇತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, 'ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ತದ್ವಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ. 'ಸೌರ್ಯಮ್' ಎಂಬುದು ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಆನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. 'ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯವೆನಿಸಿದ ಆನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮತ್ತು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ನಿರ್ವಪತಿಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದೇ ತದ್ವಿತಾಂತವಾದ ಹಾಗೂ ನಿರ್ವಪತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗವು ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಅನೇಕ ಕಡೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಯಾಗ ವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತದ್ವಿತಾಂತ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರ್ವಪತಿ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗವನ್ನೇ ಸೌರ್ಯಾದಿ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಇದರಿಂದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಅಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಆದಿಪದೇನಾಘ್ರಿಹೋತ್ರಾದಿಗ್ರಹಣಮ್ ಯಥಾ ತತ್ರೈವ "ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಣೇಶು ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿ-  
ಪಶುಯುಪದರ್ಶನಾತ್" ಇತ್ಯಶ್ವೇಮೇಽಧಿಕರಣೇ "ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ ವಾರುಣಂ ಕೃಷ್ಣಮ್" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರು  
ಕಿಮಗ್ರಿಹೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶೋವಿಧ್ಯಂತ ಉತೈಕಾದಶಿನಾನಾಂ ಪಶುನಾಂ ವಿಧ್ಯಂತ ಇತಿ ಸಂಶಯೇ

'ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ತತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಗಣೇಷು ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪದರ್ಶನಾತ್' (೮-೧-೮)'

'ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಿತ್ರ' ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಶ್ವೇತಪಶುವೆಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಯಾಗವಿಧಾಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ವಾರುಣಂ ಕೃಷ್ಣಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ 'ವರುಣ' ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು 'ಕೃಷ್ಣಪಶು' ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಯಾಗವಿಧಾಯಕವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಹೇಳದ ಕಾರಣ ಸಂಶಯ ಹೀಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ? ಅಥವಾ 'ಎಕಾದಶಿನಾ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿವಿಷಯವಾದ ಪಶುವಿನ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ಎಂದು ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅಲಬಲ್ಯಾದಿಸಾಮಾನ್ಯಾದಗ್ರಿಷೋಮೀಯಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಂ ಪಶುಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಆಲಭತಿ' ಶಬ್ದವಿದೆ. ಅದೇ ಶಬ್ದವು 'ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಆಲಭತಿ' ಶಬ್ದವು ಎರಡೂ ಕಡೆ

(೧) ಭಾಟಸಂಹಿತ: -

ಅಥಾಶ್ವಮಂ ಪಶುಗುಣೇಷ್ವೇಕಾದಶಿನಧರ್ಮಾಂತಿರ್ದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್

ತತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಗುಣೇಷು ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪದರ್ಶನಾತ್ ॥ ೧೬ ॥

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರನಾತ್ಸಂಘಟಿತ: । ಸೌತ್ರಾಮण्याಂ ಪಶುಗುಣ: ಶ್ರೂಯತೇ । ತಥಾ ಕಾಮ್ಯಪಶುಕಾಂಡೇ ಪಶುಗುಣ: ಶ್ರೂಯತೇ । 'ವಸಂತೇ ಲಲಾಮಾಂಘ್ರಿನ್ ವೃಷಭಾನಾಲಭೇತ' 'ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಂ ಕೃಷ್ಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ತತ್ರ ಕಿಂ ದೈಕ್ಷಪಶೋರ್ವಿಧ್ಯಂತ: , ಏತೈಕಾದಶಿನಾನಾಮಿತಿ ಸಂದೇಹೇ, ಏಕಾದಶಿಣೇಷು ಸುತ್ಯಾಕಾಲತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ಸವನೀಯ-ವಿಧ್ಯಂತಪ್ರಾಸಾವಪಿ ಸೌತ್ರಾಮण्याದಿಪಶುಗುಣೇಷು ರಶನಾದ್ವಯಾದಿವಿಶೇಷಲಿಂಗಾಭಾವಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಕೃತಿಭೂತಸ್ಯ ದೈಕ್ಷಪಶೋರ್ವಿಧ್ಯಂತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಪಶುಗುಣಾಂತ:ಪಾತಿತ್ವರೂಪಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯಾದೈಕಾದಶಿನಪಶುಗುಣಾಂತ:-ಪಾತಿಪಶುವಿಧ್ಯಂತ ಏವ । ನ ದೈಕ್ಷಮ್ಯೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ: । ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಪಶುಗುಣೇಷು ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಏಕಾದಶಿನಪಶುವಿಧ್ಯಂತಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಸ್ಯಾತ್ । ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪದರ್ಶನಾತ್ ಸೌತ್ರಾಮण्याಂ ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪಪ್ರಸಕ್ತಿದರ್ಶನಾ-ಛಿಜ್ಞಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । ಸೌತ್ರಾಮण्याಂ ಹಿ ಪಶುತ್ರಯಮ್ । ತತ್ರೇದಮಾಗ್ರಾಯತೇ, "ಯತ್ ತ್ರಿಪು ಯುಪೇಷ್ವಾಲಭೇತ, ಬಹಿರ್ಧಾಂಘ್ರಿನ್ ಇಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ದಧಾತ್ । ಭ್ರಾತೃವ್ಯಮಸ್ಮೈ ಜನಯೇತ್ । ಯಥೇಕಸ್ಮಿನ್ ಯುಪ ಆಲಭೇತ, ಏಕಂ ಏವಾಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ದಧಾತಿ । ನಾಸ್ಮೈ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಂ ಜನಯತಿ । ಏಕಂ ಯುಪ ಆಲಭೇತ" ಇತಿ । ತತ್ರ ಯೂಪತ್ರಯಪ್ರತಿಪೇಧಬಲಾತ್ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ದೃಶ್ಯತೇ । ತच्च ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪಪ್ರಸಕ್ತಿದರ್ಶನಮೈಕಾದಶಿನವಿಧ್ಯಂತಗ್ರಾಹಿತವ್ವ ಏವ ಯುಜ್ಯತೇ । ತತ್ರ ಪ್ರತಿಪಶು ಯೂಪಭೇದಾತ್ । ನಾಗ್ರಿಷೋಮೀಯಪಶುವಿಧ್ಯಂತಗ್ರಹ ಇತಿ ।

ಇತ್ಯಶ್ವಮಂ ಪಶುಗುಣೇಷ್ವೇಕಾದಶಿನಧರ್ಮಾಂತಿರ್ದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್

ಅಶ್ವರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರತಿಪಶು ಯುಪದರ್ಶನಾದವಿಶೇಷಲಿಕ್ಷಾದಗ್ರಿಷೋಮೀಯಪ್ರಕೃತಿಸ್ತೇವ ಚೋದಕೇನೈಕಸ್ಯೈವ ಯುಪಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವೇನ ಪ್ರತಿಪಶು ಯುಪದರ್ಶನಂ ವಿರೂಢೇತಿತಿ ಪಶುಗುಣೇಕಾದಶಿನಾನಾಂ ಪಶ್ನಾಂ ವಿಧ್ಯಂತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೀತಿತ್ವಮ್ ।

**ಸಿದ್ಧಾಂತ** - ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮೃತಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಶುಗಳು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿವೆ. ಆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪಶುವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. 'ಪ್ರಕೃತಿವತ್ ವಿಕೃತಿಕರ್ತವ್ಯಾ' ಎಂಬ ಚೋದಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿಗೆ ಒಂದೇ ಯೂಪಸ್ತಂಭವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗದೀತು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುವಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೂಪವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ 'ಆಲಭತಿ' ಶಬ್ದದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕಾದಶೀ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಏಕಾದಶೀ ನಾಮಕವಾದ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಶುಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳೂ ಸಹ ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. 'ಪ್ರಕೃತಿವತ್ ವಿಕೃತಿಃ' ಎಂಬ ಚೋದಕದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುಗಳಿಗೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕಾದಶೀನಾ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟ ಪಶುಗಳ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತೇನ ತತ್ರ ಪಶುಗುಣಾನಾಂ ಕೇವಲವಿಕೃತಿಸ್ತವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಆದಿಪದೇನ ಶಾಖಾನಾಮಯನಾದಿಸಂವತ್ಸರಸತ್ರಾಣಾಂ ಗ್ರಹಣಮ್ ।

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಮೃತಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶುಗುಣಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಶಾಖಾನಾಮಯನಾ' ಮೊದಲಾದ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ರಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತಥಾ ತತ್ರೈವ "ಪಶೌ ಚ ಲಿಕ್ಷದರ್ಶನಾತ್" ಇತಿ ಪಶ್ಚಮೇಽಧಿಕರಣೇ "ಅಗ್ರಿಷೋಮೀಯಂ ಪಶುಮಾಲಮೇತ" ಇತ್ಯುಕ್ತಾಗ್ರಿಷೋಮೀಯಪಶೌ ಕಿಂ ದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತ ಉತ ಸೌಮಿಕ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ

‘ಪಶೌ ಚ ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್’ (೮-೧-೫)¹

‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಂ ಪಶುಮಾಲಭೇತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನಿ’ ‘ಸೋಮ’ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಪಶು ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಯಾಗವಿಧಾಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ? ಸೌಮಿಕ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ? ಅಂದರೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ಸೌಮಿಕ ಯಾಗದ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅನಿಯಮ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಯಾವುದೇ ನಿಯಮಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಿಕ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸೌಮಿಕ ಯಾಗದ ಇತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತದ್ವಿತೇನ ದೇವತಾನಿರ್ದೇಶಾದಿಲಿಂಗದರ್ಶನಾದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಗ್ರಿಬೋಮೀಯಪಶೌರ್ವಿಕೃತವ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ |

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನೇಯಃ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷಪಾಲಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯ ಎಂಬ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯೌ ಏಕಾದಶಪಾಲಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯೌ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯವೆನಿಸಿದ ‘ಷಮ್’ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಎರಡೂ ಕಡೆ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದು

(೧) ಭಾಟಸಕ್ರಹಃ -

अथ पञ्चममग्नीषोमीयपशौ दार्शपौर्णमासिकधर्मातिदेशाधिकरणम्

पशौ च लिङ्गदर्शनात् ॥ १२ ॥

ಸೌರ್ಯಾದಿಭು ದಾರ್ಶಿಕವಿಧ್ಯಂತಾತಿರ್ದೇಶಽಪಿ ನ ಪಶೌ | ಸಾದೃಶ್ಯಾಭಾವಾದಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಙ್ಕಾಯಾಮ್, ಅಗ್ರಿಬೋಮೀಯಪಶೌ ತದ್ವಿತೇನ ದೇವತಾನಿರ್ದೇಶರೂಪಂ, ತಥಾ ‘ಀಷಾಮಾಲಭೇತ’ ಇತಿ ‘ಶಕಟದ್ವಯಸ್ಯುತದೃಢಾಲಭೇತ’ ಇತಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋಃ ಶ್ರವಣೇನಾಲಭಿತೀರೂಪಃ ಸಾದೃಶ್ಯಂ ವಿಘತ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ಪಶಾವಪೈಠಿಕಧರ್ಮಾತಿರ್ದೇಶಃ | ತದಾಹ, ಪಶೌ ಚ ದಾರ್ಶಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತೋಽತಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ | ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್ ‘ಀಕಾದಶ ಪ್ರಯಾಜಾನ್ಯಜತಿ’ ಇತಿ ಪ್ರಯಾಜರೂಪಲಿಂಗದರ್ಶನೋಪೊದ್ವಲಿತಾಽಪೊದನಾಸಾಮ್ಯ-ರೂಪಲಿಂಗದರ್ಶನಾದಿತಿ |

इति पञ्चममग्नीषोमीयपशौ दार्शपौर्णमासिकधर्मातिदेशाधिकरणम्

ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರತಿಪಶು ಯುಪದರ್ಶನಾದವಿಶೇಷಲಿಪ್ತಾದಗ್ರಿಷೋಮೀಯಪ್ರಕೃತಿಸ್ವೇವ ಚೋದಕೇನೈಕಸ್ಯೈವ ಯುಪಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವೇನ ಪ್ರತಿಪಶು ಯುಪದರ್ಶನಂ ವಿರುದ್ಧೇತಿತಿ ಪಶುಗುಣೇವೇಕಾದಶಿನಾನಾಂ ಪಶುನಾಂ ವಿಧ್ಯಂತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಿತ್ಮಂ ।

**ಸಿದ್ಧಾಂತ** - ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಶುಗಳು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿವೆ. ಆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪಶುವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. 'ಪ್ರಕೃತಿವತ್ ವಿಕೃತಿಃಕರ್ತವ್ಯಾ' ಎಂಬ ಚೋದಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವಿಗೆ ಒಂದೇ ಯೂಪಸ್ತಂಭವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗದೀತು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುವಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೂಪವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ 'ಆಲಭತಿ' ಶಬ್ದದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶುವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕಾದಶೀ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಏಕಾದಶೀ ನಾಮಕವಾದ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಶುಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳೂ ಸಹ ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. 'ಪ್ರಕೃತಿವತ್ ವಿಕೃತಿಃ' ಎಂಬ ಚೋದಕದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಯೂಪಸ್ತಂಭಗಳೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಶುಗಳಿಗೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕಾದಶಿನಾ' ಎಂಬ ಇಷ್ಟ ಪಶುಗಳ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತೇನ ತತ್ರ ಪಶುಗುಣಾನಾಂ ಕೇವಲವಿಕೃತಿಸ್ವೇನ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಆದಿಪದೇನ ಶಾಕ್ಯಾನಾಮಯನಾದಿಸಂವತ್ಸರಸತ್ರಾಣಾಂ ಗ್ರಹಣಮ್ ।

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಮೈತ್ರಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶುಗುಣಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಶಾಕ್ಯಾನಾಮಯನಾ' ಮೊದಲಾದ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ರಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತಥಾ ತತ್ರೈವ "ಪಶೌ ಚ ಲಿಪ್ತದರ್ಶನಾತ್" ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೇಽಧಿಕರಣೇ "ಅಗ್ರಿಷೋಮೀಯಂ ಪಶುಮಾಲಭೇತ" ಇತ್ಯುಕ್ತಾಗ್ರಿಷೋಮೀಯಪಶೌ ಕಿಂ ದಾರ್ಶಪೀರ್ಣಮಾಸಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತ ಉತ ಸೌಮಿಕ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ

‘ಪಶೌ ಚ ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್’ (೮-೧-೫)¹

‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಂ ಪಶುಮಾಲಭೇತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನಿ’ ‘ಸೋಮ’ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಪಶು ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಯಾಗವಿಧಾಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ? ಸೌಮಿಕ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ? ಅಂದರೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದ ಇತಿರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ಸೌಮಿಕ ಯಾಗದ ಇತಿರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅನಿಯಮ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೆ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಯಾವುದೇ ನಿಯಾಮಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಿಕ ಇತಿರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸೌಮಿಕ ಯಾಗದ ಇತಿರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತದ್ವಿತೇನ ದೇವತಾನಿರ್ದೇಶಾದಿಲ್ಲಿಕ್ಷದರ್ಶನಾದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕೋ ವಿಧ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಗ್ರಿಭೋಮೀಯಪಶೋರ್ವಿಕೃತವ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದಲ್ಲಿ ‘ಆಗ್ನೇಯಃ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷಪಾಲಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ಎಂಬ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯೌ ಏಕಾದಶಪಾಲಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯೌ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯವೆನಿಸಿದ ‘ಷಷ್ಠಾ’ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಎರಡೂ ಕಡೆ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದು

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹ: -

अथ पञ्चममग्नीषोमीयपशौ दार्शपौर्णमासिकधर्मातिदेशाधिकरणम्

पशौ च लिङ्गदर्शनात् ॥ १२ ॥

सौर्यादिषु दार्शिकविध्यन्तातिदेशोऽपि न पशौ । सादृश्याभावादिति पूर्ववैषम्येण शङ्कायाम्, अग्नीषोमीयपशौ तद्वितेन देवतानिर्देशरूपं, तथा ‘ईषामालभेत’ इति ‘शकटद्वयस्यूतदण्डमालभेत’ इति दर्शपूर्णमासयोः श्रवणेनालभतिरूपञ्च सादृश्यं विद्यत इत्यस्ति पशावप्यैष्टिकधर्मातिदेशः । तदाह, पशौ च दार्शिको विध्यन्तोऽतिदिश्यते । लिङ्गदर्शनात् ‘एकादश प्रयाजान्यजति’ इति प्रयाजरूपलिङ्गदर्शनोपोद्धलिताच्चोदनासाम्य-रूपलिङ्गदर्शनादिति ।

इति पञ्चममग्नीषोमीयपशौ दार्शपौर्णमासिकधर्मातिदेशाधिकरणम्

ಅಶ್ವರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ತದ್ವಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದೇವತಾ ನಿರ್ದೇಶವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶು ಎಂಬುದು ದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕ ಯಾಗದ ವಿಕ್ಯತಿಯೆಂದು ಕೇವಲ ವಿಕ್ಯತವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा तत्रैव “दैक्षस्य चेतरेषु” इति षष्ठेऽधिकरणे सवनीयानुबन्ध्य-  
निरूढादिपशुषु किं दार्शपौर्णमासिको विध्यन्त उत दैक्षस्य दीक्षितेनानुष्ठीयमानेषु  
प्राथमिकत्वादೈक्षशब्दितस्याग्रीषोमीयस्येति संशये

‘ದೈಕ್ಷಸ್ಯ ಚೇತರೇಷು’ (೮-೧-೬)'

ಸವನೀಯ ಅನುಬಂಧಿಯಾದ ಅನಿರೂಢ ಮುಂತಾದ ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕವಾದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗವನ್ನು 'ದೈಕ್ಷ' ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಹೋಮ ಮಾಡಲು ದೀಕ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯವನ್ನು 'ದೈಕ್ಷ' ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸವನೀಯ ಮುಂತಾದ ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ದೈಕ್ಷಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पूर्ववत् दार्शपौर्णमासिक इति प्राप्ते

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತದ್ವಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಶಬ್ದದ ನಿರ್ದೇಶವು ಎರಡೂ ಕಡೆ

(೧) भाट्टसङ्ग्रहः -

अथ षष्ठं सवनीयादिपशावग्रीषोमीयधर्मातिदेशाधिकरणम्

दैक्षस्य चेतरेषु ॥ १३ ॥

यथा हि पूर्वत्राग्रीषोमीयपशौ तद्धितनिर्देशादिसारूप्यादैष्टिकविध्यन्तातिदेश एवम् “आग्नेयं सवनीयं पशुम्” इति तद्धितेन देवतानिर्देशसादृश्यात्सवनीयादिपशुष्वप्यैष्टिक एव विध्यन्त इति प्राप्ते, प्राणिद्रव्यकत्वरूपविशेषसादृश्याद्विशसनादिपशुद्रव्यसंस्कारलाभाच्चाग्रीषोमीय-  
पशोर्विध्यन्तः सवनीयादिपशुष्विति सिद्धान्तः । तदाह सूत्रे, दैक्षस्य दीक्षाकाले क्रयसन्निधावुत्पन्नस्याग्रीषोमीयपशोर्विध्यन्तः इतरेषु सवनीयादिष्वितिदिश्यत इति । फलन्तु  
दैक्षधर्मानुष्ठानं सवनीयादिषु ।

इति षष्ठं सवनीयादिपशावग्रीषोमीयधर्मातिदेशाधिकरणम्

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಾರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಿಕ ಯಾಗದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪಶುಧ್ವಂಸಕತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾದಿಶಸನಾದಿಧ್ವಂಸಸಂಸ್ಕಾರಲಾಭಾच्च दैक्षस्याग्नी-  
षोमीयस्य विध्यन्त इत्युक्तत्वादग्नीषोमीयस्य पशोस्ಸवनीयादिपशುವन्धं प्रति  
प्रकृतित्वं दर्शपूर्णमासविकृतित्वं च पूर्वोक्तदिशा सिद्धमिति द्वैरूप्यं ध्येयम् ॥

**ಸಿದ್ಧಾಂತ -** ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದಲ್ಲಿ ಚರು, ದಧಿ, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವಷ್ಟೇ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಪಶುಗಳು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗಗಳನ್ನೇ ಸವನೀಯಪಶುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆ ಯಾಗವು ಪಶುದ್ರವ್ಯತಾಕವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶಸನಾದಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಗವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಯಾಗದ ಪಶುವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪಶು ಎಂಬುದು ಸವನೀಯಾನುಬಂಧನಿರೂಢಾದಿಪಶುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗದ ಅಂಗಯಾಗವಾದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಯಾಗಕ್ಕೆ ವಿಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಪಶುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟು ಇಷ್ಟು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಇರುತ್ತದೆ. ಪಶುಗಣ, ಶಾಸ್ತ್ರಾನಾಮಯನ, ಸವನೀಯಪಶು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಪಶುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अवघातादीनामिति ॥ छन्दोऽभिधानादित्यत्र प्राक्प्रपञ्चितमेतत् ।  
“तानि द्वैधं गुणप्रधानभूतानि” इत्यधिकरणे दृष्टतुषविमोಕमात्रार्थत्वं सिद्धम् ।

‘ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಅವಘಾತಾಧಿಕರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ‘ತಾನಿ ದ್ವೈಧಂ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವಘಾತಾದಿಗಳಿಗೆ ತುಷವಿಮೋಕ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - प्रोक्षणेति ॥ द्वितीयस्याद्यपादे “धर्ममात्रे तु कर्म स्यादनिवृत्तेः  
प्रयोजवत्” इति पञ्चमेऽधिकरणे “ब्रीहीन् प्रोक्षति सुचस्सम्मार्ष्टि” इत्युक्तप्रोक्षण-  
सम्मार्जनादीनां द्रव्यगतसंस्काररूपादृष्टार्थत्वमुक्तम् ।

ಆದರೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

'ಧರ್ಮಮಾತ್ರೇ ತು ಕರ್ಮ ಸ್ಯಾದನಿವೃತ್ತೇ ಪ್ರಯೋಜನವತ್' (೨-೧-೫)'

'ವ್ರೀಹೀನ್ ಪೋಕ್ಷತಿ ಸ್ತುಚಂ ಸಂಮಾರ್ಷ್ವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪೋಕ್ಷಣ, ಸಂಮಾರ್ಷನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಗತವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವೆಂಬ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸ್ವಿಶ್ವಕೃದಿತಿ || ಸ್ವಿಶ್ವಕೃದಧಿಕರಣಂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣಂ ಪ್ರಪञ್ಚಿತಮ್ |

ಸ್ವಿಷ್ವಕೃದಧಿಕರಣವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕ್ಷೇಪಾಂಶದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಮಂತ್ರಾಂಶದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪ: -

ಅಥ ಪञ್ಚಮಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಾದಿನಾಮಪ್ರಧಾನತಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧-೧೨)

ಧರ್ಮಮಾತ್ರೇ ತು ಕರ್ಮ ಸ್ಯಾದಿನಿವೃತ್ತೇ: ಪ್ರಯಾಜವತ್ || ೧ ||

(ತುಲ್ಯಶ್ರುತಿಸ್ವಾಧೀನೈ: ಸ ಧರ್ಮ: ಸ್ಯಾತ್ ||೧೦|| ದ್ರವ್ಯೋಪದೇಶ ಇತಿ ಚೇತ್ ||೧೧||

ನ ತದರ್ಥತ್ವಾಲ್ಲೋಕವತ್ಸಸ್ಯ ಚ ಶೇಷಭೂತತ್ವಾತ್ ||೧೨||)

ಅತ್ರ 'ಯೈಸ್ತು ದ್ರವ್ಯಂ ನ ಚಿಕೀರ್ಷ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯಾಪವಾದಾಪವಾದಿಕೀ ವಾ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಾಕ್ಷನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣರೂಪಾ ವಾ ಸಂಕ್ಷೇಪಾ: | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಪ್ರಕರಣೇ ಶ್ರುತಂ 'ಸುಚ: ಸಮ್ಮಾರ್ಷಿ' 'ಪುರೋಡಾಶಂ ಪರ್ಯಗ್ರಿ ಕರೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ | ತತ್ರ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಾದಿ ಪ್ರಧಾನಕರ್ಮೋತ ಗುಣಕರ್ಮೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಯುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ತ್ರಿಹಿಷು ತುಷವಿಮೋಕ್ಷರೂಪದೃಷ್ಟಸಂಸ್ಕಾರರೂಪೋಪಕಾರಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾದವಧಾತಸ್ಯ ಗುಣಕರ್ಮತ್ವಮ್ | 'ಯೈಸ್ತು ದ್ರವ್ಯಂ ಚಿಕೀರ್ಷ್ಯತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಸತ್ತ್ವಾತ್ | ಸುಗಾಡಿಷು ತು ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಾದಿನಾ ಆಧೇಯಾತಿಶಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಭಾವಾತ್ ನ ಗುಣಕರ್ಮತ್ವಮ್ | ಗುಣಕರ್ಮಲಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್ | ಅತ: ಪ್ರಯಾಜಾದಿವತ್ ಪ್ರಧಾನಕರ್ಮೇವ, ತಲ್ಲಕ್ಷಣಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ | ತದ್ವುಕ್ತಂ ಸೂತ್ರೇ, ಧರ್ಮಮಾತ್ರೇ ದೃಷ್ಟೋಪಕಾರಹಿತೇ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರೇ ಶ್ರುತೇ ಕರ್ಮ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಧಾನಕರ್ಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ | ಕುತ: ? ಅನಿವೃತ್ತೇ: ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಕಾರಸ್ಯಾನಿಷ್ಠಾದನಾತ್ ಪ್ರಯಾಜಕರ್ಮವದಿತಿ |

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು 'ಕರ್ತುರೀಪ್ಸಿತತಮಂ ಕರ್ಮ' ಇತಿ ಇಪ್ಸಿತತಮೇ ವಿಹಿತಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಯೇ 'ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯಾ' ಇತಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಯಾ ಪುಮರ್ಥಹೇತುಕ್ರತ್ವಜ್ಞತಯೇಪ್ಸಿತತಮತ್ವವಾಚಿನ್ಯಾ ದ್ವಿತೀಯಾಶ್ರುತ್ಯಾ ಸುಚ: ಸಾಧ್ಯತ್ವಾವಗಮಾತ್ 'ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೇನ ಸುಚಂ ಭಾವಯೇತ್' ಇತಿ ಸುಗರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಸ್ಯ ಗುಣಕರ್ಮತ್ವಮೇವ | ಸುಚಿ ದೃಷ್ಟೋಪಕಾರಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಭಾವೇಽದೃಷ್ಟ: ಕಶ್ಚಿತ್ಸಂಸ್ಕಾರರೂಪ: ಕಲ್ಪನೀಯ ಇತಿ | ಫಲಂತು ಸುಚ ಇತಿ ಬಹುತ್ವಶ್ರವಣೇಽಪ್ಯೇಕಸ್ಯಾ ಏವ ಸಮ್ಮಾರ್ಗ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ | ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತು ಪ್ರತಿಸಾಧನಂ ಸಂಸ್ಕಾರಾವೃತ್ತೇ: ಸರ್ವಾಸಾಮಪೀತಿ |

ಇತಿ ಪञ್ಚಮಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಾದಿನಾಮಪ್ರಧಾನತಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧-೧೨)

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕಾಮೇತಿ ॥ “ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकामः” इत्यादीनां कामाधिकारत्वं षष्ठाद्यस्वर्गकामाधिकरणे सिद्धम् । “यावज्जीवं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेत” “वसन्ते वसन्ते ज्योतिषा यजेत” इत्यादीनां “अभ्यासो कर्मशेषत्वात्पुरुषार्थो विधीयते” इति “सर्वशक्तौ प्रवृत्तिस्स्यात् तथाभूतोपदेशात्” इत्यादिषु नित्याधिकारत्वं षष्ठे द्वितीयपादे तृतीयपादे च सिद्धम् ।

ಕಾಮಾಧಿಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಗಳೆರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇದ್ದರೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಮೇಲನವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದೆ. ‘ಐಂದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಮಾಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೇ ಪಾದದ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಯಾವಜ್ಜೀವಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಯಜೇತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವವಿರುತ್ತದೆಂದು ‘ಅಭ್ಯಾಸೋ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವಾತ್ ಪುರುಷಾರ್ಥೋ ವಿಧೀಯತೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಸರ್ವಶಕ್ತೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಜಾಭೂತೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡು ಹಾಗೂ ಮೂರನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्वा नित्यशब्दो नैमित्तिकपरः । जीवनादिगृहदाहाद्यनागन्तुका-  
गन्तुकनिमित्तवत्त्वमात्रेण नित्यनैमित्तिकयोर्भेदात् । क्वचित्तु नैमित्तिकेत्येव पाठः ।

ಅಥವಾ ‘ನಿತ್ಯ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ನೈಮಿತ್ತಿಕ’ ಎಂದರ್ಥ. ಅನಾಗಂತುಕನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೆ ನಿತ್ಯವೆಂದು, ಆಗಂತುಕನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಯದಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ’ ‘ಯದಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಃ ಪಿತೃಮರಣಾದ್ಯಾಗಂತುಕನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿತ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿದೆ. ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ ‘ಯಾವಜ್ಜೀವಮ್ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಒಂದು ವೇಳೆ ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು’. ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಾಗಂತುಕವಾದ ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ವಿಧಿಸಿದಾಗ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಯಾವಾಗ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ ಗೃಹವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಗೃಹದಾಹೇಷ್ವಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹದಾಹವು ಆಗಂತುಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಆಗಂತುಕನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಇದು

ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕೆಲವೆಡೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕವೆಂದೇ ಪಾಠವಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ದಹತ್ಯಗ್ರೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಘಾತಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್”  
ಇತ್ಯಾದೇನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರತ್ವಂ “ಕ್ಷಾಮೇ ತು ಸರ್ವದಾಹೇ ಸ್ಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾ” ಇತಿ ಷಷ್ಠ  
ಚತುರ್ಥಪಾದೀಯಪञ್ಚಮಾಧಿಕರಣೇ ಸಿದ್ಧಮ್ ।

“ಕ್ಷಾಮೇ ತು ಸರ್ವದಾಹೇ ಸ್ಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್” (೬-೪-೫) ?

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ದಹತ್ಯಗ್ರೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಘಾತಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗೃಹವು ಸುಟ್ಟುಹೋದರೆ ಗೃಹದಾಹೇಷ್ವಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

(೧) ಭಾಟಸಕ್ಲಹ: -

ಅಥ ಪञ್ಚಮಂ ಕ್ಷಾಮೇ ಸರ್ವದಾಹೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನುष्ठಾನಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧೭-೨೧) ಕ್ಷಾಮೇಽಪಿನ್ಯಾಯ:

ಕ್ಷಾಮೇ ತು ಸರ್ವದಾಹೇ ಸ್ಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್ ॥೧೭॥

(ವಚನಾದೇಕದೇಶೋ ಸ್ಯಾತ್ ॥೧೮॥ ಅನ್ಯೇನ ವೈತತ್ಯಾಸ್ತಾದ್ವಿ ಕಾರಣಪ್ರಾಪ್ತಿ: ॥೧೯॥ ತದ್ವಿ:ಶಬ್ದಾನ್ವೇತಿ

ಚೇತ್ ॥೨೦॥ ಸ್ಯಾದನ್ಯಾಯತ್ವಾದಿನ್ಯಾಗಾಮಿ ಹವಿ:ಶಬ್ದಸ್ತಲ್ಲಿಙ್ಗಸಂಯೋಗಾತ್ ॥೨೧॥)

ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ ಶಾಙ್ಕನಾತ್ಸದ್ಭವಿ: । ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋ: ಶ್ರೂಯತೇ “ಅಥ ಯಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶೌ ಕ್ಷಾಯತಸ್ತಂ ಯಜ್ಞಂ ವರುಣೋ ಗೃಹ್ಣಾತಿ । ಯದಾ ತದ್ವಿ: ಸಂತಿಷ್ಠತೇ ಅಥ ತದೇವ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಪೇತ್ । ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತಿ:” ಇತಿ । ಅಸ್ಯಾರ್ಥ: , ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಆಗ್ರೇಯಾಗ್ರಿಷೋಮೀಯ-ಪುರೋಡಾಶಾವತಿಪಾಕೇನ ಷ್ಯಾಮಿಭವತಸ್ತಂ ಯಜ್ಞಂ ವರುಣೋ ಗೃಹ್ಣಾತಿ । ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಫಲಮಯಂ ಯಜ್ಞೋ ನ ಸಂಪಾದಯತಿ । ತಾದೃಶಹವಿಷ್ಕೋ ಯಜ್ಞ ಆಸಮಾಪ್ತೇರನುಷ್ಠೀಯತೇ ತದಾ ತದೋಷಪರಿಹಾರಾಯ ಪುನಸ್ತದೇವ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಪ್ಯ ಯಜಮಾನೋ ಯಜ್ಞಮನುತಿಷ್ಠೇದಿತಿ । ಭಾಷ್ಯೇ ವರುಣೋ ಗೃಹ್ಣಾತಿತಿ ಪಾಠೇಽದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಕಾರ್ಯಂ ನಿರ್ಕೃತಿಗೃಹ್ಣಾತಿತಿ ಪಠಿತಮ್ । ತತ್ರ ಪುರೋಡಾಶಕ್ಷಾಮನಿಮಿತ್ತ: ಪುನ:ಪ್ರಯೋಗ: ಕಿಂ ಕೃಷ್ಣೇಕದೇಶರೂಪೋಭಯದಾಹೇ, ಕಿಂ ವಾ ಸರ್ವದಾಹ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ, ಪೂರ್ವೋಕ್ತಭೇದನ್ಯಾಯೇನಾಲ್ಪದಾಹಕೃಷ್ಣದಾಹಯೋರ್ವಯೋರಪಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ: , ತಪ್ತೇಷು ಕಪಾಲೇಷು ಪುರೋಡಾಶಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಅಙ್ಗರೈರಧಿವಾಸನೇ ಕೃತೇ ಸತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶದಾಹ-ಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವೇನ ನಿಯತತ್ವಾತ್ಪುನರ್ಯಾಗಸ್ಯಾಂಶದಾಹೋ ನ ನಿಮಿತ್ತಮ್ । ಸರ್ವದಾಹಸ್ತು ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಾದ್ಭವತಿ ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಸರ್ವದಾಹ ಏವೇಯಂ ಪುನ:ಪ್ರಯೋಗರೂಪಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರिति । ತದಾಹ, ಕ್ಷಾಮೇ ತು ವಿಹಿತಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಸರ್ವದಾಹ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ । ಏಕದೇಶಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂತು ವ್ಯಕ್ತಮ್ ।

ಇತಿ ಪञ್ಚಮಂ ಕ್ಷಾಮೇ ಸರ್ವದಾಹೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನುष्ठಾನಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧೭-೨೧) ಕ್ಷಾಮೇಽಪಿನ್ಯಾಯ:

ಪ್ರಕಾಶಃ - “ಯस्ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಹಿ ನಿರ್ವಪತಿ ಪೂತ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ಮಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವಿ ಪಶುಮಾನ್” ಇತ್ಯಾದೇರಿಧಿಕಾರದ್ವಯಸಂವಲನಂ “ಪೂರ್ವಂತೋ ವಿಧಾನಾರ್ಥಾಸ್ತತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸಮಾನ್ಯಾಏ” ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಚತುರ್ಥಪಾದೀಯದ್ವಾದಶಾಧಿಕರಣೇ “ಫಲಸಂಯೋಗಸ್ತವಚೋದಿತೇ ನ ಸ್ಯಾದಶೇಖಭೂತತ್ವಾತ್” ಇತಿ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯತೃತೀಯಗಾದೀಯಸಪದಶೇಽಧಿಕರಣೇ ಚ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಪುತ್ರಜನ್ಮನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಸ್ಯ ಫಲಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಾತ್

‘ಪೂರ್ವವಂತೋ ವಿಧಾನಾರ್ಥಾಸ್ತತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಮಾನ್ಯಾಯೀ’ (೧-೪-೧೨)¹

(೧) ಭಾಟಸಕ್ತಃ -

ಅಥ ದ್ವಾದಶ ವೈಶ್ವಾನರೇ ಅಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥವಾದತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧೭-೨೨)

ಪೂರ್ವಂತೋ ವಿಧಾನಾರ್ಥಾಸ್ತತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸಮಾನ್ಯಾಏ ॥ ೧೭ ॥

(ಗುಣಸ್ಯ ತು ವಿಧಾನಾರ್ಥೇ ತದ್ಗುಣಾಃ ಪ್ರಯೋಗೇ ಸ್ಫುರನರ್ಥಕಾ ನಹಿ ತಂ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥವತ್ತ್ವಾಽಸ್ತಿ ॥೧೮॥ ತತ್ತ್ವೇಶೋ ನೊಪಪದತೇ ॥೧೯॥ ಅವಿಭಾಗಾದ್ವಿಧಾನಾರ್ಥೇ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೇ ನೊಪಪದೇತ್ ॥೨೦॥ ಕಾರಣಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ ॥೨೧॥ ಆನರ್ಥಕಾದ್ಕಾರಣಂ, ಕರ್ತುರ್ಹಿ ಕಾರಣಾನಿ, ಗುಣಾರ್ಥೋ ವಿಧೀಯತೇ ॥೨೨॥) ಪೂರ್ವವಾನ್ಮತವಮಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾನಾಮಾಶಾಙ್ಕ್ಯ ನಿರಸ್ಯತ ಇತ್ಯಾಪವಾದಿಕೀ ಸಕ್ರತಿಃ । ಕಾಮ್ಯೇಶಿಕಾಂಢೇ ಶ್ರುತಮ್ ‘ವೈಶ್ವಾನರಂ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ ಪುತ್ರೇ ಜಾತೇ, ಯದಘಾಕಪಾಲೋ ಭವತಿ ಗಾಯತ್ರೈವೇನಂ ಬ್ರಹ್ಮಸರ್ವಸೇನ ಪುನಾತಿ, ಯನ್ಮವಕಪಾಲಸ್ತವೃತ್ತೈವಾಸ್ಮಿನ್ತೇಜೋ ದಧಾತಿ, ಯದ್ವಾಕಪಾಲೋ ವಿರಾಜೈವಾಸ್ಮಿನ್ಮಾಶಾಙ್ಕ್ಯಂ ದಧಾತಿ, ಯದೇಕಾದಶಕಪಾಲಸ್ತವೃತ್ತೈವಾಸ್ಮಿನ್ಮಿನ್ದ್ರಿಯಂ ದಧಾತಿ, ಯದ್ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲೋ ಜಗತ್ಯೈವಾಸ್ಮಿನ್ ಪಶುನ್-ದಧಾತಿ, ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಹಿ ನಿರ್ವಪತಿ, ಪೂತ ಏವ ಸ ತೇಜಸ್ವಿನ್ಮಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವಿ ಪಶುಮಾನ್ ಭವತಿ’ ಇತಿ । ತತ್ರಾಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾಃ ಕಿಂ ಕರ್ಮನಾಮಾನಿ, ಉತ ಗುಣವಿಧಯಃ, ಅರ್ಥವಾದೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಪೂರ್ವತ್ರೇವಾಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾಃ ಕರ್ಮನಾಮಾನಿ, ವೈಶ್ವಾನರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತದ್ವಾದಶಸಕ್ತವಾಸ್ವಾಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾಃ ಕರ್ಮನಾಮಾನ್ತರ್ಭವಿಣಿ ತತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಸಕ್ತವಾಸಮ್ಬಂಧೇನ ತತ್ಪ್ರಖ್ಯನ್ಯಾಪಾದಶಿಛೋತ್ರಶಬ್ದವತ್, ಇತ್ಯುತ್ಸೂತ್ರಸ್ತಾವತ್ಪ್ರಯಮಃ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ದ್ವಾದಶಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾನಾಂ ‘ದ್ವಾದಶಾಸು ಕಪಾಲೇಷು ಸಂಸ್ಕೃತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಾ ಪುರೋಢಶದ್ವಯಪರತಯಾ ಸಕ್ತವಾಪರತ್ವಾಭಾವೇನ ಯತ್ಪ್ರಖ್ಯನ್ಯಾಪಾದಾಭಾವಾದ್ ಯಜಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ನಾಮಧೇಯಾನೀತಿ ಪಕ್ಷೋ ನ ಯುಕ್ತಃ । ಕಿನ್ತು ಅಘಾಕಪಾಲನವಕಪಾಲದಿಪುರೋಢಶರೂಪಗುಣವಿಧ್ಯರ್ಥಾ ಏತೇ ಅಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದ ಇತ್ಯನ್ಯಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ । ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರಮ್ ॥ ಪೂರ್ವವಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ಯೇ ಪೂರ್ವವಂತಃ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಸಮಂತೋ ವೈಶ್ವದೇವಾಧಿಶಬ್ದಾಸ್ತೇ ಅವಿಧಾನಾರ್ಥಾಃ ನ ಗುಣವಿಧ್ಯರ್ಥಾಃ ಅಸ್ಮಿನ್ಸ್ತವಾಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಾಃ ತತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಗುಣವಿಧಿಸಮಾರ್ಥ್ಯ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಸಿದ್ಧಾನ್ತಸ್ತು, ಅನೇಕಗುಣವಿಧಾನೇ ವಾಕ್ಯಭೇದಾಪತ್ತಯಾ ‘ವೈಶ್ವಾನರಂ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಇತಿ ವಿಹಿತಸ್ಯ ‘ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಹಿ ನಿರ್ವಪತಿ’ ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೇಣ ಪ್ರತೀತೈಕವಾಕ್ಯತಾಯಾ ಭಗ್ನಪ್ರಸಕ್ತಾದ್ ಅಂಶೇರಘಾಕಪಾಲಾಧಿಶಬ್ದಿರಂಶಿನೋ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲಸ್ಯ ಸ್ತಾವಕತ್ವೇನಾಯಂ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯರ್ಥವಾದಃ ।

‘ಯಸ್ಮಿನ್’ ಜಾತ ವಿಕಾಮಿಷ್ಠೋ ನಿರ್ವಪತಿ ಪೂತ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ಮಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವೀ ಪಶುಮಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಅಧಿಕಾರಗಳಿರಡನ್ನೂ ಒಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪೂರ್ವಫಲಸಂಯೋಗಸ್ವಭಾವೋದಿತೇನ ಸ್ಯಾದಶೇಷಭೂತತ್ವಾತ್’ (೪-೩-೩೮)<sup>೧</sup>

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪುತ್ರಜನ್ಮ ನಿಮಿತ್ತಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಫಲಾರ್ಥಕತ್ವ ಎರಡೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತ್ರಿವಿಧಾದಿನಾಮಿತಿ ॥ ಏತच्च “ತಾನಿ ದ್ವಿಧಂ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭೂತಾನಿ” ಇತ್ಯತ್ರ ಸಿದ್ಧಮ್ । ‘ತಾನಿ’ ದ್ವಿಧಾಧಿಕರಣಂ ಛಂದೋನಯೇ ವಿವೃತಮ್ ।

ತಥಾ ವೈಕವ್ಯಾಪ್ಯತಾಪ್ಯುಪಪದತ ಇತಿ । ಫಲಂನು ಅನೇಕಪುರೋಽಶಾನನುಷ್ಠಾನಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ।

ಇತಿ ದ್ವಾದಶಂ ವೈಶ್ವಾನರೇ ಅಠಾಕಪಾಲಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಯಭಾದತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೧೭-೨೨)

(೧) ಮಾಘಸಂವತ್ಸರಃ -

ಅಥ ಸಪ್ತದಶಂ ವೈಶ್ವಾನರೇಃ ಪುತ್ರಗತಫಲಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್

ಫಲಸಂಯೋಗಸ್ವಾಚೋದಿತೇ ನ ಸ್ಯಾದಶೇಷಭೂತತ್ವಾತ್ ॥ ೩೮ ॥

ಉತ್ತರಚಿಂತೋಪಯುಕ್ತತಯದಮಾರಭ್ಯತೇ । ತದಾಹ ತನ್ನರಣ್ಯೇ, ತಸ್ಯ ಚಾಪಮುಪೋದ್ಧಾತಃ ಇತಿ । ಕಾಮ್ಯೇಷಿಕಾಂಢೇ “ವೈಶ್ವಾನರಂ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ ಪುತ್ರೇ ಜಾತೇ” ಇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ಶ್ರುಯತೇ “ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಥಿಂ ನಿರ್ವಪತಿ ಸ ಪೂತ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ಮಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವೀ ಪಶುಮಾನ್ ಭವತಿ” ಇತಿ । ತದಿದಮರ್ಯಭಾದಗತಂ ಪೂತತ್ವಾದಿಕಂ, ಕೃತೌ ಫಲಾರ್ಥಭಾದಮಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತರಾತ್ರಿಸತ್ರಪ್ರತಿಷ್ಠಾವತ್ಫಲಮಿತಿ ಸ್ಥಿತೇ ತತ್ಕಿಮಿಥಿಕರ್ತುಃ ಪಿತುಃ ಫಲಮುತ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತಿ ಸಂದೇಹೇ, ಪ್ರವರ್ತನಾರೂಪವಿಧಿನಾ ವಿಧ್ಯುದೇಶ ಏವ ಕರ್ತರೀಡಸಾಧನತ್ವಬೋಧನದ್ವಾರಾ ತಸ್ಯೇವ ಪ್ರೇರೃತ್ವಾದನ್ಯಫಲೇ ಕರ್ಮತ್ವಾನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರೇರಣಾಯೋಗಾತ್, “ಅಶ್ವಿನಾದಧೀತ” ಇತ್ಯಾಧಾನಗತಾತ್ಮನೇಪದೇನ ಕರ್ತೃಗಾಮಿಫಲಬೋಧನಾದ್ವಿಸಾಧ್ಯಕರ್ಮಫಲಾನಾಮಧಾತ್ವ-ಗಾಮಿತ್ವನಿಯಮಾವಗಮಾತ್ಪಿತುರೇವ ತತ್ಫಲಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ, “ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಥಿಂ ನಿರ್ವಪತಿ ಸ ಪೂತಃ” ಇತಿ ಫಲಸಮರ್ಪಕಾರ್ಯಭಾದ ಏವ “ಸಃ” ಇತಿ ಜಾತಮೇವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ತಸ್ಯೇವ ಫಲೋಕ್ತಃ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್, ಪುತ್ರಪೂತತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪಿತುರಭಿಲಿಖಿತತ್ವೇನಾಧಾನಗತಾತ್ಮನೇಪದಾವಿರೋಧಾच्च ಪುತ್ರಫಲಮೇವ ಪೂತತ್ವಾದಿಕಮಿತಿ । ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ ॥ ಫಲಸಂಯೋಗಸ್ತಿತ್ವಿತಿ ॥ ಅಚೋದಿತೇ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಅನುಕ್ತೇ ಪಿತರಿ ಫಲಸಂಯೋಗೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯ ಪಿತೃಗತಫಲಪ್ರತೀತೌ ಶೇಷಭೂತತ್ವಾ-ಮಾಭಾದಿತಿ । ಫಲಂನು, ಪುತ್ರಗತಪೂತತ್ವಾಭ್ಯುದೇಶಾನಾನುಷ್ಠಾನಮ್ । ಏವಾ ವೈಶ್ವಾನರೇಷಿವಿವಿಧವಾಕ್ಯೇ ಪುತ್ರಜನ್ಮನಿಮಿಸಕತ್ವಸ್ಯ ಆರ್ಯಭಾದಿಕಫಲಸ್ಯ ನ ಶ್ರವಣಾನೈಮಿತಿಕಾಮ್ಯೇಷಿರಿತ್ಯಾಹುಃ ।

ಇತಿ ಸಪ್ತದಶಂ ವೈಶ್ವಾನರೇಃ ಪುತ್ರಗತಫಲಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್

ಗೋದೋಹನೆತಿ ||

ವ್ರೇಹ್ಯಾದಿಗಳು ಕೇವಲ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವುಗಳೆಂಬ ವಿಚಾರವು 'ತಾನಿ ದ್ವೈಧಂ ಗುಣಪ್ರಧಾನ-ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ. ಈ ದ್ವೈಧಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಛಂದೋಽಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗೋದೋಹನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗೋದೋಹನವು ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಚತುರ್ದಸ್ಯಾಥಪಾದೇ "ಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರೀತಿ: ಪುರುಷಸ್ಯ ತಕ್ಷಿಪ್ಸಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಾ-ವಿಮಕ್ತತ್ವಾತ್" ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ತೃತೀಯವರ್ಣಕೇ "ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಣಯೇತ್" ಇತಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಪ್ರಕರಣೇ ಶ್ರುತಂ ಗೋದೋಹನಂ ಕೃತ್ವರ್ಯಮಪ್ಯುತ ಪುರುಷಾರ್ಥಮೇವೇತಿ ಸಂಶಯೇ

'ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀತಿ: ಪುರುಷಸ್ಯ ಲಿಪ್ಸಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಾವಿಮಕ್ತತ್ವಾತ್' (೪-೧-)

(೧) ಮಾದ್ರಸಕ್ತಃ -

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಂ ಕೃತ್ವರ್ಯಪುರುಷಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಾಧಿಕರಣಮ್

ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀತಿ: ಪುರುಷಸ್ಯ ಲಿಪ್ಸಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಾವಿಮಕ್ತತ್ವಾತ್ || ೨ ||

ಏತದಪಿ ಸೂತ್ರಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋ: ಕೃತ್ವರ್ಯಪುರುಷಾರ್ಥಯೋರ್ದಕ್ಷಿಣೋಕ್ತಿಪರಮ್ । ತಸ್ಯಾರ್ಥ: , ಯಸ್ಮಿನ್ ಭಾವನಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರೇ ನಿರ್ವೃತ್ತೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಲಿಪ್ಸಾ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಅರ್ಥಲಕ್ಷಣಾ ಫಲಕರಣವಿಷಯಿಣಿ । ಭಾವನಾಃ ಫಲಕರಣಾಭ್ಯಾಮವಿಮಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ । ಅತ್ರ ಪುರುಷಾರ್ಥ-ಲಕ್ಷಣಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣತಯಾ ಪ್ರಧಾನಭಾವನಾಕಥಮ್ಭಾವಾಕಾಂಕ್ಷಾಪೂರ್ಣಕ್ಷಮತಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕೃತ್ವರ್ಯಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಕೃತ್ವರ್ಯಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಭಾವನಾಕರ್ತೃಕಾಕಾಂಕ್ಷಾವಿಷಯತ್ವಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಿತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಲಕ್ಷಣಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಕೇವಲಲಕ್ಷಣೋಕ್ತಿಮಾತ್ರಪರತ್ವೇಽಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ-ಶಾಸ್ತ್ರಾನಂತರ್ಭಾವಾಪತ್ಯಾ ವರ್ಣಕಚತುರ್ದಶಪರತ್ವೇನೇದಂ ಸೂತ್ರಂ ಯೋಜಯಂತಿ ।

ಪ್ರಥಮಂ ವರ್ಣಕಮ್

ತಥಾ ಹಿ, ಕೃತ್ವರ್ಯಪುರುಷಾರ್ಥಯೋರ್ದೇಹಕಂ ಲಕ್ಷಣಂ ನಿರೂಪಣಾರ್ಹಮುತ ನೇತಿ ಸನ್ದೇಹೇ, ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಕೃತಾವನುಷ್ಠೇಯ: ಕೃತ್ವರ್ಯ: ಪುರುಷೇಣಾರ್ಥಮಾನ: ಪುರುಷಾರ್ಥ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ: ಪುರುಷಾರ್ಥೇ "ಗೋದೋಹನೇನಾಪ: ಪ್ರಣಯೇತ್ಪಶುಕಾಮ:" ಇತ್ಯುಕ್ತಗೋದೋಹನಾದಾವಾಚಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಜಾದೌ ಕೃತ್ವರ್ಯೇ ಅನುಷ್ಠೇಯತಯಾ ಪುರುಷೇಣಾರ್ಥಮಾನೇಽಂತ್ಯಸ್ಯಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೇರಿತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ಕೃತುಸ್ವರೂಪಪೀಷ್ಕಲ್ಪಾಯ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಕೃತ್ವರ್ಯ: । ಯಥಾ ಪ್ರಯಾಜಾದಿ: । ನಹಿ ಪ್ರಯಾಜಾದಿभि: ಪುರುಷಸ್ಯ ಕಾಚಿತ್ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ, ಯೇನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋ ಭವೇತ್ । ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕ್ರತುಸ್ತು ತೈ: ಪ್ರಯಾಜಾದಿभि: ಫಲಜನನಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಪೀಷ್ಕಲ್ಪಂ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



प्राप्त इति क्रत्वर्थः । पुरुषप्रीतये विधीयमानः पुरुषार्थः । यथा दर्शपूर्णमासयोः श्रुतगोदोहनादिः । नहि गोदोहनं क्रत्वर्थम् । तदभावेऽपि 'चमसेनापः प्रणयेत्' इत्युक्तचमसेन क्रतुपौष्कल्पसिद्धेः । अनयोः प्रागुक्तलक्षणाभ्यामनर्थान्तरत्वादिति । फलन्तु, लक्ष्यस्वरूपावगतिः ।

### द्वितीयं वर्णकम्

द्वितीयं वर्णकन्तु, 'स्वर्गकामो यजेत' इत्यादी श्रुतस्वर्गादिफलांशो विधिः प्रयोजको न वेति सन्देहे फलस्यांशत्रयोपेतविधेयभावनाविशेषणत्वात् करणांशस्येवेतिकर्तव्यतांशस्येव च फलांशस्यापि विधेयत्वमिति प्राप्ते सिद्धान्तः, अप्रवृत्तप्रवर्तनात्मा हि विधिः । स्वरसतः सुन्दरे फले रागादेव प्रवर्तमानं पुरुषं प्रति कथं प्रवर्तयितुं फलं विदध्यात् । अतो न फलांशो विधिः प्रयोजक इति । फलन्तु, पूर्वपक्षे ज्ञेयविधिना वैरिवधस्यापि विधानात् 'न हिंस्यात्' इति निषेधाविषयतया अग्रीषोमीयपशुहिंसायामिवारिवधनिमित्तकदुरित-निवृत्त्यर्थकप्रायश्चित्ताननुष्ठानम् । सिद्धान्ते तु निषेधाविषयत्वादनुष्ठानमिति ।

### भाष्यकारीयं प्रथमं वर्णकम् ।

ननु 'फलश्चाकर्मसन्निधौ' इति द्वितीयाध्यायतृतीयपादीयाधिकरण एव फलविधेयतायाः सिद्धान्तितत्वाच्चैवं विचारो युक्तः । अत एव नैव भाष्यकारोऽवादीदिति चेत्तर्हस्तु भाष्योक्तमेव वर्णकद्वयम् । तथा हि, दर्शपूर्णमासयोः श्रूयते 'चमसेनापः प्रणयेद् गोदोहनेन पशुकामस्य' इति । गोदोहनकलशस्य गोदोहनेति नाम । तत्र सन्देहः, गोदोहनं क्रत्वर्थं पुरुषार्थश्चोत पुरुषार्थमेवेति । पशुकामस्येति षष्ठीश्रुत्या पशुफलहेतुताश्रवणेन पुरुषार्थत्वस्य, अपां प्रणयनेन क्रतूपकारकतया क्रत्वर्थत्वस्य च भानेनोभयार्थम् । तथा चोभयप्रयुक्तं तदनुष्ठानमिति प्राप्ते सिद्धान्तः, किमुपकारकत्वमेव शेषत्वं मत्वा तेन हेतुना क्रत्वर्थत्वं ब्रूये । अथानुषङ्गस्य क्रतूपकारकत्वायोगात्तदन्यथानुपपत्त्या वा । नायः । द्रव्यगुणसंस्कारेषु बादरिः, शेषः परार्थत्वादिति पूर्वाध्यायादिभाग एवोपकारकत्वरूपशेषत्वस्य निरासात् । नान्त्यः, अग्र्यर्थस्याप्याधानस्य क्रतूपकारकत्ववदन्यार्थस्यापि गोदोहनस्यापां प्रणयनद्वारा क्रतूपकारकत्वोपपत्तेः षष्ठीश्रुत्या पुरुषार्थमेव गोदोहनमिति फलप्रयुक्तमेव तदनुष्ठानम् । ननु क्रतुप्रयुक्तम् । क्रतुप्रकरणस्य श्रुत्या बाधादिति । अत्र पक्षे सूत्रार्थस्तु, यस्मिन् गोदोहनादाबुपादीयमाने पुरुषस्य प्रीतिरुपदिश्यते तस्य गोदोहनादेः लिप्ताऽनुष्ठितिरर्थलक्षणा पुरुषार्थप्रयुक्ता । ननु क्रतुप्रयुक्ता । तस्य पुरुषार्थाविभक्तत्वादिति । फलन्तु, गोदोहनस्या-क्रत्वर्थत्वाद्विकृतिष्वनतिदेशः । क्रतूपकारकत्वमात्रेण क्रत्वर्थत्वशङ्का निर्दलेति मत्वा भाष्ये, एवं वेति द्रव्यार्जनमुदाहृत्य वर्णकान्तरमुक्तम् ।

### भाष्यकारीयं वर्णकान्तरम् ।

ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೂರನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೀಗಿದೆ - 'ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಪೂರ್ಣೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗೋದ... ಕೇವಲ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಷಷ್ಠೀಶ್ರುತ್ಯಾ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಂ ಕ್ರುತುಪಕಾರಕತ್ವಾಚ್ಚ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥಮಿತ್ಯುಭಯಾರ್ಥಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೆ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನೈಃ, ರಾಜನ್ಯಸ್ಯ ಜಯಾದಿನಾ, ವೈಶ್ಯಸ್ಯ ಕೃಷ್ಯಾದಿನ್ಯೇವಂ ಶ್ರುತೋ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೇ ನಿಯಮಃ । ಕಿಮೇವಂ ನಿಯಮೈಃ ಸಂಪಾದಿತಾ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥೇತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು, ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೋದ್ದೇಶೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದೀನಾಂ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ತದುಪಾಯನಿಯಮಸ್ತದ್ವಿಧಿಃ ತಾವದ್ಭವತಿ । ಅನ್ಯಾಚ್ಚ ತತ್ಸ್ವರೂಪೇ ತತ್ಕಾರ್ಯೇ ಬೋಪಯೋಗೀತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ನ ಚಾತ್ರೋಪಾಯನಿಯಮೋ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾಬುಪ-ಯುಜ್ಯತೇ । ತೇನ ವಿಧಿ ವಾರ್ತಾದಿನಾಪಿ ತತ್ಸಂಭವಾತ್ । ಅतो ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೇನ ಜಾಯಮಾನ-ಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗಿತಯಾ ತದನ್ವಯಮುಪಾಯನಿಯಮಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹ್ಯಮ್ । ತದ್ವದಿ ಶ್ರುತಪ್ರತಿಪಾದಾದಿರೂಪಂ ದೃಢಮೇವ ಪ್ರಯೋಜನಂ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಕಾರ್ಯ ಸ್ವಾತ್ತದಾಪ್ಯುಪಾಯನಿಯಮವಿಧಿವ್ಯರ್ಥ ಉಪಾಯಾನಂತರಾರ್ಜಿತವಿತ್ತೇನಾಪಿ ದೃಢಪ್ರಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಃ । ತಸ್ಮಾದುಪಾಯನಿಯಮವಿಧಿಬಲಾತ್ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥಾ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಕಲ್ಪಯತೇ । ಉಂ ಹಿ ಸತಿ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥಸ್ಯಾದೃಢತ್ವಾನಿಮೇನೈವಾರ್ಜನಂ ನಿಷ್ಪಾದಯತೀತಿ ನಾನರ್ಥಕ್ಯಂ ನಿಯಮವಿಧೇರೀತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಂ ರಾಗಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಮ್ । ರಾಗತಸ್ತದುಪಾರ್ಜಿತಶ್ಚ ಪುರುಷಪ್ರೀತಿಕರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೋಽವಗಮ್ಯಮಾನಂ ನ ನಿಯಮವಿಧ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಬಲಾದನುಮೀಯಮಾನಕ್ರುತ್ವರ್ಥತ್ವೇನ ವಾಧಿತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಮೇವ । ಕ್ರುತುರಪ್ಯಾಮುಖಿಕಪ್ರೀತಿಕಾರಿತಯಾ ಪುರುಷಕಾರ್ಯಾಗಮನ್ಯತಮ ಇತಿ ಭೋಜನಾದಿಕಾರ್ಯಾಂತರ ಇವ ಕ್ರುತಾವಪ್ಯುಪಯುಜ್ಯತೇ । ನತು ಕ್ರುತೋರೇವಾನ್ಯಮ್ । ತಯಾ ಸತಿ ಜೀವನಲೋಪಾಕ್ರತುರೇವ ನ ಸಿದ್ಧಿಶ್ಚೇತ್ । ಉಪಾಯನಿಯಮವಿಧಿಸ್ತುಪಾಯಾನಂತರೇವಾರ್ಜನೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿವಕ್ಷಯೋಪಪದತೇ । ತಸ್ಮಾದ್ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಮ್ । ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ,

ಷಣ್ಣಾಂತು ಕರ್ಮಣಾಮಸ್ಯ ತ್ರಿಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜೀವಿಕಾ ।

ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನೇ ಶೈವ ವಿಶ್ವಾಧಾಚ್ಚ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಃ ॥ ಇತಿ

ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ತು, ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ರವ್ಯೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ ತಸ್ಯ ಲಿಪ್ತಾ ಆರ್ಜನಮ್ ಅರ್ಥಲಕ್ಷಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಭೂತಾ । ತಸ್ಯ ಪ್ರೀತ್ಯವಿಭಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂತು, “ಅಗ್ರಯೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಘಾಕಪಾಲಂ ನಿವಪೇತ್, ಯಸ್ಯಾಽಹಿತಾಃ ಸತೋಽಗ್ನಿಗ್ಹಾನ್ ದಹೇತ್” ಇತಿ ದ್ರವ್ಯೋಪಧಾತೇ ಚೋದಮಾನಾ ಕ್ಷಾಮವತೀಶ್ವರೀಪಿ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಸ್ಯ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥತ್ವಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥಾ ಭವತೀತಿ ನ ತಸ್ಯಾಃ ಪೃಥಕ್ಫಲಕಲ್ಪನಮ್ । ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತುಪಾರ್ಜಿತವಿತ್ತಸ್ಯ ಪುಮರ್ಥತ್ವೇ ತದುಪಧಾತೇ ಚೋದಮಾನಾ ಕ್ಷಾಮವತೀಶ್ವರೀಪಿ ಪುರುಷಾರ್ಥೇತಿ ಪೃಥಕ್ಫಲಕಲ್ಪನಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ ಕ್ರುತ್ವರ್ಥಪುರುಷಾರ್ಥಯೋರ್ದಕ್ಷಣಾಧಿಕರಣಮ್

‘ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪಕ್ಷ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪಶುಕಾಮನೆಯೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಗೋದೋಹನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕೃತುವಿಗೆ ಉಪಕಾರವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೂ ಸಹ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನ, ಕೃತು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬೆರಡೂ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** उपकारकत्वलक्षणशेषत्वनिराकरणादन्यार्थस्यापि क्रतूपकारकत्वा-  
विरोधात् श्रुत्या पुरुषार्थत्वमेवेति सिद्धान्तितम् ॥

ಉಪಕಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೋದೋಹನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕೃತುವಿಗೆ ಉಪಕಾರಕ ಆಗಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೋದೋಹನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** दध्यादीनामिति ॥ चतुर्थस्य तृतीयपादे “एकस्य तूभयत्वे संयोगपृथक्त्वम्” इति तृतीयाधिकरणे “दध्नेन्द्रियकामस्य जुहुयात्” इत्यत्राग्निहोत्रप्रकरणगते वाक्ये किं काम्यमेव दधि नित्येऽप्यग्निहोत्रे स्यादुत ततोऽन्यन्नित्य इति संशये

‘ಎಕಸ್ಯ ತೂಭಯತ್ವೇ ಸಂಯೋಗಪೃಥಕ್ತ್ವಮ್’ (೪-೩-೩)<sup>೧</sup>

(೧) भाट्टसङ्ग्रह: -

अथ तृतीयं संयोगपृथक्त्वन्याये दध्यादेर्नित्यनैमित्तिकोभयार्थताधिकरणम्

(सूत्राणि ५-७)

एकस्य तूभयत्वे संयोगपृथक्त्वम् ॥ ५ ॥

(शेष इति चेत् ॥६॥ नार्थपृथक्त्वात् ॥७॥)

ಪೂರ್ವನ्याಯೇನಾತ್ರ ಶಾಕ್ನನಾತ್ಸಙ್ಗತಿ: । ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ “ದಧ್ನೆಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್” ಇತಿ ಶ್ರುಯತೇ । ತತ್ಕಿಂ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥ ದಧಿ ನಿತ್ಯೇಽಪಿ ಸ್ಯಾದುತ ಕೃತ್ವರ್ಥಮನ್ಯದೇವ ಸಂಪಾದ್ಯಮಿತಿ ಸಂದೇಹೇ, ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ ಕಾಮ್ಯದಧ್ನ: ಕೃತ್ವರ್ಥತ್ವಾಯೋಗಾತ್ತದರ್ಥಮನ್ಯದೇವ ದಧಿ ಸಂಪಾದ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ:; “ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ” ಇತಿ ಕಾಮಸಂಯೋಗರಹಿತವಾಕ್ಯಾಂತರಸ್ಯಾಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಪ್ರಕರಣೇ ಶ್ರವಣೇನೈಕಸ್ಯಾಪಿ ದಧ್ನೋ ವಾಕ್ಯದ್ವಯೇನ ನಿತೃತ್ವಂ ಕಾಮ್ಯತ್ವವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯಾದುಭಯಾರ್ಥ ದಧಿತಿ । एवं “ಖಾದಿರೇ ಬಧ್ನಾತಿ” “ಖಾದಿರಂ ವೀರ್ಯಕಾಮಸ್ಯ ಪೂಂ ಕುರ್ವತಿ” ಇತ್ಯಾಥಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಏಕಸ್ಯ ದಧ್ಯಾದೇರುಭಯಾರ್ಥತ್ವೇ ನಿತೃತ್ವೇ ಕಾಮ್ಯತ್ವೇ ಚ ಸಂಯೋಗಪೃಥಕ್ತ್ವಂ ಸಂಯೋಗಯೋ: ಕೃತುಸಂಯೋಗಫಲಸಂಯೋಗಯೋ: ಕೃತ್ವಂ ಮಿಶ್ರವಾಕ್ಯೋಕ್ತವತ್ವಾ ಕಾರಣಂ ಭವತಿ । ತಚ್ಚೇಹಾಸ್ತಿ । “ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ”

‘ದಧ್ನೇಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್’ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮ್ಯವಾದ ದಧಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದಧಿಯು ನಿತ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕಾಮ್ಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಸಮ್ಮಗದನ್ಯದೇವ ನित್ಯೇ ಸ್ಯಾತ್ । ನಚ ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿತಿ ದಧ್ನೋ ನಿತ್ಯಾರ್ಥತ್ವಮಪಿ ಶ್ರೂತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯ ಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

**ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ -** ಕಾಮ್ಯವಾದ ದಧಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯವಲ್ಲದ ದಧಿಯನ್ನೇ ನಿತ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವೆನ್ನಬೇಕು. ಇನ್ನು ‘ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಧಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅದೂ ಸಹ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ನಿತ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ದಧಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಉಭಯೋಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೇ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಾಸಮ್ಮಗದನ್ಯದೇವ ನಿತ್ಯಾರ್ಥತ್ವಮಪಿ ಶ್ರೂತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯ ಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

**ಸಿದ್ಧಾಂತ -** ಆದ್ದರಿಂದ ‘ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಧಿಗೆ ಕ್ರತುಸಂಬಂಧವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ‘ದಧ್ನಾ ಇಂದ್ರಿಯ ಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಧಿಗೆ ಫಲಸಂಬಂಧವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕ್ರತುಸಂಬಂಧ, ಫಲಸಂಬಂಧಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಎರಡನ್ನೂ ಸಹ ದಧಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.** ‘ವ್ರೀಹಿ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಕ್ರತುಪ್ರಯೋಜನತ್ವವು ಕಂಡಿದೆ. ಗೋದೋಹನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರಯೋಜನತ್ವವು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ದಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಪ್ರಯೋಜನತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರಯೋಜನತ್ವವೆರಡೂ ಸಹ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं दृष्टान्तपरं पूर्वार्धं व्यक्तीकृत्योत्तरार्धोक्तं दार्ष्टान्तिकं व्यनक्ति - अन्यत्रेत्यादिना ॥ सत्त्वेऽपीति ॥ ब्रह्मण्युभयमुपपन्नमित्यन्वयः ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ‘ದರ್ವಿಹೋಮಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದರು. ಈಗ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅನ್ಯತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಭಯಮುಪಪನ್ನಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

“दध्नेन्द्रियकामस्य” इति वाक्यद्वयश्रवणादिति । फलन्तु, पूर्वपक्षे फलार्थतयैवोपादानम् ।

सिद्धान्ते तु क्रत्वर्थतयाऽपीति ।

इति तृतीयं संयोगपृथक्त्वन्याये दध्यादेर्नित्यनैमित्तिकोभयार्थताधिकरणम् (सूत्राणि ५-७)

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೨)

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ದೃಶಾಂತೋತ್ತಯಾ ಸಮ್ಮಾವನೈವೋಕ್ತಾ । ನತು ಪ್ರಮೇಯಂ ತೇನ ಸಿಧ್ಯತಿ ।  
 ಮಾನಾಧೀನತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೇತ್ಯತ: “ಅಣೀರಣೀಯಾನಿತ್ಯಾಧಾಗಮಸ್ಯೋಭಯಕಾರ್ಯದರ್ಶನಾನುಮಾನಸ್ಯ  
 ಯಶೋದಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್” ಇತಿ ಸುಧಾವಾಕ್ಯಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಾನ್ಯಾಹ

ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದರಿಂದ ವಿಷಯವು ಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ  
 ಪ್ರಮೇಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ.  
 ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದು ಎಷ್ಟು ಸೂಕ್ತ ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸುಧಾವಾಕ್ಯವನ್ನೇ  
 ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಣೀರಣೀಯಾನಿತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಸ್ಯೋಭಯಕಾರ್ಯದರ್ಶನಾನುಮಾನಸ್ಯ  
 ಯಶೋದಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್’ ಅಣೀರಣೀಯಾನ್ ಮುಂತಾದ ಆಗಮ ಹಾಗೂ  
 ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನ ಹಾಗೂ ಯಶೋದಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೀಗೆ  
 ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುತ್ತವೆಂದು ಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ  
 ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಣುನೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಣುನೀತಿ ॥ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣ ಇತ್ಯರ್ಥ: । उक्तञ्च सञ्चायरत्नावल्यां  
 “दृष्टश्चैवंविधः प्रभावो यशोदया गोविन्दे । तथाहि भागवतवचनम् -

पीतप्रायस्य जननी सुतस्य रुचिरस्मितम् ।  
 मुखं लालयती राजन् जृम्भतो ददृशोऽखिलम् ।

खं रोदसी ज्योतिरनीकमास्ये सूर्येन्दुवह्निश्चसनानृषींश्च” इत्यादि इति ॥

‘ಅಣುನಿ’ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನೇ ಸನ್ಮಾಯರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ  
 ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ದೃಷ್ಟಶ್ಚೈವಂವಿಧಃ ಪ್ರಭಾವೋ ಯಶೋದಯಾ ಗೋವಿಂದೇ’  
 ‘ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಕಾರ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಯಶೋದೆಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಭಾಗವತದ ವಾಕ್ಯ  
 ಹೀಗಿದೆ -

पितृप्रायस्य जननी सुतस्य रुचिरस्मितम् ।

मुखं लालयती राजन् जृम्भतो ददृशोऽखिलम् ॥

ಖಂ ರೋದಸೀ ಜ್ಯೋತಿರನೀಕಮಾಸ್ಯೇ ಸೂರ್ಯೇಂದುವಹ್ನಿಶ್ಚಸನಾನೃಷೀಂಶ್ಚ

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಾಯಿಯಾದ ಯಶೋದೆಯ ಮುಂದೆ-ಸುಂದರವಾದ ಕೋಮಲವಾದ ಮುಖಕಮಲವನ್ನು  
 ತೆರೆದಾಗ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ವಹ್ನಿ, ಯಕ್ಷಿಗಳು, ಆಕಾಶ. ಹೀಗೆ ಸಮಗ್ರ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ  
 ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಳು’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯೇತಿ ॥ ಅಣುತ್ವಾನುಮಾಪಕಸ್ಯ । महत्त्वलिङ्गस्य  
 महत्त्वानुमापकस्येत्यर्थ: । सत्त्वादित्यन्वय: ।

‘ಅಣುತ್ತಲಿಂಗಸ್ಯ’ ಎಂದರೆ ‘ಅಣುತ್ತಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಮಹತ್ತಲಿಂಗಸ್ಯ’ ಎಂದರೆ ‘ಮಹತ್ತಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗ’ ಎಂದರ್ಥ. ಇದಕ್ಕೆ ‘ಸತ್ವಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

एतच्च -

“गोपिकोल्बले दाम्ना बबन्ध प्राकृतं यथा ।

तद्वाम बध्यमानस्य स्वार्भकस्य कृतागसः ।

अङ्गुलोनमभूतेन सन्दधेऽन्यच्च गोपिका”

इत्यादिना “दृष्ट्वापरिश्रमं कृष्णः कृपयाऽऽसीत्स्वबन्धने” इत्यादिना चावसेयम् ।

ಗೋಪಿಕೋಲೂಖಲೇ ದಾಮ್ನಾ ಬಬಂಧ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಯಥಾ ।

ತದ್ವಾಮ ಬದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಭಕಸ್ಯ ಕೃತಾಗಸಃ ।

ದ್ವಂಗುಲೋನಮಭೂತ್ತೇನ ಸಂದಧೇಽನ್ಯಚ್ಚ ಗೋಪಿಕಾ

ಗೋಪಿಕೆಯು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಒರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಳು. ಎಷ್ಟೇ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ‘ದೃಷ್ಟ್ವಾಪರಿಶ್ರಮಂ ಕೃಷ್ಣಃ ಕೃಪಯಾಽಽಸೀತ್ ಸ್ವಬಂಧನೇ’ ಗೋಪಿಕೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನೋಡಿ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವತಃ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಣುತ್ತ-ಮಹತ್ತಕಾರ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ನೋಡಿದ್ದಾಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - अणोर्महत इति च पञ्चमी । नन्वेवं घटादावपि रूपरसवदणुत्वमहत्त्वे स्यातामित्यत “एकत्र युगपदणुत्वमहत्त्वविरोधस्तु प्राकृतत्वोपाधिकृतः” इति सन्न्यायरत्नावल्युक्तमाह - अणुत्वादेरिति ॥

‘ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಣೋಃ’ ‘ಮಹತಃ’ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿದೆ. ಅಣುವಿನ ದೇಸಿಯಿಂದ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್ಪದಾರ್ಥದ ದೇಸಿಯಿಂದ ಮಹೀಯಾನ್ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಣುತ್ತ-ಮಹತ್ತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಒಂದೇ ಘಟದಲ್ಲಿ ರೂಪರಸಗಳಿರುವಂತೆ ಅಣುತ್ತ-ಮಹತ್ತಗಳೂ ಸಹ ಇರಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ. ‘ಏಕತ್ರ ಯುಗಪದಣುತ್ವಮಹತ್ವವಿರೋಧಸ್ತು ಪ್ರಾಕೃತತ್ವೋಪಾಧಿಕೃತಃ’ ಎಂಬ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಣುತ್ತಾದೇಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಅಂದರೆ ಅಣುತ್ತ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಷ್ಟೇ

ವಿರೋಧವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವೂ ಇದ್ದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದು ಮಹತ್ತ್ವವಿರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವನ್ನು ಉಪಾದಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದಾಗ ಒಂದೇ ಘಟದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಆದಿಪದೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಾದಿಗ್ರಹ: - ಭೇದೇತಿ || ಯಥಾ ಭೇದೇನ ಸ್ವೀಕರಣಾದೇರಗುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಾದಿನಿರ್ವಾಹಸ್ತಥೇಹ 'ನೇಹ ನಾನಾ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಭೇದಸ್ಯ ನಿಷೇಧೇನ ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ತತ್ಪ್ರತಿನಿಧಿತತ್ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕಸ್ಯ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: |

ಆದಿಪದದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧೇಃ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸೂಜಿ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೆ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳು ಭೇದವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಸೂಜಿ ಹಾಗೂ ಹಂಡೆಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂಜಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವಕ್ಕೂ, ಹಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ 'ನೇಹ ನಾನಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭೇದವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ; ಭೇದಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಭೇದದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಭೇದದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವಂತಹ ವಿಶೇಷವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಇತ್ಯಾದಾವಿತಿ "ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮ:" ಇತಿ भाष्यं ग्राह्यम् । उक्तञ्च छान्दोग्यभाष्ये सप्तमे "अल्पपरिमाणस्यापि महत्परिमाणं च युज्यतेऽचिन्त्यशक्तित्वात् । यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या" इत्यादि ।

ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದಷ್ಟೇ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ' 'ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾಪಿ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣಂ ಚ ಯುಜ್ಯತೇಽಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್' । ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾ' ಭಗವಂತನು ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವ ಕಾರಣ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು. 'ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದು ಭಾಗವತವಾಕ್ಯ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗತಿಗಳುಳ್ಳ ಧರ್ಮಗಳು; ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳ ಸಹವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उक्तं चात्र तत्त्वप्रदीपे 'यद्यपि लोकेऽस्थूलत्वानणुत्वादयो धर्मा एकत्र विरुद्धाः । तथापि विष्णावैश्वर्यादुपपद्यन्ते । तदाह विरुद्धधर्मरूपोऽसावैश्वयाति' इति

ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಕೇಽಸ್ಥೂಲತ್ವಾನಣುತ್ವಾದಯೋ ಧರ್ಮಾ ಏಕತ್ರ ವಿರುದ್ಧಾಃ । ತಥಾಪಿ ವಿಷ್ಣಾವೈಶ್ವರ್ಯಾದುಪಪದ್ಯಂತೇ । ತದಾಹ 'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್' 'ವಸ್ತುತಃ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನೇ 'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत इति ॥ यतो ब्रह्म विरुद्धलक्षणैर्युक्तमेवातो विरुद्धार्थप्रतिपादकमिव प्रतीतमपि वाक्यं तत्त्वतो व्याख्याय हरौ योजनीयं योजयितुं शक्यमिति ।

'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿರುದ್ಧಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವನೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಕಾಣುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वणुत्वमहत्त्वयोरन्यत्र सहानवस्थानरूपविरोधमभ्युपेत्य ब्रह्मण्यप्राकृतत्वेन वा विशेषबलेनाचिन्तयैश्वर्येण वा द्वयमप्युपपन्नमित्युक्तम-युक्तमिव । अणुत्वमहत्त्वादಿपरिमाणಾವान्तरजातेर्वैशेषिकाधिकरणानुव्याख्यानादौ निराकृतत्वात् । परिमाणापकर्षोत्कर्षयोरेवाणुत्वादिशब्दार्थत्वात्तयोश्च प्रतिवस्तु स्थितेरभ्युपगतत्वेन विरोधस्यैवाभावात् ।

उक्तं चानुव्याख्याने -

अणुत्वं च महत्त्वं च परमाणावणावपि ।

कथं त्र्यणुकपूर्वेषु नाणुत्वमपि कथ्यत ॥ इति ।

अणुत्वं च महत्त्वं च यतो वस्तुव्यपेक्षया ।

तारतम्यस्थिता यस्मात्पदार्थास्सर्व एव च ॥

इति चेत्



ಆಕ್ಷೇಪ - ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಸಹ ಅನವಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಕೃತತ್ವದ ಬಲದಿಂದ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಇದು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಂಜಸವೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅವಾಂತರಜಾತಿಯನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಿಮಾಣ ಅಪಕರ್ಷವೇ ಅಣುತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪರಿಮಾಣದ ಉತ್ಕರ್ಷವೇ ಮಹತ್ತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಪರಿಮಾಣ ಅಪಕರ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರಿಮಾಣ ಉತ್ಕರ್ಷಗಳು ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇದನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

ಅಣುತ್ವಂ ಚ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಚ ಪರಮಾಣಾವಣಾವಪಿ |

ಕಥಂ ತ್ರ್ಯಣುಕಪೂರ್ವೇಷು ನಾಣುತ್ವಮಪಿ ಕಥ್ಯತೇ || ಇತಿ |

ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡು ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ತ್ರ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದವೆಡೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸರಿ?

ಅಣುತ್ವಂ ಚ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಚ ಯತೋ ವಸ್ತುವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ |

ತಾರತಮ್ಯಸ್ಥಿತಾ ಯಸ್ಮಾತ್ ಪದಾರ್ಥಃಸರ್ವ ಏವ ಚ ||

ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ವಸ್ತುಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಮೈವಮ್ | ತಾತ್ಪರ್ಯಭೇದಾತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವೇನ ತತೋಽಧಿಕಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋಭಾವೇನ ತದಪೇಕ್ಷಯಾಽಣುತ್ವಾಸಮ್ಮವಾತ್ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಸ್ವಸ್ಯಾಣುತ್ವಸ್ಯ ವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಘಟಾದಾವರ್ಶನಾದ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯುಕ್ತಯುಕ್ತಯಾ ತಯೋಸ್ಸಮರ್ಥನಾತ್ |

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಭೇದವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ತನ್ನ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಿರೋಧವನ್ನು ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಘಟಪಟಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाचोक्तमत्र सुधायां “न चैकपरिमाणोपेतमेवोत्कृष्टापकृष्टापेक्षयाऽणु महदीर्घं ह्रस्वं चेत्युच्यत इत्याश्रयणेन विरोधपरिहारः । घटादितुल्यत्वेन अवक्तव्यत्वात् । उत्कृष्टापकृष्टपरिमाणद्रव्यान्तराभावाच्च” इति ।

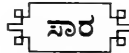
ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ‘ನಚ ಏಕಪರಿಮಾಣೋಪೇತಮೇವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾಪಕೃಷ್ಟಾಪೇಕ್ಷಯಾಽಣು ಮಹದ್ದೀರ್ಘಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ಚೇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಃ । ಘಟಾದಿತುಲ್ಯತ್ವೇನ ಅವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾಪಕೃಷ್ಟಪರಿಮಾಣದ್ರವ್ಯಾಂತರಾಭಾವಾಚ್ಚ’ ಒಂದೇ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಪಕೃಷ್ಟವಾದ ತನ್ನ ರೂಪಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಣು, ಮಹತ್, ದೀರ್ಘ, ಹ್ರಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ತನಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ದ್ರವ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा “अणीयांश्च महीयांश्च भगवानागमोदितः” इति वैशेषिकनयानु-  
व्याख्यानव्याख्यावसरे चोक्तम् । “नन्वेवं स्वस्मादेव स्वयमुत्कृष्टोऽपकृष्टश्चेत्यागतम् ।  
को नेत्याह” इत्यादि ।

ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ‘ಅಣೀಯಾಂಶ್ಚ ಮಹೀಯಾಂಶ್ಚ ಭಗವಾನಾಗಮೋದಿತಃ’ ಎಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ‘ನನ್ನೇವಂ ಸ್ವಸ್ತಾದೇವ ಸ್ವಯಮುತ್ಕೃಷ್ಟೋಽಪಕೃಷ್ಟಶ್ಚೇತ್ಯಾಗತಮ್’ । ಕೋ ನೇತ್ಯಾಹ’ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನಿಂದಲೇ ತಾನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಅಪಕೃಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ‘ಆಗಲಿ; ಯಾರು ಇಲ್ಲ ಎಂದವರು?’ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿ, ವಿಶೇಷ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.

**ಗುರರಾಜೀಯಮ್** - दर्शपूर्णमासादीनामित्यादि ॥ दर्शपूर्णमासाग्निहोत्र-ज्योतिष्टोमानां सर्वाङ्गोपदेशेन केवलप्रकृतित्वेऽपि ‘आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेत’ ‘सोम्यं चरं बभ्रुमाग्नेयं कृष्णाग्रीवं पुरोधाय स्पर्धमानः’ इत्यादि पशुगणानां शाक्यानामयनादिसंबत्सरसत्राणां केवलविकृतित्वेऽपि अग्नीषोमीयपशुद्वादशाहादीनां यथा प्रकृतित्वेऽपि विकृतित्वं

ಅವಧಾತಾದಿನಾಂ ವೈತುಷ್ಯಾದಿದೃಶಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಸಂಮಾರ್ಜನಾದಿನಾಂ ದ್ರವ್ಯಗತಾದೃಶಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ  
 ಯಥಾ ಸ್ವಿಷ್ಠಕೃದುತಮಪ್ರಯಾಜಾದಿನಾಮಂಶಭೇದನೋಭಯಾರ್ಥತ್ವಮ್ 'ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ'  
 'ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ದಹತ್ಯಗ್ರೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಘಾಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್' ಇತ್ಯೇನ್ದ್ರಾಗ್ರಕ್ಷಾಮವತ್ಪಾದೌ  
 ಕಾಮಾಧಿಕಾರನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರಯೋರನ್ಯತರಮಾತ್ರಸತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ವಾ ಜಾತೇಶೌ 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ  
 ಏತಾಮಿಷ್ಟಿಂ ನಿರ್ವಪತಿ ಪೂತ ಏವ ಸ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವಿ ಪಶುಮಾನ್ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಧಿಕಾರದ್ವಯಸಂಬಂಧ  
 'ಬ್ರಿಹಿಮಿರ್ಯಜೇತ್' 'ಸೋಮೇನ ಯಜೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರಿಹಿಸೋಮಾದಿನಾಂ ಕ್ತವರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ 'ಗೋದೋಹನೇನ  
 ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಣಯೇದೇಕವಿಂಶತಿಮನುಬ್ರೂಪಾತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೋದೋಹನೈಕವಿಂಶತ್ಪನು-  
 ವಚನಾದಿನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಚ 'ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ ದಧ್ನೇಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್ ಖಾದಿರೋ  
 ಯುಪೋ ಭವತಿ ಖಾದಿರಂ ಬಿರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಯುಪಂ ಕುರ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದಧಿಖಾದಿರತ್ವಾದಿನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವಂ  
 ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿತಿ । ಕಾಮಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರಯೋರಿತಿ ಪಾಠೇ ನಿತ್ಯಶಬ್ದೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕಪರಃ ।  
 ಜಾತೇಶಃ ಶುಕ್ಲಕಾಮ್ಯತ್ವೇ ಪುತ್ರೇ ಜಾತ ಇತಿ ಪುತ್ರಜನನರೂಪನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣವಿರೋಧಾಚ್ಚುಕ್ಲವನೈಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇ ಚ  
 'ಪೂತ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದಃ' ಇತಿ ಪೂತತ್ವಾದಿಫಲಶ್ರವಣವಿರೋಧಾತ್ಸಂಬಂಧಿತಾಧಿಕಾರೋಽಜ್ಞೀಕೃತೋ ನ  
 ತುಭಯಬಹಿರ್ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವಃ ।



'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು  
 ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ  
 ಅಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತದೋ,  
 ಅದು ಮಹತ್ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಲೂ ಸಹ  
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ  
 ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕೆಯು  
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ  
 ಇರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು  
 ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ,  
 ಅನುಮಾನ, ಅಗಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುಟ್ಟ ಮುಖಿಕಮಲದಲ್ಲಿ  
 ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಕಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ.  
 ಅಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ?  
 ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ  
 ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ  
 ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗಮಗಳೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ - ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

तात्पर्यचन्द्रिका

किञ्च -

प्रतिसम्बन्धिना तुल्यदेशे सम्बन्धिनि स्थिते: ।

संयोगस्याणुसंयोगो आकाशेऽप्यणुमात्रग: ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ -

प्रतिसंबन्धिना तुल्यदेशे संबन्धिनि स्थिते: ।

संयोगेणस्याणुसंयोगೋ आकाशेऽप्यणुमात्रग: ॥१॥

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶಿಕ ಸಂಬಂಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುಪರಿಮಾಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

आकाशस्येश्वरस्य च परमाणुसंयोगः प्रतिसम्बन्धिभूतपरमाणुतुल्य-  
परिमाणाकाशादिप्रदेशवृत्तिर्वाच्यः ।

ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಿಮಾಣವಿದೆಯೋ, ಅದರ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು.

सूच्यग्रादिना पर्वतादेः संयोगस्य सूच्यग्रसमपरिमाण-  
पर्वतादिप्रदेशवृत्तित्वदर्शनात् ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಅವಧಾತಾದಿನಾಂ ವೈತುಷ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಸಂಮಾರ್ಜನಾದಿನಾಂ ದ್ರವ್ಯಗತಾದೃಷ್ಟಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ  
 ಯಥಾ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದುತ್ತಮಪ್ರಯಾಜಾದಿನಾಮಂಶಭೇದನೋಭಯಾರ್ಥತ್ವಮ್ 'ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ'  
 'ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ದಹತ್ಯಗ್ರಯೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಷ್ಟಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್' ಇತ್ಯೇನ್ದ್ರಾಗ್ರಕ್ಷಾಮವತ್ಪಾದೌ  
 ಕಾಮಾಧಿಕಾರನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರಯೋರನ್ಯತರಮಾತ್ರಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ವಾ ಜಾತೇಶ್ಚೈ 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಾತ  
 ಏತಾಮಿಷ್ಟಿಂ ನಿರ್ವಪತಿ ಪೂತ ಏವ ಸ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದ ಇನ್ದ್ರಿಯಾವಿ ಪಶುಮಾನ್ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಧಿಕಾರದ್ವಯಸಂಬಲನಂ  
 'ಬ್ರಿಹಿಭಿರ್ಯಜೇತ' 'ಸೋಮೇನ ಯಜೇತ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರಿಹಿಸೋಮಾದಿನಾಂ ಕ್ತವರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ 'ಗೋದೋಹನೇನ  
 ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಣಯೇದೇಕವಿಂಶತಿಮನುಜ್ಞಪಾತ್ರಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೋದೋಹನೈಕವಿಂಶತ್ಪಶು-  
 ವಚನಾದಿನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಚ 'ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ ದಧ್ನೇನ್ದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್ ಖಾದಿರೋ  
 ಯುಪೋ ಭವತಿ ಖಾದಿರಂ ವೀರ್ಯಕಾಮಸ್ಯ ಯುಪಂ ಕುರ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದಧಿಖಾದಿರತ್ವಾದಿನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವಂ  
 ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿತಿ । ಕಾಮಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರಯೋರಿತಿ ಪಾಠೇ ನಿತ್ಯಶಬ್ದೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕಪರಃ ।  
 ಜಾತೇಶ್ಚಃ ಶುಭ್ರಕಾಮ್ಯತ್ವೇ ಪುತ್ರೇ ಜಾತ ಇತಿ ಪುತ್ರಜನನರೂಪನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣವಿರೋಧಾಚ್ಚುಭ್ವನೈಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇ ಚ  
 'ಪೂತ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದಃ' ಇತಿ ಪೂತತ್ವಾದಿಫಲಶ್ರವಣವಿರೋಧಾತ್ಸಂಬಲಿತಾಧಿಕಾರೋಽಪ್ಪೀಕೃತೋ ನ  
 ತುಭಯಬಹಿರ್ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವಃ ।



'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು  
 ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ  
 ಅಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತದೋ,  
 ಅದು ಮಹತ್ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಲೂ ಸಹ  
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ  
 ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕೆಯು  
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ  
 ಇರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು  
 ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ,  
 ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುಟ್ಟ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿ  
 ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಕಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ.  
 ಅಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ?  
 ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ  
 ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ  
 ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಆಕೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ - ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಕಿಂಚ -

ಪ್ರತಿಸಮ್ಬಂಧಿನಾ ತುಲ್ಯದೇಶೋ ಸಮ್ಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಿತೇಃ ।

ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾಣುಸಂಯೋಗೋ ಹ್ಯಾಕಾಶೇಽಪ್ಯಣುಮಾತ್ರಗಃ ॥ ೧ ॥

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ -

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿನಾ ತುಲ್ಯದೇಶೇ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಿತೇಃ ।

ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾಣುಸಂಯೋಗೋ ಹ್ಯಾಕಾಶೇಽಪ್ಯಣುಮಾತ್ರಗಃ ॥೧॥

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶಿಕ ಸಂಬಂಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುಪರಿಮಾಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

आकाशस्येश्वरस्य च परमाणुसंयोगः प्रतिसम्बन्धिभूतपरमाणुतुल्य-परिमाणाकाशादिप्रदेशवृत्तिर्वाच्यः ।

ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಿಮಾಣವಿದೆಯೋ, ಅದರ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು.

सूच्यग्रादिना पर्वतादेः संयोगस्य सूच्यग्रसमपरिमाण-पर्वतादिप्रदेशवृत्तित्वदर्शनात् ।

ಅವಧಾತಾದೀನಾಂ ವೈತುಷ್ಯಾದಿದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಸಂಮಾರ್ಜನಾದೀನಾಂ ದ್ರವ್ಯಗತಾದೃಢಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ವಿಘ್ರಕುದುತ್ತಮಪ್ರಯಾಜಾದೀನಾಮಂಶಭೇದನೋಭಯಾರ್ಥತ್ವಮ್ 'ಏನ್ದ್ರಾಗ್ರಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ' 'ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ದಹತ್ಯಗ್ರೇ ಕ್ಷಾಮವತೇ ಪುರೋಡಾಶಮಘಾಕಪಾಲಂ ನಿರ್ವಪೇತ್' ಇತ್ಯೇನ್ದ್ರಾಗ್ರಕ್ಷಾಮವತ್ಯಾದೌ ಕಾಮಾಧಿಕಾರನೈಮಿತ್ತಿಕಾಧಿಕಾರಯೋರನ್ಯತರಮಾತ್ರಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ವಾ ಜಾತೇಶ್ಚೈ 'ಯस्ಮಿನ್ ಜಾತ ಏತಾಮಿಥಿ ನಿರ್ವಪತಿ ಪುತ್ರ ಏವ ಸ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾವಿ ಪಶುಮಾನ್ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಧಿಕಾರದ್ವಯಸಂಬಂಧನಂ 'ಬ್ರಿಹಿಮಿರ್ವಜೇತ' 'ಸೋಮೇನ ಯಜೇತ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರಿಹಿಸೋಮಾದೀನಾಂ ಕ್ರುತರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ 'ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಣಯೇದೇಕವಿಂಶತಿಮನುಬ್ರೂಪಾತ್ಪ್ರತಿಘಾಕಾಮಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೋದೋಹನೈಕವಿಂಶತ್ಯನು-ವಚನಾದೀನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಮಾತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಚ 'ದಧ್ನಾ ಜುಹೋತಿ ದಧ್ನೇಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್ ಖಾದಿರೋ ಯೋ ಭವತಿ ಖಾದಿರಂ ಬೀರ್ಯಕಾಮಸ್ಯ ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದಧಿಖಾದಿರತ್ವಾದೀನಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವಂ ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿತಿ । ಕಾಮಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರಯೋರಿತಿ ಪಾಠೇ ನಿತ್ಯಶಬ್ದೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕಪರಃ । ಜಾತೇಶ್ಚಃ ಶುಕ್ಲಕಾಮ್ಯತ್ವೇ ಪುತ್ರೇ ಜಾತ ಇತಿ ಪುತ್ರಜನನರೂಪನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣವಿರೋಧಾಚ್ಚುಚ್ಛನೈಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇ ಚ 'ಪುತ್ರ ಏವ ತೇಜಸ್ವಿನ್ದಾದಃ' ಇತಿ ಪುತ್ರತ್ವಾದಿಫಲಶ್ರವಣವಿರೋಧಾತ್ಸಂಬಂಧಿತಾಧಿಕಾರೋಽಜ್ಞೀಕೃತೋ ನ ತುಭಯಬಹಿರ್ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

## ಸಾರ

'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನೇಕಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಗಳಿರದನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ಮಹತ್ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುಟ್ಟ ಮುಖಿಕಮಲದಲ್ಲಿ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಕಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿ ಆತ್ಮಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ - ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

तात्पर्यचन्द्रिका

किञ्च -

प्रतिसम्बन्धिना तुल्यदेशे सम्बन्धिनि स्थिते ।

संयोगस्याणुसंयोगो आकाशोऽप्यणुमात्रगः ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ -

प्रतिसंबन्धिना तुल्यदेशे संबन्धिनि स्थिते ।

संयोगस्याणुसंयोगो आकाशोऽप्यणुमात्रगः ॥१॥

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶಿಕ ಸಂಬಂಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುಪರಿಮಾಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

आकाशस्येश्वरस्य च परमाणुसंयोगः प्रतिसम्बन्धिभूतपरमाणुतुल्य-  
परिमाणाकाशादिप्रदेशवृत्तिर्वाच्यः ।

ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಇವೆರಬ್ಬರಿಗೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಿಮಾಣವಿದೆಯೋ, ಅದರ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು.

सूच्यग्रादिना पर्वतादेः संयोगस्य सूच्यग्रसमपरिमाण-  
पर्वतादिप्रदेशवृत्तित्वदर्शनात् ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಿಂದ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗವಾಯಿತೆಂದರೆ ಸೂಜಿ ಮೊನೆಯ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರ್ವತಾದಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

यदि चान्यत्रादृष्टाऽप्याकाशसंयोगस्य प्रतिसम्बन्धिपरिमाणादधिकपरिमाणदेश-  
वृत्तिता तर्ह्यन्यत्रादृष्टमीश्वरस्य महतोऽप्यणीयस्त्वं स्यात् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದ ಪರಿಮಾಣವಿಗೆ ಆಗುವ ಆಕಾಶಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಿಮಾಣವಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ನಾವೂ ಸಹ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸದ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣೀಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ.

भेरीशब्दासमवायिकारणस्य ह्यन्यमानभेर्ಯाकाशसंयोगस्य कृत्स्नाकाशवृत्तित्वं च  
स्यात् ।

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೇರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹನ್ಯಮಾನವಾದ ಭೇರ್ಯಾಕಾಶ ಸಂಯೋಗವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹನ್ಯಮಾನವಾದ ಭೇರ್ಯಾಕಾಶ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಸಮಸ್ತ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

तथाच त्वन्मते जन्यविभुविशेषगुणानां देशनियमस्यासमवायिकारणकृतत्वादाय  
एव भेरीशब्दः कृत्स्नव्यापीति तस्य सर्वत्रोपलब्धिः स्यात् ।

ಆವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯವಾದ ವಿಭುವಾದ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷನಿಯಮವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಭೇರೀ ಶಬ್ದವೇ ಸಕಲ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಾಯಿತು. ಆವಾಗ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಭೇರೀ ಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

वीचीतरङ्गन्यायेन शब्दपरम्परोत्पत्तिप्रक्रियाभङ्गश्च स्यात् ।

ಮತ್ತು ವೀಚೀತರಂಗನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಬ್ದದ ಪರಂಪರೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ಸಹ ಭಂಗಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಯೋಗಸ್ಯ स्वात्यन्ताभावसामानाधिकरण्याददोष इति चेन्न ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸಂಯೋಗವು ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಯೋಗವಿರದ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಎಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ?

अणुत्वमहत्त्वयोरसामानाधिकरण्यनियमे भावाभावयोः सुतरां सामानाधिकरण्यायोगात् ।

ಉತ್ತರ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ-ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭಾವ ಮತ್ತು ಅಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

किञ्च भेर्यवष्टब्धप्रदेशो संयोगवत्तदत्यन्ताभावस्य अन्यत्र च तदत्यन्ताभाववत्संयोगस्य धीः स्यात् ।

ಮತ್ತು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರಿಯು ಇರುತ್ತದೋ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರೀಸಂಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಅದರ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಾವವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಂಯೋಗವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಯೋಗ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रदेशस्यौपाधिकत्वे तूपाधिसंयोगोऽप्युक्तरीत्याऽणुप्रदेशवृत्तिः स्यात् ।

ಪ್ರದೇಶವು ಉಪಾಧಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಉಪಾಧಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೂ ಸಹ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಣುಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

नच निरवयवे गगनेऽणुपरिमाणः प्रदेशोऽन्योऽस्तीति महतो गगनस्यैवाणुत्वं सिद्धमिति नाणुत्वमहत्त्वयोर्विरोधः ।

ಗಗನಕ್ಕೆ ಅವಯವವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಪ್ರದೇಶವು ಗಗನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಿಂದ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗವಾಯಿತೆಂದರೆ ಸೂಜಿ ಮೊನೆಯ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರ್ವತಾದಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

यदि चान्यत्रादृष्टाऽप्याकाशसंयोगस्य प्रतिसम्बन्धिपरिमाणादधिकपरिमाणदेश-  
वृत्तिता तर्ह्यन्यत्रादृष्टमीश्वरस्य महतोऽप्यणीयस्त्वं स्यात् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದ ಪರಿಮಾಣವಿಗೆ ಆಗುವ ಆಕಾಶಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪರಿಮಾಣವಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ನಾವೂ ಸಹ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸದ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣೀಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ.

भेरीशब्दासमवायिकारणस्य ह्यन्यमानभेरीयाकाशसंयोगस्य कृत्स्नाकाशवृत्तित्वं च  
स्यात् ।

ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೇರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹನ್ಯಮಾನವಾದ ಭೇರ್ಯಾಕಾಶ ಸಂಯೋಗವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹನ್ಯಮಾನವಾದ ಭೇರ್ಯಾಕಾಶ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಸಮಸ್ತ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

तथाच त्वन्मते जन्यविभुविशेषगुणानां देशनियमस्यासमवायिकारणकृतत्वादाय  
एव भेरीशब्दः कृत्स्नव्यापीति तस्य सर्वत्रोपलब्धिः स्यात् ।

ಆವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯವಾದ ವಿಭುವಾದ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷನಿಯಮವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಭೇರೀ ಶಬ್ದವೇ ಸಕಲ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಾಯಿತು. ಆವಾಗ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಭೇರೀ ಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

वीचीतरङ्गन्यायेन शब्दपरम्परोत्पत्तिप्रक्रियाभङ्गश्च स्यात् ।

ಮತ್ತು ವೀಚೇತರಂಗನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಬ್ದದ ಪರಂಪರೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ಸಹ ಭಂಗಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಯೋಗಸ್ಯ स्वात्यन्ताभावसामानाधिकरण्याददोष इति चेन्न ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸಂಯೋಗವು ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಯೋಗವಿರದ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ?

अणुत्वमहत्त्वयोरसामानाधिकरण्यनियमे भावाभावयोः सुतरां सामानाधिकरण्यायोगात् ।

ಉತ್ತರ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ-ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭಾವ ಮತ್ತು ಅಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

किञ्च भेर्यवष्टब्धप्रदेशो संयोगवत्तदत्यन्ताभावस्य अन्यत्र च तदत्यन्ताभाववत्संयोगस्य धीः स्यात् ।

ಮತ್ತು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರಿಯು ಇರುತ್ತದೋ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರೀಸಂಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಅದರ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಾವವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೇರೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಂಯೋಗವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಯೋಗ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रदेशस्यौपाधिकत्वे तूपाधिसंयोगोऽप्युक्तरीत्याऽणुप्रदेशवृत्तिः स्यात् ।

ಪ್ರದೇಶವು ಉಪಾಧಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಉಪಾಧಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೂ ಸಹ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಣುಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

नच निरवयवे गगनेऽणुपरिमाणः प्रदेशोऽन्योऽस्तीति महतो गगनस्यैवाणुत्वं सिद्धमिति नाणुत्वमहत्त्वयोर्विरोधः ।

ಗಗನಕ್ಕೆ ಅವಯವವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಪ್ರದೇಶವು ಗಗನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಗಗನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೂ ಸಹ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एवं लोके विरोधमुपेत्य द्वयोर्ब्रह्मणि समावेशस्समर्थितः । इदानीं घटादावन्यापेक्षयाऽणुत्वमहत्त्वयोरविरोध इव स्वापेक्षयाऽपि स्वस्य तथाभावो युक्तः ।

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಕಂಡಿದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ತನಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಸಹ ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳು ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** “महतोऽल्पत्वमपि हि व्योमवत्प्राह वेदवित्” इति “अतस्सर्वपदार्थानां भागास्सन्त्येव सर्वदा । सर्वदिक्वपि सम्बन्धात्” इत्यादि वैशेषिकनयानुभाष्योक्तयनुरोधेन

‘ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದವಿತ್’ ಮಹತ್ವದಂತೆ ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತು ‘ಅತಃ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಭಾಗಾಃ ಸಂತ್ಯೇವ ಸರ್ವದಾ । ಸರ್ವದಿಕ್ಷ್ಟಪಿ ಸಂಬಂಧಾತ್’ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಹ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳ ಸಂಯೋಗ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಣು ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಭಾಗಗಳಿರುತ್ತವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अत्र सुधायां “किं चाकाशस्य परमाणुसंयोगः किमाकाशैकदेशो वर्तत उताकाश एव” इत्यादिना प्रपञ्चितरीत्या

ಮತ್ತು ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂಚ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗಃ ಕಿಮಾಕಾಶೈಕದೇಶೇ ವರ್ತತ ಉತಾಕಾಶ ಏವ’ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣು ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ? ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನೇ ಗಗನಾದೌ ಪರಿಮಾಣಾಪಕರ್ಷಲಕ್ಷಣಾಣುತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ದರ್ಶನೇನ ವಿರೋಧಸ್ಯೈವಾಭಾವಾದ್ವಹ್ಯಾಣಿ ತತ್ಸಮಾವೇಶೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯभिप्रेत्याकाशेऽणुत्वमपि साधयति -  
 किञ्चेत्यादिना नाणुत्वमहत्त्वयोर्विरोध इत्यन्तेन ॥

ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಹಾಗೂ ಅನುಷ್ಠಾನಗ್ರಂಥಗಳಂತೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣ ಅಪಕರ್ಷವೆಂಬ ಅಣುತ್ವವಿರುವುದೂ ಸಹ ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಹ ಸಾಧನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ನ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋಃ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यद्वा “परमाणुसम्बद्ध ईश्वरप्रदेशः परमाणुपरिमाणतामणति । मेरुमन्दरादिगतस्तत्परिमाणतामुपैति । स एव गगनसम्बन्धी तादृशो भवति । नहि तेषां प्रदेशानामीश्वरान्मियो वा भेदं वादिनो वदन्ति” इत्यादिना तत्त्वप्रदीपोक्तदिशा ईश्वरोऽणुपरिमाणाश्रयः । अणुपरिमाणपरमाणुसंयोगाश्रयत्वादित्यनुमानमभिप्रेत्य हेतोर्व्याप्तिसिद्धयर्थं गगनादौ दृष्टान्ते दार्ष्टान्तिके ईश्वरे च तत्साधयति -  
 किञ्चेत्यादिना ॥

ಅಥವಾ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಬಹುದು. 'ಪರಮಾಣುಸಂಬಂಧ ಈಶ್ವರಪ್ರದೇಶಃ ಪರಮಾಣುಪರಿಮಾಣತಾಮಣತಿ । ಮೇರುಮಂದರಾದಿಗತಸ್ತತ್-ಪರಿಮಾಣತಾಮುಪೈತಿ । ಸ ಏವ ಗಗನಸಂಬಂಧೀ ತಾದೃಶೋ ಭವತಿ । ನಹಿ ತೇಷಾಂ ಪ್ರದೇಶಾನಾಮೀಶ್ವರಾತ್ ಮಿಥೋ ವಾ ಭೇದಂ ವಾದಿನೋ ವದಂತಿ' 'ಪರಮಾಣು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶವು ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮೇರು, ಮಂದರಾದಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶವು ಮೇರು, ಮಂದರಾದಿಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಗಗನದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಭೇದವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿರದೂ ಇವೆ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅನುಮಾನವನ್ನು

ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ - 'ಈಶ್ವರಃ, ಅಣುಪರಿಮಾಣಾಶ್ರಯಃ, ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಪರಮಾಣು ಸಂಯೋಗಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಗಗನವತ್' ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು, ಯಾವ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಆ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಗಗನಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಛೋಕಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ - ಆಕಾಶಸ್ಯೇತಿ || ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಮಾಶಂಕಾ ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕದ್ವಯಮಾಹ - यदि चेति ||

'ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಆಕಾಶಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಅಣುಪರಿಮಾಣಸಂಯೋಗಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದಿಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - अस्तु कृत्स्नवृत्तित्वं को दोष इत्यत आह - तथाचेति || एतेन "भेरीसंयोगस्यापि तथात्वोपपत्तेः । तथाच सर्वत्र शब्दोपलब्धिप्रसङ्गात्" इति सुधावाक्यं विवृतं भवति ।

ಹನ್ನಮಾನವಾದ ಭೇರ್ಯಾಕಾಶ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದಲ್ಲೆಲ್ಲದೆ ಇರಲಿ ಏನು ದೋಷ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಥಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಭೇರೀಸಂಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾಶ್ಲೋಕಪಪತ್ತೇಃ । ತಥಾಚ ಸರ್ವತ್ರ ಶಬ್ದೋಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಭೇರೀಸಂಯೋಗವೂ ಸಹ ಸಕಲ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಶಬ್ದವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಧಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - संयोगस्याव्याप्यवृत्तित्वं नाम स्वात्यन्ताभावसामानाधिकरण्यमेवेति मत्वोक्तबाधकपरिहारमाशङ्कते - संयोगस्यೇति ||

ಸಂಯೋಗವು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ತಾನು ಇಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಬಾಧಕವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ಸಂಯೋಗಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - अदोष इति || संयोगस्य प्रदेशवृत्तित्वदर्शनादीश्वरे गगनादौ च परमाणुतुल्यपरिमाणप्रदेशोऽपि परमाणुसंयोगाश्रयतयाऽभ्युपगन्तव्य इति दोषो ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । अन्यथा प्रदेशस्य प्रदेशिनो भिन्नत्वेनान्यवृत्तिधर्मस्यान्यवृत्तित्वा-  
भ्युपगमेऽतिप्रसङ्गादिति भावः ।

‘ಅದೋಷಃ’ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣು ತುಲ್ಯ ಪರಮಾಣು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪರಮಾಣು ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಯಾವ ದೋಷವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರೋ, ಆ ದೋಷವು ಈಗ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವು ಪ್ರದೇಶಿಯಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯರೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

प्रकाशः - “भावाभावयोरन्यत्र सर्वत्र सहानवस्थितयोः कथं विरोधो न भवेत्”  
इति सुधोक्तं दोषं व्यक्तमाह - अणुत्वेति ॥

ಭಾವ ಮತ್ತು ಅಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಹ ಅವಸ್ಥಾನುರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿರೋಧವು ಸಂಯೋಗ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ? ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಣುತ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

प्रकाशः :- सुतरामिति ॥ अणुत्वमहत्त्वयोरेकत्र वृत्तौ हि तत्परिमाणप्रदेशादि-  
निष्ठतया संयोगतदभावयोरविरोधो नान्यथेति भावः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಭಾವಾಭಾವಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಏಕಪ್ರದೇಶಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಪ್ರದೇಶಾದಿನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಸಂಯೋಗತದಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಯೋಗತದಭಾವಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

प्रकाशः - अल्पपरिमाणप्रदेशवृत्तित्वमनङ्गीकृत्य स्वात्यन्ताभावसामानाधिकरण्य-  
नियमे दोषान्तरं चाह - किञ्चेति ॥ यद्वा एकत्र संयोगतदभावौ प्रतीति-  
विरोधान्न स्त इत्याह - किञ्चेति ॥

ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದೇ ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.



ಅಥವಾ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು - ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರತೀತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಯೋಗ ತದಭಾವಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವಸ್ತುಕ್ತದಿಶಾ ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗೋ ಗಗನಾದೌ ಪರಮಾಣುತುಲ್ಯಪರಿಮಾಣ-  
ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿರ್ನ್ ತಾವತಾ ಗಗನಾದೇರುತುತ್ವಮಹತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ । ಪ್ರದೇಶಸ್ಯೌಪಾಧಿಕತ್ವಾತ್ ।  
ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ವಾ ಪಟಾದಾವಿವ ಭಿನ್ನತ್ವೇನಾಣುತ್ವಸ್ಯ ತನ್ಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವೇನ  
ಗಗನಾದಾವಭಾವಾದಿತ್ಯತೋ ದ್ವಯಮಪಿ ಕ್ರಮೇಣ ನಿರಾಹ - ಪ್ರದೇಶಸ್ಯೇತಿ ॥ ಉಕ್ತರೀತ್ಯೇತಿ ॥  
ಸೂಚ್ಯಗ್ರೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತರೀತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಒಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗವು ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುತುಲ್ಯವಾದ ಪರಿಮಾಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಅಷ್ಟರಿಂದ ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೇನೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರದೇಶವು ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೂ ಪಟಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸಹ ಭಿನ್ನವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಣುತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂಬೆರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರದೇಶಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ' ಎಂದರೆ 'ಸೂಚ್ಯಗ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವಸ್ತುಪಾಧಿಸಂಯೋಗೋಽಪ್ಯಣುಪರಿಮಾಣಕಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿಃ । ಕೋ ದೋಷ ಇತಿ चेत्  
ಸೋಽಪಿ ಕಿಮೌಪಾಧಿಕ ಉತ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಃ । ನಾಥಃ । ಆತ್ಮಾಶ್ರಯಾಧಾಪತ್ತೇಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತು  
ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾಣುಪರಿಮಾಣಕಪ್ರದೇಶೋ ಗಗನಾದಾವಕ್ಷಿಕೃತಸ್ಸಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಉಪಾಧಿಸಂಯೋಗವು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಏನು ದೋಷ ? ಎಂದರೆ ಆ ಪ್ರದೇಶವು, ಅಥವಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೋ, ಔಪಾಧಿಕವೆಂದರೆ ಅತ್ಯಾಶ್ರಯಾದಿದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗಗನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಉಕ್ತಾ ತತ್ವವಿವೇಕटीಕಾಯಾं “तथैवांशांशिनोरपि” इत्येतद्व्याख्यावसरे  
किञ्चाकाशस्य तावदंशास्सन्तीत्यङ्गीकरणीयम् । अन्यथाऽऽकाशो विहगशरीरभावाभावौ  
न स्याताम् । संयोगस्स्वात्यन्ताभावसमानाश्रय इति चेन्न । विरोधात् । अन्यथा  
सर्वत्र भावाभावविरोधाभावप्रसङ्गात् । न चोपाधिकृतांशसद्भावादविरोधः । उपाधेरपि  
विहगशरीरसमानयोगक्षेमत्वात्” इति

ಇದನ್ನೇ ತತ್ವವಿವೇಕದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತಥೈವಾಂತಾಂತಿನೋರಪಿ' ಎಂಬ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಸಹ ಅಂಶಗಳಿರುತ್ತದೆಯೋ ಸಹ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪಕ್ಷಿಯ ಶರೀರದ ಸಂಯೋಗ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪದೇ ಇರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗವು ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಮಾನಾಶ್ರಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯ ಶರೀರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತ್ಮಂತಾಭಾವಸಮಾನಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭಾವ ಹಾಗೂ ಆಭಾವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಅಂಶಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪಕ್ಷಿಯ ಶರೀರದಂತೆ ಉಪಾಧಿಯೂ ಸಹ ಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಉಪಾಧಿಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನಿರವಯವ ಇತಿ || "ಕೂಟಂ ಖಂ ವಿದಲಂ ವ್ಯೋಮ" ಇತ್ಯಾದೌ ವಿದಲತ್ವ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ | ಪರೈರಪಿ ತಥಾಽಪಿ ಕಾರಾಚೇತಿ ಭಾವಃ |

'ಕೂಟಂ ಖಂ ವಿದಲಂ ವ್ಯೋಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶತಬ್ಬದ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ, ಯಾವುದೇ ಭಾಗಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ವಿದಲ' ತಬ್ಬದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪರರೂ ಸಹ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಗಗನೇ ಪ್ರದೇಶೋಽಸ್ಯ ನ ಹಸ್ತಸ್ತೀತ್ಯನೇನೈತದಪಿ ನಿರಸ್ತಮ್ | ಸಂಯೋಗಃ ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿರೀತಿಯುಕ್ತಮ್ | ತಥಾತ್ವೇ ಘಟಾದಿಸಂಯೋಗೋಽಪಿ ಘಟಾಽಂಶಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕಃ ಸೋಽಪಿ ತದಂಶಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕಃ ಇತ್ಯನವಸ್ಥಾಪತೇಃ |

ಗಗನದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರದೇಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - ಸಂಯೋಗವು ಪ್ರದೇಶವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಘಟಾದಿಸಂಯೋಗವೂ ಸಹ ಘಟಾದ್ಯಂತಗಳ ಸಂಯೋಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ಸಹ ತದಂತಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿದೆ ಅಂದರೆ ಘಟಾದಿಗಳ ಸಂಯೋಗವಾಯಿತು ಎಂದರೆ ಘಟಾದಿಗಳ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವು ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಅಂಶವೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಸಂಯೋಗವಾದಾಗ ಅದರ ಅಂಶದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಸಂಯೋಗವಾಗದ ಕಾರಣ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನ ತ್ರೇಯಂ ನಿರಂಶೋ ಪರಂಪರಾ ವಿಶ್ರಾಮ್ಯತೀತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ | ತುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಂಶತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ ಪ್ರದೇಶಪ್ರದೇಶಿನೋರಭೇದೇನ ಪ್ರದೇಶಸಂಯೋಗಸ್ಯೈವ ಪ್ರದೇಶಿ-ಸಂಯೋಗತ್ವೇನಾನವಸ್ಥಾಭಾವಾದಿತಿ |

ಯಾವ ಅಂಶವು ನಿರಂಶವಾಗಿದೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂಶವಿಲ್ಲದೆ ವಸ್ತುವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರದೇಶಸಂಯೋಗವೇ ಪ್ರದೇಶ ಸಂಯೋಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेनैवान्यसंयोगस्य कथमन्यसंयोगत्वम् । अतिप्रसङ्गादित्यपि प्रत्युक्तम् । तयोरभेदादिति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಪ್ರದೇಶಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಫಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತಹ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಪಟದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತೆಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಬರುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** प्रपञ्चितं चैतद्वैशेषिकानुव्याख्यानसुधयो: ।

अंशांशिनोरभेदेन त्वंशं संयोग एव हि ।

अंशिनो नानवस्यातो यद्यप्यंशेष्वविश्रम: ॥

एकस्मिन् जात एवान्य: संयोगो जायते यदि ।

अनवस्या तदैव स्यात् संयोगैक्ये भवेत् क सा ॥ इत्यादिनेति भाव: ।

ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ -

अंशांಶಿನೋरभेदेन अंशसंयोगो भवति ।

अंशिनो नानवಸ್ತುತೋ यद्यप्यंशेष्वविश्रम: ॥

ಅಂಶ ಹಾಗೂ ಅಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶಸಂಯೋಗವೇ ಅಂಶಿಯ ಸಂಯೋಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

एकस्मिन् जात एवान्य: संयोगो जायते यदि ।

अनवस्वस्तदैव स्यात् संयोगैक्ये भवेत् क सा ॥

ಒಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಂಯೋಗಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ವೀಚೀತರಙ್ಗನ್ಯಾಯೇನೆತಿ ॥ ಪ್ರಥಮೋತ್ಪನ್ನಾ ವೀಚೀ ವೀಚ್ಯಂತರಮಾರಭತೇ ।

ತच्च तरङ्गान्तरम् तथा शब्दोऽपि सर्वतो दिक्षु सजातीयशब्दान्तरं तदपि शब्दान्तरमिति वीचीतरङ्गನ್ಯಾಯೇनेत्यर्थः । उक्तरीत्येति ॥ आकाशस्योपाधिसंयोगः प्रतिबन्धभूतोपाधितुल्यपरिमाणाकाशादिप्रदेशवृत्तिर्वाच्य इत्युक्तरीत्येत्यर्थः ॥



ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದ ಬಲದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪರಿಣಾಮವಿರುವುದು ಸರ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುಪರಿಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂಜಿಯ ತುದಿಯು ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಯಿತೆಂದರೆ ಆ ಸೂಜಿಯ ಸಣ್ಣ ಭಾಗದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಆ ಪರ್ವತದ ಸಂಬಂಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಕಾಶದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.



ಪುನರುಕ್ತಿ ಪರಿಹಾರ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕ್ರಮ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

अतृत्वानशनयोरविरोधस्तु “अनशनोक्तिस्त्वनुपजीवनार्थत्वेन” इति न्यायविवरण एवोक्तः ।

ಅಕ್ಕರನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನುವುದಾದರೆ ಅನಶನವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ಯತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಕ್ಕೇಷಿಸಿದ್ದನ್ನು. ಆದರೆ, 'ಅನಶನೋಕ್ತಿಸ್ತ್ವನುಪಜೀವನಾರ್ಥತ್ವೇನ' ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸುವುದೇ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾಶನಾನಶನತ್ವೇನ ನರದೇವೌ ಯಥೋದಿತೌ ।

ಅಂತಿಂ ವಿನಾಽಪ್ಯದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ತಪಾಽನಂತಿಹೀರ್ಮುಜಿಃ ॥

ಇತಿ ಚ ಸ್ಮೃತಿಃ ।

ಸಾಶನಾನಶನತ್ವೇನ ನರದೇವೌ ಯಥೋದಿತೌ ।

ಅತ್ತಿಂ ವಿನಾಪ್ಯದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ಯತ್ಯಾಽನಂತಿಹೀರ್ಮುಜಿಃ ॥

‘ಸಾಶನಾನಶನೇ ಅಭಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವಿಕೆಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತಿನ್ನದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ದುರ್ಬಲನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

‘ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ’ ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪ್ಯೇಕದೇಶವೃತ್ತಿಃ ಶತೇ ಪञ्ಚಾಶನ್ಯಾಪೇನಾ-  
ವಿರುದ್ಧಾ । ಏಕದೇಶಮಾತ್ರಗತತ್ವಂ ತ್ವಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಭೂಮಾಧಿಕರಣೇ ತು ಸರ್ವಗತೇಽಪ್ಯಣುತ್ವಮತ್ರ  
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಸಿದ್ಧಂ ಕೃತ್ವಾ ತದ್ರೂಪಾದ್ವಾನ್ತಿರೂಪಾಃ । ಇಹ ತು ಪುನರ್ಮಹತೋಽಪ್ಯಣುತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವಗತತ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ‘ಸರ್ವತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಶತೇ ಪಂಚಾಶನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ, ಏಕದೇಶದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಮೇಯ ಭೇದದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಹ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ; ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಿದ್ಧವತ್ ಕೃತ್ವಾ, ಈ ಅಣುತ್ವದ ಬಲದಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವಧರ್ಮವಿದ್ದಂತೆ ಅಣುತ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸದ ಕಾರಣ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

“ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಗಗನವಚಾವಯವಿರೂಪೇಣೈವ ಮಹತ್ವಮ್ ।  
 ಕಿಂತ್ವವಯವರೂಪೇಣಾಪಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಭೇದಃ ।

ದಹರಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಹ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗಗನಾದಿಗಳಂತೆ ಅವಯವಿರೂಪದಿಂದಷ್ಟೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವಬರುವುದಲ್ಲ. ಅವಯವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವ ಬರುತ್ತದೆಂದೂ ಸಹ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ; ಹೊರತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಂತೆ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸದ ಕಾರಣ ಪ್ರಮೇಯ ಭೇದವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುನರುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ.

ಅತ್ರ ಚಾಢೇ ಸೂತ್ರೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯಸಾಧಕೋಕ್ತಿಃ । ಢ್ವಿತ್ತೀಯೇ ತದುತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಯಸ್ಯ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳ ಅನುಪೂರ್ವಯು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವ ‘ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ’ ಎಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಲಿಂಗವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತೃತ್ತೀಯೇ ಯದಪಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಥೂಲ್ವಾದಿರೂಪಸಾಧಕೋಕ್ತಿಃ । ತಥಾಪಿ ತೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮಾಕ್ಷರಂ ಚೆತ್ಸತ್ಯೌಲ್ಯಾದಿರಹಿತತ್ವಾನಿಃಸ್ವಭಾವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಕ್ತಿತಸ್ಯ ಬಾಧಕಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥಾಂತರಸ್ವಭಾವರೂಪಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೌಲ್ಯಾದಿರಹಿತಮ್ । ನತು ಸರ್ವಥೇತ್ಯೆವಮುಢ್ಧಾರಾತ್

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಮೊದಲೇ ಇದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಸಾಧಕಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದಲ್ಲದೇ ಸೌಲ್ಕ-ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎರಡೂ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ನಿಸ್ವಭಾವನಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳುವ ಬಾಧಕವನ್ನೂ ಸಹ ಇದೇ ಸೂತ್ರವು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಷ್ಟೇ ಅಸ್ಥೂಲಾದಿ ಪದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೊರತು, ಸರ್ವಥಾ ಸೌಲ್ಕಾದಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಧಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಥಾಽಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿಕಂ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ಶಕ್ತಿತಸ್ಯ ಬಾಧಕ-ಸ್ಯಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧೇ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವಂ ತನ್ನಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮ ತು ಪ್ರಾಕೃತಪದಾರ್ಥವ್ಯಾವೃತ್ತಮಿತ್ಯೆವಮುಢ್ಧಾರಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ಯತಾ ।

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಬಾಧಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದು ಅಣುತ್ವವಿರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एवं सूत्रोपात्तसाधकान्युपपाद्य यत्पूर्वपक्षिणाऽनशानं बाधकमिति शङ्कितं तत्  
“अनेनैव न तदभ्राति किञ्चनेत्येतदपि जीवस्वभावभूतोपजीवनार्थाशनव्यावृत्त्यर्थम्”  
इति टीकोक्तेर्मूलं वदन्निराह - अचूत्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲಿಯ ತನಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಕಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು 'ಅನಶನ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅನೇನೈವ ನ ತದಭ್ರಾತಿ ಕಿಂಚನೇತ್ಯೇತದಪಿ ಜೀವಸ್ವಭಾವಭೂತೋಪಜೀವನಾರ್ಥಾಶನ-ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಮ್' ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯ ಈ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಇದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ಯುತ್ಪ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** नन्वर्भकौकस्त्वादिनाऽणुत्वमुक्तम् । “महतोऽल्पत्वमपि हि व्योमवत् प्राह वेदवित्” इत्यनुव्याख्यानोक्तेः । अतः पौनरुक्त्यमित्यत आह - सर्वत्रेति ॥  
विवृतं चैतत्तत्रैवाऽस्माभिः । अल्पश्रुतेरिति ॥ दहराधिकरणे ।

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದವಿತ್' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಾದರೆ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸರ್ವತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನೂರುರೂಪಾಯಿ ಇದ್ದವನ ಬಳಿ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಇದ್ದೇಇರುತ್ತದೆಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಭಗವಂತನು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯೇತಿ || ನನು ಭಾಷ್ಯದೀಕಾರೀತ್ಯಾ “ಅದೃಶಂ ದ್ರಶ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಚರಮವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಿಷಯತ್ವೇ ತತ್ರ “ಎತಸ್ಮಿನ್ವಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಆತಶ್ಚ” ಇತಿ ಶ್ರವಣೇಽಪ್ಯಮ್ಬರಧೃತೇವ ಶ್ರವಣೇನಾಂಬರಾಂತಸರ್ವಧೃತಿರ್ನ ಶ್ರುತಾ | ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ “ತದ್ವಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಯೂಲಮ್” ಇತ್ಯಾದೇವಿಷಯತ್ವೇ ತತ್ರಾಂಬರಸ್ಯೇವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣೇನ ಸರ್ವಾಧಾರಾಂಬರಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ತತ್ರಾಶ್ರವಣಾತ್ಕಥಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ-ಸಾಧಕೋಕ್ತೀರಿತಿ | ಮಿಲಿತವಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಿಷಯತ್ವಾದಿವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಿರೀತ್ಯುಕ್ತಾವಪಿ ದ್ವಿತೀಯೇ ತದ್ವತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯುತ್ತರಗ್ರನ್ಥಾಸಂಜ್ಞತಿಃ | ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯಸಾಧಕತ್ವಾತ್ |

**ಆಕ್ಷೇಪ -** ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಅಸೂಲಿತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ಸರಿ ? ವಿಕೇಂದರ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟ್ಯ’ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯವಷ್ಟೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ‘ವತಸ್ಸಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ’ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಧಾರಕತ್ವವಷ್ಟೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶದತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಧಾರಕತ್ವವು ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ‘ತದ್ವಾ ವಿತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಯೂಲಮ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೆ ಆಕಾಶವೇ ಸರ್ವಧಾರಕವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಆಕಾಶದ ಧಾರಕತ್ವವು ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಕಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ?

ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಮಸ್ತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೆ ‘ಎರಡನೆಯ ‘ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ’ ಎಂಬ ಮಾತು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಕೇಂದರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದಾಗ ‘ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಮೈವಮ್ | ಭಾಷ್ಯಾಬುಕ್ತೇಸ್ಸಂಜ್ಞತೀತ್ಯಾದಿರ್ಯತಯೋಪಪತ್ತೀ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತಸ್ಯೇವ ವಿಷಯತ್ವಾತ್ | ತತ್ರಾಂಬರೇ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮಾತ್ರಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಸರ್ವಾಧಾರಾಂಬರಸ್ಯಾಕ್ಷರಾಧಾರಕತ್ವ-ವಿವಕ್ಷಯಾಽಕ್ಷರಸ್ಯಾಸ್ಯೂಲಮಿತೀದಿನಾ ಮಹಿಮೋಕ್ತೇರಾಂಬರಾಂತಾಧಾರತ್ವಂ ತತ್ರಾಭಿಮತಮಿತಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

**ಸಮಾಧಾನ -** ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯವು ಕೇವಲ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರತು, ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ವಾಕ್ಯವು ಕೇವಲ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂತಹ ಆಕಾಶಧಾರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕರಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಧಾರಕತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಸಹ ಧಾರಕನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು 'ಅಸ್ಥೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳಿಂದ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬುದು ಅಭಿಮತವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्वा विषयवाक्यस्थेत्यस्याद्यन्तविषयवाक्यस्थेत्यर्थः । आदावम्बरे सर्वाधारत्वस्यान्तेऽक्षरेऽम्बराधारत्वस्य श्रवणात् ।

ಅಥವಾ 'ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸ್ಥ' ಎಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾರಂಭದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು, ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತ ಧಾರಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्रान्तपदं प्रकृतिद्वाराऽक्षरस्य सर्वाधारतात्तयर्थमम्बरस्य चित्प्रकृतित्वोत्तयर्थं च । तेनान्तपदं व्यर्थमिति कस्यचिद्वृषणमलग्रकं ध्येयम् ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಅಂಬರಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಅಂತ' ಪದವು ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಭಗವಂತನು ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಮೂಲಕ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - द्वितीये "तदुत्तरवाक्यस्थे" इत्यस्य त्वादिवಾक्यापेक्षयोत्तर-वाक्यस्थेत्यर्थः ।

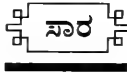
ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತದುತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಥ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾರಂಭದ ವಾಕ್ಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಶಾಸನಾವಿಧಾಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅನಂತರವಿರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರವಿರುವ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः” इत्युत्तरवाक्ये सा च धृतिराज्ञामात्रेणोच्यत इत्यर्थः । “अन्यभावव्यावृत्तेः” इत्यस्याद्यत्वमाशङ्क्यान्त्यत्वमुपपादयति - तृतीय इति ॥

‘ಸಾಚ ಪ್ರಶಾಸಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಧಾರಣೆಯು ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿ ಕೊನೆಯದನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲು ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತೃತೀಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

गुरुराजीयम् - तेनैवेति ॥ तृतीयसूत्रेणैवेत्यर्थः । अत्र तेनेत्यस्योद्धारादित्यनेनान्वयः ॥



ಆಕ್ಷರನಾಮಕನಿಗೆ ಅನಶನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಕ್ಷರನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹಿಂದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದನ್ನು. ಅದಕ್ಕೂ ಸಹ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಯಾವ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತೇವೋ, ಅದನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ದಷ್ಟಪುಷ್ಪನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಅವನು ಬದುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ‘ಏನನ್ನೂ ಅವನು ತಿನ್ನಲಾರ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ‘ಸಕಲಜಗದ್ಭೃಂಶಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ತವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ವಿಚಾರವು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅಲ್ಲದೇಶಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುತ್ತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ, ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ನೂರುರೂಪಾಯಿ ಇರುವವನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಹೇಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಷ್ಟೇ ಅರ್ಥಕೌಶಲ್ಯ ಸೂತ್ರದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಣುವನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಣರಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ದಹರಾಧಿಕರಣದ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗಗನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಅವಯವಿ ರೂಪದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವಿದ್ದಂತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅವಯವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಮೂರುಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. 'ಅಕ್ಷರಂಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, 'ಕೇವಲ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವು ಇದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗುವುದಾದರೆ ನಿಃಸ್ವಭಾವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪ್ರಾಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇದು ಪಡೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಶೈಲಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.



ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ .

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅನ್ಯೇ ತು । ವರ್ಣಾ ಎವಾಕ್ಷರಮ್ । ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ರೂಢಃ ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ನಚ ವರ್ಣೇವಾಕಾಶಸ್ಯೋತತ್ವಾಽಪಿ ಯೋಗಃ । ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ರೂಪಧೇಯಸ್ಯ ಗೌರವಂ ವೃಕ್ಷೋಽಯಮಿತಿ ನಾಮಧೇಯಾನುವಿಧತಯಾ ಭಾನಾತ್ ।

ಶ್ರುತಿಯು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂದರೆ ಸಕಲ ರೂಪಧೇಯಗಳು 'ಗೌರವಂ ವೃಕ್ಷೋಽಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿವೆಯೆಂದರೆ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತಥಾ ಚ ವರ್ಣಮಾತ್ರಮೇವಾಕ್ಷರಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಭಾಷ್ಯೇ “ಽಕಾರೋಽಕ್ಷರಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವೋತ್ತರಸ್ಯ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವಶ್ರುತಃ ।

ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡದೇ ಒಂಕಾರವೆಂಬುದನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದಿ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಭೃತಾಕಾಶಾಂತಸ್ಯ ವಿಕಾರಜಾತಸ್ಯ ಧಾರಣಾತ್ ನ ಕ್ಷರತೀತ್ಯಾದಿ-  
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಮ್ಮವಾಚ್ಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವಾಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಹುಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕಾರವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಅಕಾರಾಬಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ನಕ್ಷರತಿ ಏತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ತತ್ರ । ಗೌರೀತ್ಯಾದೌ ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತಿಸಮ್ಮೇದಸ್ಯ ಗೋಶಬ್ದಾದಿವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯ ವಾ ಭಾನೇಽಪಿ  
 “ಕस्ಮಿನ್ ಶು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯಾಭಾನೇನ  
 ವರ್ಣೇಷು ದೃಢತ್ವಾದೇರಸಮ್ಮೇದೇನ ಚ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುದಯಾತ್ ।<sup>೧</sup>

(೧) ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -

ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॥ ೧೦ ॥

ಅಕ್ಷರಂ ಪ್ರಣವಃ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕೇಽಕ್ಷರಾಭಿಧಾ ।

ವರ್ಣಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ತೇನಾತ್ರ ಪ್ರಣವಃ ಸ್ಯಾದುಪಾಸ್ತಯೇ ॥

ಅವ್ಯಾಕೃತಾಧಾರತೋಕ್ತೇಃ ಸರ್ವಧರ್ಮನಿಷೇಧತಃ ।

ಶಾಸನಾದ್ವೈತಾದೇಶಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಕ್ಷರಮುಚ್ಯತೇ ॥

‘ಕಸ್ಮಿನ್ ಶು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚೇತಿ । ಸ ಹೋವಾಚೈತದ್ ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ  
 ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಯೂಲಮನಗು’ (ಬೃ. ೩-೮-೨,೮) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುಯತೇ । ತತ್ರ ಸಂಶಯಃ - ಕಿಮಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ  
 ವರ್ಣಂ ಉಚ್ಯತೇ? ಕಿಂವಾ ಪರಮೇಶ್ವರಃ? ಇತಿ । ತತ್ರಾಕ್ಷರಸಮಾಧಾಃ ಇತ್ಯಾದಾವಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ವರ್ಣಂ  
 ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್, ಪ್ರಸಿದ್ಧವತಿಕರ್ಮಸ್ಯ ಚಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್, ‘ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ (ಛಾ. ೨-೨೩-೩)  
 ಇತ್ಯಾದೌ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ವರ್ಣಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಾಸ್ಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾಧಾರಣಾತ್, ವರ್ಣಂ ಏವಾಕ್ಷರಶಬ್ದ ಇತಿ,  
 ಏವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಉಚ್ಯತೇ - ಪರಂ ಏವಾತ್ಮಾಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ । ಕಸ್ಮಾತ್? ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ -  
 ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಯ ವಿಕಾರಜಾತಸ್ಯ ಧಾರಣಾತ್ । ತತ್ರ ಹಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಸಮಸ್ತವಿಕಾರಜಾತಸ್ಯ  
 ಕಾಲತ್ರಯವಿಭಕ್ತಸ್ಯ ‘ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಇತ್ಯಾಕಾಶೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವಮುಕ್ತವಾ ‘ಕಸ್ಮಿನ್  
 ಶು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಶ್ನೇನೇದಮಕ್ಷರಮವತಾರಿತಮ್ । ತಥಾಚೋಪಸಂಹತಮ್ -  
 ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ ಶು ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಇತಿ । ನಚೇಯಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿ-ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯತ್ರ  
 ಸಮ್ಮವತಿ । ಯದಪಿ ‘ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ ಇತಿ ತದಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸಾಧನತ್ವಾತ್ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಂ  
 ದೃಢವ್ಯಮ್ । ತಸ್ಮಾನ್ ಅಕ್ಷರತ್ಯಕ್ತುತೇ ಚೇತಿ ನಿಯತವ್ಯವ್ಯಾಪಿತವ್ಯಾಭ್ಯಾಮಕ್ಷರಂ ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ೧೦ ॥  
 ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತ್ಕಾರಣಾಧೀನತ್ವಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ, ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವಾದಿನೋಽ-  
 ಪೀಯಮುಪಪದ್ಯತೇ । ಕಥಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಬ್ರಹ್ಮತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ । ಅತಃ ಉತ್ತರಂ ಪಠತಿ -

ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾ ಚಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮ । ಕಸ್ಮಾತ್? ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಪ್ರಶಾಸನಂ ಹಿಹ ಶ್ರುಯತೇ -  
 ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಿನ್ದ್ರಮಸೌ ಚಿದ್ಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ (ಬೃ. ೩-೮-೯)

ಇವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುಮಾಗಿದೆ. 'ಗೌರಯಂ ವೈಕೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಿಂದ ಗೋತ್ವಾದಿ ಜಾತಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಗೋಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವವೂ ಮಾತ್ರ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ, ಶ್ರೋತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನಂತೂ ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

**उत्तराधिकरणे तु ययेक्षितृत्वश्रवणेऽपि जडप्रकृतेः प्राप्तिस्तथा तत्रैव वक्ष्यते ।**

ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೀರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತೇವೆ.

**किञ्चैवं पूर्वपक्षे पृथिव्यादेर्नामानुविद्धताया आकाशव्यवहितत्वाभावेन श्रुतौ मध्य आकाशोक्तिर्व्यर्था स्यात् ।**

इत्यादि । प्रशासनं च पारमेस्वरं कर्म । नाचेतनस्य प्रधानस्य प्रशासनं भवति । न ह्यचेतनानां घटादिकारणानां मृदादीनां घटादिविषयं प्रशासनमस्ति ॥ ११ ॥

अन्यभावव्यावृत्तेरच ॥ १२ ॥

अन्यभावव्यावृत्तेरच कारणाद् ब्रह्मैवाक्षरशब्दवाच्यम् । तस्यैवाम्बरान्तधृतिः कर्म नान्यस्य कस्यचित् । किमिदमन्यभावव्यावृत्तेरिति । अन्यस्य भावोऽन्यभावस्तस्माद् व्यावृत्तिरन्य-  
भावव्यावृत्तिरिति । एतदुक्तं भवति - यदन्यद् ब्रह्मणोऽक्षरशब्दवाच्यमिहाशङ्क्यते तद्भावादಿದमम्बरान्तविधारणमक्षरं व्यावर्तयति श्रुतिः । 'तद्वा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोत्रममतं मन्त्रविज्ञातं विज्ञातृ' (बृ. ३-८-११) इति । तत्रादृष्टत्वादिव्यपदेशः प्रधानस्यापि सम्भवति । द्रष्टृत्वादिव्यपदेशस्तु न सम्भवत्यचेतनत्वात् । तथा 'नान्यदतोऽस्ति द्रष्टृ नान्यदतोऽस्ति श्रोतृ नान्यदतोऽस्ति मन्तृ नान्यदतोऽस्ति विज्ञातृ' इत्यात्मभेदप्रतिषेधात्, न शारीरस्याप्युपाधिमतोऽक्षरशब्दवाच्यत्वम् । 'अचक्षुष्कमश्रोत्रवागमनः' (बृ. ३-८-८) इति चोपाधिमत्ताप्रतिषेधात् । नहि निरुपाधिकः शारीरो नाम भवति । तस्मात्परमेव ब्रह्माक्षरमिति निश्चयः ॥ १२ ॥

ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ರೂಪಧೇಯವೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಅನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಾನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು. ನೇರವಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಾನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

अन्य त्विति ॥ भामत्युक्तमनुवदति - वर्णाएवाक्षरमिति ॥ रूढेरिति ॥  
 “अक्षरसमाम्नायः” इत्यादौ प्रसिद्धत्वात् । ब्रह्मणि त्ववयवप्रसिद्ध्या यौगिकः ।  
 अवयवप्रसिद्धेश्च समुदायप्रसिद्धिरूपरूढिर्बलीयसीति भावः ॥

ವಿವರಣೆ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು 'ಅನ್ಯೇ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಅವರ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ 'ವರ್ಣಾ ವಿವಾಕ್ಷರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು 'ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಯವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಯಾಗಿಗವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಅವಯವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಿಂತಲೂ ಸಮುದಾಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ರೂಢಿಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವರ್ಣಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** रूपधेयस्येति ॥ रूप्यते निरूप्यते इत्यभिधेयमिति कल्पतरूक्त्याऽ-  
 भिधेयवाचिरूपशब्दात् “भಾಗरूपनामभ्यो धेयः” इति स्वार्थे धेयप्रत्ययः ।  
 वाच्यार्थस्येत्यर्थः ॥ अनुविद्धतयेति ॥ तादात्म्येनेत्यर्थः ।

'ನಾಮಧೇಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ರೂಪಧೇಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರೂಪ್ಯತೇ = ನಿರೂಪ್ಯತೇ = ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂದು ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ರೂಪಶಬ್ದವು ಅಭಿಧೇಯವಾಚಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ 'ಭಾಗರೂಪನಾಮಭ್ಯೋ ಧೇಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧೇಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ನಾಮವನ್ನೇ ನಾಮಧೇಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ರೂಪವನ್ನೇ ರೂಪಧೇಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭಾಗ, ರೂಪ, ನಾಮ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧೇಯಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರವು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಗಧೇಯ, ರೂಪಧೇಯ, ನಾಮಧೇಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ರೂಪಧೇಯವು, ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು ಪರಭಾಷ್ಯೇ “ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಾದೌ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ವರ್ಣಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಾಸ್ಯತ್ವಸರ್ವಾತ್ಮತಾಭಿಧಾರಣಾತ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಯೋಽಕ್ಷರಾರೂಪವರ್ಣ ಏವಾಕ್ಷರಮಿತಿ ಪ್ರತಿತೇರ್ವಣಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ಕಥಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯತೋ “ನಾಮಾನಿ ಚೋಽಕ್ಷರಾತ್ಮಕಾನಿ । ತದ್ವ್ಯಾಸತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಭಾಮತ್ಯುಕ್ತಮೇವಾಶಯಮಾಹ - ಭಾಷ್ಯ ಇತಿ ॥

ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - ‘ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ ‘ಒಂಕಾರವೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಸಹ ಉಪಾಸ್ಯವೆಂದು, ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದು ಅವಧಾರಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಒಂಕಾರವನ್ನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಅಕ್ಷರಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಯಿತಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ‘ನಾಮಾನಿ ಚೋಽಕ್ಷರಾತ್ಮಕಾನಿ । ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್’ ಸಕಲ ನಾಮಗಳು ಒಂಕಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಭಾಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ತದ್ವಥಾ ಶಕ್ತುನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಪರ್ಣಾನಿ ಸಂತೃಣ್ಣಾನಿ । ಏವಮೋಽಕ್ಷರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾಚ “ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಒಂಕಾರಸ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ “ಒಂಕಾರೇಣೈವ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಇಹ ಚ ಶ್ರುತೌ ಪೃಥಿವ್ಯಾಽದ್ಯಮ್ಬರಾಂತಸರ್ವತಾದಾತ್ಮ್ಯೇನೋತಪ್ರೋತಪದಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರುತಮಕ್ಷರಂ ವರ್ಣಾ ಏವೇತಿ ಅಕ್ಷರೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಶ್ರುತಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಂ ವರ್ಣೇಷುಪಪಾದಯಿತುಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಸ್ಪಷ್ಟಶ್ರುತೇರಭಾವಾದೋಽಕ್ಷರಸ್ಯ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಂ ಹೃದಿ ಸಿದ್ಧವತ್ಕೃತ್ಯೋಽಕ್ಷರಸ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವೇ “ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್” ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರುತಿರುಕ್ತಾ । ನತ್ವತ್ರೋಽಕ್ಷರ ಏವಾಕ್ಷರಮಿತ್ಯುಪೇತ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ ॥

‘ತದ್ವಥಾ ಶಂಕುನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಪರ್ಣಾನಿ ಸಂತೃಣ್ಣಾನಿ । ಏವಮೋಽಕ್ಷರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ‘ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗೂ ‘ಒಂಕಾರೇಣೈವ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತೃಣ್ಣಾನಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಒಂಕಾರಾತ್ಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಓತಪ್ರೋತ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಂದು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೨)



ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಸಕಲವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ವರ್ಣಗಳು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಓಂಕಾರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳೂ ಸಹ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಓಂಕಾರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಓಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೇ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಹೊರತು ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವಂತಹ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ವಿಕಾರಜಾತಸ್ಯೇತಿ || ಸರ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವಾಕಾಶಾದೇರೋತತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ನತು ವರ್ಣೈಃ |

ಸಕಲವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು, ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನಚ್ಚ ನಾಮಧೇಯಾತ್ಮಕಂ ರೂಪಧೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ವರ್ಣೈಃವಾಪಿ ತದ್ವುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |

ರೂಪಧೇಯವೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಧೇಯಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರೂಪಧೇಯವೆನಿಸಿದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸ್ವರೂಪಭೇದಾದುಪಾಯಭೇದಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭೇದಾच्च ತಯೋರ್ಮೇದಾತ್ |

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಉಪಾಧಿಭೇದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತಥಾಹಿ | ಶಬ್ದತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಶ್ರೋತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯಾಣ್ಯರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಣಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ | ರೂಪಧೇಯಾನಿ ತು ಘಟಾದಿನಿ ಘಟತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯಾಣಿ ಜಲಾಧಾರಪ್ರಾವರಣಾಘರ್ಥಕ್ರಿಯಾಣಿತಿ ತಯೋರ್ಮೇದಾದ್ವರ್ಣೈಃವಾಕಾಶಾದೇರೋತತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಕ್ಷರ-ಮಿತ్యాಹುರೀತ್ಯರ್ಥ: |

ಅದು ಹೀಗೆ - ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿಯಿದೆ, ಶ್ರೋತ್ರಗ್ರಾಹಕತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿದೆ. ಅರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಕತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಮಧೇಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ರೂಪಧೇಯವೆನಿಸಿದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಘಟತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಚಕ್ಷುರ್ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಜಲಾಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ನಾಮಧೇಯ ಹಾಗೂ ರೂಪಧೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ, ಉಪಾಯ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಒತ್ತತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - जातिसम्भेदस्य जातितादात्म्यस्येत्यर्थः । नन्वत्राप्योतप्रोतपदाभ्यां पृथिव्याद्यम्बरान्तसर्वात्मकत्वमेवोच्यते । नतु तदाश्रयत्वमिति चेन्न ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಗೋತ್ವಾದಿ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ಗೋವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಶಂಕೆ - ನಾವೂ ಸಹ ಒತ್ತಪ್ರೋತ ಪದಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ ಹೊರತು, ತದಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳುವ ಜಾತಿ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ನಮಗೂ ಸಹ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सूत्रे धृतेरिति धृतिपदायोगात् । “पृथिव्यादेराकाशान्तस्य धारणात्” इति त्वदीयभाष्याद्युक्त्योगाच्च ।

ಸಮಾಧಾನ - ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಧೃತಿ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಆಕಾಶಾಂತಸ್ಯ ಧಾರಣಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧಾರಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न चात्राक्षरस्य सर्वात्मकत्वं भ्रान्त्वाऽक्षरस्य वर्णत्वं शङ्क्यत इति युक्तम् । तथात्वे गौरयं वृक्षोऽयमित्यादौ रूपधेयस्य नामधेयसम्भेदेन भानेऽपीह सर्वाधारत्वमेवोच्यते । नत्वम्बरान्तसम्भेदोऽक्षरस्योच्यते । येन नामरूपसम्भेदोपपादनं सङ्गच्छेतेत्येव समाधिर्वाच्यः । नतु नामरूपभेदसमर्थनेन समाधिर्वाच्यः ।

ಶಂಕೆ - ಅಕ್ಷರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು, ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಒತ್ತಪ್ರೋತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಧಾರಣ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಧೃತಿ, ಧಾರಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಸಕಲವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ವರ್ಣಗಳು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಒಂಕಾರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳೂ ಸಹ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂಕಾರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಒಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೇ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಹೊರತು ಒಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವಂತಹ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ವಿಕಾರಜಾತಸ್ಯೇತಿ || ಸರ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವಾಕಾಶಾದೇರೀತತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ನತು ವರ್ಣೇಶು |

ಸಕಲವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು, ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಒತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನಚ್ಚ ನಾಮಧೇಯಾತ್ಮಕಂ ರೂಪಧೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ವರ್ಣೇಷ್ವಪಿ ತದ್ವುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |

ರೂಪಧೇಯವೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಧೇಯಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರೂಪಧೇಯವೆನಿಸಿದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸ್ವರೂಪಭೇದಾದುಪಾಯಭೇದಾದರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭೇದಾತ್ ತಯೋರ್ಮೇದಾತ್ |

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಉಪಾಧಿಭೇದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತಥಾಹಿ | ಶಬ್ದತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಶ್ರೋತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯಾನ್ಯರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಣಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ | ರೂಪಧೇಯಾನಿ ತು ಘಟಾದಿನಿ ಘಟತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿನ್ದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯಾಣಿ ಜಲಾಧಾರಪ್ರಾವರಣಾದ್ಯರ್ಥಕ್ರಿಯಾಣೀತಿ ತಯೋರ್ಮೇದಾದ್ವರ್ಣೇಷ್ವಾಕಾಶಾದೇರೀತತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಕ್ಷರ-ಮಿತೀತಿಹುರೀತ್ಯರ್ಥ: |

ಅದು ಹೀಗೆ - ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿಯಿದೆ, ಶ್ರೋತ್ರಗ್ರಾಹಕತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿದೆ. ಅರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಕತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಮಧೇಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ರೂಪಧೇಯವೆನಿಸಿದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಘಟತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಚಕ್ಷುರ್ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಜಲಾಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ನಾಮಧೇಯ ಹಾಗೂ ರೂಪಧೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ, ಉಪಾಯ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಓತತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - जातिसम्भेदस्य जातितादात्म्यस्येत्यर्थः । नन्वत्राप्योतप्रोतपदाम्बां पृथिव्याद्यम्बरान्तसर्वात्मकत्वमेवोच्यते । नतु तदाश्रयत्वमिति चेन्न ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಗೋತ್ವಾದಿ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ಗೋವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಶಂಕೆ - ನಾವೂ ಸಹ ಓತಪ್ರೋತ ಪದಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ ಹೊರತು, ತದಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳುವ ಜಾತಿ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ನಮಗೂ ಸಹ ಸಮ್ಯಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सूत्रे धृतेरिति धृतिपदायोगात् । “पृथिव्यादेराकाशान्तस्य धारणात्” इति त्वदीयभाष्याद्युक्त्योगाच्च ।

ಸಮಾಧಾನ - ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಧೃತಿ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಆಕಾಶಾಂತಸ್ಯ ಧಾರಣಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧಾರಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न चात्राक्षरस्य सर्वात्मकत्वं भ्रान्त्वाऽक्षरस्य वर्णत्वं शङ्क्यत इति युक्तम् । तथात्वे गौरयं वृक्षोऽयमित्यादौ रूपधेयस्य नामधेयसम्भेदेन भानेऽपीह सर्वाधारत्वमेवोच्यते । नत्वम्बरान्तसम्भेदोऽक्षरस्योच्यते । येन नामरूपसम्भेदोपपादनं सङ्गच्छेतेत्येव समाधिर्वाच्यः । नतु नामरूपभेदसमर्थनेन समाधिर्वाच्यः ।

ಶಂಕೆ - ಅಕ್ಷರವು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು, ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲೂ ಓತಪ್ರೋತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಧಾರಣೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಧೃತಿ, ಧಾರಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ?

ಸಮಾಧಾನ - ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಓತಪೋತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗೌರಯಂ, ವ್ಯಕ್ತ್ಯೋದಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಧೇಯಗಳಿಗೆ, ನಾಮಧೇಯಗಳಿಂದ ಭೇದವೇ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೇ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಓತಪೋತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷರ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಯಜುಷಾಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಖಂಡನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವರ್ಣಗಳಿಗೂ, ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - एतेन भाष्ये ऊंकार एवेदं सर्वमिति सर्ववर्णात्मकतया श्रुत्यन्तरसिद्धोक्तरस्य सर्वात्मकत्वोक्तिरपि व्यधिकरणा । विषयवाक्येऽक्षरस्य सर्वाभेदाश्रवणादित्युक्तं भवति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಓಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಿದ್ಧವಾದ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸಹ ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಓತಪೋತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೇದವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಭೇದವು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - नन्वत्र द्रष्टृत्वादिना वर्णानामक्षरत्वशङ्कानुपपत्तावुत्तराधिकरणे 'तदैक्षत' इतीक्षणश्रवणेऽपि कथं प्रधानमिति पूर्वपक्ष इत्यत आह - उत्तरेति ॥

ಶಂಕೆ - ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರತ್ವಶಂಕೆಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತಿ(ಪ್ರಧಾನ) ಪರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ?

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अन्तर्याम्यधिकरणे द्रष्टृत्वादिश्रवणेऽपि प्रधानमिति पूर्वपक्षकरणमनेन न विरुध्यत इत्येतत्तत्रैवोक्तमस्माभिः ।

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अक्षरस्य वर्णत्वेन पूर्वपक्षे दोषान्तरमाह - किञ्चैवमिति ॥ गौरयं वृक्षोऽयमित्यादौ नाम्नो रूपात्मना भानेनात्राक्षरशब्दितेषु 'यद्भूतम्' इत्यादिना सर्वात्मकत्वकथनं यद्यभिमतं तदा "ऊंकार एवेदं सर्वम्" इति श्रुताविव "यद्भूतं

च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते तदक्षर ओतं च प्रोतं च” इत्येव साक्षात्सर्व-  
सम्भेदोऽक्षरेऽभिधीयेत । मध्ये आकाशप्रणाड्या तदभिधानं व्यर्थमिति  
श्रुतहानिस्स्यादित्यर्थः ।

ಅಕ್ಷರವನ್ನು ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಗೌರಯಂ' 'ವೈಕೋಽಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಧೇಯಕ್ಕೆ ರೂಪಧೇಯದಿಂದ ಅಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ 'ಯದ್ಭೂತಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವುದಾದರೆ 'ಓಂಕಾರ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್' 'ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾಕ್ಷರೇ ತದಕ್ಷರ ಓತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರ ನೀಡುವಿಕೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಹಾನಿ ಎಂಬ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - व्यर्थेत्युपलक्षणम् । वक्ष्यमाणदिशा भूतभवद्भविष्यदाद्योतत्वस्या-  
नित्याकाशेऽनुपपत्त्या विरुद्धार्था च स्यादित्यपि ध्येयम् ॥

ಅಥವಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಹಿಂದಿನ, ಈಗಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನಿರೂಪಣೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

गुरुराजीयम् - अन्येत्यिति ॥ अत्र रूप्यते इति । रूप्यत इति  
रूपमभिधेयम् । स्वार्थे धेयप्रत्यय इति बोध्यम् । अत्र वर्णा एवेत्यनेन न  
प्रधानजीवयोर्व्यावृत्तिः । किन्तु भाष्य अकारमात्रोक्तेस्तस्यैव व्यवच्छेद इति  
ध्येयम् । रूपधेयस्य रूपात्मकप्रपञ्चस्येत्यर्थः । तर्हि भाष्य अकारमात्रस्य  
पूर्वपक्षनिविष्टत्वोक्तिः कथमित्यत आह - भाष्य इति ॥ तन्नेति ॥  
अक्षरत्रयमीरितमित्यादौ यथाऽक्षरशब्दवाच्यत्वं वाऽक्षरत्वजात्याधारत्वं प्रतीयते  
तथा गौरित्यत्रापीत्यर्थः । जातिसम्भेदः जातिसम्बन्धः ।



ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಸಕಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಓಂಕಾರವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೇನೇ ತೋರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ವಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆವಾಗ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಹ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇವರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡೇ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಗೌರಯಂ ವ್ಯಕ್ತೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಿಂದ ಗೋ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಜಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ಚೇತನಧರ್ಮಗಳು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.



ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತೋಪಯುಕ್ತಃ । “ಆಕಾಶ ಏವ ತದೊತಶ್ಚ” ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಪ್ಯೇ ತ್ರಿಕಾಲವರ್ತಿವ-  
ಸ್ತ್ವಾಶ್ರಯತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯಾನಿತ್ಯಭೂತಾಕಾಶತಾಪಾಃ, ತಥಾ ಅವಾಚ್ಯೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ  
ನ ಕ್ಷರತೀತಿ ತ್ವದುಕ್ತಸ್ಯ ಯೋಗಸ್ಯ, ತಥಾ “ಏತದೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ”  
ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯ ದೃಢತ್ವಾದೇಶಾಪೋಗಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನಿತ್ಯವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯನಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅವಯವಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಯೋಗಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

आयसूत्रे धृतिपदं चायुक्तम् । त्वन्मते भ्रमाधिष्ठानत्वादन्यस्य धारणस्याभावात् ।

ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಧೃತಿಪದವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

तस्य च “आकाश एव तदोतम्” इत्यादिप्रक्रमानानुगुण्यात् । नत्वाकाशो त्रैकालिकं वस्त्वध्यस्तम् ।

ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಆಶ್ರಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

द्वितीयोक्तं प्रशासनं चायुक्तम् । यतः -

अध्यस्तस्याम्बरान्तस्य त्वधिष्ठानात्मिका चितिः ।

न शास्त्री नहि श्रुत्यादि शास्ति रूप्यादिकं क्वचित् ॥ १ ॥

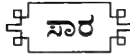
ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

अध्यस्तस्याम्बरान्तस्य ह्यधिष्ठानात्मिका चितिः ।

न शास्त्रे नहि श्रुत्यादि शास्ति रूप्यादिकं क्वचित् ॥ १ ॥

ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿವೆ. ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧ್ಯಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಶುಕ್ತಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ರಜತಾದಿಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ.





ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಸಕಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಓಂಕಾರವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಉಪಾಸನೆಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೇನೇ ತೋರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆವಾಗ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಹ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇವರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡೇ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಗೌರಯಂ ವ್ಯಕ್ತೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಿಂದ ಗೋ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಜಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಾಂತಾದಿ ಚೇತನಧರ್ಮಗಳು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತೋಪ್ಪಯುಕ್ತಃ । “ಆಕಾಶ ಏವ ತದೊತಶ್ಚ” ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ತ್ರಿಕಾಲವರ್ತಿವ-  
ಸ್ತ್ವಾಶ್ರಯತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯಾನಿತ್ಯಭೂತಾಕಾಶತಾಪಾಃ, ತಥಾ ಅವಾಚ್ಯೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ  
ನ ಕ್ಷರತೀತಿ ತ್ವದುಕ್ತಸ್ಯ ಯೋಗಸ್ಯ, ತಥಾ “ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ”  
ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯ ದೃಢತ್ವಾದೇಶ್ಚಾಯೋಗಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ’ ಎಂಬ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನಿತ್ಯವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯನಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅವಯವಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಯೋಗಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಏತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

आद्यसूत्रे धृतिपदं चायुक्तम् । त्वन्मते भ्रमाधिष्ठानत्वादन्यस्य धारणस्याभावात् ।

ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಧೃತಿಪದವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

तस्य च “आकाश एव तदोतम्” इत्यादिप्रक्रमानानुगुण्यात् । नह्याकाशे त्रैकालिकं वस्त्वध्यस्तम् ।

ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಆಶ್ರಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

द्वितीयोक्तं प्रशासनं चायुक्तम् । यतः -

अध्यस्तस्याम्बरान्तस्य त्र्यधिष्ठानात्मिका चितिः ।

न शास्त्री नहि श्रुत्यादि शास्ति रूप्यादिकं क्वचित् ॥ १ ॥

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

अध्यस्तस्याम्बरान्तस्य त्र्यधिष्ठानात्मिका चितिः ।

न शास्त्री नहि श्रुत्यादि शास्ति रूप्यादिकं क्वचित् ॥१॥

ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿವೆ. ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧ್ಯಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಶುಕ್ರಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ರಜತಾದಿಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ.

न हीह सविशेषं ब्रह्म प्रतिपाद्यम् । नच निर्विशेषे व्यावहारिकमपि शास्त्वमस्ति । प्रातिभासिकं तु प्रधानेऽपि ।

ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ನೀವೇ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವೂ ಸಹ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬಹುದು.

यच्चोक्तं चेतनधर्मः शास्त्वत्वं चेतने ब्रह्मण्येवारोप्यते । नत्वचेतने प्रधाने । नहि राजत्वं राजपरिवारोपेतेऽमात्य इव कुड्येऽप्यारोप्यत इति ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿ. ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ಚೇತನನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಚೇತನನೇ ಆಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ರಾಜನ ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಮಂತ್ರಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ.

तत्र । परमतेऽधिष्ठानाध्यस्तयोः सादृश्यनियमाभावात् । अमात्ये राजसादृश्यवन्निर्विशेषे ज्ञातृरूपचेतनसादृश्याभावाच्च ।

ಈ ಉತ್ತರವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಧ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಸ್ತಗಳಿಗೆ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಂತೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತ್ಯರೂಪನಾದ ಚೇತನನ ಸಾದೃಶ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

शासनकर्तृत्वरूपशास्त्वार्देर्जडान्तःकरणधर्मत्वेन जडस्य प्रधानस्यैव तत्सदृशत्वाच्च ।

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದೇ ಅಧ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸುಲಭ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ಜಡವಾದ ಅಂತಃಕರಣದ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಜಡವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಡತ್ವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವಿದೆ.

यच्चोक्तं यदन्यद्ब्रह्मणोऽक्षरशब्दवाच्यमिहाशङ्क्यते प्रधानजीवादितद्वादिदमक्षरं व्यावर्तयति श्रुतिः । द्रष्टृत्वादेः प्रधानादावसम्भवादिति तृतीयसूत्रार्थ इति ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯವಾದ ಪ್ರಧಾನ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರತಬ್ಧ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಅಕ್ಷರವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು.

तत्र । द्रष्टृत्वादेरिवाम्बरान्तधृतिप्रशासनयोरपि वर्णादावसम्भवतोरनेनैव सूत्रेण विवक्षासम्भवेन पूर्वसूत्रयोर्वैयर्थ्यात् ।

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಹೀಗೆ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದಾದರೆ ಹಿಂದಿನರಡು ಸೂತ್ರಗಳೇ, ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಈ ಸೂತ್ರವು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವಂತೆ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' 'ಪ್ರಶಾಸನ'ಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಹಿಂದಿನರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವಾಗಲೀ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಾಗಲೀ ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

अक्षरप्रकरणस्यं “नान्यदतोऽस्मि द्रष्टु” इत्यादि वाक्यं त्वन्यत्र व्याख्यातम् ।

ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದ್ರಷ್ಟೃಪುರುಷನಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಏಕೈಕವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ನ್ಯಾಯಮೃತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದೇವೆ.

अत्रापि परमतेऽन्यभावव्यावृत्तेरित्यनेन जीवाद्भेदोक्तेरभेदनिषेधः स्पष्ट एव ।

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜೀವನ ದಸೆಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅಭೇದವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

अनित्येति ॥ 'आत्मन आकाशस्सम्भूतः' इत्यादिश्रुत्या 'न वियदश्रुतेः' इति वक्ष्यमाणदिशा च भूताकाशस्यानित्यत्वादिति भावः

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

ವಿವರಣೆ - 'ಆತ್ಮಾನ ಆಕಾಶಃಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶವು ತ್ರೈಕಾಲಿಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತ್ವದುಕ್ತಸ್ಯಯೋಗಸ್ಯೇತಿ || "ನ ಕ್ಷರತ್ಯಶ್ರುತೇ ಚೇತಿ ನಿಯತವ್ಯಾಪಿತವ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ" ಇತಿ ಪರಭಾಷ್ಯೇಽಭಿಧಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಹಾಗೂ 'ಅಶ್ರುತೇ ಚ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಿತ್ವವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ 'ನ ಕ್ಷರತ್ಯಶ್ರುತೇ ಚೇತಿ ನಿತ್ಯತ್ವವ್ಯಾಪಿತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪರಮೇವ ಬಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ಯೋಗಾರ್ಥವು ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ತ್ವದುಕ್ತಸ್ಯ ಯೋಗಸ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನಪಿ ಪ್ರತ್ಯಾಹ - ಆದೇತಿ || ಶ್ರುತಾವೋತಪದಾಸ್ವಾರಸ್ಯಂ ಚಾಹ - ತಸ್ಯ ಚೇತಿ || ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಸ್ಯೇತೀತಃ |

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಆದ್ಯಸೂತ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಓತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ ಬರುತ್ತದೆಂದು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವೆಂಬರ್ಥವು ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ವಸ್ತುವ್ಯಸ್ತಮಿತಿ || ಯೇನಾಕ್ಷರೇ ಆತಮಿತ್ಯತ್ರಾಪ್ಯೋತಶಬ್ದ- ಸ್ಯಾಧ್ಯಸ್ತತ್ವಮರ್ಥಸ್ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ

ತ್ವೈಕಾಲಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಓತಂ' ಎಂಬ 'ಓತ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಅಧ್ಯಸ್ತವನ್ನೇ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದೆತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ದ್ವಿತೀಯೇತಿ || "ಆದ್ಯಸೂತ್ರೇಽಂಬರಾಂತಧೃತ್ಯಾ ವರ್ಣಾನಾಮಕ್ಷರತ್ವಂ ನಿರಸ್ತಮ್ | 'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರಕ್ಷರತ್ವಂ ನಿರಸ್ಯತೇ | ತಥಾಹಿ | ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇರ್ವಿಶ್ವೋಪಾದಾನೇ ಪ್ರಧಾನೇಽಪಿ ಸಮಭವಾತ್ಪ್ರಧಾನಮೇವಾಕ್ಷರಮಿತಿ ಶಿಕ್ಷಾಪಾಠಾಃ | ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಕರ್ಮ | 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಽಜ್ಞಾಪರಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾತ್ | ನಹ್ಯಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - "ಆದ್ಯಸೂತ್ರೇಽಂಬರಾಂತಧೃತ್ಯಾ ವರ್ಣಾನಾಮಕ್ಷರತ್ವಂ ನಿರಸ್ತಮ್ | ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾದಿತಿ ಸೂತ್ರೇ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರಕ್ಷರತ್ವಂ ನಿರಸ್ಯತೇ | ತಥಾಹಿ | ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇರ್ವಿಶ್ವೋಪಾದಾನೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಧಾನೇಽಪಿ ಸಂಭವಾತ್ಪ್ರಧಾನಮೇವಾಕ್ಷರಮಿತಿ ಶಂಕಾಯಾಂ ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಕರ್ಮ । ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಽಜ್ಞಾಪರಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾತ್ । ನಹ್ಯಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸ್ಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. 'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂತಹ ಧಾರಕತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಜ್ಞೆ ಎಂದೆನಿಸಿದ ಪ್ರಶಾಸನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಾಸ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ ಪ್ರವಾನ ಇವ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮವ್ಯಪಿ ಪ್ರಶಾಸನಂ ನ ಯುಕ್ತಮ್ । ಸವಿಶೇಷಂ ತು ನಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾಢಮ್ । ಪಾದಾಸಂಜ್ಞತೇಃ । ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿನಿವೇಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಾಸನವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳಾಗಲೀ, ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಲೀ, ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವನಲ್ಲಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಿರೂಪಣೆಯು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಸೌಲ್ಕಾಂದಿ ಧರ್ಮಗಳ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾದಲ್ಲಿ ಸೌಲ್ಕಾಂದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಿಷೇಧವೂ ಸಹ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಶಾಸ್ತೃತ್ವಂ किं तात्विकमुत व्यावहारिकमथ प्रातिभासिकम् । आद्यद्वयं निराह - नचेति ॥

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ತಾತ್ವಿಕವೋ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವೋ, ಮೊದಲೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - अपिपदेन तात्विकं तु शङ्कानर्हमिति समुचीयते । निर्विशेषत्वादित्यर्थः । तृतीये तु न प्रधाननिरास इत्याह - प्रातिभासिकं त्विति ॥

'ವ್ಯವಹಾರಿಕಮಪಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಪದವು ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ಶಂಕೆಗೆ ಅನರ್ಹವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ್ದರಿಂದ. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಂ ತು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಪ್ರಶಾಸನಪಕ್ಷೇ ಕಲ್ಪತರೂಪಂ ಸಮಾಧಿಮನ್ಯುಷಿರಾಹ - ಯಚೇತಿ || ಎತಚ್ಚೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ | ಯತ್ರ ವರ್ಣಪ್ರಧಾನಯೋಃ ಕ್ರಮೇಣ ನಿರಾಸಸ್ತರ್ಹಕ್ಷರಂ ಪ್ರಶಾಸನಾದಿತ್ಯೇತಾವನ್ಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ ಚೇತನಧರ್ಮೇಣ ಪ್ರಶಾಸನೇನ ವರ್ಣಪ್ರಧಾನಯೋರ್ದಯೋರಪಿ-ಜಡಯೋ ನಿರಾಸಸಿದ್ಧಿವಾಽಮ್ಬರಾಂತಧೃತ್ಯುಕ್ತಿಯೋಗದ್ವಯೋಕ್ತಿಶ್ಚ ವ್ಯರ್ಥಾ |

ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಚ್ಚೋಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ದೋಷವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ವರ್ಣ ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನಗಳಿರಡನ್ನು ಜಡ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಅಕ್ಷರಂ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. ಚೇತನನ ಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಶಾಸನ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ವರ್ಣ ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನಗಳಿರಡನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತ ದೃತಿ' ಹಾಗೂ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಶಕ್ತಿ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಾಕೃತೀತೀಯಾ ಪ್ರಕೃಶಾಸನಸ್ಯ ಜೀವೇಽಪ್ಯಯೋಗೋನಾಕ್ಷರಂ ಪ್ರಶಾಸನಾದಿತ್ಯೇತಾವತೈವ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ನಿರಾಸಾದುತ್ತರಸೂತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಚೇತ್ಯಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ |

ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಾಸನವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಕ್ಷರಂ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವ ನಿರಾಕರಣಗೋಸ್ಕರ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं वर्णप्रधानयोरक्षरशब्दार्थत्वं व्युदस्य जीवस्याक्षरशब्दार्थत्वं व्युदसितुं प्रधानादिसर्वनिराससाधारणम् "अन्यभावव्यावृत्तेः" इति सूत्रम् | तदर्थमनूय निराह - यचೇति ||

ಹೀಗೆ ಆಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಜೀವನಿಗೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರಸನೀಯವಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಹೇತುವನ್ನು 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಯಚ್ಚೋಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - च अदृष्टं द्रष्टित्यादिश्रुतिः अचक्षुष्कमश्रोत्रमिति च श्रुतिरित्यर्थः | आदिपदेनाचक्षुष्कत्वादेर्जीवेऽसम्भवादिति गृह्यते | .

‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ‘ಅಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಶ್ರೋತ್ರಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಎಂದರ್ಥ. ಆದಿಪದದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯತ್ತತ್ರ “ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಘ್ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಽತ್ಮ-  
ಭೇದಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ ಶಾರೀರಸ್ಯಾಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯೇ ತದಪ್ಯಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ -  
ಅಕ್ಷರೇತಿ ॥

ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದೃಷ್ಟು ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ಶ್ರೋತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾರೀರನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯವು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ಅಕ್ಷರಪ್ರಕರಣಸ್ಯಂ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

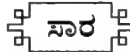
**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅನ್ಯತ್ರ ನ್ಯಾಯಾಮೃತೇ ದ್ವಿತೀಯಪರಿಚ್ಛೇದೇ । ಅತೋ ನೇದಂ ವಾಕ್ಯಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬೋಧಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಅನ್ಯತ್ರ’ ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯಾಮೃತದ ಎರಡನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ನ್ಯಾಯಾಮೃತದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದನ್ನು ಇದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ - ಭೂತಂ ಭವದ್ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯನೇನ ಲಬ್ಧಮರ್ಥಮಾಹ - ತ್ರಿಕಾಲೇತಿ ॥ ನನು  
ಶಾಸ್ತೃತ್ವಾದಿಕಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಯಥಾಪಿ ನ ಸಂಭವತಿ । ತಥಾಪಿ ಸರ್ವಿಶೇಷೇ ತೂಪಪದಯತ ಉವ ।  
ತದೇವಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾಢಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಹೀತಿ ॥ ತಥಾತ್ವೇ ಪಾದಸಂಜ್ಞತಿರ್ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ  
ಭಾವಃ । ನನು ಚ ನ ಪಾದಾಸಂಜ್ಞತಿಃ । ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ಶಾಸ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ  
ಪ್ರತಿಪಾಢತ್ವಾಜ್ಞೀಕಾರಾತ್ । ನಚ ತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಶಾಸ್ತೃತ್ವಸ್ಯ  
ನಿರ್ವಿಶೇಷೇಽಭಾವೇಽಪಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಶಾಸ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ತತ್ರ ಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷ  
ಇತಿ ॥ ನನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಶಾಸ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇಽಸಂಭವೇಽಪಿ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಂ ಶಾಸ್ತೃತ್ವಂ  
ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸಂಭವತೀತ್ಯತ ಆಹ - ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಮಿತಿ ॥ ತಥಾಚ ನ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷ-  
ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಕತೇತ್ಯರ್ಥಃ । ನನು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಮಪಿ ಶಾಸ್ತೃತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವ । ನ ಪ್ರಧಾನೇ । ತಥಾಚ  
ಯುಕ್ತಸ್ತೇನ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷನಿರಾಸ ಇತ್ಯಾಶಂಕತೇ - ಯಚೇತಿ ॥ ನನು ತಥಾಪಿ ‘ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ  
ದ್ರಘ್ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತ್ರ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮನ್ತು ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತ್’  
ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಽತ್ಮಭೇದನಿಷೇಧಾಚ್ಚ ಶಾರೀರಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಾಧಿಮತೋಽಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಮ್ ।  
‘ಅಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಶ್ರೋತ್ರಮವಾಗಮನಃ’ ಇತಿ ಚೋಪಾಧಿಮತಾಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ । ನಹಿ ನಿರೂಪಾಧಿಕಃ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)



ಶಾರೀರೋ ಭವತೀತಿ ಪರಕೀಯಾಘ್ಯೇ । ತಥಾ ಭಾಮತ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಸ್ತುತ್ರೇಣ ಜೀವಸ್ಯಾಕ್ಷರತಾ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ । ನಾನ್ಯದಿತ್ಯಾದಿಕಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಆತ್ಮಭೇದಃ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಯತೇ । ತಥಾಚೋಪಾಧಿಭೇದಮಿನ್ಮಾ ಜೀವಾ ನಿಷಿಧ್ವಾ ಭವಂತಿ । ಅಭೇದಾಭಿಧಾನಾತ್ । ಕಿञ್ಚ ನ ಶಾರೀರಸ್ಯಾಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತಾ । ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾಣ್ಯುಪಾಧಿಂ ವಾರಪಂತ್ಯಚಕ್ಷುಷ್ಕಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿರೋಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯಾಕ್ಷರತಾಂ ನಿಷೇಧತೀತ್ಯುಕ್ತವಾಚಾಸ್ಯಾಃ ಶ್ರುತೇದ್ರ್ವತ್ವಾದಿಮಾತ್ರೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಮ್ ಕಿಂತು ಶಾರೀರಸ್ಯಾತ್ಮಾಭೇದನಿರಾಸೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಕ್ಷರಪ್ರಕರಣಸ್ಯಮಿತಿ । ಅನ್ಯತ್ರೇತಿ ॥ ನ್ಯಾಯಾಮೃತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।



ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಸಂಯುಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧೃತಿ ಪದವೂ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದರೆ ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಹೇತುವೂ ಸಹ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ವಸ್ತು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಎಂದಿಗೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ರಜತವನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬುದು ಎಷ್ಟು ಹಾಸ್ಯಸ್ಪದವೋ, ಅದರಂತೆ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಜೀವರನ್ನು ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಇವರು ನೀಡುವ ಹೇತು. ಆದರೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಮೊದಲೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಬಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಹೊರಟ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭೇದಸಾಧನೆಯನ್ನೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

////////////////////////////////////

## ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

एतेन यत्केचिज्जडं प्रधानमेवाक्षरमिति पूर्वपक्षयन्ति तदपि निरस्तम् । जडस्य शास्तृत्वद्रष्टृत्वादेरयोगेन पूर्वपक्षानुदयात् ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯಿಂದಲೇ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವಾಗಲೀ, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಾಗಲೀ ಅಯುಕ್ತವಾಗುವ ಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳಂತೆ ಇವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ಉದಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

यच्च श्रुतावाकाशशब्दः प्रधानपर इत्युपेत्य सूत्रेऽम्बरशब्दो भूताकाशपरः । तथाचाम्बरस्य अन्तः अवधिः कारणमिति अम्बरान्तपदं प्रधानपरमित्युक्तम् ।

ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂಬರಾಂತದೃತೇಃ' ಎಂದರೆ ಅಂಬರ = ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ, ಅಂತಃ = ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಧಾರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

तत्र । सूत्रे श्रुत्यनुसारित्वस्यैव न्याय्यत्वात् । अन्तपदन्तु अम्बरम् अन्तो यस्येति व्युत्पत्त्या पृथिव्यादिपरं सत् तस्यापि प्रकृतिद्वारा ब्रह्मैवाश्रय इति सूचयितुम् । तथाच “पृथिव्यादिप्रकृत्यन्तम्” इति स्मृतिरपि सूत्रेणानुसृता भवति ।

(१) रामानुजभाष्यम् -

अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॥

ವಾಜಸನೇಪಿನೋ ಗಾರ್ಗಿಪ್ರಶ್ನೇ ಸಮಾಮನಂತಿ, 'ಸ ಹೋವಾವೈತದ್ವೈತಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸ್ಯಲಮನಂಭಹ್ವಸಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ । ತತ್ರ ಸಂಶಯಃ ಕಿಮೇತದಕ್ಷರಂ ಪ್ರಧಾನಮ್, ಜೀವೋ ವಾ, ಉತ ಪರಮಾತ್ಮಾ? ಕಿಂ ಯುಕ್ತಮ್? ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ । ಕುತಃ? 'ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಿಷ್ವಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನೇ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಸ್ಯುಲತ್ವಾದಿನಾಂ ಚ ತತ್ರ ಸಮನ್ವಯಾತ್ । 'ಯಯಾ

तदक्षरमधिगम्यते' इत्यादिषु परस्मिन्पक्षरशब्दो दृश्यत इति चेन्न । प्रमाणान्तरप्रसिद्ध-  
श्रुतिप्रसिद्धयोः प्रमाणान्तरप्रसिद्धस्य प्रथमप्रतीतेः । प्रतीतपरिग्रहे विरोधाभावात् । किञ्च  
'यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदर्वाक् पृथिव्याः' इत्यारभ्य सर्वस्य कालत्रितयवर्तिनः  
कारणभूताकाशाधारत्वे प्रतिपादिते 'कस्मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्च' इत्याकाशस्यापि  
कारणं तदाधारभूतं किमिति पृष्ठे प्रत्युच्यमानमक्षरं सर्वविकारकारणतया तदाधारभूतं  
प्रमाणान्तरप्रसिद्धं प्रधानमिति प्रतीयते । अतोऽक्षरं प्रधानम्, इति प्राप्ते उच्यते -  
अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॥ अक्षरं परं ब्रह्म, कुतः? अम्बरान्तधृतेः अम्बरस्य आकाशस्य अन्तः  
पारभूतम् अव्याकृतमम्बरान्तः । तस्य धृतेः तदाधारतयाऽस्याक्षरस्योपदेशादिति यावत् ।  
अयमर्थः 'कस्मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्च' इत्यत्राकाशशब्दनिर्दिष्टं न वायुमदम्बरम्,  
अपितु तत्पारभूतमव्याकृतम्, अतस्तस्याव्याकृतस्याप्याधारत्वेनोच्यमानमक्षरं नाव्याकृतं  
भवितुमर्हति इति । नन्वाकाशशब्दनिर्दिष्टो न वायुमानिति कथमवगम्यते? उच्यते ।  
'यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदर्वाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवी इमे यद्भूतं च भवच्च  
भविष्यच्चेत्याचक्षते आकाश एव तदोतं च प्रोतं च' इत्युक्ते त्रैकाल्यवर्तिनो  
विकारजातस्याधारतया निर्दिष्ट आकाशो न वायुमदाकाशो भवितुमर्हति । तस्यापि  
विकारान्तर्गतत्वात् । अतोऽत्राकाशशब्दनिर्दिष्टं भूतसूक्ष्ममिति प्रतीयते । ततस्तस्यापि  
भूतसूक्ष्मस्याधारभूतं किमिति पृच्छ्यते? 'कस्मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्च' इति ।  
अतस्तदाधारतया निर्दिश्यमानमक्षरं न प्रधानं भवितुमर्हति ।

यत्तु श्रुतिप्रसिद्धात् प्रमाणान्तरप्रसिद्धं प्रथमं प्रतीयत इति, तन्न । अक्षरशब्दस्यावयवशक्त्या  
स्वार्थप्रतिपादने प्रमाणान्तरानपेक्षणात् । सम्बन्धग्रहणदशायामर्थस्वरूपं येन  
प्रमाणेनावगम्यते, न तत्प्रतिपादनदशायामपेक्षणीयम् ॥ ९ ॥

एवं तर्ह्यक्षरशब्दनिर्दिष्टो जीवोऽस्तु, तस्य भूतसूक्ष्मपर्यन्तस्य कृत्स्नस्याचिद्वस्तुन  
आधारत्वोपपत्तेः । अस्थूलत्वाद्युच्यमानविशेषणोपपत्तेश्च । 'अव्यक्तमक्षरे लीयते'  
'यस्याव्यक्तं शरीरम्' 'यस्याक्षरं शरीरम्' 'क्षरस्सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते'  
इत्यादिषु प्रत्यगात्मन्यप्यक्षरशब्दप्रयोगदर्शनादित्यत्रोत्तरम् -

सा च प्रशासनात् ॥ १० ॥

सा चाम्बरान्तधृतिरस्याक्षरस्य प्रशासनादेव भवतीत्युपदिश्यते । 'एतस्य वा अक्षरस्य  
प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः', 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि  
द्यावापृथिव्यौ विधृते तिष्ठतः', 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि निमेषा मुहूर्ता  
अहोरात्राण्यर्धमासा मासा क्रतवस्संवत्सरा इति विधृतास्तिष्ठन्ति' इत्यादिना । प्रशासनम्  
- प्रकृष्टं शासनम् । नचेदृशं स्वशासनाधीनसर्ववस्तुविधरणं बद्धमुक्तोभयावस्थस्यापि

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಆಕಾಶ’ ಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗಲೂ ಈ ದೋಷವು ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಂಬರಮ’ ‘ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಂಬರಾಂತ ಪದವು ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅಂತ’ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜರಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ‘ಅಂತ’ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಾಗ ‘ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ’ ಎಂಬ ಸ್ತೂತಿಯೂ ಸಹ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಸ್ಸಮ್ಭವತಿ । ಅತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಏವ ಪ್ರಶಾಸಿತ್ರಕ್ಷರಮ್ ॥ ೧೦ ॥

ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ೧೧ ॥

ಅನ್ಯಭಾವಃ ಅನ್ಯತ್ವಮ್, ಪ್ರಧಾನಾದಿಭಾವಃ । ಅಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪರಮಪುರುಷಾದನ್ಯತ್ವಂ ವಾಕ್ಯಶೋಭಾ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತೇ । ‘ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯದೃಢಂ ದ್ರಢ್ಯ ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತು ಅಮತಂ ಮನ್ತು ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತು ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಢ್ಯ, ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತು, ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮನ್ತು, ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತು, ಏತस्ಮಿನ್ ಶುಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶೋತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಇತಿ । ಅತ್ರ ದ್ರಢ್ಯತ್ವಶ್ರೋತವ್ಯಾಧುಪದೇಶಾದಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯಾ ಚೇತನಭೂತಪ್ರಧಾನಭಾವೋ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತೇ । ಸರ್ವೇರದೃಢ್ಯಸ್ಯೈವ ಸತಸ್ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಢ್ಯತ್ವಾಧುಪದೇಶಾಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಾಭಾವೋ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತೇ । ಅತಃ ಇಯಮನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿರಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪರಮಪುರುಷತಾಂ ದೃಢಯತಿ । एवं ವಾಽನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿರನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ । ಯಥೈತದಕ್ಷರಮನ್ವೇರದೃಢ್ಯಂ ಸದನ್ವೇಷಾಂ ದ್ರಢ್ಯಂ ಚ ಸತ್ತ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಧಾರಭೂತಮ್, ಏವಮೇನಾದೃಢ್ಯಮೇತಸ್ಯ ದ್ರಢ್ಯಂ ಚ ಸದೇತಸ್ಯಾಧಾರಭೂತಮನ್ಯಜ್ಞಾಸ್ತೀತಿ ವದನ್ ‘ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಢ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಶೋಭಾಽನ್ಯಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವಂ ವ್ಯಾವರ್ತಯನ್ನಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಭಾವಂ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಾಭಾವಂ ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ । ಕಿಂಚ ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದದತೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ ಯಜಮಾನಂ ದೇವಾ ದರ್ಶಿ ಪಿತರೋಽನ್ವಾಯತಾಃ’ ಇತಿ ಶ್ರೋತಂ ಸ್ಮಾರ್ತಂ ಚ ಯಾಗದಾನಹೋಮಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯಾಜ್ಞಯಾ ಪವರ್ತತೇ । ತದಕ್ಷರಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಏವೇತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ । ಅಪಿಚ ‘ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯವಿದಿತ್ವಾಽಸ್ಮಿಂಶ್ಲೋಕೇ ಜುಹೋತಿ ಯಜತೇ ತಪಸ್ತಪ್ಯತೇ ಬಹುನಿ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಂತವದೇವಾಸ್ಯ ತದ್ ಭವತಿ । ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯವಿದಿತ್ವಾಽಸ್ಮಾಶ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೇತಿ ಸ ಕೃಪಣಃ, ಅಥ ಯ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ವಿದಿತ್ವಾಽಸ್ಮಾಶ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೇತಿ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ’ ಇತಿ ಯದಜ್ಞಾನಾತ್ ಸಂಸಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಜ್ಞಾನಾಚಾಮೃತತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿರದಕ್ಷರಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥ ೧೧ ॥

ಪ್ರಕಾಶ: -

एतेनेति ।। अस्यूलमनषित्यादिनोक्तमक्षरं प्रधानजीवान्यतरदुत ब्रह्मेति संशये

ವಿವರಣೆ - ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಸ್ಯೂಲಮನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಪ್ರಧಾನ ಅಥವಾ ಜೀವರೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

प्रकाश: - अक्षरशब्दस्य वर्णेषु रूढिसम्भवेऽपि “अहस्वमदीर्घम्”  
इत्यादिनिषेधायोगेन वर्णानां शङ्कानर्हत्वात् । प्रधानस्य च  
सर्वविकारास्पदत्वेनाकाशपृथिव्यादिधारणसम्भवात्प्रधानं वा चित  
एवाचिद्वस्त्वाधारत्वसम्भवाज्जीवो वेति प्राप्ते

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರಬಹುದು. 'ಅಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧವೂ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ, ದೀರ್ಘಾದಿಗಳಿರುವ ಅಕ್ಷರವು ಶಂಕೆಗೆ ಅರ್ಹವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಾದರೂ ಸಹ ಸಕಲ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶ, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸಕಲ ಚಿತ್‌ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಚಿತ್‌ಪದಾರ್ಥವೇ ಧಾರಕವಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

प्रकाश: - न तावत्प्रधानम् । त्रिकालवर्तिसकलवस्त्वाधारतयोच्यमानस्य  
भूताकाशत्वायोगेनाव्याकृतापरनामकप्रधानपरत्वात् “अक्षरे गार्ग्याकाश ओतः”  
इत्युक्तप्रधानाधारत्वस्य प्रधानेऽनुपपत्ते: ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯವಾದದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ತನಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाश: - नापि जीवः । द्वितीयसूत्रोक्तस्याप्रतिहताज्ञापरनामकस्य प्रशासनस्य  
जीवेऽनुपपत्ते: । अन्यभावस्य परमात्मनोऽन्यत्वस्यादृष्टं द्रष्टृत्यादिनाऽक्षरस्य  
व्यावृत्तेश्च परमात्मैवाक्षरमिति सिद्धान्तः ।

ಜೀವನೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರಶಾಸನವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಅನ್ಯಭಾವ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು 'ಅನ್ಯಭಾವಸ್ಯ' ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದನ್ನು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂಶಮನುವದತಿ - ಜಡಮಿತಿ ॥ ಏವಕಾರ: ಪರೋಕ್ತವರ್ಣಮಾತ್ರವ್ಯಾವರ್ತಕ: |  
 ಏತೇನೇತ್ಯುಕ್ತಮೇವಾಹ - ಜಡಸ್ಯೇತಿ ॥ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯಾಹ - ಯಚೇತಿ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ದೂಷವಾದ ಅಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಜಡಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರಧಾನಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯ ಜೀವನನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ; ಹೊರತಾಗಿ ಅವರು ಹೇಳುವ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಏತೇನ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ 'ಜಡಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು 'ಯಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಶ್ರುತಾನುಸಾರೀತ್ವಸ್ಯೇತಿ ॥ ಶ್ರುತಾವಿವ ಸೂತ್ರೇಽಪ್ಯಮ್ಬರಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಪ್ರಧಾನಪರತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯಂತಪದಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ಶ್ರುತಾನುಸಾರೀತ್ವಸ್ಯ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನಪರವಾದ ಮೇಲೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನ ಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅಂತ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚಿತ್ರಕೃತೀತ್ವಪಕ್ಷೇಽಪ್ಯೇಷ ದೋಷಸ್ತುಲ್ಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ -  
 ಅಂತಪದಂ ತು ಇತಿ ॥ ತಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರಪಿ |

ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ 'ಅಂತ' ಪದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಂತಪದಂ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯಾಪಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸ್ಮೃತೀರಿತಿ ॥

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಚ್ಚ ಯತ್ |

ವಿಷ್ಣುರೇಕೋ ವಿಭರ್ತೀದಂ ನಾನ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಮೋ ಧೃತೌ ॥

ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದಸ್ಮೃತೀರಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ಸ್ತುತಿಃ' ಎಂದರೆ -

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಚ್ಚ ಯತ್ |

ವಿಷ್ಣುರೇಕೋ ಬಿಭರ್ತೀದಂ ನಾನ್ಯಪ್ರಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಮೋ ದೃತೌ ||

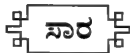
ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಹಿಂದಿನ, ಈಗಿನ, ಮುಂದಿನ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेनाक्षरं प्रणवजीवान्यतरदिति प्राप्तेऽम्बरान्तधृत्यादेशिशिव-  
धर्मत्वाच्छिव एवेति कस्यचित्प्रलपनं प्रत्युक्तम् । द्रष्टृत्वादेरयोगेन पूर्वपक्षानुदयात् ।  
भाष्योक्तश्रुत्यादिनाऽम्बरान्तधृत्यादेर्विष्णवेकनिष्ठत्वेन शिव इति सिद्धान्तानुदयाच्चेति।

ಅದ್ವೈತಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಶೈವರನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶೈವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಒಂಕಾರ ಅಥವಾ ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಶಿವನ ಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಒಂಕಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷ ಇವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಉದಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.



ರಾಮಾನುಜರೂ ಸಹ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮಾತನ್ನೇ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಜೀವರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ತ್ರೈಕಾಲಿಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇವರು ನೀಡುವ ಸಮರ್ಥನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತು. ಭೂತಾಕಾಶವು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಜನ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಆಧಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜನ್ಯವಾದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಭಾವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿ ಭಾವ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಆಕರವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇತರ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಇವರ ವಾದ.

ಇವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನಾನುಗುಣ್ಯದೋಷವನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.



### ಟೀಕೆಯ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ

#### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

टीकाक्षरार्थस्तु ॥ सोमं राजानं जुहति । तं देवा भक्षयन्तीत्यादिवदिति॥  
 यथा “सोमं राजानम्” इत्यादौ ह्यमानभक्ष्यमाणसोमलताभिमानित्वाच्चन्द्रे  
 ह्यमानत्वादिव्यपदेशः तथाऽत्रापि ‘सोममभिषुणोति’ इति वाक्यविहिताभिषवयुक्त-  
 सोमलताभिमानित्वाच्चन्द्रेऽभिषूयमाणत्वव्यपदेश इत्यर्थः ।

ಅನುವಾದ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಜುಹತಿ । ತಂ ದೇವಾ ಭಕ್ಷಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿವತ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಹಂ ಸೋಮಮ್' ಎಂಬ ಅಂಭ್ರಣೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಗಳು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಾವ ಸೋಮಲತೆಯಿದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೂಯಮಾನ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಮಾಣವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ಸೋಮಮ್ ಅಭಿಷುಣೋತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಿತವಾದ ಅಭಿಷವವು ಸೋಮಲತೆಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಭಿಷೂಯಮಾಣತ್ವದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆಂದು ಇವರ ಅರ್ಥ.



“एको देवो बहुधा निविष्टः” इत्यस्य शेषभूतं वाक्यं “यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम् । निधाय भारं पुनरस्तमेति” इति । तस्यार्थमाह - स च यदा तं भारं भर्तुं नेच्छतीति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏಕೋ ದೇವೋ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಷ್ಟಃ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತುಮ್’ । ನಿಧಾಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ’ ಎಂಬ ಶೇಷಭೂತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅದರರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವಾಗ ಜಗತ್ತಿನ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆವಾಗ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಳಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ,

“यस्मिन्निदं सञ्च विचैति सर्वम्” इति श्रुतौ यच्छब्दस्य “यतः प्रसूता” इत्यादि यच्छब्दवत् “तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्” इत्युत्तरवाक्यस्थेन तच्छब्देनान्वय इत्याह - तदेव ब्रह्मेत्यर्थ इति ॥ श्रुतावेधीत्यस्यावर्धतेत्यर्थः ।

‘ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸಂಚ ವಿಚೈತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಚ್ಚಬ್ದದಂತೆ ‘ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಮ್’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತಚ್ಚಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ‘ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಏಧಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಬೆಳೆದನು’ ಎಂದರ್ಥ.

मध्यम इत्याद्युक्तमिति ॥ श्रुतौ मध्यमादिशब्दः स्थौल्यादेरप्युपलक्षक इत्यर्थः ॥

‘ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಮಧ್ಯಮಃ’ ಎಂಬುದು ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಃಸ್ವಭಾವನಲ್ಲ, ಅವನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ, ಸೌಲ್ಕ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಭಾವಗಳಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तमोवाय्वादीनां सर्वात्मनेति ॥ “अदुःखमसुखम्” इत्यादौ यथाऽसुखमित्यनेन बाह्यसुखनिषेधेऽप्यदुःखमित्यनेन दुःखमात्रनिषेधः तथाऽत्राप्यस्थूलमित्यादौ प्राकृतस्थौल्यादिनिषेधेऽप्यतमोऽवाचित्यादौ सर्वात्मना तमआदेर्निषेध इत्यर्थः ॥ छ ॥

॥ इति श्रीब्रह्मण्यतीर्थपूज्यश्रीपादशिष्यव्यासतीर्थविरचितायां  
तात्पर्यचन्द्रिकायाम् अक्षराधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

‘ತಮೋವಾಯಾದೀನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾಃ’ ಎಂದರೆ ತಮಸ್ಸು ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಅದುಃಖಮಸುಖಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ‘ಅಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಸುಖವನ್ನಷ್ಟೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ‘ಅದುಃಖಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದುಃಖವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಅಸ್ಥೂಲಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ಥೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ‘ಅತಮೋ ಅವಾಯು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ‘ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತಮಸ್ಸು’ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

टीकायां दुर्गमानि कानिचिद्वाक्यानि व्यनक्ति - टीकेति ॥ भाष्ये  
शेषस्यानुदाहृतत्वात् सच यदेत्यादिकस्यार्थ इत्यज्ञानादाह - एको देव इति ॥

ವಿವರಣೆ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ದುರ್ಗಮವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಟೀಕಾಕ್ಷರಾರ್ಥಸ್ತು’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೇಷಭೂತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ. ‘ಏಕೋ ದೇವಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶೇಷಭೂತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** भाष्येऽनुक्तमपि तदेव ब्रह्मेति कस्मादुच्यत इत्यत आह -  
यस्मिन्निति ॥ टीकायामनुक्तेरेधीत्यस्यासभुवीत्यस्य रूपत्वाद्भवेत्यर्थत्वेऽ-  
न्वयायोगादाह - श्रुताविति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ‘ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಯಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಏಧಿ’ ಎಂಬ ಧಾತುವು ‘ಅಸಭುವಿ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಭವೇತ್’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಪದಗಳಿಂದ ಅನ್ವಯವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಶ್ರುತೌ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಪ್ರಕಾಶ: - एध वृद्धावित्यस्य रूपमिति भावः ॥ श्रुतौ मध्यमादिशब्द इति ॥  
 “अस्यूलोऽनणुरमध्यमो मध्यमः” इति श्रुतावित्यर्थः ॥ छ ॥

इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते  
 चन्द्रिकाप्रकाशे अक्षराधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

‘ಎಧವೃದ್ಧೌ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ‘ಎಧಿ’ ಎಂಬುದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಶ್ರುತೌ ಮಧ್ಯಮಾದಿಶಬ್ದಃ’ ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಸ್ಯೂಲೋಽನಣುರಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
 ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.

गुरुराजीयम् - ‘सोमं राजानं जुहति’ इत्यादेः प्रातीतिकार्यमभ्युपेत्य  
 व्याचष्टे - यथेति ॥ यद्यपीदं वाक्यं चन्द्रलोकगतकर्मजीवपरम् । तथापि कर्मजीवस्य  
 सोमे प्रवेशानङ्गीकारादधिष्ठानत्वेन चन्द्रस्यापि विवक्षितत्वादियमुक्तिरिति ध्येयम् ।  
 टीकायामेधीत्यस्याव्याख्यातत्वात्स्वयं व्याख्याति - श्रुताविति ॥

॥ इति श्रीकेशवभट्टारकेण विरचितायां भावदीपिकायाम्  
 अक्षराधिकरणं सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

# ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೩)

## ಭಾಗ - ೩

ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ತತ್ವಮಂಜರಿ,  
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಗ್ರಂಥಗಳ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಳಿ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ

ಶ್ರೀ ಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಮ್  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್

## ಅಣುಭಾಷ್ಯಮ್

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೧೩೩)

‘ಸೋಽಕ್ಷರಃ’

ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಶರಹಿತನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವಲ್ಲ.

\*\*\*

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯವಿವೃತಿಃ

## ತತ್ತ್ವಮಂಜರಿ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೧೩೩)

ನನ್ವಥಾಪಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯುಜ್ಜಿತೋ ವಿಷ್ಣುರित್ಯಯುಕ್ತಮ್ । ವಾಜಸನೇಯೇ ಪञ್ಚಮೇ ‘ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತು’ ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ । ತಸ್ಯ ಚ ‘ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರಃ’ ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕ್ಷರಶ್ರುತ್ಯಾ ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ’ ಇತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸೂಕ್ತೇ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ‘ಏತಸ್ಯ ವಾಽಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಇತಿ ಶ್ರವಣೇನ ಸೂರ್ಯಾಧಾರತ್ವಾಲಿಂಗೇನ ಚ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವರೂಪತ್ವೇನ

ಅವಿಷ್ಣುತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಚೀನೋಽಪಿ ಶ್ರೀತತ್ವಮೇವ । ದ್ವಯೋರಪರಿಚ್ಛೇದವೈಭವಾಯೋಗಾದಿತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್  
- ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತೇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರತ್ರಯಮ್ ।

ಆಕ್ಷೇಪ - ಹಿಂದೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ರುತಂ ಶೋತೃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಅಕ್ಷರತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರತತ್ತ್ವವು, 'ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ 'ಏತಸ್ಯ ವಾಽಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದೇ ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಆಧಾರವಾದವಳು ತಾನೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಆಧಾರತ್ವವೆಂಬಲಿಂಗಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳಾಗಬೇಕು. ಅಕ್ಷರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳೋಣವೆಂದು, ಹೇಳಬಾರದು. ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ ವೈಭವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಒಬ್ಬಳೇ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತದ್ವಿತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ.

ತದर्थः - सोऽक्षर इति । अत्राक्षरशब्देन यौगिकः तदर्थोऽविनाशी ग्राह्याः ।  
तथा प्रस्तावात् । पूर्ववदनुषङ्गः । स इति सर्वश्रयपरामर्शः ।

ಆ ಮೂರುಸೂತ್ರಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ' ಎಂದು ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಕವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ತದನ್ಯತ್ರಚ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಲಿಂಗೈಸರ್ವೈರ್ಯುತಃ ಸಹಿ' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದವನೆಂಬುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

'एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च' इतीह श्रुतौ आकाशबदितप्रकृतिद्वारा श्रुतः सः पृथिव्यादिप्रकृत्यन्तसर्वाश्रयः अक्षरः अक्षरशब्दोऽविनाशी स प्राक् दृश्यत्वाद्युज्जितत्वेनोक्तः स एको जनार्दनः ।

'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಪೃಥಿವೀಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯತನಕ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ ಸಹ ಜನಾರ್ದನನೊಬ್ಬನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तथा च अविनाशित्वरूपप्रवृत्तिनिमित्तसाम्येन तद्वदन्यत्र च वाचकैः  
'एतस्मिन्नक्षरे' इत्यक्षरतद्विशेषणसर्वशब्दैः मुख्यतः चतुर्विधनाशराहित्यरूप-  
योगरूढिभ्याम् एको जनार्दन एव वाच्यो न श्रीतत्त्वम् ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತೃವೆಂಬ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇಂತಹ ಅವಿನಾಶಿತೃವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣನಾಗಿರುವ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಶರಾಹಿತೃವೆಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥ ಹಾಗೂ ರೂಢಿ ಎರಡೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

कुतः । अक्षरो विष्णुः - सर्वैर्लिङ्गैर्युतो हि । 'भूतं भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते ।  
आकाश एव तदोतं च प्रोतं च' इति 'अक्षरे आकाश ओतश्च' इत्यादिनोक्ताम्बरान्त-  
शाब्दितप्रकृत्यन्तसर्वाधारत्वप्रशासनशब्दितासङ्कुचितानन्यायत्ताऽज्ञाभात्राधीनसर्वधारकत्व  
'अस्थूलमनाणु' इत्यादिवाक्योक्तप्राकृतस्थौल्यादिराहित्य अप्राकृताणुत्वमहत्त्वादि-  
रूपैतत्प्रकरण श्रुतसर्वलिङ्गैर्युतत्वात् । तेषां भाष्योक्तवाक्यैः वैष्णवत्वस्य  
प्रसिद्धत्वादित्यर्थः ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸರ್ವೈರಿಂಗೈರ್ಯುತೋ ಹಿ' ಎಂದು ಉತ್ತರ. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸಕಲ ಲಿಂಗಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅದು ಹೀಗೆ 'ಭೂತಂ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ'. ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್, ವರ್ತಮಾನ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಕಾಶವೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಅಕ್ಷರೇ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಂತಹ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಕ್ಷರನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಿಕೆಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಷ್ಟೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಥೂಲ' ಎಂದು ಸ್ಥೂಲಾದಿರಾಹಿತೃವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅತ್ರೈಕ ಇತಿ 'एकः शास्ता' इति वाक्यसूचनाय । जनार्दन इत्यक्षरत्वरूपा-  
विनाशित्वसूचनाय । प्रागुक्त्यैव निरुक्तिः । स इति अम्बरान्तधृतिरूपहेतुसूचनाय  
चन्द्राधारत्वस्य सावकाशत्व सूचनाय च ।

ಇಲ್ಲಿ 'ಏಕಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಏಕಃ ಶಾಸ್ತಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆನಿಸಿದ ಧರ್ಮವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. 'ಜನಾರ್ದನ' ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಸಃ' ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಮಂಜರಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

\* \* \*



॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

## ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೩)

॥ ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೦ ॥

ಅತ್ರಾಕ್ಷರನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । “ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಕ್ಷರಂ ತತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಶ್ರೀತತ್ವಮ್ । ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ । ಅಮ್ಬರಮಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಂ ಶ್ರೀತತ್ವಮಂತೇ ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಮ್ಬರಾಂತಂ ತಸ್ಯ ಧೃತೇರ್ಧಾರಣಾತ್ । ಶ್ರುತಾಽವಾಕಾಶಾಖ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತವಾ “ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ” ಇತ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ತದಾಧಾರತ್ವ-ಶ್ರವಣಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಂ = ‘ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಂಬರಾಂತ ಧೃತೇಃ’ = ‘ಅಂಬರ’ ಎಂದರೆ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಕಾರದ ‘ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ’ ಎಂದರ್ಥ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಕೊನೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥವೂ, ‘ಅಂಬರಾಂತ’ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದು ‘ಅಂಬರಾಂತ ಧೃತೇಃ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಆಕಾಶ’ ಎಂಬ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಗೆ, ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಅಧಾರನಾದವನು ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಮ್ಬರಧೃತೇರಿತ್ಯೇವ ಪೂರ್ವಾಂತೇತುಕ್ತಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಧಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಶ್ರಯ ಇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ । “ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಮ್” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ । ಅಮ್ಬರಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ವಜ್ಞಾಪನಾಯ

चेत्यप्याहुः । सर्वाश्रयत्वे सत्येकाश्रयत्वस्य तल्लिङ्गत्वादिति ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರಾಂತ ಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಅಂಬರ ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಆದರೆ 'ಅಂತ' ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ 'ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಚ್ಚ ಯತ್ |

ವಿಷ್ಣುರೇಕೋ ಭರ್ತೀದಮ್ ನಾನ್ಯತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಸಮೋದ್ಯತೌ’

ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಭಗವಂತನನ್ನು ಇವಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಅಂಬರವು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದರೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

इतश्चैवमित्याह -

॥ ॐ सा च प्रशासनात् ॐ ॥ १-३-११ ॥

उच्यत इति शेषः । सा धृतिश्च प्रशासनादक्षरस्याज्ञामात्रादुच्यते “एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः” इत्यादौ । अतश्चाक्षरं ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಚ = ಅಂತಹ ಧಾರಣವು 'ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' = ಅಕ್ಷರನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ, ಉಚ್ಯತೇ = 'ಎತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಶನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು.

नहि प्रेत्युकासङ्क्षुचितविषयत्वानन्यायत्तत्वरूपप्रकृष्टशासनमात्रेण सर्वधृतिरन्यस्य युज्यत इति भावः ॥

‘ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರ’ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಲ್ಲವೆಂಬ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವಿಕೆಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೩-೧೨ ॥

ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇ: “ಅಸ್ಥೂಲಮನು”  
ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರೇ ವ್ಯಾವೃತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತೀಯಃ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ, ಭಾವಾನಾಂ = ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ, ವ್ಯಾವೃತ್ತೇ: = ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೀತಿ ವಾಚ್ಯೇಽನ್ಯಭಾವೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಹೀನಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇನ್ನಿಃಸ್ವಭಾವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ ಶಾಂಖ್ಯಮ್, ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಾಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈವ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ । ನಹಿ ತಾದೃಶಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತಮನ್ಯಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೂ ‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ; ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಸ್ವಭಾವನಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯದ್ವಾ ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ “ಅಸ್ಥೂಲಮನು” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧಾಣುತ್ವ-  
ಮಹತ್ವಾದಿಮತ್ವಾಚ್ಛೇತಿ ಚಶಬ್ದೇನ ಸಮುಚ್ಛೀಯತೇ । ಬಹುಪದವಿಷಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಸ್ವಶಬ್ದೇನ ಕೃತ್ವಾ  
ಕತಿಪಯಪದವಿಷಯತ್ವಾದಿದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಚಶಬ್ದೇನ ಸಮುಚ್ಛಿತಮ್ । ನಚ ವಿರೋಧಃ । ಅನ್ಯಭಾವಾ-  
ವ್ಯಾವೃತ್ತೇರನ್ಯವಸ್ತು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಸ್ಯೈವ ತಾದೃಶತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವದಿತಿ ವೃತ್ತಂತರಂ  
ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥೩॥

ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

ತಿಳಿಯಬಹುದು. 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಥೂಲ್ಕಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, 'ಅನ್ಯಭಾವ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಃ' = ಇತರ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಲಕ್ಷಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ  
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ: ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಂ (೧೩೩)

॥ ॐ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॐ ॥

॥ ॐ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॐ ॥

॥ ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥

ಪೂರ್ವತೈಕಪ್ರಕರಣಸ್ಥಯೋಃ ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ರಮಣಯೋಃ ವಿರೋಧನಿರಾಸೋಽತ್ರ ತ್ವೇಕವಾಕ್ಯಸ್ಥಯೋಃ  
ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಜ್ಜತಿಃ ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಸರ್ವಗತತ್ವ' ಹಾಗೂ 'ಉತ್ಕ್ರಮಣ' ಎಂಬ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಇರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾಣ್ವಶಾಖಾयां पञ्चमेऽध्यायेऽष्टमब्राह्मणे “एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनण्वहस्वम्’ इत्यादिना (बृ. ५-८-८) श्रुतमक्षरं किं चित्प्रकृतिरुत विष्णुरिति सन्देहः ।

ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎಂಟನೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ‘ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಹಸ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ .

अक्षरशब्दस्य ‘ये त्वक्षरमनिर्देश्यम्’ इत्यादौ (भ.गी.१२-३) श्रीतत्त्वे प्रयोगाद-  
विनाशित्वरूपनिमित्तसत्त्वाद् ‘अहं सोममाहनसं विभर्मि’ इति श्रुत्यन्तरे  
श्रीतत्त्वधर्मतया श्रुतस्य चन्द्राद्याधारत्वस्येह ‘सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः’ इति  
‘श्रवणाददृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोतृ’ इत्यादिनोक्तादृश्यत्वादेश्च ‘ये त्वक्षरम्’ इत्यादिस्मृत्या  
श्रीतत्त्वेऽपि सम्भवात् ‘न तदश्नाति किञ्चन’ इत्युक्तानशनस्य “अत्ता”  
(ब्र.सू.१-२-९) इत्यत्रातृत्वेनोक्तविष्णावयोगात् । ‘किञ्चन’ इत्युक्त्या  
गुहानयोक्तन्यायेन (ब्र.सू. १-२-११) अशुभानशनपरत्वस्याप्ययोगात् । श्रीतत्त्वे  
च स्वतन्त्राशनाभावादिनोपपत्तेः चित्प्रकृतिरेवेदम् अक्षरमिति पूर्वः पक्षः ॥

‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದವು ‘ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅವಿನಾಶತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮಿ’ ಎಂಬ ಅಂಭ್ಯಣೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಗುಣವು ‘ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟಶ್ರುತಂ ಶೋತೃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ‘ವಿತ್ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ’ ಎಂಬ ಅನಶನತ್ವವು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅತ್ಯಾಚರಾಚರಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕಲವನ್ನೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ‘ಕಿಂಚನ’

ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗುಹಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಶುಭವಾದ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದ ಕಾರಣ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು || 'ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೊತಮ್' ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಶ್ರೀತತ್ವೇಽಭಿಧಾಯ 'ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶೋತಶ್ಚ ಪ್ರೊತಶ್ಚ' ಇತ್ಯುಕ್ತ-  
ಸರ್ವಾಧಾರಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತ್ಯಾ: ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇ: ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ 'ಏತಸ್ಮಿನ್  
ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶೋತಶ್ಚ ಪ್ರೊತಶ್ಚ' ಇತಿ ತದಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ' ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ  
ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯಾಸಕ್ತುಚಿತವಿಷಯತ್ವಾನನ್ಯಾಯತತ್ವರೂಪಪ್ರಕರ್ಷಯುಕ್ತಸರ್ವಶಾಸನ-  
ಲಿಂಗಸ್ಯಾಸ್ಥೂಲಮನೃವಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯಾನ್ಯಾನಪೇಕ್ಷಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಭಾವಸ್ಯ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿ-  
ವಿರುದ್ಧಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದೇವಾ ಲಿಂಗಸ್ಯ 'एको दाधार भुवनानि', 'सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो  
विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा' ಇತಿ 'अस्थूलोऽनणुरमध्यमो मध्यमो व्यापकोऽव्यापक:'  
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ "अनित्यत्वं देहहानि:" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ  
ಚತುರ್ವಿಧನಾಶಹೀನೇ ವಿಷ್ಣಾವೇವಾಕ್ಷರಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾತ್ 'तस्मादक्षरं  
तस्मादक्षरम्' ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚಾಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ |

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಆಕಾಶ ಏವ ಓತಂಚ  
ಪ್ರೋತಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು  
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ 'ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶ  
ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾದ 'ಚಿತ್' ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮತ್ತು ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ  
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ  
ಅಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಅಂದರೆ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಅಕ್ಷರನೇ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.  
'ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮತ್ತು  
ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಶಾಸನೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರ' ಎಂಬ  
ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಅಸಂಕುಚಿತತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪತ್ತವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರನ  
ಆಜ್ಞಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ  
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ  
ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಹೀಗೆ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುವಿಕೆಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ

ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸೌಲ್ಕಾದಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ, ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. 'ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ', 'ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರದಿತಾ' 'ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮೋ ವ್ಯಾಪಕೋಽವ್ಯಾಪಕಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. 'ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಶರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಮಾದ್ ಅಕ್ಷರಂ, ತಸ್ಮಾದ್ ಅಕ್ಷರಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अनशनश्रुतिस्तु जीवस्वभावभूतोपजीवनार्थाशननिषेधपरा, अणुत्वमहत्वादिकं चाचिन्त्यशक्तियुक्तत्वाद् युक्तमिति सर्वाधारत्वे सत्यन्यैकाश्रितत्वलिङ्गेनाकाशोऽत्र श्रितित्वमिति ध्येयम् ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಜೀವನ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಿನ್ನುವಿಕೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಅಚಿಂತಾದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವು ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

फले त्वदृश्यत्वादियुतस्याक्षरस्य विण्वन्यत्वे प्राचीनं तादृशाक्षरमपि तथेत्य-  
दृश्यत्वनयाक्षेपसमाधी ॥३॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಫಲಫಲಿಭಾವ ಹೀಗಿದೆ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ-ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲವೆಂದು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದ ಆಕ್ಷೇಪ - ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

# सूत्रार्थरत्नावलिः

अक्षराधिकरणम् (१।३।३)

॥ ॐ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॐ ॥

(अत्र 'अक्षरनामसमन्वयः' क्रियते)

ननु एतदक्षरं मध्यमं श्रीतत्त्वमेव । 'अदृष्टम्' (बृ. ५।८।११) इति श्रुतेः । 'अहं सोमम्' (ऋ. १०।१२५।२) इत्यादिना तद्धर्मत्वेनावगतचन्द्रसूर्याधारत्वस्य 'सूर्याचन्द्रमसौ' (बृ. ५।८।९) इत्यादिना अक्षरप्रतीतेश्च । नच श्रीतत्त्वलिङ्गतया प्रसिद्धचन्द्रसूर्याधारत्वबलाद् यद्यक्षरं श्रीतत्त्वमुच्यते । तर्हि विष्णुलिङ्गतया प्रसिद्धाददृश्यत्वादिबलाद् विष्णुरेव किं न स्यादिति वाच्यम् । अदृश्यत्वादीनां 'येत्वक्षरमनिर्देश्यम्' (भ.गी.१२।३) इत्यादिना सावकाशत्वात् । न चाक्षरश्रुतेरदृश्यत्वादिलिङ्गानां च मध्यमोत्तमाक्षरयोः साम्येऽत्र मध्यममेवोच्यत इति निर्बन्धे को हेतुरिति वाच्यम् । 'न तदश्नादि किञ्चन' इत्यक्षरस्यानशानोक्तेः । तच्च विष्णोर्विरुद्धम् । 'अत्ता चराचरग्रहणात्' इत्युक्तत्वात् । नच मध्यमाक्षरस्यानशानाङ्गीकारे विरोधोऽस्ति । अत एतदक्षरं मध्यमं श्रीतत्त्वमेवेति प्राप्ते, सूत्रितम् -

॥ ॐ अक्षरमम्बरान्तधृतेरिति । अस्यार्थः - अक्षरं तद्वा एतदित्यक्षरशब्दवाच्यं ब्रह्मैव । न चित्प्रकृतिः । कुतः? अम्बरान्तधृतेः । अस्मिन् अक्षरे 'एतस्मिन् खल्वक्षरे' (बृ. ५।८।११) इति आकाशान्त-पदार्थधारकत्वश्रवणादित्यर्थः ।

एवञ्च आकाश एव 'तदोतं च प्रोतं च' (बृ. ५।८।७) इत्याकाशाख्यप्रकृतेः सर्वाधारत्वोक्त्या, 'एतस्मिन् खल्वक्षरे' इत्यादिनाऽक्षरस्य तदाधारत्वश्रवणादक्षरशब्दवाच्यो विष्णुरेवेति सिद्धम् ॥

॥ ॐ सा च प्रशासनात् ॐ ॥ १॥

युक्त्यन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वं प्रतिपादयत्सूत्रं व्याचष्टे -

ॐ सा च प्रशासनात् (०-३-३)



॥ ॐ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾದಿತಿ ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಚೋ ಯತಃ । ಸಾ ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿಃ ।  
 ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ವಿಷ್ಣೋರಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರಾದೇವ ಭವತೀತಿ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಉಕ್ತಾ ।  
 ಅತಃಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಮ್ । ನ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿರೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಏವಂ ಅಕ್ಷರಸ್ಯಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ । 'ಸಸಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಇತಿ (ಕ. ೧|೧೬೪|೩೬)  
 ಶ್ರುತಃ । ಅತಃ 'ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ।

॥ ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧೨ ॥

ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರಕ್ಷರತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಸೂತ್ರಮಾಹ -

॥ ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಅನ್ಯಭಾವಾನಾಂ =  
 ವಿಷ್ಣವನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದೀನಾಮ್ । 'ಅಸ್ಥೂಲಮನು' (ಬೃ.೪|೬|೬)  
 ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಕ್ಷರೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇರಭಾವಸ್ಯ ಕಥನಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಕ್ಷರಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಏವಂ 'ಅಸ್ಥೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೂಲ್ಪಾದೀನಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಭಿಧಾನಾತ್  
 'ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ಭೀಷಣಾರ್ಪಣಮಃ ॥

# ಸದಧಿಕರಣ

(೧-೩-೪)

## ಭಾಗ - ೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ,  
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ,  
ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರೀ -  
ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ.

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

## ಸದಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ

॥ ಅಥ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ - ಓಂ ॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ ೧೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - 'ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತದೈಕತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ಓಂ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ "ಸದೇವ" ಇತ್ಯಾದಿ (ಛಾ. ೬-೨-೧.) ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಿತಸದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಕುತಃ? ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ "ತದೈಕತ" (ಛಾ. ೬-೨-೩.) ಇತಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠೈಕತೇತಿ-ಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತದರ್ಶನಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೧೩ ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅರ್ಥ - 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ 'ಏಕ್ಷತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ದರ್ಶನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' (ಛಾ. ೬-೨-೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ  
ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ. ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಸ್ವರೂಪವಾದ 'ಸದೇವ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಹೇ ಸೋಮ್ಯ = ಎಲೈ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನೇ, ಇದಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಸದೇವ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವೇ, ಅಗ್ರೇ = ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲು, ಆಸೀತ್ = ಇದ್ದಿತು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಸತಃ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವಕ್ಕೆ, ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗದೇ ಸೃಷ್ಟಿ

ಮಾಡುವಿಕೆಯು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೧)

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇನೇಕಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕಂ 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ। ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಜ್ಞಿತಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯತಿ - ಸದಿತೆ 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯೇನ । ಆದಿಶ್ಚಂದ್ರೇನ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ, (ಛಾ. ೬. ೨. ೧) 'ತತ್ ತೇಜೋಽಸೃಜತ' (ಛಾ. ೬-೨) 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ' (ಛಾ. ೬. ೮. ೬) 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಮ್ಯನ್ವೋ ಭವತಿ' (ಛಾ. ೬-೮-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತಚ್ಛೇತ್ಯತಸ್ತದಿತ್ಯಾಕೃಷ್ಯತೇ । ತಥಾ ಚ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ 'ತತ್' ಜನ್ಮನಯೋಕ್ತಂ 'ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮ್' ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವಮ್ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ-ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸುಸಿಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ 'ಉಚ್ಯತೇ' ಪ್ರತಿಪಾಢತೇ ಇತಿ ಯೋಜನಾ ।

ಅನೇನ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣೋಕ್ತಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ವಿಣ್ವನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಧಾನೇ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ ತೇನಾಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

## ಸದಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ

॥ ಅಥ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ - ಓಂ ॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ ೧೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - 'ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ  
ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ  
'ತದೈಕತೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು  
ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ಓಂ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ "ಸದೇವ" ಇತ್ಯಾದಿ  
(ಛಾ. ೬-೨-೧.) ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಿತಸದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಕುತಃ?  
ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ "ತದೈಕತೆ" (ಛಾ. ೬-೨-೩.) ಇತಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠೇಕ್ಷತೇತಿ-  
ಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತದರ್ಶನಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೧೩ ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅರ್ಥ - ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವತಿಕರ್ಮವ್ಯವದೇಶಾತ್ = 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ 'ಏಕ್ಷತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ದರ್ಶನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' (ಛಾ. ೬-೨-೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ  
ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಸ್ವರೂಪವಾದ 'ಸದೇವ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಹೇ ಸೋಮ್ಯ = ಎಲೈ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನೇ, ಇದಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಸದೇವ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವೇ, ಅಗ್ರೇ = ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲು, ಆಸೀತ್ = ಇದ್ದಿತು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಸತಃ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವಕ್ಕೆ, ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗದೇ ಸೃಷ್ಟಿ

ಮಾಡುವಿಕೆಯು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇನೇಕಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕಂ 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ | ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಜ್ಞಾತಿಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯತಿ - ಸದಿತಿ 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯೇನ | ಆದಿಶಬ್ದೇನ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ, (ಛಾ.೬.೨.೧) 'ತತ್ ತೇಜೋಽಸೃಜತ' (ಛಾ.೬-೨) 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ' (ಛಾ.೬.೮.೬) 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಮ್ಯಗ್ನೋ ಭವತಿ' (ಛಾ.೬-೮-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಗೃಹ್ಯತೇ | ತಚ್ಚೇತ್ಯತಸ್ತದಿತ್ಯಾಕೃಷ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ 'ತತ್' ಜನ್ಮನಯೋಕ್ತಂ 'ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮ್' ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವಮ್ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ-ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸುಸಿಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ 'ಉಚ್ಯತೇ' ಪ್ರತಿಪಾಛತೇ ಇತಿ ಯೋಜನಾ |

ಅನೇನ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣೋಕ್ತಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣವನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಧಾನೇ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ ತೇನಾಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೨-೪)

**भाष्यम् — तच्च सत् 'बहु स्यां प्रजायेय' (छा. ६-२-३) इति परिणाम प्रतीतेन विष्णुः ।**

ಅನುವಾದ - ಅಂತಹ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ನಾನೇ ಬಹುರೂಪವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು 'ಸತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ತಚ್ಚ ಸತ್ = ಅಂತಹ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು, ನ ವಿಷ್ಣು = ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ,  
ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ = ಬಹುರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು,  
ಪರಿಣಾಮಪ್ರತೀತೇ = ವಿಕಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ,<sup>(१)</sup>

**भाष्यम् — स हि 'अविकारः सदा शुद्धो नित्य आत्मा सदा हरिः'**  
**इत्यादिनाऽविकारः प्रसिद्ध इति ।**

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು 'ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧೋ ನಿತೃ ಆತ್ಮಾ ಸದಾ ಹರಿಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

सङ्गतिरुक्ता भवति । तथा विषयवाक्यम्, सदाख्यो विषयश्चोक्तः । 'सदेव' इत्युद्देशकवाक्यम् । हे 'सोम्य' भक्तिज्ञानलक्षणसोमार्हं श्वेतकेतो 'इदम्' अस्य जगतः 'अग्रे' तत्सृष्टेः पूर्वं प्रलये सच्छब्दोक्तं ब्रह्मैवासीत् स्वातन्त्र्येणेति शेषः । तत्सत् 'एकमेवाद्वितीयं' स्वगतस्वावयवभेदाभेदशून्यं सर्वोत्तमम् । प्रजाः 'सन्मूलाः' सद् ब्रह्मैव मूलं यासां तास्तथोक्ताः । 'तदा' सुप्तौ सता सम्पन्नो भवति सुप्त इति सिद्धान्ते श्रुत्यर्थः । ब्रह्मलक्षणाभिधायकानेकवाक्यसङ्क्राहकादिशब्दप्रयोगेनसिद्धान्तेऽप्यत्र प्रधानस्य प्रतिपाद्यत्वाभ्युपगमेनानिष्टाभावादधिकरणवैयर्थ्यमिति शङ्का निरस्ता भवति । अत्र प्रकरणे श्रुतानां ब्रह्मलक्षणानां प्रधानेऽसम्भवेन ब्रह्मणोऽपि प्रतिपाद्यत्वेन प्रधानमात्रस्य प्रतिपाद्यत्वानभ्युपगमात् ।

(१) भाष्यदीपिका - सपुक्तिकं पूर्वपक्षयति - तच्चेति ॥ चशब्दः प्रधानमिति पदाकर्षकोऽवधारणे च । तदित्यावृत्तं विपरिणम्यते । तथा च 'तत्' छान्दोग्ये श्रुतं सत् प्रधानमेव भवेत्, नतु विष्णुः । कुतः ? 'तस्य' सतो 'बहु स्याम्' इत्युत्तरवाक्येन बहुभावाख्यपरिणामस्य विकारस्य प्रतीतेरिति योजना । 'प्रजायेय' प्रजनयेयं जगत्सृजानि । तदर्थं 'बहु स्याम्' नियामकबहुरूपी भवेयमिति । 'बहु स्याम्' तदर्थं प्रजायेयेति वा श्रुत्यर्थः ।

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥನೆಂದು ವಿಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಓ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ಅವಿಕಾರಃ = ವಿಹಾರರಹಿತನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಶುದ್ಧಃ = ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು, ನಿತ್ಯಃ = ನಾಶರಹಿತನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಆತ್ಮಾ = ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಹರಿಃ = ಪಾಪಪರಿಹಾರಕನು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಅವಿಕಾರಃ = ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದವನೆಂದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣು ಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. (೧)

भाष्यम् — अतो ब्रवीति -

ॐ ॥ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॐ ॥ १३॥

‘तदैक्षत’ इतीक्षतिकर्मव्यपदेशात् स एव विष्णुरत्रोच्यते ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಓಂ ॥ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ ಓಂ ॥' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆತಃ = ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬ್ರವೀತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಃ = 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಕೆಂದರೆ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ಚೇತನನಲ್ಲಿರುವ ದರ್ಶನ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

ತತ್ = 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವು, ಏಕತಃ = ನೋಡಿತು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ನೋಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸಃ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು, ಆತ್ರ = ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (೨)

(೧) भाष्यदीपिका - विकारित्वप्रतीतावपि कुतोऽयं न विष्णुरित्यत आह - स हीति ॥ 'हि' यस्मात् 'सः' विष्णुः 'अविकारः सदा' इत्यादिप्रमाणैरविकारः 'प्रसिद्धः' तत्त्वेन निश्चितस्तस्मात् तदसम्भवात् प्रधाने च तत्सम्भवाद् अत्र च विकारप्रतीतेः तत् सत् न विष्णुः, किन्तु प्रधानमेवेति योजना । श्रुतौ द्वितीयस्य सदाशब्दस्य सदाऽविकार इत्यन्वयः । आद्यस्य तु सदा 'शुद्धः' निर्मल इति ।

(२) भाष्यदीपिका - सिद्धान्तयत्सूत्रमवतार्य व्याचष्टे - अत इति ॥ सूत्रोक्तं व्यपदेशं दर्शयति - तदिति ॥ ईक्षतीति धातुनिर्देशेन तदर्थेक्षणक्रिया लक्ष्यते । ईक्षतिकर्मैति  
ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



भाष्यम् - 'नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टा' (बृ. ५-७-२३) 'नान्यदतोऽस्ति द्रष्टृ'  
(बृ. ५-८-११) इत्यादिना तस्यैव हि तल्लक्षणम् ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕಬಾರಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನಿಯಮನ (ಈಶನ) ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏಕರಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅತಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು, ದ್ರಷ್ಟಾ = ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವಂತಹುದು, ನ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ನಾನ್ಯದತಃ = ಅಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟೃ = ಇವನಿಗಿಂತ ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ, ತತ್ = ಆ

ಸ್ವತಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು, ಲಕ್ಷಣಂ = ಲಿಂಗವೆಂದು, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, (१)

सामानाधिकरण्यं तत्कर्तृत्वपरम् । तथा च 'तदैक्षत' इति श्रुतावीक्षणाख्यव्यापारे कर्तृत्वोक्तेरित्यर्थः । यद्वा, कर्मशब्देन सृष्ट्यादिक्रियोच्यते । तथात्वे वैयधिकरण्यम् । ईक्षतिपूर्वकसृष्ट्यादिव्यपदेशादित्यर्थः । समन्वयसूत्रात् तदित्यस्य अनुषङ्गसम्भवेऽपि 'एको नारायण आसीत् स मुनिर्भूत्वा' इत्यादिसमाख्यामपि प्रमाणीकर्तुं स इत्युक्तम् । तदनूद्य विष्णुरिति व्याख्यातम् । विष्णुरेवेत्यन्वयः । एवेति तुशब्दार्थः । अनेन समन्वयसूत्रात् तु शब्दमात्रमनुवर्तनीयमिति सूचितम् । सूत्रे समन्वेतव्यानुकेराह - अत्रेति ॥ 'सदेव' इत्यादिस्थान इत्यर्थः । सच्छब्देनेति शेषः । तथा चात्र प्रकरणजाते सच्छब्देन य उच्यते स विष्णुरेव नतु प्रधानमिति साध्यवाक्यार्थः । अनेन अत्र सदेवेत्यादिस्थाने सच्छब्देनोच्यमानः स विष्णुरेव, न प्रधानम् । कुतः ? 'ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः' ततः 'तदैक्षत' इतीक्षणाख्यक्रियाकर्तृत्वश्रवणादीक्षितृत्वसृष्ट्यादिक्रिययोर्वा श्रवणाजडप्रकृतौ च तदसम्भवादिति सूत्रार्थ उक्तो भवति । सूत्रे सच्छब्देनेति शेषं विना स इत्यस्याऽवृत्तिः, तत्रैकस्य प्रतीकग्रहणार्थत्वमिति पक्षे ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् 'सः' 'सोऽकामयत'(तै. २-६.) इत्यादिप्रकरणप्रतिपाद्यः स विष्णुरेव भवेत्, न प्रधानमित्यर्थोऽवसेयः ।

(१) भाष्यदीपिका - नन्वीक्षणकर्तृत्वं विष्णुवत् प्रधानस्य किं न स्यादित्यतश्चेतनस्यापीह हेतुत्वेनाभिमतं मुख्येक्षणं न सम्भवति, किमु जडस्येत्याशयेन तत्र प्रमाणमाह - नेति ॥ 'अतो' ब्रह्मणः सकाशात् 'अन्यः' स्वातन्त्र्येण द्रष्टा द्रष्टृ च नास्तीति वाजसनेयप्रकरणद्वय

ಭಾಷ್ಯಮ್ - बहुत्वं चाविकारेणैवोक्तम् 'अजायमानो बहुधा विजायते'  
(तै. आ. ३-१३-१) इति ॥

ಅನುವಾದ - ಬಹುತ್ವವಾದರೂ ಸಹ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.  
'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ತ್ರೈತೀಯವು ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೇ  
ಭಗವಂತನು ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಕಾರವನ್ನು  
ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಬಹುತ್ವಂ ಚ = ಬಹುರೂಪತ್ವವಾದರೂ ಸಹ, ಅವಿಕಾರೇಣೈವ = ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ  
ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಉಕ್ತಮ್ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಅಜಾಯಮಾನಃ = ಯಾವುದೇ  
ಬಗೆಯ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನಾದರೂ, ಬಹುಧಾ = ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ, ವಿಜಾಯತೇ  
= ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

॥ इति सदधिकरणम् ॥ ४ ॥

गतवाक्यद्वयस्यार्थः । आदिशब्देनैवआतीत्यकं वाक्यं गृह्यते । 'तस्य' विष्णोरेव । हिशब्दः  
प्रसिद्धौ । स्वातन्त्र्येणैक्षणकर्तृत्वलक्षणं लिङ्गं उक्तमिति शेषः । अस्य तस्मान्न  
लिङ्गस्यान्यगामित्वं मन्तव्यमित्युपस्कृतवाक्येनान्वयः ।

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ವಿಷ್ಣೋರಿವಿಕಾರಿತಯಾ ಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ತತ್ರ ಬಹುಭಾವಾಖ್ಯವಿಕಾರಾನ್ವಯಾ-  
ಯೋಗಾನ್ವಿರವಕಾಶವಿಕಾರಿತ್ವಲಿಂಗೇನಾತ್ರೇಕ್ಷತಿಗೌಣೋ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಃ । 'ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಜ್ಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್'  
ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾದ್ ಜ್ಞಾನೋಪಾದಾನತಯಾ ಸಿದ್ಧೇ ಪ್ರಧಾನೇ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾಸಮ್ಮೇನ ತತ್ರ  
ತಸ್ಯಾಮುಖ್ಯತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಬಹುತ್ವಂ ಚೇತಿ ॥ ಚಸ್ತ್ವರ್ಥಃ । 'ಅವಿಕಾರೇಣ' ವಿಕಾರಿತ್ವಂ  
ವಿನೈವ ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವೇನೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಮಿತ್ಯನ್ವಯಃ । ತಥಾ ಚ ಬಹುತ್ವಸ್ಯ  
ಸಾವಕಾಶತ್ವಾನ್ನ ತದ್ವಲೇನ ಇಕ್ಷತೇಗೌಣತ್ವಂ ಕಲ್ಪನೀಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

यद्वा - 'बहुत्वं' 'बहु स्याम्' इति बहुभाववचनं 'उक्तं' व्याख्यातम् । तथा च  
इत्येवमादिप्रमाणवाक्येन 'बहु स्याम्' इति बहुभाववचनम् 'अविकारेण' विकारं विनैव  
नियामकस्वरूपबहुत्वेनैव मुख्यप्रतिपाद्येनैव युक्तमित्युक्तम् इति योजना । तथा च -  
सिद्धान्ते 'बहु स्याम्' इत्यस्य तत्तन्नियामकस्वरूपबहुभावसङ्कल्पोऽर्थ इत्युक्तं भवति । न  
चैवं नियामकस्वरूपबहुभावसङ्कल्पानन्तरं नियम्यसृष्टिरयुक्तेति वाच्यम् । गुरुत्वराजत्वादेः  
शिष्यभृत्यसापेक्षत्वेन तत्सङ्कल्पानन्तरं शिष्यादिसम्पादनवन्नियामकताया नियम्यसापेक्षत्वेन  
नियामकबहुभावसङ्कल्पानन्तरं तत्सापेक्षनियम्यसृष्टेर्युक्तत्वात् । 'अजायमानः' अविकुर्वाण  
इति श्रुत्यर्थस्तु बुभ्वादिनयेऽभिहितः ॥ ४ ॥

॥ इति सदधिकरणम् ॥ ४ ॥

ಪದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

## ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

॥ ॐ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ: ॐ ॥ ೧-೨-೧೩ ॥

ಸದೇವಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದೇಯಮರ್ಥ: । ‘ಸದೇವಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ‘ಏಕಮೇವಾದ್ವಿतीयಂ’ ‘ತದೇಕ್ಷತ  
ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇವೇತಿ’ ‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಯತ್ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಶ್ರುಯತೇ ತತ್ಪ್ರಧಾನಂ  
ಭವೇತ್ । ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಬಹುಧಾ ಪರಿಣಾಮಸ್ತು ಜಡರೂಪಪ್ರಧಾನಧರ್ಮೋ ನ  
ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮ: । ‘ಅವಿಕಾರ: ಶುಭ್ರ:’ ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈ: ವಿಷ್ಣೋರವಿಕಾರತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾದೀತಿ ಚೆನ್ಮೇವಮ್ ।  
ವಿಷ್ಣುರೇವಾತ್ರ ಸಂಕ್ಷಬ್ಧೇನೋಚ್ಯತೇ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ ಇಕ್ಷಿತೃತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಇಕ್ಷಿತೃತ್ವಂ ಮುಖ್ಯಂ ನ  
ವಿಷ್ಣುವನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಭವತಿ ‘ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಶ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ । ‘ಅಜಾಯಮಾನೋ  
ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ’ ಇತಿ ಅಪರಿಣಾಮಸ್ಯೈವ ಬಹುವತಾರಶ್ರವಣಾತ್ ವಿಷ್ಣೋರ್ನ ಬಹುಭವನಶ್ರುತಿವಿರೋಧ್ಯತೇ  
॥೧೩॥

॥ ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ‘ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತ್ರೀಯಂ’

‘ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇವೇತಿ’ ‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ।

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿವಾದದ್ದು  
ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ. ಅನೇಕ  
ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವಿಕೆಯು ಜಡರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನದ ಧರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು,  
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅವಿಕಾರ: ಸದಾ ಶುದ್ಧ:’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ  
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿಷ್ಣು ನಿರ್ವಿಕಾರನೆಂದು ಪ್ರತೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು  
ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿವಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅವನಲ್ಲಿ ‘ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವ’ ಎಂಬ ಧರ್ಮವು  
ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾರೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ  
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ‘ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ’ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ದ್ರಷ್ಟೃಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲ  
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ‘ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು

ಆಧಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅವತಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಭವನಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅಸ್ಪದವಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

श्रीमद्भुमद्गीममध्वान्तर्गतारामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः॥ॐ॥

तत्त्वप्रकाशिका -

॥ ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः ॐ ॥

अत्र 'सदेव सोम्य' इत्यादिसृष्टिप्रतिपादकस्थानगतसन्नाप्तो ब्रह्मप्रधानयोः कारणत्वसाम्येन साधारणस्य भगवति समन्वयप्रतिपादनादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तत्त्वप्रकाशिका - श्रुत्यादिसङ्गतिं विषयवाक्यमुदाहृत्य विषयादिकं च सूचयति - सदिति ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

तत्त्वप्रकाशिका - 'जन्माद्यस्य यतः' इति जगत्स्रष्टृत्वं विष्णोरुक्तम् तच्छन्दोगश्रुतौ सतः प्रतीयते 'तत्तेजो असृजत' इत्यादिना ।

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೨-೪)

‘ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತಧರ್ಮವು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ‘ತತ್ರೇಷೋ ಅಸೃಜತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತಸ್ಯ ಚ ವಿಣ್ಣೋರನ್ಯತ್ವೇ ಅನ್ಯಸ್ಯೈವ ಸೃಷ್ಟವಪ್ರಸಕ್ತಾದವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯತ್ವಮ್ ।

ಅಂತಹ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದಲ್ಲಿ, ಆ ಪದಾರ್ಥವೇ ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಾರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತ ಸದತ್ರ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತು ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ - ತಚ್ಛೇತಿ ॥ ಏತತ್ಸತ್ ಪ್ರಧಾನಮೇವ ಭವೇನ್ನತು ವಿಷ್ಣುಃ ।

ಯುಕ್ತಿಯಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ತಚ್ಚ ಸತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ‘ಸತ್’ ಪದಾರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಬೇಕು ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಇತಿ ಸತೌ ಬಹುಭಾವಾಖ್ಯವಿಕಾರಿತ್ವಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿಕಾರಿತ್ವಪ್ರತಿತಾವಪಿ ಕುತೋಽಯಂ ನ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯತ ಆಹ - ಸ ಹೀತಿ ॥

ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೇಕೆ ‘ಸತ್’ ಎನಿಸಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಸ ಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಮಾಣೈರವಿಕಾರಿತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಸ್ತस्ಮಿನ್ ಸ್ತದಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ಪ್ರಧಾನೇ ಚ ತತ್ಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ತದೇವ ಸದಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನನ್ವೇತತ್ಯಾನೇ ಪ್ರಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾಢತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯೋಪಾದನ-  
ಕಾರಣತಾಭ್ಯುಪಗಮೇನಾನಿಷಾಭಾವಾದ್ವ್ಯರ್ಥಮೇವೇದಮಧಿಕರಣಂ ಪ್ರತೀಯತ ಇತಿ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪ್ರಕೃತ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇನೂ ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟವೂ ಅವರಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಮೈವಮ್ । ಭವೇದೇತದ್ಯಥೇತತ್ಪ್ರಕರಣೇ ವಿಕಾರಿಕಾರಣಮೇವೋಚ್ಯತ ।  
ನೇತದಸ್ತಿ ।

ಉತ್ತರ - ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದಲ್ಲಿ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** 'एकमेवाद्वितीयम्', 'तत्तेजोऽसृजत', 'सन्मूलाः सोम्येमाः  
सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्प्रतिष्ठाः', 'सता सोम्य तदा सम्पन्नो भवति'  
इत्यादिब्रह्मलक्षणानां श्रवणात् ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್', 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ', 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ  
ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ', 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ  
'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** सिद्धान्तयत् सूत्रमवतार्य व्याचष्टे - अत इति ॥  
सदेवेत्यादिस्थाने सच्छब्देन विष्णुरेवोच्यते ।

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ  
ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಸದೇವ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ  
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸತಸ್ತದೈಕ್ಷತೇತೀಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಶ್ರವಣಾತ್ । ಜಡಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾ-  
ಸಮ್ಮವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅಪಿಚ ವಿಷ್ಣವನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪೀಕ್ಷತಿರ್ಮುಖ್ಯತೋ ನ ವಿಚಿತೇ ಕಿಮು  
ಜಡಸ್ಯೇತ್ಯಾಶಯೇನಾಽಽಹ - ನೇತಿ ॥

ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಬೇರೆ ಚೇತನಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಈಕ್ಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಮೇಲೆ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು? ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** एतेन 'सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वसीत्' इत्यादिवत्  
अभिमानिविवक्षयेक्षत्युक्तिरिति परास्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಗಂಧರ್ವೇಷು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೋಮಲತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ननु निरवकाशविकारित्वलिङ्गेनेक्षतिव्यपदेशो गौणः किं न  
स्यात् । 'सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानम्' इत्यादेः प्रधानस्य ज्ञानोपादानत्वादित्यत आह  
- बहुत्वं चेति ॥

ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಈಕ್ಷಿತ್ವದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ಏಕೆ ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು? ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಸತ್ವಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಸತ್ವಗುಣವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದಾಗುತ್ತದೆಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬಹುತ್ವಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - बहुभावस्य विकारित्वं विनैव स्वरूपबहुत्वेन  
सावकाशत्वाच्च तद्वलेनेक्षतेर्गौणत्वं कल्प्यमिति भावः ॥

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಚಾರಿತ್ವದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಈಕ್ಷತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

तत्त्वप्रकाशिका - अजायमानोऽविकुर्वाणः । अतः परं ब्रह्मैवैतत्स्थानप्रतिपाद्यं  
सदिति तस्यैवैतत्स्रष्टृत्वमि इति सिद्धम् ॥

॥ इति श्रीमज्जयतीर्थभिक्षुविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायाम् सदधिकरणम् ॥

'ಅಜಾಯಮಾನಃ' ಎಂದರೆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು

भावदीपः -

ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॐ ॥ अत्र न्यायविवरणे कारणत्वसाम्याद्  
विष्णोरचेतनप्रकृतेश्च 'सदेव सोम्य' इत्यादिसृष्टिस्थानं साधारणमिति  
अनेकप्रकरणजातरूपस्थानं समन्वेतव्यमुक्तम् ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಾನವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಸ್ಥಾನ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.



**ಭಾವದೀಪ:** - ತच्च न साक्षात् । किन्तु तत्स्थसन्नामसमन्वये तद्युक्तानेकप्रकरणसमन्वयो भवतीति सच्छब्दसमन्वद्वारेत्यभिप्रेत्य भाष्ये तच्च सदिति सन्नाम समन्वेतव्यं प्रदर्शितमिति भावेनान्यत्रोक्तमेव साधारण्यं व्यनक्ति - अत्र सदेवेति ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸ್ಥಾನ' ಸಮನ್ವಯವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಚ್ಚ ಸತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅತ್ರ ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಸ್ಮೃತಿಯುಪಲಕ್ಷಣम् । 'सदेव सोम्य । सन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्प्रतिष्ठाः । सता सोम्य तदा सम्पन्नो भवति सति सम्पद्य न विदुः । सत आगत्य न विदुः' इत्यादिसृष्टिसुप्तिसर्वाश्रयत्वादिप्रतिपादकानेकप्रकरणजातरूप-स्थानगतस्येत्यर्थः ॥

ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ಥಿತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ, ಸಂಹಾರಪ್ರತಿಪಾದಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ । ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ । ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ । ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸುಪ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ, ಸರ್ವಾಶ್ರಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹ ರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - कारणत्वेति ॥ 'सदेव' इति वाक्ये विश्वस्मात् पूर्वं सत्त्वोक्त्या प्रतीतकारणत्वसाम्येनेति वा 'तत्तेजोऽसृजत' इति वाक्यप्रतीतकारणत्वसाम्येनेति वाऽर्थः । अधिकं चन्द्रिकायाम् ।

ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ- ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಸಜ್ಜತಿಪರತ್ವೇನ ತಾವದ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಸತಃ ಸ್ರಷ್ಟವಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸ್ರಷ್ಟಪದಸೂಚಿತಮಾಕ್ಷೇಪ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಜನ್ಮಾದೀತಿ ॥

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪ್ರದರ್ಶನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸೃಷ್ಟಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜನ್ಮಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯटीकयोः स्रष्टृत्वशब्दः कारणत्वमात्रपरः, स च गुणान्तरोपलक्षक इत्यग्रे व्यक्तीभविष्यति । उच्यत इत्यस्यार्थः - प्रतीयत इति ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೃಷ್ಟತ್ವ ಪದವು ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಸಹ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'सदेव' इत्यादि तु वाक्यप्रतीकं सनामप्रदर्शनार्थमिति दर्शयन् व्याचष्टे - छान्दोगश्रुतौ सत इति ॥ षष्ठेऽध्याय इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸದೇವ' ಎಂಬುದು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಛಾಂದೋಗಶ್ರುತೌ ಸತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'इत्यादिना' इत्यनेनोपात्तं वाक्यमाह - तत्तेज इति ॥ एतेन जन्मादिनयोक्तं स्रष्टृत्वमित्यादिना सत उच्यत इति भाष्ययोजना दर्शिता ।

'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು 'ತತ್ತೇಜಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಜನ್ಮಾದಿನಯೋಕ್ತಂ ಸೃಷ್ಟತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ ಉಚ್ಯತೇ' ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - तच्च सदित्यादिभाष्यतात्पर्यमाह - तस्य चेति ॥ विष्णावयुक्तविकार-रूपपरिणामोक्तेर्विष्णोरन्यत्व इत्यर्थः । स्रष्टृत्वमित्युक्ततात्पर्यमाह - अन्यस्यैवेति ॥

'ತಜ್ಜ ಸತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಆಯುಕ್ತವಾದ ವಿಹಾರರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು 'ತತ್ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸೃಷ್ಟತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ಅನ್ಯಸ್ಯೈವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇತಿ ಸನ್ನತಿಸಮ್ಮವಾನಿರ್ಣಯತ್ವಮ್ । ಸತ ಇತ್ಯನುಷ್ಠಃ । ಭಾಷ್ಯೇ ನ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯುಕ್ತಾವಪಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಕ್ತಿಮನುರೂಪಃ ಉತ ಪ್ರಧಾನಮೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । 'ತದೈಕ್ಷತ' ಇತಿಕ್ಷಣಶ್ರವಣೇಽಪ್ಯದೃಶ್ಯಂ ದೃಶ್ಯವಿಕ್ಷಣವಾಕ್ಯ ಇವ ಪ್ರಥಮತ ಏವಾಪ್ರತೀತೀರಸ್ತಿ ಸಂದೇಹನಿವಿಶ್ವತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಸತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಮಾತನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ 'ಉತ ಪ್ರಧಾನಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟು' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವಾಕ್ಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈಕ್ಷಣವು ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ನಿವೇಶಿಸಬಹುದು ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರತ್ವೇನಾಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮವತಾರಯತಿ - ಸಯುಕ್ತಿಕಮಿತಿ ॥ ತಚ್ಚ ಸನ್ನ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಬಾಷ್ಯಂ ಫಲಿತಾರ್ಥಪರಂ ಮತ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ - ಪ್ರಧಾನಮೇವೇತಿ ॥

ಸಂಗತಿಪರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಯುಕ್ತಿಕಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ 'ತಚ್ಚ ಸತ್ ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ಅಂತಹ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಫಲಿತಾರ್ಥಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಧಾನಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಹೇತ್ವಂಶಾರ್ಥಮಾಹ - ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ॥ ಬಹುಭಾವೇತಿ ॥ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತ್ಯಾತ್ಮನಾ । ನತು ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವೇನೇತರ್ಥಃ । ಇತ್ಯಾದಿನೇತೃತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಪ್ರಮಾಣೈರೀತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೇ ಹಿರ್ದೇಶಾವಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹೇತ್ವಂಶದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ 'ಬಹುಭಾವ' ಎಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು, ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಪ್ರಮಾಣೈಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಪದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅಸ್ತ್ವವಿಕಾರಿತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಿಣಾಮೋಽಪ್ಯಸ್ತಿತ್ವತ್ಯತಃ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಭಾವಾದೃಶೀರೀತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಕ್ತಂ ಹೃದಿ ಕೃತ್ವಾಽಹ - ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶಾರವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಸಹ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಏನು ತೊಂದರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವರೂಪವು ಬರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಇತಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯಭಾವಾದೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನಿर्वಿಕಾರೆ हरौ । तस्य तेजःप्रभृत्यात्मना बहुभवनरूपविकारस्य काप्येवमदृष्टाऽसम्भवादित्यर्थः ॥ प्रधाने चेति ॥ तस्य विकारित्वादिति भावः ॥

ನಿರ್ವಿಕಾರೇ = ವಿಶಾರವಿಲ್ಲದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನರೂಪವಾದ ವಿಶಾರವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಧಾನೇಚ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಶಾರವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:-** जगत्कारणत्वमिति ॥ एतेन भाष्ये स्रष्टृत्वपदम् अनन्याधीनकारणत्वमात्र परमिति दर्शितम् । ईक्षणं त्वभिमानिद्वारा वा ज्ञानहेतुत्वाद्वा युक्तमिति भावः ॥

'ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಪದವು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - नन्विति ॥ उक्तदिशाऽनन्याधीनकारणत्वरूपब्रह्मलक्षणाक्षेपा-  
सम्भवेऽपि गुणान्तराक्षेपप्रदर्शनायेयमाशङ्केति ज्ञेयम् । प्रधानस्य सत्पदवाच्यत्वेऽ-  
पीत्येतावति वाच्ये स्थान इत्युक्तिर्विषयमाणानेकप्रकरणगतबहुगुणाक्षेपोक्तिसौकर्याय  
उच्येत प्रतीयेत ।

'ನನು' ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಪರವಾದ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸಿದ್ದಾರೊಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತಿಯು 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ 'ಸ್ಥಾನೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ 'ತೋರಬೇಕಾದೀತು' ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यद्वा तेजःप्रभृतेरग्रे त्रिवृत्करणोत्तयोपादानभूतत्वमप्यस्तीत्येव-  
मुक्तिः ॥

ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಮೂದ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** एकमेवेति ॥ तेन समाभ्यधिकराहित्योक्त्या 'सदेव' इत्युक्तकारणत्वस्या-  
नन्याधीनतोके: कारणत्वं ब्रह्मलक्षणमिति वा समाभ्यधिकराहित्यादिकं पृथगेकं  
लक्षणमिति वा एतदुक्ति: ।

'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತು ಅಧಿಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ 'ಸದೇವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಸಮಾಭ್ಯಧಿಕರಾಹಿತತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** एतच्च जन्मादिसूत्रेऽर्थात् सिद्धम् । 'सृष्टि: स्थितिश्च संहारो  
नियतिर्ज्ञानमावृति: । बन्धमोक्षौ च कथ्यन्ते तस्योत्कर्षप्रसिद्धये ॥' इत्युक्ते: ॥

ಇಂತಹ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಸಂಹಾರೋ ನಿಯತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಾವೃತಿಃ । ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಚ ಕಥ್ಯಂತೇ ತಸ್ಯೋತ್ಕರ್ಷಪ್ರಸಿದ್ಧಯೇ' ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** सन्मूला इति ॥ प्रजा: प्रतिनिमित्तत्वस्थितिहेतुत्वसुप्तगम्यत्वादीनां  
श्रवणात्तेषामतिव्याप्ति: स्यादिति भाव: ।

'ಸನ್ಮೂಲಾ ಸೋಮ್ಯೇಮಾ ಪ್ರಜಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ-  
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ: -** प्रतिष्ठापकत्वं च मुक्तिदत्वम् । 'तत्प्रतिष्ठाश्च मोक्षगा:' इति  
तद्भाष्योक्ते: ॥ सता सोम्येति ॥ लयकर्तृत्वं च लब्धम् । 'प्रजास्तद्धत् प्रजालय:' इति  
तद्भाष्योक्तेरेवेति ध्येयम् ।

'ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕತ್ವ' ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್‌ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಗಾಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಜಾಸ್ತದ್ವತ್ ಪ್ರಜಾಲಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಕಿञ्चित् शोभत्या प्रतिज्ञाहेतूक्तिपरं भाष्यं व्याचष्टे - सदेवेति ॥  
**अत्रेत्यस्यार्थ:** - स्थान इति ॥

ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಅತ್ರ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ಸ್ಥಾನೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - कर्मशब्दार्थः - व्यापारेति ॥ तत्कृत्यं चन्द्रिकायां व्यक्तम् ।  
 तत्त्वप्रदीपे तु 'न कर्तृत्वं न कर्माणि' इति गीतावाक्य इव कर्मेति सृष्टिरुच्यते ।  
 ईक्षतिसृष्ट्योरुपदेशादित्यर्थ इत्युक्तम् ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೂ 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - विष्णुरेवेत्युक्त्या न प्रधानमिति दर्शितम् । तत्र हेत्वाकाङ्क्षायाम-  
 चेतनस्येक्षणादृष्टिरित्यन्यत्रोक्तमीक्षणस्य निरवकाशत्वमाह - जडेति ॥

'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಉಚ್ಯತೇ' ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವಧಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಿರುವಿಕೆಯು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಈಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜಡ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'तत्तेज ऐक्षत' इत्युक्तं तेजःप्रभृत्यपि चेतनमेवेत्यभिमानिनये वक्ष्यत  
 इति भावः । श्रुत्यर्थं बदनेवावतारयति - अपिच विष्ण्विति ॥

'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, 'ತೇಜಃ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಚೇತನರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಪಿಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ: -** एतेनेति ॥ श्रुतौ विष्णवन्वस्य मुख्येक्षणनिषेधेनेत्यर्थः । यथा 'सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वಾसीत्तं देवा ऋषयश्चाभिधायान्' इत्यादौ सोमलताभिमानिचेतन-विवक्षया गन्धर्वेष्वಾसीदित्युक्तिस्तथेत्यर्थः ।

'ಏತೇನ' ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಈಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಯಥಾ ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷು ಆಸೀತ್ತಂ ದೇವಾ ಋಷಯಶ್ಚಾಭಿಧಾಯನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಮ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮಲತೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನನನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಂತಹ ಚಂದ್ರನು ರಾಜನಂತೆ ಗಂಧರ್ವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದನು ಎಂದು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-ರಾಗುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** भाष्ये बहुत्वं चाविकारेणोक्तं श्रुतावित्युक्तम् । तावता कथमुक्तशङ्काव्युदास इत्यतो बहुभावश्रुतिस्त्वन्यभावं विना तत्तन्नियामकतया स्वरूप-बहुत्वार्थतयैव युज्यत इत्यन्यत्रोक्तमत्र संयोज्य भाष्यभावमाह - बहुभावस्येति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬಹುತ್ವಂ ಚಾವಿಕಾರೇಣ ಉಕ್ತಂ ಶ್ರುತೌ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದದೇ, ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಬೇರಡೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬಹುಭಾವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

**ಭಾವದೀಪ: -** स्वरूपेति ॥ अत्र श्रुतौ स्वरूपबहुभवनमेवोच्यते नतु तेजःप्रभृत्यात्मना बहुभवनम् । 'बहु स्याम्' इत्युक्त्वा 'तत्तेजोऽसृजत' इत्युक्तिस्तु

‘सृष्ट्वा जगदिदं सर्वं नियामकतयाऽस्य तु ।

बहुरूपो भवानीति स्याज्जगच्चेत्यचिन्तयद् ॥’

इति तैत्तिरीयभाष्योक्तदिशा तत्तन्नियामकतया स्वरूपबहुभावसङ्कल्पानन्तरं नियम्यं तेजःप्रभृतिस्पष्टवानित्युपपन्नेति ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವೇನ' ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ತೇಜಸ್ಸು, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ, ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ಅನಂತರ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬ ಮಾತು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ -

ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ನಿಯಾಮಕತಯಾಽಸೃತು |

ಬಹುರೂಪೋ ಭವಾನೀತಿ ಸ್ಯಾಜ್ಜಗಚ್ಛೇತ್ಯಚಿಂತಯತ್ ||

ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ಹೀಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಗವಂತನು ಆಯಾಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭವನದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪಃ - ತದ್ಗುಣಂ ಚತುರ್ಥಪಾದೀಯಾನುಷ್ಠಾನೇ

‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ |

ತತ್ತದ್ಗುಣೇನ ರೂಪೇಣ ತದರ್ಥಂ ಹಸ್ಮಜ್ಜಗದ್ ||

ಇತಿ | ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಚೋಕ್ತಂ ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಃ ಸ್ವಿತ್ವಿತ್ಯಾದಿ |

ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ |

ತತ್ತದ್ಗುಣೇನ ರೂಪೇಣ ತದರ್ಥಂ ಹಸ್ಮಜ್ಜಗದ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಿ, ಆ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ವಿವೃತಮೇತಚ್ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ |

‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಙ್ಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಮ್ |

ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಙ್ಕಲ್ಪ್ಯ ಶಿಷ್ಯಸಂಪದನಾದಿವತ್ || ಇತಿ |

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ -

‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಮ್ |

ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಶಿಷ್ಯಸಂಪದನಾದಿವತ್ |

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ನಾನು ಗುರು ಆಗಬೇಕು' ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಎಂದು.

**ಭಾವದೀಪ: -** ಸ್ವಾರ್ಥ ವಿವೃಣ್ವೇವ ಫಲೋಕ್ತಯೋಪಸಂಹರತಿ - ಅತ ಇತಿ || ನಿರವಕಾಶ-  
ನಿರ್ಬಾಧಮುಖ್ಯೇಕ್ಷಣರೂಪಸಾಧಕಭಾವಾದಿತೀರ್ಥ: | ಸದिति ಸೂತ್ರೇ ಶೇಖೋಕ್ತಿ: |

ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬಾಧವಿಲ್ಲದ ಮುಖ್ಯವಾದ 'ಈಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** ಸದिति ನಪುंसಕಾನುರೋಧಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತೀತಿ: | 'ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ  
ಪ್ರಧಾನೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಽಸ್ತೀತಿ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತೀತಿ | ಅಯಂ ಚ ತತ್ವೀತೀತಿ ನುತ್ವತುಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ  
ಇತ್ಯನೇನಾನ್ವಯೇನ ಲಬ್ಧೋರ್ಥ: |

'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ 'ತತ್ತು' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸಃ' ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗ ದೊರೆತ ಅರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ: -** ಇತಿಶಬ್ದೋ ಹೇತೀರ್ಥ: | ತಸ್ಯೈವೇತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಕಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ವಿಪರ್ಯಯೋಪಸಂಹಾರ: ||  
ಸೃಷ್ಟೀತಿ | | ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವಾದಿಕಮ್ ಅತ್ರ ಶ್ರುತಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಚೇತೀರ್ಥ: |

'ಇತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇತುರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವ 'ತಸ್ಯೈವ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಸೃಷ್ಟೀತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗದ, ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ: -** ಯದ್ರಾ ಇಕ್ಷಣೇನ ಸಚ್ಚಿದ್ವಿದಿತಸ್ಯ ಚೇತನತ್ವೇ ನಿಶ್ಚಿತೇ 'ತತ್ತ್ವೇನೋಽಸೃಜತ'  
ಇತ್ಯಾದೇ: ಸೃಷ್ಟಿಪರತ್ವಸ್ಯೈವ ಸಮ್ಮಭೇನ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಪರತ್ವಸ್ಯಾಕಲ್ಪತತ್ವಾತ್ ಸೃಷ್ಟೀತಿ |

ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಚೇತನಪರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಮೇಲೆ 'ತತ್ತ್ವೇನೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಿಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸೃಷ್ಟೀತಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** -ಯತ್ತು ಕश्चिदाह - व्यापारपरस्य कर्मपदस्य धातुनिर्देशरूपेक्षतिपदेन सामानाधिकरण्यायोगः कर्मपदवैयर्थ्यम् । स इत्यस्य साध्यनिर्देशरूपत्वे पक्षनिर्देशाभावेन पूर्वोत्तराधिकरणवैरूप्यं चेत्यादि ।

ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಧಾತುನಿರ್ದೇಶ-ರೂಪವಾದ ಈಕ್ಷತಿ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪಕ್ಷನಿರ್ದೇಶವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - तत्र । धातुनिर्देशेन तदर्थस्येक्षणास्यात्र लक्ष्यत्वात् । अत एव टीकायां प्रधानस्येक्षणासम्भवादित्युक्तम् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಧಾತುನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಅದರ ಅರ್ಥವಾದ ಈಕ್ಷಣವೇ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣ ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - न्यायविवरणे चाचेतनस्येक्षणादृष्टिरिति । तथाचेक्षणाख्य-व्यापारेत्यर्थोपपत्तेः । कर्मपदसार्थक्यस्य पक्षविशेषानुक्तिकृत्यस्य च चन्द्रिकायां व्यक्तत्वात् ॥ १३ ॥

॥ इति श्रीराघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे सदधिकरणम् ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಚೇತನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣಾದೃಷ್ಟಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಪದಸಾರ್ಥಕ್ಯವು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಿರುವಿಕೆಯು ಏಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭಾವದೀಪದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

**वाक्यार्थमञ्जरी - स्थानेति ॥** अनेकप्रमेयप्रतिपादकमेकार्थे तात्पर्ययुक्तं स्थानम् ॥ कारणत्वसाम्येनेति ॥ अत्र 'सदेव सौम्येदमग्र आसीद्' इत्यत्र अग्र आसीदित्यनेन प्रतीतं महदादिसकलकार्यं प्रतिपूर्ववृत्तित्वरूपं कारणत्वमुभयत्र-प्रसिद्धिद्योतकत्वेन तत एव च सन्देहबीजत्वेन विवक्षितम्, नतु 'तत्तेजोऽसृजत' इत्यादिनोक्तम् । तस्य प्रधानासम्भावितेक्षणादिना सह प्रतीतस्य साधारण्य-

हेतुत्वाद्यनुपपत्तेः । पूर्वाधिकरणे उत्तराधिकरणे त्वीक्षणस्य प्रथमाप्रतीतेरस्त्यवकाश  
 इत्युक्तेश्च टीकायां 'तत्तेजोऽसृजत' इति उक्तिस्तु भाष्योक्तसृष्टत्वापेक्षत्वं  
 समर्थनार्थम् अत एव पूर्वं 'सदेव सौम्य' इति वाक्यमुदाहृतम् । 'तदैक्षत, बहु  
 स्यां प्रजायेय' इति, 'तत्तेजोऽसृजत' इति अस्यायमर्थः । तत् सदाख्यं ब्रह्म ऐक्षत  
 विचारमकरोत् । किमिति? अहं बहु स्याम्, जगन्नियामकतया बहुरूपं स्यामिति  
 तदर्थं प्रजायेय सृज्यं प्रजनयामीति तदित्यं विचिन्त्य, तेजः तेजोनामकरमासहितं  
 तदभिमन्यमानं तेजोभूतम् असृजत, इति तेजःप्रभृतीनामग्रे त्रिवृत्करणोक्त्या तेजः-  
 शब्दादेरभिमन्यमानभूतपरत्वस्यापि सत्त्वेनोपादानस्यापि प्रतिपाद्यत्वाद्  
 विकारिकारणमेवोक्तम् । एकं स्वावयवगुणकर्मादिभेदरहितम्, अद्वितीयं  
 समाभ्यधिकरहितम् ॥ सन्मूला इति ॥ हे सौम्य इमाः सर्वाः प्रजाः सत् परं ब्रह्म  
 मूलकर्तृ यासां ताः सन्मूलाः । न केवलमेतावत्, किन्तु सत् आयतनम् आश्रयो  
 यासां ताः सदायतनाश्च । न केवलं सांसारिकाः, किन्तु सत्प्रतिष्ठाः, सत् प्रतिष्ठा  
 प्रतिष्ठापकं यासां मुक्तप्रजानां ताः सत्प्रतिष्ठाः इत्यर्थः - सतेति ॥ हे सौम्य यदा  
 जीवः स्वपिति सुप्तो भवति, तदा सता परमात्मना सम्पन्नः सङ्गतो भवतीत्यर्थः  
 - ब्रह्मलक्षणश्रवणादिति ॥ एतद्वाक्यस्य प्रधानपरत्वे ब्रह्मलक्षणानामतिव्याप्तिप्रसङ्गेन  
 सिद्धान्तिनोऽनिष्टं स्यादिति तत्समन्वयो वक्तव्य एवेति भावः ॥ ॐ ईक्षति  
 कर्मव्यपदेशात् सः ॐ ॥ सदेवेत्यादौ श्रुतसच्छब्दवाच्यं सः विष्णुरेवेक्षतिरूपं च  
 तत्कर्म च तस्य व्यपदेशात् 'तदैक्षत' इतीक्षणाख्यव्यापारोक्तेरित्यर्थः - एतेनेति ॥  
 विष्णुव्यतिरिक्तचेतनस्य मुख्यतो द्रष्टृत्वाभावप्रतिपादकश्रुत्युदाहरणेनेत्यर्थः - सोमो  
 वै राजेति ॥ यथा 'सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वामीत्, तं देवाश्च ऋषयश्चाभ्यध्यायन्'  
 इत्यादौ सोमलताभिमानिचेतनविवक्षया गन्धर्वेष्वामीदिति व्यपदेशस्तथात्रापि  
 प्रधानाभिमानी चेतनविवक्षयेक्षत्यादिव्यपदेश इत्यर्थः । गौणत्वव्यपदेशप्रयोजकमीक्षित-  
 गतकारणत्वरूपगुणयोगं प्रधाने दर्शयति - सत्त्वादिति ॥ सत्त्वगुणात्मक-  
 प्रधानादित्यर्थः - स्वरूपबहुत्वेनेति ॥ स्वस्य यानि रूपाणि तेषां बहुत्वेनेत्यर्थः ।  
 प्रकृतोपयोगायाह - अविकुर्वाण इति ॥ १३ ॥

॥ इति श्रीशर्कराश्रीनिवासविरचितायां वाक्यार्थमञ्जर्याम् सदधिकरणम् ॥ ४ ॥

ಸದಧಿಕರಣ

(೧-೩-೪)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಅನುವಾದ

ಮತ್ತು

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಾಜೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

# ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಅಥ ಸದಧಿಕರಣಮ್

‘ಸತ್’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

॥ ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॐ ॥

ಅತ್ರೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ “ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾದ್ವಿಷ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ-  
ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಂ ಸಾಧಾರಣಮ್” ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಏವೋಕ್ತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ‘ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್’ ವಿಷ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಂ ಸಾಧಾರಣಮ್’ ಎಷ್ಟು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ರ यद्यपि यत्कारणत्वसामान्यं ब्रह्मप्रधानसाधारणं न तन्मात्रमिह वाक्ये  
भाति । “तदैक्षत तत्तेजोऽसृजत” इत्यत्र चेतनमात्रासाधारणस्रष्टृत्वरूपविशेषस्यैव  
“बहु स्याम्” इत्यत्र च जडमात्रासाधारणोपादानत्वरूपविशेषस्यैव भानात् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ‘ತದ್ವತ್ತ್ವ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷ ರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗೂ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಪಾದಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾದಾನತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ?

तथापि यदा स्रष्टृत्वविकारयोरविरोधायान्यतरानुसारेणान्यत्रेयमिति निश्चयः ।  
न त्वेतदनुसारेणैतन्त्रेयमिति विशेषनिश्चयः

ಉತ್ತರ - ಕಾರಣತ್ವವೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಉಪಾದಾನತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ, ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಗೌಣಾರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

तदा “सदेव सोम्य इदमग्र आसीत्” इत्यादिवाक्येन प्रतीतनियतपूर्वसत्त्वरूपकारणत्वमात्रनिश्चयात्तद्विशेषस्य चानिश्चयात्तस्य साधारण्यम् ।

ಹೀಗಿರುವಾಗ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿದಾಗ, ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

एवञ्च भूमाधिकरणीयन्यायविवरणस्थमज्ञपदमिहापि न्यायविवरणेऽनुषञ्जनीयम् ।  
अत एव न्यायविवरणे टीकायां च “सदेव सोम्येत्यादि” इत्युक्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಜ್ಞ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವದ ಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಾರಣತ್ವದ ವಿಶೇಷದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, 'ತದೈಕತ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

ಪ್ರಕಾಶ: -

ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्स: ॐ ॥ “सदेव सोम्येत्यादिसृष्टिप्रतिपादकस्थानगत-  
सन्नामो ब्रह्मप्रधानयोः कारणत्वसाम्येन साधारणस्य” इत्यादिटीकोक्तेर्मूलं  
परिष्कर्तुमाह - अत्रोभयत्रप्रसिद्धिरिति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸದಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಥಾನಗತ-  
ಸನ್ನಾಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಧಾನಯೋಃ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ' 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು  
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ  
ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ  
ಮೂಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ; ಟೀಕೆಗೂ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಭಾವವನ್ನು  
ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नास्माभिरपूर्वतया वाच्येत्येवकारार्थः । तत्र प्रतीतानुपपत्तिनिरासेन  
तत्समर्थनमात्रं कार्यमिति भावः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ವಿವೋಕ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೊಸ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಾವೇನೂ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಾತತಃ ತೋರುವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರಾಸೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಷ್ಟೇ ನಮ್ಮದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದ್ವಾ ನಾತ್ರ ಡೀಕಾಫಾಂ ‘ಸನಾಮ್:’ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಸ್ತತ್ರ ತು ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇರ್ನ ಮೂಲಮಿಲಿಭಾವ: ಇತಿ ಶಾಕ್ವಚಮ್ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶೈಕಾರ್ಥ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವೇನೈವಕಾರ: |

ಅಥವಾ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸನ್ನಾಮ್:’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿರುವ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವ್ಯಾಖ್ಯೇಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ‘ಸನ್ನಾಮ್:’ ಎಂದರೂ ‘ಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೂ ಏವಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಡೀಕಾಫಾಂ “ಬ್ರಹ್ಮಪಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮುಪಾಧಾನತ್ವಂ ಚ ವಲಿಕ್ಷಣಮ್ | ತಥಾಪಿ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ವಿಣ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ಸಮಮ್ | ಮಹದಾದೀನಾಂ ಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ನ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಮ್ | ಕಾರಣತ್ವಂ ಚಾತ್ರ ಸ್ಥಾನೇ ಸತ: ಪ್ರತೀಯತೇ | ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತೌ ವಲಿಕ್ಷಣಮಿತಿ ಚೇತ್ - ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇತಿ ವಿಣ್ಣೋರಪಿ ಸಾಮ್ಯಮೇವ” ಇತಿ ಗ್ರಂಥೇನ “ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯೇತದಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಹಿತಮ್ | ತದಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾದಿವಿವರೀತುಂ ಶಾಕ್ವೋತ್ತರೇ ಆಹ - ತತ್ರ ಯಚಿಪೀತಿ ||

‘ಯದ್ಯಪಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮುಪಾಧಾನತ್ವಂ ಚ ವಲಿಕ್ಷಣಮ್’ | ತಥಾಪಿ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ವಿಷ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ಸಮಮ್ | ಮಹದಾದೀನಾಂ ಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ನ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಮ್ | ಕಾರಣತ್ವಂ ಚಾತ್ರ ಸ್ಥಾನೇ ಸತ: ಪ್ರತೀಯತೇ | ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತೌ ವಲಿಕ್ಷಣಮಿತಿ ಚೇತ್ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇತಿ ವಿಷ್ಣೋರಪಿ ಸಾಮ್ಯಮೇವ’

‘ನಿಮಿತ್ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಉಪಾಧಾನತ್ವಗಳೆರಡೂ ವಲಿಕ್ಷಣವಾದ ಕಾರಣಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಕಲಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಹಂಕಾರತತ್ವೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುವಿನ ಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದು ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಬಾಧಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.’

ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳು ಆಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಂಕೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.



ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವದ ಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಾರಣತ್ವದ ವಿಶೇಷದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, 'ತದೈಕತ್ವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

ಪ್ರಕಾಶ: -

ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः ॐ ॥ “सदेव सोम्येत्यादिसृष्टिप्रतिपादकस्थानगत-  
सन्नाम्नो ब्रह्मप्रधानयोः कारणत्वसाम्येन साधारणस्य” इत्यादिटीकोक्तेर्मूलं  
परिष्कर्तुमाह - अत्रोभयत्रप्रसिद्धिरिति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸದಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಥಾನಗತ-  
ಸನ್ನಾಮ್ನೋ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಧಾನಯೋಃ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ' 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು  
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ  
ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ  
ಮೂಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ; ಟೀಕೆಗೂ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಭಾವವನ್ನು  
ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नास्माभिरपूर्वतया वाच्येत्येवकारार्थः । तत्र प्रतीतानुपपत्तिनिरासेन  
तत्समर्थनमात्रं कार्यमिति भावः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ವಿವೋಕ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೊಸ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಾವೇನೂ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರಾಸೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಷ್ಟೇ ನಮ್ಮದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्वा नात्र टीकायां ‘सन्नाम्रः’ इत्युक्तेस्तत्र तु स्थानमित्युक्तेर्न मूलमूलिभावः इति शङ्क्यम् । वक्ष्यमाणदिशैकाख्यादिति भावेनैवकारः ।

ಅಥವಾ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸನ್ನಾಮ್ರಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿರುವ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೂ ವರದ್ವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ‘ಸನ್ನಾಮ್ರಃ’ ಎಂದರೂ ‘ಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೂ ಏವಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - न्यायविवरणटीकायां “यद्यपि निमित्तत्वमुपादानत्वं च विलक्षणम् । तथापि कारणत्वमात्रं विष्णोरचेतनप्रकृतेश्च समम् । महदादीनां कारणत्वेऽपि न सर्वकारणत्वम् । कारणत्वं चात्र स्थाने सतः प्रतीयते । ‘तदैक्षत’ इति प्रकृतौ विरुद्धमिति चेत् - ‘बहु स्याम्’ इति विष्णोरपि साम्यमेव” इति ग्रन्थेन “कारणत्वसाम्यात्” इत्येतदाक्षिप्य समाहितम् । तदस्पष्टत्वाद्विवरीतुं शङ्कोत्तरे आह - तत्र यद्यपीति ॥

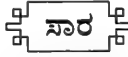
‘ಯದೃಶಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮುಪಾದಾನತ್ವಂ ಚ ವಿಲಕ್ಷಣಮ್’ । ತಥಾಪಿ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ವಿಷ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ಸಮಮ್ । ಮಹದಾದೀನಾಂ ಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ನ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಮ್ । ಕಾರಣತ್ವಂ ಚಾತ್ರ ಸ್ಥಾನೇ ಸತಃ ಪ್ರತೀಯತೇ । ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತೌ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ಚೇತ್ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇತಿ ವಿಷ್ಣೋರಪಿ ಸಾಮ್ಯಮೇವ’

‘ನಿಮಿತ್ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಉಪಾದಾನತ್ವಗಳೆರಡೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಾರಣಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಕಲಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುವಿನ ಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದು ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಬಾಧಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.’

ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಸಪ್ಪಜಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಂಕೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತತ್ರ ಯದೃಶಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ | ಸಾಧಾರಣಮ್ ಅಭಿಮತಮಿತಿ ಶೇಷಃ ||  
 ಅನುಷ್ಠಾನೀಯಮಿತಿ || ಅಜ್ಞಾನಾಂ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ಸಾಧಾರಣಮಿತ್ಯನುಷ್ಠಾನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |  
 ಅತ एवेति || ನಿಯತपूर्ववृत्तित्वरूपकारणत्वस्य विवक्षितत्वादेवेत्यर्थः |

‘ತತ್ರ’ ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸಾಧಾರಣಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಭಿಮತಮ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅನುಷ್ಠಾನೀಯಮ್’ ಎಂದರೆ ‘ಅಜ್ಞಾನಾಂ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ ಸಾಧಾರಣಮ್’ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ‘ಸಾಧಾರಣಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟನ್ನು ಅನುಷ್ಠಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅತ एव’ ಎಂದರೆ ನಿಯತಪೂರ್ವವೃತ್ತಿತ್ವವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ.



ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ‘ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನ’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. ‘ತದೈಕ್ಷತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ‘ತದೈಕ್ಷತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.



ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಪರಿಷ್ಕಾರ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्यप्यबाध्यत्वादिवाची सच्छब्दः स्वत एवोभयत्रप्रसिद्धः । निर्दोषत्वादिवाची तु कारणत्वमुखेनापि न जडप्रकृतौ प्रसिद्धीकर्तुं शक्यः । यथा चाबाध्यत्वादि ब्रह्मप्रधानाभ्यामन्यत्राप्यस्ति तथा कारणत्वमप्यदृष्टादौ ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಬಾಧ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಈ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಿರುವ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಇದೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ನಿರ್ದೋಷತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಾಗಲೀ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿ-ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದಾಗ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇತರ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗದೇ, ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

तथापि सदेवेत्यादि वाक्य एकव्यक्तेरेव सर्वकारणताप्रतीतेरदृष्टादिव्यक्तीनां च भिन्नत्वाच्चतयैक्येन वा उपादानत्वकर्तृत्वयोरन्यतरत्वेन वा विशिष्टस्य कारणत्वस्य द्वयमात्रसाधारण्यादबाध्यत्वाद्यर्थस्य च सच्छब्दस्य सर्वसाधारण्यात्कारणत्व-मुखेनैवोभयत्रप्रसिद्धिरुक्ता ।

ಉತ್ತರ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವು ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ. ನೀವು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದೃಷ್ಟಾದಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬೇರೆ. ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸಕಲಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಉಪಾದಾನತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಯೋಃ ಅನ್ಯತರತ್ವ' ರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಿತಿಗಳಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಕಾರಣತ್ವಮುಖದಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

“स्थानमिति स्थानेऽनुवर्तमानस्य सन्नामೋ विवक्षितत्वात् । तथाच सङ्ಕ್ಷेपे 'सोऽक्षरस्सन् हृदब्जगः' इति । 'सतस्प्रवृत्तम्' इत्यादि भाष्ये च” इति न्यायविवरणटीकादिरीत्या स्थानपदेन सन्नाಮग्रहणमुपेत्य शङ್ಕते - यद्यपीति ॥

ವಿವರಣೆ - “ಸ್ಥಾನಮಿತಿ ಸ್ಥಾನೇಽನುವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸನ್ನಾಮ್ನಃ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ । ತಥಾಚ ಸಂಕ್ಷೇಪೇ ಸೋಽಕ್ಷರಸ್ಸನ್ ಹೃದಬ್ಜಗ ಇತಿ । 'ಸತಃ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೇ ಚ” 'ಸ್ಥಾನಮ್' ಎಂದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ ಸನ್ ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂದು. 'ಸನ್' ಎಂಬುದನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಸತಃ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಾನಪದದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಬರುವಂತಹ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನನು ನಾಬಾध्यत्वमेव सत्त्वम् । किन्तु निर्दोषत्वाद्यपि । तच्च न स्वत उभयत्रप्रसिद्धमिति वा । अबाध्यत्वं पूर्वोत्तरकोटिद्वयादन्यत्र वियदादावपि सत्त्वाद्वा कारणत्वमुखनिरीक्षणमावश्यकमित्यतः क्रमेण द्वयमपि निराह - निर्दोषत्वेति ॥

ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಸತ್ತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸತ್ತ್ವವೆನ್ನಬೇಕು. ಇಂತಹ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬೆರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನಿರ್ದೋಷತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - विशिष्टस्येति ॥ कारणत्वमात्रं सन्नान्नो नोभयत्रप्रसिद्धि-  
सम्पादकम् । किन्तु एकव्यक्तित्वे सति कारणत्वं वा उपादानत्वकर्तृत्वान्यतरत्वे  
सति कारणत्वं वा तथा । तादृशं च नातिप्रसक्तमित्यर्थः ।

'ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ' ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವು 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸಂಪಾದಕವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ 'ಏಕವ್ಯಕ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಮ್' ಇದನ್ನೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸಂಪಾದಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸಂಪಾದಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ದೋಷವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

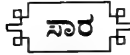
**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वेतदपि महत्तत्त्वादावतिप्रसक्तमिति चेन्न । सच्छब्दार्थे  
प्रतीयमानसर्वकारणत्वस्य तत्राभावात् । कारणत्वपदेनोक्तविशेषणविशिष्टस्य  
सर्वकारणत्वस्याभिमतत्वादिति न्यायविवरणटीकायां स्पष्टत्वादिति भावः ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ನೀವು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವೂ ಸಹ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೇ ಆಗಿದೆ. ಕಾರಣವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ?

ಉತ್ತರ - 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಕಲಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಕಲ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन टीकास्थकारणत्वशब्दस्यैवमेवार्थो ध्येय इत्युक्तं भवति ।

ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದುದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸಹ ಹೀಗೆಯೇ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನೇರವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸಿದೆ. ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಇದೂ ಸಹ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ, 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಘಟ, ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಹೀಗೆ - ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಅಥವಾ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಎಂದು ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.



'ಸತ್' ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯದ ಪ್ರಯೋಜನ

तात्पर्यचन्द्रिका

यद्यपि च “आकाशादेव समुत्पद्यन्ते” इत्यादावप्यापाततः साधारणस्य  
कारणत्वमात्रस्यैव धीः ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರಣ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದಾಗಲೀ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದಾಗಲೀ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಂತೆ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ತथापि सच्छब्दस्य स्वतोऽर्थविशेषे प्रसिद्धभावेन कारणत्वपारतन्त्र्य-  
वदाकाशशब्दस्य स्वतोऽर्थविशेषे प्रसिद्धत्वेन तत्परतन्त्रत्वस्याभावात् । प्रत्युत  
कारणत्वस्यैव तत्परतन्त्रत्वान्नाकाशादिशब्दानां कारणत्वमुखेनोभयत्र प्रसिद्धत्वापातः ।

ಉತ್ತರ - ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ - ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಇದು ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಷ್ಟೇ ಇದು ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವದ ಅಧೀನ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು, ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಕಾರಣತ್ವದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಂತೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಆಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

नच यस्य कारणत्वस्य साधारण्यात्सच्छब्दस्य साधारण्यं तस्यैव कारणत्व-  
रूपलिङ्गस्य समन्वय उच्यताम् । सनामसमन्वयस्त्वर्थान्ति सिध्यत्विति वाच्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ-ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಇದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ‘ಸತ್’ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

प्रथमश्रुतस्य सच्छब्दस्यातिक्रमायोगात् । अक्षरनामसमन्वयोक्त्या नाम्न एव  
बुद्धिस्थत्वाच्च ।



ಉತ್ತರ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು ಸೂಕ್ತ ಹೊರತು, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿರೂಪಪ್ರಬಲನಾಮಸಮನ್ವಯಸ್ಯಾರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿರ್ದುರ್ಬಲಲಿङ्ಗಸಮನ್ವಯಸ್ಯ ತು ಸಾಕ್ಷಾದುಕ್ತಿ-  
ರित್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾच्च ।

ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಬಲವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಆದರೆ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಬಲವಾದ ನಾಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸನ್ನಾಮಸಮನ್ವಯೋಕ್ತೌ "ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ" ಇತ್ಯಾದಿನಾಂ ಸಚ್ಚಂದ್ರಯುಕ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸುಪುಸಿಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕಾನಾಮನೇಕೇಷಾಂ ಪ್ರಕರಣಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯಾರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿಶ್ಚ ಸನ್ನಾಮಸಮನ್ವಯೇ ಫಲಾಧಿಕ್ಷಯಾಚ್ಚ ।

ಮತ್ತು 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. 'ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸುಷುಪ್ತಿಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಸತ್' ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಫಲಾಧಿಕ್ಷಯ ಇರುವ ಕಾರಣ ಕಾರಣತ್ವದ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅತ ಏವಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ "स्थानं लिङ्गमनुग्रहः" इति, न्यायविवरणे च "सदेव सोम्येत्यादि सृष्टिस्थानम्" इत्यनेकप्रकरणवाचिस्थानपदप्रयोगः ।

ಹೀಗೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯದ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನಂ ಲಿಂಗಮನುಗ್ರಹಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದ ಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

भाष्ये “तच्च सत्” इति सच्छब्दप्रयोगस्तु सच्छब्दस्य साक्षात् समन्वयोक्त्यभिप्रायेण ।

ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತಚ್ಚ ಸತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ.

ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಣುಭಾಷ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

अनुव्याख्याने पादार्थोक्तिदशायां “लिङ्गनाम्नाम्” इति लिङ्गनामग्रहणमप्यस्मिन्पादे पूर्वपादद्वय इव लिङ्गनाम्नोरैकैकस्यैव समन्वय इति नियमव्यवच्छेदार्थम् । नतु स्थानसमन्वयव्यवच्छेदार्थम् । स्थानसमन्वयस्य साक्षात्त्वव्यवच्छेदार्थं वा ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಾಗಾದರೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪಾದಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್’ ‘ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು - ‘ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್’ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಾಮ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಾದಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಷ್ಟೇ ‘ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೊರತು, ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿರಬಹುದು.

एवं चाधिकरणान्तरेष्वपि तत्तदधिकरणसमन्वेतव्येन नाम्ना लिङ्गेन वा युक्तानां स्थानानां समन्वयोऽप्यर्थात्सिद्ध इति द्रष्टव्यमिति प्रदर्शनार्थं तच्चोक्तम् ।

ಅದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಮಾಶಾಂಕಚ ನಿರಾಹ - यद्यपि चेति ॥ आपातत इति ॥ विमर्शो सति तस्य कर्तृत्वरूपत्वात्पूर्वपक्षे चोपादानत्वरूपत्वादिति भावः ।

ವಿವರಣೆ - ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಪಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಆಪಾತತಃ' ಎಂದರೆ 'ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ತದ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದರೆ 'ಕರ್ತೃತ್ವ' ಎಂಬ ಕಾರಣತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** न्यायविवरणटीकायां च सदेवेति वाक्योपादानस्य कृत्यान्तरं शङ्कापूर्वं व्यनक्ति - नचेत्यादिना ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ ದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಶಂಕಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

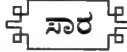
**ಪ್ರಕಾಶ:-**अर्थात्सिध्यत्विति ॥ एतेन न्यायविवरणेऽनेकप्रकरणजातरूपस्थानोक्ति-  
रार्थिकाभिप्राया । भाष्याद्युक्तसन्नामानुरोधादित्युक्तं भवति ।

'ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧತು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಣೂಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೇರವಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अत एवेति ॥ उक्तदिशा स्थानसमन्वयस्याप्यभिमतत्वादेवेत्यर्थः । ननु स्थानसमन्वयस्यार्थिकत्वे तन्न वक्तव्यं स्यात् । साक्षादन्वीयमानस्यैव वाच्यत्वादित्यतस्तदुक्तेः प्रयोजनमाह - एवञ्चेति ॥ अर्थात्समन्वीयमानं स्थानमपीत्यर्थः ।

‘ಆತ ಏವ’ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವು ಅಭಿಮತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವು ಅರ್ಥಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅರ್ಥಿಕವಾದ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ‘ಏವಂಚ’ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ಥಾನವೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ.



ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಸಹ ಕಾರಣತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ‘ಆಕಾಶ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಲು ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸುಷುಪ್ತಿಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಒಂದು ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸ್ತೀ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ‘ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲ. ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಹ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ‘ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್’ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

• • • • •

‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽन्यत्र समन्वेतव्यशब्दयुक्तानेकावान्तरप्रकरणाभावादत्र च तत्सद्भावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅವಾಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अथवाऽत्र सदात्मादिनानाशब्दयुक्तानां विप्रकीर्णानां ‘सदेव सोम्येदमग्र आसीत्’ ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ इत्यादिसृष्टिप्रकरणानां समन्वयसिद्धेरन्यत्र तदभावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರುವ ‘ಸತ್’ ‘ಆತ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಖುದ್ದಾಗಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

सिद्धे च स्थानसमन्वये तदेकदेशयोः प्रकरणवाक्ययोरपि स कैमुत्यन्यायसिद्ध  
इति न ते पृथगुक्ते ।

ಮೊದಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದಲೇ ತದೇಕದೇಶಭೂತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ‘ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ’ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ, ‘ಕಾರಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, ಹಾಗೂ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

समाख्यायास्तु ब्रह्मपरत्वस्यानिर्णये समाख्यात्वस्यैवायोगात् निर्णये च  
निर्णीतसमन्वयस्य निर्णेतव्यनामादिसमन्वयाधीनत्वायोगात् सा पृथगुक्ता ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆಂದೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಅದು ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವಾದ ನಾಮಾದಿಸಮನ್ವಯದ ಅಧೀನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

अत्रैवैतस्य वचने को हेतुरित्यतः पक्षान्तरमाह - यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

• • • • •

‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽन्यत्र समन्वेतव्यशब्दयुक्तानेकावान्तरप्रकरणाभावादत्र च तत्सद्भावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅವಾಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अथवाऽत्र सदात्मादिनानाशब्दयुक्तानां विप्रकीर्णानां ‘सदेव सोम्येदमग्र आसीत्’ ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ इत्यादिसृष्टिप्रकरणानां समन्वयसिद्धेरन्यत्र तदभावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರುವ ‘ಸತ್’ ‘ಆತ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ದಾಗಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

सिद्धे च स्थानसमन्वये तदेकदेशयोः प्रकरणवाक्ययोरपि स कैमुत्यन्यायसिद्ध  
इति न ते पृथगुक्ते ।

ಮೊದಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದಲೇ ತದೇಕದೇಶಭೂತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ‘ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ’ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ, ‘ಕಾರಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, ಹಾಗೂ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

समाख्यायास्तु ब्रह्मपरत्वस्यानिर्णये समाख्यात्वस्यैवायोगात् निर्णये च  
निर्णीतसमन्वयस्य निर्णेतव्यनामादिसमन्वयाधीनत्वायोगात् सा पृथगुक्ता ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆಂದೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಅದು ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವಾದ ನಾಮಾದಿಸಮನ್ವಯದ ಆಧೀನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

अत्रैवैतस्य वचने को हेतुरित्यतः पक्षान्तरमाह - यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ಎಚಾರ.

• • • • •

‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽन्यत्र समन्वेतव्यशब्दयुक्तानेकावान्तरप्रकरणाभावादत्र च तत्सद्भावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅವಾಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अथवाऽत्र सदात्मादिनानाशब्दयुक्तानां विप्रकीर्णानां ‘सदेव सोम्येदमग्र आसीत्’ ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ इत्यादिसृष्टिप्रकरणानां समन्वयसिद्धेरन्यत्र तदभावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರುವ ‘ಸತ್’ ‘ಆತ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಖುದ್ದಾಗಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

सिद्धे च स्थानसमन्वये तदेकदेशयोः प्रकरणवाक्ययोरपि स कैमुत्यन्यायसिद्ध  
इति न ते पृथगुक्ते ।

ಮೊದಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದಲೇ ತದೇಕದೇಶಭೂತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ‘ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ’ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ, ‘ಕಾರಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, ಹಾಗೂ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

समाख्यायास्तु ब्रह्मपरत्वस्यानिर्णये समाख्यात्वस्यैवायोगात् निर्णये च  
निर्णीतसमन्वयस्य निर्णेतव्यनामादिसमन्वयाधीनत्वायोगात् सा पृथगुक्ता ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆಂದೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಅದು ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವಾದ ನಾಮಾದಿಸಮನ್ವಯದ ಅಧೀನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

अत्रैवैतस्य वचने को हेतुरित्यतः पक्षान्तरमाह - यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

• • • • •

‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽन्यत्र समन्वेतव्यशब्दयुक्तानेकावान्तरप्रकरणाभावादत्र च तत्सद्भावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅವಾಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

अथवाऽत्र सदात्मादिनानाशब्दयुक्तानां विप्रकीर्णानां ‘सदेव सोम्येदमग्र आसीत्’ ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ इत्यादिसृष्टिप्रकरणानां समन्वयसिद्धेरन्यत्र तदभावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರುವ ‘ಸತ್’ ‘ಆತ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಖುದ್ದಾಗಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

सिद्धे च स्थानसमन्वये तदेकदेशयोः प्रकरणवाक्ययोरपि स कैमुत्यन्यायसिद्ध  
इति न ते पृथगुक्ते ।

ಮೊದಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದಲೇ ತದೇಕದೇಶಭೂತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ 'ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ'ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ, 'ಕಾರಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, ಹಾಗೂ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

समाख्यायास्तु ब्रह्मपरत्वस्यानिर्णये समाख्यात्वस्यैवायोगात् निर्णये च  
निर्णीतसमन्वयस्य निर्णेतव्यनामादिसमन्वयाधीनत्वायोगात् सा पृथगुक्ता ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆಂದೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಅದು ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವಾದ ನಾಮಾದಿಸಮನ್ವಯದ ಅಧೀನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

अत्रैवैतस्य वचने को हेतुरित्यतः पक्षान्तरमाह — यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

• • • • •

‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽन्यत्र समन्वेतव्यशब्दयुक्तानेकावान्तरप्रकरणाभावादत्र च तत्सद्भावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅವಾಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अथवाऽत्र सदात्मादिनानाशब्दयुक्तानां विप्रकीर्णानां ‘सदेव सोम्येदमग्र आसीत्’ ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ इत्यादिसृष्टिप्रकरणानां समन्वयसिद्धेरन्यत्र तदभावादिह स्थानसमन्वयोक्तिः ।

ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ‘ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರುವ ‘ಸತ್’ ‘ಆತ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ದಾಗಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

सिद्धे च स्थानसमन्वये तदेकदेशयोः प्रकरणवाक्ययोरपि स कैमुत्यन्यायसिद्ध  
इति न ते पृथगुक्ते ।

ಮೊದಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದಲೇ ತದೇಕದೇಶಭೂತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ‘ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ’ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ, ‘ಕಾರಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, ಹಾಗೂ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

समाख्यायास्तु ब्रह्मपरत्वस्यानिर्णये समाख्यात्वस्यैवायोगात् निर्णये च  
निर्णीतसमन्वयस्य निर्णेतव्यनामादिसमन्वयाधीनत्वायोगात् सा पृथगुक्ता ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆಂದೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಅದು ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ಣೀತ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವಾದ ನಾಮಾದಿಸಮನ್ವಯದ ಆಧೀನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

अत्रैवैतस्य वचने को हेतुरित्यतः पक्षान्तरमाह - यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

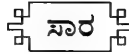
ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣನಯವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಯುಕ್ತಾನೇಕಾವಾಂತರ-  
ಪ್ರಕರಣಮಸ್ತೀತ್ಯತಃ ಪಕ್ಷಾಂತರಮಾಹ - ಅಥವೇತಿ ||

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಿದೆಯೋ, ಅದರಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನ್ವರ್ಥಾತ್ಸಮನ್ವೀಯಮಾಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತೌ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸಮಾಖ್ಯಾನಾಮಪ್ಯುಪಾದಾನ-  
ಪ್ರಸಜ್ಞ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಸಿದ್ಧೇ ಚೇತಿ || ಸ ಇತಿ || ಸಮನ್ವಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಹಾಗಾದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇಕೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಿದ್ಧೇ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವು ಎಂದರ್ಥ.



ಈ ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಎಂಬುದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಇರುವಾಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿದೆ. ಏನೆಂದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅದಲ್ಲದರೆ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ತದೇಕದೇಶವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಹಜವಾಗಿ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಸ್ತುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, (ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಘಟಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಆಗಮನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಆರೂಢವಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.



ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

केचित्तु अनुव्याख्यानादौ स्थानपदं सृष्टिकालेऽवस्थानवाचीत्याहुः ।

ಅನುವಾದ - ಕೆಲವರು (ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕಾಕಾರರು) ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದವು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮೊದಲು ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು 'ಸ್ಥಾನ' ಪದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

तस्माद्युक्ता पादसङ्गतिः ।

ಹೀಗೆ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ 'ಸ್ಥಾನ' ಎಂಬುದರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಎರಡು ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗಲೂ ಸದಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

पूर्वाधिकरणवैषम्यप्रदर्शनेन वा पूर्वाधिकरणसिद्धान्तन्यायेन वाऽम्बरान्तधृति-  
रूपपूर्वहेत्वाक्षेपेण वा पूर्वपक्षोत्थानादवान्तरसङ्गतिः ।

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.



ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ

ಅಥವಾ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತ್ರೇಥಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಂ ಚಾನಂತರಮೇವ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯತೇ ।**

ಮೂರು ಬಗೆಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ, ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

“ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಸೃಷ್ಟಿರ್ವೈ ಪ್ರಲಯೇ ಪ್ರಥಮಮವಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯೇಕೇ ವರ್ಣಯಂತಿ । एवं तर्हि विषयमालायां लिङ्गमित्येव वक्तव्यम् । सत्यम् । विशेषतस्तदेव प्रदर्शितमित्यदोषः” इति न्यायविवरणटीकोक्तं पक्षान्तरमाह - केचित्त्विति ॥

ವಿವರಣೆ - ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಲಯೇ ಪ್ರಥಮಮವಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯೇಕೇ ವರ್ಣಯಂತಿ । ಏವಂ ತರ್ಹಿ ವಿಷಯಮಾಲಾಯಾಂ ಲಿಂಗಮಿತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಸತ್ಯಮ್ । ವಿಶೇಷತಃ ಸದೇವ ಪ್ರದರ್ಶಿತಮಿತ್ಯದೋಷಃ’ “‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭಗವಂತನು ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಭಗವಂತನ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನೇ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿಷಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಥಮಮವಸ್ಥಾನ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಹೌದು, ಆದರೆ ಯಾವ ಲಿಂಗವೆಂದು ಶೃಂಗಗ್ರಾಹಕತೆಯಾ ಲಿಂಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಸ್ಥಾನಮ್’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ”. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ: ಇದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಕೇಚಿತ್ತು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅತ एव “तत्रान्यत्रप्रसिद्धानां लिङ्गनाम्नां पुनर्हरिः” इत्यनुव्याख्याने लिङ्गेत्येवोक्तिरिति भावः ।

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಾಧುವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ 'ತತ್ತ್ವಾನ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಂ ಪುನರ್ಹರಿಃ' ಎಂಬ ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅವಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एवमन्तर्भावसङ्गतिपरटीकायामुपपादनसापेक्षपादान्तर्भावांशं समर्थोदानीं “जन्माद्यस्य यतः” इत्यादिटीका फलपरेति भावेन पूर्वानन्तर्ये सङ्गतित्रयमाह - पूर्वैति ॥ प्रत्युदाहरणरूपा वाऽपवादरूपा वाऽऽक्षेपिका वेत्यर्थः ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭಾಗವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕೋ, ಅಂತಹ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಯ ಅಂಶವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸದಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಅದು ಕೇವಲ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾದಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕಿರುವ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪೂರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ, ಅಪವಾದ ಮತ್ತು ಆಕ್ಷೇಪಿಕೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेन -

“अम्बरावधिकाधारात् प्रणवः पर्युदासितः ।

तद्व्ययेयमपरं किं वा परमित्यत्र चिन्तयते ॥

इति बुद्धिसङ्गतिः”

इति कल्पतरूक्तं निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪತರುಕಾರನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪತರು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

‘अंबरावधिकाधारात् प्रणवः पर्युदासितः ।

तद्व्ययेयमपरं किं वा परमित्यत्र चिन्तयते ॥

इति बुद्धिसङ्गतिः’

‘ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತ ಧಾರಕತ್ವವು ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂತಹ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ದ್ವೇಯನಾದ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗ ತಿಳಿಯಬೇಕು'.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पूर्वत्र द्रष्टृत्वाद्ययोगेन वर्णपक्षस्य प्रत्याख्याततया बुद्धिसन्निध्यभावाद्  
भामत्यादौ वर्णमात्रस्यैव पर्युदस्तत्वेन विशिष्य प्रणवपर्युदासाभावाच्च ।

ಈ ಸಂಗತಿಯು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗದೆ ಕಾರಣ ಕೇವಲವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಣವಕ್ಕೆ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಒಂಕಾರವು ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - परात्परत्वरूपलिङ्गत्यागेन सूत्र ईक्षतिकर्मत्वोक्त्या “त्रिमात्रेण ओमित्यनेन” इत्युदाहरणस्य सूत्राननुगुणतयाऽन्यस्यैवात्र विषयत्वाच्चेति ।

ಮತ್ತು ಪರಾತ್ಪರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಮೊದಲೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ 'ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣ ಓಮಿತ್ಯನೇನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದರೆ, ಇದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನನುಗುಣವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಕಲ್ಪತರುಕಾರರು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.



ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಷಡ್ವಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈಗ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಪಾದಸಂಗತಿಯಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ.



### ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

#### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಂ ಸತ್ ಕಿಂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚಿಂತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ತದर्थ “तदैक्षत” इति श्रुतं सत ईक्षणं किं गौणं किं वा मुख्यमिति ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ಸತ್’ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೋ, ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

तदर्थ “बहु स्याम्” इत्युक्तो बहुभावः किं विकारः किं वा स्वरूपबहुत्वमिति ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ಬಹುಭವನವು’ ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವೋ, ಅಥವಾ ‘ಸ್ವರೂಪವೇ ಬಹುವಾಗಿದೆ’ ಎಂದೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

#### प्रकाशः -

“तत्सदत्र विषयः” इत्यादिविषयसंशयटीकां व्यनक्ति - अत्रेति ॥

ವಿವರಣೆ - 'ತತ್ಸದತ್ರ ವಿಷಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ವಿಷಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯೇ "ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀದೇಕಮೇವಾದ್ವಿतीयಮ್" ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ "ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇತಿ | ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುಯತೇ | ತತ್ರತಿಸ್ಸಚ್ಚಂದೋ ವಿಷಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತ್ರೀಯಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರಕರಣವು, 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ | ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यदि विकारस्तदा बहुभावाद्वाधकादीक्षणं गौणमिति जडप्रकृतिरिति सिध्यति | अन्यथा तु विष्णुरिति स्पष्टमिति भावः |

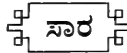
ಸಂಶಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಹುಭಾವವು ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವಾದರೆ, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣಮಾಡಬಹುದು. ಆದಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಗುರಿ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಹುಭವವನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭಾವರೂಪವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಆದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಗುರಿ.

ಪಾಂಡುರಂಗಿಕೇಶವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

**ಗುರುರಾಜೇಯಮ್ (ಭಾವದೀಪ)**

**ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ -** ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः ॐ ॥ ननु न्यायविवरणादौ सच्छब्दस्य कारणत्वमुखेनोभयत्रप्रसिद्धिव्युत्पादनं व्यर्थम् | अबाध्यत्ववाचिसच्छब्दस्य कारणत्वमुखनिरपेक्षस्यैवोभयत्र प्रसिद्धत्वादित्याशङ्कते - यद्यपीति ॥ ननु नात्राबाध्यत्वं सच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तम् | किन्तु निर्दोषत्वमेव | तस्य स्वत एवोभयत्र प्रसिद्ध्यभावात् कारणत्वमुखेनोभयत्रप्रसिद्धिव्युत्पादनं सार्थकमित्यत आह - निर्दोषत्ववाचीति ॥ अन्यत्राप्यस्तीति ॥ तथाच संशयकोटिद्वयमात्रसाधारण्या-  
भावान्न तेन रूपेणोभयत्रप्रसिद्धतेति भावः | ननु कारणत्वमुखेन सच्छब्दस्योभयत्र-  
प्रसिद्धत्वे "इति होवाच" इति वाक्योक्तकारणत्वस्यापि प्रसिद्धाकाशब्रह्म-

ಸಾಧಾರಣ್ಯಾದಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾಪತ್ಯಾನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದಕಪಾದೇ  
 ನಿವೇಶೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯಥಾಪೀತಿ ॥ ನನ್ವೇವಮ್ 'ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಇತ್ಯತ್ರ  
 ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇ ಭಾಷ್ಯೇ ಸಚ್ಚಬ್ದೋಕ್ತಿಯುಕ್ತೇತ್ಯತ ಆಹ - ಭಾಷ್ಯ ಇತಿ ॥ ನನು  
 ತಥಾಪ್ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯೋ ವಕ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ । ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಉತ್ಪಾದಾರ್ಥೋಕ್ತಿದರ್ಶನಾಂ  
 ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಂ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತತ್ವೇನಾವಸ್ಥಾನಸಮಯಸ್ಯ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಿತತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ  
 - ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇತಿ ॥ ನನು 'ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಂ' ಇತ್ಯನೇನ ಕೇವಲನಾಮ್ನಾಃ ಕೇವಲಲಿಂಗಸ್ಯ ಚ  
 ಸಮನ್ವಯವ್ಯವಚ್ಛೇದವತ್ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವ್ಯವಚ್ಛೇದೋಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತುಂ ಶಕ್ಯ ಉವ । ಅನ್ಯಥಾ  
 ನಾಮಲಿಂಗಾದಾವಪಿ ಸದ್ಭೋಚಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರೋಹ - ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯಸ್ಯೇತಿ ॥ ನನು  
 ಜ್ಯೋತಿರಾದೌ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದೇನ ತತ್ಸೂಕ್ತಾನಾಂ ತತ್ಪ್ರಕರಣಾನಾಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಸ್ಯ  
 ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ಕಥಮನ್ಯಲಿಂಗನಾಮ್ನೋರೈಕಸ್ಯೈವ ಸಮನ್ವಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಉವಚ್ಛೇತಿ  
 ॥ ನನು ಪ್ರಧಾನಾತೀಕ್ರಮೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ ಉವ ವಕ್ತವ್ಯಮೇತದಿತ್ಯುಚ್ಯತಾಃಽಽಹ  
 - ಯಥೇತಿ ॥ ಆಹುರಿತ್ಯಸ್ವರಸೋದ್ಭಾವನಮ್ । ತದ್ವಿಜಂ ತು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇಽವಸ್ಥಾನಮದೃಶ-  
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸಾಧಾರಣಮ್ ॥



ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಭಾಂದೋಗ್ಯದ ಅರಣ್ಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್'  
 ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಕರಣವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ  
 ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ.

'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಹುಭವನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.  
 ಬಹುಭವನವೆಂದರೆ 'ವಿಚಾರ' ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು  
 ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ  
 ಧೋರಣೆ.

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವನವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.  
 ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು  
 ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ  
 ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ವಿಚಾರ ಧಾರೆ.



‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

पूर्वपक्षस्तु । इदं सत्प्रधानमेव । नतु ब्रह्म । “बहु स्यां प्रजायेय” इति सति  
श्रुतस्य विकारस्य निर्विकारे ब्रह्मणि विरोधात् ।

ಅನುವಾದ - ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದು ‘ಸತ್’ ಪದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೋ, ಅದು ವಿಕಾರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ‘ಸತ್’ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲಾರನು.

युक्तो हि भूमगतयोरुत्क्रमणसर्वगतत्वयोरविरोधः । तयोः प्रतियोग्यनुयोगि-  
भावाभावात् ।

ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ವಿಕಾರಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ. ಉದಾ: - ಒಬ್ಬನೇ ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಮಣ ಹಾಗೂ ಸರ್ವಗತತ್ವಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಭಾವ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಉತ್ಕೃಮಣಾ-ಭಾವವನ್ನೇ ಸರ್ವಗತತ್ವವೆಂದಾಗಲೀ, ಸರ್ವಗತತ್ವದ ಅಭಾವವನ್ನೇ ಉತ್ಕೃಮಣವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವಿರೋಧವನ್ನು ನೀವು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

युक्तश्चाक्षरधर्मयोर्महत्वाणुत्वयोरप्यविरोधः । तयोः प्रतियोग्यनुयोगिभावेऽपि  
भावरूपत्वेन भावाभावरूपत्वाभावात् ।

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದೂ ಸಹ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿ ಭಾವಗಳಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಾವಾಭಾವರೂಪಗಳಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿ ಭಾವವೂ ಸಹ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು.

युक्तश्च तद्धर्मयोरेव स्थौल्याभावाणुत्वाभावयोरविरोधः । तयोरप्यभावरूपत्वेन  
भावाभावरूपत्वाभावात् ।

ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳ ಅವಿರೋಧವೂ ಸಹ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಸಹ ಅಭಾವರೂಪಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

युक्तश्च तद्धर्मयोरेवातृत्वानशनयोरप्यविरोधः । तयोर्भावाभावरूपत्वेऽप्य-  
नशनस्यातृत्वविशेषाभावरूपत्वेनातृत्वसामान्याभावरूपत्वाभावात् । विशेषाभाव-  
सामान्ययोश्चाविरोधात् ।

ಮತ್ತು ಅತ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವ ಅತ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅನಶನಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅತ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅನಶನಗಳಿಗೆ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅನಶನವು ಅತ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಾಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅತ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವೇ ಅನಶನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶೇಷಾಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಪೀತಘಟವು ಇದ್ದಾಗ, ನೀಲಘಟಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.)

इह तु “बहु स्याम्” इति श्रुतेन विकारेण “निर्विकारः सदा शुद्धः” इत्यादौ  
श्रुतस्य विकाराभावस्याविरोधो न युक्तः । तस्य विकारसामान्याभावरूपत्वात् ।  
सामान्याभावविशेषयोश्च विरोधात् ।

ಪ್ರಕೃತ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಕಾರವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ‘ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಕಾರಾಭಾವವೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ವಿಕಾರಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ನಿರ್ವಿಕಾರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ವಿಕಾರಾಭಾವವು ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯದ ಅಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ, ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ, ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆ.

नह्यनशनश्रुतेरिव निर्विकारश्रुतेरपि विशेषनिषेधपरता सिद्धान्तिन इष्टा  
युक्ता वा । चेतने विकारसामान्यस्य काप्यदर्शनात् ।

ಅನಶನಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿಗೂ ಸಹ ವಿಶೇಷನಿಷೇಧಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅದು ಯುಕ್ತವೂ ಸಹ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಾಗುವಿಕೆಯು (ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯವು) ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.



ತದ್ಗುಣನೈವವಿವರಣೆ “ಅನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಭಾವಾದೃಃ” ಇತಿ ॥ ನಚ ನಾನಾವಿಧೇಯಾತ್ಮನಾ-  
ವಿಕಾರೋ ಗುಣಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯಭಾವಾದೃಃ’ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ-  
ನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಕಂಡಿಲ್ಲ (ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾಗಲಾರ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು  
ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೇಯವಾದ ಆತ್ಮನ ವಿಕಾರವನ್ನು ಗುಣವೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗದು.

येन “गुणाः श्रुताः सुविरुद्धाश्च देवे सन्ति” इत्यादिश्रुत्या विरुद्धोऽप्यङ्गीक्रियते।  
प्रत्युतानर्थत्वाद्दोष एव ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ವಿಕಾರವಾಗುವಿಕೆಯು ಗುಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ‘ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ  
ದೇವೇ ಸಂತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವೂ ಸಹ ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು.  
ಪ್ರತ್ಯುತ ಅನರ್ಥರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ‘ಸತ್’ ಪದದಿಂದ  
ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

“सत्प्रधानमेव भवेत्” इत्यादि “इति भावः” इत्यन्तटीकां विवृण्वन्  
पूर्वपक्षयति — पूर्वपक्षस्त्विति ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ಸತ್ಪ್ರಧಾನಮೇವ ಭವೇತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ‘ಇತಿ ಭಾವಃ’ ಎಂಬುದರ ತನಕ  
ಇರುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ  
ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — ननु पूर्वत्रैवात्रापि विकारतदभावयोरीश्वरे विरोधसमाधानसम्भवात्  
नायं हेतुः पूर्वपक्षप्रापक इत्यतः पूर्ववैषम्येणास्य निरवकाशत्वमाह — युक्तो हीति ॥

ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹೇತು ಹಿಂದಿನ  
ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬಹುದು.  
ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವವೆಂಬ ಹೇತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಾಪಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ  
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಹೇತುವಿಗೆ  
ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯುಕ್ತೋ ಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯನುಯೋಗಿಭಾವೇಽಪಿತಿ || ನಿರೂಪ್ಯನಿರೂಪಕಭಾವೇಽಪಿತಿರ್ಯ: |  
ಅತೃತ್ವವಿಶೇಷೇತಿ || ಉಪಜೀವನಾರ್ಥಾದನರೂಪವಿಶೇಷೇರ್ಯ: | ಪನಸೇ ಚೃತೃತ್ವಾಭಾವ  
ವೃಕ್ಷತ್ವಯೋರಿವೇತಿ ಭಾವ: |

‘ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವೇಽಪಿ’ ಎಂದರೆ ‘ನಿರೂಪ್ಯನಿರೂಪಕ ಭಾವವಿದ್ದರೂ ಸಹ’ ಎಂದರ್ಥ.  
‘ಅತೃತ್ವವಿಶೇಷ’ ಎಂದರೆ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇರುವಂತಹ ‘ತಿನ್ನುವಿಕೆಯೆಂಬ ವಿಶೇಷ’ ಎಂದರ್ಥ.  
ಪನಸವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚೂತತ್ವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ವೃಕ್ಷತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ  
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪತ್ವಾದಿತಿ || एतेन विकाराविकारयोः  
प्रतियोग्यन्ययोगिरूपत्वादित्यपि सिद्धं बोध्यम् || भाष्यादावविकारे विकारासम्भव  
इत्येवोक्त्या तदुपपादनस्यास्पष्टत्वादाह - तदुक्तमिति ||

‘ವಿಕಾರ ಸಾಮಾನ್ಯಭಾವರೂಪತ್ವತಾತ್’ ಎಂದರೆ - ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯಭಾವರೂಪವೆಂದು  
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ವಿಕಾರಾಭಾವಗಳು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ  
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯ-ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಹಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವು  
ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತದುಕ್ತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

ಪ್ರಕಾಶ: - लोके कचिद्विशेषसामान्याभावयोरविरोधादृष्ट्या विरुद्धत्वमित्येत-  
दित्यर्थ: | विस्तृतं चैतत् -

न चेतनविकारस्याधत्र कापि ह्यचेतनम् |

नाचेतनविकारोऽपि चेतनः स्यात् कदाचन ||

न चान्यस्यान्यरूपत्वं विकृतत्वेऽपि दृश्यते |

इत्यादिचतुर्थपादीयानुव्याख्यानमुधयो: |

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ  
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ  
ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಸುಧೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಶ್ಲೋಕ ಹೀಗಿದೆ -

न चेतनविकारः स्याद्भूतं कदाचित्तम् |

नाचेतनविकारोऽपि चेतनः स्यात् कदाचन ||

न चान्यस्यान्यरूपत्वं विकृतत्वेऽपि दृश्यते |

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಚೇತನ ವಿಕಾರವು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವೂ ಸಹ ಚೇತನ ವಿಕಾರವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಒಂದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದರ ರೂಪವೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन “युक्तो हि” इत्यादिना “पूर्वाधिकरणवैषम्यप्रदर्शनेन” इत्युक्तमुपपादितं ध्येयम् । अन्यत्रादृष्टमपि श्रुतत्वादस्त्वित्यत आह - नचेति ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಯುಕ್ತೋ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವೈಷಮ್ಯಪ್ರದರ್ಶನೇನ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಬೇರೆ ಕಡೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - श्रुतौ हि 'बहु स्याम्' इति तेजःप्रभृत्यात्मना नानाविधमहं स्यां भवेयमिति तेजःप्रभृत्यात्मना बहुभवनं सङ्कल्प्य तत्तेजोऽसृजतेति तेजोऽभवदिति तेजःप्रभृत्यात्मना भवनश्रवणात्तस्य च गुणत्वाभावादित्यर्थः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, 'ನಾನು ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನಾನಾರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' 'ತೇಜೋಽಭವತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ತೇಜಸ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಂತಹ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಗುಣವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವೂ ಹೇಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆಯು ಹೇಗೆ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್** - अस्मदुक्तरीत्या साक्षात् स्थानसमन्वयस्यैव सम्भवेन स्थान-पदस्यार्थान्तरपरिकल्पनस्यायुक्तत्वाच्चेति पूर्वाधिकरणवैषम्येण पूर्वपक्षमाह - युक्तो हीति ॥ अयुक्तत्वमुपपादयति - चेतन इति ॥ ननु 'गुणाः श्रुताः' इति श्रुतेर्विकारस्य च गुणरूपत्वान्निर्विकारेऽपि ब्रह्मणि विकारः सम्भवतीत्यत आह - नचेति ॥ नानाविधहेयात्मनेति गुणत्वाभावे हेतुः ।

## ಸಾರ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಾವ ಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೋ, ಅದು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವಾದೀತು.

ಹಿಂದಿನ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸರ್ವಗತತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಣವು ಇರಬಹುದೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಅಥವಾ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇದರಂತೆ ಸೌಲ್ಕಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳಿಗೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಮತ್ತು ಅತ್ಯತ್ವ ಅನಶನಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅದೇನು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವ-ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವವಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಸಹ ಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ. ಭಾವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೌಲ್ಕಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳೆರಡೂ ಅಭಾವರೂಪಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವೂ ಸಹ ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅತ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅನಶನ (ಅತ್ಯತ್ವಾಭಾವ)ಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಸಹ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಶನವು (ಅತ್ಯತ್ವಾಭಾವವು) ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯತ್ವವು ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ : ಹಲಸಿನ ಮರದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತ್ವ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿದ್ದರೂ 'ಚೂತತ್ವ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಧರ್ಮ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವೃಕ್ಷತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಚೂತತ್ವಾಭಾವರೂಪ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಕಾರಕ್ಕೂ 'ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಕಾರಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಕಾರಾಭಾವವು ವಿಕಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಕಾರವು ವಿಶೇಷರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಘಟದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಚೂತ ವೃಕ್ಷತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಕಾರ ತದಭಾವವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗುಣವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ವಿಚಾರವು ಅನರ್ಥಸ್ವರೂಪ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಇಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

////////////////////

• • • • •

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

नच प्रधानेऽपि 'तदैक्षत' इत्युक्तमीक्षणं विरुद्धमिति शङ्क्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ-ವಿಕಾರಾಭಾವ ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನೋಡುವಿಕೆ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಎಂಬುದು ಚೇತನನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರತದಭಾವಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಇದೂ ಸಹ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

प्रधानस्य ज्ञानहेतुसत्त्वगुणयोगेन वा कार्यान्मुखत्वेन वाऽभिमानिन ईक्षितृत्वेन वा तस्य गौणत्वात् ।

'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದರೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣವಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಕಾರಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ 'ಐಕ್ಷತ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಭಿಮನ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಈ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ.

युक्तं चेक्षणस्य गौणत्वम् । ‘तत्तेज ऐक्षत ता आप ऐक्षन्त’ इति  
गौणेक्षणप्रायपाठात् ।

ಮತ್ತು ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ತೇಜಸ್ಸು, ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಯಪಾರದ ಬಲದಿಂದ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವೂ ಸಹ ಗೌಣವೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

एतेनेक्षणं मुख्यं विकारस्तु गौण इति ब्रह्मैव सदस्त्विति निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಿಕಾರವನ್ನು ಗೌಣವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ -

पूर्वाधिकरणे चरमस्य द्रष्टृत्वादेर्मुख्यत्वाय प्रथमस्य भूतभवत्त्वादेर्गौणत्ववदत्रापि चरमस्य विकारस्य मुख्यत्वाय प्रथमस्येक्षणस्यैव गौणताया न्याय्यत्वाच्च ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್, ವರ್ತಮಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಶರೀರದ್ವಾರಾ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ‘ವಿಕಾರ’ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

भाष्याद्युक्तो विकारासम्भवो हरावुपलक्षणम् । ‘तदैक्षत’ इतीक्षणोपपत्तिश्च  
प्रधाने ध्येयेति भावेन शङ्कासमाधी आह — नच प्रधानेऽपीति ॥

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ವಿವರಣೆ - ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ 'ತದೈಕತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶಂಕೆ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ಪ್ರಧಾನೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕೋಕ್ತಮಾಹ - ಜ್ಞಾನೇತಿ ॥ "ಸತ್ವಾತ್ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಂ ರಜಸೋ ಲೋಭ ಎವ ಚ" ಇತಿ ಗೀತೋಕ್ತದಿಶಾ ಜ್ಞಾನಹೇತುಸತ್ತ್ವಗುಣಯೋಗೇನ "ಚಕ್ಷುಃ ಪದ್ಯತಿ" ಇತಿವತ್ತದೈಕ್ಷತೇತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯರ್ಥ: ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಜ್ಞಾನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಂ ರಜಸೋ ಲೋಭ ಎವ ಚ' ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತಹ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಚಕ್ಷುಃ ಪದ್ಯತಿ' ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು ನೋಡುತ್ತದೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ತಪ್ಪು. ಆದರೂ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಪ್ರಾಥಮಿಕೇಕ್ಷಣಾನುರೋಧೇನ ಚರಮಬಹುಭಾವ ಎವ ಗೌಣೋ ನಿಯತಾಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ತೇಜಃಪ್ರಭುತೇ: ಪೂರ್ವಕ್ಷೇ ಜಡತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

ಮೊದಲಿರುವಂತಹ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅನಂತರವಿರುವ ಬಹುಭಾವವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತೇಜಸ್ಸು' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಡಭೂತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಪ್ರಧಾನೇಽಭಿಮಾನಿನಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯೇಕ್ಷಣಮುಪಪಾದಯಂತೇಜಃಪ್ರಭುತೇ: ಕಥಮಭಿಮಾನಿಚೇತನತ್ವಂ ನೋಪೇತೀತಿ ಚೇತ್ ಸತ್ಯಮ್ । ಎವಮಪ್ಯಭಿಮಾನಿದ್ವಾರಾ ಗೌಣತಾಯಾ ಅವಶ್ಯಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: । 'ಅತಃ' ಎವ' ಗೌಣೇಕ್ಷಣಪ್ರಾಯಪಾಠೇತ್ಯೇವೋಕ್ತಮ್ ।

ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವಾಗಿ ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ, ಹೌದು, 'ತತ್ತೇಜ ಈಕ್ಷತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೇ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ

ಹೇಳಬೇಕು, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಣವಾದ ಈರ್ಷ್ಯವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಗೌಣವಾದ ಈರ್ಷ್ಯದ ಪ್ರಾಯಪಾಠದ ಬಲದಿಂದ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेनेति ॥ प्रायपाठेनेत्यर्थः । न केवलं प्रायपाठेन । अपि तु पूर्वसिद्धान्तन्यायेनापीत्याह - पूर्वैति ॥

‘ವಿತೇನ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಯಪಾಠದ ಬಲದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಕೇವಲ ಪ್ರಾಯಪಾಠದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೂ ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾದ ಈರ್ಷ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ‘ಪೂರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ‘नान्यदतोऽस्ति द्रष्टृ’ इत्यादिवाक्यशेषबलात् ‘अदृष्टं द्रष्टृ’ इत्यादिना प्रतीता- नन्याधीनासङ्कुचितसर्वद्रष्टृत्वादेः प्रशास्तृत्वास्थूलत्वानणुत्वादेश्च ब्रह्मण्येव मुख्यतया तदनुरोधेन ततः प्राक् श्रुतस्याक्षरस्य ब्रह्मत्वे तदेकाश्रितत्वलिङ्गेनाकाशस्य चित्प्रकृतित्वात्तदोतत्वादिनोक्तभूतभवदादेर्जडत्वे पोष्यत्वादिरूपोतत्वस्यायोगेन देहद्वारा भूतत्वभवत्त्वादियुक्तचेतनपरतया भूतत्वं भवत्वं भविष्यत्वमित्येतद्ಗौणं तथेहापीत्यर्थः ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಭೂತ’ ‘ಭವತ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅದರ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ -

‘ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟಾ’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯಶೇಷ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟತ್ವ, ಪ್ರತಾಸ್ಯತ್ವ, ಅಸೂಲತ್ವ, ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನನ್ಯಾಧೀನವು ಅಸಂಕುಚಿತವು ಆಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ‘ಪರಮಾತ್ಮ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಚಿತ್ತಕೃತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಸಹ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆದಾಗ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತ, ಭವದಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಡವಾದ ದೇಹವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜಡಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒತ್ತತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಭೂತ’, ‘ಭವತ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಶರೀರದ್ದಾರಾ ಚೇತನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಚೇತನನು ನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಜಡವಾದ ಶರೀರವು ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



ವಿವರಣೆ - ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ 'ತದ್ವಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಸರ್ವೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶಂಕೆ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ಪ್ರಧಾನೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕೋಕ್ತಮಾಹ - ಜ್ಞಾನೇತಿ || "ಸತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಜ್ಞಾನಂ ರಜಸೋ ಲೋಭಃ" ಇತಿ ಗೀತೋಕ್ತದಿಶಾ ಜ್ಞಾನಹೇತುಸತ್ತ್ವಗುಣಯೋಗೇನ "ಚಕ್ಷುಃ ಪश्यತಿ" ಇತಿವತ್ಪದೈಕ್ಷತೇತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯರ್ಥ: |

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಜ್ಞಾನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಜ್ಞಾನಂ ರಜಸೋ ಲೋಭಃ ವಿವ ಚ' ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತಹ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಚಕ್ಷುಃ ಪश्यತಿ' ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು ನೋಡುತ್ತದೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ತಪ್ಪು. ಆದರೂ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಪ್ರಾಥಮಿಕೇಕ್ಷಣಾನುರೋಧೇನ ಚರಮಬಹುಭಾವಃ ಏವ ಗೌಣೋ ನಿಯತಾಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯುಕ್ತಮಿತಿ || ತೇಜಃಪ್ರಭುತೇ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಜಡತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: |

ಮೊದಲಿರುವಂತಹ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅನಂತರವಿರುವ ಬಹುಭಾವವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತೇಜಸ್ಸು' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಡಭೂತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಪ್ರಧಾನೇಽಭಿಮಾನಿನಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯೇಕ್ಷಣಮುಪಪಾದಯಂತೇಜಃಪ್ರಭುತೇ: ಕಥಮಭಿಮಾನಿಚೇತನತ್ವಂ ನೋಪೇತೀತಿ ಚೇತ್ ಸತ್ಯಮ್ | ಏವಮಪ್ಯಭಿಮಾನಿದ್ವಾರಾ ಗೌಣತಾಯಾ ಅವಶ್ಯಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: | 'ಅತಃ ಏವ' ಗೌಣೇಕ್ಷಣಪ್ರಾಯಪಾಠೇತ್ಯೇವೋಕ್ತಮ್ |

ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವಾಗಿ ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ, ಹೌದು, 'ತತ್ತೇಜ ಈಕ್ಷತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಪರವಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೇ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ

ಹೇಳಬೇಕು, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಣವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಗೌಣವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಪ್ರಾಯವಾಠದ ಬಲದಿಂದ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेनेति ॥ प्रायपाठेनेत्यर्थः । न केवलं प्रायपाठेन । अपि तु पूर्वसिद्धान्तन्यायेनापीत्याह - पूर्वैति ॥

‘ಎತೇನ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಯವಾಠದ ಬಲದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಕೇವಲ ಪ್ರಾಯವಾಠದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವ್ಯಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ‘ಪೂರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ‘नान्यदतोऽस्ति द्रष्टृ’ इत्यादिवाक्यशेषबलात् ‘अदृष्टं द्रष्टृ’ इत्यादिना प्रतीता- नन्याधीनासङ्कुचितसर्वद्रष्टृत्वादेः प्रशास्तृत्वास्थूलत्वानुत्वादेश्च ब्रह्मण्येव मुख्यतया तदनुरोधेन ततः प्राक् श्रुतस्याक्षरस्य ब्रह्मत्वे तदेकाश्रितत्वलिङ्गेनाकाशस्य चित्प्रकृतित्वात्तदोतत्वादिनोक्तभूतभवदादेर्जडत्वे पोष्यत्वादिरूपोतत्वस्यायोगेन देहद्वारा भूतत्वभवत्त्वादियुक्तचेतनपरतया भूतत्वं भवत्वं भविष्यत्वमित्येतद्ಗौಣं तथेहापीत्यर्थः ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಭೂತ’ ‘ಭವತ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅದರ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ -

‘ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟಾ’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯಶೇಷ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ‘ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟತ್ವ, ಪ್ರಶಾಸ್ತತ್ವ, ಅಸೂಲತತ್ವ, ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನನ್ಯಾಧೀನವು ಅಸಂಕುಚಿತವು ಆಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ‘ಪರಮಾತ್ಮ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಚಿತ್ತಕ್ಕಿಂತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಸಹ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತ, ಭವದಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಡವಾದ ದೇಹವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜಡಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಓತತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಭೂತ’, ‘ಭವತ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಶರೀರದ್ದಾರಾ ಚೇತನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಚೇತನನು ನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಜಡವಾದ ಶರೀರವು ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಹುಟ್ಟು-ಸಾವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್, ವರ್ತಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಗೌಣವಾಗಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತ-ಭವದಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अन्यथा तत्र भूतभवत्वादेर्मुख्यत्वाय भूतं च भवच्चेत्युक्तस्य जडत्वे तदाधारत्वस्य प्रधानेऽपि सम्भवात्सर्वाधारप्रधानाधारस्याक्षरस्य चित्प्रकृतितापत्त्या द्रष्टृत्वादिकमन्याधीनममुख्यं प्राप्नोतीति भावः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೊರಟರೆ 'ಭೂತಂಚ ಭವಚ್ಛ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಜಡವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಜಡಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಅಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन “पूर्वाधिकरणसिद्धान्तन्यायेन वा पूर्वपक्षोत्थानात्” इत्येतदुपपादितं बोध्यम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್' 'ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮಾತನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्रास्थूलत्वादेरिति वक्तव्ये द्रष्टृत्वादेरिति वचनं तस्य साक्षात् सूत्रोपात्तास्थूलत्वादेरिवास्यापि सिद्धान्तसाधकतासूचनाय । उक्तञ्च बृहदारण्यकभाष्ये “नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टेत्यादियुक्तिभिश्च” इति ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದೇಃ' ಎಂದೇ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ

‘ನಾನೋಽತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿಭಿಶ್ಚ’ ‘ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यपि पूर्वं पोष्यत्वाद्यर्थकोतत्त्वान्यथानुपपत्त्यैव भूतभवत्त्वादेर्गौणत्वं युक्तमिति चरमोतत्वमुख्यत्वाय प्रथमभूतभवत्त्वादेर्गौणत्ववदित्यपि वक्तुं शक्यम् । भाष्यादावनुक्तत्वं चोभयत्र समम् ।

**ಆಕ್ಷೇಪ** - ಚರಮಶ್ರುತವಾದದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದದನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದ್ಯರ್ಥವುಳ್ಳ ಓತತ್ವಾದಿಗಳ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಓತತ್ವಾದಿಗಳ ಮುಖ್ಯತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದ ಭೂತಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಭಾಷ್ಯ-ಟೀಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದ್ಯರ್ಥದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಿರುವಿಕೆಯು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथापि द्रष्टृत्वादेर्मुख्यत्वमपि तद्रौणतायां बीजमिति दर्शयितुमेवमुक्तम् ।

**ಪರಿಹಾರ** - ಹೌದು, ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದ್ಯರ್ಥವುಳ್ಳ ಓತತ್ವಾದಿಗಳ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳ ಮುಖ್ಯತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ ಕೂಡ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न चास्मिन्पक्षेऽम्बरशब्दितश्रीतत्वाधारतयाऽक्षरस्य ब्रह्मत्वोक्ति-विरोधः ।

**ಪ್ರಶ್ನೆ** - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವೇದೀಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂದು ಮೊದಲು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಅನಂತರ ‘ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಈಗ ಆಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ತದೇಕಾಕ್ರಿತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿರ್ಣಯೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ಚಿತ್ರಕೃತಿಪರತ್ವನಿರ್ಣಯೇನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಶ್ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದರೆ ಆಕಾಶವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇಽಂಬರಾಂತಧೃತಿಹೇತೋರವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ । ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿನೈವಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿರ್ಣಯೇನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ।

ಪರಿಹಾರ - ಈ ಎರಡೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಈಗ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವದ ಬಲದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ನಿರ್ಣಯಿಸದ ಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಕ್ಷರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ एव पूर्वत्राद्यहेतुसमर्थनायोतत्वमुखेनैवाकाशस्य चित्रकृति-परत्वमुक्तम् ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹಿಂದೆ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಓತತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಭೂತ-ಭವತು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಚೇತನಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಓತತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಥಮಹೇತು ಸಮರ್ಥನದ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - केचित्तु आकाशः किं प्रधानं चित्रकृतिर्वेति विशये भूतभवत्वादेर्मुख्यत्वाय प्रधानमिति प्राप्ते स्वतन्त्रद्रष्टृत्वादेर्मुख्यत्वायाक्षरस्य ब्रह्मतया

ತದೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವಲಿಂಗೈನಾಕಾಶಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ವಪರತಯಾ ತತ್ಪೋಷ್ಯತ್ವನಿರ್ವಾಹಾಯ ಭೂತತ್ವಾದಿಕಂ ಗೌಣಂ  
ಯಥೇತಿ ವಿಚಾರಾಂತರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈತದಿತ್ಯಾಹುಃ ।

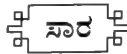
ಕೆಲವರ ವಿಚಾರವು ಹೀಗಿದೆ-ಆಕಾಶವು ಪ್ರಧಾನವೋ? ಅಥವಾ ಚತುರ್ವಕ್ಯತಿಯೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು  
ಬಂದರೆ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಕಾಶವೆಂದು  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ  
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ತದೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಆಕಾಶವು ಶ್ರೀತತ್ವಪರವಾಗುತ್ತದೆ.  
ಇಂತಹ ಶ್ರೀತತ್ವದಿಂದ ಪೋಷ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು  
ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ವಿಚಾರವೇ  
ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಪೂರ್ವತನ್ತ್ರಾದೌ ಪ್ರಥಮೇನ ಚರಮಸ್ಯ ಬಾಧೋಕ್ತಾವಪಿಹ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನಾತ್ರ  
ಚರಮೇನ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಬಾಧಶಾಙ್ಕನಾದತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚರಮಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಶ್ರಯಣಾಚ್ಚರಮೇನ ಪೂರ್ವಸ್ಯ  
ಬಾಧೋಕ್ತರದೋಷಾಯೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಚರಮಶ್ರುತವಾದದಕ್ಕೆ  
ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನೀವು  
ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಕ್ರಮವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ  
ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು  
ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಗುರೂಜ್ಞಿಯಮ್ - ನನು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇ ವಿಕಾರಸ್ಯೇವ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷಃ ಇಕ್ಷಣಸ್ಯ  
ಗೌಣತ್ವಾದೀಕ್ಷಣಸ್ಯ ಗೌಣತ್ವಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವದ್ವಿಕಾರಸ್ಯ  
ಗೌಣತ್ವಮಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಮಿತಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿಶೇಷನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾ-  
ದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯುಕ್ತಚ್ಛೇತಿ ॥



'ವಿಕಾರ-ತದಭಾವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು  
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ತದೈಕತ್ವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.  
ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ತದೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿರ್ಣಯೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ಚಿತ್ರಕೃತಿಪರತ್ವನಿರ್ಣಯೇನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಶ್ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ - ಆಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದರೆ ಆಕಾಶವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅस्ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇಽಂಬರಾಂತಧೃತಿಹೇತೋರವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ । ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿನೈವಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿರ್ಣಯೇನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾಭಾವಾच्च ।

ಪರಿಹಾರ - ಈ ಎರಡೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಈಗ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವದ ಬಲದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ನಿರ್ಣಯಿಸದ ಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಕ್ಷರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಆಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅत एव पूर्वत्राद्यहेतुसमर्थनायोतत्वमुखेनैवाकाशस्य चित्रकृति-परत्वमुक्तम् ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹಿಂದೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಓತತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಭೂತ-ಭವತು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಚೇತನಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಓತತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಥಮಹೇತು ಸಮರ್ಥನದ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** केचित्तु आकाशः किं प्रधानं चित्रकृतिर्वेति विशये भूतभवत्वादेर्मुख्यत्वाय प्रधानमिति प्राप्ते स्वतन्त्रद्रष्टृत्वादेर्मुख्यत्वायाक्षरस्य ब्रह्मतया

ತದೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವಲಿಂಗೈನಾಕಾಶಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ವಪರತಯಾ ತತ್ಪೋಷ್ಯತ್ವನಿರ್ವಾಹಾಯ ಭೂತತ್ವಾದಿಕಂ ಗೌಣಂ  
ಯಥೇತಿ ವಿಚಾರಾಂತರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈತದಿತ್ಯಾಹುಃ ।

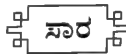
ಕೆಲವರ ವಿಚಾರವು ಹೀಗಿದೆ-ಆಕಾಶವು ಪ್ರಧಾನವೋ? ಅಥವಾ ಚತುಷ್ಕೃತಿಯೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು  
ಬಂದರೆ ಭೂತ-ಭವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಕಾಶವೆಂದು  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ  
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ತದೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಆಕಾಶವು ಶ್ರೀತತ್ವಪರವಾಗುತ್ತದೆ.  
ಇಂತಹ ಶ್ರೀತತ್ವದಿಂದ ಪೋಷ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು  
ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ವಿಚಾರವೇ  
ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಪೂರ್ವತನ್ತ್ರಾದೌ ಪ್ರಥಮೇನ ಚರಮಸ್ಯ ಬಾಧೋಕ್ತಾವಪಿಹ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನಾತ್ರ  
ಚರಮೇನ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಬಾಧಶಾಙ್ಕನಾದತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚರಮಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಶ್ರಯಣಾಚ್ಚರಮೇನ ಪೂರ್ವಸ್ಯ  
ಬಾಧೋಕ್ತಿರದೋಷಾಯೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಚರಮಶ್ರುತವಾದದ್ದಕ್ಕೆ  
ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನೀವು  
ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಕ್ರಮವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ  
ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು  
ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಗುರೂಜನೀಯಮ್ - ನನು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇ ವಿಕಾರಸ್ಯೇವ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷಃ ಇಕ್ಷಣಸ್ಯ  
ಗೌಣತ್ವಾದೀಕ್ಷಣಸ್ಯ ಗೌಣತ್ವಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವದ್ವಿಕಾರಸ್ಯ  
ಗೌಣತ್ವಮಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಎವ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಮಿತಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿಶೇಷನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾ-  
ದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯುಕ್ತಃ ॥



'ವಿಕಾರ-ತದಭಾವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು  
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ತದೈಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.  
ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?



ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದರೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣವಿರಬೇಕೆಂದು ಗೀತೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಸತ್ತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಶ್ರಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಭಿಮನ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, 'ತತ್ತ್ವೇಜ ಐಕ್ಷತ' 'ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು, ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮೇಲ್ಯೋಚ್ಚಕ್ಕೆ ಕಂಡರೂ ಕೂಡ, ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಬಲದಿಂದ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಿಚಾರವನ್ನು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವೆಂದೊಪ್ಪಿ - ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

नन्वेवं प्रधानस्योपादानत्वेऽपि निमित्तत्वं ब्रह्मण एवेति “सतः  
सृष्ट्वमुच्यते” इति भाष्योक्तजन्मादिसूत्राक्षेपो न युक्त इति चेदुच्यते ।

ಅನುವಾದ - ಆಕ್ಷೇಪ - ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ 'ಸತಃ ಸೃಷ್ಟತ್ವಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಒಟ್ಟು ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲಿನ ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯವಧಾರಣೇನ ಪ್ರಧಾನಾತಿರಿಕ್ತಕಾರಣವ್ಯವಚ್ಛೇದಾತ್ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾರಣವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಧಾನಪರಾಣಿ ।

‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಅನ್ಯಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸಕಲ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನಪರವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು.

**प्रधानस्य परिणामश्च क्षीरस्य दधिभाववच्चेतननिरपेक्षोऽभिमानिचेतनमात्र-  
सापेक्षो वा ।**

ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂದರೆ ಜಡಭೂತವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ದಧಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಚೇತನನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಕೇವಲ ಚೇತನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು.

**तथाचेश्वरस्य कारणतैव नेति वा श्रुत्यन्तरेणेश्वरस्य कारणत्वेऽपीहाद्वितीयपद-  
सन्निधानात्प्रतीतानन्याधीनकारणता प्रधानस्यापीति वा पूर्वः पक्षः ।**

ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅಥವಾ ‘ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಂತರದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ‘ಅದ್ವಿತೀಯ’ ಪದದ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**एवञ्च श्रुतौ भाष्ये च स्रष्टृत्वव्यपदेशो लक्षणया कारणत्वमात्रपरः ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಅಸೃಜತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ.

**गौण्याऽनन्याधीनकारणत्वपरो वा । प्रधानाभिमानिचेतनस्य स्रष्टृत्वपरो वा ।**

ಅಥವಾ ಗೌಣೀವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನನಲ್ಲಿರುವ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು.

ತಥಾಚಕ್ಷಣಾದೇಗೌಣತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಸೃಷ್ಟವೇಽಪಿ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಕಾರಣತ್ವ-  
ಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ವಾಽನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ವಾ ಸೃಷ್ಟವಸ್ಯ ವಾಽಽಕ್ಷೇಪೋ ಯುಕ್ತಃ ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ಗೌಣವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು, ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅದ್ವಿತೀಯಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಕಾರಣತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮೇಲೆ ಸೃಷ್ಟತ್ವವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ರೀತಿಯ ಆಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

एवं प्रधानपक्षे “तदैक्षत” इत्यस्य गतिमुक्त्वा “तत्तेजोऽसृजत” इत्याद्युक्तेर्गतिं विवक्षुः “नन्वेतत्स्थाने प्रधानस्य प्रतिपाद्यत्वेऽपि” इत्यादि टीकायां सृष्ट्युक्तिगत्युक्तिद्वारा जन्मादिसूत्राक्षेपप्रकारस्यास्फुटत्वात्तां तात्पर्यतो विवृण्वन् टीकोक्ताक्षेपमनूय पञ्चधा समाधिमाह - नन्वेवमित्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರಾಗಿ; 'ನನ್ವೇತತ್ ಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಚನಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ ಆಕ್ಷೇಪವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ; ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಕಾರಣ, ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ; ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನನ್ವೇವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕೇವಲಜಡಸ್ಯ ಕಥಂ परिणाम इत्यत आह - प्रधानस्येति ॥ तत्रापि आसिञ्चनकर्तुः सत्त्वेन विवादादाह - अभिमानीति ॥

ಕೇವಲ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವಾದರೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಡವು ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕ್ಷೀರವು ಮೊಸರಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವನೊಬ್ಬ ಇರಲೇಬೇಕು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಡಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನಮಾತ್ರಸಾಪೇಕ್ಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाचेति ॥ सकलकारणवाक्यानां प्रधानपरत्वे सतीत्यर्थः । प्रधानस्यापीति ॥ तथाच प्राचीनपक्षे ब्रह्मणि कारणत्वरूपलक्षणस्यासम्भवः । द्वितीयपक्षेऽतिव्याप्तिरिति भावः ।

'ತಥಾಚ' ಎಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸಕಲವಾಕ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಧಾನಪರವಾದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವದೋಷವನ್ನು; ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

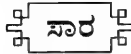
**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं तर्हि श्रुतौ “असृजत” इति भाष्ये “सतस्स्रष्टृत्वमुच्यते” इति स्रष्टृपदं च विरुध्यत इत्यत आह - एवञ्चेति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಸೃಜತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸತಃ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ರಷ್ಟೃಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, 'ಏವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - स्रष्टृत्वं नाम कृतिमत्कारणत्वम् । तत्र तदेकदेशः कारणत्वमात्रं लक्ष्यत इत्यर्थः। गौण्येति ॥ यथा स्रष्टाऽनन्याधीनस्तथाऽनन्याधीनकारणमपीत्यर्थः।

'ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಕೃತಿಮತ್ಕಾರಣತ್ವ' ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಏಕದೇಶವಾದ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಗೌಣ್ಯ' ಎಂದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೋ, ಆದರಂತೆ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

**ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ -** ननु 'तत्तेज ऐक्षत' इत्यादिनेक्षणस्रष्टृत्वदेवतात्वानां श्रवणात्तेजः प्रभृति चेतनमेव । तत्र चेक्षणं मुख्यमेवेति प्रायपाठो ब्रह्मपक्ष एव गुण इति कथम् । तदृष्टान्त एव विप्रतिपन्न इत्यत आह - अभिमानीति ॥



ಪ್ರಧಾನವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೇ ಆಗಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀರವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮೊಸರಾಗುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನ ಆಧೀನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಾಗಲೀ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟತ್ವವಾಗಲೀ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.



ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

अथवा यथा विवर्तमते तत्त्वतो निर्विकारस्यैव ब्रह्मणोऽतात्त्विकविकारः तथा तत्त्वतोऽचेतनस्य विकारिणश्च प्रधानस्यातात्त्विकमीक्षणं स्रष्टृत्वं चास्तु । एवं चेक्षणादिकमपि मुख्यमेव । नतु गौणमिति पूर्वः पक्षः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆಂದು ವಿವರ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅಚೇತನವೂ ವಿಕಾರಿಯೂ ಆದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಂತೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वा यथा विशिष्टोपादानमते विशेष्यस्य निर्विकारत्वेऽपि विशिष्टस्य तात्त्विक  
एव विकारः तथा प्रधानस्याचेतनत्वेऽपि स्वाभिमानिचेतनविशिष्टस्य  
तात्त्विकमेवेक्षणादीति पूर्वपक्षः ।

ಅಥವಾ ಮೂರನೆಯ ಸಮಾಧಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಉಪಾದಾನವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯವು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಶಬಲಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ (ಧರ್ಮಿಸತ್ತಾ ಸಮಾನಸತ್ತಾಕವಾದ) ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಅಜೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ (ತನಗೆ) ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೇತನವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

प्रकाशः -

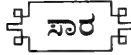
पूर्व श्रुत्यादिगतेक्षणादेरमुख्यत्वमुपेत्याक्षेपप्रकार उक्तः । इदानीं मुख्यत्वमुपेत्याह  
- अथवा यथा विवर्तमत इति ॥

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈಗ ಆ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ 'ಅಥವಾ ಯಥಾ ವಿವರ್ತಮತ ಇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ.

प्रकाशः - तात्त्विकमेवेक्षणादिकमुपेत्याह - यद्वा यथाविशिष्टेति ॥ प्राक्पक्षेऽ-  
तात्त्विकत्वमेवास्वारस्यबीजम् । अस्मिन्पक्षे च प्रागुक्तस्रष्टृत्वाक्षेपस्सुकर इति भावः।

ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿ ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದ ಮೇಲೆ ಸ್ರಷ್ಟತ್ವಾಕ್ಷೇಪವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

गुरुराजीयम् - अस्मिन्पक्षे प्रधानस्येक्षणं भवतीतीदमेवास्वारस्यं मनसि  
निधाय पक्षान्तरमाह - अथवेति ॥ नन्वेवमीक्षणस्य तात्त्विकत्वेऽतात्त्विके-  
क्षणप्रतिपादकस्य 'तदैक्षत' इतीक्षणवाक्यस्याप्रामाण्यं स्यादित्यरुच्याह - यद्वेति ॥



ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವಿವರ್ತಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಅತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅಥವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಕಾರವೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वा यथा पूर्वाधिकरणसिद्धान्ते विशेष्यभूतब्रह्मनिष्ठयोस्तात्त्विकयोरेवाणुत्व-  
महत्त्वयोरविरोधः तथा प्रधानेऽपि श्रौतत्वाज्जाड्येक्षणयोर्विकारस्रष्टृत्वयोश्चाविरोध  
इति पूर्वः पक्षः ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ತಾತ್ವಿಕವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸಬಾರದೆಂದು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದು ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವವಿದ್ದರೂ ಈಕ್ಷಣವೂ ಕೂಡ ಇರಬಹುದು, ಹಾಗೂ ವಿಕಾರ ಮತ್ತು ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಗಳೂ ಇರಬಹುದು. ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ.

नएत्र साङ्ख्यमतं पूर्वः पक्षः । किन्तु श्रुत्यवष्टम्भेन सम्भावितं मतम् । एवञ्च  
पूर्वपक्ष उपादानस्य प्रधानस्यैव स्रष्टृत्वमपीति जन्मादिसूत्राक्षेपो युक्तः ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಾಡುವಂತಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊರತಾಗಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ ಆಕ್ಷೇಪವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

अथवा प्रधानस्य सांशत्वादेकेनांशेन चेतनत्वस्रष्टृत्वे । अंशान्तरेणत्वचेतनत्व-  
विकारित्वे ।

ಅಥವಾ ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಧಾನವು ಸಾಂಶವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಚೇತನತ್ವ ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಗಳು ಬಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದಂಶದಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕಾರತ್ವಗಳು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ब्रह्म तु निरंशम् । तथाच प्रधानस्यैव स्रष्टृत्वमिति पूर्वपक्षप्रवृत्तेस्तदाक्षेपः ।

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರಂಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರಂಶನಾದ ಕಾರಣ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः -

अस्मिन्पक्षे विशिष्टस्यैक्षितृत्वस्य स्रष्टृत्वलाभेऽपि बहुभवनरूपविकारस्य केवल-  
प्रधाननिष्ठतयेक्षणस्रष्टृत्वविकाराणामेकनिष्ठत्वाय पक्षान्तरमाह - यद्वा यथा  
पूर्वाधिकरणेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಿತತ್ವ ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣ, ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವ, ವಿಕಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು 'ಯದ್ವಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - एतेन “पूर्वाधिकरणसिद्धान्तन्यायेन वा पूर्वपक्षोत्थानात्”  
इत्येतत्प्रकारान्तरेणापि दर्शितं भवति ।



ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ - 'ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್' ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆಯೆಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

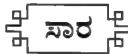
ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಸಾಕ್ಷ್ಯಮತೇ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೈವ ವಿಧಿತ್ವಾನಜ್ಞಿಕಾರಾದಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ || ಅತ एव टीकादौ मायावादादिमत इव उक्तदिशा निर्वाहस्सुकर इति विशिष्य प्रपञ्चनाभाव इति भावः ।

ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿರುವುದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸ್ಕರ, ಮಾಯಾವಾದ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - उपादानस्यैव सृष्टत्वे कार्यानुस्यूत्यननुस्यूत्योरयोगात्तदनुगुणं पक्षान्तरमाह -अथवेति ||

ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದದ್ದು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಮೃತವೂ ಆಗಬೇಕು. ಅನನುಸ್ಮೃತವೂ ಆಗಬೇಕು. ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾನುಸ್ಮೃತತ್ವ, ಅನನುಸ್ಮೃತತ್ವಗಳೆಂಬ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಐದು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಹಿಂದಿನ-ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವೇ ಕಾರಣ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.



ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಸುದೃಢವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಹರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಜಡತ್ವ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ' ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ

ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ವಾಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸಾಂಶವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಒಂದಂಶದಿಂದ ಚೇತನತ್ವ, ಸೃಷ್ಟತ್ವಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವ, ವಿಕಾರತ್ವಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವ ಕಾರಣ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ ಆಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

अत्र यद्यपि पूर्वपक्षे “सदायतनाः” इत्युक्तं सर्वाधारत्वमपि प्रधानस्य स्यादित्यम्बरान्तधृतिरूपपूर्वाधिकरणहेतुर्वा युष्वायधिकरणं वाऽऽक्षेप्तुं शक्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಸದಾಯತನಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು. ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಾಗ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹೇಳದೇ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೌರವ ಮತ್ತು ದೂರದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

तथाप्यस्य सर्वस्य जन्मादिसूत्रनिर्वाहार्थत्वेन तच्छेषत्वात् 'सदेव' इत्यादिवाक्ये कारणत्वस्य प्रथमप्रतीतत्वाच्च तदेवाक्षिप्तम् ।

ಉತ್ತರ - ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವೂ ಕೂಡ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರ ಶೇಷರೂಪವಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದು ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

यद्यपि चात्रत्यस्य स्रष्टुरन्यत्वे “सोऽकामयत बहु स्यां प्रजायेय” इति “स इदं सर्वमसृजत” इत्युक्त आनन्दमयरूपोऽपि स्रष्टाऽन्यः स्यात् । ब्रह्म तु तदवयव इत्यजिज्ञास्यं स्यादिति जिज्ञासासूत्रमेवाक्षेपुं शक्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಾದರೆ 'ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನಂದಮಯನೆಂಬ ಜಗತ್ಕಾರಣನೂ ಕೂಡ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆವಾಗ ಆನಂದಮಯ ಪುಚ್ಚನೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸುನಾಗಲಾರ. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

तथापि तदाक्षेपस्यानन्दमयाक्षेपसापेक्षत्वान्निरपेक्षो जन्मादिसूत्राक्षेप एवात्र कृतः ।

ಉತ್ತರ - ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಆನಂದಮಯತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದ ಆಕ್ಷೇಪವು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕ್ಷೇಪವು ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

यत्तु “ब्रह्मलक्षणानां श्रवणात्” इति टीकायाम् “एकमेवाद्वितीयम्” इत्यद्वितीयादिपदोक्तानां सर्वोत्तमत्वादीनां ब्रह्मधर्मत्वमाक्षिप्तं तदनुव्याख्यानादिस्थ-स्थानपदानुसारेण भाष्यस्थस्रष्टृपदं गुणान्तरस्याप्युपलक्षकम् ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಎಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅದ್ವಿತೀಯ' ಮುಂತಾದ ಪದದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತು, ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪಷ್ಟಪದವು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಾಂತರಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ.

ततश्च सर्वोत्तमत्वादिगुणान्तराक्षेपोऽपि सम्भवतीत्यभिप्रायेण । ननु  
स्रष्टृत्वाक्षेपो न सम्भवतीत्यभिप्रायेण ।

ಈ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಧರ್ಮದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದೆಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪಷ್ಟಪದವು ಕೇವಲ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಾಂತರಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अत एव टीकायां “यद्यत्र विकारिकारणत्वमेवोच्येत” इत्यवधारणप्रयोगः ।  
‘तत्तेजोऽसृजत’ इति स्रष्टृत्ववाचिवाक्योदाहरणं च ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯದ್ಯತ್ರ ವಿಕಾರಿಕಾರಣತ್ವಮೇವೋಚ್ಯೇತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವಧಾರಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಮೂಡಿಬಂದ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಧರ್ಮವೂ ಸಹ ಆಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

प्रकाशः -

एवं भाष्यकारीयं जन्मादिसूत्राक्षेपप्रकारमुपपाद्य तदाक्षेपोक्तौ भाष्यकृतोऽ-  
चातुर्यमाशङ्क्याह - अत्र यद्यपीति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಿದ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ ಆಕ್ಷೇಪ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಎಷ್ಟು ಸ್ವರಸ್ಯ? ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ಯಪಿ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः - आक्षेपुं शक्यमिति ॥ एतेन “अम्बरान्तधृतिरूपपूर्वहेत्वाक्षेपेण वा  
पूर्वपक्षोत्थानात्” इत्येतद्विवृतं भवति ।

‘ಆಕ್ಷೇಪುಂ ಶಕ್ಯಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿರೂಪಪೂರ್ವಹೇತ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ್ರ ಯಥಪಿ 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಸ್ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಇತಿ ಪ್ರಜಾನಾಮೇವ ಸದಾಧಾರಕತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ನತು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರೂಪಾಮ್ಬರಾಂತಸ್ಯ ಸದಾಧಾರಕತ್ವಮ್ । ಯೇನ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನತ್ವೇ ತತ್ರ ಶ್ರುತಾಮ್ಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವಮಪ್ಯಸ್ಯೇವೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿರೂಪಹೇತುರ್ನ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕ ಇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಸ್ಯಾತ್ ।

**ಪ್ರಶ್ನೆ** - 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿಷ್ಟೇ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಹೊರತು, ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ, 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದಾಗ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆವಾಗ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕಲಿಂಗವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

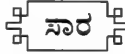
**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತಥಾಪಿ ಪೂರ್ವಾಮ್ಬರಾಂತಪದೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರಸ್ಯ ಚೇತನರಾಶೇರ್ವಾಭಿ-  
ಮನ್ಯಮಾನಸಹಿತಸ್ಯ ವಿವಿಕ್ಷಿತವತ್ವೇನಾಪಿ ಪ್ರಜಾಪದೇನ ತಥೈವ ವಿಪಕ್ಷೋಪಪತ್ತೇಃ  
ಸಂಕ್ಷೇಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

**ಉತ್ತರ** - ಆದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರಾಂತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಸಕಲ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನ ರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಜಾಪದದಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನವು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಟೀಕಾವಿರೋಧಮಾಶಂಕಾ ತತ್ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ಯತ್ವಿತಿ ॥ ಅವಧಾರಣೇತಿ ॥  
ತೇನ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವರೂಪಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮತತ್ವಪ್ರತೀತೀರಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಟೀಕೆಯಿಂದ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ. 'ಯತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, 'ಅವಧಾರಣ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವರೂಪ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಟೀಕಾಕಾರರಿಗೆ ಅನುಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ - ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಪ್ರದರ್ಶಯ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತ-  
ನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಹ - ಯದೇತಿ ॥ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಹೇತ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಹ -  
ಅಥವೇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಮಧಿಕರಣಾಂತರೇ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪ ಏವ ಸ್ಯಾನೃತ್ಯವಧಿಕರಣಾಂತರಸ್ಯೇತೃತೋ  
ನಿಯಾಮಕಾಂತರಮಾಹ - ಸದೇವೇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ ಇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಂ ಯದಿ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಸ್ತರ್ಹಿ  
ಠಿಕಾವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಠಿಕಾಯಾಮದ್ವಿತೀಯತ್ವಾದಿಪದೋಕ್ತಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದೇವಾಕ್ಷೇಪಾದಿತೃತ ಆಹ  
- ಯತ್ವೇತಿ ॥ ಅತಃ ಏವೇತಿ ॥ ಸೃಷ್ಟತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸ್ಯಾಭಿಪ್ರೇತತ್ವಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದಾಯತನಾಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸರ್ವಾರ್ಥಾಂತರತ್ವವೇ  
ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ತೋರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅಥವಾ  
ದ್ವುಭಾವ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ  
ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸುವುದು ಗೌರವವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳೂ ಕೂಡ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು  
ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿವೆ. ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ  
ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಜಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್'ಶಬ್ದದಿಂದ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗದಿದ್ದರೆ, 'ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹುಷ್ಕಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಆನಂದಮಯನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವವೆನಿಸಿದ  
ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಜಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ-  
ದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ, ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ  
ತೋರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದೀರ್ಘವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.  
ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ  
ಉಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು । ನ ತಾವದಾಥಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ । ಯತಃ -

ईक्षतिर्बहुभावश्च मुख्यौ ब्रह्मपरिग्रहे ।

प्रधानपक्षे तु तयोरमुख्यत्वं प्रसज्यते ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೀಗಿದೆ - ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತ - ಏಕೆಂದರೆ

ಈಕ್ಷತಿರ್ಬಹುಭಾವಶ್ಚ ಮುಖ್ಯೌ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಗ್ರಹೇ ।

ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷೇ ತು ತಯೋರಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ ॥೧॥

ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭವನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

आद्यपूर्वपक्ष ईक्षणं तावद्रौणमिति परेणैवोक्तम् । बहुभावोऽपि गौण एव ।  
'तत्तेजोऽसृजत' इति यत्तेजःप्रभृति सृज्यमुक्तं तदात्मना हि त्वया बहुभावो  
वाच्यः ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಉಪಪಾದಿಸಿದರು. ಈಕ್ಷಣವಷ್ಟೇ ಗೌಣವಲ್ಲ. ಬಹುಭಾವವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವೆಂದೇ ಅವರು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು.

तेजःप्रभृति च चेतनम् । “तत्तेज ऐक्षत तदपोऽसृजत ता आप ऐक्षन्त ता  
अन्नमसृजन्त तिस्रो देवताः” इतीक्षितृत्वस्रष्टृत्वदेवतात्वानां श्रवणात् ।

ಆದರೆ 'ತೇಜಸ್ಸು' ಮತ್ತು 'ಅಪ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥವಲ್ಲ ಹೊರತು, ಚೇತನಪದಾರ್ಥಗಳು 'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ ತದಪೋಽಸೃಜತ, ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ, ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ, ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಐಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತತ್ವವನ್ನು, 'ಅಸೃಜತ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು 'ದೇವತಾಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಚೇತನರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

तेजोब्रह्मनां देवतात्वेऽपि त्रिवृत्करणविरोधपरिहारश्छान्दोग्यभाष्यादवगन्तव्यः।

'ತೇಜಸ್' 'ಅಹ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಏಕೆಂದರೆ ಮೂರು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಮ್ಮಿಲನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

नच जडस्य प्रधानस्य चेतनात्मना बहुभावो मुख्यः । एतेन प्रायपाठो निरस्तः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಚೇತನಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಾಯಪಾಠದ ಬಲದಿಂದ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ब्रह्मपक्षे तु न केवलमीक्षणं मुख्यम् । किन्तु बहुभावोऽपि ।

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಬಹುಭವನವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

“गुहांप्रविष्टौ” इत्यत्रैकस्मिन्नपि बहुत्वस्य “युष्वादि” इत्यत्र चाज्ञेऽपि जनेरुक्तत्वात् ।

ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಹುಭವನವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

नचैवमिदमधिकरणं व्यर्थमिति शङ्क्यम् ।

ಹಾಗಾದರೆ ಗುಹಾಧಿಕರಣ ಹಾಗೂ ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವು ಗತಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ, ವೈಯರ್ಥದೋಷ ಇದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು.



“**‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’**” ಇತಿ ತೇಜಾಘಾತಮನಾ ಬಹುಭಾವ ಏವ ಸಂಕಲ್ಪಿತೋ ನ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಃ । “**‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’**” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ । ನಹಿ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಂ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ತೇಜಾಘಾತಭಾವಶ್ಚ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಶಿಕ್ಷಾಪಾಂ ತತಃಸಮಾಧಾನಾರ್ಥತ್ವಾದಸ್ಯ ।

ವೈಯರ್ಥ್ಯದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ತೇಜಸ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ತೇಜಸ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಭಾವ(ರೂಪ)ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ‘ತೇಜಸ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ‘ತೇಜಸ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹೊಸದಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಇದರ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

ಕ್ರಮೇಣೋಕ್ತಾನ್ ಪञ्ಚಪಕ್ಷಾಭಿರಾಕರिष्यन्सिद्धान्तयति - सिद्धान्तस्त्विति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** “‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವೇನ ವಿಷ್ಣುರೇವೋಚ್ಯತೇ । ಸತಃ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿ ಇತಿಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಶ್ರವಣಾತ್ । ಜಡಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣಸಂಭವಾತ್” ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭಾವಗಳೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವು, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೂಡ - ಯತಃ । ಇಕ್ಷತೀರಿತಿ ॥

‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನೇ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವೇನ ವಿಷ್ಣುರೇವೋಚ್ಯತೇ । ಸತಃ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿ ಈಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಶ್ರವಣಾತ್ । ಜಡಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣಸಂಭವಾತ್” ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭಾವಗಳೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವು, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಮೊದಲ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯತಃ ಇಕ್ಷತಿರಿತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** 'ಯತಃ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋಕೇನಾನ್ವಯಃ । ತತಃ ನ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । उत्तरार्धं विवृणोति - आद्यपूर्वपक्ष इत्यादिना ॥ त्रिवृत्करणेति ॥ "या इमातस्तिस्त्रो देवतास्तासां त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकामकरोत्" इत्युक्ततेजोब्रह्मणಾं त्रयाणां मेलेनेनैकैकद्रव्यान्तरकरणरूपं यत्त्रिवृत्करणं तद्वಿरोधः ।

'ಯತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅನ್ವಯ. ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಆದ್ಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ತ್ರಿವೃತ್ತರಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯಾ ಇಮಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ದೇವತಾಸ್ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತ್ರಿವೃತಮೇಕೈಕಾಮಕರೋತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತೇಜಸ್', 'ನೀರು' ಮತ್ತು 'ಅನ್ನ' ಈ ಮೂರನ್ನು ಮೇಲಣ ಮಾಡಿದಾಗ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯಾಂತರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಆದರೆ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣದಿಂದ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವನ್ನು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ದೇವತಾಢಾಂ ತದಯೋಗಾತ್ ।

सृष्टेष्वेतेषु भगवानीक्षाश्चक्रे स केशवः ।

जीवाख्येनैव रूपेण योऽनिरुद्ध इति स्मृतः ॥

तेन रूपेण लक्ष्म्यादीन्प्रविष्टो रूपनामनी ।

करिष्ये त्रिवृतश्चैतानेकैकं करवाणि च ॥

इति मत्वा प्रविश्याथ तेभ्य इन्द्रादिनामपि ।

नामरूपाणि कृतवांस्तांश्चान्योन्यप्रवेशिनः ॥

कृत्वाऽग्निसोमसूर्यादिष्वेतांस्त्रीन्विदधे पुनः ।

ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಭಿಮನ್ಯಮಾನತೇಜಃಽಬ್ರಾಹ್ಮಣೈರ್ದ್ರವ್ಯಾನ್ತರಂ ಕೃತ್ವಾ ತತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾಂಶಾನಾಮಪಿ ಪ್ರವೇಶಕರಣೇನ ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣೋಕ್ತೇರವಿರೋಧೋ ಬೋಧ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ ಹೀಗಿದೆ -

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ರುದ್ರ ಇವರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಮೂರು ಭೂತದ್ರವ್ಯಗಳು ಆಬಾದಿಗಳು. ಇವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅನಂತರ 'ಜೀವ' ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಅನಿರುದ್ಧ ನಾಮಕನಾದ ಕೇಶವನು ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸಿದನು. ಆ ಜೀವ ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀದೇವಿ, ಪ್ರಾಣದೇವರು ಹಾಗೂ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಅಂಶಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಹಾಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ, ಅವರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು, ಹಾಗೂ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಮೂರುದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಸಿದನು.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್, ನೀರು, ಅನ್ನ ಇವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ, ಅಂತಹ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಅಂಶವು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा “अन्नमशितं त्रेधा विधीयते । यः स्थविष्ठो भागस्तत्पुरीषं यो मध्यमस्तन्मांसम्” इत्यादिनोक्ताध्यात्मत्रिवृत्तरणाविरोधोऽपि “देवता एव मांसादिशब्दवाच्याः । तत्र प्रवेशात् । अश्रयमानाच्च । उपजीव्यत्वात् । नच दुःखं तासाम् । ऐश्वर्यात्” इति भाष्यवाक्यादवगन्तव्य इत्यर्थः ।

ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣ ವಿರೋಧವನ್ನು ಅದೇ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನ್ನಮಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ । ತಸ್ಯ ಯಃ ಸ್ಥವಿಷ್ಠಃ ಧಾತುಃ ತತ್ ಪುರೀಷಂ ಭವತೀ ಯೋ ಮಧ್ಯಮಃ ತನ್ಮಾಂಸಮ್ ।'

ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಅನ್ನವು ತಿನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ರುದ್ರದೇವರು ಸ್ಥೂಲ, ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥೂಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರುದ್ರ ರೂಪವು ಮಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ 'ಪುರೀಷ' ಎನಿಸಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರುದ್ರರೂಪವು ಮಾಂಸವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ 'ಮಾಂಸ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸಾರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರುದ್ರರೂಪವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ 'ಮನಸ್' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯ ಹೀಗಿದೆ -

'ದೇವತಾಃ ಏವ ಮಾಂಸಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾಃ । ತತ್ರ ಪ್ರವೇಶಾತ್ । ಅಶ್ಯಮಾನಾಚ್ಚ । ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಾತ್ । ನಚ ದುಃಖಂ ತಾಸಾಮ್ । ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್'

'ಅನ್ನಮಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಮಾಂಸ, ಮನಸ್ಸು, ಪುರೀಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವತೆಗಳು

ನಿಯಾಮಕರಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿರುವರು. ನಿಯಮ್ಯವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಿಯಾಮಕವಾಚಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಮಾಂಸಾದಿ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿರುವ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಪಜೀವ್ಯರು ಎಂದರೆ ಆಶ್ರಯಸ್ವಲ್ಪಜೀವಕಾದವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮಾನರು ಪೀಯಮಾನರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಜಡವಾದ ಅನ್ನ ಹಾಗೂ ನೀರಿನಂತೆ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲ. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದುಃಖವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ತಪ್ಪು. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದುಃಖವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेनेति ॥ तेजः प्रभृतेश्चेतनत्वेन तत्र श्रुतेक्षणस्य गौणत्वाभावेन गौणेक्षणप्रायपाठात् “तदैक्षत” इति श्रुतमीक्षणं गौणमित्येतन्निरस्तमित्यर्थः ।

'ಎತೇನ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚೇತನವೆಂದಾದವು. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೌಣವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಪ್ರಾಯಪಾಠದ ಬಲದಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** नन्वस्त्वीक्षणबहुभावयोर्मुख्ययोः प्रधानेऽसम्भवः । हरौ तु कथमीक्षणस्य चेतनत्वेन “नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टा” इत्यादिभाष्योक्तश्रुत्या च मुख्यस्य सम्भवेऽप्येकस्मिन्नजे “अजायमानो बहुधा विजायते” इति श्रुत्युक्तत्वेऽपि बहुत्वजननयोरुपपत्तिः ।

ಆಕ್ಷೇಪ - ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭವನಗಳು ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಲು ನಿಮ್ಮಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು 'ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಅವನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತ. ಮತ್ತು ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೂಡಿಸಲಾಗದು. ವಸ್ತುತಃ 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುದಾ ವಿಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಬಹುತ್ವ-ಜನನಗಳೆರಡೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವ ಮತ್ತು ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तथाच “बहुभावस्य विकारित्वं विनैव स्वरूपबहुत्वेन सावकाशत्वात्” इति टीका न युक्ता ।

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬಹುಭಾವಸ್ಯ ವಿಚಾರಿತ್ವಂ ವಿನೈವ ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್' ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಭಾಕವರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಟೀಕೆಯೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತ್ಸಂಪ್ರಹಶ್ಚಾತ್ರ ಛೋಕೇ ನ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯತಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇ ತ್ವಿತಿ ॥

ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶ.

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇ ತು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

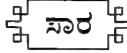
**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನಹಿ ಅನ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಂಕಲ್ಪಮಭಿಧಾಯಾನ್ಯಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾನಂ ಸಂಕಲ್ಪಚ್ಛೇತೇ । ನ ಹಿಶ್ವರೋಸ್ವತನ್ತ್ರೋಸತ್ಯಕಾಮೋ ವೇತಿ ಚತುರ್ಥಪಾದೀಯಂ ಸುಧೋಕ್ತದಿಶಾ ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯೋಕ್ತಾರ್ಥ-ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ನಹೀತಿ ॥

ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನೂ ಅಲ್ಲ, ಅಸತ್ಯಕಾಮನೂ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ಥಪಾದದ ಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತಸ್ತೇಜಃಪ್ರಭೃತ್ಯಾತ್ಮನೈವ ಬಹುಭಾವಸ್ಸಂಕಲ್ಪಿತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಃ । ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥ "ನ ಚೇತನವಿಕಾರಸ್ಸಾಧತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಹ್ಯಚೇತನ" ಇತಿ ಚತುರ್ಥ-ಪಾದೀಯಾನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತದಿಶೇತಿ ಭಾವಃ । ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. 'ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬುದು 'ನ ಚೇತನವಿಕಾರಸ್ಯಾದ್ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಹ್ಯಚೇತನ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ - ಏತೇನೇತಿ ॥** ತೇಜ ಆದೇದೇವತಾತ್ವೇನ ತತ್ರೇಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವೋಪಪಾದನೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥



ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಐದು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದರೂ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೂ ಸಹ ಗೌಣವೆಂದೇ ಅವರು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ್ ತದತಪೋ ಅಸೃಜತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಅವರಿಂದಾಗದು.

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಬಹುಭವನವೂ ಸಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಅಜಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.



ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣ, ಬಹುಭಾವಗಳೆರಡೂ ಮುಖ್ಯ

तात्पर्यचन्द्रिका

समाधानं तु-

बहु स्यामिति सङ्कल्प्य तेजःप्रभृतिसर्जनम् ।

गुरुः स्यामिति सङ्कल्प्य शिष्यसम्पादनाविवत् ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಲಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಏನು ಸಮಾಧಾನ ? ಎಂದರೆ. ಈಗ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಮ್ ।

ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಶಿಷ್ಯಸಂಪಾದನಾವಿವತ್ ॥೧॥

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೨-೪)

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾನು ಗುರುವಾಗಬೇಕು' ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ.

तत्तन्नियामकस्वरूपबहुभावं सङ्कल्प्यानन्तरं नियम्य सृष्टिर्युक्तैव । गुरुत्व-  
राजत्वादेः शिष्यभृत्यादिसापेक्षत्ववन्नियामकताया नियम्यसापेक्षत्वात् ।

ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಬಹುರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ನಿಯಮ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಗುರುತ್ವವು ಶಿಷ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷವೋ, ರಾಜತ್ವವು ಭೃತ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವೋ, ಅದರಂತೆ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ನಿಯಮ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದೆ.

अत एव श्रुत्यन्तरे “सोऽकामयत बहु स्यां प्रजायेय” इति प्रक्रम्य “स इदं सर्वमसृजत । यदिदं किञ्च । तत्सृष्ट्वा । तदेवानुप्राविशत्” इति । अत्रापि श्रुतौ “अनेन जीवेनात्मनाऽनुप्रविश्य” इति भगवतः स्वसृष्टवस्तुनियमनाय तदनुप्रवेश उक्तः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ । ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ । ತತ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್' ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸಂಕಲ್ಪವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕೃತ ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾಽನುಪ್ರವಿಶ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತನ್ನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಅವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

तदेतदभिप्रेत्योक्तं न्यायविवरणे “अचेतनस्येक्षणादृष्टिः । बहुभाव-  
श्रुतिस्त्वन्यभावं विना तत्तन्नियामकतया स्वरूपबहुत्वार्थत्वेनैव युज्यते” इति ।

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಅಚೇತನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾದೃಷ್ಟಿಃ | ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಸ್ವಸ್ವಭಾವಂ ವಿನಾ ತತ್ಪ್ರಯೋಮಕತಯಾ ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವಾರ್ಥತ್ವೇನೈವ ಯುಜ್ಯತೇ' 'ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಹುಭಾವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳ ಒಳಗಡೆ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

### तस्मादीक्षणबहुभावौ द्वावपि मुख्यौ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷಣ' ಮತ್ತು 'ಬಹುಭಾವ' ಎರಡೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ.

एकस्य गौणत्वेऽपीक्षितृत्वस्रष्टृत्वमध्यगतत्वेन ताभ्यां सन्दृष्टौ बहुभाव एव गौणः ।

ಈಕ್ಷಣವು ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಬಹುಭವನವು ಅಚೇತನ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವು ಮುಂದೆ ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವ-ಸೃಷ್ಟತ್ವಗಳಿರಡನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರಿಂದ ಸಂದಷ್ಟವಾದ ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

नच सङ्कल्पस्य सृष्ट्यर्थत्वात् “गुणे त्वन्याय्यकल्पना” इति न्यायेनेक्षणं गौणमिति वाच्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಬಹುಭವನವನ್ನು ಮುಖ್ಯವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಗೌಣವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಕಲ್ಪವು ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರವಿರುವ ಕಾರಣ, 'ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಯಾಯಕಲ್ಪನಾ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಸಂಕಲ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಕಲ್ಪವು ಗೌಣವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುಭವನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.



‘बहु स्यां प्रजायेय’ इत्यस्यापि सङ्कल्पान्तर्भूतत्वात् “असृजत” इति प्रधानभूतस्रष्टृत्वानुरोधेन बहुभावादेरेव गौणत्वापत्तेः ।

ಉತ್ತರ - ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದದ್ದು ಬಹುಭವನವೇ ಹೊರತು, ಈಕ್ಷಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂಕಲ್ಪದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನೇ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅಸೃಜತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಬಹುಭವನರೂಪವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

गौणसङ्कल्पेन सृष्टेः काप्यदर्शनेन सङ्कल्पस्य गौणत्वे सृष्ट्यर्थत्वस्यैवायोगाच्च ।

ಮತ್ತು ಗೌಣವಾದ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಗೌಣ ಮಾಡಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

“बहु स्यामिति तस्यैव ह्युक्तमार्गेण युज्यते । तत्तद्गतेन रूपेण तदर्थं ह्यसृजजगत्” इति चतुर्थपादीयानुव्याख्याನೊಂಕೆ ದೃಶ್ಯಾಂತಪೂರ್ವ ಸೃಜ್ಯೋಪಪಾದಯತಿ - समाधानं त्वित्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ । ತತ್ತದ್ಗತೇನ ರೂಪೇಣ ತದರ್ಥಂ ಹ್ಯಸೃಜಜಗತ್’ ‘ಸಚ್ಚತ್ವಚ್ಛಾಭವತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ಕೂಡ ಆಯಾ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸಮಾಧಾನಂ ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

प्रकाशः -

सच्च त्वच्चाभवदिति नास्य विश्वत्वमुच्यते ।

तत्सृष्टेति गिरैवास्य पूर्वं विश्वस्य सिद्धितः ॥

इत्युत्तरपादीयानुव्याख्याನೊಂಕೆಮಾಹ - अत एवेति ॥

ಮೊದಲು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ, ಅನಂತರ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿ, ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಅನಂತರ ಆಯಾಪದಾರ್ಥಗಳ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

‘ಸಚ್ಚ ತ್ಯಚ್ಚಾಭವದಿತಿ ನಾಸ್ಯ ವಿಶ್ವತಃಪ್ರಸಿದ್ಧಃ |

ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಂತಿ ಗಿರೈವಾಸ್ಯ ಪೂರ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿತಃ ||

‘ಸಚ್ಚತ್ಯಚ್ಚಾಭವತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ’ ಎಂಬ ಮಾತು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ‘ಅತಃ ಏವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - स्वरूपबहुत्वसङ्कल्पानन्तरं नियम्यसर्जनस्योक्तदिशाऽभिमितत्वा-  
दित्यर्थः ।

ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭವನವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪೆಂದು ಈಗ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वस्तु तैत्तिरीयश्रुतौ ‘तत्सृष्ट्वा’ इति वाक्यशेषबलात्तथोपपत्तिः ।  
नैवं छन्दोगश्रुतौ । तथोपपत्तिकल्पकवाक्यशेषाभावात् । तथाच “बहु स्यामिति  
तस्यैव ह्युक्तमार्गेण” इत्यनुव्याख्याने “सच्चत्यच्चेति वाक्यव्याख्यानन्यायेन”  
इत्युक्तिरयुक्त्येत आह - अत्रापि श्रुताविति ॥

ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆದರೆ ಛಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ’ ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಸಚ್ಚತ್ಯಚ್ಚೇತಿ ವಾಕ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನನ್ಯಾಯೇನ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅತ್ರಾಪಿ ಶ್ರುತೌ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अनेन जीवनामकेनानिरुद्धेन स्वात्मना तेजोऽबचशब्दितान्  
श्रीब्रह्मरुद्रान् प्रविश्येत्यर्थः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಿಯಾಮಕವಾದ ಅನಿರುದ್ಧವೆಂಬ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೂಪದಿಂದ ತೇಜಸ್, ಅಪ್, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತೈತ್ತಿರೀಯಭಾಷ್ಯೇ ತು -

ಸೃಷ್ಟಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ನಿಯಾಮಕತಯಾಽಸ್ಯ ತು ।

ಬಹುರೂಪೋ ಭವಾನೀತಿ ಸ್ವಾಜಗಚ್ಛೇತ್ಯಚಿಂತಯತ್ ॥

ಇತಿ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಇತಿ ಸಂಕ್ಷಲ್ಪ ಎವ ನಿಯಮ್ಯಾನೇಕಸರ್ಜನಪೂರ್ವಕಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಸರ್ಜನ ವಿಷಯಕ ಇತ್ಯರ್ಥಾಂತರಮುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ ನಿಯಮ್ಯಸರ್ಜನಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಸಂಕ್ಷಲ್ಪಿತತ್ವಾನಿಯಮ್ಯ- ಸರ್ಜನಂ ನಾಸಂಜ್ಞತಮಿತಿ ಭಾವ: ।

ತೃತ್ತೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ -

ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ನಿಯಾಮಕತಯಾಽಸ್ಯ ತು ।

ಬಹುರೂಪೋ ಭವಾನೀತಿ ಸ್ವಾಜಗಚ್ಛೇತ್ಯಚಿಂತಯತ್ ॥

ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಬಹುರೂಪವನ್ನು ತಾಳಬೇಕು ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬುದಾಗಿ,

'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವೇ ಕೇವಲ ತನ್ನ ಬಹುರೂಪದ ತಾಳುವಿಕೆಯ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ತಾನೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಬೇಕು ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪವಿದೆ. ಹೀಗೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿಯಮ್ಯಸರ್ಜನವೇ ಮೊದಲು ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಬಹುಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಭಾಷ್ಯटीकयोरस्फुटत्वादाह - तदिति ॥ तत्त्वप्रदीपे सौत्रकर्मशब्दस्य सृष्ट्यर्थत्वमुपेत्येक्षणस्रष्टृत्वयोर्द्वयोर्हरौ मुख्यत्वोक्त्या सूचितं पक्षान्तरमाह - एकस्य गौणत्वेऽपीति ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವು ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದು 'ತತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಗಳೆರಡೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ವಿಕಸ್ಯ ಗೌಣತ್ವೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - सन्दष्ट इति ॥ "तदैक्षत बहु स्यां प्रजायेय" इति । तत्तेजोऽसृजत' इति श्रवणादिति भाव: ।

‘ಸಂದಷ್ಟ’ ಎಂದರೆ - ಈಕ್ಷಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಗಳಿಂದ ಬಹುಭವನವು ಸಂದಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂದು ಮತ್ತು ‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಹುಭವನವು ಸಂದಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन “पूर्वाधिकरणे चरमस्य द्रष्टृत्वादेर्मुख्यत्वाय” इत्यादिनोक्त-  
पूर्वसिद्धान्तन्यायेन पूर्वपक्षोक्तिरपि प्रत्युक्ता । अत्रैव पूर्वत्र सन्दंशाभावेन द्रष्टृत्वादे-  
र्मुख्यत्वसम्भवेनास्य पूर्ववैषम्यात् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇ ಚರಮಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದೇರ್ಮುಖ್ಯತ್ವಾಯ’ ‘ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಬಹುಭವನವು ಸಂದಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂದಂಶವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु बहुभावस्य सन्दृष्ट्वेऽपि न्यायान्तरेणैक्षणं गौणं स्यादित्याशङ्क्याह  
- नचेति ॥ ‘तदैक्षत’ इत्यस्य सङ्कल्परूपत्वात्सङ्कल्पस्येत्युक्तम् ।

ಬಹುಭವನವು ಸಂದಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸುತ್ತೇವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದು ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಸಂಕಲ್ಪಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

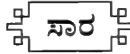
**ಪ್ರಕಾಶ:** - गुणे त्विति ॥ नवमे तृतीयपादे “विप्रतिपत्तौ विकल्पस्स्यात्  
समत्वाद्गुणे त्वन्याय्यकल्पनैकदेशत्वात्” इति जैमिनीयसूत्रोक्तन्यायेनेत्यर्थः ।  
विवृतश्चायं न्यायो गुहाधिकरणे ।

‘ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಯಾಯಕಲ್ಪನಾ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವು ‘ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ವಿಕಲ್ಪಸ್ತ್ಯಾತ್ ಸಮತ್ವಾದ್ ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಯಾಯ ಕಲ್ಪನೈಕದೇಶತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಜೈಮಿನೀಸೂತ್ರದ ಒಂಭತ್ತನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - बहुभावादेरित्यादिपदेन प्रजननं गृह्यते । कथमेतावतैक्षणस्या-  
गौणत्वमित्यत आह - गौणेति ॥

'ಬಹುಭಾವಾದೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, 'ಗೌಣಸಂಕಲ್ಪೇನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರಗಾಣೀಯಮ್ - ಅತ एवेति । नियामकताया नियम्यसापेक्षत्वादेवेत्यर्थः ।



ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಲು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ರೂಪಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಗಡೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ನಿಯಾಮಕವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ನಿಯಮ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದೇನೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಗುರುವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿರುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಶಿಷ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾನು ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭೃತ್ಯರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವಿಕೆಯು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ 'ಸಚ್ಚ ತ್ಯಜಾಭವತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಬಹುಭವನಗಳಿರಡೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಐದೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

द्वितीयतृतीयौ तु पूर्वपक्षौ प्रकृत्यधिकरणेऽनुव्याख्यानाद्युक्तेन विवर्तविकारमत-  
निरासकन्यायेन निरस्तौ ।

ಅನುವಾದ - ಎರಡು ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿವರ್ತಮತವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮತ್ತು ವಿಕಾರಮತವನ್ನೂ ನಿರಾಸ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿವೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

चतुर्थोऽप्ययुक्तः । यतः -

विचित्रशक्तियोगित्वविरुद्धगुणभागिते ।

श्रूयेते ब्रह्मणो यद्वन्न तथा प्रकृतेः क्वचित् ॥ १ ॥

नहि मानं विना दृष्टान्तमात्रेण मेयसिद्धिः ।

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

विचित्रशक्तಿಯೋಗित्वವಿರುದ್ಧಗುಣಭಾಗಿತೇ ।

ಶ್ರೂಯೇತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯದ್ವತ್ ನ ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಕ್ವಚಿತ್ ॥೧॥

ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೋಗಿತವ ಹಾಗೂ ವಿರುದ್ಧಗುಣಭಾಗಿತವ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

पञ्चमोऽप्ययुक्तः । उक्तप्रकारेणाक्लिष्टे ब्रह्मपक्षे सम्भवत्येकस्य चेतनरूपांशस्येक्षितृत्वादि, अन्यस्य त्वचेतनरूपांशस्योपादानत्वादि अंशिनस्तु सतो न किमपीत्यस्यातिक्लिष्टस्य कल्पनस्यायोगात् ।

ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ನಾವು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತೆ ಏನೂ ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೇ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ಒಂದೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಚೇತನರೂಪವಾದ ಅಂಶದಿಂದ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ; ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಉಪಾದಾನತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲದೇ, ಅಂತಿಯಾದ ಸತ್ವದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ಒಪ್ಪದಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಬರುವಾಗ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನವು ಅನ್ಯಾಯ.

प्रकाशः -

एवं टीकोक्तविवरणेनाद्यपक्षं निरस्येक्षणादिकमतात्विकमिति पक्षं तात्विकमेवेति पक्षं चान्यत्रोक्तदोषेण निराह - द्वितीयेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ಅತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು, ಹಾಗೂ ತಾತ್ವಿಕವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದ್ವಿತೀಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

यच्चाविकृतमेवैकं ब्रह्म विश्वात्मना मृषा ।

दृश्यते मन्ददृष्टिचैव स सर्ग इति कथ्यते ॥

सा मन्ददृष्टिस्तस्यैव ब्रह्मणः किं ततोऽन्यगा ।

ब्रह्मणश्चेत्क सार्वज्ञमन्यगा चेत्स्वततोऽन्यता ॥

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಮತಸ್ಯ

नच प्रकृतिशब्देन ब्रह्मोपादानमुच्यते ।

अविकारस्सदा शुद्धो नित्य आत्मा सदा हरिः ॥

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಕಾರಮತಸ್ಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸುಧಯೋರ್ನಿರಾಸಾದ್ ದೃಢಾಂತಸ್ಯೈವಾಸಂಮತ್ಯಾ  
ನಿರಸ್ತಾವಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಯಚ್ಚಾವಿಕೃತಮೇವೈಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾ ಮೃಷಾ ।

ದೃಶ್ಯತೇ ಮಂದದೃಷ್ಟ್ಯೈವ ಸ ಸರ್ಗ ಇತಿ ಕಥ್ಯತೇ ॥

ಸಾ ಮಂದದೃಷ್ಟಿಸ್ತಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕಿಂ ತತೋಽನ್ಯಗಾ ।

ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚೇತ್ ಕ ಸಾರ್ವಜ್ಞಮನ್ಯಗಾ ಚೇತ್ ಸ್ವತೋಽನ್ಯತಾ ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವಿವರ್ಮಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

नच प्रकृतिशब्देन ब्रह्मोपादानमुच्यते ।

अविकारस्सदा शुद्धो नित्य आत्मा सदा हरिः ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವಿಕಾರಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ವಿವರ್ಮಮತ ಹಾಗೂ ವಿಕಾರಮತಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ನಮಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ತವಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕೃತವಾದವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यद्वा तत्र हि ब्रह्मणो विवर्तत्वं प्रपञ्चस्य तद्वदकाज्ञानस्य ब्रह्माश्रित-  
त्वादिविकल्पानुपपत्तेः सत्यत्वग्राहिप्रत्यक्षादिविरोधाच्च निराक्रियते ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಥವಾ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿವರ್ತತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕೂಡದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತತ್ವವು-ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏಕಲ್ಪದ ಮೂಲಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೋ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗುವುದಾದರೆ ಸತ್ಯತ್ವಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿವರ್ತತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವಂ ಚ ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾಽಪಾತ್ರಿಯತೆ ।

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** प्रधानस्यैवंविधत्वं वदता पूर्वपक्षिणा तु ब्रह्मस्थाने प्रधानमेवाभिषिक्तमिति तत्रोक्तदोषास्सर्वे प्रधानेऽपि तुल्या इति तन्यायेन निरस्तावित्युक्तम् ।

ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೇನು ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಅವೆಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾನ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಧಾನವು 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तथाहि । ब्रह्मणस्सर्वज्ञत्वेन तदाश्रितस्य वा जीवस्याज्ञानकल्पित-  
त्वेनान्योन्याश्रयापत्त्या जीवाश्रितस्य वाऽज्ञानस्यासम्भवेन ब्रह्मण्यज्ञानाधीनातात्विक  
जगद्रूपतावभासस्य विशिष्टोपादानमते विशेष्यस्य ब्रह्मत्वेऽप्यविकारित्वेन  
विशेषणस्य विकारित्वेऽप्यब्रह्मत्वेन ब्रह्मणस्तात्विकजगदाकार- परिणामलक्षणविकार  
स्यानुपपत्तेः" इत्यादिना तन्मतद्वयं निरस्यते ।

ವಿಕಾರಮತದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಜೀವನೇ ಅಜ್ಞಾನಕಲ್ಪಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧವಾದರೆ ತತ್ಕಲ್ಪಿತನಾದ ಜೀವನು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತದಾಶ್ರಿತತ್ವೇನ ಅಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾಧೀನವಾದ ಆತ್ಮಾತ್ಮಿಕ ಜಗದ್ರೂಪತಾವಭಾಸವೂ ಸಹ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವಿವರ್ತವನ್ನೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.



ಇನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಾದರೂ ಸಹ ಆ ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಿಕಾರನಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷಣವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ವಿಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗದುಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಜಗದಾಕಾರಪರಿಣಾಮವೆಂಬ ವಿಕಾರವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನ, ವಿಶಿಷ್ಟೋಪಾದಾನ ರೂಪ ಎರಡೂ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाच प्रधानस्यैव ब्रह्मसार्वज्ञादिश्रुतिविषयत्वस्य वक्तव्यत्वात्तत्राप्य-  
ज्ञाननिबन्धनस्यैवारोपस्य वाच्यत्वादुक्तदोषा योज्या इति ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂತಹ ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆವಾಗೆ ಅಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಿಕವಾದ ಆರೋಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲೇ ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ದೋಷ-ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - जाड्वेक्षणादेः प्रधानेऽप्यविरोधोऽस्त्विति पक्षं दृष्टान्तवैषम्योक्ता  
निराह - चतुर्थोऽपीति ॥

ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಾಡ್ಯವೂ (ಜಡತ್ವ) ಇರಲಿ, ಈಕ್ಷಣವೂ ಇರಲಿ. ವಿಕಾರವೂ ಇರಲಿ, ಸೃಷ್ಟತ್ವವೂ ಇರಲಿ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿಷಮ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಚತುರ್ಥೋಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'यतः' इत्यस्य श्लोकेनान्वयः । 'विचित्रशक्तिः पुरुषः पुराणो न  
चान्येषां शक्तयस्तादृशास्त्युः । अणोरणीयान्महतो महीयान्' इत्यादिना श्रूयते ।

'ಯತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣೋ ನ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ ಶಕ್ತಯಸ್ತಾದೃಶಾಸ್ತುಃ' । ಅಕೋರಣೀಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नचैवं प्रकृते । 'तदैक्षत' इत्यादिश्रुतिस्तूक्तदिशा ब्रह्मपरेति  
श्रौतत्वादिति प्रागुक्तो हेतुरसिद्ध इति भावः ।

ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಶ್ರೌತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - अयं च समाधि: -

सर्वधर्मा सर्वनामा सर्वकर्मा गुणाश्रुता: ।

दोषाश्रुताश्च नेत्याद्या प्रमाणं श्रुतिरत्र च ॥

इत्यक्षरनयानुभाष्येऽस्थूलत्वादिविरुद्धधर्मवत्त्वे प्रमाणोक्त्या सूचित: ।

ಈ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು 'ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಗುಣಾಶ್ರುತಾಃ । ದೋಷಾಶ್ರುತಾಶ್ಚ ನೇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಂ ಶ್ರುತಿರತ್ರ ಚ ॥' 'ಲೌಕಿಕ ಹಾಗೂ ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳೂ, ಸರ್ವನಾಮಗಳು, ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳು, ಸಕಲಗುಣಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿವೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಶ್ರುತವಾದ ಯಾವ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - विपक्षे व्याघातसूचनाय मानं विना मेयसिद्धिरिति मानमेय-  
पदोक्ति: । अंशविभागेनोभयोपादानमयुक्तमित्याह - पञ्चमोऽपीति ॥

ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವ್ಯಾಘಾತದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘಾತದೋಷವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಮಾನಮೇಯ' ಪದಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಚೇತನತ್ವವು, ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಚೇತನತ್ವವು ಎಂಬ ಅಂಶವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಪಂಚಮೋಽಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अत्र यद्यपि

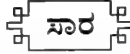
भागेन परिणामश्चेद्भागयोर्भेद एव हि ।

यो भागो न विकारी स्यात्स एवास्माकमीश्वर: ॥

इत्याद्युत्तरपादीयानुव्याख्यानोक्तन्यायेन तन्निरासोऽपि प्रतीयते । तथापि  
दोषान्तरೋक्तिरियमिति । एतेन भाष्यकारीयफलाक्षेपोऽपि समाहितो ध्येय: ।

ವಸ್ತುತಃ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಭಾಗೇನ ಪರಿಣಾಮಶ್ಚೇತ್ ಭಾಗಯೋರ್ಭೇದ ಏವ ಹಿ । ಯೋ ಭಾಗೋ ನ ವಿಕಾರೀ ಸ್ಯಾತ್ಸ ವಿವಾಸ್ವಾಮೀಶ್ವರಃ' ಅಂಶದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲವೋ, ಅದೇ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಈಶ್ವರ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇವರ ಈ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಈ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ದೋಷವು ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ದೋಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಿದ ಫಲಾಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜನ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಪ್ಪೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು.



ಈ ಹಿಂದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ವಿವರ್ತಮತ ಮತ್ತು ವಿಕಾರಮತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೋಗಿತ್ವ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಗುಣಭಾಗಿತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು. ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಚೇತನಾಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ.

////////////////////

• • • • •

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಕರ್ಮ' 'ಸಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕ ಚಿಂತನೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

सूत्रे कर्मपदं तु सिद्धान्तेऽपि "ऐक्षत" इतीक्षणकर्तृत्वव्यपदेशो न युक्तः ।  
स्वरूपातिरिक्तेक्षणक्रियाभावादिति शङ्कायां विशेषबलात्क्रियाकर्तृभाव इति  
दर्शयितुम् । एतदेवाभिप्रेत्य टीकायाम् "ईक्षत्याख्यव्यापारः" इत्युक्तम् ।

ಅನುವಾದ - 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಎಂದರ್ಥ. 'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. 'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಂಕೆಯೊಂದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಐಕ್ಷತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್' ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಭೇದಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. 'ದೇವದತ್ತಃ ದಾರು ಛಿನತ್ರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಭೇದನ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಭೇದನಕರ್ತೃವಾದ ದೇವದತ್ತನಿಗೂ ಹೇಗೆ ಭೇದವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಜ್ಞಾನ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪನೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಃ' ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

यद्वा सौत्रः कर्मशब्दः “न कर्तृत्वं न कर्माणि” इत्यादाविच सृष्ट्यादिक्रियापरः।  
तथा च प्रधानपक्षे न केवलमीक्षितृत्वस्यायोगः किन्तु स्रष्टृत्वादेरपीति दर्शयितुम्।

ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ಸೃಷ್ಟಾದಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟೋತ್ತಾದನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟಾದಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यद्यप्यत्र सूत्रान्तर इव समन्वयसूत्रस्यो ब्रह्मपरस्तच्छब्दोऽनुषङ्गः ।

ವಸ್ತುತಃ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ತಥಾಪಿ “एको नारायण आसीत् । स मुनिर्भूत्वा समचिन्तयत्” इत्यादिश्रुतिषु यः कारणत्वेन निर्णीतः स एवात्राप्युच्यत इति समाख्यानमपि प्रमाणीकर्तुं स इत्युक्तम् ।

ಆದರೂ ಸಹ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ 'ಸಃ' ಎಂದೇಕೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ. 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್' । ಸ ಮುನಿರ್ಭೂತ್ವಾ ಸಮಚಿಂತಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ನಿರ್ಣಿತನಾದ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಾನೋ, ಅವನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದ, 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

नन्वत्र सूत्रे “ईक्षतेर्नाशब्दम्”- इत्यत्रेवेक्षतेस्स इति वा ईक्षतिव्यपदेशात्स इति वा वक्तव्यम् । लाघवात् । नतु कर्मेति । व्यर्थत्वात् ।

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವು ವ್ಯರ್ಥ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ಈಕ್ಷತೇಃ ಸಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷತಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರವು ಲಘುವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** नच परमत इवेक्षतिं प्रति कर्मत्वरूपोऽर्थोऽभ्युपेयते ।

ಮತ್ತು ಪರಮತದಂತೆ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿಷಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೇಳಿಲ್ಲದ್ದು 'ಪರಾತ್ಪರಮ್ ಪುರುಷಂ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಮಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈಕ್ಷತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದಾಗ ಕರ್ಮಪದವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಾತ್ ತತ್ವಿತ್ಯಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಕಸ್ಯಾನು-  
ವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್ಸ ಇತ್ಯಪಿ ವ್ಯರ್ಥಮ್ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಕೂಡ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿಯುವ ತನಕ 'ತತ್ಪ್ರಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಪುನಃ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನಚ ಸ ಇತ್ಯೇತದ್ಧರ್ಮಿನಿರ್ದೇಶಪರಮೇವ । ನ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಪರಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮಿಪರತ್ವೇನೇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಾದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಾಪಾತಾತ್ ।

ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಃ' ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಹೊರತು, 'ಸತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸತ್' ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "ಸ ಏವೇಶ್ವರಸ್ಸಚ್ಚಂದ್ರೋಕ್ತೋ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್" ಇತಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪವಿರೋಧಾಚ್ಚೇತ್ಯತಃ

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ 'ಸ ಏವೇಶ್ವರಸ್ಸಚ್ಚಂದ್ರೋಕ್ತೋ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್' 'ಈಶ್ವರನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು, ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಧರ್ಮನಿರ್ದೇಶಪರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೀವು ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಪರವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಪದ ಹಾಗೂ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕರ್ಮಪದಸಾರ್ಥಕ್ಯಂ ತಾವದಾಹ - ಕರ್ಮಪದಂ ತ್ವಿತಿ ॥ "ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ" ಇತಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ 'ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರವಾಣಿ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚೇಕ್ಷತಿಪೂರ್ವ-  
ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ ಏವೇಶ್ವರಸ್ಸಚ್ಚಂದ್ರೋಕ್ತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪಾನುರೋಧಾತ್  
ಪಕ್ಷಾಂತರಮಾಹ - ಯದ್ವೇತಿ ॥

ಉತ್ತರ - ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಮೊದಲು 'ಕರ್ಮ' ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕರ್ಮಪದಂ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮತ್ವದ ವ್ಯಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ; ಮತ್ತು 'ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರವಾಣಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಕ್ಷಣಪೂರ್ವಕವಾದ ನಾಮ ಹಾಗೂ ರೂಪಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಈಶ್ವರನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಸ್ಯ ಸೃಜತಿ ಪ್ರಭುಃ" ಇತಿ ಗೀತಾಯಾಂ ಕರ್ಮಪದಸ್ಯ "ಕ್ರಿಯಾಯಾಮದೃಶೋತ್ಪಾದನೇ ಫಲೇ ಚ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಲೋಕಸ್ಯ ನ ಸೃಜತೀಶ್ವರಃ" ಇತ್ಯದೃಶೋತ್ಪಾದನಾದಿಪರತ್ವೇನ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯೇ ಭಗವತ್ಪಾದೈರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಸ್ಯ ಸೃಜತಿ ಪ್ರಭುಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಕ್ರಿಯಾಯಾಮದೃಶೋತ್ಪಾದನೇ ಫಲೇ ಚ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಲೋಕಸ್ಯ ನ ಸೃಜತೀಶ್ವರಃ' ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಫಲದಲ್ಲಾಗಲೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಅದೃಶೋತ್ಪಾದನ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸರ್ಜನ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - एतेन ब्रह्मधर्मक्षणकर्मसन्दष्टो बहुभावोऽपि ब्रह्मण्येव कथञ्चिन्नेय इति सूचितमिति ततोऽपि कर्मपदसार्थक्यं ध्येयम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಕರ್ಮ' ಪದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವ ಈಕ್ಷತಿ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹುಭಾವವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕಥಂಚಿತ್ ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಂದಂಶನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬಹುಭಾವದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಕರ್ಮ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - 'सः' इत्येतदाक्षिप्य समाधत्ते - यद्यपीति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ 'ಕರ್ಮ' ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन यदुक्तं श्रुतप्रकाशे "अत्र स इत्युक्तिरस्मिन्पादे सर्वाधिकरणे साध्यप्रतिज्ञानुवृत्त्यर्था । यथा आद्यपादे 'भेदव्यपदेशाच्चान्यः' इत्यन्यशब्दोक्तिः द्वितीये 'अत एव च स ब्रह्म' इति ब्रह्मशब्दोक्तिः चतुर्थपादे च 'वदतीति चेन्न प्राज्ञो हि' इति प्राज्ञशब्दोक्तिः" इति तन्निरस्तम् ।

'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

'ಅತ್ರ ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ತೋಪಾದೇ ಸರ್ವಾಧಿಕರಣೇ ಸಾಧ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುವೃತ್ತರ್ಥಾ । ಯಥಾ ಆದ್ಯಪಾದೇ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ' ಇತ್ಯನ್ಯಶಬ್ದೋಕ್ತಿಃ, ದ್ವಿತೀಯೇ 'ಅತ ಏವ ಚ ಸ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಿಃ, ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ಚ 'ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ' ಇತಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಶಬ್ದೋಕ್ತಿಃ'

'ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಅತ ಏವ ಚ ಸ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹಾಗೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಜ್ಞಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಾಧ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ'. ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - समन्वयसूत्रस्थतत्पदस्यैव समन्वयपराधिकरणेष्वಾದितः सर्वत्रानुवृत्ति-सम्भवे प्रतिपादं तदुक्तिवैयर्थ्यात् ।

ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಪದದಿಂದಲೇ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಸಕಲ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पादेष्वादावेव साध्यनिर्देशकस्य वक्तव्यत्वेन मध्ये निर्देशायोगात् । ब्रह्मादिपदेनैव साध्यनिर्देशौचित्येनान्यशब्देन तन्निर्देशायोगाच्च ।

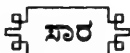


ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವುದಾದರೂ, ಆಯಾ ಪಾದಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಾದದ ಮಧ್ಯದ ಯಾವುದೋ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ 'ಅನ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಥಮಪಾದೇऽನ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾತ್ರ ಸ ಇತಿ ತच्छಬ್ದಸ್ಯ ಚ ಕೃತ್ಯಾಂತರ-  
ಸಮ್ಮವಾಚ | 'ಅತ एव च स ब्रह्म' इति सूत्रस्यासाम्प्रदायिकत्वेन प्रक्षिप्तत्वाच्चेति ||

ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ 'ತದ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಅತ ಏವ ಚ ಸಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಸಂಪ್ರಾದಾಯಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿದೆ.

**ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ದ್ವಿತೀಯತೃತೀಯೌ ತ್ವिति ||** ईक्षणमतात्त्विकं  
स्वामिमानिचेतनविशिष्टस्य तात्त्विकमिति द्वितीयतृतीयावित्यर्थः || चतुर्थ इति ||  
अणुत्वमहत्त्ववदीक्षणविकारावपि श्रौतत्वात्प्रधाने न विरुद्धाविति चतुर्थ इत्यर्थः |  
**पञ्चमः** अंशभेदेनेक्षणविकारावविरुद्धाविति पञ्चम इत्यर्थः | एकस्य  
चेतनरूपांशस्येक्षितत्वादीत्यादिपदेन स्रष्टृत्वसङ्कहः | उपादानत्वादीत्यत्रत्येना-  
चेतनत्वपरिग्रहः |



ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಹೇಳಿದರು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಈಕ್ಷತಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನೇನೂ ತಿಳಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ 'ಐಕ್ಷತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇವದತ್ತನು ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಕಡಿಯುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ, ದೇವದತ್ತನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಡಿಯುವಿಕೆಯೇ ದೇವದತ್ತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್' ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಐಕ್ಷತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ

ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ 'ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಭೇದವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಟೀಕಾರಾಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪಾದನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕೀತ್ಯತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ಹೇಗೆ ಸಾರ್ಥಕವೋ, ಅದರಂತೆ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಕೂಡ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತತ್ಸುಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವೇ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಅಸೀತ್' ಮೊದಲಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.



ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನೇಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ ?

## तात्पर्यचन्द्रिका

अत्र सूत्रे समन्वेतव्यविशेषानुक्तिस्तु हेत्वनुसारेण समन्वेतव्यविशेष ऊक्त इति शिष्यशिक्षार्थं वा

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಾರಂಭ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿರಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆ -

೧. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದಿರೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಶಿಷ್ಯತೀಕ್ಷ್ಣಗೋಚರ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರೇ’ ‘ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಭಿನ್ನಸೃಷ್ಟಿ-  
ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾನಾಶಬ್ದಾ ಇಹ ತುಲ್ಯವತ್ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಾಃ ನತು ಶಬ್ದವಿಶೇಷ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ವಾ

೨. ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರೇ ಆಸೀತ್’ ‘ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಮಾನನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೊರತು, ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಈ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರೇ ಸೂತ್ರೇ ನಿರ್ದೇಶಾನರ್ಹನಿಕಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕ ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇ-  
ತವ್ಯತ್ವಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ವೇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ।

೩. ಅಥವಾ ಸೂತ್ರವು ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಾಗಿರಬೇಕು. ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಸ್ವರೂಪವಾದ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇ’ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಸೂತ್ರವು ದೀರ್ಘವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ “ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್” ಇತ್ಯಾದೌ ಹೇತುವಿಶೇಷಾನುಕ್ತೇಃ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ-  
ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಃ, ಅತ್ರ ತ್ವೀಕ್ಷಣರೂಪಹೇತುವಿಶೇಷೋಕ್ತ್ಯಾ ತದ್ವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವ-  
ಸಿದ್ಧೇಸ್ತದನುಕ್ತಿಃ ।

೪. ‘ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳದ ಕಾರಣ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹೇತುವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಹೇತುವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ‘ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ’ವು ಯಾವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ‘ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ’ವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ‘ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ’ವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

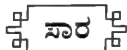
ಯದ್ವಾ ‘ಸ ಇಕ್ಷಾಚ್ಛಕ್ರೆ’ ‘ಸೋಽಕಾಮಯತ’ ಇತ್ಯಾದೌ ‘ಸಃ’ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವಾತ್ಸ  
ಇತ್ಯನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪರೇಣಾಪಿ ತನ್ತ್ರೇಣಾವೃತ್ತ್ಯಾ ವಾ ಏಕದೇಶಕೀರ್ತನಮುಖೇನ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯ-  
ಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತಿರिति ।

೫. ಅಥವಾ 'ಸ' ಈಶ್ವಾಂಚಕ್ರೇ' 'ಸೋಽಕಾಮಯತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ತಂತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆವಾಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಸಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಏಕದೇಶದ ಉಲ್ಲೇಖದ ಮೂಲಕ ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एकदेशेति ॥ समन्वेतव्यसदादिनानाशब्देष्वेकदेशभूततच्छब्दकीर्तनमुखेनेत्यर्थः ।  
यद्वा समन्वेतव्यसृष्टिस्थानैकदेशभूततच्छब्दकीर्तनमुखेन स्थानरूपसमन्वयस्याप्यु-  
क्तिरित्यर्थः ॥

ವಿವರಣೆ - 'ಏಕದೇಶಿಕೇರ್ತನ ಮುಖೇನ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬುದು ಏಕದೇಶವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದ ಏಕದೇಶಭೂತವಾದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.



ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಏನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು -

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಸ್ವತಃ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸೂತ್ರವು ಅಲಕ್ಷ್ಯರವಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಾವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಸ ಈಕ್ಷಾಂಚಕ್ತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಇದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

////////////////////

• • • • •

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅನ್ಯೇತು । “ಯಃ ಪುನರೆತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರಣೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ””

(೧) ಶಾಙ್ಕರಭಾಷ್ಯಮ್ -

ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः ॥ १३ ॥

त्रिमात्रप्रणवे ध्येयमपरं ब्रह्म वा परम् ।

ब्रह्मलोकफलोत्तयादेरपरं ब्रह्म गम्यते ॥

ईक्षितव्यो जीवघनात् परस्तात्प्रत्यभिज्ञया ।

भवेद्ध्येयं परं ब्रह्म क्रममुक्तिः फलिष्यति ॥

‘एतद्वै सत्यकಾಮ परं चापरं च ब्रह्म यदोङ्ಕಾರಸ್ತस्माद् ವಿಧ್ವಾನೇತೇನೈವಾಯತನೇನೈಕತರಮನ್ವೇತಿ’  
इति प्रकृत्य श्रूयते । ‘यः पुनरेतं त्रिमात्रेणोमित्येतैर्नैवाक्षरेण परं पुरुषमभिध्यायीत’  
इति । किमस्मिन् वाक्ये परं ब्रह्माभिध्यातव्यमुपदिश्यते? आहोस्विदपरम्? इति ।  
एतेनैवायतनेन परमपरं चैकतरमन्वेतीति प्रकृतत्वात् संशयः । तत्रापरमिदं ब्रह्मेति प्राप्तम् ।  
कस्मात्? ‘स तेजसि सूर्ये सम्पन्नः’ ‘स सामभिरुचीयते ब्रह्मलोकम्’ इतिच तद्विदो  
देशपरिच्छिन्नस्य फलस्योच्यमानत्वात् । नहि परब्रह्मविद् देशपरिच्छिन्नं फलमश्नुवीतेति  
युक्तम्, सर्वगतत्वात् परस्य ब्रह्मणः । नन्वपरब्रह्मपरिग्रहे परं पुरुषमिति विशेषणं  
नोपपद्यते । नैष दोषः । पिण्डापेक्षया प्राणस्य परत्वोपपत्तेः । इत्येवं प्राप्तेऽभिधीयते -  
परमेव ब्रह्मेहाभिध्यातव्यमुपदिश्यते । कस्मात्? ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् । ईक्षतिदर्शनम् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

इत्यस्मिन्वाक्येऽभिध्यातव्यत्वेनोक्तं वस्तु हिरण्यगर्भाख्यमपरं ब्रह्मैव । “स सामभिरुनीयते ब्रह्मलोकम्” इति तद्विदो देशपरिच्छिन्नफलोक्तेः, नहि परब्रह्मविदः फलं देशपरिच्छिन्नमिति प्राप्ते

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ -

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ‘ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತು, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ

दर्शनव्याप्यमीक्षितिकर्म । ईक्षतिकर्मत्वेनास्याभिध्यातव्यस्य पुरुषस्य वाक्यशेषे व्यपदेशोभवति ‘स एतस्माज्जीवघनात् परात्परं पुरिशयं पुरुषमीक्षते’ इति । तत्राभिध्याय तेरतथाभूतमपि वस्तु कर्म भवति । मनोरथकल्पितस्याप्यभिध्यायतिकर्मत्वात् । ईक्षतेस्तु तथाभूतमेव वस्तु लोके कर्म दृष्टमित्यतः परमात्मैवायं सम्यग् दर्शनविषयभूत ईक्षतिकर्मत्वेन व्यपदिष्ट इति गम्यते । स एव चेह परपुरुषशब्दाभ्यामभिध्यातव्यः प्रत्यभिज्ञायते । नन्वभिध्याने परः पुरुष उक्तः, ईक्षणे तु परात्परः, कथमितर इतरत्र प्रत्यभिज्ञायते? इति । अत्रोच्यते - परपुरुषशब्दै तावदुभयत्र साधारणौ । नचात्र जीवघनशब्देन प्रकृतोऽभिध्यातव्यः परः पुरुषः परामृश्यते, येन तस्मात्परात् परोऽयमीक्षितव्यः पुरुषोऽन्यः स्यात् । कस्तर्हि जीवघन इति । उच्यते - घनो मूर्तिः । जीवलक्षणो घनो जीवघनः । सैन्धवखिल्यवद् यः परमात्मनो जीवरूपः खिल्यभाव उपाधिकृतः, परश्च विषयेन्द्रियेभ्यः सोऽत्र जीवघन इति । अपर आह ‘स सामभिरुनीयते ब्रह्मलोकम्’ इत्यतीतानन्तरवाक्य- निर्दिष्टो यो ब्रह्मलोकः परश्च लोकान्तरेभ्यः सोऽत्र जीवघन इत्युच्यते । जीवानां हि सर्वेषां करणपरिवृतानां सर्वकरणात्मनि हिरण्यगर्भे ब्रह्मलोकनिवासिनि सद्वातोपपत्तेर्भवति ब्रह्मलोको जीवघनः । तस्मात् परो यः परमात्मैक्षणकर्मभूतः स एवाभिध्यानेऽपि कर्मभूत इति गम्यते । परं पुरुषमिति च विशेषणं परमात्मपरिग्रह एवावकल्पते । परो हि पुरुषः परमात्मैव भवति यस्मात्परं किञ्चिदन्यन्नास्ति, ‘पुरुषान्न परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः ।’ इति च श्रुत्यन्तरात् । ‘परं चापरं च ब्रह्म यदोङ्कारः’ इतिच विभज्यानन्तरमोङ्कारेण परं पुरुषमभिध्यातव्यं ब्रुवन् परमेव ब्रह्म परं पुरुषं गमयति । ‘यथा पादोदरस्त्वचा विनिर्मुच्यते, एवं ह वै स पाप्मना विनिर्मुच्यते’ इति पाप्मविनिर्मोक्तफलवचनं परमात्मानमिहाभिध्यातव्यं सूचयति । अथ यदुक्तं परमात्माभिध्यायिनो न देशपरिच्छिन्नफलं युज्यत इति । अत्रोच्यते - त्रिमात्रेणोङ्कारेणालम्बनेन परमात्मानमभिध्यायतः फलं ब्रह्मलोकप्राप्तिः क्रमेण च सम्यग् दर्शनोत्पत्तिरिति क्रममुक्त्यभिप्रायमेतद् भविष्यतीत्यदोषः

॥ १३ ॥

ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ನೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ದೇಶಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಫಲವು ದೇಶಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

इदं वस्तु परब्रह्मैव । “परात्परं पुरिशयं पुरुषमीक्षते”  
इत्युत्तरवाक्येऽस्यैवेक्षणकर्मत्वोक्तेः । ईक्षणं हि परमार्थसत्कर्मकम् ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಈ ವಸ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಣವಾದರೂ ಸಹ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಸದ್ವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

नच ब्रह्मणोऽन्यत्परमार्थसदस्ति । न चेक्षणीयस्य परब्रह्मत्वेऽभिध्यातव्यम-  
परब्रह्मेति युक्तम् । ईक्षणध्यानयोरेकविषयत्वात् ।

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ, ಈಕ್ಷಣೀಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಲಿ, ಆದರೆ ಅಭಿಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಮಾತ್ರ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

तदुक्तं भामत्यां -

ईक्षणध्यानयोरेकः कार्यकारणभूतयोः ।

अर्थ औत्सर्गिकं तत्त्वविषयत्वं तथेक्षतेः ॥ इति ।

ಇದನ್ನೇ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ -

ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರೇಕಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭೂತಯೋಃ ।

ಅರ್ಥ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಂ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವಂ ತಥೇಕ್ಷತೇಃ ॥

ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಕಾರಣವಾದರೆ, ಈಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾದ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ವಿಷಯವಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ತಾತ್ವಿಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದು ಔತ್ಸರ್ಗಿಕನಿಯಮ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿರೂಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಚಾಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಕತ್ವಾದಿಹ ಚ ತ್ರಿಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾರರೂಪೋಪಾಧಿ-  
ಮತ್ವಾತ್ಫಲಸ್ಯ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಾ ಯುಕ್ತೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತ್ಯಾಹುಃ ।

ನಿರೂಪಾಧಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಂತಹ ಓಂಕಾರವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ, ಇದರ ಫಲವು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತನ । ಸೂತ್ರೇ ಕರ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಭಾವಪ್ರಧಾನತಾಯಾ ಆಶ್ರಯಣೀಯತ್ವಾತ್ ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವರೂಪದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರವಕಾಶೋ ಪ್ರಥಮೇ ಚ ಪರಾತ್ಪರತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಲಿङ್ಗೇ ಸತಿ ತತ್ತ್ವಾಗೋನ ಸೂತ್ರೇ ಚರಮಸಾವಕಾಶೋ-  
ಕ್ಷತಿಕರ್ಮತ್ವಾತ್ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ ।

ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಪರಾತ್ಪರತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಇರುವಾಗ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವನ್ಮತ ಇಕ್ಷಣಕರ್ಮಣೋ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವನಿಯಮೇನೇಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವಸ್ಯ ಪರಮಾರ್ಥಸದ್ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ  
ಹೇತುತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ ।

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಹೇತುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಿञ್ಚ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಪರಮಾರ್ಥಸದ್ವಿಷಯಕೇಕ್ಷಣೈಕವಿಷಯತ್ವಾಯ ನಿರೂಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತಾಯಾಃ  
ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲತ್ವಾಯ ಚೋಚ್ಚಾರೋಪಾಧಿಕವಿಷಯತಾಯಾಶ್ಚ ತ್ವಯೈವೋಕ್ತತ್ವಾಬ್ಬಾಧಾತಃ ।

ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನವು ಪರಮಾರ್ಥಸದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದು ನಿರೂಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಇದು ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಓಂಕಾರೋಪಾಧಿಕ-  
ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಇದೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮೊದಲು ನಿರುಪಾಧಿಕ-  
ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಅನಂತರ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೋಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು  
ಒಪ್ಪುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अपि च ओङ्कारोपाधिकध्यानफलस्य परिच्छिन्नत्वोक्तिरयुक्ता ।  
“ॐकारेणैवायनेनान्वेति विद्वान् यत्तच्छान्तमजरममृतमभयं परं च” इति  
वाक्यशेषे तस्यापरिच्छिन्नत्वोक्तेः ।

ಮತ್ತು ಓಂಕಾರೋಪಾಧಿಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ‘ಓಂಕಾರೇಣೈವಾಯನೇನಾನ್ವೇತಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಯತ್ತತ್ಶಾಂತಮಜರಮಮೃತಮಭಯಂ ಪರಂ  
ಚ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

किञ्च -

ईक्षणस्यानुसारेण ध्यानं सद्विषयं यदि ।

तर्हि ध्यानानुसारेणास्त्वीक्षणं कल्पितार्थकम् ॥ १ ॥

ಮತ್ತು

‘ಈಕ್ಷಣಸ್ಯಾನುಸಾರೇಣ ಧ್ಯಾನಂ ಸದ್ವಿಷಯಂ ಯದಿ ।

ತರ್ಹಿ ಧ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣಾಸ್ತ್ವೀಕ್ಷಣಂ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥಕಮ್ ॥೧॥’

ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು ಸತ್ತದಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ  
ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

त्वन्मते “योषितमग्निं ध्यायीत” इत्यादौ ध्यानस्यारोपितविषयतायाः  
कृत्तत्वात् । ‘य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्यमयः पुरुषो दृश्यते’ ‘यदा पश्यः पश्यते  
रुग्मवर्णम्’ इत्यादावीक्षणस्याप्यतत्त्वविषयत्वाच्च ।

ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ‘ಯೋಷಿತಮಗ್ನಿಂ ಧ್ಯಾಯೇತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆರೋಪಿತ  
ವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತ ಸದ್ವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು  
ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ‘ಯ ಏಷೋಽನ್ತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ’ ‘ಯದಾ  
ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾವಿಷಯಕವೇ  
ಆಗಿದೆಯೆಂದು ನಿವು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರೋಪಿತವಿಷಯಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ  
ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಮಂಜಸ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಿಷಯತಾ ತು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಯುಕ್ತಾ ।

‘ಯ ಏಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವಿಷಯಕವೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ‘ಪರಾತ್ಪರಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

अत्रापि परमते ईक्षतिकर्मैतिसूत्रेण जीवेशयोः कर्तृकर्मभावेन भेदोक्तेर्ब्रह्मणो दृश्यत्वोक्तेश्च परमतप्रतिकूलता व्यक्तैव ।

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೀವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವೂ ಕೂಡ ಮುಚ್ಚಾಗಿದೆ.

प्रकाशः —

अन्ये त्विति ॥ “एतद्वै सत्यकाम परं चापरं च ब्रह्म यदोङ्क्षारस्तस्माद्विद्वಾನैतेनैवायनेनैकतरमन्वेति” इति प्रक्रम्य श्रूयते । “यः पुनरेतं त्रिमात्रेणोमित्यनेनैवाक्षरेण परं पुरुषमभिध्यायीत” इत्यादि यथाश्रुतपरभाष्योक्तविषय-वाक्यम् ।

ವಿವರಣೆ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವನ್ನು ‘ಅನ್ಯೇ ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಏತದ್ವೈ ಸತ್ಯಕಾಮ ಪರಂ ಚಾಪರಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದೋಂಕಾರಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಿದ್ವಾನ್ಯತೇನೈವಾಯನೇನೈಕತರಮನ್ವೇತಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ‘ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೋಂಕೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಇದು ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಥಾಶ್ರುತವಾದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ.

प्रकाशः — पूर्वपक्षमनुवदति — अभिध्यातव्यत्वेनेति ॥ “कार्यब्रह्महिरण्यगर्भ एव” इति कल्पतरुक्तेर्हिरण्यगर्भाख्येत्यनुवादः । तद्विद इति ॥ “तस्माद्विद्वान्” इत्युक्ताभिध्यातव्यवस्तुज्ञानिन इत्यर्थः । ईक्षणध्यानयोरैकविषयत्वादिति भावः ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಭಿಧ್ಯಾತವ್ಯತ್ವೇನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಏವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಲ್ಪತರುಷಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಖ್ಯಃ' ಎಂದು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ತದ್ವಿದಃ' ಎಂದರೆ 'ತಸ್ಮಾತ್ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ನಹೀತಿ ॥** "ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवतीति श्रुतेः सर्वगतपरब्रह्मवेदने तद्भावापत्तौ 'सामभिरुन्नीयते ब्रह्मलोकम्' इति न देशविशेषप्राप्तिरुपपद्यते" इति भामत्युक्तेरिति भावः ।

'ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಸರ್ವಗತಪರಬ್ರಹ್ಮವೇದನೇ ತದ್ಭಾವಾಪತ್ತೌ ಸಾಮಭಿರುನ್ವೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ ನ ದೇಶವಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತಿರುಪಪದ್ಯತೇ' 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸರ್ವಗತ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಸಾಮಾಭಿರುನ್ವೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಶವಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವಾಗಿ ದೊರಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ईक्षणं हीति ॥** नच स्वप्नादौ व्यभिचारेणेक्षणस्य तत्त्वविषयत्वनियमाभाव इति वाच्यम् । उत्सर्गतस्तत्त्वविषयकत्वादिह चापवादकाभावात् सत्कर्मकमेवेत्यर्थः ।

'ಈಕ್ಷಣಮ್ ಹಿ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಕ್ಷಣವು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಸದ್ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರಿತುರಗಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವು ಯಥಾರ್ಥವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಸದ್ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಈಕ್ಷಣವು ಯಥಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂಬುದು ಸಾಪವಾದನಿಯಮ. ಅಪವಾದವಿದ್ದರೆ ಸದ್ವಿಷಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ ಸ್ವಪ್ನವೆಂಬ ಅಪವಾದವಿರುವ ಕಾರಣ ಸದ್ವಿಷಯಕವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ 'ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - तदुक्तमिति ॥** यद्यप्ययमर्थो भाष्येऽपि व्यक्तः । तथापि तदर्थसङ्गाहकत्वात्सङ्ग्रहेण तदर्थयितुं भामत्यामित्युक्तम् ।

'ತದುಕ್ತಂ ಭಾಮತ್ಯಾಮ್' ಎಂದರೆ - ವಸ್ತುತಃ ಈ ವಿಷಯವು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಭಾಮತಿಯ ಮಾತನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಭಾಮತಿಯ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: - ಯದ್ವಾ -**

ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಜನಪ್ರಾಪ್ತಿಫಲತ್ವಾದರ್ಶಭೇದತಃ ।

ದರ್ಶನಧ್ಯಾನಯೋರ್ಧ್ಯೇಯಮಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮ್ಯತೇ ॥

ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿಕಾಯಾಮರ್ಶಭೇದತಃ ಇತ್ಯनेನ ಇಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರ್ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವಮುಪೇತ್ಯಾಪಿ ಭಾಮತ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ತಿಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತೇನೈವ ಭಾಮತೀಕೃತಾ ತಯೋರೇಕವಿಷಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತುಂ ಭಾಮತ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥

ಅರ್ಥವಾ

‘ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಜನಪ್ರಾಪ್ತಿಫಲತ್ವಾದರ್ಶಭೇದತಃ: ।

ದರ್ಶನಧ್ಯಾನಯೋರ್ಧ್ಯೇಯಮಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮ್ಯತೇ ॥’

ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯೇಯನಾದವನು ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅರ್ಥಭೇದತಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ‘ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಭಾಮತಿಕಾರನು ಏಕವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಭಾಮತಿಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: - एक इति ॥ एकोऽर्थ इत्यन्वयः । स्वप्रादौ व्यभिचारादाह - औत्सर्गिकमिति ॥** ಇಕ್ಷತೇರಿಕ್ಷಣಸ್ಯ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವಮೌತ್ಸರ್ಗಿಕಮ್ । ನ ಚೇಹಾಪವಾದಃ ಕಾಶ್ಚಿದಿತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಏಕಃ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅರ್ಥಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. ಸ್ವಪ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದರಿಂದ ‘ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಮ್’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಈಕ್ಷಣವು ತತ್ವವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಔತ್ಸರ್ಗಿಕ ನಿಯಮವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಂತಹ ಅಪವಾದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: - ननु कथमत्रेक्षणध्यानयोरेकविषयत्वम् ।** येनेक्षणवद्विज्ञानस्यापि परमार्थभूतं ब्रह्मैव विषयस्स्यात् । ध्यानस्य परमपुरुषविषयत्वात् । इक्षणस्य परात्परपुरुषविषयत्वादिति चेन्न ।

ಶಂಕೆ - ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನಗಳೆರಡೂ ಏಕವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಏಕವಿಷಯಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಧ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಧ್ಯಾನವು ಪರಮಪುರುಷವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಣವು ಪರಾತ್ಪರಪುರುಷವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಪರಪುರುಷನೇ ಬೇರೆ, ಪರಾತ್ ಪುರುಷನೇ ಬೇರೆ. ಹೀಗೆ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಏಕವಿಷಯಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - “एतस्माज्जीवघनात्परात्परम्” इति प्रकृतापेक्षैतच्छब्दसमभिव्याहारावगतैकवाक्यतानुगृहीतेन “पुरुषमभिध्यायीत पुरुषमीक्षते” इति पुरुषप्रत्यभिज्ञानेन तयोरेकविषयत्वावगमात् ।

ಸಮಾಧಾನ - ‘ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಘನಾತ್ ಪರಾತ್ಪರಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವದಿಂದ ಅನುಗೃಹಿತವಾದ ‘ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪುರುಷನ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳೆರಡೂ ಏಕವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नच परं परात्परमिति च रूपभेदानुपपत्तिः । प्रतीतैकवाक्यतानुसारेण जीवघनात्परादिति जीवघनशब्दस्य हिरण्यगर्भब्रह्मलोकान्यतरविषयत्वेन ध्यातव्यपुरुषविषयत्वाभावात् ।

ಪರಪುರುಷನೇ ಬೇರೆ, ಪರಮಪುರುಷನೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರತೀತವಾದ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ‘ಜೀವಘನಾತ್ಪರಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಘನಶಬ್ದವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नन्वथापि ध्यानस्योपाधिविशिष्टविषयत्वात्कथं शुद्धविषये-क्षणैकार्थत्वमिति चेन्न ।

ಶಂಕೆ - ಆದರೂ ಸಹ ಧ್ಯಾನವು ಉಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶುದ್ಧವಿಷಯಕವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

ಪ್ರಕಾಶ: - “उपाधेः कल्पितत्वेन विशेष्यस्य शुद्धत्वात्” इति तद्भाष्याद्युक्तमनुसन्धेयमिति भावः ।

ಸಮಾಧಾನ - 'ಉಪಾಧೇಃ ಕಲ್ಪಿತತ್ವೇನ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಶುದ್ಧತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಧಿಯು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷ್ಯಭಾಗವು ಶುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಉಪಾಧ್ಯಂತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಧ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷ್ಯಭೂತವಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನವಿಷಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನन्ವಿಹ ದರ್ಶನಸ್ಯ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವತ್ಯಾಗೋ परिच्छिन्नफलश्रवणमेव बाधकमित्यत आह - निरुपाधिकेति ॥

ದರ್ಶನವು ತತ್ವವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಶ್ರವಣವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ವವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಿರುಪಾಧಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नेदमुदाहरणं युक्तम् । सूत्राक्षरासामञ्जस्यादिदोषप्राप्तेरिति दूषयति - तन्नेति ॥ विरुद्धोऽयं हेतुरित्याह - त्वन्मत इति ॥

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಅವರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೇ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಅಸಾಮಾಂಜಸ್ಯಾದಿದೋಷಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ದೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತನ್ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಅವರು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಹೇತುವೂ ಕೂಡ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ತನ್ನತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - निरुपाधिकेति ॥ अन्यथापरमार्थसद्विषयेक्षणैकार्थत्वं न स्यादिति भावः । अयनेन अयनसाधनेन । अयनसाधनमोङ्कारं मात्रात्रयात्मकं सम्यग्ज्ञात्वेति यावत् ।

'ನಿರುಪಾಧಿಕ' ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ನಿರುಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾರ್ಥಸದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಓಂಕಾರೇಣೈವಾಯನೇನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಯನೇನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅಯನಸಾಧನೇನ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಓಂಕಾರವನ್ನು ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದನ್ನಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು' ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “पूर्वान्तवत्स्वरस्सन्धौ” इत्यादेः “ध्यानानुसारेणास्त्वीक्षणम्” इत्यत्र न यतिभङ्गशङ्कनीयः ।

ಗ್ರಂಥಕಾರರು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಈಕ್ಷಣಸ್ಯನುಸಾರೇಣ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು 'ಪಛ್ಯಾವಕ್ತ್ರಾ' ಎಂಬ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಪಾದ 'ತರ್ಹಿ ಧ್ಯಾನೇನುಸಾರೇಣ', ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ 'ಅಸ್ವೀಕ್ಷಣಂ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥಕಮ್' ಸದಧಿಕರಣ (೧-೨-೪)

ಎಂಬುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಪದ 'ಅಸ್ತು' ಎಂಬುದು. ಈ 'ಅಸ್ತು' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗಿದೆ. 'ಸ್ತು' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಮುಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯತಿಭಂಗ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಯತಿಯು ಮುಗಿಯಬೇಕು. ಪಠ್ಯಾವಕ್ಯ ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಮುಗಿಯುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಯತಿಭಂಗದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪೂರ್ವಾಂತವತ್ ಸ್ವರಃ ಸಂಧಾಃ' ಎಂಬ ನಿಯಮದಂತೆ ಎಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯಾಗುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ ಅಂತವದ್ಭಾವವನ್ನು, ಪರದ ಅದಿವದ್ಭಾವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ಅನುಸಾರೇಣ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ 'ಅಸ್ತು' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಸಂಧಿಯಾಗಿ 'ಅನುಸಾರೇಣಾಸ್ತು' ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ-ಸಂಧಿಯಾದ ಕಾರಣ ಅಕಾರವು ಪೂರ್ವಪದದ ಅಂತವದ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಪದದ ಅದಿವದ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯತಿಭಂಗದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

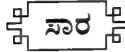
प्रकाशः - वैपरीत्ये को हेतुरित्यत आह - त्वन्मत इति ॥ ननु तत्रापि न प्रातिभासिकविषयत्वम् । किन्तु व्यावहारिकविषयत्वमेवेत्यतस्तर्हीहापि तथात्वापत्त्या न सिद्धान्तोत्थितिरित्याह - व्यावहारिकेति ॥ दृश्यत्वेति ॥ तेन चावेद्यत्वाङ्गीकारादिति भावः ।

ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿರಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಯಿತು. ಏಕೆ ? ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ತ್ವನ್ಮತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯ ವಿಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾವು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆವಾಗ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದಾಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಉದಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು 'ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಿಷಯಾತ್' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದೃಶ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅವೇದ್ಯನೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅವರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

गुरुराजीयम् - नन्वेवं सति 'ज्योतिश्चरणाभिधानात्' इत्यत्रापि कर्णादिविदूरत्वरूप-विशेषहेत्वनुसारेणैव समन्वेतव्यज्योतिश्शब्दलाभसम्भवेन तत्र समन्वेतव्यज्योतिश्शब्दोक्तिर-युक्तेत्यरुचेराह - सदेवेत्यादि ॥ नन्वेवमानन्दमयाधिकरणेऽपि समन्वेतव्यशब्दोक्तिर्न

ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ರಾಪಿ ಭಿನ್ನಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾಂ ತುಲ್ಯವತ್ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವೇನ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಸ್ಯೈವಾ-  
ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರೇ ಸೂತ್ರೇ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಗ್ರಹಣೇಽಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವಾಭಾವಾಪತ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತಯಾ  
ಶಬ್ದವಿಶೇಷೋಪಾದಾನಾಸಮ್ಮಭಾದಿತೃಕೇರಾಹ - ಅಥವೇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಂ ಜ್ಯೋತಿಃಸೂತ್ರೇ  
ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದೋಕ್ತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿಶಾರಣರೂಪಹೇತುವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯಾ ತದ್ವಕ್ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವ-  
ಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಸ್ವರಸಾದಾಹ - ಯದ್ವೇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಂ ಸ ಇತಿ ತच्छಬ್ದಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವೇ ಭಾಷ್ಯटीಕಾ-  
ವಿರೋಧಃ । ತತ್ರ ತच्छಬ್ದಸ್ಯ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯತ್ವೇನಾನಭಿಧಾನಾದಿತೃತಃ ಸच्छಬ್ದಸ್ಯೈವ ಸಮನ್ವಯಾಭಿಧಾನಾನ್  
ವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವೇನ ತರ್ಹೀಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸದಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಸ ಇತಿ ತು ಕಥಮಿತ್ಯಾಶಂಕಾಂ  
ಪರಿಹರತಿ - ಏಕದೇಶಕೀರ್ತನೆತಿ ॥ ಇಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರಿತಿ ಸಮತಿಸ್ತೋಕಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ । ಏಕೋಽರ್ಥ  
ಇತ್ಯನ್ವಯಃ । ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಹಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಃ ಫಲಮ್ । ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಶ್ಚೋತ್ಸರ್ಗತಸ್ತತ್ವವಿಷಯಃ ।  
ಕವಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಪನಿಷಾತೇ ಸಮಾರೋಪಿತಗೋಚರೋ ಭವೇತ್ । ನ ಚಾಸತ್ಯಪವಾದೇ ಶಕ್ಯಃ ಉತ್ಸರ್ಗಸ್ತೃಕ್ತುಮ್ ।  
ತಥಾಚಕ್ಷಣಸ್ಯ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್ಕಾರಣಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವಮಿತಿ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಕೇಶವಭಟ್ಟಾರಕೇಣ ವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾವದೀಪಿಕಾಯಾಂ  
ಸದಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥ ೪ ॥



ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತೃತೇನೇ-  
ನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇವರು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಭಿಧ್ಯಾಯೇತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ  
ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ದೊರೆಯುವಂತಹ ಫಲವು 'ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ನೇಯತೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು  
ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಫಲವು ದೊರೆಯುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದವನು  
ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)



ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನದರ್ಶನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಭೂತವಾದದ್ದೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಲ್ಪಿತವಸ್ತು ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯಾತವ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. 'ಯ ಪುನರೇತಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇವರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನವು ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರೇಕಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭೂತಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೂ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವೂ ಆದ ಪರಾತ್ಪರತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಈಶಿತ್ವಕರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮರ್ವಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸತ್ಯವೇ ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸದ್ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅವರು ಕಲ್ಪಿತವಿಷಯಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕಲ್ಪಿತವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಮಾತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಎಂಬುದು ಸಮಂಜಸ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮ-ಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪದ್ದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅವೇದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ.

////////////////////////////////////

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಕೇचितು । 'ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಮೀಕ್ಷತಿಕರ್ಮ ಸಃ ಪರಮಾತ್ಮೇವ । ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಃ ।

ಅನುವಾದ - ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' 'ಪರಾತ್ಪರಂ' 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮತ್ವದ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಯಥಾಪೀಕ್ಷತಿವಾಕ್ಯೇ ಪರಾತ್ಪರತ್ವಾದಿನಾಂ "ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತ एवं ಹೈವ ಸ ಪಾಪ್ಮನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ" ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ತದ್ವಿದಃ ಪಾಪಾಲೇಪಾದಿನಾಮುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಚಾಮೃತತ್ವಾಭಯತ್ವಾದಿನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಾಣಾಂ ಸ್ಫುಟತ್ವೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುದಯಃ ।'

(೧) ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯಮ್ -

ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ॥ ೧೨ ॥

ಆರ್ಥವರ್ಣಿಕಾಸ್ಸತಯಕಾಮಪ್ರಶ್ನೇಽಧೀಯತೇ 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ, ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೈ ಸಂಪನ್ನಃ । ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ, एवं ಹೈವ ಸ ಪಾಪ್ಮನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಾಸ್ಸಾಮಿರೂಚೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಸ ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಧನಾತ್ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತಿ । ಅತ್ರ ಧ್ಯಾಯತೀಕ್ಷತಿಶಬ್ದಾವೇಕವಿಷಯೈ, ಧ್ಯಾನಫಲತ್ವಾದೀಕ್ಷಣಸ್ಯ । 'ಯಥಾ ಕ್ಷುರತುರಸ್ಮಿಂಜ್ಜೋಕೇ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಧ್ಯಾನವಿಷಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ । 'ಪರಂ ಪುರುಷಮ್' ಇತ್ಯುಭಯತ್ರ ಕರ್ಮಭೂತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಚ ॥

ತತ್ರ ಸಂಶಯ್ಯತೇ, ಕಿಮಿಹ 'ಪರಂ ಪುರುಷಮ್' ಇತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ ಜೀವಸಮಗ್ತಿರೂಪೋಽಂಙಾಧಿಪತಿಶ್ಚತುರ್ಮುಖಃ, ಉತ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ? ಇತಿ । ಕಿಂ ಯುಕ್ತಮ್? ಸಮಗ್ತೀಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಇತಿ । ಕುತಃ? 'ಸ ಯೋ ಹೈವೈ ತದ್ಭಗವನ್ಮನುಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಾಯಣಾಂತಮೋಕ್ಷಾರಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ, ಕತಮಂ ವಾವ ಸ ತೇನ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ ।' ಇತಿ ಪ್ರಕ್ರಮ್ಯೈಕಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಣವಮುಪಾಸನೀಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಪ್ರಾಸಿಮಮಿಧಾಯ, ದ್ವಿಮಾತ್ರಮುಪಾಸನೀಸ್ಯ ಅಂತರिक्ष-ಲೋಕಪ್ರಾಸಿಮಮಿಧಾಯ, ತ್ರಿಮಾತ್ರಮುಪಾಸನೀಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತಯಾಽಭಿಧೀಯಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೋಽಂತರिक्षಾತ್ಪರೋ ಜೀವಸಮಗ್ತಿರೂಪಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಲೋಕ ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ । ತದ್ವೇತೇನ ಚೇಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸ್ತಜ್ಜೋಕಾಧಿಪತಿಶ್ಚತುರ್ಮುಖ ಏವ । 'ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಧನಾತ್ಪರಾತ್ಪರಮ್' ಇತಿ ಚ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಭ್ಯಃ ಪರಾದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಭಿರಾಹಂ ಭವಂತಿ ಭೂತಾಜ್ಜೀವವ್ಯತಿಪುರುಷಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವಾಸಿನಸ್ಸಮಗ್ತಿಪುರುಷಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಪರತ್ವೇನೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅತೋಽತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಾನಃ ಪರಃ ಪುರುಷಸ್ಸಮಗ್ತಿಪುರುಷಶ್ಚತುರ್ಮುಖ ಏವ । एवं ಚತುರ್ಮುಖತ್ವೇ ನಿಶ್ಚಿತೇ

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾತ್ಪರತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. 'ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತಾಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಹೇವ ಸ ಪಾಪನಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ' 'ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸರ್ಪವು ತನ್ನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಾತ್ಪರನಾದವನನ್ನು ತಿಳಿದಂತಹ ಪುರುಷನು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾತ್ಪರನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಪಾಪಲೇಪವಿಲ್ಲದವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಮೃತತ್ವ-ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಅಜರತ್ವಾದಯೋ ಯಾಕಾಪಶ್ಚಿನ್ನೇತವ್ಯಾಃ, ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರಚಕ್ಷಮಹೇ - ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ || ಇಕ್ಷತಿ ಕರ್ಮ ಸಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ । ಕುತಃ? ವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ವ್ಯಪದಿಷ್ಯತೇ ಹೀಕ್ಷತಿಕರ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವೇನ । ತಥಾಹಿ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವಿಷಯತಯೋದಾಹೃತೇ ಶ್ಲೋಕೇ 'ತಮೋಹ್ಲಾರೆಣೈವಾಯನೇನಾವೇತಿ ವಿಧ್ವಾನ್ ಯತ್ತಕ್ಷಾಂತಮಜರಮ-ಮೃತಮಭಯಂ ಪರಂ' ಇತಿ ಪರಂ ಶಾಂತಮಜರಮಭಯಮಮೃತಮಿತಿ ಹಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವೈತದ್ ರೂಪಮ್, 'ಎತದಮೃತಮೇತದಭಯಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ । 'ಎತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಧನಾತ್ಪರಾತ್ಪರಮ್' ಇತಿ ಚ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ವ್ಯಪದೇಶಃ । ನ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ, ತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವಧನಶಬ್ದಗೃಹೀತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಂ ದೇಹಿತ್ವಂ ಸ ಜೀವಧನ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ ಶ್ರೂಯತೇ । 'ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ವಿದಧಾತಿ ಪೂರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ । ಯತ್ಪುನರುಕ್ತಮಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯೋಪರಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃಚತುರ್ಮುಖ-ಲೋಕ ಇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ, ಅತಸ್ತತ್ರಸ್ಥಶ್ಚತುರ್ಮುಖ ಇತಿ, ತದಯುಕ್ತಮ್ । 'ಯತ್ತಕ್ಷಾಂತಮಜರಮಮೃತಮಭಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನೇಕ್ಷತಿಕರ್ಮಣಃ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವೇ ನಿಶ್ಚಿತೇ ಸತಿ ಇಕ್ಷಿತುಃ ಸ್ಥಾನತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೋ ನ ಕ್ಷಯಿಷ್ಣುಃಚತುರ್ಮುಖಲೋಕೋ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಕಿಂಚ 'ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ, एवं ಹ ವೈ ಸ ಪಾಪನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಸ್ಸಾಮಭಿರುಚೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತಿ ಸರ್ವಪಾಪವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತಯೋಚ್ಯಮಾನಂ ನ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಥಾನಮ್ । ಅತಃ ಏವ ಚೋದಾಹರಣಶ್ಲೋಕೇ ಇಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಧಿಕೃತ್ಯ ಶ್ರೂಯತೇ 'ಯತ್ತತ್ ಕವಯೋ ವೇದಯಂತೇ' ಇತಿ । ಕವಯಃ ಸೂರಯಃ । ಸೂರಿಭಿರ್ದೃಶ್ಯಂ ಚ ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಮೇವ, 'ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪश्यಂತಿ ಸೂರಯಃ' ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭ್ಯಃ । ನಚಾಂತರಿಕ್ಷಾತ್ ಪರಶ್ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕಃ, ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಾದೀನಾಂ ಬಹುನಾಂ ಸದ್ಭಾವಾತ್ । ಅತಃ 'ಎತದೈ ಸತ್ಯಕಾಮ ಪರಂ ಚಾಪರಂ' ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದೋಹ್ಲಾರಸ್ತಸ್ಮಾದ್ ವಿಧ್ವಾನೇತೇನೈವಾಯನೇನೈಕತರಮನ್ವೇತಿ' ಇತಿ ಪ್ರತಿವಚನೇ ಯದಪರಂ ಕಾರ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತದೇಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕತ್ವೇನ ದ್ವಿಧಾ ವಿಭಜ್ಯೈಕಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಣವಮುಪಾಸೀನಾನಾಮೈಹಿಕಂ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಾವಾಸಿರೂಪಂ ಫಲಮಭಿಧಾಯ, ದ್ವಿಮಾತ್ರಮುಪಾಸೀನಾನಾಮಾಮುಷ್ಮಿಕಮಂತರಿಕ್ಷಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಫಲಂ ಚಾಭಿಧಾಯ, ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಿನಾ ಪ್ರಣವೇನ ಪರಂ ಪುರುಷಂ ಧ್ಯಾಯತಾಂ ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತಯೋಪದಿಶತೀತಿ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಸಮ್ । ಅತಃ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮಾ || ೧೨ ||

ತಥಾಪಿ “ಸೌಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಯಜುರ್ಭಿಃ” ಇತಿ ಪ್ರಾಕೃತಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ “ಸ  
ಸಾಮಭಿರುಚೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕತ್ವಶಾಙ್ಕಯಾ ತದುದಯ  
ಇತ್ಯಾಹುಃ ।

ಉತ್ತರ - ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಯಜುರ್ಭಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಣವದ ಒಂದು  
ಅಕ್ಷರದ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂದ  
ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ  
ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಮುಂದಿರುವ ‘ಸ’ ಸಾಮಭಿರುಚೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ  
ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ  
ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ  
ಉದಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ । “ತದ್ವರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್” “ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್” ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕಾರ್ಥ-  
ವಿಶೇಷಘಟಿತಸ್ಯೈವ ವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯ ಹೇತುಕರ್ಮವ್ಯತ್ವಾತ್ ।

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ,  
‘ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ‘ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೇ, ಆ  
ವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ಯಾವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ  
‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದನ್ನೇ ‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ’ ಎಂದು  
ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ‘ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬುದನ್ನು  
ಮಾತ್ರ ಹೇತುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಘಟಿತವಾದ ಹೇತುವೇ  
ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಘಟಿತವಾದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೇ  
ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ‘ತದ್ಧರ್ಮ’ ‘ಭೇದ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶದ ಜೊತೆಗೆ  
ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾದ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ.

त्वद्रीत्यैतच्छास्त्रस्य पूर्वभागे पूर्वतन्त्र एव “आनन्तर्यमचोदना” इत्यत्र  
लिङ्गादिभ्यः सन्निधानदौर्बल्यस्योक्ततया पुनरिह तत्प्राबल्यशङ्कानुदयाच्च ।

ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಧಾನದ ಬಲದಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ನೀವು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಶಾಸ್ತ್ರದ ಪೂರ್ವಭಾಗವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿತವಾದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೂಡ ಸನ್ನಿಧಾನವೇ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ದೌರ್ಬಲ್ಯವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ಕೇचित್ತ್ವಿತಿ ॥ ಸ ಇತ್ಯನುಚ್ಛ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತಿ ॥ ಇಕ್ಷತಿ-  
ಕರ್ಮವಿಷಯತಯೋದಾಹೃತಶ್ಲೋಕೇ “एतदमृतमभयमेतद्ब्रह्म” इत्यादिभ्यः परमात्मन एव  
व्यपदेशादित्यर्थः ।

ವಿವರಣೆ - ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು 'ಕೇಚಿತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ 'ಪರಮಾತ್ಮಾ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದರೆ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವಿಷಯವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಏತದಮೃತಮ್ ಅಭಯಮ್ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** पूर्वपक्षेऽपि दूष्यांशमात्रमनुवदति - यद्यपीत्यादिना ॥  
सन्निधानादिति ॥ सन्निधानेन लिङ्गानामन्यथा नयनमिति भावः ।

ರಾಮಾನುಜರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡದೇ ದೂಷಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್' ಎಂದರೆ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एवं हि तेषामधिकरणम् । प्रागुदाहृते वाक्ये ईक्षतिकर्मणः परमात्मत्वं  
स्थाप्य ध्यायतेस्ततो भिन्नविषयतया पूर्वपक्षं कृत्वा एकविषयत्वेनाद्वैतिभिः  
श्रान्तः कृतः ।

ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಪರಾತ್ಪರಮ್ ಪುರಿಶಯಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿ ಏಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದರು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸ ನ ಯುಕ್ತ: । ध्यानेक्षणयोर्हेतुहेतुमद्भावापन्नयोरकेविषय-  
त्वावश्यम्भावादिति परमतं निरस्य,

ಆದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಹೇತು-ಹೇತುಮದ್ಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದರೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕವಾದ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಹೇತು-ಹೇತುಮದ್ಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ರಾಮಾನುಜರು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एकविषयतामुपेत्य ध्यानेक्षणविषयः किं चतुर्मुखः परमात्मावेति  
सन्दिह्य,

ಮತ್ತು ; ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜರು ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಆ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पूर्वत्र मनुष्यलोकान्तरिक्षलोकौ क्रमेणैकमात्रद्विमात्रप्रणवोपासना-  
फलत्वेनोक्त्वा अनन्तरं त्रिमात्रप्रणवोपासनाफलत्वेनोच्यमानब्रह्मलोकस्थपुरुषेक्षण-  
कर्मभूतः पुरुषो हिरण्यगर्भ एव ।

ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದೆ; ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪಾಸನಾಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಿಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मनुष्यलोकादिसान्निध्येन ब्रह्मलोकस्य हिरण्यगर्भलोकत्वमिति  
निश्चयात् । सन्निधानेन ब्रह्मलिङ्गानां बाधादिति प्राप्ते,

ಮನುಷ್ಯಲೋಕಾದಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೇ ಹೊರತು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸನ್ನಿಧಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪುರುಷವಿಷಯೇ “ತಮೋಕ್ಷೇಣಾಯನೇನಾನ್ವೇತಿ ವಿಧ್ವಾನ್”  
ಇತಿ ಶ್ಲೋಕೇ ನಿರೂಪಾಧಿಕಶಾಂತತ್ವಾಮೃತತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮಮೈವಾಂ ಪರಮಪುರುಷಃ ।

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅವನನ್ನು ‘ತಮೋಕ್ಷೇಣಾಯನೇನಾನ್ವೇತಿ ವಿಧ್ವಾನ್’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಾಧಿಕ, ಶಾಂತತ್ವ, ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಈ ಪರಮಪುರುಷನು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं परमात्मत्वेऽवगते ब्रह्मलोकशब्दोऽपि तत्स्थानस्यैव वाचको भवति ।

ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तद्विषये “यत्कवयो वेदयन्ते” इति श्लोके सूत्रिभिर्दृश्यत्ववचनं च तदेव द्रढयतीति सिद्धान्त इति ॥

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ‘ಯತ್ ಕವಯೋ ವೇದಯಂತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ದೃಶ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उक्तञ्च -

नन्वत्रोङ्कारमात्रात्रयफलगणनारूढभूम्यन्तरिक्ष -

प्रत्यासत्त्या निवासस्सरसिजवसतेर्ब्रह्मलोकोऽस्तु मैवम् ।

पापोन्मुक्तेन लभ्यो ह्ययमिह कथितस्सूर्यसम्पत्तिपूर्वः

सोढव्यो मर्त्यलोके व्यवधिरिति समस्तत्समाधानमार्गः ॥ इति ।

ಇದನ್ನೇ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನನ್ನತ್ತೋಂಕಾರಮಾತ್ರತ್ರಯಫಲಗಣನಾರೂಢಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-  
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ಯಾ ನಿವಾಸಸ್ಸರಸಿಜವಸತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೋಽಸ್ತು ಮೈವಮ್ |  
ಪಾಪೋನ್ಮುಕ್ತೇನ ಲಭ್ಯೋ ಹೃಯಮಿಹ ಕಥಿತಃ ಸೂರ್ಯಸಂಪತ್ತಿಪೂರ್ವಃ  
ಸೋಢವ್ಯೋ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕೇ ವ್ಯವಧಿರಿತಿ ಸಮಸ್ತಃ ತತ್ಸಮಾಧಾನಮಾರ್ಗಃ ||

‘ಸ ಸಾಮಭಿಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖನ ಮನೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ. ಈ ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ ಓಂಕಾರದ ಫಲವನ್ನಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಆದರೆ ಪಾಪರಹಿತನಾದವನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖನ ಮನೆಯಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮನೆಯೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದ ವ್ಯವಧಾನವನ್ನು ಸಹನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಸ್ತೂರ್ಯ ತಾವನಿರಾಹ - ತದ್ಧರ್ಮೇತಿ || ಇಕ್ಷತೀರೂಪಕರ್ಮಣಿ ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯಸ್ಮ-  
ತ್ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇವ ಸಮಸ್ತಮೇವೇಕ್ಷತೀಕರ್ಮಪದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ | ನತು ವಿಭಜ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ |

ರಾಮಾನುಜರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತದ್ಧರ್ಮ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ಈಕ್ಷತೀಕರ್ಮ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ‘ಈಕ್ಷತೀ’ ಎಂಬ ವಿಷಯದ ನಿರೂಪಣೆಯಿರುವುದರಿಂದ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ‘ಈಕ್ಷತೀ’ ಪದವನ್ನು ಹಾಗೂ ‘ಕರ್ಮ’ ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ನವೈವಂ ಸೂತ್ರೇ ಧರ್ಮಿನಿರ್ದೇಶಾಭಾವಾಚ್ಛುನತಾದೋಃ | “ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇಸಮನ್ವೇತವ್ಯ-  
ವಿಶೋಭಾನುಕ್ತಿಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮೇವ ಪ್ರಾಗಸ್ಯ ದೋಷಸ್ಯ ಸಮಾಧಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಿನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ‘ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯವಿಶೇಷಾನುಕ್ತಿಸ್ತು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುದೇಯನಾಧಿಕರಣಶರೀರಂ ಚ ನಿರಸ್ಯತಿ - ತ್ವದ್ರೀತ್ಯೇತಿ ||  
ವಿಂಶತೀಲಕ್ಷಣಮೇಕಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ತ್ವದ್ರೀತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |



ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತ್ವದ್ರೀತ್ಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ತ್ವದ್ರೀತ್ಯಾ' ಎಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ-ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಕೂಡ ಇದರಲ್ಲೇ ಸೇರಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತೃತೀಯೇಽಧ್ಯಾಯೇ “ಆನಂತರ್ಮಮಚೋದನಾ” ಇತ್ಯಾಥಪಾದೀಯಚತುರ್ದಶೋಽಧಿಕರಣೇ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಗತಂ “ಮುಘೀಕರೋತಿ ವಾಚಂ ಯಚ್ಛತಿ ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ಮುಘೀಕರಣವಾಗ್ಯಮನೇ ಮನ:ಪ್ರಣಿಧಾನದ್ವಾರಾ ಕರಿಷ್ಯमाणಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗಮುತಾನಂತರಸ್ಯಾದೀಕ್ಷಿತಾ-ವೇದನಸ್ಯೇತಿ ಸಂಶಯೇ ಆನಂತರ್ಮಾದೇಕವಾಕ್ಯತ್ವಾದವಾಂತರಪ್ರಕರಣಾದ್ವಾದೀಕ್ಷಿತಾ ವೇದನಮಾತ್ರಾಂಗಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಲಿಂಗಪ್ರಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಸರ್ವಾರ್ಥತ್ವಾವಗಮಾತ್ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ಪ್ರಬಲೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪಲಿಂಗೇ ಕರಿಷ್ಯमाणಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮಿತಿ ಸನ್ನಿಧೇದೋಬಲ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

‘ಅನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ’ (೩-೧-೧೪)¹

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹ: -

ಅಥ ಚತುರ್ದಶಂ ಹಸ್ತಾವನೇಜನಾದೀನಾಂ ಕೃತ್ಸಪ್ರಾಕರಣಿಕಾಂಗತಾಧಿಕರಣಮ್ (೨೪-೨೫ ಸೂತ್ರೇ)

ಆನಂತರ್ಮಮಚೋದನಾ || ೨೪ ||

(ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಮಾಸತ್ವಾತ್ || ೨೫ ||)

ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವನಿರ್ವಾಣೇನ ಶಾಕ್ನಾತ್ ಸಂಭವತಿ: | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋ: ಪ್ರಕರಣೇ ಶ್ರುಯತೇ ‘ಹಸ್ತಾವನೇನಿಕ್ತೇ’ ‘ಉಲಪರಾಜಿಽಸ್ತುಣಾತಿ’ ಇತಿ | ಉಲಪಾನಾಂ ತೃಣವಿಶೇಷಾಣಾಂ ರಾಜಿಂ ಪಕ್ತಿಂ ವೇದಾಮಾಸ್ತುಣಾತೀತ್ಯರ್ಥ: | ತದ್ವಸ್ತಾವನೇಜನಮಾಸ್ತರಣಮಾತ್ರಾಂಗಮುತ ಕರಿಷ್ಯमाणಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗಮಿತಿ ಸಂದೇಹ: | ಯಥಾ ಹಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಯಥಾಸಂಭವಾನುಸಾರರೂಪಕ್ರಮೇಣಾಽಜ್ಯಭಾಗಾನ್ವಯಸ್ತಥಾ ಅತ್ರಾಪ್ಯಾನಂತರ್ಮಲಕ್ಷಣಕ್ರಮ-ಪ್ರಮಾಣೇನ ಹಸ್ತಾವನೇಜನರೂಪಹಸ್ತಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾಽನಂತರಶ್ರುತೋಲಪರಾಜ್ಯಾಸ್ತರಣಮಾತ್ರಾಂಗತ್ವಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಭಿಧೀಯತೇ | ಅವನೇಜನಂ ಹಿ ಹಸ್ತಸಂಸ್ಕಾರ: | ಸಂಸ್ಕೃತೌ ಚ ಹಸ್ತೌ ಸರ್ವಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಯೋಗ್ಯಾವಿತ್ಯೇ-ತಾದೃಶಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪಲಿಂಗೇನ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಪ್ರಕರಣೇನ ಚ ಆನಂತರ್ಮರೂಪಕ್ರಮಸ್ಯ ಬಾಧೇನ ಕರಿಷ್ಯमाणಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗಂ ಹಸ್ತಾವನೇಜನಮ್, ನಾಸ್ತರಣಮಾತ್ರಾಂಗಮ್ | एवं ಜ್ಯೋತಿಷೋಮೇ ‘ಮುಘೀಕರೋತಿ’ ‘ವಾಚಂ ಯಚ್ಛತಿ’ ‘ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ’ ಇತಿ ಶ್ರುತಮುಘೀಕರಣವಾಗ್ಯಮನಯೋ: ಮನ:ಪ್ರಣಿಧಾನಾರ್ಥಯೋ: ‘ಅದೀಕ್ಷಿಷ್ಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ:’ ಇತಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಶ್ಚಾಽವೇದನರೂಪದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಸ್ಯಾಂಗತ್ವಮಾನಂತರ್ಮಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಲಿಂಗಪ್ರಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗತಾ ಜ್ಞೇಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರಮ್, ಆನಂತರ್ಮ ಸನ್ನಿಧಿಯಾಗ್ನಾನಂ ಅಚೋದನಾ ಅಂಗತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ನ ಭವತೀತಿ | ಫಲಂತು ಯದಾ ಪ್ರಮಾದಾದಿನಾ ಹಸ್ತಾವನೇಜನಾದಿಕಮಕೃತ್ವಾ

ಜ್ಯೋತಿಷೋಮ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಮುಷ್ಠಿಕರೋತಿ ವಾಚಂ ಯಚ್ಚತಿ ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮುಷ್ಠಿಕರಣ' ಮತ್ತು 'ವಾಗ್ಯಮನ' ಎರಡು ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಮುಷ್ಠಿಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಮೌನವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬೆರಡು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ) ಈ ಎರಡು ಮುಷ್ಠಿಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಯಮನಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಇವು ಅಂಗವಾಗಿವೆಯೋ ಅಥವಾ ಅವ್ಯವಹಿತ ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಮುಷ್ಠಿಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಗ್ಯಮನಗಳೆರಡೂ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆ. 'ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನ' ಎಂದರೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಯಜಮಾನನು ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಋತ್ವಿಜರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯರು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಮುಷ್ಠಿಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಯಮನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನದ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಷ್ಠಿಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಯಮನಗಳು ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಬಲದಿಂದ ಮುಷ್ಠಿಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಯಮನಗಳೆರಡೂ ಸರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಅಂಗವೆಂದು ಆಪಾತತಃ ತಿಳಿಯುವುದಾದರೂ ಸನ್ನಿಧಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವರೂಪವಾದ ಈ ಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇದು ಅಂಗವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಸನ್ನಿಧಿಗಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - एतेनेदं वाक्यं ब्रह्मपरतया यत्र कच निर्णयत्वादधिकरणान्तरस्य चैतन्निर्णायकस्यादर्शनादत्रैव निर्णयमिति निरस्तम् । ब्रह्मलिङ्गादिबाहुल्येन सन्निधिबाधसम्भवेन संशयस्यैवानुदयादिति ।

आस्तरणादिकमनुष्ठाय पश्चात्तदकरणं स्मर्यते तदा तदकरणप्रापश्चित्तमेव कार्यं पूर्वपक्षे । सिद्धान्ते तु विपर्यासप्रापश्चित्तमपि कृत्वा पुनरुत्तरकर्मावैगुण्याय हस्तावनेजनादिकं कार्यमिति ।

इति चतुर्दशं हस्तावनेजनादीनां कृत्स्नप्राकरणिकाङ्गताधिकरणम्

ಸದಧಿಕರಣ (೧-೩-೪)

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು - 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಲಿಂಗಗಳಾವುದೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೇ ಬಹುಲವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ರಮಾಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन रामानुजीयरीतिमनुसृत्य पूर्वोत्तरपक्षौ सूत्रार्थं च वर्णयतः कस्यचिच्छैवस्य मतमपि प्रत्युक्तं बोध्यम् ।

ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಶೈವರ ಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - विषयवाक्यस्थब्रह्मात्मपुरुषादिशब्दानां तत्र तत्र भाष्यादौ पूर्वत्रास्माभिश्च विष्णवेकनिष्ठताया दर्शितत्वेन शिव इति सिद्धान्तस्यातितुच्छत्वादिति ॥७॥

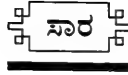
इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते  
चन्द्रिकाप्रकाशे सदधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಹೇಗೆಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಆತ್ಮಾ, ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನಾವು ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.



ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು, ಎರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು ಹೊರತಾಗಿ, ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಪರಮ', 'ಶಾಂತಮ', 'ಅಭಯಮ', 'ಅಮೃತಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಕೂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಮತ್ತು ಇವರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಾಗೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ರಾಮಾನುಜರು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವಾಯಿತೋ, ಆವಾಗ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳದೆ, ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಪದವೆಂದು 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅದ್ವೈತಮತದಂತೆ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

////////////////////////////////////

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು - 'ಪರಾತ್ತರಂ ಪುರಿಶಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಲಿಂಗಗಳಾವುದೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೇ ಬಹುಲವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ರಮಾಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन रामानुजीयरीतिमनुसृत्य पूर्वोत्तरपक्षौ सूत्रार्थं च वर्णयतः कस्यचिच्चैवस्य मतमपि प्रत्युक्तं बोध्यम् ।

ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಶೈವರ ಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - विषयवाक्यस्थब्रह्मात्मपुरुषादिशब्दानां तत्र तत्र भाष्यादौ पूर्वत्रास्माभिश्च विष्णवेकनिष्ठताया दर्शितत्वेन शिव इति सिद्धान्तस्यातितुच्छत्वादिति ॥४॥

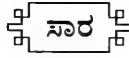
इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते  
चन्द्रिकाप्रकाशे सदधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಹೇಗೆಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಆತ್ಮ, ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನಾವು ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.



ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು, ಎರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು ಹೊರತಾಗಿ, ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಪರಮ', 'ಶಾಂತಮ', 'ಅಭಯಮ', 'ಅಮೃತಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಕೂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಮತ್ತು ಇವರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಾಗೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ರಾಮಾನುಜರು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವಾಯಿತೋ, ಅವಾಗ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ, ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಪದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಪದವೆಂದು 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅದ್ವೈತಮತದಂತೆ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು - 'ಪರಾತ್ತರಂ ಪುರಿಶಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಲಿಂಗಗಳಾವುದೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೇ ಬಹುಲವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ರಮಾಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन रामानुजीयरीतिमनुसृत्य पूर्वोत्तरपक्षौ सूत्रार्थं च वर्णयतः कस्यचिच्छैवस्य मतमपि प्रत्युक्तं बोध्यम् ।

ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಶೈವರ ಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - विषयवाक्यस्यब्रह्मात्मपुरुषादिशब्दानां तत्र तत्र भाष्यादौ पूर्वत्रास्माभिश्च विष्णवेकनिष्ठताया दर्शितत्वेन शिव इति सिद्धान्तस्यातितुच्छत्वादिति ॥७॥

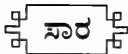
इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते  
चन्द्रिकाप्रकाशे सदधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಹೇಗೆಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಆತ್ಮ, ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನಾವು ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಪ್ಪಣೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.



ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು, ಎರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು ಹೊರತಾಗಿ, ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಪರಮ', 'ಶಾಂತಮ್', 'ಅಭಯಮ್', 'ಅಮೃತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಕೂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಮತ್ತು ಇವರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಾಗೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ರಾಮಾನುಜರು ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡುಮೂರು ಮಾತನಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವಾಯಿತೋ, ಅವಾಗ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ತದ್ವರ್ಣೋಪದೇಶಾತ್' 'ಭೇದವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೆ, ವ್ಯವದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವದೇಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಪದವೆಂದು 'ವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ಅದ್ವೈತಮತದಂತೆ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.



## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

टीकाक्षरार्थस्तु । ‘सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वसीत् इत्यादिवत्’ इति टीकाया  
अयमर्थः । यथा “सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वसीत् । तं देवाश्च ऋषयश्चाभ्यध्यायन्”  
इत्यादौ सोमलताभिमानिचेतनविवक्षया गन्धर्वेष्वसीदिति व्यपदेशस्तथाऽत्रापि  
प्रधानाभिमानिचेतनविवक्षयेक्षितृत्वव्यपदेश इति ॥ छ ॥

॥ इति श्रीब्रह्मण्यतीर्थपूज्यश्रीपादशिष्यव्यासतीर्थविरचितायां  
तात्पर्यचन्द्रिकायां सदधिकरणं सम्पूर्णम् ॥४॥

ಅನುವಾದ - ಟೀಕಾಕ್ಷರಾರ್ಥ - ‘ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿವತ್’  
ಎಂಬ ಟೀಕೆಗೆ ಹೀಗೆರ್ಥ - ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ‘ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾ ಆಸೀತ್’ ।  
ತಂ ದೇವಾಶ್ಚ ಋಷಯಶ್ಚಾಭ್ಯಧ್ಯಾಯನ್’ ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಸೋಮವು ಇತ್ತು ಎಂದರೆ, ‘ಸೋಮಲತೆಗೆ  
ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಇದ್ದನು’ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ‘ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾ ಆಸೀತ್’  
ಎಂಬ ‘ವ್ಯಪದೇಶವು’ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ  
ಚೇತನನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ಸದಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

# ಸದಧಿಕರಣ

(೧-೩-೪)

## ಭಾಗ - ೩

ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ತತ್ವಮಂಜರಿ,  
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಗ್ರಂಥಗಳ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಳಿ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ

श्री मदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितम्  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यम्

## अणुभाष्यम् सदधिकरणम् (१।३।४)

सून्

'सत्' शब्द मುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣು ಹೊರತು, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ.

\*\*\*

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचिता  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यविवृतिः

## तत्त्वमअरी सदधिकरणम् (१।३।४)

नन्वथापि सर्वकर्ता विष्णुरित्ययुक्तम् । छान्दोग्ये षष्ठे 'सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम्' इत्यादिना बहुप्रकरणेषु श्रुतसच्छब्दोक्तस्यावधारणेन एकपदादिना चानन्याधीनकारणत्वस्य 'तत्तेजोसृजत' इति, 'सन्मूलाः सोम्येमाः प्रजाः सदायतनाः सत्प्रतिष्ठाः' इति, 'सता सोम्य तदा सम्पन्नो भवति' इत्यादिना अत्र सृष्टिस्थितिमुक्तिसुसिप्रलयहेतुत्वादेशोक्तेः । सच्छब्दितस्य च 'तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेय' इति बहुभवनरूपविकारश्रवणेन प्रधानत्वादीक्षणस्य च जडे अभिमानिद्वारा

ವಾ 'ಸತ್ವಾತ್ಸಂಜ್ಞಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್' ಇತಿ ಜ್ಞಾನೋಪಾದಾನತ್ವಾದ್ವಾ ಯುಕ್ತತ್ವಾನಿರ್ವಿಕಾರೇ ಹರೌ ಚ ವಿಕಾರಸ್ಯ ಸರ್ವಥಾಽಪ್ಯಯೋಗಾದಿತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ - ಀಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ।

ಶಂಕೆ - ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಸರ್ವಕರ್ತಾ' ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವೇ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಮುಕ್ತಿ-ಸುಖ, ಪ್ರಳಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಏವ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಮತ್ತು 'ಏಕಪದ' ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಈ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ' 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ', 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಮುಕ್ತಿ, ಸುಖ, ಪ್ರಳಯ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಸತ್ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಭವನವು ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಲೋಚನಾರೂಪವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನಾದರೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಮೂಲಕ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೋಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಜಡದಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ 'ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಂಜ್ಞಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನ ವಿದೆಯೆಂದು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಕಲ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ?

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ತದರ್ಥಃ - ಸನ್ನಿತಿ । ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಬದ್ಧಿಗೈಕಃ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥೋ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿವಿಶಿಷ್ಟೋ ವಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟೋ ವಾ ಸನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ ಪ್ರಕರಣವಶಾತ್ । 'ಯಚ್ಚಬ್ದಾ ಯೋಗವೃತ್ತಯಃ' ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನುರೋಧಾಚ್ಚ । ಪೂರ್ವವದನುಷ್ಠಃ । ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದೌ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನೇ ಸಚ್ಚಬ್ದೋಕ್ತಃ ಸನ್ನಿರ್ದೋಷಾದಿರ್ವಾ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ವಾ । ಸಃ ಪ್ರಾಕ್ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಕ್ತಃ ಏಕೋ ಜನಾರ್ದನಃ । ತಥಾ ಚ ಕಾರಣತ್ವಮುಖೇನ ತದನ್ಯತ್ರ ವಾಚಕತ್ವೇನ ಪ್ರತೀತೈಃ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ'

‘ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನೇಕಪ್ರಕರಣेषು ಶ್ರುತೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಚ್ಛಬ್ದೈಃ ತದ್ವಿಶೇಷಣೈರೇಕ ಏವೇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೈಃ ಮುಖ್ಯತೋ ಜನಾರ್ದನ ಏವ ವಾಚ್ಯೋ ನ ಪ್ರಕೃತಿಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಸನ್’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯೋಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ‘ನಿದೋಷತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟ’ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ‘ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಬಲದಿಂದ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಕಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ಯಚ್ಚಬ್ಧಾ ಯೋಗವೃತ್ತಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳು ಯೋಗಿಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ‘ತದನ್ಯತ್ರ ತೃಪ್ತವಾಚಕೈಃ ಲಿಂಗೈಃ ಸರ್ವೈಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಸಕಲಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಅಣುಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸರ್ವಕರ್ತ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬನೇ ಜನಾರ್ದನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವ ಮುಖದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜನಾರ್ದನನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜನಾರ್ದನನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ‘ಏಕಃ’ ಮತ್ತು ‘ಏವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಬಲಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಜನಾರ್ದನನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿಯು ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕುತಃ । ಸಂವಿಷ್ಣುಃ ಲಿಂಗೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಯುತೋ ಹಿ । ಇತಿತ್ವಸ್ಮದ್ವಾದ್ವಿತಿತೀಯತ್ವಾಽಽಃ ಲಿಂಗೈರ್ಯುತತ್ವಾದಿತಿ ವಾ, ತೈರ್ಯುತಃ ಸನ್ ಜನಾರ್ದನಃ । ತेषಾಂ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯೈಃ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತಿರೀತಿ ವಾಸರ್ಥಃ ।

‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜನಾರ್ದನನೇ ಏಕ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ? ಎಂದರೆ ‘ಸನ್’ ವಿಷ್ಣುಃ ಲಿಂಗೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಯುತೋ ಹಿ’ ಎಂಬ ಮೂಲದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷೀಕೃತ್ವ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವ, ಅದ್ವಿತೀಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ, ಜನಾರ್ದನನೇ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿವೆ.

ನಚ ಬಹುಭವನವಿರೋಧಃ । ಸನ್ನಿತಿ ಸಚ್ಚಿದ್ಧಾರ್ಥೋಕ್ತಿಯಾ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತ್ಯಾತ್ಮನಾ  
ವಿಕಾರರೂಪದೋಷಾಭಾವಸ್ಯ ಜನಾರ್ದನ ಇತ್ಯತ್ರಾಜತ್ವವಾಚಿಜನಪದೇನ, 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ  
ವಿಜಾಯತೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಸ್ಯ ಚ ದರ್ಶಿತತ್ವಾತ್ । ಅರ್ದನ ಇತ್ಯಂಶೇನ ಚಾತ್ರ  
'ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಂ ಚ ತಸ್ಯೈವೇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿತಮ್ । ಏಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ನಿ  
ಮಿಜಜಡರೂಪೇಣ ಬಹುಭವನಂ ಕಿಂತು ಸ್ವಾಮಿಜನಾನಾನಿಯಾಮಕರೂಪೇಣೇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಯಿತುಮ್ ॥೪॥

ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಬಹುಭವನಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?  
ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು? ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು  
ತಾಳುವುದರಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು, ಅಪ್ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಹಾರ ರೂಪ  
ವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಹಾರ ರೂಪವಾದ ಬಹುಭವನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜನಾರ್ದನ  
ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜನಶಬ್ದವು ಅಜತ್ಯ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಅಜಾ  
ಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳ  
ಬಹುದು. ಅಂದರೆ ತನಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೊಂದಿ  
ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.

'ಜನಾರ್ದನ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅರ್ದನ' ಎಂಬ ಅಂಶವು 'ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸೂಚನೆ  
ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. 'ಏಕಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಜಡರೂಪಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಬಹುಭವನವನ್ನು  
ತಾಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ತನಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಅನೇಕ ನಿಯಾಮಕರೂಪಗಳಿಂದ ಬಹುಭಾವವನ್ನು  
ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ  
ತತ್ವಮಂಜರಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

\* \* \*

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

## ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸದಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೪)

॥ ಓಂ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೩ ॥

ಅತ್ರ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಸ್ಥಸತ್ರಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಸದಿತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಸ ಇತ್ಯನೇನ ತತ್ವಿತಿ ತುರನ್ವೇತಿ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ” ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸಃ’ ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಗೆ ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

“ಸದೇವ” ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಂ ಸತ್ ಸ ಎವ ವಿಷ್ಣುರೇವ । ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಇಕ್ಷತೀರೂಪಂ ಚ ತತ್ಕರ್ಮ ಚ ತಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ “ತದೈಕ್ಷತ” ಇತಿಕ್ಷಣಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರೋಕ್ತೇರ್ಜಡೇ ತದಯೋಗಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಸತ್ = ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ‘ಸಃ ತು’ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಕ್ಷತೀಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ಈಕ್ಷತೀರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಈಕ್ಷಣ’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಇಕ್ಷತೀತೀವ ವಾಚ್ಯೇ ಕರ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವರೂಪಾನೈಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ತದೈಕ್ಷತೇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿರिति ನ ಶಾಙ್ಕ್ಯಮ್ । ವಿಶೇಷಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ಮಭಾವ ಇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ 'ಕರ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವಾಗ, ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಚಂದ್ರಿಕಯೋಸ್ತು ಕರ್ಮೇತಿ "ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ" ಇತ್ಯತ್ರೇವ ಸೃಷ್ಟಿರुಚ್ಯತೇ । ईक्षतिश्च कर्म च तयोरीक्षणसृष्टिक्रियोरुक्तेरित्यर्थः । तत्त्वित्यनुवृत्तावपि स इत्युक्तिः "एको नारायण आसीत्", "स मुनिर्भूत्वा समचिन्तयत्" इत्यादिसमाख्यां सूचयितुमित्युक्तम् ॥४॥

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಈಕ್ಷತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮ ಚ ತಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣ ಕ್ರಿಯೆ ಹಾಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಚನವು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ತತ್' 'ತು' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಸಹ 'ಸಃ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್' 'ಸ ಮುನಿರ್ಭೂತ್ವಾ ಸಮಚಿಂತಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.



ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ  
**ಶ್ರೀನಿಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ:**  
 ಸದಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೪)

॥ ॐ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ: ॐ ॥೪॥

ಅತ್ರ ಸದೇವೇತಿ ಸಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವೇ ಸದಾಯತನಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್  
 ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತಿರಪಿ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಜ್ಞತಿ: ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಸದಾಯತನಾ: ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ:' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥವು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಧಾರಣೆಯು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

छान्दोग्ये षष्ठेऽध्याये “सदेव सोम्येदमग्र” इत्युपक्रम्य (छां. ६-२-१)  
 “तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेय” इत्यादिना कारणत्वादिनोक्तं सत्पदवाच्यं किं ब्रह्म  
 उतप्रधानं इति सन्देह: ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರೇ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ, 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇನ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನೋ? ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

प्रधानमिति पूर्व: पक्ष: । बहु स्यामिति तेज:प्रभृतिबहुभावश्रवणात् तस्य  
 परिणममाने प्रधान एव योगात्, “निर्विकारोऽक्षर:शुद्ध:” इत्यादिश्रुते: ईशो निर्विकारे  
 तदयोगात् ।

ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ಬಹುಸ್ಥಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇಂತಹ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. 'ನಿರ್ವಿಕಾರೋಽಕ್ಷರಃಶುದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

न चात्र स्वरूपबहुभाव एवोक्तः न तेज आद्यात्मना बहुभाव इति वाच्यम् । तत्तेजोऽसृजतेति वाक्यशेषविरोधात् । नहि स्वरूपबहुभावं सङ्कल्प्य तेजःप्रभृतिसर्जनं युक्तम् ।

ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೊರತು, ತೇಜಸ್ಸು, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತೇಜಸ್ಸು, ಅಪ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ ?

ईक्षणं तु प्रधानस्य ज्ञानहेतुसत्त्वगुणयोगेन वा कार्योन्मुखत्वेन वा अभिमानिन ईक्षितृत्वेन वा गौणमिति ।।

ಪ್ರಕೃತಿಯು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದರೆ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಈಕ್ಷಣವು ಕೇವಲ ಚೇತನಧರ್ಮವಷ್ಟೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಗುಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕೂಡಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು ॥ ತದೈಕತೇತೃಕೇಕಿತೃತ್ವಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಸಮ್ಮೇ ಅಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾಯೋಗಾತ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ತದೈಕತ್ವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ವಿವರಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಮಾನಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ತೇಜಃಪ್ರಭೃतीನಾಂ ದೇವತಾತ್ವೇನ ತದಾತ್ಮನಾ ಬಹುಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನೇಽಪ್ಯಯೋಗಾತ್

ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತೇಜಃ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಅಂತಹ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಿಣಾಮವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ನಿಯಾಮಕಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಸ್ಯ ನಿಯಮ್ಯಸೃಷ್ಟಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಸಂಕ್ಕಲ್ಪೇಽಪಿ ನಿಯಮ್ಯತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞತತ್ವಾತ್

ಮತ್ತು ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ನಿಯಾಮಕವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

एकस्यापीश्वरस्य गुहानयन्यायेन बहुत्वस्य द्युभ्वादिनयोक्तन्यायेन जननस्य च सम्भवात्,

ಒಬ್ಬನೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಗುಹಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಜನನವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

मुख्येक्षितृत्वेन लिङ्गेन कारणत्वादिना सत्पदवाच्यं ब्रह्मैवेति ॥

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇಂತಹ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ, ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

फले तु सदेवेत्यवधारणेन प्रधानस्यैव कारणत्वप्रतीत्या ईशो तदभावादित्यादिना चन्द्रिकोक्तदिशा जन्मादिसूत्राक्षेपसमाधी ॥४॥

ಫಲಫಲಿಭಾವ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸದೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷೇಪವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ  
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## सूत्रार्थरत्नावलिः

सदधिकरणम् (११३१४)

ॐ॥ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॥ॐ ॥१३

(अत्र अनेकप्रकरणात्मकं 'सदेव' इत्यादिस्थानं समन्वीयते)

ननु सत् प्रधानमेव भवेत् । न विष्णुः । सतः 'बहुस्याम्' (छां.६।२) इति बहुभावाख्या  
वकारित्वश्रवणात् । नच विकारित्वं परमात्मनि सम्भवति । 'अविकारः सदा शुद्धः' इत्यादिना  
तस्याविकारित्वात् । ततश्च 'प्रधानमेव सत्' इति, 'तस्यैव जगत्कर्तृत्वम्' इति प्राप्ते,  
सूत्रमाह -

೐॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ - ಇತಿ । ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - 'ಸದೇವ' (೬।೨)  
 ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣಾಸ್ಥಿತಸದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ, ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಕುತಃ?  
 ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್, 'ತದೈಕ್ಷತ' (ಛಾಂ.೬।೨।೩) ಇತಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠೈಕ್ಷತಾ ಇತಿ  
 ಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತದರ್ಶನಾಖ್ಯಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಏವಂ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಇತಿ ಇಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಶ್ರವಣಾತ್ ತೇನ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕಾರಿತ್ವಲಾಭಾತ್ । ಇಕ್ಷಣಸ್ಯಾಚೇತನೇ  
 ಪ್ರಧಾನೇ ಕಥಮಪ್ಯಯೋಗಾತ್ । ಮಾ ಭೂತ್ ತರ್ಹಚೇತನಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ । ಚೇತನಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್? ಇತಿ  
 ಚೇತ್ । ಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ಸರ್ಜಕತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ನಚ ಬಹುಭಾವಾಖ್ಯಪ್ರಧಾನಲಿಂಗಶ್ರವಣೇನ  
 ಸ ನ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತ' (ತೈ.ಆ.೩।೧೩।೧) ಇತ್ಯವಿಕಾರಸ್ಯಾಪಿ  
 ಬಹುಭಾವಶ್ರವಣೇನ ತಸ್ಯ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । 'ಸದೀತಿ ವಿಷ್ಣುರೇವೋಕ್ತಃ, ತಸ್ಯೈವ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಮ್' ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥  
 ಇತಿ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಲಿಪ್ತಾಂ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಪರಣಮಸ್ತು ॥

# ದಹರಾಧಿಕರಣ

(೧-೨-೫)

## ಭಾಗ - ೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ,  
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ,  
ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರೀ -  
ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ.

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

## ದಹರಾಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ

॥ ಅಥ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ - ॐ ॥ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॥ ॐ ॥ ೨೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ  
ಹೊರತು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ  
ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॥ ದಹರೇ “ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶಮ” ಇತಿ  
ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಾಲಪಾಕಾಶೋ ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನತು ಜೀವಾದಿಃ । ಕುತಃ? ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ  
“ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಯಾ” (ಛಾಂ. ೮-೨) ಇತ್ಯಾद्यುತ್ತರವಾಕ್ಯೋಕ್ತನಿರ್ಗತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ-  
ಧರ್ಮೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥೧॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅರ್ಥ -- ದಹರೇ = 'ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅವಹತಪಾಮ್ನಾ' ಮುಂತಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಹತಪಾಮ್ನಾಧಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೂಡುವುದರಿಂದ.

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾद्याಧಾರತ್ವಂ ವಿಣ್ಣೋರುಕ್ತಮ್ । ತच्च 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್  
ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ : ..... ಕಿಂ ತದತ್ರ  
ವಿಚಿಂತೇ .....' (ಛಾಂ. ೮-೧-೨.) 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ  
ಸಮಾಹಿತೇ ಉಭಾವಶ್ಚಿತ್ರಾ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ ವಿದ್ಯುನ್ಮಳಕ್ಷತ್ರಾಣಿ'  
(ಛಾಂ ೮-೧-೩) ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತಾಕಾಶವಿದೆ' ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ತಿಷ್ಠನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. 'ಆ ಸೂಕ್ತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?' ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಸೂಕ್ತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸಹ ಒಳಗೆ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಮಿಂಚು ನಕ್ಷತ್ರ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂತಹ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂದು.

ಈ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವ, ಆಕಾಶ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ 'ದಹರ' ಎಂಬ ಧರ್ಮದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥ'ವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ



ಅಧಾರಾಗವಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ = ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಉಕ್ತಮ್ = ಧರ್ಮವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು, ತಚ್ಚ = ಅಂತಹ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಮತ್ತು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಹೀಗಿದೆ -

ಅಥ = ಅನಂತರ, ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ = ಇಂತಹ ಹೃದಯವೆಂಬ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ, ಯದಿದಂ = ಯಾವ, ದಹರಂ = ಸಣ್ಣದಾದ, ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ = ಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯು ಇದೆಯೋ, ತಸ್ಮಿನ್ = ಅದರಲ್ಲಿ, ದಹರಃ ಆಕಾಶಃ = ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶವು ಇರುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.

ಶಿಷ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತದತ್ರ = ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ ವಿದ್ಯತೇ = ಏನಿದೆ?

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ = ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವು, ಅಂತರೇವ = ಒಳಗೇ, ಸಮಾಹಿತೇ = ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ, ಮತ್ತು ಉಭೇ = ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಅಮುಕ್ತರಿಬ್ಬರೂ, ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಉಭೌ = ಅಗ್ನಿ, ವಾಯುಗಳಿಬ್ಬರೂ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ಉಭೌ = ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರಿಬ್ಬರೂ, ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ = ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂದರೆ ಮಿಂಚು, ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, (ನೆಲೆಸಿವೆ), ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಆಕಾಶಸ್ಯ = ಆಕಾಶಕ್ಕೆ, ಪ್ರತೀಯತೇ = ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಮತ್ತು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾನ್ವೇಷ್ಯತಯಾ ಚ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾ ವ್ಯವಧಾನೇನ ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೌ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಜ್ಞಾತಿಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಮುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ - ಚಂದ್ರೇತಿ ॥ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' (ಬೃ. ೪-೮-೯) ಇತ್ಯಾದಿನೇತಿ ವರ್ತತೇ । ಆದಿಪದೇನ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತತಃ ಕಿಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ತತ್ವೇತಿ ॥ ತದಿತ್ಯಾವರ್ತತೇ । ಚಃ ಸಮುಕ್ತಯೇವಧಾರಣೇ ಚ । ತಥಾ ಚ 'ತತ್ರ' ಉದ್ದೋಗಶ್ರುತೌ ಯದಕ್ಷರನಯೋದಾಹೃತವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ತದೇವ ತಥಾ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವತ್ವಂ ಚಾಽಕಾಶಸ್ಯ 'ಅಥ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರತೀಯತೇ ಇತಿ ಯೋಜನಾ । ಯದಪಿ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟೇಷ್ಠರನಯೋದಾಹೃತಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಶ್ರುತಿಗತಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಪದಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮರೂಪರತಯಾ ವ್ಯಾಕೃತತ್ವಾದೇವಮನುವಾದೋಽನುಪಪನ್ನಃ । ತಥಾಽಪಿ ತಯೋಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಚಂದ್ರಸೂರ್ಯಪರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮತತ್ವಾದೇವಮುಕ್ತಿಃ ।

ಯದ್ವಾ - ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇಽಪಿ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಪದೇ ರೂಪಬ್ರಹ್ಮಪರೇ । ಅತಃ ಏವ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇಷ್ಠರನಯೇ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮ್' (ಕೃ. ೧೦-೧೨೪-೨) ಇತಿ ವಚನೇ ಸೋಮಶಬ್ದೋ ರೂಪರತಯಾ ವ್ಯಾಕೃತಃ । ತಥಾ ಚ ನ ಕೋಽಪಿ ವಿರೋಧಃ । ಅನೇನಾಕ್ಷರನಯೋಕ್ತಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾದ್ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯಾಕಾಶಾನಿಷ್ಠತಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ತೇನ ಅಸ್ಯಾಽಕ್ಷೇಪಿಕಾ ಸಂಜ್ಞಾತಿರೂಪಾ ಭವತಿ । एवं ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಸಮಾನಾಧಿಕರಣಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್

ವ್ಯವಧಾನೇನ ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥತ್ವರೂಪೋ ವಿಷಯಶ್ಚ ದರ್ಶಿತಃ । ನ चैवं 'चन्द्रादित्य' इति भाष्येण स चन्द्रादित्याद्याधारः किं दहराकाशः स्यात् ? आहोस्वित् तत्स्थः कश्चित् ? इति तत्त्वप्रदीपेन च विरोध इति वाच्यम् । तयोरक्षराधिकरणाक्षेपेणात्र पूर्वपक्ष इति दर्शयितुं प्रवृत्तत्वेन विषयप्रदर्शनायाप्रवृत्तत्वात् । 'आकाशस्य' इत्यनेन प्रसिद्धभूताकाशस्यैव सर्वाधारतया साक्षाद् हृत्पद್ಯस्थत्वमिति पूर्वः पक्षः प्रदर्शितः । तथा प्रश्नप्रतिवचनपूर्वकं साक्षादाकाशस्यैवात्र सर्वाधारतया हृत्पद್ಯस्थत्वकथनादिति पूर्वपक्षयुक्तिश्च प्रदर्शिता भवति । अत्र यद्यपि 'अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । तं चेद् ब्रूयुः ... किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । स ब्रूयाद् यावान् वाऽयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः । उभे अस्मिन् यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते । उभावग्रिश्च वायुश्च सूर्याचन्द्रमसाबुधौ । विद्युन्नक्षत्राणि' (छा.८-१-२) इत्यादिसमग्रवाक्यमुदाहर्तव्यम्, नतु विच्छिद्य । तथाऽप्य-  
पेक्षितांशोदाहरणेनैव पूर्तः विषयपूर्वपक्षयुक्त्यादेरेतावतैव ज्ञातुं शक्यत्वादुपयुक्तमात्र-  
मुदाहृतम् । यद्यपि 'यदिदमस्मिन्' इति श्रुतिपाठः । तथाऽपि समानजातीयश्रुत्यन्तरोप-  
सङ्ग्रहायैवमुदाहृतमिति ध्येयम् । श्रुतावयवशब्दः प्रमेयान्तरारम्भार्थः । 'ब्रह्मपुरम्' इत्येतद्  
ब्रह्मणः पुरं निवासस्थानमिति ब्रह्मैव पूर्णत्वात् पुरमिति च द्वेधा व्याख्येयम् । 'अन्तर्हृदये'  
इति सप्तम्यन्तम् । 'आकाशः' इति प्रथमान्तम् । तथा च एतस्मिन् ब्रह्मपुरे शरीरे यत्  
पुरं ब्रह्मास्ति 'अस्मिन्' तस्मिन् ब्रह्मणि 'दहरं' दध्नमल्पं 'पुण्डरीकम्' अञ्जं 'वेश्म'  
तस्य सद्गुरूपमस्ति अस्मिन् 'अन्तर्दहरः' अल्पो भूताकाशोऽस्ति । किं चातः 'तस्मिन्'  
आकाशेऽन्तर्यद् वर्तते 'तदन्वेष्टव्यं' ज्ञातव्यं मार्गितव्यं वा । ननु न घटादिवदन्वेषणं  
युक्तम्, अप्रत्यक्षत्वादित्यतस्तदेव विवृणोति - तद्वावेति ॥ वावेत्यवधारणे । तथा च  
तदेव 'विजिज्ञासितव्यं' विचारितव्यम् । इति गुरुणोक्ते 'तं' गुरुं प्रति 'चेत्' यदि शिष्याः  
'ब्रूयुः' पृच्छेयुः । किमिति ? 'अत्र' भूताकाशे यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमित्युक्तं  
'तत्' आधेयस्वरूपं 'किं' किमहिमं चेति । नच ब्रह्मपुरे ब्रह्मणो वेश्मेत्युक्त्यैवाऽकाशस्य  
ब्रह्मत्वनिश्चयात् प्रश्नायोग इति वाच्यम् । अन्यपुरेऽप्यन्यस्य वेश्मसम्भवादन्य-  
वेश्मन्यप्यन्यस्यावस्थानसम्भवात् तदुक्तेरनिश्चायकत्वात् । एवं शिष्यैः पृष्टे 'सः' गुरुर्ब्रूयात् ।  
किमिति ? हृदोऽन्तः अन्तर्हृत् तस्मिन्नयतेऽस्तीति व्युत्पत्त्या 'अन्तर्हृदये' तच्छब्दबोधे  
हृत्पद्वगतभूताकाशे द्यावापृथिव्याद्याश्रयः 'आकाशः' तदाख्यः परमात्माऽस्तीति ।  
नन्वणौ तस्मिन् कथं द्यावापृथिव्याद्यवस्थितिरित्यतस्तस्य व्यासत्वमाह - यावानिति ॥  
'अयं' बहिःस्थितः 'आकाशः' तदाख्यो भगवान् गुणतः परिमाणतश्च यावान्,  
एष आन्तरोऽपि तावानेव । तथा चाणावपि रूपे ईशज्ञत्त्या महत्त्वस्यापि सत्त्वाद्

भाष्यम् -स चाऽकाशो न विष्णुः । 'तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन् सर्वं  
प्रतिष्ठितम्' (महाना.१-१.) इति श्रुतेरिति । अत आह -

ಅನುವಾದ - ಈ ಆಕಾಶವಾದರೂ, ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಡಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸರ್ವಾಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ||'

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳೋಣ. 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

स च = अंतर्ह, आकाशः = आकाशव, विष्णुः = विष्णुर्वेಂದು, न = ಹೇಳಲಾಗದು, ಏಕೆಂದರೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ತಸ್ಯಾಂತೇ = ಹೃದಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸುಷಿರಂ = ಛಿದ್ರ ಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತತ್ವವಿದೆ, ತಸ್ಮಿನ್ = ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಂ = ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥವೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ = ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ, ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಹೀಗೆ

व्यासस्य तस्यानेकाधारत्वं युज्यत एवेति भावः । अन्यपरित्यागेनास्यैव जिज्ञास्यत्ये  
को हेतुरित्यतोऽस्य सर्वाधारत्वाख्यं महिमानमाह - उभ इत्यादिना ॥ अस्मिन्नन्तरे  
ये उभे मुक्तामुक्ते द्यावापृथिव्यौ देव्यौ 'समाहिते' समवस्थिते । एवमुभयविधौ अग्निश्च  
वायुश्चेत्येतौ देवौ समाश्रितौ । तथा उभौ मुक्तामुक्तौ सूर्याचन्द्रमसौ विद्युत् नक्षत्राणि  
च समाश्रितानीति छान्दोग्यभाष्यरीत्या श्रुत्यर्थः । न्यायविवरणे तद्विवरणरूपटीकायां  
- 'तस्मिन् यदन्तः' इत्यत्र हृत्पद्मस्थाकाशगतं ब्रह्मान्वेष्टव्यमित्युक्तम् । नच पद्मस्थस्य  
ब्रह्मत्वासिद्धिः । शरीरपुण्डरीकयोर्ब्रह्म प्रति पुरत्ववेश्मत्वोक्त्यैवा अन्वेष्टव्यस्य ब्रह्मत्वसिद्धेः ।  
तथा च पद्मे ब्रह्मास्तीत्युक्तेऽपि तद् ब्रह्म किम्प्रकारमिति भावेन पुनः 'किं तदत्र विद्यते'  
इति पृष्टे तत्प्रकारज्ञापनाय 'यावान्' इत्याद्याह गुरुः । अनेन च यद् ब्रह्मान्वेष्टव्यतयोक्तं  
तद्ब्रह्मान्तर्हृदये यावानेष प्रसिद्धाकाशस्तावान् सर्वोऽप्याकाशो वर्तते । तस्मिंश्चाऽकाशे  
पृथिव्यादिकं सर्वं समाश्रितम् । अपहृतपाप्मत्वादिगुणकं च तदित्येवमाकाशादि-  
सर्वाश्रयत्वादपहृतपाप्मत्वादिप्रकार उक्तो भवतीति प्रकारान्तरेण व्याख्यातम् । पूर्वपक्षी  
तु - 'हृदय आकाशे' इति पदं सप्तम्यन्तं कृत्वा दहराकाशस्थो व्याप्ताकाशोऽन्वेष्टव्य  
इति वा आकाश इति प्रथमान्तं कृत्वा प्रागुक्तदहरभूताकाशमनूय यावानित्यनेन  
बाह्याकाशतुल्यतया तं विशिष्य जिज्ञास्यत्वेन तत्र द्यावापृथिव्यादिकमुच्यत इत्याह ।

ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. (೧)

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ || ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ || ॐ

‘ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೇ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಗೃಹ್ಯತೋಽಪಿಪಾಸಃ  
ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇಶ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ’ (ಛಾಂ. ೮-೨-೩)  
ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಪೇಭ್ಯೋ ದಹರೇ ವಿಷ್ಣುರೇವ ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವಾತನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ, ಪಾಪಲೇಪರಹಿತನೂ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದವನೂ, ದುಃಖರಹಿತನೂ, ನ್ಯೂನತೆ ಇಲ್ಲದವನೂ, ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಸತ್ಯವಾದ ಕಾಮನೆ ಉಳ್ಳವನೂ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹವನೇ ಹುಡುಕಲು (ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು, ಹಾಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ದಹರಃ = ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ, ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನ್ವಸ್ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥಿತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಚಾಕಾಶಸ್ಯ ‘ಆಕಾಶಸ್ತದ್ವಿಜ್ಞಾತ್’ (ಬ್ರ.ಸು. ೧.೧.೨೨) ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥಿತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಿಚತೀತೃತ ಆಹ - ಸ ಚೇತಿ || ಸ್ವತಃ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಮುಚ್ಯೇ ವಾ । ತಥಾ ಚ ಯಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥಿತ್ವೇನ ಚ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಃ ‘ಸ ಚಾಕಾಶೋ ನ ವಿಷ್ಣುಃ’ ಭೂತಮೇವ ನತು ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಕುತೋ ವಾ ನ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಯಾನ್ತ ಇತಿ || ಸ ಚೇತ್ಯನುಷ್ಠತಶ್ಚಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿವಿಕ್ತಸುಷಿರಪದೇನಾನ್ವೀಯತೇಽವಧಾರಣೇ ಚಾಯಮ್ । ಶ್ರುತಿಸಮಾನೋಕ್ತೃಪುಲಕ್ಷಕಂ ಚೈತತ್ । ತಥಾ ಚ ‘ತಸ್ಯಾನ್ತೇ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ‘ಸುಷಿರಪದಶ್ರುತೇಃ’ ಸುಷಿರಶಬ್ದಶ್ರವಣಾತ್ ಸುಷಿರಸ್ಯ ಛಿದ್ರಾತ್ಮಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಶ್ರುತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥಿತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ‘ತಸ್ಯ’ ‘ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಮ್’ ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಯಕೋಶಸ್ಯ ‘ಅನ್ತೇ’ ಅನ್ತರೇ ತನ್ಮಧ್ಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ‘ಸುಷಿರಂ’ ಛಿದ್ರಮಸ್ತಿ, ತस्ಮಿನ್ ‘ಸರ್ವಂ’ ಜಗತ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ ।

भाष्यम् -स चाऽकाशो न विष्णुः । 'तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन् सर्वं  
प्रतिष्ठितम्' (महाना.१-१.) इति श्रुतेरिति । अत आह -

ಅನುವಾದ - ಈ ಆಕಾಶವಾದರೂ, ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಡಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.  
'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ||'

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿಯೆ  
ಎಂಬ ಹೇಳೋಣ. 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ, ಆಕಾಶಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಷ್ಣು  
ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ ಪದ್ಧತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ?  
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

स च = अंतर्ह, आकाशः = आकाशव, विष्णुः = विष्णुर्वन्द्य, न = ಹೇಳಲಾಗದು,  
ಏಕೆಂದರೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ತಸ್ಯಾಂತೇ = ಹೃದಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸುಷಿರಂ  
= ಛಿದ್ರ ಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತತ್ವವಿದೆ, ತಸ್ಮಿನ್ = ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ,  
ಸರ್ವಂ = ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥವೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ = ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ, ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಹೀಗೆ

व्यासस्य तस्यानेकाधारत्वं युज्यत एवेति भावः । अन्यपरित्यागेनास्यैव जिज्ञास्यत्वे  
को हेतुरित्यतोऽस्य सर्वाधारत्वाख्यं महिमानमाह - उभ इत्यादिना ॥ अस्मिन्नन्तरे  
ये उभे मुक्तामुक्ते द्यावापृथिव्यौ देव्यौ 'समाहिते' समवस्थिते । एवमुभयविधौ अग्निश्च  
वायुश्चेत्येतौ देवौ समाश्रितौ । तथा उभौ मुक्तामुक्तौ सूर्याचन्द्रमसौ विद्युत् नक्षत्राणि  
च समाश्रितानीति छान्दोग्यभाष्यरीत्या श्रुत्यर्थः । न्यायविवरणे तद्विवरणरूपटीकायां  
- 'तस्मिन् यदन्तः' इत्यत्र हृत्पद्मस्थाकाशगतं ब्रह्मान्वेष्टव्यमित्युक्तम् । नच पद्मस्थस्य  
ब्रह्मत्वासिद्धिः । शरीरपुण्डरीकयोर्ब्रह्म प्रति पुरत्ववेक्षमत्वोक्त्यैवा अन्वेष्टव्यस्य ब्रह्मत्वसिद्धेः ।  
तथा च पद्मे ब्रह्मास्तीत्युक्तेऽपि तद् ब्रह्म किम्प्रकारमिति भावेन पुनः 'किं तदत्र विद्यते'  
इति पृष्टे तत्प्रकारज्ञापनाय 'यावान्' इत्याद्याह गुरुः । अनेन च यद् ब्रह्मान्वेष्टव्यतयोक्तं  
तद्ब्रह्मान्तर्हृदये यावानेष प्रसिद्धाकाशस्तावान् सर्वोऽप्याकाशो वर्तते । तस्मिंश्चाऽकाशे  
पृथिव्यादिकं सर्वं समाश्रितम् । अपहृतपाप्मत्वादिगुणकं च तदित्येवमाकाशादि-  
सर्वाश्रयत्वादपहृतपाप्मत्वादिप्रकार उक्तो भवतीति प्रकारान्तरेण व्याख्यातम् । पूर्वपक्षी  
तु - 'हृदय आकाशे' इति पदं सप्तम्यन्तं कृत्वा दहराकाशस्थो व्यासाकाशोऽन्वेष्टव्य  
इति वा आकाश इति प्रथमान्तं कृत्वा प्रागुक्तदहरभूताकाशमनूय यावानित्यनेन  
बाह्याकाशतुल्यतया तं विशिष्य जिज्ञास्यत्वेन तत्र द्यावापृथिव्यादिकमुच्यत इत्याह ।

ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. (೧)

भाष्यम् - ॐ ॥ दहर उत्तरेभ्यः ॥ ॐ

‘य आत्माऽपहतपाप्मा विजते विमृत्युर्विशोकोऽविजिघत्सोऽपिपासः  
सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः’ (छां. ८-७-३)  
इत्यादिभ्य उत्तरेभ्यो गुणेभ्यो दहरे विष्णुरेव ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವಾತನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ, ಪಾಪಲೇಪರಹಿತನೂ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದವನೂ, ದುಃಖರಹಿತನೂ, ನ್ಯೂನತೆ ಇಲ್ಲದವನೂ, ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಸತ್ಯವಾದ ಕಾಮನೆ ಉಳ್ಳವನೂ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹವನೇ ಹುಡುಕಲು (ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು, ಹಾಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ದಹರಃ = ಹೃತ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ, ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

(೧) भाष्यदीपिका - नन्वस्त्वाकाशस्य सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वं तस्य चाऽकाशस्य  
‘आकाशस्तल्लिङ्गात्’ (ब्र.सू. १.१.२२) इति न्यायेन विष्णुत्वेन विष्णोरेव हृत्पद्मस्थत्वं  
सिद्धयतीत्यत आह - स चेति ॥ चस्त्वर्थः, प्रतिज्ञासमुच्चये वा । तथा च यः  
सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वेन च श्रुत्युक्तः ‘स चाऽकाशो न विष्णुः’ भूतमेव नतु  
विष्णुरित्यर्थः । कुतो वा न विष्णुरित्यत आह - तस्यान्त इति ॥ स  
चेत्यनुषक्तश्चशब्दोऽत्र बुद्ध्या विविक्तसुषिरपदेनान्वीयतेऽवधारणे चायम् ।  
श्रुतिसमानोक्त्युपलक्षकं चैतत् । तथा च ‘तस्यान्ते’ इति वाक्ये ‘सुषिरपदश्रुतेः’  
सुषिरशब्दश्रवणात् सुषिरस्य छिद्रात्मकप्रसिद्धाकाशस्यैव श्रुतेः सर्वाधारतया  
हृत्पद्मस्थत्वोक्तेः तत्समाख्यानादित्यर्थः । ‘तस्य’ ‘पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं  
चाप्यधोमुखम्’ इति पूर्ववाक्ये प्रकृतस्य हृत्पद्मकोशस्य ‘अन्ते’ अन्तरे तन्मध्ये सूक्ष्मं  
‘सुषिरं’ छिद्रमस्ति, तस्मिन् ‘सर्वं’ जगत् प्रतिष्ठितमिति तैत्तिरीयश्रुत्यर्थः ।

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಆತ್ಮಾ = ಸಕಲನಿಯಾಮಕನೋ, ಅಪಹತಪಾಪ್ನಾ = ಪಾಪಲೇಪಗಳಿಂದ ರಹಿತನೋ, ವಿಜರಃ = ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೋ, ವಿಮೃತ್ಯುಃ = ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದವನೋ, ವಿಶೋಕಃ = ದುಃಖರಹಿತನೋ, ಅವಿವಿಘತಃ = ಹಸಿವು ಇಲ್ಲದವನೋ, ಅಪಿಪಾಸಃ = ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲದವನೋ, ಸತ್ಯಕಾಮಃ = ಸತ್ಯವಾದ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವನೋ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ = ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಂತಹ ಸಂಕಲ್ಪ ಉಳ್ಳವನೋ, ಸಃ = ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, ಅನ್ವೇಷ್ಯಃ = ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಸಃ = ಅವನೇ, ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ = ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನು, ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದುವು, ಗುಣೇಭ್ಯಃ = ಗುಣಗಳಿಂದ, ದಹರೇ = ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

**ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಯೋಽಜ್ಞನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ' (ಬೃ.೪-೫)**

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ || 'ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಭ್ಯಃ 'ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ವಿಷಯವಾಕ್ಯಾನಂತರಭಾವಿಭ್ಯಃ 'ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಉಕ್ತೇಭ್ಯಃ' ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ | ಇತ್ಯಾಥುತ್ತರವಾಕ್ಯೇಭ್ಯ ಇತಿ ಸಂವಸಿತಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ 'ಗುಣೇಭ್ಯಃ' ಗಣವಚನೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇತುವಸಿದ್ಧಿಪರಿಹಾರಾಯ ಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣಮ್ | ಆದಿಪದೇನ 'ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಗುಣೇಭ್ಯ ಇತ್ಯನೇನೋತ್ತರಪದಮುತ್ತರತ್ರ ಶ್ರುತಾನೇಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗುಣೋಪಲಕ್ಷಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | 'ದಹರೇ' ಹೃತ್ಪದಗತಾಲ್ಪಾಕಾಶೇ ಇತ್ಯನೇನ ಸೂತ್ರೇ 'ದಹರೇ' ಇತಿ ಸಪ್ರಪ್ಯಂತಂ ಪದಂ, ನ ಪರಮತ ಇವ ಪ್ರಥಮಾಂತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಸ್ಥಿತೋಽನ್ವೇಷ್ಯತಯೋಕ್ತ ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ | ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಾದನುವೃತ್ತಸ್ಯ ವಿಧೇಯಪರಸ್ಯ ತತ್ವಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ | ಅನೇನ - 'ಯಃ' ಇತಿ ದಹರವಾಕ್ಯಾದುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯೋ 'ದಹರೇ' ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತಯೋಕ್ತಃ 'ತತ್' ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿರिति ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ | ಯೋ ಹೃತ್ಪದಾಕಾಶಗತಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ 'ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ' (ಛಾ.೮.೧.೫) ಇತಿ ಪ್ರಾಕ್ ಶರೀರಸ್ಯ ನಾಶೇನಾವಧ್ಯತ್ವೇನೋಕ್ತಃ ಸಃ 'ಅಪಹತಪಾಪ್ನಾ' ನಿಯಮೇವ ಸ್ವತೋಽಪಹತಪಾಪ್ನಾ ಪಾಪಾತ್ಯಂತಾಭಾವವಾನಿತಿ ಯಾವತ್ | ಅತ ಏವ ನ ತತ್ಕಾರ್ಯ ಜರಾದಿಕಮಸ್ಯೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ವಿಜರ ಇತ್ಯಾದಿನಾ || 'ಅವಿಜಿಘತ್ಸಃ' ಬುಭುಕ್ಷಾರಹಿತಃ | 'ಅಪಿಪಾಸಃ' ಪಾನೇಚ್ಛಾರಹಿತ ಇತಿ | 'ಬುಭುಕ್ಷಾದಿನಾ ಪಿಡಾಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ' ಇತಿ ಜ್ಞಾನಪಾದೀಯटीकोक्तेर्नादिन-ಪಾನೇಚ್ಛಾಭಾವೋಽभिधीयते, ಪ್ರमाणಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ | ಕಿಂತು ತತ್ಪಿಡಾಭಾವಃ | ಅತ್ರ ಹೇತುಃ - ಸತ್ಯಕಾಮ ಇತಿ || ತಸ್ಯ ಯದಿಷ್ಟಂ ತತ್ ಸ್ವತಃ ಏವ ಭವೇದिति ಸತ್ಯಕಾಮಃ | ತತ್ರಾಪಿ ಹೇತುಃ - 'ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಅಪ್ರತಿಹತಸಂಕಲ್ಪ ಇತಿ | ಯ ಏವಮ್ಭೂತಃ ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ |

‘ಸ एष सर्वेभ्यः पाप्मभ्य उदितः’ (छां. १-६-७) इत्यादिना विष्णोरेव हि ते गुणाः ।

ಅನುವಾದ - ‘ಯಾವಾತನು ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ, ದುಃಖ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಮುಪ್ಪು, ಮರಣ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾಟಿದ್ದಾನೋ, ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ’. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ‘ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಅರಸಾಯಾ = ಹಸಿವು, ಪಿಪಾಸೇ = ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು, ಶೋಕಂ = ದುಃಖವನ್ನು, ಮೋಹಂ = ಮೂಛೆಯನ್ನು, ಜರಾಂ = ಮುಪ್ಪನ್ನು, ಮೃತ್ಯುಂ = ಮರಣವನ್ನು, ಅತ್ಯೇತಿ = ದಾಟಿದ್ದಾನೋ, ಸ ಏಷಃ = ಅಂತಹ ಇವನೇ, ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಭ್ಯಃ = ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ, ಉದಿತಃ = ರಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ’, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ತೇ ಗುಣಾಃ = ಹಿಂದಿನ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಹಿ = ಭಗವಂತನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ.<sup>(१)</sup>

भाष्यम् — ‘नित्यतीर्णश्रिनायादिरेक एव हरिः स्वतः ।

अश्रिनायादिकानन्ये तत्प्रसादात् तरन्ति हि ॥’

इति पात्रे ॥

ಅನುವಾದ - ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬೇರೆಯವರೂ ಸಹ ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು ಎಂದು ಪದ್ವಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

(१) भाष्यदीपिका - अपहृतपाप्मत्वादिकं कथं विष्णुत्वनिश्चायकं, तद्गतत्वेना-  
सिद्धत्वादित्यत आह - य इति ॥ बृहदारण्यकश्रुतिरियम् । यः ‘अश्रिनाया’ अश्रिनेच्छा।  
‘पिपासा’ पानेच्छा । ते ‘अत्येति’ अतिक्रम्य वर्तते । यश्च ‘शोकं’ दुःखं ‘मोहं’  
मूर्छां ‘जरां’ मरणं चाप्येतीत्यर्थः । अत्रत्यस्य यच्छब्दस्य ‘तमात्मानं विदित्वा’ इति  
तच्छ्रुतिस्थितच्छब्देनान्वयः । ‘स एषः’ इति छन्दोगश्रुतिः । ‘स एषः’ परमात्मा  
‘पाप्मभ्यः’ पापेभ्यः ‘उदितः’ नित्यं स्वत एवोद्गतः पापरहित इत्यर्थः । ‘इत्यादिना’  
वाक्येन आदिशब्देन सत्यकामत्वादिगुणान्तरबोधकवाक्यानि गृह्यन्ते । हिशब्दो यत  
इत्यर्थे । ते अपहृतपाप्मत्वादिरूपोत्तरवाक्योक्ताः सिद्धा इति शेषः । तस्मान्न तेषां  
विष्णुलिङ्गत्वनिश्चय इति वाक्यशेषेणास्यान्वयः । अन्यत्र पापाद्यभावस्य कयश्चिद्योगेऽपि  
सर्वथा सत्यकामत्वादिकं न युज्यत इति ज्ञापनायाऽदिशब्दबहुवचनयोः प्रयोगः ।



ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆದರೂ ಸಹ ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಇರಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸ್ವತಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ, ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶನಾಯಾದಿಃ = ಅನಾದ್ಯಂತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದವನು, ಏಕ ಏವ = ಒಬ್ಬನೇ ಆದ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಅನ್ಯೇ = ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನ್ = ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು, ತರಂತಿ = ದಾಟುತ್ತಾರೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪಾದ್ಯೇ = ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (೧)

## भाष्यम् - सापेक्षनिरपेक्षयोश्च निरपेक्षं स्वीकर्तव्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಸಹಜವಾಗಿ ಇವೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧಿನಿವನಾಗಿವೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವಿಕೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣವೆಂದರೆ, ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ, ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ' ಎಂಬ ಗುಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸಾಪೇಕ್ಷ-ನಿರಪೇಕ್ಷಯೋಶ್ಚ = ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ನಿರಪೇಕ್ಷಂ = ಸ್ವತಂತ್ರವಾದದ್ದೇ, ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಂ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು, (೨)

(೧) भाष्यदीपिका - तथाऽपि नैते गुणा विष्णोरेव, रमादिष्वपि सम्भवादित्यत आह - नित्येति ॥ 'स्वतः' अन्यानपेक्षया नित्यं तीर्णा अशनायादयो येन स हरिरिक एव, नान्योऽस्ति । हरेरन्ये रमाब्रह्मादयस्तु 'अशनायादिकान्' अशनपानेच्छाशोकादिदोषान् 'तत्प्रसादात्' तस्य हरेरनुग्रहादेव 'तरन्ति' अतिपन्ति, न स्वत इत्यर्थः । हिशब्दः प्रसिद्धौ । 'पात्रे' उक्तमिति शेषः । अतो निरपेक्षगुणानामन्यत्राभावाद् विष्णोरेवेत्युक्तमिति भावः ।

(೨) भाष्यदीपिका - ननु रमादिष्वपहतपाप्मत्वादीनामन्यानधीनानाम भावेऽपि यथाकथञ्चित् सत्त्वादन्यगतैस्तैः कथं विष्णुत्वनिश्चय इत्यत आह - सापेक्षेति ॥ 'सापेक्षम्' अन्याधीनं 'निरपेक्षम्' अन्यानधीनं तयोर्मध्ये इत्यर्थः । चोऽवधारणे,

ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸತ್ಯಕಾಮೋಽಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್ |

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮನ್ಯೇಷಾಂ ಭವೇತ್ ತತ್ಕಾಮ್ಯಕಾಮಿತಾ ||'

ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದೇ ||

ಅನುವಾದ - ನಾಶರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪರಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವ, ನಿರಪೇಕ್ಷತ್ವಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಪಹತಮಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಭಾವರೂಪವಾದ ಗುಣಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.

ಸತ್ಯಕಾಮಃ = ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು, ತಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಋತೇ = ಆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಪರಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೇವತೆಯು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ = ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಗುಣವು, ತತ್ ಕಾಮ್ಯಕಾಮಿತಾ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಕಾಮನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಭವೇತ್ = ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ಇತಿ ಚ = ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರನೆಂದು, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು. (೧)

ನಿರಪೇಕ್ಷಮೇವೇತಿ ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ | ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಕಮಿತಿ ವಿಶೇಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾಲ್ಲಭ್ಯತೇ | 'ಸ್ವೀಕರ್ಮ್ಯ' ಲಿಂಗತ್ವೇನೇತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಚ ವಿವಕ್ಷಿತಲಿಂಗಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾತ್ತೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ಭಾವಃ |

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಕಿಂಚ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವನಿರಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಿತಾನಾಮಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದೀನಾಮ-ಭಾವರೂಪಾಣಾಮನ್ಯತ್ರಾಽಕಾಶಾದೌ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾಽಭಿಮಾನಿದ್ವಾರಾ ವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿದ್ ವೃತ್ತಾವಪಿ ನ ಕಥಂಚಿದನ್ಯತ್ರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾಽಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ಯುಕ್ತಸ್ತೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯ ಇತ್ಯಾಹ - ಸತ್ಯಕಾಮ ಇತಿ || 'ಅವ್ಯಯಮ್' ಅಕ್ಷೀಣಕಾಮಮಮೋಽಕಾಮಂ ಸತ್ಯಕಾಮಂ ವಿಷ್ಣುಮ್ 'ಋತೇ' ವಿನ್ಯಾ 'ಪರೋಽನ್ಯಃ' ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಶ್ಚ ನಾಸ್ತಿ | ವಿಷ್ಣೌ ತದ್ವಾದವಸ್ಯ ತದನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ತದಭಾವಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದನಾಯ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಃ | ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯೇಷಾಂ ರಮಾದೀನಾಂ ಕಚಿದಾಗಮೇ ಪ್ರತೀಯಮಾನಮಪಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ 'ತತ್ಕಾಮ್ಯಕಾಮಿತಾ' ವಿಷ್ಣುಕಾಮನಾವಿಷಯವಿಷಯಕಕಾಮನಾವತ್ವ ರೂಪಮೇವ ಭವೇತ್ ಮುಖ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಂ ಸ್ವತಃ ಪರಾಧೀನಂ ಚೇತಿ ಯಥಾ

## ಶ್ರೀಪಂಚನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

॥ ॐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॥ ॐ ॥ ೧೪ ॥

ಚಂದ್ರೇತ್ಯಾದೇರಯಮರ್ಥಃ । ಅಥ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತ್ಯಾಸ್ಥಾಯತೇ । ತತ್ರಾಕಾಶಸ್ಯ  
ಚಂದ್ರಾಧಾಧಾರತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ಸ ಚಾಕಾಶಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯೋ ಭೂತಾಕಾಶೋ ನ ವಿಷ್ಣುಃ ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಆದಿ' ಪದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ  
ಅರ್ಥ - 'ಆದಿ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ  
ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು  
ವಿಷ್ಣುವೆಂದಲ್ಲ.

‘ಹೃದಯಂ ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್’ ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್’ ಇತಿ  
ಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಂವಾದಾತ್

‘ಹೃದಯಂ ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್’ ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್’  
ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತ್ಯಂತರದ ಸಂವಾದ ಇರುವುದರಿಂದ,

‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವೇತಿ, ತನ್ನ । ಸಿದ್ಧಿವ್ಯತಿತೀಯವಂ  
ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಭಿಧೀಯತೇ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು, ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ  
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಏನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತೋ ಅದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಚಂದ್ರಾಧಾಧಾರೋ ವಿಷ್ಣುರೇವಾತ್ರ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ, ನಾಕಾಶಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ  
ಹೊರತು ಆಕಾಶವಲ್ಲ.

ದ್ವಿವಿಧಂ, ನ ತಥಾ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ ಕಿಂ ತ್ವೇಕವಿಧಂ, ತच्च मुख्यं विष्णावेव, अन्यत्र तु  
पारिभाषिकमिति भावः । ‘स्कान्दे’ उक्तमिति शेषः । अतः सत्यकामत्वादिविवक्षया  
विष्णोरेव हि ते गुणा इत्युक्तं युक्तमिति भावः ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽ विजिघित्सोऽपिपासः  
सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः’ इत्युत्तरवाक्यविरोधात् ।

‘ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋ ವಿಜಿಘಿತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ  
ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಅಸಾಧಾರಣ-  
ಗುಣಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಈ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ  
ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

‘अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तराऽकाशस्तस्मिन्  
यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्, तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्’ इत्यन्वेष्टव्यतया यो निर्दिष्टो विष्णुः  
दहराकाशस्थः तद्ब्रह्मपाकाशसन्निहितं सर्वमुच्यते ।

‘ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ  
ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಽಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್, ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’  
ಎಂಬುದಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೋ ಇವನು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ.  
ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನಲ್ಲಿ  
ಎಲ್ಲವೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

‘यावान् वाऽयमाकाशस्तावानधोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् यावापृथिवी’  
इत्यादिना ।

‘ಯಾವಾನ್ ವಾಽಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಽಧೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್  
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.  
ಇದರಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

अथवा विष्णुमेव न बाह्याकाशं व्यापकं हृत्कुहरस्थाकाशशब्देन निर्दिश्य  
तत्स्थं सर्वमुच्यते ।

ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಲ್ಲ; ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ  
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂದು ‘ಆಕಾಶ’  
ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಉಃ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕश्च ವಿಷ್ಣುರೇವೈತच्छ्रुत्यन्तरಸಂವಾದೇನ  
ದೃಢೀಕರೋತಿ - ಯೋಽಶನಾಯಾ ವಿಜಿಘಿತಿಸಾ ಕ್ಷುದಿತೀರ್ಥಃ ।

'ಉಭೇ ಆಸಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತವೆ  
ಎಂದು ಶ್ರುತಕೃತರಸಂವಾದದಿಂದ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯೋಽಶನಾಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಹಸಿವೆ  
ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

ನನ್ವಶನಾಯಾದಿಪಿಪಾಸಾಘತಿಕ್ರಮಣಂ ನ ವಿಷ್ಣೋರೇವ, ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ ಸಂಭವಾದಿತ್ಯಾ-  
ಶಕ್ತಿತ ಆಹ - ನಿಯೇತಿ ॥

ಹಸಿವೆ, ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಗುಣಗಳಿರುತ್ತವಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನच दहराकाशस्याप्यपहतपापमत्वादिकं किञ्चिदाशङ्कनीयम्, अप्रसक्तप्रतिषेध-  
प्रसङ्गात् । भगवदनुकूलेच्छावत्त्वमेव मुक्तानां सत्यकामत्वमित्यर्थः ॥

ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು  
ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ  
ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವು ಭಗವಂತನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ  
ಅನುಕೂಲವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

श्रीमद्भुमद्भ्रीममध्वान्तर्गतारामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः॥ॐ॥

तत्त्वप्रकाशिका -

॥ ॐ दहर उत्तरेभ्यः ॥ ॐ ॥ १४ ॥

अत्र 'यो वेद निहितं गुहायाम्' । 'तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मम्' । 'हृदि त्वेष  
आत्मा' इत्यादिश्रुतिभिः ब्रह्माकाशजीवेषु साधारणस्य हृत्पद्मस्थत्वलिङ्गस्य भगवति  
समन्वयप्रतिपादनादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಂಗತಿ ವಿಚಾರ - 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮ್', 'ಯಾರು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೋ', 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್', 'ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶ ಇದೆ', 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ' 'ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಇದ್ದಾನೆ'.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು, ವಿಷ್ಣು, ಆಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯ-ಸಂಗತಿ, ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುदाಹृत्य ವಿಷಯಾದಿಕಂ च सूचयन् सयुक्तिकं पूर्वपक्षं सूचयति - चन्द्रेति ।।**

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಚಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'एतस्य वाऽक्षरस्य' इत्यादिना विष्णोश्चन्द्रादित्याधारत्व-मुक्तं तच्छन्दोगश्रुतौ हृत्पद्मस्थस्योच्यते ।**

'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಚಂದ್ರ, ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು, ಆದರೆ ಅದೇ ಚಂದಾದ್ಯಾ-ಧಾರತ್ವವು ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

**तत्त्वप्रकाशिका - 'एतस्मिन्नक्षरपुरे दहरं पुण्डरीकं वेङ्गम दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । तं चेद् ब्रूयुः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । स ब्रूयाद्यावान् वा अयमाकाशस्तावानेधोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् चावापृथिवी' इत्यादिना ।**

ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಂಗ್ಮ ದಹರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಃ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ । ತಂ ಚೇದ್ ಬ್ರೂಯುಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ । ಸ ಬ್ರೂಯಾದ್ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಧೋಽನ್ತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ',

‘ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಹೃದಯಕಮಲವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಏನು ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು ? ಏನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃತ್‌ಕಮಲವಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ, ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಅಷ್ಟುವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಇವನು ಸಮಗ್ರ ದ್ಯುಲೋಕ, ಭೂಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತಸ್ಯ ಚ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ವೇಽಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ  
ಚಾನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯತಾ ।

ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತದ್ವದಯಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ವಿಷ್ಣೋರಥಾಕಾಶಸ್ಯೋತ  
ಜೀವಸ್ಯೇತಿ ಸಂಶಯಃ । ಉಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಸಂದೇಹವಿಜಮ್ ।

ಅಂತಹ ಹೃದಯಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವವೇ ವಿಷಯ. ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುವೋ, ಆಕಾಶವೋ, ಅಥವಾ ಜೀವನೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಶ್ರುತಿಗಳು ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವಮಾಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ತಾವತ್ಪೂರ್ವಃಪಕ್ಷಃ ।  
‘ದಹರೇಽस्ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ’ ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಿಸ್ತವಣಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ‘ಉಭೇ  
ಅಸ್ಮಿನ್’ ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶವೇ ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನನ್ವಸ್ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃದಯಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವಮ್ । ತಸ್ಯ  
ಚಾಽಽಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವಸಿದ್ಧಿರೀತಿಯತ ಆಹ - ಸ  
ಚೇತಿ ॥

ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪೋಣ, ಆದರೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಸೂತ್ರದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಚ ಆಕಾಶಃ ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಾತ್ರೋಕ್ತಾಽಽಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುಃ । 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖಿರಮ್' ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಥತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದ್ವಿಶೇಷಃ ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖಿರಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್ ಅಸ್ತು ಆಕಾಶಶಬ್ದೇನ ಸುಖಿರಮೇವ । 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತಿ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಥಾಕಾಶಗತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ । ತಥಾ ಸತಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ ।

'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸುಖಿರವೇ' ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲಿ. ಆದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೇಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತಥಾ ಹಿ । ತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಚಿತೇ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಚಿತ ಇತಿ ಪರಿಹಾರಂ ವಿನ್ಯಾ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದೇರಭಿಪ್ರಾಯಾಸಙ್ಗತಿಃ ।

ಹೇಗೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭ್ಯರ್ಥಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ 'ಯಾವಾನ್ವಾನ್ವಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರವು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ತ್ವಸ್ತೃತ್ವಾನ್ವಯಃ । ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಥಮುಪಾಸ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಂ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶ ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತಾಕಾಶಮೇವ ವಿಶಿಷ್ಟೋಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿಪರಿಹಾರಸಂಶ್ಲೇಷಾತ್ ।



ಆದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ -

ಹೇಗೆಂದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಆ ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿವೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಪರಿಹಾರೇ ಕಥ್ಯತ ಇತ್ಯನ್ವಯೋಪಪತ್ತಿಃ ।

'ಯಾವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನ್ವಯ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತस्ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸುಖರಿಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿವಿರೋಧಾತ್ । ತಸ್ಮಾದಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಮ್ ।

'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಕಲಾಧಾರನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅದೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಜೀವಸ್ಯ ವೈತಙ್ಗವೇತ್ । उत्तरत्र 'परंज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत एष आत्मेति होवाच' इति जीवस्य 'य आत्माऽपहतपाप्मा' इत्युक्तहृत्पदस्थात्मतया परामर्शात् दहरस्थत्वलिङ्गाच्च ।

ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮುಂದಿನ ಬಿಂಡದಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ', 'ಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನು ಪ್ರಕಾಶ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಇವನೇ ಆತ್ಮನು'. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ', ಎಂದು ಯಾವ ಹೃತ್ತದ್ವೈತನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಅವನೇ ಜೀವನು. ಹಾಗೂ 'ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತದ್ವಿ ಅಣೋರ್ಜೀವಸ್ಯೈವ ಯುಕ್ತಂ ನ ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಹಃಃ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಅಣುರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಣುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನೇ ಇರಲು ಅರ್ಹ; ಹೊರತು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚಾನ್ವಯಾಭಾವದೋಃ । ವಿಣ್ಣುಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಾಮ್ಯಾತ್ । ಅತೋ ಭಗವದಿತರದೇವ ಚಂದ್ರಾದಿತೀಯಾಧಾರಾಕ್ಷರಮಿತಿ ।**

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನ್ವಯಾಭಾವದೋಷವು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಈ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ದೋಷವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದು ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶ ಅಥವಾ ಜೀವರುಗಳೇ, ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾರೆ, ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೂ ಆಶ್ರಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಆಕ್ಷರನೂ, ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥ ದಹರಪದ್ಧಸ್ಯೋ ವಿಣ್ಣುರೇವ ಭವೇತ್ । ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮೇತ್ಯಾದಿನೋತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಾಪಹತ- ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗುಣಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।**

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಮೊದಲಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಕಂ ಕಯಂ ವಿಣ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಯ ಇತಿ ॥**

'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ' ಮುಂತಾದವು ವಿಷ್ಣುತ್ವಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ಯೇತಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ತತೆ । ನ ಚಾಕಾಶಸ್ಯಾಪಿ ಪಾಪಾಭಾವೇನೈತೆ ಗುಣಾ ಯುಕ್ತಾ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯಾಚೇತನಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಭಾವೇನ ನಿಷೇಧಾಯೋಗಾತ್ ।**

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅತ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಭೂತಾಕಾಶವು ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಗಳು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದ ಗುಣವನ್ನೇ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಗಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಆಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪವಿರಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದು, ಅಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಣ್ಣೋಚೇತನತ್ವಾದಸ್ತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ।**

ವಿಷ್ಣುವಾದರೂ ಸಹ ಚೇತನನಾದುದರಿಂದ ಪಾಪ ಇರಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ನಿಷೇಧವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಥಾಪಿ ನೈತೇ ಗುಣಾ ವಿಣ್ಣೋರೇವ ಸಮಾಧಿಷ್ವಪಿ ಸಮ್ಮವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಿಯತೇತಿ ॥ ನನು ಯಥಾಕಥಾಪಿ ತೇಽನ್ಯತ್ರ ಗುಣಾಃ ಸಂತ್ಯೇವ ಅತಃ ಕಥಂ ತೈರ್ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಸಾಪೇಕ್ಷೇತಿ ॥ ಅಪಹತಪಾಮತ್ವಾದಿನಾಂ ಕಥಾಪಿ ದನ್ಯತ್ರ ವೃತ್ತಾವಪಿ ನ ಕಥಾಪಿ ದನ್ಯತ್ರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಇತ್ಯಾಶಯೇನಾಽಽಹ - ಸತ್ಯಕಾಮ ಇತಿ ॥**

ಆದರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಿತ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲೂ ಇರುವಾಗ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತೀರಿ? ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಾಪೇಕ್ಷ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆತಹತವಾಪ್ತವಾದಿಗುಣಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ, ಹೇಗಾದರೂ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಂತೂ ಕಥೆಚಿದಪಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅನೇನಾಽಽಕಾಶಾಭಿಮಾನಿವಿಷಯತಯಾಽಪಹತಪಾಮತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ಪತ್ತಿರಿತಿ ಪರಾಸ್ತಮ್ ॥ ೧೪ ॥**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದಿಗುಣಗಳು ಬರುವಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದಿಗುಣಗಳು ಆಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಂತೂ ಕಥೆಚಿದಪಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ दहर उत्तरेभ्यः ॐ ॥

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೀರನುದಾಹೃತ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಿತತ್ವಂ ಸಾಧಾರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ |  
ತದುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕಂ ಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವಮಾಹ - ಅತ್ರ ಯೋ ವೇದೇತಿ ||

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸದೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಮಿತತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಉಭಯ-  
ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಅತ್ರ  
ಯೋ ವೇದ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಭಾವದೀಪ: - एतच्चानन्दमयनये ब्रह्मपरत्वेन निर्णीतम् ।

"ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು  
ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - यद्यपि 'परमे व्योमन्' इति हृदयगुहास्थाकाशस्थत्वमेव तत्रोक्तम्,  
मन्दिरे मणिमालेतिवत् सामान्येन गुहास्थत्वमविरुद्धम् । अत एव  
गुहायामित्याधारसप्तमीति भावः ॥ तस्येति ॥

ವಸ್ತುತಃ "ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು  
ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ "ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ" ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ  
ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ; ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ 'ಮಣಿಮಾಲೆ ಇದೆ' ಎಂದರೆ  
'ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆ ಇದೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಆದರಂತೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ  
ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದರೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.  
ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ "ಗುಹಾಯಾಂ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧಾರಾರ್ಥಕವಾದ  
ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - 'तैत्तिरीये पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम् । अधोनिष्ठ्या  
वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति । ज्वालमालाकुलं भाति विश्वस्यायतनं महत् ।  
सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम् । तस्यान्ते' इति प्रकृतहृत्पद्मं तस्येति  
परामृश्य तदन्तस्थत्वमाकाशस्योच्यते - हृदीति ॥

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ತೃತ್ತೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇದೆ. ತೃತ್ತೀಯಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಮ್ . | ಅಧೋನಿಷ್ಠಾ ವಿತಸ್ತಾಂತೇ ನಾಭ್ಯಾಮುಪರಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಜ್ವಾಲಮಾಲಾಕುಲಂ ಭಾತಿ ವಿಶ್ವಸಾಯತನಂ ಮಹತ್ | ಸಂತತಂತಿಲಾಭಿಸ್ತುಲಂಬತ್ಯಾಕೋಶಸನ್ನಿಭಮ್ | ತಸ್ಯಾಂತೇ' ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ತದವನ್ನೇ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಷಡ್‌ಪ್ರಸೇ 'मध्ये तु समानः एष ह्येतद्भुतमन्नं समं नयति । तस्मादेताः सप्तार्चिषो भवन्ति' इति पूर्वत्र तस्मात्समानेनान्नस्य समीकरणात् 'एताः सप्तार्चिषो भवन्ति' इत्युक्तौ आत्मैव विषयसंसर्गेण ताननुभविष्यति किमिन्द्रियवृत्तिभिरिति शङ्कयाम् अणुत्वात्तस्य नैवं युक्तमिति भावेन हृदि ह्येष आत्मा जीवः स्वरूपेण वर्तत इत्युक्तेः ।

ಷಟ್‌ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಷಟ್‌ಪ್ರಶ್ನೋಪತ್ತಿನ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ - 'ಮಧ್ಯೇ ತು ಸಮಾನಃ ಏಷ ಹ್ಯೇತದ್ಭುತಮನ್ನಂ ಸಮಂ ನಯತಿ ತಸ್ಮಾದೇತಾಃ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಷೋ ಭವಂತಿ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ ಸಮಾನ ನಾಮಕನಾದ ವಾಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಆತ್ಮನೇ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷಯ ಸಂಪರ್ಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಕಾರಗಳೇಕೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆತ್ಮನು ಅಣುರೂಪನಾಗಿ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'अवस्थितिर्वैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धृदि हि' इति सूत्रकृता जीवपरत्वेन वक्ष्यमाणत्वाच्चेति भावः ॥

'ಅವಸ್ಥಿತಿವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾಡ್ಹೃದಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - हृत्पद्मस्थत्वेति ॥ साक्षात्परम्परासाधारणहृत्पद्मगतत्वलिङ्गस्येत्यर्थः । आकाशस्येति भाष्यं तु पूर्वपक्षहेत्वभिप्रायम्, न तु समन्वेतव्यनामाशयमिति भावः ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವ' ಎಂದು ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಥವಾ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಂಪರಾ-ಸಾಧಾರಣವಾದ 'ಹೃತ್ತದ್ವಗತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. 'ಆಕಾಶಸ್ಯ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಹೇತುಪರವಾಗಿದೆ; ಹೊರತು ಆಕಾಶವೆಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯಗೋಸ್ಕರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ ಹೊರತು, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ.

**ಭಾವದೀಪ:** - इत्यन्तर्भाष्यं सङ्गतिस्सूचकत्वेन व्याकुर्वन्नुक्तमित्यन्तं व्याचष्टे - एतस्य वा इति ॥ उक्तमक्षरनय इत्यर्थः ।

'ಇತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, 'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - आकाशस्य प्रतीयत इत्यत्र हृत्पद्मस्थस्येत्याकाशविशेषणमुपेत्य तात्पर्यमाह - तच्छन्दोगश्रुताविति ॥ उच्यते अष्टम इत्यर्थः ।

'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಚ್ಚಂದೋಗಶ್ರುತೌ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - केनेत्यत एतस्मिन्नित्यादिभाष्यमिति भावेन भाष्ये पूर्वपक्षयुक्तिद्योतनाय समग्रानुक्तावपि वक्ष्यमाणानन्वययुक्तिसौकर्याय तद्वाक्यं समग्रं पठति - एतस्मिन्निति ॥

ಯಾರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸದಿದ್ದರೂ ಟೀಕಾರಾಯರು ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ब्रह्मपुरे देहे । दहरं दध्रमल्पमित्यर्थः । अस्मिन् पुण्डरीके । तस्मिन्नाकाशे । कथं तस्यान्वेषणमित्यत उक्तम् - विजिज्ञासितव्यमिति ॥ तमेवमुक्तवन्तं गुरुं शिष्याश्चेद् ब्रूयुः । किं तदाह - किं तदत्रेति ॥

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ದಹರಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ, 'ತಸ್ಮಿನ್' ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಹುಡುಕುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುರುವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಹೃದಯಕಮಲದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?' ಎಂದು. ಇದನ್ನೇ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यदन्वेष्टत्वादिनोक्तं तदत्र किं विद्यते? कुतश्च तदन्वेष्टव्यम्? कीदृशं च तद् विद्यते? इति प्रश्नार्थः । स गुरुः शिष्यान् प्रति ब्रूयात् । किं तदाह - यावानिति ॥

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಇರುವ ವಸ್ತುವು ಎಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆವಾಗ ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂಬುದನ್ನು 'ಯಾವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - हृद्ययत इति हृदये हृत्स्थदहराकाशे । आकाशः आकाशनाम ब्रह्म विद्यते । अयं बाह्याकाशः आकाशनामा विष्णुर्यावान् व्याप्त्या, तावानिति किमत्यस्य । अस्मिन् द्यावाभूम्यादि सर्वं समाहितं यतोऽतो द्यावापृथिव्याद्याधारत्वा-ज्जिज्ञास्यमिति कुतश्चेति प्रश्नस्योत्तरम् ।

'ಹೃದಯೇ' ಎಂದರೆ 'ಹೃದಿ ಅಯತೇ ಇತಿ ಹೃದಯೇ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕಬ್ರಹ್ಮವು ಇರುತ್ತಾನೆ. 'ಅಯಂ' ಎಂದರೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಕುತಶ್ಚ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - कीदृशमित्यस्यापि तद् ब्रह्म कीदृशमस्तीति पृष्टम् । तस्य हृदये यावान् बाह्याकाशः तावान् द्यावाभूम्यादिकं च सर्वं विद्यते सर्वाधारभूतं तदिति इदमेवोत्तरमिति सिद्धान्तियोऽर्थः ।

‘ಕೇದೃಶಂ’ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಕೂಡ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ವಾ’ ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಧರ್ಮವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯಂತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ.

**ಭಾವದೀಪ:** – पूर्वपक्षीयस्तु हृदये आकाश इति प्रागुक्तदहराकाशमनूय यावानिति बाह्याकाशतुल्यतया तं विशोष्यान्वेष्टव्यतया तत्र द्यावाभूम्यादिकमुच्यत इत्यर्थः ।

ಆದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ‘ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ‘ಯಾವಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** – आकाशस्येत्यादेर्भावः – तस्य चेति ॥ चन्द्राद्याधारहृत्पद्मस्थस्येत्यर्थः ॥ अन्यत्वं इति ॥ सुषिरश्रुतिसमाख्यासहिताकाशश्रुत्या आकाशत्वे वक्ष्यमाणदिशा जीवत्वे वेत्यर्थः ।

‘ಆಕಾಶಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ತಸ್ಯಚ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನ್ಯತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾ - ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಜೀವಪರವಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** – उक्तमित्यन्तस्य तात्पर्यम् – अक्षरस्येति ॥ इतीति ॥ इति सङ्गतिसम्भवादित्यर्थः ॥ तदिति ॥ यस्मिन् हृत्पद्मस्थे सर्वाधारत्वं श्रुतम्, तद्वतः साक्षात् परम्परासाधारण्येन पूर्वोत्तरवाक्यस्थहृत्पद्मस्थत्वसामान्यरूपो धर्म इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಉಕ್ತಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ‘ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಇತಿ’ ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಯಾವ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ’ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ‘ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಅರ್ಥ.



**ಭಾವದೀಪ:** - ತೇನ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛೇದಹರೇ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ವಿಷ್ಣೋರ್ದೇಹರಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವೋತಿ: ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ನ ಯುಕ್ತಾ | ಪರಂಪರಾ ಚೇದಾಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಯೋಗ ಇತಿ ಶಾಕ್ಷಾನವಕಾಶ: | ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಸಾಮಂಜಸ್ಯಮಗ್ರೇ ವಿವರೀಷ್ಯತೇ |

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವ-ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹೃದಯ-ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಇನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈಗ ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾದಿತ್ಯುತ್ತರಭಾಷ್ಯಾನುರೋಧಾದಾಹ - ತತ ಜೀವಸ್ಯೇತಿ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರತ್ವೇನಾಪಿ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಹೃತ್ಪದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ ವ್ಯವಧಾನೇನ ವಾ ದ್ವಿಧಾ ಸಂಭವತಿ |

‘ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ‘ಉತ ಜೀವಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತತ್ರಾಘೇ ತತ್ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಷ್ಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಸರ್ವೇತಿ || ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರೀತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ‘ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಹಯ’ ಇತ್ಯುತ್ತರಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಕ್ಯೇ ಚ ಶ್ರುತಹೃತ್ಪದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥ: ||

ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಹಯೇ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತ್ವಲಿಂಗವು ಎಂದರ್ಥ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - ತಾವದಿತಿ || ಜೀವಸ್ಯೇತಿ ಪಶ್ಚಾದ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಇತ್ಯರ್ಥ: | ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪರೂಪ-  
ಫಲೋಕ್ತಿಸೌಕರ್ಯಾಯ ವಾ ಸುಖಿರಶ್ರುತೈಕಾರ್ಥ್ಯಾಯ ವಾ ತದ್ವತ್ಯುಕ್ತೈ ಶಕ್ತೋತ್ಥಾನಾಯ ವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನ  
ಇಥಾಪತ್ತಿನಿರಾಸಾಯ ವಾ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೇತಿ ವಿಶೇಷಣಮ್ |

'ತಾವತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಜೀವಪರವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಲು ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಆಕಾಶವು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तेन तच्चेत्येतर्थो विवृतः । कुतः? इत्यतो दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाश इत्यन्तवाक्योक्तेर्भाविमाह - दहर इति ||

ಇದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತಚ್ಚ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃದಯ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು? ಎಂದರೆ 'ದಹರೋಽಸ್ತಿಸ್ತನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

**ಭಾವದೀಪ:** - इदमुपलक्षणम् । 'य एषोऽन्तर्हृदय आकाश' इति चेत्यपि बोध्यम् || स्थितितीति || हृत्पद्मस्थे आकाशशब्दश्रवणादित्यर्थः । किं तदत्रेत्याद्युक्तेर्भाविमाह - तस्यैवेति ||

ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ತಿಸ್ತಶ್ಚವಣಾತ್' 'ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - अन्यथा किं तदत्रेति प्रश्नानानुगुण्यमिति भावः || तस्यान्त इति || विवृतमेतत्पूर्वम् ।

'ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಕಿಂ ತದತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಅನುಗುಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ತಸ್ಯಾಂತೇ' ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - 'ತस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्' इति वाक्यशेषार्थमाह - सर्वेति ॥  
तत्रापि सुविरस्य विष्णुत्वं तु न युक्तम् ।

'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಉದ ಮತ್ಯಗಲ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಸರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - 'तस्य मध्ये बहिशिक्षा अणीषोर्धा व्यवस्थितः ।' इति विष्णोः  
शिक्षामध्यस्थत्वोक्तेरिति भावेनोक्तम् - आकाशस्थैवेति ॥

'ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಬಹಿಷಿಕ್ಷಾ ಅಣಿಷೋರ್ಧಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸುಷಿರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕಪಯು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ತಸ್ಯಾಃ ಕ್ಷಿಯಾಯಾಃ ಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ' ಎಂದು ಆ ಅಗ್ನಿಕಪಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅಕಾಶಸ್ಥವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು, ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು 'ವಿವ' ಕಾರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - एवं साक्षाद् इत्यद्यस्यत्वपक्षे भाष्यं योजयित्वा व्यवधानेन  
इत्यद्यस्यत्वपक्षं शङ्कते - नच बाध्यमिति ॥

ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯರೂಪವನ್ನು ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ರಿಂಗದೊಂದು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲು ಕಂಟುಕವಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭಾವದೀಪ: - अस्मिन् पक्षे न्यायविचारणोक्तं दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशास्तस्मिन्  
पवन्तस्तदन्वेष्टमित्यनेन बाह्यान् वा आपमाकाशास्ताधानेबोऽन्तर्दृश्य इत्यस्या-  
न्यायमात्र इति दोषं व्यञ्जयन् बाह्याभ्यादೇवान्वेष्टयित्वं न विष्णोरित्याह - तथा  
सतीति ॥

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಅಕಾಶದ್ವ್ಯಾನ್ ಯದಂತ್ಯದ್ರಷ್ಟ್ಯಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಯಾವುದು ಅಯಮಾಕಾಶವಾದನೇಹೋಽಂತರ್ಹರಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ದ್ವಾದಶಧಿಕಾರಗಳ ಪಶ್ಚಿಮಯಷ್ಟಿ ಉಪಪಾದ್ಯಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಶ್ಚಾದ ಅಲ್ಲದೆಂದು 'ತಸ್ಯಾ ಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भाष्यदीपः - एतेन भाष्ये आकाशो न विष्णुः, सुषिरयुतेरित्युपलक्षणम् । आकाशो न विष्णुः बाष्पान्बभ्रात्युपपत्तेरित्यपि बोध्यमिति दर्शितम् । बाष्पात् वा अयमाकाश इति बाष्पस्याकाशः किं प्रसिद्ध एषोत ब्रह्मेति विचिन्तयी इदि कृत्वा आद्ये अन्यवाभाषदोषमाह - तस्मिन्निर्गम्यतेति ॥ अन्येहृष्यवाक्ये अन्येहृष्यतपोकृत्य दहराकाशस्थस्येत्यर्थः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಊಹಾವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಸುಷಿರ-  
ತೃತೀ' ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. ಊಹವು ಎಷ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ  
ಅನುವಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಯಾವಾಹ್ನಿ ಅಯದಾಹ್ನಿ' ಎಂಬ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಊಹವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಊಹದದ್ದೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮದದ್ದೋ? ಎಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು  
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಥಮದ್ದಲ್ಲದೆ ಅನ್ವಯದೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು 'ಕರ್ಣಿ'  
'ಇತ್ಯಾದಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅವ್ಯಾಪಾರ ಮಾರಾಟಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಅವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಾರಾಟಗಳು ಹೊಸದಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಾಪಾರ ಎಂದು 'ಕೃಷಿ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ.

भाष्यीकः - अयं च दोषो न पूर्वपक्ष इत्याह - आकाशेति ॥ आकाशान्ता-  
र्हस्यास्तीत्यनुपेत्य साक्षाद् हाप्यस्यवाक्यं व्यवहितं तु वाचाभ्याविक्रमिति पक्षे  
वितर्कः ।

೩. ಅಸ್ತಮಾಭಾವದಿಂದಾಗಿತ್ತು ಪುನಃ ಪುನಃ ರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದು 'ಅಂತ' ಅದ್ದರಿಂದ ಬಳಿಯಿಂದ ಹೋದ್ದಾರೆ. 'ಅಂತಹವರೇ' ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗ್ಗೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನೋಡುವಾಗ ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಂತಹವರೇ. ಅಂತಹ ಅಂತಹವರೇ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಾಗಿ ಅಸ್ತಮಾಭಾವದಿಂದ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

भाष्यीयः - अस्यैव इत्युक्तं तदुपपादकत्वेनापि तस्मिन् कृत्यपुर  
इत्यादिवाच्यं बोधयति - इत्येति ॥ इत्युक्तं इति ॥ 'तस्मिन् यद्वन्तः' इति वाच्य  
इत्यर्थः ।

ಅಭ್ಯಾಸ: ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅವರವರ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಗಿ ಎಚ್ಚರ ಪಟ್ಟವರು ಇಬ್ಬರಿ  
ರಾತ್ರಿಯೂ ಬೇಗವೇ ಮಲಗಿದ್ದಾರೆ ಇದನ್ನು ಇಬ್ಬರಿ ಬಳಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಂದರೆ  
ತಪ್ಪಿಸದಂತೆ ಎಂಬ ಹಕ್ಕರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದವರು

**ಭಾವದೀಪ:** - किं तदत्रेत्यादि प्रतीयत इत्यन्तर्भाष्यभावमाह - किमिति ॥  
 आधेयप्रश्न इत्यर्थः । विशिष्य द्वावाभूम्याद्याधारत्वयोग्यत्वाय बाह्याकाशतुल्यतया  
 विशिष्येत्यर्थः ।

'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ  
 ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಕಿಂ' ಎಂಬುದು  
 ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾವಾಭೂಮಿಗಳ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಕ್ಕೆ  
 ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ 'ವಿಶಿಷ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यावान् वा इति वाक्यस्थाकाशो ब्रह्मेति द्वितीयपक्षशङ्कोत्तरत्वेन स  
 चाकाश इत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - नचेति ॥

'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದ ಶಂಕೆಗೆ  
 ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸ ಚಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅದನ್ನು 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ  
 ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - परिहारे परिहारवाक्ये । एतेन 'स यावान्' इति वाक्योक्ताकाशो  
 विष्णुरिति नच वाच्यमिति भाष्यार्थो दर्शितः । वाक्यशेषोक्तिपूर्वं तस्यान्त  
 इत्युक्तसमाख्याविरोधं व्यनक्ति - तस्मिन्निति ॥

'ಪರಿಹಾರೇ' ಎಂದರೆ 'ಪರಿಹಾರನೀಡುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ' ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ  
 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯದ  
 ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ' ಎಂಬ  
 ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

**ಭಾವದೀಪ:** - तस्मादिति ॥ सुषिरश्रुतिसमाख्यावाक्यान्वयसामञ्जस्याभ्यां  
 सहितस्याकाशशब्दस्य साधकस्य भावात् ।

'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯಸಾಮಂಜಸ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಆಕಾಶ  
 ಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - विष्णुत्वपक्षे वाक्यान्वयाभावसुषिरश्रुतिविरोधरूपबाधक-  
 भावाच्चेत्यर्थः । अपहतपाप्मत्वादिकं तु जडे आकाशे पापास्पृष्ट्या वा अभिमानीद्वारा  
 वा युक्तमिति भावः । बाधवारणाय सर्वाधारतयेत्युक्तम् ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ಎರೋಧವೆಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಪಾಪದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಜಡಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಧದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ चेद्' इति सूत्रतद्भाष्याभ्यामुक्तं व्यनक्ति - जीवस्य चेति ॥ परामर्शादिति ॥

ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜೀವಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

**ಭಾವದೀಪ:** - प्रकृतं जीवं एष इति परामृश्य आत्मेत्यात्मपदेन 'य आत्मा अपहतपाप्मा' इत्यादिवाक्येऽपहतपाप्मत्वादिनोक्तहृत्पद्मस्थात्मत्वस्य विधानादित्यर्थः ।

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'अल्पश्रुतेरिति चेद्' इति सूत्रतद्भाष्याभ्यामुक्तमाह - दहरस्यत्वेति ॥ 'अर्भकौकस्त्वाद्' इति सूत्रे व्योमवद् विष्णावपि युक्तमित्यतोऽस्य निरवकाशत्वमाह - तद्व्यणोरिति ॥ 'उत्क्रान्तिगत्यागतीनाम्' इति वक्ष्यमाणन्यायेनाणोरित्यर्थः ॥

'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ದಹರಸ್ಥತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ತದ್ವ್ಯಣೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ' ಎಂಬ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸೂತ್ರದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - सर्वगतस्येति ॥ अंशतोऽपीति योज्यम् । व्योम्नोऽशोनैकत्राल्पदेशो-  
ऽवस्थितिः सम्भवेऽपि हरेरंशस्याप्यपरिच्छिन्नत्वेनाल्पौकस्त्वस्य निरवकाशत्वादिति  
भावः ।

**ಭಾವದೀಪ:** - किं तदत्रेत्यादि प्रतीयत इत्यन्तर्भाष्यभावमाह - किमिति ॥  
 आधेयप्रश्न इत्यर्थः । विशिष्य यावाभूम्याद्याधारत्वयोग्यत्वाय बाह्याकाशतुल्यतया  
 विशिष्येत्यर्थः ।

'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ  
 ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಕಿಂ' ಎಂಬುದು  
 ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿಗಳ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಕ್ಕೆ  
 ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ 'ವಿಶಿಷ್ಟ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यावान् वा इति वाक्यस्थाकाशो ब्रह्मेति द्वितीयपक्षशङ्कोत्तरत्वेन स  
 चाकाश इत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - नचेति ॥

'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದ ಶಂಕೆಗೆ  
 ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸ ಚಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅದನ್ನು 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ  
 ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - परिहारे परिहारवाक्ये । एतेन 'स यावान्' इति वाक्योक्ताकाशो  
 विष्णुरिति नच वाच्यमिति भाष्यार्थो दर्शितः । वाक्यशेषोक्तिपूर्वं तस्यान्त  
 इत्युक्तसमाख्याविरोधं व्यनक्ति - तस्मिन्निति ॥

'ಪರಿಹಾರೇ' ಎಂದರೆ 'ಪರಿಹಾರನೀಡುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ' ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ  
 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯದ  
 ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ' ಎಂಬ  
 ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

**ಭಾವದೀಪ:** - तस्मादिति ॥ सुषिरश्रुतिसमाख्यावाक्यान्वयसामञ्जस्याभ्यां  
 सहितस्याकाशशब्दस्य साधकस्य भावात् ।

'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯಸಾಮಂಜಸ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಆಕಾಶ  
 ಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - विष्णुत्वपक्षे वाक्यान्वयाभावसुषिरश्रुतिविरोधरूपबाधक-  
 भावाच्चेत्यर्थः । अपहतपाप्मत्वादिकं तु जडे आकाशे पापास्पृष्ट्या वा अभिमानिद्वारा  
 वा युक्तमिति भावः । बाधवारणाय सर्वाधारतयेत्युक्तम् ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೆಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಪಾಪದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಜಡಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಧದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ चेद्' इति सूत्रतद्भाष्याभ्यामुक्तं व्यनक्ति - जीवस्य चेति ॥ परामर्शादिति ॥

ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜೀವಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

**ಭಾವದೀಪ:** - प्रकृतं जीवं एष इति परामृश्य आत्मेत्यात्मपदेन 'य आत्मा अपहतपाप्मा' इत्यादिवाक्येऽपहतपाप्मत्वादिनोक्तहृत्पद्मस्थात्मत्वस्य विधानादित्यर्थः ।

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'अल्पश्रुतेरिति चेद्' इति सूत्रतद्भाष्याभ्यामुक्तमाह - दहरस्थत्वेति ॥ 'अर्भकौकस्त्वाद्' इति सूत्रे व्योमवद् विष्णावपि युक्तमित्यतोऽस्य निरवकाशत्वमाह - तद्व्यणोरिति ॥ 'उत्क्रान्तिगत्यागतीनाम्' इति वक्ष्यमाणन्यायेनाणोरित्यर्थः ॥

'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ದಹರಸ್ಥತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ತದ್ವ್ಯಾಣೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ' ಎಂಬ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸೂತ್ರದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - सर्वगतस्येति ॥ अंशतोऽपीति योज्यम् । व्योम्नोऽशोनैकत्राल्पदेशो-  
ऽवस्थितिसम्भवेऽपि हरेरंशस्याप्यपरिच्छिन्नत्वेनाल्पौकस्त्वस्य निरवकाशत्वादिति  
भावः ।



'ಸರ್ವಗತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಂಶತೋಽಪಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಂಶದಿಂದ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವಂತನ ಅಂಶವೂ ಸಹ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಧರ್ಮವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** ವಿವರಿಷ್ಯತೇ चैतदग्रे । अपहतपाप्मत्वादिकं तु जीवे मुक्तौ भावाद् भाव्यपेक्षया युक्तमिति भावः ।

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಸಂಸಾರ ದಶೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ಅದೇ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಭಾವಧರ್ಮದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** ननु हृत्पद्मस्याकाशस्थो जीवश्चेद् यावान्वा इति वाक्यानन्वय इत्यत आह - नचेति ॥

ಹೃತ್ತದ್ವದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** हृत्पद्मस्य आकाश एवेति वा जीव एवेति वा निर्णयाभावात् पूर्वपक्षस्य सन्देहादविशेषः स्यादित्यतो विष्ण्वितरत्वेन निश्चयः स्यादिति भावेन द्विविधपूर्वपक्षफलत्वेनोक्तमित्यन्तर्भाष्यतात्पर्यमाह - अत इति ॥

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವು ಜಡಾಕಾಶವೆಂದೋ, ಜೀವನೆಂದೋ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಬಾರದಿದ್ದಾಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಂದೇಹಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದಿತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವಿಷ್ಣು ಇತರತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯತನಕದ ಭಾಷ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ಅತ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ: -** साक्षाद् व्यवधानाभ्यां क्रमादाकाशजीवयोरेव सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वाद् विष्णोश्चैकेनापि रूपेण सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वाभावाच्चेत्यर्थः ।

ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವು ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಾ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವು ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಿತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಿತ್ವದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಯಾ ವ್ಯವಧಾನೇನ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಿತ್ವಂ ಸ್ಯಾದೇವೇತಿ ಭಾವೇನಾಽಕಾಕ್ಷಾಕ್ರಮೇಣ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ದಹರೆತಿ ||

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪರಂಪರಯಾ ದಹರಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಿತ್ವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ಯೇತಿ ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತಿ ಭ್ರಾಂತಿಂ ನಿರಾಹ - ಅತಿಕ್ರಮ್ಯೇತಿ || ಸರ್ವದಾ ಶೋಕಾದಿಹೀನ ಏವಾಸ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ || ಸಜಾತೀಯೇ ಜೀವೇ ದರ್ಶನೇನಾತ್ರಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿಭ್ರಾಂತೌ ನಿಷೇಧಸಮ್ಮವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ದಹರವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅತ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ನಿರಂತರವಾಗಿ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅಭಿಮಾನಿದ್ವಾರಾಽಕಾಶೋಽಪ್ಯಸ್ವಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವೇತಿ || ತತ್ರ ನಿರವಕಾಶಮಿತ್ಯಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಕಥಂಚಿದ್ ಅಭಿಮಾನ್ಯಾದಿದ್ವಾರೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನೇನೇತಿ || ಕ್ವಾಪಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಧರ್ಮಾಭಾವಕಥನೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಚೇತನತ್ವೇನ ಸಜಾತಿಯನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಿಮಾನಿಜೀವನ ಮುಖಾಂತರ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಕಥಂಚಿತ್" ಎಂದರೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅನೇನ' ಎಂದರೆ 'ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ' ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು ತರ್ಕತಾಂಡವೇ ಪಾಕಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥಿವೀಶೌಣ್ಡೀಕಸ್ಯ ತನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಾಬಾದಿಶೌಣ್ಡೀಕಸ್ಯೇವ ಶುಕ್ಲಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ ತುಲ್ಯತಯಾ ಪ್ರತಿತೇ: ವ್ಯಾಸಿಸಂಜ್ಞಿತ-  
ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷಯೋರ್ಯನುಮಾನಶಬ್ದಯೋಸ್ತನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ  
ತುಲ್ಯತಯಾ ಪ್ರತೀತೇಶ್ಚೇत्याದಿನೋಪಕ್ರಮಪ್ರಾಬಲ್ಯಭಜ್ಞೇ ಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೋಕ್ತೆಃ  
'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮಸ್ಯಾಪಿ ಧೀರಸ್ತೀತಿ ಚೇನ । ಪ್ರತೀತಸ್ಯಾಪಿ  
ತಸ್ಯ ತ್ಯಾಗೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೧೪ ॥

ಶಂಕೆ - ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೇ  
ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶೌಕ್ಯವು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಶೌಕ್ಯವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತ-  
ವಾಗಿದೆ. 'ಶುಕ್ಲ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಶೌಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೋ ಅದರಂತೆ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ  
ಶೌಕ್ಯವೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡೆದ  
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಸಂಬಂಧ  
ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಶಬ್ದದ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಹೀಗೆ  
ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದದ್ದೂ ಸಹ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಉಪಕ್ರಮ-  
ಪ್ರಾಬಲ್ಯಭಂಗ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಎಂಬ  
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ?

ಸಮಾಧಾನ - ಹೌದು. ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮದ ಪ್ರತೀತಿ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಸಾಪೇಕ್ಷ  
ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ  
ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॐ ॥

ತಸ್ಯಾನ್ತ ಇತಿ ॥ ತತ್ರ ತಚ್ಚಂದೇನ 'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮ್' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಂ  
ಹೃತ್ಪದ್ಮಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೇ । ತಥಾಚ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಯಾನ್ತೇ ಅನ್ತಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್ ಅಲ್ಪಂ ಸುಖಿರಮ್  
ಆಕಾಶಂ ವರ್ತತೇ, ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚಾಕಾಶೇ ಭಗವಾನ್, ತತ್ರ ಚ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಪ್ರಕರ್ಷಣಂ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ  
॥ ಅಥ ಯದಿದಮಿತಿ ॥ ಅಥೇತ್ಯಾರಮ್ಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಪುರುಷದೇಹ್ಯಾಪಿಪರಬ್ರಹ್ಮಾಶರೀರೇ ಇದಂ  
ಬುದ್ಧಿಸನ್ನಿಹಿತಂ ದಹರಮ್ ಅಲ್ಪಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ಪದ್ಮರೂಪಂ ವೇಷಮ್ ಗೃಹಂ ಯದಸ್ತಿ, ಅಸ್ಮಿನ್ನಂತಃ  
ಪದ್ಮಮಧ್ಯೇ ದಹರಾಕಾಶಃ ಭೂತಾಕಾಶೋಽಸ್ತಿ, ತತಃ ಕಿಮ್? ಇತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥  
ತಸ್ಮಿನ್ನಾಕಾಶೇ ಯದಂತರ್ವರ್ತತೇ, ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್ ಮಾರ್ಗಣೀಯಮ್ । ನ ಘಟಾದಿವದಸ್ಯಾನ್ವೇಷಣಮ್,  
ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾದ್ । ಇತ್ಯತಸ್ತದೇವ ವಿವೃಣೋತಿ - ತದ್ವಾವೇತಿ ॥ ವಾವೇತ್ಯವಧಾರಣೇ । ತದೇವಾವ  
ಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ಗುರುಂಕ್ತೇ ಸತೀತಿ ಶೇಷಃ । ತಂ ಗುರಂ ಪ್ರತಿ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಪೃच्छೇಯುಃ,

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ



## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದ, ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ  
ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿವೆ

ಸ್ಮ - ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ॐ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಸುಷುಪ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ಗತಿ ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ವೈತನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತವೋ ಅದರಂತರ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಹೃದಯ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ॐ || ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ  
“ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್” (ಛಾಂ. ೮-೩-೨.) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತಾಭ್ಯಾಂ  
ಸುಸಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಹೇತುಭ್ಯಾಂ ದಹರಪದ್ಧಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ಕಿಂಚ ಯತಃ “ಅರಶ್ಚ”  
(ಛಾಂ. ೮-೫-೩.) ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ತಥಾ ಸುಸಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವತ್ | ಹಿ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ  
ಲಿಂಗಂ ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವರೂಪಜ್ಞಾಪಕಮ್ | ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ದೃಢಂ ಉಕ್ತಮ್ |  
ಅತಃಪಿ ದಹರಪದ್ಧಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುರೇವೈತರ್ಥಃ ||೨||

ಅರ್ಥ -- ೬೦ || ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ಚ || ೬೦, = 'ಅಹರಹಃ ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ'  
ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸುಪ್ರರಿಂದ ಪುಪ್ತವಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ . ಈ  
ಎರಡುಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಗತಿ  
ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ವೈತನಲ್ಲಿವೆಯೋ, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ, ಲಿಂಗಂಚ = ಅರಶ್ಚ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅರ'  
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮತ್ತು 'ಣ್' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರ ಲೋಕವತ್ತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ -

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ ಗತಿಶ್ಚಂದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ॥ ॐ

‘ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ’ (ಛಾಂ. ೮-೩-೨.)

ಇತಿ ಸುಮಸ್ಯ ತದ್ರತಿಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ಚೋಚ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ‘ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಜೀವರುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ ಸುಷುಪ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವನ್ನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ, ಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅಹರಹಃ = ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿ, ಜೀವರುಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು, ಗಚ್ಛಂತಿ = ಹೋಗುತ್ತಾರೆ, ಆದರೂ ಸಹ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು, ನ ವಿಂದಂತಿ = ತಿಳಿಯಲಾರರು, ಸುಪ್ರಸ್ಯ = ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ, ತದ್ಗತಿಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ಚ = ಬ್ರಹ್ಮಪದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, (೧)

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯಾಸಿದ್ವಿಪರಿಹಾರಾಯ ಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಗತಿತಿ ॥ ‘ಇಮಾಃ’ ಸುಪ್ತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ‘ಅಹರಹಃ’ ಪ್ರತಿದಿನಮೇತಂ ‘ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ’ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಾಣಾಃ ‘ಎತಂ’ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ವಿಷ್ಣೋರಾವಾಸಸ್ಥಾನಭೂತಂ ಹೃತ್ಪದ್ವಂ ತದ್ವಾರಾ ತತ್ರತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾಽಲೋಕಪದೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಮಾಶ್ರಯಂ ವಾ ‘ನ ವಿಂದಂತಿ’ ನ ವಿಜಾನಂತಿ, ಸ ಷ ಆತ್ಮಾ ಹೃದೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ । ಇತಿತಿ ॥ ಇತಿ ಛಂದೋಗವಾಕ್ಯೇ ‘ಸುಮಸ್ಯ’ ಚೇತನಸ್ಯ ‘ತದ್ರತಿಃ’ ಅಹರಹೋ ಹೃದ್ರತೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಪ್ರತಿ ಗತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ‘ಉಚ್ಯತೇ’ ವ್ಯಪದಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ‘ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ’ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ತದಿತಿ ಪದಂ ಬುದ್ಧವಾ ವಿವಿಚ್ಯ ವಿಪರಿಣಾಮೇನ ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ । ತಥಾ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಾಣೇ ಹೃದ್ರತೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ‘ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ’ ‘ಉಚ್ಯತೇ’ ಶ್ರುಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

भाष्यम् - 'सता सोम्य तदा सम्पन्नो भवति' (छां. ६-७-१.) इति श्रुतेस्तं  
हि सुप्तो गच्छति ।

ಅನುವಾದ - "ಸತ" ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಜೀವನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನು, ತಾನೇ ಅವನಡೆಗೆ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸುಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಹೇ ಸೋಮ್ಯ ! = ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ಹೇ ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ ! ತದಾ = ಸುಷುಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು, ಸತಾ = 'ಸತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ, ಸಂಪನ್ನಃ = ಹೊಂದಿದವನು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿ ಇರುವ ಕಾರಣ, ತಂ = ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು, ಸುಪ್ತಃ = ಸುಷುಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನು, ಗಚ್ಛತಿ = ಸ್ವತಃ ತಾನೇ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ, ಹಿ = ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೆ. (೧)

भाष्यम् - 'अरश्च हवै ण्यश्रार्णवौ ब्रह्मलोके' (छां ८-५-३.) इति लिङ्गं च  
तथा दृष्टम् ।

ಅನುವಾದ - ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೂ ಸಹ ಸುಪ್ತ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವದಂತೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಶೇಷವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅರಃ = ಅರವೆಂದು, ಚ ವೈ = ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಣ್ಯಃ = ಣ್ಯ ಎಂದು, ಅರ್ಣವೌ = ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ = ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಹ =

उच्यते च इत्यपि सम्बन्धः । चः समुच्चये । यत इति शेषः । अस्यातोऽपि दहरे विष्णुरेवेति प्रधानसाध्येनान्वयः ।

(१) भाष्यदीपिका - सुप्तप्राप्यत्वं कुतो विष्णुत्वनिश्चायकमित्यत आह - सतेति ॥ हे 'सोम्य' भक्तिज्ञानार्हं श्वेतकेतो 'तदा' सुप्तिकाले 'सता' ब्रह्मणा 'सम्पन्नः' सङ्गतो भवतीत्यर्थः । उद्दालकवाक्यमेतत् । श्रुतेरिति पञ्चमी । 'तं' विष्णुम् । हिशब्दः प्रसिद्धौ । 'गच्छति' प्राप्नोति । इति ज्ञायत इति शेषः । तथा च सुप्तप्राप्यत्वस्य विष्णुलिङ्गत्वेन श्रुतिप्रसिद्धत्वात् तेन विष्णुत्वनिश्चयो भवतीति भावः ।

ಇರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೇ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಲಿಂಗಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,  
'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ, ದೃಷ್ಟಮ್ =  
ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् - 'अरश्च वै ण्यश्च सुधासमुद्रौ तत्रैव सर्वाभिमतप्रदौ द्वौ ।'

इत्यादिना तस्यैव तल्लक्षणत्वेनोच्यते ॥ १५ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲೇ  
ಇರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡೂ ಸಕಲ ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದಗಳಾಗಿವೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ,  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ ಲೋಕವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ 'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ  
ಲೋಕವತ್ವ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗವಾಗಿರಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನೆಂದು  
ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅರಃ = ಅರವೆಂದು, ಚ = ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಣ್ಯಶ್ಚ = ಣ್ಯ ಎಂದೂ,  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ = ಎರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳೂ, ತತ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕದಲ್ಲೇ  
ಇವೆ, ದ್ವೌ = ಆ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳೂ ಸಹ, ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ = ಸಕಲ  
ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೀಡುವವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ  
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ, ತತ್ = ಆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು,

ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ = ಲಿಂಗವೆಂಬುದಾಗಿ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.<sup>(೨)</sup>

(१) भाष्यदीपिका - 'लिङ्गं च तथा हि दृष्टम्' इति सूत्रशेषं हेत्वन्तरपरतया व्याचष्टे  
- अरश्चेति ॥ चशब्दो हेतुसमुच्चये । यथा सुसगम्यत्वम् 'अहरहः' इति श्रुतौ हृत्पद्मस्थे  
दृष्टम्, तथा अरण्यनामामृतसमुद्रद्वयाश्रयलोकवत्त्वरूपं लिङ्गमपि 'अरश्च' इति श्रुतौ  
हृत्पद्मस्थे दृष्टं श्रुतमिति । उपमायां तथाशब्दः । अनेनासिद्धिः परिहृता । नच  
गतिशब्दयोरिवास्य सन्निधौ हृत्पद्मस्थस्यानुकेरसिद्ध्यनिवृत्तिरिति वाच्यम् ।  
हृत्पद्मस्थस्य ब्रह्मण आवासत्वेन निमित्तेन तल्लोकभूते हृत्पद्मे 'एतं ब्रह्मलोकम्' इति  
प्रयुक्तस्य ब्रह्मलोकशब्दस्यारण्याश्रयलोकेऽपि प्रयोगात् तन्मुखेन तादृशलोकवत्त्व-  
रूपलिङ्गस्य हृत्पद्मस्थब्रह्मनिष्ठतायाः प्राप्तत्वात् । दृष्टमित्यनन्तरं यत इति शेषः ।  
अस्यातोऽपि दहरे विष्णुरेवेति प्रतिज्ञावाक्येनान्वयः । श्रुतौ हवा इति निपातौ  
प्रसिद्धिद्योतकौ । समुद्रयोरन्योन्यसमुच्चये चशब्दौ । तथा च ब्रह्मणो विष्णोर्लोके  
श्वेतद्वीपे अरण्याख्यायवौ सुधासमुद्रौ अर्णवोपमे सुधासरसी वा स्त इति श्रुत्यर्थः ।

(२) भाष्यदीपिका - ननु हृत्पद्मस्थस्यारण्याश्रयलोकवत्त्वलिङ्गश्रवणेऽपि कुतोऽयं  
दक्षराक्षस (१-३-३)



ವಿष्ಣುರित್ಯತೋಽರण्याಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯ ವಿष्ಣುಲೋಕೈಕಲಿಂಗತ್ವೇನ ಸ್ಮृतಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯಾಶयेन  
 ಸೌತ್ರಹಿಂಶಬ್ದಾभिप्रेतां ಸ್ಮೃತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಅರಶ್ವೇತಿ ॥ ವೈಶಬ್ದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ | ಚಶಬ್ದೌ  
 ಪರಸ್ಪರಸಮುಚ್ಛೇ | 'ತತ್ರೈವ' ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯಸ್ಥಿತವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಏವ 'ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ'  
 ಸರ್ವೇಶ್ವರೌ ಸ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಕಾರೋಽನ್ಯತ್ರ ಸತ್ತ್ವವ್ಯಾವರ್ತಕಃ | ತೇನಾರण्याಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ  
 ವಿಷ್ಣುತ್ವೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಃ ಸಿದ್ಧವತಿ | ಅತ ಏವ ಭಾಷ್ಯೇ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯೇವಕಾರಃ | 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ'  
 ಪುರುಷೋತ್ತಮಧ್ಯಾನಚಕ್ರವಾಕ್ಯೇನ 'ತಸ್ಯೈವ' ವಿಷ್ಣೋರೇವ 'ತತ್' ಸುಧಾರ್ಣವದ್ವಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವಂ  
 'ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ' ಲಿಂಗತ್ವೇನ 'ಉಚ್ಯತೇ' ಪ್ರತಿಪಾಢತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | 'ಹಿ' ಯಸ್ಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |  
 ತಸ್ಮಾದೇತಲ್ಲಿಂಗಬಲಾದ್ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶ್ಲೇಷಃ | ಯದ್ವಾ - ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ  
 ಹೃತ್ಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತದಂತರ್ಗತೋ ವಿಷ್ಣುರित್ಯುಕ್ತಂ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಂ ಕುತೋ  
 ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚೀತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ವೇತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ 'ಅರಶ್ವ' ಇತಿ  
 ವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಯೋಗಾದತ್ರ ಹೃತ್ಪದೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ 'ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತಿ ಪದಮಪಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರಮೇವ |  
 ನಚ 'ಅರಶ್ವ' ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಂ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |  
 ಯತಸ್ತತ್ರಾರण्याಶ್ರಯತ್ವಲಿಂಗಂ ಶ್ರುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥಾಪ್ಯರण्याಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯ ಭಗವಲ್ಲೋಕಲಿಂಗತ್ವಂ ಕುತ  
 ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ವೇತಿ ॥ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಸೌತ್ರಂ ಲಿಂಗಪದಂ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಾಧಕ-  
 ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಾಖ್ಯಹೇತೋರ್ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರತ್ವಸಾಧಕಾರण्याಶ್ರಯತ್ವಾಖ್ಯಹೇತುಪರಮ್ | ಅತ ಏವಾಸ್ಯ  
 ಲಿಂಗಸ್ಯ ಹೇತುಗತವಿಶೇಷಸಾಧಕತ್ವೇನ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವರೂಪಪ್ರಧಾನಸಾಧ್ಯೇ ಹೇತುತ್ವಾಭಾವಾತ್  
 ಸೂತ್ರೇ ಲಿಂಗಶಬ್ದೇನ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ | ಪೂರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇಽಪಿ ಗತಿಶಬ್ದಯೋರಿವಾಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯ  
 ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತಾಯಾ ಉಪಪಾದನಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾಭಾವಾದ್ ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೈರित್ಯನುಕ್ತವಾ ಲಿಂಗಂ  
 ಚೇತಿ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಯುಕ್ತಾ | ಅನೇನ - ನ ಕೇವಲಮುತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ, ಕಿಂತು ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಚ  
 'ಅಹರಹಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯನಿಷ್ಠತಯಾ ಶ್ರುತಾಭ್ಯಾಂ ಸುಸಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಚ ದಹರೇ  
 ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ | ನ ಕೇವಲಮೇತಾಭ್ಯಾಮೇವ, ಕಿಂತು ಯತಃ 'ಅರಶ್ವ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ 'ತಥಾ'  
 ಗತಿಶಬ್ದಯೋರಿವ 'ಹಿ' ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗತ್ವೇನ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಮರण्याಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವರೂಪಂ ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯ  
 ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದೇ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ 'ದೃಢಂ' ಶ್ರುತಮತೋಽಪಿ ದಹರೇ ವಿಷ್ಣುರೇವ |  
 ಯದ್ವಾ - ಕುತೋಽತ್ರ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರತ್ವಮ್ ? 'ಅರಶ್ವ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ  
 ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಗಾತ್ | ಅತ್ರಾಪಿ 'ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ |  
 ನಚ ತತ್ರಾಪಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರತ್ವಂ ಕುತಃ ? ಯತೋಽರण्याಶ್ರಯತ್ವಂ ಲಿಂಗಂ 'ದೃಢಂ' ಶ್ರುತಮತ ಇತಿ  
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ |

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಎಕೆಂದರೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ ತತ್ತ್ವೇ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ ದೌ' ಎಂದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -**

॥ ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಶ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಶ್ಚ ॐ ॥

ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚರಣೇ -  
ಗತೀತಿ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಗತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯಾಹರಹರ್ಗಂಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಮಿತಿ ಸುಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯ-  
ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವಾತ್ಯಾ ತದಂತರ್ಗತೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ರವಣಾಚ್ಚ  
ವಿಷ್ಣುರೇವಾಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಿಗೆ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಸುಪ್ರಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪದ್ಧವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿನಾ ಲೋಕಪದೋಕ್ತಂ ವಾ ।

ಅಥವಾ 'ಲೋಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಲೋಕಪದದಿಂದ ಅವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ಕೃತೌ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ -  
ಸತೇತಿ ॥

ಸುಪ್ರಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸತಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಂಪನ್ಮ: ಸಂಕತ: । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಕರ ಇತಿ ಪ್ರಾगेवोक्तम् ।**

‘ಸಂಪನ್ಮ:’ ಎಂದರೆ ಸಂಗತನೆಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಿञ्च हृत्पद्मस्थस्यारण्याख्यसुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वलिङ्ग-  
श्रवणाच्च तदन्तर्गतो विष्णुरिति सूत्रशेषं व्याचष्टे - अश्चेति ॥**

ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಿಗೆ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಾಂತರ್ಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - हृत्पद्मस्थस्यारण्याश्रयलोकवत्त्वलिङ्गश्रवणेऽपि कुतोऽयं  
विष्णुरिति चेत् ।**

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಿಗೆ ‘ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ,

**तत्त्वप्रकाशिका - तस्य च विष्णुलोकैकलङ्कत्वादिति हिशब्दाभिप्रायमाह -  
अरश्चेति ॥**

ಈ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಎಂಬುದರಿಂದ.

**तत्त्वप्रकाशिका - अनेनारण्याश्रयत्वं सत्यलोकलिङ्गमित्यप्यपास्तम् ।  
क्षीराब्धिमध्ये इति तत्प्रसङ्गात् ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ; ಕೆಲವರು ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಸತ್ಯಲೋಕದ ಲಿಂಗವೆಂದು ಏನು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ’ ‘ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ’ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.

### तत्त्वप्रकाशिका -

॥ ॐ गतिशब्दाभ्यां तथाहि दृष्टं लिङ्गञ्च ॐ ॥

युत्त्यन्तरेण हृत्पद्मस्थत्वं विष्णोः प्रतिपादयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे -  
गतीति ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಗತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

तत्त्वप्रकाशिका - अत्र हृत्पद्मस्थस्याहरहर्गच्छन्त्य एतमिति सुप्तप्रजाप्राप्य-  
व्यपदेशात् हृत्पद्मस्य ब्रह्मलोक्तत्वात्त्या तदन्तर्गते ब्रह्मशब्दश्रवणाच्च  
विष्णुरेवायमित्यर्थः ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಿಗೆ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಸುಪ್ರಪಜಾಪ್ರಾಪ್ತ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಹೃತ್ತದ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - ब्रह्मैव सर्वाश्रयत्वादिना लोकपदोक्तं वा ।

ಅಥವಾ 'ಲೋಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಲೋಕವದಿಂದ ಅವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - सुप्तप्राप्यत्वं कुतो विष्णुत्वनिश्चायकमित्यत आह -  
सतेति ॥

ಸುಪ್ರಪಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸತಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ**

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಂಪನ್ನಃ ಸಂಪನ್ನಃ । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಕರ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವೋಕ್ತಮ್ ।

‘ಸಂಪನ್ನಃ’ ಎಂದರೆ ಸಂಗತನೆಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಿಂಚಿತ್ ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾಪ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಲಿಂಗ-  
ಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ತದಂತರ್ಗತೋ ವಿಷ್ಣುರिति ಸ್ವತಃಶೇಷಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅಶ್ವೇತಿ ॥

ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತನಿಗೆ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ  
ಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತತರ್ಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.  
ಎಂದರೆ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣು ಲೋಕದಲ್ಲಿ  
ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ  
ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ  
ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾಪ್ಯಲೋಕವತ್ವಲಿಂಗಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಕುತೋಽಯಂ  
ವಿಷ್ಣುರिति ಚೇತ್ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತನಿಗೆ ‘ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ  
ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ,

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೈಕಲಿಂಗತ್ವಾದिति ಹಿಶಬ್ದಾಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ -  
ಅಶ್ವೇತಿ ॥

ಈ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ‘ಹಿ’  
ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಎಂಬುದರಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅನೇನಾರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಸತ್ಯಲೋಕಲಿಂಗಮಿತ್ಯಪ್ಯಪಾಸ್ತಮ್ ।  
ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ ಇತಿ ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ; ಕೆಲವರು ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಸತ್ಯಲೋಕದ ಲಿಂಗವೆಂದು ಏನು  
ವಾದಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ’ ‘ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ  
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ’ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅರण्याಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಂ ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥಸ್ಯ ನೋಚ್ಯತ ಇತಿ  
ಶಿಕ್ಷಾಪನೋದಾಯ ತಥೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಯಥಾಽಹರಹಗ್ಚಿಂತಯತೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತೀತೀತಿ  
ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥವಿಷಯ ತಥೇದಪಿ ಲಿಙ್ಗಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಶ್ರವಣಾದೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ  
'ತಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತಯತೀತಿ' ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ  
ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ  
ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು  
ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥ ವಿಷ್ಣುಲೋಕತ್ವೋಕ್ತೇಸ್ತದಂತಗತೋ  
ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಂ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚೀತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ಚೇತಿ ॥  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಅರಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರಯೋಗಾದತ್ರಾಪಿ ತತ್ಪರತ್ವಮೇವ ।

ಅಥವಾ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಥನನ್ನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿರುವವನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು  
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ  
ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು  
ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ 'ಅಹರಹಃ' ಎಂಬ  
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣುಲೋಕ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗ  
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರಾಪಿ ತತ್ಕುತಃ । ಅರण्याಶ್ರಯತ್ವಲಿಙ್ಗಾದಿತೀರ್ಯಃ । ತಸ್ಯ  
ಭಗವಲೋಕಲಿಙ್ಗತ್ವಂ ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ಚೇತಿ ॥

'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು 'ವಿಷ್ಣುಲೋಕ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ  
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ  
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಹೇತುಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಅರಣ್ಯ ಹೇತುಲಿಂಗವಾದರೂ  
ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರಶ್ಚ ವೈ' ಎಂಬುದರಿಂದ  
ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ॐ ॥

ಯುತ್ಯಂತರೇಣೇತಿ ॥ ಜಾತಾವೇಕವಚನಮ್ । ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಮಾಹ - ಅತ್ರೇತಿ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. "ಯುಕ್ತಂತರೇಣ" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಚನವು ಸಮುದಾಯ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅನೇಕಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಭಾವದೀಪ: - "ಇಮಾ: ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ" ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಜಾಪೇಕ್ಷಯಾ "ಗಚ್ಚಂತ್ಯ:" ಇತಿ ಕ್ಷೀಲಿಜ್ಜಮಿತುಪೇತ್ಯೋಕ್ತಮ್ ॥ ಸುಸಪ್ರಜೇತಿ ॥

'ಇಮಾ: ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ:' ಎಂದು 'ಇಮಾ: ಪ್ರಜಾ:' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಗಚ್ಚಂತ್ಯ:' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕನಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ ಲೋಕೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇ: ಷಷ್ಠಾರ್ಥತಮುಪೇತ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ - ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯೇತಿ ॥ ಅಯಂ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥ: ।

ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ ಲೋಕೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತೇ' 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣ: ಲೋಕ:' ಎಂಬ ಷಷ್ಠಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಚಾಽಹ - ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾಸೌ ಲೋಕಃವೇತಿ ॥ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇತಿ ಭಾವ: । ಅस्ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯ ಗತಿಶಬ್ದೌ । ಪೂರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ತ್ವಾರ್ಥಿಕೌ । ತದ್ವಚಾಖ್ಯಾನಂ ತುತ್ತರಲಿಙ್ಗೋಕ್ತಿಸೌಕರ್ಯೇತಿ ಭಾವ: ।

ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾಸೌ ಲೋಕಶ್ಚ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



‘ಬ್ರಹ್ಮ ಚುಸೌ ಲೋಕಶ್ಚ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ’ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಅರ್ಥಿಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಭ್ರಾಂತಿಂ ನಿರಾಹ - ಸಕ್ಷತ ಇತಿ || “ಲಿಂಗಂ ಚ” ಇತಿ “ಚ” ಅರ್ಥ ವದನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಭಾವಾರ್ಥೋಕ್ತಿಪೂರ್ವ ಅವತಾರಯತಿ - ಕಿञ್ಚೇತಿ ||

ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಸಂಗತಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಲಿಂಗಂ ಚ’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಲೋಕವತ್ವಲಿಂಗೇತಿ || ‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಪ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೌ ದಿವಿ’ ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತ-ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗಾದ್ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ತಸ್ಯ ತಾದೃಶಲೋಕವತ್ವಂ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಾರ್ಣವೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಪದವನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಅಂತಹ ಲೋಕವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಹಿಶಬ್ದೇತಿ || ಪೂರ್ವ ಭಾಷ್ಯೇ ‘ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್’ ಇತಿ ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದಃ ಕೇವಲಮನುದಿತ ಏವೇತಿ ಭಾವಃ || ಅನೇನೇತಿ || ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದಸೂಚಿತ ಸ್ಮೃತಿಕಥನೇನೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾದೀತಿ || ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಸಂಗಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಹಿಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಅನೇನ’ ಎಂದರೆ ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್’ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘ಅರಶ್ಚ ವೈ ಪ್ಯಶ್ಚ’ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯೇ ಪೂರ್ವತ್ರ ‘ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ’ ಇತಿ ಉಕ್ತವ್ಯ ಉಕ್ತವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಸ್ತಾವೇ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಇತಿ ಪಾಠಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ 'ಕ್ಷಿರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವಾಗ 'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - यद्वा वराहादिपुराणान्तरे चतुर्दशाध्यायादौ पूर्वत्र क्षीराब्धिं उक्त्वा "तन्मध्ये मम लोकस्तु परितो बलयावृत्तिः" इत्युक्त्वा "अरण्याख्यसुधाम्मोधिः" इत्याद्युक्तेरिति भावः ।

ಅಥವಾ ವರಾಹ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ನನ್ನ ಲೋಕವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - भाष्ये हि शब्दार्थमात्रविवरणात् सौत्रतथाशब्दकृत्यं स्वयमाह - अरण्येति ॥ ब्रह्मलोकेति ॥ सुधासमुद्राश्रयलोके प्रयुक्तब्रह्मलोकपदस्य हृत्पद्मे श्रवणादित्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಹಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅರಣ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेनास्य लिङ्गस्य विष्णुनिष्ठताया अस्पष्टत्वेनोपपादनसापेक्षत्वात् गतिशब्दलिङ्गेभ्य इत्यनुक्त्वा पृथगुक्तिरिति दर्शितम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳದೆ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - पूर्वं हृत्पद्मस्थस्य ब्रह्मत्वे हेत्वन्तरोक्त्यर्थं सौत्रं लिङ्गपदमित्येवं परतया अरश्चेत्यादि भाष्यं व्याख्यातम् । अधुना ब्रह्मलोकशब्दस्य प्रसिद्धसत्यलोक परत्वशङ्कानिरासार्थं तदित्येवंपरतया अरश्चेत्यादिभाष्यांशं व्याचष्टे - अथवेति ॥

ಹೃತ್ತದಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಮುಂತಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇರು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ವಾಗ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - भाष्ये "इति" शब्दानन्तरं हेतुसाध्ये अध्याहृत्य वा (यथा) विष्णुलोके ब्रह्मलोकपदप्रयोगः तथा 'ब्रह्मलोकं' इत्यत्रापि विष्णुलोकत्वे लिङ्गमनुमापकं दृष्टमित्यर्थमुपेत्य वा "अरश्च" इत्यादिवाक्यं व्याचष्टे - ब्रह्मलोकेति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಗವು, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अरश्चेति ॥ वाक्ये इत्यर्थः । अत्रापि 'ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति' इत्यत्रापि विष्णुलोकपरत्वमेवेत्यर्थः ।

'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथा अरश्चेत्यादिवाक्येऽपि ब्रह्मलोकशब्दस्य विष्णुलोकवाचित्वेऽपि लिङ्गं सुधासमुद्राश्रयत्वादिरूपविष्णुलोकलिङ्गं दृष्टमित्यर्थमुपेत्य लिङ्गं चेत्यादि-भाष्यमवतार्य व्याचष्टे - तत्रापीति ॥

ಅದರಂತೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ 'ಲಿಂಗಂ' ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಲಿಂಗವು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ 'ಲಿಂಗಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अरश्चेत्यादिवाक्येऽपीत्यर्थः ॥ तस्येति ॥ समुद्राश्रयत्वस्येत्यर्थः ।

भाष्ये तस्यैव विष्णुलोकस्यैव तत् समुद्राश्रयत्वमित्यर्थः ॥ १५ ॥

‘ತತ್ರಾಪಿ’ ಎಂದರೆ ‘ಅರಣ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂದರೆ ‘ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ’ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಯೈವ’ ಎಂದರೆ ‘ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ’ ‘ತತ್’ ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

## ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ॐ ॥

ಗತಿ: ಸುಸಪ್ರಾಪ್ತಿ: ಅಹರಹಗ್ಚ್ಛಂತ್ಯಿ ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ ಸುಸಗಮ್ಯತ್ವಲಿಙ್ಗ-  
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಕಿಂಚ ಯಥಾ ಗತಿಶಬ್ದೌ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಗೌ, ತಥಾ  
ಲಿಙ್ಗಂ ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವರೂಪಲಿಙ್ಗಂ ಚ ‘ಅರಣ್ಯಂ ವೈ ಣ್ಯಣ್ಯಂ ಅರ್ಣವೌ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಇತಿ ತನ್ನಿಷ್ಠತಯಾ ದೃಢಂ ಯತೋಽತೋಽಪಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥ: ॥ ಅಹರಹ  
ಇತಿ ॥ ಇಮಾ: ಸರ್ವಾ: ಪ್ರಜಾ: ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಂ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಂ ತತ್ರತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತಿ  
ಯಾವದ್, ಅಥವಾ ಲೋಕಂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಪ್ರಕಾಶವತ್ವೇನ ಲೋಕಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮ್  
ಅಹರಹ: ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತ್ಯ: ಸತ್ಯ: ಎತಂ ಜಾನಂತೀತ್ಯರ್ಥ: । ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಂ  
ಪ್ರಕಾರದ್ವಯೇನ ಘಟಯತಿ - ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಅರಣ್ಯಂ ವೈ ಣ್ಯಣ್ಯಂ ಅರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ  
ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವೀತ್ಯಸ್ಯಾಯಮರ್ಥ: । ಇತೋ ಮೇವೈಪೇಕ್ಷಯಾ ತೃತೀಯಾಂ ದಿವಿ ವಿಧಮಾನೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ಇವೇತದ್ವಿಧೇ ಅರಣ್ಯಂ ವೈ ಣ್ಯಣ್ಯಮೇತನ್ಮಾನಮನೌ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾತ್ಮಕೌ ಹ ವೈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಣವೌ  
ಸಮುದ್ರೌ ಸಮುದ್ರೋಪಮೇ ಚ ಸರಸೀ ತಿಷ್ಠತ ಇತಿ । ಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ ಪ್ರಕರಣಾದ್ ಇದಂ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹರತಾತ್  
ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ದೃಢವ್ಯಮ್ । ಯದ್ವಾ ವರಾಹಾದಿಪುರಾಣಾಂತರೇ ಚತುರ್ದಶಾಧ್ಯಾಯಾದೌ ಪೂರ್ವತ್ರ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮುಕ್ತವಾ  
‘ತನ್ಮಧ್ಯೇ ಮಮ ಲೋಕಸ್ತು ಪರಿತೋ ಬಲಯಾಕೃತಿ:’ ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಮ್ನೋಧಿ-  
ರೀತ್ಯಾಶ್ರುತೇರಿತಿ ಭಾವ: ॥ ನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ॥ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯಸ್ಯಾಘ್ರಖಂಡೇ ತಾದೃಶಲೋಕವತ್ವಸ್ಯ  
ಪಂಚಮಖಂಡೇಽಭಿಹಿತತ್ವೇನ ವ್ಯವಧಾನಾದಿತಿ ಭಾವ: । एवं ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ  
ಹೇತುಂತರೋಕ್ತಯಥೈ ಸೌತ್ರಂ ಲಿಙ್ಗಪದಮಿತ್ಯೇವಂಪರತಯಾ ಅರಣ್ಯೇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾದುನಾ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಚನುಸಾರೇಣ ಸತ್ಯಲೋಕಪರತ್ವ-ಶಬ್ದಾನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ತದಿತ್ಯೇವಂಪರತಯಾ  
ವ್ಯಾಚಛೇ - ಅಥವೇತಿ ॥ ಅರಣ್ಯೇತಿತಿ ॥ ಅರಣ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ । ಅತ್ರ ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತ್ಯತ್ರ  
॥ ೧೫ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲೂ ಇದೆ

ಸೂ - ॐ ಧೃತೇಶ್ವರ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಂಘೇ: ॐ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥಿತನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ; ಮತ್ತು ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

## ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಧೃತೇಶ್ವರ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಂಘೇ: ॐ|| ಧೃತೇ: “ಸ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿ:” (ಛಾ. ೮-೪.) ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥ: | ಕಿಂಚಿತ್ತ್ವಾನ್ದೋಗ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಿಷ್ಠತಯೋಕ್ತಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನ: ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದೇ: ಅಸ್ಮಿನ್ “ಏಷಸರ್ವೇಶ್ವರ:” ಇತಿ ವಾಜಸನೇಯಕವಾಕ್ಯೇ | ಉಪಲಂಘೇ: | ಶ್ರವಣಾತ್ | ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಪಿ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥ: | ನನು ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಪಿ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ | ಅಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿ | ಅಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಮಹಿಮ್ನ: | ಅಸ್ಮಿನ್ ವಾಜಸನೇಯಕವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರವಣಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥ: ||೩||

ಅರ್ಥ -- ಧೃತೇಶ್ವರ = ‘ಸ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿ:’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನ ಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ‘ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ:’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಏನು ಆಧಾರ ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನ: = ಸಕಲವನ್ನೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಮಹಿಮೆಯ, ಉಪಲಂಘೇ: = ಉಪಲಬ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ‘ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣೀ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಧರ್ಮವು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ, ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿನ್ಪಾಲಂಭಃ ॥ ॐ

‘एष सेतुर्विधृतिः’ (छां. ८-४-१.) इति धृतेः,

ಅನುವಾದ - ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ, ‘ಸೇತು’ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಧಾರಕತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಏಷ ಸೇತುಃ = ಇವನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನು, ವಿಧೃತಿಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಧೃತಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧಾರಕತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ.<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् - ‘एष भूताधिपतिरेष भूतपालः’ (बृ. ६-४-२१.) इत्याद्यस्य  
महिमोऽस्मिन्पलंभः ।

ಅನುವಾದ - ‘ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ‘ಹೃತ್’

(१) भाष्यदीपिका - हेत्वन्तरेण विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वं प्रतिपादयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - धृतेरिति ॥ ‘इति धृतेः’ इत्यस्य ‘अस्मिन्नस्य’ इति पदानुवर्तनेनेत्यस्मिन् वाक्येऽस्य हृत्पद्मस्थस्य धृतिपदोक्तसर्वाधारत्वश्रुतेरित्यर्थः । अस्य दहरे विष्णुरेवेति प्रतिज्ञावाक्येनान्वयः । श्रुतौ विधृतिः सेतुरित्यन्वयः । तत्र विधृतिरित्येतत् सेतुत्वे हेतुः । तथा च य आत्मा हृत्पद्मस्थत्वेनोक्तः स एष ‘एषां’ भूरादिलोकानाम् ‘असम्भेदाय’ असाङ्कर्यायाविदारणायेति, व्यासतीर्थीयोक्तरीत्या वर्णाश्रमसाङ्कर्याभावायेति वा ‘विधृतिः’ धारणपोषणसमर्थोऽत एव सेतुरिव ‘सेतुः’ आश्रय इत्यर्थः । धारकत्वं च न धार्याद् बहिष्ठतया, किन्त्वन्तःकृतजगत्त्वेन, ‘श्रितमस्मिन् जगत् सर्वमिति सेतुरितीरितः’ इत्युक्तेः मुख्यार्थ एव वा सेतुशब्दः । यद्यपि ‘स सेतुर्विधृतिः’ इति छन्दोगश्रुतिपाठः । तथाऽपि शाखान्तराणामप्यत्रोपसङ्ग्रहायैवमुक्तिः । एवमन्यत्रापीति सम्प्रदायविदः ।

ಪದ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ, ಸಕಲ ಚೇತನರನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಹೃತ್ ಪದ್ಯಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷಃ = ಇವನೇ, ಭೂತಾಧಿಪತಿಃ = ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು,  
 ವಿಷಃ = ಇವನೇ, ಭೂತಪಾಲಃ = ಸಕಲ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನು, ಇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ಯ =  
 ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಮಹಿಮ್ಯಃ = ಮಹಿಮೆಯು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವನಲ್ಲಿ,  
 ಉಪಲಬ್ಧಃ = ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) भाष्यदीपिका - एवं सेतुसमुच्चायकसौत्रचशब्दस्य यथाश्रुतान्वयेन लिङ्गोक्तिपरतया धृतेश्चेत्यंशं व्याख्यायेदानीं समग्रं सूत्रं समानोक्तिरूपसमाख्यापरतया व्याचष्टे - एष इति ॥ धृतेरिति पदमत्रानुषज्यते । अस्मिन् पक्षे सौत्रचशब्द उपलब्धेश्चेत्यन्वेति । तथा च न केवलं धृतेर्लिङ्गात्, किन्तु 'धृतेः' धृतिपुक्तायास्तद्वोधिकाया उपलब्धेः वासनेयके 'य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् ज्ञेते सर्वस्य वशी' (बृ.६.४.२१) इत्याद्युक्त्वा आम्रातायाः 'एष सर्वेश्वर एष भूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधरण एषां लोकानामसम्भेदाय' इत्युक्तेः समानोक्तेश्च दहरे विष्णुरेवेति योजना । समाख्यायाः कुतो विष्णुपरत्वमित्यत आह - एष इति ॥ इत्यादीति लुप्ततृतीयाविभक्तिको निर्देशः । आदिशब्देन 'एष सर्वस्य वशी एष सर्वस्याधिपतिरेष सर्वेश्वरः' (बृ.६.४.२१) इति पूर्ववाक्यम् 'एष सेतुर्विधरण एषां लोकानामसम्भेदाय' इत्युत्तरवाक्यं च गृह्यते । अत एव मध्यस्थवाक्यग्रहणं कृतम् । अस्य महिम्न इति व्यधिकरणषष्ठ्यौ । उपलब्धेरित्यावृत्तमत्रान्वेति । तथा च 'अस्मिन्' वाजसनेयके 'एष भूताधिपतिः' इत्यादिना वाक्येन 'अस्य' विष्णोर्भूताधिपतित्वादिमहिम्नः 'अस्मिन्' दहराकाशगते वस्तुनि 'उपलब्धेः' उक्तत्वादिति योजना । य एष सर्वस्याधिपतिः, यश्चैष सर्वेश्वरो, यश्चैष प्रसिद्धो 'भूताधिपतिः' भूत एवाधिपतिर्नास्याधिपत्यमादिमत, यश्चैष भूत एव रालको, यश्च 'एषां' भूरादिलोकानाम् 'असम्भेदाय' अमेलनाय एषां 'विधरणः' विधारणसमर्थः, न केवलं सामर्थ्यमात्रं, किन्तु य एषां लोकानां 'सेतुः' आश्रयश्च, तमेतं भगवन्तं ब्राह्मणा विविदिषन्तीति श्रुत्यर्थः ।

अनेन - न केवलं पूर्वोक्तहेतुभ्यः, किन्तु विधृतेश्चास्मिन् प्रकरणे 'स सेतुर्विधृतिः' इति सर्वाधारत्वलिङ्गश्रवणादपि दहरपद्मस्थो विष्णुरेव । न चास्य हृत्पद्मस्थत्वं कुत इति वाच्यम् । 'अस्य' हृत्पद्मस्थस्य 'महिम्नः' अपहृतपाप्मत्वादेर्लक्षणस्य 'अस्मिन्' सर्वाधारे 'सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्ते' (छां.८.४.१) इत्यनेन 'उपलब्धेः' उक्तत्वात् ।

भाष्यम् - 'एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च' (बृ.५-८-११),  
'एतस्य वा अक्षरस्य प्रज्ञासने गार्गि' (बृ.५-८-९)

ಅನುವಾದ - 'ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಆಕಾಶವು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ'. 'ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ'.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಹೇ ! ಗಾರ್ಗಿ = ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ !, ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರನನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ, ಪ್ರಶಾಸನೇ = ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ, ಆಕಾಶಃ = ಆಕಾಶವು, ಏತಸ್ಯಿನ್ ಅಕ್ಷರೇ = ಈ ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ, ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ = ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.<sup>(१)</sup>

भाष्यम् - 'स हि सर्वाधिपतिः स हि सर्वपालः स ईशः स विष्णुः', 'पतिं विश्वस्याऽत्मे श्वरम्' (महाना.११) इत्यादिश्रुतिभ्यस्तस्य ह्येष महिमा ।

ಅನುವಾದ - ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಪಾಲಕನು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನು, ಅವನೇ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಅವನೇ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಅಚೇತನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ, ಚೇತನರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ

न केवलं धृतेर्लिङ्गात्, किन्तु धृतेर्धृतियुक्ताया उपलब्धेरुक्तेः । 'य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् शेते .. एष सेतुर्विधरणः' इति वाजसनेयसमाख्यायाश्च दहरे विष्णुरेव । समाख्याया अपि कुतो विष्णुविषयत्वम् 'अस्मिन्' वाजसनेयके 'अस्य' विष्णोः 'महिम्नो' भूताधिपतित्वादेरुक्तत्वादिति सूत्रार्थ उक्तो भवति । यद्यपि 'अस्य महिम्नः' इत्याद्यंशो भाष्ये धृतेश्चेत्यस्य लिङ्गपरतया योजनायां नान्वितः । तथाऽपि टीकायां 'सर्वे पाप्मानोऽतः' इति तल्लक्षणोक्तेश्चेत्युक्तत्वालिङ्गस्य हृत्पद्मस्यत्वरूप-पक्षधर्मोपपादकतयाऽपि योजनीयः ।

(१) भाष्यदीपिका - यदुक्तं सर्वाधारत्वलिङ्गश्रवणाद् हृत्पद्मस्थो विष्णुरिति, तत्र सर्वाधारत्वं कुतो विष्णुत्वनिश्चायकं, तत्समानाधिकरणत्वेनासिद्धत्वादित्यत आह - एतस्मिन्निति ॥ 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रज्ञासने' इति प्रतीकग्रहणेन 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रज्ञासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः, एतस्य वा अक्षरस्य प्रज्ञासने गार्गि वावापृथिव्यौ' इत्यादिबहुवाक्यानि सूचयति । इमान्यक्षरनये व्याकृतानि ।



ಇಂತಹ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಜಗತ್ತು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಂದ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳು, ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ,

ಸ ಹಿ = ಅಂತಹ ಆಶ್ವರನೇ, ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನು, ಸ ಹಿ ಸರ್ವಪಾಲಃ = ಅವನೇ ಸಕಲರಿಗೂ ರಕ್ಷಕನು, ಸ ಈಶಃ = ಅವನೇ ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕನು, ಸಃ = ಅಂತಹವನು, ವಿಷ್ಣುಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನು, ವಿಶ್ವಸ್ಯ = ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಪತಿಃ = ಒಡೆಯನನ್ನಾಗಿ, ಆತ್ಮೇಶ್ವರಂ = ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮಂಗಳಕರನನ್ನಾಗಿ, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ = ವೇದಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಏಷ ಮಹಿಮಾ = ಈ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು, ತಸ್ಯ ಹಿ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. <sup>(೧)</sup>

**ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸर्वेशो विष्णुरैवैको नान्योऽस्ति जगतः पतिः ।' इति च स्कान्दे ॥**

ಅನುವಾದ - ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನಾರೂ ಸಹ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಾ ಇರಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸರ್ವೇಶೋ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವೈಕಃ = ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಜಗತಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಪತಿಃ = ಒಡೆಯನು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೂ ಸಹ, ಸ್ಥಾಂದೇ = ಸ್ಥಾನದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. <sup>(೨)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತುಕ್ತಃ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಮಹಿಮಾ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣೋರವಗತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಸ ಹೀತಿ ॥ 'ಸ ಹಿ' ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ 'ಸ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇತ್ಯಂತಮೇಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗತಮ್ । 'ಸಃ' ಪ್ರಕೃತಃ । 'ಹಿಃ' ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ । 'ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ' ಇತಿ ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಮ್ । 'ವಿಶ್ವಸ್ಯ' ಅಚೇತನಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಪತಿಂ 'ಆತ್ಮೇಶ್ವರ' ಚೇತನೇಶ್ವರಂ ನಾರಾಯಣಂ ತದ್ವಿಷ್ಣುಮುಪಜೀವತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಇತ್ಯಾದೀತಿ । ಏವಮಾದಿಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದಿಶಬ್ದೇನೈತಜ್ಜಾತೀಯಂ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ ಪಂಚಮಿ । 'ತಸ್ಯ' ವಿಷ್ಣೋಃ 'ಹಿಃ' ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಹೇತೌ ವಾ । 'ಎಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ' (ಬೃ.೬.೪.೨೨) ಇತ್ಯಾದಿಮಹಿಮಾ । ಅವಗತ ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ತಸ್ಮಾನ್ನೇತೇಷಾಂ ವಿಷ್ಣುತ್ವರೂಪಸಾಧ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಸಿದ್ಧಿರिति ವಾಕ್ಯಶ್ಲೇಷಃ ।

(೨) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಕಂ ವಿಷ್ಣುವದನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಸರ್ವೇಶ ಇತಿ ॥ ಅತ್ರ ಸರ್ವಜಗಚ್ಛಬ್ದೌ ಚೇತನಾಚೇತನಪ್ರಪಂಚಪರೌ । ಯದ್ವಾ - ಜಗತಃ ಪತಿರिति ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೈವೋಕ್ತಸ್ಯಾನುವಾದಃ । ಅಥವಾ - 'ಪತಿಃ' ಪಾಲಕಃ । ತಥಾ ಚ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಸರ್ವಪಾಲಕಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಏವ ನಾನ್ಯೋಽಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಏವಕಾರೋಕ್ತಪದಾರ್ಥಾಹಾರೇಣ ತಸ್ಯ ಹ್ಲೇಷ

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ धृतेश्च महिमोऽस्यास्मिन्नुपलब्धे: ॐ ॥ १-२-२४ ॥

धृतेरित्यादेरयमर्थः । यावापृथिव्याधारं प्रकृत्य 'स सेतुर्विधृतिरेषां लोकानाम्' इति श्रूयमाणत्वादप्यसौ विष्णुरेव न दहर आकाशः ।

'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದಾಗ, 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಹೊರತು ದಹಾರಾಕಾಶವಲ್ಲ.

तत् स्थितपुरुष एव हि जगद्धारणादिमहिमा श्रुत्यन्तरोपलब्धः ।

ದಹಾರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ:

'स एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिंश्छेते । एष भूताधिपतिरेष भूतपालः एष सेतुर्विधारण एष लोकानामसम्भेदाय' इति विष्णोरेवायं महिमेत्येतच्छ्रुत्यन्तरैः साधयति - एतस्मिन्नित्यादिना ॥

'ಸ' ಎಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚೇತೇ । ಎಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲಃ ಎಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣ ಎಷ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಧಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಎತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ.

तत्त्वप्रकाशिका -

ॐ धृतेश्च महिमोऽस्यास्मिन्नुपलब्धे: ॐ ॥ १-२-२४ ॥

हेत्वन्तरेण विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वं प्रतिपादयत् सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - धृतेश्चेति ॥

महिमेति पूर्वोक्तान्वयः । तस्मान्नैतल्लिङ्गानामन्यत्र सावकाशत्वं शङ्क्यमिति वाक्यशेषः ।

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨೪)

ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकानामसम्भेदाय' इति हृत्पद्मस्य सर्वाधारत्वश्रवणाच्च विष्णुरेवासावित्यर्थः ।**

'ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಾಶವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಭೂಲೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿ, ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ'. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अत्र स सेतुरिति वक्तव्ये एष सेतुरित्युक्तिः शाखान्तराणामप्यत्रोपसङ्गहार्यम् । एवमन्यत्रापि स सम्प्रदायविदः ॥**

ಇಲ್ಲಿ 'ಸೇತುಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಬದಲು, 'ಏಷ ಸೇತುಃ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ? ಬೇರೆ ಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿದೆ, ಅವುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆಕಡೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - विधृतिः सेतुरिति धारणसमर्थ आश्रयः । नच वाच्यमयं न हृत्पद्मस्य इति । 'य आत्मा' इति प्रागुक्तात्मपरामर्शात् 'सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्ते' इति तल्लक्षणत्वोक्तेश्च ।**

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಧೃತಿಃ = ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು, ಸೇತುಃ = ಆಶ್ರಯನು, 'ಏಷ ಸೇತುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮಾನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ', 'ಇವನಿಂದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳು ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತವೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - समाख्याऽप्येतमर्थं साधयति - एष इति ॥**

'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಜಸನೇಯಕೇ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' ಇತ್ಯಾद्यುಕ್ತವಾ 'ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ' 'ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಮ್ಮೇದಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತತ್ವೇನ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' - 'ಪರಮಾತ್ಮನು ಬೇರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ವಶವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ', 'ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ', 'ಇವನೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿಯು ಭೂತಪಾಲನು, ಭೂಲೋಕಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದವನು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿದ್ಯತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೋಽಪಿ ಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುರिति । ಅस्ಮಿನ್ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಮಹಿಮ್ನಃ ಶ್ರವಣಾದೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದ್ವಹಂ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಿಸ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ ವಿಷ್ಣುರಸಾವಿತಿ । ತತ್ರ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಏತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

ಹೃತ್ಪದ್ಧತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಧರ್ಮವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧತನೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಆದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಏತಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣೇನ ಬಹುವಾಕ್ಯಾನಿ ಸ್ವಯಮಿತಿ ।

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಏತಸ್ಯ ಆಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಃ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಮಹಿಮಾ ಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯತ ಆಹ - ಸ ಹೀತಿ ॥

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಶ್ವಮಚೇತನಮ್ । ವಿಷ್ಣೋರಿವ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಮಹಿಮಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯತ ಆಹ - ಸರ್ವೇಶ ಇತಿ ॥

ವಿಶ್ವಂ = ಅಚೇತನಪದಾರ್ಥ, ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಏಕಿರಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸರ್ವೇಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धे: ॐ ॥

हेत्वन्तरेणेति ॥ सूत्रे “च” शब्दादिति भावः । भाष्ये वाजसनेयवाक्यप्रतीक-  
पूर्वम् अत्रत्यवाक्यस्योक्तेर्भावमग्रे विवृण्वानः स्वयमेतत्प्रकरणस्थछान्दोग्यवाक्यमुदाहृत्य  
“धृतेः” इत्यन्तर्भाष्यं व्याकुर्वन् ‘धृतेश्च’ इति सूत्रांशार्थमाह - अथ य इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಹೃತ್ತದಸ್ಥಿತತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ಚ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ಹೇತ್ವಂತರೇಣ” ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಟೀಕಾಕಾರರು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಛಾಂದೋಗ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಉದಾಹರಿಸಿ “ಧೃತೇಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ‘ಧೃತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಥ ಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - भाष्यभावमाह - अत्रेति ॥ उपसङ्गहार्थमिति ॥ विवरिष्यते चैतदग्रे ॥ एवमन्यत्रापीति ॥ 'अत एव प्राणः' इत्यत्र 'हीश्च ते' इति वक्तव्ये 'श्रीश्च ते' इत्युक्तिः । तथा 'पत्यादिशब्देभ्यः' इत्यत्र 'सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः' इत्येव वक्तव्ये "सर्वस्याधिपतिः" इत्युक्तिः । अत्रैव "अस्मिन् ब्रह्मपुरे" इति वाच्येऽप्येतस्मिन्निति वाक्योक्तिः ।

ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. "ಉಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಂ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. "ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ" ಎಂದರೆ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ 'ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೇ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - समानजातीयानां श्रुत्यन्तराणां सङ्ग्रहोपलक्षणार्थमेतदित्यादि तत्त्वप्रदीपोक्ते: "सम्प्रदायविदः" इत्युक्तम् । अपौनरुक्त्यायाऽह - धारणसमर्थ इति ॥

ಒಂದೇ ತರಹ ಇರುವ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು "ಧಾರಣಸಮರ್ಥ" ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सूत्रखण्डमवतार्य व्याचष्टे - नचेति ॥ अस्य हृत्पद्मस्यस्य अस्मिन् "स सेतुः" इति वाक्ये अपहृतपाप्मत्वरूपमहिम्न उपलब्धे: इत्यर्थम् उपेत्य आऽह - य आत्मेति ॥ भाष्ये "एष भूत" इत्यादि वाजसनेयवाक्यशेषोक्तिः "सर्वे पाप्मानः" इति छान्दोग्यवाक्यशेषस्याप्युपलक्षणमिति भावः ।

ಸೂತ್ರಖಂಡವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇವನಲ್ಲಿ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಭೂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮಾನಃ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇದानीं सूत्रस्यार्थान्तरोक्तिपरतया भाष्यमवतार्य धृतेरित्यन्तं तात्पर्यतो व्याचष्टे - समाख्ययेति ॥ वाजसनेयक इति ॥ षष्ठेऽध्याये । भाष्ये 'एष सेतुः' इति प्रतीकमात्रोक्तेः स्वयं समग्रं पठति - य एष इति ॥

ಈಗ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಮಾಖ್ಯಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. 'ವಾಜಸನೇಯಕೇ' ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಸೇತುಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕಾಕಾರರು ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯ ಏಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - हृत्पद्मस्थत्वस्य तत्स्थाकाशस्थत्वेनैव इह अभिमतत्वाद् हृदये विष्णोरुक्तत्वेनेत्युक्तम् । "एष भूत" इत्यादि भाष्यशेषमवतार्य व्याचष्टे - नच वाच्यमिति ॥ भाष्ये "इत्यादि" इति क्रियाविशेषणम् । सान्तमहत् इत्यादाविवा-विभक्तिकनिर्देशो वेति भावः ॥

'ಹೃದಪ್ಪದ್ಮ' ಎಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತತ್ವೇನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಏಷ ಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಶೇಷವನ್ನು ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಾಚ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದಿ' ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಸಾಂತಮಹತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಪದವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - यदुक्तमिति ॥ 'स सेतुर्विधृतिः' इति वाक्यग्राहिणा धृतेश्चेति सूत्रखण्डेनेत्यर्थः ॥ एतस्मिन्नितीति ॥

ಭಾಷ್ಯೇ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೀರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಪ್ರತೀಕೇತಿ ॥ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಿನ್ದ್ರಮಸೌ' 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಛಾಪಾಪೃಥಿವ್ಯೌ' ಇತ್ಯಾದಿನಿ ಬಹುವಾಕ್ಯಾನಿ ಸೂಚಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಯದುಕ್ತಂ' ಎಂದರೆ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವ 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಎಂದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಪದದಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀಕದಿಂದ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಆಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಮಸೌ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಆಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - 'आत्मेऽश्वरम्' इत्यस्यावैष्यर्ध्यायाऽह - विश्वमचेतनमिति ॥ 'आत्मा चेतन' इति भावः । 'नारायणं महाज्ञेयम्' इत्यग्रे नारायणपद सामानाधिकरण्याद् वैष्णवत्वमस्य सिद्धमिति भावः ॥ १६ ॥

'ಆತ್ಮ' 'ಈಶ್ವರಂ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬಾರದೆಂದು 'ವಿಶ್ವಮಚೇತನಂ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಚೇತನರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ನಾರಾಯಣಂ ಮಹಾಜ್ಞೇಯಂ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ನಾರಾಯಣಪದದಿಂದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

वाक्यार्थमञ्जरी -

ॐ धृतेश्च महिमोऽस्यास्मिनुपलब्धे: ॐ ॥

धृतेधारणाद्ध्यात्मा 'स सेतुर्विधृतिः' इति सर्वाधारत्वलिङ्गश्रवणाच्च हृत्पद्मस्थं ब्रह्मैव । एतल्लिङ्गस्य हृत्पद्मस्थत्वं कुतः? इति चेन्न । अस्य हृत्पद्मस्थस्य महिमो अपहतपाप्मत्वादेः सर्वे पाप्मानोऽतिवर्तन्त इत्यस्मिन् वाक्ये उपलब्धेरित्यर्थः - अथेति ॥ य आत्मा हृत्पद्मस्थत्वेनोक्तः स एषां लोकानामसम्भेदायासम्मेलनायावि दारणाय वा धारणसमर्थाश्रय इत्यर्थः - इति वक्तव्य इति ॥ तथैव छन्दोगपाठादिति भावः । शाखान्तराणां बृहदारण्यकादीनां समानजातीयानां श्रुत्यन्तराणां सङ्ग्रहोपलक्षणार्थमेतदिति तत्त्वप्रदीपोक्तेः सम्प्रदायविद इत्युक्तम् ॥ धारणसमर्थाश्रय इति ॥ तेन न पुनरुक्तिरिति भावः । अयं सर्वाधारतयोक्तः । यश्चैषः प्रसिद्धः सर्वेश्वरः । सर्वेश्वरत्वं नामादि किन्तु यश्चैष भूत एवाधिपतिर्नास्याधिपत्यमादिमदिति भूताधिपतिः यश्चैष भूत एव पालः पालकः ॥ बहुवाक्यानीति ॥ 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ' 'एतस्य वाक्षरस्य प्रशासने गार्गि द्यावापृथिव्यौ' इत्यादिबहुवाक्यानीत्यर्थः । आत्मेऽश्वरमिति चेतनस्य पृथगभिधानादाह - विश्वमचेतनमिति ॥ १६ ॥



ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

‘ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ’ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬುದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಸ್ಮ - ॐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ ॐ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಪದ್ಮಸ್ಥನೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ ॐ || “ದಹರಂ ವಿಪಾಪಮ್” (ಮಹಾನಾ. ೧೦-೭.)

ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ವಿಷ್ಣೋಃ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ ಸ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||೪||

ಅರ್ಥ -- ೬೦ || ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ || ೬೦ , ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ = ‘ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ’ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ || ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ || ॐ ||

‘ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಬಗನಂ ವಿಶ್ಲೋಕಸ್ತस्ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದ್ಘಾಸಿತವ್ಯಮ್’  
(ಮಹಾನಾ. ೧೦-೭.) ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ ||

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ -  
‘ತತ್ತ್ವಾಪಿ ದಹ್ರಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಾಪಿ = ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿ, ದಹ್ರಂಗಳನಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶವು, ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ  
ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದ ಒಳಗಡೆ, ವಿಶೋಕಃ = ಶೋಕವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು, ಯತ್ = ಯಾವುದಿದೆಯೋ,  
ತತ್ = ಆ ವಸ್ತುವು, ಉಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ = ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು, ಇತಿ =  
ಹೀಗೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ. <sup>(೧)</sup>

## ಭಾಷ್ಯಮ್ - ತದಂತಸ್ಥತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾನ್ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ॥

ಅನುವಾದ - ಸುಷಿರಾಂತರ್ಗತ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಸಹ  
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ  
ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತದಂತಃಸ್ಥತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಸಮಾಖ್ಯಾಂತರೂಪಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋಹೃತ್ಪದ್ಧಗತಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವಂ ಸಾಧಯತ್ಸೂತ್ರಂ  
ಪಠित्ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವೇತಿ ॥ ಇತಿ ತ್ವನಂತರಂ ಶ್ರುತಾವಿತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ತಸ್ಯೇತ್ಯನುವರ್ತತೆ ।  
‘ತಸ್ಯ’ ವಿಷ್ಣೋಃ ‘ತಸ್ಯ’ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯೇತಿ ತದರ್ಥಃ । ಅನೇನ - ಸೂತ್ರೇಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಪದದ್ವಯಂ  
ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದನುವರ್ತನೀಯಮ್ । ತಥಾ ಚ ನ ಕೇವಲಂ ವಾಜಸನೇಯಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್, ಕಿಂತು ‘ಅಸ್ಮಿನ್’  
ತತ್ರಾಪಿತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯೇ ‘ಅಸ್ಯ’ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ತತಃಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಪಿ  
ದಹರಪದ್ಧಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ । ‘ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹೃಷ ವ್ಯೋಮ್ಯಾತ್ಮಾ  
ಸಮ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ’ (ಮು. ೨. ೨. ೭) ಇತ್ಯಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ । ‘ಯ ಏಶೋಽಂತರ್ದೇಹ್ಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಯಂ  
ಪುರುಷಃ’ (ತೈ. ೧. ೨. ೧) ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯವಾಕ್ಯಾಂತರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವೇತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಯದ್ ವೃತ್ಯಂತರಂ ಟೀಕಾयां  
ಸೂಚಿತಂ, ತದ್ಭಾಷ್ಯಸ್ಯೇತಿಶ್ಚಂದಸ್ಯಾಽರ್ಥತ್ವಮಾಶ್ರित್ಯೇತಿ ದೃಢಯಮ್ । ಶ್ರುತೌ ‘ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪ್ಯಂ  
ಪರವೇಶಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಢರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್’ (ಮಹಾನಾ. ೧೦. ೭) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಯತ್ ‘ದಹ್ರಮ್’ ಅಲ್ಪಂ  
ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಭ್ರಮತಮ್, ಅತಃ ಏವ ವಿಗತಪಾಪಂ ದೇಹಾಲ್ಪಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಧ್ಯೇ ಸಂಸ್ಥಂ ಹೃದಯಕಮಲಂ ಪ್ರಕೃತಂ  
ತತ್ ತತ್ರೇತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೆ । ತಥಾ ಚ ‘ತತ್ರಾಪಿ’ ಪುಂಢರೀಕೇಽಪಿ ಯತ್ ‘ದಹ್ರಮ್’ ಅಲ್ಪಂ ಗಗನಮಸ್ತಿ  
ತಸ್ಮಿನ್ ‘ಅಂತಃ’ ಅಂತರೇ ‘ವಿಶ್ವೋಕ್ತಃ’ ವಿಶ್ವೋಕ್ತಂ ವಿಶ್ವೋಕ್ತಪದೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಜರಾದಿಶೂನ್ಯಂ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ  
ತದ್ವಿಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿಶ್ವೋಕ್ತ ಇತಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ ಛಾಂದಸಃ । ತತ್ಪ್ರದೀಪೇ ತು -  
ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸಸ್ತಸ್ಯ ಪುರುಷತ್ವಜ್ಞಾನಾರ್ಥಃ । ‘ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶ್ವೋಕ್ತಃ’  
ಇತ್ಯಾದಾವುದಿತಗುಣಾನಾಮಧಿಕರಣೈಕ್ಯಬಲೇನ ಸನ್ನಿಧಿಯಮಾನಾನಾಮನುಕರ್ಮಣ್ಯಾಶ್ವೇತಿ ಪ್ರಯೋಜನಮುಕ್ತಮ್ ।

= ಒಳಗಿನ ಭಗವದ್‌ರೂಪದ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ, ನ ಸುಷಿರಕ್ರುತಿವಿರೋಧಃ =  
ಛಿದ್ರಬೋಧಕವಾದ ಸುಷಿರಕ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (೧)

### ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೧೭ ॥

‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಇತಿ ದಹರಾಕಾಶ-  
ಸ್ಥಿತಸ್ಯೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇನ ಶ್ರವಣಾದತ್ರ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರತಿಪಾಘತೇ ।

‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ತಥಾಹಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಮ್ ।

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ಯಂ ಪರವೇಶಮಭೂತಂ, ಯತ್ಪುಂಡ್ರಿಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ ।

ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ।

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್ ಇತಿ ।

ತದಾಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ -

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪದ್ಧಗತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । एवं  
ಪದ್ಧಗತಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ, ಸುಖಿರಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯಾಽಕಾಶವಾಚಿತತ್ವಾತ್ ।  
ಏತದ್ ವಿಹಾಯ ದಹರಪದ್ಧಗಸ್ಯಾಽಕಾಶತ್ವಂ, ವಿಷ್ಣುಸ್ತ್ವಾಕಾಶಗತತ್ವಂ, ತಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮಿತ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ  
ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ತತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸುಖಿರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯತ ಆಹ - ತದಂತಸ್ಥೇತಿ ॥  
ಬುದ್ಧಯಾ ವಿವಿಕ್ತಸುಖಿರಶ್ರುತಿಪದಂ ಷಡ್ವ್ಯಂತಮತ್ರಾನ್ವೀಯತೇ । ತಥಾ ಚ ‘ಸುಖಿರಶ್ರುತೇಃ’ ಇತಿ ಸುಖಿರಪದ-  
ಘಟಿತಶ್ರುತೇಃ ‘ತದಂತಸ್ಥಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್’ ಪದ್ಧಗತಸುಖಿರಾಂತಸ್ಥಪರಮಾತ್ಮಾನಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ  
ಚ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾನ್ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧೋಽಸ್ಮದಭ್ಯುಪಗಮಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಥಾ ಮಂದಿರಸ್ಯ-  
ಮಜ್ಜುಷಾಂತರ್ಗತಮಪಿ ವಸ್ತು ಮಂದಿರಸ್ಯಮಿತಿ ಸಂಜ್ಞೀಯತೇ, ಏವಮಿಹಾಪಿತಿ ಭಾವಃ । ತದಂತಸ್ಥತ್ವೇತಿ  
ಪಾಠೇ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಸುಖಿರಾಂತಸ್ಥತ್ವಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ವಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ |

ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ |

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್’

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

यदुक्तं तस्यान्ते सुषिरमिति तत्राह तदन्तरिति । यथा भाण्डान्तःस्थमपि गृहस्थमित्युच्यते एवं सुषिरस्थितविष्णावेव सर्वं प्रतिष्ठितमिति ज्ञातव्यम् । सुषिरस्य सर्वाधारत्वविरोधादित्यर्थः ।

‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ‘ತದಂತಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಯ ಒಳಗೆ ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

तत्त्वप्रकाशिका -

ॐ प्रसिद्धेश ॐ ॥ १-२-१७ ॥

युक्त्यन्तरेण विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वसाधकं सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे - प्रसिद्धेशचेति ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

तत्त्वप्रकाशिका - ‘दहरं विपापं परवेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम् । तत्रापि दह्रमिति विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश्च स एव हृत्पद्मस्थ इत्यर्थः ।

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ವಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ | ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ದಹರೋಽस्ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಖಿಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯೇತದನೇನೈವ ನಿರಸ್ತಂ ಭವತಿ ।

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಸ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪುಂಡ್ರಿಕೇ ದಹರಂ ಗಗನಂ ತस्ಮಿನ್ ವಿಶೋಕಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ।

ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶ = ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೋಕರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇವ ವ್ಯೋಮಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' । 'ಯ ಷೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ಪುರುಷಃ', 'ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸಮಾಡಿದ್ದಾನೆ'. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅನ್ವಯಾಭಾವಸ್ತರ್ಹಿ ಭವೇದಿತಿ ಚ ನ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಆಯಮ್ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಥಾ ಹಿ । ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತರೀತ್ಯತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಕಾಶಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೇಷ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ । ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಿತಿಸಿದ್ಧಿಃ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಂತಃ' ಎಂಬ ಪದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा च कीदृशं तदिति भावेन ‘किं तदत्र विद्यते’ इति प्रश्ने तत्स्वरूपनिरूपणपरतया ‘यावान्वाऽयमाकाशः’ इत्यादिवाक्यान्वयः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ? ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳು ‘ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ‘ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यद् ब्रह्मान्वेष्टव्यतयोक्तं तस्यान्तर्हृदये यावानेष आकाशस्तावान् सर्वोऽपि विद्यते । तदाधारतया पृथिव्यादिकं च समाहितम् ।

ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಭೂಲೋಕವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - नष्टेऽपि देहे न नश्यति । अपहतपाप्मत्वादिगुणं चेति ।

ದೇಹವು ನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - अथवा हृत्पद्मगताकाशस्थमन्वेष्टव्यमिति सामान्येनोक्ते ‘किं तदत्र विद्यते’ इति प्रश्ने यावान् बहिः परमात्माऽऽकाशाख्यस्तिष्ठति तावान् हृदयपद्माकाशे विद्यते ।

ಅಥವಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಶಿಷ್ಯರು ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥ ಯಾವುದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ ‘ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾಗಿ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದೇರೀತಿ ಹೃದಯಪದ್ಮದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - स च पृथिव्याद्याश्रयत्वात् शरीरनाशेनाप्यनाशयत्वाद् अपहतपाप्मत्वादेश्च अन्वेष्टव्य इत्यन्वयोपपत्तेः ।

ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶರೀರನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ತಾನು ನಷ್ಟನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಹತಪಾಪಾದಿಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದಪ್ರಯೋಗಾದಾತ್ಮಾ ನ ವಿಷ್ಣುಃ । ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಪುರಮಿತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆತ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** एतच्छब्देन शरीरस्य प्रकृतत्वाच्चेति चेन्न । शरीरनाशेनास्या-  
विनाशोक्तेः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶರೀರನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಕ್ಕೆ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** न चाऽऽकाशपक्षेऽन्वयोऽस्ति । दहराकाशस्थमुपास्यमित्युक्ते किं तदत्र विद्यते इति प्रश्ने यावान्वेत्यस्यान्वयादर्शनात् । नहि दहराकाशस्थो व्याप्काशोऽन्वेष्टव्य इत्युपपद्यते । तदभावादयोगाच्च ।

'ದಹರೋಽಸ್ತಿ' ಅಂತರಾಕಾಶೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ, ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** नापि दहराकाशमेव विशिष्योभे अस्मिन्नित्यादिपरिहार इति युक्तम् । दहरस्य व्याप्तत्वायोगान्मुख्यतः पृथिव्यादीनामनुपास्यत्वाच्च ।

ದಹರಾಕಾಶವೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗದು. ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನು ವಿಶೇಷವಿದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ದಹರಾಕಾಶವು ಸ್ಥೂಲಾಕಾಶದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಧಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವನ್ನು ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನನ್ವೇವಂ ಹೃತ್ಪನ್ನಗತಾಕಾಶಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರೋಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ | ತತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸುಖಿರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರೀತ್ಯತ ಆಹ - ತದೀತಿ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನ ಚೈವಮಕ್ಷೀಕಾರೇಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ | ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲೇತ್ಯತ್ರ ಮಂದಿರಪದೇನ ತದಂತಃಸ್ಥಮಕ್ಷೃಷಾವಿವಕ್ಷಾವತ್ ಸುಖಿರಶ್ರುತೇರಪಿ ತದಂತಃಸ್ಥ-ಭಗವದಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೪ ||

ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ‘ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಂದಿರ ಪದಕ್ಕೆ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಷಿರಪದಕ್ಕೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳು ಹೊರಟವೆ.

**ಭಾವದೀಪಃ -**

ॐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ॐ ||

ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತೌ ತತ್ರಾಪಿತಿ ತತ್ಪದಪರಾಮರ್ಶ್ಯ ದರ್ಶಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚಛೇ - ದಹರಮೀತಿ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್ರಾಪಿ’ ಎಂಬ ಪದದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ, ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ದಹರಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.



**ಭಾವದೀಪ:** - ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ || 'ಸಹಸ್ರಶೀಘ್ರಂ ದೇವಮ್' ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದಿತಿ  
 ಭಾವ: | ನ ಸುಖರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ದಹರ ಇತಿ ||

'ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸಹಸ್ರಶೀಘ್ರಂ ದೇವಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ನ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ' ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ದ ಹರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮ ಇತಿ || ಆಕಾಶಪದೇನ ತಲ್ಲಿಜ್ಜಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ  
 ವಿಷ್ಣುಮುಪಾದಾಯ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ಸುಖರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ  
 ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯರ್ಥ: ||

'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-  
 ನಾದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು  
 ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಹೃದಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ  
 ಬರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು 'ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅನೇನೈವೇತಿ || 'ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗ್ರಾಹಿಣಾ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ'  
 ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇವೈತ್ಯರ್ಥ: |

ನ ಕೇವಲಂ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥ: | ಕಿಂತು  
 ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಭಾವೇನ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಷ್ಠ  
 ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಕತಯಾ ಉತ್ತರಭಾಷ್ಯಣಾನ್ವಯಮುಪೇತ್ಯ ತದಂತಃಸ್ಯೇತಿ ತತ್ಪ್ರಮಾಣ-  
 ಮಾಹ - ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ||

'ಅನೇನೈವ' ಎಂದರೆ 'ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ  
 ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಇಷ್ಟೇ  
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ  
 ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದೂ ಕೂಡ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರ  
 ಮಾತ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ  
 ದಿಂದ ಉತ್ತರಭಾಷ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, 'ತದಂಸ್ಥ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು  
 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಶ್ರುತೌ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಂ ಮತ್ವೋಕ್ತಮ್ - ವಿಶೋಕ್ತಮಿತಿ || ಭಾಷ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ಶೇಷ: | ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವಾವೇದಕಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಣಿ ಭಾಷ್ಯೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಾಹ - ದಿವ್ಯ ಇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ‘ವಿಶೋಕ್ತಮ್’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ‘ಭಾಷ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವೋಕ್ತೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದನ್ನೇ ‘ದಿವ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಆರ್ಥವರ್ಣೇ | ಯ ಏಷ ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ | ಆದಿಪದೇನ ‘ಯ ಏಷೋಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ’ ‘ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಘ್ರಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್’ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗ್ರಹ: |

‘ದಿವ್ಯೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಯ ಏಷ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ತೈತ್ತಿರೀಯಾದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಆದಿ’ ಪದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಯ ಏಷೋಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತು ‘ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಘ್ರಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ ಮತ್ವಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾನನ್ವಯದೋಷ ನಿರಾಹ - ಅನ್ವಯಾಭಾವ ಇತಿ || “ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಯೋ ಭಗವಾಂತಸ್ತಸ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹತೇ | ಸ ಭಗವನಪಹತಪಾಪ್ಸ್ವಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬೇರೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೇ ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯದೋಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅನ್ವಯಾಭಾವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಯೋ ಭಗವಾಂತಸ್ತಸ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹತೇ | ಸ ಭಗವನಪಹತಪಾಪ್ಸ್ವಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬೇರೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೇ ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅಪ್ರಕೃತಬ್ರಹ್ಮಣ: ಕಥಮುಕ್ತಿರೀತ್ಯತ ಆಹ - ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇತಿ || ದೇಹಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ತಥಾ ‘ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಷಮ್’ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದಾನ್ವಯಾವಶ್ಯಮ್ಭಾವೇ ಬ್ರಹ್ಮ

ಪ್ರತಿ ಪುಂಡರೀಕಸ್ಯ ವೇಶಮತ್ವೋತ್ತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇಶಮಪದೇನ ಚೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ತಥಾಚ ಯಃ  
ಬ್ರಹ್ಮಾಂತಸ್ತದನ್ವೇಶ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ  
'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೇಹವು ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು  
'ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪುಂಡರೀಕವೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ,  
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ, ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವೇಶ್ಮ' ಪದದಿಂದ  
ಬ್ರಹ್ಮಪದವನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಳಗೆ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೋ,  
ಅವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪಃ -** ತಸ್ಯಾಂತರ್ದೇಹಯಃ ಇತಿ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಕವಾಭಾವೇಽಪಿ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವ-  
ಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಭಾವೋ ಯುಕ್ತಃ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

"ತಸ್ಯಾಂತರ್ದೇಹಯಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ  
ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪಃ -** ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧಾತೃಪೃಥಿವೀ ಇತ್ಯಾದೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ - ತದಾಧಾರತಯೇತಿ ॥  
ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯಸ್ಥಾಕಾಶಾಭಿಮಾನ್ಯಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಿಮಾನ್ಯಾದಿಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । 'ನಾಸ್ಯ  
ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ । ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ । ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಮ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ  
ಸಮಾಹಿತಾಃ । ಏಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದೇರ್ಮಮಾಹ - ನಶ್ಯೇಪಿತಿ ॥

"ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧಾತೃಪೃಥಿವೀ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು "ತದಾಧಾರತಯಾ" ಇತ್ಯಾದಿ  
ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮಾನಿ-  
ಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ । ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ । ತದೇತತ್ಸತ್ಯಂ  
ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಸ್ಮಿನ್ಯಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ । ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು  
"ನಶ್ಯೇಪಿತಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪಃ -** ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾಕಾಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಾಕಾಶೋ ವರ್ತತೇ । ಸ ಚ ಯಾವಾನ್ ಬಹಿಃ  
ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಸ್ತಿ ತಾವಾನೇವ ವಿಚಿತಃ ಇತಿ ಚಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ ಪಕ್ಷಾಂತರಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ -  
ಅಥವೇತಿ ॥

"ಅಸ್ಮಿನ್" = ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ  
ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ  
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು "ಅಥವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅस्ಮಿನ್ ಪಕ್ಷಿ ಪ್ರಸನೋತ್ತರಯೋಸ್ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿಕತ್ವಂ चास्तीति भावः । एतद्व्याख्यानोक्तिश्चाल्पश्रुतेरित्यधिकाशङ्कोत्थानाय । ‘सङ्गम्यन्ते गुरोर्गिरः’ इति स्वप्रतिज्ञानुरोधाय चेति ज्ञेयम् ।

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ಕೂಡುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರಿಂದ “ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ “ಸಂಗಮ್ಯಂತೇ ಗುರೋರ್ಗಿರಃ” ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - देहादेर्ब्रह्म प्रति पुरत्वाद्युक्तावपि स्पष्टं तत्र ब्रह्मस्थितेरप्राप्तेरन्य-पुरादावन्यस्यापि स्थितिसम्भवादित्यभिप्रेत्य सामान्येनोक्त इत्युक्तम् ।

ದೇಹವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ “ಪುರ” ಎನಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಏನಿಲ್ಲ. ಜೀವನೂ ಸಹ ಇರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಬ್ಬರು ಇರಬಾರದೆಂದೇನಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ “ಉಕ್ತಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तस्यैतदेव निरुक्तं हृदयमित्युत्तरवाक्योक्तरीत्या हृद्यत इति व्युत्पत्त्या हृदयपदेन हृत्पुण्डरीकस्थदहरभूताकाशं गृह्यत इति भावेनाह - हृदयपञ्चाकाश इति ॥

“ತಸ್ಯೈತದೇವ ನಿರುಕ್ತಃ” ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ “ಹೃದಿ ಅಯತೇ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಹೃದಯಪದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಹೃದಯಪದ್ಮಾಕಾಶ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तर्हि किं तदत्रेति प्रश्नस्य यावानित्यनेनोत्तरितत्वात् । ‘उभे अस्मिन् द्वावापृथिवी’ इत्यादि व्यर्थमित्यतः तत्तु विजिज्ञासितव्यत्वे हेतुत्वेन सामर्थ्यकथनमेवेति छान्दोग्यभाष्याನुरोधेन वाक्यशेषस्यान्वयमाह - स चेति ॥

ಹಾಗಾದರೆ “ಕಿಂ ತದತ್ರ” ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ “ಯಾವಾನ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ “ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ “ತತ್ತು ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯತ್ವೇ ಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕಥನಮೇವ” ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಸ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನचेತಿ ॥ 'ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಿ-ಸ್ಥಾಕಾಶಾಸ್ಯೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದಪ್ರಯೋಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಂ ಪುರಂ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಪುರಮಿತಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಮೇವಾಹ -  
ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ॥

"ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್" ಎಂದು ಹೃತ್ಪದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ  
ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು "ನಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ'  
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ  
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ "ಬ್ರಹ್ಮೇವ" ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतच्छब्देन, 'यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे' इति ब्रह्मपुरशब्देनेत्यर्थः ॥  
अस्याविनाशेति ॥ तथाच नाशाभावरूपलिङ्गेन शरीरेऽनुपपन्नेन बाधकेन  
प्रकृतशरीरत्यागेन विष्णुग्रहणं युक्तम् ।

"ಎತಚ್ಚಬ್ದೇನ" ಎಂದರೆ "ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಶಬ್ದದಿಂದ  
ಎಂದರ್ಥ. "ಅಸ್ಯಾವಿನಾಶಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ನಾಶಾಭಾವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು  
ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ  
ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - यथा अदृश्यत्वनये 'अक्षरात् सम्भवतीह विश्वम्' इत्यत्राक्षरशब्देन  
ब्रह्मणः प्रकृतत्वेऽपि 'अक्षरात्परतः परः' इत्यत्र परत्वावधित्वबाधकेन तत्राक्षरपदेन  
प्रकृतिग्रहणं तद्वदिति भावः ।

ಯಾವರೇತಿಯಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ "ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಮ್" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದರೂ "ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರತ್ವಾವಧಿತ್ವವೆಂಬ  
ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ  
ಸಹ 'ನಾಶಾಭಾವ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतच्चोपलक्षणम् । बृहत्त्वात् पूर्णकामत्वाद् विष्णुः ब्रह्मपुराभिधः ।  
तस्मिंस्तस्य पुरं देहः तस्मिन् हृदयमास्थितमित्युक्तदिशा पूर्वमपि ब्रह्मपुरपदेन  
विष्णोरपि प्रकृतत्वाद् द्वयोः प्रकृतत्वेऽपि बहूनां सह निर्देश इत्यानन्दमयनय-  
टीकोक्तरीत्या सत्त्यं ब्रह्मपुरमित्यत्र विष्णुमात्रग्रहणं युक्तमित्यपि ज्ञेयम् ।

ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ - “ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಭಿಧಃ । ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಸ್ಥ ಪುರಂ ದೇಹಸ್ತಸ್ಥಿನ್ ಹೃದಯಮಾಸ್ಥಿತಂ” ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹಿಂದೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಕೃತರಾದಾಗ “ಬಹುನಾಂ ಸಹ ನಿರ್ದೇಶಃ” ಎಂದು ಆನಂದಮಯಾಧಿ- ಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ “ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तर्हि उभयत्र वाक्यान्वयसामञ्जस्ये विष्णुरेवेति निर्बन्धे को हेतुरित्यत आकाशपक्ष एवान्वयाभाव इति न्यायविवरणोक्तमन्वयाभावं व्यनक्ति - नचेत्यादिना ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತಿರಲು ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆಕಾಶ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು “ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ಏವ ಅನ್ವಯಾಭಾವಃ” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तत्र किं यावानिति वाक्ये पूर्वोक्तहृत्पुण्डरीकस्थदहराकाशस्यैव हृदयेऽवस्थानमुच्यते । अथ आकाशपदं सप्तम्यन्तमुपेत्य हृदये हृत्स्ये आकाशो व्यासाकाशोऽस्तीत्युच्यते । किं वा हृदये आकाश इति दहरमनूय यावानिति बाह्याकाश तुल्यतया तदेव विशिष्यत इति विकल्पान् हृदि कृत्वा आद्यं निराह - यावान् वा इत्यस्येति ॥

“ಯಾವಾನ್ವಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಆಕಾಶಪದವನ್ನು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ‘ಆಕಾಶ’ ಎಂದು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ “ಯಾವಾನ್ವಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾಕೊಂಡು ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು “ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - हृदये आकाश इत्येतावता पूर्तेरिति भावः । द्वितीयं निराह - नहीति ॥ तदभावादिति ॥ ईश्वरवदचिन्त्यशक्त्यभावेन व्यासाकाशस्य दहराकाशस्थत्वाभावात् । छान्दोग्यभाष्योक्तदिशा ‘तमेवैकं जानथ’ इति ब्रह्मण एवान्वेष्टव्यत्वोक्त्या आकाशो अन्वेष्टव्यत्वायोगाच्चेत्यर्थः ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ "ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ" ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ತದಭಾವಾತ್' ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ "ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ" ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತೃತೀಯಂ ನಿರಾಹ - ನಾಪೀತಿ || ವ್ಯಾಪ್ತವೇತಿ || ಇತಿವರವದ್ವಿನ್ಯಶಕ್ತಯ  
ಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು "ನಾಹಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನಹಿ 'ದ್ವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರ್ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಂ' 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್  
ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಷ್ಯಥ' ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿರिति ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ ದೋಷಮಾಹ - ಮುಖ್ಯತ  
ಇತಿ ||

ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ "ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್  
ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಷ್ಯಥ" ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವನ್ನು "ಮುಖ್ಯತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತದಾಧಾರತಯೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಕಾರತಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮಸ್ತೀತ್ಯತೋ  
ಮುಖ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಚ 'ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ ಕಾಶಕೃತ್ಸಃ' ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಽಮುಖ್ಯತೋ  
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?  
"ತದಾಧಾರತಯಾ" ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ  
ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಮುಖ್ಯತಃ" ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. "ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ  
ಕಾಶಕೃತ್ಸಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.  
ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶಿಕ್ಷಾಪರಿಹಾರಕತ್ವೇನಾಪಿ ತದಿತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -  
ನನ್ವೇವಮಿತಿ || ಅಕ್ಷಿಪೀತಿ || ಯಥಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ ಹೃತ್ಪದ್ಧತೇವಿರೋಧಸ್ತಥೈವಮಕ್ಷಿಪೀತಿ -  
ಪೀತ್ಯಪೇರರ್ಥಃ | ಭಾಷ್ಯೇಽಪೇಕ್ಷಿತಂ ಪೂರ್ಯತಿ - ನಚೈವಮಕ್ಷಿಪೀತಿ || ೧೭ ||

ಹಿಂದಿನ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ “ತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನನ್ನೇಮ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. “ಅಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ” ಎಂದರೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ನೇರ ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು “ನಚೈವಮಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ॐ ॥

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ ವಿಷ್ಣೋರ್ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದ್ ದಹರೇ ಬ್ರಹ್ಮವೈತ್ಯಾರ್ಥಃ - ದಹರಮಿತಿ ॥ ಯತ್ ಪುಂಡರೀಕಮ್ ಅಷ್ಟದಲಕಮಲಮಸ್ತಿ, ಕೀದೃಶಂ ದಹರಮ್? ಅಲ್ಪಂ ವಿಪಾಪಂ ಶುद्धಮ್ ಶರೀರದೋಷೈರಪರಾಮೃತ್ವಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ವೇಷಮಭೂತೇ ಗೃಹಭೂತಂ ಸರ್ವದಾ ತತ್ರೋಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಪುರಮಧ್ಯೇ ಶರೀರಮಧ್ಯೇ ಸಂಸ್ಥಿತಮ್ । ರಾಜ್ಞಃ ಪುರಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಾಸಾದ ಇವ ತತ್ರಾಪಿ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕೇ ದಹರಂ ಗಗನಮಸ್ತಿ । ತस्ಮಿನ್ ಗಗನೇ ಯದಂತರ್ವಿಶೋಕಃ ಶೋಕರಹಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತಿ, ತದ್ವಾಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನ ತೈತ್ತಿರೀಯವಾಕ್ಯೋದಾಹರಣೇನ ದಿವ್ಯೇ ಛೊತಮಾನೇ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಹೃದಯಾಕಾಶೋ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸಮ್ಯಗ್ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ಅಂತರ್ದೇಹಸ್ಯ ಅನಯೋರಾತ್ಮಪುರುಷಪದೋಪೇತತ್ವೇನ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಸ್ವಯಮುದಾಹೃತವಾನ್ । ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನಿರ್ಧಾರಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದೇನೆತಿ ॥ ‘ನ ಬಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ನಶ್ವೇಽಪಿ ದೇಹೇನ ನಶ್ಯತೀತಿ ॥ एवं ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಯೋರ್ಜನಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯೇತ್ಯಾಂಶೋಕ್ತಯೋರ್ಜನಾಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಅಥವೇತಿ ॥ ಪ್ರಯೋಗಾದ್ ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ ಇತ್ಯತ್ರ ॥ ತಚ್ಚಂದೇನೆತಿ ॥ ಸ ಚಾಸೌ ಶಬ್ದೇಶ್ವ ತಚ್ಚಂದಃ । ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದೇನೆತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮಿತ್ಯತ್ರ । ಅಸ್ಯ ಏತತ್ಸತ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ । ತತ್ರ ಶರೀರಗ್ರಹಣೇಽಪ್ಯತ್ರ ಬಾಧಕವಶಾತ್ ತತ್ಪರಿತ್ಯಾಗ ಇತಿ ಭಾವಃ । ತದಭಾವಾದ್ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ದಹರಸ್ಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ ॥ ಅಯೋಗಾಚೇತಿ ॥ ಇವರವದಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಯಭಾವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶೋ ಅವಸ್ಥಾನಾ- ಯೋಗಾಚೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವಾನಾಂ ವಿಷ್ಣುಶೋಭತ್ವೇನೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾನ್ಮುಖ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥೧೭॥



## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

### ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಲ್ಲ

ಸೂ - ॐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ चेन्नाಸम्ಭವಾತ್ ॐ ॥ १८ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ಯಸ್ಥನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹೃದಯಪದ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾದ ಪಾಪಲೇಪರಾಹಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

### ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ चेन्नाಸम्ಭವಾತ್ ॐ ॥ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ "ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ" (ಛಾ. ೬-೧೨-೩.) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥಾತ್ಮತಯಾ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' (ಛಾ. ೪-೧೪-೧.) ಇತ್ಯೇತच्छಬ್ದೇನ ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಗ್ರಹಣಾತ್ | ಜೀವ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಯ ಇತಿ चेन्न | ಕುತಃ ? ಅಸಂಭವಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥನಿಷ್ಠತಯಾ ಶ್ರುತಾನಾಮಪಹತಾಪಾಮ್ಪತ್ವಾದಿಗುಣಾನಾಂ ಜೀವೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣಾಸಂಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥ -- ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಃ - ಇತಿ = ಚೇತ್, ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಸಂಭವಾತ್ = ಜೀವನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಮಾಪ್ತವಾದ ಗುಣಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ — ೐ ॥ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಮ್ಮವಾತ್ ॥ ೐ ॥

‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಠಯತೇ,’ (ಛಾಂ.೮-೧೨-೩)

‘ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ’ (ಛಾಂ.೪-೧೫-೧) ಇತಿ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ  
ಚೇತ್,

ಅನುವಾದ - ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ  
ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು’, ಹೀಗೆ ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ’  
ಎಂಬುದಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತನಾದ ಹೃದಯಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ  
ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಲಿಂಗವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ  
ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವನ್ನಷ್ಟೇ  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ = ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಉಪಸಂಪದ್ಯ =  
ಹೊಂದಿ, ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ, ಅಭಿನಿಷ್ಠದೃತೇ =  
ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಏಷ ಆತ್ಮಾ = ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಹೋವಾಚ  
= ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಇತಿ = ಎಂದು, ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = ‘ಯ ಆತ್ಮಾ  
ಅಪಹತಪಾಪಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ಸಃ = ಜೀವನು,  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ - (೧)

ಭಾಷ್ಯಮ್ — ನ । ತಸ್ಯ ಸ್ವತೋಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾಚಸಮ್ಮವಾತ್ ॥

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಭಗವತೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತ್ಯಸ್ಮಿನ್ಮುಪನ್ಯಸ್ಯಾಽಕ್ಷೇಪಾಂಶ್ಚ  
ತಾವತ್ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಇತೇತಿ ॥ ‘ನಿಷ್ಠಯತೇ’ ಇತ್ಯನಂತರಮಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯೇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಅಸ್ಯ ಚ  
ಸಮಾಸಪ್ರವಿಷ್ಟಜೀವಪದೇನಾನ್ವಯಃ । ಅನೇನ ಸೂತ್ರೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ಯಾನುವೃತ್ತಿಃ । ಇತರಪದಂ ಚ  
ಸಿದ್ಧಾಂತಪರಿಮಿತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಯೋಗಿಜೀವಪರಮ್ । ಅತಃ ಏವ ಶ್ರುತಾವೇಶ ಇತಿ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಃ ।  
ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಶ್ರುತಾರ್ಥಸ್ತು ವಕ್ಷ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಪಲಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪರಿಹಾರ ಅಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ತಸ್ಯ = ಆ ಜೀವನಿಗೆ, ಸ್ವತಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ  
= ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು, ಅಸಂಭವಾತ್ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. <sup>(1)</sup>

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮವಾತ್ ॐ || ೧೮ ||

‘एष आत्माऽपहतपाप्मा’ इत्यादिवाक्यवशाद् दहराकाशस्थितो विष्णुरेव यावापृथिव्याधार इत्युक्तम्, तन्न ।

‘ಇತರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಹೃದಯದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದು ತಪ್ಪು.

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಧೃತಿಸೂತ್ರಾತ್ ‘अस्यास्मिन् उपलब्धेः’ इत्यस्यानुवृत्तिमभिप्रेत्य परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ हृत्पद्मस्थो न जीव इत्यर्थः । कुतो नेत्यतस्तत्रानुवृत्तवाक्येन ‘अस्मिन्’ प्रकरणे ‘अस्य’ अपहतपाप्मत्वादेरुपलब्धेरित्यस्य हेतोर्लभात् तमनुपन्यस्योक्तहेतोर्जीवे निरवकाशत्वोक्तिपरतयाऽसम्भवादित्यंशं व्याचष्टे - तस्येति ॥ जीवस्येत्यर्थः । मुक्तभावमादाय जीवे सम्भवाद् असिद्धिवाराणाय - स्वत इति ॥ स्वातन्त्र्येणेत्यर्थः । सत्यकामत्वादिकमादिशब्दार्थः । अनेन - ‘अस्मिन्’ ‘परं ज्योतिः’ इति वाक्येऽभिव्यक्तिकर्तृत्वेनोक्तस्य प्रकृतस्योपसम्पत्तिकर्मीभूताद् ब्रह्मण इतरस्यास्य जीवस्याऽत्मेति ‘य आत्मा’ इत्युक्तहृत्ಪद्मस्थಾತ್ಮವಿಧಾನಾಯ ‘एषः’ इत्येतच्छब्देन ‘परामರ್ಶಾತ್’ उपस्थापनात् । जीवपरामर्शकैतच्छब्दश्रवणादिति यावत् । दहरे स जीव एव, न विष्णुरिति चेत् - न हृत्पद्मस्थो जीवः । कुतः ? अस्मिन् प्रकरणेऽस्यापहतपाप्मत्वादेरुपलब्धेः श्रवणात् । अस्य चास्मिन् जीवे स्वतोऽसम्भवादिति सूत्रार्थ उक्तो भवति ।

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯೈವ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ, ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ಚೇತ್,

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನೇ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಂತಹ ಜೀವನನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ?

**ಮೈವಮ್ । ಜೀವಸ್ಯಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಸಮ್ಮವೇನಾತ್ರಾತ್ಮಶಬ್ದೇನ ನಿರ್ದೇಶಾಸಮ್ಮವಾತ್ ।**

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ, ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಾದರೂ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಮೈವಮ್ । ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ನಹಿ ಮುಖ್ಯೇ ಸತ್ಯಮುಖ್ಯಂ ಯುಜ್ಯತೇ ।**

ಈ ಶಂಕೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಹಾಗೇನಾದರೂ ಮುಕ್ತ ಜೀವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮುಖ್ಯಜೀವನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಮುಖ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ನಚೈಷ ಯ ಆತ್ಮೇತಿ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶವಿರೋಧಃ, ಯಂ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಮುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ । ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಎವ ಪರಾಮರ್ಶೋಪಪತ್ತೇಃ ।

॥ ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಲಂಬ್ಯಾ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೩)

ಹಾಗಾದರೆ 'ಏಷಃ ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಯಾವ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ನೈಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ವರ್ಗದೀಪಾವಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -**

ॐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ॐ ॥ ೧೮ ॥

ಭಗವತೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾದಧತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸ್ತೋಪಾಂಶಂ ತಾವವ್ಯಾಚರೇ -  
ಇತರೇತಿ ॥

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಅದರ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ಮೊದಲು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ 'एष आत्मेति होवाच' इति हृत्पदस्य आत्मतया परामर्शजीव एव हृत्पदस्य इत्यर्थः ।

'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನನ್ನು 'ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ವೈತ್ಯವೆಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ವೈತ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** परिहारांशं व्याचरे - नेति ॥ न जीवो हृत्पदस्यः । हृत्पदस्येऽपहतपाप्मत्वादिगुणश्रवणात्तेषां जीवेऽसम्भवात् ।

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ. ಜೀವನು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಮುಕ್ತಜೀವೇ ತತ್ಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ಜೀವ ಉ  
ಭಾವಿಭಾವೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ।

ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಬರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು  
ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಎಂದು  
ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ತದಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ । ಅತಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾ-  
ಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹರಿರೆವ ಹೃತ್ಪನ್ನಗತ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥

ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಇರಬಹುದು, ಆದರೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ  
ಆ ಗುಣಗಳು ಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು  
ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದೇ ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದುದು. ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ  
ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು  
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಭಾವದೀಪಃ -

೐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ೐ ॥ ೧೮ ॥

ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ॥ “ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ” ಇತಿ  
ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ “ಸಂಪ್ರಸಾದ” ಪದೇನ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ “ಅಭಿನಿಷ್ಪದಂತೇ” ಇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯ  
ಜೀವಸ್ಯ “ಏಷಃ” ಇತಿ ಪರಾಮರ್ಶಯ ಆತ್ಮಪದೇನ ‘ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ’  
ಇತ್ಯುಕ್ತ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾತ್ಮತ್ವವಿಧಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ಪರಾಮರ್ಶಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - “ವಿಷ  
ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ “ಸಂಪ್ರಸಾದ”  
ಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದವನಿಗೆ “ಅಭಿನಿಷ್ಪದಂತೇ” ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಹೇಳಲಾದ ಜೀವನನ್ನೇ “ವಿಷಃ”  
ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - ಶೇಷಪೂರ್ತ್ಯಾ ಸ ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ - ಜೀವ ಏವೇತಿ ॥ ನೇತೃಸ್ಯ  
ಪೂರ್ವತನಪ್ರತಿಜ್ಞಾಽನ್ವಯಂ ದರ್ಶಯನ್ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಯೋರವೈವ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯಾಯ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನ  
ಜೀವ ಇತಿ ॥

ವಾಕ್ಯದ ಉಳಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ "ಸಃ" ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಜೀವ ಏವ" ಎಂಬುದಾಗಿ. "ನ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ವೈಯಕ್ತಿಕರಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನ ಜೀವ" ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭಾವದೀಪ: - ಸ್ವತ ಇತಿ ಪದಂ ಶಕ್ತಾಂ ಪೂರ್ವಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ನಚೇತಿ ॥ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣೇತಿ ॥  
ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಯೋರ್ನಿರಪೇಕ್ಷಮೇವ ಶ್ರುತೌ ಸ್ವೀಕರ್ಮವ್ಯಮಿತಿ ಭಾವ: ॥ ೧೮ ॥

"ಸ್ವತಃ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶಂಕೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. "ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ" ಎಂದರೆ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ - ॐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮವಾತ್ ॐ ॥ 'ಪರಂ  
ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೇತರಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯೈವ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಜೀವ ಏವ  
ದಹರಸ್ಯ ಇತಿ ಚೇನ । ತಸ್ಯ ಸ್ವತೋಽಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾಸಮ್ಮವಾದಿತೃಥಃ ॥ ಭಾವಿಭಾವೇನೇತಿ॥  
ಯುಂ ತಕ್ಷತೀತ್ಯಾದಿವದ್ ಭವಿಷ್ಯದಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತೃಥಃ ॥ ೧೮ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ

ಸು - ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥ ९ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದವೂ ಸಹ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಹೊರತು ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಪಾಪರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

## ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥ ತುಶಬ್ದ  
ಎವಾರ್ಥೇ । ನೇತಿಶೇಷಃ । ತಥಾಚ್ಛಃ उत्तरात् “स तत्र पर्येति” (ಛಾ. ೮-೧೨-೩.)  
ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯಾತ್ । ಜೀವಸ್ಯ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಪ್ರತಿತಿತಃ । ತತಃ ಏವ ವಿಶೋಕತ್ವಾದಃ  
ಸಮ್ಮವಾತ್ । ಸ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ಇತಿ ಚೇನ । ಕುತಃ? ಯತಸ್ತದ್ವಾಕ್ಯೋ “स्वेन”  
ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯಬಲಾತ್ ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪೋ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯಃ । ನ ಜೀವಮಾತ್ರಮ್ । ಮುಕ್ತಃ ನ  
ಸ್ವತೋಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ । ಅತಃ ನ ತಸ್ಯಾಪಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥೬॥

ಅರ್ಥ -- 'ತು' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ಏವ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. 'ಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರಾತ್ = 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಗಳು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನು ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ? ಎಂದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆಯೋ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವೇನ' ರೂಪೇಣ ಜೀವೋ ಅಭಿನಿಷ್ಠದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ, ಹೊರತಾಗಿ ಜೀವಸಾಮಾನ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಾದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಕೂಡ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.



ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-

## ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ ॐ

‘स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन् रममाणः’ (छां.८-१२-३)

इत्याद्युत्तरवचनाज्जीव एवेति चेत्,

ಅನುವಾದ - ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ, ‘ಮುಕ್ತ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಆಟವಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಃ = ಜೀವನು, ತತ್ರ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಜಕ್ಷನ್ = ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿನ್ನುತ್ತಾ, ಕ್ರೀಡನ್ = ಆಟವಾಡುತ್ತಾ, ರಮಮಾಣಃ = ವಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪರ್ಯೇತಿ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ’, ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಾತ್ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ.

ಜೀವ ಏವ = ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ -<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् - न । तत्र हि परमेश्वरप्रसादादाविर्भूतस्वरूपो मुक्त उच्यते ।

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಷ್ಟೇ, ಜೀವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸುವಿವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಜೀವನಿಗೆ

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಜೀವಸ್ಯಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾಽಸಂಭವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾದಧತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯಾಽಕ್ಷೇ ಪಾಂಶಂ ತಾವದ್ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - उत्तरादिति ॥ ‘इत्याद्युत्तरवचनात्’ एवंरूपाद् दहरवाक्यापेक्षया परामर्शवाक्यापेक्षया वाऽनन्तराद् वचनादित्यर्थः । वचनादित्यनन्तरम् अस्यास्मिन्नुपलब्धेरित्यनुषज्यते । सम्भवादिति शेषः । ‘अस्य’ सत्यकामत्वस्य ‘अस्मिन्’ जीवे प्रतीतेस्तत एव विश्लोकत्वादेः ‘उपलब्धेः’ सिद्धेरुक्तगुणानां सम्भवादिति तदर्थः । जीव इत्यनेन पूर्वसूत्रात् स इत्यस्यानुवृत्तिः सूचिता । नेश्वर इति एवशब्दार्थः । हृत्पद्मस्थ इति वर्तते ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇವೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ತತ್ವಹಿ = ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾತ್  
= ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಅನಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಃ = ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸುಖದ  
ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಮುಕ್ತಃ = ಮುಕ್ತನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.<sup>(೧)</sup>

## भाष्यम् — यत्प्रसादात् स मुक्तो भवति स भगवान् पूर्वोक्तः ॥

ಅನುವಾದ - ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹವನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು. ಅವನೇ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯತ್ ಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಯಾರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಸಃ = ಜೀವನು,  
ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ = ಅಂತಹ, ಭಗವಾನ್ =  
ಭಗವಂತನು, ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು

(೧) भाष्यदीपिका - नञनुवृत्त्या परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ नैतद्वाक्यबलेन जीवस्य सत्यकामत्वादिगुणान् सम्भाव्यहृत्पद्मस्थत्वं वाच्यमित्यर्थः । कुतो नेत्यतोऽभिहितम् 'आविर्भूतस्वरूपस्तु' इत्यंशं तत्रेति पदाध्याहारेण व्याचष्टे - तत्रेति ॥ 'स तत्र' इत्युत्तरवाक्य इत्यर्थः । तत्र आविर्भूतस्वरूप उच्यत इति सम्बन्धः । 'आविर्भूतस्वरूपः' इत्यस्य व्याख्यानं मुक्त इति । हिज्ञब्दो यत इत्यर्थे । उत्तरवचनादित्यत्रापि सम्बध्यते । तथा च 'उत्तरवचनात्' 'स्वेन रूपेण' इति जडदेहत्यागोत्तरकालीन-स्वरूपाभिव्यक्तिश्रुतेः । अत्र मुक्तस्योक्तेः हृत्पद्मस्य च देहान्तरवृत्तितया मुक्तत्वायोगान्नायं जीव इति भावः । नन्वस्य मुक्तविषयत्वेऽपि मुक्तस्यापि जीवत्वे नास्त्येव जीवेऽपहतपाप्मत्वादिसम्भवः । नच तस्य हृत्पद्मस्थत्वायोगः, यतो जीवो भाविभावेनापहतपाप्मत्वादिगुणः इदानीं हृत्पद्मगततयोच्यत इत्यत आह - परमेश्वरप्रसादादिति ॥ एवेत्यनुवर्तते । अनेन तुज्ञब्दो व्याख्यातः । परमेश्वरप्रसादादित्यनेन उत्तरादित्येतदुत्तमादित्यपि व्याख्यातम् । अत्र मुक्त इति न सौत्रपदव्याख्यानमात्रम् । किन्तु देश्यसमर्पकं च । अनेनाऽवृत्तिस्तुज्ञब्दस्य यथाश्रुतान्वयश्च सूचितः । तथा च योऽत्र मुक्त उच्यते स तु परमेश्वरप्रसादादेव 'आविर्भूतस्वरूपः' उच्यते । आविर्भूतो व्यक्तः स्वरूपः अपहतपाप्मत्वादिः स्वधर्मो यस्य स तथोक्तः । अतो न स्वतोऽपहतपाप्मत्वादिगुणकः, अतो न दहरस्यो जीव इति योजना ।

ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು 'ಪರಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' (ಛಾಂ.೮.೩.೪) ಇತ್ಯತ್ರ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ, ನತು ತದ್ಗುಣಾನಾಂ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಮ್ | ಅತಸ್ತತ್ ಸ್ವತಃ ಏವೇತ್ಯತಃ ಆಹ - ಯದಿತಿ || ಅಸ್ಯ ಯಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯತಚ್ಚಂದ್ರೇನಾನ್ವಯಃ | ಪ್ರಸಾದೋ ನಾಮ ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷಃ | 'ಸಃ' ಜೀವಃ | ಪುನಃ ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇಽನುವೃತ್ತಸ್ಯ ಸ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಽವೃತ್ತಿಃ ಸೂಚಿತಾ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಇತ್ಯನೇನ ಸೂತ್ರೇ ಉತ್ತರತ್ರೇತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತಯಾ ಪೂರ್ವತ್ರೇತುಪಸ್ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತಥೇತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಚ 'ಯತ್ರಪ್ರಸಾದಾತ್' ಯಸ್ಯಾನುಗ್ರಹಾತ್ 'ಸಃ' ಜೀವೋ 'ಮುಕ್ತಃ' ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಭವತಿ | 'ಸಃ' ಗುಣಪ್ರದಾತಾ ಭಗವಾನ್, 'ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ' 'ಪರಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ 'ತಥಾ' ಗುಣಪ್ರದಾತೃತಯಾ ಉಕ್ತ ಇತಿ ಯೋಜನಾ | ಅನ್ಯಥಾ ಲ್ಯಬಂತಪದಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಉಕ್ತ ಇತ್ಯನಂತರಂ ಯತಃ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸ್ಯಾತೋ ನಾತ್ರ ಮುಕ್ತಗುಣಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೋಕ್ತಯಾಭಾವ ಇತ್ಯುಪಸ್ಕೃತವಾಕ್ಯೇನಾನ್ವಯಃ | ಅಥವಾ - ನನು ಜೀವೇಽನ್ಯಾಧೀನಸ್ಯ ತದ್ಗುಣಜಾತಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸ ಏವಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿನೋಕ್ತೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿತ್ವತ್ಯತಃ ಆಹ - ಯದಿತಿ || ಯೋಜನಾ ತು - ಯತ್ರಪ್ರಸಾದಾತ್ ಸ ಜೀವೋ ಜಡದೇಹಾನ್ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ, ಮುಕ್ತೋ ಭೃತ್ವಾ ಚ ಸೋಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಭವತಿ, ಸ ಭಗವಾನೇವ 'ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ' 'ಏಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪಮಾ' (ಛಾಂ.೮.೧.೫) ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ತಥಾಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿನೋಕ್ತೋ ನ ಜೀವಃ | ದಾತೃಪ್ರತಿಗೃಹೀತೃರ್ಮಧ್ಯೇ ದಾತುರೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾನ್ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋಶ್ಚ ಮುಖ್ಯಸ್ಯೈವ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ||

ಅನೇನ - ಅಸ್ಯ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ' (ಛಾಂ.೮.೩.೪) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ 'ಉತ್ತರಾತ್' ದಹರವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪರಾಮರ್ಶವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಾಽನಂತರಾತ್ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತೇ ಜೀವೇ 'ಅಸ್ಯ' ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಸ್ಯ 'ಉಪಲಬ್ಧಃ' ಪ್ರತೀತಃ, ತತಃ ಏವಾಸ್ಯ ವಿಶೋಕತ್ವಾದೇಃ ಸಿದ್ಧಃ | ಅತಃ ಏವಾಸ್ಯೋಕ್ತಗುಣಾಸಂಭವಾಭಾವಾತ್ ಸ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ಜೀವ ಏವ ನೇಶ್ವರ ಇತಿ ಚೇತ್ - ನ, ಯತಸ್ತತ್ರ 'ಸ್ವೇನ' ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯಬಲಾದಾವಿಭೂತ ಸ್ವರೂಪೋ ಮುಕ್ತ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ ಚ ದೇಹಾನಂತರಗತತಯಾ ನ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯೋ ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ | ನ ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವತ್ವೇನ ತತ್ರಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಯೋರ್ಭಿನ್ನಕಾಲೀನತ್ವೇಽಪಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಸ್ತಿ ಪುನಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಸೀರिति ವಾಚ್ಯಮ್ | ಯತೋಽತ್ರ ವಾಕ್ಯೇ ಯೋ ಮುಕ್ತ ಉಚ್ಯತೇ ಸ ಉತ್ತರಾದುತ್ತಮಾತ್ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದೇವಾಽವಿಭೂತಸ್ವರೂಪೋ ನ ಸ್ವತಃ | ನ ಚಾತ್ರ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತದ್ಗುಣತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ, ನ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಂ ತದ್ಗುಣಜಾತಸ್ಯೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ | ಯತಃ ಪೂರ್ವತ್ರ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ಯತ್ರಪ್ರಸಾದಾತ್ ಸ ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ ಸ ಪರಮಾತ್ಮಾ ತಥಾ ಗುಣಪ್ರದಾತೃತಯೋಚ್ಯತೇ | ನ ಚ ಯಥಾಕಥಾಶ್ಚಿದ್ ಜೀವಸ್ಯಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕತ್ವಾತ್ ಪುನಸ್ತತ್ಪ್ರಾಸೀರिति ವಾಚ್ಯಮ್ | ಯತೋ ಯಸ್ಮಾದುತ್ತರಾದುತ್ತಮಾದ್ ಭಗವತಸ್ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಸ ಮುಕ್ತಃ 'ಆವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಃ' ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ ಸ ತು ಭಗವಾನೇವ ಪೂರ್ವತ್ರ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪಮಾ'

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥ ९ ॥

जीवस्यापहतपाप्मत्वाद्यसम्भवमाक्षिप्य समादधत्सूत्रं पठित्वाऽऽक्षेपांशं तावद्  
व्याचष्टे - उत्तरादिति ॥

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ ಒಂದನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಮೊದಲು ಆಕ್ಷೇಪಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉತ್ತರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

तत्त्वप्रकाशिका - 'एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय' इत्युक्तजीवस्य  
'स तत्र पर्येति' इत्यादिना सत्यकामत्वप्रतीतेस्तत एव विशोकत्वादिसिद्धेः  
उक्तगुणासम्भवाभावात्स एव हृत्पद्मस्थ इत्यर्थः ।

'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಜ್ಞರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನಿಗೆ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶೋಕರಾಹಿತವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

तत्त्वप्रकाशिका - नञध्याहारेण परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ नैतद्वाक्यबलेन  
जीवस्य गुणान् सम्भाव्य हृत्पद्मस्थत्वं वाच्यम् । तद्वाक्ये मुक्तजीवस्योच्यमानत्वात् ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನೌ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ

(ಛಾ.೮.೧.೪) ಇತಿ पूर्ववाक्ये उक्तो, न मुक्तजीव इति सूत्रार्थ उक्तो भवति । श्रुत्यर्थस्तु 'एषः' जीवो यतः 'सम्प्रसादः' सम्यग्विष्णुप्रसादवान् अतो 'अस्मात् चरमशरीरात्' 'समुत्थाय' मुक्तः 'यत्परं ज्योतिः' ब्रह्म 'उपसम्पद्य' प्राप्य स्वेन रूपेण 'अभिनिष्पद्यते' अभिव्यज्यते 'स उत्तमः पुरुषः' परं ज्योतिराख्यः । मुक्तस्य विषयैश्वरणप्रकारमाह - स इति ॥ 'सः' प्राप्तनिजानन्दाविर्भावो मुक्तः 'तत्र' मुक्तिस्थाने परमात्मानुग्रहेणैव 'जक्षन्' स्वापेक्षितं भक्षयन् हसन् वा ज्ञातिभिः सहमुक्तैरज्ञातिभिः पूर्वकल्पमुक्तैः 'क्रीडन्' स्त्रीभिः 'रममाणः' रतिं प्राप्नुवन् प्राकृतस्त्र्यादिविषयसौख्यमनुभवन् 'पर्येति' परितः सञ्चरतीति ।

ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥಸ್ಥಸ್ಯ ಚ ದೇಹಾಂತರ್ವರ್ತಿತಯಾ ಮುಕ್ತತ್ವಾಪ್ಯುಗಾತ್ ।**

ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದತೇ', ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಕ್ತಜೀವರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಜೀವನಾದರೋ ದೇಹದ ಒಳಗಡೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ಇವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವೇಽಪ್ಯೇತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವತ್ವೇನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಜೀವೇಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಸಮ್ಭವೋಽತೋ ಜೀವ ಏವ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥಗತತಯಾ ಭಾವಿಭಾವೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ।**

ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವಾಗಿರಬಹುದು, ಆದರೂ ಸಹ ಮುಕ್ತನೂ ಕೂಡ ಜೀವನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಅಂತಹ ಜೀವನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು (ಮುಂದೆ ಬರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು) ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದೇವ ತದ್ಗುಣಾವಿರ್ಭವೇನ ಸ್ವತೋಽಪಹತ-ಪಾಪಮತ್ವಾಽಸಮ್ಭವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।**

ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವತ್ರ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತದ್ಗುಣತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ ನತು ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಮ್ ಅತಸ್ತತ್ಸ್ವತಃ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ - ಯದಿತಿ ॥**

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಷ್ಟೇ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಹೊರತು, ಅವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾತ್ರ ಮುಕ್ತಗುಣಪ್ರಾಪ್ತೇ: ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೋಕ್ತಭಾವ: ।  
 ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಗುಣಪ್ರದಾತೃತಯಾ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ  
 ಭಾವ: । ನನು ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದಪಿ ಜೀವಸ್ಯಾಸ್ತೇವ ತದ್ಗುಣಜಾತಮತ: ಸ  
 ಏವಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹೃತ್ಪನ್ನಸ್ಯೋಽಸ್ತಿತ್ವತ್ಯತೋ ವಾಽಽಽಹ - ಯದಿತಿ ॥ ನ  
 ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಲಂಘಗುಣೋ ಜೀವ: ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿನೋಕ್ತ: । ಕಿಂತು  
 ಯತ್ರಪ್ರಸಾದಾತ್ಸ ಮುಕ್ತೋ ಭೂತ್ವಾಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಭವತಿ ಸ ಭಗವಾನೇವ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ,  
 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇಂತಹ  
 ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿಯಾದರೂ  
 ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇರುವ  
 ಕಾರಣ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ 'ಯತ್'  
 ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೂಚನೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಜೀವನು  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿಲ್ಲ; ಹೊರತು ಯಾರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜೀವರುಗಳು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ  
 ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ  
 ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ದಾತೃಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತೃದ್ವಾರೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಮುಖ್ಯಸ್ಯೈವ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದಿತಿ  
 ಭಾವ: ॥

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ನೀಡಿದವನು ಭಗವಂತ. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು ಜೀವ.  
 ದಾತೃ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತೃಗಳಲ್ಲಿ, ದಾತೃವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು  
 ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದಾತೃವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು  
 ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ.

ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥

शेषोक्त्या भाष्यं व्याचष्टे - नैतदिति ॥ आविर्भूतस्वरूप इत्यस्यार्थः -  
मुक्तजीवस्येति ॥ परमेश्वरप्रसादादित्येतच्छङ्कापूर्वं व्यनक्ति - नच  
वक्तव्यमित्यादिना ॥ मुक्तस्यापि जीवत्वेनेति ॥ हृत्पद्मस्थत्वापहतपाप्मत्वयोः  
भिन्नकालत्वेपि ऐकाधिकरण्यात् अपहतपाप्मेत्याद्युक्तिर्युक्तेत्यर्थः ॥ १९ ॥

ಉಳಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನೈತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. “ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಃ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ “ಮುಕ್ತಜೀವಸ್ಯ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾತ್” ಎಂಬುದನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನಿಂದ. “ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವತ್ವೇನ” ಎಂದು ಟೀಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತೆ ಹಾಗೂ ಅಪಹತವಾಪತ್ಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪತ್ಯಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುವೆಂದು ಇದರರ್ಥ.

**वाक्यार्थमञ्जरी -**

ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥

उत्तराज्जीवस्य सत्यकामत्वप्रतिपादक 'स तत्र पर्येति' इत्युत्तरवाक्यात् स एव दहरस्य इति चेन्न। आविर्भूतस्वरूपस्तु मुक्त एव तत्रोच्यते यत इत्यर्थः - स तत्रेति ॥ सः प्राप्तनिजानन्दाविर्भावो जीवः । तत्र भगवद्भोके तदनुग्रहेणैव जक्षन् स्वाभिलषितं भक्षयन् हसन् वा सह मुक्तैः क्रीडन् खेलनं कुर्वन् अत्यन्तं रममाणः परितो गच्छतीत्यर्थः । 'स तत्र पर्येति' इत्यादिना जीवस्य सत्यकामत्वसिद्धावपि अपहतपाप्मत्वादेः कथं जीवनिष्ठत्वम्? इत्यत उक्तम् - तत एवेति ॥ सत्यकामत्वादेवेत्यर्थः । काम्यालाभ एव शोकादिरिति भावः ॥ गुणप्रदातृत्येति ॥ अन्यथा तत्प्राप्तिकथने वैयर्थ्यमिति भावः ॥ १९ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪರಮಾತ್ಮಪರ

ಸೂ - ॐ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚಪರಾಮರ್ಶಃ ॐ || ೨೦ ||

ಅನುವಾದ - ಮತ್ತು ‘ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು ‘ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ’ ಎಂಬ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯುಗಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚಪರಾಮರ್ಶಃ ॐ || ಚಃ ಏವಾರ್ಥಃ | ಪರಾಮರ್ಶಃ: “ಏಷ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಗತೈತच्छಬ್ದಃ ಅನ್ಯಾರ್ಥಃ: “ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ” ಇತ್ಯುಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಾರ್ಥಃ  
ಏವ ನ ಜೀವಾರ್ಥಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ: ||೨೦||

ಅರ್ಥ -- ‘ಚ’ ಎಂಬುದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಪರಾಮರ್ಶಃ = ‘ಏಷಃ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಅನ್ಯಾರ್ಥಃ = ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಜೀವವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಎಂದು ಭಾವ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ || ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ || ॐ

ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಜೀವೋಽಭಿನಿಷ್ಠಯತೇ ಸ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾರ್ಥಶ್ಚ  
ಪರಾಮರ್ಶಃ ||

ಅನುವಾದ - ಜೀವನು ಯಾರನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹವನು ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಪರಮರ್ಶಿತ-  
ನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ.

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ, 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯಂ = ಯಾರನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರೂಪದಿಂದ, ಅಭಿನಿಪ್ರದ್ಯತೇ = ಮುಕ್ತನಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ = ಅಂತಹ ಆತ್ಮನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪರಮಾರ್ಥಶಃ = ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಅರ್ಥವೇ, ಪರಾಮರ್ಶಃ = ಪರಾಮರ್ಶೆಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಅದ್ದರಿಂದ

ಜೀವನು ಹೃತ್ಪದವಸ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು 'एषः' इति जीवं परामृश्य 'आत्मा' इति तस्य हृत्पद्मस्थतात्मत्वाभिधानादमुख्यापहतपाप्मत्वादिगुणोऽपि जीवः एतच्छब्दपरामर्शबलेन हृत्पद्मस्थतात्मा किं न स्यादित्याशङ्कां परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य 'इतरपरामर्शात् स इति चेन्न' इत्यनुवृत्तपूर्ववाक्येनापेक्षितस्य सिद्धान्तप्रतिज्ञायाश्च लाभान्नेत्युक्तसाध्ये हेतुतया सूत्रं व्याचष्टे - अन्येति ॥ श्रुतौ 'परञ्जोतिः' इति नपुंसकपदनिर्दिष्टस्य यमिति पुल्लिङ्गेन निर्देशो लिङ्गस्याविवक्षितत्वाद् वा विशेष्यशब्दविवक्षया वा युक्तः । अनेन श्रुतौ परं ज्योतिरिति एकं पदम् । यद् वक्ष्यति 'परं ज्योतिःशब्देन परमात्मैवोच्यते' इति, तच्च 'परं ज्योतिः परं ब्रह्म' इति पौराणिकरूढ्या विष्णुवाचीत्युक्तं भवति । ज्योतिः प्रकाशरूपं परं ब्रह्मेति भिन्ने पदे इत्यपि केचित् । अस्मिन् पक्षे उक्तभाष्यविरोधः । किञ्च 'यं परं ज्योतिराख्यं भगवन्तम्' इति यच्छब्दव्याख्यानपर-टीकाविरोधः । 'परं ज्योतिः परमात्मानम्' इति विष्णुतत्त्वनिर्णयटीकाविरोधश्च । श्रुतावुपसम्पद्येत्यस्यार्थः प्राप्येति । सौत्रान्यपदं पूर्वपक्ष्यभिमतजीवप्रतियोगितया व्याख्याति - परमात्मैति ॥ परमात्मैवार्थोऽभिधेयो यस्य स तथोक्तः । 'परामर्शः' एतच्छब्दः । यद्वा - परमात्मन एवाऽत्मत्वविधानमर्थः प्रयोजनं यस्य स तथोक्तः । तथात्वे 'परामर्शः' एतच्छब्देन परिग्रहणमित्यर्थः । सूत्रभाष्ययोश्चशब्दस्तु न केवलं जीवपक्षेऽपहतपाप्मत्वासम्भवाख्यबाधकसद्भावः, किन्तु परामर्शाख्यसाधकाभावश्चेति समुच्चयार्थस्तुशब्दार्थो वा । चन्द्रिकायां तु - न केवलं परामर्शस्येश्वरपक्षे बाधकत्वाभावः, किन्तु जीवपक्षसाधकत्वाभावश्चेत्युक्तत्वात् परामर्शो जीवान्येश्वरार्थ एव इत्यवधारणार्थतया व्याख्यातः ।

अनेन - 'इतरपरामर्शात्' इतरं जीवं 'एषः' इति परामृश्य तस्य हृत्पद्मस्थत्वविधानात् स हृत्पद्मस्थ आत्मा जीव एव नेश्वर इति चेत्, न । कुतः ? यतः 'एषः' इति परामर्शः 'अन्यार्थः' जीवान्येश्वरार्थ एव, न जीवार्थः, अतः । अथवा - न केवलमसम्भवात्, किन्तु यतः परामर्शोऽन्यार्थोऽपि । यद्वा - असम्भवाच्च हृत्पद्मस्थो

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

॥ ॐ अन्यार्थश्च परामर्शः ॐ ॥

अमुख्यापहतपाप्मत्वादिगुणोऽपि जीवः परामर्शबलेन हृत्पद्मस्थात्मा किं न स्यादित्याशङ्कां परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्ट - अन्येति ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು, ಆದರೆ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ-ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಜೀವನು ಪರಾಮರ್ಶದ ಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

तत्त्वप्रकाशिका - भवेदेतद्यद्येष इति जीवं परामृश्य तस्य हृत्पद्मस्थत्वं विधीयेत । नैतदस्ति । यं परं ज्योतिराख्यं भगवन्तमभिसम्पद्य जीवः स्वेन रूपेणाऽभिनिष्पद्यते स एष आत्मेति परमात्मानमेवैष इति परामृश्य तस्यात्मत्वोक्तेः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಏಧಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹವನೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದಾತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - अतो जीवेऽपहतपाप्मत्वाद्यसम्भवात्परामर्शस्य

जीवः, किन्त्वीश्वर एव । नचैवं परामर्शायोगः । यतः 'परामर्शः' एतच्छब्दस्तु अन्यार्थ इति त्रेधा सूत्रार्थ उक्तो भवति । 'यं प्राप्य' यत्समीपं प्राप्येति । अनेन जीवः परंज्योतिराख्यं परमात्मानमुपसम्पद्यापरोक्षतो ज्ञात्वा अथ समीपं प्राप्याविद्या-विधूननेनाऽनन्दादिना स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते आविर्भूतस्वगुणो भवतीति यावत् । यं प्राप्य स्वरूपेणाभिनिष्पद्यते जीवः, स एष आत्मा य आत्मेति प्रागुक्तः परमात्मेति होवाच ब्रह्मादीन् प्रति रमेति सिद्धान्ते श्रुत्यर्थः ।

चेस्वरार्थत्वात् स एवापहतपाप्मत्वादिगुणो ह्यप्यस्य इति भावः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तत्त्वप्रकाशिका - नच मन्तव्यमुभयथाऽपि सम्भवे कुतः परमात्मार्थता परामर्शस्येति । निरवकाशोक्तानेकहेतुबलादेव ॥

ಜೀವ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮರಿದ್ದರನ್ನೂ ಕೂಡ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಏಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳು ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

भावदीपः -

ॐ अन्यार्थश्च परामर्शः ॐ ॥

भगवन्तमिति ॥ ज्योतिश्शब्दश्च 'आत्मा प्रकरणाद्' इति चतुर्थे भगवत्परौ वक्ष्यत इति भावः ॥ एष इति परामृश्येति ॥ पुल्लिङ्गं तु 'चैत्यं हि यत् सा प्रकृतिर्जलस्येत्यादाविव विधेयात्मापेक्षया युक्तमिति भावः । स एवेत्येवकारतात्पर्यं हेतुत्वा व्यनक्ति - नच मन्तव्यमिति ॥ २० ॥

“ಭಗವಂತಂ” ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವನ್ನು “ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್” ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪರವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಏಷ ಇತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯ” ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ನಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಶೈತ್ಯವನ್ನು “ಸಾ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಧೇಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವ ಶೈತ್ಯವನ್ನು “ಸಾ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ “ಏಷಃ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. “ಸ ಏವ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರವನ್ನು ಕಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನಚ ಮಂತವ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

वाक्यार्थमञ्जरी - ॐ अन्यार्थश्च परामर्शः ॐ ॥ एष आत्मेति परामर्शः

अन्यार्थश्च । परमात्मविषय एव न जीवविषय इत्यर्थः ॥ २० ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

### ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುರೂಪ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ

ಸ್ಮ - ॐ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿಚೇತ್ತದ್ಭುತ ॐ || ೨೧ ||

ಅನುವಾದ - 'ದಹರಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶವೆಂದರ್ಥ. ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥತ್ವವು ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

## ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿಚೇತ್ತದ್ಭುತ ॐ || ಅಲ್ಪಶ್ರುತ: "ದಹರ:"  
(ಛಾಂ. ೮-೧-೧.) ಇತ್ಯಲ್ಪಸ್ಯಾನಸ್ಥಿತತ್ವೋಕ್ತೆ: | ಜೀವ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಯ ಇತಿ ಚೇತ್ | ನೇತಿ  
ಶೇಷ: | ಕುತ: ? ಯತಸ್ತದ್ಭುತಂ ತತ್ ಅಲ್ಪಸ್ಯಾನಸ್ಥಿತತ್ವಂ ತ್ವಂ ನಿವಾಪ್ಯತ್ವಾದೇವಮಿತ್ಯತ್ರ  
ವ್ಯಾಸಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋ: ಉಪಾಸನಾರ್ಥಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ "ಆತ್ಮಾಽಂತರ್ದೇವೇ" ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ  
ಚ ಅತ ಇತ್ಯರ್ಥ: ||೮||

ಅರ್ಥ -- ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇ: = 'ದಹರ:' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ  
ಹೃದಯಪದಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ತದುಕ್ತಂ = ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ  
ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಅಂತರಾಹೃದಯಸ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ  
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ॥ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेत् तदुक्तम् ॥ ॐ

‘ದಹರಃ’ (ಛಾಂ. ೮-೧-೧.) ಇತ್ಯಲ್ಪಶ್ರುತೇನೆತಿ चेತ್,

ಅನುವಾದ - ‘ದಹರಃ’ ಎಂದು ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ದಹರಃ = ದಹರವು, ಇತಿ = ಎಂದು, ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ನ = ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃತ್‌ಪದ್ಧನಲ್ಲ, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ -<sup>(೧)</sup>

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ನ । ‘निचाय्यत्वादेवं व्योमवच्च’ इत्युक्तत्वात् ।

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು, ‘ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾದ ‘ನಇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ = ಆಕಾಶದಂತೆಯೂ, ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ = ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ = ಎಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.<sup>(೨)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - उक्तमाक्षिप्य समादधत्सूत्रमुपन्यस्य श्रुत्युदाहरणेनाऽक्षेपांशं तावद् व्याचष्टे - अल्पेति ॥ ‘दहरः’ इति प्रतीकग्रहणेन ‘दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन् यदन्तः’ इति वाक्यं गृह्यते । अल्पपदं चाल्पस्थानस्थितिपरम् । श्रुतेरित्यनन्तर-मसम्भवादित्यनुवर्तते । अस्मिन्निति चास्ति । तथा च ‘दहरः’ इति वाक्ये ‘अस्मिन्’ दहरगते वस्तुन्यल्पस्थानस्थितिरूपलिङ्गश्रुतेस्तस्याश्चास्मिन् परमात्मनि ‘असम्भवात्’ अनुपपत्तेरित्यन्वयः । अस्माद्धेतोर्न दहरे विष्णुः, किन्तु स जीव एवेतीतरसूत्रानुवृत्त-प्रतिज्ञयाऽन्वयः ॥

(೨) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - सूत्रेऽनुवृत्तनञ आवृत्तिमभिप्रेत्य परिहारांशं व्याख्याति -  
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭಾಷ್ಯಮ್ - 'एष म आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान्' (छां. ३-१४-३)

इति श्रुत्युक्तत्वाच्च ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते

ब्रह्मसूत्रभाष्ये दहराधिकरणम् ॥ ५॥

ಅನುವಾದ - ಮತ್ತು ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವನೇ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು,  
'ಏಷ ಮೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಕಾಶವು ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಬಹುದು, ಆದರೆ  
ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಶಗಳೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ  
ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಏಷಃ ಆತ್ಮಾ = ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ = ಸಕಲ  
ಜೀವಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಜ್ಯಾಯಾನ್ = ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇತಿ =  
ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ = ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯಾದವನು  
ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನೇ 'ದಹರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.  
ಆಕಾಶವಾಗಲೀ, ಜೀವನಾಗಲೀ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯಾದವನು, ದಹರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದಮಯನೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧)

नेति॥ नाल्पस्थानस्थितिश्रवणं विष्णवानुपपन्नमित्यर्थः । कुतो नेत्यतः प्रवृत्तं  
तदुक्तमित्यंशं यत इत्यध्याहाराभिप्रायेण हेतुतया व्याख्याति - निचाय्यत्वादिति ॥  
अत्रापीति शेषः । तथा च 'निचाय्यत्वात्' इत्यत्र सर्वगतस्यापि विष्णोर्व्योमवदल्पस्थान-  
स्थितेरुक्तत्वादित्यर्थः ।

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ಯುಕ್ತಂ ವ್ಯೋಮೋಽಂಶತೋಽಲ್ಪೈಕಸ್ವತ್ವಮ್, ಅಂಶಸ್ಯಾಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಪಿ  
ತ್ವಂಶೋಽಪಿ ಪೂರ್ಣ ಇತಿ ಕಥಂ ತಸ್ಯಾಂಶತೋಽಲ್ಪೈಕಸ್ವತ್ವಮಿತ್ಯತಃ ಸೂತ್ರಶೇಷ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ  
- ಏಷ ಮ ಇತಿ ॥ ಚಕ್ಷುರ್ದೋ ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಯತೇ । ಸೂತ್ರಕೃತ್ಕೃತ್ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಯತೇ ವಾ । 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ'  
ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸಮುಚ್ಯತೇ ವಾ । 'ಯಸ್ಮಿನ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿಸಮುಚ್ಯತೇ ವಾ । ಅನೇನ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' 'ದಹರಃ'  
ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಸರ್ವಗತೇ ವಸ್ತುನ್ಯಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಸ್ರವಣಾತ್, ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣಾವಸಂಭವಾದನುಪಪತ್ತೇರ್ನ  
ದಹರೇ ವಿಷ್ಣುಃ, ಕಿಂತು ಸ ಜೀವ ಏವೇತಿ चेत्, ನ । ಯತಃ 'ತದುಕ್ತಂ' ತತ್ರ ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದಿತಿ  
ಪೂರ್ವತ್ರ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋರ್ವ್ಯೋಮವತ್ ತದಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತತ್ವಮ್, ತಸ್ಮಾದುಪಾಸನಾರ್ಥ  
ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ನ ಚಾಂಶತೋಽಪಿ ಸರ್ವಗತತಯಾ ತತ್ರ ತದನುಪಪತ್ತಿಃ । ಯತಸ್ತಸ್ಯಾಂ 'ಏಷ ಮ  
ಆತ್ಮಾ' (छां. ३. १४. ३.) इति छन्दोगश्रुतौ तेन सर्वज्यायस्त्वेन वृद्धतमत्वेन

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

॥ ॐ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेत् ತದುಕ್ತम् ॐ ॥

उक्तमाक्षिप्य समादधत्सूत्रमुपन्यस्याऽऽक्षेपांशं तावद्व्याचष्टे - अल्पेति ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಮೊದಲು ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಲ್ಪ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदुक्तं जीवेऽसम्भावितगुणश्रवणाद्विष्णुरेव हृदयपद्मस्थो न जीव इति ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವಂತಹ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು.

तत्त्वप्रकाशिका - तदयुक्तम् । 'दहरेऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन् यदन्तः' इति परमात्मन्यसम्भाव्यमानजीवलिङ्गस्याल्पस्थानस्थितत्वस्य श्रुतत्वादित्यर्थः ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ದಹರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವಂತಹ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವ (ಅಣು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣು

ವ್ಯಾಪ್ತವೇನೇವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತದ್ಹೃದಯಸ್ಥತ್ವಮುಕ್ತಂ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಂ ಚಾತ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ । ನಚ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಮಪಿ ಕಥಮೇತದಕ್ಷೀಕಾರಾಹ್, ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋಽಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತित್ವಾದುಪಪತ್ತೇಃ । 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ' (ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಃ) 'ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾಚ್ಚ । ಮಮ ಹೃದಯೇ ಯ 'ಆತ್ಮಾ' ಪರಮಾತ್ಮಾಽಸ್ತಿ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಸರ್ವಹೃದಯೇ ಚ ಯ ಆಸ್ತೇ 'ಏಷಃ' ಹೃದಯಸ್ಥಾಂಶರೂಪೋ ಭಗವಾನ್ 'ಜ್ಯಾಯಾನ್' ವೃದ್ಧತಮಃ ದೇಶಕಾಲಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ । ಉಪನಿಷದ್ವೈಕಗುಣಿವಾಕ್ಯಮೇತತ್ । ('ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪಿ' ಅನ್ಯತ್ರ ಭಿನ್ನಾಶ್ರಯಾ ಅಪ್ಯಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಯೋ ಧರ್ಮಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ 'ಪತಂತಿ' ವರ್ತಂತೇ ಚ । ನ ಕಾಲಭೇದೇನೇತ್ಯಾಹ - ಅನಿಶ್ಚಮಿತಿ॥ ಮುಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾನ್ಯಾಕ್ಷಯಾಽಹ - ವಿವಾದಯ ಇತಿ ॥ ಯಸ್ಮಾದ್ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿವಿವಿಧಶಕ್ತಯೋ ಧರ್ಮಾಃ । ವಿವಿಧಾ ಆದಿಃ ಜ್ಞಾನಿಕಾರಣಂ ಯेषಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ । ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಾ ಇತಿ ಯಾವತ್ । ಹರೌ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಸತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಮಾಹ - ಆನುಪೂರ್ವ್ಯೇತಿ ॥ 'ಆನುಪೂರ್ವಿ ಶ್ರುತಿವೈದಕ್ಷಯಿ ಚಾಽಪ್ತಾಯ ಉಚ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚುತ್ಯಾ ಸಿದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಚ್ಚಂದಸ್ಯ 'ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಂ ಪ್ರಪಂಚೇ' ಇತಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಗತತತ್ತ್ವವೇದಾನಾವಯಃ)॥ ೪॥

॥ इति दहराधिकरणम् ॥ ५ ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನತ್ರಧ್ಯಾಹಾರೇಣ परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥

ನಾಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಿತಿ: विष्णावनुपपन्ना ।

‘ನಇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಹಾರಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ನ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ‘निचाय्यत्वादेवं व्योमवत्’ इत्यत्र सर्वगतस्यापि विष्णोः व्योमवदल्पस्थानस्थितेः उक्तत्वादित्यर्थः ।

‘ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುವಂತೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न व्योमवदीश्वरस्य अल्पस्थानस्थितिः युक्ता । सर्वगतस्यापि व्योमोऽंशतोऽल्पस्थानस्थित्युपपत्तेः । नच तथा विष्णोरुपपत्तिः । तस्यांशतोऽपि सर्वगतत्वात् ।

ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶವು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದಂಶದಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಶಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವಗತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ‘यावान्वा’ इत्युक्तेऽचेत्यतः सूत्रशेषं प्रकारान्तरेण व्याचष्टे - एष इति ॥

ಹಾಗೂ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದ ಪರಿಹಾರಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಎಷಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

सर्वगततयैव विष्णोरल्पस्थानस्थितिरुपपन्ना ॥ ‘एष आत्मा’ इत्यत्रत श्रुतौ सर्वज्यायस्त्वेनैव हृदयस्थत्वोक्तेरित्यर्थः ।



ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿಷ್ಣುಃ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಹೃದಯಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ಏತಯುಕ್ತವಿರೂಢಮ್ । 'ಯಸ್ಮಿನ್ವಿರೂಢಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ' ಇತ್ಯಾದೇಃ । ಅತಃ ವಿಷ್ಣುಃ ಹೃದಯಃ ಸರ್ವಾಧಾರಃ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲಿ ಅಣುರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. 'ಯಸ್ಮಿನ್ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ' ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ಮಾತಿನಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುರೂಪವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆ, ಹಾಗೂ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಧಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದ್ರುಕ್ತಮ್ ॐ ॥

ವ್ಯೋಮವದಿತ್ಯನೇನಾಸ್ಯಾಗತಾರ್ಥತ್ವಾಯ ವಿಶೇಷಾಶಾಙ್ಕೋಕ್ತಿಪೂರ್ವ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನ ವ್ಯೋಮವದಿತಿ ॥

'ವ್ಯೋಮವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನ ವ್ಯೋಮವತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಭಾವದೀಪ: - ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತಿ ॥ ಪೂರ್ವಮಥೇವೇತಿ ದ್ವಿತೀಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತಿ ಹೃದಯಸ್ಯದಹರಾಕಾಶಸ್ಯಾಽಕಾಶನಾಂನೋ ವಿಷ್ಣೋರ್ವ್ಯಾಪ್ತಬಾಹ್ಯರೂಪತೌಲ್ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹಿಂದೆ "ಅಥವಾ" ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ "ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ" ಎಂದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ತೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಛಂದೋಗಶ್ರುತೌ ತೃತೀಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವೇನ ವೃದ್ಧತಮತ್ವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತವೇನೆತಿ ಯಾವತ್ । 'ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚ' ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಲೈಪ್ಸುನ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಜ್ಯಾದೇಶೋ ಚ ರೂಪಮೇತತ್ । ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಮತ್ರಾನುಸಂಧೇಯಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಕಿञ್ಚಿತ್ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ - ಯस्ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

“ಇತಿ ಶ್ರುತೌ” ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. “ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವೇನ” ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ “ಈಯಸುನ್” ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು “ಜ್ಯಾ” ಆದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಈ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಯಸ್ಮಿನ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - उक्तं हि तद्भाष्ये अल्पपरिमाणस्यापि महत्परिमाणं युज्यते, अचिन्त्य शक्तित्वात् । 'यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या' इति वचनात् । आनुपूर्व्येति श्रुतिप्रामाण्यादित्यर्थः इत्यादि । उपपादितमेतन्निपुणतरं वैशेषिकनयानुव्याख्यान इति भावः ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣನಿಗೂ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ. “ಯಸ್ಮಿನ್” ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಅನುಪೂರ್ವ್ಯಾ” ಎಂಬ ವಚನವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. “ಅನುಪೂರ್ವ್ಯಾ” ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सर्वसूत्रार्थं फलोत्त्थोपसंहरति - अत इति ॥ आत्मशब्दब्रह्म-शब्दापहतपाप्मत्वसुप्तगम्यत्व अरण्याख्य सुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वसर्वधारकत्वरूपलिङ्ग-वाजसनेय तैत्तिरीयसमाख्यारूपसाधकभावात् सुषिरश्रुतिविरोध वाक्यानन्वयेतर-परामर्श अल्पस्थानस्थत्वादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಅತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. “ಅತಃ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಆತ್ಮಶಬ್ದ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ, ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ, “ಅರ” “ಣ್ಯ” ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ, ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೆಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ, ವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯ, ಇತರ ಪರಮಾರ್ಥ, ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು.

ಭಾವದೀಪ: - ದಹರೇ ತತ್ವಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥ: - ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ || ಸರ್ವೇತಿ भाष्यलब्धफलोपसंहारः।  
 अत्र पूर्वत्र च श्रुतसर्वाधारश्चेत्यर्थः । यत्त्वत्र केनचिद् दूषणमुत्प्रेक्षितम्, तत्तु  
 चन्द्रिकार्थावमर्शिनां न दुरुद्धरमिति ग्रन्थगौरवभयाच्चात्र प्रपञ्च्यते || २१ ||

|| इति श्रीराघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे दहराधिकरणम् || ५ ||

“ದಹರೇ ತತ್ವ” ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುವೇ ಇದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ “ಎಷ್ಟುರೇವ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಸರ್ವಾಧಾರಶ್ಚ” ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕರಣಫಲದ ಉಪಸಂಹಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಎಂದರ್ಥ. ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಗೌರವ ಭಯದಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭಾವದೀಪದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

वाक्यार्थमञ्जरी -

ॐ अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॐ ||

लिङ्गद्वयं ॐ अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॐ || दहरं पुण्डरीकमित्यादिनाल्प-  
 स्थानस्य श्रवणाद् दहरे जीव एव, न ब्रह्मेति चेन्न । तद् अल्पस्थानस्थत्वमुक्तं  
 निचाप्यत्वादिना समाहितं यत इत्यर्थः । तर्हि तत एवैतत् परिहारादिदं व्यर्थमित्य  
 तोऽभ्यधिकाशङ्कां दर्शयति - न व्योमवदिति || यावानित्युक्तेश्चेति || अंशस्यापि  
 सर्वगतत्वोक्तेश्चेत्यर्थः || सर्वज्यायस्त्वेनेति || सर्वापेक्षया परिमाणतः  
 श्रेष्ठत्वेनेत्यर्थः । ‘यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति ब्रह्मादयो विविधशक्तय  
 आनुपूर्व्या ।’ इति भागवतवाक्यस्यायमर्थः । यस्मिन् विद्यादयो विविधशक्तयो  
 पतन्ति वर्तन्ते, न केवलमेतावत् । किन्तु विरुद्धगतयोऽपि अन्यत्र विभिन्नाश्रया  
 अप्यणुत्वमहत्त्वादयः वर्तन्ते, किं कालभेदेन? इत्यत आह - अनिशमिति ||  
 कुतः? आनुपूर्व्या ‘अणोरणीयान्’ इति श्रुतेरित्यर्थः । ‘आनुपूर्व्या श्रुतिश्चैव त्रयी  
 चाम्नाय उच्यते ।’ इत्यभिधानात् । तथाच युक्त्यविषये विरोधो अकिञ्चित्कर इति  
 भावः || २१ ||

|| इति श्रीशर्कराश्रीनिवासविरचितायां वाक्यार्थमञ्जर्याम् दहराधिकरणम् || ५ ||

ದಹರಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೫)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಅನುವಾದ

ಮತ್ತು

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

# ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಥ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್

ಪಾದಸಂಗತಿ-ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ

॥ ॐ ದಹರ उत्तरेभ्यः ॐ ॥ अत्र पादसङ्गतिः “यो वेद निहितं गुहायां”  
‘तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं’ ‘हृदि ह्येष आत्मा’ इत्यादिश्रुतिभिर्ब्रह्माकाशजीव-  
साधारणस्य हृत्पद्मस्थत्वलिङ्गस्य” इति टीकायामेवोक्ता ।

ಅನುವಾದ - ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ‘ಯೋ  
ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.  
‘ತಸ್ಮಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್’ ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ‘ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ  
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಭೂತಾಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ  
‘ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪಾದವೆನಿಸಿದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು  
ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ವಿಷಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

अनन्तरसङ्गतिस्तु पूर्वाधिकरणविषयवाक्ये “येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतम्”  
इत्यादिनोक्तस्यान्वेष्टव्यत्वस्य वा “सदायतनाः सत्प्रतिष्ठाः” इत्यादिनोक्तस्य  
सर्वाधारत्वस्य वा “सदेव सोम्येदम्” इत्यादिनोक्तस्य सृष्टिहेतुत्वस्य वाऽऽक्षेपेण  
पूर्वपक्षोत्थानात् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತ್ಯಮತಂ ಮತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅದೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अन्वेष्टव्यत्वसर्वाधारत्वयोराक्षेपः पूर्वपक्षे दर्शयिष्यते । सृष्टिहेतुत्वाक्षेपस्तु वक्ष्यमाणेन स्थितिहेतुत्वरूपाधारत्वाक्षेपेण सेत्स्यति । स्थितिहेतोरेव सृष्टिहेतुत्वात् ।

'ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವ' ಹಾಗೂ 'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ' ಇವೆರಡರ ಆಕ್ಷೇಪವು ಹೇಗೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವವರಿದ್ದೇವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

प्रकाशः -

॥ ॐ दहर उत्तरेभ्यः ॐ ॥ अत्रत्यन्यायविवरणे 'लिङ्गं हृत्पद्मस्थितत्वं साधारणम्' इत्युक्तम् । तटीकायां तु तत्कुत्र कथमित्याशङ्क्यामन्यत्रास्माभिरुक्तमित्युक्तम् । तत्कुत्रेत्याकाङ्क्षायामाह - अत्रेति ॥

ವಿವರಣೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣವು 'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತೇರಭ್ಯಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತತ್ವಂ ಸಾಧಾರಣಮ್' ಎಂದು 'ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ವರಾಜೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಗೃಹೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸೇರ್ಥವಿರಚಿತಾ

# ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಅಥ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್

ಪಾದಸಂಗತಿ-ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ

॥ ॐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॐ ॥ ಅತ್ರ ಪಾದಸಂಕ್ರಾಂತಿಃ “ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಂ”  
‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖಿರಂ ಸುಖಮ್’ ‘ಹೃದಿ ತ್ವೇಷ ಆತ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶಜೀವ-  
ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವಿಶ್ವಸ್ಯ” ಇತಿ ಟೀಕಾಯಾಮೇವೋಕ್ತಾ ।

ಅನುವಾದ - ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ‘ಯೋ  
ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.  
‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖಿರಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ‘ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಷಟ್ಪತ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ  
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಭೂತಾಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ  
‘ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪಾದವೆನಿಸಿದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು  
ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ವಿಷಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನಂತರಸಂಕ್ರಾಂತಿस्तು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ “ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತ್ಯಮತಂ ಮತಮ್”  
ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವಸ್ಯ ವಾ “ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ” ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯ  
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ವಾ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮ್” ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ವಾಽಽಕ್ಷೇಪೇಣ  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತ್ಯಮತಂ ಮತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅದೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अन्वेष्टव्यत्वसर्वाधारत्वपराक्षेपः पूर्वपक्षे दर्शयिष्यते । सृष्टिहेतुत्वाक्षेपस्तु वक्ष्यमाणेन स्थितिहेतुत्वरूपाधारत्वाक्षेपेण सेत्स्यति । स्थितिहेतौरेव सृष्टिहेतुत्वात् ।

'ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವ' ಹಾಗೂ 'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ' ಇವರಡರ ಆಕ್ಷೇಪವು ಹೇಗೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವವರಿದ್ದೇವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

प्रकाशः -

॥ ॐ दहर उत्तरेभ्यः ॐ ॥ अत्रत्यन्यायविवरणे 'लिङ्गं हृत्पद्मस्थितत्वं साधारणम्' इत्युक्तम् । तद्दीक्षायां तु तत्कुत्र कथमित्याशङ्क्यामन्यत्रास्माभिरुक्तमित्युक्तम् । तत्कुत्रेत्याकाङ्क्षायामाह - अत्रेति ॥

ವಿವರಣೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣವು 'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತತ್ವಂ ಸಾಧಾರಣಮ್' ಎಂದು 'ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)



ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಲಿಂಗವು ಯಾರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ, ಹೇಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ನೀಡದೇ, ಬೇರೆಡೆ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬೇರೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ? ಹೇಗೆ? ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಈತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यो वेदेति ॥ आनन्दमयनयोक्तरीत्या ब्रह्मणि प्रसिद्धिः । तस्यान्त इति ॥ नारायणोपनिषदि “पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्” इत्युपक्रम्य तस्य हृत्पद्मस्यान्ते सुषिरशब्दितस्याकाशस्याग्नानात्तत्र प्रसिद्धिः ।

'ಯೋವೇದ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - 'ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ, ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ' ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ 'ಸುಷಿರ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಆಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच सुषिरशब्दस्याकाशाधिकरणन्यायेन विष्णुवाचितेति वाच्यम् । “तस्याग्निखाया मध्ये परमात्मा” इति सुषिरशिखामध्यस्थत्वेन विष्णोरुत्तया सुषिरस्याकाशत्वे विवादाभावादिति भावः ॥

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸುಷಿರ' ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ತಸ್ಯಾಂತೇಖಾಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದ ಶಿಖಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಸುಷಿರ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - हृदि ह्येष आत्मेति ॥ षट्प्रश्नोपनिषद्यात्मशब्दितस्य जीवस्य हृत्पद्मस्थितत्वेन निर्देशात्तत्र प्रसिद्धिरित्यर्थः । वक्ष्यति च “अवस्थितिवैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धि हि” इति सूत्रकारः ।

ಹೀಗೆ 'ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಶ್ರುತಿಯು ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವೈತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ಧೃದಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣು, ಭೂತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವ. ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यपि “अयमग्रिवैश्वानरो योऽयमन्तः पुरुषे येनेदमन्नं पच्यते” इत्यग्रेरप्यन्तस्थितत्वमुच्यते ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರೋ ಯೋಽಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಅಂತಃಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವೈತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನೇಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाऽपि हृत्पद्मस्थत्वाश्रवणाद्वा तस्य वैश्वानरनये ब्रह्मपरत्वोक्तेर्वा न तत्साधारण्यशङ्केति भावः ।

'ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದಷ್ಟೇ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ ಹೊರತು, ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದೆನೂ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತಃಸ್ಥಿತವೆಂದರೆ, ಉದರಸತ್ತವೆಂದರ್ಥ ಹೊರತು, ಹೃತ್ತದ್ವೈತವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯು ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವೈತಕ್ಕೆ ತೋರಿಸದಿರುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सङ्गतिस्त्विति ॥ आक्षेपिकीत्यर्थः । येनेति ॥ येन श्रुतेन मतेनाविज्ञातेनान्यत्सर्वं श्रुतमतविज्ञातफलं भवतीत्यर्थवादेन भगवति श्रवणमननादि-विषयत्वरूपजिज्ञास्यत्वस्याभिप्रेतत्वादिह च “सोऽन्वेष्टव्य” इति वाक्येऽन्यस्यैव तत्प्रतीतेस्तदाक्षेप इत्यर्थः

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಯೇನ ಶ್ರುತೇನ ಮತೇನ ವಿಜ್ಞಾತೇನ ಅನ್ಯತ್ಸರ್ವಂ ಶ್ರುತಮತವಿಜ್ಞಾತಫಲಂ ಭವತಿ' 'ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಮನನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಳಿದಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದಂತೆ, ಮನನ ಮಾಡಿದಂತೆ, ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೋ' ಎಂಬ ಈ ಅರ್ಥವಾದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಭಗವಂತನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಶ್ರವಣ-ಮನನಾದಿಗಳ ವಿಷಯತ್ವರೂಪವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯತುಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ತೋರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ. ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सर्वाधारत्वस्य वेति ॥ 'उभे अस्मिन्धावापृथिवी' इत्यादिना श्रुतसर्वाधारत्वस्यान्यगतत्वप्रतीतेरिति भावः । अत्र सृष्टिहेतुत्वस्याप्रतीतेः कथं तस्याक्षेप इत्यत आह - वक्ष्यमाणेनेति ॥

'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ವಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್'ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಹೇತುತ್ವಗಳಷ್ಟೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಿರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - स्थितिहेतोरिति ॥ यद्यपि नायं नियमः । अन्यथाऽपि लोके दर्शनात् । तथाऽपि प्रकृताभिप्रायेणैतदिति ध्येयम् ।

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನೇ, ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನೇ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದವನೇ ಬೇರೊಬ್ಬನಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಬೇಡ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "चन्द्रादित्याद्याधारत्वं विष्णोरुक्तम्" इत्यक्षराधिकरणाक्षेपभाष्यं तूक्ताभिप्रायमिति भावः ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹಿಂದಿನ ಸದಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ 'ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾರಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿದ್ದೇ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ; ಹೊರತು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन यदुक्तं कल्पतरौ प्रागुदाहृतपरमपुरुषशब्दितस्य दहरवाक्यशेष-  
गतोत्तमपुरुषवदब्रह्मत्वशङ्कायां तस्यापि ब्रह्मविषयत्वोपपादनात्सङ्गतिरिति  
तन्निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪರಮಪುರುಷಂ ಅಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಪ್ರಕೃತ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷನು ಅನ್ಯನಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಎರಡೂ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.<sup>೧</sup>

**ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗ್ನುದಾಹರಣತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಸನ್ನಿಹಿತ-  
ಪ್ರಧಾನಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಾದಿಮುಖಾಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ಸಮ್ಮವೇಽನ್ಯಸ್ಯಾನಾದರಣೀಯತ್ವಾತ್ ।**

'ಪುರಿ ಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೇ ಆಗಲು ಸಾದ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಾತ್ತಾದಿ ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರವೇ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ದೂರಸ್ಥವಾದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಉತ್ತಮಪುರುಷತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - एतेनैव पुरिशयस्य प्राक् परमात्मत्वं साधितम् । अत्र  
पुरिशयस्याकाशशब्दवाच्यस्यापरमात्मत्वं निरस्यत इति सङ्गतिरित्यादि-  
श्रुतप्रकाशोಕ್ತमपि निरस्तं बोध्यम् ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪುರಿ ಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥ ಆಕಾಶವೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶವೇ ದೇಹಸ್ಥವಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.

(೧) ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರು ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಯವರು ನಿರೂಪಿಸುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಬುಧ್ಬುಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಪ್ರಕಾಶ: - सर्वाधारत्वस्य वेति ॥ 'उभे अस्मिन्धावापृथिवी' इत्यादिना श्रुतसर्वाधारत्वस्यान्यगतत्वप्रतीतेरिति भावः । अत्र सृष्टिहेतुत्वस्याप्रतीतेः कथं तस्याक्षेप इत्यत आह - चक्ष्यमाणेनेति ॥

'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ವಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್‌ಧಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಹೇತುತ್ವಗಳಷ್ಟೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಿರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - स्थितिहेतोरेति ॥ यद्यपि नायं नियमः । अन्यथाऽपि लोके दर्शनात् । तथाऽपि प्रकृताभिप्रायेणैतदिति ध्येयम् ।

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನೇ, ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನೇ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದವನೇ ಬೇರೊಬ್ಬನಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಬೇಡ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "चन्द्रादित्याद्याधारत्वं विष्णोरुक्तम्" इत्यक्षराधिकरणाक्षेपभाष्यं तूक्तಾभिप्रायमिति भावः ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹಿಂದಿನ ಸದಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ 'ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಷ್ಟೇ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ; ಹೊರತು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - एतेन यदुक्तं कल्पतरौ प्रागुदाहृतपरमपुरुषशब्दितस्य दहरवाक्यशेष-  
गतोत्तमपुरुषवदब्रह्मत्वशङ्कायां तस्यापि ब्रह्मविषयत्वोपपादनात्सङ्गतिरिति  
तन्निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪರಮಪುರುಷಂ ಅಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಪ್ರಕೃತ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷನು ಅನ್ಯನಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಎರಡೂ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.<sup>೧</sup>

**ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗ್ನುದಾಹರಣತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಸನ್ನಿಹಿತ-  
ಪ್ರಧಾನಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಾದಿಮುಖಾಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ಸಮ್ಮವೇನ್ಯಸ್ಯಾನಾದರಣೀಯತ್ವಾತ್ ।**

'ಪುರಿ ಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಾತ್ತಾದಿ ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರವೇ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ದೂರಸ್ಥವಾದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಉತ್ತಮಪುರುಷತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - एतेनैव पुरिशयस्य प्राक् परमात्मत्वं साधितम् । अत्र  
पुरिशयस्याकाशशब्दवाचस्यापरमात्मत्वं निरस्यत इति सङ्गतिरित्यादि-  
श्रुतप्रकाशोಕ್ತमपि निरस्तं बोध्यम् ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪುರಿ ಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥ ಆಕಾಶವೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶವೇ ದೇಹಸ್ಥವಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.**

(೧) ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರು ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಯವರು ನಿರೂಪಿಸುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಬುಝ್ಝುಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)

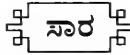
ಪ್ರಕಾಶ: - ಆಕಾಶಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಪ್ಯಬ್ರಹ್ಮತವಸ್ಯ ಸಾಧಯಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚೇತಿ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಪುರಿ ಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುವವರಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಡುರಂಗಿಕೇಶವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ (ಭಾವದೀಪ)

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ॥ ॐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॐ ॥ ಯೋ ವೇದೇತಿ ॥ ಅತ್ರ ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಾಧಾರಣತ್ವಂ, ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಪಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಿತ್ಯಾಕಾಶೋ ಸಾಧಾರಣತ್ವಂ, ಹದಿ ಛೇಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜೀವೇ ಸಾಧಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಸಮ್ಬಂಧೋ ಬೋಧ್ಯಃ । ಅನ್ವೇಷ್ಯಂ ಯಥಾಪುರ್ವಾಧೀತಿ ವಿಗ್ರಹಃ ।



ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದರೂ ಕೂಡ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಭೂತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತೋ, ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸೃಷ್ಟಿ-ಹೇತುತ್ವಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ, ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನೂ ಕೂಡ ಅನ್ವೇಷ್ಯ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಂಗತಿ ವಿಚಾರ.



ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ “ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರಿಕಂ ವೇಷ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶಾಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ, ತಂ ಚೇದ್ಭೂಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರಿಕಂ ವೇಷ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯಂ ಯದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ, ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್, ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಚೇ ಅಸ್ಮಿನ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ” ಇತ್ಯಾದಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯತ್ವಂ ಕಿಮಾಕಾಶಾದೇ: ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಚಿಂತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರಿಕಂ ವೇಷ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಸಂತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ, ತಂ ಚೇದ್ಭೂಯಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರಿಕಂ ವೇಷ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಸಂತರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯಂ ಯದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ, ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್, ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಚೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ’

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಆಕಾಶ, ಜೀವ ಇವರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ತದರ್ಥ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರುತಮಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿಕಂ ಕಿಮುಖ್ಯಮುತ ಮುಖ್ಯಮಿತಿ । ತದರ್ಥ ತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ “ಯಾವಾನ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿವಚನಂ ವಿರೂಪತೇ ನ ವೇತಿ ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೋ, ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವೆಂದಾದರೆ, ‘ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ತದर्थं प्रतिवचनं किं “दहरोऽस्मिन्तराकाशः” इति पूर्वं हृत्पद्मस्थतयोक्त-  
भूताकाशमनूय तत्स्थस्य द्यावापृथिव्यादेरन्वेष्टव्यत्वप्रतिपादकं किं वा  
“तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्” इति पूर्वोक्तान्वेष्टव्यस्य ब्रह्मत्वं विधाय  
तस्यान्वेष्टव्यत्वाय द्यावापृथिव्याद्याश्रयत्वप्रतिपादकमिति ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯವು ‘ದಹರೋಽ-  
ಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅಂತಹ  
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ  
‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು  
ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ?  
ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

तथा ब्रह्मणो द्यावापृथिव्याश्रयत्वे सुषिरश्रुतिर्विरुध्यते न वेति ।

ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲ, ಆಶ್ರಯನಾದರೆ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು  
ಬರುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವೂ ಕೂಡ ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

यथायस्तदा प्रतिवचनविरोधेन सुषिरश्रुतिविरोधेन चापहतपाप्मत्वादे-  
र्भूताकाश एवामुख्यस्य सम्भवात्तस्यैवान्वेष्टव्यद्यावापृथिव्याद्याश्रयत्वविशिष्टं  
हृत्पद्मस्थत्वम् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ‘ಯಾವಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗದೇ ಆಕಾಶಪರವಾದರೆ,  
ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ; ಅದರಲ್ಲಿ  
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೇ ಪ್ರತಿವಚನವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.  
ಆವಾಗ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗುವ ಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ  
ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ  
ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಗ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವ ಲಿಂಗವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲಫಲಿಭಾವ.

यदि तु द्वितीयस्तदा विरोधद्वयाभावान्मुख्येनापहतपाप्मत्वादिनाऽन्वेष्टव्यत्वा-  
द्यापृथिव्याद्याश्रयत्वविशिष्टं हृत्पद्मस्थत्वं ब्रह्मण एव ।

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಧಾರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನದ ಹಾಗೂ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆಗ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ಯ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲಫಲಿಭಾವ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ವಿಷಯಸಂಶಯಾದೀಕಾಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಅತ್ರೇತಿ || "ತದ್ವದಯಪದ್ವೈತ್ಯಂ ವಿಷಯಃ" ಇತ್ಯತ್ರ ತತ್ತ್ವವದಪರಾಮರ್ಶಮಾಹ - ಅಥ ಯದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ || ಛಾಂದೋಗ್ಯೇತಿ || ಛಾಂದೋಗ್ಯೇಷ್ಠಮಾಧ್ಯಾಯ-ಗತವಾಕ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೋಽಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಃ |

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಂಶಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು 'ಆತ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ತದ್ವದಯಪದ್ವೈತ್ಯಂ ವಿಷಯಃ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು 'ಅಥ ಯದಿದಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವವರಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ' ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಆಕಾಶಾದೇ: ಆಕಾಶಾಜೀವಯೋರೀತ್ಯರ್ಥಃ | 'ದಹರೆ ಬ್ರಹ್ಮೇವ' ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶ-ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತಚಿಂತಾಮುಕ್ತವಾ "ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇತ್ವಂಶ-ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತಚಿಂತಾಮಾಹ - ಅಪಹತೇತಿ ||

'ಆಕಾಶಾದೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ' ಎಂದರ್ಥ. 'ದಹರೇ ಬ್ರಹ್ಮೇವ' 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ 'ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹೇತ್ವಂಶದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಪಹತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** "एष आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽविजिघत्सोऽपिपास-स्सत्यकामस्सत्यसङ्कल्पः" इत्यादिना श्रुतमिತ್ಯರ್ಥಃ | ब्रह्मत्वमिति || आकाशपदेनेत्यರ್ಥಃ |

'ಅಪಹತ ಪಾಪಾತ್ಮಾದಿಕಂ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. 'ವಿಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಪ್ಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಸ್ಸತ್ಯಕಾಮಸ್ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಪಹತ-ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ವಾಪ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮ್' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्यप्येवं न भाष्ये प्रतीयते । न्यायविवरणे च “योऽन्वेष्टव्यो भगवांस्तस्यान्तर्हृदये” इत्यादिनान्वेष्टव्यतयोक्तस्य ब्रह्मत्वं सिद्धं कृत्वा प्रकारप्रश्ने तत्कथनपरतया यावानित्यादि वाक्यं योजितम् । विवृतं चैवमेव टीकायाम् । अतः “तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्” इति पूर्वोक्तान्वेष्टव्यस्य ब्रह्मणोऽन्वेष्टव्यत्वायाकाशादिसर्वाश्रयत्वादिप्रकारप्रतिपादकम्’ इति चिन्ता प्रदर्शनीया ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸಾರಿಯಾಗಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪ-ನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗ್ರಂಥಕಾರರು ತೋರಿಸಿದ ಸಂಶಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ 'ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದು ಶಿಷ್ಯಂದಿರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಷ್ಟು ಇದ್ದಾನೋ, ಅಷ್ಟೇ ಹೃದಯದ ಒಳಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯೋ ಭಗವಾಂಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂದು ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಪದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಃ ಭಗವಾಂಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತಯಾ ಸಿದ್ಧನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಶಿಷ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆವಾಗ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕೂಡ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವಾಯ ಆಕಾಶಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿಪಾದಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? 'ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತಯಾ' ಹಿಂದಿನ

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದರೆ ಎಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೂಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಷ್ಯಂದಿರಿಗೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाऽप्यस्मिन्पक्षे वक्ष्यमाणदिशा प्रश्रप्रतिवचनयोस्तुल्यविभक्ति-  
कत्वाभावाद्, ब्रह्मत्वविधानपक्षे तत्सत्त्वस्य वक्ष्यमाणत्वाच्छान्दोग्यभाष्योक्त-  
ब्रह्मत्वविधानकोटिकचिन्ता प्रदर्शितेति ज्ञेयम् ।

ಉತ್ತರ - ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಇರಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆ: 'ದಶರಥಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕಃ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ದಶರಥಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಶ್ರೀರಾಮಃ' ಎಂಬ ಉತ್ತರವೇ ಸಮಂಜಸವಾದದ್ದು. ಆದರೆ 'ರಾಮಸ್ಯ ಪಿತಾ ದಶರಥಃ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರವೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಭಿನ್ನವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದಾಗ ತಿಳಿಯುವುದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯಂ' ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದರೆ, ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿವಾದದಿಂದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ಅಸ್ಯ ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ 'ಇವನ ಒಳಗಡೆ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಂತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಂತವಾದ ಉತ್ತರವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಆದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿದಾಗ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೇ ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्र द्वौ पूर्ववादिसाधकावुत्तरवादिबाधकौ वाक्यानन्वय-  
समाख्याविरोधरूपौ न्यायविवरणभाष्याभ्यामुक्तौ । तत्राद्यघटितां चिन्तामुत्तवा  
द्वितीयघटितामाह - तथेति ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ವಯಾಭಾವ' ಅಥವಾ 'ಅನನ್ವಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ತನಗೆ ಸಾಧಕವನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗವನ್ನು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)

ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಸಂಶಯವನ್ನು 'ತಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಫಲಫಲಿಭಾವಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಯಥಾ ಇತಿ ||

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಫಲಫಲಿಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಈ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶವೇನು, ಸಿದ್ಧಾಂತಕಾರರ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಫಲಫಲಿಭಾವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಾದ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदि 'यावान्' इत्यादिप्रतिवचनं ब्रह्मपरत्वे सुषिरश्रुतिविरोधेन भूताकाशानुवादेन तत्स्थस्य द्यावाभूम्यादेरन्वेष्टव्यत्वप्रतिपादकं तर्हि भूतस्यैव हृत्पद्मस्यत्वप्राप्तेः प्रतिवचनविरोधेनापहतपाप्मत्वादेर्गौणतया प्राक्तनमपि हृत्पद्मस्यत्वं भूतस्यैव सिध्यतीत्यर्थः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ' ಎಂಬ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವು ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु यावानिति प्रतिवचनस्य वाक्यतया कथं तद्विरोधेनापहतपाप्मत्वादे-  
लिङ्गस्य बाधेन गौणत्वोक्तिः । वैपरीत्यस्यैवौचित्यात् ।

**ಅಕ್ಷೇಪ** - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನ ವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಪ್ರತಿವಚನ’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ದುರ್ಬಲವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಷ್ಟು ಸರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅಪಹತವಾಪತ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿವಚನವೆಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗೌಣಾರ್ಥ ಮಾಡುವುದೇ ಲೇಸು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ವक्ष्यति च “शब्दादेव” इत्यत्र “किं तदत्र विद्यते” इत्यादिवाक्यस्या-  
पहतपाप्मत्वादलिङ್ಗಾदुर्ಬಲत्वमिति ।

ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪಹತವಾಪತ್ತಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच प्रतिवचनरूपवाक्यस्य प्रथमस्थत्वेनासञ्जातविरोधित्वेन प्राबल्यं  
मन्यते पूर्वपक्षी । अग्रेतनं लिङ्गवाक्ययोः प्राबल्यदौर्बल्यकथनं तु लिङ्गत्ववाक्यत्व-  
प्रयुक्तमेवेति न विरुध्यत इति वाच्यम् ।

ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರತಿವಚನವೆಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಅಸಂಜಾತವಿರೋಧಿಯಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರ್ಥಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿರುವ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದು ಲಿಂಗತ್ವ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೀಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತತ್ವೇನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು, ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತವಾಪತ್ತಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - चरमस्य बहुभावस्य मुख्यत्वाय प्रथमस्येक्षणस्यैव गौणताया  
न्याय्यत्वादिति पूर्वाधिकरणोक्तदिशा पूर्वबाधस्यैव युक्तत्वात् ।

ಎಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭಾವಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಪ್ರವೃತ್ತಿವಾಗಿದೆ. ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳ ನಡುವೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ, ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ ಪ್ರಕೃತ

ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರತಿವಚನವೆಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನ चाकाशश्रुतियुक्तत्वेन वाक्यस्य लिङ्गाद्रलवत्वम् । एष आत्माऽपहतपाप्मेति श्रवणेन लिङ्गस्यापि “स्वशब्दात्” इत्युक्तन्यायेन ब्रह्मवाचकात्म-  
श्रुतियुक्तत्वात् ।

ವಾಕ್ಯವು ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ? ಏನು ತಪ್ಪು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತವಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. 'ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ, ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच वाक्ये श्रुतेरभ्यासोऽस्तीति तस्य बलवत्त्वम् । “तद्य इहात्मानमनुविद्य  
ब्रजन्ति । अथ य आत्मानमनुविद्य ब्रजन्ति” इति चात्मश्रुतेरभ्यासाल्लिङ्गानां  
बहुत्वाच्चेति चेत् -

ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯು ಅಭ್ಯಾಸಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಫಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಾಯಿತು. ಶ್ರುತಿಯು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಪೋದ್ಭವಿತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ತದ್ಯ ಇಹ ಆತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವ್ರಜಂತಿ । ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವ್ರಜಂತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯೂ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಗೌಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಆಕ್ಷೇಪ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मैवम् । वक्ष्माणादिशा वाक्यस्य निरवकाशत्वं लिङ्गानां सावकाशत्वमिति पूर्वपक्षिणोऽभिमानात् । एकेनापि जात्या दुर्बलेन निरवकाशेन बहूनां सावकाशानां बाधात् । “आनर्थक्यप्रतिहतानां विपरीतं बलाबलम्” इति न्यायादिति भावः ।

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ವಾಕ್ಯವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ

ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. 'ಆನರ್ಥಕೃತ್ಪ್ರತಿಹತಾನಾಂ ವಿಪರೀತಂ ಬಲಾಬಲಮ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदि त्विति ॥ यदि "यावान्" इति प्रतिवचनं "किं तदत्र विद्यते" इति प्रश्ने आकाशशब्दितं ब्रह्म विद्यत इत्यन्वेष्टव्यं ब्रह्मेत्युक्तिपरं तदा विष्णोरेव सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वप्राप्तेः प्रतिवचनविरोधाभावात् प्राक्तनमपि हृत्पद्मस्थत्वं तस्यैव ।

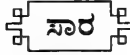
ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲಫಲಿಭಾವವನ್ನು 'ಯದಿ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದುವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅವನನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಾದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಿತನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं चापंहतपाप्मत्वादिकं मुख्यमेव । तथा सुषिरश्रुतेरपि सर्वाधारत्वाभिप्रायेण परम्परया सुषिरस्य सर्वाधारत्वबोधनपरतयोपपत्तेस्तद्वಿरोधा-  
भावाद्धृत्पद्मस्थत्वं विष्णोरेव सिध्यतीत्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಶ್ರುತವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯ-  
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯು ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಉದ್ದೇಶ.

**ಗುರಾಜೀಯಮ್** - विरोधद्वयाभावादिति ॥ प्रतिवचनविरोधसुषिरश्रुतिविरोध-  
रूपविरोधद्वयाभावादित्यर्थः ।





ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ' ಎಂಬ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಆವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವು ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

ಒಂದುವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅವನನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಾದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಅತ್ಯಂತ ಆಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯು ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.



‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ ಯಥಾಪಿ “ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥದಹರಾಕಾಶತ್ವೇ ನ ಚಿಂತಾ । ತಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಪ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಕಾರರೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ.

ನಾಪಿ “ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಶ್ಯಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥ-ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವೇ । ತತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಾಕಾಶಶಬ್ದಾಖ್ಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಜಾಭಾವಾತ್ ।

ಇನ್ನು ‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್’ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಯಾರು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೂಡ ಸಂಶಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಬೀಜವನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗದು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಭಾವೇನ ಭಾಷ್ಯದೀಕೋಕ್ತಾಮ್ಬರಾಂತಧೃತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾ-ಯೋಗಾಚ್ಚ ।

ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾದ ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಕೂಡ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ನಾಪಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥೋ ದಹರ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥದಹರಸ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೋ ಯುಕ್ತಃ ।

ಇನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯವಾದ ದಹರವೆಂದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯ ದಹರದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯವಾದದ್ದೇ ಬೇರೆ, ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯ ದಹರವಾದದ್ದೇ ಬೇರೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಧಿಕರಣವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

नापि सर्वाधारत्वे चिन्ता । “चन्द्राद्याधारत्वं विष्णोरुक्तम् । तच्चाकाशस्य प्रतीयते” इति भाष्यानुसारात् । “स चन्द्रादित्याद्याधारः किं दहराकाश आहोस्वित्तत्स्यः कश्चित्” इत्यादि तत्त्वप्रदीपानुसाराच्चेति वाच्यम् ।

ಇನ್ನು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತಿದೆಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗದು. ವಸ್ತುತಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದೆಂದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಮ್' । ತಚ್ಚಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತಿಯತೇ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಸ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರಃ ಕಿಂ ದಹರಾಕಾಶ ಆಹೋಸ್ವಿತ್ವಸ್ಥಃ ಕಶ್ಚಿತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಮಾತನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುಸರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

“लिङ्गं हृत्पद्मस्थत्वम्” इति न्यायविवरणे “सोऽक्षरः सन्हृदब्जगः” इति सङ्क्षेपे च हृत्पद्मस्थत्वस्यैव विषयत्वोक्तेः ।

ಏಕೆಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ ಸನ್ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

अत्रापि “दहरे विष्णुरेव” इति सिद्धान्तभाष्ये सूत्रेऽपि सप्तम्यन्तेन दहरपदेन दहराकाशस्थत्वस्यैव समन्वेतव्यत्वप्रतीतिश्च ।

ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ‘ದಹರೇ ವಿಷ್ಣುರೇವ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ದಹರ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಪ್ರಮ್ನಂತವಾಗಿಯೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಪ್ರಮ್ನಂತವಾದ ‘ದಹರ’ ಪದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವವೇ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

“‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ತೇ ವಿಷ್ಣೋರ್ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವಸ್ಯೈವೋಪಪಾದನಾಚ್ |

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

“‘ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಮ್’ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ತ್ವಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪೇಣಾತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಇತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮಿತಿ ಡೀಕಾಯಾಮೇವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೋಽಪಿ ತಥೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಃ |

ಹಾಗಾದರೆ ‘ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಅದು ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ. ಹೀಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ‘ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದೇನೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಥಾಪಿ “‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇ ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥಸ್ಥತ್ವೇ ಚಿಂತಾ | ಏವಂ ನ ಕೋಽಪಿ ದೋಷಃ | ತಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರ-  
ನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ | ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಜಾಡೇಃ ಸತ್ವಾಚ್ ||

ಉತ್ತರ - ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಾವು ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ವದ್ವೈತ್ಯಲಿಂಗವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂಬುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಬೀಜಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

पूर्वपक्षटीकां विवरीतुकामो भाष्याद्युक्तपूर्वपक्षहेतूनामसिद्धिपरिहाराय  
समन्वीयमानलिङ्गस्वरूपं निर्णेतुमाक्षिपति - अत्र यद्यपीति ॥

ವಿವರಣೆ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪದ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** न चिन्तेति विच्छेदः । पूर्वपक्ष इति ॥ भूतस्यैव सर्वाधारत्वेन पूर्वपक्षकरणादिति भावः ।

ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥದಹರಾಕಾಶತ್ವೇ ನ ಚಿಂತಾ' ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, 'ಆಕಾಶತ್ವೇನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತೃತೀಯಾಂತವಾಗಿ ಓದುವ ಸಂಭವವಿದೆ. 'ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸರ್ವಾಧಾರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** नापि हृत्पक्षस्य इति ॥ व्यधिकरणत्वादिति भावः । उक्तदोषपरिजिहीर्षया पक्षान्तरं सोपष्टम्भमाशङ्कते - नापीति ॥

'ನಾಪಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಹರವು ಆಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಹೇಳಿದಾಗ ದಹರದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು. ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೋಪಷ್ಟಂಭವಾಗಿ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** बहुरोधेनैकं भाष्यवाक्यं टीकोक्तरीत्याऽन्यथा व्याख्येयमित्याह -  
लिङ्गमिति ॥ तथैवेति ॥ पूर्वाधिकरणाक्षेपेणात्र पूर्वपक्ष इति दर्शयितुमित्येवं-  
रूपेणेत्यर्थः ।

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಅಂದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಲಿಂಗಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ತಥೈವ’ ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅತ ಉತ್ತರತ್ರ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ “ತತ್ಸ್ಯ: ಕಶ್ಚಿದಿತ್ಯಪರ: ಪಕ್ಷ: | ಸೌಽಪಿ ಜೀವ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್” ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಯಗತಸುಪಿರಸ್ಯ ಏವ ವಿಷಯೋ ದರ್ಶಿತ ಇತಿ ಭಾವ: |

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ಸತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಯ: ಕಶ್ಚಿದಿತ್ಯಪರ: ಪಕ್ಷ: | ಸೋಽಪಿ ಜೀವ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರಸ್ಥನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತ್ರೇಥಾ ಸಮಾಧಿತು: ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯರೀತ್ಯಾ ತಾವತ್ಸಮಾಧಿಮಾಹ - ತಥಾಽಪಿ ಯಾವಾನಿತಿ ||

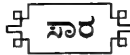
ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ತಥಾಽಪಿ ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತತ್ರೇತಿ || ಯಾವಾನಯಂ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನ್ ಹೃದಯೇ ವಿಧತ ಇತ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯ ಹೃದಯಸ್ಥತಾಶ್ರವಣೇನಾಕಾಶಶ್ರುತಿರೂಪಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಜಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತದಾಕಾಶತ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠತಾಯಾಶ್ಚ ಸತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: |

‘ತತ್ರ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ. ಎಷ್ಟು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಅಷ್ಟು ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಸತ್ವವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಬೀಜವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೂ ಸಹ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ -** ತಸ್ಯೇತಿ || ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಯದಹರಾಕಾಶತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: | ನಾಪೀತಿ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಯದಹರಾಕಾಶತ್ವವಿಷಯಕತ್ವಾತ್ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಯದಹರಾಕಾಶಸ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕತ್ವೇನ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಾಭಾವೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಭಾವಾನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥ: | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೋಽಪಿ ತಥೈವೇತಿ | ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪಾರ್ಥತ್ವೇನೈವೇತ್ಯರ್ಥ: |



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಭೂತಾಕಾಶನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ.

'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯದಹರಾಕಾಶಸ್ಥವೆಂಬ ಲಿಂಗದ-ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬೀಜವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಕೂಡ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. 'ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯಂ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ ಸನ್ಹೃದಬ್ಜಃ' ಎಂಬ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತಹೃದಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯ' ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಸಮರ್ಥನೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वा अन्वेष्टव्य इति वाक्योक्ते हृत्पदस्यत्वे चिन्ता । पूर्वपक्षे तच्छब्दस्य व्यवहितपुण्डरीकपरत्वेन पुण्डरीकस्याकाशस्यैवान्वेष्टव्यत्वेन पूर्वपक्षबीजसम्भवात् । तस्यैव सर्वाधारत्वेनाम्बरान्तधृत्याक्षेपसम्भवाच्च ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಬೀಜವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ಆಕಾಶವೇ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಬರಾಂತ-ಧಾರಕತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वा एतत्प्रकरणस्ये हृत्पदस्यत्वसामान्ये चिन्ता । तच्चाकाशस्येति न पूर्वः

पक्षः ।

ಅಥವಾ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಲ್ಲ.

नापि तदाकाशस्य नेति सिद्धान्तः । येन बाधः । किन्तु यावापृथिव्याद्याश्रयतया यत्साक्षाद्व್ಯत्यस्यत्वं तदाकाशस्यैव । भाष्योक्तसुषिरश्रुतेः ।

ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕೂಡ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಬಾಧದೋಷವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಹೊರತಾಗಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಯಾವ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಇದು ಆಕಾಶದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ.

यत्तु व्यवहितमन्वेष्टव्यतया हृत्पदस्यत्वं तत् यावापृथिव्यादेरेव । न्यायविवरणोक्तानन्वयात् । तथाच ब्रह्मणि विशेषाभावात्सामान्यमपि नेति प्राप्ते

ವಿಶೇಷವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವದ್ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಯಮವು ಲೋಕಿಸಿದವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃ ಮತ್ತು ಪರಂಪರಯಾ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಂಪರಯಾ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವೂ ಕೂಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವು ಏಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸ್ವತಃ ನೀವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪದ್ಧತಃವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೀರಿ.

ಇನ್ನು ಪರಂಪರಯಾ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವು ಏಕೆಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಧತಃವು ಆಕಾಶ. ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹದ್ದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)



ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅನ್ವಯವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಸಂಗತವಾಗುವ ಕಾರಣ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತಯಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬಂದಿತು. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಅನ್ವೇಷ್ಯತಯಾ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಬಂದಿತು. ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗ 'ಅನನ್ವಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಗ್ರಾಹಕ ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

सत्यं साक्षाद्व्यग्रस्यत्वमाकाशस्यैव । व्यवहितं तु ब्रह्मणः । तस्यैव यावापृथिव्याद्याश्रयत्वमन्वेष्टव्यत्वं च । तथाच विशेषसद्भावात्सामान्यमप्यस्तीति सिद्धान्तपिष्यमाणत्वान्न कोऽपि दोषः ।

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕು - ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆನ್ನಲು ಏನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ನಾವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದದ್ದೇ ಬೇರೆ, ಅನ್ವೇಷ್ಯವಾದದ್ದೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಅವನೇ ಅನ್ವೇಷ್ಯವನ್ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗೂ ಹೃದ್ಧಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

नन्वस्य छान्दोग्यभाष्यरीत्या सम्भवेऽपि न्यायविवरणरीत्या हृदयशब्दस्य विष्णुहृदयपरत्वात्तत्स्थत्वं सिद्धान्तेऽपि प्रसिद्धाकाशस्यैव । नतु विष्णोरित्यत उभयानुगुणं पक्षान्तरमाह — यद्वेति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿ, 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬಹಿಷ್ಕವಾದ ಆಕಾಶವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಕ್ತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉಭಯಾನುಗುಣವಾದ ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - "ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ" ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ "ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಶ್ಯಮ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತೀತಸ್ಯ ।

'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಶ್ಯಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಲ್ಲ. 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ, ಅದನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ತಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಪದವು ಹೀಗೆ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಇದೇ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ನನ್ವೇವಮಾಕಾಶಸ್ಯೈವಾನ್ವೇಶ್ಯತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪೂರ್ವಕ್ಷೇ ಧಾವಾಭೂಮ್ಯಾದೇನ್ವೇಶ್ಯ-ತ್ವೋಕ್ತಿರ್ನಿ ಯುಜ್ಯತೀತ್ಯತಸ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಮ್ಪರಾಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ವಾಕ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯತ್ವಂ ವಿನೇತತ್ಪ್ರಕರಣಗತಂ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಕ್ತಸ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ ಲಿಂಗಮಿತೀತಾಹ - ಯದೇತಿ ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಿಂದಲೂ ದ್ವಾವಾಪ್ರಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ವ್ಯಕ್ತವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯಪದ್ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು) ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಥವಾ ಪರಂಪರಾ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

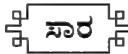
ಪ್ರಕಾಶ: - ಬಾಧ ಇತಿ ॥ ಸಿದ್ಧತ್ವಮಿತ್ಯಪಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಆಕಾಶೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಪ್ಯನುಮತತ್ವಾತ್ । ಕಿಂತು ಶಾಬಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೀತಿ ॥ ಅತಃ ಏವ ಟೀಕಾಃ “ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಮಾಕಾಶಸ್ಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವ: ॥

‘ಬಾಧ:’ ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ‘ಸಿದ್ಧತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ‘ಕಿಂತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಮಾಕಾಶಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತಸ್ಯೈವೇತಿ ॥ ಯಾವಾನ್ವೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಕಾಶಾನುವಾದೇನ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವ: । ವಿಶೇಷೇತಿ ॥ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಮ್ಪರಾಲಕ್ಷಣವಿಶೇಷಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

‘ತಸ್ಯೈವ’ ಎಂದರೆ ‘ಯಾವಾನ್ ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ‘ವಿಶೇಷ’ ಎಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹಾಗೂ ಪರಂಪರಾ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ - ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶ ಇತಿ ಟೀಕೋಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣ ಚಿಂತಾಮುಪಪಾಢ ಭಗವತಸ್ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇ ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಸುಧೀರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣಾಪಿ ಚಿಂತಾಪ್ರಕಾರಮಾಹ - ಯದೇತಿ ॥ ಯೇನ ಬಾಧ ಇತಿ ॥ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ಮುಂತರಾಕಾಶ ಇತ್ಯತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಸ್ಯಾಕಾಶಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಪ್ಯಭ್ಯುಪಗತತ್ವೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ನೇತ್ಯುಚ್ಯಮಾನೇ ಬಾಧ: ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । ತಥಾಚೇತಿ ॥ ಯಾವದ್ವಿಶೇಷಾಭಾವೇ ಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧಿತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । ವಾಕ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಽನುಪಪನ್ನಾ । ಆಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತೀತಿ ಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಛಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಪರತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇನ ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತ್ಯಾದೇರನ್ವಯಾಭಾವಾಪಾದನಮಿತಿ ಶಂಕಯಮ್ । ತಥಾಪಿ ನಾನನ್ವಯ: ।



ಅಥವಾ ‘ಅನ್ವೇಷಣ್ಯ:’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಮಿನ್’ಯದಂತ:’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ

ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಶೃಂಗಗ್ರಾಹಕತೆಯಾ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೋ ಎಂಬ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಕ್ಷಾದ್ವೈತ್ಯದ್ವೈತ್ಯವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಸಹ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಆಗಿದ್ದಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

## ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ದಹರಾಕಾಶ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

पूर्वपक्षस्तु । हृत्पद्मस्थत्वमाकाशस्यैव । नतु ब्रह्मणः । तद्वि ब्रह्मणो  
हृत्पद्मस्थदहರಾकाशतया वा दहರಾकाशाश्रितान्वेष्टव्यतया वा ।

ಅನುವಾದ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೀಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರೋ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

तत्रायः “आकाशस्य प्रतीयते” इत्यादिभाष्येण तद्विवरणरूपया  
“दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः” इत्यादिटीकया च दूषितः ।

ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಮಾತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

तत्रायं भावः । पूर्वस्मिन् “दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः” इति हृत्पद्मस्थत्वाक्ये  
परस्मिंश्च “तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन्वावापृथिवी” इत्यादौ  
सर्वाधारवाक्ये च गगने प्रसिद्धाकाशशब्दश्रवणान्न ब्रह्म दहರಾकाशः ।

ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಂದಿರುವ 'ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್'ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಗಗನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ನಚ ತಲ್ಲಿಕ್ಷಾದಿತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸ ಬ್ರಹ್ಮಪರಃ ।

'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಅಪಹತವಾಪ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

“पन्नकोशप्रतीकाशं हृदयम्” इति प्रकृतहृत्पद्मपरामर्शेन “तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्” इति श्रुत्यन्तरे सुषिरस्य हृत्पद्मस्थत्व-  
सर्वाधारत्वयोरुक्तेः।

'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

नच तत्र सुषिरशब्दो ब्रह्मपरः ।

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆವಾಗ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

“तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थिता ।

तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः”

इति परमात्मनः सुषिरस्थशिखामध्यस्थत्वोक्तेः ।

'ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವಹ್ನಿಶಿಖಾ ಅಣಿಯೋರ್ಧ್ವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ ।

ತಸ್ಯಾಃ ಶಿಖಾಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ'

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರವಿದೆ. ಆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ತೇಜಸ್ಸಿದೆ, ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಸುಷಿರವನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

किञ्च दहराकाशस्य ब्रह्मत्वे “तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्” इति दहरस्थस्यान्वेष्टव्यत्वोक्तिरपुक्ता स्यात् ।

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದ ಒಳಗೆ ಇರುವವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಬೇರೆ ಎಂದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶನು ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

**प्रकाशः —**

आकाशप्रापकपूर्वपक्षदीकां “सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वमाकाशस्य” इत्यादि रूपां तावत्प्रपञ्चयति — हृत्पद्मस्थत्वमिति ॥

ವಿವರಣೆ - ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ತದಸ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ‘ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ತದಸ್ಥತ್ವಮಾಕಾಶಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಹೃತ್ತದಸ್ಥತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**प्रकाशः —** न्यायविवरणे वाक्यानन्वयोऽत्र पूर्वपक्षे हेतुरुक्तः । भाष्ये समाख्याविरोधो हेतुरुक्तः । तद्वेतुद्वयं पक्षभेदेन योज्यम् । अन्यथानुपपत्तेरिति भावेन विकल्पपूर्वमाद्यपक्षे भाष्योक्तं हेतुं योजयति — तद्धीत्यादिना ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಎರಡು ಹೇತುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ 'ತದ್ಧಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಟೀಕಾयां प्रतिज्ञाविशेषादेरस्पष्टत्वात् समाख्याया निरवकाशत्वानुक्त्या  
समाख्यया लिङ्गबाधायोगाच्च निष्कृष्य तदभिप्रायमाह - तत्रायं भाव इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ವಿಶೇಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಅದರಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು 'ತತ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - टीकोक्तमुपलक्षणं मत्वाऽऽह - परस्मिंश्चेति ॥ “नन्वस्तु” इत्यादि  
टीकां व्यनक्ति - नच तल्लिङ्गादिति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿರುವ 'ದಹರೋಽಸಿನ್ವಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಪರಸ್ಮಿಂಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ. 'ನನ್ವಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು 'ನಚ ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'आकाश इति होवाच' इति वाक्ये परोवरीयस्त्वादिलिङ्गश्रवणादाकाशो  
ब्रह्मेत्युक्तम् “आकाशस्तल्लिङ्गात्” इत्यत्र । तथेहापि सर्वाधारत्वरूप-  
ब्रह्मलिङ्गादाकाशो ब्रह्म स्यादित्यर्थः ।

'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಧಾರತ್ವ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ, ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “तस्यान्ते” इति तच्छब्दार्थविवरणापोक्तं - पञ्चकोशेति ॥

“पञ्चकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम् ।

अधोनिष्ठ्यावितस्त्यांतु नाभ्यामुपरि तिष्ठति ।

ज्वालमालाकुलं भाति विश्वस्यायतनं महत् ।

सन्ततैशिराभिस्तु लम्बत्या कोशसन्निभम् । तस्यान्ते सुषिरम्”

ಇತಿ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷದಿ ಸಮಾಮಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

‘ತಸ್ಯಾಂತೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಪದ್ಮಕೋಶ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತಿಪಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಮ್ |

ಅಧೋನಿಷ್ಠಾ ವಿತಸ್ತಾಂ ತು ನಾಭ್ಯಾಮುಪರಿ ತಿಷ್ಠತಿ |

ಜ್ವಾಲಮಾಲಾಕುಲಂ ಭಾತಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಯತನಂ ಮಹತ್ |

ಸಂತತಮ್ ಶಿರಾಭಿಸ್ತು ಲಂಬತ್ಯಾ ಕೋಶಸನ್ನಿಭಮ್ | ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಮ್”

ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಮ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ತದೃವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - उक्तेरिति ॥ ननु तावता कथं लिङ्गस्य समाख्यामात्रेण बाधः । नचाकाशश्रुतिसमाख्याभ्यां लिङ्गस्य बाध इति युक्तम् । एकेनापि निरवकाशो नानेक-  
बाधदर्शनादित्यतस्समाख्याया निरवकाशत्वं शङ्कापूर्वमाह - नच तत्रेति ॥  
उक्तन्यायेनैवेत्यर्थः ।

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದೃವಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೇ ಬಾಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ತತ್ರ’ ಎಂದರೆ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - व्यवस्थितेत्यनन्तरं

“नीलतोयदमध्यस्था विबुल्लेखेव भास्वरा ।

नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यनूपमा”

इति मन्त्रोऽनुपयोगादत्र नोदाहृतः । युक्त्यनन्तरं च स्वयमाह - किञ्चेति ॥



‘ವ್ಯವಸ್ಥಿತ’ ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ

‘ನೀಲತೋಯದಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖೇವ ಭಾಸ್ವರಾ ।

ನೀವಾರಶೂಕವತ್ಸನ್ನಿ ಪೀತಾ ಭಾಸ್ವತ್ಯನೂಪಮಾ’

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನच तच्छब्दस्य पुण्डरीकपरत्वाद्भक्षण एवान्वेष्टव्यत्वमिति वाच्यम् ।  
अव्यवहिताकाशपरत्वसम्भवे व्यवहितपुण्डरीकपरत्वायोगात् । दहरस्य  
हृत्पुण्डरीकस्थताया ‘दहरोऽस्मिन्’ इत्यत्रैवोक्तत्वेन पुनस्तदुक्तिवैयर्थ्याच्चेति भावः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದಹರಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಯಮಲಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನು ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेनोत्तरवाक्यगतबहुतरहेतुविरोधाद्भूते प्रसिद्धाकाशश्रुत्या  
पूर्वपक्षस्तुच्छ इति भामत्युक्तं निरस्तम् ।

ನಿರವಕಾಶಸಮಾಖ್ಯಯಾ ಅನ್ಯಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಯೋಗರೂಪಯುಕ್ತಿಯಾ ಚ ಸಹಿತಾಕಾಶ-  
ಶ್ರುತ್ಯಾಽಽಕಾಶಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಾದिति ।।

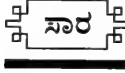
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಮತಿ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ- ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಹೇತುಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವ ಕಾರಣ, ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ ಕೇವಲ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ತುಚ್ಛವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಲ್ಲಿನ ವಿಚಾರ ಸರಣಿ. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯವೋಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡರಿಂದ ಉಪೋದ್ಭೂತವಾದ ಕಾರಣ,

ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಭಾಮತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದರ್ಥ.

ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ - ಅನ್ವೇಶ್ಯವ್ಯುಪ್ರಥಿವ್ಯಾಧಾಧಾರತಯಾಽಽಕಾಶೋಕ್ತೇ: ಸಮ್ಮವಾದಿತೃತೋ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ - ತತ್ರಾಯಂ ಭಾವ ಇತಿ ॥



ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ ಲಿಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಹೃತ್ತದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ?

ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬೆಂಬಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆಂದಾದ ಮೇಲೆ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನಿದ್ದಾನೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನ್ನಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ' ಹಾಗೂ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವತ್ಯೋಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡು ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪೋದ್ಧರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.



ದ್ವಿತೀಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ  
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು “ದಹರೋಽस्ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಸ್ತस्ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್” ಇತ್ಯನೇನ  
‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಾತ್” ಇತಿ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ತದ್ವಿವರಣರೂಪಾಂ “ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಂ ಚ  
ಪರಿಹತಃ ।

ದಹರಾಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು  
ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯ-  
ದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯನೇನ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ದೇಯ  
ಆಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಾತ್’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ‘ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ  
ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ರಾಂ ಭಾವಃ । ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಆಕಾಶಃ ಕಿಂ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ।

ಈ ಟೀಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ  
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನೀವು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ನಾಥಃ । ‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ’ ಇತ್ಯತ್ರಾನ್ವೇಷ್ಯತಯೋಕ್ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ  
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ “ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಚಿತೇ” ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಚಿತ ಇತಿ ಪರಿಹಾರಂ ವಿना  
“ಯಾವಾನ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇನನ್ವಯಾತ್ ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ  
ವಿಷಯನಾದವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು  
ಹೇಳಿದರೆ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ‘ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವೇಷಣಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ವಯವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಪರವೆಂಬುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

**ನ चान्वेष्ट्यं प्रत्याधारतया तदुक्तिः ।**

ಆಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾಶವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅಸಂಗತವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

**आधारतायाः “तस्मिन्यदन्तः” इति प्रागेवोक्तत्वेन “किं तदत्र विद्यते” इत्याधेयस्यैव पृष्टत्वेन चाकाङ्क्षाभावेन द्यावापृथिव्यादेरन्वेष्टव्यत्वप्रसङ्गेन चाधारत्वोक्तेरनन्वयात् ।**

ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈಗ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಆಧೇಯದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ಪುನಃ ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾದದ್ದು ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಧಾರತ್ವ ವಚನವು ಅನನ್ವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದು.

**आकाशपक्षे त्वस्त्यन्वयः । आकाशस्य दहरवाक्ये हृत्पक्षस्थतामुक्त्वाऽन्वेष्टव्य वाक्ये दहराकाशान्तःस्थस्यान्वेष्टव्यत्व उक्ते “किं तदत्र विद्यते” इत्यत्रान्वेष्टव्य आधेये पृष्टे “यावान्वा” इत्यादिना पूर्वोक्तमाधारमाकाशमनूय तच्च द्यावापृथिव्याद्याश्रयत्वयोग्यत्वाय बाह्याकाशतुल्यतया विशेष्य “उभे अस्मिन्” इत्यादिना द्यावापृथिव्यादेरन्वेष्टव्यत्वोक्तेः श्लिष्टत्वात् ।**

ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ ಯಾವ ಅನನ್ವಯ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಅನ್ವಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆವಾಗ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯವಾದ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಯಾವನ್ನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಕೂಡ ಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

एवञ्च पूर्वपक्षे जिज्ञासासूत्रस्याप्याक्षेपः । अत एव “मुख्यतः पृथिव्यादीनामनुपास्यत्वात्” इति सिद्धान्तटीकायां पृथिव्यादेर्जिज्ञास्यत्वप्रतिषेधः।

ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನೂ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಮುಖ್ಯತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಮನುಪಾಸ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

प्रकाशः -

द्वितीयस्त्विति ॥ दहराश्रितान्वेष्टव्यतया वेति पक्ष इत्यर्थः ।

ವಿವರಣೆ - ಈ ಹಿಂದೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುತ್ತರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುತ್ತರೋ, ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಮಾಡಿ, ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ದ್ವಿತೀಯ ಪಕ್ಷವೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೆಂದರ್ಥ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಟೀಕೋಕ್ತಂ ಪ್ರತಿತತಚೋದನಿರಾಸೇನ ವಿಕಲ್ಪಮುಖೇನ ವಿಶದಯನ್ನಾಥಪಕ್ಷ ಇವ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇಽಪ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇ ಟೀಕೋಕ್ತಸುಭಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧವದನನ್ವಯೋಽಪಿ ಯೋಜ್ಯ ಇತಿ ಭಾವೇನ ಟೀಕಾಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ - ತತ್ರೇತಿ ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನನ್ವಯವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇಳುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಹೇಳುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನನ್ವಯವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇಳುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದರೆ, ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಂತೆ ಅನನ್ವಯವೆಂಬ ದೋಷವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯಾವನ್ನಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅನನ್ವಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅನನ್ವಯ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅನ್ವೇಷ್ಯಮ್ "ಁಮೇ ಅಸ್ಮಿನ್" ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕ್ತುಂ ತದ್ವಿಪಯುಕ್ತತ್ವೇನ- ತದ್ವಿಪಯುಕ್ತವೋಽಸ್ತಿವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ಟೀಕೋಕ್ತಮನನ್ವಯಂ ಸಾಧಯತಿ - ನವೇತಿ ॥

ವಸ್ತುತಃ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮೊದಲು ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯನಾದವನಿಗೆ ಆಧಾರವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಏನು ತಪ್ಪು? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ, ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಚಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೀರिति ॥ ಯಥ್ಯೇತತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣಸ್ಸಮೀಹಿತಮೇವ । ತಥಾಪಿ "ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನತು ಆತ್ಮಾನಮನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಷ್ಯತು" ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಭಿರನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವಸ್ಯ ತ್ಯಾಜಿತತ್ವಾದೇತದನಿಶ್ಚಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವಸ್ತುತಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರಣ ಹೀಗೆ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಅವಾದಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಬಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तेन नोत्तरग्रन्थविरोध इति ध्येयम् । अस्मिन्पक्षे भाष्यमुपलक्षणमन्यदप्याक्षेप्यमित्याह - एवञ्चेति ॥

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಗ್ರಂಥದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಎವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तेन जिज्ञास्यत्वरूपब्रह्मधर्मादाकाशो ब्रह्मेति निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತೊಂದು ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** 'आकाशपक्षे तु अस्त्यन्वयः' इत्यादिटीका । तत्र 'यावान्वा' इत्यादिना प्रसिद्धाकाशस्यैव विशेषमभिधायेत्युक्तम् । नतु तत्प्रयोजनमुक्तमित्य-  
तस्तत्प्रयोजनं वदन्नेवार्थतटीकामनुवदति - आकाशपक्ष इति ॥ अत एवेति ॥  
पूर्वपक्षे जिज्ञासासूत्रस्याप्याक्षेपस्याभिमतत्वादेवेत्यर्थः ।



ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದೇ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ'

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು, ಆಕಾಶವೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆಯು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ. ಮನೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸದೇ, ಪುನಃ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃದ್ರದ್ರಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಹೃದ್ರದ್ರಸ್ಥವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಧೇಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷಬಂದು, ಅನನ್ವಯ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

////////////////////

‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ

ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲ

## तात्पर्यचन्द्रिका

ननु तर्हि ब्रह्मेति द्वितीयोऽस्तु ।

ಅನುವಾದ - ಆಕ್ಷೇಪ - ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ನಾವು ಇದೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ‘ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಮೊದಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾಗಲೀ, ಆದರೆ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯನಾದವನು ಮತ್ತು ಆಧೇಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ.

न चैवमाधेयप्रश्नस्य “यावान्” इत्यनेनैवोत्तरितत्वेन “उभे अस्मिन्”

इत्यादिकं व्यर्थमिति वाच्यम् ।



ಹಾಗಾದರೆ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

**ब्रह्मणो जिज्ञास्यत्वाय सर्वाधारत्वोक्तेरिति चेत् ।**

ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**न 'तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्' इति समाख्याश्रुतौ साक्षात्पुषिरस्यैव सर्वाधारत्वोक्तेः ।**

ಸಮಾಧಾನ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ದಹರಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ. ಈ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನೀವು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

**'दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन्' इति पूर्वोक्तप्रसिद्धाकाशस्यैवेहापि "यावान्वा अयमाकाश" इत्याकाशश्रुत्या "उभे अस्मिन्" इति सप्तम्या च प्रत्यभिज्ञानाच्च ।**

ಒಂದೇ ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ನಿಯಮವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತೀರಿ. ಎರಡು ವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಒಂದು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

नल्लस्मिन्निति सप्तमीनिर्दिष्ट आकाशः पृष्टमाधेयं प्रत्याधारो न । प्रथमानिर्दिष्टं च यावापृथिव्यादिकं पृष्टमाधेयं न । किं त्वन्यदेवेत्यन्वितं भवतीति ।

(‘ನಹಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಭವತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಧಾರವಾದದ್ದನ್ನು ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ಯಂತವಾದ ಪದದಿಂದ ಆಧೇಯವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ‘ಭೂತಲೇ ಘಟಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಆಧಾರವಾದ ಭೂತಲವನ್ನು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಹಾಗೂ ಆಧೇಯವಾದ ಘಟವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾದರೆ, ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ‘ಅಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಧೇಯನಾದ್ದರಿಂದ ಆಧೇಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ಹೇಗೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಅಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಧೇಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಧೇಯವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಧೇಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅನುಚಿತ. ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ನೇರವಾಗಿ ಆಧೇಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಈ ಯಾವ ಅನನ್ವಯ ರೂಪ ದೋಷವು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

टीकायामस्मिन्पक्षे न्यायविवरणोक्तानन्वयमनुत्त्वा भाष्योक्तसुषिरश्रुति-  
विरोधोक्तिस्त्वनन्वयो न लगतीति नाभिप्रेत्य । किन्तु सुषिरश्रुतिविरोधोऽपि  
लगतीत्यभिप्रेत्य ।

‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯವೆಂಬ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ? ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವಿದೆ. ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ ಹೊರತು, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಮಾದಾಕಾಶಮೇವ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಮ್ । ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಕಂ ತ್ವಾಕಾಶೋಽಪಿ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ತಸ್ಯಾಚೇತನತ್ವೇನ ಪಾಪ್ಮಾಥತ್ಯಂತಾಭಾವಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ । ತತ್ಪ್ರಧ್ವಂಸಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪ್ಯಸತ್ತ್ವಾತ್ । ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಕಂ ತು ಪ್ರತಿಹತಕಾಮಾದಿರಾಹಿತ್ಯಾತ್ ।

‘ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಪಾಪಾದಿಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ’ ಎಂದರ್ಥ. ಆಕಾಶವು ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಾದಿಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಪಾದಿಗಳ ಧ್ವಂಸವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಹತವಾದ ಕಾಮಾದಿರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾಮಾದಿಗಳೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಹತವಾದ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಯದ್ವಾ ಅಭಿಮಾನ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಕಾಶೋ ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಕಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಕಂ ಚಾಸ್ತು । ತಸ್ಮಾಡ್ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಮಾಕಾಶಮೇವ ।

ಅಥವಾ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

“ಯಾವನ್ವಾ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಗತಾಕಾಶೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷಶ್ಲೋಕಾಃ “ನಚ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ” ಇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥೇನ ಶಾಕ್ವಾಪೂರ್ವ ನಿರಸ್ತಃ । ತಂ ವಿಶದಯತಿ - ನನ್ವಿತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ಯಾವನ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ನಚ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ’

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ‘ನನು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಟಿಕೋಕ್ತಂ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಮುಕ್ತವಾಽನ್ವಯಮಪಿ ಯೋಜಯತಿ - ನಹೀತಿ ||  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾಕಾಶಸ್ಯಂ ಕಿಮಿತಿ ಪೃಥೇ ಹೃದಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ರ ಚ ಸರ್ವಮಸ್ತೀತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾದಿತಿ  
ಭಾವಃ ||

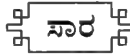
ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ  
‘ಅನನ್ವಯ’ ದೋಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಹೃದಯಪದದ  
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ.  
ಎಂಬ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಂಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷ ಇತಿ || ಪ್ರತಿವಚನಗತಾಕಾಶೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನನು  
ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅಪಹತೇತಿ || ತಸ್ಮಾತ್ ಲಿಂಗವಿರೋಧಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

‘ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ’ ಎಂದರೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ‘ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ  
ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ  
ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಪಹತ’  
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂದರೆ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** ‘ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಥಾಕಾಶೋ ನ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಃ | ಕಿನ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ತಿವಿತಿ ಶಾಕ್ತೇ - ನನ್ವಿತಿ || ಟಿಕಾಯಾಂ ನಚ  
ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಪರಿಹಾರೇ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ಶಾಕ್ತಾಗ್ರನ್ವೇ  
ಸರ್ವಾಧಾರತಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ - ನ ಚೈವಮಾಧೇಯಪ್ರಶ್ನಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ||  
ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸುಖಿರಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿವಿರೋಧಾದಿತಿ  
ಪರಿಹಾರಟಿಕಾಯಾಂ ಯಾವಾನಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಾನ್ವಯಾ-  
ಸಮ್ಮೇನ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧೋಽಭಿಹಿತ ಇತಿ ಪ್ರತಿತಿನಿರಾಸಾಯಾಹ - ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಮಿತಿ ||  
ಯಾವಾನಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇಽಪ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾಽನ್ವಯಶ್ಚೇತರ್ಹಾಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇಽನ್ವಯಮನುಕ್ತವಾ  
ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧೋಕ್ತಿಯುಕ್ತೇತ್ಯತ ಆಹ - ಟಿಕಾಯಾಮಿತಿ || ನನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಪಕ್ಷೇಽಪಹತ-  
ಪಾಪಮತ್ವಾದ್ಯಯೋಗ ಇತ್ಯತೋಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಂ ಕಿಂ ಪಾಪಾತ್ಯಂತಾಭಾವೋ ವಾ ಪಾಪಮತ್ವಂಸೋ ವಾ |  
ಆದ್ಯಸ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶೋಽಪ್ಯನುಪಪನ್ನ ಇತ್ಯಾಹ - ತಸ್ಯೇತಿ || ದ್ವಿತೀಯ ಆಹ - ತತ್ಪ್ರಧ್ವಂಸಸ್ಯ  
ಚೇತಿ || ನನು ಚ ಪಾಪಾತ್ಯಂತಾಭಾವ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ನಚ ಚೇತನತ್ವೇನಾಕಾಶಾಸ್ಯಾಪಿ

ಪಾಪ್ಮಾತ್ಯಂತಾಭಾವೋಕ್ತಿರिति वाच्यम् । तस्याचेतनत्वेन पापप्रसक्तरेवाभावेन तन्निषेधायोगात् । अत्र नान्तरिक्षेऽग्निश्चेतव्य इत्यादाविवाप्रसक्तनिषेधः किं न स्यादिति वाच्यम् । तस्य हिरण्यं निधायಾಗ्निचयनं कर्तव्यमिति विधिस्तावकत्वेन स्वार्थे तात्पर्याभावादित्यस्वरसादाह - यद्वेति ॥



'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂದು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠವಾದ ಪಾಪಾದಿಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಕಾಮ ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಹತ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ವಾದಕಗಳಿಲ್ಲ.



ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

जीवो वाऽस्तु । “एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत एष आत्मा” इत्युत्तरत्रैतच्छब्देन प्रकृतं जीवमनूय तस्यात्मशब्देन “य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युः” इत्यादिनोक्त-  
हृत्पद्मस्थात्मत्वविधानात् ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರೀರಾತ್ರಸ್ತುತಾಘ್ರಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿ-  
ನಿಷ್ಪದ್ಯತ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

तत्र चैतच्छब्दस्य परज्योतिःपरत्वे नपुंसकलिङ्गता स्यात् ।

ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರಬೇಕೆತ್ತಲವೇ? 'ಏತತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪರಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अपहतपाप्मत्वादिकं तु मुक्तौ जीवेऽपि सम्भवात् 'अस्य सूत्रस्य शाटकं वय' 'यूपं तक्षति' इत्यादिबद्धाविभावाभिप्रायम् ।

ಜೀವನನ್ನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು ? ಎಂದರೆ, ಇದೇ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಾಪವಿದೂರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ ಹೊಂದುವಂತಹ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಶಾಟಕಂ ವಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಂದರೆ 'ನೂಲುಗಳಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೆಣೆಯಬೇಕು' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶಾಟಕಶಬ್ದವಿದೆ. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಣೆಯದೇ ಇರುವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವಂತಹ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಮೊದಲೇ ಶಾಟಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಯೂಪಂ ತಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ತಕ್ಷಣವೆಲ್ಲಾ ಆದಮೇಲೆ ಯೂಪವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮೊದಲೇ ಯೂಪಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದರಂತೆ ಮುಂದೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವಂತಹ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಮೊದಲೇ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अत एवास्मिन्नेव प्रकरण उत्तरत्र “स यदि पितृलोककामो भवति सङ्कल्पादेवास्य पितरः समुत्तिष्ठन्ते । अत्र त्वेते सत्याः कामाः” इत्यादिना मुक्तानां सत्यकामत्वायुक्तिः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ 'ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಆಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತೇ | ಆತ್ಮ ಹ್ಯೇತೇ ಸತ್ಯಾಃ ಕಾಮಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಮ ಇತಿ |**

ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನನ್ಯಯ ದೋಷ ಬರುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಈ ದೋಷ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ದೋಷವು ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು ದೋಷವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

एवमाकाशपूर्वपक्षटीकां प्रपञ्च्य "इतरपरामर्शात्स इति चेत्" इति सूत्रपूर्वपक्षोक्तिपरां "जीवस्य वैतद्भवेत्" इत्यादीटीकां व्यनक्ति - जीवो वास्त्विति ||

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು, ಈಗ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಎರಡನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಜೀವಸ್ಯ ವೈತದ್ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರಾಗಿ 'ಜೀವೋವಾ ಅಸ್ಮು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ.<sup>1</sup>

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** हृत्पक्षस्य इत्यनुषङ्गः । तस्यात्मत्वविधानेऽपि हृत्पक्षस्यत्वं कुत इत्यत आह - य आत्मेति ॥ तस्य प्रकृतहृत्पक्षस्यविषयत्वादिति भावः ॥

'ಜೀವೋವಾ ಅಸ್ಮು' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ 'ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥ. 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

(೧) ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ 'ಜೀವಸ್ಯ ವೈತದ್ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಜೀವೋವಾ ಅಸ್ಮು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ವಿಧಾನಾದಿತಿ || एतेन टीकादौ “परामर्शात्” इत्यस्य परामृश्यात्मत्वविधानादित्यर्थ उक्तो भवति ।

ಹೀಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಪರಾಮರ್ಶಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪರಾಮೃಶ್ಯಾತ್ಮತ್ವವಿಧಾನಾತ್' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಾನವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु 'तत्रैषः' इत्यस्य ज्योतिशशब्दनिर्दिष्टविष्णुपरत्वमस्त्वित्यत आह - तत्र चेति || नपुंसकेति || उपलक्षणमेतत् । 'सम्पद्यते' इत्यत्र कर्तृत्वेन सन्निहितजीवपरित्यागायोगादित्यपि ध्येयम् ।

'ತತ್ತ್ವಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್ರ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. 'ಸಂಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಜೀವನ ಪರಿತ್ಯಾಗವೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - लिङ्गविरोधमाशङ्क्य “उत्तराचेत्” इति सौत्राक्षेपाभिप्रायमाह - अपहृतेति || अस्य सूत्रस्येति || सूत्रतादशायां शाटकभावाभावादिति भावः ।

ಲಿಂಗವಿರೋಧವನ್ನು ಆಂಶಕಿಸಿ 'ಉತ್ತರಾಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಆಕ್ಷೇಪಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಪಹತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ತಂತು ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯು ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सूत्रस्य शाटकं वयेत्येतद्यथोभे सूत्रे शाटकं भवति तथा कुर्विति भावेन प्रयुज्यते । यथाच तक्षणे कृते यूपो भवति तथा कुर्विति भावेन प्रयुज्यते तद्वदिति भावः ।

'ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಶಾಟಕಂ ವಯ' ಎಂದರೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಎರಡು ತಂತುವಿನಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಂತುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯಬೇಕು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಶಾಟಕಂ ವಯ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಯೂಪದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೋ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡು' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಯೂಪಂ ತಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಪ್ರಕಾಶ: - ವಿವೃತಶ್ರಾಯಂ ದೃಶಾಂತೋ ಮಾಹಾಭ್ಯೇ “ಇಯಣಸ್ಸಮ್ಪ್ರಸಾರಣಮ್” ಇತ್ಯತ್ರ ।  
ಯದಿ ಶಾಡಕೋ ನ ವಾತವ್ಯಃ ಅಥ ವಾತವ್ಯೋ ನ ಶಾಡಕಃ ಶಾಡಕೋ ವಾತವ್ಯಶ್ಚೇತಿ  
ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮ್ । ಭಾವಿನಿ ಖಲ್ವಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಽಮಿಪ್ರೇತಾ । ಸಃ ಮನ್ಯೇ ವಾತವ್ಯೋ ಯಸ್ಮಿನ್ಮುತೇ  
ಶಾಡಕ ಇತ್ಯೇತದ್ ಭವತೀತಿ । ಏವಮಿಹಾಪಿ ಸ ಯಣಃ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತಿ । ಯಸ್ಯಾಭಿನಿವೃತ್ತಸ್ಯ  
ಸಮ್ಪ್ರಸಾರಣಮಿತ್ಯೇಷಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ” ಇತಿ ।

ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಇಗ್ಗಣಃಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್’ ಇತ್ಯತ್ರ । ಯದಿ ಶಾಟಕೋ ನ  
ವಾತವ್ಯಃ ಅಥ ವಾತವ್ಯೋ ನ ಶಾಟಕಃ ಶಾಟಕೋ ವಾತವ್ಯಶ್ಚೇತಿ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮ್ । ಭಾವಿನೀ ಖಲ್ವಸ್ಯ  
ಸಂಜ್ಞಾಽಭಿಪ್ರೇತಾ । ಸ ಮನ್ಯೇ ವಾತವ್ಯೋ ಯಸ್ಮಿನ್ಮುತೇ ಶಾಟಕ ಇತ್ಯೇತದ್ ಭವತೀತಿ । ಏವಮಿಹಾಪಿ ಸ  
ಯಣಃ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತಿ । ಯಸ್ಯಾಭಿನಿವೃತ್ತಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತ್ಯೇಷಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ’ ಎಂದು  
ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಟ್ಟೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದನ್ನು ಹೆಣೆಯುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು  
ವೇಳೆ ಹೆಣೆಯ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಬಟ್ಟೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಟ್ಟೆಗೂ ಹೆಣೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ  
ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರುವಂತಹ ಹೆಸರನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಬಟ್ಟೆ (ಶಾಟಕ) ಎಂಬ  
ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೂಲುಗಳಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೆಣೆದ  
ಮೇಲೆ ‘ಶಾಟಕಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ. (ಯಸ್ಮಿನ್ಮುತೇ ಶಾಟಕಃ ಇತ್ಯೇತದ್ ಭವತಿ ಸಃ  
ವಾತವ್ಯಃ ಇತಿ ಮನ್ಯೇ’ ಎಂದು ಅನ್ವಯ.)

ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ‘ಇಕ್’ ಅಕ್ಷರಗಳು ‘ಯಣ್’ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.  
‘ಯಣ್’ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ‘ಇಕ್’ ಅಕ್ಷರಗಳು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ  
‘ಯಣ್’ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಾದ ‘ಇಕ್’ ಅಕ್ಷರ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಂದೆ ಬರುವ  
ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೊರಟಿದೆ. ಅಂದರೆ ‘ಯಣ್’ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೋದ ಅನಂತರ ಈ ‘ಇಕ್’ ಅಕ್ಷರಗಳು  
ಬಂದು ಅದರ ಅನಂತರ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಮೊದಲೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆಂದು  
ಹೇಳುವಿಕೆಯು ಕೇವಲ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथा पूर्वतन्त्रे नवमाद्यपादे “अग्रे जुष्टं निर्वपामि” इत्यत्र  
जुष्टमित्येतद्भाविभावमिप्रायेणेत्युक्तं ‘गुणशब्दस्तथेति चेत्’ इत्यत्र द्वादशोऽधिकरणे ।

ಇದರಂತೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಒಂಭತ್ತನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನಯೇ ಜುಷ್ಠಂ  
ನಿರ್ವಪಾಮಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಜುಷ್ಠಂ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಜುಷ್ಠಿ  
ಪ್ರೀತಿ ಸೇವನಯೋಃ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರಣ ‘ಜುಷ್ಠ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಪ್ರೀತಿಸಾಧನ’ ಎಂದರ್ಥ.  
ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ನಿರ್ವಾಪ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಅದು ಪ್ರೀತಿಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಹುತಿ ಕೊಟ್ಟ  
ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಸಾಧನವಾಗುವುದನ್ನು ಆಹುತಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪ್ರೀತಿಸಾಧನವಾದ ಪುರೋಡಾಶ  
ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ

ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಚಾರವು 'ಗುಣಶಬ್ದಸ್ವರ್ಥೇತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತದೇತದಾಹ - ಇತ್ಯಾದಿವದಿತಿ || ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಕಮ್ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ತದಾ ನಿಶ್ಶೇಷಕಾಮನಿವೃತ್ತೇರಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅತ ಏವೇತಿ || ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದೇರ್ಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವಾದೇವೈತರ್ಥಃ |

'ಇತ್ಯಾದಿ ವತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಕಾಮನೆಗಳು ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ ಏವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಕಾಮನೆಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಅತ ಏವ' ಎಂದರೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮುಂತಾದೆಲ್ಲವೂ ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "ಸ यदि पितृलोककामः" इत्यादेर्मुक्तविषयत्वं च "सङ्कल्पादेव च तच्छ्रुतेः" इत्यधिकरणसिद्धिमिति तत्प्रकरणादस्यापहतापमेत्यादेर्मुक्तविषयत्वमवश्यं वाच्यम् | अन्यथा "स यदि" इत्यादेरप्रकृतविषयत्वं स्यादिति भावः |

'ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಚ ತಶ್ಚಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಸ ಯದಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ 'ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಸ ಯದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वेवमप्यनन्वयदोषस्तदवस्य इत्यतो "यश्चोभयोस्समो दोषः" इति न्यायेन नाहं पर्यनुयोज्य इति भावेनाह - यावान्वा इति ||

ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನನ್ವಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ 'ಯಶ್ಚೋಭಯೋಃ ಸಮೋ ದೋಷಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಯಾವ ದೋಷವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗಷ್ಟೇ ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬಾರದೆಂದು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್** - जीवस्य वै तद्वेदिति टीका | तत्र जीवस्य पूर्वमप्रकृतत्वेनैतच्छब्देन तत्परामर्शानुपपत्तिः | अस्तु वा प्रकृतत्वम् | तथापि दक्षराधिकरण (१-३-३)

परं ज्योतिरशब्देन ब्रह्मणोऽपि प्रकृतत्वादेतच्छब्देन तत्परामर्शः किं न स्यादित्यतो व्याख्याति - अत एवेति ॥ भाषिभावाभिप्रायेण जीवेऽप्यपहतपाप्मत्वादेः सम्भवादेवेत्यर्थः ।



ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಇಂತಹ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಜೀವನನ್ನು ಅಪಹತಪಾಪವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಕರೆದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.



ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

तात्पर्यचन्द्रिका

सिद्धान्तस्तु ॥ हृत्पद्मस्यत्वं विष्णोरेव । अपहतपाप्मत्वादिलिङ्गात् ।

ಅನುವಾದ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ. (ದಹರೇ = ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ.)

तच्च न हृत्पद्मस्यदहराकाशतया । येनोक्तदोषाः (षः) । किन्तु हृत्पद्मस्य-  
दहराकाशगततया ।

ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಏಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಹೊರತಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಏಕಲ್ಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ನಚ ಗಗನೇಽಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾಋಕ್ತಿರ್ಯುಕ್ತಾ । ತತ್ರ ಪಾಪ್ಮಾಪ್ರಸಕ್ತೇಃ । ನ ಚೇಶ್ವರೇಽಪಿ  
ತದಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ।

ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂದರೇನು? ಎಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಜಾತೀಯೇ ದರ್ಶನಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ ।

ಚೇತನೇ ಚೈವ ಪಾಪ್ಮಾದಿಮತ್ತಾ ದೃಶ್ಯಾ ಜಡೇ ತು ನ ॥ ೧ ॥

ಸಜಾತೀಯೇ ದರ್ಶನಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ ।

ಚೇತನೇ ಚೈವ ಪಾಪ್ಮಾದಿಮತ್ತಾ ದೃಶ್ಯಾ ಜಡೇ ತು ನ ॥ ೧ ॥

ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಸಜಾತೀಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ವಿಜಾತೀಯವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಚೇತನತ್ವೇನ ಸಜಾತೀಯರಾದ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದಿಗಳಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅಂತಹ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನನೇ ಆದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಾಗ, ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಜೀವಸ್ಯ ತು ನ ಸಂಸಾರದಶಾಯಾಮಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಕಮ್ । ಮುಕ್ತಿದಶಾಯಾಂ ತು ದೇಹಾಭಾವಾನ್  
ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥತ್ವಮ್ ।

ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸಂಸಾರದಶಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಮೋಕ್ಷದಶಯಲ್ಲಿ ದೇಹವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕಂ ಸಂದಿಹಾನಃ ಅಪರಮ್ ಪ್ರಚ್ಯವತೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪ್ರಸ್ಥತ್ವ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಲು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಕಿಂಚಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಕಂ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿರೀಶಸ್ಯ ನಿರಪೇಕ್ಷಮ್ । ಜೀವಸ್ಯ ತು  
ईशदत्तत्वात्ಸಾಪೇಕ್ಷಮ್ ।

ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈಶನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

नच निरपेक्षसम्भवे सापेक्षं ग्राह्यम् । एतेन सत्यकामत्वादेरपि ब्रह्मलिङ्गता सिद्धा ।

ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

एतेनैवाकाशोऽप्यभिमान्यभिप्रायमपहतपाप्मत्वादीत्यपि निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವೈವೆಂದು ಹೇಳಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः -

“दहरपद्यस्यो विष्णुरेव भवेत्” इत्यादिटीकार्थमनूद्य व्यनक्ति -  
हृत्पद्यस्यत्वमिति ॥

ವಿವರಣೆ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ದಹರಪದ್ಯಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಯತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

प्रकाशः - लिङ्गानां बहुत्वेन सूत्रादौ बहुवचननिर्देशोऽपि प्रत्येकं हेतुत्वं सूचयितुं लिङ्गादित्येकवचननिर्देशः ।

ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇತುಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂದು ಏಕವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶ: - एतच्च “गतिशब्दाभ्यां तथाहि दृष्टं लिङ्गं च” । “धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धे:” “प्रसिद्धेश्च” इति सौत्रसाधकानामुपलक्षणम् ।  
उक्तदोषा: सुषिरश्रुतिविरोधादय इत्यर्थ: ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಸಾಧಕಲಿಂಗವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' 'ದೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಮುಪಲಬ್ಧೇಃ' 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಕಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷಣೆಯಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. 'ಉಕ್ತದೋಷಾಃ' ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾದಿ ದೋಷಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - लिङ्गनिवकाशत्वोक्तिपरां “नचाकाशस्यापि पापाद्यभावेन”  
इत्यादिटीकां व्यनक्ति - नच गगन इति ॥ दर्शनं हीति ॥ हिर्हेतौ । प्रसिद्धौ वा ।  
नन्वस्त्विहापि सजातीये जडान्तरे पापदर्शनाद्गगने तन्निषेध इत्यत आह - जडे तु  
नेति ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದಾಗಿ 'ನಚಾಕಾಶಸ್ಯಾಪಿ ಪಾಪಾದ್ಯಭಾವೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ನಚ ಗಗನೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ದರ್ಶನಂ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇತುತ್ವದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಜಾತಿಯವಾದ ಜಡಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾಪವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೇ! ಅದನ್ನೇ ಗಗನದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ತಪ್ಪು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಜಡೇ ತು ನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यदपि जीवे सावकाशमित्युक्तं तदपि नेति भावेन 'असम्भवात्' ।  
'उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु' इति सूत्रभाष्यटीकोक्तं व्यनक्ति - जीवस्य त्विति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಹೃತ್ ಪದ್ಧವು ಜೀವನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಜೀವಸ್ಯತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಮತ್ತು 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಾಗೂ ಅದರ ಭಾಷ್ಯ ಟೀಕೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ 'ಜೀವಸ್ಯ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननूक्तं भाविभावाभिप्रायेण संसारिण्यपि युक्तमिति । तथाऽऽकाशोऽप्य-  
भिमानिद्वारा युज्यत इति चेत्यतो भाष्यटीकोक्तरीत्याऽनवकाशत्वमाह - किञ्चेति ॥

ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಭಿಮಾನಿ-ಚೇತನರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಹಾಗೇ ಹೇಳಲು ಅವಕಾಶ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿभि: "एष सर्वेभ्य: पाप्मभ्य उदित:" इति "सर्वे पाप्मानोऽतोऽनिवर्तन्ते" इति "न ह वै देवान् पापं गच्छति" इत्यादि श्रुतिभि:,

नित्यतीर्णाशनायादिरೇक एव हरि: स्वत: ।

अशनायादिकानन्ये तत्प्रसादात्तरन्ति हि ॥

सत्यकाम: परो नास्ति तमृते विष्णुमव्ययम् ।

सत्यकामत्वमन्येषां भवेत्तत्काम्यकामिता ॥

इत्यादिस्मृतिभिरित्यर्थ: ॥

'ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿಃ' ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೃಭ್ಯ ಉದಿತಃ' ಎಂದು, 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪುನೋಽಂತೋಽನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂದು, 'ನ ಹ ವೈ ದೇವಾನ್ ಪಾಪಂ ಗಚ್ಛತಿ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು

'ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶನಾಯಾದಿರೇಕ ಏವ ಹರಿಃ ಸ್ವತಃ ।

ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನ್ಯೇ ತತ್ ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಂತಿ ಹಿ ।

ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್ ।

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮನ್ಯೇಷಾಂ ಭವೇತ್ತತ್ಕಾಮ್ಯಕಾಮಿತಾ ॥'

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - जीवस्य त्विति ॥ एतेन "आविर्भूतस्वरूपस्तु" इति सौत्रखण्डस्य तात्पर्यमुक्तं भवति । नच निरपेक्षेति ॥ "यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति" इति श्रुतजुहूवदिति भाव: ।

'ಜೀವಸ್ಯ ತು' = 'ಅದರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ'. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಭಾಗದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಚ ನಿರಪೇಕ್ಷ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತ್ವವಾದದ್ದನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯೀ ಜುಹೂರ್ಭವತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ,

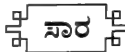
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಜುಹೂವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.)

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ एव च “यद्योन्यां तदुत्तरयोगायति” इत्यत्रोत्तरಾशब्दस्योत्तरा-  
ग्रन्थे निरपेक्षवृत्तित्वेन तद्वतयोरेवोत्तरयोर्ग्रहणम् । न पुनस्सापेक्षयो र्योन्युत्तरयोरित्युक्तं  
नवमे ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಯದ್ಯೋನ್ಯಾಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ 'ಉತ್ತರಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಅದು ಸಸಂಬಂಧಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಸಸಂಬಂಧಿಕವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ವಿಚಾರ.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ -** प्रथमसूत्रोक्तं हेतुमाह - हृत्पद्मस्यत्वमिति ॥ येनोक्तदोष इति ॥ सुषिरस्य दहरस्याकाशत्वप्रतिपादकश्रुतिविरोध इत्युक्तदोषो नेत्यर्थः । ननु चेतनत्वेन साजात्यविवक्षया जीवे पापप्रसक्त्येश्वरे तन्निषेधे पारतन्त्र्येण जीवजडाकाशयोरपि साजात्यविवक्षया जीवे पापप्रसक्त्या भूताकाशोऽपि तन्निषेधोपपत्तिरित्यरुचेराह - किञ्चेति ॥ एतेनेति ॥ अपहतपाप्मत्वादेः ब्रह्मधर्मत्वोपपादनेनेत्यर्थः । एतेनेति ॥ जीवस्यापहतपाप्मत्वस्येशदत्तत्वेन तत्सापेक्षत्वोपपादनेनेत्यर्थः । तथाहीत्यादिवाक्यान्वयानुपपत्तिपरिहारकटीका-  
ग्रन्थोऽनुपपन्नः ।



ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವಹತವಾಪತ್ತಿ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.



ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲೇ ಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಂತೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ವರ್ಣನೆಯು ಅಸಂಗತವಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಶ್ಚ “ಯೋಽನ್ವೇಶ್ಯೋ ಭಗವಾಂತಸ್ತಸ್ಯಾನ್ತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ವಾ  
ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನಾಕಾಶಸ್ತस्मिन् ಛಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ ಸಚ  
ಭಗವಾನಪಹತಪಾಪಮೇತ್ಯನ್ವಯಃ” ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಪರಿಹೃತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಯೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದೂ ಸಹ ಈಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯೋ ಭಗವಾಂಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಛಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ । ಸಚ ಭಗವಾನಪಹತಪಾಪಮೇತ್ಯನ್ವಯಃ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತದ್ವಿವೃತಂ “ತಥಾಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿटीकायाम् ।

ಇದನ್ನು ‘ತಥಾಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ರಾಪಿ ಭಾವಃ । ಶರೀರಹೃತ್ಪುಂಡ್ರೀಕಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವವೇಶಮತ್ವೋಕ್ತಯೈವಾನ್ವೇಶ್ಯವ್ಯಸ್ಯ  
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತರೀತ್ಯತ್ರ ಹೃತ್ಪಗ್ನಸ್ಥಾಕಾಶಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೇಶ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಂ  
ತದೀತ್ಯತ್ರ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಂ ಪ್ರಕಾರಮಿತಿ ಪೃಢೇ ಯಾವಾನಿತಿ ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯೇ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೇಶ್ಯತಯೋಕ್ತಂ  
ತಸ್ಯಾನ್ತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನೇಷ ಆಕಾಶಸ್ತಾವಾನ್ ಸರ್ವೋಽಪಿ ವಿಧಿತೇ । ಛಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ  
ಚಾಸ್ಮಿನ್ಸಮಾಹಿತಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆಕಾಶಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರ ಉಕ್ತಃ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಹಾಗೂ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರಶಬ್ದವು 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಪುಂಡರೀಕ' ಶಬ್ದವು 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದಲೇ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಂತರ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂತಹ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಆ ಆಕಾಶವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣವನ್ನು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನಾಗಲೀ, ಜೀವನನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

एवञ्च प्रश्नवाक्ये ब्रह्मणः किं तदिति प्रथमया आकाशस्यतु अत्रेति सप्तम्या निर्देशोऽपि परिहारवाक्ये ब्रह्मणोऽस्मिन्निति सप्तम्या आकाशादेस्तु प्रथमया निर्देशो नायुक्तः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಕಿಂ ತತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಆಕಾಶವನ್ನು 'ಆತ್ರ' ಎಂಬ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकारे पृष्ठ आकाशादिसर्वाश्रयत्वादिप्रकारोक्तेः ।

ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶಾದಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾನವಿಷಯಕತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನ ಪ್ರಶೋತ್ತರಭಾವೇ हि हेतुस्तुल्यविभक्तिता ।

समानविषयत्वं तु हेतुस्तच्चात्र विद्यते ॥ १ ॥ इति ।

ನ ಪ್ರಶೋತ್ತರಭಾವೇ ಹಿ ಹೇತುಸ್ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿತಾ ।

ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಂ ತು ಹೇತುಸ್ತಚ್ಚಾತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಪ್ರಶೋತ್ತರ ಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಸಮಾನವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವವೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

एवम् 'उत्तरेभ्यः' इति सौत्रलिङ्गानां निरवकाशतोक्त्या हृत्पद्यस्यदहराकाशस्थो विष्णुरित्युक्तम् । इदानीं परोक्तबाधकं निरसिष्यन्नन्वयानुपपत्तिं तावत्परिहर्तुमाह —  
अन्वयेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ 'ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರಾಗಿ ಮೊದಲು ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನ್ವಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — टीकायामिति ॥ “प्रसिद्धेश्च” इतिसूत्रटीकायामित्यर्थः । एतेन भाष्येऽनुक्तावपि टीकायामन्वयोक्तिरन्यायविवरणमूलेति दर्शितम् ।

'ಟೀಕಾಯಾಂ' ಎಂದರೆ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಅನ್ವಯವು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

प्रकाशः — नन्वत्र टीकायुक्तान्वयघटना न युक्तेव । प्रश्नवाक्ये “किं तदत्र” इति ब्रह्माकाशयोः प्रथमासप्तमीभ्यां निर्दिष्टयोः परिहारे सप्तमीप्रथमाभ्यां निर्देशायोगेन परिहारानन्वयस्योक्तत्वादित्यतस्तदुक्तिव्यक्तिपूर्वमुक्तशङ्कां परिहरति — तत्रायं भाव इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯದ ಯೋಜನೆಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಕಾಶದವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಪರಿಹಾರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯದೋಷವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ಪ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यद्यपि पुण्डरीकं वेश्मेत्येव श्रुतम् । नतु ब्रह्म वेश्मेति । तथापि वेश्मेत्युक्तौ कस्येत्याकाङ्क्षायां 'ब्रह्मपुरे' इत्युक्तपुरस्वामिनो ब्रह्मण एव पदिन्यायेनान्वय इति भावेन ब्रह्मप्रति वेश्मत्वोक्तयेत्युक्तम् ।

ವಸ್ತುತಃ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' 'ಕಮಲವು ಮನೆಯಾಗಿದೆ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ 'ವೇಶ್ಮ' = ಮನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಯಾರ ಮನೆ ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪದಿನ್ನಾಯದಿಂದ ಅನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸಪ್ತಮಂ ಪದಂ ಅರ್ಥಯಃ ಅಂಜಲಿನಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಏಳನೇ ಹೆಜ್ಜೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** 'हृदये' इत्यत्र कस्येत्याकाङ्क्षायां तत्रापि प्रकृतं ब्रह्मैवान्वेतीत्याह - यद्ब्रह्मेति ॥ अस्मिन् ब्रह्मणीत्यर्थः ।

'ಹೃದಯೇ' ಎಂದರೆ ಯಾರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

**गुरुराजीयम् -** समानविभक्तिकत्वस्य प्रश्नोत्तरभावे प्रयोजकत्वेन प्रकृते च प्रश्नवाक्ये ब्रह्मणः किं तदिति प्रथमया आकाशस्य त्वत्रेति सप्तम्या निर्देशेन समानविभक्तिकत्वाभावेन प्रश्नोत्तरभावानुपपत्तिरित्यतः टीकाभिप्रायमाह - तत्रायं भाव इति ॥

ನ ಪ್ರಶೋತ್ತರಭಾವೇ ಹಿ ಹೇತುಸ್ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿತಾ ।

ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಂ ತು ಹೇತುಸ್ತಚ್ಚಾತ್ರ ವಿಧತೇ ॥ ೧ ॥ ಇತಿ ।

ನ ಪ್ರಶೋತ್ತರಭಾವೇ ಹಿ ಹೇತುಸ್ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿತಾ ।

ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಂ ತು ಹೇತುಸ್ತಚ್ಚಾತ್ರ ವಿಧತೇ ॥ ೧ ॥

ಪ್ರಶೋತ್ತರ ಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಸಮಾನವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವವೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एवम् 'उत्तरेभ्यः' इति सौत्रलिङ्गानां निरवकाशतोक्त्या हृत्पञ्चस्थदहराकाशस्थो विष्णुरित्युक्तम् । इदानीं परोक्तबाधकं निरसिष्यन्नन्वयानुपपत्तिं तावत्परिहर्तुमाह -  
अन्वयेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ 'ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರಾಗಿ ಮೊದಲು ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನ್ವಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** टीकायामिति ॥ “प्रसिद्धेश्च” इति सूत्रटीकायामित्यर्थः । एतेन भाष्येऽनुक्तावपि टीकायामन्वयोक्तिरन्यायविवरणमूलेति दर्शितम् ।

'ಟೀಕಾಯಾಂ' ಎಂದರೆ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಅನ್ವಯವು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** नन्वत्र टीकाद्युक्तान्वयघटना न युक्तेव । प्रश्नवाक्ये “किं तदत्र” इति ब्रह्माकाशयोः प्रथमासप्तमीभ्यां निर्दिष्टयोः परिहारे सप्तमीप्रथमाभ्यां निर्देशायोगेन परिहारानन्वयस्योक्तत्वादित्यतस्तदुक्तिव्यक्तिपूर्वमुक्तशङ्कां परिहरति - तत्रायं भाव इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯದ ಯೋಜನೆಯು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಕಾಶದವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಪರಿಹಾರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

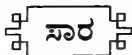
**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यद्यपि पुण्डरीकं वेदमेत्येव श्रुतम् । नतु ब्रह्म वेदमेति । तथापि वेदमेत्युक्तौ कस्येत्याकाङ्क्षायां 'ब्रह्मपुरे' इत्युक्तपुरस्वामिनो ब्रह्मण एव पदिन्यायेनान्वय इति भावेन ब्रह्मप्रति वेदमत्वोक्तयेत्युक्तम् ।

ವಸ್ತುತಃ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' 'ಕಮಲವು ಮನೆಯಾಗಿದೆ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ 'ವೇಶ್ಮ' = ಮನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಯಾರ ಮನೆ ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪದಿನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸಪ್ತಮಂ ಪದಂ ಅರ್ಥಯುಃ ಅಂಜಲಿನಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಏಳನೇ ಹೆಜ್ಜೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** 'हृदये' इत्यत्र कस्येत्याकाङ्क्षायां तत्रापि प्रकृतं ब्रह्मैवान्वेतीत्याह - यद्ब्रह्मेति ॥ अस्मिन् ब्रह्मणीत्यर्थः ।

'ಹೃದಯೇ' ಎಂದರೆ ಯಾರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

**गुरुराजीयम् -** समानविभक्तिकत्वस्य प्रश्नोत्तरभावे प्रयोजकत्वेन प्रकृते च प्रश्नवाक्ये ब्रह्मणः किं तदिति प्रथमया आकाशस्य त्वत्रेति सप्तम्या निर्देशेन समानविभक्तिकत्वाभावेन प्रश्नोत्तरभावानुपपत्तिरित्यतर्हीकाभिप्रायमाह - तत्रायं भाव इति ॥



ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಆತ್ಮಂತ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ನಮ್ಬಲ್ಲರ ಶರೀರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಹೃದಯ ಕಮಲವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಶರೀರವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯೇನು? ಎಂದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದರೆ ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಆಕಾಶ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನನ್ವಯ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

////////////////////

• • • • •

ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಚಾರ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

छान्दोग्यभाष्ये तु 'अस्मिन्भूताकाशे ब्रह्माख्य आकाशो वर्तते । स च यावान्बहिः परमात्मा व्याप्नोऽस्ति तावानेव विद्यते' इति पक्षान्तरमुक्तम् । तद्विवृतमथवेत्यादिटीकायाम् ।

ಅನುವಾದ - ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾಕಾಶೇ ಬ್ರಹ್ಮಾವ್ಯಾ ಆಕಾಶೋ ವರ್ತತೇ । ಸ ಚ ಯಾವಾನ್ ಬಹಿಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ನೋಽಸ್ತಿ ತಾವಾನೇವ ವಿದ್ಯತೇ' ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತತ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ । ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಶರೀರಾದೇಃ ಪುರತ್ವಾದೇರುಕ್ತಾವಪಿ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಸ್ಯ ನ ಸ್ಪೃಶಂ  
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಅನ್ಯಪುರೇಷ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ವೇಷಮಸಮ್ಮವಾತ್ । ಅನ್ಯವೇಷಮನ್ಯಪ್ಯನ್ಯಾವಸ್ಥಾನ-  
ಸಮ್ಮವಾಚ್ಚ ।

ಟೀಕಾ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವು ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆಯವರ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮನೆ ಇರಬಾರದೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಇರಬಾರದೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇರಬೇಕೆಂದಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆ ಎಂದಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗದು.

ತथाच दहाराकाशस्थमन्वेष्टव्यमिति सामान्योक्तौ किं तदित्यत्राधेयस्वरूपप्रश्नः।

ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧೇಯನ ಬಗ್ಗೆ ಅಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ.

तस्य च सन्निहितं यावान्वा इत्याद्युत्तरम् ।

ಈ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೊರತು, ವ್ಯವಹಿತವಾದ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

तत्र सप्तम्यन्तेन हृदयननिमित्तकेन हृदयशब्देनान्तस्थत्वलिङ्गेन च दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन्नत्यंतस्थत्वपुक्तपूर्ववाक्ये किं तदत्रेति प्रश्नवाक्ये च सप्तम्याऽऽधारत्वेनोक्तस्याकाशस्य प्रत्यभिज्ञायमानतया हृदयशब्देन भूताकाशमनु-  
द्याकाशशब्देन प्रथमान्तेन "तल्लिङ्गात्" इति न्यायेन ब्रह्मणि मुख्येन प्रश्नवाक्ये किं तदिति प्रथमानिर्दिष्टाधेयस्य ब्रह್ಮत्वं विधाय "यावान्वा अयमाकाशस्तावान्" इत्यनेन च तस्य व्याप्तत्वोक्तेः ।



'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇವ ಏಷ ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ 'ಹೃದಯ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಆಕಾಶ' ಎಂದರ್ಥ. ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೃದಯವೆಂದು ಹೇಗೆ ಕರೆಯುವುದು ಎಂದರೆ ? 'ಅಯಪಯಗತೌ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ 'ಹೃತ್ ಆಯ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ, 'ಹೃದಿ ಆಯನ' ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ 'ಹೃದಿ ಗಚ್ಛತಿ' ಅಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಹೃದಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಕಾಶವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಅಂತಸ್ಥಿತಿಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಂತಃಸ್ಥಿತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಆಕಾಶವನ್ನು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಪದದಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಪದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಆಕಾಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಆಕಾಶವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವೇ ಆಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಜ್ಞಾಪಕವಿದೆ. ಹಿಂದೆ 'ಯತ್ ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಆಕಾಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶಃ' ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಕರೆದಿದ್ದರಿಂದ, ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಸಾಮ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

अस्मिन्पक्षे प्रभोत्तरयोस्तुल्यविभक्तिताऽप्यस्ति । व्यवहितम् “उभे अस्मिन्”  
इत्यादिकं तु जिज्ञास्यत्वोपपादकम् ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ವಿಷಯಕತ್ವವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಧಾರವಾದದ್ದನ್ನು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಧೇಯವಾದದ್ದನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ (ದೂರದಲ್ಲಿರುವ) 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಾದರೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

नतु तत्र सप्तम्या “किं तत्र विद्यते” इति प्रश्नवाक्यस्याधारोक्तिः । न वा “उभे” इत्यादिना प्रथमान्तेन प्रश्नवाक्यस्याधारप्रतियोगिकाधेयोक्तिः ।

ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಪದವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಈ ಪದದಿಂದ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ 'ಉಭೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತವಾದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಧಾರಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಆಧೇಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ತಡೆಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕೇ ಹೊರತು, ವ್ಯವಹಿತವಾದ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬಾರದು.

यथाहि लोके को वाऽन्तर्वर्तते योऽसौ संसेव्य इति चोदिते राजाऽन्तर्वर्तते तस्मिन्नाहं सर्वं समाहितमित्युक्ते आधेयप्रश्नस्य सन्निहितं राजेत्यादिकमेवोत्तरम् । व्यवहितं तु राष्ट्रमित्यादिकं संसेव्यत्वोपपादकम् । तद्वत् ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾರು ಒಳಗಿದ್ದಾರೆ, ಯಾರನ್ನು ನಾನು ಸೇವಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ. ರಾಜನು ಒಳಗಿದ್ದಾನೆ; ಅವನಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಇರುತ್ತದೆ (ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ) ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಳಗಿರುವವನು ಯಾರು? ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ರಾಜನು ಒಳಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೇ ಉತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅವನಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಕೇವಲ ನೀನು ರಾಜನನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರವೇ ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು.

उक्तं चास्यामेव श्रुतावुपरि “तस्यैतदेव निरुक्तं हृदयमिति । तस्माद्हृदयम्”  
इति हृदयशब्दस्य हृदयननिमित्तकत्वम् ।

ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ 'ತಸ್ಯೈತದೇವ ನಿರುಕ್ತಂ ಹೃದಯಮ್' ಇತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ಹೃದಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಹೃದಿ ಆಯನ' ಎಂಬ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

अस्मिंश्च पक्षे “दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः” इति वाक्यस्थ आकाशो  
भूताकाशः । दहरत्वादन्वेष्टव्यं प्रत्याधारत्वाच्च । यावानिति वाक्यस्थस्तु  
ब्रह्माकाशः । पूर्णत्वादन्वेष्टव्यत्वाद् यावापृथिव्यायाधारत्वाच्चेति ।

ಈ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅನ್ವೇಷ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವೂ ಕೂಡ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ.

**प्रकाशः —**

अत्र परिहारान्तरमप्यनुसन्धेयमिति भावेन टीकोक्तपक्षान्तरं मूलोक्तिपूर्वं प्रागुक्तरीत्या ब्रह्मान्वेष्टव्यम् इत्यस्य लाभेन पुनः 'किं तदत्र विद्यते' इत्यन्वेष्टव्यस्वरूपप्रआयोगेन परिहारस्य ब्रह्मस्वरूपाविषयत्वादिति प्रतीतानुपपत्ति-  
निरासेन व्यनक्ति - छान्दोग्येति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸೂತ್ರ ಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ, ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯವೇ ಮೂಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿರುವಾಗ ಪುನಃ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಟೀಕಾ ಮಾತುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯೇ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಶರೀರಾದೀರ್ದೀಪನೇನ 'ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರೀಕಮ್ ಗೃಹೀತೇ' । 'ಪುರತ್ವಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದೇನ ವೇಷಮ್ ಗೃಹೀತೇ ॥ ಹೃದಯೇನಿತಿ ॥ ಹೃದ್ರೂಪದೇ "ಅಯ ಗತೌ" ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೌಃ ಪಚಾದಿತ್ವಾದ್ಚಪ್ರತ್ಯಯೇ ಹೃದ್ರೂಪವಾಚಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಶರೀರಾದೇಃ' ಎಂಬ ಆದಿಪದದಿಂದ ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರೀಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಪುರತ್ವಾದೇಃ' ಎಂಬ ಆದಿಪದದಿಂದ 'ವೇಶ್ಮ' ಎಂಬುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಹೃದಯನ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಹೃತ್' ಎಂಬ ಉಪಪದ ಮೇಲೆ 'ಅಯ ಗತೌ' ಎಂಬ ಧಾತು ಇರುತ್ತದೆ. ಅಯ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಪಚಾದ್ಯಚ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಅಯ' ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರವು ಅಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 'ಹೃತ್ + ಅಯ = ಹೃದಯ' ಎಂದು ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂಬರ್ಥವು ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಹೃದಯಮಪ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ - ಅಂತಃಸ್ಯತ್ವಾಲಿङ್ಗೇನೇತ್ಯಾದಿ ॥ ಅಂತಃಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಾಲಿङ್ಗೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಆಕಾಶವೇ ಏಕಾಗಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಂತಃಸ್ಥಿತಿಲಿಂಗೇನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಂತಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಎಂದರೆ 'ಅಂತಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಶಬ್ದವು ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನಿತಿ ॥ ಅತ್ರಾಪಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮಾಲಿङ್ಗಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದಪ್ಯಸ್ಯ ಪಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತೀತ್ಯಾಹ - ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

'ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆಂದು 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನ-ವೇಮಾಧೇಯಪ್ರಶಸ್ಯ 'ಯಾವಾನ್' ಇತ್ಯನೇನೈವೋತ್ತರಿಸಿತವೇನು 'ಉಮೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ವ್ಯವಹಿತಮಿತಿ ॥ ಸನ್ನಿಹಿತವ್ಯವಹಿತಪದೇ ಹೇತುಗರ್ಭೇ ಇತಿ ಭಾವೇನ ತತ್ಕಲಮಾಹ - ನ ತ್ವಿತಿ ॥

ಆದೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪುನಃ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, 'ವ್ಯವಹಿತಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಸನ್ನಿಹಿತ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಿತ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ಹೇತುಗರ್ಭಿತವಾಗಿವೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು 'ನತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತದ್ವಾನ್ತೇನ ವ್ಯನಕ್ತಿ ॥ ಯಥಾ ಹೀತಿ ॥ ಚೋದಿತೇ ಶಕ್ತೀತಿ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಆತೇನ "ಸ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್" ಇತ್ಯಾದಿटीಕಾ ವಿವೃತಾ ।

ಇದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಥಾ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಚೋದಿತೇ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಸ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ರೂಢ್ಯಾ ಮನಃಪರತ್ವಾಧೋಗೇನ ದುರ್ಬಲೇನ ಕಥಮೇತದರ್ಥಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯತೋ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲಾದಾಜ್ಯಾದಿಶಬ್ದವದೋಷ ಇತ್ಯಾಹ - ಉಕ್ತಶ್ಚೇತಿ ॥

ಹೃದಯ ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೂಢಿಯಿಂದ 'ಮನಸ್ಸು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮರ್ಬಲವಾದ ಯೋಗದಿಂದ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಸ್ವರಸ್ವವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಆಜ್ಞಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ರೂಢಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಉಕ್ತಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನುಕ್ತಮತ್ರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯೈವೇಹಾಪಿ "ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ" ಇತ್ಯಾಕಾಶಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾದಾಕಾಶೋ ನ ವಿಣ್ಣುರಿಸಿತಿ ತತ್ರಾಹ - ಅಸ್ಮಿಂಶ್ಚೇತಿ ॥  
ಬಾಧಕಾತ್ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಬಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

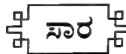
'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹಿಂದಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸ್ಮಿಂಶ್ಚ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ

ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶ ಇತಿ || “ಆ ಸಮಂತಾತ್ಕಾಶನಾದಾಸಮಂತಾತ್ಕಮಶ್ರಾತೀತಿ ವಾ | ‘ಅಸ್ಮಿನ್ಕಾಮಾಸ್ಸಮಾಹಿತಾ:’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ಕಾಮಾನಶ್ರಾತೀತಿ ವಾ” ಇತಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ |

‘ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶ:’ ‘ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಕಾಶ’ ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಾಶನಾದಾಸಮಂತಾತ್ ಕಮಶ್ರಾತೀತಿ ವಾ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಸ್ಸಮಾಹಿತಾ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಾಮಾನಶ್ರಾತೀತಿ ವಾ’ ‘ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಾಮಾನಶ್ರಾತಿ’ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರಕಾಶನಾಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ‘ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಮ್ ಅಶ್ರಾತಿ’ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ‘ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಾಮಾನ್ ಅಶ್ರಾತಿ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಆಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರಾಜೀಯಮ್ -** ಅಥವೇತ್ಯಾದಿटीकाऽनुपपन्ना । शरीरपुण्डरीकयोर्ब्रह्मप्रतिपुरत्व-  
वैमल्यत्वोत्पैवान्वेष्टव्यस्य ब्रह्मत्वसिद्धेः कथं ब्रह्मावस्थाननिश्चयाभिप्रायेण किं  
तदित्यादिप्रश्नानुपपत्तेः पूर्वपक्षोत्तरपक्षयोर्भेदाप्रतीतिश्चेत्यतोऽभिप्रायमाह - अयं  
भाव इति ||



ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪೂರ್ಣಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಪೂರ್ಣಕಾಮನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಸಣ್ಣಮನೆಯೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ - ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು, ಏನನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು ? ಎಂದು.

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ದೇಶ ಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಅದರಂತೆ ಹೃತ್ಯಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಣುವೂ-ಮಹತ್ನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತರು, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳು, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವೆನಿಸಿದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೃತ್ಯಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಿದೆಯೋ, ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅಂತಃಕರಣವನ್ನಲ್ಲ. 'ಹೃದಿ ಅಯನಾತ್ ಹೃದಯಂ' ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯವೆನಿಸಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಹೃದಯ ಶಬ್ದವು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತಾಗಿ, ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾಗದೇ, ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾದರೆ, 'ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಲಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಾರದು. ಈ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾದಲ್ಲಿ, 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

////////////////////////

• • • • •

ಹಲವು ಬಗೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

पक्षद्वयेऽपि “अथ यदिदम्” इति वाक्ये ब्रह्मपुरशब्दः शरीरेऽपि वर्तते ।  
“ब्रह्मपुरे सर्वं समाहितम् । एतत्सत्यं ब्रह्मपुरम्” इत्यादौ तु पूर्णत्वात्पुरमिति  
व्युत्पत्त्या ब्रह्मण्येवेति द्रष्टव्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಥ ಯದಿದಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದವು ಶರೀರವಾಚಕವಾಗಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್' । ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಶಬ್ದವು 'ಪೂರ್ಣಾರ್ಥಕವಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ “ಆಕಾಶಪಕ್ಷ ಏವಾನ್ವಯಾಭಾವಃ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತದ್ವಿವೃತಂ “ನ ಚಾಕಾಶಪಕ್ಷೇಽನ್ವಯೋಽಸ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿರೀಕಾಯಾಮ್ ।

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಾಭಾವದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು ‘ಆಕಾಶಪಕ್ಷ ಏವಾನ್ವಯಾಭಾವಃ’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ‘ನಚ ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ಅನ್ವಯೋಽಸ್ತಿ’ ‘ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ । ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯ ಕಿಮಿತಿ ಪೃಥೆ ಆಕಾಶಂ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯಮಿತಿ ಪರಿಹಾರೋಽನನ್ವಿತಃ । ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ ।

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃದಯಪದ್ಧದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ‘ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ’ ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವು ಅನನ್ವಿತವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಆಕಾಶವಿದೆ’ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ವೈಯಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ.

‘ದಹರೋಽಸ್ತಿಭಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯತ್ರೈವಾಕಾಶಂ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವೇನಾಕಾಕ್ಷಾ-  
ಭಾವಾಚಾನನ್ವಯಃ ।

ಮತ್ತು ‘ದಹರೋಽಸ್ತಿಭಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಾಶವು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಸಮ್ಯಂತತಾಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶೋಽನ್ವೇಷ್ಯ ಇತಿ ಉಚ್ಯತ ತದೇಶ್ವರವದಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಯಭಾವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವಾಭಾವಾತ್ “ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಯ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಯೋರುಕ್ತತ್ವೇನಾಕಾಶೋ ತಯೋರಯೋಗಾಚಾನನ್ವಯ ಏವ ।

ಅಥವಾ ‘ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶೇ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವನ್ನು ಸಪ್ರಮೃಂತವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ‘ಹೃದಸ್ಥವಾದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ’ ಎಂಬರ್ಥವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಇರುತ್ತದೆ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವೇ ಅನ್ವೇಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಾದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಭಗವಂತನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಜಡಭೂತವಾದ ಅಲ್ಪಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವೇಷ್ಯವೃತ್ತ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನನ್ವಯದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यदि च पूर्वोक्तहृत्यग्रस्थाकाशानुवादेन तस्यापरिच्छिन्नत्वं विधाय  
द्यावापृथिव्यादेरन्वेष्टव्यतोच्येत तदापि परिच्छिन्नेऽपरिच्छिन्नत्वस्यायोग्यत्वादनन्वय  
एव ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಅನ್ವೇಷ್ಯವೃತ್ತವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಪುನಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅನನ್ವಯದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅನನ್ವಯದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

किं चोक्तरीत्या “यावान्वा अयम्” इत्यादेः सन्निहितस्यैवाधेयप्रश्नोत्तरत्वेनान्वये  
“उभे अस्मिन्द्यावापृथिवी” इत्यादेरसन्निधानादनन्वयः ।

ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

अपि च “किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यम्” इत्यन्वेष्टव्ये  
पृष्ठे “द्यावापृथिवी” इत्याद्यनन्वेष्टव्योक्तेरनन्वय एव ।

ಮತ್ತು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವೇಷ್ಟ್ಯ ಯಾವುದು? ಯಾವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಅನ್ವೇಷ್ಟ್ಯವಾದದ್ದರ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಉತ್ತರ ನೀಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ವೇಷ್ಟ್ಯವಲ್ಲದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಲೂ ಅನನ್ಯತೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಬೃಭ್ವಾದಿಕಂ ಪ್ರತಿ ।

ಆಧಾರಸ್ಯ ಜ್ಞೇಯತೋಕ್ತಾ ನತು ಬೃಭ್ವಾದಿಕಸ್ಯ ಹಿ ॥ ೧ ॥

ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಕಂ ಪ್ರತಿ ।

ಆಧಾರಸ್ಯ ಜ್ಞೇಯತೋಕ್ತಾ ನತು ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಕಸ್ಯ ಹಿ ॥೧೧॥

'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಯಾವುದಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಆಧೇಯವಾದ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀವು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು) ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಅನನ್ಯತೆವಾಗಿದೆ.

किञ्च “तदन्वेष्ट्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्” इत्यत्रैकत्वस्य विधेयविशेषणत्वेन पञ्चेकत्ववद्विवक्षितत्वात् 'वाव' इत्यवधारणाच्च जिज्ञास्यस्यैकत्वं भाति । तच्च यावापृथिव्यादीनामनेकेषामन्वेष्ट्यत्वेऽनन्वितं स्यात् ।

ಮತ್ತು 'ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣದಲ್ಲಿ ಏಕತ್ವವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಉದ್ದೇಶವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಧಿಯ-ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷ್ಯಮಾಡಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ 'ಪಶುಮಾಲಭೇತ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಪಶು' ಎಂಬುದು ವಿಧೇಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಏಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಒಂದೇ ಪಶುವನ್ನು ಆಲಂಭನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಅನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಮ್' ಎಂಬುದು ವಿಧೇಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಏಕತ್ವವನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಈ ಏಕತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕತ್ವವು ಅನನ್ಯತೆವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ 'ವಾ ವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವಧಾರಣೆಯಿರುವುದರಿಂದ

ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಾದದ್ದು ಒಂದೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಅನೇಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವಧಾರಣೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

किञ्च हृत्पद्मस्थाकाशस्थस्य जडत्वे शरीरपुण्डरीकयोः पुरवेशमत्वोक्तिरनन्विता।

पुरत्वं वेशमता चैव चेतनं प्रति हि स्वतः ।

पुरं वा वेशम वा दृष्टं नहि लोके जडं प्रति ॥ १ ॥

ಮತ್ತು ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಶರೀರ ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕಗಳಿಗೆ 'ಪುರ' ಎಂದಾಗಲೀ, 'ವೇಶ್ಮ' ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

ಪುರತ್ವಂ ವೇಶ್ಮತಾ ಚೈವ ಚೇತನಂ ಪ್ರತಿ ಹಿ ಸ್ವತಃ ।

ಪುರಂ ವಾ ವೇಶ್ಮ ವಾ ದೃಷ್ಟಂ ನಹಿ ಲೋಕೇ ಜಡಂ ಪ್ರತಿ ॥೧॥

ಇದು ಪಟ್ಟಣ, ಇದು ಮನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಚೇತನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕುರಿತು, ಪಟ್ಟಣ ಎಂದಾಗಲೀ, ಮನೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಯಾರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಶರೀರವನ್ನು ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಮನೆಯೆಂದು ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುರುಳು.

प्रकाशः —

अत्र प्रकरणे ब्रह्मपुरशब्दस्य बहुधा श्रुतत्वात्तस्य ब्रह्मरूपैकार्थत्वे “दंहरं पुण्डरीकं वेश्म” इत्याद्ययोगात् शरीरमात्रार्थत्वे च “ब्रह्मपुरे सर्वं समाहितम् । नास्य जरयैतज्जीर्यते न वधेनास्य हन्यते तदेतत्सत्यं ब्रह्मपुरम्” इत्यादेरयोगात् ।

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಲು ಸೂರಟದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, 'ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಕಮಲವಿದೆ. ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರೀರ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅವಾಗ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್. ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರ್ಣ್ಯತೇ ನ ವರ್ಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ, ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಮುಪ್ಪು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜೀರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಇದು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಮರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಸತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣವು ಜಡಭೂತವಾದ ಮುಪ್ಪು, ಮರಣ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पूर्वस्य ब्रह्मपुरशब्दस्य शरीरपरत्वे पश्चात्तनस्य ब्रह्मपरत्वे प्रकृतहानाप्रकृतस्वीकारापाताद्विक्रमाह - पक्षद्वयेऽपीति ॥

ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರೀರ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಅನಂತರವಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪ್ರಕೃತಹಾನ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಕೃತ ಸ್ವೀಕಾರ ಎಂಬ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥಸಂಬಂಧವೆಂಬ ವಿವೇಕವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न्यायविवरणपक्षे छान्दोग्यपक्षेऽपीत्यर्थः । तथा च "नष्टेऽपि देहे न नश्यति । अपहतपाप्मत्वादिगुणं च" इत्यादीदीका युक्तेति भावः ।

'ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪಿ' ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಷ್ಟೇಽಪಿ ದೇಹೇ ನ ನಶ್ಯತಿ । ಅಪಹತಪಾಪವತ್ವಾದಿ ಗುಣಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा च ब्रह्मपुरे हरी तदाधारतया स्थितं यद्ब्रह्मपुरं शरीरं तत्र दहरं पुण्डरीकमित्यादियोजना ब्रह्मपुरपदस्य तन्त्रावृत्यन्यतराश्रयणेन ध्येयेति भावः ।

ಪ್ರಕೃತ ಹಾನ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಕೃತ ಸ್ವೀಕಾರ ದೋಷವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ - ಮೊದಲು ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದವನ್ನು ತಂತ್ರದಿಂದಲೋ, ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೋ, ಎರಡು ಬಾರಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅವಾಗ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತಹ ಯಾವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಶರೀರವು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಇದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಕಮಲವಿದೆ ಎಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದವನ್ನು ತಂತ್ರವನ್ನೋ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನೋ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ, ಪ್ರಕೃತಹಾನ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಕೃತಸ್ವೀಕಾರ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಉಕ್ತಂ -

ಬೃಹತ್ವಾತ್ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಾದಿಣ್ಣುಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಭಿಧ: ।

ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಸ್ಯ ಪುರಂ ದೇಹಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಹೃದಯಮಾಸ್ಥಿತಮ್ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವನ ಪಟ್ಟಣವಿದೆ ಎಂದರೆ, ಈ ಶರೀರವಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವೇವಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದೇನೋಭಯೋ: ಪ್ರಕೃತತ್ವೇ ಕಥಮುತ್ತರತೈಕಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಮಿತಿ ಚೇನ ।

ಹೀಗೆ ತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ವಿವರಿಸಿ, ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ದೇಹ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮುಂದೆ 'ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಪ್ರಕಾಶ: - ಧ್ಯಯೋಸ್ಸಹನಿರ್ದೇಶೋಽಪಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿಭಾಗೇನೈಕಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣೋಪಪತ್ತಿ: ।

ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಶರೀರ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಎರಡು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಒಂದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ಅಯೈತಾಮೈಶ್ವರೀ ಮಾಯಾ ದುಸ್ತರಾಮಕೃತಾತ್ಮಮಿತಿ: । ತರನ್ತಯಜಸ್ಸುಲಧಿಯ:"  
ಇತ್ಯತ್ರ ಭಾಗವತೇ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರಿವ । ಉಕ್ತಂ ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯೇ -

ಬಹುನಾಂ ಸಹನಿರ್ದೇಶ ಏಕಯಾಽಭಿಧಯೈವ ತು ।

ತಯೈವಾಭಿಧಯಾ ತेषಾಂ ಪರಾಮೃತೈಕಮುಚ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ ।

अत एव गीतायां “प्रकृतिं पुरुषं चैव” इत्यत्र पुरुषपदेन जीवपरयोर्ग्रहणेऽपि “पुरुषः प्रकृतिस्थः” इत्यत्र पुरुषपदेन जीवस्यैव ग्रहणम् । तथैव तद्भाष्योक्तेरिति ।

‘ಅಥೈತಾಮೃತ್ವಶರೀಂ ಮಾಯಾಂ ದುಃಸರಾಮಕೃತಾತ್ಮಭಿಃ । ತರಂತ್ಯಂಜಃಸ್ಥೂಲಧಿಯಃ’ ಎಂಬ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶ್ವರ, ಇಚ್ಛೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸಹ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಮಾಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

ಬಹೂನಾಂ ಸಹನರ್ದೇಶ ಏಕಯಾಽಭಿಧಯೈವ ತು ।

ತಯೈವಾಭಿಧಯಾ ತೇಷಾಂ ಪರಾಮೃತ್ಯೈಕಮುಚ್ಯತೇ ।

ಒಂದೇ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮತ್ತು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ‘ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಪುರುಷ’ ಪದದಿಂದ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ‘ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಜೀವನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - एवमन्वयानुपपत्तिबाधकं परिहृत्य सुषिरश्रुतिविरोधरूपबाधकमग्रे निरसिष्यन्परपक्षे “नच” इत्यादिटीकातात्पर्यवर्णनमिषेण बाधकं वक्तुं तटीकां दुर्गमत्वान्मूलोक्तिपूर्वं व्यनक्ति - अत्रेत्यादिना ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕವನ್ನು ಮುಂದೆ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಯು ನಮಗೆ ಬಾಧಕವಲ್ಲ ಹೊರತು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ‘ಅತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯವಾದದ್ದನ್ನು ಯಾವುದೆಂದೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - अन्वयादर्शनादित्येतद्विधा व्याचष्टे - हृत्पद्येति ॥ “नहि दहराकाशस्थः” इति टीकावाक्यं शङ्कापूर्वं विवृणोति - अयेति ॥ “तदभावादयोगाच्च” इति हेतुद्वयं टीकोक्तं स्फुटयति - तदेति ॥

ಅನ್ವಯವಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಹೃತ್ಪದ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ನಹಿ ದಹದಾಕಾಶಸ್ಥಃ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಥ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ತದಭಾವಾದಯೋಗಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಎರಡು ಹೇತುಗಳು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅದನ್ನೇ 'ತದಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಆದಿಪದೇನ "ಯಸ್ಮಿನ್ಬೌಃ ಪೃಥಿವೀ" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಾವಿತಿ ಗೃಹ್ಯತೇ ।  
 "ನಾಪಿ" ಇತ್ಯಾದಿರೀಕಾಗ್ರನ್ಯಂ ಯಜಯತಿ - ಯದೀತಿ ॥ "ದಹರಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಭಿಗಾತ್"  
 ಇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥

ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಯಸ್ಮಿನ್ಬೌಃ ಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ನಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಗ್ರಂಥವನ್ನು 'ಯದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಭಿಗಾತ್' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಉಕ್ತೇತಿ ॥ 'ಯಥಾ ಹಿ ಲೋಕೇ' ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತರೀತೀತ್ಯರ್ಥಃ । 'ಮುಖ್ಯತಃ' ಇತಿ ಹೇತುಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಅಪಿ ಚೇತಿ ॥ ಅನನ್ವೇಷ್ಯಮಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಮೇವೇತಿ ॥ ಹಿರೇತೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ವಾ । ಏತದಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ ಮತ್ವಾಽಽಹ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥

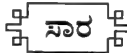
'ಉಕ್ತ' ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ 'ಯಥಾ ಹಿ ಲೋಕೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ರಾಜನು ಒಳಗಿದ್ದಾನೆಯೇ? ಇತ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಮುಖ್ಯತಃ' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು 'ಅಪಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇತುರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಪಶ್ಯೇತ್ವವದಿತಿ ॥ ಉಕ್ತಮಧಿಕರಣಶರೀರಂ ಪ್ರಾಕ್ ಕಂದೋಧಿಕರಣೇ । ಪಶುನಾ ಯಜೇತೇತ್ರೈಕತ್ವಂ ಯಥಾ ವಿಧೇಯಕರಣಕಾರಕವಿಶೇಷಣತ್ವಾದಿವಿಧೇಯತೆ ತಥೇಹಾಪಿ ತದಿತ್ಯೇಕವಚನ ಪ್ರಾಪ್ತಮೇಕತ್ವಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಪಶ್ಯೇತ್ವವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಭಂದೋಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಪಶುನಾ ಯಜೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಕತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಧೇಯವಾದ ಕಾರಣ ಕಾರಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಏಕವಚನ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - कुत इत्यत आह - पुरत्वमिति ॥ हि यस्मादेवं तस्मात्तदुक्ति-  
नन्वितेति । चेतनं प्रत्यवेत्यन्वयः ।

ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪುರತ್ವವು ಹಾಗೂ ವೇಶತ್ವವು ಏಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪುರತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರವಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದ ಚೇತನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಟ್ಟಣ, ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವಿರುತ್ತದೋ, ಅದರಿಂದಲೇ ಜಡಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅನನ್ವಯ' ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಚೇತನಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಪ್ರತ್ಯೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ.



ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷ ನಮಗೆ ತಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೇನೇ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

೧. ಹೃತ್ತದ್ವೈವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತ.

೨. 'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೩. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಪದವನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶ ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ವೈತ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಡಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ. ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೪. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇವೆರಡೂ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೫. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ, ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೬. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಮುಂದಿರುವ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉತ್ತರರೂಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಬರುವಾಗ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ದ್ವಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.



೭. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿದಾಗ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅನರ್ಹವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೮. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಆಧೇಯವಾದ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಅಸಂಗತ.

೯. 'ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಮ್' ಎಂಬುದು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಏಕತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೀವು ಹಾಗೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೦. 'ತದ್ವಾಪ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತನೆ ಮಾಡಿ, ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೧೧. ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಶರೀರವನ್ನು ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಪುಂಡರಿಕವನ್ನು ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತ. ಚೇತನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪಟ್ಟಣ-ಮನೆಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದನ್ನು ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಮನೆಯೆಂದು ಯಾರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹತ್ತಾರು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

////////////////////

● ● ● ● ●

ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

तात्पर्यचन्द्रिका

यच्चोक्तं एष आत्मेति वाक्य एतच्छब्दः परज्योतिः परश्चेन्नपुंसकलिङ्गः स्यादिति

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಜೀವವಿಷಯಕವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು - 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಬೇಕು. ಜ್ಯೋತಿಯು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು.

तन । यतः -

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಿಧೇಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಚೈತಚ್ಛಬ್ದೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗತಾ ಮತಾ ।

ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿಕೇಷ್ವಿವ ॥ ೧ ॥

ಈ ಶಂಕೆಯೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ

‘ವಿಧೇಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಚೈತಚ್ಛಬ್ದೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗತಾ ಮತಾ ।

ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿಕೇಷ್ವಿವ ॥ ೧ ॥

ವಿಶೇಷಣವು ವಿಧೇಯಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ-  
ದಲ್ಲಿದ್ದವುದರಿಂದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ‘ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ  
ಯತ್ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಸಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶೈತ್ಯ ಶಬ್ದವು  
ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ‘ತತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.  
ವಿಧೇಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು  
ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದವುದರಿಂದ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ  
ವಿಧೇಯಲಿಂಗವನ್ನೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

यद्यपि “एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परज्योतिः” इति पूर्ववाक्ये  
प्रथमान्तेन पुँल्लिङ्गेनैतच्छब्देन जीवः प्रस्तुतः । परमात्मा तु द्वितीयान्तेन  
नपुंसकलिङ्गेन परज्योतिःशब्देन ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗಾಂತವಾದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನು  
ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ  
ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಇಂತಹ  
‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದೇ ಸೂಕ್ತ ಹೊರತು, ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ  
ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

तथापि “एष आत्मेति होवाच । एतदमृतमभयमेतद्ब्रह्म” इत्यत्रैष इति शब्देन  
ब्रह्मैव ग्राह्यम् । निरवकाशात्मश्रुतेरमृतत्वादिलिङ्गाच्च ।

ಉತ್ತರ - ‘ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ । ಏತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ  
‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ  
ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)

ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಭಯತ್ವ-ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ.

न ह्येतच्छब्देन परामर्शो समानविभक्तिकेनैतच्छब्देन प्रस्तावः प्रयोजकः । चैत्र आगतस्तं भोजयेत्पादौ तददर्शनात् । किन्तु प्रस्तावमात्रम् ।

‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಕವಾದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ‘ಚೈತ್ರಃ ಆಗತಃ; ತಂ ಭೋಜಯ’ ‘ಚೈತ್ರನು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸು’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಚೈತ್ರನನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಅದನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ್ದರಿಂದ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

पुँल्लिङ्गं तु विधेयात्मापेक्षम् । ‘सा प्रकृतिर्जलस्य’ इत्यत्र तच्छब्दे स्त्रीलिङ्गतावत् । “गेरणौ यत्कर्मणौ चेत्स कर्ता” इत्यत्र तच्छब्दस्य पुँल्लिङ्गतावत् ।

ಪ್ರಕೃತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ‘ಪ್ರಕೃತಿಃ’ ಎಂಬ ವಿಧೇಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ. ಮತ್ತು ‘ಣೇರಣೌ ಯತ್ಕರ್ಮಣೌ ಚೇತ್ಸ ಕರ್ತಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ‘ಸಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಧೇಯವಾದ ಕರ್ತೃಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अस्मिन्नेव प्रकरणे “एतत्सत्यं ब्रह्मपुरम् । एष आत्मा” इत्यत्रैष इत्यस्य पुँल्लिङ्गतावत् ।

ಮತ್ತು ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ । ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನೀವು ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಅस्मिन्नेव वाक्ये “एतदमृतमभयमेतद्ब्रह्म” इत्यत्रैतच्छब्दस्य नपुंसकतावच्च ।

ಮತ್ತು ಇದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ‘ಏತದಮೃತಮಭಯಮ್ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನೀವು ಇಲ್ಲಿರುವ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುತ್ತೀರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಧೇಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

नच सुषिरस्य सर्वाश्रयत्वश्रुतिविरोधः ।

सुषिरस्यब्रह्मसंस्थं सुषिरस्यमितीर्यते ।

मञ्जूषास्थोऽपि हि मणिर्गोहस्थ इति गीयते ॥ १ ॥

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ‘ಸುಷಿರ’ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸುಷಿರ’ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರವೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ

सुषिरस्यब्रह्मसंस्थं सुषिरस्यमितೀर्यते ।

ಮಂಜೂಷಾಸ್ಥೋಽಪಿ ಹಿ ಮಣಿರ್ಗೋಹಸ್ಥ ಇತಿ ಗೀಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವೆಯೆಂದೇ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಿದೆ ಎಂದರೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿ ಇದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ.

‘सप्तदशारत्रिर्वाजपेयस्य यूपः’ इत्यत्र वाजपेयसम्बन्धिपशुसम्बन्धिनोऽपि यूपस्य वाजपेयसम्बन्धव्यपदेशवच्च सुषिराश्रिताश्रितस्य सुषिराश्रितत्वव्यपदेशो युक्त एवेति ।

ಅಥವಾ ‘ಸಪ್ತದಶಾರತ್ರಿರ್ವಾಜಪೇಯಸ್ಯ ಯೂಪಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯೂಪವನ್ನು ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಭಯತ್ವ-ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ.

न ह्येतच्छब्देन परामर्शो समानविभक्तिकेनैतच्छब्देन प्रस्तावः प्रयोजकः । चैत्र आगतस्तं भोजयेत्यादौ तददर्शनात् । किन्तु प्रस्तावमात्रम् ।

‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಕವಾದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ‘ಚೈತ್ರಃ ಆಗತಃ; ತಂ ಭೋಜಯ’ ‘ಚೈತ್ರನು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸು’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಚೈತ್ರನನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಅದನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ್ದರಿಂದ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

पुँल्लिङ्गं तु विधेयात्मापेक्षम् । ‘सा प्रकृतिर्जलस्य’ इत्यत्र तच्छब्दे स्त्रीलिङ्गतावत् । “गेरणौ यत्कर्मणौ चेत्स कर्ता” इत्यत्र तच्छब्दस्य पुँल्लिङ्गतावत् ।

ಪ್ರಕೃತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ‘ಪ್ರಕೃತಿಃ’ ಎಂಬ ವಿಧೇಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ. ಮತ್ತು ‘ಣೇರಣೌ ಯತ್ಕರ್ಮಣೌ ಚೇತ್ಸ ಕರ್ತಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ‘ಸಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಧೇಯವಾದ ಕರ್ತೃಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अस्मिन्नेव प्रकरणे “एतत्सत्यं ब्रह्मपुरम् । एष आत्मा” इत्यत्रैष इत्यस्य पुँल्लिङ्गतावत् ।

ಮತ್ತು ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ । ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನೀವು ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

अस्मिन्नेव वाक्ये “एतदमृतमभयमेतद्ब्रह्म” इत्यत्रैतच्छब्दस्य नपुंसकतावच्च ।

ಮತ್ತು ಇದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ‘ಏತದಮೃತಮಭಯಮ್ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನೀವು ಇಲ್ಲಿರುವ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುತ್ತೀರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಧೇಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

नच सुषिरस्य सर्वाश्रयत्वश्रुतिविरोधः ।

सुषिरस्थब्रह्मसंस्थं सुषिरस्थमितीर्यते ।

मञ्जूषास्योऽपि हि मणिर्गोहस्थ इति गीयते ॥ १ ॥

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ‘ಸುಷಿರ’ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸುಷಿರ’ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರವೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ

सुषिरस्थब्रह्मसंस्थं सुषिरस्थमितೀर्यते ।

ಮಂಜೂಷಾಸ್ಯೋಽಪಿ ಹಿ ಮಣಿರ್ಗೋಹಸ್ಥ ಇತಿ ಗೀಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವೆಯೆಂದೇ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಿದೆ ಎಂದರೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿ ಇದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ.

‘सप्तदशारत्निर्वाजपेयस्य यूपः’ इत्यत्र वाजपेयसम्बन्धिपशुसम्बन्धिर्नोऽपि यूपस्य वाजपेयसम्बन्धव्यपदेशवच्च सुषिराश्रिताश्रितस्य सुषिराश्रितत्वव्यपदेशो युक्त एवेति ।

ಅಥವಾ ‘ಸಪ್ತದಶಾರತ್ನಿರ್ವಾಜಪೇಯಸ್ಯ ಯೂಪಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯೂಪವನ್ನು ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಆಶ್ರಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एवमाकाशजीवपूर्वपक्षौ निरवकाशभगवल्लिङ्गादिना निरस्पानन्वयबाधकं चान्वयोपपादनेन निराकृत्य परपक्षेऽनन्वयबाधकं चोक्त्वा अधुना यज्जीव-पूर्वपक्षवादिनोक्तं स्वसाधकं परबाधकं तत् “अन्यार्थश्च परामर्शः” इति सूत्रभाष्य-टीकाकृतविवरणेन परिहरति - यच्चेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಜೀವ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನನ್ವಯ ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮುಖಾಂತರ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಮತ್ತು 'ಅನನ್ವಯ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೇ ತಟ್ಟುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ನಮಗಲ್ಲ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವಾದಿಸುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕವಾಗಿ, ಪರಪಕ್ಷ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಯಾವ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಅದನ್ನು 'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯ-ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यत इत्यस्य श्लोकेनान्वयः । विशेषशङ्कानुवादपूर्वकं श्लोकं व्याचष्टे - यद्यपीति ॥ प्रस्तावः प्रकृतत्वम् । हृत्पद्मगताकाशस्थो विष्णुरित्युपेत्य तस्य सर्वाधारत्वाङ्गीकारे प्रागुक्तं बाधकान्तरमप्यनूद्यापाकरोति - नचेति ॥

'ಯತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಶೇಷವಾದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಪ್ರಸ್ತಾವಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕವನ್ನೂ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** हि यस्मात्तस्मान्न चेति पूर्वणान्वयः । मञ्जूषेति ॥ गृहगतमञ्जूषास्थ इत्यर्थः । श्लोकोक्तो लौकिकदृष्टान्तस्स्फुट इत्युपेक्षणमिति भावेन वैदिकदृष्टान्तपूर्वं पूर्वार्थं व्यनक्ति - सप्तदशेति ॥

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಮಂಜೂಷಾ' ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣವನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ಕಪಾಟು) ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಕಾರಣ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸದೇ ವೈದಿಕದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಪ್ತದಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - प्राग्वितमधिकरणशरीरं जिज्ञासाधिकरणे । यथा साक्षात्परम्परा-  
साधारण्येन सम्बन्धमात्रे षष्ठ्यनुशासनादेवदत्तस्य नष्टेत्यादाविव परम्परया  
वाजपेयसम्बन्धिनो यूपस्य वाजपेयसम्बन्धव्यपदेशस्तथात्रापीत्यर्थः ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು. 'ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ನಪ್ತಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗನನ್ನು 'ನಪ್ತಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ದೇವದತ್ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿ ಎಂದರ್ಥ. ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವವನು ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗನು ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವವನು ದೇವದತ್ತನ ಮಗ, ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವವನು ಅವನ ಮಗ. ಆ ಮಗನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವವನು 'ನಪ್ತಾ' ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗನಲ್ಲಿ 'ದೇವದತ್ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯೂಪದಲ್ಲಿ ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗದ ಸಂಬಂಧದ ವ್ಯಪದೇಶವಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

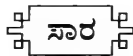
**ಪ್ರಕಾಶ:** - न चायं न्यायोऽङ्गाङ्गिभावविषयः । तथैव रेवत्यधिकरणे  
द्वितीयेऽभिधानादिति वाच्यम् । अत्रापि सुषिराधेयतया श्रुतं सर्वं तदाऽधेये हरौ यु  
क्तमित्यङ्गाङ्गिभावतुल्यत्वादिति भावः ॥

ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ನ್ಯಾಯವು ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರೇವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಜಪೇಯಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದದ್ದು ಯೂಪ. ಯೂಪಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದದ್ದು ಪಶು. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯೂ ಅಂಗವಾಗುವುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಸುಷಿರಕ್ಕೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಕ್ಕೂ ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವಿರುತ್ತದೆ. ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಆಧೇಯವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ಅಧಾರಾರ್ಥೇಯ ಭಾವವಿರುವ ಕಾರಣ ಸುಷಿರದಲ್ಲೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ - ब्रह्मैव पूर्णत्वात्पुरमित्युपपत्तेरित्युक्त्या सर्वत्र ब्रह्मपुरशब्दस्य ब्रह्मपरत्वमिति प्रतीतिनिरासायाऽह - पक्षद्वयेऽपीति ॥ न चाकाशपक्षेऽन्वयोऽस्तीति टीकाऽनुपपन्ना । पूर्वोक्तहृत्पद्मस्याकाशानुवादेन तस्यापरिच्छिन्नत्वं विधाय द्वावापृथिव्यादेरन्वेष्टव्यताया उच्यमानत्वेनान्वयोपपत्तेरित्यतोऽभिप्रायमाह - तत्रायं भाव इति ॥ ननु नात्र दहराकाशस्थविषयः प्रश्नः । येन परिहारे दहराकाशोक्तावनन्वयः स्यात् । किन्तु हृत्पद्मस्थविषय एव । तच्छब्दस्य व्यवहितपुण्डरीकपरामर्शकत्वेन दहराकाशपरामर्शकत्वाभावादित्यत आह - दहरोऽस्मिन्निति । पृथिव्यादीनां मुख्यतो जिज्ञास्यत्वादिति टीका । तत्र हेत्वनुक्तेस्तदुक्तिपूर्वकं टीकां व्याख्याति - अपि चेति ॥



ಹಿಂದೆ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವೊಂದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನವುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ವಿಧೇಯವು ಯಾವ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ, ಆ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತಹ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. "ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ನಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ನೀರಿನ ಸ್ವಭಾವ ಶೈತ್ಯ' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. 'ಸಾ' ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶೈತ್ಯ ಶಬ್ದವು ನವುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧೇಯಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಆತ್ಮ' ಎಂಬ ವಿಧೇಯವಾಚಕ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವ, ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಸಮಾನಲಿಂಗವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಚೈತ್ರನು ಬಂದನು; ಅವನಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸು. 'ಚೈತ್ರಃ ಆಗತಃ ತಂ ಭೋಜಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಚೈತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ

ಕೂಡ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ಯಂತದಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಚೈತ್ರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮಣಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದರೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು.

////////////////////

• • • • •

ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

अत्रायै सूत्रे स्वपक्षसाधनाय विषयवाक्ये सन्निहितात्मश्रुतेरपहतपाप्मत्वादि-  
लिङ्गानां चोक्तिः । तत्र च दहरशब्दः सप्तम्यन्तो नतु परमत इव प्रथमान्तः ।

ಅನುವಾದ - 'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತೇರಭ್ಯಃ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಶ್ರುತವಾದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ 'ದಹರಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿಲ್ಲ.

द्वितीये व्यवहितब्रह्मश्रुतेः सुप्तगम्यत्वालिलिङ्गस्य चोक्तिः ।

'ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

अत्र यदा सौत्रेण लिङ्गशब्देन ब्रह्मलोकशब्दस्य विष्णुलोकपरत्वेऽरण्याख्य-  
सुधासमुद्राश्रयलोकत्वरूपलिङ्गोक्तिः तदा तस्य हेतुसाधकहेतुत्वाद्व्रतिशब्दयोरिव  
हृत्पद्मस्थस्य ब्रह्मत्वरूपप्रधानसाध्ये हेतुत्वाभावात्तस्य लिङ्गशब्देन पृथगुक्तिर्युक्ता ।

ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಸುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತ ಹೃತ್ಪದ್ವನನ್ನು ವರ್ಣಸುವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಲಿಂಗಶಬ್ದವು ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಗಳಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

यदा तु लिङ्गशब्देन प्रधानसाध्य एवारण्याश्रयलोकवत्वरूपलिङ्गोक्तिस्तदापि  
“अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकम्” इत्यस्यानन्तरं “स एष आत्मा हृदि” इति  
श्रवणाद्व्रतिशब्दयोर्हृत्पद्मस्थनिष्ठता सिद्धेति तौ द्वन्द्वेनोपात्तौ । अरण्याश्रयलोकवत्त्व-  
लिङ्गस्य तु न सा सिद्धा ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆವಾಗ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛನ್ತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರವೇ 'ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಹೃದಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಹೃತ್ಪದ್ವನಿಷ್ಠತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಿಂದ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಹೇತುಗಳಂತೆ 'ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯ-ಲೋಕವತ್' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

“अरश्च ह वैष्णवार्णवौ ब्रह्मलोके” इत्यस्य सन्निधौ हृत्पद्मस्थस्यानुक्तेः ।  
किन्तु साध्येति लिङ्गशब्देन तस्य पृथगुक्तिर्युक्ता ।

‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹತ್ತಿರ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಸುಧಾಸಮುದಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂಚ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

तथा ‘दृष्टम्’ इत्यनेन तु यथा गतिर्हृत्पद्मस्यनिष्ठा दृष्टा तथा लिङ्गमपि तन्निष्ठं दृष्टम् । हृत्पद्मस्यस्यावासत्वेन तल्लोके हृत्पद्मे “एतं ब्रह्मलोकम्” इति प्रयुक्तस्य ब्रह्मलोकशब्दस्यारण्याश्रयलोकेऽपि प्रयोगादिति हृत्पद्मस्यनिष्ठता साधिता ।

‘ತಥಾ ದೃಷ್ಟಮ್’ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆಯೋ, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ‘ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ‘ಅರಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕು.

एवमरण्याश्रयलोकवत्त्वस्य हृत्पद्मस्यनिष्ठत्वेन पक्षधर्मतायां सिद्धायां साध्येन विष्णुत्वेन व्यास्युपपादनाय भाष्योक्तस्मृतिषु या विष्णुलिङ्गत्वप्रसिद्धिस्तद्व्योतकः सूत्रे हिशब्दः ।

ಹೀಗೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠವೆಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ತದಸ್ಥಃ, ವಿಷ್ಣುರೇವ, ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ‘ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷನಿಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ವಿಷ್ಣು ಈ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೂ ಹೇತುವಿಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಹಿ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಅತ್ರಾಽಽ ಇತಿ || “ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ಯಥಾಪಿ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರೀತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ” ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೇ “ಗುಣಶ್ರವಣಾತ್” ಇತಿ ಡೀಕಾಽಯಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನ್ಯೇವೋಕ್ತಾನೀತಿ ಭಾತಿ |

ವಿವರಣೆ - ಅತ್ರ ಅದ್ಯೇ' ಎಂದರೆ 'ಓಂ ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರೀತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಗುಣಶ್ರವಣಾತ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾಪ್ತಾದಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹೇಗೆ?

ಪ್ರಕಾಶ: - ತಥಾಪಿ “ಯ ಆತ್ಮಾ” ಇತ್ಯಂಶಸ್ಯಾಪ್ಯುದಾಹತತ್ವಾತ್ಪ್ರಥಮಶ್ರುತಾತ್ಮಶಬ್ದತ್ಯಾಗೇ ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ಸಪ್ತವೇನ ಭಾಷ್ಯಾದಾವನುಶ್ಲೇಷಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ಮಶ್ರುತಿರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

ಉತ್ತರ - ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾಪ್ತಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಂಶವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಗತಿಸ್ತೇ ಶ್ರುತಿಲಿಙ್ಗಯೋರಪ್ಯುಕ್ತಾ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯನಿರಾಸಾಯ ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ ಸನ್ನಿಹಿತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

ಎರಡನೆಯ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವಾಗ 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ ಸನ್ನಿಹಿತ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ನನು ಸ್ತೋ ದಹರೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಭಾತಿ । ಕಥಂ ದಹರಸ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತುಕ್ತಿರೀತಯತ  
ಆಹ - ತತ್ರೇತಿ ॥

ಸೂತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ 'ದಹರಃ ಬ್ರಹ್ಮ' ದಹರನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ದಹರದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರ' ಶಬ್ದವು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ್ದರಿಂದ ದಹರಸ್ಯನೆಂದೇ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ನಿರ್ದೇಶಸ್ಯೇತ್ಯಮಪಿ ಸಮ್ಮವಾತ್ । “ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೆ” “ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇಷ ವ್ಯೋಮಾತ್ಮಾ ಸಮಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ” “ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯಂ ಪುರುಷಃ” “ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಂ ಪರಾಪ್ರಮಾಣಂ-ಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ಭಾವಃ ।

'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಉಕಾರವಿದೆ. ಉಕಾರವು ಮುಂದಿದ್ದಾಗ 'ದಹರಃ' ಎಂದು ವಿಸರ್ಗವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಥವಾ ದಹರೇ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಎ' ಕಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರೇ' ಎಂಬ ಪದಭೇದ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆ. ಏನೆಂದರೆ 'ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇಷ ವ್ಯೋಮಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಯ ಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೃದಯಗುಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ನನ್ವೇವಮಾಕಾಶಃ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಇತ್ಯೇವ ಕಸ್ಮಾನ್ ಸೂತ್ರಿತಂ ಶಬ್ದಲಾಘವಾದಪಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಲಾಘವಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಸ್ತ್ವಾತ್ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ವಸ್ತುತಃ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತ 'ದಹರ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಲಾಘವವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಎಂದಾಗ ಎರಡು ದೀರ್ಘಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ದಹರ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಬ್ದಲಾಘವಕ್ಕಿಂತ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಅತ್ರಾಘ ಇತಿ || “ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ಯದಪಿ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರೀತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ” ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೇ “ಗುಣಶ್ರವಣಾತ್” ಇತಿ ಟೀಕಾयां ಲಿಂಗಾನ್ಯೇವೋಕ್ತಾನೀತಿ ಭಾತಿ ।

ವಿವರಣೆ - ಆತ್ಮ ಆದ್ಯೇ ಎಂದರೆ 'ಓಂ ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಗುಣಶ್ರವಣಾತ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾಪ್ತಾದಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹೇಗೆ?

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापि “य आत्मा” इत्यंशस्याप्युदाहृतत्वात्प्रथमश्रुतात्मशब्दत्यागे हेत्वभावात्स्पष्टत्वेन भाष्यादावनुल्लेखसम्भवादात्मश्रुतिरित्युक्तम् ।

ಉತ್ತರ - ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾಪ್ತಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಂಶವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - गतिसूत्रे श्रुतिलिङ्गयोर्द्वयोरप्युक्त्या तस्य प्राथम्यनिरासाय विषयवाक्ये सन्निहितेत्युक्तम् ।

ಎರಡನೆಯ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವಿಸ್ಥಾನದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವಾಗ 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ ಸನ್ನಿಹಿತ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಸೂತ್ರೇ ದಹರೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಭಾತಿ । ಕಥಂ ದಹರಸ್ಥೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಿರित್ಯತ  
ಆಹ - ತತ್ರೇತಿ ॥

ಸೂತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ 'ದಹರ: ಬ್ರಹ್ಮ' ದಹರನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ದಹರದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರ' ಶಬ್ದವು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ್ದರಿಂದ ದಹರಸ್ಥನೆಂದೇ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - निर्देशस्येत्यमपि सम्भवात् । “य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन्  
शेते” “दिव्ये ब्रह्मपुरे ह्येष व्योम्नात्मा सम्प्रतिष्ठितः” “य एषोऽन्तर्हृदय  
आकाशस्तस्मिन्नयं पुरुषः” “यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्”  
इत्यादिश्रुत्यन्तरबलात्प्रथमान्त-पक्षे बाधकभावाच्चेति भावः ।

'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಉಕಾರವಿದೆ. ಉಕಾರವು ಮುಂದಿದ್ದಾಗ 'ದಹರಃ' ಎಂದು ವಿಸರ್ಗವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಥವಾ ದಹರೇ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಎ' ಕಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರೇ' ಎಂಬ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆ. ಏನೆಂದರೆ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇಷ ವ್ಯೋಮ್ನಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नन्वेवमाकाश उत्तरेभ्य इत्येव कस्मान्न सूत्रितं शब्दलाघवादिपि  
प्रतिपत्तिलाघवस्य ज्यायस्त्वात् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ವಸ್ತುತಃ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತ 'ದಹರ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಲಾಘವವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಎಂದಾಗ ಎರಡು ದೀರ್ಘಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ದಹರ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಬ್ದಲಾಘವಕ್ಕಿಂತ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)



ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಲಾಘವವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ದಹರ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ, 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬರ್ಥವೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಕಾಶೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ?

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಮೈವಮ್ । वाक्यविशेषघोतनार्थत्वात् दहरपदस्य प्राथम्यादल्पश्रुतेरिति चेदिति शङ्कोत्यानार्थत्वात् 'तत्रापि दहं गगनम्' इति समाख्यारूपवाक्यविशेषस्य "प्रसिद्धेश्च" इत्यत्रोपादानमिति सूचनार्थत्वाच्च दहरपदस्यैवोक्तिरिति ।

**ಉತ್ತರ -** ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ನೂರಾರು ಕಡೆಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರೋಽಸ್ತಿಸ್ತಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ದಹರ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ 'ದಹರೋಽಸ್ತಿಸ್ತಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಪದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು 'ದಹರ' ಪದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ದಹರ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ತು 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ ಇತಿಚೇತ್' ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ದಹರ' ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ದಹರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಆಕಾಶವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶ' ಎಂದರ್ಥ. ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮತ್ತು 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದರೆ 'ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ದಹರ' ಪದವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** नन्वेवं तर्हि सूत्रे यथा श्रुतश्रौतपदानुकरणं न प्राप्तं स्यात् । श्रुतौ "दहरः" इति प्रथमान्तत्वादिति चेत् ।

**ಪ್ರಶ್ನೆ -** ಭಾಷ್ಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಸೂತ್ರವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ದಹರೋಽಸ್ತಿಸ್ತ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ದಹರ' ಪದವು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ 'ದಹರೇ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸೂತ್ರವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ?

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** न । "तस्मिन् यदन्तः" इति निर्देशेन तस्य श्रुतावपि सप्तम्या निर्देशात् तस्मिन्नित्येतत्पुण्डरीकपरामर्शिं नतु दहराकाशपरामर्शिं । येन श्रुतौ दहरपदं सप्तमीनिर्दिष्टं स्यादिति तु परमतप्रक्रियाखण्डने निरसिष्यते ।

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಪದವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ದಹರಾಕಾಶವನ್ನಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಪ್ತಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ದ್ವಿತೀಯ ಇತಿ || "ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ಚ" ಇತ್ಯತ್ರ ||**  
**ವ್ಯವಹಿತೇತಿ || ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಇತ್ಯನುಷ್ಠಃ |**

'ದ್ವಿತೀಯೇ' ಎಂದರೆ 'ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ಓಂ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ವ್ಯವಹಿತ' ಎಂದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ಶ್ರುತೌ "ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್" ಇತ್ಯುಕ್ತಯಾ ತತ್ಕ್ರಮಾನುರೋಧೇನ "ಛಂದೇ ಧಿ" ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯನುರೋಧೇನ ಚ ಸೂತ್ರೇ ಗತೇಃ ಪೂರ್ವ ನಿರ್ದೇಶೋಽಪಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾದುಕ್ತಿಸೌಕರ್ಯಾಽಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತೇಸ್ಸುಸಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಲ್ಲಿಂಗಸ್ಯ ಚೇತಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣಾನುವಾದಃ |**

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮೊದಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಮೊದಲು ಏಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಕೂಡ ಗತಿಯನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ದ್ವಂದ್ವೇ ಘಿ' ಎಂಬ ಪಾಠನಿ ಸೂತ್ರವು ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ಘಿ' ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಪದವು ಮೊದಲು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಗತಿ ಹಾಗೂ ಶಬ್ದ ಇವೆರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಘಿ' ಸಂಜ್ಞೆಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕೂಡ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಲಿಂಗವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ. ಹೌದು, ಆದರೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವವು ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ್ಯಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

(ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಮಂಗಲಾಚರಣೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಅಶೇಷಾಮ್ನಾಯಸ್ಸ್ಮೃತಿ ಹೃದಯ ದೀಪ್ತಾಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸ್ಮೃತಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಘಿ' ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

'ಆಮ್ನಾಯ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳಿ 'ಸ್ಮೃತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರು ಸ್ಮೃತಿಗಿಂತ ವೇದವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕ್ಕನುಸಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆಮ್ನಾಯವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.)

ಮತ್ತು 'ಉಕ್ತಿ' ಸೌಕರ್ಯವೂ ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲೇಶವಿದೆ. ಪ್ರಥಮ-ಸೂತ್ರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದಾಗ 'ಉಕ್ತಿ' ಸೌಕರ್ಯವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹಾಗೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕಾಃ "ತद्यथापि हिरण्यनिधिं निहितमक्षेत्रज्ञा उपर्युपरि सञ्चरन्तो न विन्देयुरेवमेवेमाः सर्वाः प्रजा अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति । अनृतेन हि प्रत्यूढाः । स वा एष आत्मा हृदि । तस्यैतदेव निरुक्तं हृदयमिति" इति सुप्तप्रजाप्राप्यत्वव्यपदेशात् हृत्पद्मस्य ब्रह्मलोकत्वोक्त्या तदन्तर्गते ब्रह्मशब्दश्रवणाच्च विष्णुरेव दहरस्थः" इति गतिशब्दौ व्याख्याय "तथा हि दृष्टं लिङ्गं च" इत्यंशस्य "अरश्च ह वैष्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवि तदैरं मदीयं सरस्तदश्चत्थस्सोमसवनस्तदपराजिता पूर्ब्रह्मणः प्रभुविमितं हिरण्मयम्"- इत्यरण्याख्यसुधासमुद्रಾश्रयलोकवत्त्वरूपलिङ्गं च दृष्टमित्येकमर्थमुक्त्वा 'अथ वा' इत्यादिना ब्रह्मलोकशब्दस्य सत्यलोके प्रसिद्ध्या प्रागुक्तगतिब्रह्मशब्दरूपहेत्वोर-सिद्ध्यापत्तेर्हृत्पद्मे प्रयुक्तब्रह्मलोकपदोक्तस्य विष्णुलोकत्वसाधकत्वेन हृत्ಪದ್ಮस्थस्य विष्णुत्वसाधकगतिब्रह्मಶಬ್ದಾಖ್ಯಹೇತುಸಾಧಕಪರತಯಾऽर्थान्तरमुक्तम् ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. - 'ತದ್ಯಥಾಪಿ ಹಿರಣ್ಯನಿಧಿಂ ನಿಹಿತಮಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾ ಉಪರ್ಯುಪರಿ ಸಂಚರಂತೋ ನ ವಿಂದೇಯುರೇವಮೇವೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛನ್ತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ । ಅನೃತೇನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯೂಢಾಃ । ಸ ವಾ ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಹೃದಿ । ತಸ್ಯೈತದೇವ ನಿರುಕ್ತಂ ಹೃದಯಮಿತಿ' ಇತಿ ಸುಪ್ತಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತದಂತರ್ಗತೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವ ದಹರಸ್ಥಃ'

'ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ನಿಧಿಯಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಬಡತನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಸಕಲವಿಧ ಪ್ರಜೆಗಳು ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅದರ ಅರಿವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಳುಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಹೃದಯ' ಶಬ್ದವು 'ಹೃದಿ-ಆಯನ' ಎಂಬ

ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸುಪ್ರವೃತ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದರೆ, ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಲೋಕವೆಂದಲ್ಲ. ಹೃದಯಪದ್ಧವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಹೃದಯಪದ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಹೃತ್ಪದ್ಧವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮುಂದೆ 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೈತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವ ತದ್ವರಂ ಮದೀಯಂ ಸರಸ್ವತಶ್ಚತ್ವಃ ಸೋಮಸವನಸ್ತದಪರಾಜಿತಾ ಪೂರ್ವಾಹ್ನಿಃ ಪ್ರಭುವಿಮಿತಂ ಹಿರಣ್ಮಯಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕವೆಂದರೆ 'ದ್ಯುಲೋಕ' ಛಂದೋಽಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವುದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ 'ದ್ಯು'ಲೋಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಒಂದು ಸರೋವರವಿದೆ. ಅಶ್ವತ್ಥಮರವಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೋಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆ. ಯಾರಿಂದಲೂ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಬಂಗಾರದ ಪಟ್ಟಣವು ಬ್ರಹ್ಮನದ್ದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅರಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಲೋಕವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವು ಇಷ್ಟು ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆಂದು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಅಥವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವೇ ಸಾಧಕವಾದ ಲಿಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಗತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಗತಿ' 'ಶಬ್ದ'ಗಳು ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಹೇತುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಟೀಕೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ತತ್ಪಕ್ಷದ್ವಯಾಭಿಪ್ರಾಯವ್ಯಕ್ತಿपूर्वे सूत्रे हेतुत्रयस्य गतिशब्दलिङ्गेभ्य इति निर्दिष्टव्यत्वेऽन्यथानिर्देशो न युक्त इति चोद्यनिरासाय सूत्रविन्यासं समर्थयते -  
अत्रेति ॥

ಈ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಕೇವಲ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರಾಗಿ ಸೂತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅರण्याಖ್ಯೇತಿ || “ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈಷ್ಣುಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ” ಇತ್ಯುತ್ತರ-  
ವಾಕ್ಯೇಽರण्याಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಾಲಿಜ್ಞೇನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಾರ್ಥಕತ್ವೇನಾ-  
ವಧೃತಸ್ಯೇಹ “ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ” ಇತಿ ಸುಸಗತಿಪರವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಯೋಗಾದತ್ರ-  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರತ್ವೇಽರण्याಶ್ರಯಲೋಕತ್ವರೂಪಾಲಿಜ್ಞೋಕ್ತೀರೀತ್ಯರ್ಥ: ||

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅರಶ್ಚ ಹವೈಷ್ಣುಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
‘ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯ’ ಎಂಬುದರ ‘ಅರ’ ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ  
ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ  
ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಮೇಲೆ ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ  
ವಿಂದಂತಿ’ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೇ  
ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಪರಂಪರೆಯಾ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಒಟ್ಟು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಅಶ್ವಶಬ್ದ’  
‘ಅಪಹತಪಾಪಶ್ಚ’ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು.  
ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಯ-  
ದಲ್ಲಿರುವವನು ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ. ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಿಂದ  
ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ‘ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತೈ ಏತಂ ಹೃತ್ಪದ್ಯಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ ‘ಏತಮ್  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ’ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೃತ್ಪದ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯದೇ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಎಂದು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ  
ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ  
ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದಂತಾಯಿತು.

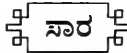
ಇಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ  
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವು ಉತ್ತರಿಸಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು  
‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಯವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದು  
ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - हेतुसाधकेति || गतिब्रह्मशब्दरूपहेतुसाधकेत्यर्थ: । किन्तु  
साध्येत्युक्तसाधनप्रकारं सूत्रखण्डविवरणेनाह - तथेति ||

ಹೇತುಸಾಧಕಹೇತು ಎಂದರೆ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎಂಬ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಹೇತು  
ಎಂದರ್ಥ. ‘ಕಿಂತು ಸಾಧ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಣೆ  
ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಡೀಕಾಯಾಂ "ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯಸ್ಯಾರण्याಶ್ರಯಲೋಕವತ್ಪರೂಪಲಿಂಗಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಕುತೋಽಯಂ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಚೇತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೈಕಲಿಂಗತ್ವಾದಿತಿ ಹಿಶಬ್ದಾಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ || 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಷ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೈ ತತ್ರೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೈ ದ್ವಾವಿತಿ ಭಾಷ್ಯೇಣ" ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತದ್ವಿಭವಂತಸೌತ್ರಹಿಶಬ್ದಾರ್ಥಮಾಹ - ಏವಮಿತಿ ||

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯಸ್ಯಾರण्याಶ್ರಯಲೋಕವತ್ಪರೂಪಲಿಂಗಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಕುತೋಽಯಂ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಚೇತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೈಕಲಿಂಗತ್ವಾದಿತಿ ಹಿತಬ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ - ಅರಶ್ಚ ವೈ ಷ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೈ ತತ್ರೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೈ ದ್ವಾವಿತಿ ಭಾಷ್ಯೇಣ' ಎಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯನಿಗೆ 'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಷ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೈ ತತ್ರೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೈ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯ ಈ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಎವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.



'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಆತಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅಪಹತಪಾವೃತ್ತಾದಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

'ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ ಓಂ' ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ, ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ, ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಮಾತುಗಳು ಏಕೆ ಹೊರಟಿವೆ ? ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಲೋಕಗಳಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದನ್ನು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಹಾಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಾವು ಏನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳು.

'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊರತಾಗಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತೈಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧವಾದ ಹೇತುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಸ್ವರಸವಲ್ಲ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ 'ತಥಾ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ತೃತೀಯೇ ತು "ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ" ಇತಿ ಸ್ವಪ್ರಕರಣಸ್ಯಧೃತಿರೂಪಲಿಂಗಸ್ಯ "एष सैतुर्विधरणे" ಇತಿ ಧೃತಿಯುಕ್ತಾಯಾಃ "य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन्" ಇತಿ ವಾಜಸನೇಯಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಶ್ಚೋಕ್ತಿಃ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅನುವಾದ - 'ಓಂ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿಸ್ತ್ಯನ್ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೇ ಶ್ರುತವಾದ ಧೃತಿರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಧೃತಿ ಪದ ಘಟಿತವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಧಾರಣೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧರಣೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ 'ಯ ಏಷೋಽಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಹೃದಯಪದ್ವೈತ್ಯವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಧೃತಿಪದದಿಂದ 'ಧೃತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಧೃತಿಪದಘಟಿತವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣ ಇದರಡರ ಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯತೋಪಪಾದನಾಯ ತು ಮಹಿಮರೂಪವಿಷ್ಣುಲಿಂಗೋಕ್ತಿಃ । ಅತ್ರ ಚಾಸ್ಯ ಭೂತಾಧಿಪತित್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಮಹಿಮ್ನಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯೇ ವಸ್ತುನಿ ವಾಜಸನೇಯ-  
ಶಾಖಾಯಾಮುಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದೋ ಭಿನ್ನಕ್ರಮಃ ।

'ನಿರ್ಣೀತಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ' ಎಂಬುದು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಲಕ್ಷಣ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೆಂದೇ ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಮಹಿಮಾ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ = ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವಾದಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ = ವಾಜಸನೇಯ ಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ. ಹೀಗೆ 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಿನ್ನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚತುर्थे तैत्तिरीयश्रुतिसमाख्यामात्रोक्तिः ।

'ಓಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಓಂ' ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರ. ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ದಹರಂ ವಿಪಾಪೃಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.



पञ्चमे स्वपक्षबाधके परपक्षसाधके च शङ्किते परपक्षे तावदपहतपाप्मत्वाद्य-  
सम्भवरूपबाधकोक्तिः ।

'ಓಂ ಇತರಪರಾಮರ್ಶತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ ಅಸಂಭವಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = ಜೀವನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಶ್ರುತಿಯು 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಉಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಸ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಪರಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ. 'ಇತಿ ಚೇನ್ನ' = ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು ಏಕೆಂದರೆ. ಅಸಂಭವಾತ್ = ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪರಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

षष्ठे जीवेऽपि मुक्तिदशायामपहतपाप्मत्वादिसम्भवं शङ्कित्वा स्वतोऽपहतपाप्म-  
त्वाद्यसम्भवाद्बाधकतादवस्यमित्युक्तिः ।

'ಓಂ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್ ಅವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ಓಂ' ಎಂಬುದು ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್' = ಮುಂದಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಲದಿಂದ ಮುಖ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ಮಾಡಿ, ಅವಿಭೂತ ಸ್ವರೂಪಸ್ತು = ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಬಾಧಕ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

सप्तमे पञ्चमे शङ्कितस्य जीवपरामर्शकैतच्छब्दरूपस्य स्वपक्षबाधकस्य  
परपक्षसाधकस्य च परिहारोक्तिः ।

'ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರ - ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಚನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರನೀಡಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯಗತವಾದ ಲಿಂಗವಚನಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವಪಕ್ಷಬಾಧಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪರಪಕ್ಷಸಾಧಕಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

अष्टमे तु दहरस्थत्वलिङ्गरूपे स्वपक्षबाधके परपक्षसाधके च शङ्किते  
पूर्वोक्तपरिहारस्मारणम् ।

‘ಓಂ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ ಇತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ’ ಎಂಬುದು ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರ. ದಹರಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೇ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಾಗಿ, ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವನ್ನಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸಿದಾಗ ‘ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದೆ.

नच स्मरणं व्यर्थम् । युक्तं व्योम्नोऽशतोऽल्पौकस्त्वम् । अंशस्यापूर्णत्वात् ।  
ब्रह्मणि त्वंशोऽपि पूर्ण इत्यधिकाशङ्कायां ब्रह्मणोऽचिन्त्यशक्तित्वात् “एष म  
आत्माऽऽन्तर्हृदये ज्यायान्” इत्यादिश्रुतौ हृदयस्थांशस्यैव सर्वज्यायस्त्वोक्तेः  
“गुणाः श्रुताः सुविरुद्धाश्च” इत्यादिश्रुतेश्चेत्यधिकपरिहारार्थत्वादिति सूत्रक्रमः ।

ಒಮ್ಮೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಪರ್ಯವಸಾನ-ವಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಶಂಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ನೀಡಲು ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಆ ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - ಆಕಾಶದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದ ಅಂಶವು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಶವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ಣವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಗೆ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ‘ವಿಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತಹೃದಯೇ ಜ್ಞಾಯಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವೇ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ‘ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆಂಬ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ರಮವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ.

**प्रकाशः -**

धृतेश्च महिमोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेरिति सूत्रटीकार्थं निष्कृष्य व्यनक्ति - तृतीये  
त्विति ॥ ‘य एषः’ इति वाक्योक्तिस्तस्य हृत्पद्मस्थविषयत्वसूचनाय ।

ವಿವರಣೆ - ‘ಓಂ ದೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಯಾಸ್ತಿನುಪಲಬ್ಧೇಃ’ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಟೀಕಾರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿ, ಸೂತ್ರದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತೃತೀಯೇ ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಯ ಏಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, 'ಯ ಏಷಃ ಸೇತುಃ ವಿಧಾರಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ತದ್ವೈವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेन 'गतिधृतिशब्देभ्यः' इति निर्देशेन 'लिङ्गं च' इत्यनेन वाक्योपादानसम्भवे योगविभागो विफल इति प्रत्युक्तम् । समाख्यापरत्वस्यापि सत्त्वात् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ 'ಗತಿಧೃತಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು. ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, 'ಗತಿಧೃತಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅಂತರ್ಭಾವ ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

ಈ ಶಂಕೆ ಈಗ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಧೃತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳದ್ದು ಸಾರ್ಥಕ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेनैव चारण्याश्रयलोकवत्त्वलिङ्गापेक्षया धृतिरूपलिङ्गस्य पूर्ववाक्यगतत्वात् लिङ्गं चेत्यतः प्रागेवास्य निर्देशः कार्य इत्यपि निरस्तम् । लिङ्गं चेत्यस्य पूर्वहेतुसाधकतारूपत्वस्यापि सत्त्वाच्चेति ।

ಮತ್ತೊಂದು ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಸಃ ಸೇತುವಿಧಾರಣಃ' ಎಂಬ ಧೃತಿಯೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಧೃತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಮೊದಲನೇ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं तर्हि समुच्चयलिङ्गान्तरस्यानुक्ते: “धृतेश्च” इति चशब्दोऽस्मिन्पक्षे न युक्त इत्यतोऽस्मिन्नित्यस्यार्थद्वयं वदंश्चशब्दान्वयमाह - अत्र चेति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ 'ಚ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಭಿನ್ನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - चतुर्थे “प्रसिद्धेश्च” इत्यत्र “दहं विपापं परवेशमभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम् । तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन्पदन्तस्तदुपासितव्यम्” इति विष्णोर्हृत्पद्मस्यत्वप्रसिद्धेश್ಚेत्युक्तत्वादिति भावः ।

'ಓಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಓಂ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್' । ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಪದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मात्रपदेन लिङ्गं व्यावर्त्यते । तेन पूर्वानन्तर्यमिति भावः ।

'ಸಮಾಖ್ಯಾ ಮಾತ್ಸ್ರೋಕ್ತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದದಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಅನಂತರ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಆನಂತರ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - पञ्चमे “इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात्” इत्यत्र । एष आत्मेति जीवपरामर्शात्स एव दहरस्य इति शङ्कितेऽपहतपाप्मत्वादीनां जीवेऽसम्भवादित्यर्थोक्तेरिति भावः ।

ಓಂ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬುದು ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ. 'ಯ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದಾಗ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಷष्ठಿ “उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु” इत्यत्र उत्तराच्चेदित्यंशेन “स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन्” इत्युत्तरवचनाज्जीवेऽपहतपाप्मत्वादीनां भाविभावाभिप्रायेण सम्भवं शङ्कित्वा “आविर्भूत” इत्यंशेन परमेश्वरं गुणप्रदातृतया परञ्ज्योतिरिति पूर्ववाक्येऽभिधाय “स तत्र पर्येति” इत्यादिना परमेश्वरप्रसादेनाविर्भूतगुण-स्वरूपस्यैवोत्तरवाक्ये कथनादिति व्याख्यानादिति भावः ।

‘ಓಂ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ಓಂ’ ಎಂಬುದು ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ‘ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ’ ಎಂಬ ಭಾಗದಿಂದ ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ, ‘ಆವಿರ್ಭೂತ’ ಎಂಬ ಅಂಶದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಷ್ಟೇ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಗುಣಪ್ರದಾತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆವಿರ್ಭೂತವಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗದು.

ಪ್ರಕಾಶ: - “पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा” इति स्मात्स्मिनोर्विकल्पितत्वादुत्तरादिति सौत्रनिर्देशस्साधुः ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ’ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ‘ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ‘ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಭ್ಯೋ ವಾ’ ಎಂಬ ಪಾಠನಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ‘ಸ್ಮಾತ್’ ಮತ್ತು ‘ಸ್ಮಿನ್’ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ‘ಸ್ಮಾತ್’ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೆ ‘ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್’ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ, ಬಾರದಿದ್ದರೆ ‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - सप्तमे “अन्यार्थश्च परामर्शः” इत्यत्र “इतरपरामर्शात्स इति चेत्” इति शङ्कितस्य यं ज्योतिराख्यं भगवन्तमभिसम्पद्य जीवस्त्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते स एष आत्मेति परमात्मानमेवैष इति परामृश्य तस्यात्मत्वोत्त्याऽन्यार्थत्वेन परामर्शोपपत्तेरुक्तत्वात्पुंलिङ्गतायाश्च समर्थनादिति भावः ।

‘ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ’ ಎಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ‘ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್’ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನೇಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜೀವನು ತನ್ನಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ‘ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

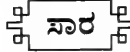
**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅಶ್ವಮೇ “ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದ್ಕುತ್ಮ” ಇತ್ಯತ್ರ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವೇನಾಲ್ಪ-  
ಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಶಾಙ್ಕಚ “ಅರ್ಮಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್” ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ “ವ್ಯೋಮವತ್”  
ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪ್ಯಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಯತ್ವರೂಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಸ್ಮಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಓಂ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ’ ಎಂಬುದು ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥಾನದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ, ‘ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯೋಮದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಮಾರಣೇಽಭ್ಯಧಿಕಾಶಾಙ್ಕಾತತ್ಪರಿಹಾರಯೋರಿತಿ ಪರಾಂ “ನವ್ಯೋಮವದೀಶ್ವರಸ್ಯ”  
ಇತಿ ಡೀಕಾಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ನಚೇತಿ ॥ ಅಂಶೋಽಪಿ ಪೂರ್ಣ ಇತಿ ॥ ವಿಶ್ವತಶ್ಚಭುರೀತ್ಯಾದೀರಿತಿ  
ಭಾವಃ । ವಿವೃತಂ ಚಾವಯವಸ್ಯ ಪೂರ್ಣತ್ವಮಾನಂದಮಯನಯೇ ॥

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಮಾರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು, ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ‘ನ ವ್ಯೋಮವದೀಶ್ವರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತೋಽಪಿ ಪೂರ್ಣಂ ಎಂದರೆ ‘ವಿಶ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ಅಂಶವೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಭಗವಂತನ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** ಹೇತುಸಾಧಕಹೇತುತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಸಾಧಕಂ  
ಸುಸಗಮ್ಯತ್ವಮ್ । ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗತ್ವಸಾಧಕಮರ್ಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಮಿತಿ  
ಭಾವಃ । ಸ್ವಪಕ್ಷವಾಧಕೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷವಾಧಕೇ । ಪರಪಕ್ಷಸಾಧಕೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕೇ ।  
ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ । ನನು ಚಾಚಿಂತ್ಯಶಾಕ್ತಿಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕೇಽರ್ಥೇ ಕಲ್ಪಯತೇ । ನಚ  
ಪೂರ್ಣಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯ ದಹರಸ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಮಿತಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಏಷ ಇತಿ ॥ ನನು ವಿರುದ್ಧಂ ಪ್ರಮಾಣೇನಾಪಿ  
ಕಥಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಗುಣಾ ಇತಿ ॥



ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥಾನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮೊದಲರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಸ್ಥಾನಾದವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವರ್ಣನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅನಂತರವೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪರಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ; ಈ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಾಧಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. 'ಉತ್ತರಾಚ್ಚೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ಮು' ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅನ್ಯರ್ಥಾಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವಗತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಂತನು ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನೋ, ಅದರಂತೆ ಅವನ ಅಂಶವೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.



## ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರಾನೈ: ಕೈಶ್ವಿಚೋಕ್ತಂ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶತ್ವೇ ಜೀವತ್ವೇ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತ: । ಸೂತ್ರೇ ದಹರಪದಂ ಚ ಪ್ರಥಮಾಂತಂ ನತು ಸಸಮ್ಯಂತಮಿತಿ ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಪದವು ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, 'ದಹರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ರಮಾಂತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ । ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತ:' ಇತಿ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯ-  
ತ್ವಾಧುತ್ಯಯೋಗಾತ್ ।

ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

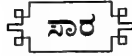
ಪ್ರಕಾಶ: -

ಅತ್ರಾನೈ: ಕೈಶ್ವಿಚೇತಿ ॥ ಅನ್ಯೇಷಾಮಯಂ ಭಾವ: । ಅಥ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತೋ ದಹರಾಕಾಶ: ಕಿಂ ಭೂತಾಕಾಶ ಉತ ಜೀವೋಽಥ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಂಶಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶೋ ರೂಢತ್ವಾತ್ "ಯಾವಾನ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರಿಕಾವಕ್ಷಿತ್ರನಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯ-  
ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶೋನೋಪಮಿತತ್ವಾತ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯೋಪಚಾರೇಣೋಪಪತ್ತೇರ್ಭೂತಾಕಾಶ ಉತ ದಹರಾಕಾಶ ಇತ್ಯೇಕ: ಪಕ್ಷ: ।

ವಿವರಣೆ - ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರಾನೈ: ಕಶ್ಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೋ, ಜೀವಪರವೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.





ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವರ್ಣನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅನಂತರವೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪರಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ; ಈ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವವು ಬರುವುದೆಂದು ಸಾಧಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ಮು' ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅನ್ಯರ್ಥಾಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಅರ್ಭಕೌಶಸ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವಗತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಂತನು ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನೋ, ಅದರಂತೆ ಅವನ ಅಂಶವೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.



## ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರಾನೈಃ ಕೈಶ್ಚಿತ್ತೋಕ್ತಂ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶತ್ವೇ ಜೀವತ್ವೇ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ಸೂತ್ರೇ ದಹರಪದಂ ಚ ಪ್ರಥಮಾಂತಂ ನತು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಮಿತಿ ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಪದವು ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, 'ದಹರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ । ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಇತಿ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯ-  
ತ್ವಾಛುತ್ಯಯೋಗಾತ್ ।

ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

ಅತ್ರಾನೈಃ ಕೈಶ್ಚಿತ್ತೇತಿ ॥ ಅನ್ಯೇಷಾಮಯಂ ಭಾವಃ । ಅಥ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತೋ ದಹರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ಭೂತಾಕಾಶಃ ಉತ ಜೀವೋಽಥ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಂಶಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶೋ ರೂಢತ್ವಾತ್ "ಯಾವಾನ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರಿಕಾವಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯ-  
ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶೋನೋಪಮಿತತ್ವಾತ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯೋಪಚಾರೇಣೋಪಪತ್ತೇರ್ಭೂತಾಕಾಶಃ ಏವ ದಹರಾಕಾಶಃ ಇತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ವಿವರಣೆ - ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರಾನೈಃ ಕೈಶ್ಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೋ, ಜೀವಪರವೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ರೂಢವಾಗಿದೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अयं चाकाशशब्दस्य "तल्लिङ्गात्" इत्यादौ रूढित्यागस्याश्रितत्वाद्वाक्य-  
शेषगतबहुतरश्रुतिलिङ्गादिविरोधाद् गत्यन्तरसम्भवेऽगतिकस्य स्वनैव स्वस्योपमेय-  
त्वस्यायोगाच्च भूतपक्षस्तुच्छ इति जीव एव दहर इति पक्षान्तरमुक्तम् ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಬಾರದೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ - ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಾಗಷ್ಟೇ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೊಂದಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ದಹರಾಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथा हि । जीवं प्रति देहस्य ब्रह्मपुराशब्दोक्तपुरत्वं युज्यते । जीवस्य परिच्छिन्नत्वेन "ब्रह्मपुरे" इति सप्तमीनिर्दिष्टाधारं प्रत्याधेयत्वसम्भवात् ।

ಅದು ಹೀಗೆ - ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವು ಪುರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇಹದಿಂದ ಬೃಂಹಿತನಾದ ಕಾರಣ ಜೀವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವು ಆಧಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪುರವೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಜೀವನು ಆಧೇಯನಾಗಬಹುದು. ಜೀವನು ಆಧೇಯನಾದಾಗ ದೇಹವು ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - देहस्य जीवकर्माजितत्वेन तत्सम्बन्धविशेषसद्भावाज्जीवस्य ब्रह्मणः  
पुरमिति षष्ठ्युक्तसम्बन्धोपपत्तेः ।

ದೇಹವು ಜೀವನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನ ಸಂಬಂಧವಿಶೇಷವನ್ನೂ ದೇಹಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಮ್' ಎಂಬ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ಸ್ವಮಹಿಮಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಸ್ಯ ತದಾಧೇಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ತದಾರ್ಜಿತಕರ್ಮ-  
ಶून್ಯತ್ವಾच्च ದೇಹಸ್ಯ ತದೀಯತಾವ್ಯಪದೇಶಾಯೋಗಾತ್ ।

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೇಹವು ಆಧಾರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಸ್ವಮಹಿಮಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' ಎಂಬಂತೆ ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನು ಇರುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ದೇಹದ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವಂತಹ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

1

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ದೇಹಬೃಹಣಾದಿನಾ ಜೀವೇಽಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ।  
ನೀರೂಪತ್ವಾದಿನಾ ಸಾದೃಶ್ಯನಿಮಿತ್ತೇನ ಗೌಣಸ್ಯಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಜೀವೇಽಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ।

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ದೇಹದಿಂದ ಬೃಂಹಿತನಾದ ಕಾರಣ (ಕೂಡಿದ ಕಾರಣ) ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ರೂಪವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ರೂಪವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ರೂಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच राजपुरे स्वगृहे चैत्र इव जीवस्वामिके देहाख्यपुरे स्ववेश्मनि  
हृत्पुण्डरीक आकाशाख्यं ब्रह्म वर्ततामिति वाच्यम् ।

ರಾಜನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮನೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಚೈತ್ರನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನ ಪಟ್ಟಣ ಎಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಮನೆಗಳಲ್ಲೂ ಚೈತ್ರನೇ ಇರಬೇಕೆಂದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಈ ದೇಹವು ಜೀವನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೆ 'ಪುಂಡರೀಕ' ಎಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशे" इत्यत्रास्मिन्निति निर्दिष्टा-  
धारत्वस्याधेयाकाङ्क्षायां ब्रह्मपुरशब्दसन्निधापितपुरस्वामिनो जीवस्यैवाधेयत्वेना-  
न्वयादिति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. 'ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಧಾರತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಧಾರತ್ವವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಆಧೇಯದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಪುರಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಜೀವನೇ ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ ಆಧೇಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತದುಕ್ತಂ ಭಾಮತ್ಯಾ -

ಅಧೇಯತ್ವಾದಿಶೋಷಾಚ್ಚ ಪುರಂ ಜೀವಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತೇ |

ದೇಹೋ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯುಕ್ತೋ ಹೇತುರ್ದ್ರವಿಯೋಗತಃ || ಇತಿ |

ಎವಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

ಇದನ್ನೇ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ -

ಆಧೇಯತ್ವಾದಿಶೇಷಾಚ್ಚ ಪುರಂ ಜೀವಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತೇ |

ದೇಹೋ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯುಕ್ತೋ ಹೇತುರ್ದ್ರವಿಯೋಗತಃ ||

ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಆಧೇಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತತ್ವವೆಂಬ ಸಂಬಂಧ ವಿಶೇಷವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಧೇಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತತ್ವವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ प्रधानतया तदनुसारेणाप्रधानषष्ठ्यर्थ-  
सम्बन्धस्य नेयत्वात्

'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವಾದ ವಿಶೇಷವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥ ರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ब्रह्मणो देह एवोपलब्ध्या तस्य देहेन सहोपलब्धिद्वारकसम्बन्ध-  
सम्भवादाधारपरसप्तम्या अपि प्रथमश्रुतब्रह्मशब्दानुसारेण ब्रह्मोपलब्ध्याधारपरत्वात्

ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇಹದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಉಪಲಬ್ಧನಾಗಬೇಕು. ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವಾಗ ಭೂತಲದ ಜೊತೆಗೆ ಹೇಗೆ ತೋರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಲಬ್ಧನಾಗುವಾಗ ದೇಹದ ಜೊತೆಗೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ದೇಹಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಆಧಾರ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಲಬ್ಧಿಗೆ ದೇಹವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಬ್ರಹ್ಮಪುರಸ್ಕ ಜೀವಪುರತ್ವೇಽಪಿ ವಾ ರಾಜಪುರೇ ಚೈತ್ರ ಸದ್ರವಜ್ಜೀವಪುರೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಸದ್ರಹತ್ಪುಂಡರೀಕಸಮ್ಮವಾತ್

ಬ್ರಹ್ಮಪುರವು ಜೀವಪುರವೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ರಾಜನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರನ ಮನೆಯಿರುವಂತೆ ಜೀವನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆಯಿರಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನೆಯೆಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ಸನ್ನಿಧಾನಸ್ಯ ಚೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗತಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗೈರ್ಬಾಧಿಸಮ್ಮವಾದ್‌ಹರೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ  
ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ ।

ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಜೀವನು ಉಪಸ್ಥಿತನಾದರೂ ಸಹ ಬಾಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ದಹರ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उक्तं च भामत्यां

उपलब्धेरधिष्ठानं ब्रह्मणो देह इष्यते ।

तेनासाधारणत्वेन देहो ब्रह्मपुरं भवेत् ॥ इति ।

ಇದನ್ನೇ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ -

ಉಪಲಬ್ಧೇರಧಿಷ್ಠಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದೇಹ ಇಷ್ಯತೇ ।

ತೇನಾಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ದೇಹೋ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ಭವೇತ್ ॥

ಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಲಬ್ಧಿಗೆ ದೇಹವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ದೇಹಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಕಾರಣ ದೇಹವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಇಷ್ಟು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - केषाञ्चिदहराकाश एव पूर्ववत्संशये आकाशशब्दस्य भूते प्रसिद्धे:  
“तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्” इत्यन्यस्यैवान्वेष्टव्यत्वोक्तेर्दहरस्य ब्रह्मत्वायोगाच्च  
भूताकाश इत्येकः पूर्वपक्षः ।

ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೋ, ಜೀವನೋ, ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಕಾಶ: - सम्प्रसादवाक्ये जीवप्रतीतेस्तस्यैव चोत्तरत्रेन्द्रविरोचनयोर्हिरण्यगर्भ-  
संवादाख्यायिकायां “य आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिनाऽपहतपाप्मत्वादप्रतीतिश्च  
जीव इति द्वितीयः ।

ಸಂಪ್ರಸಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವ ಕಾರಣ, ಅಂತಹ ಜೀವನ ಪ್ರತೀತಿ ಮುಂದಿನ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಇಂದ್ರವಿರೋಚನರಿಗೂ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ  
ಸಂವಾದದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಇರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನೇ  
ದಹರಾಕಾಶನನಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಕಾಶ: - एवं प्राप्ते “किं तदत्र विद्यते” इति प्रश्ने “यावान्वा” इत्यादिना  
“एतत्सत्यं ब्रह्मपुरम्” इत्यन्तेन दहरस्यातिमहत्त्वसर्वाश्रयत्वाद्युत्त्वा  
“तस्मिन्कामास्समाहिताः” इत्याकाशान्तर्वर्तिनः कामा अन्वेष्टव्या इति प्रतिपाद्य  
कोऽयं दहर इति निर्दिष्टः, के तदाश्रया अन्वेष्टव्या इत्यपेक्षायां “एष  
आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यारभ्य “सत्यसङ्कल्पः” इत्यन्तेनाकाशशब्दनिर्दिष्टः  
परमात्मा, तदाश्रिता अन्वेष्टव्या: कामा अपहतपाप्मत्वादय इत्युत्त्वा  
“तद्यदात्मानमनुविद्य” इत्यादिना “कामचारो भवति” इत्यन्तेनान्वेष्टव्याधारतया  
प्रतिज्ञात आकाशः परमात्मा तद्विशेषणीभूता अन्वेष्टव्या: कामा अपहतपाप्मत्वादय  
इत्युपसंहाराच्च न भूताकाशो दहरः ।

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದಾಗ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ - 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ  
'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಎತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ತನಕ  
ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅತಿಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾ  
ಸಮಾಹಿತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು  
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ 'ದಹರಾಕಾಶ' ಎಂದರೆ ಯಾರು? ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು  
ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ ? ಅಂತಹ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುನಃ  
ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ; 'ಯ ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ'  
ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆ  
ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾಮನೆಗಳೆಂದರೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ  
'ತದ್ಯದಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ 'ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯತನಕ ಅನ್ವೇಷಣೆ  
ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ  
ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ

ಮೊದಲಿಂದ ಕೊನೆಯ ತನಕ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ದಹರವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नापि जीवः । प्रजापतिवाक्ये कर्मपरवशतया जाग्रदाद्यवस्थाभि-  
स्तिरोहिता पहतपाप्मत्वादिगुणकस्य परमात्मोपसत्तिमतस्त त्प्रसादाविर्भूतगुणकस्य  
प्रत्यगात्मनः प्रतिपादितत्वेऽपि पूर्ववाक्येऽतिरोहितनिरुपाधिकापहतपाप्मत्वादि-  
गुणकत्वेन जीवेऽसम्भाव्यमानजगद्विधारणसर्वचिदचिद्वस्तुनियमनाद्यनन्तगुणकत्वेन  
दहराकाशस्य प्रतिपन्नतया दहरो ब्रह्मेति सिद्धान्त इति ।

ಜೀವನೂ ಸಹ ದಹರ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರದೇವರು ಹಾಗೂ ವರೋಚನ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿರತಕ್ಕಂಥವು. ಜಾಗ್ರದಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿವೆ. ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆವಿರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನನಿಸಿದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳು ಜೀವವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅತಿರೋಹಿತವಾದ ಪರ-ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ದಿ ಗುಣಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಗದ್ವಿಧಾರಣ, ಸರ್ವಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತು ನಿಯಮನ, ಮುಂತಾದ ಈ ಯಾವ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತಗುಣಕತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्रावान्तरवैलक्षण्यमल्पं विहाय दूष्यांशमात्रं साधारण्येनानुबदति -  
बहरेति ॥

ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಶರೀರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಅವಾಂತರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ. ಅಂತಹ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೇ, ದೂಷಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಭಯಮತಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदवादि भामत्यां भूतपक्षस्तुच्छ इति तदयुक्तम् । 'तल्लिङ्गात्' इत्यत्र  
निरवकाशब्रह्मलिङ्गेन रूढित्यागेऽपि इह प्रागुक्तनिरवकाशसुषिरश्रुतिरूपसमाख्या-  
विरोधेन वाक्यशेषस्थापहतपाप्मत्वादिधर्माणां पूर्वं चन्द्रिकोक्तदिशा भूताकाशे



ಸಾವಕಾಶತ್ವೇನ ವೈಷಮ್ಯಾತ್ ।

ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವಿದ್ದಾಗ ರೂಢಿಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಾಕೃತೇಷದಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಒಹಳ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** बाह्याभ्यन्तरत्वोपाधिनाऽऽकाशभेदेनोपमानसम्भवाच्च । आकाश-  
शब्दस्य जीवेऽस्वारस्याच्च ।

ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಮಾನ-ಉಪಮೇಯಭಾವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಒಂದೇ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಬಾಹ್ಯ' ಮತ್ತು 'ಅಭ್ಯಂತರ' ಎಂಬೆರಡು ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಅಭ್ಯಂತರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ನೀಡಿದರೆ ಏನೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ನಿಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ ಹೊರತು, ಭೂತಾಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यदपि मतद्वयेऽप्याकाशस्य जीवत्वेन पूर्वपक्षान्तरकरणं तदप्यसाधु ।  
भूते रूढस्याकाशशब्दस्य जीवेऽस्वारस्यात् ।

ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಜೀವವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದೆವು. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವನ್ನು ಹೀಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** सम्प्रसादवाक्यादावुत्तरत्रापहतपाप्मत्वादिना जीवप्रतीत्यादिना  
पूर्ववाक्ये तस्य ग्राह्यत्वेऽपि आकाशान्तर्वर्तित्वेनापि जीवग्रहणसम्भवे  
दहराकाशत्वेनैव तस्य ग्रहणे प्रमाणाभावात् ।

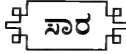
ಸಂಪ್ರಸಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತೀತನಾಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಜೀವನಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜೀವನು ದಹರಾಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - य एष आत्मेत्याद्युत्तरवाक्ये दहराकाशस्यस्यैव परामर्शसम्भवेन दहरस्य परामर्शे प्रमाणाभावाच्चेत्यादिपूर्वपक्षदोषस्य स्फुटत्वात्तमुपेक्ष्य सिद्धान्तांशमात्रं मतद्वयेऽपि दूषयति - दहराकाशस्येति ॥

'ಯ ಏಷ ಆತ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರು ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ದೋಷಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದೇ ಇಬ್ಬರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಂಶದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.



ಅದ್ವೈತಿಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ - 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' 'ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್' 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಖಂಡದ ಮಂತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಷಯವಾತ್ಮಕ.

ಇಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಪದವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಜೀವಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಜೀವವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ 'ಪುರ' ಎಂದರೆ, ದೇಹವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ರೂಪಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ರೂಪಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶರೀರವು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಾರಣ, ದೇಹವು ಬ್ರಹ್ಮಪುರವೆನಿಸಿದೆ. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ್ದರಿಂದ, ರಾಜನು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಜೀವನು ಈ ಶರೀರದ ಹೃದಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪಶ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಮಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂಬರ್ಥವೇ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು; ಜೀವನ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರನು ವಾಸ ಮಾಡುವಂತೆ ಜೀವನ ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಪರಿಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರಿಮಿತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರೇ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ - 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬುದೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೃದಯಸ್ಥಿತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರಸಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವನೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಾಮಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ 'ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅತಿಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ವಿತ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆನ್ನಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇವರೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಓದಬೇಕು. 'ದಹರಃ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಓದಬಾರದು. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರು ದಹರಾಕಾಶನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್' 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ಯಂತರಾಕಾಶಃ' 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದುವಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೃದಯಕಮಲವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹೃದಯಪದ್ವಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

● ● ● ● ●

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರೋಕ್ತಂ ಪರೈಃ ತस्ಮಿನ್ಯದಂತರೀತಿ ತच्छಬ್ದೇನ ಹೃತಪುಂಡರೀಕಮೇವ ಪರಾಮೃಷ್ಯ  
ತದಂತರ್ಗತದಹರಸ್ಯೈವ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವಾದಿ ಉಚ್ಯತೇ ।'

(೧) ಶಾಙ್ಕರಭಾಷ್ಯಮ್ -

ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॥ ೧೪ ॥

ದಹರಃ ಕೌ ವಿಯಜಿವೌ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಽಽಕಾಶಶಬ್ದತಃ ।

ವಿಯತ್ ಸ್ಯಾದಥವಾಲ್ಪತ್ವಶ್ರುತೇರ್ಜಿವೌ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥

ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶೋಪಮಾನೇನ ಯುಭೂಪಾದಿಸಮಾಹಿತಃ ।

ಆತ್ಮಾಪಹೃತಪಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ಸೇತುತ್ವಾಚ್ ಪರೇಶ್ವರಃ ॥

‘ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶಮ್ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್  
ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾಚ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್ ।’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ಸಮಾಧಾಯತೇ । ತತ್ರ ಯೋಽಯಂ  
ದಹರೇ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕೇ ದಹರ ಆಕಾಶಃ ಶ್ರುತಃ ಸ ಕಿಂ ಭೂತಾಕಾಶೋಽಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾಽಥವಾ  
ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಸಂಶಯತೇ । ಕುತಃ ಸಂಶಯಃ? ಆಕಾಶಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್ । ಆಕಾಶಶಬ್ದೋ ಹ್ಯಯಂ  
ಭೂತಾಕಾಶೋ ಪರಸ್ಮಿನ್ಚ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೋ ದೃಶ್ಯತೇ । ತತ್ರ ಕಿಂ ಭೂತಾಕಾಶ ಏವ ದಹರಃ ಸ್ಯಾತ್? ಕಿಂವಾ  
ಪರಃ? ಇತಿ ಸಂಶಯಃ । ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಿತಿ ಕಿಂ ಜೀವೋಽತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮಾ ತಸ್ಯೇದಂ ಪುರಂ ಶರೀರಂ  
ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಥವಾ ಪರಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಿತಿ । ತತ್ರ ಜೀವಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ವಾಽನ್ಯತರಸ್ಯ  
ಪುರಸ್ವಾಮಿನೋ ದಹರಾಕಾಶತ್ವೇ ಸಂಶಯಃ । ತತ್ರಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶೋ ರೂಢತ್ವಾಙ್ಮೂತಾಕಾಶ ಏವ  
ದಹರಶಬ್ದ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ತಸ್ಯ ಚ ದಹರಾಯತನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದಹರತ್ವಮ್ । ‘ಯಾವಾನ್ ವಾ  
ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ದಹಯ ಆಕಾಶಃ’ ಇತಿ ಚ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಭಾವಕೃತಮೇದಸ್ಯೋಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವಃ  
ಛಾಬಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ತಃ ಸಮಾಹಿತಮ್, ಅವಕಾಶಾತ್ಮನಾಕಾಶಸ್ಯೈಕತ್ವಾತ್ । ಅಥವಾ ಜೀವೋ  
ದಹರ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದಾತ್ । ಜೀವಸ್ಯ ಹಿಂ ಪುರಂ ಸಂಕ್ಷರೀರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ । ತಸ್ಯ  
ಸ್ವಕರ್ಮಣೋಪಾರ್ಜಿತತ್ವಾತ್ । ಭಕ್ತಿಯಾ ಚ ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಮ್ । ನಹಿ ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಶರೀರೇಣ  
ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಃ ಸಂಬಂಧೋಽಸ್ತಿ । ತತ್ರ ಪುರಸ್ವಾಮಿನಃ ಪುರೈಕದೇಶೋಽವಸ್ಥಾನಂ ದೃಢಂ ಯಥಾ ರಾಜಃ ।  
ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಶ್ಚ ಜೀವಃ, ಮನಶ್ಚ ಪ್ರಾಣೇಣ ಹೃದಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತ್ಯತೋ ಜೀವಸ್ಯೈವೇದಂ ಹೃದಯೇಽಂತರವಸ್ಥಾನಂ  
ಸ್ಯಾತ್ । ದಹರತ್ವಮಪಿ ತಸ್ಯೈವ ಆರಾಘೋಪಮಿತತ್ವಾದವಕಲ್ಪತೇ । ಆಕಾಶೋಪಮಿತತ್ವಾದಿ ಚ  
ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವಿವಕ್ಷಯಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ನವಾತ್ರ ದಹರಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯತ್ವಂ ಚ

श्रूयते । 'तस्मिन् यदन्तः' इति परविशेषणत्वेनोपादानादिति । अत उत्तरं ब्रूमः—  
परमेश्वर एवात्र दहराकाशो भवितुमर्हति न भूताकाशो जीवो वा । कस्मात्? उत्तरेभ्यो  
वाक्यशेषगतेभ्यो हेतुभ्यः । तथाहि — अन्वेष्टव्यतयाभिहितस्य दहरस्याकाशस्य 'तं चेद्  
ब्रूयुः' इत्युपक्रम्य 'किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यम्' इत्येवमाक्षेपपूर्वकं  
प्रतिसमाधानवचनं भवति । 'स ब्रूयाद् यावान्वा अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाश  
उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते' इत्यादि । तत्र पुण्डरीकदहरत्वेन  
प्राप्तदहरत्वस्याकाशस्य प्रसिद्धाकाशौपम्येन दहरत्वं निवर्तयन् भूताकाशत्वं दहरस्याकाशस्य  
निवर्तयतीति गम्यते । यद्यप्याकाशशब्दो भूताकाशे रूढस्तथापि तेनैव तस्योपमा  
नोपपद्यत इति भूताकाशशब्दा निवर्तिता भवति ।

नन्वेकस्याप्याकाशस्य बाह्याभ्यन्तरत्वकल्पितेन भेदेनोपमानोपमेयभावः सम्भवतीत्युक्तम् ।  
नैवं सम्भवति । अगतिका हीयं गतिः, यत्काल्पनिकभेदाश्रयणम् । अपिच कल्पयित्वापि  
भेदमुपमानोपमेयभावं वर्णयतः परिच्छिन्नत्वादभ्यन्तराकाशस्य न बाह्याकाश-  
परिमाणत्वमुपपद्येत । ननु परमेश्वरस्यापि 'ज्यायानाकाशाद्' इति श्रुत्यन्तरान्नैवाकाश-  
परिमाणत्वमुपपद्यते । नैष दोषः । पुण्डरीकवेष्टनप्राप्तदहरत्वनिवृत्तिपरत्वाद् वाक्यस्य न  
तावत्त्वप्रतिपादनपरत्वम् । उभयप्रतिपादने हि वाक्यं भिद्येत । नच कल्पितभेदे  
पुण्डरीकवेष्टित आकाशैकदेशे द्यावापृथिव्यादीनामन्तः समाधानमुपपद्यते । 'एष  
आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः'  
इति चात्मत्वापहतपाप्मत्वादयश्च गुणा न भूताकाशे सम्भवन्ति । यद्यप्यात्मशब्दो जीवे  
सम्भवति तथापीतरेभ्यः कारणेभ्यो जीवाशङ्काऽपि निवर्तिता भवति । नह्युपाधिपरिच्छिन्नस्य  
याराग्रोपमितस्य जीवस्य पुण्डरीकवेष्टनकृतं दहरत्वं शक्यं निवर्तयितुम् । ब्रह्माभेदविवक्षया  
जीवस्य सर्वगतत्वादि विवक्ष्येतेति चेत् । यदात्मतया जीवस्य सर्वगतत्वादि विवक्ष्येत,  
तस्यैव ब्रह्मणः साक्षात् सर्वगतत्वादि विवक्ष्यतामिति युक्तम् ।

यदप्युक्तं ब्रह्मपुरमिति जीवेन पुरस्योपलक्षितत्वाद् राज्ञ इव जीवस्यैवेदं पुरस्वामिनः  
पुरैकदेशवर्तित्वमस्त्विति । अत्र ब्रूमः — परस्यैवेदं ब्रह्मणः पुरं सच्छरीरं ब्रह्मपुरमित्युच्यते,  
ब्रह्मशब्दस्य तस्मिन्मुख्यत्वात् । तस्याप्यस्ति पुरेणानेन सम्बन्धः, उपलब्ध्यधिष्ठानत्वात् ।  
'स एतस्माज्जीवघनात् परात्परं पुरिषायं पुरुषमीक्षते' 'स वा अयं पुरुषः सर्वासु पूर्णं  
पुरिषायः' इत्यादिश्रुतिभ्यः । अथवा जीवपुर एवास्मिन् ब्रह्म सन्निहितमुपलक्ष्यते । यथा  
शालग्रामे विष्णुः सन्निहित इति तद्वत् । 'तद् यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयते एवमेवामुत्र  
पुण्यचितो लोकः क्षीयते' इतिच कर्मणामन्तवत्फलत्वमुक्त्वा 'अथ य इहात्मानमनुविध  
व्रजन्त्येतांश्च सत्यान्कामांस्तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति' इति

ಪ್ರಕೃತದಹರಾಕಾಶವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನಂತಫಲತ್ವಂ ವದನ್ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಮಸ್ಯ ಸೂಚಯತಿ ।

ಯದಪ್ಯेतದ್ಭೂತಮ್, ನ ದಹರಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯತ್ವಂ ಚ ಶ್ರುತಮ್, ಪರಿವಿಶೇಷಣ-  
ತ್ವೇನೋಪಾದಾನಾದಿತಿ । ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ - ಯಥಾಕಾಶೋ ನಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವೇನೋಕ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾ-  
ಶಾಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾಥಾಕಾಶಸ್ವರೂಪಪ್ರದರ್ಶನಂ ನೋಪಯುಜ್ಯೇತ । ನನ್ವೇತದಪ್ಯಂತ-  
ರ್ವರ್ತಿವಸ್ತುಸದ್ಭಾವಪ್ರದರ್ಶನಾಯೈವ ಪ್ರದರ್ಶಯತೇ । 'ತಂ चेದ್ ಬ್ರೂಯದಿದಮस्ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ  
ವೇಷಮ್ ದಹರೋಽस्ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯಮ್ ಯದ್ವಾಚ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್'  
ಇತ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಪರಿಹಾರಾವಸರ ಆಕಾಶೋಪಮ್ಯೋಪಕ್ರಮೇಣ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಮಂತಃಸಮಾಹಿತತ್ವಾದ-  
ರ್ಶನಾತ್ । ನೈತದೇವಮ್ । एवं ಹಿ ಸತಿ ಯದಂತಃ ಸಮಾಹಿತಂ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ, ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್,  
ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಚೋಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ರ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ । 'ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ'  
'ಎಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತಿ ಹಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸಮಾಧಾನಾಧಾರಮಾಕಾಶಮಾಕೃಷ್ಯ 'ಅಥ  
ಯ ಇಹಾತ್ಮಾನಮನುವಿಧಿ ಬ್ರಜಂತ್ಯೇತಾಂಚ ಸತ್ಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್' ಇತಿ ಸಮುಚ್ಚಾರ್ಯೇನ ಚಶಬ್ದೇನಾತ್ಮಾನಂ  
ಕಾಮಾಧಾರಮಾಶ್ರಿತಾಂಚ ಕಾಮಾನ್ ವಿಜ್ಞೇಯಾನ್ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋ ದರ್ಶಯತಿ । ತಸ್ಮಾದ್ವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮೇಽಪಿ ದಹರ  
ಎವಾಕಾಶೋ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕಾಧಿಷ್ಠಾನಃ ಸಹಾನಂತಃಸ್ಥೈಃ ಸಮಾಹಿತೈಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿभिಃ ಸತ್ಯೈಶ್ಚ ಕಾಮೈರ್ವಿಜ್ಞೇಯ  
ಉಕ್ತ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ । ಸ ಚೋಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಹೇತುಭ್ಯಃ ಪರಮೇಶ್ವರ ಇತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಮ್ ॥ ೧೫ ॥

ದಹರಃ ಪರಮೇಶ್ವರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಹೇತುಭ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತ ಏವೋತ್ತರೇ ಹೇತವ ಇದानीಂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಂತೇ । ಇತಶ್ಚ  
ಪರಮೇಶ್ವರ ಏವ ದಹರಃ, ಯಸ್ಮಾದ್ ದಹರವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಪ್ರತಿಪಾದಕೌ ಗತಿಶಬ್ದೋ ಭವತಃ  
'ಇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹರ್ಗಂಚ್ಛಂತ್ಯಾ ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಇತಿ । ತತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ದಹರಂ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದೇನಾಭಿಧಾಯ ತದ್ವಿಷಯಾ ಗತಿಃ ಪ್ರಜಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಾಂ ಜೀವಾನಾಮಮಭಿಧೀಯಮಾನಾ ದಹರಸ್ಯ  
ಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ಗಮಯತಿ । ತಥಾ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕಾಧಿಷ್ಠಾನಾಂ ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥಾಪಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಂ ಗಮನಂ ದೃಢಂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ  
'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯೇವಮಾದೌ । ಲೋಕೇಽಪಿ ಕಿಲ ಗಾಢಂ ಸುಷುಪ್ತಮಾಚಕ್ಷತೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಭೂತೋ ಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ಗತ ಇತಿ । ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತೇ ದಹರೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೋ  
ಜೀವಭೂತಾಕಾಶಶಬ್ದಾಂ ನಿವರ್ತಯನ್ ಬ್ರಹ್ಮತಾಮಸ್ಯ ಗಮಯತಿ । ನನು ಕಮಲಾಸನಲೋಕಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದೋ  
ಗಮಯೇತ್ । ಗಮಯೇದ್ ಯದಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವೃತ್ತಿ ವ್ಯುತ್ಪದ್ಯತೇ । ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವೃತ್ತಿ  
ತು ವ್ಯುತ್ಪಾದಕಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇತಿ ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯಿಷ್ಯತಿ । ಏತದೇವ  
ಚಾಹರಹರ್ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಮನಂ ದೃಢಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವೃತ್ತಿಪರಿಗ್ರಹೇ ಲಿಙ್ಗಮ್ ।  
ನಹೃದಯಪುಂಡರೀಕಾಧಿಷ್ಠಾನಾಂ ಪ್ರಜಾಃ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಸತ್ಯಲೋಕಾಖ್ಯಂ ಗಂಚಂತೀತಿ ಶಕ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಮ್ ॥ ೧೫ ॥

ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪುಲಬ್ಧೇಃ ॥ ೧೬ ॥

ಧೃತೇಶ್ಚ ಹೇತೋಃ ಪರಮೇಶ್ವರ ಏವಾಯಂ ದಹರಃ । ಕಥಮ್? 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತಿ ಹಿ  
ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಕಾಶೋಪಮ್ಯಪೂರ್ವಕಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಸಮಾಧಾನಮುಕ್ತವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಚಾತ್ಮಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯಾಪಹತ-

पाप्मत्वादिगुणयोगं चोपदिश्य तमेवानतिवृत्तप्रकरणं निर्दिशति 'अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकानामसम्भेदाय' (छा. ८-४-१) इति । तत्र विधृतिरित्यात्मशब्द-सामानाधिकरण्याद्विधारयितोच्यते, क्वचिः कर्तरि स्मरणात् । यथोदकसन्तानस्य विधारयिता लोके सेतुः क्षेत्रसम्पदामसम्भेदाय, एवमयमात्मैषामध्यात्मादिभेदभिन्नानां लोकानां वर्णाश्रमादीनां च विधारयिता सेतुरसम्भेदायासङ्करायेति । एवमिह प्रकृते दहरे विधारणलक्षणं महिमानं दर्शयति । अयञ्च महिमा परमेश्वर एव श्रुत्यन्तरादुलभ्यते 'एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः' इत्यादेः । तथान्यत्रापि निश्चिते परमेश्वरवाक्ये श्रूयते 'एष सर्वेश्वर एष भूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधारण एषां लोकानामसम्भेदाय' इति । एवं धृतेश्च हेतोः परमेश्वर एवायं दहरः ॥ १६ ॥

प्रसिद्धेश्च ॥ १७ ॥

इतश्च परमेश्वर एव 'दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः' इत्युच्यते । यत्कारणमाकाशशब्दः परमेश्वरे प्रसिद्धः । 'आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता' 'सर्वाणि हवा इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्ते' इत्यादिप्रयोगदर्शनात् । जीवे तु न कचिदाकाशशब्दः प्रयुज्यमानो दृश्यते । भूताकाशस्तु सत्यामप्याकाशशब्दप्रसिद्धानुपमानोपमेयभावाद्यसम्भवान्न ग्रहीतव्य इत्युक्तम् ॥ १७ ॥

इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॥ १८ ॥

यदि वाक्यशेषबलेन दहर इति परमेश्वरः परिगृह्येतास्तीतरस्यापि जीवस्य वाक्यशेषे परामर्शः 'अथ य एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत एष आत्मेति होवाच' इति । अत्र हि सम्प्रसादशब्दः श्रुत्यन्तरे सुषुप्तावस्थायां दृष्टत्वात् तदवस्थावन्तं जीवं शक्नोत्युपस्थापयितुम्, नार्थान्तरम् । तथा शरीरव्यपाश्रयस्यैव जीवस्य शरीरात्समुत्थानं सम्भवति । यथाकाशव्यपाश्रयाणां वाष्पादीनामाकाशात्समुत्थानम्, तद्वत् । यथा चादृष्टोऽपि लोके परमेश्वरविषय आकाशशब्दः परमेश्वरधर्मसमभिव्याहाराद् 'आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता' इत्येवमादौ परमेश्वरविषयोऽभ्युपगतः । एवं जीवविषयोऽपि भविष्यति । तस्मादितरपरामर्शाद्दहरोऽस्मिन्नन्तराकाश इत्यत्र स एव जीव उच्यत इति चेत् । नैतदेवं स्यात् । कस्मात्? असम्भवात् । नहि जीवो बुद्ध्याद्युपाधि-परिच्छेदाभिमानी सन्नाकाशेनोपमीयेत । नचोपाधिधर्मानभिमन्यमानस्यापहतपाप्मत्वादयो धर्माः सम्भवन्ति । प्रपञ्चितं चैतत् प्रथमसूत्रे । अतिरेकाशङ्कापरिहारायात्र तु पुनरुपन्यस्तम् । पठिष्यति चोपरिष्ठाद् 'अन्यार्थश्च परामर्शः' इति ॥ १८ ॥

उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ १९ ॥

ಇತರಪರಮಾರ್ಥಾ ಜೀವಾಶ್ಚಾ ಜಾತಾ ಸಾಽಸಮ್ಮವಾಚಿರಾಕೃತಾ । ಅಧೇದಾರ್ಣಿ ಮೃತಸ್ಯೇವಾಮೃತಸೇಕಾತ್  
ಪುನಃ ಸಮುತ್ಥಾನಂ ಜೀವಾಶ್ಚಾಪ್ಯಾಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾದ್ವಾಕ್ಯಾತ್ । ತತ್ರ ಹಿ 'ಯ  
ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗುಣಕಮಾತ್ಮಾನಮನ್ವೇಷ್ಯಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಚ  
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯ 'ಯ ಷೋಽಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತ ಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ನಕ್ಷಿಸ್ಥಂ ದ್ರಘಾರಂ ಜೀವಮಾತ್ಮಾನಂ  
ನಿರ್ದಿಶತಿ । 'ಏತಂ ತ್ವೇವ ತೇ ಭೂಯಽನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಿ' ಇತಿಚ ತಮೇವ ಪುನಃಪುನಃ ಪರಾಮೃಶ್ಯ 'ಯ ಷ  
ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹೀಯಮಾನಃಚರತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಇತಿ 'ತದ್ ಯತ್ರೈತತ್ಸುಪ್ತಃ ಸಮಸ್ತಃ ಸಂಪ್ರಸನ್ನಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ನ  
ವಿಜಾನಾತ್ಯೇವ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಚ ಜೀವಮೇವಾವಸ್ಥಾಂತರಗತಂ ವ್ಯಾಚಛೇ । ತಸ್ಯೈವ ಚಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ  
ದರ್ಶಯತಿ 'ತದೇಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ । 'ನಾಹಂ ಖಲ್ವಯಮೇವಂ ಸಂಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ  
ಜಾನಾತ್ಯಯಮಹಮಸ್ಮೀತಿ ನೋ ಏವೇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ' ಇತಿ ಚ ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥಾयाಂ ದೋಷಮುಪಲಬ್ಯ 'ಏತಂ  
ತ್ವೇವ ತೇ ಭೂಯಽನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಿ ನೋ ಏವಾನ್ಯತ್ರೈತತ್ಸ್ಮಾತ್' ಇತಿ ಚೋಪಕ್ರಮ್ಯ ಶರೀರಸಂಬಂಧನಿಂದಾಪೂರ್ವಕಂ  
'ಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಸ  
ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ ಜೀವಮೇವ ಶರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಿತಮುತ್ತಮಪುರುಷಂ ದರ್ಶಯತಿ । ತಸ್ಮಾದಸ್ತಿ ಸಂಭವೋ  
ಜೀವೇ ಪಾರಮೇಶ್ವರಾಣಾಂ ಧರ್ಮಾಣಾಮ್ । ಅತಃ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತಿ ಜೀವ ಏವೋಕ್ತ ಇತಿ  
ಚೇತ್ ಕश्ಚಿದ್ ಬ್ರೂಯಾತ್ । ತಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ 'ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಇತಿ । ತುಶಬ್ದಃ  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಃ । ನೋತ್ತರಸ್ಮಾದಪಿ ವಾಕ್ಯಾದಿಹ ಜೀವಸ್ಯಾಶ್ಚಾ ಸಂಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಸ್ಮಾತ್ ?  
ಯತಸ್ತತ್ರಾಪ್ಯಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪೋ ಜೀವೋ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ । ಆವಿರ್ಭೂತಂ ಸ್ವರೂಪಮಸ್ಯೇತ್ಯಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಃ ।  
ಭೂತಪೂರ್ವಗತ್ಯಾ ಜೀವವಚನಮ್ ।

ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ । 'ಯ ಷೋಽಕ್ಷಿಣಿ' ಇತ್ಯಕ್ಷಿಲಕ್ಷಿತಂ ದ್ರಘಾರಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯೋದಶರಾವಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೇನ  
ಶರೀರಾತ್ಮತಾಯಾ ವ್ಯುತ್ಥಾಪ್ಯ 'ಏತಂ ತ್ವೇವ ತೇ' ಇತಿ ಪುನಃಪುನಸ್ತಮೇವ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯತ್ವೇನಾಕೃಷ್ಯ ಸ್ವಪ್ನ-  
ಸುಷುಪ್ತೋಪನ್ಯಾಸಕ್ರಮೇಣ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಇತಿ ಯದಸ್ಯ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ  
ಸ್ವರೂಪಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತದ್ಭೂತಯೈನಂ ಜೀವಂ ವ್ಯಾಚಛೇ ನ ಜೀವೇನ ರೂಪೇಣ । 'ಯತ್ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪತ್ತವ್ಯಂ  
ಶ್ರುತಂ ತತ್ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ । ತಚ್ಚಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮಕಮ್, ತದೇವ ಚ ಜೀವಸ್ಯ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ಸ್ವರೂಪಂ  
'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೇಭ್ಯಃ, ನೇತರದುಪಾಧಿಕಲ್ಪಿತಮ್ । ಯಾವದೇವ ಹಿ ಸ್ಥಾಣಾವಿವ ಪುರುಷಬುದ್ಧಿಂ  
ದ್ವೈತಲಕ್ಷಣಾಮವಿಧಾಂ ನಿವರ್ತಯನ್ ಕೂಡಸ್ಥನಿತ್ಯದೃಕ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ಮಾನಮಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮೀತಿ ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ,  
ತಾವಜ್ಜೀವಸ್ಯ ಜೀವತ್ವಮ್ । ಯದಾ ತು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಮನೋಬುದ್ಧಿಸಹಜಾತಾದ್ ವ್ಯುತ್ಥಾಪ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಬೋಧ್ಯತೇ,  
ನಾಸಿ ತ್ವಂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಮನೋಬುದ್ಧಿಸಹಜಾತಃ, ನಾಸಿ ಸಂಸಾರಿ, ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ತದ್ ಯತ್ಸತ್ಯಂ ಸ ಆತ್ಮಾ ಚೈತ  
ನ್ಯಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪಸ್ತತ್ತ್ವಮಸೀತಿ, ತದಾ ಕೂಡಸ್ಥನಿತ್ಯದೃಕ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ್ಯಾಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾಘ-  
ಭಿಮಾನಾತ್ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಟನ್ ಸ ಏವ ಕೂಡಸ್ಥನಿತ್ಯದೃಕ್ಸ್ವರೂಪ ಆತ್ಮಾ ಭವತಿ । 'ಸ ಯೋ ಹ ವೈ ತತ್ಪರಮಂ  
ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ' (ಮುಂಡ. ೩-೨-೯) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ । ತದೇವ ಚಾಸ್ಯ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ  
ಸ್ವರೂಪಂ ಯೇನ ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ । ಕಥಂ ಪುನಃ ಸ್ವಂ ಚ ರೂಪಂ ಸ್ವೇನೈವ



ಚ ನಿಷ್ಪದತ ಇತಿ ಸಮ್ಭವತಿ ಕೂಡಸ್ಥನಿತ್ಯಸ್ಯ । ಸುವರ್ಣಾದೀನಾಂ ತು ದ್ರವ್ಯಾಂತರಸಂಪರ್ಕಾದಭಿಭೂತ-  
ಸ್ವರೂಪಾಣಾಮನಭಿವ್ಯಕ್ತಾಸಾಧಾರಣವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಕ್ಷಾರಪ್ರಕ್ಷೇಪಾದಿभिಃ ಶೋಧ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಭಿ-  
ನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನತು ತಥಾಽಽತ್ಮಚೈತನ್ಯಜ್ಯೋತಿಷೋ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಕೇನಚಿದಭಿಭವಃ  
ಸಮ್ಭವತ್ಯಸಂಸರ್ಗಿತ್ವಾದ್ ವ್ಯೋಮ ಇವ, ದೃಢವಿರೋಧಾच्च । ದೃಢಶ್ರುತಿಮತಿವಿಜ್ಞಾತಯೋ ಹಿ ಜೀವಸ್ಯ  
ಸ್ವರೂಪಮ್ । ತच्च ಶರೀರಾದಸಮುತ್ಥಿತತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ಸದಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಮೇವ ದೃಶ್ಯತೇ । ಸರ್ವೋ ಹಿ ಜೀವಃ  
ಪश्यನ್ ಶೃण्वನ್ ಮನ್ವಾನೋ ವಿಜಾನನ್ ವ್ಯವಹರಸ್ಯನ್ಯಥಾ ವ್ಯವಹಾರಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ತच्चेच्छರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಿತತಸ್ಯ  
ನಿಷ್ಪದೇತ ಪ್ರಾಕ್ ಸಮುತ್ಥಾನಾದೃಢೋ ವ್ಯವಹಾರೋ ವಿರುದ್ಧೇತ । ಅತಃ ಕಿಮಾತ್ಮಕಮಿದಂ  
ಶರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾನಮ್? ಕಿಮಾತ್ಮಿಕಾ ವಾ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪತ್ತಿರिति ।

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ - ಪ್ರಾಗ್ ವಿವೇಕವಿಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತೇಃ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಮನೋಬುದ್ಧಿವಿಷಯವೇದನೋಪಾಧಿಭಿರವಿವಿಕ್ತಮಿವ  
ಜೀವಸ್ಯ ದೃಢಾದಿಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪಂ ಭವತಿ । ಯಥಾ ಶುದ್ಧಸ್ಯ ಸ್ಫಟಿಕಸ್ಯ ಸ್ವಾच्छಯಂ ಶೌಕ್ಲಂ ಚ  
ಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಾಗ್ ವಿವೇಕಗ್ರಹಣಾದ್ರಕ್ತನೀಲಾಣುಪಾಧಿಭಿರವಿವಿಕ್ತಮಿವ ಭವತಿ । ಪ್ರಮಾಣಜನಿತವಿವೇಕ-  
ಗ್ರಹಣಾಂತು ಪರಾಚೀನಃ ಸ್ಫಟಿಕಃ ಸ್ವಾच्छयेನ ಶೌಕ್ಲೇನ ಚ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ  
ಪ್ರಾಗಪಿ ತಥೈವ ಸನ್ । ತಥಾ ದೇಹಾಣುಪಾಧ್ಯವಿವಿಕ್ತಸ್ಯೈವ ಸತೋ ಜೀವಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಕೃತಂ ವಿವೇಕವಿಜ್ಞಾನಂ  
ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾನಮ್, ವಿವೇಕವಿಜ್ಞಾನಫಲಂ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ ಕೇವಲಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಾವಗತಿಃ ।  
ತಥಾ ವಿವೇಕಾವಿವೇಕಮಾತ್ರೇಣೈವಾತ್ಮನೋಽಶರೀರತ್ವಂ ಸಶರೀರತ್ವಂ ಚ, ಮನ್ತ್ರವರ್ಣಾದ್ 'ಅಶರೀರಂ ಶರೀರೇಷು'  
ಇತಿ । 'ಶರೀರಸ್ಯೋಽಪಿ ಕೌಂತೇಯ ನ ಕರೋತಿ ನ ಲಿಪ್ಯತೇ' ಇತಿ ಚ ಸಶರೀರತ್ವಾಶರೀರತ್ವವಿಶೇಷಾ  
ಭಾವಸ್ಮರಣಾತ್ । ತस्माತ್ ವಿವೇಕವಿಜ್ಞಾನಾಭಾವಾದನಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಃ ಸನ್ ವಿವೇಕವಿಜ್ಞಾನಾದಾವಿಭೂತಸ್ವ-  
ರೂಪ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ । ನ ತ್ವನ್ಯಾದೃಶಾಬಾವಿರ್ಭಾವಾನಾವಿರ್ಭಾವೌ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಸಮ್ಭವತಃ ಸ್ವರೂಪತ್ವಾದೇವ ।  
एवं मिथ्याज्ञानकृत एव जीवपरमेश्वरयोर्भेदो न वस्तुकृतः, व्योमवदसङ्गत्वाविशेषात् ।  
कुतश्चैतदेवं प्रतिपत्तव्यम् । यतो 'य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यते' इत्युपदिश्य  
'एतदमृतमभयमेतद् ब्रह्म' इत्युपदिशति । योऽक्षिणि प्रसिद्धो द्रष्टा द्रष्टृत्वेन विभाव्यते  
सोऽमृताभयलक्षणाद् ब्रह्मणोऽन्यश्चेत् स्यात्ततोऽमृताभयब्रह्मसामानाधिकरण्यं न स्यात् ।  
नापि प्रतिच्छायात्माऽयमक्षिलक्षितो निर्दिश्यते, प्रजापतेर्मृषावादित्वप्रसङ्गात् । तथा  
द्वितीयेऽपि पर्याये 'य एष स्वप्ने महीयमानश्चरति' इति न प्रथमपर्यायनिर्दिष्टादक्षिपुरुषाद्  
हुरन्यो निर्दिष्टः, 'एतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्यास्मामि' इत्युपक्रमात् । किञ्चाहमद्य स्वप्ने  
हस्तिनमद्राक्षं नेदानीं तं पश्यामीति दृष्टमेव प्रतिबुद्धः प्रत्याचष्टे । द्रष्टारं तु तमेव  
प्रत्यभिजानाति य एवाहं स्वप्नमद्राक्षं स एवाहं जागरितं पश्यामीति । तथा तृतीयेऽपि  
पर्याये 'नहि खल्वयमेवं सम्प्रत्यात्मानं जानात्ययमहमस्मीति नो एवेमानि भूतानि' इति  
सुषुप्तावस्थायां विशेषविज्ञानाभावमेव दर्शयति न विज्ञातारं प्रतिषेधति ॥

यत्तु तत्र 'विनाशमेवापीतो भवति' इति, तदपि विशेषविज्ञानविनाशाभिप्रायमेव न

ವಿಜ್ಞಾತೃವಿಜ್ಞಾನಾಭಿಪ್ರಾಯಮ್ । 'ನಹಿ ವಿಜ್ಞಾತುರ್ವಿಜ್ಞಾತೇರ್ವಿಪರिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वाद्' इति श्रुत्यन्तरात् । तथा 'एतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्यास्यामि नो एवान्यत्रैतस्माद्' इत्युपक्रम्य 'मघवन् मर्त्यं वा इदं शरीरम्' इत्यादिना प्रपञ्चेन शरीराद्युपाधिसम्बन्धप्रत्याख्यानेन सम्प्रसादशब्दोदितं जीवं 'स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते' इति ब्रह्मस्वरूपापन्नं दर्शयन्न परस्माद् ब्रह्मणोऽमृताभयस्वरूपादन्यं जीवं दर्शयति । केचित्तु परमात्मविवक्षायां 'एतं त्वेव ते' इति जीवाकर्षणमन्याय्यं मन्यमाना एतमेव वाक्योपक्रम- सूचितमपहतपाप्मत्वादिगुणकमात्मानं ते भूयोऽनुव्याख्यास्यामीति कल्पयन्ति । तेषामेतमिति सन्निहितावलम्बिनी सर्वनामश्रुतिर्विप्रकृष्येत । भूयःश्रुतिश्चोपरुद्धचेत, पर्यायान्तराभिहितस्य पर्यायान्तरेऽनभिधीयमानत्वात् । 'एतं त्वेव ते' इति च प्रतिज्ञाय प्राक्चतुर्थार्थाप्यादन्यमन्यं व्याचक्षाणस्य प्रजापतेः प्रतारकत्वं प्रसज्येत । तस्माद् यदविद्याप्रत्युपस्थापितमपारमार्थिकं जैवं रूपं कर्तृभोक्तरागद्वेषादिदोषकलुषितमनेकानर्थयोगि तद्विलयनेन तद्विपरीतमपहतपाप्मत्वादिगुणकं पारमेश्वरं स्वरूपं विद्यया प्रतिपाद्यते, सर्पादिविलयनेनेव रज्ज्वादीन् ।

अपरे तु वादिनः पारमार्थिकमेव जैवं रूपमिति मन्यन्तेऽस्मदीयाश्च केचित् । तेषां सर्वेषामात्मैकत्वसम्यग्दर्शनमप्रतिपक्षभूतचानां प्रतिबोधायेदं शारीरकमारब्धम् । एक एव परमेश्वरः कूटस्थनित्यो विज्ञानधातुरविद्यया मायया मायाविवदनेकधा विभाव्यते नान्यो विज्ञानधातुरस्तीति । यत्त्विदं परमेश्वरवाक्ये जीवमाशङ्क्य प्रतिषेधति सूत्रकारः - 'नासम्भवाद्' इत्यादिना । तत्रायमभिप्रायः - नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे कूटस्थनित्ये एकस्मिन्नसङ्गे परमात्मनि तद् विपरीतं जैवं रूपं व्योम्नीव तलमलादि परिकल्पितम् । तदात्मैकत्वप्रतिपादनपरैर्वाक्यैर्न्यायोपेतैर्द्वैतवादप्रतिषेधैश्चापनेष्यामीति परमात्मनो जीवाद-दन्यत्वं द्रढयति । जीवस्य तु न परस्मादन्यत्वं प्रतिपिपादयिषति किं त्वनुवदत्येवा-विद्याकल्पितं लोकप्रसिद्धं जीवभेदम् । एवं हि स्वाभाविककर्तृत्वभोक्तृत्वानुवादेन प्रवृत्ताः कर्मविधयो न विरुद्धयन्त इति मन्यते । प्रतिपाद्यं तु शास्त्रार्थमात्मैकत्वमेव दर्शयति - 'शास्त्रदृष्ट्या तूपदेशो वामदेववत्' इत्यादिना । वर्णितश्चास्माभिर्विद्वद्विद्वद्भेदेन कर्मविधिविरोधपरिहारः ॥१९॥

अन्यार्थश्च परामर्शः ॥ २० ॥

अथ यो दहरवाक्यशेषे जीवपरामर्शो दर्शितः - 'अथ य एष सम्प्रसादः' इत्यादिः, स दहरे परमेश्वरे व्याख्यायमाने न जीवोपासनोपदेशो न प्रकृतरूपविशेषोपदेश इत्यनर्थकत्वं प्राप्नोतीति । अथ आह - अन्यार्थोऽयं जीवपरामर्शो न जीवस्वरूपपर्यवसायी, किं तर्हि? परमेश्वरस्वरूपपर्यवसायी । कथम्? सम्प्रसादशब्दोदितो जीवो जागरितव्यवहारे देहेन्द्रियपञ्जराध्यक्षो भूत्वा तद्वासनानिर्मितांश्च स्वप्नाच्चाडीचजरोऽनुभूय श्रान्तः शरणं

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು.

तत्र, तस्मिन् इत्यस्य सन्निहितदहरपरित्यागेन व्यवहित हृत्पुण्डरीक-  
परत्वायोगात् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯ-ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

अत एव सप्तमे चातुर्मास्यस्य तृतीये पर्वणि साकमेधीये "एतद्भाषण  
एककपाल" इति श्रुतस्यैतच्छब्दस्य व्यवहितवैश्वदेविकैककपालत्यागेन सन्निहितवारु  
णप्रधासिकैककपालपरत्वमुक्तम् ।

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆನ್ನಲು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇರುತ್ತದೆ. ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ 'ಸಾಕಮೇಧೀಯ' ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ 'ಏತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ

प्रेप्सुरुभयरूपादपि शरीराभिमानात् समुत्थाय सुषुप्तावस्थायां परंज्योतिराकाशशब्दितं परं  
ब्रह्मोपसम्पद्य विशेषविज्ञानवत्त्वं च परित्यज्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते । यदस्योपसम्पत्तव्यं  
परं ज्योतिर्येन स्वेन रूपेणायमभिनिष्पद्यते, स एव आत्माऽपहतपाप्मत्वादिगुण उपास्य  
इत्येवमर्थोऽयं जीवपरामर्शः परमेश्वरवादिनोऽप्युपपद्यते ॥ २० ॥

अल्पश्रुतेरिति चेत् तदुक्तम् ॥ २१ ॥

यदप्युक्तम्, 'दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः' इत्याकाशस्याल्पत्वं श्रूयमाणं परमेश्वरे नोपपद्यते,  
जीवस्य त्वारागोपमितस्याल्पत्वमवकल्पत इति, तस्य परिहारो वक्तव्यः । उक्तो ह्यस्य  
परिहारः परमेश्वरस्यापेक्षिकमल्पत्वमवकल्पत इति 'अर्भकौकस्त्वात् तद्वचपदेशाच्च नेति  
चेन्न निचाप्यत्वादेवं व्योमवच्च' इत्यत्र । स एवेह परिहारोऽनुसन्धातव्य इति सूचयति ।  
श्रुत्यैव चेदमल्पत्वं प्रत्युक्तं प्रसिद्धेनाकाशेनोपमिमानया 'यावान् वा  
अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः' इति ॥ २१ ॥

ವಾರುಣಪ್ರಭಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ದಹರಸ್ಯ ಹೃತ್ಪುಂಡರಿಕಸ್ಯತಾಪಾಃ “ದಹರೋಽस्मिन्” ಇತ್ಯತ್ರೈವೋಕ್ತತ್ವೇನ ಪುನಸ್ತದ್ವುಕ್ತಿ-  
ವೈಯರ್ಥ್ಯಾच्च ।

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯದಂತರಿತ್ಯತ್ರ ಯಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ “ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ತದ್ವಾಚ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್” ಇತ್ಯತ್ರ  
ತಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಚ ದಹರಪರತ್ವೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗತಾಪತ್ಯೇಶ್ಚ ।

ಮತ್ತು ‘ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಶಬ್ದವು, ‘ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಮ್ ತದ್ವಾಚ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ದಹರಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತರಿತ್ಯತ್ರ ತಚ್ಚಂದ್ರೋಽನಂತರಮಪ್ಯಾಕಾಶಮತೀತವ್ಯಂ ಹೃತ್ಪುಂಡರಿಕಂ  
ಪರಾಮೃಶತೀತಿ ಭಾಮತ್ಯುಕ್ತಮನುವದತಿ - ಅತ್ರೋಕ್ತಂ ಪರೀರಿತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸದೇ ಅದನ್ನು ಮೀರಿ, ಇನ್ನೂ ಮುಂದಿರುವ ‘ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕ’ವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾಮತೀಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ‘ಅತ್ಯೋಕ್ತಂ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಅತ ಏವೇತಿ ॥ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ಯಾಗೇನ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೋದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸಮಸ್ಯಾಪಾದೇ “ಏಕಕಪಾಲಾನಾಂ ವೈಶ್ವದೇವಿಕಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾಗ್ರಯಣೇ ಸರ್ವಹೋಮಾಪರಿವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶ  
ನಾದವಭೃತೇ ಚ ಸಕೃದ್ವಚದಾನಸ್ಯ ವಚನಾತ್” ಇತ್ಯಂತಿಮೇಽಧಿಕರಣೇ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ತೀರ್ಣೇ ಕರ್ಮಣಿ  
ಚತ್ವಾರಃ ಪರ್ವಶಬ್ದಿತಾಃ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯಾ ವೈಶ್ವದೇವವರುಣಪ್ರಧಾಸಸಾಕಮೇಧಶುನಾಸೀರೀಯನಾಮಕಾಃ ।  
ತತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ ದ್ವಾಪೃಥಿವ್ಯ ಏಕಕಪಾಲಃಶ್ರುತಃ । ವರುಣಪ್ರಧಾಸೇಷ್ವಪಿ ಕಾಪ ಏಕಕಪಾಲಃ ।  
ತಯೋಃ ಪೃಥಗ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಸಮಾಮ್ರಾತಮ್ । ಸಾಕಮೇಧೇಷು ವೈಶ್ವಕರ್ಮಣ ಏಕಕಪಾಲಃ । ತತ್ರ ಸಾಕಮೇಧೇಷು  
ಶ್ರುಯತೇ “ಏತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಏಕಕಪಾಲಃ” ಇತಿ । ತತ್ರ ಸಾಕಮೇಧೀಯೈಕಕಪಾಲೇ ಕಿಂ ವೈಶ್ವದೇವಿಕೈಕ-

ಕಪಾಲಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯಾತಿदेश उत वारुणप्रधासिकस्येति संशये वैश्वदेवे बहवो धर्माः ।  
 आविः प्रष्टः कार्यः इत्यादयः प्रकृतित्वात् । वारुणप्रधासेषु विकृतित्वादल्पा एव  
 धर्मविशेषाः शमीमय्यो हिरण्मय्यो वा सुचो भवन्तीत्यादय उपदिष्टाः । अतो  
 बहनुग्रहाय वैश्वदेविकस्येति प्राप्ते वारुणप्रधासिकस्य सन्निहितत्वाद्धारुण-  
 प्रधासिकैककपालब्राह्मणातिदेश इति सिद्धान्तितम् । तत्र यथैतच्छब्दस्य  
 व्यवहितपरत्वपरित्यागेन सन्निहितपरत्वं तथाऽत्रापि न्याय्यमित्यर्थः ।

ವಿವರಣೆ - 'ಅತಃ ಏವ' ಎಂದರೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು  
 ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ.

'ವಿಕಕಪಾಲಾನಾಂ ವೈಶ್ವದೇವಿಕಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾಗ್ರಯಣೇ ಸರ್ವಹೋಮಾಪರಿವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾದವಭೃಥೇ  
 ಚ ಸಕೃದ್ ವ್ಯವದಾನಸ್ಯ ವಚನಾತ್' (೭-೧-೦೩ತಿಮಾಧಿಕರಣ)'

(೧) ಭಾಟಸಂಕ್ಷೇಪಃ -

अथ पञ्चमं साकमेधे वारुणप्रधासिकैककपालातिदेशाधिकरणम्  
 एककपालानां वैश्वदेविकः प्रकृतिराग्रयणे सर्वहोमापर्यावृत्तिदर्शनादवभृथे च सकृद्व्यवदानस्य  
 वचनात् ॥ २३ ॥

सामान्यतः पूर्वत्र सर्वातिदेशे स्थिते तत्र विशेषचिन्तनात्सङ्गतिः । साकमेधे श्रुतेन  
 'एतद्ब्राह्मणः' इत्यनेन वैश्वदेविकस्यातिदेशः, उत वारुणप्रधासिकस्येति सन्देहे वैश्वदेवपर्वणः  
 प्रकृतित्वात् तत्र बहूनां धर्माणामुपदेशाद्धारुणप्रधासस्य विकृतित्वेन तत्र 'शमीमयो  
 हिरण्मयो वा सुचो भवति' इत्यादयोऽल्पा एव विशेषा विहिताः । अतो बहुधर्मलाभाय  
 वैश्वदेविकैकपालब्राह्मणातिदेश इति, प्राप्ते, सिद्धान्तः 'एतद्ब्राह्मणः' इत्यत्रैतच्छब्दस्य  
 सन्निहितपरामर्शित्वाद्वैश्वदेविकस्य च व्यवहितत्वादैनद्राग्रब्राह्मणस्य च वारुणप्रधासि-  
 कस्यैवातिदेशेन तत्समभिध्याहाराच्च सन्निहितवारुणप्रधासिकस्यैककपालस्यैव ब्राह्मणस्याति-  
 देश इति । तदाह सूत्रकारः, आग्रयणे द्यावापृथिव्यैककपालं विधाय, वैकल्पिकाज्यादि-  
 विधायकात् 'यत्सर्वं हुतं करोति सा त्वेका परिचक्षा, हुतो हुतः पर्यावर्तते सा द्वितीया,  
 आज्यस्यैव द्यावापृथिव्योर्यजेत्' इति वाक्यादाग्रयणैककपाले सर्वहोमापर्यावृत्ति-दर्शनात्,  
 अवभृथैककपाले 'इदमेवैककपालस्य द्विरवद्यति' इत्यवधारणेन सकृदेव व्यवदानवचनादन्यत्र  
 सर्वत्र सकृदवदानलाभाच्चैककपालानां सर्वेषां वैश्वदेविककपालः प्रकृतिरिति विज्ञायते ।  
 ततस्तद्ब्राह्मणस्य न्यायादेव प्राप्तेर्वचनसार्थक्याय वारुणप्रधासिकैककपालस्यैव हिरण्मयत्वाच्च  
 अधिकधर्मलाभायातिदेश इति । फलं व्यक्तम् ।

इति पञ्चमं साकमेधे वारुणप्रधासिकैककपालातिदेशाधिकरणम् ॥

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಎಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

೧. ವೈಶ್ವದೇವ, ೨. ವರುಣ ಪ್ರಘಾಸ, ೩. ಸಾಕಮೇಧೀಯ, ೪. ಶುನಾಸೀರೀಯ ಎಂದು ಅವುಗಳ ಹೆಸರು. ವೈಶ್ವದೇವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಏಕಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶವೇ ದ್ರವ್ಯ. ವರುಣಪ್ರಘಾಸಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯ ದೇವತೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಏಕಕಪಾಲವೇ ದ್ರವ್ಯ. ಈ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಕಮೇಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೇ ದೇವತೆ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಏಕಕಪಾಲವೇ ದ್ರವ್ಯ. ಈ ಯಾಗವನ್ನು ವಿಧಿಸುವಾಗ 'ಏತತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಸಾಕಮೇಧೀಯ ಏಕಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಆತಿದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಆತಿದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ವೈಶ್ವದೇವಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ವರುಣಪ್ರಘಾಸದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೈಶ್ವದೇವದಲ್ಲಿ 'ಆವಿಃ, ಪ್ರಷ್ಠಃ, ಕಾರ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಯಾಗವಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ವರುಣಪ್ರಘಾಸಕರ್ಮವು ವಿಕೃತಿಯಾಗವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಶಮೀಮಯ್ಯಃ ಹಿರಣ್ಯೋ ವಾ ಸ್ತುಭೋ ಭವಂತಿ' ಆಹುತಿ ನೀಡುವಂತಹ 'ಸ್ತುಕ' ಎಂಬುದು ಶಮೀವೃಕ್ಷದ್ದಾಗಿರಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಬಂಗಾರದ್ದಾಗಿರಬೇಕೋ ? ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕೆಲವೇ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ಏತತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವರುಣಪ್ರಘಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂಗಗಳು ಕೆಲವೇ ಇರುತ್ತವೆ. ವರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವಾದ ಕರ್ಮದ ಅಂಗವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೆ, ಧರ್ಮಗಳು ಅನೇಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುವುದು ಸೂಕ್ತ. ವರುಣಪ್ರಘಾಸದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೆ, ಬಹುನುಗ್ರಹವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವರುಣಪ್ರಘಾಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ವೈಶ್ವದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಬಹುನುಗ್ರಹವು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ವರುಣಪ್ರಘಾಸದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ವೈಶ್ವದೇವದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಆತಿದೇಶವನ್ನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ವೈಶ್ವದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಬಾರದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವರುಣಪ್ರಘಾಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ,

ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೇ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು, ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यपि “यच्चातुर्मास्यैर्यजते” इत्युत्पत्तिवाक्यगतबहुत्वस्य विवक्षित-  
त्वाच्चातुर्मास्यानामिति वाच्यम् । तथापि सामान्याभिप्रायेणैकवचनम् ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಯತ್ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯೈ ಯಜತೇ' ಎಂಬ ಉತ್ತತ್ತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ, 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಾನಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಏಕವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन वाक्यशेषस्थबहुतरश्रुतिलिङ्गानुरोधेन दहराकाशस्यैवान्वेष्टव्य-  
त्वावश्यम्भावाद्बह्वग्राहाय सन्निधित्यागो युक्तः । “लिङ्गैः सन्निधिर्बाध्यते” इति  
कल्पतरुकेरिति प्रत्युक्तम् ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪತರುವಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. 'ಲಿಂಗೈಃ ಸನ್ನಿಧಿಃ ಬಾಧ್ಯತೇ' ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथात्वे साकमेधीयैककपालेऽपि बह्वग्राहाय वैश्वदेविकैककपाल-  
ब्राह्मणातिदेश एव स्यान्न तु वारुणप्रधासिकैककपालब्राह्मणातिदेशः । स च  
नेत्युक्तम् । तथा च तज्यायविरोध इति ।

(೧) ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಶೇಷಾಂಶವೇನೆಂದರೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ, ಪ್ರಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ 'ಸುವೋ ಭವಂತಿ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಾಂತಶಬ್ದಗಳು, ಏಕವಚನ ಇದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಸುತೋ ಭವಂತಿ' ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಬಹುವಚನಗಳು ಇವೆ. ಹಾಗೂ ಸ್ತುಕ್, ಸ್ತುವ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ.

ಕಲ್ಪತರುವಿನ ಈ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಹೇಳಿದರೆ - ಸಾಕಮೇಧೀಯ ಏಕಕಪಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಅತಿದೇಶವನ್ನೇ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆತ್ತು ಹೊರತು, ವಾರುಣಪ್ರಭಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಅತಿದೇಶವನ್ನು ಮಾಡದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಸೂತ್ರನ್ಯಾಯದ ವಿರೋಧವು ಕಲ್ಪತರುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಕಿञ्च “एष आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिवाक्यशेषे न दहराकाश-  
परामर्शः । येन बह्नुग्रहाय सन्निधित्यागः ।

ಮತ್ತು ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೆ, ಬಹುನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - किन्तु “किं तदत्र विद्यते” इति दहराकाशस्थ आधेये पृष्ठे  
“यावान्वा” इति सन्निहितवाक्ये हृदयशब्देन हृदयननिमित्तकेन दहराकाशमनूद्याकाश-  
शब्देन प्रथमान्तेनाधेयस्य ब्रह्मत्वं विधाय

ಹೊರತಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಯಾರು? ಎಂದು ಆಧೇಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಹೃದಿ ಆಯನ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆವಲಂಬಿಸಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಅನೂದಿತವಾದ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ‘ದಹರಾಕಾಶ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಧೇಯವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यावानित्यनेन च तस्य व्याप्तत्वं चोक्त्वा “उभेऽस्मिन्” इत्यादिना  
सर्वाधारत्वं च तस्योक्त्वा “एष आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिवाक्यशेषे  
व्याप्ताकाशशब्दितस्य दहराकाशस्थस्य सर्वाधारत्वेनोक्तस्य ब्रह्मण एव परामर्शेनात्म-  
त्वापहतपाप्मात्वाद्युक्तिरिति प्रागेव व्यक्तमेतत् ।

ಅನಂತರ ‘ಯಾವಾನ್’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿ, ‘ಉಭೇಽಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದೇವೆ.



ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ತತ್ರ ನ ಸನ್ನಿಹಿತವ್ಯವಸ್ಥಾಣಾಂ ವಾಣಿಜ್ಯಪ್ರಾಸಂಗಿಕಸ್ಯ ಪರಾಮರ್ಶ: । ಕಿಂತು  
ವೈಶ್ವದೇವಿಕಧರ್ಮಾಣಾಂ “ಸ್ವರಸಾಮೈಕಕಪಾಲಾಮಿಷ್ಠಂ ಚ ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್” ಇತಿ ಸಮಸ್ಯಾ ತೃತೀಯ-  
ಪಾದೀಯದಶಮಾಧಿಕರಣೇಽನ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತೈಕಕಪಾಲಸ್ಯ ವೈಶ್ವದೇವಿಕೈಕಕಪಾಲವಿಕಾರತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಪಾ-  
ತತ್ಪ್ರಾಯೇನೈವ ಸಿದ್ಧಿ: “ಏತದ್ವಾಹನ:” ಇತಿ ವಚನಾನರ್ಥಕಪ್ರಸಂಗಾದಪೀತಿ ಚೇತ್

ಶಂಕೆ - ‘ಏತತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವನ್ನು  
ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಷ್ಟೇ ನಾವು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಮತ್ತೊಂದು  
ಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ವೈಶ್ವದೇವಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೆ  
ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸ್ವರಸಾಮೈಕಕಪಾಲಾಮಿಷ್ಠಂ ಚ ಲಿಂಗದರ್ಶನಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ  
ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ಹತ್ತನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಏಕಕಪಾಲವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅಲ್ಲೆಲ್ಲೆಡೆ  
ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವಿಚಾರಿತ್ವವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ  
ಸಾಕಮೇಧೀಯ ಏಕಕಪಾಲವೂ ಕೂಡ ಏಕಕಪಾಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲದ  
ವಿಚಾರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ಬಲದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ‘ಏತತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ’  
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೇ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಇದರಿಂದ  
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಷ್ಟೇ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು  
ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - ಇಹಾಪ್ಯುಕ್ತಸುಧಿಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯಾದೇವಪ್ರಕೃತವಾದ್ವೈಕಮಾಣವಾಚಕಾಚ್ಚ  
ತಥಾಽಸ್ತು ।

ಸಮಾಧಾನ - ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ  
ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವವಷ್ಟೇ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ, ವಾಕ್ಯಅನನ್ವಯ ಮೊದಲಾದ  
ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ,  
ಬಾಧಕಗಳು ಇರುತ್ತದೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ  
ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ  
ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - किं चेहापि ‘तस्मिन्पदन्तः’ इति वाक्यावैयर्थ्यायैव सन्निहितदहराकाश-  
परत्वमुपेयमिति भावेनाह - दहरस्येति ॥

ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ತಸ್ಮಿನ್ಪದಂತಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬಾರದೇ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ  
ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ದಹರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅस्ಮಿन्नಿತ್ಯಸ್ಯಾಧಿಕರಣಸಮ್ಯಂತಸ್ಯ ಸನ್ನಿಹಿತಪುಂಡರೀಕಪರತ್ವಾದಿತಿ  
ಭಾವ: ।

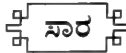
‘ಅಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸುನಃ ಅದರಲ್ಲಿ ಏನಿದೆಯೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ‘ಅಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ಸಪ್ರಮ್ಯಂತವಾದ ಪದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उपलक्षणमेतत् । ‘तस्मिन्यदन्तः’ इति वाक्यं दहराकाशस्य पुण्डरीक-  
वेदमाधारत्वप्रतिपादनपरं चेत्तदनन्तरवाक्यस्य तदाक्षेपपरतया व्याख्यानं चायुक्तम्।

ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ದಹರಾಕಾಶವು ಪುಂಡರೀಕವೆಂಬ ವೇಶಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾದರೆ, ಅದರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತದಾಕ್ಷೇಪಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - परमात्मनोऽन्तर्बर्तितत्कारणसूक्ष्मं किमपि न सम्भवतीति “किं  
तदत्र विद्यते” इति वाक्येनाक्षिप्य द्वावापृथिव्यादिकार्यस्य तदन्तर्बर्तितया  
समाधानमिति परैर्व्याख्यातत्वादिति ध्येयम् ।

ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಳಗಡೆ ತತ್ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪದಾರ್ಥವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ, ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಪರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು.

ಇದು ತಪ್ಪು. ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದನ್ನಲು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇರುತ್ತದೆ. ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ - ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ 'ಸಾಕಮೇಧೀಯ' ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ 'ಏತದ್ವಾಹ್ಮಣ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾರುಣಪ್ರಭಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದವು, 'ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ದಹರಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

////////////////////

• • • • •

ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

केचित्तु 'यदन्तः' इत्यत्राध्याहृतेन 'यः' इत्यनेन पुल्लिङ्गेन दहरः परामृश्यते ।  
श्रुतेन 'यत्' इत्यनेन तु दहरान्तर्वर्तिगुणजातमुच्यते ।

ಅನುವಾದ - ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಜಾತವನ್ನು (ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ) ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

यद्वा 'यः' 'यत्' इति पुंनपुंसकलिङ्गयोर्यच्छब्दयोः "त्यदादीनि सर्वैर्नित्यम्" इत्यनेनैकशेषे "नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याम्" इति नपुंसके एकवचने च कृते यदिति रूपम् ।

ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಯಃ' 'ಯತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಏಕಶೇಷ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಕೇವಲ 'ಯತ್' ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

'ಯತ್' ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವಾಗ 'ತೃದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು 'ತೃತ್' ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಅನಂತರ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನೈಕವಚ್ಛಾನ್ಯತರ-ಸ್ಕಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಮತ್ತು ಏಕವಚನವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಏಕವಚನ ಎರಡೂ ಮಾಡಿದಾಗ 'ಯತ್' ಎಂದೇ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

एवञ्च यो दहरः यच्च तदन्तर्वर्तिगुणजातं तदुभयमन्वेष्टव्यमिति श्रुत्यर्थं  
इत्याहुः ।

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಜಾತವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಇಷ್ಟು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

तत्र । अन्यथोपपत्तावध्याहारस्यैकशेषादिकल्पनस्य चायोगात् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಿಂದೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದಂತೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಏಕಶೇಷ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.<sup>1</sup>

लोके प्रातिपदिकार्थैकदेशस्य पदार्थान्तरेणान्वयस्याव्युत्पन्नतया यच्छब्दोक्त-  
योर्द्वयोरप्यन्तर्वर्तित्वान्वयापाताच्च । नहि यावन्तर्वर्तिते तावानयेत्युक्त  
एकस्यैवान्तर्वर्तित्वधीः । किन्तु द्वयोः ।

ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಪದಾರ್ಥಾನಂತರದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಏಕಶೇಷವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ, ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಗುಣಜಾತಗಳೆರಡೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು ಕೇವಲ ಗುಣಜಾತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯೌ ಅಂತರ್ವರ್ತೇತೇ ತೌ ಆನಯ' ಯಾರಿಬ್ಬರು ಒಳಗಿದ್ದಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಒಳಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರು ಒಳಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ.

(೧) ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಸಮಾಸವೆಂದು ಕರೆಯಬಾರದು. ಸಮಾಸವೇ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿ, ಏಕಶೇಷವೇ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿ. ಇದನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಓದುಗರು ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತದೋಷನಿರಾಸಾಯ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶೋಕ್ತಂ ಸಮಾಧಾನದ್ವಯಮನ್ವಾಪಾಕರೋತಿ -  
 ಕೇचित್ತತಿ ॥ ಗುಣಜಾತಮಿತಿ ॥ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥ: ॥

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಾನುಜರು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕೇಚಿತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಗುಣಜಾತಮ್' ಎಂದರೆ 'ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ' ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತ್ಯದಾದೀನೀತಿ ॥ ತ್ಯದತ್ಸದ್ಯದಿತ್ಯಾದೀನಿ ಶಬ್ದರೂಪಾಣಿ ಸರ್ವೇ:  
 ಇತ್ಯದಾದಿಭಿರನ್ವೈಶ್ಚ ಸಹ ವಚನೇ ನಿಯಮಂ ಶಿಷ್ಯಂತೇ, ಇತ್ಯೇಕಸ್ಯ ಶೋಭೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶೋಭಾ: ಕುತೋ  
 ನೇತ್ಯತ ಆಹ - ನಪುಂಸಕಮಿತಿ ॥

'ತ್ಯದಾದೀನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ತ್ಯತ್, ತತ್, ಯತ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವೆನಿಸಿದ, ತ್ಯತ್, ತತ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಾಗ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಶಬ್ದವಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಏಕವದ್ಭಾವವನ್ನು ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ತ್ಯದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಏಕವದ್ಭಾವವು ಬರುವುದಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲೇಕೆ ಉಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನಪುಂಸಕಾನಪುಂಸಕಮಾತ್ರಕೃತವಿಶೇಷಽನಪುಂಸಕೇನ ಸಹೋಕ್ತೌ ಚ ನಪುಂಸಕಂ  
 ಶಿಷ್ಯತೇ । ಏಕವಚನಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಭವತೀತಿ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ಶೋಭಾ ಏಕವಚನಂ ಚೇತ್ಯರ್ಥ: ।

ಏಕವದ್ಭಾವ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತಿವದಿಕ ಅರ್ಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ನಪುಂಸಕ ಮತ್ತು ಅನಪುಂಸಕ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ನಪುಂಸಕವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಏಕವದ್ಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದು ಏಕಲ್ಪ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಏಕವದ್ಭಾವವೂ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಕಿಮಿಹ ಸ್ವರತ್ವಯೋದಾಹರಣೇನ ಕೃತ್ಯಮ್ । ಯಾವತಾ "ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ"  
 ಇತಿ ಸ್ವರೇಣೈವ 'ಯ:' 'ಯತ್' ಇತಿ ಪುನಃಪುನಃಕಯೋರ್ವಿಗ್ರಹೇ ನಪುಂಸಕೈಕಶೋಭಾಸ್ಪಿಷ್ಯತಿ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ' ಮತ್ತು 'ತ್ಯದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬರೆಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೇಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ‘ಯಃ’ ಮತ್ತು ‘ಯತ್’ ಎಂಬೆರಡು ಪುಲ್ಲಿಂಗ-ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ, ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವು ಹಾಗೂ ಏಕಶೇಷವದ್ಭಾವವೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಪುನಃ ‘ತೃದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** नच नित्यमेकशेषसिद्धयर्थं त्यदादीनीत्यस्योक्तिरिति वाच्यम् ।

ಅವಾಂತರ ಉತ್ತರ - ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷಭಾವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ‘ನಪುಂಸಕಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ‘ತೃದಾದೀನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एकवद्भावसूत्र एकवद्भावस्यैव वैकल्पिकत्वेनैकशेषस्य तत्रापि नित्यत्वात् । यथोक्तं मञ्जर्याम् “अन्यतरस्यां ग्रहणमानन्त्यादेकवच्चेत्यनेन सम्बध्यते । न त्वेकशेषेणेत्याह” इतीति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಏಕಲ್ಪವು ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧ ಪಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಏಕಶೇಷಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ ಏಕವಚನವು ಮಾತ್ರ ಏಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಏಕಶೇಷವು ನಿತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕವದ್ಭಾವವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಮಂಜರೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಗ್ರಹಣಮ್ ಆನಂತರ್ಯಾದ್ ಏಕವಚನದ್ ಇತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧತೇ । ನತು ಏಕಶೇಷೇಣ’ ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಪದದ ಗ್ರಹಣವು ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಕಾರಣ, ಏಕವಚನದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಏಕಶೇಷದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ನಪುಂಸಕ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪುನಃ ‘ತೃದಾದೀನಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** सत्यम् । तथापि ‘यः’ ‘यत्’ इत्यनयोः “नपुंसकम्” इति सूत्रविषयत्वेऽपि त्यदादिषु पाठाद्विशिष्य त्यदादिविषयसूत्रेणैकशेषनिर्वाहश्रुत-  
प्रकाशे दर्शित इत्यभिप्रेत्य यथाश्रुततद्वन्थानुवादोऽत्र कृत इत्यदोषः ।

ಉತ್ತರ - ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನಷ್ಟೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸೂತ್ರದ್ವಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂದರೆ, ‘ಯಃ’ ‘ಯತ್’ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ‘ನಪುಂಸಕಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ತೃದಾದಿಗಣವಾರದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ‘ತೃದಾದಿ’ ವಿಷಯಕವಾದ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೋಷನಿರಾಸಾಯ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶೋಕ್ತಂ ಸಮಾಧಾನದ್ವಯಮನ್ಯಾಪಾಕರೋತಿ -  
 ಕೇचित್ವತಿ || ಗುಣಜಾತಮಿತಿ || ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥ: ||

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಾನುಜರು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕೇಚಿತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಗುಣಜಾತಮ್' ಎಂದರೆ 'ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ' ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತ್ಯದಾದೀನೀತಿ || ತ್ಯದ್ತದ್ಯದಿತ್ಯಾದೀನಿ ಶಬ್ದರೂಪಾಣಿ ಸರ್ವೇ:  
 ಇತ್ಯದಾದಿಭಿರನ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹ ವಚನೇ ನಿಯಮಂ ಶಿಷ್ಯಂತೇ, ಇತ್ಯೇಕಸ್ಯ ಶೋಭಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶೋಭಾ: ಕುತೋ  
 ನೇತ್ಯತ ಆಹ - ನಪುಂಸಕಮಿತಿ ||

'ತ್ಯದಾದೀನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ತ್ಯತ್, ತತ್, ಯತ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವೆನಿಸಿದ, ತ್ಯತ್, ತತ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಾಗ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಶಬ್ದವಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಏಕವದ್ಭಾವವನ್ನು ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ತ್ಯದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಏಕವದ್ಭಾವವು ಬರುವುದಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲೇಕೆ ಉಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನಪುಂಸಕಾನಪುಂಸಕಮಾತ್ರಕೃತವಿಶೇಷಽನಪುಂಸಕೇನ ಸಹೋಕ್ತೌ ಚ ನಪುಂಸಕಂ  
 ಶಿಷ್ಯತೇ | ಏಕವಚ್ಚಾಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಭವತೀತಿ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ಶೋಭಾ ಏಕವಚನಂ ಚೇತ್ಯರ್ಥ: |

ಏಕವದ್ಭಾವ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಅರ್ಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ನಪುಂಸಕ ಮತ್ತು ಅನಪುಂಸಕ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ನಪುಂಸಕವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಏಕವದ್ಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿಕಲ್ಪ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಏಕವದ್ಭಾವವೂ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಕಿಮಿಹ ಸ್ತುತ್ಯದ್ವಯೋದಾಹರಣೇನ ಕೃತ್ಯಮ್ | ಯಾವತಾ "ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ"  
 ಇತಿ ಸ್ತುತ್ರೇಣೈವ 'ಯ:' 'ಯತ್' ಇತಿ ಪುನಃಪುಂಸಕಯೋರ್ವಿಗ್ರಹೇ ನಪುಂಸಕೈಕಶೋಭಾಸ್ತಿಷ್ಯತಿ |

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ' ಮತ್ತು 'ತ್ಯದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬರೆಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೇಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ 'ಯಃ' ಮತ್ತು 'ಯತ್' ಎಂಬೆರಡು ಪುಲ್ಲಿಂಗ-ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ, ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವು ಹಾಗೂ ಏಕಶೇಷವದ್ಭಾವವೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಪುನಃ 'ತೃದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच नित्यमेकशेषसिद्धयर्थं त्यदादीनीत्यस्योक्तिरिति वाच्यम् ।

ಅವಾಂತರ ಉತ್ತರ - ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷಭಾವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ತೃದಾದೀನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एकवद्भावसूत्र एकवद्भावस्यैव वैकल्पिकत्वेनैकशेषस्य तत्रापि नित्यत्वात् । यथोक्तं मञ्जर्याम् “अन्यतरस्यां ग्रहणमानन्तर्यादिकवच्चेत्यनेन सम्बध्यते । न त्वेकशेषेणेत्याह” इतीति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಏಕಲ್ಪವು ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧ ಪಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಏಕಶೇಷಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ ಏಕವಚನವು ಮಾತ್ರ ಏಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಏಕಶೇಷವು ನಿತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕವದ್ಭಾವವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಮಂಜರೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಗ್ರಹಣಮ್ ಆನಂತರ್ಯಾದ್ ಏಕವಚನದ್ ಇತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ । ನತು ಏಕಶೇಷೇಣ' ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಪದದ ಗ್ರಹಣವು ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಕಾರಣ, ಏಕವಚನದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಏಕಶೇಷದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಪುಂಸಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪುನಃ 'ತೃದಾದೀನಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सत्यम् । तथापि 'यः' 'यत्' इत्यनयोः “नपुंसकम्” इति सूत्रविषयत्वेऽपि त्यदादिषु पाठाद्विशिष्य त्यदादिविषयसूत्रेणैकशेषनिर्वाहश्रुत-  
प्रकाशे दर्शित इत्यभिप्रेत्य यथाश्रुततद्वन्थानुवादोऽत्र कृत इत्यदोषः ।

ಉತ್ತರ - ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನಷ್ಟೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸೂತ್ರದ್ವಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂದರೆ, 'ಯಃ' 'ಯತ್' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ತೃದಾದಿಗಣವಾಠದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದ್ದರಿಂದ, 'ತೃದಾದಿ' ವಿಷಯಕವಾದ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ



'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರವು ವಿಶೇಷ ಸೂತ್ರವಾಗಿದೆ. 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೂತ್ರವಾಗಿದೆ. 'ಯಃ' 'ಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಶೇಷ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು, ಯಥಾ ಶ್ರುತವಾದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ನनु च यच्छब्दस्य त्यदादिषु पाठेऽपि “नपुंसकमनपुंसकेन” इत्यनेनैकೈकशेषो वाच्यः । अन्यथैकवद्भावप्राप्तेः । सूत्रेऽस्येत्यनेन “नपुंसकेन” इत्यनेन प्रासैकशेषस्यैव परामರ್शेनैकवद्भावोक्तेः । यथोक्तं मञ्जर्या “अस्य ग्रहणमेक-वच्चेत्यस्योत्तरानुवृत्तिर्मा भूत्” इति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ತೃದಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಸೂತ್ರದ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕವದ್ಭಾವ ವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ - 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕವದ್ಭಾವವಂತೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕವದ್ಭಾವ ಬರುವುದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಏಕವಚನವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕವದ್ಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಹೊರತು, ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಮಂಜರೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮ್ ಏಕವಚ್ಚೇತ್ಯ-ಸ್ಯೋತ್ತರತ್ರಾನುವೃತ್ತಿರ್ಮಾ ಭೂತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕವಚ್ಚ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಗ್ರಹಣದ ಬಲದಿಂದ, ಏಕವಚನ ಹಾಗೂ ಏಕೋದ್ಭವಗಳೆರಡೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** मैवम् । “त्यदादीनि” इत्यनेन सामान्यत एकशेषप्राप्तौ नपुंसकैकशेषस्य “नपुंसकम्” इति सूत्रेणैव प्राप्तत्वेनैकवद्भावसिद्धेरिति ।

ಉತ್ತರ - ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ತೃದಾದೀನಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಮತ್ತು ಏಕವದ್ಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಾಯಕ ವಿಶೇಷ ವಿಧಾಯಕ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳು ಸಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಯದಂತೆ” ಇತ್ಯತ್ರ ಯಚ್ಚಾಕಾಶಶ್ಚೇತಿ ಯದಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತ್ಯದಾದಿ-  
ಸ್ಮೂತೃಕ್ತಿ: | ಯಚ್ಚ ಯಶ್ಚೇತಿ ಯದಿತ್ಯಾಶಯೇನ ನಪುंसಕಸ್ಮೂತೃಕ್ತೀತಿ ಕೇचित್ |

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವ ಸಮಾಧಾನ ಹೀಗಿದೆ - ‘ತೃದಾದಿ’ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ‘ತೃತ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಸವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲದೇ, ‘ಸರ್ವೈಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಏಕಶೇಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಯಚ್ಚ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಯತ್’ ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವನಾಮವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ‘ಯತ್’ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವು ಸೇರಿದಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯತ್’ ಎಂದೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಲ್ಲದ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ‘ನಪುಂಸಕಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಯಚ್ಚ + ಯಶ್ಚ = ಯತ್’ ಎಂದು ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, ‘ಯಃ’ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿದಾಗಲೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯತ್’ ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यच्छब्दद्वयनिर्दिष्टमुभयं तच्छब्देन प्रतिनिर्दिश्यत इति भावेनाह -  
एवञ्चेति ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ ಎರಡನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಇವೆರಡನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇವೆರಡನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ‘ಏವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथोक्तं तद्भाष्ये “तस्मिन् दहरपुण्डरीकवेश्मनि यो दहराकाशो यच्च तदन्तर्बर्तिगुणजातं तदुभयमन्वेष्टव्यम्” इति ॥

ಇದನ್ನೇ ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಮಿನ್ ದಹರಪುಂಡರೀಕವೇಶ್ವನಿ ಯೋ ದಹರಾಕಾಶೋ ಯಚ್ಚ ತದಂತರ್ವರ್ತಿಗುಣಜಾತಂ ತದುಭಯಮನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್’ ದಹರಪುಂಡರೀಕವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ತದಂತರ್ವರ್ತಿಯಾದ ಗುಣಸಮೂಹಗಳು ಇವೆಯೋ, ಅವೆರಡನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अन्यथेति ॥ सिद्धान्ते प्रागुपपादितदिशेति भावः ॥ एतेन दहराकाशस्य तद्गुणजातस्य चोत्तरवाक्ये श्रवणात्तदनुरोधेनोक्तकल्पनं न्याय्यमिति प्रत्युक्तम् । उक्तरीत्याऽन्यथोपपत्तेः ।

'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರವು ವಿಶೇಷ ಸೂತ್ರವಾಗಿದೆ. 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೂತ್ರವಾಗಿದೆ. 'ಯಃ' 'ಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಶೇಷ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು, ಯಥಾ ಶ್ರುತವಾದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನनु च यच्छब्दस्य त्यदादिषु पाठेऽपि "नपुंसकमनपुंसकेन" इत्यनेनैवैकशेषो वाच्यः । अन्यथैकवद्भावप्राप्तेः । सूत्रेऽस्येत्यनेन "नपुंसकेन" इत्यनेन प्रासैकशेषस्यैव परामर्शेनैकवद्भावोक्तेः । यथोक्तं मञ्जरी "अस्य ग्रहणमेक-वच्चेत्यस्योत्तरत्रानुवृत्तिर्मा भूत्" इति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಯತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ತೃದಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಸೂತ್ರದ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕವದಾಭಾವ ವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ - 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕವದ್ಭಾವವಂತೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕವದ್ಭಾವ ಬರುವುದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಏಕವಚನವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕವದ್ಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಹೊರತು, ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಮಂಜರೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮ್' ಏಕವಚ್ಚೇತ್ಯ-ಸ್ಯೋತ್ತರತ್ರಾನುವೃತ್ತಿಮಾ ಭೂತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕವಚ್ಚ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಗ್ರಹಣದ ಬಲದಿಂದ, ಏಕವಚನ ಹಾಗೂ ಏಕೋದ್ಭವಗಳೆರಡೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ತೃದಾದಿ' ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मैवम् । "त्यदादीनि" इत्यनेन सामान्यत एकशेषप्राप्तौ नपुंसकैकशेषस्य "नपुंसकम्" इति सूत्रेणैव प्राप्तत्वेनैकवद्भावसिद्धेरिति ।

ಉತ್ತರ - ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ತೃದಾದಿನಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಮತ್ತು ಏಕವದ್ಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ನಪುಂಸಕಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಾಯಕ ವಿಶೇಷ ವಿಧಾಯಕ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳು ಸಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಯದಂತೇ” ಇತ್ಯತ್ರ ಯಚ್ಚಾಕಾಶಾಶ್ಚೇತಿ ಯದಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತ್ಯದಾದಿ-  
ಸ್ಮೂತ್ರೋಕ್ತಿ: | ಯಚ್ಚ ಯಶ್ಚೇತಿ ಯದಿತ್ಯಾಶಯೇನ ನಪುंसಕಸ್ಮೂತ್ರೋಕ್ತಿರिति केचित् ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವ ಸಮಾಧಾನ ಹೀಗಿದೆ - ‘ತೃದಾದಿ’ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ‘ತೃತ್’ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಸವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲದೇ, ‘ಸರ್ವೈಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಏಕಶೇಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಯಚ್ಚ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಯತ್’ ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವನಾಮವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ‘ಯತ್’ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವು ಸೇರಿದಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯತ್’ ಎಂದೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಲ್ಲದ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ‘ನಪುಂಸಕಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಯಚ್ಚ + ಯಶ್ಚ = ಯತ್’ ಎಂದು ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, ‘ಯಃ’ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿದಾಗಲೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯತ್’ ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यच्छब्दद्वयनिर्दिष्टमुभयं तच्छब्देन प्रतिनिर्दिश्यत इति भावेनाह -  
एवञ्चेति ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ ಎರಡನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಇವೆರಡನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇವೆರಡನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ‘ಏವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथोक्तं तद्भाष्ये “तस्मिन् दहरपुण्डरीकवेश्मनि यो दहराकाशो यच्च तदन्तर्बर्तिगुणजातं तदुभयमन्वेष्टव्यम्” इति ॥

ಇದನ್ನೇ ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಮಿನ್ ದಹರಪುಂಡರೀಕವೇಶ್ವನಿ ಯೋ ದಹರಾಕಾಶೋ ಯಚ್ಚ ತದಂತರ್ವರ್ತಿಗುಣಜಾತಂ ತದುಭಯಮನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್’ ದಹರಪುಂಡರೀಕವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ತದಂತರ್ವರ್ತಿಯಾದ ಗುಣಸಮೂಹಗಳು ಇವೆಯೋ, ಅವೆರಡನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अन्यथेति ॥ सिद्धान्ते प्रागुपपादितदिशेति भावः ॥ एतेन दहराकाशस्य तद्गुणजातस्य चोत्तरवाक्ये श्रवणात्तदनुरोधेनोक्तकल्पनं न्याय्यमिति प्रत्युक्तम् । उक्तरीत्याऽन्यथोपपत्तेः ।

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು 'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು - 'ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಯ ಆತ್ಮಾಪ್ರಹತಪಾಪ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಗುಣಜಾತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ಯಚ್ಚ' 'ಯಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಮಾಸವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಇದನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೀಗೆ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಯಾವಾನ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅದರ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ದಹರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಬಾಧಕಾನಾಂ ಭಾವಾಛೇತಿ ಭಾವಃ ।**

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನೇಕ ಬಾಧಕಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ಯದುಕ್ತಂ ತस्ಮಿನ್ಹೃದಯವೇಶಮನಿ ಯದಂತರ್ವರ್ತತೆ ದಹರಾಖ್ಯಂ ತದಂತರ್ಗುಣಜಾತಂ ಚ ಯಚ್ಚಂದ್ರಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಯಃ । ತತ್ರ ಗುಣಜಾತೇ ದಹರಾಂತರ್ವೃತ್ತಿತ್ವಮನ್ವೇತಿ । ದಹರೇ ಚ ಪುಂಡರೀಕಸ್ಥಿತ್ವಮಿತಿ । ತದಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ - ಲೋಕ ಇತಿ ॥ ತದೇವ ವ್ಯನಕ್ತಿ ॥ ನಹೀತಿ ॥**

'ಯತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾದಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು. ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದೊಳಿರುವ ದಹರ ಹಾಗೂ ಗುಣಸಮೂಹ ಎಂದು. ಅವರಡರಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಂಡರೀಕಾಂತಃಸ್ಥತ್ವವು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಗುಣಜಾತಗಳಿಗೆ ಪುಂಡರೀಕಾಂತಃಸ್ಥತ್ವವು ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಂಡರೀಕಾಂತಃಸ್ಥವಾದ ದಹರಾಕಾಶಾಂತಃಸ್ಥತ್ವವು ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು 'ಲೋಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - एतेन 'तस्मिन्' इत्यनेन वेशमनिर्देशे व्यवहितपरामर्शदोषः । दहरवद्गुणजातस्यापि वेशमस्थतापत्त्या दहराकाशान्तर्वर्तितासिद्धिः ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಂಡರೀಕವೇಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದಾದರೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ದಹರಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ಪುಂಡರೀಕವೇಶದಲ್ಲಿಯೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಬರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಗುಣಜಾತಗಳೂ ಕೂಡ ಆ ಪುಂಡರೀಕವೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯೂ ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಇದರಿಂದ ಗುಣಜಾತವು ದಹರಾಕಾಶಾಂತರ್ಗತವಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

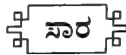
**ಪ್ರಕಾಶ:** - ದಹರಾಕಾಶನಿರ್ದೇಶೋ ತು ದಹರಸ್ಯ ಸ್ವಾಂತರ್ವಿರ್ತಿತ್ವಾಭಾವೇನಾಂತರ್ವಿರ್ತಿನ  
ಎವಾನ್ವೇಶ್ಯವ್ಯತ್ವೋತ್ಪತ್ಯಾ ದಹರಸ್ಯಾನ್ವೇಶ್ಯವ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಉಭಯನಿರ್ದೇಶಾಸ್ತು ಸತಿ ಗತ್ಯಂತರೇ  
ಕ್ಷಿಪ್ತಃ ।

'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ  
ದಹರಾಕಾಶನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಜಾತಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ, ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ  
ಸ್ವಾಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇರುವಿಕೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ  
ಗುಣಜಾತವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.  
ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶದ ಅಂತರ್ವರ್ತಿಯನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದ  
ಅನ್ವೇಷಣೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ದಹರಾಕಾಶ' 'ವೇಶ್ಯ' ಎರಡನ್ನೂ  
ಕೂಡ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ, ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಉಭಯನಿರ್ದೇಶ  
ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯಚ್ಚಂದ್ರಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಯೋರ್ದಹರಾಕಾಶಗುಣಜಾತಯೋರ್ದಯೋರಪಿ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವೇಷಮಸ್ಥ-  
ತ್ವಸ್ಯ ವಾ ದಹರಾಕಾಶಾಂತರ್ವಿರ್ತಿತ್ವಸ್ಯ ವಾಽಽಪಾತೇನ ದಹರಸ್ಯ ವೇಷಮಸ್ಥತ್ವಂ ಗುಣಜಾತಸ್ಯ  
ದಹರಾಂತರ್ವಿರ್ತಿತ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಸಿದ್ಧಿರೇವ । ತಥಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಭಾವಾದಿತ್ಯಪಿ ಸೂಚಿತಮ್ ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಚ್ಚಬ್ರವೆನಿಸಿದ 'ದಹರಾಕಾಶ' ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವಾದ 'ಗುಣಜಾತ'  
ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ವೇಶ್ಯಸ್ಥತ್ವವು ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶಾಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತಾದ್ದರಿಂದ  
ದಹರಕ್ಕೆ ವೇಶ್ಯಸ್ಥತ್ವವು ಹಾಗೂ ಗುಣಜಾತಕ್ಕೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ  
ಸಾಧಿಸಲು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** ಅತ एवेति ॥ सन्निहितपरत्वसम्भवे तत्त्यागेन व्यवहित-  
परत्वस्यायोगादेवेत्यर्थः । ननु च सन्निहितपरत्वे व्यवहितकल्पनमन्याप्यम् । ननु  
तदसम्भवे । प्रकृते च सन्निहितदहरपरामर्शो ब्रह्मान्तःस्थस्यान्वेष्यत्वं  
समायाति । नच तत्सम्भवतीत्यतो व्यवहितपुण्डरीकपरत्वमभ्युपगम्यत इत्यतो  
दोषान्तरमाह - दहरस्येति ॥



ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಸ್ಮಿನ್ಯಂದತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದದ  
ಜೊತೆಗೆ 'ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಆವಾಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ

ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು, 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಏಕಶೇಷವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ, 'ಯಶ್ಚ' + 'ಯಚ್ಚ' = 'ಯತ್' ಎಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ 'ಯತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ 'ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿರುವ 'ಗುಣಸಮೂಹ' ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪದ್ಮ, ಆಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ, 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ 'ತತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶವೆಂಬರ್ಥವೇ ಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

किञ्च “य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् शोते सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः”  
“दिव्ये ब्रह्मपुरे ह्येष व्योम्यात्मा सम्प्रतिष्ठितः”

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇಷ ವ್ಯೋಮ್ನಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದಿವ್ಯವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

“य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् य पुरुषः” “यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्” “दहरं विपाप्यं परवेशमभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम् । तत्रापि दहं

ಗಗನಂ विशोकस्तस्मिन्यदन्तस्तदुपासितव्यम्” इत्यादिश्रुतिषु ब्रह्मणो हृदयाकाशस्थ-  
तैवोक्ता ।<sup>१</sup> नतु हृदयस्थाकाशता ।

(१) रामानुजभाष्यम् -

दहर उत्तरेभ्यः ॥ १३ ॥

इदमामनन्ति च्छन्दोगाः ‘अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेदम दहरोऽस्मिन्नन्तर  
आकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्’ इति । तत्र सन्देहः किमसौ  
हृदयपुण्डरीकमध्यवर्ती दहराकाशो महाभूतविशेषः, उत प्रत्यगात्मा? अथ परमात्मा?  
इति । किं तावद् युक्तम्? महाभूतविशेष इति । कुतः? आकाशशब्दस्य भूताकाशे ब्रह्मणि  
च प्रसिद्धत्वेऽपि भूताकाशे प्रसिद्धिप्रकर्षात्, ‘तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्’  
इत्यन्वेष्टव्यान्तरस्याधारतया प्रतीतेरच, इत्येवं प्राप्तेऽभिधीयते - दहर उत्तरेभ्यः ॥  
दहराकाशः परं ब्रह्म, कुतः? उत्तरेभ्यो वाक्यगतेभ्यो हेतुभ्यः । ‘एष आत्माऽपहतपाप्मा  
विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासस्सत्यकामस्सत्यसङ्कल्पः’ इति निरुपाधिकात्म-  
त्वमपहतपाप्मत्वादिकं सत्यकामत्वं सत्यसङ्कल्पत्वं चेति दहराकाशे श्रूयमाणा गुणाः  
दहराकाशं परं ब्रह्मेति ज्ञापयन्ति । ‘अथ य इहात्मानमनुविद्य ब्रजन्त्येतांश्च सत्यान्  
कामांस्तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति’ इत्यादिना । ‘यं कामं कामयते, सोऽस्य  
सङ्कल्पादेव समुत्तिष्ठति, तेन सम्पन्नो महीयते’ इत्यन्तेन दहराकाशवेदिनस्सत्यसङ्कल्पत्व-  
प्राप्तिश्चोच्यमाना दहराकाशं परं ब्रह्मेत्येव गमयति । ‘यावान् वा  
अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः’ इत्युपमानोपमेयभावश्च दहराकाशस्य  
भूताकाशत्वे नोपपद्यते । हृदयावच्छेदनिबन्धन उपमानोपमेयभाव इति चेत्, तथा सति  
हृदयावच्छिन्नस्य द्यावापृथिव्यादिसर्वाश्रयत्वं नोपपद्यते ।

ननु च दहराकाशस्य परमात्मत्वेऽपि बाह्याकाशोपमेयत्वं न सम्भवति, ‘ज्यायान् पृथिव्या  
ज्यायानन्तरिक्षात्’ इत्यादौ सर्वस्माज्ज्यायस्त्वश्रवणात्, नैवम् । दहराकाशस्य हृदयपुण्डरीक-  
मध्यवर्तित्वप्राप्ताल्पत्वनिवृत्तिपरत्वादस्य वाक्यस्य । यथा अधिकजवेऽपि सवितरि ‘इषुवद्  
गच्छति सविता’ इति वचनं गतिमान्धनिवृत्तिपरम् । अथ स्यात् ‘एष आत्माऽपहतपाप्मा’  
इत्यादिना दहराकाशो न निर्दिश्यते ‘दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्’  
इति दहराकाशान्तर्वर्तिनस्ततोऽन्यस्यान्वेष्टव्यत्वेन प्रकृतत्वादिह ‘एष आत्माऽपहतपाप्मा’  
इति तस्यैवान्वेष्टव्यस्य निर्देष्टुं युक्तत्वात् । स्यादेतदेवम्, यदि श्रुतिरेव दहराकाशं  
तदन्तर्वर्तिनं च न व्यभाङ्ग्यात्, व्यभाङ्गीतुं सा, तथाहि ‘अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं  
पुण्डरीकं वेदम दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्’ इति  
ब्रह्मपुरशब्देनोपास्यतया सन्निहितपरब्रह्मणः पुरत्वेनोपासकशरीरं निर्दिश्य च तन्मध्यवर्ति





ತಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶರೀರದ ಒಳಗಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ

ಬ್ರಹ್ಮ, ತದಂತರ್ವರ್ತಿ ಚಾಪಹತಪಾಪ್ತವಾದಿಕಾಮ್ಯಗುಣಜಾತಮ್, ತದುಭಯಮನ್ವೇಷ್ಯಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮिति ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಯತೇ । ತದೇತದ್ವಾಕ್ಯಕಾರೋಽಪಿ ಸ್ಪಷ್ಟಯತಿ 'ತस्ಮಿನ್ ಯದಂತರिति ಕಾಮವ್ಯಪದೇಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ಅತಃ ಉಚ್ಯತೇ ಹೇತುಃ ದಹರಾಕಾಶಃ ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ೧೩ ॥

ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಚ ॥ ೧೪ ॥

ಇತಃ ದಹರಾಕಾಶಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ 'ತದ್ ಯಥಾ ಹಿರಣ್ಯನಿಧಿಂ ನಿಹಿತಮಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾ ಉಪಯುಕ್ತಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ನ ವಿಂದಯೇವಮೇವಮಾಸ್ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್ಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಉಚ್ಯತೇ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತ್ಯನೃತೇನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಾಃ' ಇತಿ । ಉಚ್ಯತೇ ಪ್ರಕೃತಂ ದಹರಾಕಾಶಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯ ತತ್ರಾಹರಹಸ್ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾನಾಂ ಗಮನಮ್, ಗಮನವ್ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶಃ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ಗಮಯತಃ । ಕಯಮನಯೋರಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಾಧಕತ್ವಮಿತ್ಯತಃ ಆಹ - ತಥಾಹಿ ದೃಢಮिति ॥ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾನಾಮಹರಹಸ್ಸುಪುಷಿಕಾಲೇ ಗಮನಮನ್ಯತ್ರಾಭಿಧೀಯಮಾನ್ ದೃಢಮ್ । 'ಉಚ್ಯತೇ ಖಲು ಸೋಮ್ಯಮಾಸ್ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ಸತಿ ಸಂಪದಃ ನ ವಿದುಸ್ಸತಿ ಸಂಪತ್ಸ್ಯಾಮಹ ಇತಿ' ಇತಿ । 'ಸತಃ ಆಗಮ್ಯ ನ ವಿದುಸ್ಸತಃ ಆಗಮ್ಯಾಮಹ ಇತಿ' ಇತಿ । ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ದೃಢಃ । 'ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ ಹಿವಾಚ' ಇತಿ । ಮಾ ಭೂದನ್ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಗಮನದರ್ಶನಮ್ । ಉಚ್ಯತೇ ತದ್ ದಹರಾಕಾಶಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾನಾಂ ಪ್ರಲಯಕಾಲಃ ಇವ ನಿರಸ್ತನಿಖಿಲದುಃಖಾನಾಂ ಸುಪುಷಿಕಾಲೇಽವಸ್ಥಾನಂ ಶ್ರೂಯಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಲಿಂಗಮ್ । ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಃ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವೃತ್ತ್ಯಾಽಸ್ಮಿನ್ ದಹರಾಕಾಶಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೋಽಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗಾಂತರನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಲಿಂಗಮಿತ್ಯಾಹ - ಲಿಂಗಂ ಚೇತಿ ॥ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿನ್ಯಾಪಾಚ್ಛಿಷ್ಠಸಮಾಸಾತ್ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಸಮಾಸೋ ನ್ಯಾಯಃ ।

ಅಥವಾ 'ಅಹರಹಗ್ಚ್ಛಂತ್ಯಃ' ಇತಿ ನ ಸುಪುಷಿವಿಷಯಂ ಗಮನಮುಚ್ಯತೇ । ಅಪಿತ್ವಂತರಾತ್ಮತ್ವೇನ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಭೂತಸ್ಯೋಪಯುಕ್ತಪರ್ಯಹರಹಗ್ಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ತಮಜಾನತೃಪ್ತಂ ನ ವಿಂದಂತಿ । ನ ಲಬಂತೇ । ಯಥಾ ಹಿರಣ್ಯನಿಧಿಂ ನಿಹಿತಂ ತತ್ಸತ್ಯಾನಮಜಾನಾನಾಸ್ತದುಪರಿ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಅಪಿ ನ ಲಬಂತೇ, ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸೇಯಮೇವಮನ್ತರಾತ್ಮತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯೋಪರಿ ತನ್ನಿವಮಿತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಜಾನತೃಪ್ತಾಂ ಸರ್ವದಾ ಗತಿರಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ಗಮಯತಿ । ತಥಾಹನ್ಯತ್ರ ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಂತರಾತ್ಮತಯಾಽವಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಸ್ವನಿಯಮ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ವರ್ತಮಾನಾಭಿಃ ಪ್ರಜಾಭಿರವೇದನಂ ದೃಢಮ್ । ಯಥಾಽಂತರ್ಯಾಮಿತ್ರಾಹಣೇ 'ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಆತ್ಮನೋಽಂತರೋ ಯಮಾತ್ಮಾ ನ ವೇದ, ಯಸ್ಯಾಽತ್ಮಾ ಶರೀರಂ ಯ ಆತ್ಮಾನಮನ್ತರೋ ಯಮಯತಿ ।' ಇತಿ 'ಅದೃಶೋ ದ್ರಷ್ಟಾ ಅಶ್ರುತಃ ಶ್ರೋತಾ' ಇತಿ ಚ । ಮಾ ಭೂದನ್ಯತ್ರ ದರ್ಶನಮ್ । ಸ್ವಯಮೇವ ತ್ವಿಯಂ ನಿಧಿದೃಶಂತಾವಗತಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಭಾವಸ್ಯಾಸ್ಯ ಹೃದಯಸ್ಯಸ್ಯೋಪರಿ ತದಾಧಾರತಯಾಽಹರಹಸ್ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಜಾನತೃಪ್ತಾಂ ಗತಿರಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಲಿಂಗಮ್ ॥ ೧೪ ॥

इतश्च दहराकाशः परं ब्रह्म -

धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॥ १५ ॥

‘अथ य आत्मा’ इति प्रकृतं दहराकाशं निर्दिश्य ‘स सेतुर्विधृतिरेषां लोकानामसम्भेदाय’ इत्यस्मिन् जगद्धिधरणं श्रूयमाणं दहराकाशस्य परब्रह्मतां गमयति । जगद्धिधरणं हि परस्य ब्रह्मणो महिमा ‘एष सर्वेश्वर एष सर्वभूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधरण एषां लोकानामसम्भेदाय’ इति । ‘एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः’ इत्यादिभ्यः । स चायं तस्य परस्य ब्रह्मणो धृत्याख्यो महिमाऽस्मिन् दहराकाशे उपलभ्यते । दहराकाशः परं ब्रह्म ॥ १५ ॥

प्रसिद्धेश्च ॥ १६ ॥

आकाशशब्दश्च परस्मिन् ब्रह्मणि प्रसिद्धः । ‘को ह्येवाऽन्यात् कः प्राण्यात् । यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्’ ‘सर्वाणि ह वा इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्ते’ इत्यादिषु । अपहृतपाप्मत्वादिगुणसनाथा प्रसिद्धिर्भूताकाशप्रसिद्धेर्बलीयसीत्यभिप्रायः ॥ १६ ॥  
एवं तावदहराकाशस्य भूताकाशत्वं प्रतिक्षिप्तम् । अथेदानीं दहराकाशस्य प्रत्यगात्मत्वमाशङ्क्य निराकर्तुमुपक्रमते -

इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॥ १७ ॥

यदुक्तं वाक्यशेषवशाद्दहराकाशः परं ब्रह्मेति, तदयुक्तम् । वाक्यशेषे परस्मादितरस्य जीवस्यैव साक्षात्परामर्शात् ‘अथ य एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते एष आत्मेति होवाच एतदमृतमभयमेतद् ब्रह्म’ इति । यद्यपि ‘दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशः’ इति हृदयपुण्डरीकमध्यवर्तितयो-  
पदिष्टस्याकाशस्योपमानोपमेयभावाद्यसम्भवाद् भूताकाशत्वं न सम्भवति । तथापि वाक्यशेषवशात् प्रत्यगात्मत्वं युक्तमाश्रयितुम् । आकाशशब्दोऽपि प्रकाशादियोगाज्जीव एव वर्तिष्यत इति चेत्, अत्रोत्तरम् - नासम्भवात् ॥ नायं जीवः, न ह्यपहृतपाप्मत्वादयो गुणा जीवे सम्भवन्ति ॥ १७ ॥

उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ १८ ॥

उत्तरात् प्रजापतिवाक्यात्, जीवस्यैवापहृतपाप्मत्वादिगुणयोगो निश्चीयत इति चेत्, एतदुक्तं भवति । प्रजापतिवाक्यं जीवपरमेव । तथाहि ‘य आत्माऽपहृतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासस्त्यकामस्त्यसङ्कल्पस्सोऽन्वेष्टव्यस्स विजिज्ञासितव्यस्स सर्वाश्च लोकानाप्नोति सर्वाश्च कामान् यस्तमात्मानमनुविद्य विजानाति’ इति प्रजापतिवचनमैतिह्यरूपेणोपश्रुत्यान्वेष्टव्यात्मस्वरूपजिज्ञासया प्रजापतिमुपसेदुषे मधवते प्रजापतिर्जागरितस्वप्नशुष्यवस्थं जीवात्मानं सशरीरं क्रमेण

ಶುಶ್ರೂಷ್ಯೋಗ್ಯತಾಪರೀಚಿಕ್ಷಿಷಯೋಪದಿಶ್ಯ ತತ್ರತತ್ರ ಭೋಗಮಪश्यते परिशुद्धात्मस्वरूपೋಪदेशೋग्याय  
 तस्मै मघवते 'मघवन् मर्त्यं वा इदं शरीरमात्तं मृत्युना तदस्यामृतस्याशरीरस्यात्मनोऽधिष्ठानम्'  
 इति शरीरस्याधिष्ठानतामात्मनश्चाधिष्ठातृतामशरीरस्य च तस्यामृतत्वस्वरूपतां चोक्त्वा 'न  
 ह वै सशरीरस्य सतः प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति । अशरीरं वाव सन्तं न प्रियाप्रिये स्पृशतः'  
 इति कर्माब्धशरीरयोगिनस्तनुगुणसुखदुःखभागित्वरूपानर्थं तद्विमोक्षे च तदभावमधिष्ठाय  
 'एवमेवैष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वं रूपेणाभिनिष्पद्यते'  
 इति जीवात्मनस्वरूपमेव शरीरवियुक्तमुपदिदेश ।

'स उत्तमः पुरुषः स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन् रममाणः स्त्रीभिर्वा यानैर्वा ज्ञातिभिर्वा  
 नोपजनं स्मरन्निदं शरीरम्' इति प्राप्यस्य परस्य ज्योतिषः पुरुषोत्तमत्वम्,  
 निवृत्तितिरोधानस्य परं ज्योतिरुपसम्पन्नस्य प्रत्यगात्मनां ब्रह्मलोके यथेष्टभोगावासिम्,  
 प्रियाप्रियावियुक्तकर्मनिर्मितशरीराद्यपुरुषार्थाननुसन्धानं चाभिधाय 'स यथा प्रयोग्य आचरणे  
 युक्त एवमस्मिन् शरीरे प्राणो युक्तः' इति यथोक्तस्वरूपस्यैव संसारदशायां कर्मतन्त्रं  
 शरीरयोगं युग्यशकटयोगदृष्टान्तेनाभिधाय 'अथ यत्रैतदाकाशमनुविषण्णं चक्षुस्स चाक्षुषः  
 पुरुषो दक्षिणाय चक्षुरथ यो वेदेदं जिघ्राणीति स आत्मा गन्धाय घ्राणमथ यो वेदेदमभि  
 याहाराणीति स आत्माऽभिव्याहाराय वागथ यो वेदेदं शृण्वनीति स आत्मा श्रवणाय  
 श्रोत्रम् । अथ यो वेदेदं मन्वानीति स आत्मा मनोऽस्य दैवं चक्षुः' इति चक्षुरादीनां  
 करणत्वं रूपादीनां ज्ञेयत्वमस्य च ज्ञातृत्वं प्रदर्श्य, ततः शरीरेन्द्रियेभ्योऽस्य व्यतिरंक्रमुपपाद्य  
 'स वा एष एतेन दिव्येन चक्षुषा मनसैतान् कामान् पश्यन् रमते, य एते ब्रह्मलोके' इति  
 तस्यैव विधूतकर्मनिमित्तशरीरेन्द्रियस्य मनश्शब्दाभिहितेन दिव्येन स्वाभाविकेन ज्ञानेन  
 सर्वकामानुभवमुक्त्वा 'तं वा एतं देवा आत्मानमुपासते तस्मात्तेषां सर्वे च लोका  
 आप्तास्सर्वे च कामाः' इत्येवंविधमात्मानं ज्ञानिनो जानन्तीत्यभिधाय 'सर्वाश्च  
 लोकानाप्नोति सर्वाश्च कामान् यस्तमात्मानमनुविद्य विजानातीति ह प्रजापतिरुवाच'  
 इत्येवंविधमात्मानं विदुषस्सर्वलोकसर्वकामावाप्त्युपलक्षितं ब्रह्मानुभवं फलमभिधायोप-  
 संहृतम् । अतस्तत्रापहतपाप्मत्वादिगुणको ज्ञातव्यतया प्रक्रान्तो जीव एवेत्यवगमत् ।  
 अतो जीवस्यापहतपाप्मत्वादयस्सम्भवन्ति । अतो दहरवाक्यशेषे श्रूयमाणस्य  
 जीवस्यापहतपाप्मत्वादिगुणसम्भवात्स एव दहराकाश इति निश्चीयते इति चेत्तत्राह -  
 आविर्भूतस्वरूपस्तु इति ॥

पूर्वमनूततिरोहितापहतपाप्मत्वादिगुणकस्वरूपः पश्चाद् विमुक्तकर्मबन्धशरीरात् समुत्थितः  
 परं ज्योतिरुपसम्पन्नः आविर्भूतस्वरूपरसन्नपहतपाप्मत्वादिगुणविशिष्टस्तत्र प्रजापति-  
 वाक्येऽभिधीयते । दहरवाक्ये त्वतिरोहितस्वभावापहतपाप्मत्वादिविशिष्ट एव दहराकाशः  
 प्रीयते । आविर्भूतस्वरूपस्यापि जीवस्यासम्भावनीयास्सेतुत्वसर्वलोकविधरणत्वादय-  
 स्सत्यशब्दनिर्वचनावगतं चेतनाचेतनयोर्नियन्तृत्वं दहराकाशस्य परब्रह्मतां साधयन्ति ।

ಪುರುಷನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ 'ದಕ್ರಂ ವಿಪಾಪೃಂ ಪರವೇಶ್ಯಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ | ತತ್ಪ್ರಾಪಿ ದಕ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ದೇಹದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಮಲವಿದೆ. ಅಂತಹ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತಹ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಸೇತುತ್ವಸರ್ವಲೋಕವಿಧರಣತ್ವಾದಯ ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ನ ಸಂಭವಂತೀತಿ 'ಜಗದ್ವಾಪಾರವರ್ಜಮ್' ಇತ್ಯತ್ರೋಪಪಾದಯಿಷ್ಯಾಮಃ || ೧೮ ||

ಯಥೇವಮ್, ದಹರವಾಕ್ಯೇ 'ಅಥ ಯ ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜೀವಪ್ರಸ್ತಾವಃ ಕಿಮರ್ಥಃ? ಇತಿ ಚೇತ್ತತ್ರಾಹ -

ಅನ್ಯಾರ್ಥಃಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ || ೧೯ ||

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯೈವಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಜಗದ್ವಿಧರಣತ್ವಾದಿವಿನ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತದುಪಸಂಪತ್ತ್ಯಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ-  
ಕಲ್ಯಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವಾಭಾವಿಕರೂಪಪ್ರಾಪ್ತಿಕಥನೇನ ತದ್ವೇತುತ್ವರೂಪಂ ಪರಮಪುರುಷಸಾಧಾರಣಂ ಗುಣಮುಪದೇಶ್ಯಂ  
ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯಾತ್ರ ಪರಾಮರ್ಶಃ | ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯೇ ಚ ಮುಕ್ತಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ-  
ವಿಜ್ಞಾನಂ ದಹರವಿಧೋಪಯೋಗಿತಯೋಕ್ತಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರೇಕ್ಷೋಹಿ ಜೀವಾತ್ಮನಸ್ವಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮೇವ,  
ಸ್ವಯಮಪಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಏವ ಸಂನವಧಿಕಾತಿಶಯಾಸಂಕ್ಲೇಶಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವಿಷ್ಯತೀತಿ  
ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಫಲಾಂತರ್ಗತತ್ವಾತ್ ಸ್ವರೂಪಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ | 'ಸರ್ವಾಃಶ್ಚ ಲೋಕಾನಾಪ್ರೋತಿ ಸರ್ವಾಃಶ್ಚ  
ಕಾಮಾನ್' 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಘನ್ ಕ್ರೀಡನ್' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯೇ ಕೀರ್ತ್ಯಮಾನ್ ಫಲಮಪಿ  
ದಹರವಿಧಾಫಲಮೇವ || ೧೯ ||

ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದ್ವುಕ್ತಮ್ || ೨೦ ||

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಲ್ಪಪರಿಮಾಣಶ್ರುತಿರಾರಾತ್ರೋಪಮಿತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯೈವೋಪಪದ್ಯತೇ, ನತು ಸರ್ವಸ್ಮಾಜ್ಞಾಯಸೋ  
ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಚೇತ್, ತತ್ರ ಯದುತ್ತರಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್, ತತ್ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಂ 'ನಿಚಾಯತ್ವಾದೇವಮ್' ಇತ್ಯನೇನ |  
ಅತೋ ದಹರಾಕಾಶೋಽನಾಧಾತವಿಧಾಚರಿಸ್ಥೋಪಗಂಧಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕನಿರತಿಶಯಜ್ಞಾನಬಲೈವರ್ಯವೀರ್ಯಶಕ್ತಿತೇಜಃ  
ಪ್ರಭುತ್ಯಪರಿಮಿತೋದಾರಗುಣಸಾಗರಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಏವ | ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ತು 'ಘ್ನಂತಿ ತ್ವೇವೈನಂ  
ವಿಚ್ಛಾದಯಂತಿ' ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭಿರವಗತಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತದೇಹಪರಿಗ್ರಹಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ವಾಽ-  
ವಿರ್ಭೂತಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗುಣಸ್ವಸ್ವರೂಪ ಇತಿ ನ ದಹರಾಕಾಶಃ || ೨೦ ||

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

एवं श्रुत्यर्थास्वारस्यं दहरस्य ब्रह्मत्वे व्युत्पाधानेकमानविरुद्धं च दहरस्य ब्रह्मत्वमिति भावेन मतद्वयेऽपि सूत्रार्थं निराह - किञ्चेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एतेन दहरस्याब्रह्मत्वे “यावान्वा” इत्यादिना दहराकाशमाहात्म्यवर्णनं न स्यादिति निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अनेकमानविरोधेनोक्तरीत्या तस्य दहराकाशस्थाकाशाख्यभगवन्-माहात्म्यपरत्वोपपत्तेरिति ।

ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ‘य एषः’ इति वाजसनेयश्रुतौ सर्ववशित्वादिलिङ्गाद्ब्रह्मपरत्वं “दिव्ये” इत्याथर्वणे -

“मनोमयः प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽन्ये हृदयं सन्निधाय ।

तद्विज्ञानेन परिपश्यन्ति धीरा आनन्दरूपममृतं यद्विभाति”

इति वाक्यशेषाद्ब्रह्मताकाशस्यस्य ब्रह्मत्वं सिद्धम् ।

'ಯ ಏಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ. ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ, 'ಯ ಏಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. 'ದಿವ್ಯೇ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ.

'ಮನೋಮಯಃ ಪ್ರಾಣಶರೀರನೇತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಽನ್ಯೇ ಹೃದಯಂ ಸನ್ನಿಧಾಯ |

ತದ್ವಿಜ್ಞಾನೇನ ಪರಿಪಕ್ವಂತಿ ಧೀರಾ ಆನಂದರೂಪಮಮೃತಂ ಯದ್ವಿಭಾತಿ'

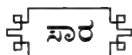
ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ವರ್ಣನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ 'ವ್ಯೋಮ್ನಾತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಯ ಏಷ ಇತ್ಯಾದಿ ತ್ರೀಣ್ಯಪಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದಿ ಕ್ರಮೇಣ ಶಿಕ್ಷಾಬ್ರಹ್ಮವಳ್ಳಿನಾರಾಯಣೌ ಶ್ರುತಾನಿ |

'ಯ ಏಷಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶಿಕ್ಷಾವಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ನಾರಾಯಣವಲ್ಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ವ್ಯೋಮನ್ ವ್ಯೋಮ್ನಿ | "ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್" ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕಿ "ನ ಡಿಸಮ್ಬುಧ್ಯಯೋಃ" ಇತಿ ನಲೋಪಾಭಾವಃ |

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. 'ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯೆನಿಸಿದ 'ಜಾ' ಎಂಬುದು 'ಲುಕ್' ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ನ' ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು 'ನ ಜಾಸಂಬುದ್ವ್ಯೋಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಇರುವಾಗ ನಲೋಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದೆ.



'ತಸ್ಮಿನ್ ಯಂದತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಮಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ಯ ಏಷೋ ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ; ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳು, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಪರಕೀಯರ ದ್ವಿತೀಯ-ತೃತೀಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यच्चोक्तं द्वितीयसूत्रे “तथा हि दृष्टम्” इत्यस्य “सता सोम्य तदा सम्पन्नो भवति” इत्यादिश्रुत्यन्तरे सुप्तौ जीवानां ब्रह्मविषयकं गमनं दृष्टमित्यर्थ इति

ಅನುವಾದ - 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಗಮನವು ದಹರಾಕಾಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

तत्र । सूत्रे गमनस्य समासैकदेशेन स्त्रीलिङ्गेन च गतिशब्देन निर्दिष्टस्य नपुंसकलिङ्गेन दृष्टपदेनानन्वयात् ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿತವಾದ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಂತಹ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ದೃಷ್ಟಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪದದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಎರಡೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

एतेन दृष्टशब्दो गतिशब्दरूपोभयविशेषणमिति केषाञ्चित्पक्षोऽपि निरस्तः ।

ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು - 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ದೃಷ್ಟ' ಶಬ್ದವು 'ಗತಿ' ಮತ್ತು 'ಶಬ್ದ' ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಸುಪ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳ ಗಮನ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.

तथात्वे दृष्टशब्दस्य पुल्लिङ्गत्वद्विवचनान्तत्त्वयोरಾपातात् ।

ರಾಮಾನುಜರು ಹೇಳುವಂತೆ 'ದೃಷ್ಟ' ಶಬ್ದವು 'ಗತಿ' 'ಶಬ್ದ' ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದಾದರೆ, ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬುದು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ದೃಷ್ಟಪದವೂ ಕೂಡ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

यचोक्तमुभाभ्यां लिङ्गमित्यस्य तदेवगमनं ब्रह्मलोकशब्दे ब्रह्मैव लोक इति सामानाधिकरणसमासो नतु षष्ठी समास इत्यत्र लिङ्गम् । नहि जीवानामहरहः सत्यलोकगमनमस्तीत्यर्थ इति ।

ಇನ್ನು ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ; ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಃ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಸುಪ್ತಜೀವನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಜೀವನಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡದೇ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

तन्न । उत्तरत्र “अरश्च ह वैष्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवि तदैरं मदीयं सरः तदश्चत्यः सोमसवनस्तदपराजिता पूर्ब्रह्मणः” इति श्रुतौ “परस्य ब्रह्मणो लोके श्वेतद्रीपाभिधे परे अरो ण्यश्चार्णवौ दिव्यौ” इत्यादिस्मृतौ च षष्ठीश्रवणादरण्याख्यसुधासमुद्रसरोश्चत्याद्याश्रयत्वलिङ्गाच्च षष्ठीसमासस्य युक्तत्वात् ।

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಥಾಮಿತೋ ದಿವಿ ತದೈರಂ ಮದೀಯಂ ಸರಃ ತದಶ್ಚತ್ಯಃ ಸೋಮಸವನಸ್ತದಪರಾಜಿತಾಪೂಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ. ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕವೆನಿಸಿದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮದದಾಯಕವಾದ ಸರೋವರವಿದೆ. ಅಮೃತವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಅಶ್ವತ್ಥ ಮರವಿದೆ, ಯಾರಿಂದಲೂ ಗೆಲ್ಲಲಾಗದ ಪಟ್ಟಣವೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೋಕವೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಾಭಿಧೇ ಪರೇ | ಅರೋ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ದಿವ್ಯೌ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನೇ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ, ಸರೋವರಕ್ಕೆ, ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಮಾಡುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘‘एतया निषादस्रपतिम्’’ इत्यत्र तु वाक्यशेषे षष्ठ्या अश्रवणात्समानाधिकरण-  
समासो युक्तः ।

‘ಏತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ರಪತಿಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಏತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ರಪತಿಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಬೇರೆಯಾವ ಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಸಮಾಸವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವು ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೇ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.

एवं चोत्तरवाक्यानुसारेण “अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकम्” इत्यत्रापि ब्रह्मण  
आवासस्थानत्वाद्दहराकाशो ब्रह्मलोकशब्दार्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ‘ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾರಣ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು. ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಕರೆಯಬಾರದು.

यथा ब्रह्मपुरे दहरमित्यत्र शरीरं ब्रह्मपुरशब्दार्थस्तद्वत् ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ‘ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನಿಸಿದೆ.

नहि तदावासस्थानप्राप्तिं विना तत्प्राप्तिः ।

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗದವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತೂ ಕೂಡ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೆರಳುತ್ತಾನೆಂದು ಕೂಡ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು.

यच्चोक्तमुभाभ्यां तृतीयसूत्रे धृतेर्महिम्न इति पदद्वयं समानाधिकरणमिति ।  
महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धे:

'ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿನ್ನಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ ಮಹಿಮ್ನಾ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದಹರಾಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು ಅವನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

तत्र । अम्बरान्तधृतेरित्यादाविव धृतेरित्यनेनैव सेतुर्विधृतिरिति श्रौतस्य  
धारकत्वस्योक्तिसम्भवेन महिम्न इत्यस्य वैयर्थ्यात् ।

ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. 'ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. 'ಮಹಿಮಾ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ 'ಸೇತುವಿದ್ಯುತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಇವರಿಬ್ಬರ ಪ್ರಕಾರವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಬೇರೊಂದು ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಇವರಿಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः -

मतद्वयेऽपि द्वितीयसूत्रैकदेशार्थं दूषयितुं परमतं तावदनूय प्रत्याह - यच्चेति ॥  
परैरिति वर्तते ।

ವಿವರಣೆ - ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ದೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಚ್ಛೋಕ್ತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಯಚ್ಛೋಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ 'ಪರೈಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮೊದಲು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकम्" इत्युक्तं यत्सुप्तप्रजानां ब्रह्मलोकगमनं यश्च ब्रह्मैव लोक्यते इति लोक इति ब्रह्मलोकशब्दः ताभ्यां गतिशब्दाभ्यां दहरो ब्रह्म ।

ಆದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಲೋಕೈತೇ ಇತಿ ಲೋಕಃ', 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಃ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸುಪ್ತಪ್ರಜೆಗಳ 'ಗತಿ' ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದ ಇವೆರಡರ ಬಲದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तद्धि सुप्तजीवानां ब्रह्मविषयगमनरूपलिङ्गं च "सता सोम्य तदा सम्पन्नः" इत्यादौ दृष्टम् ।

ಸುಪ್ತಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಗಮನವೆಂಬ ಲಿಂಗವು 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा ब्रह्मलोकशब्दः सत्यलोकपरः किं न स्यादित्याशङ्क्य तथा हि इदमेव सुप्तानां ब्रह्मलोकगमनरूपलिङ्गं ब्रह्मलोकशब्दस्य समानाधिकरणसमासे दृष्टम् । नहि सुप्तानामहरहस्सत्यलोकगमनमस्तीत्यर्थः परेषाम् ।

'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದರ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹಾಗೇ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯಲೋಕವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಸಮಾಸ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಗಮನವೆಂಬ ಲಿಂಗವೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಸಮಾಸವೆನಿಸಿದೆ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವಿಗಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸತ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಷ್ಟೇ, ಇದು ಆದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - केषाञ्चित्ताभ्यामेव गतिशब्दाभ्यां दहरो ब्रह्म । तथा हि सुप्तौ जीवानां गमनरूपं लिङ्गं च ब्रह्मविषयं दृष्टं "सति सम्पद्य न विदुः" इत्यादौ ।

ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಗತಿ' ಹಾಗೂ 'ಶಬ್ದ' ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ದಹರಾಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಸುಪ್ತವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವರುಗಳ ಗಮನವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದು 'ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा ब्रह्मलोकशब्दश्च "एष ब्रह्मलोकस्साम्राडिति होवाच" इत्यादौ ब्रह्मविषयो दृष्टः ।

ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ 'ವಿಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ಸಮ್ರಾಡಿತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा सुप्तगमनं लिङ्गं ब्रह्मलोकशब्दस्य समानाधिकरणसमासेऽपि दृष्टम् । सुप्तानामहरहस्सत्यलोकगमनाभावादित्यर्थः ।

ಅದರಂತೆ ಸುಪ್ತಗಮನವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರೆ - ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಸಮಾಸವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಸುಪ್ತರು ತೆರಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೆನಿಸಿದ ಸತ್ಯಲೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तत्र गतिशब्दाभ्यामित्यंशार्थस्याविरोधानिरासेनांशान्तरार्थस्यैव निरासः ।

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡದೇ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेनेति ॥ परमते सूत्रखण्डार्थनिरासेनेत्यर्थः ॥ तथात्व इति ॥ उभयविशेषणत्वे तथा हि लिङ्गशब्दौ दृष्टाविति विन्यासः स्यादित्यर्थः । सूत्रखण्डस्य द्वाभ्यामप्युक्तमर्थान्तरमप्यनूद्य निराह - यच्चेति ॥

'ಎತೇನ' ಎಂದರೆ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ತಥಾತ್ವೇ' ಎಂದರೆ ಉಭಯವಿಶೇಷಣವಾದರೆ 'ಲಿಂಗಶಬ್ದೌ ದೃಷ್ಟೌ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವಿರಬೇಕೆತ್ತು ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರಖಂಡಕ್ಕೆ ಉಭಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನತು ಷಷ್ಠೀತಿ || ತಥಾತ್ವೇ ಕಮಲಾಸನಲೋಕಪರ: ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವ: | ತಸ್ಯ  
ಲಿङ್ಗತ್ವಂ ವ್ಯನक्ति - ನ ಹೀತಿ ||

'ನತು ಷಷ್ಠೀ' ಎಂದರೆ - 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹಾಗೇ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದರೆ ಸತ್ಯಲೋಕವೆಂಬರ್ಥವು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ- ಬಾರದನ್ನಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತ್ರ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಿಗ್ರಹಾಶ್ರಯಣದರ್ಶನಾದಿಹಾಪಿ  
ತಥೈವ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾಹ - उत्तरत्रेति ||

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಉತ್ತರತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तत्रापि कथं षष्ठ्यन्तसमास इत्यतस्तस्य लोकपरत्वेन ब्रह्मपरत्वा-  
भावात्तथासमास इति भावेन वाक्यशेषमुदाहरति - तृतीयस्यामिति ||

ಮುಂದೆಯಾದರೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಏಕೆ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಲೋಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದ್ದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ऐरं मद्ययुक्तम् । मदीयं मदकरम् । सरः सरोवरम् । सोमसवनः  
अमृतस्रावी । पूः पुरी । “दिव्यौ चिदानन्दरसात्मकौ” इति छान्दोग्यभाष्योक्त-  
स्मृतावित्यर्थः ।

'ಇತಃ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮ್' ಎಂದರೆ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕವೆನಿಸಿದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಐರಂ = ಮದ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಮದೀಯಂ = ಮದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ, ಸರಃ = ಸರೋವರವು, ಸೋಮಸವನಃ = ಅಮೃತವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಮರವು, ತದಪರಾಜಿತಃ = ಯಾರಿಂದಲೂ ಸೋಲಿಸಲಾಗದ, ಪೂಃ = ಪಟ್ಟಣವು, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮನದ್ದು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. 'ದಿವ್ಯೋ ಚಿದಾನಂದರಸಾತ್ಮಕೌ' ಎಂಬುದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - अत्र यद्यपि पूर्वतन्त्र एव निषादस्थपतिनये कर्मधारयबलवत्त्वस्य  
सिद्धत्वान्न तल्लिङ्गेनेह साध्यमिति सूत्रखण्डो व्यर्थ एवेत्यपि सुबचम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಇವರಿಬ್ಬರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಅಂದರೆ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು, ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದೆನ್ನಲು 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸಗಳೆರಡೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತ್ಯಧಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವೇ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದೆಂದು ಉಭಯವಾದಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪರವಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापीह षष्ठीसमासनिराकरणेन कर्मधारयस्थापनाय लिङ्गमप्यधिकमस्तीति तदप्युक्तं सूत्रकारेणेति भामत्यामुक्तत्वात्तद्वृषणमुपेक्ष्य श्रुतिविरुद्धं चैतद्व्याख्यानमिति वक्तुं दूषणान्तरमेवोक्तम् ।

ಉತ್ತರ - ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದಿರಲು ಕಾರಣವಿದೆ. ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದಾಗ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಮತಿಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕೇವಲ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮುಂದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यदुक्तं भामतीरामानुजभाष्ययोर्निषादस्थपतिन्यायेन च कर्मधारय इति तत्र तद्वैषम्यमाह - एतयेति ॥

ಭಾಮತಿ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ವಿಷಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಏತಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - षष्ठे "स्थपतिर्निषादः स्याच्छब्दसामर्थ्यात्" इत्याद्यपादीयान्तिमाधिकरणे "रौद्रं वास्तुमयं चरुं निर्वपेत्" इति रौद्रेष्टिं प्रकृत्य श्रुते "एतया निषादस्थपतिं याजयेत्" इत्यत्र द्विजातिरेव यो निषादानामाधिपत्यं

ಕರೋತಿ ತಸ್ಯಾತ್ರಾಧಿಕಾರಃ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಏವಾಯಮಥ ನಿಷಾದ ಏವ ಸ್ಥಪತಿಃ ತಸ್ಯಾಧಿಕಾರಃ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಸಂಶಯೇ ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪ್ಯಸ್ಯ ಯೌಗಿಕತ್ವಾತ್ಪಷ್ಠೀ-ಸಮಾಸತ್ವೇಽಗ್ನಿವಿಧಾವತ ಏವ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಸ್ಯಾಧಿಕಾರಲಾಭಾತ್ ಕರ್ಮಧಾರಯಪಕ್ಷೇಽಗ್ನಿವಿಧಾಶून್ಯಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ ಷಷ್ಠಕಶ್ರವಣೇನ ನಿಷಾದಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಪತೌ ಲಕ್ಷಣಾಪತ್ತೇಃ ಕರ್ಮಧಾರಯೇ ತದಭಾವಾದ್ವಚನಬಲಾದಗ್ನಿವಿಧಾ-ಹೀನಸ್ಯಾಪ್ಯಾಧಿಕಾರೋಪಪತ್ತೇಃ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ ।

‘ಸ್ಥಪತಿರ್ನಿಷಾದಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯತ್’ (೬-೧-೫೧)

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ರೌದ್ರಂ ವಾಸ್ತುಮಯಂ ಚರಂ ನಿರ್ವಪೇತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ -

ಅಥ ತ್ರಯೋದಶಂ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಾಭಿನ್ನಸ್ಯ ನಿಷಾದಸ್ಯ ರೌದ್ರಯಾಗೇಽಧಿಕಾರಾಧಿಕರಣಮ್

(ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿನ್ಯಾಯಃ (ಸೂತ್ರೇ - ೫೧-೫೨)

ಸ್ಥಪತಿರ್ನಿಷಾದಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯತ್ || ೫೧ ||

(ಲಿಂಗದರ್ಶನಾಚ್ || ೫೨ ||)

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣಾತ್ರ ಶಕ್ನುನಾತ್ಸಂಜ್ಞಾತಿಃ । “ವಾಸ್ತುಮಯಂ ರೌದ್ರಂ ಚರಂ ನಿರ್ವಪೇತ್” ಇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ಶ್ರುಯತೇ “ಏತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಂ ಯಜಯೇತ್” ಇತಿ । ವಾಸ್ತುಶಬ್ದೋ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷವಚನಃ । ತತ್ರ ಸಂದೇಹಃ, ನಿಷಾದಾನಾಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ ದ್ವಿಜ ಏವ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ । ತಸ್ಯಾತ್ರಾಧಿಕಾರಃ ಕಿಂ ವಾ ನಿಷಾದ ಏವ ಯಃ ಸ್ಥಪತಿಃ ಸ್ತಸ್ಯಾತ್ರೇಷಾವಧಿಕಾರ ಇತಿ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು, ಯುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಯೋಗಾದ್ವೇ-ರ್ಬಲೀಯಸ್ತ್ವೇನ ರಥಕಾರಶಬ್ದಸ್ಯ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕೇತರಜಾತಿವಿಶೇಷಪರತ್ವೇನಾತ್ರೈವರ್ಣಿಕಪರತ್ವಮ್ । ನಿಷಾದ-ಸ್ಥಪತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕೇ ಜಾತಿವಿಶೇಷೇ ಚ ಯೌಗಿಕತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಾಶ್ರಯೇಣ ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧಾಗ್ನಿವಿಧತ್ರೈವರ್ಣಿಕಪರತೇವ ಯುಕ್ತಾ । ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಪರತ್ವೇ ಚ ಸ್ಥಪತೀಶ್ರೇಷ್ಠಿವಿಧಾವತತ್ರೈ-ವರ್ಣಿಕಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವೇನಾಗ್ನಿವಿಧಾಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಭಾವಃ । ಕರ್ಮಧಾರಯಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಜಾತಿವಿಶೇಷಪರತ್ವೋಕ್ತಾ-ವಗ್ನಿವಿಧಾಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಂಗಃ । ತस्ಮಾತ್ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಾಧಿಕಾರಿಕತೇಶ್ವರೇತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಪಕ್ಷೇ ಸಮ್ಬಂಧವಾಚಿಷ್ಕಚಾ ಆಶ್ರಯಣೇನ ನಿಷಾದಪದಸ್ಯ ನಿಷಾದಸಮ್ಬಂಧಿತಿ ಸಮ್ಬಂಧಿನಿ ಲಕ್ಷಣಾಪಾತಾತ್, ಕರ್ಮಧಾರಯೇ ತು ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಲಕ್ಷಣೇತಿ ಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಾಗ್ನಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ನಿಷಾದಸ್ಯೇವ ಸ್ಥಪತೀಶ್ರೇಷ್ಠಾವಧಿಕಾರ ಇತಿ । ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಸ್ಥಪತಿರ್ನಿಷಾದಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾದಿ । ವ್ಯಕ್ತಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ । ಫಲಂತು, ರೌದ್ರೇಶ್ವರಿರ್ನಿಷಾದಸ್ಯೇತಿ ।

ಇತಿ ತ್ರಯೋದಶಂ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಾಭಿನ್ನಸ್ಯ ನಿಷಾದಸ್ಯ ರೌದ್ರಯಾಗೇಽಧಿಕಾರಾಧಿಕರಣಮ್

(ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿನ್ಯಾಯಃ ಸೂತ್ರೇ ೫೧-೫೨)

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)



ಚರುದ್ರವ್ಯಕ್ತವಾದ ರೌದ್ರೇಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ಎತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಂ ಯಾಜಯೇತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಯಿಂದ ರೌದ್ರೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನರ್ಥ? 'ನಿಷಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಡಜಾತಿಯವನು ಎಂದರ್ಥ. 'ಸ್ಥಪತಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ನಿಷಾದಾನಾಂ ಸ್ಥಪತಿಃ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ, ಬೇಡಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೇಡಜಾತಿಯವನೇ ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ 'ನಿಷಾದ ಏವ ಸ್ಥಪತಿಃ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಃ' ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ, ಬೇಡಜಾತಿಯವನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇಡರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೋ, ಅಥವಾ ಬೇಡನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಗಿಗಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ ಸಮಾನ. ಆದರೆ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಯಾಗಾಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಂದಲೇ ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ, ಆದರೆ ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬೇಡಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಯಾಗಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ 'ನಿಷಾದಾನಾಂ ಸ್ಥಪತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ ಷಷ್ಠೀಗೆ ನಿಷಾದ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ನಮಗೆ ಬೇಡಜಾತಿಯವನೇ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಲದಿಂದ ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬೇಡಜಾತಿಯವನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿದಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ ಷಷ್ಠಿಗ್ರಾಹಕವಾಕ್ಯಶಿಫೋತ್ತರೇವ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚೇಹ ವಾಕ್ಯಶಿಫಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ಯಾ ಪ್ರಬಲೋಽಪಿ ಕರ್ಮಧಾರಯಸ್ತ್ಯಾಜ್ಯಃ ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದ ಬೆಂಬಲವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಶೀಷಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ಯಾ ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथा “इयेनेनाभिचरन्यजेत” इत्यत्र “यथा वै इयेनः” इति वाक्यशेषबलाच्छयेनशब्दे प्रबलरूढित्यागस्तद्वदिति भावः ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಶೈನೇನಾಭಿಚರನ್ ಯಜೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯಥಾ ವೈ ಶೈನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಶೈನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वेवं कथं तर्हि टीकायां ब्रह्मैव सर्वलोकाश्रयत्वादिना लोकपदोक्तं वेति कर्मधारयस्स्वीकृत इति चेत् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಾಗಾದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಃ' ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನೂ ಕೂಡ ಏಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ? ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಯಿತಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न । षष्ठ्यर्थत्यागेनैवार्थान्तरस्योक्तेः । अत एव “परं ब्रह्मैव लोकनात् । ब्रह्मलोक इति प्रोक्तस्तस्य लोकोऽपि कथ्यते” इति छान्दोग्यभाष्य-विरोधोऽपि प्रत्युक्तः ।

ಉತ್ತರ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಬಿಡದೇ, ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕನಾತ್' । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇತಿ ಪುಣ್ಯೇಕ್ಷಸ್ತಸ್ಯ ಲೋಕೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತೇ' ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅವನ ಲೋಕವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನಿಸಿದೆ ಎಂದು ಎರಡೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕಾಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अस्त्वेवं तत्र ततश्च किमित्यत आह - एवञ्चेति ॥ दहराकाशो ब्रह्मलोकशब्दार्थ इति ॥

ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ದಹರಾಕಾಶಃ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ವಿಚಾರ ಹೀಗಿದೆ -

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यपि टीकायां “हृत्पद्मस्य ब्रह्मलोकत्वोक्त्या” इत्यादिना हृत्पद्मं ब्रह्मलोकशब्दार्थ इति भाति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತೋಷ್ಠಾ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೃತ್ತದ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಹೃತ್ತದ್ವಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापि परैर्दहराकाशस्य कर्मधारयेण ब्रह्मलोकशब्दार्थत्वेन ब्रह्मत्वोक्तेस्तन्निरासतात्पर्येणैवमुक्तिः ।

ಉತ್ತರ - ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, ಅವರೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದು ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಶಬ್ದಾರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಈ ಅವರ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತೋಷ್ಠಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - नन्वेवं दहराकाशगत्या दहरस्थस्य कथं ब्रह्मत्वम् । दहरस्थगतरेव वक्तव्यत्वात् । अतो दहरमेव ब्रह्मेत्यत आह - न हीति ॥

ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಸರಿಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದದೇ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - वैयर्थ्यादिति ॥ सिद्धान्ते तु 'महिम्नः' इत्यादेस्समाख्याप्रदर्शकत्वेन सार्थक्यमिति भावः ।

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु धृतेर्धारणादहराकाशो ब्रह्मेत्युक्ते कुत इत्याशङ्कायां धृतिरूपलिङ्गस्य ब्रह्मधर्मतासाधनाय महिम्न इत्यादि सार्थकम् । अस्य धारणलक्षणस्य महिम्रोऽस्मिन्निश्चरे "एष सेतुर्विधारणः" इत्यादिश्रुत्यन्तरे उपलब्धेरिति भामत्याद्युक्तेरित्यत उक्तम् अम्बरान्तेति ॥

'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಧೃತೇಃ' ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಮಾತಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಏಕಾಗಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ. ಸಕಲವನ್ನು

ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಸೇತುವರ್ಧಾರಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲಧಾರಕತ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನನಿಸಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಂಬರಾಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ರಾಪಿ ಸಾಧನಪ್ರಸಜ್ಞ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮತಾಸಾಧಕತ್ವೇಽ-  
ಪ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪುಲಂಘೀರೀತೀತಾವತೈವ ಪೂರ್ಣೈ ಮಹಿಮ್ನ ಇತಿ ವ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಭಾವೇನೋಕ್ತಂ - ಮಹಿಮ್ನ  
ಇತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ॥ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಭಿವ್ಯತ್ಯಾಹಾರಪ್ರಸಜ್ಞಾಚ್ಛೇತ್ಯಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥

ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ 'ಅಂಬರಾಂತದೃತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೂ 'ಅಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ಥ' ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸಾಕು. 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಷು' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ -** ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಂ ಚಾಹ -  
ಕಿಂಚೇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಂ ನಿಷಾದಸ್ಯಪತಿಮಿತ್ಯತ್ರಾಪಿ ನಿಷಾದಶ್ವಾಸೌ ಸ್ಥಪತಿಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯೋ  
ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಕಿಂತು ನಿಷಾದಾನಾಂ ಸ್ಥಪತಿರೀತಿ ಷಷ್ಠಿಸಮಾಸ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ - ಉತೇತಿ ॥  
ನನು ಷಷ್ಠಿಸಮಾಸೇ ನಿರಂತರಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಮನಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ನಚ ತದಸ್ತೀತಿ ಕಥಂ ಷಷ್ಠಿಸಮಾಸ  
ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಮಿತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಸಮಾಸೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ।  
ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತೇಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ವಿನಾಽಯೋಗಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ।



ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರಜೀವರ ಗಮನವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಾನುಜರು 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಗತಿ' ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ' ಎರಡೂ ಕೂಡ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಗತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ 'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನ್ವಯಮಾಡುವುದಂತೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲದವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜರು ಕೂಡ 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, 'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)

ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮತಂತ್ರ ಬಾಲಿಶವಾದದ್ದೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಜೀವರು ತೆರಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ವಾದ. ಆದರೆ ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಮೃತವನ್ನು ಸ್ವವಿಸುವ ಆಶ್ವತ್ಥಮರದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪೂಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಇವರ ಮತ್ತೊಂದು ವಾದ. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ 'ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬೆಂಬಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

'ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಮಿನ್ ಉಪಲಬ್ಧಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಎಡವಿದ್ದಾರೆ. 'ಧೃತೇಃ' ಮಹಿಮ್ನಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮಹಿಮೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಧಾರಕತ್ವದ ಮಹಿಮೆಯು ತಿಳಿಯುವಾಗ ಪುನಃ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಧೃತಿ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಮಹಿಮೆಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪದಗಳು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ.



ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಮರ್ಶೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यच्चोक्तमुभाभ्यां “आकाश इति होवाच” इत्यादावाकाशशब्दस्य ब्रह्मणि प्रसिद्धेरिति चतुर्थसूत्रार्थ इति ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ - 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತತ್ರ । ಅಸ್ಮದ್ರೀತ್ಯಾ ಸಮನ್ವೀಯಮಾನಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಯುಕ್ತಿಸಮ್ಮವೇ-  
ಸಮನ್ವೀಯಮಾನದಹರಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕರಣಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಯುಕ್ತೇರಯೋಗಾತ್ ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಆಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದಿರುವ ದಹರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

यच्चोक्तं पञ्चमसूत्रे असम्भवादित्यस्य बुद्ध्याद्युपाधिपरिच्छिन्ने जीवे “यावान्वा  
अयमाकाशः” इत्याकाशोपमेयत्वायसम्भवादित्यर्थ इति ।

ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಹೊರತಾಗಿ, ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನನ್ನೆಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

तत्र । ब्रह्मणोऽपि “ज्यायानाकाशात्” इत्यादिश्रुत्याऽऽकाशादपि ज्यायस्त्वेन  
तदुपमेयत्वायोगात् ।

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ 'ಜ್ಯಾಯಾನಾಕಾಶಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೇಗೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಉಪಮೇಯನಾಗಲಾರನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಉಪಮೇಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

पुण्डरीकवेष्टनप्राप्तदहरत्वनिवृत्तिपरं तदिति चेत् ।

ಶಂಕಾ - 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂದು.

ನ । ತ್ವನ್ಮತೇ ಸುಪುಷ್ಪಾದಾವನುಗತಜೀವಭಾವೇ ತದನುಗತಬುದ್ಧ್ಯಾದೇನುಪಾಧಿತ್ವಾತ್ತದನು-  
ಗತಾವಿಷಯಾ ಎವ ಚೋಪಾಧಿತ್ವಾದವಿಧೋಪಾಧಿಕಜೀವೇಽಪಿ ಪುಂಡರೀಕವೇಶ್ವನಕೃತದಹರತ್ವನಿವೃತ್ತೇಃ  
ಸಮ್ಮವಾತ್ ।

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ  
ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಂತೆ ಜೀವಪರವೂ ಕೂಡ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಜೀವಭಾವದಲ್ಲಿ ಅನನುಗತವಾದ  
ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಾಧಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷುಪ್ತಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ  
ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅವಿದ್ಯಾಪಾಧಿಕನಾದ ಜೀವನನ್ನು  
ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ  
ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ  
'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ  
ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

ಯಚ್ಛೇತಿ ॥ "ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರೀತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ  
ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ" ಇತ್ಯಾದಾವಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರ್ದಹರಾಕಾಶೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯರ್ಥ  
ಇತಿ ತನ್ಮತೇ ಸ್ವಾರ್ಥಃ ।

ವಿವರಣೆ - 'ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿಃ ಇತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ  
ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ದಹರಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇತಿ ॥ ಸೂತ್ರೇ ದಹರಶಬ್ದಸ್ಯೈವಾಮಕ್ತಯಾ ತಸ್ಯೈವಾನ್ಯತ್ರ  
ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸ್ತಿದ್ಧತಿಸ್ತುತ್ಯುದಾಹರಣೇನೈವ ಯುಕ್ತಾ । ನತು ದಹರಪದರಹಿತಶ್ರುತಿಷು ಸ್ತ್ರಾನುಪಾತ್ತ-  
ಕೇವಲಾಕಾಶಪದಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ದಹರ ಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕರಣ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರ' ಶಬ್ದವನ್ನೇ  
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ದಹರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. 'ದಹರ' ಶಬ್ದ ಘಟಿತವಾದ  
ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, 'ದಹರ' ಪದವಿಲ್ಲದ

ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದ, ಕೇವಲ ಆಕಾಶ ಪದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅದರ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅस्माकं तु सूत्रे दहर इति सप्तम्या दहराकाशस्थत्वस्याभिमतत्वात्तस्य च “दहं गगनं विशोकस्तस्मिन्यदन्तस्तदुपासितव्यम्” इति श्रुत्यन्तरे श्रवणान्न दोष इति भावेनोक्तम् - अस्मद्रीत्येति ।

ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದಹರೇ' ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವೇ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. ಇದು 'ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂದು ಬೇರೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅಸ್ತದ್ರೀತ್ಯಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यच्चेति ॥ परैरिति सम्बध्यते । “एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय” इत्यादिना सम्प्रसादशब्देन सुख्यवस्थापन्नं जीवं परामृश्य तस्यैव शरीरात्समुत्थानाभिधानादहरो जीव इति चेन्न । बुद्ध्याद्युपाधिपरिच्छिन्ने जीवे “यावान्वा” इत्यादि-वाक्योक्ताकाशोपमितत्वाद्यसम्भवादित्यन्येषामर्थः ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಪರೈಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷವೂರ್ಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಎಷ ಸಂಪ್ರಾಸದೋಽಸ್ತಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರದಿಂದ ಸಮುತ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂತಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु न भूताकाशमानत्वं ब्रह्मणोऽत्र विधीयते । येन ज्यायानयमाकाश इति श्रुतिविरोधस्स्यात् । अधिभूताकाशोपमानेन पुण्डरीकोपाधिप्राप्तदहरत्वं निवर्त्यत इति भाष्यभामतीभ्यामुक्तमाशङ्कते - पुण्डरीकेति ॥

ಭೂತಾಕಾಶದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಧಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ವಿಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯಾಯಾನಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊರತಾಗಿ ಭೂತಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ, ಪುಂಡರೀಕದಷ್ಟೇ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ದಹರತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಗಳೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ 'ಪುಂಡರೀಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿದ್ದಾರೆ.



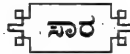
**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತದನುಗತೇತಿ || ಅಂತಃಕರಣಲಯಸ್ಯ ಸುಖಾಭ್ಯುಪೇತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |  
 ಅಸ್ತ್ವೇವಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅವಿದ್ಯೇತಿ || ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ | ತಥಾ ಚಾನುದಿತಂ  
 ಪ್ರತಿಕರ್ಮವ್ಯವಸ್ಥಾಭಿಕ್ಷೇ ಗ್ರಂಥಕಾರೈರವಿದ್ಯೋಪಾಧಿಕಂ ಸತ್ಸರ್ವಗತಮಂತಃಕರಣೋಪಾಧಿಕಂ  
 ಸತ್ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಚೇತಿ |

ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಸುಖಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು 'ತದನನುಗತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅವಿದ್ಯಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವಿದ್ಯೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಚಾರವು ನ್ಯಾಯಾಮೃತದ ಪ್ರತಿರೋಧವ್ಯವಸ್ಥಾಭಂಗ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರಿಂದಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವಿದ್ಯೋಪಾಧಿಕವಾದ ಜೀವನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಃಕರಣೋಪಾಧಿಕನಾದ ಜೀವನು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತಥಾ ಚ ಜೀವಪೂರ್ವಪಕ್ಷನಿರಾಸಕಃ ಸೌತ್ರೋ ಹೇತುರ್ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ |  
 ಅತ್ರಾಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾಧಿಸಮ್ಮವಸ್ಯೈವ ಹೇತುರ್ಯತಯಾ ರಾಮಾನುಜೀಯೈರುಕ್ತತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚಾನುಮತತ್ವಾತ್ತನ  
 ದೂಷಿತಮ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು.

ಗ್ರಂಥಕಾರರು ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನೇಕೆ ನಿರಾಕರಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ? ಅವರು 'ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ನಮಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಿಸಿಲ್ಲ.



ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜರಿಬ್ಬರೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೆಬ್ಬಹುದೆಂದು ಇದು ತಪ್ಪು. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಸೂಕ್ತವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ವಿಭಿನ್ನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನು ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆಕಾಶವನ್ನು ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಜ್ಞಾಯಾನಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶವು ಉಪಮಾನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

////////////////////

• • • • •

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

यच्चोक्तं षष्ठस्य परं ज्योतिरित्यायुत्तरवाक्य आविर्भूतो जीव उच्यते । न त्वविद्यावृतः । आविर्भूतं च स्वरूपं ब्रह्मैवेति तद्वाक्यं शुद्धब्रह्मपरमेव । न तूपहितजीवपरमित्यर्थ इति ।

ಅನುವಾದ - 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್ ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಿರ್ಭೂತನಾದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಅವಿದ್ಯಾವೃತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲ. ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಉಪಹಿತನಾದ ಜೀವಪರವಲ್ಲ ಎಂದು.

तत्र । “स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन् रममाणः” इति तत्र विशिष्टस्यैवोक्त्या शुद्धपरत्वायोगादिति दिक् ।

ಈ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಇನ್ನು ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ದೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಿಷ್ಠಂದಿರೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಳನೆಯ, ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅತ್ರಾಪಿ ಪರಮತೇ ದಹರಸ್ಯ ಜೀವತ್ವನಿಷೇಧೇನ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಕ್ತೆ: “ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್”  
 ಇತ್ಯನೇನ ಚ ಜೀವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಗತ್ಯುಕ್ತೆ:, ದಹರವಾಕ್ಯಶೋಭೇ ಚ “ಸತ್ಯಕಾಮ: ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ”  
 ಇತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ಪರಪಕ್ಷಪ್ರತಿಕೂಲತಾ ವ್ಯಕ್ತೈವ । ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಉಳಿದ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನೇ  
 ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಜೀವನೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
 ಮತ್ತು ‘ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು  
 ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ‘ಸತ್ಯಕಾಮಃ  
 ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದಹರವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರು-  
 ವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ  
 ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಯಚ್ಛೇತಿ ॥ ಅತ್ರಾಪಿ ಪರೈರिति ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಇಂದ್ರವಿರೋಚನೋಪಾಖ್ಯಾನರೂಪೋತ್ತರವಾಕ್ಯ-  
 ಸಂದರ್ಭೇ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ “ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ  
 ದೃಶ್ಯತೇ” ಇತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ಥಂ ಜೀವಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯ “ಏತಂ ತ್ವೇವ ಭೂಯೋಽನುಖ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಿ” ಇತಿ ತಮೇವ  
 ಪುನಃ ಪರಾಮೃಶ್ಯ “ಯ ಏಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹೀಯಮಾನಶ್ಚರತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ “ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ  
 ಶರೀರಮ್” ಇತಿ ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧಿನಿಂದಾಪೂರ್ವ “ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರವಣಾಜ್ಜೀವಪರಮೇವೈತ್  
 ದ್ವಾಕ್ಯಮ್ ಇತಿ ಚೇನ ।

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯೂ ‘ಯಚ್ಛೇತಿ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಂತರ ‘ಪರೈಃ’ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.  
 ‘ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತಃ ಆವಿರ್ಭೂತ ಸ್ವರೂಪಮ್’ ಎಂಬ ಅರನೆಯ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ -  
 ಇಂದ್ರವಿರೋಚನೋಪಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಮುಂದಿನವಾಕ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ’  
 ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ‘ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ  
 ಜೀವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ‘ಏತಂ ತ್ವೇವ ಭೂಯೋಽನುಖ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ  
 ಅಂತಹ ಜೀವನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ‘ಯ ಏಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹೀಯಮಾನಶ್ಚರತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು,  
 ‘ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ ಶರೀರಮ್’ ಎಂದೂ ಸಹ ಶರೀರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜೀವನನ್ನು ನಿಂದನೆ ಮಾಡಿ,  
 ‘ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವನೇ  
 ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸತ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.  
 ಆದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತತ್ರಾಪ್ಯಾವಿರ್ಮತಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ । ತಾದೃಶಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯಪಹತ-  
ಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ತತ್ರ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಸ್ವಾನ್ತರೇಽಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿರ್ದೇಹೀತ್ಯಾಹ -  
ದಿಗಿತಿ ॥

ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ  
ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು  
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ದಹರಾಕಾಶನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ  
ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು  
ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇರುವ ಕಾರಣ, ಆರನೇ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ  
ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ  
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ದಿಕ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथा हि । जपाकुसुमसन्निधानात्स्फटिकादेरिव शरीरेन्द्रियादि-  
सन्निधानात्कलुषितस्य जीवस्य स्वाभाविकब्रह्मभावोपदेशार्थं "य एषोऽन्तरक्षिणि"  
इत्यादौ तिसृष्वप्यवस्थासु जीवपरामर्श इति सप्तमार्थ इति ॥

ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದ ವಿಸ್ತಾರ ಹೀಗಿದೆ - ಅಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ 'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ'  
ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಜಪಾಕುಸುಮದ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಸ್ಫಟಕವಾದ ಸ್ಪಟಕದಲ್ಲಿ  
ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವಂತೆ ಸ್ಫಟಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಲುಷಿತವಾದ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ  
ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಜೀವಭಾವವು ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ  
ಉಪದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನನ್ನೇ  
ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ  
ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಾನಾವಿಧ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ  
ಅನುಭವಿಸುವ ಜೀವನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು  
ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಪಹತಪಾಪನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ  
ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಏಳನೆಯ  
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तत्र । "उपसम्पद्य" इति समीपप्राप्तेरेवोक्त्या जीवस्य  
ब्रह्मभावस्यैवाभावात् । "स तत्र पर्येति जक्षन्" इत्याद्ययोगाच्च ।

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಉಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದಪಿ ದಹರಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥಿತಯಾಽಲ್ಪಶ್ರುತೇದರೋ ನ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ चेत् ತದುಕ್ತಂ "ಅರ್ಮಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್" ಇತ್ಯತ್ರ । "ಯಾವಾನ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶೋಪಮಿತೀತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಚ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಪ್ಯಮಾರ್ಥ ಇತಿ ತತ್ರ ।

ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಉಪಮಾನದಿಂದಲೂ ದಹರತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ್ರೋಕ್ತರೀತ್ಯಾಽಲ್ಪತ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪ್ಯುಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವೇ ಜೀವೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಾಣಾ-  
ಮುಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವಾಪತ್ತೇ: । "ಯಾವಾನ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾಽತ್ರಾಲ್ಪತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಪ್ಯಯುಕ್ತಮ್ ।  
ತಸ್ಯ ದಹರತ್ವನಿವೃತ್ತಿಪರತ್ವೇನ ತಸ್ಯಾಽವಿಧೋಪಾಧಿಕೇ ಜೀವೇಽಪಿ ಸಮ್ಮವಾದಿತಿ ।

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಮತ್ತು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವೂ ತಪ್ಪು. ಈಗಾಗಲೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ದಹರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಅವಿದ್ಯೋಪಾಧಿಕನಾದ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಅಪರಿಮಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿಯೂ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಇದಮಧಿಕರಣಂ ನಿರ್ಗುಣಜೀವಾಭೇದಪ್ರತಿಕೂಲತ್ವಾತ್ಪರೈರೇತನ್ನಾರಮ್ಭಣೀಯಮಿತ್ಯಾಹ  
- ಅತ್ರಾಪೀತಿ ॥ ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥಪರಮೇತದಿತಿ ಚ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮಂತರ್ಯಾಮಿನಯ ಇತಿ ಭಾವ: । एवं  
ಪರಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಅನಾರಂಭಣೀಯವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅತ್ಯವೇದಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯತು ಹೃತ್ಪದಸ್ಯದಹರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ಭೂತಮುತ ಜೀವಃ ಕಿಂ ವಾ ಶಿವ ಇತಿ ಸಂಶಯೇ ಆಕಾಶಶ್ರುತೇಭೂತೇ ರೂಢತ್ವಾಙ್ಮತಾಕಾಶಃ | ಅಲ್ಪತ್ವಶ್ರುತೇರ್ಜೀವೋ ವಾ | ನ ವ್ಯಾಪಿ ಶಿವ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಹೇತುಭ್ಯೋ ದಹರಾಕಾಶಶಿವಶ್ಚ ಏವೇತಿ |

ಶೈವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ - ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಜೀವನೋ ಅಥವಾ ಶಿವನೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದಹರತ್ವವೆಂಬ ಅಲ್ಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಬಹುದು. ಹೊರತು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶಿವನನ್ನು ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಶಿವನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತ್ರ | ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ತದ್ವತ್ಸಯಾನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯವಾಧುತ್ಯಯೋಗಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯವಹಿತಪುಂಡರೀಕಪರತ್ವಸ್ಯಾನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ | “ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ” ಇತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ |

ಶೈವರ ೬: ಅಧಿಕರಣಶರೀರವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ’ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದಂತರೀತಿ ಯಚ್ಚಂದಸ್ಯ ಪುಲ್ಲಿಂಗತಾಪತೇಶ್ಚ | ಯದತ್ರ ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿ- ದೀಪಿಕಾಯಾಮುಕ್ತಂ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯೇನ ವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಲಿಂಗಲಿಂಗಪುಲ್ಲಿಂಗಾನುಗತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ ನತು ವಿಶೇಷಾಂತರಮಿತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಮರ್ಯಾದಯಾ ಲಿಂಗಾಂತರನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾ “ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್” ಇತಿ ಸೋಲೈಕಿ ಸತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸ್ಯೈವೈತದ್ವೂಪಮಿತಿ ವೇತಿ |

ಶಿವನೇ ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ‘ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಯತ್’ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತಾಗಿ, ‘ಯಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ೧. ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ೨. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೨)

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆನಿಸಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ಲಿಂಗವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಾಬ್ದಿಕಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ, ಬೇರೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರೂಪವನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ೩. 'ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸು' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲೋಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವೇ 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तत्र । अस्मद्रीत्या गतौ सत्यां क्लेशायोगात् ।

ಈ ಮೂರು ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇಷ್ಟು ಕ್ಲೇಶ ಪಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उत्तराधिकरणे तु प्रबलबाधकाद्व्यन्तराभावाच्च व्यत्ययादिनोप-  
पत्तिर्वक्ष्यत इति नास्मत्प्रतिबन्दी ।

ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಾಧಕವಿದ್ದಾಗ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ದೋಷವನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದೇ ದೋಷವನ್ನು ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯಾಗಿ ಶೈವರು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः” इत्यादिभिर्दहराकाशस्थस्य ब्रह्मत्व-  
बोधकानेक श्रुतिस्मृतिभिर्विरोधस्योक्तत्वाच्च ।

'ಯ ಎಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಘೋಷಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶೈವರು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “दहरं विपाप्मम्” इति श्रुतावग्रे “तत्परः स महेश्वरः” इति  
श्रुतत्वेऽपि “विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्” इत्यादिनारायणशब्दबाहुल्यात्  
“यो देवानां नामधा एक एव” इत्यादौ “अजस्य नाभौ” इति पद्मनाभत्वलिङ्गेन  
विष्णोः सर्वनामवत्त्वस्यैवान्यस्य तदभावेन

'ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ 'ತತ್ತರಃ ಸಮಹೇಶ್ವರಃ' ಎಂದು ಈಶ್ವರ ವಾಚಕವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ವಿಶ್ವಂ ನಾರಾಯಣಂ ದೇವಮಕ್ಷರಂ ಪರಮಂ ಪದಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ ಪರವಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. 'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಜಸ್ಯ ನಾಭೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ

ಪದ್ಮನಾಭತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೊರತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಸಕಲಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಮಹಾದೇವೋ ಮಹತ್ವತಃ | ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿರ್ವಿಷ್ಣುಃ” ಇತ್ಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮಾದಿನಯ-  
ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿರ್ಮಿಹೇಶ್ವರಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ “ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶಿನಾಯಾದಿರೇಕ ಏವ  
ಹರಿಸ್ವತಃ” ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಪಾದ್ಯಸ್ಮೃತ್ಯಾ “ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ  
ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್” ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚಾಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿನಾಂ ವಿಷ್ಣವೇಕನಿಶ್ಚತ್ವೇನ ಶಿವೇ  
ಹೇತೋರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ |

ಮತ್ತು ‘ಮಹಾದೇವೋ ಮಹತ್ವತಃ’ ‘ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿರ್ವಿಷ್ಣುಃ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಂ-  
ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ‘ಮಹೇಶ್ವರ’ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ.  
‘ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶಿನಾಯಾದಿರೇಕ ಏವ ಹರಿಃ ಸ್ವತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್’ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನದ ಪುರಾಣದ  
ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವೆ ಹೊರತು, ಶಿವನಲ್ಲಿ  
ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆನ್ನಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ  
ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ” ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಿಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಶ್ಚೇತದ್ವಿಪಾಖ್ಯ-  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವರೂಪಲಿಂಗವಿರೋಧಾಚ್ಚ |

‘ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೆಂಬ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಶೈವರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸಕೃದ್ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರೋಧಾಚ್ಚ | ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ  
ಪ್ರಾಯೋ ರಾಮಾನುಜೀಯೀಯವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ತಯೈವ ದೂಷಣಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ |

ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೈವರ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದೆ.  
ರಾಮಾನುಜ ಮತದ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವರಿಗೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಿಸಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದತ್ರೋಕ್ತಂ ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿಗದಿಪಿಕಾಯಾಂ ಗತಿಸೂತ್ರೇ ದೃಶ್ಯಶಬ್ದಃ  
“ಚೇತೋರ್ಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್” ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನ ಕರ್ಮಣಿ  
ನಿಷ್ಠಾಂತಃ | ತಥಾ ಚ ದೃಶ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಗತಿಶಬ್ದೈ ಪ್ರತಿ ವಿಶೋಷಣತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪುಲ್ಲಿಜ್ಞೇನ ದ್ವಿವಚನೇನ  
ಚ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಶಾಕ್ಲಾಽನವಕಾಶ ಇತಿ |



ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆನಿಸಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ಲಿಂಗವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಾಬ್ದಿಕಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ, ಬೇರೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರೂಪವನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ೩. 'ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸು' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲೋಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವೇ 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತನ । ಅಸ್ಮದ್ರೀತ್ಯಾ ಗತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಕ್ಲೇಶಾಪೋಗಾತ್ ।

ಈ ಮೂರು ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇಷ್ಟು ಕ್ಲೇಶ ಪಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उत्तराधिकरणे तु प्रबलबाधकाद्रत्यन्तराभावाच्च व्यत्ययादिनोप-  
पत्तिर्वक्ष्यत इति नास्मत्प्रतिबन्दी ।

ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಾಧಕವಿದ್ದಾಗ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ದೋಷವನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದೇ ದೋಷವನ್ನು ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯಾಗಿ ಶೈವರು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः” इत्यादिभिर्दहराकाशस्थस्य ब्रह्मत्व-  
बोधकानेक श्रुतिस्मृतिभिर्विरोधस्योक्तत्वाच्च ।

'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಘೋಷಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶೈವರು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “दहरं विपाप्मम्” इति श्रुतावग्रे “तत्परः स महेश्वरः” इति  
श्रुतत्वेऽपि “विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्” इत्यादिनारायणशब्दबाहुल्यात्  
“यो देवानां नामधा एक एव” इत्यादौ “अजस्य नाभौ” इति पद्मनाभत्वलिङ्गेन  
विष्णोः सर्वनामवत्त्वस्यैवान्यस्य तदभावेन

'ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ 'ತತ್ಪರಃ ಸಮಹೇಶ್ವರಃ' ಎಂದು ಈಶ್ವರ ವಾಚಕವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ವಿಶ್ವಂ ನಾರಾಯಣಂ ದೇವಮಕ್ಷರಂ ಪರಮಂ ಪದಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ ಪರವಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. 'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಜಸ್ಯ ನಾಭೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ

ಪದ್ಮನಾಭತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೊರತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಸಕಲಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಮಹಾದೇವೋ ಮಹತ್ವತಃ । ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿರ್ವಿಷ್ಣುಃ” ಇತ್ಯಾದಿಛುಮ್ವಾದಿನಯ-  
ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿರ್ಮಿಹೇಶ್ವರಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ “ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶಿನಾಯಾದಿರೇಕ ಏವ  
ಹರಿಸ್ವತಃ” ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಪಾದ್ಯಸ್ಮೃತ್ಯಾ “ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮತೇ  
ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್” ಇತಿ ಸ್ಕಾಂದಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚಾಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿನಾಂ ವಿಷ್ಣವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಶಿವೇ  
ಹೇತೋರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ।

ಮತ್ತು ‘ಮಹಾದೇವೋ ಮಹತ್ವತಃ’ ‘ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿರ್ವಿಷ್ಣುಃ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿ-  
ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ‘ಮಹೇಶ್ವರ’ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ.  
‘ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶಿನಾಯಾದಿರೇಕ ಏವ ಹರಿಃ ಸ್ವತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಪುರಾಣದ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್’ ಎಂಬ ಸ್ತೂದ ಪುರಾಣದ  
ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವೆ ಹೊರತು, ಶಿವನಲ್ಲಿ  
ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ದಹರಾಶನನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ  
ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಲೋಕೇ” ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಿಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಶ್ಚೇತದ್ವಿಪಾಲಯ-  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವರೂಪಲಿಂಗವಿರೋಧಾಚ್ಚ ।

‘ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೆಂಬ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಶೈವರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸಕೃದ್ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರೋಧಾಚ್ಚ । ಸ್ತೂತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ  
ಪ್ರಾಯೋ ರಾಮಾನುಜೀಯರೀತ್ಯವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ತತ್ವೈವ ದೂಷಣಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೈವರ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದೆ.  
ರಾಮಾನುಜ ಮತದ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವರಿಗೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಿಸಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದತ್ರೋಕ್ತಂ ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿದೀಪಿಕಾಢಾಂ ಗತಿಸೂತ್ರೇ ದೃಶಶಬ್ದಃ  
“ಚೇತೋರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್” ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನ ಕರ್ಮಣಿ  
ನಿಷ್ಠಾಂತಃ । ತಥಾ ಚ ದೃಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಗತಿಶಬ್ದೌ ಪ್ರತಿ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪುಲ್ಲಿಜ್ಞೇನ ದ್ವಿವಚನೇನ  
ಚ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಶಾಙ್ಖಾನವಕಾಶ ಇತಿ ।

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಶಿವಾರ್ಕಮಣದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜರಿಗಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಶಬ್ದವು 'ಬೇತೋಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿಷ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಾಂತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಶಬ್ದವು ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತತ್ರ | ದೃಶ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಚೇತ್ಯನೇನಾನನ್ವಯಾಪತ್ತೇ: |

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗದ ದೃಷ್ಟಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यदि "तथा हि दर्शनम्" इत्यस्य गतिशब्दयो: "सति सम्पद्य" इत्यादावन्यत्र ब्रह्मविषयतया दर्शनमुच्यते | लिङ्गं चेत्यनेन च मास्त्वन्यत्रानयोर्दर्शनमत्रैव प्रकरणे सुप्तगतिब्रह्मलोकशब्दावीश्वरस्य दहराकाशत्वे लिङ्गं पर्याप्तगमकमित्यर्थ इत्युक्ति: तदापि लिङ्गं चेत्यस्याभ्युपेत्य प्रवृत्तत्वे व्यर्थत्वात् | पर्याप्तत्वानुपपादनाच्च |

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು 'ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಲಿಂಗಂಚ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕಂಡಿರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಪ್ತಗತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಲಿಂಗವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ-

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಸುಪ್ತಗತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಗಳು ಶಿವಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪುನಃ 'ಲಿಂಗಂಚ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಭ್ಯುಪೇಕ್ಷೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಶೈವರಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು. ಮತ್ತು ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳೇ ಶಿವಪರವೆನ್ನಲು ಸಾಕಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಸ್ತುವನ್ನು ಎಂದೇನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರೋ, ಇದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಶೈವರದ್ದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಲಿಂಗಶಬ್ದಸ್ಯ ರೂಪಾರ್ಥವ್ಯಾಪಾತಾಚ್ಚ | ಗತಿಶಬ್ದಾವಿತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಾಪಾತಾಚ್ಚ | ಲಿಂಗಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಕ್ಷೇಶೇನೈವಾಸ್ಮದ್ರೀತ್ಯಾಽಽನ್ವಯಸಮ್ಮವೇ ಕ್ಲೇಶಾಪೋಗಾಚ್ಚ |

ಮತ್ತು ಲಿಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತಗಮಕವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಲಿಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಗತಿಶಬ್ದಗಳೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತಗಮಕಗಳಿಂದಾಗ 'ಗತಿಶಬ್ದ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಲಿಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಪಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದಪ್ಯುಕ್ತಮಸ್ತು ವಾ ತದ್ವಿಶೇಷಣಮ್ | ತಥಾಪಿ ನ ದೋಃ | ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಪುಣ್ಣಿ ದ್ವಿವಚನಾಂತನಿರ್ದಿಷ್ಟತ್ವೇಽಪಿ "ದ್ವಿಗುರೇಕವಚನಮ್" ಇತ್ಯತ್ರ ಲಿಂಗಸಾಮಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಪುಣ್ಣಿ-ವಿಶೇಷಣೇ ನಪುंसಕಲಿಂಗವತ್ "ಕರ್ಮಣೋ ರೋಮನ್ಯತಪೋಭ್ಯಾಂ ವರ್ತಿತರಃ" ಇತ್ಯತ್ರ ದ್ವಿವಚನಾಂತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣೇ ವಿಶೇಷ್ಯದ್ವಯಗತಪ್ರಾತಿಪತ್ಯಿಕೈಕತ್ವವಿವಕ್ಷಯೈಕವಚನಾಚ್ಚಾತ್ರಾನಪುंसಕಸ್ಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಚೋಪಪತ್ತಿರिति ತದಪ್ಯನೇನೈವ ನಿರಸ್ತಮ್ |

'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದು 'ಗತಿ' 'ಶಬ್ದ'ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಇದು ಭಾವೇ 'ಕೃ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ದರ್ಶನಮ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದಾಗ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಅಥವಾ ಗತಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೇ 'ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೂ ಸಹ ನಪುंसಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ್ಯವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಣವು ನಪುंसಕಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ್ಯ-ವಿಶೇಷಣಭಾವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ದ್ವಿಗುರೇಕವಚನಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವಿಗುಃ' ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. 'ಏಕವಚನಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ನಪುंसಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಕರ್ಮಣೋ ರೋಮಂಥತಪೋಭ್ಯಾಂ ವರ್ತಿತರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ರೋಮಂಥತಪೋಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಕರ್ಮಣಃ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಣವು ಹೇಗೆ ಏಕವಚನವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಗತಿಸಮ್ಮವೇಽಸ್ಯ ಕ್ಷಿಣ್ವತ್ವಾತ್ |

ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇಷ್ಟು ಕ್ಲೇಶಕರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು.

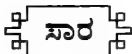
**ಪ್ರಕಾಶ:** -ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಸ್ಯ "ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ಯಂ ಪರೇಶಮಭೂತಮ್" ಇತ್ಯತ್ರ "ಹೃತ್ಪುಂಡರಿಕಂ ವಿರಜಮ್" ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ "ಊಸಹಾಯಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಭುಂ ತ್ರಿಲೋಕನಂ ನೀಲಕಂಠಂ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಪ್ರಶಾಂತಮ್ । ಧ್ಯಾತ್ವಾ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಕೈವಲ್ಯೋಪನಿಷದಿ ಚ ಶಿವಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥ  
ಇತಿ ।

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಶೈವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ದಹರಂ ವಿವಾಪೃಂ  
ಪರವೇಶಭೂತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು  
'ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ವಿರಜಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ 'ಉಮಾಸಹಾಯಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಭುಂ  
ತ್ರಿಲೋಚನಂ ನೀಲಕಂಠಂ ಪ್ರಶಾಂತಮ್ ಧ್ಯಾತ್ವಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವಂತಹ  
ಕೈವಲ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ । ಅನೇಕಶ್ರುತಿಃ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧೇನ ನಾರಾಯಣಾದಿಶಬ್ದವಿರೋಧೇನ ಚ ತेषಾಂ  
ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕತ್ವಾತ್ । उक्तं च गीताभाष्ये "तत्रापीष्टसिद्धिर्नामवैशेष्यात्"  
ಇತಿತ್ಯಾಶ್ಚಕ್ಷಮ್ ।

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ, ಬ್ರಹ್ಮ  
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಈಶ್ವರ, ನೀಲಕಂಠ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ  
ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್ಪ್ರಾಪೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರ್ನಾಮ-  
ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲ ನಾಮಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.  
ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವಾಗಲೀ, ಅವರು ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಲೀ ಅತ್ಯಂತ  
ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದ' ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು  
ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವಿರ್ಭೂತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನಂದರೆ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ  
ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಇವರ ವಾದ. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಆದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಜಗನ್  
ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ  
ಇದು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು  
ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಎಡವಿದ್ದಾರೆ. ಏಳನೆಯ ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ  
ಅನೇಕ ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು  
ರಾಯರು ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಳಿದ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನೇ  
ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಜೀವನೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದಹರವಾಕ್ಯಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

टीकाक्षरार्थस्तु । पूर्वं हृत्पग्रस्थस्य ब्रह्मत्वे हेत्वन्तरोक्तपर्यं सौत्रं लिङ्गपदमित्येवं परतयाऽरश्चेत्यादिभाष्यं व्याख्यातम् । अधुना ब्रह्मलोकशब्दस्य प्रसिद्ध्या सत्पलोक परत्वाशङ्कानिरासार्थं तदित्येवम्परतयाऽरश्चेत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - अथवा ब्रह्मलोकमिति ।

ಅನುವಾದ - 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯು ಮೊದಲು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದೆ. ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಕೃತ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಈಗ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಲದಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬರ್ಥವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

तल्लक्षणोक्तेश्चेति ॥ 'एष आत्मा अपहतपाप्मा' इत्यत्र हृत्पग्रस्थलक्षणत्वे-  
नोक्तस्यापहतपाप्मत्वस्य 'सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्ते' इत्यनेन 'स सेतुः' इत्युक्त-  
सेतुधर्मत्वोक्तेरित्यर्थः ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ತಲ್ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತೋಶ್ಚ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಎಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವು 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮಾನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಹೇತುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಹತವಾಪತ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು.

एतस्येति प्रतीकग्रहणेनेति ॥ प्रतीकग्रहणेन “एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ । एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि द्यावापृथिव्यौ” इत्यादीनि बहुवाक्यानि सूचयतीत्यर्थः ॥

‘ಎತಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣೇನ’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಎತಸ್ಯ’ ಎಂದು ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅವು ಹೀಗಿವೆ - ‘ಎತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ’ ಎಂದು ‘ಎತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಬಹುವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

विष्णुरित्यभ्युपगमे सुषिरश्रुतिविरोध इति ॥ ब्रह्मणो हृत्पद्मस्थत्वे सुषिरस्य “तस्यान्ते सुषिरम्” इति हृत्पद्मस्थत्वश्रुतिविरोध इति निरस्तम् । सुषिरस्य “दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशे” इति वाक्योक्तहृत्पद्मस्थत्वमुपेत्यैव ब्रह्मणो “दहरं विपाप्मम्” इत्यादिश्रुतिबलात्तस्मिन्यदन्तरिति वाक्योक्तहृत्पद्मस्थ-सुषिरस्थताया एव स्वीकारादित्यर्थः ॥ तदाधारतया पृथिव्यादिकमिति ॥ आकाशाभिमान्याश्रितं पृथिव्याद्यभिमान्यादिकमित्यर्थः ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ವಿಷ್ಣುರಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ’ ಎಂದಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯಂದತಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರಸ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತದಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮ್’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಜಡಕ್ಕೆ ಜಡವು ಆಶ್ರಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳು ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು.

ब्रह्मैव पूर्णत्वात्पुरमिति ॥ एतत्सत्यं ब्रह्मपुरमिति प्रकृतस्य शरीरस्यैवैष आत्मेति परामर्शादात्मा न विष्णुरिति न शङ्क्यम् । छान्दोग्यभाष्योक्तरीत्या “यदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरे” इत्याद्यस्य ब्रह्मपुरशब्दस्य षष्ठीतत्पुरुषकर्मधारययोराश्रयणेन

ಶರೀರಬ್ರಹ್ಮೋಭಯಪರತ್ವೇಽಪಿ “ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್” ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ “ಏತತ್ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್” ಇತಿ ತೃತೀಯಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರಪರತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

‘ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ಪುರಮ್’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ‘ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ’ ಎಂಬ ಮೊದಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶರೀರ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬೆರಡರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಶರೀರನಾಶೋನಾಸ್ಯಾವಿನಾಶೋಕ್ತೇರಿತಿ ॥ ಯಥಾಪಿ “ಏತಜ್ಜರಾಽವಾಪ್ನೋತಿ” ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಶರೀರಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ “ಏತತ್ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್” ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । ತಥಾಪಿ ‘ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ’ ಇತಿ ಸನ್ನಿಹಿತಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ಶರೀರಮಸ್ಯೇತಿ ನಿರ್ದಿಶಯೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ದೇಶಾಚ್ಛರೀರನಾಶೋಽಪ್ಯವಿನಾಶಿತ್ವಾಲಿಂಗಾಚ್ಚ ನ ಶರೀರಮಿಹ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಶರೀರನಾಶೋನಾಸ್ಯಾವಿನಾಶೋಕ್ತೇಃ’ ಎಂಬ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ವಸ್ತುತಃ ‘ಏತಜ್ಜರಾಽವಾಪ್ನೋತಿ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ‘ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶರೀರವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ‘ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ’ ಎಂಬ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಶರೀರಮಸ್ಯ’ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ; ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಶರೀರನಾಶವಾದರೂ ಇವನಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು.

ನ ಚೈವಮಜ್ಜೀಕಾರೇಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತಿ ॥ ಸುಖಿರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೀರ್ಥಪೂಜ್ಯಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾಯಾಂ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಂ ದಹರಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥



ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ಚೈವಮಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧಃ' ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

अथवेत्यादिटीकाया उद्भाष्यत्वभ्रान्तिं निवारयन्पक्षयोरर्थभेदं व्यञ्जयन्  
भाष्यव्याख्यानमेतदित्याह - पूर्वमिति ॥

ವಿವರಣೆ - ಟೀಕೆಯ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು 'ಅಥವಾ ಇತ್ಯಾದಿ' ಟೀಕೆಯು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ಟೀಕೆಯು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪೂರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** "धृतिसूत्रे सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्त इति तल्लक्षणोक्तेः" इति वाक्ये तच्छब्देन परामृश्यमानं न स्फुटम् । किञ्च तल्लक्षणमिति न स्फुटं प्रतीयते । तथात्वे वा स हृत्पद्मस्यः कुत इत्यतो व्यनक्ति - एष इति ॥

'ಧೃತಿಸೂತ್ರೇ ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮಾನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತ ಇತಿ ತಲಕ್ಷಣೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪಾಪವಿದೂರತ್ವವು ಯಾರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥವಾದ ವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವೂ ಕೂಡ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಎಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** "एतस्येति प्रतीकग्रहणेन बहुवाक्यानि सूचितानि" इत्यत्रोक्तानि बहुवाक्यानि च दर्शयति - प्रतीकेति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ 'ಏತಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣೇನ ಬಹುವಾಕ್ಯಾನಿ ಸೂಚಿತಾನಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಬಹುವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಪ್ರತೀಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ" ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ "ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಪಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯೇತದನೇನೈವ ನಿರಸ್ತಮ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧತತ್ತ್ವಾನ್ತೋರಸ್ಕೃತವಾದಾಹ - ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ॥

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಪಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ಇತ್ಯೇತದನೇನೈವ ನಿರಸ್ತಮ್' 'ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದ ಆಕಾಶನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸುಪಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಿರೋಧವಾಗಲೀ, ಅದರ ಪರಿಹಾರವಾಗಲೀ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "ಯದ್ವಹ್ಮಾನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತಯೋಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹದಯೇ ಯಾವಾನೇಷ ಆಕಾಶಸ್ತಾವಾನ್ಸರ್ವೋಽಪಿ ವಿद्यಂತೇ । ತದಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ ಚ ಸಮಾಹಿತಮ್" ಇತ್ಯತ್ರ ಜಡಸ್ಯೈವ ಜಡಾಧಾರತಾಪ್ರತೀತಿರಾಹ - ಆಕಾಶೇತಿ ॥

'ಯದ್ವಹ್ಮಾನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತಯೋಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹದಯೇ ಯಾವಾನೇಷ ಆಕಾಶಸ್ತಾವಾನ್ ಸರ್ವೋಽಪಿ ವಿದ್ಯಂತೇ । ತದಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ ಚ ಸಮಾಹಿತಮ್' ಎಂದರೆ 'ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಜಡವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಆಧಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಆಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतच्छब्देन शरीरस्य प्रकृतत्वान्नेति चेन्न । शरीरनाशेनास्याविनाशोक्तेरित्येतदप्रतीतिरशङ्कोत्तरयोर्भावं व्यनक्ति - यद्यपीति ॥

'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶರೀರನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಈ ಶಂಕಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ದहरಾಕಾಶस्थस्य विष्णोरेव सर्वाधारत्वमिति प्रकृतेऽर्थे  
शक्तिश्रुतिविरोधं सङ्गमयति - सुधिरस्येति ॥ शिष्टमुपन्यासमुखेन विवृतमिति  
भावः ॥

इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते  
चन्द्रिकाप्रकाशे दहराधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಚೈವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಸುಷಿರಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಳಿದ ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಶೈಲಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗಲೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.

गुरुराजीयम् - समानविषयत्वस्य विकल्पप्रयोजकत्वात्प्रकृते  
तदभावाद्विकल्पद्योतकोऽय वेति वाशब्दोऽनुपपन्न इत्यतो व्याख्यानान्तराभिप्रायेण  
वाशब्द इत्याह - पूर्वमिति ॥ सर्वत्र ब्रह्मपुराणस्य ब्रह्मपरत्वभ्रान्तिनिरासायाह  
- एतत्सत्यं ब्रह्मपुरमिति ॥ पौनरुक्त्यपरिहाराय व्याख्याति - सुधिरस्येति ॥  
दहराधिकरणम् ॥ ५ ॥

॥ इति श्रीकेशवभट्टारकेण विरचितायां भावदीपिकायां  
दहराधिकरणं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

# ದಹರಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೫)

## ಭಾಗ -೩

ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ತತ್ವಮಂಜರಿ,  
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಗ್ರಂಥಗಳ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಳಿ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ

श्री श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितम्  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यम्

## अणुभाष्यम् दहराधिकरणम् (१।३।५)

हृदब्जग

‘कृत्तदृष्टं’नादवन्तु जनादन्तरेः अगिद्वान्.

\*\*\*

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचिता  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यविवृतिः

## तत्त्वमञ्जरी दहराधिकरणम् (१।३।५)

नन्वथापि ‘सोऽक्षरः’ इति सूर्यचन्द्रादिसर्वाधारोऽक्षरो हरिरित्ययुक्तम् ।  
छान्दोग्येऽष्टमे ‘ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोस्मिन्नन्तराकाशः  
तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्’ इत्यादिना हृत्पद्मस्थं किञ्चिदुक्तत्वाऽस्य ‘उभे अस्मिन्  
द्यावापृथिवी सूर्याचन्द्रमसावुभौ’ इत्यादिना सूर्यचन्द्रादिसर्वाधारत्वोक्तेः हृत्पद्मस्थस्य  
चाकाशश्रुत्याऽकाशत्वात् ‘हृदि ह्येष आत्मा’ इत्यादेः जीवत्वाद्धेत्यतः प्राप्तं - दहर  
उत्तरेभ्य इत्यादिसूत्राष्टकम् । तदर्थो - हृदब्जग इति ।

ಶಂಕೆ - ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಸ್ತಿಸ್ತಂತರಾಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೂ ಸಹ ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ?

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡಲು 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಇದರ ಸಾರವನ್ನೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಹೃದಬ್ಜಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವದನುಷಕ್ತಃ । ಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ ಸನ್ನಿತಿ ವರ್ತತೆ । 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದೌ ಹೃತ್ಸಾಕಾಶಾಸ್ಥಿತಯಾ ಪರಂಪರಯಾ ಶ್ರುತೌ ವಾ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ವಾ, ಅಥವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ ಸನ್ನಿಸರ್ವಾಧಾರೋ ಭೂತ್ವಾ ಹೃದಬ್ಜಃ । ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃ । ಸಃ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ' ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನೋಕ್ತಃ ಏಕೋ ಜನಾರ್ದನಃ ।

'ಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ' 'ಸನ್' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವಾಗ 'ಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ ಸನ್ ಹೃದಬ್ಜಃ ಏಕಃ ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನೆಂದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಶ್ರುತನಾದವನು, ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜನಾರ್ದನನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ' ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜನಾರ್ದನನೂ ಸಹ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ತस्माತ್ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಃ ವಿಷ್ಣಾವಿವ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯಂತಃ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ', 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾದನ್ಯತ್ರ ವಾಚಕತಯಾ ಪ್ರತಿತೈಃ 'ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷಿತವ್ಯಂ ತದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಚಿಂತಯದನ್ವೇಷ್ಯಂ ಯದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಯಾವನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಯದಂತರಾಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದೈಃ ಹೃತ್ಪದ್ಧತನಿಷ್ಠೈರ್ಮುಖ್ಯತೋಽನ್ವಯಾತ್ ಆಕಾಶಾಸ್ಥ ಏಕೋ ಜನಾರ್ದನ ಏವ ವಾಚ್ಯೋ ನ ತ್ವನೇಕೋ ಜೀವಾದಿಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಮ್ ಗುಹಾಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟ ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ; ಅದರಂತೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ' 'ಹೃದಿ ಹೇಷ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್ರವಾಚಕವೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುವ 'ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷಿತವ್ಯಮ್ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಕಿಂ ತದ್ರತ್ವ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಅಂತರಾಕಾಶ, ಹೃತ್ ಪದ್ಧನಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜನಾರ್ದನನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. 'ಜೀವ' 'ಭೂತಾಕಾಶ' ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೃತಃ । उक्तरूपहृदज्जगो विष्णुः लिङ्गैः सर्वैर्युतो हि । उपलक्षणमेतत् । बाहुल्यात्स्वशब्देन लिङ्गोक्तिः । आत्मब्रह्मश्रुति-अपहतपाप्मत्वादि-सत्यकामत्वादि-सुप्तप्रजाप्राप्यत्व - अरण्याख्य - सुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्व - सर्वलोकाधारत्वादिलिङ्ग-वाजसनेय तैत्तिरिय - समाख्यानैर्युतत्वात् तेषां भाष्योक्तवाक्यैः विष्णौ प्रसिद्धेरिति । एतेषां जीवाकाशयोरसम्भवात्, मुक्तजीवस्यापहतपाप्मत्वादेः सम्भवेऽपि तस्य हृत्पद्मस्थत्वाभावात्, ईशायत्तत्वेन निरपेक्षस्य तस्यासम्भवाच्चेति भावः ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ? ಎಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಲಿಂಗೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಯುತೋ ಹಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ ಇದನ್ನೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಲಿಂಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಬದ್ಧಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಸುಪ್ರಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ, 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ, ಸರ್ವಲೋಕಾಧಾರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಾಜಸನೇಯ ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಜೀವ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ, ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವು ಅವರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನರಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तथा हि वाक्यशेषाः । “य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽ-  
विजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः सोऽन्वेष्टव्यः” इत्यादौ आत्मश्रुत्यपहत-  
पाप्मत्वादिलिङ्गानि । तथा ‘प्रजा अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति’  
इत्यत्र सुप्तप्रजाप्राप्यत्वब्रह्मलिङ्गश्रुती । ब्रह्मणो लोको ब्रह्मलोक इति हृत्पद्मस्थस्य

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವೋತ್ತಮಾ ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸುಸಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಚ ಸಿದ್ಧಿಃ । ತಥಾ 'ಅರಶ್ಚ  
ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಇತ್ಯುತ್ತರಾವಾಕ್ಯೇ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ  
ಪ್ರಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದತಿ' ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತತ್ತ್ವಸ್ಯ  
ತಾದೃಶಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚ ಸಿದ್ಧಿಃ ।

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯಶೇಷ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ  
ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಪಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ, ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ಶ್ರುತಿ- ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ, ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅದರಂತೆ  
'ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಯಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ,  
ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ, ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಃ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಅವನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಅರಶ್ಚ  
ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ  
ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ, 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬ  
ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನೇ ಅಂತಹ  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಥಾ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' ಇತಿ ಸರ್ವಲೋಕಧಾರಣಸಮರ್ಥಃ ।  
ಸೇತುರಾಶ್ರಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । 'ಯ ಣೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಸ್ತस्ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶಿ'  
ಇತ್ಯಾದಿವಾಜಸನೇಯಶ್ರುತೌ, 'ಯತ್ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ' ।  
ತಸ್ಮಿನ್ ಪದಂತಸ್ತದ್ವಿಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತೌ ಚೈಕಾರ್ಥ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ।

ಇದರಂತೆ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಸಕಲಲೋಕಧಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಸೇತುಯೆನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.  
'ಯ ವಿಷೋಽಂತರ್ದೇಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶಿ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪಂ  
ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು 'ಯತ್ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ' । ತಸ್ಮಿನ್  
ಯದಂತಃ ತದವಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ  
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು  
ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ನನ್ವೇವ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಧತ ಇತಿ ಪರಿಹಾರಂ ವಿना  
'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದೇನನ್ವಯ ಇತ್ಯತೋಽಪಿ ಹೃದಬ್ಜಗ ಇತಿ । ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ಇತ್ಯಾದಿ  
ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೩)



ಸರ್ವಮಿಹಾನ್ವೇತಿ। ಅಯಮರ್ಥಃ । ಕೀದೃಶಂ ತದತ್ರ ವಿಧತ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾವಾನ್ ಪರಮಾತ್ಮಾಽಕಾಶಾಖ್ಯಃ ಪೂರ್ಣಗುಣಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಾವಾನ್ ಪೂರ್ಣಗುಣೋ ಹೃದಂಜಗಃ ಹೃದಯನಾತ್ ಹೃದಯನಾಮಕೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಾಕಾಶೋ ವಿಧಮಾನಃ ಸಃ ದ್ವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ ಅಕ್ಷರಃ ಸಚ್ಚವಿನಾಶೀ ಸನ್ 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾद्यುಕ್ತವಾ ದೇಹನಾಶೋಽಪ್ಯನಶ್ಯನ್ ಸಂವಿಧಮಾನಾಪಹತಾ- ಪಾಪ್ಪಮೇತ್ಯಾद्यುಕ್ತಾಪಹತಪಾಪ್ಪಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಯುತ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯ ಇತಿ ।

ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾದಲ್ಲಿ, 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡದೇ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶವೇ ಒಳಗಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಅನನ್ಯತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಸಹ 'ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಯಾರು? ಎಂಬರ್ಥ ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ 'ಕೀದೃಶಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನ ಸ್ವರೂಪವೇನು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಆಕಾಶನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಿಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇವನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಮತ್ತು ಅವಿನಾಶಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವಂತೆ ದೇಹನಾಶವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅವಿನಾಶಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸರ್ವಾಶ್ರಯಃ ಅಕ್ಷರಃ ಸನ್' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿ ಕೊಂಡಾಗ, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಾಶ್ರಯೋ ಹೃದಂಜಗೋ ಹರೀರित್ಯುಕ್ತೌ ಚ 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಸುಖೀ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿರಪಿ ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲೇತಿವತ್ ಸುಖೀಸ್ಯಹರ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಸಮಾಹಿತಾ ।

ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷಮ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನದ ಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ರತ್ನದ ಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶವು ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನತ್ವಂ ಚ ಖವತ್ ಸರ್ವಗ ಇತ್ಯತ್ರ ಸಮಾಹಿತಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆತ್ಮಂತೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರಬಲ್ಲನು ಎಂದು ಈ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ನनु व्योम्ನೆऽशतोऽल्पस्थानमित्युपपत्तावपि विष्णोरंशतोऽपि व्याप्तत्वाच्च  
ಖವದುಪಪತ್ತಿರೀತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯುತ್ತರಮ್ - ಪೂರ್ಣಗುಣೋ ಹೃದಂಜಗ ಇತಿ । ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವೇನೈವ  
ಹೃದಂಜಗತತ್ವಸ್ಯ 'एष आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान्' इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धेरिति हेरर्थः ।  
अचिन्त्यशक्त्योपपत्तेरिति भावः ।

ಆಕಾಶವು ಅಂಶವುಳ್ಳದಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣು ಅಂಶದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಸಹ 'ಪೂರ್ಣಗುಣಃ ಹೃದಬ್ಜಃ' ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿ-ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಎಷ ಆತ್ಮಾಂತಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿತ್ವವು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

जनार्दन इति संसारार्दको हृदंजग इत्युक्त्या 'परंज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन  
रूपेणाभिनिष्पद्यते एष आत्मा' इत्येतच्छब्देन जीवं परामृश्य हृत्पद्मस्थतया  
प्रागुक्तात्मत्वविधानात् सर्वाश्रयो हृदंजगो जीव इति निरस्तम् । ज्योतिःपदोक्तस्य  
मोचकस्यैव एष इति परामृश्यात्मत्वोक्तेः जीवपरामर्शभावादिति । अजत्ववाचिना  
जनेत्यंशेन देहनाशोऽप्यनश्यन्निति प्रागुक्तो वाक्यान्वय उपपादितः ।

'ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂದರೆ 'ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು' ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹವನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಎಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು 'ಎತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಅವನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸರ್ವಾಶ್ರಯನು, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೂ ಆದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಎತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮೋಚಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜೀವನ ಪರಾಮರ್ಶವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ 'ಜನ' ಎಂಬ ಅಂಶದಿಂದ ದೇಹನಾಶವಾದರೂ ನಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೫)

ಹದಬ್ಜಗೋ ಹರಿಃ ಪೂರ್ಣಗುಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಯೈವ 'ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಇತಿ  
 ದೇಹವಾಚಿಪದಪ್ರಯೋಗಾದಾತ್ಮಾ ನ ವಿಷ್ಣುರिति ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ಪುರಮಿತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ।  
 ಏಕ ಇತ್ಯನೇಕಕೋಟಿಕಪೂರ್ವಪಕ್ಷನಿರಾಸಾಯೇತಿ ॥೫॥

'ಹೃದಬ್ಜಗಃ ಹರಿಃ ಪೂರ್ಣಗುಣಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ 'ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್'  
 ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದೇಹವಾಚಕವಾದ 'ಪುರ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆತ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು  
 ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪುರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪೂರ್ಣ' ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಪೂರ್ಣನಾದ  
 ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ 'ಪುರಮ್' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಏಕ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನೇಕ  
 ವಿಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ  
 ತತ್ವಪುಂದರಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಪರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

\* \* \*

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧॥೩॥೪)

॥ ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೪ ॥

ಅತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಾಲಿಂಗಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ತತ್ತ್ವಿತೀಯಾಸ್ತಿ । ಶ್ರುತ್ವಾಧ್ಯಾಯತನಮಿತಿ  
 ಮೃದ್ವುಕಸ್ತುತ್ಯಾನ್ವೇತಿ । ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸದಿತಿ ಚ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.  
 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ದುಭ್ವಾದ್ವಾಯತನಮ್’ ಎಂಬುದು ಮಂಡೂಕಪುತ್ರಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

“उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी” इत्यादिनोक्तं युष्वाद्यायतनं सत् दहरे “दहं पुण्डरीकं वेश्म” इत्याद्युक्तदहरे हृत्पद्मे तत्तु ब्रह्मैव न जीवादिः । उत्तरेभ्यः “य आत्मा अपहतपाप्मा” इत्याद्युत्तरवाक्यस्थापहतपाप्मत्वादिधर्मैभ्य इत्यर्थः ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ದ್ವುಭ್ವಾದ್ವಾಯತನಮ್ ಸತ್ = ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವುಭ್ವಾದ್ವಾಯತನನು, ದಹರೇ = ‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ‘ತತ್’ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = “ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ॐ गतिशब्दाभ्यां तथा हि दृष्टं लिङ्गं च ॐ ॥

दहरे तत्त्वित्यस्ति । गतिः सुप्तप्राप्तिः । शब्दो ब्रह्मशब्दः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ಓಂ’ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ‘ದಹರೇ’ ಮತ್ತು ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಗತಿ’ ಎಂದರೆ ಸುಪ್ತಜೀವನದಿಂದ ಹೊಂದುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಶಬ್ದ’ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎಂದರ್ಥ.

ताभ्यां सुप्तगम्यत्वलिङ्गब्रह्मशब्दाभ्यामुक्तरूपदहरस्यं ब्रह्मैवेत्यर्थः ।  
“अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति” इति हृत्पद्मस्यस्य सुप्तप्रजाप्राप्यत्वोक्त्या ब्रह्मणो लोकमिति ब्रह्मलोकत्वोक्त्या च तत्त्वस्य सुप्तप्राप्यत्वं ब्रह्मशब्दवाच्यत्वं च सिद्धमिति भावः ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ = ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ‘ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ನ ವಿಂದಂತಿ' ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಳವೆನಿಸಿದ ಹೃತ್ತದ್ವನ್ನಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಸುಪ್ತಜೀವಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹೃತ್ತದ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ತ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

इतश्चैवमित्याह तथाहीत्यादिना । यथा गतिशब्दौ हृत्पद्मस्यगौ तथा लिङ्गमरण्याख्यसुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वरूपं लिङ्गं च हृत्पद्मस्यगं दृष्टं यतोऽतोऽपि दहरस्यं ब्रह्मेत्यर्थः । एतल्लोकवत्त्वं च विष्णौ प्रसिद्धमिति हेरथः ।

'ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವೆಯೋ, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗಮ್ = 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು, ದೃಷ್ಟಮ್ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

“अश्च ह वै ण्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके” इत्युत्तरवाक्येऽरण्याख्यसुधासमुद्राश्रये विष्णुलोके प्रयुक्तस्य ब्रह्मलोकशब्दस्य हृत्पद्मे “एतं ब्रह्मलोकम्” इति प्रयोगात् तत्स्थस्य तल्लोकवत्त्वमिति भावः ।

'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಗಳೆಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

अस्य लिङ्गस्य हृत्पद्मस्यगत्वं न स्पष्टमिति पृथगुक्तिः । अत एवास्य तत्स्थतां वक्तुं तथेत्युक्तिः ।

ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗತಿಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂತ ಲಿಂಗಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು 'ತಥಾ' ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಯದ್ರಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ತತ್ಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।  
 ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚಿತ್ವಂ ಕುತ ಇತ್ಯಂತಂ ಇದಮುಚ್ಯತೇ । ಲಿಂಗಂ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕ  
 ವತ್ವರೂಪಲಿಂಗಂ ಚ ದೃಶ್ಯಂ ತದಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಂ ಚ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಲಿಂಗಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಹೇರಥಃ ।  
 ಹೃತ್ಪದ್ಧೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಮುತ್तरತ್ರ ಪ್ರಯುಜ್ಯ “ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ” ಇತಿ  
 ತದಾಶ್ರಯಲೋಕತ್ವೋಕ್ತೇರ್ನ ಸತ್ಯಲೋಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಾರ್ಥ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಅತ್ರ ಪಕ್ಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ  
 ರೂಪಹೇತುಸಾಧಕತ್ವಾದಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ ॥

ಅಥವಾ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರಮಾಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಲಿಂಗಮ್’ = ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು, ದೃಷ್ಟಂ ಚ = ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಧರ್ಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸತ್ಯಲೋಕವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬಾರದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೆಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೆಂಬ ಹೇತು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು, ‘ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಈ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ॐ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಬ್ಧಿಃ ॐ ॥ ೧-೩-೧೬ ॥

ಧೃತೇರ್ಧಾರಣಾಚ್ಚ “ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತರ್ವಿಧುತಿಃ” ಇತಿ ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವಲಿಂಗಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ದಹರೇ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಏತಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಗಮಿತಿ । ಕುತಃ ? ಅಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನೋಽಪಹತ-  
 ಪಾಪ್ಪತ್ವಾದೇರಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಉಪಲಬ್ಧೇರೀತ್ಯೇಕೋಽರ್ಥಃ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಓಂ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಬ್ಧಿಃ ಓಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಧೃತೇಃ’ = ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನೇ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಕಲಧಾರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲದೆಯೆನ್ನಲು ಏನು ಪ್ರಮಾಣ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಯ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನ, ಮಹಿಮ್ನಃ = ಅಪಹತ ಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ.

“ಯ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೃತ್ಪದಸ್ಯಾತ್ಮಪರಾಮರ್ಶಿನ “ಸ ಸೇತುಃ” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತ್ತವಾ ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಇತ್ಯಾಶ್ರುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अन्यस्तु धृतिपदेन धृतियुक्तं वाक्यं गृह्यते । अस्मिन्निति च तन्त्रम् । चराब्द उपलब्धेऽप्येवेति । धृतेर्धृतिप्रतिपादकादेषसेतुर्विधारण इति वाक्यात् वाजसनेयसमाख्यानाद्दहरे ब्रह्मैवेति यावत् । तत्रापि ब्रह्मेति कुतः ? अस्य विष्णोर्महिम्नः सर्वाधिपतित्वादेरस्मिन् हृत्पदस्ये अस्मिन् वाजसनेये उपलब्धेऽप्येति ।

ಸೂತ್ರದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು 'ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಧೃತೇಃ = ಧೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ 'ವಿಷ್ಣು ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮ್ನಃ = ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಯು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ = ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

“ಯ ಏಘೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತस्मिन् शेते सर्वस्य वशी” इत्याद्युक्त्वा “एष सर्वेश्वर एष भूतपालः” इति विष्णुलिङ्गोक्त्या तस्य वैष्णवत्वं सिद्धमिति तत्समाख्यानादहरे विष्णुरिति भावः ।

‘ಯ ಏಷೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ‘ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಎಂದು ಮುಂದೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶ-ದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

इतश्चैवमित्याह -

॥ ॐ प्रसिद्धेश ॐ ॥ १-३-१७

“दहरं विपाप्मम्” इत्यादितैत्तिरीये विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश तत्समाख्यानादहरे ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ = ‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ಮಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪ-ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

उक्तमाक्षिप्याह -

॥ ॐ इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॐ ॥ १-३-१८॥

“परंज्योतिरुपसम्पद्य” इति प्रकृतस्येतरस्य जीवस्य परामर्शात् “एष आत्मा” इत्येतच्छब्देन “य आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिनोक्तहृत्पद्मस्थस्यात्मत्वविधानादहरे स जीव इति चेन्न । असम्भवात् । अपहतपाप्मत्वादिधर्माणां हृत्पद्मस्थे श्रुतानां जीवे असम्भवात् “एतदमृतमभयम्” इत्युक्तಾಮृतत्वादेश्च असम्भवादित्यर्थः ।

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೧)



ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನೇ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಕಲಧಾರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲದೆಯೆನ್ನಲು ಏನು ಪ್ರಮಾಣ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಯ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನ, ಮಹಿಮ್ನಃ = ಅಪಹತ ಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ.

“ಯ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ಗುಕ್ತಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಾತ್ಮಾಪರಾಮರ್ಶೋನ “ಸ ಸೇತುಃ” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತ್ತವಾ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಮನೋಽಂತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಇತ್ಯಾಶ್ರುತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪಮೋಽಂತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪಮೋಽಂತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अन्यस्तु धृतिपदेन धृतियुक्तं वाक्यं गृह्यते । अस्मिन्निति च तन्त्रम् । चशब्द उपलब्धेश्चेत्यन्वेति । धृतेर्धृतिप्रतिपादकादेशसेतुर्विधारण इति वाक्यात् वाजसनेयसमाख्यानादहरे ब्रह्मैवेति यावत् । तत्रापि ब्रह्मेति कुतः ? अस्य विष्णोर्महिम्नः सर्वाधिपतित्वादेरस्मिन् हृत्पद्व्यस्ये अस्मिन् वाजसनेये उपलब्धेश्चेत्यर्थः ।

ಸೂತ್ರದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ತಬ್ಬವು 'ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಧೃತೇಃ = ಧೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮ್ನಃ = ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಯು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ = ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

“ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಸ್ತस्मिन् शेते सर्वस्य वशी” ಇತ್ಯಾद्यುಕ್ತವಾ “एष सर्वेश्वर एष भूतपालः” इति विष्णुलिङ्गोक्त्या तस्य वैष्णवत्वं सिद्धमिति तत्समाख्यानादहरे विष्णुरिति भावः ।

‘ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ‘ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಎಂದು ಮುಂದೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶ-ದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

इतश्चैवमित्याह -

॥ ॐ प्रसिद्धेश ॐ ॥ १-३-१७

“दहरं विपापम्” इत्यादितैत्तिरीये विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश तत्समाख्यानादहरे ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ = ‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪ-ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

उक्तमाक्षिप्याह -

॥ ॐ इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॐ ॥ १-३-१८॥

“परंज्योतिरुपसम्पद्य” इति प्रकृतस्येतरस्य जीवस्य परामर्शात् “एष आत्मा” इत्येतच्छब्देन “य आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिनोक्तहृत्पद्मस्थस्यात्मत्वविधानादहरे स जीव इति चेन्न । असम्भवात् । अपहतपाप्मत्वादिधर्माणां हृत्पद्मस्थे श्रुतानां जीवे असम्भवात् “एतदमृतमभयम्” इत्युक्तामृतत्वादेश्च असम्भवादित्यर्थः ।

ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೨೧)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ಓಂ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್ ಓಂ' 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ, ಇತರಸ್ಸು = ಜೀವನ, ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಏಷ ತೇ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ, ಯ = ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಭವಾತ್ = ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ. 'ಏತದಮೃತಮಭಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

उत्तासम्भवमाक्षिप्याह -

॥ ॐ उत्तराचेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥१-३-१९॥

तुरेव । स इति दहर इति चास्ति । नेति शेषः । उत्तरात् जीवस्य सत्यकामत्वप्रतिपादकात् "स तत्र पर्येति" इत्याद्युत्तरवाक्यात् । तत एवापहतपाप्मत्वादिसम्भवेन दहरे जीव इति चेन्न । आविर्भूतस्वरूपस्तु मुक्त एवोच्यते सत्यकामत्वेन तत्रेत्यर्थः । "स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते" इत्युक्तेः । हृत्पद्मस्थस्य देहान्तर्वर्तितया मुक्तत्वायोगादिति भावः ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಸಂಭವದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಓಂ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ಓಂ' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು, 'ದಹರೇ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್' = ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ, ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಪಹತ-ಪಾಪ್ಮಾತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಜೀವನೇ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು = ಆವಿರ್ಭೂತ-ಸ್ವರೂಪನೆನಿಸಿದ ಮುಕ್ತಜೀವನೇ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ಥೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನ್ನದ್ವ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಜೀವನು ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮುಕ್ತಸ್ವಿತಃ ವಾಚ್ಯೇ ಶ್ರೀತಮುಕ್ತಿಪರೋಪದೇಶಮುಕ್ತಿಃ । “ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಮ್ಯೋ ವಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತೇರುತ್ತರಾದಿತಿ ಸಾಧು ॥

‘ಮುಕ್ತಸ್ತು’ ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ‘ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಮ್ಯೋ ವಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂದೇನೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

एष आत्मेति जीवपरामर्शबलात् कथञ्चिज्जीव एव दहरस्य इत्यत आह -

॥ ॐ अन्यार्थश्च परामर्शः ॐ ॥१-३-२०॥

च एव । अन्योऽर्थो विषयो यस्य सः । परंज्योतिरित्युक्तज्योतीरूपब्रह्मविषय एव परामर्शः । परामृश्यात्मत्वविधानमित्यर्थः । एष इति पुल्लिङ्गं त्वन्त्यात्मापेक्षयेति भावः ।

‘ಎಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿರುವ ಬಲದಿಂದಲೇ ಹೇಗಾದರೂ ಜೀವನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ‘ಎವ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಬೇರೆಯಾದಾದ ಎಷಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಅನ್ಯಾರ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲೇ ‘ಎಷಃ’ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಎಷಃ’ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

उक्तमाक्षिप्याह -

॥ ॐ अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॐ ॥१-३-२१॥

“दहरं पुण्डरीकम्” इत्यादिना अल्पस्य स्थानस्य श्रवणादहरे सः न ब्रह्मेति चेत् नेति शेषः । तत् अल्पस्थानस्थत्वमुक्तं निचाय्यत्वादित्यादिना समाहितमित्यर्थः ।

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಓಂ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ’  
ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೨೧)

‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ‘ನ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ತತ್’ = ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯೂ, ‘ಉಕ್ತಮ್’ = ‘ನಿಜಾಯುತ್ವಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

व्योम्नोऽशतोऽल्पौकस्त्वं युक्तम् । विष्णोरंशस्यापि पूर्णत्वादिति विशेषशङ्कानिरासार्थमिदं स्मरणम् । तन्निरासश्च तदुक्तं तत्सर्वगतत्वेनैव हृत्पद्मस्थत्वं “एष म आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्या” इत्यादिश्रुतावुक्तिमिति वृत्त्यन्तराद्बोध्यः। अचिन्त्यशक्तित्वाद्युच्यत इति भावः ॥५॥

ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಂಶಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ನಿಜಾಯುತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ‘ತದುಕ್ತಮ್’ = ಸರ್ವಗತನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಆಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ‘ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾಽನ್ತರ್ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ  
**ಶ್ರೀನಿಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ:**

ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ (೨೧೩೧೫)

- ॥ ೐ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ೐ ॥೫॥  
 ॥ ೐ ಗತಿಗಣ್ಡಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಧೃತೇಶ್ವರ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಮುಪಲಬ್ಧೇಃ ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ಸ ಇತಿ ಚೇನ ಅಸಂಭವಾತ್ ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ೐ ॥  
 ॥ ೐ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತದ್ಭೂತಮ್ ೐ ॥

ಅತ್ರ “ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ದಾಪೃಥಿವೀ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧನಸ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾತ್  
 ತಸ್ಯ ವಿಣ್ವವನ್ಯತ್ವೇ ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಥೋಕ್ತಂ ತತ್ ಸದಪ್ಯನ್ಯದಿತಿ  
 ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ಸಜ್ಜತಿಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್’ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧನದಲ್ಲಿ  
 ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ‘ಹೃತ್ಪದ್ಧನ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ  
 ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದಲ್ಲಿ ‘ಇಮಾಃ  
 ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ‘ಸತ್’ ಪದಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಬೇರೆ  
 ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ  
 ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯಾಽಪ್ಯುಕ್ತಂ “ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ವೇಶಮ್  
 ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ತಂ  
 ದಹರಾಧಿಕರಣಂ (೧-೨-೨)

चेद्ब्रूयुर्यदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति स ब्रूयात् यावान्वाऽयमाकाशस्ता-  
वानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते” इत्यादिना  
(छां. ८-१-१) सर्वाधारत्वेन श्रुतं हृत्पद्मस्थं किमाकाशः जीवो वा विष्णुर्वेति  
सन्देहः ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ತಂ ಚೇದ್ ಬ್ರೂಯುಯಾದಿದ- ಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾ- ವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ' 'ಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಪದ್ಧವೆಂಬ ಮನೆಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಪದ್ಧವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥ ಯಾವುದು? ಇದಕ್ಕೆ ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ ಆಕಾಶವೆಂಬ ಭಗವಂತನು ಕಾಲತಃ ದೇಶತಃ ಗುಣತಃ ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೋ, ಅಷ್ಟೇ ಇರುವ ಆಕಾಶವೆಂಬ ಭಗವಂತನು ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ'. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮೇಲ್ನೋಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಶ್ರುತವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವು ಆಕಾಶವೋ? ಜೀವನೋ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

आकाश एव नतु ब्रह्मेति पूर्वः पक्षः ॥

ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

गगने प्रसिद्धस्यैवाकाशोऽस्य हृत्पद्मस्थे प्रयोगात् । नच तस्य सर्वाधारत्वाख्य ब्रह्मलिङ्गश्रवणात् आकाशस्तल्लिङ्गादितिन्यायेन ब्रह्मवाचित्वमिति बाच्यम् ।

ಗಗನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವನ್ನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ (ಮಹಾನಾ. ೩) ಸುಷಿರಶಬ್ದಿತಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ವ-  
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಯೋಕ್ತಯಾ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದವನಿಗೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾ-  
ಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಕಾಶಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ತತ್ಸತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರ್ಯೋಗಾच्च ।

ಆಕಾಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ನ ಚಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶತ್ವೇಽಪಿತತ್ಸತ್ಯತಯಾ ಪರಂಪರಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ  
ವಾಚ್ಯಮ್ । ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾಯೋಗಾತ್ ।

ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

किं तदत्र विद्यते इति प्रश्ने ब्रह्म विद्यत इत्येव वाच्ये यावान्वेत्यादिनान्त-  
हृदयाकाशस्य बाह्याकाशतौल्यೋक्तेरसङ्गतत्वात् सुषिरश्रुतिविरोधापत्त्या यावानिति  
वाक्ये सर्वाधारतयोक्ताकाशस्य ब्रह्मत्वाङ्गीकारेणापि तद्वाक्यसङ्गत्युत्पಯೋगाच्च ।

'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಒಳಗಿರುವ ಆಕಾಶವು ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾರ್ಥಾರತ್ನವೆಂಬ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ದಪರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)



ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತಮೇವ ದಹರಾಕಾಶಂ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯತಯಾ ವಿಶಿಷ್ಯ ತತ್ರ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ ವಿಧಿತ ಇತಿ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋಚಿತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇವ ಸಕ್ಲತತ್ವೇನ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇವಾಕಾಶಾ-  
ಂತಸ್ಥತ್ವೌಚಿತತ್ಯಾತ್ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶ-  
ದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಮಾಕಾಶಂ ಪರಂಪರಯಾ ತು ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮಿತ್ಯೇಕಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಪರಂಪರಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವಾದದ್ದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಜೀವೋ ವಾ ದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥ ಇತ್ಯನ್ಯಃ ।

ಅಥವಾ ಜೀವನು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥೇ ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಪೇತಿ ವಾಕ್ಯಶೋ ಆತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಆತ್ಮೇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಾಕ್ಸಮ್ಪ್ರಸಾದಪದೇನ ಪ್ರಸ್ತುತಂ ಜೀವಮೇವ ಇತಿ ಪುಲ್ಲಿಕ್ಷೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಆತ್ಮತ್ವವಿಧಾನೇನ ಜೀವಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಪ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ದಹರಸ್ಥತ್ವಲಿಕ್ಷಾಚ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾತ್ । ದಹರಸ್ಥತ್ವಲಿಕ್ಷಾಚ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾತ್ ।

ದಹರಸ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ವ್ಯೋಮೋಽಶಸ್ಯಾಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ಅಂಶತೋಽಲ್ಪೈಕಸ್ತ್ವಯೋಗೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಶಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ವ್ಯೋಮವತ್ಸಮಾಧಾನಾಯೋಗಾಚ ಯಾವಾನ್ವೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತಿ ।।

ಆಕಾಶದ ಅಂಶಗಳು ಅಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಃ ಅಲೌಕಸ್ವವನ್ನು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭೂತಾಕಾಶವಾಗಲೀ, ಜೀವನಾಗಲೀ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

सिद्धान्तस्तु ॥ हृदयस्थदहराकाशान्तःस्थतया हृत्पद्मस्थं ब्रह्मैव । य आत्मा अपहतपाप्मेत्युत्तरवाक्ये श्रुतापहतपाप्मत्वविजरत्वविमृत्युत्वविशोक्तत्वादिलिङ्गेभ्यः ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತ ಪಾಪತ್ವ, ವಿಜರತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

तेषां च “स एष सर्वेभ्यः पाप्मभ्यः उदितः” (छां. १-६-७)  
“योऽशनायापिपासे शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येति” (बृ. ५-५-१) इत्यादिना  
विष्णवेकनिष्ठत्वात् ।

ಈ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳು 'ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪ್ಯಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪ-  
ನಿಷತ್ತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ, 'ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ'  
ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು  
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

तथा “अहरहर्गच्छन्त्यः एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति” इति (छा. ८-३-२)  
सुसंप्राप्यत्वलिङ्गात् तस्य च “सता सौम्य तदा सम्पन्नो भवति” इति  
(छां. ६-८-१) वाक्ये ईक्षतिनयन्यायेन ब्रह्मधर्मतया श्रवणात् ।

ಇದರಂತೆ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛನ್ತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪ-  
ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು, 'ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಎಂಬ  
ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವೆಂದೇ  
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ब्रह्मणो लोकमिति हृत्पद्मस्थे ब्रह्मलोकपदप्रयोगेण ब्रह्मैव वा सर्वाश्रयत्वादिना-  
लोकपदोक्तमिति हृत्पद्मस्थे ब्रह्मपदश्रवणात् । तथा “अरश्च ह वै ण्यश्चार्णवौ  
दहರಾಧಿಕರಣ (१-२-५)

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ” (ಛಾ. ೮-೫-೩) ಇತ್ಯರण्याಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತತ್ಸ್ಯಸ್ಯ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಲಿಂಗಶ್ರವಣಾತ್ ।

‘ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-  
ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ  
ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ  
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನಲ್ಲಿ  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನ  
ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯ ಚ “ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ” ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ।

ಈ ‘ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ  
ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ-  
ಧರ್ಮವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತಥಾ “ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ ಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಅಸಂಭೇದಾಯ” ಇತಿ  
(ಛಾ. ೮-೪-೧) ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗಾತ್ ।

ಅದರಂತೆ ‘ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ ಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಅಸಂಭೇದಾಯ’ ಎಂಬ  
ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ-  
ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಸ್ಯ ಚ ಅಕ್ಷರಾದಿನಯೇ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತ್ವೇನ ನಿರ್ಣಯಾತ್ ।

ಈ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗವು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು  
ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ.

ತಥಾ “ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ” ಇತ್ಯಾದಿ  
(ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಕಾಂಕ್ಷಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ ।

ಇದರಂತೆ ‘ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ  
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತು, ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯ ಮಾತು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣರೂಪವಾಗಿದೆ.

ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಮಹಿಮೋಕ್ತಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ ।

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತಥಾ “ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರಿಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್, ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್” ಇತಿ (ಮಹಾನಾ.೩.) ವಿಷ್ಣುಪರತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೈತ್ತಿರೀಯಸಮಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ ।

ಇದರಂತೆ ‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ ಹೃತ್ಪುಂಡ್ರಿಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್, ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದೇಹವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಪುರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ನಿವಾಸವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದು ಪಾಪರಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಯಾವ ಹೃದಯಕಮಲವಿದೆಯೋ, ಅದರಲ್ಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಗಗನವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಶೋಕರಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತೈತ್ತಿರೀಯಶಾಖೆಯ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧಕಾಭಿವಾಜಿವಾದೈಃ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿನಾಂ “ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಂತಿ ಹಿ” (ಪಾಞ.ಪು.) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾಸಮ್ಮವಾತ್ ।

ಯಾವುದೇ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜೀವ ಅಥವಾ ಭೂತಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ‘ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಂತಿ ಹಿ’ ಎಂಬ ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಮಾತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

“ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇ (ಛಾಂ. ೮-೧೨-೩) ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾಚ್ಚುಕ್ತೇಃ। ತಸ್ಯ ಚ ಹೃತ್ಪುಷ್ಪಸ್ಥತ್ವಾಽಯೋಗಾತ್ ।

‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನೇ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

“एष आत्मा” इति वाक्ये (छां. ८-३-४) विधेयापेक्षया पुल्लिङ्गेनैतच्छब्देन परंज्योतिरिति प्रस्तुतस्य “ॐ आत्मा प्रकरणात् ॐ” (ब्र.सू. ४-४-३) इत्यत्र दक्षराधिकरण (१-३-३)

ಬ್ರಹ್ಮತಯಾ ನಿರ್ಣೇಷ್ಯमाणಸ್ಯ ಜ್ಯೋತೀರೂಪಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಪರಾಮರ್ಶೇನ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಾತ್ಮತವಿಧಾನಾತ್ |  
ಅಲ್ಪೈಕಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರೇತಿ ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ.೧-೨-೧) ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಾಧಿತತತ್ವಾತ್ |

‘ಎಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಛಂದೋಗ್ಯದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿದೇಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ‘ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಪೈಕಸ್ತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುವಿಗೂ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ಣಸ್ಯಾಪ್ಯಲ್ಪೈಕಸ್ತ್ವೋಪಪತ್ತೇ |

ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಶರೀರಪುಂಡ್ರಿಕಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವವೇಶಮತ್ವೋತ್ಪತ್ತಯೈವ ಆಕಾಶಸ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಿದ್ಧೌ ಕೀದೃಶಂ ತದಿತಿ ಭಾವೇನ “ಕಿಂ ತದತ್ರ” ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹೃದಯೇ ಯಾವನಯಂ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಃ ತಾವಾನ್ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯಸ್ತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಧಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾಕಾಶಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಕಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನವಯೋಪಪತ್ತೇ |

ಶರೀರವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಹೃತ್ಪದ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮನೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಗುಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದಂತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಪಕ್ಷ ಏವ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಕಿಮಿತಿ ಪೃಥೇ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತೌಲ್ಯೋತ್ಪನ್ನೋಪಪತ್ತಿಃ |

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ಆಕಾಶಸ್ಯಂ ಕಿಂ’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲೇತಿವತ್ ಸುಖರಿಸ್ತೇಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಶಯೇನ ಸುಖರಿಸ್ತುಪಪತ್ತೇಶ್ವ  
ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ||

ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸುಷಿರವೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಫಲಂ ತು ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಮುಖೇನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ||೫||

ಫಲಫಲಿಭಾವ ಹೀಗಿದೆ - ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವದ ಮೂಲಕ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಲಿ:

ದಹಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೫)

(ಅತ್ರ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ, ಅನ್ವೇಷಿತವ್ಯತಯಾ ಚ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾ ವ್ಯವಧಾನೇನ ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯತಾ  
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ)

ॐ || ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ || ॐ || ೧೪ ||

ನನು ಆಕಾಶ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯೋ ಭವೇತ್ । 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೮|೧) ಪತ್ರಸ್ಯೇ  
ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಿಸ್ತವಣಾತ್ । 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖರಿಸ್' (ಮಹಾ.ನಾ.೧೧) ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ । ಆಕಾಶಾಶಬ್ದೇನ  
ದಹರಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೫)

यदि सुषिरमेवाभिमतं तस्मिंश्च 'यदन्तः' इति हृत्पद्मस्थाकाशगतः सर्वाधारतयोच्यते, तर्हि वाक्यान्वयानुपपत्तेः । तथाहि - 'तस्मिन्' इत्यत्र विष्णुत्वाभिप्राये किं तत्र विद्यते? इति प्रश्नस्य 'ब्रह्म विद्यते' इति परिहारं विना 'यावान् वा' इत्यादेरभिप्रायासङ्गतिः । आकाशपक्षे तु अस्त्यस्यान्वयः । हृदयाकाशस्यमुपास्यम् इत्युक्ते किं तत्र स्थितम्? इति प्रश्ने 'यावान् वा' इति प्रागुक्ताकाशस्य विशिष्य 'उभेऽस्मिन्' इत्यादिपरिहारसंश्लेषात् । नच 'यावान् वा' इत्यादिना आकाशाख्यो विष्णुः सर्वाधारतया परिहारे कथ्यत इत्यन्वयोपपत्तिः । 'तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्' इति साक्षात् सुषिरस्यैव सर्वाधारत्वोक्तिविरोधात् । अतः 'आकाशस्यैव सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वम्' । अतः भगवदितरदेव चन्द्रादित्याधाराक्षरमिति प्राप्ते, सूत्रितम् -

ॐ ॥ दहर उत्तरेभ्य इति ॥ अस्यार्थः - दहरे दहरं पुण्डरीकं वेशमेति वाक्योक्तहृत्पद्मस्थाल्पाकाशे स्थितो विष्णुरेव न जीवादिः । कुतः? उत्तरेभ्यः 'य आत्मा अपहतपाप्मा' (छां. ८।७) इत्याद्युत्तरवाक्योक्तनिर्गत-पाप्मत्वादिधर्म्येभ्य इत्यर्थः ।

एवञ्च दहरपद्मस्थो विष्णुरेव भवेत् । अपहतपाप्मा इत्याद्युत्तरवाक्ये हृत्पद्मस्थस्य अपहतपाप्मत्वादिगुणश्रवणात् । पापाद्यभावस्य अन्यत्र कथञ्चिद्योगेऽपि सर्वथा सत्यकामत्वादिकस्या-योगात् । 'योऽज्ञानाय' (बृ. ५।५) इति श्रुतेः । निरपेक्षगुणानामन्यत्राभावात् । 'नित्यतीर्णे'ति (पाद्म) वचनात् । सापेक्षनिरपेक्षयोर्निरपेक्षस्य स्वीकार्यत्वात् । अतो हृत्पद्मस्थो विष्णुरेवेति सिद्धम् ॥

ॐ ॥ गतिशब्दाभ्यां तथा हि दृष्टं लिङ्गं च ॥ ॐ ॥ १५ ॥

युक्त्यन्तरेण विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वं प्रतिपादयत्सूत्रम् उपन्यस्यति -

ॐ गतिशब्दाभ्यां तथा हि दृष्टं लिङ्गं चेति ॥ अस्यार्थः - गतिशब्दाभ्याम् 'अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकम्' (छां. ८।३।२) इति वाक्ये श्रुताभ्यां सुप्तप्राप्यत्वब्रह्मशब्दाभ्यां हेतुभ्यां दहरहृत्पद्मस्थं ब्रह್ಮैव । किञ्च यतः 'अरश्च' इति (छां. ८।५।३) श्रुतौ तथा सुप्तप्राप्यत्ववत् । हि विष्णुनिष्ठत्वेन प्रसिद्धम् ।

लिङ्गम् अरण्याख्यसुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वरूपज्ञापकम् । हृत्पद्मस्थत्वे दृष्टम्  
उक्तम् । अतोऽपि 'दहरहृत्पद्मस्थो विष्णुरेव' इत्यर्थः ।

एवञ्च 'अहरहर्गच्छन्त्यः' इति सुप्रप्राप्यत्वाभिधानात् । सुप्रप्राप्यत्वात्स्य विष्णुलिङ्गत्वात् ।  
'सता सोम्य' (छां. ६।८) इति श्रुतेः । अरण्यनामामृतसमुद्रद्वयाश्रयलोकवत्त्वरूपलिङ्गस्य  
हृत्पद्मस्थस्य दृष्टत्वाच्च । 'अरश्च' इति श्रुतेः । ततश्च विष्णुरेव हृत्पद्मस्थ इति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ ॥ धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॥ ॐ ॥१६॥

हेत्वन्तरेण विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वं प्रतिपादयत्सूत्रं पठति -

॥ ॐ धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेरिति ॥ अस्यार्थः - धृतेः = 'स  
एष सेतुर्विधृतिः' (छां. ८।४) इति हृत्पद्मस्थस्य सर्वाधारत्वश्रवणाच्च विष्णुरेव  
हृत्पद्मस्थः । किञ्च छान्दोग्ये हृत्पद्मस्थनिष्ठतयोक्तमहिम्नः सर्वेश्वरत्वादेः ।  
'अस्मिन् एष सर्वेश्वरः' इति वाजसनेयवाक्ये । उपलब्धेः = श्रवणात् ।  
तत्समाख्यानादपि विष्णुरेव हृत्पद्मस्थः । ननु समाख्यानादपि कुतो  
विष्णुरेव? इत्यत उक्तम् - अस्येत्यादि ॥ अस्मिन् = वाजसनेयकवाक्ये ।  
श्रवणादेवेत्यर्थः ।

एवञ्च वाजसनेयके वाक्ये 'य एषोऽन्तर्हृदयः' (बृ. ६।४।२२) इत्याद्युक्त्वा, 'एष सर्वेश्वरः'  
इत्यादिना हृदये विष्णोरुक्तत्वेन तत्समाख्यानात् । 'एतस्मिन् खल्वक्षरे' (बृ. ५।८।११), 'स हि  
सर्वाधिपतिः' (महाना. ११) 'सर्वेशो विष्णुरेवैकः' (स्कान्दे) इत्यादि श्रुतिस्मृतीषूक्तलिङ्गानामन्यत्र  
सावकाशत्वाभावात् । अतः 'हृत्पद्मस्थो विष्णुरेव' इति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ ॥ प्रसिद्धेश्च ॥ ॐ ॥१७॥

समाख्यारूपयुक्त्यन्तरेण विष्णोर्हृत्पद्मगताकाशस्थत्वं समादधत्सूत्रं पठति -

ॐ प्रसिद्धेश्चेति ॥ अस्यार्थः - 'दहरं विषाम्' (महाना. १०।७)



इति श्रुतौ विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश्च स एव हृत्पद्मस्थ इत्यर्थः ॥

एवञ्च 'दहरं विपाप्मम्' इति समाख्यारूपश्रुत्यन्तरे विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेः । नच प्रश्नोत्तरयोरसङ्गतिः । ब्रह्मपुराणशब्देनैव हृत्पद्मस्थस्य ब्रह्मत्वे सिद्धे स्वरूपमात्रे प्रश्नायोगात् । कीदृशं तत्? इति भावेन, किं तत्? इति प्रश्ने ब्रह्मस्वरूपनिरूपणाय 'यावान्' इत्यादिपरिहारसंश्लेषात् । नच साक्षात् पद्मगतस्य विष्णुत्वाभ्युपगमे सुषिरशब्दस्याकाश-वाचित्वेन पद्मगताकाशस्यैव विष्णुत्वाङ्गीकारे वा; दहरपद्मस्याकाशत्वम्, विष्णोस्त्वाकाशगतत्वम् इति तस्यैव सर्वाधारत्वम् इत्यभ्युपगमेऽपि वा; साक्षात् सुषिरस्य सर्वाधारत्वोक्तेः सुषिरश्रुतिविरोधः । यथा मन्दिरस्थमञ्जुषान्तर्गतमपि वस्तु मन्दिरस्थमिति सङ्गीयते, तथा इहापि सुषिरश्रुतेः सुषिरस्याकाशस्यैव साक्षात् सर्वाधारत्वप्रतिपादिकायाः 'तस्यान्ते' (महाना. ११) सुषिरपदघटितश्रुतेः पद्मगतसुषिरान्तस्थपरमात्मानमपेक्ष्य प्रवृत्तत्वात् । अतः 'हृत्पद्मस्थो विष्णुरेव' इति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ ॥ इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवात् ॥ ॐ ॥१८॥

ननु आकाशस्य सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वं जीवस्यैव भवेत् । उत्तरत्र 'परं ज्योतिः' (छां. ८।१२।३) इत्युक्तहृत्पद्मस्थात्मतया परामर्शात् । दहरस्थत्वलिङ्गात् । न चान्वयानुपपत्तिः । विष्णुपक्षे वाक्ययोजनावज्जीवपक्षेऽपि योजयितुं शक्यत्वादित्यादिना भगवतो हृत्पद्मस्थत्वमाक्षिप्य समादधत्सूत्रमाह -

ॐ ॥ इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवादिति ॥ अस्यार्थः -  
इतरपरामर्शात् = 'स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते' (छां. ८।१२।३) इत्युक्तस्य जीवस्य हृत्पद्मस्थात्मतया 'एष आत्मा' (छां. ४।१५।१) इत्येतच्छब्देन परामर्शात्, ग्रहणात् जीव एव हृत्पद्मस्थ इति चेन्न । कुतः? असम्भवात्  
= हृत्पद्मस्थनिष्ठतया श्रुतानाम् अपहतपाप्मत्वादिगुणानां जीवे स्वातन्त्र्येणासम्भवादित्यर्थः ।

एवञ्च जीवस्यापहतपाप्मत्वाद्यसम्भवेन विष्णुरेव हृत्पद्मस्थ इति सिद्धम् ।

ॐ ॥ उत्तराच्चेदाविर्ಭूतस्ವರೂಪस्तು ॥ ॐ ॥ ११॥

ನನು 'एषः सम्प्रसादः' इत्युक्तजीवस्य 'स तत्र पर्येति' इत्यादिना सत्यकामत्वप्रतीतेः, तत एव विशोकत्वादिसिद्धेरुक्तगुणसम्भवादिति जीव एव हृत्पद्मस्य इति प्राप्ते, समादधत्सूत्रं पठति -

ॐ ॥ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु इति ॥ अस्यार्थः - तुशब्द एवार्थे । नेति शेषः । तथा च उत्तरात् 'स तत्र पर्येति' (छां. ८।१२।३) इत्युत्तरवाक्यात् जीवस्य सत्यकामत्वादि प्रतीतेः । तत एव विशोकत्वादेः सम्भवात् । स एव हृत्पद्मस्य इति चेन्न । कुतः? यतः तद्वाक्ये 'स्वेन' इत्युत्तरवाक्यबलात् आविर्भूतस्वरूपः मुक्त एव प्रतिपाद्यः । न जीवमात्रम् । मुक्तश्च न स्वतोऽपहतपाप्मत्वादिगुणकः । अतो न तस्यापि हृत्पद्मस्थत्वमित्यर्थः ।

एवञ्च उत्तरवाक्ये मुक्तजीवस्योच्यमानत्वेन हृत्पद्मस्थस्य देहान्तर्वर्तितया मुक्तत्वायोगात् । न चैतद्वाक्यस्य मुक्तविषयत्वेऽपि मुक्तस्यापि जीवत्वेऽपहतपाप्मत्वादिसम्भवाभावेन जीव एव तद्गुणको हृत्पद्मगततया भाविभाविनोच्यते इति वाच्यम् । मुक्तस्यापीश्वरप्रसादादेव तद्गुणाविर्भावेन स्वतोऽपहतपाप्मत्वाद्यसम्भवात् । हृत्पद्मस्यो विष्णुरेवेति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ ॥ अन्यार्थश्च परामर्शः ॥ ॐ ॥ १२०॥

ननु 'एषः' (छां ८।३।४) इति जीवं परामृश्य, 'आत्मा' इति तस्य हृत्पद्मस्यात्मत्वाभिधानाद-  
मुख्यापहतपाप्मत्वादिगुणोऽपि जीव एतच्छब्दपरामर्शबलाद् हृत्पद्मस्यात्मा स्यादिति प्राप्ते,  
सूत्रितम् -

ॐ ॥ अन्यार्थश्च परामर्श इति ॥ अस्यार्थः - चः एवार्थे । परामर्शः 'एष आत्मा' इति वाक्यगत एतत् शब्दः । अन्यार्थः 'परंज्योतिः' इत्युक्तपरमात्मार्थ एव न जीवार्थ इत्यर्थः ।

एवञ्च 'एष आत्मा' इति परमात्मानमेव 'एषः' इति परामृश्य, तस्यात्मत्वोक्तेः, 'न जीवः किन्तु विष्णुरेव हृत्पद्मस्यः' इति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ॥ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेत्तದುಕ್ತम् ॥ ॐ॥ २१॥

ನನು ಯಥಾ ಜೀವಃಸಮ್ಭಾವ್ಯಮಾನಾಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಶ್ರವಣಾತ್ ನ ಜೀವಃ ತಥಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿ  
ಅಸಮ್ಭಾವ್ಯಮಾನಜೀವಲಿಂಗಸ್ಯಾಪ್ಯಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾತ್ । ತತಃಚ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯೋ ಜೀವ ಏವೇತಿ  
ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಸೂತ್ರಂ ಪಠತಿ -

ॐ॥ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेತ್ತದುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ 'ದಹರ'  
(ಛಾಂ. ೮|೧|೧) ಇತ್ಯಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವೋಕ್ತೇಃ, ಜೀವ ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ಇತಿ ಚೇತ್;  
ನೆತಿ ಶೇಷಃ । ಕುತಃ? ಯತಸ್ತದುಕ್ತಮ್ ತತ್ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವಮ್ । ಉಕ್ತಮ್  
'ನಿಚಾಪ್ಯತ್ವದ್ ಏವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ' ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಉಪಾಸನಾರ್ಥಮುಚ್ಯತ  
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್, 'ಆತ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ ಚ । ಅತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಏವಂ ನಿಚಾಪ್ಯತ್ವಾದೇವಮ್(?) ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋರ್ವ್ಯೋಮವದಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತೇರುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।  
'ಏಷ ಮ' (ಛಾಂ. ೩|೧೪|೩) ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಗತತಯಾ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥\*॥

॥ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಳ್ಯಾಂ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

# ಅನುಕ್ರಮ್ಯಧಿಕರಣ

(೧-೩-೬)

## ಭಾಗ - ೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ,  
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ,  
ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -  
ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ.

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

# ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ

॥ ಅಥ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ - ॥ ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ ॥ ೨೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ” ಎಂಬ ಕಾಠಕದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ’ ಎಂಬ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ’ನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಕಾಶನ ಕ್ರಿಯೆಯು, ಭಗವದಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತೆ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ಚ: ಸಮುಚ್ಛೇ | ತಸ್ಯೇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣಮ್ | ಅನುಕೃತಿರನು-  
ಕ್ರಿಯಾ | ತಥಾಚ “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್” (ಕಠ. ೨-೨-೧೪.) ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ  
ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವರೂಪಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವ | ಕುತಃ? ಅನುಕೃತೇ: “ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ  
ಸರ್ವಮ್” (ಕಠ. ೨-೨-೧೫.) ಇತಿ ವಾಕ್ಯರೋಪೇ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾಂ ಭಗವತ್ಕ್ರಿಯಾನುಸಾರಿ-

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯಾಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ । “ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ”  
(ಕಠ. ೨-೨-೧೬.) ಇತಿ ಜಗತಃ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಭಾಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಶ್ರುತೇಶ್ಚೇತರ್ಯಃ ॥ ೧ ॥

ಅರ್ಥ -- ‘ಚ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ, ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ, ‘ಅನುಕೃತಿಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಅನುಕ್ರಿಯಾ’ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದವನು (ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃ ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಕಾಠಕದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ರಿಯೆಯು ಭಗವಂತನ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಚ = ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಭಗವಂತನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ — ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯಃ ಪರಮೇಶ್ವರಗುಣಾ ಉಕ್ತಾಃ । ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಜಾಶ್ವತಂ  
ನೆತರೇಷಾಮ್ । ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’  
(ಕಠ. ೧, ೧೨, ೧೪) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪ್ಯನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ  
ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ ॥

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವೇ ಪರಮಸುಖವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ‘ಹೀಗೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ’. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೇ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯಃ = ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು,  
ಪರಮೇಶ್ವರಗುಣಾಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಗುಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು, ಉಕ್ತಾಃ =  
ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು.

ತೇಷಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ, ಸುಖಂ = ಸುಖವು, ಶಾಶ್ವತಂ = ಶಾಶ್ವತವಾಗಿದೆ, ಇತರೇಷಾಂ = ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು, ನ = ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ, ತದೇತತ್ = ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ = ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು, ಪರಮಂ ಸುಖಂ = ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪವಾದದ್ದು, ಇತಿ = ಎಂದು, ಮನ್ಯಂತೇ = ತಿರಿಯುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣದ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪಿ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖಕ್ಕೂ ಸಹ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಂ = ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದು, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲಾಗಿದೆ, ಇತಿ = ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. (೧)

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ ಜ್ಞೇಯಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯತ್ವಂ ವಾ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ' ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾನುಕೂಲಾವಿ-  
ವ್ಯಕ್ತಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾನುಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯತ್ವರೂಪಂ ವಾ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಲಿಂಗಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಜ್ಞಾತಿಂ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಪುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ॥ 'ಛಕ್ತಾಃ' ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೇ ಉದಾಹರಣಾದೃಶ್ಯ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಛಕ್ತಾ ಇತ್ಯನಂತರಂ ತತ್ರ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮಿತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಪ್ರಥಮಾದಿಪದೇನಾನಿರುಕ್ತತ್ವಾದೇಃ, ದ್ವಿತೀಯೇನ ತು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' (ಕಠ.೪-೧೪) ಇತಿ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಲಿಂಗಬೋಧಕೋತ್ತರಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಗ್ರಹಣಮ್ । ನ ಕೇವಲಂ ವಿಷ್ಣೋಃ, ಕಿಂತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪೀತ್ಯಪೇರರ್ಥಃ । ಏವಾರ್ಥೋ ವಾಽಪಿಶಬ್ದಃ ಆನುಮಾನಿಕಸೂತ್ರಗತಾ ಪಿಪದವತ್ । 'ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಂ' ಸಾಕಲ್ಯೇನಾಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ದುರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವಮಿತಿ ಯಾವತ್ । ಚಶಬ್ದಃ ಪರಸ್ಪರಸಮುಚ್ಚಯೇ, ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪಸಮನ್ವೇತವ್ಯಲಿಂಗಸಮುಚ್ಚಯೇ ವಾ । ಪೂರ್ವಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯ ಇತಿ, ಏತಚ್ಛ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾದಿನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಃ । ಯದಪಿ 'ತದೇತದಿತಿ' ಏತದೇವೋದಾಹರಣವ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ತಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರದರ್ಶನಾಯ 'ತೇಷಾಮ್' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೈಕದೇಶೋಪನ್ಯಾಸಃ । ಅತಃ ಏವ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತೇಷಾಮಿತಿ ಪ್ರಸ್ತುತಿಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಪಾಪಿಕೇತುಕ್ತಮ್ ।

ತಥಾ ಚೇತ್ಯಂ ಯೋಜನಾ - ಪೂರ್ವಮಾನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೇ ಯೇಽದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ । ತತ್ರ ತೇಷು ಪ್ರವಿಷ್ಟಮನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಽಽಮ್ರಾತೇನ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿರೀತ್ಯಾ ಸಮೀಪಸ್ಯಾತ್ ತಚ್ಚಬ್ದಾತ್ ಪರಾಮೃಶ್ಯಸ್ಯ 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪಿ' ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವೋಚ್ಯತ ಇತಿ । ಪೂರ್ವಾರ್ಥಾನಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಸ್ಯೋತ್ತರಾರ್ಥಂ ಚ 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯನೇನ ದುರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವಪರ್ಯವಸಿತಾಜ್ಞೇಯತ್ವಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಾದುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಟೀಕಾಯಾಮದೃಶ್ಯತ್ವಪದಸ್ಯಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಪರತ್ವಾದಿನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಪಾಠಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ವಾ ನ ತದ್ವಿರೋಧಃ । ಅತ್ರಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಫಲೋಕ್ತಿಃ, ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಸ್ಯೈವಾತ್ರ ವಿಚಾರ್ಯತ್ವಾತ್ । ತತು ದ್ವಿತೀಯಾದಿಶಬ್ದೋಪಾತ್ತವಾಕ್ಯೇನ ಚಶಬ್ದೇನ ವಾ ಸೂಚಿತಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ಯತಃ ಏವಮತಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಪುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಅನೇನಾಽನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೋಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವ-  
ರೂಪಸ್ಯಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾನಿರುಕ್ತತ್ವರೂಪಸ್ಯ ಚ ತತ್ರಾನ್ಯತ್ರ ಚ ಸತ್ತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಾಕ್ಷೇಪಾದ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ಅತೌ ವಕ್ತಿ

ॐ ॥ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॥ ॐ ॥೨೨॥

‘ತಮೇವ ಭಾನ್ತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ (ಕಠ. ೪-೧೪) ಇತ್ಯನುಕೃತೇಃ, ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ (ಕಠ. ೪-೧೪) ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ ಪರಮಾತ್ಮೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯ-  
ಸುಖರೂಪಃ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಸಕಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ’. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಕಾರಕವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ - --ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧನಗಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಂತಂ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ, ತಮೇವ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಅನು = ಅನುಸರಿಸಿ, ಸರ್ವಮ್ = ಸಕಲವೂ, ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅನುಕೃತೇಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಕರಣವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ: ಮತ್ತು, ತಸ್ಯ = ಪರಮಾತ್ಮನ, ಭಾಸಾ = ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ, ಸರ್ವಮಿದಂ = ಸಕಲವೂ ಸಹ, ವಿಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ವಚನಾಚ್ಚ = ಕಾರಕದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ಪರಮಾತ್ಮೈವ = ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ = ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು

ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲಾಗದ ಸುಖಸ್ವರೂಪನು ಆಗಿದ್ದಾನೆ. <sup>(೧)</sup>

ಇತರಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವೇ ತ್ವಸಮ್ಮವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಫಲತಸ್ತೇನಾಸ್ಯಾಽಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಕ್ರಾತಿರಕ್ತಾ ಭವತಿ । ತಥಾ ಚಶಬ್ದಸೂಚಿತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವೇತಿ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಃ । ತಥಾ ಚಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವೇ ಚ ತಸ್ಯೈವೇತಿ ಫಲಂ, ಸುಖಶ್ರುತಿಃ, ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದಿರೂಪಯುಕ್ತಿಶ್ಚ ಸೂಚಿತಾ ಭವತಿ ।

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥ ‘ಇತ್ಯನುಕೃತೇಃ’ ಇತ್ಯನುಭಾನಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನುಭಾನಂ ನಾಮ ತದಿಚ್ಛಾನುರೋಧೇನ ಭಾನಂ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಃ । ಸೂತ್ರೇ ತಸ್ಯೇತ್ಯ ಸ್ಯಾನುಕೃತೇರಿತ್ಯನೇನಾಪಿ ಸಮ್ಮಂದೇ ತೇನೈವಾನುಕರಣಪ್ರತಿಸಮ್ಮಂದಿನ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ತತ್ಕರ್ತುಃ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಶ್ಚ ಲಾಭೋ ಭವತೀತಿ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ ತದುಭಯಾನುಕ್ತಿಃ । ಯದ್ವಾ - ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಾತ್ ತದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಪರಿಣತಸ್ಯೇಹಾನುಬರ್ತನಾದುಭಯಲಾಭೋ ಭವತೀತ್ಯಾಜ್ಞೇಯೇನ ತದುಭಯಾನುಕ್ತಿಃ । ನ ಕೇವಲಂ ತಸ್ಯೇತ್ಯೇತತ್ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಾಖ್ಯಾಲಿಕ್ಷಧರ್ಮಿಣಃ, ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಕಂ, ಕಿಂತು

ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಶ್ರುತಿಪ್ರತೀಕರೂಪಮಪಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಪರಂ ಚೇತ್ಯಾಶ್ರಯೇನ ತದ್ವೇತ್ವಂತರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -  
ತಸ್ಯೇತಿ ॥ 'ಇತಿ ವಚನಾತ್' ಇತ್ಯनेನ ಸೂತ್ರೇ ಇತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಶ್ಲೇಷೋ ದರ್ಶಿತಃ । ಯದಪಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಯೋಃ  
'ಅನುಭಾತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾದನುಭಾನಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ -

'ತಾಪಿನಿ ಪಾಪಿನಿ ಚೈವ ಶ್ಲೋಷಿನಿ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನಿ ।

ನೈವ ರಾಜನ್ ರವೇಃ ಶಕ್ತಿಃ ಶಕ್ತಿರ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ ॥'

ಇತಿ ಏತೇರಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತಪಾದ್ಯವಚನಾತ್ ಸೂರ್ಯಾದಿಕರ್ತೃಕಪ್ರತಪನಾದಿಕಮಪಿ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನಮಿತಿ  
ದರ್ಶಯಿತುಮನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಸೂತ್ರೇ ತದನುಸಾರಿಭಾಷ್ಯೇ ಚ ಚಕ್ಷುರ್ದೋ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಸ್ಯ  
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನಭೇದೇನ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪೋಕ್ತಹೇತುಸಮುಚ್ಛೇ ವಾ, ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪಾನುಕ್ತ  
ಹೇತುಸಮುಚ್ಛೇ ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ । ಸೂತ್ರೇ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಾದನುವೃತ್ತಸ್ಯ ವಿಧೇಯಪರಸ್ಯ ತತ್ವಿತ್ಯಪ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ -  
ಪರಮಾತ್ಮೈವೇತಿ ॥ ನತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮಿತ್ಯೇವಶಬ್ದಾರ್ಥಃ । ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯೇನ ಭವತ್ಕಲಂ ದರ್ಶಯತಿ -  
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯೇತಿ ॥ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ಸುಖರೂಪಶ್ಚ ಇತಿ ವಾ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಯತ್ ಸುಖಂ ತದ್ರೂಪ ಇತಿ ವಾ  
ವಿಗ್ರಹಃ । ಅತ್ರ ರೂಪಶಬ್ದೋ ಭಿನ್ನಕ್ರಮಃ । ತಥಾ ಚಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪಮಿತ್ಯನ್ವಯಃ ।  
ಏಕ ಇತ್ಯಾದೌ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈತದಿತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗೇನ ಗ್ರಹಣಾಯ ರೂಪಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ । ಉಪಲಕ್ಷಣ-  
ಮೇತತ್ । ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯಶ್ಚೇತ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ।

ವಸ್ತುತಸ್ತು - ವಚನಾಚ್ಛೇತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಸುಖರೂಪಶ್ಚೇತ್ಯಪಿ ಸಮ್ಬಂಧೇ ತೇನೈವಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಾಖ್ಯಃ  
ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮಿ ಸ್ಫುಟಿತ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಯದಪ್ಯನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚೇತ್ಯುಪಕ್ರಮಾದುಭಯಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ,  
ನ ತ್ವೇಕಂ, ಸುಖರೂಪಮಿತಿ ಚಾಧಿಕಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಸುಖಶ್ರುತೇಃ ಸುಖರೂಪೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ  
ಸಾವಕಾಶತ್ವಜ್ಞಾಪನಾಯ 'ತದೇತತ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪತ್ವಮೇವ ಗೃಹೀತಮ್ ।  
ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಮಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ಯದಪ್ಯತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ ಲಿಂಗದ್ವಯಸ್ಯಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ  
ವಾಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಸ್ಯ ವಾ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇ ಸಾಧ್ಯೇ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವೇತುತ್ವಂ ಭಾತಿ । ಟೀಕಾರ್ಥಾಂ ತು - 'ತದೇತತ್'  
ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಥಿತತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಸಮೀಪೋಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಿತ್ಯಾಗೇನ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' (ಕಠ.೪-೧೩)  
ಇತಿ ವ್ಯವಧಾನೇನ ಪ್ರಕೃತಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ಲಿಂಗದ್ವಯಂ ಹೇತುತ್ವೇನ ಯೋಜಿತಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ಹೇತುದ್ವಯೇನ  
ತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಗ್ರಹಣಸಿದ್ಧೌ ತತಃ ಏವ ತಚ್ಛಬ್ದಗೃಹೀತಸ್ಯ  
ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪತ್ವಂ ಪರ್ಯವಸ್ಯತೀತ್ಯಾಶ್ರಯೇನ ಭಾಷ್ಯೇ ಲಿಂಗದ್ವಯಸ್ಯ  
ಪ್ರಕೃತಸಾಧ್ಯಹೇತುತ್ವೇನೋಕ್ತಿರೀತಿವಿರೋಧಃ ।

ಕೇचित್ತು - 'ಪರಮಾತ್ಮೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಮೇವಾನುಕೃತಿಸೂತ್ರೇ 'ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್'  
ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದಾದೇರ್ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವ ಏವ ಹೇತುರ್ನೌಚ್ಯತೇ, ಕಿಂತ್ವನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮಿತ್ಯತ್ರ  
ಸಮೀಪೋಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಹೇತುರೂಚ್ಯತ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಂ, ಟೀಕಾಽಪಿ ತದನುಸಾರಿಣೀತ್ಯಾಹುಃ ।

ತಥಾ ಚಾರ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಶ್ರುತೀರ್ಥಃ -

## भाष्यम् — नहि ज्ञानिसुखमनुभाति सर्वं, नच तद्भासा ।

‘एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः ॥’

(कठ, ५-१२.)

इति पूर्ववाक्ये ‘य एकः’ ज्ञानानन्दाद्यभिन्नः समाभ्यधिकशून्यो वा यः सर्वमस्य वशेऽस्तीति ‘सर्ववशी’ यः ‘सर्वभूतान्तरात्मा’ सर्वप्राणिनामन्तर्नियामकः ‘य एकं’ स्वस्वरूपं बहुधा करोति नियम्यानन्त्यात् । ‘तं’ प्रकृतम् ‘आत्मस्थं’ जीवहृदयस्थितं ये ‘धीराः’ ज्ञानिनोऽनुपश्यन्तीति प्रकृता ये ज्ञानिनस्तेषामेव ‘शाश्वतं सुखं’ नित्याभिव्यक्तसौख्यं नेतेरेषाम् । अनेन ब्रह्मसामर्थ्यमुक्तं भवति । एवं ‘नित्यो नित्यानाम्’ इति वाक्यमपि ब्रह्ममाहात्म्यपरतया व्याख्येयम् ।

‘तदेतत्’ इत्यादिनाऽपि प्रकृतभगवत्स्वरूपमेव विशेषतः प्रतिपाद्यत इति । मन्यन्त इत्यस्योत्तरत्रान्वयः । तथा च ‘यतो वाचो निवर्तन्ते’ (तै.२-४-१) ‘एषोऽस्य परम आनन्दः’ (बृ.६-३-३२) इत्यादौ प्रसिद्धम् अनिर्देश्यं परमं सुखं कथं नु तद् विजानीयामिति मन्यन्त इत्यानुकूलेन गृह्णन्ति । ज्ञानार्थं तद्भानं वा प्रार्थयन्ते । ‘किमु भाति न भाति वा’ इति तस्य दुर्ज्ञेयत्वं च वदन्ति ज्ञानिनः । तद् ब्रह्मणो रूपं स्वरूपभूतं सुखमेतदेकं रूपं बहुधा यः करोतीति प्रकृतेश्वररूपाभिन्नमिति मन्यन्ते ज्ञानिन इति । एतच्छब्दस्येश्वरपरत्वेऽपि रूपशब्दसामानाधिकरण्यान्पुंसकलिङ्गतोपपत्तिः । तदुक्तं न्यायविवरणे — ‘यद् ब्रह्मानिर्देश्यं सुखमिति वदन्ति तदेतत्स्वरूपमिति मन्यन्त इति’ । काठकभाष्ये तु — तद् ‘गुह्यं ब्रह्म सनातनम्’ इत्युपक्रान्तम् । ‘रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव’ (कठ.५-९) इति जीवस्य प्रतिबिम्बत्वमुक्तम् । रूपशब्देन प्रकृतमेतत् ‘एकं रूपम्’ इत्यत्र प्रकृतं च भगवद्रूपम् ‘अनिर्देश्यम्’ इत्यमिति साकल्येन निर्वक्तुमशक्यं परमं सुखमिति मन्यन्ते ज्ञानिन इति सुखरूपत्वविधिपरतया व्याख्यातम् । भाष्येऽप्यनिर्देश्यसु खरूपमित्येतावन्मात्रग्रहणेन श्रुतौ सुखरूपत्वं विधेयमिति सूचितम् । तदनिर्देश्यपरम-सुखात्मकं भगवद्रूपं तत्प्रसादमृते किमु भाति न भाति वेति सम्यग् भाति न भातीति कथं न्वहं जानीयामिति शिष्टवाक्यार्थस्तत्रैवोक्तः । विवृतं चैतद् व्यासतीर्थीये — ‘तत्’ अनिर्देश्यपरमसुखात्मकं भगवद्रूपं तत्प्रसादमृते किमु सम्यग् भाति ? न भाति वा ? इति प्रश्नस्योत्तरभूतम् एकं निश्चितार्थं ‘कथमहं विजानीयां’ न केनापि प्रकारेणेति । अत्रेतिशब्द उभयान्वयी । तथा च किमु भातीति प्रश्नस्योत्तरभूतं न भातीति वाक्योक्तमेकमज्ञेयत्व-रूपमर्थमिति योजना ।

केचित्तु — यदेवं ब्रह्म तत्प्रसादमृते ‘नु’ इदानीं ‘कथमहं विजानीयाम्’ प्रार्थनायां लिङ् । न कथमपीत्यर्थः । ज्ञानिवाक्यानुकरणमेतत् । भगवत्प्रसादादपि किं साकल्येन तज्ज्ञानं

ಅನುವಾದ - ಜ್ಞಾನಿಸುವವನು ಅನುಸರಿಸಿ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿ, ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಜ್ಞಾನಿಸುವಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನು, ಅನು = ಅನುಸರಿಸಿ, ಸರ್ವಂ = ಸಕಲವೂ, ನಹಿ ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ತದ್ಭಾಸಾ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ ಸಹ ನೇರವಾಗಿ, ನಚ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ. <sup>(೧)</sup>

**भाष्यम् - 'अहं तत् तेजो रश्मीत्' इति नारायणभासा हि सर्वं भाति ।**

ಅನುವಾದ - 'ಅಹಂ ತತ್ ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್' ಎಂಬಂತೆ ನಾರಾಯಣನ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಬೇಡ, ಅದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಎಂದು ಕಾಠಕವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಹಿ' ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

भवतीति नचिकेता यमं पृच्छति - किमु भातीति ॥ उशब्दः सम्यगित्यर्थे । किम्वित्येकं वा । तथात्वे सम्यगिति शेषः । उत्तरमाह यमः - न भातीति ॥ वाशब्दोऽवधारणे । न भात्येवेति व्याख्याति ।

(೧) भाष्यदीपिका - ननु 'तमेव भान्तम्' इति वाक्ये सूर्यादितेजसां परमात्माधीन-प्रकाशकर्तृत्वस्य 'तस्य भासा' इति वाक्ये च सर्वस्य जगत्स्तत्प्रभाप्रकाशत्वस्य च श्रवणेनासिद्धिपरिहारे कुतस्तयोर्विष्णुत्वसाध्येनाव्यभिचरितत्वम्, येन तल्लिङ्गद्वयबलात् समी पोक्तज्ञानिसुखपरामर्शपरित्यागः स्यादित्यत आह - न हीति ॥ सर्वमित्युभयान्वयी। भातीति शेषः । तथा च 'हि' यस्मात् 'सर्व' सूर्यादितेजः ज्ञानिसुखमनुसृत्य 'न भाति' न प्रकाशते । तथा 'तद्भासा' तस्य ज्ञानिसुखस्य प्रकाशेन 'सर्व' जगत् 'न भाति' न प्रकाशते चेत्यर्थः । वक्ष्यमाणप्रमाणविरोधादिति भावः । चशब्दः समुच्चये । अतो न लिङ्गद्वयमन्यत्रावकाशवदिति वाक्यशेषः ।

ಅಹಂ = ನಾನು, ತತ್ ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್ = ಪ್ರಕಾಶಕರಾದ ಸೂರ್ಯ,  
ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ನಾರಾಯಣಭಾಷಾ  
= ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ, ಸರ್ವಂ = ಎಲ್ಲವೂ, ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ,  
ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಹಾಗೂ 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಗಳು'  
ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧)ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅಸ್ತ್ವೇತದಭಯಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇಽನುಪಪನ್ನಮ್ । ತಥಾಽಪ್ಯನೇನ ಕುತಃ ಪರಮಾತ್ಮನೋ  
ಗ್ರಹಣಂ, ಅಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಸಾಧ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾನಿಶ್ಚಯಾದಿತ್ಯತಸ್ತತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಸ್ಥಾಪಿ-  
ಪದೇನ ಸ್ಫುಚಿತಾಂ ಶ್ರುತಿಮಾಹ - ಅಹಮಿತಿ ॥ ಅಹಮಿತಿತೀತನಂತರಂ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಇತಿಶಬ್ದ  
ಆಧಾರ್ಯಃ । ತೇನ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' (ಕಠ.೪-೧೫)  
ಇತ್ಯಾಥರ್ವಣಶ್ರುತಿರಪಿ ಗೃಹ್ಯತೇ । ನಾರಾಯಣೇತಿ ॥ ನಾರಾಯಣಾಧೀನಭಾಸೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಹಿಶಬ್ದೋ ಯತ  
ಇತ್ಯರ್ಥಃ, ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ಚ । 'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಃ 'ಭಾತಿ' ಪ್ರಕಾಶತೇ । ಯದ್ವಾ - 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ'  
ನಾರಾಯಣೀಯಭಾಸಾ 'ಸರ್ವಂ' ಜಗತ್ 'ಭಾತಿ' ಪ್ರಕಾಶಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । 'ಇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ' ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ ।  
ಶ್ರುತೌ 'ರಶ್ಮೀತ್' ಇತ್ಯನೇನ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ನಾರಾಯಣಾಧೀನಪ್ರಕಾಶ-ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ, 'ತೇಜಃ' ಇತ್ಯನೇನ  
ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಾರಾಯಣೀಯಪ್ರಕಾಶಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯ ಚೋಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । 'ಅಹಮ್' ಇತಿ,  
ಶ್ರುತಿತ್ವವಂತರ್ನಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ । ಅನೇನ - ತದುಕ್ತಮಿತ್ಯತಃ ಸೂತ್ರೇತದಿತ್ಯನುವರ್ತತೇ ।  
ತಸ್ಯೇತ್ಯಾವರ್ತತೇ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತೇ ಚ । ಅಸಮ್ಮಭವಾದಿತಿ ಚಾನುವರ್ತತೇ । ತಥಾ ಚ -

'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ ।

ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ ॥' (ಕಠ. ೪-೧೪.)

ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ತದೇತಚ್ಚಬ್ದಪರಾಮೃಶ್ಯಂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ತತ್ತು ವಿಷ್ಣುರೂಪಮೇವ, ನ  
ಸಮೀಪೋಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಮ್ । ಕುತಃ ? 'ತಸ್ಯ' ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಃ 'ತಸ್ಯ' ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ  
ಸುಖಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತಿ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಅನುಭಾನಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯೇತದಧೀನ-  
ಪ್ರಕಾಶಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾದಸ್ಯಾನಂತೇಜೋನಿಯನ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । ತಥಾ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ  
ಜಗತಸ್ತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' (ಕಠ.೪-೧೫) ಇತಿ ಶ್ರುತಾವುಕ್ತತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ  
ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ಯಾವತ್ । ತಸ್ಯ ಚ ಲಿಙ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ 'ಅಹಂ ತತೇಜಃ' (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ.)  
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ನಿಶ್ಚಯೇನೋಪಪತ್ತೇರ್ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ 'ಅಸಮ್ಮಭವಾತ್'  
ಅನುಪಪತ್ತೇಃ । ತಥಾ ತಸ್ಮಿನ್ಪರಮಪಂಹಾರೇ ತಸ್ಯಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ  
ವಾಕ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯ ಚೋಕ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ ।

## ಶ್ರೀಪನ್ನಾಭಿತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ:

ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ || ೧-೨-೧೩ ||

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇಯಮರ್ಯ: | 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಮುಚ್ಯತೇ | ಅತಃ ಪರಮಾತ್ಮಮೇವಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ ಇತಿ ಯದುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್, ತಜ್ಜ ಸಿದ್ಧಿವ್ಯತಿತಿ ಚೇತ್,

'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಮೈವಮ್ | 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದ್ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿನಾರಾಯಣಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಾತ್ | 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಾತ್

'ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ವಿ ಮಾಮಕಮ್' ಇತಿ ಮತ್ತೇಜಸಾ ಪ್ರವರ್ತಿಸತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಾ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ||

ಇದು ತಪ್ಪು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿನಾರಾಯಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತದೆ ಎಂದು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನ ಸುಖವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ವಿ ಮಾಮಕಮ್' ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

ಶ್ರೀಮದ್ನುಮದ್ಭೀಮಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕಲಕ್ಷ್ಮೀಹೃಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ॥೩೩॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

॥ ೐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ೐ ॥

ಅತ್ರಾಽಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಾಮಾಣತ್ವಲಿಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ಷತಿಃ ।

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ಷತಿಂ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸ್ವಯನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯ ಇತಿ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪೂರ್ವಮದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ । ತೇಷಾಮದೃಶ್ಯತ್ವಾ-  
ಜ್ಞೇಯತ್ವೇ ಕಸ್ಯಚಿದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಾಮಾಣಸ್ಯ ಕಾಠಕೇ ಕಲ್ಪಯೇತೇ ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತಿ ।

'ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವನ್ನೇ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗದ ಪರಮಸುಖವನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಸುಖವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಣತ್ವಂ' ನಾಮ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್'

'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಮಾಣತ್ವಂ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥಹೀನಿದೆ -

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚಾನ್ಯನಿಷ್ಕರ್ತೃತ್ವೇನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಂ ನ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಾಞ್ವೇತ್ಯತ್ವಂ ಚಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಂಜ್ಯೇತೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್ ।

ಇಂತಹ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಮಾಣತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬರುವುದಾದರೆ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಾ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಮಾಣತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಣತ್ವಮತ್ರ ವಿಷಯಃ । ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಸಂದೇಹವಿಜಮ್ । ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ತಲ್ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಮಾಣತ್ವವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈ ಧರ್ಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬುದೇ ಸಂಶಯ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಸಂದೇಹ ಬೀಜ. ಈ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೇ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ಸುಖೋಕ್ತೆಃ । ನಚ ಸುಖಶ್ರುತಿವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಾವಕಾಞ್ವೇತಿ ತದ್ಗ್ರಹಃ । 'एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति । तमात्मस्य येऽनुपश्यन्ति धीराः तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम्' इति ज्ञानिसುಖस्य प्रकृतत्वात् ।

ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸುಖಶಬ್ದವಿದೆ. ಇನ್ನು ಸುಖಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಕಾಞ್ವೇತಿಯಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ । ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ' ಯಾವಾತನು ಸ್ವಗತಭೇದ ವಿವರ್ಜಿತನೋ, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೋ, ಸರ್ವಭೂತಾಂತರ್ಯಾಮಿಯೋ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನಂತ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವನೋ, ಸಕಲ ಜೀವರ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ, ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿವೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತಸ್ಯೈವ 'ತದೇತದಿತಿ ||-ನ್ಯಂತೇ' ಇತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ । ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಭಗವತೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ತತ್ಪರಾಮರ್ಶೋಽಯಮಸ್ತಿತಿ । ತಸ್ಯ ನಪುಂಸಕಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ತದಿತ್ಯಾದಿಪರಾಮರ್ಶಾಭಿಪ್ರಾಯಾತ್ ।

ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಅಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸಮ್ಭವತ್ಸಮೀಪಸ್ಯಪರಾಮರ್ಶಿ ವಿಹಾಯ ದೂರಸ್ಯಪರಾಮರ್ಶಗ್ರಹಣೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾच्च । ಅತೌ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವಾಽಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾ-ನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಪದವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲು ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಢೇ - ಅತ ಇತಿ ॥ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೌ ವಿಷ್ಣುರೇವ । ನ ಸುಖಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಸುಖಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ಸುಖಶ್ರುತೇರಪಿ ತತ್ಪರತ್ವಾತ್ । ತेषಾಂ ಸುಖಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೈವ ತದೇತದಿತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾನೇತಿ ಚೇನ । 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ।



ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ 'ಸುಖ' ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಖ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಇದು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡಾ ಪ್ರಕೃತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಪುंसಕಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತದೇತದिति परामर्शयोग इति वाच्यम् ।

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** यदनिर्देश्यं परमं सुखं कथं नु तद्विजानीयामित्यानुकूल्येन गृह्णन्ति तदनिर्देश्यं सुखमेतत्प्रकृतपरमात्मनो रुपमिति मन्यन्त इति वाक्ययोजनोपपत्तेः ।

ಯಾವುದನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪರಮಸುಖವನ್ನು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಜನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** नच वक्तव्यं समीस्थपरामर्शं विहाय कथञ्चिदेव दूरस्थग्रहणे कारणाभाव इति ।

ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡದೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** 'तमेव भान्तमनुभाति सर्वम्' इति वाक्यशेषे सूर्यादीनामे तदधीनप्रकाशश्रवणात् 'तस्य भासा' इति सर्वजगतः तत्प्रभाप्रकाशत्वप्रतीतिश्च ।

‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖಪ್ರಕಾಶದ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭಗವತ್ ಪ್ರಭಾದಿಂದ ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅತಃ ಸಮೀಪೋಕ್ತಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಕಾರಣಸದ್ಭಾವೇನ ದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮ-  
ಗ್ರಹಣೋಪಪತ್ತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಸುಖರೂಪತ್ವಾತಿಶಯೇನ ನಪುಂಸಕಸುಖಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ  
ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ಭಾವಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿರುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದ್ದು ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನು ಅತಿಶಯವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪಿಯಾದ್ದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನನ್ವೇತದಧೀನತಯಾ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾಂ ಭಾನೋಕ್ತಾವೇತಸ್ಯ  
ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೋಕ್ತೌ ಚ ಕುತಃ ಸಮೀಪೋಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಪರಿತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯತ ಆಹ  
- ನ ಹೀತಿ ॥

ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂಕೂಡ ‘ತದೇತದಿತಿ’ ವಾಕ್ಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ನಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸರ್ವ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತಿತಿ ಶೇಷಃ । ಅಸ್ತ್ವೇತದ್ಭವಂ  
ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇನುಪಪನ್ನಮ್ ತಥಾಪಿ ಕುತೋಽನೇನ ಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಹಮಿತಿ ॥

‘ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತಿ’ ಸಕಲವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಗತ್ವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ ಇವೆರಡೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಈ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಹಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतदुभयस्य ज्ञानिसुखेऽसम्भवात्परमात्मनि सम्भवाद्  
दूरोक्तस्यापि समीपोक्तपरित्यागेन ग्रहणमिति भावः ।

ಈ ಎರಡೂ ವಿಷಯಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - तदुक्तं 'व्यवधानेनान्वयोऽपि योग्यतापेक्षया भवत्' इति।  
इति श्रुतेरिति शेषः ।

ಇದನ್ನೇ 'ವ್ಯವಧಾನೇನಾನ್ವಯೋಽಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭವೇತ್' ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂಬುದರ ನಂತರ, 'ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

तत्त्वप्रकाशिका - रश्मीदिति सूर्यादितेजसां नारायणाधीनत्वमुच्यते । तेज  
इति सर्वजगत्प्रकाशकत्वम् । नारायणभासा तदधीनभासा तदीयभासा च सर्व  
सूर्यादिजगच्च भाति प्रकाशते प्रकाश्यते च ॥

'ರಶ್ಮೀತ್' ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ದಿವ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತೇಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂದರ್ಥ. 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ' ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸರ್ವಂ = ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ತು 'ಭಾತಿ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇಷ್ಟು ಈ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

भावदीपः -

ॐ अनुकृतेस्तस्य च ॐ ॥

अत्र न्यायविवरणे 'कथं नु तद् विजानीयाम्' इत्यानुकूल्येन ग्रहणं कस्येति विचार्यमित्युक्तम् । तत्र पूर्वस्माल्लिङ्गं साधारणमिति पदानुवृत्तिं सूचयन् आनुकूल्येन ग्रहणं कस्येत्युत्तयैव लब्धसाधारण्यं व्यनक्ति - अत्रानुकूल्येनेति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್‌ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾನುಕೂಲೈನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮ್’ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್‌ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ಯಾರು ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ‘ಲಿಂಗಂ ಸಾಧಾರಣಮ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರ ಅನುಕೂಲೈನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇತ್ಯನ್ವಯಃ | ಸುಖೇ ತಾವದುಕ್ತಲಿಙ್ಗಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ | ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವಂ ಸುಖತ್ವಮಿತಿ ಸರ್ವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ಭಗವತೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಿನಂ ಪ್ರತಿ ‘ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತನಿರೂಪಾಧೀಶ್ವತ್ವಾತ್ |

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸುಖದಲ್ಲಾದರೂ ಈ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ನನಗೆ ಇಷ್ಟ ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಸುಖದಲ್ಲಿರುವುದು ಸರ್ವಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದರಂತೆ ಭಗವಂತನೂ ಕೂಡ ‘ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್’ ಸಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ’ ಎಂಬ ಗೀತೆಯ ವಾಣಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕನಾಗಿ ಇಷ್ಟನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಜ್ಞಾನಿನಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಸುಖ ಇವ ಭಗವತ್ಯಪಿ ತಲಿಙ್ಗಂ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಿಸ್ಸುಚಿತಂ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾಹ - ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ಯೇತಿ ||

ಜ್ಞಾನಿಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ತಮ್ಮ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಭಗವಂತನು ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಸುಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಈ ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಪರಮಾತ್ಮೈವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ’ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ‘ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪ್ರಾಕ್ತನಚಶಬ್ದೋಽತ್ರಾಪ್ಯನ್ವೇತಿ | ‘ಪರಮ್ ಸುಖಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತಸುಖಶಬ್ದಸ್ಯ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಇತಿ ಭಗವತಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗೇ ಚೈತ್ಯರ್ಥಃ |

ಹಿಂದಿರುವ ‘ಚ’ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದವು ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಿ-ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಸುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - भाष्यं सङ्गतिपरत्वेन तावद् व्याचष्टे - पूर्वमिति ॥  
अदृश्यत्वनये ॥ तेषामदृश्यत्वाज्ञेयत्वे इति ॥ तेषां मध्ये अद्रेश्याग्राह्यपदोक्ते  
इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪೂರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಪೂರ್ವಮ್' ಎಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ತೇಷಾಮದೃಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವೇ' ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ರೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಾಹ್ಯಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ज्ञानिसुखस्योच्यत इत्यस्यार्थः - कस्यचिदिति ॥ केनेत्यतः  
तदेतदिति पूर्वभाष्यमिति मत्वाऽह - तदेतदिति ॥ भाष्ये पर्वपक्षयुक्तिसूचनाय  
एकदेशमात्रोक्तावपि आदिपदोपात्तलिङ्गार्पकांशमाह - कथञ्चु तदिति ॥  
पूर्वार्धेनानिर्देश्यत्वस्य उत्तरार्धेन न भातीत्यज्ञेयत्वस्य चोक्तेरिति भावः ।

'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೋಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಕಸ್ಯಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯ ಏಕದೇಶವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅದಿಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹ ಉಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಥಂನು ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ 'ನ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अत्र भाष्ये परमात्मैवानिर्देश्यसुखरूप इत्युक्त्याऽनुकूल्येन  
गृह्यमाणत्वं सुखत्वरूपलिङ्गमिति भाति । तथात्वे न्यायविवरणे 'कथं नु तद्  
विजानीयाम्' इत्यानुकूल्येन ग्रहणमित्युक्तिर्न युक्ता । तद्वाक्ये  
सुखत्वलिङ्गाप्रतीतेरित्यतो लिङ्गस्वरूपं विविच्याऽह - आनुकूल्येनेति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸುಖತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ವಿಧಿನಿಮನ್ತ್ರಣಾಮನ್ತ್ರಣಾಧೀಶಮ್ಪ್ರಸನ್ನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ಲಿಡ್' ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾತ್ | ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಲಿಡ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರತೀತೀತಿರिति ವಾ | ಕಥಂ ಪುತ್ರಂ ಪश्यೇಯಮ್ ಆಯಾತಿ ನ ವೇತ್ಯತ್ರ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಪುತ್ರಾಗಮನಪ್ರಾರ್ಥನಪ್ರತೀತೀತಿರिति ಕಥಂ ತ್ವಿತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಾವಿರ್ಭಾವರೂಪಭಾನಪ್ರಾರ್ಥನಪ್ರತೀತೀತಿರिति ವಾಽಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ತು ಫಲಿತೋಕ್ತಿಪರಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಲಿಡ್ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. 'ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾಮಂತ್ರಣಾಧೀಷ್ಠ- ಸಂಪ್ರಶ್ನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ಲಿಡ್' ಎಂಬ ಪಾಣಿನೀಸೂತ್ರದಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಲಿಡ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ 'ಲಿಡ್' ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞೇಯವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಯಾವಾಗ ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಮಗನ ದರ್ಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಆಗಮನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾದರೂ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತेषಾಂ ಸುಖಮಿತ್ಯಾದೇರ್ಭಾವಿಮಾಹ - ತಸ್ಯ ಚೇತಿ || ಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನಿಸುಖವಾಚಿಸುಖಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಿಸುಖನಿಷ್ಠತ್ವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾ- ನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಮಾಹ - ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮಿತಿ ||

'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸುಖಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪ್ರಾಗ್ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತಯೋಕ್ತಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | ಇತ್ಯವಶೇತುಕ್ತಾರ್ಥಮ್ | ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್ | ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯೇತನ್ಯುಚಕ್ಷಃ | ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರತ್ವೇನಾಪಿ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇತತ್ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚಕ್ಷೇ - ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇತಲ್ಲಿಕ್ಷಮಿತಿ ||

‘ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ’ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ. ‘ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’ ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘ಕಥಂ ನು ತದ್’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯಲಬ್ಧಂ हेतुमाह - परमं सुखमिति ।। तस्यैव च कथं नु तदिति तच्छब्देन परामर्शादिति भावः ।

‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ‘ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘ತದೇತದिति मन्यन्ते कथं नु तद् विजानीयाम्’ इति ‘तेषां सुखं शाश्वतम्’ इत्युक्तज्ञानिसुखग्रहणमिति विपरीतश्रुतिभ्रम इत्यन्यत्रोಕ್ತरीत्या सुखश्रुतेर्ನಿರवकाशत्वाय तद्विशेषणभूततदादिसर्वनामश्रुतेर्ನಿರवकाशत्वोक्तिपरतया तेषामित्यादिभाष्यं शङ्कापूर्वं व्याचष्टे - नचेति ।।

‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಗ್ರಹಣವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ‘ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ‘ತತ್’ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೇಷಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘सुखविशिष्टा’ इति सूत्रे ‘लक्षणं परमानन्दः’ इत्युक्तदिशा वा ‘भूमा सम्प्रसादाद्’ इत्यत्रोक्तदिशा ‘यो वै भूमा तत्सुखम्’ इत्युक्त्या वेति भावः ।

‘ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತೇಷಾಮಿತಿ ತच्छಬ್ದಾರ್ಥಸೂಚನಾಯ ಏಕೋ ಬಶೀತಿ ತ್ರಿಪಾಠ್ಯುಕ್ತಿಃ । ಆತ್ಮಸ್ಥಿಂ  
ಸ್ವಸ್ಥಿತಮ್ । ತದಿತಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಾಶಾಙ್ಕ್ಯ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗೇನ ತಸ್ಯಾ  
ನಿರವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ನಚೇತಿ ॥

‘ತೇಷಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’  
ಎಂಬ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ಆತ್ಮಸ್ಥಂ’ ಎಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತತ್’  
ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕೆ ಮಾಡಿ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಗೆ  
ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथाच तस्यैवेत्युक्तमिति भावः ॥ प्रकृतत्वादिति ॥ तत्रैवं  
मन्त्रे । ‘एको बशी’ इति प्रकृतत्वादित्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ತಸ್ಯೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್’  
ಎಂದರೆ ಅದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ननु पूर्वत्र ‘एष आत्मा’ इत्यत्र एतच्छब्दस्य पूर्वोक्तज्योतिःपरत्वेऽपि  
विधेयात्मापेक्षया पुल्लिङ्गत्ववदिहापि विधेयसुखापेक्षया नपुंसकत्वमस्त्वित्या  
शङ्कಾನिरासायोक्तं तदित्यादीत्यादिपदम् । तदेतच्छब्दयोरेकस्य तथात्वेऽप्येकस्यो  
देशकत्वावश्यम्भावेन द्वयोर्नपुंसकत्वायोगादित्यर्थः । अङ्गीकृत्य चेदमुदितम् ।  
वस्तुतस्तु तदिति प्रातिपदिकश्रुतिरेव स्वतो निरवकाशेति भावेनाह - सम्भवदिति

ಹಿಂದೆ ‘ವಿಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು  
ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ  
ಸಹ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ  
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತದಿತ್ಯಾದಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.  
‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ ಎರಡೂ ಪದಗಳಿಗೆ  
ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ್ದು,  
ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ‘ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತಿಯೇ ಸ್ವತಃ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ,  
‘ಸಂಭವಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯೂ ಹೊರಟಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - दूरस्येति ॥ ज्ञानिसुखेन व्यवहितेत्यर्थः । अन्यथा पूर्वत्रापि  
‘तस्मिन् यदन्तः’ इत्यत्राप्याकाशपरामर्शित्वं तच्छब्दस्य न स्यात् ।  
व्यवहितपुण्डरीकपरत्वमेव स्यादिति भावः ॥



‘ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ‘ಅನಿದೇಶ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ’ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ. ‘ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’ ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯಲಬ್ಧಂ हेतुमाह - परमं सुखमितीति ॥ तस्यैव च कथं नु तदिति तच्छब्देन परामर्शादिति भावः ।

‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನಿದೇಶ್ಯತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ‘ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘तदेतदिति मन्यन्ते कथं नु तद् विजानीयाम्’ इति ‘तेषां सुखं शाश्वतम्’ इत्युक्तज्ञानिसुखग्रहणमिति विपरीतश्रुतिभ्रम इत्यन्यत्रोक्तरीत्या सुखश्रुतेर्ನिरवकाशत्वाय तद्विशेषणभूततदादिसर्वनामश्रुतेर्ನिरवकाशत्वोक्तिपरतया तेषामಿತ್ಯಾದಿभाष्यं शङ्कापूर्वं व्याचष्टे - नचेति ॥

‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಗ್ರಹಣವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ‘ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ‘ತತ್’ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತೇಷಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘सुखविशिष्टा’ इति सूत्रे ‘लक्षणं परमानन्दः’ इत्युक्तदिशा वा ‘भूमा सम्प्रसादाद्’ इत्यत्रोक्तदिशा ‘यो वै भूमा तत्सुखम्’ इत्युक्त्या वेति भावः ।

‘ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಯೇ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತೇಷಾಮಿತಿ ತच्छಬ್ದಾರ್ಯಸೂಚನಾಯ ಏಕೋ ವಶೀತಿ ತ್ರಿಪಾಠುಕ್ತಿಃ । ಆತ್ಮಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಥಿತಮ್ । ತದಿತಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಾಶಾಙ್ಕಚ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇನ ತಸ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ನಚೇತಿ ॥

‘ತೇಷಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಎಂಬ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ಆತ್ಮಸ್ಥಂ’ ಎಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕೆ ಮಾಡಿ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथाच तस्यैवेत्युक्तमिति भावः ॥ प्रकृतत्वादिति ॥ तत्रैवं मन्त्रे । ‘एको वशी’ इति प्रकृतत्वादित्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ತಸ್ಯೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್’ ಎಂದರೆ ಅದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ननु पूर्वत्र ‘एष आत्मा’ इत्यत्र एतच्छब्दस्य पूर्वोक्तज्योतिःपरत्वेऽपि विधेयात्मापेक्षया पुल्लिङ्गत्ववदिहापि विधेयसुखापेक्षया नपुंसकत्वमस्त्वित्या शङ्कानिरासायोक्तं तदित्यादीत्यादिपदम् । तदेतच्छब्दयोरेकस्य तथात्वेऽप्येकस्यो देशकत्वावश्यम्भावेन द्वयोर्नपुंसकत्वायोगादित्यर्थः । अङ्गीकृत्य चेदमुदितम् । वस्तुतस्तु तदिति प्रातिपदिकश्रुतिरेव स्वतो निरवकाशोति भावेनाह - सम्भवदिति

ಹಿಂದೆ ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತದಿತ್ಯಾದಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ ಎರಡೂ ಪದಗಳಿಗೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ‘ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತಿಯೇ ಸ್ವತಃ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ‘ಸಂಭವಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯೂ ಹೊರಟಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - दूरस्येति ॥ ज्ञानिसुखेन व्यवहितेत्यर्थः । अन्यथा पूर्वत्रापि ‘तस्मिन् यदन्तः’ इत्यत्राप्याकाशपरामर्शित्वं तच्छब्दस्य न स्यात् । व्यवहितपुण्डरीकपरत्वमेव स्यादिति भावः ॥

'ದೂರಸ್ಥ' ಎಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯವಹಿತವಾದ' ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆಯೂ ಸಹ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಕಾಶದ ಪರಾಮರ್ಶವು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅತ ಇತಿ || ಸನ್ನಿಹಿತಪರಾಮರ್ಶಿಂಪುಂಸಕಂ ತದೇತತ್ ಶ್ರುತಿಸಮಾನಾಧಿಕೃತ-  
ಸುಖಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ || ಕಾಠಕೇ ಆಯವರ್ಣೇ ಚ ಶ್ರುತಮಿತಿ  
ಯೋಜ್ಯಮ್ | ಭಾಷ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮವೇತ್ಯನಂತರಮ್ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ಇತಿ ಶಿಫಂ ಮತ್ವಾ  
ಭಾಷ್ಯಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಚರಣ - ಕಥಂ ತದಿತಿ ||

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಎಂದು 'ಅತಃ' ಪದದ ಅರ್ಥ. 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮದಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಥಂ ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಸುಖರೂಪ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಭ್ರಮನಿರಾಸಾಯ ಕಥಂ ನ್ವಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಿಃ |  
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸುಖಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಕಾಶತತ್ವೋಕ್ತಿಪರತಯಾ ತಾತ್ಪರ್ಯತೋ  
ವ್ಯಾಚರಣ - ನಚೇತಿ ||

'ಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಶ್ರುತಿಯ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಹೊರಟದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು ತದೇತತ್ ಶ್ರುತಿಸಮಾನಾಧಿಕರಣತ್ವಾಽಪಿ ನಿರವಕಾಶೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಮಿತಿ  
ಶಕ್ತೇ - ತೇಷಾಮಿತಿ || ನೇತಿ ಚೇದಿತಿ || ಸುಖಶ್ರುತೇರ್ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಂ ನೇತಿ ಚೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ |  
ಯಜ್ಞಾನಾಂಚಾಶ್ವತಂ ಸುಖಂ ಸ ಭಗವಾನ್ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮಿತಿ ವದಂತಿ ತದೇತತ್  
ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತ ಇತ್ಯನ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ ವಾಕ್ಯಮತ್ರ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ತದುತ್ತರತ್ವೇನ ಭಗವಾನಿತ್ಯಂತಸ್ಯ  
ಭಾವಮಾಹ - ಚೇತನ ಇತಿ ||

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ತೇಷಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನೇತಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಚೇತ್' ಎಂದರೆ ಸುಖಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೋ, 'ಯಜ್ಞಾನಾತ್ ಶಾಶ್ವತಮ್ ಸುಖಂ ಸ ಭಗವಾನ್ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮ್ ಇತಿ ವದಂತಿ ತದೇತತ್ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಭಗವಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಚೇತನೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ: ಪೂರ್ವಕೃತಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರನಿವರ್ತಕತ್ವೇನಾರ್ಥಮಾಹ - ನಚೇತ್ಯಾದಿನಾ || ಯದिति || 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯದನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥ: | ಗೃಹ್ಣಂತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥ: |

'ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟದೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಯತ್' ಎಂದರೆ 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಎಂದರ್ಥ. 'ಗೃಹ್ಣಂತಿ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇ ತು 'ತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರಮ್' ಇತಿ ಸುಖಂ ವಿಧೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಾಂತರಮುಕ್ತಮ್ | ತತ್ರ ತದ್ ಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಕ್ರಾಂತಮ್ | ಏತದ್ ಏಕಂ ರೂಪಮಿತಿ ಮಧ್ಯೆ ಚೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ನಪುಂಸಕೋಪಪತ್ತಿರೂಕ್ತಾ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ | ಇದानी 'ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ಸಮಭವತ್ಸಮೀಪೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರಾವ್ಯಾವರ್ತಕತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ||

ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರಮ್' ಇತಿ ಸುಖಂ ವಿಧೇಯಮ್' ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಏತತ್ ಏಕಂ ರೂಪಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವು 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನವ್ಯಸಂಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ 'ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಭವತ್ಸಮೀಪ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ದೂರಸ್ಯೇತಿ || ಯಥಪಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಾದ್ 'एको वशी' इत्यादिनोक्तविष्णुर्दूरस्थः | 'चेतनश्चेतनानाम्' इत्युक्तस्तु सन्निहित एव | एतन्मन्त्रस्य 'तेषां सुखम्' इत्यतोऽनन्तरमाम्नानाद् अनेनैव मन्त्रेण पूर्वं  
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಪ್ರಕೃತತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತೇ: । ತಥಾಪ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ವಾದೇನ ವಾ ಚೇತನ ಇತಿ ಮನ್ತ್ರೇಽಪಿ 'ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿ: ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರವಣೇನ ಶಾಂತಿಶಬ್ದಿತಸುಖವ್ಯವಧಾನಂ ಚೇತನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ವಾ ದೂರಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣು ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದೇ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂತ್ರವು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ಪಠಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೂ ಸಹ ಅಂಗೀಕಾರವಾದ ಮಾಡಿ, 'ಚೇತನಃ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಂತಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಸುಖದ ವ್ಯವಧಾನವು 'ಚೇತನಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಇದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು 'ದೂರಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅನುಭಾನಂ ನಾಮ ತದಿಚ್ಛಾನುರೋಧೇನ ಭಾನಮ್, ಅನುಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ಅನುಭಾನಮುಚ್ಯತೇ । ಭಾನಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾರೂಪತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಕೃತೀನಾಮಪ್ಯುಪಸಂಹ್ರಹಾರ್ಥ-ಮನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೋಕ್ತಸ್ಯ ಅನುಭಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥ ಮತ್ವಾಽಹ - ಏತದಧೀನಪ್ರಕಾಶೇತಿ ॥

ಅನುಭಾನವೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಅನುಭಾನವು ಅನುಕೃತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭಾನವೂ ಕೂಡ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬೇರೆ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲು 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಏತದಧೀನಪ್ರಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥ: - ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಮಿತಿ ॥ ಏತದಧೀನೇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇ ತಸ್ಯೇತಿ ಪದಮ್ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರಂ ಸದ್ ಅನುಕೃತೇರಿತ್ಯತ: ಪೂರ್ವಮಪ್ಯನ್ವೇತಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನೇ ಚ ಸ್ಥಿತಂ ಸತ್ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕಂ ಚ ಭವತೀತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಂ ಚೈತತ್ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಮಸ್ಮಾಭಿ: । ಭಾಷ್ಯೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪತ್ವೇ ಚ ಅನುಕೃತ್ಯಾದೇಹೈತುತ್ವೋಕ್ತಸ್ಯಾ ಸಮೀಪಸ್ಥದೂರಸ್ಥತ್ಯಾಗೋಪಾದಾನಯೋಹೈತುತ್ವಂ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯಹೇತುತ್ವಂ ಚ ಲಬ್ಧಮಿತಿ ದರ್ಶಯನ್ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಫಲಿತೋಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ ಭಾವಮಾಹ - ಅತ ಇತಿ ॥

'ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇ 'ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಮ್' ಎಂಬುದು, 'ಏತದಧೀನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರಂ ಸತ್ ಅನುಕೃತೇಃ' ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪ್ರತೀಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಾವೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಹೇಳುವನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿಗೆ ಫಲಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಉಕ್ತಲಿಂಗದ್ವಯಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸರ್ವ ಸೂರ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಶ್ರೌತಸರ್ವಶಬ್ದೋಽಪಿ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋಮಾತ್ರಪರೋ ನ ಸರ್ವಜಗತ್ಪರ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಭವತಿ । ನಚ ತದ್ಭಾಸೇತಿ ಭಾಷ್ಯೇ ಶೋಭಮಾಹ - ಜಗದ್ಭಾತೀತಿ ಶೋಭ ಇತಿ ॥ ತೇನ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವಶಬ್ದೋ ಜಗತ್ಪರೋ ನ ತೇಜೋಮಾತ್ರಪರ ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ನಹೀತ್ಯಾದೇರ್ಭಾವಮಾಹ - ಏತದ್ಭಯಸ್ಯೇತಿ ॥ ಸರ್ವತೇಜೋನಿಯನ್ತೃತ್ವಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪೋಭಯಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸರ್ವಮ್ ಸೂರ್ಯಾದಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸರ್ವಜಗತ್ಪರವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಚ ತದ್ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶೇಷಪೂರಣವನ್ನು 'ಜಗದ್ಭಾತೀತಿ ಶೇಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಜಗತ್ತರವಾಗಿದೆ ಕೇವಲ ತೇಜೋಮಾತ್ರಪರವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಏತದ್ಭಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ನಿಯಂತ್ರತ್ವವು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಗಳಿರಡು ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತದ್ಭಾವಮಿತಿ ॥ ಚತುರ್ಥಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯೇ ವಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯೇ ಭಗವತ್ಪಾದೋದಾಹೃತ-ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯೇ ಸನ್ನಿಧೇರಪಿ ಯೋಗತಾಯಾ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಚತುರ್ಥಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿಗೂ ಸಹ ಯೋಗ್ಯತೆಗಿಂತ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇತಿ ಶಬ್ದಾನಂತರಂ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೋಭಮಾಹ - ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೋಭ ಇತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದ್ವಯಂ ಶ್ರುತೌ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ರಘ್ಮೀದಿತಿ ॥

‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ‘ಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೇಷಃ’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅಗ್ನಿಸಾಮಿನ್ಧಕತ್ವಮಿವ ರಶ್ಮಿಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ರಶ್ವಿಸಾಮಿನ್ಧಕತ್ವಮರ್ಥ ಇತ್ಯುಪेत್ಯೋಕ್ತಮ್ - ಸೂರ್ಯಾದೀತಿ || ನಾರಾಯಣೇತಿ || ನಾರಾಯಣಂ ಪುರುಷಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದೀತಿ ಭಾವಃ | ಏಷಾ ಚ ಶ್ರುತಿರಂತರನಯೋಕ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಚ | ಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧೇನ ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಪದಾನಾಮಪ್ಯರ್ಥದ್ವಯಮಾಹ - ನಾರಾಯಣೇತಿ || ೨೨ ||

‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅಗ್ನಿಸಮಿಂಧಕತ್ವಮ್’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ, ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ರಶ್ವಿಸಮಿಂಧಕತ್ವಮ್’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಂತಾಯಿತು. ‘ನಾರಾಯಣಂ ಪುರುಷಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ‘ನಾರಾಯಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -**

|| ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ ||

ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणತ್ವೇತಿ || ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಅತ್ಯಂತಮಿಷ್ಟತ್ವೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಂ ಕಥಮನುಭವಾಮೀತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ಸುಖಂ ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಂ ಸುಖಾದನ್ಯಸ್ಯ ಅತ್ಯಂತಮಿಷ್ಟತ್ವಾಭಾವಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಭಾಷ್ಯೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಅತಃ ಏವ ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರೈಃ ಕೇವಿತ್ ತ್ವೇತದ್ಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇ ಗೃಹ್ಯमाणತ್ವಂ ಸುಖಮೇವೇತ್ಯಾಹುರिति ಸ್ವೋತ್ತರೇಷಿತಪಕ್ಷೋ ದರ್ಶಿತಃ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚಾನುಕೂಲವೇಶಂ ಸುಖಮ್, ಪ್ರತಿಕೂಲವೇಶಂ ದುಃಖಮिति || ಉಭಯತ್ರ ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತೇತಿ || ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಇತ್ಯಾದೌ ಭಗವತಿ ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತಿಜ್ಞೇಯಾ || ತದೇತದिति || ತದ್ ‘ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ’ ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತಮ್ ಏತದ್ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತೀತ್ಯತ್ರ ಚ ಪ್ರಕೃತಂ ಭಗವದ್ರೂಪಮ್ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸಾಕಲ್ಯೇನಾದೃಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮिति ಮನ್ಯಂತೇ ಜ್ಞಾನಿನಃ | ನು ಇದಾನಿಮ್ ಅಹಂ ತತ್ಸುಖಂ ಕಥಂ ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ | ತತ್ಸುಖಂ ಮತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ತಥಾ ಭಾತಿ ನ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾತ್ರಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಪದಂ ಶ್ರುಯತ ಇತ್ಯತಃ ಆಹ - ಆನುಕೂಲ್ಯೇನೇತಿ || ಕಥಂ ನು ಪುತ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಯಮ್, ಸ ಆಗಾಚ್ಛತಿ ನ ವೇತ್ಯತ್ರ ಯಥಾ ಪುತ್ರಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ತದಾಗಮನಪ್ರಾರ್ಥನಾಧಿಃ, ತಥಾ ಕಥಂ ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಾವಿರ್ಭಾವರೂಪಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಾರ್ಥನಾಧೀರೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತೈವಮುಕ್ತ

ಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ಏಕೋ ವಶೀತಿ ॥ ಯಃ ಏಕಃ ಸ್ವಗತಭೇದವರ್ಜಿತಃ ಸರ್ವಮಸ್ಯ ವಶೋ ವರ್ತತ ಇತಿ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮಂತರ್ನಿಯಾಮಕಃ ಏಕಂ ಸ್ವಾತ್ಮರೂಪಂ ನಿಯಮ್ಯಾನಾಂ ಬಹುವ್ರಾತದ್ರತತ್ವೇನ ಬಹುಧಾ ಕರೋತಿತಿ ತಮಾತ್ಮನಿ ದೇಹೇ ಜೀವೇ ವಾ ತಿष्ठತೀತಿ ಆತ್ಮಸ್ಥಂ ಭಗವಂತಂ ಯೇ ಧೀರಾಃ ಪಂಡಿತಾ ಅನುಪश्यಂತಿ ತेषಾಮೇವ ಶಾಶ್ವತಂ ನಿತ್ಯಮಭಿವ್ಯಕ್ತಂ ಸುಖಂ ನೇತರೇಷಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ನಪುंसಕಸುಖಶಬ್ದೇನೇತಿ ॥ ನಪುंसಕಲಿಂಗಶಬ್ದೇನ ಸುಖಶಬ್ದೇನ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ ॥ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಕುತಃ? ಅನುಕೃತೇಃ ಅನುಭಾನಾತ್ । 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತಿ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾಂ ತದಧೀನಭಾನಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । ಕಿಂಚ ತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣಮೇತತ್ । 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಕಾಶತತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ॥ ತेषಾಂ ಸುಖಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಗತಸುಖಶ್ರುತಿವ್ಯಾವರ್ತಯೇ ಪರಮಶಬ್ದಃ ॥ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮಿತಿ ॥ ಚೇತನಾನಾಂ ಚೇತನತ್ವಪ್ರದಃ ಪರಮಚೇತನ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವೋಕ್ತಯೋನಾಂ ಸತ್ಯಾಮೇವ ಯೋಜನಾಂತರಮಾಹ - ಯದಿತಿ ॥ ಗೃಹ್ಣಂತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತೇ । ಪ್ರತೀತಯೋನಾತ್ಯಾಗಾತ್ ಕಯಶ್ಚಿದಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ತಮೇವ ಭಾಂತಮಿತಿ ॥ ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋಜಾತಂ ಭಾಂತಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಂ ತಂ ಭಗವಂತಮ್ ಅನುಸೃತ್ಯ ಭಾತಿ ಪ್ರಕಾಶತೇ । ಸರ್ವಮಿದಂ ಜಗತ್ ತಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಭಾಸಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿಭಾತಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸರ್ವಶಬ್ದಸ್ಯ ತೇಜಃಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾದನುಶಬ್ದಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಸ್ಯ ಭಾತೀತ್ಯಸ್ಯ ಭಾಸತ ಇತ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಂ ಭಾತೀತ್ಯಸ್ಯ ನ ಚ ತದ್ಭಾಸೇತ್ಯತ್ರಾನುವೃತ್ಯಸಮ್ಮಾನ್ಯಾತ್ಮಚ್ಛೇಷಂ ಪೂರ್ಯತಿ - ಜಗದ್ಭಾತೀತಿ ಶೇಷ ಇತಿ ॥ ತದುಕ್ತಂ ಚತುರ್ಥತಾತ್ಪರ್ಯೇ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಸ್ಮೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ಮುಕ್ತಲಿಂಗದ್ವಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣು ನಿಷ್ಠತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯೇ - ರಸ್ಮೀದಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ೨೨ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಸಕಲ ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎನ್ನಲು ಗೀತೆಯ ಆಧಾರ

ಸ - ॥ ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ॐ ॥ ೨೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - 'ಜಗತ್ತು ಭಗವಂತನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ' ಎಂಬುದು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ ಗೀತೆಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರ.

। ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅನುಕೃತ್ಯಧರಣಾವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

## ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ನ ಕೇವಲಂ हेतुकृतानुकृत्यादेर्विष्णुधर्मत्वं श्रूयते किन्तु कृष्णादिभिः  
“यदादित्यगतं तेजो” (भ.गीता. १५-१२.) इत्यादि स्मृत्यादिषुल्यत  
इत्यर्थः ॥२॥

ಅರ್ಥ -- ಅಪಿ = ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ಶ್ರುತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಸ್ವರ್ಯತೇ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ'  
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸ್ವೃತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

## श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचित- ब्रह्मसूत्रभाष्यम्

भाष्यम् - ॐ ॥ अपि स्मर्यते ॥ ॐ ॥

‘यदादित्यगतं तेजो जगद् भासयतेऽखिलम् ।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत् तेजो विद्धि मामकम् ॥’ (गी. १५.१२) इति ।

ಅನುವಾದ - ಸ್ವೃತಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ, 'ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು  
ಬೆಳಗಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲದೆ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ  
ಶಕ್ತಿಯು ಇದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನದೇ ಆಗಿದೆ' ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಹಾಗೂ

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಖಿಲಮ್ = ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತು, ಮತ್ತು ಯತ್ = ಯಾವ, ಆದಿತ್ಯಗತಂ = ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ, ತೇಜಃ = ಕಾಂತಿಯು, ಛಾತಃ = ಯಾವ, ಚಂದ್ರಮಸಿ = ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ, ಯತ್ = ಯಾವ, ಅಗ್ನಿಃ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಕಾಂತಿಯು, ಭಾಸಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ, ತೇಜಃ = ಕಾಂತಿಯು, ಮಾಮಕಮಿತಿ = ನನ್ನದೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು, ವಿದ್ಧಿ = ಅರ್ಜುನನೇ ತಿಳಿ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.<sup>(೧)</sup>

भाष्यम् — 'न तद् भासयते सूर्यो न ज्ञाज्ञो न पावकः ।

यद् गत्वा न निवर्तन्ते तद् धाम परमं मम ॥'(गी.१५.६) इति च

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते  
ब्रह्मसूत्रभाष्ये अनुकृत्यधिकरणम्॥ ६॥

ಅನುವಾದ - 'ನನ್ನ ಯಾವ ಮಂದಿರವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ ಪುನಃ ಅವರು ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೋ. ಅಂತಹ ಮಂದಿರವನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದವರೂ ಸಹ ಬೆಳಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ಸ್ವತಃ ಬೆಳಗಲಾರರು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದೂ ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೆಳಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸೂರ್ಯಃ = ಸೂರ್ಯನು, ತತ್ = ಆ ನನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ನ ಭಾಸಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಶಶಾಂಕಃ = ಚಂದ್ರನೂ ಸಹ, ನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾರನು, ಪಾವಕಃ = ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ, ನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾರನು, ಯದ್ ಗತ್ವಾ = ಯಾವ ನನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನುಹೊಂದಿ, ನ ನಿವರ್ತಂತೇ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಲಾರರೋ, ತತ್ = ಅದು, ಮಮ = ನನ್ನ, ಪರಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಧಾಮ = ಮನೆಯು ಆಗಿದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಸ್ವತ್ತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

(೧) भाष्यदीपिका — यदेतल्लिङ्गद्वयस्य विष्णुनिष्ठत्वम् 'अहम्' इति श्रुत्योपपादितम् । तत्स्मृत्याऽप्युपपादयत्सूत्रं पठित्वा तां स्मृतिमुदाहरति - अपीति ॥ इति स्मर्यत इत्यन्वयः । 'यत्' आदित्यादिषु स्थितं तेजस्तत् 'मामकं' मदधीनं मदीयं च, मत्तेज एवाऽदित्यादिषु प्रेरकत्वेनास्ति । तदेवाखिलं जगत् 'भासयते' प्रकाशयतीति गीतास्मृत्यर्थः ।

ಅನುಕೂಲೈಃ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (೧)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಾನುವಾದ ಮುಗಿಯಿತು.

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಕಿञ्च 'ಕಾಠಕೇ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿರುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ' ಇತ್ಯಾಧಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ತच्च ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸ್ಮರ್ಯತೇ, ಅತಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯಃ, ನ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮಿತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರಮಪಿಪದಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಾರ್ಯತ್ವಂ ಚಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಾಂ ಸ್ಮೃತಿಮುದಾಹರತಿ - ನ ತದಿತಿ ॥ ಅತ್ರಾಪಿತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ । ಜ್ಞಾನಿನೋ 'ಯದ್ವತ್ವಾ' ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪುನಸ್ತಸ್ಮಾನ್ ನಿವರ್ತಂತೇ, ತನ್ಮಮ ಪರಮಂ 'ಧಾಮ' ಸ್ವರೂಪಂ, ತದೇತದ್ವಾಮ ಸೂರ್ಯೋ 'ನ ಭಾಸಯತೇ' ನ ಪ್ರಕಾಶಯತೇ, एवं ಚಂದ್ರಃ । ಯದಾ ಚೈವ ತದಾ ಕುತೋಽಯಮವಮೋಽಗ್ನಿರिति ಗೀತಾಸ್ಮುತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನ - ಪೂರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ನ ಕೇವಲಮನುಕೃತ್ಯಾದಿಃ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾಥರ್ವಣಾದೌ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತ್ವೇನ ಶ್ರುಯತೇ, ಕಿಂತು ಯದಾದಿತ್ಯೇತಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇಽಪಿತಿ ಶ್ರುತಿಸಮುಚ್ಚಾರ್ಯೇಽಪಿಶಬ್ದಃ । ದ್ವಿತೀಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ' ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾನುಕೃತ್ಯಾದಿಹೇತೋಃ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಹೇತೋಶ್ಚ ಸಮುಚ್ಚೇಽಪಿಶಬ್ದಃ । ತಥಾ ಚ ನ ಕೇವಲಂ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವರೂಪಪ್ರಧಾನಸಾಧ್ಯೇ ಹೇತುಕೃತಮನುಕೃತ್ಯಾದಿಕಮ್ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಘ್ಮೀತ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುಯತೇ, ಕಿಂತು ಯದಾದಿತ್ಯೇತಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇಽಪಿತಿ ವಾ ಅಪಿಃ । ಕಿञ्ಚ - ಯತಃ ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೋಕ್ತಲಿಂಗದ್ವಯಂ, ಕಿಂತು ತತೋಽನ್ಯದಪಿ 'ನ ತತ್ರ' ಇತಿ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯೇ ತಸ್ಯಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವರೂಪಂ ಲಿಂಗಂ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಃ ಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನೈವ 'ನ ತತ್' ಇತಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ । ಅತಸ್ತದೇತತ್ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯ ಇತಿ ವಾ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾರ್ಥದ್ವಯಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದೇರಯಮರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಸಮ್ಯಗ್ ಭಾತಿತಿ ತಸ್ಯ ದುರ್ಜಯತ್ವಮುಕ್ತಂ, ತತ್ಕುತ ಇತ್ಯತಃ ಇದಮುಚ್ಯತೇ - ಯಸ್ಯೈವಂವಿಧಂ ಸುಖಂ ರೂಪಂ 'ತತ್ರ' ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸೂರ್ಯೋ 'ನ ಭಾತಿ' ತತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತಿ ಯಾವತ್ । ಚಂದ್ರತಾರಕಮಿತಿ ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವಃ । एवं ತತ್ರ ವಿರುತೋಽಪಿ 'ನ ಭಾಂತಿ' ನ ಭಾಸಯಂತೀತಿ । 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯಂ ತು ಯಥಾಪಿ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥಕೃತಾಥರ್ವಣದೀಕಾಪಾಮ್ - 'ಏತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪಮಾಥರ್ವಣವಾಕ್ಯಂ' 'ಭಾಂತಂ' ಭಾಸಯಂತಂ ಪರಮಾತ್ಮಾನಮನುಸ್ತೈವ ಸೂರ್ಯಾದಯೋ ಘಟಾದಿಕಂ 'ಭಾಂತಿ' ಭಾಸಯಂತಿ । ತಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಭಾಸಾ 'ಸರ್ವಮಿदಂ' ಜಗತ್ 'ಭಾತಿ' ಪ್ರಕಾಶತೇ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ದೀಕಾನುಸಾರಾತ್ 'ಸರ್ವ' ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಃ 'ಭಾಂತಂ' ಪ್ರಕಾಶಮಾನಂ ಭಗವಂತಮನುಸ್ತೈವ 'ಭಾತಿ' ಪ್ರಕಾಶತೇ । 'ತಸ್ಯ' ಭಗವತಃ 'ಭಾಸಾ' ಪ್ರಕಾಶೇನ 'ಇದಂ ಸರ್ವ' ಜಗತ್ 'ಭಾತಿ' ಪ್ರಕಾಶಯತೇ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ । ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥೀಯಂ ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಂತರಂ ದೀಕಾಕೃದಭಿಪ್ರೇತಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ನ ತದ್ವಿರೋಧಃ

॥೬॥

॥ ಇತ್ಯನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ॐ ॥ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ॥ ॐ ॥

यदेतल्लिङ्गद्वयस्य विष्णुनिष्ठत्वं श्रु(त्यो)त्युपपादितं तत्स्मृत्याप्युपपादयत्सूत्रं  
पठित्वा तां स्मृतिमुदाहरति ॥ अपीति ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಜಗತ್‌ಭಾಸಕತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪೃತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

तत्त्वप्रकाशिका - न केवलमेतच्छ्रूयतेऽपि तु स्मर्यतेऽपीत्यर्थः । मामकं  
मदधीनं मदीयं च ॥

ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಸ್ಪೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. 'ಮಾಮಕಂ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಅಧೀನವಾದ ಮತ್ತು ನನಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥ.

तत्त्वप्रकाशिका - किञ्चित्तत 'न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो  
भान्ति कुतोऽयमग्निः' इत्यानुकूल्येन गृह्यमाणस्य सूर्याद्यप्रकाशयत्वमुच्यते । तच्च  
विष्णोरेव स्मर्यते ।

ಮತ್ತು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿದ್ಯುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ', ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಯಾನು? ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪೃತಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - अतो विष्णुरेवात्र प्रतिपाद्य(त) इति सूत्रस्यार्थान्तरमभिप्रेत्य  
तां स्मृतिमुदाहरति ॥ न तदिति ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ 'ನ ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಧಾಮ್ ಸ್ವರೂಪಮ್ । 'ತೇಜಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಗೃಹಂ ಪ್ರಾಣೈರ್ಮೇತಿ ಗೀಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೋಶ ಇದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, 'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.**

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಮನ್ತವ್ಯಂ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿತ್ಯಾದಿ ಪುಲಿಂಜೇನ ಪ್ರಕೃತಪರಮಾ (ತಮನಃ) ತಮೈವೋಚ್ಯತೇ ನತು ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಮಾಣಸ್ಯ । ಅತಸ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಮಿತಿ ಗ್ರಹಣೇಽಪಿ ಬಾಧಕಾಭಾವ ಇತಿ ।**

'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪುಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಸುಖವು ಸಂಬಂಧಪಡದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವೇತಿ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈವ ನ ತತ್ರೇತನ್ಯನುಸಂಧಾನ- ಪ್ರತಿತೇಃ । ಯಸ್ಯೈವ ಸುಖಂ ರೂಪಂ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ।**

'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದರ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವು ಯಾರ ಸ್ವರೂಪವೋ ಅವರನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾಕ್ಯೋಪನೇಷ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ದೂಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ವಿಭಿನ್ನತೋತಿ ದೂಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ಕಥಂ ನ ಭೀತಿಃ । ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಚ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ।**

‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಎಂಬ ದೂರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಆಗುವುದಾದರೆ, ‘ನ ತತ್ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳದೂರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ-ಮಾಡಲು ಭಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇನು? ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಮಾದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಮಣಾಣಿ ಹರಿರೇವೇತಿ ತಸ್ಯೈವ  
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್  
ಅನುಕೂತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಈ ಎಲ್ಲಾಕಾರಣಗಳಿಂದ ‘ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ’, ‘ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಈ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳೂ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರಂತಿ ॐ ॥

ನ ಕೇವಲಮಿತಿ ॥ ಏತೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾ ಶ್ರುತಿರೇತತ್ಸೂತ್ರಸ್ಯಾಪಿಪದೇನ ಸಮುಚ್ಚಿತೈವೋಕ್ತೇ  
ಸೂಚಿತಮ್ । ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇಣಾನ್ವಯ ಇತಿ ಭಾವ: ।

‘ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ಮರಂತೇ ಓಂ’

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ನ ಕೇವಲಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಪಿ’ ಪದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿಗೆ ಸೂತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅತ್ರಾಥಸೂತ್ರೇ ಚಶಬ್ದೇನ ನ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಶೋಕೃತಿಂ ಸಮುಚ್ಚಯತೇ । ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಸೂರ್ಯಾದಿನಿಯಂತೃತ್ವಜಗದ್ರಾಸಕತ್ವರೂಪಲಿಂಗಾನಾಂ ಮಧ್ಯೆ ದ್ವಯೋರಪಿ ಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಮುಕ್ತವಾ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಂ ಸ್ಮಾರ್ತಂ ಚೇತ್ಯಾಹೇತಿ ಯೋಜನಾ ತು ಸ್ಫುಟವಾಚೋಕ್ತೇತ್ಯಾಹುಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿನಿಯಂತೃತ್ವ, ಜಗತ್‌ಭಾಸಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನ್ನು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ, ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಮೂರುಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನ ತದಿತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಪಯೋಗಾಯ ಸೂತ್ರಸಾರ್ಥಾಂತರಂ ವ್ಯಕ್ತೀಕುರ್ವನ್ನವತಾರಯತಿ - ಕಿञ್ಚನೇತಿ ॥ ಸೌತ್ರಾಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥೋಽಯಮ್ । ಭಾತಿ ಭಾಸಯತಿ । ಸೂರ್ಯಾದಯಸ್ತಂ ನ ಭಾಸಯಂತೀತ್ಯಾಥರ್ವಣಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇಃ ॥

'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಇದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಭಾತಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆರ್ಥವರ್ಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಯುಕ್ತೀತಿ ॥ ಪೂರ್ವಯೋಜನಾಯಾಮ್ ಅಥವಾಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿರ್ದಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಶ್ರೀತತ್ವಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿಶಬ್ದ ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ಇದानीं ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಮಾರ್ತತ್ವಮಿತಿ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಾಚಾನುಕ್ಯಲ್ಪೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವರೂಪಯುಕ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿ ಪದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹಿಂದಿನ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈಗ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೋಪಗಮಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಈಗ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಶ್ರುತೌ ನ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಶೋಕೃತಲಿಂಗಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನ ಸ್ವಾಧಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಾದ್  
'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಅನುಕೃತಿಶಬ್ದೇನ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯ  
ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾನುಭಾನೋತ್ತಯಾ ಸ್ವಚಿತಂ ಚೋದಮಾಶಾಂಚೋತ್ತರಯತಿ - ನಚೇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ  
'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾತ್' 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ 'ಅನುಕೃತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್'  
ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಭಾನದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ  
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನೆತಿ ॥ ತತ್ರ ತಂ ತಸ್ಯೇತಿ ತच्छಬ್ದತ್ರಯಗತೇನೇत्यರ್ಥಃ ।  
ಮಧ್ಯೆ ತಮಿತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶ್ರವಣಾತ್ ಪೂರ್ವೋತ್ತರತच्छಬ್ದಯोरपि तथात्वमिति भावः ॥ प्रकृतेति॥  
'चेतनश्चेतनानाम्' इत्यनेनेत्यर्थः ।

'ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನ' ಎಂದರೆ 'ತತ್ರ ತಂ ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು 'ತತ್'  
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಮೂರರ ಮಧ್ಯೆ 'ತಮ್' ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ.  
ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. 'ಪ್ರಕೃತ' ಎಂದರೆ  
'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - उच्यते । सूर्याधिप्रकाशयत्वतत्प्रकाशानियन्तृत्वजगत्प्रकाशकत्वरूप  
लिङ्गत्रयमित्यर्थः ॥ प्रकृतस्यैवेति ॥ दुर्ज्ञेयत्वेनोक्तस्यैव वस्तुनो 'न तत्र सूर्यो  
भाति' इत्यत्र प्रत्यभिज्ञानादित्यर्थः ।

'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ತತ್ ಪ್ರಕಾಶನಿಯಂತ್ಯತ್ವ, ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ  
ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈವ' ಎಂದರೆ ದುರ್ಜ್ಞೇಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ  
ವಸ್ತುವೇ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಮಾಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथाच तदैकार्थ्यमेव तं तस्येति तच्छब्दयोरपीति भावः । कथं  
तर्हि तत्र तमित्यादिपुल्लिङ्गनिर्वाह इत्यत आह - यस्येति ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯ ಜೊತೆಗೆ 'ತಂ ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸಹ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು  
ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ತತ್ರ ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು? ಎಂಬ  
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.



**ಭಾವದೀಪ:** - यदनिर्देश्यं सुखम् आनुकूल्येन ग्राह्यं च तत्परमात्मनः एतत्प्रकृतं रूपम् । यस्य परमात्मनो रूपमेवमनिर्देश्यपरमसुखात्मकमानुकूल्येन ग्राह्यं च तत्र परमात्मनि तं परमात्मानम् इति च पुल्लिङ्गस्य सन्निहितपरत्वस्य चोपपत्तेरित्यर्थः ।

ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ಸುಖವು ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪವೂ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ತತ್ತ್ವ = ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ 'ತಂ' = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तर्हि यस्येत्यध्याहारदोषः । व्यवहितपरत्वपक्षे तु 'यो विदधाति कामान्' 'न तत्र सूर्यो भाति' इत्युपपत्तेरित्यत आह - दूरोक्तेति ॥ 'तदेतद्' इति श्रुतेर्व्यवहितेश्वरपरत्वे बिभ्यतः न तत्रेत्यादेरतिदूरोक्तस्य 'चेतनश्चेतनानाम्' इति वाक्योक्तग्रहणे कथं न भीतिरित्यर्थः ।

ಹಾಗಾದರೆ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್' ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದೂರೋಕ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೆದರುವವನು 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲವೇನು?

**ಭಾವದೀಪ:** - सन्निहितपरामर्शितच्छब्दप्रातिपदिकस्वारस्यानुरोधेन गुणभूतं लिङ्गं कथञ्चिदुक्तदिशा निर्वाह्यमिति भावः । पुल्लिङ्गानुरोधेन 'न तत्र' इत्यादेर्व्यवहितपरत्वमुपेत्य 'तदेतद्' इत्यादेर्ज्ञानिसुखपरत्वोपगतौ बाधकान्तरं चाऽह - अनिर्देश्यत्वाययोगाच्चेति ॥

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಗೌಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ ಬರುತ್ತದೆಂದು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯ-ಯೋಗಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಾನಂದಸ್ಯೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾತ್ । 'एष परम आनन्दः' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ತಸ್ಯೈವ ಪರಮಾನಂದತ್ವಾच्च ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಚ 'अव्यक्तादितृणान्तास्तु विप्लुडानन्दभागिनः' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ವಾ 'ब्रह्मादीनां तु युक्तानां सुखं विष्णुसुखस्य तु । प्रतिबिम्बस्तु विप्लुट्को विष्णोरेव परं सुखम् ॥' ಇತಿ ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾರಾಹಸ್ಮತ್ಯಾ ವಾ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಪರಮತ್ವಯೋರ-ಯೋಗಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಆನಂದವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಎಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಾದರೂ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿತ್ಯಂತಾಸ್ತು ವಿಪ್ಲುಡಾನಂದಭಾಗಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ಪರಮಾನಂದ-ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ತು ಯುಕ್ತಾನಾಂ ಸುಖಂ ವಿಷ್ಣುಸುಖಸ್ಯ ತು । ಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ತು ವಿಪ್ಲುಟ್ಕೋ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಪರಂ ಸುಖಮ್ ॥' ಎಂಬ ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವರಾಹಪುರಾಣದ ಮಾತಿನ ಬಲದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಪರಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तस्मादिति ॥ सूर्यादितेजोनियन्तृत्वजगत्प्रकाशकत्वसूर्याद्यप्रकाश्यत्वरूपसूत्रोक्तसाधकभावात् सुखश्रुतिविरोधादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः । सूत्रेऽध्याहृतप्रतिज्ञार्थः - अनुकूल्येनेति ॥ अदृश्यत्वादीति फलोक्तिः अज्ञेयत्वमादिपदार्थः । अत्र श्रुतं प्राक् श्रुतं चेत्यर्थः ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीराघवेन्द्रप्रतिकृते भावदीपे अनुकृत्यधिकरणम् ॥

'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಂತ್ಯತ್ವ, ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಸಾಧಕಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವೆಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅನುಕೂಲೈನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದಫಲ. 'ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ' ಎಂಬುದು ಆದಿಪದದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಶ್ರುತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭಾವದೀಪದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರ्यತೆ ॐ ॥

ಲಿಂಗದ್ವಯಂ ಸ್ಮರ್ಯತೆಽಪಿ ಸ್ಮೃತೌ ಪ್ರತಿಪಾಢತೆಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ರ ತದ್ಭಗವದ್ರೂಪೇ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ಭಾಸಯತೆ । ಚಂದ್ರತಾರಕಮಿತಿ ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವಃ । ಯದಾ ಪ್ರೌಢಪ್ರಕಾಶಾಃ ಸೂರ್ಯಾದಯೋ ನ ಭಾಂತಿ, ತದಾ ಅಲ್ಪಪ್ರಕಾಶೋಽಯಮಗ್ರಿಃ ಕುತೋ ಭಾತಿ ನ ಕುತೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಂತರೇ ಸ್ಮೃತೆಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾಸಮ್ಮವಾದಾಹ - ಯುಕ್ತೀತಿ ॥ ಕಿಂಚೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಯುಕ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ತಮಿತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಾಂತಶಬ್ದೇನ ಪರಮಾತ್ಮೈವೋಚ್ಯತೆ ಇತಿ ತದೇಕಾರ್ಥತ್ವಲಾಭಾಯ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯತತ್ರೇತ್ಯನೇನ ಪರಮಾತ್ಮೋಚ್ಯತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವೇತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೇತಿ ॥ ತತ್ರೋಕ್ತದುವಿಜ್ಞೇಯತ್ವಸ್ಯ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ಯಸ್ಯೈವಮಿತಿ ॥ ತಥಾಚ ನ ಲಿಂಗಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಭಾವಃ । ದೂರೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ಅತಿದೂರೋಕ್ತಿಗ್ರಹಣೆ ಇತಿ ॥ ತದೇತದಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ವಿಭ್ಯತಸ್ತವ ತತೋಽಪ್ಯುತ್ತರತ್ರ ವಿಧಮಾನೇನ ತತ್ರೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಚೇತನಇಚೇತನಾನಾಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ಕಥನ ಭೀತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ತತ್ರೇತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರನಿಷ್ಠಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಲಿಂಗಬಲಾದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಪರಾಮರ್ಶೆ ಇತಿ ಯದಿ ತರ್ಹಿ ತದೇತದಿತಿ ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಸಾಧಿತಾಽನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಲಿಂಗಬಲಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಇತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಯೋಗಾಚೇತಿ ॥ ೨೩ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಶ್ರೀನಿವಾಸವಿರಚಿತಾಯಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿಯಾಂ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ  
(೧-೩-೬)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಅನುವಾದ

ಮತ್ತು  
ಗುರುರಾಜೇಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

### ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರ्यತೇ ॐ ॥

ಲಿಂಗದ್ವಯಂ ಸ್ಮರ್ಯತೇಽಪಿ ಸ್ಮೃತೌ ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯತೇಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ರ ತದ್ಭಗವದ್ಭೂಪೇ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ಭಾಸಯತೇ । ಚಂದ್ರತಾರಕಮಿತಿ ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವಃ । ಯದಾ ಪ್ರೌಢಪ್ರಕಾಶಾಃ ಸೂರ್ಯಾದಯೋ ನ ಭಾಂತಿ, ತದಾ ಅಲ್ಪಪ್ರಕಾಶೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಕುತೋ ಭಾತಿ ನ ಕುತೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಂತರೇ ಸ್ಮೃತೇಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾಸಮ್ಭವಾದಾಹ - ಯುಕ್ತೀತಿ ॥ ಕಿञ್ಚೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಯುಕ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ತಮಿತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ್ಗಾನಂತಶಬ್ದೇನ ಪರಮಾತ್ಮೈವೋಚ್ಯತ ಇತಿ ತದೇಕಾರ್ಥತ್ವಲಾಭಾಯ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯತತ್ರೇತ್ಯನೇನ ಪರಮಾತ್ಮೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವೇತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೇತಿ ॥ ತತ್ರೋಕ್ತದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯತ್ವಸ್ಯ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ಯಸ್ಯೈವಮಿತಿ ॥ ತಥಾಚ ನ ಲಿಂಗಾನುಪಪತ್ತಿರिति ಭಾವಃ । ದೂರೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ಅತಿದೂರೋಕ್ತಿಗ್ರಹಣ ಇತಿ ॥ ತದೇತದಿತ್ಯस्ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ವಿಭ್ಯತಸ್ತವ ತತೋಽಪ್ಯುತ್ತರತ್ರ ವಿಧ್ಯಮಾನೇನ ತತ್ರೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಚೇತನಃಚೇತನಾನಾಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ಕಥನ ಭೀತಿರित್ಯರ್ಥಃ । ನ ತತ್ರೇತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರನಿಷ್ಠಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಲಿಂಗಬಲಾದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಪರಾಮರ್ಶ ಇತಿ ಯದಿ ತರ್ಹಿ ತದೇತದಿತಿ ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಸಾಧಿತಾಽನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಲಿಂಗಬಲಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಪರಾಮರ್ಶ ಇತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಯೋಗಾಚೇತಿ ॥ ೨೩ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಶರ್ಮರಾಶ್ರೀನಿವಾಸವಿರಚಿತಾयां ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರ्याಮ್ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ  
(೧-೩-೬)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಅನುವಾದ

ಮತ್ತು  
ಗುರುರಾಜೇಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಾಜೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವರಚತಾ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

### ಅಥ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್

‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರ

ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ ॥ ಅತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಅನುಗ್ರಹಾಖ್ಯಾಲಿङ्ಗಸ್ಯ ಸಮನ್ವಯ  
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅನುಗ್ರಹಶ್ಚಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೇ ।

ಅನುವಾದ - ‘ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಉದ್ದೇಶಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ’ ಎಂದರ್ಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.<sup>೧</sup>

(೧) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು, ಇತರ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಈ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶ. ಅನುಕೂಲ ವೇದನೀಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಈ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಅರ್ಥ. ಎಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಇರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು, ಸುಖವಲ್ಲ. ಈ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪಕ ಭಾವವಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಇರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದತ್ವ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು. ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದವನ್ನೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆಂದು ಬುಭುತುಗಳು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದತ್ವವಿರುತ್ತದೆಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತच्च “कथं नु तद्विजानीयामिति ज्ञानार्थं प्रार्थितत्वम्” इत्युक्तं टीकायाम् ।

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಈ ಮಾತನ್ನು ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

तच्च विजानीयामिति लिङ्गा ज्ञानार्थं ज्ञेयस्य प्रार्थनाधीरित्यभिप्रेत्य वा कथं नु पुत्रं पश्येयं स आगच्छति वा न वेत्यत्र यथा पुत्रज्ञानार्थं तदागमनप्रार्थनाधीः तथा “कथं नु तद्विजानीयाम्” इत्यादिवाक्ये ज्ञानार्थमाविर्भावरूपभानप्रार्थनाधीरित्यभिप्रेत्य वेति द्रष्टव्यम् ।

ಟೀಕಾ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಲಿಜ್’ ಲಕಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ‘ಲಿಜ್’ ಲಕಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞೇಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ‘ಕಥಂ ನು ಪುತ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಯಂ; ಸ ಆಗಚ್ಛತಿ ವಾ ನಮಾ’ ‘ಮಗನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಲಿ ? ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಗನ ಆಗಮನವೇ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಅವನ ದರ್ಶನವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಆವಿರ್ಭಾವರೂಪ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“परमात्मैवानिर्देश्यसुखरूपः” इति सिद्धान्तभाष्यं तु फलितोक्तिपरम् ।

ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಪರಮಾತ್ಮೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ’ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪತ್ವವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಧಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿದೆ ಹೊರತು, ಅಧಿಕರಣದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ.

केचित्तु एतद्भाष्यानुसाराभ्यायविवरणोक्तमानुकूल्येन गृह्यमाणत्वं सुखत्वमेवेत्याहुः ।



ಕೆಲವರು 'ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಮಾತನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸುಖತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अत्र च “कथं नु तद्विज्ञानीयाम्” इत प्रार्थनं ज्ञानिनः । तत्प्रार्थनस्य तत्सुखमिवेशरोऽपि तं प्रति प्रियत्वाद्विषयः । परमं सुखमिति समभिच्याहृत-  
सुखशब्दश्चोभयसाधारणः ।

ಪ್ರಕೃತ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ತಮ್ಮ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ; ಈ ಸುಖವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ततश्चानुकूल्येन गृह्यमाणत्वमीश्वरज्ञानिसुखयोः साधारणमिति ज्ञेयम् ।  
अनन्तरसङ्गतिस्तु पूर्वाधिकरणन्यायेन तद्वैषम्येण वा पूर्वपक्षोत्थानात् ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪವಾದಿಕೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ವೈಷಮ್ಯಪ್ರದರ್ಶನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಅನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

प्रकाशः - ॐ अनुकृतेस्तस्य च ॐ ॥ अत्र समन्वीयमानलिङ्गस्योभयसाधारण्येन टीकोक्तपादसङ्गतिं विवर्तितुं तत्स्वरूपकथनपरटीकाया मूलं वदंस्तन्निर्धारयति -  
अत्रेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವ್’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಈ ಲಿಂಗವು ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವ್’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ, ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯವಾದದ್ದು ಯಾವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “स्थानं लिङ्गमनुग्रहः” इत्यनुव्याख्याने “कथं नु तद्विजानीया-  
मित्यानुकूल्येन ग्रहणं कस्येति विचार्यमनुग्रहः” इति न्यायविवरणे ।

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿಷಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸ್ಥಾನಂ ಲಿಂಗಮನುಗ್ರಹಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಅನುಗ್ರಹಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾನುಕೂಲೈನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮನುಗ್ರಹಃ: ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವ್ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿದೆಯೋ? ಜ್ಞಾನಿಸುವದಲ್ಲಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವೇ ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವ್ ಎಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗಳೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु टीकोक्तं कथं शब्दलभ्यमित्यत आह - तच्चेति ॥ लिङेति ॥  
‘विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्रप्रार्थनेषु लिङ्’ इति स्मरणादिति भावः ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ತಾತ್ಪರಿಕತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ತಚ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಲಿಜ್’ ಲಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾಮಂತ್ರಣಾಧೀಷ್ಟಸಂಪ್ರಶ್ನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ‘ಲಿಜ್’ ವಿಧಿ, ನಿಮಂತ್ರಣ, ಆಮಂತ್ರಣ, ಅಧೀಷ್ಟ, ಸಂಪ್ರಶ್ನ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ‘ಲಿಜ್’ ಲಕಾರವು ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ‘ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ‘ಲಿಜ್’ ಲಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವವು ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - भानेति ॥ “किमु भाति न भाति वा” इति श्रवणादिति भावः ।  
भाष्यविरोधमाशङ्क्याह - परमात्मेति ॥ द्विरूपस्यापि प्रार्थनस्य भगवत्परत्वे  
सिद्धेऽत्रोक्ततादृशसुखरूपोऽपि स एवेति फलिष्यतीत्यभिप्रायमित्यर्थः ।

‘ಭಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೆಂದು’ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಜ್ಞಾನ’ ಮತ್ತು ‘ಭಾನ’ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೇನು ? ಎಂದರೆ. ‘ಜ್ಞಾನ’ ಎಂದರೆ ‘ಅನುಭವ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಭಾನ’ ಎಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಅವಿಭಾವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂದರೆ ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಿರ್ದೇಶಸುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶಕಸುಖರೂಪತ್ವವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಮನ್ವಯಕವಿಲಿಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ‘ಪರಮಾತ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ’ ಎಂದು ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಭಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ’ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿವೆ. ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳು ಸುಖಪರವಲ್ಲ, ಭಗವತ್ತರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದಾಗ ‘ಅನಿರ್ದೇಶಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಿರ್ದೇಶ ಸುಖಸ್ವರೂಪನೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಫಲತಃ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ ಎನಿಸಿ, ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಮನ್ವಿತವ್ಯಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸುಖತ್ವಮೇವೇತಿ || ತಥಾ ಚ ತಸ್ಯೋಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸುಶಕೇತಿ ಭಾವ: |  
ಸಾಧಾರಣ್ಯೋಪಪಾದನಾಯ ಲಿಙ್ಗಾ ಪ್ರತೀತಂ ಪ್ರಾರ್ಥನಂ ನ ಸರ್ವಕರ್ತೃಕಮಿತ್ಯಾಹ - ಅತ್ರ ಚೇತಿ ||  
“ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾ” ಇತಿ ಜ್ಞಾನಿನಿ ಎವ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: |

ಕೇಚಿತ್ತುಕಾರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಸುಖತ್ವ ಸ್ವರೂಪವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖತ್ವವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಬಹಳ ಸುಲಭ.

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಲಿಙ್ಗ ಲಕಾರದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸರ್ವಕರ್ತೃಕವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एवं लिङ्गस्वरूपं निर्धार्येदानीं “आनुकूल्येन गृह्यमाणत्वलिङ्गस्य भगवति ज्ञानिसुखे च सुखशब्दवृत्त्या साधारणस्य” इति टीकोक्तं साधारण्यं स्वत एवोभयसाधारणसुखशब्दसमभिव्याहारेण वेति द्वेधोपपादयति - तत्प्रार्थनस्य चेति ||

ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿ, ಈಗ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗಸ್ವ ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುವೇ ಚ ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತಾ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ’ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಸಾಧಾರಣ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ‘ಸುಖ’ ಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೂ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಸ್ಯ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತಂ ಜ್ಞಾನಿನಂ ಪ್ರತಿ । “ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯ:”  
ಇತ್ಯಾದೀರिति भावः । उभयेति ॥ ‘एष परम आनन्दः’ ‘यो वै भूमा तत्सुखम्’  
इत्यादौ भगवतोऽपि परमसुखरूपत्वात्तत्र सुखशब्ददृष्टेरिति भावः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ‘ತಂ ಪ್ರತಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಜ್ಞಾನಿ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ’ ‘ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ನಾನು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನು, ನನಗೆ ಅವರು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯರು’ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸುಖದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು: ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ಉಭಯಸಾಧಾರಣಃ’ ಎಂದಿದೆ ‘ಎಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ’ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನೂ ಕೂಡ ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸುಖಶಬ್ದವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - एतेन टीकायां “सुखशब्दवृत्त्या” इत्येतत्सुखशब्दवृत्त्या चेति  
चशब्दानुषङ्गेण पक्षान्तरतया योज्यमित्युक्तं भवति ।

ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತಾ’ ಎಂಬುದನ್ನು ‘ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತಾ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅನುಷಂಗದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ವಿಕಲ್ಪ’ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಸುಖಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮತ್ತು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - नन्वानुकूल्येन गृह्यमाणत्वस्य समभिव्याहृतसुखनिष्ठतया तस्य च  
द्वयसाधारण्येन लिङ्गस्य चोभयत्र प्रसिद्धिरयुक्ता । सुखशब्दस्याज्ञासुखेऽपि सत्त्वात् ।  
तस्येह पूर्वपक्ष्यनभिमतत्वात् । द्वयमात्रसाधारण्येन वक्तव्यत्वस्योक्तत्वादिति चेत् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಲಿಂಗವು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಉಭಯತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಖಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿನಲ್ಲಿಷ್ಟೇ ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ (೧-೩-೬)

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಯಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನ ಪ್ರಕರಣವಿಶೇಷಿತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಚ ಜ್ಞಾನೀಶ್ವರಮಾತ್ರಸಮ್ಬಂಧಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವತ್ರಾಕರಣತ್ವವದಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಪತ್ತೇ: ।

**ಉತ್ತರ -** ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸ ಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಸುಖವು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕರಣ ವಿಶೇಷಿತವಾದ ಸುಖವು ದ್ವಯಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಸುಖ ಇವೆರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕರಣವು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಬ್ಬರನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಯಿತೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** केचित्तु सुखशब्देन पारम्यविशेषितसुखपरेणानेवरूपाज्ञसुखानभिधायिना द्वयमात्रसाधारण्यम् । अत एव “परमं सुखमिति समभिव्याहृतसुखशब्दश्च” इत्युक्तमित्याहु: ।

ಕೆಲವರು ಸುಖಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪರಮತ್ವವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಪರಮಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪರಮಸುಖತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಸುಖಶಬ್ದ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಪರಮಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अनन्तरेति ॥ पूर्वत्र “तस्मिन् यदन्तः” इति तच्छब्दस्य सन्निहितत्यागेन व्यवहितपरत्वायोगवदिहापि सन्निहितज्ञानिसुखत्यागेनव्यवहितेश्वर-परत्वायोग इति पूर्वन्यायेन वा “एष आत्मा” इत्येतच्छब्दस्य प्रकृतज्योतिःपरत्वेऽपि विधेयात्मापेक्षया पुल्लिङ्गत्वेऽपीह तदेतच्छब्दयोर्मध्य एकस्योद्देशकत्वावश्यम्भावेन द्वयोर्नपुंसकत्वायोगादिति पूर्ववैषम्येण वेत्यग्रे स्पष्टमिति भावः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು

ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಈಶ್ವರಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಏಷ ಆತ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಶೈತ್ಯಂಹಿ ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ‘ಏತತ್’ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮ’ ಮತ್ತು ‘ತಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ‘ತತ್’ ‘ಏತತ್’ ಎಂಬೆರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸರ್ವನಾಮ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖಶಬ್ದವು, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ‘ತತ್’ ‘ಏತತ್’ ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಎರಡೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೀಕರಿಸಬೇಕು ? ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಎರಡನ್ನೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಮುಂದೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** तथा चापवादिकी वा प्रत्युदाहरणरूपा वेत्यर्थः । “अदृश्यत्वादयः” इति भाष्यादि तु फलपरमिति भावः ।

ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮೀರಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳು ಫಲಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेन यदुक्तं कल्पतरौ “पूर्वमेतं त्वेव त इत्येतच्छब्दस्य प्रकृतार्थत्वाद्दहरस्य जीवता निरासि” इति । तदसाधु । तत्रेत्यादौ प्रकृतार्थत्वानियमादिति शङ्कानिरासात्सङ्गतिरिति तदयुक्तमिति सूचितम् ।

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಕಲ್ಪತರುಎನಲ್ಲಿ 'ಪೂರ್ವಮೇತಂ ತ್ವೇವ ತ ಇತ್ಯೇತಚ್ಚಬ್ಧಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥತ್ವಾದ್ ದಹರಸ್ಯ ಜೀವತಾ ನಿರಾಸಿ' ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಏತಂ ತ್ವೇವ ತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದಹರನನ್ನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುತ್ತವೆಂದೇನಿಲ್ಲ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏತಮ್ ತ್ವೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನೂ ಕೂಡ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಗತಿಯು ತಪ್ಪೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತನ್ಮತೇ "ತस्मिन् यदन्तः" इत्यत्र पूर्ववाक्य एव "ब्रह्मपुरे जीवदेहे" इत्यर्थोऽप्युक्त्याऽप्रकृतस्यापि ब्रह्मणो "यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्" इत्यत्र यच्छब्दार्थत्वस्य तस्मिन्नित्यस्य समीपप्रकृतದಹರಾಕಾಶಪರತ್ವಾನಿಯಮಸ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರೇಣೈತच्छङ್ಕಾयाः प्रागेव निरसनीयत्वेन पुनरिह तथा शङ्कोत्थानायोगादिति ।

ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಅವರು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜೀವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಜೀವನ ದೇಹವಷ್ಟೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತನಾಗದೇ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೇ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀವು ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲೇ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯೇ ಉದ್ಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಡುರಂಗಿಕೇಶವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

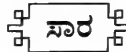
ಗುರುರಾಜೇಯಮ್ (ಭಾವದೀಪ)

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ॐ अनुकृतेस्तस्य च ॐ ॥ ननु टीकाभाष्यविरोधः ।

भाष्येऽनिर्देश्यसुखरूपलिङ्गसमन्वयस्य प्रतिपाद्यत्वाभ्युपगमात् । टीकायां ज्ञानार्थ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವರೂಪಲಿಂಗಸಮನ್ವಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । किं चानुकूल्येन गृह्यमाणत्वं नाम ज्ञानार्थं प्रार्थितत्वमिति नोपपद्यते । कोशाद्यभावेन तत्र रूढेरभावेन योगस्याप्यसम्भवादित्यतो भाष्यटीकयोर्विरोधप्रदर्शनपूर्वकं टीकोक्तं ज्ञानार्थं प्रार्थितत्वरूपत्वमानुकूल्येन गृह्यमाणत्वस्योपपादयति - अत्रेति ॥ सुखशब्द-  
प्रवृत्त्या साधारण्यमुक्तमिति नाभिप्रायः । किं त्वानुकूल्यस्य साक्षादेवोभयत्र-  
प्रसिद्धत्वसम्भवेऽपि सुखशब्दप्रवृत्त्याऽपि साधारण्यस्य सत्त्वादित्यभिप्रायेण  
सर्वेषामपि स्वसुखस्यैवानुकूल्येन गृह्यमाणत्वेन परमात्मनश्च सुखत्वाभावेन कथं  
तस्याನುಕूल्येन गृह्यमाणत्वमित्यतस्तदुಪपादयति - अत्र चेति ॥ तत्प्रार्थनस्येति ॥  
ज्ञानार्ಥಿप्रार्ಥनस्येत्यर्थः । टीकोक्तं सुखशब्दप्रवृत्त्या साधारण्यमप्याह - परमं  
सुखमिति । पूर्वाधिकरणन्यायेनेति ॥ तस्मिन् यदन्तरिति तच्छब्देन  
सन्निहितदहरस्यैव परामर्शः । नतु व्यवहितपುण्डरीकस्येति पूर्वाधिकरणन्यायेನಿವ  
ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿ ತದೇತದಿತ್ಯತ್ರ ಸನ್ನಿಹಿತಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವ ಪರಾಮರ್ಶಃ । ನತು ವ್ಯವಹಿತಪ್ರಕೃತೇಶ್ವರಸ್ಯೇತಿ  
ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವೈಷಮ್ಯೇಣ ವೇತಿ ॥ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇ  
ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನ “एषः” इत्येतच्छब्देन परामर्शसम्भवेऽपि  
ಪ್ರಕೃತೇ ತದೇತಶ್ಚಬ್ದಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಏಕಸ್ಯೋದೇಶ್ಯತ್ವಾವಶ್ಯಮ್ಭಾವೇನ ದ್ವಯೋರ್ನುಪಸಂಕಲಿಂಗತ್ವಾಭ್ಯಾಸೇನ  
ವಿಧೇಯಸುಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ ನುಪಸಂಕಲಿಂಗತ್ವಾಭ್ಯಾಸೇನೇತಿ ವೈಷಮ್ಯೇಣೇತ್ಯರ್ಥಃ ।



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ‘ಅನುಗ್ರಹ’ ಎಂದರೆ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎಂದರೆ ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ’ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಮಾಡುವಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ’ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಮಗನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಲಿ? ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ? ಇಲ್ಲವೋ ? ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಗನ ಆಗಮನವೇ ತಂದೆಗೆ ಮುಖ್ಯಗುರಿಯಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಅವನನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆಯೇ ಮುಖ್ಯಗುರಿ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವೀಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಅವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಿಷಯನಾದವನು ಅವನ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಹೀಗೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದರಂತೆ ತಮ್ಮ ಸುಖವೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಜನರ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪವಾದಿಕೇ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು.



ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ” ಇತಿ ಕಾಠಕೋಕ್ತಮಾನುಕ್ಯಲ್ಪೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚಿಂತಾ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಕಾಠಕೋಪನಿಷನ್ನಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ತದಯಂ “ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ” ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತಚ್ಚಬ್ದಾದಿಕಂ ಕಿಂ ಸನ್ನಿಹಿತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಂ ಕಿಂ ವಾ ವ್ಯವಹಿತೇಶ್ವರಪರಮಿತಿ ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆಯೋ? ಅಥವಾ ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆಯೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

ತದर्थं सन्निहितपरत्वे “तमेव भान्तमनुभाति” इत्यनुकृतिप्रतिपादकमुत्तरवाक्यं न विरुध्यत उत विरुध्यत इति ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅನುಕೃತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಅಥವಾ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

तदर्थं तत्स्थस्तमेवेति तच्छब्दः किं पुष्टिज्ञानुसाराद्यवहितप्रकृतेश्वरपरः किं वा प्रातिपदिकानुसारात्सन्निहितप्रकृतानुकूलगृहमाणपर इति ।

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ, 'ತಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಕೃಂತಲೂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಬೇಕೋ?

यथायस्तदाऽनुकृतेरानुकूल्येन गृहमाणनिष्ठत्वाभावेन ब्रह्मपक्षे साधकाभावात् “तदेतत्” इति तच्छब्दादेः सन्निहितज्ञानिसुखपरत्वत्यागे कारणाभावेन ज्ञानिसुखपक्षे साधकसद्भावाच्चानुकूल्येन गृहमाणं ज्ञानिसुखमेव ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ - ಈ ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅನುಕೃತಿಯು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರದ ಕಾರಣ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಾಗ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು, ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

यदि तु द्वितीयस्तदाऽनुकृतेरानुकूल्येन गृहमाणनिष्ठत्वेन ब्रह्मपक्षे साधकसद्भावात्तेनैव कारणेन “तदेतत्” इति तच्छब्दादेः सन्निहितज्ञानिसुखपरत्वा-

भावेन ज्ञानिसुखपक्षे साधकाभावाच्चानुकूल्येन गृह्यमाणं ब्रह्मैव ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆವಾಗ ಅನುಕೃತಿಗೆ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಷ್ಪತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗದು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः -

विषयसंशयटीकां व्यनक्ति - अत्रेति ॥ “हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्मसनातनम्” इत्युपक्रम्य

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಹಂತ ತ ಇದಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಸನಾತನಮ್' ಏಲೈ ! ನಚಿಕೇತನೇ, ನಿನಗೆ ನಾನು ಅತ್ಯಂತ ಗೋಪ್ಯವಾದ ಸನಾತನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಕಾಶಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः -

“एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥

नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानाम् एको बहूनां यो विदधाति कामान् ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां शान्तिश्शाश्वती नेतरेषाम् ।

‘ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ ।

ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್”

ಎಲ್ಲವನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಕಲ ಜೀವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಯಾವಾತನು ಅನೇಕ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಇರಲು ತನ್ನ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನೇ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಭಗವಂತನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕಾಣುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್ ಏಕೋ ಬಹೂನಾಂ ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್ |  
ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್’

ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮನಿತ್ಯನಾಗಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನರಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮಚೇತನನಾಗಿರುವ, ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಯಾವಾತನು ಆಯಾ ಭಕ್ತರ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಭಗವಂತನನ್ನು ಯಾವ ಧೀರರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಮುಂದುವರೆದಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ |

ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ |

ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿಬ್ರುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ |

ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ” ಇತಿ

**ಪञ्चಮಖण्डಗತವಾಕ್ಯಸ್ಯಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ವಿಷಯ ಇತ್ಯರ್ಥ: ||**

‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ | ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ‘ಗೃಹ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ‘ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗೆಯೇ ಇದೆಯೆಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೇ ನಾನಾದರೂ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದೇನು? ಎಂದು ಯಮದೇವರ ಮಾತು. ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಎಂಬ ನಚಿಕೇತನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಮದೇವರ ಉತ್ತರ.

‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿಬ್ರುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ |

ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’

ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಮಿಂಚುಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು? ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದಲೇ, ಸೂರ್ಯ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವು ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಪ್ರಕಾಶ: - ಕಾಠಕೇತಿ || ಅನ್ಯಗತಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಿಷಯ ಇತ್ಯೇತನ್ನಿರಸಿಷ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವ: ||  
ತच्छಬ್ದಾದಿಕಮಿತಿ || ಆದಿಪದೇನೈತच्छಬ್ದಸ್ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಪರಮಸುಖಪದಂ ಚ ಗೃಹ್ಯತೇ |

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಕಾಠಕಸ್ಥಮ್' ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಲ್ಲವೆಂದು ಮುಂದೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ತಚ್ಚಬ್ದಾದಿಕಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅದಿಪದದಿಂದ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ 'ಪರಮಸುಖ' ಪದವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್" ಇತ್ಯತ್ರ ತच्छಬ್ದಸ್ಯ "ತದೇತತ್" ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಪರಾಮರ್ಶಕತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಮೇವ ಕಿಂ ಪರ್ಮಿತಿ ಚಿಂತಿತಮ್ | ತಥಾ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತಿ "ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ತच्छಬ್ದೇನ" ಇತ್ಯಾದಿ |

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡದೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಮಿತಿ ತಚ್ಚಬ್ದೇನ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತ: "ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ತेषಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಗ್ರಹಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮ:" ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾವಿರೋಧ-  
ಶಙ್ಕಾನವಕಾಶ: |

ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' 'ಇತಿ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತ್ಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಗ್ರಹಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮ:' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ವಿರೋಧಾಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಾಕ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಸನ್ನಿಹಿತೇತಿ || ತेषಾಂ ಸುಖಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೇನೇತರ್ಥ: | ವ್ಯವಹಿತೇತಿ || ಏಕೋ ವಶೀತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇಶ್ವರೇತರ್ಥ: | ಯದ್ವಪ್ಯತ್ರ "ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾತ್ "ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್" ಇತಿಶ್ವರವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪರತ್ವಾದೀಶ್ವರಸ್ಸನ್ನಿಹಿತ: | ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಿತಮ್ |

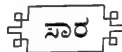
ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಸನ್ನಿಹಿತ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಎಂದರ್ಥ. 'ವ್ಯವಹಿತ' ಎಂದರೆ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನೆಂದರ್ಥ.

ವಸ್ತುತಃ ಇಲ್ಲಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಭಗವತ್ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅನಂತರವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುವವು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ತಥಾಪಿ "ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್" ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಪಿ ಪರಸ್ಮಿನ್ "ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ" ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತೇನ ಜ್ಞಾನಫಲೇನ ಶಾಂತಿಶಬ್ದಾರ್ಥೇನ ಸುಖೇನ "ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್" ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಸ್ಯ ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ್ಯಮಿಪ್ರಾಯಾ-  
ದೇವಮುಕ್ತಮ್ । ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಚೈತದ್ವದ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ।

ಆದರೂ ಸಹ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಫಲವೆನಿಸಿದ ಶಾಂತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಸುಖದಿಂದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ವ್ಯವಹಿತ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವೇ ಸನ್ನಿಹಿತ ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್ -** ಅನುಕೃತಿತಿ ॥ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ಭಗವತ್ಕೃತ್ಯನುಸಾರಿಕೃತಿಮತ್ವ-  
ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ "ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ" ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನುಭಾನಪ್ರತಿಪಾದಕಮಿತಿ  
ವಕ್ತವ್ಯೇಽನುಕೃತಿತಿ ವಚನಂ ತು ಶ್ರುತೌ ಭಾನಸ್ಯ ಕೃತಿಮಾತ್ರೋಪಲಕ್ಷಣತಯಾ ತಮೇವ  
ಕುರ್ವಂತಮನುಕರೋತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಸೂತ್ರೇಽನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಸೌತ್ರಹೇತ್ವನುಬಾದಯೇತಿ  
ಧ್ಯೇಯಮ್ । ತತ್ಸತ್ಯಃ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಯಃ । ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿತ್ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಕಾಶಯತ್ವ-  
ರೂಪಲಿಂಗಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯಸ್ಯಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಪುನಃಪುನಃಸಾಧಾರಣ್ಯಾದ್ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ  
ಯುಕ್ತಿಸೂಚನಾಯ ಸೂತ್ರೋಪಾಂತಪುಂಞಿಜ್ಞೋಪೇತಂ ತಮಿತ್ಯೇತದೇವ ಗೃಹೀತಮ್ । ವ್ಯವಹಿತೇತಿ ॥ ಏಕೋ  
ವಶೀತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸನ್ನಿಹಿತೇತಿ ॥ ಕಥಂ ನು ತದಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಸಾಧಕಸದ್ಭಾವಾದಿತಿ । ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವರೂಪೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ದ್ವಿತೀಯ ಇತಿ ॥ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ  
ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।



ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ - ಈ ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅನುಕೃತಿಯು ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವೂ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಕೂಡ ಬಾರದ ಕಾರಣ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು, ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ - ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆವಾಗ ಅನುಕೃತಿಗೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಷ್ಪತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ -

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

पूर्वपक्षस्तु । इदमानुकूल्येन गृह्यमाणं ज्ञानिसुखमेव । नतु ब्रह्म । तद्विज्ञानीयामिति तच्छब्देन “तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यं परमं सुखम्” इति प्रकृतसुखपरामर्शात् ।

ಅನುವಾದ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್‌ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಾದ್ದರಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

नच “हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनम्” इति ब्रह्मप्रकरणादनिर्देश्य-  
त्वलिङ्गाच्च तत्सुखं ब्रह्मेति वाच्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಹಂತ ತ ಇದಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಾತನಮ್' 'ಏಲೈ ! ನಚಿಕೇತನೇ, ಗುಹ್ಯವಾದ ಸನಾತನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬ ಯಮದೇವರ ಮಾತಿನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವೆಂದು

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು, ಅನಿದೇಶ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕರಣಾಲ್ಲಿಕ್ಷಾಚ "ತದೇತತ್" ಇತಿ ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತೇರ್ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ।**

ಉತ್ತರ - ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೇವೆ.

तस्य च "एकं रूपं बहुधा यः करोति । तमात्मस्य येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम्" इति प्रकृतज्ञानिसुखपरत्वात् ।

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು 'ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ । ತಮಾತ್ಮಸ್ಯ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ.

**नच तत्रेश्वरोऽपि प्रकृत इति वाच्यम् ।**

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ?

तस्य पुल्लिङ्गेन प्रकृततया तत्परत्वे तदेतच्छब्दयोः पुल्लिङ्गतापातात् ।

ಉತ್ತರ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

पूर्वाधिकरणे "तस्मिन् यदन्तः" इत्यत्र तच्छब्दस्य सन्निहिताकाशत्यागेन पुण्डरीकपरत्वायोगवदिहापि सन्निहितज्ञानिसुखत्यागेन व्यवहितेश्वरपरत्वायोगाच्च ।

ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ನೀವು ಸಾಧಿಸಿದಿರಿ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

तेषां सुखमिति सुखशब्देन प्रकृतज्ञानिसुखस्यैव “परमं सुखम्” इत्यनेन प्रत्यभिज्ञानाच्च ।

ಮತ್ತು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः -

पूर्वपक्षटीकायां यथा भाष्यं “तद्विजानीयाम्” इति तच्छब्दस्य प्रकृतसुख-  
परत्वमनुत्तवा “तदेतत्” इति वाक्यस्य प्रकृतज्ञानिसुखपरत्वसमर्थनात् “तदेतत्”  
इत्यादिवक्ष्यमाणन्यायविवरणरीत्या “तद्विजानीयाम्” इति तच्छब्दस्य  
प्रकृतसुखपरत्वोक्तिपूर्वं तां विवृणोति - इदमित्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಮಾತು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ 'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತತ್ವವು ಎಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಿಟ್ಟ ಕೇಚಿತ್ಕಾರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಪರಮಸುಖತ್ವವನ್ನೇ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಲಿಂಗವೆಂದು ಅವರು ಹೇಳುವುದರಿಂದ 'ತದೇತದಿತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः - आद्यचिन्ताहेतुव्यक्तिपूर्वं द्वितीयचिन्तां प्रपञ्चयन् “नच  
सुखश्रुतिर्विष्णावपि सावकाशः” इत्यादि टीकां सोपपत्तिकं व्यनक्ति - नचेति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ತದರ್ಥ ಚಿಂತೆಗಳ ನಡುವೆ ಮೊದಲನೆಯ ಚಿಂತೆಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈಗ ಎರಡನೆಯ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ನಚ ಸುಖಶ್ರುತಿರ್ವಿಷ್ಣುವಪಿ ಸಾವಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾಗಿ 'ನಚ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ತೇ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿತಿ ನಚಿಕೇತಸಃ ಪ್ರತಿ ಯಮಾಕೃತ್ಯಮ್ । ಯಥಾಽತ್ತೇತ್ಯತ್ರ "ನೈವೇಹ ಕಿಂಚಿದನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್" ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾತ್ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವಲಿಂಗಾಽದಿತೀರ್ಣ ತದ್ವದಿತಿ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಜಾತ್ಯೇಕವಚನಮ್ । ಶ್ರುತೀರಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ತೇ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ' ಎಂಬುದು ನಚಿಕೇತನನ್ನು ಕುರಿತು ಯಮದೇವರು ಹೇಳುವ ಮಾತು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಅತ್ಯಾಚಾರಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನೈವೇಹ ಕಿಂಚಿದನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಹಾಗೂ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವೆಂಬಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಚನವು ಜಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಶಬ್ದಾದೇವೇತ್ಯತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಜಾತ್ಯಾ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಸ್ತು ಶ್ರುತಿರೀಶ್ವರಪರೇತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ॥ ಸರ್ವನಾಗ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಏಕಂ ರೂಪಮಿತ್ಯಾಘಂಶೋಕ್ತಿಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವಶಾಕ್ಲೋತ್ಯಾನಾಯ

'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳು ಈಶ್ವರಪರವೇಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂದರೆ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳು ಎಂದರ್ಥ. 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದಾದಲ್ಲಿ, 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಪಾದವನ್ನಷ್ಟೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಏಕಂ ರೂಪಮ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಪಾದಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ. ಮುಂದೆ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಎಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಏತೇನ "ತದೇತತ್" ಇತ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವೇಽಪಿ ತದ್ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮಪರಾಮೃಶಯ "ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್" ಇತಿ ತಚ್ಚಛಬ್ದಃ ಪ್ರಾಕರಣಿಕಬ್ರಹ್ಮಪರ ಏವ ಕಿಂ ನ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೋಽಂ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ದುರ್ಬಲಾತ್ಪ್ರಕರಣಾತ್ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತೇಸ್ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವ-  
ಸ್ವಾರಸ್ಯಭಜ್ಞಾಭಿಪ್ರಾಯಾದಿತಿ ।

‘ಜ್ಞಾನಸುಖಪರತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಅವಾಂತರ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವು ಜ್ಞಾನಸುಖ ಪರವಾಗಲಿ; ಆದರೆ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ’ ಎಂಬ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಕರಣದ ಬಲದಿಂದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ದುರ್ಬಲವಾದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಕೇವಲ ಪ್ರಕರಣದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಚ್ಛಾದನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ, ಪೂರ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸುಖಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನು ಶ್ರುತಿರ್ವಿವೇಕತಸ್ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತಿಸಾವಕಾಶತ್ವಶಾಕ್ಲಾನಿರಾಸಪರಾಂ “ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಭಗವತೋಽಪಿ”  
ಇತ್ಯಾದಿರೀಕಾಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ನಚ ತತ್ರೇತಿ ॥

‘ತತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಸಾವಕಾಶವಾದಾಗ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಪ್ರಕರಣಗಳ ಬಲದಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅದಿತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಸುಖಪರವಾದ ‘ತದೇತತ್’ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಸರ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂತಹ ‘ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಭಗವತೋಽಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ‘ನಚ ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “ನಪುಂಸಕಸುಖಶಾಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ತದಿತ್ಯಾದಿಪರಾಮರ್ಶಾಭಿಪ್ರಾಯಾತ್” ಇತಿ  
टीकायां नपुंसकेत्युक्तिसूचितां पुल्लिङ्गत्वापातादिति युक्तिमुक्त्वा “सम्भवत्समीपे”  
इति वाक्योक्तयुक्तिमाह - पूर्वाधिकरण इति ॥

ಪರಮಾತ್ಮನು ನಪುಂಸಕವಾದ, ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಸುಖವು ನಪುಂಸಕವಾದ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ‘ನಪುಂಸಕಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ತದಿತ್ಯಾದಿಪರಾಮರ್ಶಾಯೋಗಾತ್’ ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ‘ನಪುಂಸಕ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸಂಭವತ್ ಸಮೀಪೇ’ ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ‘ಪೂರ್ವಾರ್ಥಪ್ರಕರಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

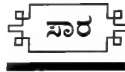
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ ದೂರಸ್ಥಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ನೀವೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುತ್ತೀರಿ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಏತೇನ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯೇನೇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ವಿವೃತಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ಇಶ್ವರೋಽಪಿ ನಿದ್ಯೋ ನಿದ್ಯಾನಾಮಿತಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಚಿಂತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಸ್ತಾವೇ । ಟೀಕಾಸ್ಥಸುಖಪದಸೂಚಿತಾಂ ಯುಕ್ತಿಮಾಹ - ತೇಷಾಮಿತಿ ॥

ಹೀಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ, ದೂರಸ್ಥವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, 'ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯೇನ' ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಈಶ್ವರನೂ ಸಹ 'ನಿದ್ಯೋ ನಿದ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಚಿಂತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು 'ತೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** ನ ಚ ತತ್ರೇತಿ ॥ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ । ತಮಿತ್ಯನೇನೇಶ್ವರಃ

ಪ್ರಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತದ್ವಿಪಪಾದಯತಿ - ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಇತಿ ॥ ತೇಷಾಂ ಸುಖಮಿತಿ ॥ ಯದಪ್ಯತ್ರ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ನೇತರೇಷಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನಿಸುಖಾಪೇಕ್ಷಯಾಪಿ ನಿದ್ಯೋ ನಿದ್ಯಾನಾಮಿತಿಶ್ವರಸ್ಯೇವ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವೇನ ಸನ್ನಿಹಿತ-ಸುಖಪರಾಮರ್ಶ ಇತ್ಯನುಪಪನ್ನಮ್ । ತಥಾಪಿ ನಿದ್ಯೋ ನಿದ್ಯಾನಾಮಿತ್ಯೇತದಪಿ ಪರಸ್ಮಿನ್ ತಮಾತ್ಮಸ್ಯ ಯಃಽನುಪಪನ್ನಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನಫಲೇನ ಶಾಂತಿಶಬ್ದಾರ್ಥೇನ ಸುಖೇನ ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾದಿತ್ಯತ್ರೈವ ತಾತ್ಪರ್ಯಾನ್ ದೋಷಃ ।



ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಸುಖವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸುಖವನ್ನು 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

////////////////////

● ● ● ● ●

'ತದೇತತ್' ಶ್ರುತಿಯು ಹತ್ತಿರದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪರ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಚ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇ ವಿಧೇಯಾತ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯೈತच्छब्दस्य पुल्लिङ्गतावदिहापि  
विधेयसुखापेक्षया नपुंसकलिङ्गत्वमिति युक्तम् ।

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದ ಬಲದಿಂದ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

तदेतच्छब्दयोर्मध्य एकस्योद्देशकत्वावश्यम्भावेन द्वयोर्नपुंसकलिङ्गत्वायोगात् ।

ಉತ್ತರ - 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳ ನಡುವೆ ಎಂದರೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯ-ವಿಧೇಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಧೇಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಒಂದೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

अत एव टीकायां 'तदित्यादि' इत्यादिशब्दः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತದಿತ್ಯಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆದಿ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

यदनिर्देश्यं परमं सुखं तदेतत्परमात्मनो रूपमिति नपुंसकलिङ्गनिर्वाहि च रूपशब्दाध्याहारः स्यात् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ತದೇತತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ರೂಪಮ್’ ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಸುಖವಿದೆಯೋ ಅದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆವಾಗ ರೂಪಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ‘ತತ್’ ಮತ್ತು ‘ಏತತ್’ ಎಂಬೆರಡು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೋಷವಿದೆ. ಏನನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡದೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಇದು ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ.

अध्याहारेण लिङ्गनिर्वाहि च “प्रास्मा अग्रिम्” इत्यत्र पशुशब्दाध्याहारेणास्मै-  
शब्दस्य पुलिङ्गनिर्वाहान् मेधीपरत्वं स्यात् । तच्च नेत्युक्तं नवमे ।

ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪ್ರಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ರಿಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಪಶು’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ‘ಅಸ್ಮೈ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಹೆಣ್ಣು ಪಶುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣುಪಶುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ನವಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

न चानुकृत्यादिहेतुभिरानुकूल्येन गृह्यमाणस्य ब्रह्मता ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪರಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೇತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಅನುಕೃತಿವಾಕ್ಯಸ್ಥಸ್ಯ ತಮೇವೇತಿ ತಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಪುಂಙ್ಗಿತವೇನೇಶ್ವರಪರತಯಾಽಽನುಕೂಲ್ಯೇನ  
ಗೃಹ್ಮಣಾಣಪರತ್ವಾಭಾವಾತ್ ।

ಉತ್ತರ - ಅನುಕೃತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ತಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಪರಮಾಗಿದೆಯಂದೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ತನ್ನಾತ್ಮದಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲಿ ಆದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ತದೇತದಭಿಪ್ರೇತ್ಯೋಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ "ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ । ತेषಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಃ" ಇತಿ । ಭಾಷ್ಯೇ ಚ "ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪ" ಇತಿ ।

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ । ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಹ 'ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಸ್ಮಾತ್ತದೇತದಿತ್ಯಾದೌ ತತ್ಪದಂ ಸನ್ನಿಹಿತಪರಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನುರೋಧಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಭೂತ-  
ಲಿಂಗಾನುಸಾರಾತ್ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಸುಖಪದಾನುಸಾರಾಚ್ಚ ಸನ್ನಿಹಿತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಮಿತಿ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ  
ಗೃಹ್ಮಣಾಣತ್ವಮಪಿ ತಸ್ಯೇವೇತಿ ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದಂತೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತಹ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸುಖಪದದ ಅನುಸಾರಿಯೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದೃಢವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: -

टीकायां “तदित्यादिपरामर्शायोगात्” इत्यादिपदोक्तिस्वारस्यं शङ्कापूर्वं व्यनक्ति - नच पूर्वैति ॥

ವಿವರಣೆ - ಈ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈಗ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ತದಿತ್ಯಾದಿಪರಾಮರ್ಶಾಯೋಗಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ ಪೂರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाश: - एतेन पूर्ववैषम्येण वेति प्रागुक्तं विवृतं बोध्यम् । सिद्धान्त्यभिमत-  
लिङ्गनिर्वाहमाशङ्क्य निराह - यदिति ॥

‘ನಚ ಪೂರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಲಿಂಗದ ನಿರ್ವಾಹವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाश: - प्रास्मा अग्रिमिति ॥ विवृतमधिकरणशरीरमाकाशाधिकरणे । तथा च यदि रूपशब्दाध्याहारेण नपुंसकलिङ्गनिर्वाहस्तदा “प्रास्मा अग्रिं भरत” इति वाक्ये पशुशब्दाध्याहारेण प्रास्मै पशव इति मेष्यामपि लिङ्गनिर्वाहसम्भवेनाध्याहार-  
निरासपराधानेष्ट्यधिकरणसिद्धान्तहानि: स्यादित्यर्थ: ।

‘ಪ್ರಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ರಿಮ್’ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಿಚಾರವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಕೃತ ಒಂದು ವೇಳೆ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ‘ಪ್ರಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಂ ಭರತ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪಶುಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ‘ಪಾಸ್ಮೈಪಶವಃ’ ಎಂದು ಹೆಣ್ಣುಪಶುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಪಶುವೂ ಕೂಡ ದ್ರವ್ಯವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಈ ಆಧಾನೇಷ್ಟ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿ ಹೆಣ್ಣು ಪಶುವನ್ನು ದ್ರವ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು.

प्रकाश: - निरवकाशलिङ्गबलेन श्रुतेस्सनिहितपरत्वत्यागो युक्त इत्याशङ्का-  
निरासाय द्वितीयचिन्ताहेतुत्वं व्यञ्जयंस्तृतीयचिन्तां सिद्धान्तहेत्वाशङ्कासमाधानाभ्यां  
विशदयति - नचेति ॥



ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವಿಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ, ಎರಡನೆಯ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ, ಮೂರನೇ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವಿನ ಆಶಂಕಾ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ईश्वरपरतयेति ॥ अत एव सिद्धान्तटीकायां “नच मन्तव्यम्” इत्यादिनैतदाशङ्कच समाधीयत इति भावः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಈಶ್ವರಪರತಯಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ತಮೇವ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಚ ಮಂತವ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಆಶಂಕೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तमेवेति तच्छब्दस्येश्वरपरत्वे तत्र तस्येति तच्छब्दयोरपि तथात्वमिति भावेन तमेवेति तच्छब्दस्येश्वरपरतयेत्युक्तम् । भाष्यविवरणपराऽपि टीका न्यायविवरणपराऽपीति भावेनाह - तदेतदिति ॥

'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದರೆ, 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ತಮೇವ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಂತಹ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ನ್ಯಾಯವಿವರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - भाष्ये चेति ॥ सिद्धान्तीयभाष्य इत्यर्थः । तथा च तत्प्रतिभटपूर्वपक्षे ज्ञानिसुखमेवानिर्देश्यसुखमिति वक्तव्यमिति भावः ।

'ಭಾಷ್ಯೇ ಚ' ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುವಿಸ್ತರೂಪನಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುವಿರೂಪ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

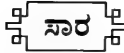
**ಪ್ರಕಾಶ:** - अतो ज्ञानिसुखस्यैवेत्याद्युपसंहारटीकां व्यनक्ति - तस्मादिति ॥ बाधकाभावादित्यर्थः । एतेन चिन्तास्थपूर्वपक्षकोटीनां हेतुहेतुमद्भावोप्युपसंहारेण विवृतः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವಿವೇ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಗವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಉಪಸಂಹಾರ ಟೀಕೆಯನ್ನು 'ತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಇದರಿಂದ ಸಂಶಯಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಹೇತುಹೇತುಮದ್ಭಾವದ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಗುರुरಾಜೀಯಮ್ - ವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಸಾಮ್ಯಂ ಶಾಕ್ತೇ - ನಚೇತಿ || ನ  
 ಚಾನುಕೃತ್ಯಾದಿಹೇತುಭಿರೀತಿ || ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶನಿಯಾಮಕತ್ವಮನುಕೃತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಆದಿಪದೇನ  
 ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಸೂರ್ಯಾಽಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಯೋಗ್ರಹಃ | ಸನ್ನಿಹಿತಪರಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನುರೋಧಾತ್  
 ತದೇತದಿತ್ಯಾದೌ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತತ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನುರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೇತಿ ||  
 ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಭೂತನಪುಂಸಕಲಿಜ್ಞಾನುಸಾರಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |



ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಚಕ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾಗಬಹುದು. ಹೊರತು, ಎರಡೂ ಅಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡದೇ ನೇರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-  
 ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಪರಮಾತ್ಮಪರವಾಗಿದ್ದರೂ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದೃಢವಾಯಿತು.

////////////////////

• • • • •

ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು । ಉಪಸಂಹಾರೇ “ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್” ಇತಿ ಸೂರ್ಯ-  
ಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಂ “ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್” ಇತಿ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶಾಹೇತುತ್ವಂ “ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ  
ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ” ಇತಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ ಚೋಕ್ತಮ್ । ತಾನಿ ಚ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ-  
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿभिರ್ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ।

ಅನುವಾದ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾಶಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಂಚಮಖಂಡದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ‘ನ ತತ್ರ  
ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ  
ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಬೆಳಗುವಂತಹ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.  
ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣ  
ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ  
ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತಸ್ಯ  
ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ  
ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು  
ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ’, ‘ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಾದಿ ಹೇತುತ್ವ’,  
‘ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ  
ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

“ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಸನ್ನಿಹಿತ-  
ವಾಕ್ಯಪ್ರಕೃತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಮೇವೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ।

ಇದರಿಂದ ಏನಾಯಿತು ? ಎಂದರೆ, ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತು  
‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ  
ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ  
ಆನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನನು ययपि “नित्यो नित्यानाम्” इत्यादिकमीश्वरवाक्यं “न तत्र सूर्यो भाति” इत्यस्य व्यवहितम् । “कथं नु तद्विजानीयाम्” इत्यादिकं तु सन्निहितम् । तथापि “तमेव भान्तम्” इत्यत्र तमिति शब्दस्तावत्पुल्लिङ्गत्वात्प्रकृतेश्वरपर एवेति तदेकार्थत्वाय “न तत्र सूर्यः तस्य भासा” इत्यादिकमपि तत्परमेवेति सूर्यादिप्रकाशहेतुत्वादिकं नानुकूल्येन गृह्यमाणगतमिति चेन्न ।

ಆಕ್ಷೇಪ - ವಸ್ತುತಃ ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಈಶ್ವರ ವಾಕ್ಯವು ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ, ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಈ ‘ತಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈಶ್ವರ ಪರವಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವಾದಿಗಳು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೀರಿ?

“किमु भाति न भाति वा” इत्यत्रोक्तस्य दुर्ज्ञेयस्यैव “न तत्र सूर्यो भाति” इत्यत्र प्रत्यभिज्ञानात् ।

ಸಮಾಧಾನ - ‘ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಯಾವುದೇ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಾರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ದುರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ದುರ್ಜ್ಞೇಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

गुणभूतप्रत्ययार्थलिङ्गानुग्रहाय प्रधानभूतानां तत्र तमेव तस्येत्यनेकेषां प्रातिपदिकानां स्वतः प्राप्तसन्निहितपरत्वत्यागायोगाच्च ।

ಮತ್ತು ಗೌಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ‘ತತ್ರ’, ‘ತಮೇವ’, ‘ತಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರತಿಪಾದಿಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರತ್ವವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

पाशमन्त्रादौ हि प्रातिपदिकानुसारेण प्रत्ययास्वारस्यमाश्रितम् ।

ಅನುಕ್ರಮದಿಗುಣ (೧-೨-೬)

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ ಪಾಶಮಂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಥಾ “ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವೀಂಷ್ಯಭಿಘಾರಯೇತ್” ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಯಾಜಶೇಷಪ್ರಾತಿಪದಿಕ-  
ಸ್ವಾರಸ್ಯಾಯ ತೃತೀಯಾವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥಾ ಸ್ವೀಕೃತಾ । ನತು ತೃತೀಯಾನುಸಾರೇಣ  
ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾ ।

ಅದರಂತೆ ‘ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವೀಂಷ್ಯಭಿಘಾರಯೇತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಜಶೇಷ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತು, ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ.

एवञ्च -

प्रयाजशेषेणेतिवत् प्रकृत्यर्थानुसारतः ।

प्रत्ययस्य स्वरसताभङ्ग एवात्र युज्यते ॥ १ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ -

प्रयाजशेषೇणೇतिवत् प्रकृत्यರ್ಥानुसारतः ।

प्रत्ययस्य स्वरसताभङ्ग एवात्र युज्यते ॥१॥

‘ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯಾರ್ಥ ಹೇಳಿದಿರುವುದೇ ಸರಿ.

उपपत्स्येते च सिद्धान्तरीत्या “तदेतत्” इत्यादेः “कथं नु तत्”  
इत्यादेशेभिरूपैकार्थपरत्वे तमित्यस्य पुल्लिङ्गत्वसन्निहितपरत्वे ।

ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ‘ತದೇತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಪದವು ಈಶ್ವರ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೂ ‘ತಮ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವವು ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವವೆರಡು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ चेति सूत्रोपात्तश्रौतोपसंहारस्यलिङ्गैश्ಶ್ರौतोಪಸंहಾರಸ್ಥಾನोक्त  
तच्छब्दप्रातिपदिकस्वारस्यानुरोधेन चानुकूल्येन गृह्यमाणो विष्णुरेवेति तदेतदिति  
सर्वनाम्नो व्यवहितेश्वरपरत्वं न्याय्यमिति भावेन सिद्धान्तटीकां विवृण्वन् “तमेव  
भान्तमनुभाति सर्वमिति वाक्यशेषे” इत्यादिटीकां तावद्विवृणोति - उपसंहार इति॥

ವಿವರಣೆ - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ  
ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಅನೇಕ  
'ತತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.  
ಆದ್ದರಿಂದ 'ತತ್' 'ಎತತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ  
ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು  
ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉಪಸಂಹಾರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - टीकायामाद्यसूत्रे यथाभाष्यं लिङ्गद्वयमात्रोपादानेऽपि द्वितीयसूत्रे  
“किञ्च न तत्र सूर्यो भाति” इत्याद्युक्ते: बोधसौकर्याय लिङ्गत्रयमप्येकत्रैवोक्तम् ।

ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವ, ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ  
ಎಂಬ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ  
ಮಾಡುವಾಗ ಎರಡೇ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಂದರೆ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ  
'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವವು, 'ತಸ್ಯಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್  
ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಅಪಿ  
ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂಚ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ  
ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳ  
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.<sup>೧</sup>

(೧) ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೆಂದು  
ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಈ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ  
ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ, ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿಯುವ ತನಕ  
ಯಾವುದೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ  
ಮಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಧೃಷ್ಟಾಂತಾನಪರೋಧಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಮಾತ್ರ ಈ  
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪವಾದವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿರिति ॥ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋರಸಮಿತ್', 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯ:', 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜ:' ಇತ್ಯಾದಿಭಿರೀತ್ಯರ್ಥ: । ಶ್ರುತೌ ತೇಜ: ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕಮ್ । ರಸಮಿತ್ ರಸಿಮಪ್ರೇರಕಮಿತಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವಯೋರುಕ್ತಯಾ ತಯೋಶ್ಶ್ರುತ್ಯಂತರೈ: ಸಿದ್ಧಿತ್ವೇಽಪಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿತ್ವಂ ಭಾಷ್ಯೇಽನುಕ್ತವಾದ್ಭಾಷ್ಯಮ್ ।

'ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿ:' ಎಂದರೆ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋರಸಮಿತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯ:', 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜ:' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತೇಜ:' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥ. 'ರಸಮಿತ್' ಎಂದರೆ ರಸಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳು ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೆಂದೆಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ-ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಸ್ಮೃತೌ "ಮಾಮಕಮ್" ಇತ್ಯಸ್ಯ ಮದಧಿನಂ ಮದೀಯಂ ಚೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನ ಲಿಙ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಿಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮತ್ವಂ, "ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ" ಇತ್ಯನೇನ ಚ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಿಂ ತಥಾತ್ವಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ ಸಹ 'ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ಧಿಮಾಮಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಾಮಕಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ನನ್ನ ಅಧೀನ ಹಾಗೂ ನನ್ನದು' ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವ, ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳು, ಪರಮಾತ್ಮನದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯ:' ಎಂಬ ಅದೇ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೆಂಬುದು ಸ್ಫುಟಿಸಿದ್ದೆವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನುಕ್ತಂ ನೈತಾನ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಷ್ಠಾನೀತಿ । ತತ್ರಾಹ - ನ ತತ್ರೇತಿ॥ "ನಚ ಮನ್ತವ್ಯಮ್" ಇತ್ಯಾದೀದೀಕಾಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪುಲ್ಲಿಂಗವಿರೋಧಶಾಙ್ಕಾಂ ವಿವಿಕ್ಷಾನ್ಯಾಧ್ಯಾ-ಪಾಕರೋತಿ - ನನ್ವೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ನಚ ಮಂತವ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿರೋಧಾಶಂಕೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನನು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವೀಯಂ ಶಾಙ್ಕಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾವಸರ ಏವ ಕುತೋ ನ ಸಮ್ಯಗ್ವಿವರಣೀತಿ ಚೇತ್

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗಲೇ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡದೇ, ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - ಮೈವಮ್ । 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದೇಸ್ಸನಿಹಿತಪರತ್ವಾನವಕಾಶತ್ವಯೋರುಕ್ತೈ-  
ತದ್ವಾಧಕತ್ವೇನೋಪಪಾದನಸ್ಯಾತ್ರೈವ ಸಂಜ್ಞತತ್ವಾದ್ ಅನೇಕಪ್ರಾತಿಪದಿಕಮಂಜಾದಿರೂಪದೂಷಣಸ್ಯ  
ಸುಖಬೋಧತ್ವಾಚಾತ್ರೋಪಪಾದಿತೇತಿ ।

ಉತ್ತರ - 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯವು ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಾಧಕವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಸ್ವರಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಬಿಟ್ಟುತಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕಾಂಕ ದುರ್ಜೈಯವಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಮುಪಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಗುಣೇತಿ ॥  
ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧೋಷ್ಯಮರ್ಥ ಇತ್ಯಾಹ - ಪಾಶೇತಿ ॥ ಉಕ್ತಂ ಪಾಶಾಧಿಕರಣಶರೀರಂ 'ಗುಹಾಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಜೈಯತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಗುಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಸ್ವರಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಗೌಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದು, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ 'ಪಾಶಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಾಶಾಧಿಕರಣ ಶರೀರವನ್ನು ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತ್ರ ಯಥಾಪಿ ಪ್ರಧಾನಭೂತಕರ್ಮಕಾರಕರೂಪಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಾನುಗ್ರಹಾಯ ಸಂಜ್ಞಾನಾದರೋ  
ನ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವಾರಸ್ಯಾನುಗ್ರಹಾಯೇತ್ಯಪಿ ಸುಖವಮ್ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕರ್ಮಕಾರಕವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನಾದರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೊರತು, ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನಾದರ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ. ಅಂದರೆ 'ಪಾಶಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತಹ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮಕಾರಕ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವಂತೆ, ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಹ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾರಕವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಸಂಖ್ಯೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಕರ್ಮಕಾರಕವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನಾದರ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಅನುಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)



ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರಾತಪದಿಕ ಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು ಗೌಣಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸರಿ?

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापि -

प्रकृत्यर्थस्य पाशस्य विभक्त्यर्थस्य कर्मणः ।

उभयोः प्रकृते भावानोत्कर्षोऽस्यावकल्पते ॥

इत्युक्तत्वादेवमुक्तम् । अत एवोदाहरणान्तरं - तथेति ॥

ಉತ್ತರ - ಹಾಗೇನಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥ ಹಾಗೂ ವಿಭಕ್ತರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮಕಾರಕ, ಎರಡನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ವಿಭಕ್ತರ್ಥವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನಾದರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

• ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಪಾಶಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತರ್ಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ।

ಉಭಯೋಃ ಪ್ರಕೃತೇ ಭಾವಾನೋತ್ಕರ್ಷೋಽಸ್ಯಾವಕಲ್ಪತೇ ॥

ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಪಾಶ, ವಿಭಕ್ತರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮ ಎರಡನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಗೌಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ನೀಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ತಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - चतुर्थे “अभिघारणे विप्रकर्षादनुयाजवत्पात्रभेदस्स्यात्” इत्याद्य-  
पादीयत्रयोदशाधिकरणे “प्रयाजशेषेण हवींष्यभिघारयति” इति वाजपेयगतं  
वाक्यमुदाहृत्य किं हविस्संस्कारार्थमभिघारणमुत प्रयाजशेषप्रतिपत्तिरिति संशये  
उपयोक्ष्यमाणसंस्कारस्योपयुक्तसंस्कारापेक्षयाऽभ्यर्हितत्वाद्ध्वितीयात्तीयाभ्यां  
प्रधानोपसर्जनभावावगमाच्च न्यायतश्शब्दतश्च हविस्संस्कारार्थमिति प्राप्ते शेषस्य  
प्रतिपत्त्यपेक्षत्वात्तादर्थ्यादभिघारणं दृष्टार्थम् । हविस्संस्कारोऽनपेक्षितोऽदृष्टः  
कल्प्येत । नच दृष्टे सत्यदृष्टकल्पनं न्याय्यमिति प्रयाजशेषं हविष्णु क्षारयेदिति  
वाक्यार्थवर्णनेन प्रतिपत्तिरिति सिद्धान्तितम् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

“ಅಭಿಧಾರಣೇ ವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದನುಯಾದವತ್ ಪಾತ್ರಭೇದಸ್ಯಾತ್” (೪-೧-೧೩)¹

(೧) ಭಾಟಸಹಜ: -

ಅಥ ಚತುರ್ದಶಮ್ ಅಭಿಧಾರಣೇ ಶೇಷಧಾರಣತತ್ಪಾತ್ರಯೋರನುಷ್ಠಾನಾಧಿಕರಣಮ್(ಸೂತ್ರಾಣಿ ೩೩-೩೯)

ಅಭಿಧಾರಣೇ ವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದನುಯಾದವತ್ಪಾತ್ರಭೇದ: ಸ್ಯಾತ್ || ೩೩ ||

(ನ ವಾಽಪಾತ್ರವಾದಪಾತ್ರತ್ವಂ ತ್ವೇಕದೇಶತ್ವಾತ್ || ೩೪|| ಹೇತುತ್ವಾಚ್ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ || ೩೫||

ಅಭಾವದರ್ಶನಾಚ್ || ೩೬|| ಸತಿ ಸನ್ಯವಚನಮ್ || ೩೭|| ನ ತಸ್ಯೇತಿ ಚೇತ್ || ೩೮||

ಸ್ಯಾಂತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ || ೩೯||)

ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನಾತ್ರ ಶಕ್ನಾಂತಸಹಜತಃ । ಪ್ರಕೃತಾವಗ್ರೀಷೋಮೀಯಪಶೌ “ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವಿಷ್ಯಭಿಧಾರಯತಿ”  
ಇತಿ ಶ್ರುತಮ್ । ತದೇತತ್ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವಿರಭಿಧಾರಣಂ ಚೋದಕಪರಮ್ಪರಯಾ ವಾಜಪೇಯಗತಪಶು  
ವಿಕೃತಿಭೂತೇಷು ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ತೇ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾಃ । ಕ್ರುತುಪಶವಃ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಪಶವಶ್ಚೇತಿ । “ಆಗ್ರೇಯಂ  
ಪಶುಮಾಲಭೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಹಿತಾಃ ಕ್ರುತುಪಶವಃ । ಅನ್ಯೇ ತು “ಸಸದಶ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾನ್  
ಪಶುಮಾಲಭೇತ್” ಇತಿ ವಿಹಿತಾಃ । ಏತೇ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಪಶವಃ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇ ಸಹೈವೋಪಕ್ರಮ್ಯಂತೇ ।  
ತತ್ರೈವ ಸರ್ವೇಷಾಮರ್ಯೇ ಪ್ರಯಾಜಾ ಅನುಷ್ಠೀಯಂತೇ । ತತ್ರೈವ ಕ್ರುತುಪಶವ ಆಲಭ್ಯಂತೇ । ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾಸ್ತು  
“ಬ್ರಹ್ಮಸಾಮ್ರಾಲ್ಯಾಲಭೇತ್” ಇತಿ ವಚನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಸಾಮಸ್ತೋತ್ರಕಾಲೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಆಲಭ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ  
ಸಂದೇಹಃ, ಕಿಂ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇಽನುಷ್ಠಿತಾನಾಂ ಪ್ರಯಾಜಾನಾಂ ಶೇಷೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಕಾಲೀನಪ್ರಾಜಪತ್ಯವಪಾಭಿ-  
ಧಾರಣಾಯ ಧಾರಯಿತವ್ಯಃ । ತದರ್ಥಶ್ಚ ಪಾತ್ರಾಂತರಂ ಸಂಪಾದ್ಯಮ್ । ಜುಹ್ವಾಃ ಕ್ರುತವನುಷ್ಠಾನೇ ವ್ಯಾಪೃತತ್ವಾತ್ ।  
ಉತ ನ ಧಾರಯಿತವ್ಯಃ, ಅತಃ ನ ಪಾತ್ರಾಂತರಸಂಪಾದನಮಿತಿ । ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯವಪಾಭಿಃ ಸ್ವಾಭಿಧಾರಣಾಯ  
ಪ್ರಾತಃಸವನೀಯಪ್ರಯಾಜಶೇಷಸ್ಯ ಧಾರಣಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ನ ವೇತಿ ಫಲಿತಾರ್ಥಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು, ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣೇತಿ ತೃತೀಯಯಾ ಶೇಷೇ ಸಂಸ್ಕಾರಕತ್ವಸ್ಯ ಹವಿಷೀತಿ ದ್ವಿತೀಯಯಾ ಹವಿಷಾಂ  
ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಾತ್, ಶೇಷಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿತ್ವೇ “ಪ್ರಯಾಜಶೇಷಂ ಹವಿಷ್ಣು ಧಾರಯೇತ್” ಇತಿ  
ಶ್ರವಣಾಪಾತಾತ್, ಉಪಯುಕ್ತಸಂಸ್ಕಾರಾದಪ್ಯುಪಯೋಕ್ಯಮಾಣಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾಭ್ಯರ್ಹಿತತ್ವಾಚ್, ಯಥಾಽನ್ಯಾರ್ಥ-  
ಸ್ಯಾಪ್ಯುತ್ತರಾರ್ಥಸ್ಯ ವಚನಾತ್ಸಿವಶ್ಚಕುರ್ದಧತಾ ತಥಾಽನ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಯಾಜಶೇಷಸ್ಯ ಹವಿರಭಿಧಾರಣಾರ್ಥ  
ಧಾರಣಂ ತಾವತ್ಕಾಲಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ತದಭಿಧಾರಣಾಸಿದ್ಧಿಃ । ತದರ್ಥಂ ಪಾತ್ರಾಂತರಂ ಸಂಪಾದ್ಯಮಿತಿ ।  
ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಅಭಿಧಾರಣೇ ನಿಮಿತ್ತೇ ತದ್ಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಪಾತ್ರಭೇದಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನುಯಾಜವತ್ ಯಥಾ  
ಪಶಾವನ್ಯುಪಾಜಾರ್ಥಪೃಷದಾಜ್ಯಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಪಾತ್ರಭೇದಸ್ತದ್ವತ್ । ಕುತಃ? ವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್ ಪ್ರಾಜಪತ್ಯವಪಾಂ  
ವಿಪ್ರಕೃತತ್ವಾದಿತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ಶೇಷಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಪೇಕ್ಷಿತಾ । ಜುಹ್ವಾಂ ವಿಧಿಮಾನಪ್ರಯಾಜಶೇಷ  
ಭೂತಾಽಜ್ಯಸ್ಯ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾಽಜ್ಯಭಾಗಾರ್ಥಾಜ್ಯೇನಾಸಾಙ್ಕಾರ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತ್ವನಪೇಕ್ಷಿತಃ ।  
ಉಪಸ್ತರಣಾಭಿಧಾರಣಾಭ್ಯಾಮೇವ ಪಾತ್ರಾಸಂಸರ್ಗಾರ್ಥಸ್ತೇಹನಸಿದ್ಧಿಃ । ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಿಧಾನಾದಪೇಕ್ಷಿತವಿಧಿರೌ-  
ಚಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಃ । ಪ್ರತಿಪತ್ತಿತ್ವೇ ಚಾಽಜ್ಯಭಾಗಾರ್ಥಾಜ್ಯೇನಾಸಾಙ್ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಜುಹ್ವಾ ರಿಕ್ತತಾಕರಣಂ ದೃಢಮೇವ  
ಪ್ರಯೋಜನಂ ಲಭ್ಯತೇ । ನಚ ದೃಢೇ ಸಂಭವತಿ ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರರೂಪಾದೃಢಕಲ್ಪನಾ ಯುಕ್ತಾ । ತಸ್ಮಾಂಚ್ಛೇಷಃ

‘ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವೀಂಷಿ ಅಭಿಫಾರಯತಿ’ ಎಂಬ ವಾಜಪೇಯಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯವು, ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಫಾರಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಯಾಜಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಉಪಯುಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉಪಯೋಕ್ತಮಾಣ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಫಾರಣವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಸೂಕ್ತವಾದದ್ದು. ಮತ್ತು ‘ಪ್ರಯಾಜ ಶೇಷೇಣ’ ಎಂಬ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಂತಲೂ ‘ಹವೀಂಷಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಅಭಿಫಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯದಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಫಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಶೇಷವು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಫಾರಣಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಹವಿಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಅದೃಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಪ್ರಯಾಜಶೇಷೇಣ ಹವೀಂಷಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ‘ಹವೀಂಷಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಪ್ರಮ್ನಂತವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ‘ಪ್ರಯಾಜಶೇಷಂ ಹವಿಷ್ಣು ಕ್ಷಾರಯೇತ್’ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಯಾಜಶೇಷ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

तत्र यथा प्रातिपदिकस्वारस्यानुग्रहाय प्रत्ययस्वारस्यत्यागः तथाऽत्रापीत्यर्थः ।

अत्र वक्तव्यो विशेषो “न सङ्ख्योपसङ्गहात्” इत्यत्र वक्ष्यते ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಯಾಜ ಶೇಷ’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ‘ತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ‘ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವರಿದ್ದೇವೆ.

प्रकाशः - उक्तं सङ्गृह्णाति - एवञ्चेति ॥ अत्रेति ॥ तमिति शब्द इत्यर्थः ।

स्वप्रतिपत्तिरूपसंस्कारार्थः । अतः प्रधानभूतशेषेतिप्रातिपदिकानुरोधेन गुणभूतविभक्तिबाधेन “प्रयाजशेषं हविष्षु क्षारयति” इति वाक्यार्थः । तानि च सन्निधानात्प्रातःसवनीयपशु-हवींष्येव । एवञ्च हविषाधारनियमात्तत्संस्कारोऽपि भवतीति स्विष्टकृद्वत्सूक्तवाकवचोभयार्थं हविष्षु शेषस्थापनमिति । फलन्तु, धारणपृथक्पात्रसम्पादनयोरकर्तव्यता ।

इति चतुर्दशमभिधारणे शेषधारणतत्पात्रयोरनुष्ठानाधिकरणम् (सूत्राणि ३३-३९)

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯದಮುಕ್ತಮ್ । ವಸ್ತುತಸ್ತು “ಯಸ್ಯೈವಂ ಸುಖಂ ರೂಪಂ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ”  
ಇತಿ ಟೀಕೋಕ್ತರೀ ॥ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಾಸ್ವಾರಸ್ಯಮಪಿ ನೇತ್ಯಾಹ - ಉಪಪತ್ಯೇತೇ ಚೇತಿ ॥

ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ಅತ್ರ’ ಎಂದರೆ ‘ತಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

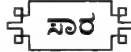
ಮಸ್ತುತಃ ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದು, ಅಂಗೀಕಾರವಾದ ಮಾಡಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಅತ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ‘ಯಸ್ಯೈವಂ ಸುಖಂ ರೂಪಂ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ‘ರೂಪ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕವೇ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಉಪಪತ್ಯೇತೇ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವೇತಿ ॥ ರೂಪಶಬ್ದಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮಧ್ಯೆ ತದಿತ್ಯಾದೇನೈವಂಪುಂಸಕತ್ವೇಽಪಿ  
“एको वशी” इत्यादिना सर्वत्रेश्वरस्य पुल्लिङ्गशब्दैः प्रकृतत्वेन तत्परामर्शितया  
पुंस्त्वमानुकूल्येन गृह्यमाणपरत्वाच्च सन्निहितपरत्वं चेत्यर्थः ।

‘ರೂಪ’ ಶಬ್ದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ‘ತತ್’ ‘ಏತತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿದ್ದರೂ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸಾದವನು ಈಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

गुरुराजीयम् - प्रथमसूत्रसूचितान् हेतूनाह - सिद्धान्तस्त्विति ॥ यद्यप्यत्र  
सूत्रे प्रथमत उक्तत्वात्सूर्यादिप्रकाशनियामकत्वस्यैव वक्तव्यत्वाच्चशब्दोक्तस्य  
सूर्याद्यप्रकाशत्वस्य प्रथममुक्तिरनुपपन्ना । तथापि विषयवाक्ये सूर्याद्यप्रकाशत्वस्य  
प्रथममुक्तत्वात्तत्प्रतिपादकवाक्योदाहरणं युक्तमेवेति । भाष्योक्तश्रुत्यादिभिरिति ॥  
‘अहं तत्तेजोऽस्मीत्’, ‘यदादित्यगतं तेजः’, ‘न तद्भासयते सूर्यः’ इत्यादिश्रुति-  
स्मृतिभिरित्यर्थः ॥ गुणभूतप्रत्ययार्थलिङ्गानुग्रहाय प्रधानभूतस्य तत्रेत्यादि-  
प्रातिपदिकस्य स्वतः प्राप्तसन्निहितपरत्वत्यागे बाधकमाह - पाशमन्त्रादाविति ॥

ಅನ್ಯಥಾ 'ಅದिति: पाशान्' इत्यत्रापि प्रत्ययार्थभूतबहुत्वानुसारेण पाशप्रातिपदिकस्या-  
स्वारस्यं स्यादिति भावः । तथेति ॥ प्रयाजशेषेणेत्यत्र तृतीयया प्रयाजशेषस्य  
करणत्वस्य बोधितत्वेन प्रत्ययार्थभूतकरणत्वानुसरणे प्रातिपदिकस्य लक्षणापत्त्या  
तस्याभ्रान्तकृतत्वेन प्रयाजशब्दप्रातिपदिकस्वारस्यार्थं तृतीयाया व्यत्ययेन  
द्वितीयार्थत्वं वदतां मीमांसकानामपि प्रातिपदिकस्वारस्यार्थं प्रत्ययास्वारस्यं  
सम्प्रतिपन्नमित्यर्थः ।



ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ  
'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಹಾಗೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ  
ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುಶ್ಚ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ' ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೇತುಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ  
ಧರ್ಮವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್'  
ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ  
ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ.  
ಆದರೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ  
ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ' 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ  
ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಕೂಲೈನ  
ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
ಒಪ್ಪೋಣ. ಹೊರತು, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ  
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೌಣವಾದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ  
ಪ್ರಧಾನವಾದ 'ತತ್ರ' 'ತಮ್', 'ತಸ್ಯ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು  
ಹೇಳುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ತತ್', 'ಏತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗ ಬಿಟ್ಟರೆ,  
ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ

ಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂದೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ‘ರೂಪಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರ ಪರಾಮರ್ಶಕಗಳು

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

एवञ्च “कथं नु तत्” इत्यादेः सन्निहितज्ञानिसुखपरत्वाय “तमेव भान्तम्” इत्यादेर्व्यवहितेश्वरपरत्वं वा “तमेव भान्तम्” इत्यादेः सन्निहितानुकूलगृह्यमाण-परत्वाय “कथं नु तत्” इत्यादेर्व्यवहितेश्वरपरत्वं वेति विशये

ಅನುವಾದ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದಂತೆ ಹೀಗೆ ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ ಹೇಳುವಂತೆ - ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಪದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಹೇಳುವಂತೆ - ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೋ? ಎಂಬುದಾಗಿ.

यद्यप्याद्यपक्षे तदित्यादेः सन्निहितपरत्वं नपुंसकलिङ्गत्वं तमित्यस्य पुल्लिङ्गत्वं च युज्यते । तथापि द्वितीयपक्ष एव युक्तः ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸಮತವಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವವು ಹಾಗೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವು ಮತ್ತು ‘ತಮ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ನಾವು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.

यतः -

बलवानुपसंहारस्तद्वश्या तदिति श्रुतिः ।

कथं पश्येत्तद्विरुद्धपूर्ववाक्यावबोधितम् ॥ १ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಏಕೆಂದರೆ -

ಬಲವಾನುಪಸಂಹಾರಃ ತದ್ವಶ್ಯಾ ತದಿತಿ ಶ್ರುತಿಃ |

ಕಥಂ ಪಶ್ಯೇತ್ತ್ವದ್ ವಿರುದ್ಧಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಾವ ಬೋಧಿತಮ್ || ೧೧ ||

‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲವಾದ ಉಪಸಂಹಾರದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ನहि “ತದೇತತ್” इत्यादिश्रुतेर्बलवदुपसंहारस्याभिः “तत्र” “तमेव” “तस्य” इत्यनेकप्रातिपदिकश्रुतिभिर्गृहीतायास्तदविरुद्धपूर्वप्रकृतेश्वरपरत्वे सम्भवति तद्विरुद्ध-पूर्वप्रकृत ज्ञानिसुखपरत्वं युक्तम् ।

ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ತದೇತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್ರ’ ‘ತಮೇವ’ ‘ತಸ್ಯ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗದಂತೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

किञ्च “न तत्र” इत्यस्य “एकं रूपं बहुधा यः करोति” इत्येतदतिदूरस्थम् । तदेतदित्यस्य तु किञ्चिदूरस्थम् । तत्र “तदेतत्” इत्यस्य किञ्चिदूरस्थपरत्वाद्भिभ्यतो न “तत्र” इत्यादेरतिव्यवहितपरत्वात्कथं न भीतिः ।

ಮತ್ತು ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ‘ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರ ಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೆದರುವುದಾದರೆ, ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಬಹಳದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ತತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಏಕೆ ಹೆದರಿಕೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಕಿಂಚಿದ್ದೂರಸ್ಥ-ಪರತ್ವದಿಂದ ಹೆದರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

न चेश्वरपरत्वे ‘तदेतत्’ इति नपुंसकलिङ्गायोगः । व्यत्ययादिनाऽपि तत्सम्भवात् ।

ಮತ್ತು ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತತ್-ಏತತ್’ ಎಂಬೆರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ‘ಸಃ’ ‘ಏಷಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳೇ ಆದ ‘ಸಃ’ ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವನ್ನಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು.

अपि च विनैव व्यत्ययादिकं लिङ्गं युक्तम् । “यतो वाचो निवर्तन्ते” “एषोऽस्य परम आनन्दः” इत्यादौ प्रसिद्धं यदनिर्देश्यं परमं सुखं तदेतद्ब्रह्मणो रूपमिति तच्छब्दस्य सुखपरत्वात् ।

ಅಥವಾ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆಯೂ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ‘ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಏಷೋಽಸ್ಯ ಪರಮಃ ಆನಂದಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮ ಸುಖವಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೇ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಂತಹ ಪರಮ ಸುಖವೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ‘ಸುಖ’ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

एतच्छब्दस्य च “एकं रूपं बहुधा यः करोति” इति प्रकृतेश्वररूपपरत्वात् ।

ಹೀಗೆ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಪರಮಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿದರೆ, ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರರೂಪವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈಶ್ವರರೂಪವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಸುಖವಿದೆಯೋ, ಅದು ‘ಭಗವಂತನ ರೂಪ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

एवञ्च यथा “तप्ते पयसि दध्यानयति सा वैश्वदेव्यामिक्षा” इत्यत्र “सर्वनाम्ना परामर्शस्तस्यैवातोऽवकल्पते” इत्युक्तत्वेन तच्छब्दस्य पयःपरामर्शकत्वेऽप्यामिक्षा-



ಶಬ್ದಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಿತಿಲಿಂಗತಾ ತಥೇಹಾಪ್ಯೇತಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯೇಶ್ವರಪರಾಮರ್ಶಕತ್ವೇಽಪಿ ರೂಪಶಬ್ದ-  
ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾನುಪುಂಸಕಲಿಂಗತಾ ।

‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ‘ತಪ್ತೇ ಪಯಸಿ ದಧ್ನಾನಯತಿ ಸಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾಮಿಕ್ಷಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ‘ಸರ್ವನಾಮ್ನಾ ಪರಾಮರ್ಶಸ್ಪಷ್ಟ್ಯ - ವಾತೋಽವಕಲ್ಪತೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪಯಸ್ಸನ್ನೇ ‘ಸಃ’ ಎಂಬ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮುಂದಿರುವ ‘ಆಮೀಕ್ಷಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಾದರೂ ಈಶ್ವರನ ರೂಪ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ‘ರೂಪ’ ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತದ್ವುಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೇ “ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮಿತಿ ವದಂತಿ ತದೇತತ್ಸವರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ” ಇತಿ ।

ಹೀಗೆ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಸುಖಪರಾಮರ್ಶಕ, ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪ ಪರಾಮರ್ಶಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವೇ ಮೂಲವಾಗಿದೆ - ‘ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮಿತಿ ವದಂತಿ ತದೇತತ್ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಅದು ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನವಿಷಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇ ತು “ತದೇತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್” ಇತಿ ಸುಖಂ ವಿಧೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ‘ತತ್’ ‘ಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಾತನಮ್’ ಇತ್ಯುಪಕ್ರಾಂತಮ್ ‘ಏತತ್’ ‘ಏಕಂ ರೂಪಮ್’ ಇತಿ ಮಧ್ಯೇ ಉಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ತದೇತಚ್ಚಬ್ದಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಪರತ್ವಾನುಪುಂಸಕತೇತಿ ದೃಢವ್ಯಮ್ ।

ಆದರೆ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತದೇತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂದು ಸುಖವನ್ನೇ ವಿಧೇಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಾತನಂ’ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ; ‘ಏಕಂ ರೂಪಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ

ರೂಪವೇ ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನವುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನ್ಯಾಯವಿವರಣಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಎರಡೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

स्यादेवं यदि तदित्यादेरीश्वरपरत्वमेव भवेत्तदा टीकाारीत्या "यस्येश्वरस्यैवं सुखं रूपं तत्र तम्" इत्यादौ पुलिङ्गित्वोपपत्तिः । तदेवायुक्तम् । व्यवहितत्वान्नपुंसक-  
लिङ्गविरोधात्सुखश्रुतिप्रकृतप्रत्यभिज्ञाविरोधाच्चेति । तथा 'तम्' इत्यस्य  
व्यवहितेश्वरपरत्वे पुंस्त्वोपपत्तेः श्रोक्तत्वादित्यतो "नच वक्तव्यं समीपस्थपरामर्शं  
विहाय कथञ्चिदेव दूरस्थग्रहणे कारणाभाव इति" इत्यादिटीकोक्तमेव विचारपूर्वं  
साधयति - एवञ्चेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಒಂದು ವೇಳೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈಶ್ವರಪರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆವಾಗ  
ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ 'ಯಸ್ಯ ಈಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಸುಖಂ ರೂಪಂ ತತ್ರ ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ  
ಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಧ್ಯತೆ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು  
ಈಶ್ವರಪರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ 'ತತ್' 'ಏತತ್'  
ಇತ್ಯಾದಿ ನವುಂಸಕಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇ  
ಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿರೋಧವೂ  
ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಮ್' ಎಂಬುದು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ  
ಪುಂಸ್ತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈಶ್ವರಪರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ  
ಇಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ  
'ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮೀಪಸ್ಥಪರಾಮರ್ಶಂ ವಿಹಾಯ ಕಥಂಚಿದೇವ ದೂರಸ್ಥಗ್ರಹಣೇ ಕಾರಣಭಾವ ಇತಿ'  
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡದೇ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ  
ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ವಿಚಾರ  
ಪೂರ್ವಕ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** 'यतः' इत्यस्य श्लोकेनान्वयः । 'कथम्' इत्याक्षेपः । यतस्तद्विरुद्धं न  
पश्यति ततो युक्त इति पूर्वोणान्वयः ।

'यतः' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. 'ಕಥಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು  
ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು 'ತದೇತತ್'  
ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ (೧-೩-೬)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उपसंहारबलवत्त्वं तद्वीजं च समन्वयसूत्र एव प्रतिपादितम् । आश्रितं च तत्प्राबल्यं “प्रथमेऽश्रवणात्” इत्यत्र तृतीयाद्यपाद इति भावः ।

ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸಹ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದ 'ಪ್ರಥಮೇಽಶ್ರವಣಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ, ತಾ ಎವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ' ಎಂದಿದೆ. ಭೂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ 'ಆಪಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಪಸಂಹಾರವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿಯೇ ಜೀವನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - श्लोकं व्याचष्टे - नहीति ॥ गृहीताया इति ॥ ताश्च भगवद्धर्माणां सूर्याद्यप्रकाशयत्वादीनां धर्मिसमर्पिका इति भावः ।

ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಗೃಹೀತಾಯಾಃ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ತತ್ರ-ತಸ್ಯೈವ-ತಸ್ಯ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಗವತ್ತರವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ ವಿಚಾರ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕತ್ವ, ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಗೃಹೀತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “दूरोक्तग्रहणे बिभ्यतोऽतिदूरोक्तग्रहणे कथं न भीतिः” इति टीकोक्तं युत्पत्त्यन्तरमिति भावेन तद्वनक्ति - किञ्चेति ॥

'ದೂರೋಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ಬಿಭ್ಯತೋಽತಿದೂರೋಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ಕಥಂ ನ ಭೀತಿಃ' ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಹೆದರುವ ನೀನು, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಏಕೆ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಯುಕ್ತಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಟೀಕಾ ಮಾತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननूक्तं तदित्यादेरीश्वरपरत्वे नपुंसकलिङ्गविरोधः व्यवहितपरामर्शः सुखश्रुतिप्रत्यभिज्ञाविरोधश्चेत्यतस्सर्वं क्रमेण परिजिहीर्षुः “नच परमात्मनो नपुंसक

ಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತದೇತದಿತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾಃ” ಇತಿ ಶಾಙ್ಕಾಡೀಕಾರ್ಯಂ ತಾವದನ್ಯ ಸ್ವಯಮೇಕಂ ಸಮಾಧಿಂ ತಾವದಾಹ - ನ ಚೇಶ್ವರಪರತ್ವ ಇತಿ ||

‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಭಗವತ್ ಪರಮಾದರೆ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಿತ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುಖಶ್ರುತಿಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹರಿಸುವವರಾಗಿ ಮೊದಲು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ನಚ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಪುಂಸಕ ಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾದೇತದಿತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾಯೋಗಃ’ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗದ ಕಾರಣ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕಾಭಾಗದ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಮೊದಲು ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಒಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ ಈಶ್ವರಪರತ್ವೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ವ್ಯತ್ಯಯಾದಿನೇತಿ || ತಮೇತಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ತದೇತದಿತಿ ಚಾನ್ದಸೋ ಲಿಙ್ಗವ್ಯತ್ಯಯೋ ವಾ “ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣಾಚ್ಛೇಯಾಙ್ಕಾಡಾಚಾಪಾಜಾಲಃ” ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ತಮೇತಮಿತ್ಯತ್ರ ಸುಪೋ ಲುಕಿ ಸತಿ ತಮೇತಮಿತಿ ಪದಯೋಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕನಿರ್ದೇಶಮಾತ್ರಂ ವಾ ಖೀಲಿಙ್ಗಪುಲಿಙ್ಗಾನುಗತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ವೈಯಾಕರಣೋಕ್ತಮರ್ಯಾದಯಾ ಪುಲಿಙ್ಗನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇನ ಪರಾಮರ್ಶೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ವಾ ತತ್ಸಮಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ವ್ಯತ್ಯಯಾದಿನಾಪಿ ತತ್ಸಂಭವಾತ್’ ಎಂದು ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈಶ್ವರಪರವೆನ್ನಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ತಮೇತಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಛಾಂದಸವಾದ್ಯರಿಂದ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ‘ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣಾಚ್ಛೇಯಾಙ್ಕಾಡಾಚಾಪಾಜಾಲಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ತಮ್’ ‘ಏತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಮಾಡಿದಾಗ ‘ತತ್’ ‘ಏತತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದೆಯೆಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಿಂಗವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ವೈಯಾಕರಣರ ನಿಯಮ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು ಅಸಾಧುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - व्यत्ययादिकल्पकस्य निरवकाशवाक्यशेषस्थलिङ्गबहुत्वस्य सत्त्वादित्यर्थः ।

ಮತ್ತು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ಉಪಸಂಹಾರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಅನೇಕ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮಗಳಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಅವುಗಳು ನಿರವಕಾಶವೂ ಆಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಮತ್ತು ಅನೇಕತ್ವವು ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - उक्तं च “नपुंसकमनपुंसकेनैकवच” इति सूत्रकैयटे “स्थितिर्नपुंसकं सा च सर्वत्र विद्यत इति स्थितिरूपत्वेनैव स्त्रीपुंसयोर्विवक्षायां सिद्धस्त्रीपुंसयोनंपुंसक प्रयोगः” इति ।

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕೈಯಟನ ಪ್ರಕಾರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನೈಕವಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಕೈಯಟದಲ್ಲಿ “ಸ್ಥಿರ್ನಪುಂಸಕಂ ಸಾ ಚ ಸರ್ವತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಿರೂಪತ್ವೇನೈವ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋರ್ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಸಿದ್ಧಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋರ್ನಪುಂಸಕಪ್ರಯೋಗಃ” ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ನಪುಂಸಕಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಅನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಏಕವದ್ಭಾವ ಬರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕೈಯಟಕಾರನು ಸ್ಥಿತಿರೂಪತ್ವದಿಂದಲೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ-ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳನ್ನು, ಹಾಗೂ ಕೇವಲ ಸ್ಥಿತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - इदानीं “यदनिर्देश्यं परमं सुखम्” इत्यादिटीकोक्तमेव समाधिं व्यनक्ति - अपि चेति ॥

ಈಗ 'ಯದನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೇ 'ಅಪಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्” इत्यादितैत्तिरीये सुखस्य वागाद्यगोचरत्वेनानिर्देश्यत्वं श्रूयते । वाजसनेये “एष ब्रह्मलोकस्सम्राडिति होवाच” इति प्रकृत्य “एष परम आनन्दः । एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवन्ति” इति ब्रह्मानन्दस्य परमत्वं सिद्धमिति तदनुवादो यदनिर्देश्यमिति टीकायां दर्शित इत्यर्थः ।

‘ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ । ಅಪ್ರಾಪ್ಯ ಮನಸಾ ಸಹ । ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೈತ್ತಿರಿಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಕ್ಕೆ ವಾಗ್ದ್ಯಗೋಚರತ್ವೇನ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ಸಮ್ರಾಡಿತಿ ಹೋವಾಚ’ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ‘ಏಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ’ । ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ಯಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನಂತವಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಮಾತ್ರದ ಆನಂದವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪರಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನೇ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತು ‘ಯದನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** “ಅದೃಶಮವ್ಯವಹಾರ್ಯಮವ್ಯಪದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಮೋಜೋ ಬಲಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ” ಇತ್ಯಾದಿರಾದಿಪದಾರ್ಥಃ । ತದ್ಭ್ರಾಂತೇನೋಪಪಾದಯತಿ - ಏವಂ ಯಥೇತಿ ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ‘ಇತಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್’ ಎಂಬ ಆದಿಪದದಿಂದ ‘ಅದೃಶಮವ್ಯವಹಾರ್ಯಮ್’ ಅವ್ಯಪದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಮೋಜೋ ಬಲಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಕ್ಷತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖವನ್ನು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಚತುರ್ಥೇಽಧ್ಯಾಯೇ “ಏಕನಿಷ್ಪತ್ತೇಸ್ಸರ್ವಂ ಸಮಂ ಸ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯಾಘಪಾದೀಯಾಘಮಾಧಿಕರಣೇ “ತಸೇ ಪಯಸಿ ದಧ್ಯಾನಯತಿ ಸಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾಮಿಕ್ಷಾ ವಾಜಿನ್ಯೋ ವಾಜಿನಮ್” ಇತ್ಯುದಾಹೃತ್ಯ ಕಿಮಾಮಿಕ್ಷಾಯಾಗೇನೈವ ದಧ್ಯಾನಯನಂ ಯುಜ್ಯತೇಽಥ ವಾಜಿನಯಾಗೇನಾಪೀತಿ ಸಂಶಯೇ ವೈಶ್ವದೇವಯಾಗಸ್ಯಾಮಿಕ್ಷಾದ್ರವ್ಯಕತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಧನಿಭಾವಾದ್ ರೂಪಭೇದೇನ ಮಧುರಾಮ್ರಾದಿರಸ-ಭೇದೇನ ಚ ಕ್ಷೀರಾದನ್ಯತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಚ ದಧ್ಯಾನಯನಸ್ಯಾಸಂಯುಕ್ತಸ್ಯೈವ ವಿಧಾನೇನ ಕೇವಲಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಿಂಗೇನಾಮಿಕ್ಷಾರ್ಥತಾಯಾ ವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ ತಾದೃಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ವಾಜಿನೇಽಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದುಭಯ-ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾನಯನಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಆಸ್ತಾಂ ತಾವದಾಮಿಕ್ಷಾಪದಮ್ । ಸಾ ವೈಶ್ವದೇವೀತಿ ತತ್ತ್ವಬದ್ಧಪರಾಮೃಷ್ಟಸ್ಯ ಹವಿಷ್ಣಾತ್ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯ ಆನಯತೇರ್ಧಿಕರ್ಮಕತ್ವೇನ ಪ್ರಥಮೇನ ಕರ್ಮಣಾ ದಧ್ನಾ, ದ್ವಿತೀಯಕರ್ಮಣಃ ಪಯಸೋ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನತಯಾ ಪಯಸಿ ಏವ ತತ್ತ್ವಬದ್ಧಪರಾಮೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ಪಯಿ ಏವ ದೇವತಾಸಮ್ಬಂಧಾಢ್ವವಿಃ । ತಥಾ ಚ ಮನ್ತ್ರಃ ‘ಜುಷತಾಂ ಯುಜ್ಯಂ ಪಯಃ’ ಇತಿ । ಪಯಿ ಏವ ಧನಿಭೂತಮಾಮಿಕ್ಷೇತಿ ಆಮಿಕ್ಷಾಪದಂ ನಿಯತಾನುವಾದಃ । ತತ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ಸೇತಿ ಖೀಲಿಜ್ಞಮ್ । ರಸಭೇದಾದಿಕಮನ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಮಿತಿ ವೈಶ್ವದೇವಯಾಗಪ್ರಯುಕ್ತಂ ದಧ್ಯಾನಯನಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ ।

‘ವಿಕನಿಪ್ಪತ್ತೇಃ ಸರ್ವಂ ಸಮಂ ಸ್ಯಾತ್’ (೪-೧-೮)¹

‘ತಪ್ತೇ ಪಯಸಿ ದಧ್ನಾನಯತಿ ಸಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾಮಿಕ್ಷಾ ವಾಜಿನಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಕುದಿಯುವಂತಹ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ, ಹಾಲು ಒಡೆಯುತ್ತದೆ. ಒಡೆದಾಗ ಯಾವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಭಾಗವಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನು ‘ಆಮಿಕ್ಷಾ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನೀರಾದ ಭಾಗವನ್ನು ‘ವಾಜಿನಾ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ‘ಆಮಿಕ್ಷಾದಿಂದ ವಿಶ್ವದೇವತಾಕವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವಾಜಿನ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ವಾಜಿಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು’ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಬಿಸಿಯಾದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ‘ತಪ್ತೇ ಪಯಸಿ ದಧ್ನಾನಯತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದಧ್ನಾನಯನವು ಆಮಿಕ್ಷಾದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ, ಆಮಿಕ್ಷಾಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ವಾಜಿನದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ಇದರಿಂದಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಿನಯಾಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಂಗವಾಗಿದೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ದಧ್ನಾನಯನವು ಉಭಯಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಆಮಿಕ್ಷಾಯಾಗ ಮತ್ತು

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹ: -

अथ नवमं तप्ते पयसि दध्यानयनस्याऽमिक्षाप्रयुक्तताधिकरणम्(सूत्राणि २२-२४)

एकनिष्पत्तेः सर्वं समं स्यात् ॥ २२ ॥

(संसर्गसनिष्पत्तेरामिक्षा वा प्रधानं स्यात् ॥२३॥ मुख्यशब्दाभिस्तवाच्च ॥२४॥)

आश्रयिणामुभयार्थतावदध्यानयनस्याप्युभयार्थतेति शङ्कनात्सङ्गतिः । चातुर्मास्येषु वैश्वदेव-  
पर्वणि श्रूयते ‘तप्ते पयसि दध्यानयति, सा वैश्वदेव्यामिक्षा, वाजिन्यो वाजिनम्’ इति ।  
तत्र किमामिक्षायागेनैव दध्यानयनं प्रयुज्यते उत वाजिनयागेनापीति सन्देहः । पूर्वपक्षस्तु,  
आमिक्षा हि वैश्वदेवयागस्य हविः । सा च क्षीराद्रूपरसाऽकृतिभेदादर्थान्तरम् । एवञ्च  
दधिसंसृष्टेन पयसा यथा आमिक्षाख्यं वस्त्वन्तरमुत्पद्यते तथा वाजिनमपीति  
दध्यानयनमुभयार्थं सद्भुयप्रयुक्तं स्यादिति । तदाह सूत्रे, एकस्मादेव दध्यानयनादामिक्षा-  
वाजिनयोर्द्वयोरपि निष्पत्तेः सर्वमामिक्षा वाजिनञ्च दध्यानयनप्रयुक्तौ सममिति ।  
सिद्धान्तस्तु, पयोरसस्य माधुर्यस्याऽमिक्षायामनुवृत्तेर्धनीभूतं पय एवाऽमिक्षा । न  
द्रव्यान्तरम् । ‘यस्मिन् पयसि दधिप्रक्षेपः साऽऽमिक्षा’ इति तच्छब्देन पय एव परामृश्य  
तस्याऽमिक्षात्वोक्तेः । आमिक्षायागपुरोनुवाक्यामन्त्रे “जुषन्तां युज्यं पयः” इति पयस  
एवोक्तेश्च । पयसो घनीभावार्यं पयःसंस्कारतया विहितं दध्यानयनं पयोऽर्थमेवेत्यामिक्षा-  
यागप्रयुक्तमेव दध्यानयनम् । न वाजिनप्रयुक्तमिति । फलन्तु, पूर्वपक्षे दधिधर्मातिदेश  
आमिक्षायाम् । सिद्धान्ते तु पयोधर्मतेति ।

इति नवमं तप्ते पयसि दध्यानयनस्याऽमिक्षाप्रयुक्तताधिकरणम् (सूत्राणि २२-२४)

ವಾಜಿನಯಾಗಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. ಆದು ಹೀಗೆ - ವೈಶ್ವದೇವ ಯಾಗವು ‘ಆಮಿಶ್ವಾ’ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. ‘ಆಮಿಶ್ವಾ’ ದ್ರವ್ಯವು ಕ್ಷೀರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ದ್ರವರೂಪತ್ವವಿದೆ. ಆಮಿಶ್ವಾ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಘನರೂಪತ್ವವಿದೆ. ಹೀಗೆ ರೂಪಭೇದವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ; ಮತ್ತು ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯ ರಸ, ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಮ್ಲರಸ. ಹೀಗೆ ರಸಭೇದವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕ್ಷೀರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ‘ವೈಶ್ವದೇವಾಮಿಶ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಮಿಶ್ವಾ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಶ್ವದೇವ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ತಪ್ರೇ ಪಯಸಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಧ್ಯಾನಯನಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಫಲವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದಧ್ಯಾನಯನವು ‘ಆಮಿಶ್ವಾ’ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ, ‘ಸಾಮರ್ಥ್ಯ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಿಂಗವು ವಾಜಿನದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಧ್ಯಾನಯನಕ್ಕೆ ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಷ್ಟೇ ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ. ವಾಜಿನದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ವದೇವ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದಂತೆ ವಾಜಿನಯಾಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ದಧ್ಯಾನಯನವು ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ‘ಸಾ ವೈಶ್ವದೇವೀ ಆಮಿಶ್ವಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಸಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಪಯಸ್ಸನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ‘ತಪ್ರೇ ಪಯಸಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಪಯಸ್’ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪಯಸ್ಸನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದಾಗ, ವೈಶ್ವದೇವಯಾಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಪಯಸ್ಸೇ ದ್ರವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ವಿಕೃತವಾದ ಪಯಸ್ಸು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಆನಯತಿ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ದ್ವಿಕರ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ನಿಷ್ಕಾ ಧಾತುವಿದ್ದಾಗ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತ ‘ದಧಿ’ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಕರ್ಮ. ಪಯಸ್ಸೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಕರ್ಮ. ಪಯಸ್ಸು ಕರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಪಯಃ ದಧಿ ಆನಯತಿ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪಯಸ್ಸು ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ದಧಿಯು ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಸಾ’ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಯಸ್ಸನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ದಧಿಯನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಯಸ್ಸನ್ನು ವೈಶ್ವದೇವಯಾಗದ ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವಿಕೃತವಾದ ಪಯಸ್ಸು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ದಧ್ಯಾನಯನವು ಕೇವಲ ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಮಿಶ್ವಾದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರ ಹೀಗಿದೆ ‘ಜುಷತಾಂ ಯುಜ್ಯಂ ಪಯಃ’ ಎಂದು. ಇದರಿಂದ ‘ಪಯಸ್ಸು’ ಎಂಬುದೇ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪಯಸ್ಸೇ ಘನೀಭೂತವಾದ ‘ಆಮಿಶ್ವಾ’ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಆಮಿಶ್ವಾ’ ಪದವು ಅದನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ಪಯಸ್ಸಿನ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದಲೇ ‘ಸಾ’ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ರೂಪಭೇದ, ರಸಭೇದಗಳಿಂದ ಪಯಸ್ಸೇ ಬೇರೆ, ಆಮಿಶ್ವಾ ದ್ರವ್ಯವೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೇವಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ರೂಪಭೇದ ಹಾಗೂ ರಸಭೇದಗಳನ್ನು ವಿಹಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಯಸ್ಸು ವೈಶ್ವದೇವಯಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರಣ. ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲದೆ, ದಧ್ವಾನಯನವೂ ಕೂಡ ಅವಿಶ್ವಾದ್ಯವದ ವಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अत्रत्येन न्यायेनाष्टमस्य द्वितीये पादे “आमिक्षोभयभाव्यत्वादुभय-  
विकारस्स्यात्” इति चतुर्थेऽधिकरणे

पयसस्तु प्रधानत्वं तत्र कर्मसमासितः ।

दध्ना हि नीयमानेन तदेव व्याप्यते पयः ।

कर्मतोऽपि प्रधानत्वं तस्य स्यात्सम्प्रदानवत् ।

सर्वनाम्ना परामर्शस्तस्यैवातोऽवकल्पते ॥

इत्युक्तं शास्त्रदीपिकायाम् ।

ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೇ ಪಾದದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅವಿಶ್ವೋಭಯಭಾವ್ಯತ್ವಾದುಭಯವಿಕಾರಃ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಶಾಸ್ತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

पयसस्तु प्रधानत्वं तत्र कर्मसमासितः ।

दध्ना हि नीयमानेन तदेव व्याप्यते पयः ।

कर्मतोऽपि प्रधानत्वं तस्य स्यात् सम्प्रदानवत् ।

सर्वनाम्ना परामर्शस्तस्यैवातोऽवकल्पते ॥

'ತಪ್ರೇ ಪಯಸಿ ದಧ್ವಾನಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದಧಿ' ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಕರ್ಮವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪಯಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮವಾಚಕ ವಿಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದೇ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ವಿಪ್ರಾಯ ಗಾಂ ದಧಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರನು ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮನಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಪ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಯಸ್ಸನ್ನೇ 'ಸಾ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथा च तत्र यथा पयःपरत्वेऽपि स्त्रीलिङ्गता तद्वदत्रापीत्यर्थः ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸಾ' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಪಯಸ್ಸನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

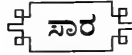
**ಪ್ರಕಾಶ:-** ನನ್ವೇವಮುದೇಶ್ಯವಿಧೇಯವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಲಿಂಗಸಮರ್ಥನಂ ಭಾಷ್ಯಾನುಕ್ತಮ್ | ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯವಿರುದ್ಧಂ ಚ | ತತ್ರ “ತದೇತದೇವ ಭಗವದ್ವೈಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ | ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ವಿಷ್ಣುಷ್ಮಾತ್ರಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತೇರೀತೃತೋ ಯೋಜನಾಂತರಮೇತದಿತಿ ಭಾವೇನ ಟೀಕೋಕ್ತಯೋಜನ(ನಾ)ಯಾಸ್ಯ ಮೂಲಮಾಹ - ತದ್ಭೂತಮಿತಿ ||

ಇಲ್ಲಿಯಂತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ ‘ಯತ್ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ರೂಪಮ್’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಂತೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯೋಜನೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ತದೇತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ | ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ವಿಷ್ಣುಷ್ಮಾತ್ರಮ್’ ‘ತದೇತತ್’ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವು, ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬೆರಡನ್ನು ಉದ್ದೇಶವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪರಮಸುಖವನ್ನು ವಿಧೇಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ಯತ್ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ತತ್ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಮ್’ ಎಂದು ಸುಖವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಧೇಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಕೂಡ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಜನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಯೋಜನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಟೀಕೆಗೂ ಕೂಡ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ತದುಕ್ತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:-** ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಯೋಜನಾಂ ತದೇತತ್ಚಂದಯೋರ್ಥೈ ವದನ್ವೇವ ನಪುಂಸಕೋಪಪತ್ತಿಮಾಹ - ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇ ತ್ವಿತಿ |

ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ‘ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** ದೂರೋಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ಬಿಂಬಿತೋಽತಿದೂರೋಕ್ತಗ್ರಹಣೇ ಕಥಂ ನ ಭೀತಿರिति ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಮಪ್ರತಿತೀರ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಕಿಂಚೇತಿ || ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯೋ ಭವತೀತಿಮಮೇವಾ-  
ಸ್ವರಸಂ ದೃಷ್ಟಾ ಪಕ್ಷಾಂತರಮಾಹ - ಅಪಿ ಚೇತಿ || ಅನೇನ ತದೇತತ್ಚಂದಯೋರ್ಥೈಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ  
ಏಕಸ್ಯೋದೇಶ್ಯತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ದ್ವಯೋರ್ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವಾಯೋಗ ಇತಿ ಪರಿಹತಂ ಭವತಿ | ನನ್ವೇವಮಪಿ  
ರೂಪಶಬ್ದಾದ್ಯಾಹಾರೋ ದೋಷ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿತಿ  
ಪ್ರಕೃತೇಶ್ವರರೂಪಪರತ್ವಾದಿತಿ ||



'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಅವನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ನಾವು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದು ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಅದು ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಾವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರ ಪರತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. 'ಯದ್ರೂಪಂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' 'ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವರೂಪಮ್' ಎಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯೋಜನಾಭೇದದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರಪರವಾದರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

////////////////////

• • • • •

ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತತ್ವ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ

तात्पर्यचन्द्रिका

नापि व्यवहितपरत्वम् । 'तेषां सुखम्' इति वाक्यादुत्तरस्मिन् । "नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानाम्" इति वाक्य ईश्वरस्य सन्निहितत्वात् ।

ಅನುವಾದ - ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರ ಪರಾಮರ್ಶಕವಾದರೂ ವ್ಯವಹಿತ ಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೋ, ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನು

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಶ್ವರನು ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಪರವಾದ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸನ್ನಿಹಿತಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

अस्तु वा “तेषां सुखम्” इति वाक्यात्पूर्वस्मिन् “एको वशी” इत्यादि-  
व्यवहितवाक्ये प्रकृतेश्वरपरामर्शः । तथापि न दोषः ।

ಅಥವಾ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿರುವ 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಒಪ್ಪೋಣ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯವಹಿತ ಪರವಾಗಬಹುದು. ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೀಗೆ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ -

सन्निकृष्टमयोग्यं चैयोग्यं दूरेऽपि संस्थितम् ।

गृह्यते सन्निधानाद्धि योग्यतैव बलीयसी ॥ १ ॥

ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟಮಯೋಗ್ಯಂ ಚೇದ್ಯೋಗ್ಯಂ ದೂರೇಽಪಿ ಸಂಸ್ಥಿತಮ್ ।

ಗೃಹ್ಯತೇ ಸನ್ನಿಧಾನಾದ್ಧಿ ಯೋಗ್ಯತೈವ ಬಲೀಯಸೀ ॥೧॥

ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವುದು ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸನ್ನಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಯೋಗ್ಯತಾಪ್ರಮಾಣವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

उक्तं हि जैमिनिसूत्रे “आनन्तर्यमचोदना” इति । वार्तिके च

यस्य येनार्थसम्बन्धो दूरस्थेनापि तेन सः ।

अर्थतो ह्यसमर्थಾನामಾನन्तर्यमकारणम् ॥ इति ।

ಇದನ್ನೇ 'ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ' ಎಂಬ ಜೈಮಿನಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಜೈಮಿನಿ ಸೂತ್ರದ ವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

यस्य येनार्थसम्बन्धो दूरस्थेनापि तेन सः ।

अर्थतೋ ह्यसमर्थानामानन्तर्यमकारणम् ॥

ಅನುಕ್ರಮಾನ್ವಯ (೧-೩-೬)

ಯಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥದ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧವು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಆ ಶಬ್ದವು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

अयोग्यं च ज्ञानिसुखमनिर्देश्यत्वनिरूपदपरमत्वसूर्यप्रकाशहेतुत्वादिनाऽ-  
न्वेतुम् ।

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಉಪಪದ ರಹಿತವಾದ ಪರಮತ್ವ, ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

टीकायामपि “व्यवधानेनान्वयोऽपि योग्यतापेक्षया भवेत्” इति व्यवधा-  
नोक्तिरभ्युपेत्यवादेन ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ವ್ಯವಧಾನೇನಾನವ್ಯಯೋಽಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭವೇತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯವಧಾನವನ್ನು ಅಭ್ಯುಗಮವಾದದಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

अत एव “चेतनश्चेतनानामित्यादौ परमात्मनोऽपि प्रकृतत्वात्” इति टीकायां  
सन्निहितवाक्य एव प्रकृततोक्ता ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮಿತ್ಯಾದೌ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಟೀಕಾಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಹತ್ತಿರದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

यद्वा “नित्यो नित्यानाम्” इत्यस्मादपि परस्मिन् “तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति  
धीराः तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम्” इत्यत्र प्रकृतेन ज्ञानफलेन शान्तिशब्दार्थेन  
सुखेन “नित्यो नित्यानाम्” इति वाक्योक्तस्याप्यात्मनो व्यवहितत्वाट्टीकायां  
सन्निधानाद्योग्यताया बलीयस्त्वोक्तिः ।

ಅಥವಾ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಫಲವೆನಿಸಿದ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಸುಖವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ವ್ಯವಹಿತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಖಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಅದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಸುಖವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದರೆ, ಆಗ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೇ ದೂರವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಯೋಗ್ಯತಾ ಪ್ರಮಾಣವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಅನಿವಾರ್ಯವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಗಮವಾದದಿಂದ ಟೀಕಾಮಾತನನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

**एतेनैव सुखशब्दैकत्वनिमित्ता प्रत्यभिज्ञाऽपि निरस्ता ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖ ಶಬ್ದವಿದೆ. 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಶಬ್ದವಿದೆ. ಒಂದೇ ಸುಖಶಬ್ದವು ಎರಡೂಕಡೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ -

**अस्य सुखस्यानिर्देश्यत्वादिभिर्ज्ञानिसुखार्हेदस्यैव भानात् ।**

'ಸುಖ' ಶಬ್ದವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಒಂದೇ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಶಾಶ್ವತಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವೆಂದಷ್ಟೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಪರಮತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಇರುವ ಸುಖದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಸುಖವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು.

**प्रत्युत ब्रह्मपक्ष एव “तमात्मस्यं तदेतत्” इति तच्छब्दैक्यकृता प्रत्यभिज्ञाऽस्तीति ।**

ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದೈಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಶಬ್ದವಿದೆ. 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಒಂದೇ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹಿಂದೆ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅವನೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ತದೇತದಿತ್ಯಾದೇರ್ವ್ಯವಹಿತಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವದೋಷಂ ದ್ವಿಧಾ परिहरति - नापीत्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ಹೇಳಿರುವ ದೋಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು 'ನಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ ಈಶ್ವರನು ಸನ್ನಿಹಿತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪರಿಹಾರ. ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ದೂರಸ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪರಿಹಾರ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾದिति ॥ एतेन “चेतनश्चेतनानाम् इत्यादौ परमात्मनोऽपि प्रकृतत्वात्” इति टीकायां प्रकृतत्वात्सन्नಿहಿತत्वादित्यर्थो दर्शितः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂದರೆ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** “द्रोक्तस्यापि समीपोक्तपरित्यागेन ग्रहणम्” इति टीकावाक्यानुरोधेन पक्षान्तरमाह - अस्तु वेति ॥

'ದೂರೋಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮೀಪೋಕ್ತಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಗ್ರಹಣಮ್' ಪರಮಾತ್ಮನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅಸ್ತುವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** कुत इत्यत “एतदुभयस्य ज्ञानिसुखेऽसम्भवात्परमात्मनि सम्भवादूरोक्तस्यापि” इत्यादिटीकार्थं सङ्गृह्य हेतुमाह - सन्निकृष्टमिति ॥

ಜ್ಞಾನಿಸುವವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏತದುಭಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇಽಸಂಭವಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಸಂಭವಾದ್ ದೂರೋಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಶ್ಲೋಕೇ ಹಿಶಬ್ದೋ ಹೇತೌ । ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ ದೋಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸನ್ನಿಧಿತೋ ಯೋಗ್ಯತಾಬಲವತ್ತ್ವಂ ಮೀಮಾಂಸಕಸಮ್ಮತ್ಯಾ ದ್ರವ್ಯತಿ - ಉಕ್ತಂ ಹೀತಿ ॥

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಗಿಂತಲೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ದೋಷವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ನ ದೋಷಃ' ಎಂಬಪದಗಳಿಗೆ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಸನ್ನಿಧಿಗಿಂತಲೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಎಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉಕ್ತಂಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತೃತೀಯಸ್ಯಾಘಪಾದೇ “ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ” ಇತ್ಯುಪಾಂತ್ಯಾಧಿಕರಣೋ ಹಸ್ತಾವನೇನಿಕ್ತೇ । ಉಪರಾಜಿಂಸ್ತೃಣಾತಿ” ಇತಿ ದರ್ಶಾಪೂರ್ಣಮಾಸಗತಂ “ಮುಘೀಕರೋತಿ । ವಾಚಂ ಯಚ್ಛತಿ । ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ” ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಗತಂ ಚ ವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ಚಿಂತಿತಮ್ । ಹಸ್ತಾವನೇಜನಂ ಹಸ್ತಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಮ್ । ಮುಘೀಕರಣವಾಗ್ಯಮನೇ ಮನಃಪ್ರಣಿಧಾನಾರ್ಥಂ । ತೇನ ತ್ರಯಮಪಿ ತಾವತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪಾಲಿಂಗಾತ್ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಕರ್ಮಾಂಜಮ್ । ತತ್ಕಿಮನಂತರಯೋಽಉಪರಾಜ್ಯಾಸ್ತರಣ-ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಯೋರೇವಾಂಜಮುತ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಜಮಿತಿ ಸಂಶಯೇ ತತ್ರಾನಂತರ್ಯಾದಿಕವಾಕ್ಯತ್ವಾದವಾಂತರ-ಪ್ರಕರಣಾದ್ವಾ ತನ್ಮಾತ್ರಾಂಜತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಲಿಂಗಪ್ರಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಕರಣಿಕಸರ್ವಕರ್ಮಾರ್ಥತ್ವಪ್ರತೀತೇರಾನಂತರ್ಯ-ಶಬ್ದಿತಪಾಠಸನ್ನಿಧಿರೂಪಕ್ರಮಸ್ಯ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಜತೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ । ವೇದಾಮಾಸ್ತರಿತುಂ ಸಂಪಾದಿತತೃಣವಿಶೇಷಾ ಉಪರಾಜಯಃ । ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಪ್ರಕಾರಶ್ಚೈವಂ ಶ್ರುತಃ । “ಅದೀಕ್ಷಿಷ್ಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ ತ್ರಿರೂಪಾಂಶ್ವಾಹ ದೇವೇಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಪ್ರಾಹ । ತ್ರಿರೂಪೈರಭ್ಯೇಭ್ಯ ಏವೈನಂ ದೇವಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಹ” ಇತಿ ॥

‘ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ’ (೩-೧-೨೪)¹

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ -

ಅಥ ಚತುರ್ದಶಂ ಹಸ್ತಾವನೇಜನಾದಿನಾಂ ಕೃತ್ಸಪ್ರಾಕರಣಿಕಾಂಜತಾಧಿಕರಣಮ್(ಸೂತ್ರೇ ೨೪-೨೫)

ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ ॥೨೪॥

(ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಮಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ॥೨೫॥)

ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



'ಹಸ್ತಾವನೇನಿಕ್ತೇ | ಉಲಪರಾಜಂಸ್ಕೃಣಾತಿ' ಎಂಬ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಮುಷ್ಟೀಕರೋತಿ | ವಾಚಂ ಯಚ್ಚತಿ | ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ' ಎಂಬ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ಹಸ್ತಾವನೇನಿಕ್ತೇ' ಎಂದರೆ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು' ಎಂದರ್ಥ. 'ಉಲಪರಾಜಂಸ್ಕೃಣಾತಿ' ಎಂದರೆ 'ಯಜ್ಞಪೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಸ್ವರಣ ಮಾಡುವಂತಹ ದರ್ಭವಿಶೇಷಗಳೇ ಉಲಪ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ರಾಜಿ ಎಂದರೆ ಸಮೂಹ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಎಂದರ್ಥ. 'ಮುಷ್ಟೀ ಕರೋತಿ' ಎಂದರೆ 'ಕೈಗಳನ್ನು ಮುಗಿಯಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ. 'ವಾಚಂ ಯಚ್ಚತಿ' ಎಂದರೆ ಮೌನದಿಂದಿರಬೇಕೆಂದರ್ಥ. 'ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದೀಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕು. 'ಅದೀಕ್ಷಿಷ್ವಾಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರುಬಾರಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಪುನಃ ಮೂರುಬಾರಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ 'ಅದೀಕ್ಷಿಷ್ವಾಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ' ಎಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಾವನೇಜನವು ಅಂದರೆ ಕೈಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹಸ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ಮುಷ್ಟೀಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಮಮನಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆಗೋಸ್ಕರ. ಈ ಮೂರು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವೆಂಬ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಾವನೇಜನವು ಅಂದರೆ ಕೈ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ

ಅತ್ರಾಪಿ पूर्वन्यायेन शङ्कनात् सङ्गतिः । दर्शपूर्णमासयोः प्रकरणे श्रूयते 'हस्तावबनेनिके' 'उलपरजिःस्त्ण्णाति' इति । उलपानां तृणविशेषणां राजिं पङ्क्तिं वेद्यामास्तृणातीत्यर्थः । तद्धस्तावनेजनमास्तरणमात्राङ्गमुत करिष्यमाणसर्वकर्माङ्गमिति सन्देहः । यथा हि पूर्वत्रानुवाक्यानां यथासङ्गचापानरूपक्रमेणाऽज्यभागान्वयस्तथा अत्राप्यनान्तर्यलक्षणक्रम-प्रमाणेन हस्तावनेजनरूपहस्तसंस्कारस्याऽनन्तरश्रुतोलपराज्यास्तरणमात्राङ्गत्वमिति प्राप्ते अभिधीयते । अवनेजनं हि हस्तसंस्कारः । संस्कृतौ च हस्तौ सर्वकर्मानुष्ठानयोग्यावित्ये-तादृशसामर्थ्यरूपलिङ्गेन दर्शपूर्णमासप्रकरणेन च आनन्तर्यरूपक्रमस्य बाधेन करिष्यमाणसर्वकर्माङ्गं हस्तावनेजनम्, नास्तरणमात्राङ्गम् । एवं ज्योतिष्टोमे 'मुष्टीकरोति' 'वाचं यच्छति' 'दीक्षितमावेदयति' इति श्रुतमुष्टीकरणवाग्यमनयोः मनःप्रणिधानार्थयोः 'अदीक्षिष्टाय ब्राह्मणः' इति देवेभ्यो मनुष्येभ्यश्चाऽवेदनरूपदीक्षितावेदनस्याङ्गत्वमानन्तर्यादिति प्राप्ते लिङ्गप्रकरणाभ्यां सर्वकर्माङ्गता ज्ञेया । तथा च सूत्रम्, आनन्तर्यं सन्निध्यापानम् अचोदना अङ्गत्वे प्रमाणं न भवतीति । फलन्तु यदा प्रमादादिना हस्तावनेजनादिकमकृत्वा आस्तरणादिकमनुष्ठाय पश्चात्तदकरणं स्मर्यते तदा तदकरणप्रायश्चित्तमेव कार्यं पूर्वपक्षे । सिद्धान्ते तु विपर्यासप्रायश्चित्तमपि कृत्वा पुनरुत्तरकर्मावैगुण्याय हस्तावनेजनादिकं कार्यमिति ।

इति चतुर्दशं हस्तावनेजनादीनां कृत्स्नप्राकरणिकाङ्गताधिकरणम् (सूत्रे २४-२५)

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಲಪರಾಜ್ಞಾಸ್ವರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗವೋ? ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂಗವೋ? ಅದರಂತೆ ಮುಷ್ಟೀಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಗ್ಯಮನಗಳು ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಮುಂದೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗವೋ? ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂಗವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಹಸ್ತಾವನೇಜನವು ಉಲಪರಾಜಿ ಆಸ್ವರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. ಮುಷ್ಟೀಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಗ್ಯಮನಗಳು ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು 'ದೀಕ್ಷಿತಮಾವೇದಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರ ಕಥಂಭಾವಾಕ್ಷಾಂಕ್ಷಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಮುಷ್ಟೀಕರಣ ಮತ್ತು ವಾಗ್ಯಮನಗಳಿಂದ ಅನ್ವಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೀಕ್ಷಿತಾವೇದನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮುಷ್ಟೀಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಗ್ಯಮನಗಳು ಅಂಗಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ 'ಸನ್ನಿಧಿ' ಎಂಬ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಹಸ್ತಾವನೇಜನಗಳು ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಹಸ್ತಾವನೇಜನವು ಸರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕಥಂ ಭಾವಾಕ್ಷಾಂಕ್ಷಿಯು ಮಹಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಇದು ಸಕಲ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಅಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತರ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪಾಠಸನ್ನಿಧಾನವೆಂಬ ಉಪಕ್ರಮವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಸ್ತಾವನೇಜನವು ಕೇವಲ ಉಲಪರಾಜ್ಞಾಸ್ವರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ತು ಆನಂತರ್ಯ ಸನ್ನಿಧಾನಮ್ । ಅಚೋದನಾ ನಿಮಿತ್ತಂ ನ ಭವತೀತಿ ಯೋಗತಾಬಲವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇಽಪ್ರತೀತಿರಾಹ - ವಾರ್ತಿಕೇ ಚೇತಿ ॥ ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ತತಃ ಕಿಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಯೋಗ್ಯಂ ಚೇತಿ ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸನ್ನಿಧಾನ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಚೋದನಾ' ಎಂದರೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಸನ್ನಿಧಿಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಯೋಗ್ಯತಾಪ್ರಮಾಣವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾರ್ತಿಕೇ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸನ್ನಿಧಿಗಿಂತಲೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಯೋಗ್ಯಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಡೀಕಾಯಾಂ “एतदुभयस्य ज्ञानिसुखेऽसम्भवात्” इति वाक्यशेषस्य-  
लिङ्गद्वयमात्रासम्भवोक्तावपि “अनिर्देश्यत्वाद्ययोगाच्च” इत्युत्तरग्रन्थपर्यालोचनयाऽ-  
भिप्रेताननेकहेतूनाह - अनिर्देश्यत्वेति ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ', 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ', 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ  
ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಎತದುಭಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇಽಸಂಭವಾತ್' ಎಂದು  
'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನಷ್ಟೇ  
ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಟೀಕೆಯ ಈ ಮಾತು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ  
ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾಚ್ಛ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಟ್ಟಿಗೆ  
ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಸ್ವತಃ ತಾವಾಗಿಯೇ ಏನನ್ನೂ  
ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ.<sup>೧</sup>

ಪ್ರಕಾಶ: - आदिपदेन सूर्याद्यप्रकाश्यत्वजगत्प्रकाशकत्वयोर्ग्रहः । आद्यपक्षे  
पूर्वोत्तरटीकावाक्ययोर्विरोधमाशङ्क्योत्तरवाक्यस्य गतिमाह - टीकायामपीति ॥  
टीकायामिति ॥ पूर्वमिति योज्यम् ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ', 'ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮೊದಲಾದ  
ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ  
ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ, ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಟೀಕಾಯಾಮಪಿ'

(೧) ಶ್ರೀಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಹೆಚ್ಚು-ಹೆಚ್ಚುಗೂ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಟೀಕಾರೂಢ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕಾರಣ  
ಹೀಗಿರಬಹುದು. ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರೇ ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಬಹುಶಃ  
ತಾವು ಬರೆದ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಮಟ್ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ಬರೆದಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನಷ್ಟೇ ತಾವು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ  
ಹೊರತು, ಸ್ವತಃ ತಾವೇನೂ ಬರೆದಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಏನೋ, ಪುನಃ ಮಂತ್ರಾಲಯ  
ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದು ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಟೀಕಾರೂಢ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು  
ಹೇಳಬಹುದು. ಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲವೂ ಟೀಕೆಯ ಯಾವ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ? ಅಥವಾ  
ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಯಾವ ಘಾತಿನಲ್ಲಿದೆ? ಎಂದು ಹುಡುಕುವುದೇ ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳ ಕೆಲಸ.  
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಬೆಳಕಿನ ಮೂಲಕ ಹುಡುಕಿ ಮೂಲಾರೂಢ  
ಮಾಡುವುದೇ ಇದರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಈ ಪರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸೊಬಗನ್ನು ಇತರ ಯಾವುದೇ ಮತೀಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ ಕಾಣಲು  
ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಭಾಮತೀ ಮೊದಲಾದವರು ಯಾವುದೇ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮೂಲಾರೂಢ ಮಾಡಲಾರರು.  
ಇದನ್ನು ಸಜ್ಜನರು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಟೀಕಾಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪೂರ್ವಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸ್ತು ವೈತುಕ್ತದ್ವಿतीयಪಕ್ಷ ಉ ಟೀಕಾಢಿಢತ ಇತಿ ಢಾಱೆನ ಟೀಕಾಸ್ಥಪೂರ್ವಾಕ್ಯವಿರೂಢ ನಿರಾಕರ್ತು ತೇನ ಸಢಿಢ್ಢಿಲಾಢಪ್ರಕಾರಢಾಹ - ಁದ್ರಾ ನಿತ್ಯೂ ನಿತ್ಯಾನಾಢಿತಿ ||

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ತುಁ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಀ ಁರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೇ ಟೀಕೆಗೆ ಅಭಿಢತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಁರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗುವ ಢಾತ್ರದಿಂದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವು ಲಾಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಯದ್ವಾ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಢಮ್' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಁತೇನ ಟೀಕಾಢಾಂ 'ಀತನಶ್ಚೇತನಾನಾಢ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಢಾತ್ಢನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ತು ಪ್ರಕೃತತ್ವಢಾತ್ರಾಢಿಪ್ರಾಢಾ | ನತು ಸಢಿಢಿಹಿತತ್ವಾಢಿಪ್ರಾಢೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಢವತಿ |

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಢಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಢಾತ್ಢನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ 'ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಀ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಁಂ ಚ 'ಇಶ್ವರಸ್ಯ ಁವಹಿತತ್ವಢುಪೇತ್ಯ ದೂಸ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಯೂಗ್ಯತಢಾ ಪರಾಢರ್ಶಃ' ಇತ್ಯುಪರಿತನಿಟೀಕಾಁಕ್ಯಂ ನ ವಿರುಢ್ಢಮ್ | ಢಾಪ್ಯಢ್ಯುಪಗಢವಾದೇನ ನೇತಁವ್ಯಢಿತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಢ್ |

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಀಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾಁಲದಿಂದ ಪರಾಢರ್ಶ ಢಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಢುಂದಿನ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಁರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯುಪಗಢವಾದದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆ ಟೀಕಾಢಾತ್ರನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ.

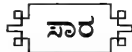
**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ಁವಹಿತತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯೇತದೇವ ಪ್ರಾಀಿನಪಕ್ಷೋಽಸ್ವಾರಸ್ಯಁಜಿಂ ಢ್ಯೇಯಢ್ |

ಹಾಗಾದರೆ ಁರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಢೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಁಕೆ ಹೇಳಿದರು ? ಎಂದರೆ, ಁರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಁಂದು ಅಸ್ವಾರಸ್ಯಁವ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಢಾತ್ರ ಢೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಯದಪಿ ಸುಖಶ್ರುತಿಕೃತಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾವಿರೋಧ ಇತಿ ತದಪಿ  
 “ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಘಯೋಗಾಚ್ಚ” ಇತಿ ಟೀಕಯಾ ನಿರಸ್ತಮಿತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಏತೇನೇತಿ ॥  
 ಏತच्छಬ್ದಾರ್ಥಿ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಅಸ್ಯೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಸುಖಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು  
 ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
 ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಏತೇನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದ  
 ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಅಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರರಾಜೀಯಮ್ - ನನು ಚ ಕಥಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಾಪೇಕ್ಷಯೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಮ್ । ನಿಯ್ತೋ  
 ನಿಯ್ತಾನಾಮಿಯೇತಸ್ಮಾದುಪರಿತನೇ “ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ  
 ಶಾಂತಿಶಾಬ್ದಾರ್ಥಭೂತಸುಖಸ್ಯೈವ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾದಿಯೇತಸ್ಯ ಸ್ವರಸಾದಾಹ - ಅಸ್ತು ವೇತಿ ॥ ಅತಃ  
 ಏವೇತಿ ॥ ಟೀಕಾಢಾಂ ವ್ಯವಧಾನೇನೋಕ್ತೇರಭ್ಯುಪೇತ್ಯವಾದತ್ವಾದೇವೈರ್ಯಃ । ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ  
 ಸನ್ನಿಧಾನಾಘೋಗ್ಯತಾಯಾಃ ಬಲೀಯಸ್ತಬ್ಬೋಕ್ತೇರಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಭವತೀತ್ಯತಃ ಪಕ್ಷಾನ್ತರಮಾಹ - ಯದ್ವೇತಿ ॥  
 ಏತೇನೇತ್ಯನೇನೈವ ಪರಾಮೃಢಂ ಹೇತುಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಅಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯೇತಿ ॥



ಈಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ  
 ಪರಾಮರ್ಶವೇ ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತದೇತದಿತಿಮನ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬ  
 ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಏಕೆಂದರೆ  
 ‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದಿಂದ  
 ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ  
 ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ‘ತದೇತತ್’  
 ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿರುವ  
 ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಸುಖಶಬ್ದವು  
 ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ‘ತದೇತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ.  
 ಆದರೆ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರ ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು  
 ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ತದೇತತ್’  
 ಶ್ರುತಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್’  
 ಎಂಬ ದೂರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶ್ವರನು 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಇದರ ಮೇಲೆ ವಾದ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಾಗೇ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಧದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರಾಮರ್ಶವು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಧದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ನಾವು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಸುಖವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವಂತಹ ಈಶ್ವರನನ್ನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

////////////////////

• • • • •

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ ಚಾಥಸೂತ್ರೇ ತಸ್ಯೇತ್ಯನೇನ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಮುಚ್ಯತೇ । 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಚ ಪ್ರತೀಕೇನೋಪಾದೀಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಥಾ ಚ ತಸ್ಯ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ । ಅನುಕೃತೇಃ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋಭಿರನು-  
ಕರಣಾತ್ । ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶತ್ವಾತ್ । 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ  
ಜಗತಸ್ತತ್ಪ್ರಭಾಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವೇನೋಕ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಃ ।

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು - ತಸ್ಯ = 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ', ಅನುಕೃತೇ = ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋಭಿಃ ಅನುಕರಣಾತ್ = ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ = ತಸ್ಯ ಭಾಸೇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ತತ್ ಪ್ರಭಾಪ್ರಕಾಶತ್ವೇನೋಕ್ತೇಶ್ಚ' (ತಸ್ಯ = ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಿಗೆ, ಅನುಕೃತೇ = ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅನುಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಈಶ್ವರನೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.) ಎಂಬುದಾಗಿ.

अत एव टीकायाम् “एतदधीनप्रकाश” इति “तस्य भासा” इति चोक्तम् ।

ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಟೀಕೆಗೂ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಏತದಧೀನಪ್ರಕಾಶ' ಎಂಬ ಟೀಕಾಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಿಗೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೂ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೌತ್ರ (?) ಪದವು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣರೂಪವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

सूत्रे चशब्दस्तु द्वितीयसूत्रस्याद्यव्याख्याने सूर्याद्यप्रकाशयत्वरूपानुक्तहेतु-समुच्चये । द्वितीयव्याख्याने सर्वजगत्प्रकाशकत्वरूपोक्तहेतुसमुच्चये ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ; ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು 'ಚ' ಶಬ್ದವು ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. .

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಂತರ 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವನ್ನು

ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತು ಅನುಕ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಕ್ರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಕ್ತಪ್ರಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಉಕ್ತವಾದ ಹೇತುವನ್ನೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

तेनास्याधिकरणान्तरत्वे चशब्दायोग इति यत्कैश्चिदुक्तं तन्निरस्तम् ।

ಹೀಗೆ 'ಚ' ಶಬ್ದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವರ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಸಂಬಂಧಪಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಇದು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವಲ್ಲವೆಂದು ರಾಮಾನುಜರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತವನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

यथप्यत्र “अनुभाति” इति श्रुत्यनुसारात्सूत्रेऽप्यनुमानादिति वक्तव्यम् ।  
तथापि यदन्यदपि सूर्यादिकृतं प्रतपनादि तदपीशाधीनमिति दर्शयितु-  
मनुकृतेरित्युक्तम् ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಮ್' ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂದು ಮಾಡಬಾರದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯನ ಇತರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ತಾಪನ, ಶೋಷಣ ಮೊದಲಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈಶಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

उक्तं हि भारते

तापिनी पाचिनी चैव शोषिणी च प्रकाशिनी ।

नैव राजन् रवेः शक्तिः शक्तिर्नारायणस्य सा ॥ इति ।

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಮಹಾಭಾರತದ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ -

‘ತಾಪಿನೀ ಪಾಚಿನೀ ಚೈವ ಶೋಷಿಣೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ।

ನೈವ ರಾಜನ್ ರವೇಃ ಶಕ್ತಃ ಶಕ್ತರ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ ॥

ಎಲೈ ! ರಾಜನೇ, ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಾನೆ, ಬೇಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಒಣಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಾರಾಯಣನದ್ದೇ ಹೊರತು, ಅವನದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು.

ದ್ವಿತೀಯೇ ಆಯಸ್ಸೋಕ್ತಹೇತುನಾಂ ವಿಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಶ್ರುತಿस्ಮೃತೀ ತ್ತೇ ।

‘ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಮೂರೂ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಕೃತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ರ ಚ “ಅಹಂ ತತ್ತೇಜಃ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ “ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಾವಿವಿವಿಕ್ಷಿತಾರ್ಥೌ ನ ಸ್ಪಷ್ಟಃ ।

ಆದರೆ ‘ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಎಂಬ ಗೀತಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹೇತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಕೃತ್ವವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯತ್ರ ತು “ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ” ಇತ್ಯಾಥರ್ವಣಶ್ರುತೌ ಸ್ಪಷ್ಟಃ, ತತ್ರ ವಿಷ್ಣು-ವಿಷಯತ್ವಮಧ್ಯಾಪ್ಯಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಾ । ಶ್ರುತಿಸ್ತ್ವಪಿಶಬ್ದೇನ ಸಮುಚ್ಚಿತಾ ।

ಇನ್ನು ಯಾವ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥವರ್ಣಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹೇತುಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆಯೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಕೃತ್ವವು ಇದುವರೆಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹೇತುಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಆರ್ಥವರ್ಣ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹೇತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯವಾಗಿಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೇ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्यपि चात्रानुकूल्येन गृहमाणस्य विष्णुत्वरूपे प्रधानसाध्ये 'तदेतत्प्रेयः'  
'प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहम्' इत्यादिश्रुतिस्मृत्युक्तिपरत्वेनेदं सूत्रं व्याख्यातुं  
शक्यम् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೇ ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಸಾಧ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. 'ತದೇತತ್ ಪ್ರೇಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳೆನಿಸಿದ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವಾದಿಗಳ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದೇಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತೀರಿ.

तथापि "प्रियो हि" इत्यादौ ज्ञानार्थं प्रार्थितत्वरूपस्यानुकूल्येन गृहमाण-  
त्वस्या स्फुटत्वादायसूत्रोक्तहेतूनां विण्वेकनिष्ठत्वस्यावश्यसाध्यत्वाच्च तत्परतयैव  
भाष्यकृता व्याख्यातम् ॥

ಉತ್ತರ - 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಕನಿಷ್ಠತ್ವವನ್ನು (ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾವನ್ನು) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲೇಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಧಾನಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡದೇ ಹೇತುವಿನ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

प्रकाशः -

सूत्रार्थस्य भाष्यादावस्फुटत्वात्समन्वेतव्याप्रतीतिश्च सूत्रार्थं वदन् क्रमं च  
सूचयति - अत्रेति ॥ वाक्यं चेति ॥ तन्त्रावृत्त्योरन्यतराश्रयणेनेति भावः ।

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ - ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಭಾಷ್ಯ-ಟೀಕಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಲಿಂಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದ ಕಾರಣ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಸೂತ್ರಗಳ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ತಸ್ಯಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ, ತಂತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡುಬಾರಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಮ್ಮೆ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन यदुक्तं श्रुतप्रकाशे "तस्येत्यस्य प्रतीकत्वे यदेव विद्ययेति हीतिवदिति शब्दस्स्यात्" इति । तन्निरस्तम् । समन्वेतव्यपरत्वस्यापि सत्त्वेनेति शब्दाभावोपपत्तेः ।

ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದ ವ್ಯಾಕ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತೀಕತ್ವೇ ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇತಿ ಹೀತಿವದಿತಿಶಬ್ದಃ ಸ್ಯಾತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರತೀಕವಾದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವಾಗ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಇತಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ತಸ್ಯ' 'ಇತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು.

ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದ ಈ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವೆಂಬ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಕೇವಲ ಪ್ರತೀಕ ಗ್ರಹಣವಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "अवस्थितिवैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धि हि । अस्यैव चोपपत्तेरुष्मेत्यादौ तदभावाच्चेति ।

ಅಥವಾ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಅದರೂ ಸಹ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ಧೃದಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃದಿ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಹೃದಿ ಹೃಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅಸ್ಯೈವ ಚೋಪಪತ್ತೇರೂಷ್ಮಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ಊಷ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿಲ್ಲ. 'ಹೃದಿ' ಮತ್ತು 'ಊಷ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪರವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದ ಧೋರಣೆಯು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಆಖ್ಯಪಕ್ಷೇಽನ್ವಯಪೂರ್ವಮರ್ಯಮಾಹ - ತಯಾ ಚೇತಿ || ಕಿಮಿದಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸ್ತದನುಕರಣಮಿತ್ಯತಸ್ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ಸೂರ್ಯಾದೀತಿ ||

'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ' ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಇದು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರತೀಕವೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ' ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಕಾಶಕ ವಸ್ತುಗಳು ಅನುಕರಣ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏನರ್ಥ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸೂರ್ಯಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಸರ್ವ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋಜಾತಂ ಕರ್ತೃ, ತಂ ಭಾಂತಮನು ತದಿಚ್ಛಾನುರೋಧೇನ ಭಾತಿ ನತು ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಲಬ್ಧಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಮ್' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸಕಲತೇಜೋವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕಾಶ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶದ ಅಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣಪಕ್ಷೇಽರ್ಥಮಾಹ - ತಸ್ಯೇತಿ || ಸರ್ವ ಜಗತ್ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಭಾತೀತ್ಯುಕ್ತಯಾ ತತ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಸರ್ವಸ್ಯೋಕ್ತಮಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ ತಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಕೇನ ತದರ್ಥೋ ಹೇತುತ್ವೇನೋಕ್ತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ |

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್‌ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣದಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ एवेति ॥ तस्येत्यस्य समन्वेतव्यपरत्वस्यापि सत्त्वादेव टीकायां  
“तमेव भान्तमनुभाति सर्वमिति वाक्यशेषे सूर्यादीनामेतदधीनप्रकाशश्रवणात्”  
इत्येतच्छब्दप्रयोगः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಅತ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ, 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಮೇತದಧೀನಪ್ರಕಾಶಶ್ರವಣಾತ್' ಎಂದು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಏತತಧೀನಪ್ರಕಾಶಶ್ರವಣಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕ ಮಾತ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಉತ್ಸೂಕ್ತವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. 'ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮತ್ತು ಅನುಕರಣಗಳು 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ತಿಳಿಯುವುದು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಟೀಕಾಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “तस्य भासेति सर्वजगतस्तत्प्रकाशत्वप्रतीतिश्च” इत्युक्तमित्यर्थः ।

ಮತ್ತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸೇತಿ ಸರ್ವಜಗತ್‌ಸತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಟೀಕೆಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तस्य चेति चशब्दार्थं व्यनक्ति - सूत्र इति ॥ “अपि स्मर्यते”  
इत्यस्य “यदादित्यगतं तेजः” इति स्मृतौ प्रागुक्तं लिङ्गद्वयं विष्णुनिष्ठतया  
स्मर्यतेऽपीत्येका व्याख्या ।

'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸೂತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಮತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸರ್ವಜಗತ್‌ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞವಾಗಿವೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मामकमित्यस्य मदधीनं मदीयं चेत्यर्थान्मत्तेज एवादित्यादिस्थितं तत्तेजः प्रेरकत्वेनाखिलं भासयतीति व्याख्यानात् ।

ಗೀತೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಾಮಕಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಅಧೀನ ಮತ್ತು ನನ್ನದು ಎಂಬರಡರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ತೇಜಸ್ಸೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದು ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೂತಿವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथा “न तत्र सूर्यो भाति” इत्यनेन यदानुकूल्येन गृह्यमाणस्य सूर्याद्यप्रकाशयत्वमुक्तं तच्च विष्णोरेव स्मर्यत इत्यपरा व्याख्या । तत्राद्यव्याख्यान इत्यर्थः ॥

ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸ್ತೂತಿಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಸೂತ್ರೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सर्वजगदिति ॥ तस्येति प्रतीकग्रहणेन लब्धहेतोः कण्ठोक्तानुकृतिरूपहेतुना समुच्चयार्थ इत्यर्थः ॥

'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಹೇತುವಿಗೆ ಕಂಠತಃ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅನುಕೃತಿ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - कैश्चिदिति ॥ पूर्वाधिकरणशेषत्वं वदद्भिरित्यर्थः ।

ರಾಮಾನುಜರು 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಅವರನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಕೃಶ್ಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “अन्यकृतीनामप्युपसङ्गहार्यमनुकृतेरित्युक्तम्” इति तत्त्वप्रदीपानुरोधेन परिहारमाह - तथापीति ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು, 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೀನಾಮಪ್ಯುಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಮನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ತಾಪನ, ಪಾಚನ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳಿವೆ ಅವುಗಳೂ ಅನುಕೃತಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೆಂದು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "भानश्रुत्यापि कृतिरुपसङ्गहीता । भानपूर्वकत्वात्कृतेः" इति तत्त्वप्रदीपोक्तया श्रुतावपि भानमुपलक्षणमिति भावः ।

'ಭಾನಶ್ರುತ್ಯಾಪಿ ಕೃತಿರುಪಸಂಗ್ರಹೀತಾ । ಭಾನಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ ಕೃತೇಃ' ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಭಾನವನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ऐतरेयभाष्योदाहृतं वाक्यमाह - उक्तं हि भारत इति ॥ श्रुतिस्मृती इति ॥ न केवलं श्रूयते किन्तु स्मर्यतेऽपीति व्याख्यानादिति भावः ।

ಐತರೇಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಉಕ್ತಂ ಹಿ ಭಾರತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ' ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सूत्रे स्मृतेरेव प्रतीत्या कथं द्वयोरुक्तिरित्यतस्तद्विशदयन्नेवं विन्यासे हेतुं चाह - तत्र चेति ॥ 'अहं तत्तेजो रश्मीत्' इति श्रुतावित्यर्थः ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀವು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ, ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಕಂಠತಃ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು 'ತತ್ರ ಚ'

(೧) ಪುರಾಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಾಗ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದಾಗಲೀ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಶ್ಲೋಕ ಎಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದಷ್ಟೇ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಹೀಗಿರಬಹುದು. ಪುರಾಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾಭಾರತಗಳು ಒಹಳಷ್ಟು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಶ್ಲೋಕಗಳೇ, ಕೆಲವೆಡೆ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಿಕ್ಕರೂ ಅನ್ಯಾರ್ಥವೇ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದನ್ನಷ್ಟೇ ತೋರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಅದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ ಆ ಅರ್ಥವೇ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವೆಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬುದು ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಓದುಗರು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳು 'ಐತರೇಯ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತಂ ವಾಕ್ಯಮಾಹ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ.

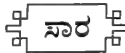
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯೆಂದರೆ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರಮಾಶಾಂಕೃತ ಭಾಷ್ಯಕೃತವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಬಿಜಮಾಹ - ಯದಪಿತಿ ||  
ಇದಂ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಮ್ | ಏತೇನಾಥಸೂತ್ರೇ ಲಿಂಗೋಕ್ತಿಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ ತತ್ಸಮರ್ಥನಮಿತಿ ಕ್ರಮೋಽಪ್ಯುಕ್ತೋ  
ಭವತಿ |

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ, ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಇದಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿಯು ತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಆ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳ ಕ್ರಮವು ಸುಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

**ಗುರೂಜಾಯಮ್ -** ಆಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇತಿ || ನ ಕೇವಲಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಾನಿಯಾಮಕತ್ವಂ  
ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ ಚ ಲಿಂಗಂ ಶ್ರುಯತೇ ಕಿಂತು ಸ್ಮರ್ಯತೇಽಪಿತ್ಯಾಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |  
ಆಯಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತುನಾಮಿತಿ || ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಾನಿಯಾಮಕತ್ವಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಸೂರ್ಯಾ-  
ಪ್ರಕಾಶಯತ್ವರೂಪಹೇತುನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಚೈತಲ್ಲಿಂಗದ್ವಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಮಿತಿ ಟೀಕಾವಿರೋಧ  
ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ | ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣ ತದುದ್ವಯತಃ | ಅತ್ರ  
ವಾಚ್ಯಯೋಜನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಹೇತುನಾಮಿತ್ಯುಕ್ತವಾದಿತ್ಯದೋಷಃ ||



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಸ್ವ' ಎಂದು 'ಅಪಿ ಸ್ವಯಂತೇ' ಎಂದು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಪದವು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ.



ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀಕ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು, ಹಾಗೂ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪದಗಳಿಂದ ಮೂರು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಹೇತುವನ್ನು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು 'ಚ' ಶಬ್ದವು ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಂತರ 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತು ಅನುಕ್ರಮಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಕ್ರಮಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಉಕ್ತಪ್ರಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಉಕ್ತವಾದ ಹೇತುವನ್ನೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು -

ರಾಮಾನುಜರು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಕಾಶಶಕ್ತಿಯಷ್ಟೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ತಾಪಿನೀ ಪಾಚಿನೀ ಚೈವ ಶೋಷಿನೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ।

ನೈವ ರಾಜನ್ ರವೇಃ ಶಕ್ತಿಃ ಶಕ್ತಿನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ ॥

ಎಲೈ! ರಾಜನೇ, ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಾನೆ, ಬೇಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಒಣಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಾರಾಯಣನದ್ದೇ ಹೊರತು, ಅವನದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು. ಮಹಾಭಾರತದ

ಈ ಮಾತಿನಂತೆ ಪಾಚನ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೇ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಮೃತಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

////////////////////

● ● ● ● ●

### ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

#### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

अन्ये तु आथर्वणस्थं “न तत्र सूर्यः” इत्यादिकं विषयवाक्यमित्याहुः ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಆರ್ಥವೇಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

तत्र । त्वया हि “यत्तदद्रेश्यम्” इत्यादिप्रकरणस्य ब्रह्मपरत्वसाधकेना-  
दृश्यत्वायधिकरणेनैव तत्प्रकरणस्थस्य “यस्मिन्धौः” इत्यादेरपि तत्परत्वे सिद्धे  
युभ्वायधिकरणं व्यर्थमिति शङ्कित्वा “यत्तदद्रेश्यम्” इत्यादिप्रकरणे  
“यस्मिन्धौरित्यादिवाक्यं नास्तीति कृत्वा चिन्तया युभ्वायधिकरणमित्युक्तम् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು - 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಸ್ಮಿನ್ಧೌಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಇದರ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ, 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಮಿನ್ಧೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಶಂಕಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ದ್ವುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ.

आथर्वणस्थं च “न तत्र” इत्यादिवाक्यं “यत्तदद्रेश्यम्” इत्यादिप्रकरणे  
युभ्वादिसूत्रस्थित्यदनसूत्रविषयभूतयोः “यस्मिन्धौः अनन्नन्यः” इति वाक्ययोर्मध्ये  
च वर्तते । तथा चास्याधिकरण्यादृश्यत्वाधिकरणयुभ्वायधिकरणाभ्यामगतार्थत्वाय  
अनुकृत्यधिकरण (०-३-६)

“ನ ತತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ “ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕರಣೆ “ಯಸ್ಮಿನ್ಯೌಃ” ಇತ್ಯಾದಿ-  
ವಾಕ್ಯದ್ವಯಮಧ್ಯೆ ಚ ನಾಸ್ತೀತಿ ಕೃತ್ವಾ ಚಿಂತಯೇದಮಧಿಕರಣಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ನಂ  
ತಥುಕ್ತಮ್ ।

ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ‘ನ ತತ್ರ  
ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ‘ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ  
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ‘ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು  
ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ, ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ  
ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ  
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಯಸ್ಮಿನ್ದೌಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ದ್ಯುಭ್ಯಾದೃಶ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ  
ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ‘ಅನಶ್ಚನ್ನನ್ಯಃ’ ಎಂಬ  
ವಾಕ್ಯವು ‘ಸ್ಥಿತೃದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ‘ನ ತತ್ರ  
ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪ್ರಕರಣವು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ  
ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ, ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ,  
ದ್ಯುಭ್ಯಾದೃಶ್ಯಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಅಗತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ  
ಹೇಳುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ  
ಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ‘ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಯಸ್ಮಿನ್ದೌಃ’  
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ್ವಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ  
ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತ. ಹೀಗೆ ಆದ್ವೈತಿಗಳು  
ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಧಿಕರಣ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು  
ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

यतः

एकत्रापि च नास्तीति कृत्वा चिन्ता न युज्यते ।

अनेकस्मिन्न युक्तेति किमु गत्यन्तरे सति ॥ १ ॥

ಎಕೆಂದರೆ -

‘ಏಕತ್ರಾಪಿ ಚ ನಾಸ್ತೀತಿ ಕೃತ್ವಾ ಚಿಂತಾ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ಅನೇಕಸ್ಮಿನ್ನ ಯುಕ್ತೇತಿ ಕಿಮು ಗತ್ಯಂತರೇ ಸತಿ ॥೧॥

ಒಂದು ಕಡೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಗತ್ಯಂತರವಿದ್ದಾಗಂತಲೂ ಈ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

अस्ति हि काठकवाक्यरूपं गत्यन्तरम् । अन्यथा “अत एव प्राणः” इत्यस्य “प्राणबन्धनं हि सोम्य मनः” इति वाक्यं ब्रह्मप्रकरणस्थत्वेनासन्दिग्धत्वाच्च विषयः । किन्तु “प्राण इति होवाच” इति वाक्यमेवेति प्राणाधिकरणे यत्त्वयोक्तं तदयुक्तं स्यात् । तद्वाक्यं तत्प्रकरणे नास्तीति कृत्वा चिन्तया तत्सम्भवात् ।

ಪ್ರಕೃತ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೆಂಬ ಗತ್ಯಂತರವಿರುವಾಗ ನೀವು ಮಾಡುವ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗತ್ಯಂತರವಿದ್ದಾಗಲೂ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ, 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ'<sup>(೧)</sup> ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಸ್ಥತ್ವೇನಾಸಂದಿಗ್ಧತ್ವಾನ್ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂತು ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮೇವ' ಎಂದು 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಗ್ಧವೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸದೇ 'ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ವಿಷಯವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಆಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ವಿಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಆದರೂ ಕೂಡ ನೀವು ಹಾಗೇ ಮಾಡದೇ ಬೇರೆಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಗತ್ಯಂತರವಿರುವಾಗ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯ ಮೂಲಕ ವಿಷಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

(೧) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ ವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು ಇರುತ್ತದೆ. ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರ, ಪಾನಿನಿಸೂತ್ರ ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಚೀನವೃತ್ತಿಕಾರರು ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ೨೧ ಕುಭಾಷ್ಯಗಳು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಈ ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಂಕರ ಭಾಷ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ

किं चाथर्वणे पूर्वत्र “विरजं ब्रह्म निष्कलम्” इत्यादीनां परत्र च “ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्तात्” इत्यादीनां ब्रह्मश्रुतिलिङ्गादीनां स्पष्टत्वादस्माकं पक्ष इव दृढपूर्वपक्षहेत्वभावाच्च न तत्र संशयः ।

ಮತ್ತು ನೀವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿರಜಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಮುಂದೆ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್' ಎಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಯಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಂತೆ ದೃಢವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನೇ ನಿಮಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

अपि च परपक्षे ब्रह्मणो भानमात्रतया “भान्तम्” इति शत्रन्तशब्दः “तस्य भास” इति षष्ठी चायुक्ता ।

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭಾನರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ 'ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಶತ್ರುತ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು 'ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಾನಕರ್ತೃವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠೀಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು.

किञ्च प्रपञ्चे ब्रह्मभानान्यभानाभावेनानुशब्दायोगः, “धावन्तमनुधावति” इत्यादौ हि धावनभेदे सत्येवानुशब्दो दृष्टः ।

ಮತ್ತು 'ಧಾವಂತಮನುಧಾವತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಓಡುವಂತಹ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಆರಕ್ಷಕನು ಹಿಂದೆ ಓಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿ 'ಅನು' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಇರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಭೇದವು ನಿಯಮೇನ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಬ್ಬರು ಓಡುವವರಿದ್ದು, ಇಬ್ಬರ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅನು' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭಾನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾಶಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೆ

ಸಾಧುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಬೇರೆ, ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಭಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಅನು' ಶಬ್ದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನच श्रौतो व्यपदेशो “वह्निं दहन्तमयोऽनुदहति” इत्यादिवदारोपितभेदनिमित्तको युक्तः ।

ವಸ್ತುತಃ ಬ್ರಹ್ಮಭಾನಕ್ಕಿಂತ ಜಗತ್ತಿನಭಾನವು ಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದದಿಂದ 'ಅನು' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಉದಾ : 'ವಹ್ನಿಂ ದಹಂತಮಯೋಽನುದಹತಿ' ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಕಬ್ಬಿಣವು ಸುಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಡುವಿಕೆಯು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ 'ಅಯಃ ಅನುದಹತಿ' ಎಂದು 'ಅನು' ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ದಾಹಕ್ಕೂ, ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿರುವ ದಾಹಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, 'ಅನುದಹತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಆರೋಪಿತ ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

किञ्च 'अपि स्मर्यते' इति सूत्रविषयत्वेन त्वयोदाहृते “न तद्भासयते” 'यदादित्यगतम्' इत्यादिवाक्ये ब्रह्मणः सूर्याद्यभास्यत्वस्य सूर्यादितेजसोऽपि भगवदधीनत्वस्य चैवोक्तत्वेन त्वदभिप्रेतस्य ब्रह्मज्ञानान्तरावेद्यमित्यस्यास्मदादि-सम्बन्धिघटादिज्ञानं ब्रह्मरूपमित्यस्य चासिद्धिः ।'

(१) शाङ्करभाष्यम् -

अनुकृतेस्तस्य च ॥

न तत्र सूर्यो भातीति तेजोऽन्तरमुतापि चित् ।

तेजोऽभिभावकत्वेन तेजोऽन्तरमिदं महत् ॥

चित् स्यात् सूर्याद्यभाम्यत्वात् तादृक् तेजोऽप्रसिद्धितः ।

सर्वस्मात् पुरतो भानाद् यद्भासा चान्यभासनात् ॥

'न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति' इति समामनन्ति । यत्र यं भान्तमनुभाति सर्वं यस्य

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಚ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ ಸ ಕಿಂ ತೇಜೋಧಾತುಃ ಕश्चिदुत प्राज्ञ आत्मेति विचिकित्सायां  
 ತೇಜೋಧಾತುರिति तावत् प्राप्तम् । कुतः? तेजोधातूनामेव सूर्यादीनां भानप्रतिषेधात् ।  
 तेजಃಸ್ವಭಾವಕಂ हि चन्द्रतारकादि, तेजಃಸ್ವಭಾವಕ एव सूर्ये भासमानेऽहनि न भासत इति  
 प्रसिद्धम् । तथा सह सूर्येण सर्वमಿದं चन्द्रतारकादि यस्मिन् भासते सोऽपि तेजಃಸ್ವಭಾವ  
 एव कश्चिदित्यवगम्यते । अनुभानमपि तेजಃಸ್ವಭಾವक एवोपपद्यते, समानस्वभावकेष्वनुकार-  
 दर्शनात् । गच्छन्तमनुगच्छतीतिवत् । तस्मात्ತೇಜೋಧಾतुಃ कश्चिदित्येवं प्राप्ते ब्रूमः - प्राज्ञ  
 एवात्मा भवितुमर्हति । कस्माद्? अनुकृतेः । अनुकरणमनुकृतिः । यदेतत् 'तमेव  
 भान्तमनुभाति सर्वम्' इत्यनुभानम्, तत्प्राज्ञपरिग्रहेऽवकल्पते । 'भारूपः सत्यसङ्कल्पः'  
 इति हि प्राज्ञमात्मानमामनन्ति । नतु तेजೋधातुं कश्चित् सूर्यादयोऽनुभान्तीति प्रसिद्धम् ।  
 समत्वाच्च तेजೋधातूनां सूर्यादीनां न तेजೋधातुमन्यं प्रत्यपेक्षास्ति, यं भान्तमनुभायुः ।  
 नहि प्रदीपः प्रदीपान्तरमनुभाति । यदप्युक्तम्, समानस्वभावकेष्वनुकारो दृश्यत इति ।  
 नायमेकान्तो नियमः । भिन्नस्वभावकेष्वपि ह्यनुकारो दृश्यते । यथा सुतप्तोऽयःपिण्डोऽ-  
 ग्रनुकृतिरग्निं दहन्तमनुदहति, भौमं वा रजो वायुं वहन्तमनुवहतीति ।  
 अनुकृतेरित्यनुभानमसूचत् । तस्य चेति चतुर्थं पादमस्य श्लोकस्य सूचयति । 'तस्य  
 भासा सर्वमಿದं विभाति' इति तद्धेतुकं भानं सूर्यादिरुच्यमानं प्राज्ञमात्मानं गमयति ।  
 'तदेवा ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतम्' इति हि प्राज्ञमात्मानमामनन्ति ।  
 तेजोऽन्तरेण सूर्यादितेजो विभातीत्यप्रसिद्धं विरुद्धं च, तेजोऽन्तरेण तेजोऽन्तरस्य  
 प्रतिधातात् । अथवा न सूर्यादीनामेव श्लोकपरिपठितानामिदं तद्धेतुकं विभानमुच्यते ।  
 किं तर्हि? 'सर्वमिदम्' इत्यविशेषश्रुतेः सर्वस्यैवास्य नामरूपक्रियाकारकफलजातस्य  
 याऽभिव्यक्तिः, सा ब्रह्मज्योतिःसत्तानिमित्ता । यथा सूर्यादिज्योतिःसत्तानिमित्ता सर्वस्य  
 रूपजातस्याभिव्यक्तिस्तद्वत् । 'न तत्र सूर्यो भाति' इतिच तत्र शब्दमाहरन् प्रकृतग्रहणं  
 दर्शयति । प्रकृतं च ब्रह्म 'यस्मिन् द्यौः पृथिवी चान्तरिक्षमोतम्' इत्यादिना । अनन्तरं च  
 'हिरण्यमे परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् । तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिस्तद् यदात्मविदो  
 विदुः' इति । कयं तज्ज्योतिषां ज्योतिरित्यत इदमुत्थितम् - 'न तत्र सूर्यो भाति'  
 इति । यदप्युक्तं सूर्यादीनां तेजसां भानप्रतिषेधस्तेजोधातावेवान्यस्मिन्नवकल्पते सूर्य  
 इवेतरेषामिति । तत्र तु स एव तेजोधातुरन्यो न सम्भवतीत्युपपादितम् । ब्रह्मण्यपि चैषां  
 भानप्रतिषेधोऽवकल्पते । यतो यदुपलभ्यते तत्सर्वं ब्रह्मणैव ज्योतिषोपलभ्यते, ब्रह्म तु  
 नान्येन ज्योतिषोपलभ्यते, स्वयंज्योतिःस्वरूपत्वात्, येन सूर्यादयस्तस्मिन् भायुः । ब्रह्म  
 ह्यन्यद् व्यनक्ति, नतु ब्रह्मान्येन व्यज्यते । 'आत्मनैवायं ज्योतिषास्ते' 'अगृह्यो नहि  
 गृह्यते' इत्यादिश्रुतिभ्यः ॥ २२ ॥

ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂದು, ಮತ್ತು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮ್ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಭಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ನೀನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಂತರದಿಂದ ವೇದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಅಸ್ಮದಾದಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರೋ, ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

अन्ये त्विति ॥ तेषामिदमधिकरणशरीरम् । “न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकम्” इत्यादौ सूर्याद्यप्रकाशयत्वादिनाऽवगतं किं तेजोऽन्तरमुत ब्रह्मेति संशये

ವಿವರಣೆ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾಗದ ವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಮತ್ತೊಂದು ತೇಜಸ್ಸೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तत्रेति सतिसप्तम्या तस्मिन्सति सूर्यादिकं न भातीत्यक्त्या तत्रेत्यनेन सूर्यादितेजोभिभावकस्य वस्तुनः प्रतीतेस्सूर्यादिश्चन्द्रतारादितेजोन्तराभिभावकत्वदृष्ट्या प्रकृतेऽपि तत्रेत्यनेन तेजोन्तरस्यैव सूर्याद्यभिभावकस्य ग्राह्यत्वात्

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ಪದವು ಸತಿಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ವಸ್ತು ಇದ್ದಾಗ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಬೆಳಗಲಾರರೋ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ

अपिच स्मर्यते ॥ २३ ॥

अपिचेदृगूपत्वं प्राज्ञस्यैवात्मनः स्मर्यते भगवद्गीतासु - 'न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः । यद् गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥' इति, 'यदादित्यगतं तेजो जगद् भासयतेऽखिलम् । यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत् तेजो विद्धि मामकम् ॥' इति च

॥२३॥



ಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಸಹ ಮುಚ್ಚುವಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಆ ವಸ್ತುವಿಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಉಳಿದ ಪ್ರಕಾಶವಸ್ತುಗಳು ಮುಚ್ಚಿಹೋಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತು ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರ ಪ್ರಕಾಶವು ಮುಚ್ಚಿಹೋಗುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ವಸ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ತೇಜಸ್ಸೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ" ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಚಾನುಕಾರಾವಗಮಾದನುಕಾರಸ್ಯ ಚ ಸಜಾತೀಯ ಏವ "ಧಾವಂತಮನುಭಾವತಿ" ಇತ್ಯಾದೌ ದರ್ಶನಾತ್

ಮತ್ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಧಾವಂತಮನುಭಾವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ ಸಜಾತೀಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಅನುಸರಿಸಿ ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಆ ವಸ್ತುವೂ ಕೂಡ ತೇಜೋರೂಪವೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಸರ್ವಭಾಸಕತ್ವಾವಗಮಾच्च तुल्यरूपमप्रकृतमपि तेजोन्तरमेवात्रोपास्यत्वेनोच्यते ।

ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭಾಸಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ. ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತೇಜೋಽಂತರವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ತೇಜೋಽಂತರವನ್ನು 'ತತ್' ಪದದಿಂದ ಹೇಗೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'तेन रक्तं रागात्' 'तस्यापत्यम्' इत्यादावप्रकृतेऽपि तच्छब्द-दर्शनात् ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ತೇನ ರಕ್ತಂ ರಾಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಕಂಡಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तदुक्तं भामत्याम् -

अभानं तेजसो दृष्टं सति तेजोऽन्तरे यतः ।

तेजो धात्वन्तरं तस्मादनुकाराच्च गम्यते ॥ इति ।

ಇದನ್ನು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ -

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಭಾನಂ ತೇಜಸೋ ದೃಷ್ಟಂ ಸತಿ ತೇಜೋಽಂತರೇ ಯತಃ |

ತೇಜೋ ಧಾತ್ವಂತರಂ ತಸ್ಮಾದನುಕಾರಾಚ್ಚ ಗಮ್ಯತೇ ||

ಮತ್ತೊಂದು ತೇಜಸ್ಸು ಇದ್ದಾಗ ಸಣ್ಣ ತೇಜಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ಪದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತು ತೇಜೋಽಂತರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅನುಕಾರಶ್ರವಣವೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತು ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** "एवं तस्य वाक्यस्य "यस्मिन्धौः" इत्यादिब्रह्मप्रकरणगतत्वेऽप्य-  
सम्भवानुकारसामर्थ्यलक्षणेन लिङ्गेन प्रकरणबाध इति प्राप्ते

ಆದ್ದರಿಂದ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಯಸ್ಮಿನ್‌ಧೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಅನುಕಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕೃತ್ವಾ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** "तमेव भान्तम्" इत्यादौ "भारूपः सत्यसङ्कल्पः" इति  
श्रुतिसिद्धभारूपब्रह्मार्थत्वसम्भवेऽलौकिकतेजोन्तरकल्पनायोगात्

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಭಾರೂಪಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** "तत्र" इत्यस्य विषयसप्तम्यततया तद्वाक्योक्तसूर्याद्यप्रकाश्यत्वस्य  
ब्रह्मलिङ्गत्वात्

ಮತ್ತು 'ತತ್ರ' ಎಂಬುದು ಸತಿಸಪ್ರಮೃಂತವದಲ್ಲ. ಹೊರತು ವಿಷಯಸಪ್ರಮೃಂತವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಕರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲಿಂಗವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** "तस्य भासा" इत्युक्तसर्वजगद्विषयकभानवत्वस्य ब्रह्मण्येवोपपत्तेः  
"अग्निं दहन्तमयःपिण्डोऽनुदहति । वायुं गच्छन्तं रजोऽनुगच्छति" इत्यादौ  
विसदृशोऽप्यनुकारदर्शनेन "तमेव" इति वाक्ये विसदृशोऽप्यनुकार-  
सम्भवाद्ब्रह्मैवात्रोच्यते ।

ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಜಗದ್ವಿಷಯಕ ಭಾನವತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ವಿಜಾತೀಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕಾರವನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸಜಾತೀಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅನುಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.

ಎಕಂದರೆ 'ಅಗ್ನಿಂ ದಹಂತಮ್' ಅಯಃ ಪಿಂಡೋಽನುದಹತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಕಬ್ಬಣವು ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನುಕರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದರಂತೆ 'ವಾಯುಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ರಜೋಽನುಗಚ್ಛತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗಿಂತಲೂ ಪಾರ್ಥಿವಕಣಗಳೆನಿಸಿದ ರಜಸ್ಸು ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನುಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಸದೃಶವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಕಾರವು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಸದೃಶನಾಗಿದ್ದರೂ ಅನುಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರಾಶ್ಚ ಭಾಮತ್ಯಾಂ**

**ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವ ಹಿ ತಶ್ಚಿಕ್ಷಂ ನತು ತೇಜಸ್ವಲೀಕಿಕೇ ।**

**ತಸ್ಮಾಚ ತದ್ಭಾಸ್ಯಂ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞೇಯಂ ತು ಗಮ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ ।**

ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ -

ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೇನ ಹಿ ತಲ್ಲಿಂಗಂ ನತು ತೇಜಸ್ವಲೀಕಿಕೇ ।

ತಸ್ಮಾದ್ ತದ್ಭಾಸ್ಯಂ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞೇಯಂ ತು ಗಮ್ಯತೇ ॥

ಭಾನಸ್ವರೂಪವು ಬ್ರಹ್ಮಶಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಶಲಿಂಗವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಜ್ಞೇಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಉಪಾಸ್ಯತನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ ವಿಷಯಸಂಶಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿವಿಜಾನಿ ಕ್ರಮೇಣ ನಿರಾಹ - ತನ್ನೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಇತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ವಿಶ್ರುತಮೇತತ್ತತ್ರೈವ ॥ ಇತಿ ನಾಪ್ಯಮಿತಿ ॥** ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯರ್ಥತಾಪತ್ತೇಃ ।

ಹೀಗೆ ಆದ್ವೈತಿಕಗಳ ಅಧಿಕರಣಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯ, ಸಂತಯ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಇವುಗಳ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತನ್ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್' ಎಂದರೆ ದೃಢಾಧ್ಯಾಧಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್' ಎಂದರೆ ನೀವು ಹೀಗೆ ಕೃತ್ವಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥದೋಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - "ಲಿಜ್ಜೇನ ಪ್ರಕರಣಾಭಾಃ" ಇತಿ ಭಾಮತ್ಯುಕ್ತಂ ತು ದೃಢಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಹೇತವಾಭಾಚೇತ್ಯಗ್ರೇ ನಿರಸಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ಭಾವಃ ।**

'ಶಲಿಂಗೇನ ಪ್ರಕರಣಾಭಾಃ' ಶಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೃಢವಾದ ಹೇತುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸುವುದೇ.

ಪ್ರಕಾಶ: - 'ಯತ:' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋಕೇನಾನ್ವಯ: । 'इति यतस्ततो न युक्तम्' इति ।  
ಗತ್ಯಂತರಮಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ತಿ ಹೀತಿ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಗತ್ಯಂತರೇ ಸತ್ಯವೆವಮಾಶ್ರಯಣೇ ।

'ಯತ:' ಎಂಬುದನ್ನೂ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಇತಿ ಯತಃ ತತೋ ನ ಯುಕ್ತಮ್' ಎಂದು ಅನ್ವಯ. ಬೇರೆ ಗತಿ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸ್ತಿಹ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಗತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂದರೆ ಗತ್ಯಂತರವಿದ್ದಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु न कृत्वाचिन्तयेदमारभ्यते । किं तर्ह्यनुकारसामर्थ्यरूपलिङ्गेन  
ಪ್ರಕರಣವಾಧಯಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ತತ್ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥಮ್ । ತಥೈವ ಭಾಮತ್ಯುಕ್ತೇರित्यत ಆಹ -  
किञ्चेति ॥

ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅನುಕಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಮತಿಯ ಮಾತುಗಳು ಹೀಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - सत्यमेवं सति तु तादृशलिङ्गे । तदेव नास्ति । अनुकारस्य  
ವಿಸದೃಶೋಽಪಿ ದರ್ಶನೇನ ಸಾವಕಾಶತಯಾಽನೇಕಪೂರ್ವೋತ್ತರಗತಶ್ರುತिलिङ्गबाधकत्वायोगात् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಕಾರವೆಂಬ ಹೇತು ವಿಸದೃಶವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಇಂತಹ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅನುಕಾರಲಿಂಗವು ಅನೇಕವಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಾಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तत्रेति सतिसप्तमीत्यत्रासाधारणहेत्वभावे तस्यापि सावकाशत्वात् ।  
तस्य भासेत्यपि सावकाशमेव । शब्दानुशासनपरे सूत्रे तच्छब्दस्य  
ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಪರತ್ವದರ್ಶನೇಽಪ್ಯೇಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನಪರವಾಕ್ಯೇಷು ಕಾಪಿ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋಽಪ್ರಕೃತಪರತ್ವಾ-  
ದರ್ಶನಾಚ್ಚೇತಿ ಭಾವೇನೋಕ್ತಂ - दृढपूर्वपक्षहेत्वभावाच्चेति ।

ಮತ್ತು 'ಸರ್ವತೇಜೋಽಬಿಭಾವತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವೂ ಕೂಡ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸತಿಸಪ್ತಮೀಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತೇಜೋಽಬಿಭಾವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಮಾಡುವಾಗ ಸತಿಸಪ್ತಮಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಸಹ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂಭಾತಿ' ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ತೇನ ರಕ್ತಂ ರಾಗಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ ಪರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅರ್ಥಾನುಶಾಸನ ಪರವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಅರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವು ಅಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೃಢವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸಿದ್ಧಾಂತೋಪಯುಕ್ತಃ । ಶ್ರುತನುಸಾರಾದಿತ್ಯಾಹ - ಅಪಿचेति ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗುಣ್ಯ ಇಲ್ಲ. 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು 'ಅಪಿಚೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः" इति भा दीप्तावित्यस्य कर्तरि लट्प्रत्यये "लटश्शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे" इति विहितलडादेशशतृप्रत्ययस्य कर्तृवाचित्वेन भान्तमित्युक्तभानकर्तृत्वं न चैतन्ये युक्तमित्यर्थः । तस्येति षष्ठ्यर्थस्य भेदघटितत्वादिति भावः ।

'लः ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಭಾವೇ ಚಾಕರ್ಮಕೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕಾರಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಕರ್ತೃಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆಂದು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ಭಾ ದೀಪ್ತೌ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತೃಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೆ, 'ಲಟಃಶತ್ಯಶಾನಚಾವಪ್ರಥಮಾಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಲಟ್' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ 'ಶತ್ಯ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕರ್ತೃಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಭಾನಕರ್ತೃತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಭಾನಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಭಾನಕರ್ತೃತ್ವವು ಅವನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠಿಯು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದಘಟಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु "बहिं दहन्तमयोऽनुदहतीत्यत्र क्रियाभेदाभावेऽपि द्रव्यभेदेन

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

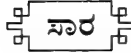
ಕ್ರಿಯಾಭೇದಂ ಕಲ್ಪಯित्वा क्रियासादृश्यं व्याख्येयम्” इति भामत्युक्तत्वादिहापि तथा स्यादित्यत आह - नचेति ॥ अप्रामाण्यापत्तेरिति भावः ।

‘ವಹ್ನಿಂ ದಹಂತಮಯೋಽನುದಹತೀತ್ಯತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ದ್ರವ್ಯಭೇದೇನ ಕ್ರಿಯಾಭೇದಂ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ಕ್ರಿಯಾಸಾದೃಶ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್’ ಎಂದರೆ ‘ವಹ್ನಿ ದಹಂತಮ್’ ಅಯೋಽನುದಹತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ‘ವಹ್ನಿ’ ಮತ್ತು ‘ಕಬ್ಬಿಣ’ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ, ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ, ಕ್ರಿಯಾಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜಗತ್, ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಭಾನ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ದೋಷಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - एतेनानुकृतेरनुभानात्तस्येति प्रतीकग्रहणेन ‘तस्य भासा’ इति सर्वस्य तद्धेतुकभानोक्तेः, ‘न तत्र’ इति सूर्याद्यप्रकाशं ब्रह्मेत्याद्यसूत्रार्थः प्रत्युक्तः । द्वितीयसूत्रार्थमपि प्रत्याह - किञ्चेति ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ‘ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ‘ತಸ್ಯಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕ ಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ನ ತತ್ರ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯದೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಆದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗ, ಸಿದ್ಧಾಂತಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ದ್ವಿತೀಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

गुरुराजीयम् - अन्ययेति ॥ ‘यत्तदद्रेश्यम्’ इत्यादिप्रकरणे ‘यस्मिन्चौः’ ‘अनभ्रन्नयः’ इति वाक्यद्वयमध्ये च नास्तीति कृत्वाचिन्तयैतदधिकरणारम्भ इत्यर्थः । ननु धावन्तमनुधावतीत्यादौ धावनभेदेऽनुशब्दप्रयोगवद्वह्निं दहन्तमपोऽनुदहतीत्यत्र दहनभेदाभावेऽप्यनुशब्दप्रयोगदर्शनात् प्रकृतजगति ब्रह्मभानान्यभानाभावेन भानभेदाभावेऽप्यनुशब्दप्रयोगः किं न स्यादित्यत आह - नचेति ॥ श्रौत इति हेतुगर्भं विशेषणम् । अन्यथा श्रुतेरारोपितविषयकत्वेनाप्रामाण्यं स्यादित्यर्थः ।



ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರಕರಣವು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು, 'ಯಸ್ಯಿನ್ ದ್ಯೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ 'ಅನಶ್ಚನ್ನನ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಸ್ಥಿತ್ಯದನಾಭ್ಯಾಂಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಿತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ, ಇದೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ವಿರಜಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲಮ್' ಎಂದು, ಅನಂತರ 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಆಧಾರಗಳಿಂದ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಇದನ್ನೇ ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ಇದು ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಾಗ, ಹೀಗೆ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ, ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಕಾಠಕಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅರ್ಥವರ್ಣ ಮಾತನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇತರ ಯಾವುದೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದತ್ವವನ್ನು, 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಕ್ಷೀ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಲಾಗದು.

ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂದು, ಮತ್ತು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಭಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮ್ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ನೀನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಂತರದಿಂದ ವೇದವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಅಸ್ಮದಾದಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರೋ, ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ.

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಕೇचितು ಛಾಂದೋಗ್ಯ उत्तरस्मिन्प्रजापतिवाक्येऽपहतपाप्मत्वादिरूपेण जीव उच्यते । तत्र कर्मादिनाऽतिरोहितस्यापहतपाप्मत्वादिगुणस्याविर्भावोक्तेः।'

ಅನುವಾದ - ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಇವರು 'ಅನುಕೃತೇಷ್ವಸ್ಯ ಜ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳದೆ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ, ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಅವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವವೇ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(१) रामानुजभाष्यम् -

इतश्चैतदेवम् -

अनुकृतेस्तस्य च ॥ २१ ॥

तस्य दहराकाशस्य परस्य ब्रह्मणः । अनुकाराद् अयमपहतपाप्मत्वादिगुणको विमुक्तस्यः प्रत्यगात्मिा न दहराकाशः । तदनुकारः, तत्साम्यम् । तद्वत्प्रत्यगात्मनो विमुक्तस्य परब्रह्माणुकारः श्रूयते 'यदा पश्यः पश्यते रुग्मवर्णं कर्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मबोनिम् । तदा विद्वान् पुण्यपापे विभूष निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति' इति । अतोऽनुकर्ता प्रजापतिवाक्यनिर्विहः । अनुकार्यं ब्रह्म दहराकाशः ॥ २१ ॥

अपि स्मर्यते ॥ २२ ॥

संसारिणोऽपि मुक्तावस्थायां परमसाम्यापत्तिरङ्गणः परब्रह्माणुकारः स्मर्यते 'इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः । सर्गेऽपि नोपजन्त्यन्ते प्रबुधे न व्ययन्ति च ॥' इति । केचित् 'अनुकृतेस्तस्य च' 'अपि स्मर्यते' इति सूत्रद्वयमधिकरणान्तरम्, 'तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति' इत्यस्याः श्रुतेः परब्रह्मपरत्वनिर्णयाय प्रवृत्तं वदन्ति । तत्तु 'अदृश्यत्वादिगुणको बर्माके' 'बुध्वावापतनं स्वशब्दात्' इत्यधिकरणद्वयेन तस्य प्रकरणस्य परब्रह्मविषयत्वप्रतिपादनात् 'ज्योतिश्चरणामियानात्' इत्यादिषु परस्य ब्रह्मणो भारूपत्वावगतेरच पूर्वपक्षानुत्थानादयुक्तम्, सूत्राक्षरवैरूप्यं च ॥२२॥



पूर्वस्मिन्दहरवाक्ये तु ब्रह्म । तत्रातिरोहितस्य स्वाभाविकस्यैव तस्योक्ते-  
रित्येवम्परतया

ಹಿಂದಿನ 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿರೋಹಿತವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ, 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

“उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु” इति सूत्रं व्याचक्षाणाः “अनुकृतेः” इत्यादि-  
सूत्रद्वयं तस्य ब्रह्मणोऽनुकृतेः सादृश्यात् “मम साधर्म्यमागताः” इति स्मृतेश्च  
प्रजापतिवाक्योक्तो जीवो दहरवाक्योक्तं तु ब्रह्मेति पूर्वाधिकरणशेषतया व्याचक्षते ।

ಹೀಗೆ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ರಾಮಾನುಜರು 'ಅನುಕೃತೇಸ್ಸಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತು 'ಅಬಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನುಕರಣದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು "ಮಮ ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ" ಎಂಬ ಸ್ವೈತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

तत्र । प्रजापतिवाक्येऽपि दहरवाक्य इव 'य आत्माऽपहतपाप्मा' 'विजरो विमृत्युः' इत्यादेरेव श्रवणेन तत्राप्यपहतपाप्मत्वादिप्रादुर्भावोक्त्यभावात् । 'स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते' इति वाक्यशेषस्तुभ्यत्राप्यस्ति ।

ರಾಮಾನುಜರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' 'ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೇಗಿವೆಯೋ, ಅದೇ ತರಹ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಹೊರತು, ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಇದೇ ತರಹದ ವಾಕ್ಯವು 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ದಹರವಾಕ್ಯೇ ಜೀವಸ್ಯಾಭಿನಿಷ್ಪತ್ಯುಕ್ತಿರ್ಜೀವಸ್ವರೂಪಾಭಿನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮಗುಣಾತ್ಯರ್ಥಾ  
 ಚೇತ್ । ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ತದರ್ಥಾಽಸ್ತು ।

ದಹರವಾಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಭಿನಿಷ್ಠಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಅವಿಭಾವ್ಯವನ್ನು ದಹರವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ; ಪ್ರಜಾಪತಿ-  
 ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಸಮಾನ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಅಭಿನಿಷ್ಠಾದಕತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವಿಭಾವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ದಹರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು, ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವೆಂದು ನೀವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತೀರಿ.

किञ्च अपहतपाप्मत्वादिगुणक आत्मनीन्द्रेण पुनः पुनः पृष्टे प्रजापतिः “य एषोऽन्तरिक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मा” इति “य एष स्वप्ने महीयमानश्चरत्येष आत्मा” इति “यत्रैतत्सुप्तः समस्तः सम्प्रसन्नः स्वप्नं न विजानात्येष आत्मा” इति “तदस्यामृतस्याशरीरस्यात्मनोऽधिष्ठानम्” इत्यसकृदुपदिदेश ।

ದಹರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ - ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರ ದೇವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವಾಗ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ - 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು. 'ಯ ಏಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹಿಮಾನಶ್ಚರತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಯಾವಾತನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಂತ ಮಹಿಮೋಪೇತನಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು. 'ಯತ್ಯತತಸುಪ್ತಃ ಸಮಸ್ತಃ ಸಂಪ್ರಸನ್ನಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ನ ವಿಜಾನಾತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನು ಅಲಿಂಗಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಸನ್ನ ಮನಸ್ಸನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಕಾಣಲಾರನೋ ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತ-  
 ನಾದವನೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಮತ್ತು 'ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಶರೀರಸ್ಯಾತ್ಮನೋಽಧಿಷ್ಠಾನಮ್' ಅಮೃತಸ್ವರೂಪನಾದ ಅಶರೀರಿಯಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

तत्र चाक्षिवाक्यं तावद्ब्रह्मविषयम् । ‘अन्तस्तद्रमोपदेशात्’ । ‘अन्तर उपपत्तेः’ इत्यत्र च निर्णीतब्रह्मत्वस्य “य एषोऽन्तरिक्षिणि पुरुषो दृश्यते” इति श्रुत्यन्तरोक्तस्यैवेह प्रत्यभिज्ञानात् । जीवस्य हृत्स्थत्वेनाक्षिस्थत्वाभावाच्च ।

ಈ ಉಪದೇಶ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

**स्वप्नवाक्यमपि तथा । “स्वप्नेन शारीरमभिप्रहृत्यासुप्तः सुप्तानभिचाकशीति”**  
**इति श्रुत्यन्तरात् । अत्रापि महीयमानत्वलिङ्गाच्च ।**

'ಸ್ವಾಪ್ನ' ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶಾರೀರಮಭಿ-  
ಪ್ರಹತ್ಯಾಸುಪ್ತಃ ಸುಪ್ತಾನಭಿಚಾಕಶೀತಿ' ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾರೀರನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹೊಂದಿ,  
ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಬಲದಿಂದ, ಸ್ವಪ್ನನಿಯಾಮಕನಾದ  
ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಯ ಏಷಃ ಸ್ವಪ್ನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ಮಹೀಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

**सुप्तवाक्यमपि तथा । “प्राज्ञेनात्मना सम्परिष्वक्तः” इत्यादिश्रुत्यन्तरात् ।**  
**अत्रापि “यत्र सुप्तः” इति यच्छब्दोक्तस्य समस्तसुप्ताधारस्यैव “एष आत्मा”**  
**इत्येतच्छब्देन परामर्शाच्च ।**

ಸುಪ್ತವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ'  
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸುಷುಪ್ತವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಂದೇ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಬಲದಿಂದ  
'ಯತ್ರೈತತ್ ಸುಪ್ತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯತ್ರ  
ಸುಪ್ತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನೇ ಸಕಲವಿಧ ಸುಪ್ತಜೀವರಿಗೆ  
ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

**अशरीरवाक्यमपि तथा । अशरीरशब्देन निरपेक्षस्य सार्वकालिकस्य च**  
**शरीराहित्यस्य स्वरसतः प्रतीतेः । तस्य चेश्वर एव सम्भवात् ।**

ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶರೀರವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ಅಶರೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬ ಸಹಜವಾದ  
ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ

ಜೀವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

किञ्चाध्यादिवाक्येषु प्रतिवाक्यं “एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्म”  
इति श्रवणात्कथं तेषां जीवविषयता ।

ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' 'ಏತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವ-ಅಭಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಜೀವವಿಷಯಕವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

किञ्च प्रजापतिवाक्ये “य आत्माऽपहतपाप्मा” इति प्रसिद्धार्थेन प्रकृत-  
परामर्शिना च य इति सर्वनाम्ना “एष आत्माऽपहतपाप्म” इति प्रस्तुतदहरवाक्ये  
प्रसिद्धेश्वरपरामर्श एव युक्तः ।

ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

अपि च “तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति” इति दहरवाक्ये यन्मोक्षाख्यं  
फलं तस्यैव “तेषां सर्वे लोका आसः” इति प्रजापतिवाक्येऽपि श्रुतत्वात्

ಮತ್ತು 'ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಮೋಕ್ಷ ಫಲವನ್ನು 'ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾ ಆಸಾಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

तथा दहरवाक्ये “तस्मिन्यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्” इति यदन्वेष्टव्यत्वादिकमुक्तं  
तस्यैव प्रजापतिवाक्ये “सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः” इति श्रवणात्

ಅದರಂತೆ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್' ಎಂದು ಯಾವ ದಹರನಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣ ವಿಷಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅವನಿಗೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣವಿಷಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

‘‘इन्द्रो विरोचनश्चैव श्रुत्वा तं ब्रह्मणोऽक्षिगम् । विष्णुमानन्दरूपेतम्’’  
 इत्यादिस्मृतेश्च न तयोर्भिन्नार्थतेति दिक् ।

‘ಇಂದ್ರೋ ವಿರೋಚನಶ್ಚೈವ ಶ್ರುತ್ವಾ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಕ್ಷಿಗಮ್’ । ವಿಷ್ಣುಮಾನಂದರೂಪೇತಮ್’  
 ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ದಹರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು  
 ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರ-  
 ವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ರಾಮಾನುಜರ ನಿಲುವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

अनुकृतेरित्यादिसूत्रद्वये च किं मुक्तस्यापहतपामत्वादिरूपेणेश्वरसाम्यं साध्यं  
 किं वाऽन्यत्रप्रसिद्धेन तेन दहरप्रजापतिवाक्योक्तयोर्ब्रह्मत्वजीवत्वे साध्ये ।

ರಾಮಾನುಜರ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃಸ್ವಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ  
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಪಹತಪಾಮತ್ವಾದಿ  
 ರೂಪದಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಜೊತೆಗಿರುವ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ  
 ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ?

नाथः । तस्य त्वन्मते चतुर्थे “सम्पद्य” इत्यादावेव सिद्धेः । समन्वयाध्याया-  
 सङ्गतेश्च । सूत्रेऽनुकृतेरिति साम्यस्य हेतुत्वोक्तेश्च ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದೆಯೆಂದು  
 ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.  
 ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾಧನೆಯು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಮತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು  
 ಅಪ್ರಸ್ತುತ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವಾಗ  
 ಅದನ್ನೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

नान्त्यः । अनुकृतिमात्रेण पूर्वोक्तं ब्रह्म पश्चादुक्तस्तु जीव इत्यस्यासिद्धेः ।

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಕೃತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಹಿಂದಿನ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೆಂಬುದು  
 ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳು ಅತ್ಯಂತ  
 ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಜೊತೆಗೇ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸೇರಿವೆ ಎಂಬ  
 ವಿಚಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

केचित्त्विति ॥ “इति व्याचक्षाणाः पूर्वाधिकरणशेषतया व्याचक्षते” इत्यन्वयः ।  
अयमर्थः । “इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात्” इत्यत्र “एष सम्प्रसादोऽ-  
स्माच्छरीरात्समुत्थाय” इति जीवपरामर्शात्स एव दहराकाश इति चेन्न ।

ವಿವರಣೆ - ರಾಮಾನುಜರ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕೇಚಿತ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಇತಿ ವ್ಯಾಚಕ್ಷಣಾಃ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಶೇಷತಯಾ ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸೂತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣವಲ್ಲವೆಂಬುದು, ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ- ಮೊದಲು 'ಇತರ ಪರಾಮರ್ಶತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ' ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಜೀವನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪ. ಆದರೆ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಎಂಬುದರ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ದಹರಾಕಾಶನಾಗಲಾರನು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तस्मिन्पूर्वोक्तापहतपाप्मत्वादेरसम्भवादित्युक्ते उत्तरस्मात् “य आत्माऽपहतपाप्मात्वादि प्राजापत्यवाक्याज्जीवस्यैवापहतपाप्मत्वादिगुणयोगो निश्चयत इत्याशङ्क्य प्राजापत्यवाक्ये न स्वाभाविकापहतपाप्मत्वादिगुणक उच्यते ।

'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ. ಪುನಃ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್ ಅವಿಭಾತಸ್ವರೂಪತಸ್ತು' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अपि तु प्राकिरोहितस्वरूपसन् “परं ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते” इति भगवत्प्रसादाविर्भूतगुणक एव ।

ಹೊರತು ಹಿಂದೆ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಜೀವನು 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಹೇಳುವಂತೆ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಷ್ಟೇ ಅವಿಭಾತಗುಣ-ವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತಃ उत्तरवाक्यं जीवपरमिति युक्तम् । पूर्वत्र दहरवाक्ये त्वपहत-  
पाप्मत्वादयस्स्वाभाविका एव श्रूयन्ते ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಜೀವಪರವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಿಂದಿನ ದಹರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तेच जीवे न युक्ता इति दहराकाशो न जीवः । किन्तु तथोच्यमानः  
परमात्मैवेत्यत्र हेत्वन्तरमत्रोच्यते ।

ಈ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವು ಜೀವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ  
ಕೂಡ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ.  
ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तस्य दहराकाशस्य परमात्मनोऽनुकृतेरनुकारात् “परमं साम्यमुपैति”  
इत्युक्तसाम्यापत्तेश्चेति यावत् । अतोऽनुकृत्या प्रजापतिवाक्ये तादृशगुणवत्त्वेन  
निर्दिष्टो जीवः अनुकार्यं ब्रह्म दहराकाश इति “इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम  
साधर्म्यमागताः” इति संसारिणो मुक्तयवस्थायां परमसाम्यापत्तिलक्षणः परब्रह्मानु-  
कारस्स्मर्यतेऽपीति पूर्वाधिकरणशेषतया व्याचक्षत इति ।

ಇಂತಹ ದಹರಾಕಾಶನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ 'ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಂ  
ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅನುಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅನುಕಾರ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ದಹರಾಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು  
'ಇದಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮಮ ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ' ಎಂದು ಸಂಸಾರಿ ಜೀವರು ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು  
ಹೊಂದಿದಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ ಪರಮಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅನುಕಾರವು  
ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ 'ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು, 'ಅಪಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು  
ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯಸಾಧನೆಗೆ ಅಂಗಭೂತವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಾಮಾನುಜರು  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - पूर्वोत्तरवाक्ययोः परोक्तं वैलक्षण्यमसिद्धमिति भावेनाह - तन्नेति ॥

ಹಿಂದು-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಮಾನುಜರು ಹೇಳುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ -  
ತನ್ನ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ननु “य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽ-  
विजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामस्सत्यसङ्कल्पस्सोऽन्वेष्टव्यस्स विजिज्ञासितव्यः सर्वाश्च

ಲೋಕಾನಾಪ್ರೋತಿ ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ ಯಸ್ತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಧ ವಿಜಾನಾತಿ” ಇತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ-  
ವಚನಮೈತಿಹ್ಯರೂಪಣೋಪಶ್ರುತ್ಯಾ

ಅಕ್ಷೇಪ - ‘ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಘ್ನೋಽಪಿಪಾಸಃ  
ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಸ್ಯ ವಿಸಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾನಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ  
ಕಾಮಾನ್ ಯಸ್ತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವಿಜಾನಾತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವ  
ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಕಲ ಕಾಮನೆಗಳು ಈಡೇರುತ್ತವೆ, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ  
ವಾಕ್ಯವು ಐತಿಹ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಇಂದ್ರದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಮೂಲಕ ಕೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಅನ್ವೇಷ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುಪಸೇದುಷೇ ಮಥವತೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ-  
ಜಾಗರಿಸ್ವಪ್ರಸುಪ್ತಸ್ಯವಸ್ಥಜೀವಾತ್ಮಾನಮಶರೀರಂ ಕ್ರಮೇಣ ಶುಶ್ರೂಷುಯತಾಪರಿಚಿಕ್ಷಿಷಯೋಪದಿಶ್ಯ

ಇಂತಹ ಇಂದ್ರದೇವರು ಅನ್ವೇಷ್ಯನಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿ  
ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಜಾಗೃತ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಈ  
ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಅಶರೀರನೆಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ  
ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ, ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತತ್ರ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಸ್ವರೂಪೋಪದೇಶಯೋಗ್ಯಾಯ ಮಥವತೇ “ಮಥವನ್ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ  
ಶರೀರಮಾತ್ಮಂ ಮೃತ್ಯುನಾ ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಶರೀರಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಮ್” ಇತಿ ಶರೀರಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನತಾಮಾ-  
ತ್ಮನಶ್ಚಾಧಿಷ್ಠಾತೃತಾಮಶರೀರಸ್ಯಾಮೃತಸ್ವರೂಪತಾಂ ಚೋತ್ತವಾ

ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಇಂದ್ರದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೆಂದು ತಿಳಿದು  
ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ಮಥವನ್ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ  
ಶರೀರಮಾತ್ಮಂ ಮೃತ್ಯುನಾ ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಶರೀರಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಮ್’ ಎಲೈ ! ಇಂದ್ರದೇವರೇ, ಈ ಶರೀರವು  
ಮರಣಶೀಲವಾಗಿದೆ. ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ಉಪವಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಮೃತನಾದ ಅಶರೀರನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಈ  
ಶರೀರವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶರೀರವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು, ಆತ್ಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃವೆಂದು ಅಶರೀರನಾದ  
ಜೀವನು ಅಮೃತಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - “ನಹ ವೈ ಸಶರೀರಸ್ಯ ಸತಃ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಯೋರಪಹತಿರಸ್ತಿ । ಅಶರೀರಂ ವಾವ  
ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ಪೃಶತಃ” ಇತಿ ಕರ್ಮಾರಿಂಶಶರೀರಯೋಗಿನಸ್ತದನುಗುಣಸುಖದುಃಖಭಾತ್ವರೂಪಾನರ್ಥ  
ತದ್ರಿಮೋಕ್ಷೇ ಚ ತದಭಾವಮಭಿಧಾಯ

ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಮುಂದಿನ ಉಪದೇಶ ಹೀಗಿದೆ - ‘ನಹ ವೈ ಸಶರೀರಸ್ಯ ಸತಃ  
ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಯೋರಪಹತಿರಸ್ತಿ । ಅಶರೀರಂ ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ಪೃಶತಃ’ ಶರೀರದಿಂದ  
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಕೂಡಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ನಾಶವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಅಂತಹ ಜೀವನವನ್ನು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಆರಬ್ಬವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಶರೀರ ಮೋಕ್ಷದ ಅನಂತರ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “एवमेवैष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परञ्चोतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते” इति जीवात्मनस्स्वरूपमेव शरीरवियुक्तमुपदिदेश ।

ಮುಂದೆ ‘ಏವಮೇವೈಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಶ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ’ ಹೀಗೆ ಜಾಗೃದಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಜೀವಿಯು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಟು ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದ ಅರ್ವಿಭಾವದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು. ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಶರೀರವಿರ್ಯೋಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ‘स उत्तमः पुरुषः’ । ‘स तत्र पर्येति जक्षन्क्रीडन्’ इत्यादिना प्राप्यस्य परस्य ज्योतिषः पुरुषोत्तमत्वं निवृत्ततिरोधानस्य परञ्चोतिरूपसम्पन्नस्य प्रत्यगात्मनो ब्रह्मलोके यथेष्टभोगावास्यादिकमभिधाय

‘ಸ ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಃ’ । ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ಕ್ರೀಡನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಸಂಸಾರವನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಂಡ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾದ ಭೋಗವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “स यथा प्रायोग्य आचरणे युक्त एवमस्मिन् शरीरे प्राणो युक्तः” इति यथोक्तस्वरूपस्यैव संसारदशायां कर्मतन्त्रं शरीरयोगं युग्यशकटयोगदृष्टान्तेनाभिधाय

ಅನಂತರ; ‘ಸ ಯಥಾ ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯ ಆಚರಣೇ ಯುಕ್ತ ಏವಮಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ಯುಕ್ತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಯಥೋಕ್ತ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನಿಗೇನೇ ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾಗಿ ಶರೀರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ದಂಡವು ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಕರ್ಮವು ಶರೀರವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ’ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೂಡ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “यत्रैतदाकाशमनुविषण्णं चक्षुः स चाक्षुषः पुरुषो दर्शनाय चक्षुरथ यो वेदेदं जिघ्राणीति स आत्मा गन्धाय घ्राणम्” इत्यादिना चक्षुरಾದीनां करणत्वं रूपादीनां ज्ञेयत्वमस्य च ज्ञातृत्वं प्रदर्श्य

ಮುಂದೆ ; 'ಯತ್ಯತದಾಕಾಶಮನುವಿಷ್ಣೋ ಚಕ್ಷುಃ ಸ ಚಾಕ್ಷುಷಃ ಪುರುಷೋ ದರ್ಶನಾಯ ಚಕ್ಷುರಥ ಯೋ ವೇದೇದಂ ಜಿಘ್ರಾಣೇತಿ ಸ ಆತ್ಮಾ ಗಂಧಾಯ ಘ್ರಾಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ರೂಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ** - ತತ एव शरीरेन्द्रियेभ्यो व्यतिरेकमुपपाद्य “स वा एष एतेन दैवेन चक्षुषा मनसैतान्कामान् पश्यन् रमते य एते ब्रह्मलोके” इति तस्यैव विधूतकर्म-निमित्तशरीरन्द्रियमनश्शब्दाभिहितेन दिव्येन स्वाभाविकेन ज्ञानेन सर्वकामानुभवमुक्त्वा “तं वा एतं देवा आत्मानमुपासते । तस्मात्तेषां सर्वे च लोका आप्तास्सर्वे च कामाः” इत्येवंविधमात्मानं ज्ञानिनो जानन्तीत्यभिधाय

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯತಿರೇಕಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿ, 'ಸ ವಾ ವಿಷ ವಿತೇನ ದೈವೇನ ಚಕ್ಷುಷಾ ಮನಸೈತಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಪ್ರಶ್ಯನ್ ರಮತೇ ಯ ವಿತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೇನೇ ಕರ್ಮದ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾದ ದಿವ್ಯವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಕಾಮನಗಳ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳಿ, 'ತಂ ವಾ ವಿತಂ ದೇವಾ ಆತ್ಮಾನಮುಪಾಸತೇ । ತಸ್ಮಾತ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇ ಚ ಲೋಕಾ ಆಪ್ತಾಸ್ಸರ್ವೇ ಚ ಕಾಮಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂತಹ ಆತ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕೂಡ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ** - “सर्वाश्च लोकानवाप्नोति सर्वाश्च कामान्यस्तमात्मानमनुविध-विजानाति” इति हि प्रजापतिरुवाचेत्येवंविधमात्मानं विदुषस्सर्वलोकसर्वकामा-वाप्त्युपलक्षितं ब्रह्मानुभवं फलमभिधायोपसंहृतम्” इत्यन्तेन तदीयभाष्येण प्रजापतिवाक्यजातस्य सर्वस्यापि जीवपरत्वमुक्तम् । तत्कथमुच्यते दहरवाक्याद्वैलक्षण्यं नेतीत्यतः -

ಅನಂತರ, 'ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾನವಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ ಯಸ್ಯಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವಿಜಾನಾತಿ' 'ಯಾವಾತನು ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಸಕಲ ಕಾಮನಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಸರ್ವಲೋಕ ಆವಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಕಾಮನಗಳ ಆವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದಹರ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ-ವಾಕ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಕರಣವೆಲ್ಲವೂ ಜೀವಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ದಹರ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಅದು ಜೀವಪರವಾದರೆ, ದಹರ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಜೀವಪರವೇ ಆಗಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಆಕ್ಷೇಪವು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಜಾಗರಿಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಾಶರೀರವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಕರಣಚತುಷ್ಟಯಗತಾನಿ ತಾವತ್ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹೃತ್ಯ ತेषಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಂ ಸಾಧಯತಿ - ಕಿञ್ಚಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥

**ಸಮಾಧಾನ** - ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೀಗೆ - ಜಾಗ್ರತ್, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರವಾಕ್ಯಗಳು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವೆ. ಅವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ - ಅದನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿಯೇ ಉದಾಹರಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उपदिदेश प्रजापतिरिन्द्रायेत्यर्थः । अन्तरिति तन्मतरित्योपन्यासः । तत्रत्यविषयवाक्यं य एषोऽन्तरिति । हृत्स्थत्वेनेति ॥ “अवस्थितिर्वैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धदि हि” इति सूत्रे “हृदि एष आत्मा” इति श्रुतौ च सिद्धत्वादिति भावः ।

'ಉಪದಿಶೇ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಇಂದ್ರದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದು ರಾಮಾನುಜ ಮತದಂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಯ ಏಷೋಽಂತಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ಧೃದಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಹೃದಿಹೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃದಯಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷಿಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “हृदयस्थात्पराज्जीवो दूरस्थो जाग्रदेष्यति” इत्यादित्वदभिमानाति-शयाभिप्रायम् । यथा चैतत्तथावोचामान्तराधिकरणे

'ಹೃದಯಸ್ಥಾತ್ಪರಾಜೀವೋ ದೂರಸ್ಥೋ ಜಾಗ್ರದೇಷ್ಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತ್ಪಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆಂದರೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷಿಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವರಿದ್ದೇವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथेति ॥ ब्रह्मविषयमित्यर्थः । शारीरम् = जीवम्, अभिप्रहृत्य संयोज्यम्, इति बाजसनेयवाक्यादित्यर्थः । नच तत्रापि विवादः । “शुक्रमादाय पुनरेति स्थानं हिरण्मयः पुरुष एकहंसः” इति वाक्यशेषे जीवमादाय गच्छतीति श्रवणात्पूर्वोक्तार्थे श्लोक्त्वेनोदाहरणाच्चेति भावः ।

‘ಸ್ವಪ್ನವಾಕ್ಯಮಪಿ ತಥಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತಥಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶಾರೀರಮ್’ ಎಂಬುದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ. ‘ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಾರೀರ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಜೀವನನ್ನು’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದನ್ನು ‘ಅಭಿಪ್ರಕೃತ್ಯ’ = ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆ ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ ಬೇಕು. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಈ ಮಾತೂ ಸಹ ಜೀವಪರವಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಶುಕ್ರಮಾದಾಯ ಪುನರೇತಿ ಸ್ಥಾನಂ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷ ಏಕಹಂಸಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು, ಹಿರಣ್ಮಯಪುರುಷನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಾಜಸನೇಯ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಮಹೀಯಮಾನತ್ವಂ ಚ ಜೀವಸ್ಯ ತದಾ ನ ಯುಕ್ತಮ್ | ಭಯಾದೇಪ್ಯುಪಲಮ್ಬಾತ್ | ನಚ ಕದಾಚಿನ್ಮಹೀಯಮಾನತ್ವಮ್ | ನಿಯತವಚ್ಛವಣವಿರೋಧಾತ್ |

ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹೀಯಮಾನತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಭಯಾದಿಗಳು ಜೀವನನ್ನು ಆವರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಹೀಯಮಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಹೀಯಮಾನತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯಿರುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** “ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ಕೃತೋ ನ ಬಾಹ್ಯಂ ಕಿञ್ಚಿದ್ವೇದ ನಾಂತರಮ್” ಇತಿ ವಾಜಸನೇಯೇ ಸುಸೌ ಭಗವತ್ಪರಿಷ್ಕಣೈವ ಬಾಹ್ಯಾಽಜ್ಞಾನಶ್ರವಣೇನ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಸ್ತ್ರಾಪಿ ತಥಾತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | “ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ ಶರೀರಂ ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಿತ್ಯಾಹ - ಅಶರೀರೇತಿ ||

ಇದರಂತೆ ಸುಪ್ರವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ‘ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ಕೃತೋ ನ ಬಾಹ್ಯಂ ಕಿञ್ಚಿದ್ವೇದ ನಾಂತರಮ್’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯು ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಆಲಿಂಗನದಿಂದಲೇ ಜೀವನು ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ಸುಪ್ರವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

‘ಮರ್ತ್ಯಂ ವಾ ಇದಂ ಶರೀರಂ ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ‘ಅಶರೀರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ತಸ್ಯ ಚೇತಿ || “ಅರೂಪವದೇವ” ಇತ್ಯತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಅಕ್ಷಿಸ್ವಪ್ರಸುಪ್ತಿವಾಕ್ಯೇಷು ತ್ರಿಷು ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇ ಯುಕ್ತಯಂತರಂ ಚಾಹ - ಕಿञ್ಚೇತಿ ||

ಅಶರೀರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ‘ಅರೂಪವದೇವ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದು ‘ತಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಕ್ಕಿವಾಕ್ಯ, ಸ್ವಪ್ನವಾಕ್ಯ, ಸುಪ್ತಿವಾಕ್ಯ ಮೂರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿವೆ ಎನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನುಪಕ್ರಮೇ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜೀವಸ್ಯೋಪಕ್ರಾಂತತ್ವಾತ್ತತ್ಪರತ್ವಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯತಸ್ತದಪಿ ನ ಜೀವವಿಷಯಮಿತ್ಯಾಹ - ಕಿಂಚ ಪ್ರಜಾಪತೀತಿ ॥

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರಕರಣವೆಲ್ಲವೂ ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕೆಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಜೀವಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ ಪ್ರಜಾಪತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ದಹರವಾಕ್ಯಾವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಮಾಹ - ಅಪಿ चेति ॥ ವಿಷ್ಣುಮಾನಂದ-  
ರೂಪೇತಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನವಿपर्ययौ । आप तु: इत्यादिछान्दोग्यभाष्योदाहृतस्मृतेरित्यर्थ: ।

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದಹರವಾಕ್ಯದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಪಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ವಿಷ್ಣುಮಾನಂದರೂಪೇತಂ ಸಮ್ಯಗ್ ಜ್ಞಾನವಿಪರ್ಯಯೌ ಆಪತುಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆನಂದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಚಕ್ಷುರ್ದ್ರಿಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರದೇವರು ಸಮ್ಯಗ್ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿರೋಚನನು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवं वाक्यान्तराण्यपि ब्रह्मपरतया साधनीयानीत्याह - दिगिति ॥  
तथा हि ॥ “प्रायोग्य आचारणे युक्त एवमस्मिन् शरीरे प्राणो युक्तः” इत्यत्र प्राणशब्दस्य “अत एव प्राण” इत्यादौ परब्रह्मण्येव प्रसिद्धत्वात्

ಹೀಗೆಯೇ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಿಕ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯ ಆಚಾರಣೇ ಯುಕ್ತ ಏವಮಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “आकाशमनुविषण्णं चक्षुः” इत्यादिवाक्यस्य “इदं पश्यामि जिघ्राणि” इत्यत्रापि “जीवा न वै विदुः । द्रव्याणामपि चाज्ञानाद्वेदासौ पुरुषोत्तमः” इत्यादिस्मृत्या विष्णुपरत्वात् ।

‘ಆಕಾಶಮನುವಿಷ್ಣುಂ ಚಕ್ಷುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹಾಗೂ ‘ಇದಂ ಪಶ್ಯಾಮಿ ಜಿಘ್ರಾಣಿ’ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಮತ್ತು ‘ಜೀವಾ ನ ವೈ ವಿದುಃ | ದ್ರವ್ಯಾಣಾಮಪಿ ಚಾಜ್ಞಾನಾದ್ವೇದಾಸೌ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “एतं देवा आत्मानमुपासते” इति देवोपास्यत्वश्रवणाच्च । तदुक्तं भगवत्पादैः “नहि जीवमात्रं देवा उपासते । ऊर्जं पृथिव्या भत्तवायोरुगायमुपासत इति हि श्रुतिः” इति । अन्यस्तु क्षुद्रोपद्रवोऽग्रे निरसिष्यते ।

‘ಎತಂ ದೇವಾ ಆತ್ಮಾನಮುಪಾಸತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ‘ನಹಿ ಜೀವಮಾತ್ರಂ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ | ಉರ್ಜಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾಯೋರುಗಾಯಮುಪಾಸತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ’ ‘ಜೀವನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಉರುಗಾಯ’ ಎಂದೆನಿಸಿದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ ಕ್ಷುದ್ರೋಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸುವವರಿದ್ದೇವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - सूत्रार्थं च पराचष्टे - अनुकूतेरिति ॥ तेन ईश्वरसाम्येन । “सम्पद्याविहाय स्वेन शब्दात्” इत्यत्रेत्यर्थः ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ತೇನ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ ಸ್ವೇನ ಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन प्रायो रामानुजरीतिमनुसरतः कस्यचिच्छैवस्य मतमपि प्रत्युक्तं बोध्यम् । तदत्र शिवार्कमणिदीपिकायां चन्द्रिकोक्तरीत्याक्ष्यादिवाक्यानां ब्रह्मपरत्वमाशङ्क्य समाधानमुक्तम् । स्वप्नवाक्ये स्वप्नप्रयोजकत्वेन सुषुप्तिवाक्ये सुषुप्त्याधारत्वेन ब्रह्मणि सम्भवन्स्वप्नसुप्तिसम्बन्धो नोच्यते ।

ಇಲ್ಲಿಯಂತನಕ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ರಾಮಾನುಜಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕೆಲವು ಶೈವರಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ರಾಮಾನುಜಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶೈವರಮತ ಹೀಗಿದೆ - ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಕ್ಷಾದಿವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಯೋಜಕತ್ವದಿಂದ, ಸುಷುಪ್ತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಾಧಾರತ್ವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದತ್ವ ಬಂದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - येन समाख्यादिबलाद्ग्राह्य स्यात् । किन्तु स्वप्नसुषुप्तवस्थावत्त्वमेव ।

ಹಾಗೆ ಸ್ವಪ್ನ-ಸುಷುಪ್ತಿಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸುಷುಪ್ತವಸ್ಥೆಗಳೇ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - स्वप्नसम्बन्ध्यात्मोपदेशानन्तरं “घ्नन्तित्वेवैनं विच्छाययन्ति वा” इत्यादिनेन्द्रेण तस्य हन्यमानत्वादिप्रतिभासतो दुष्टत्वस्य सुप्तिसम्बन्ध्यात्मोपदेशानन्तरं “नाहं खल्वयमेवं सम्प्रत्यात्मानं जानातीत्ययमहमस्मीति नो एवैमानि भूतानि विनाशमेवापीतो भवति” इति तस्य ज्ञानशून्यतया विनष्टप्रायत्वस्योक्तत्वात् ।

ಸ್ವಪ್ನಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆತ್ಮೋಪದೇಶದ ಅನಂತರ 'ಘ್ನಂತಿತ್ವೇವೈನಂ ವಿಚ್ಛಾಯಯಂತಿ ವಾ' ಎಂದು ಇಂದ್ರದೇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ, ಕಾಂತಿಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹನ್ಯಮಾನತ್ವಾದಿಪ್ರತಿಭಾಸದಿಂದ ದುಷ್ಪತ್ಯವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುಷುಪ್ತಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆತ್ಮೋಪದೇಶದ ಅನಂತರವೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರದೇವರು 'ನಾಹಂ ಖಲ್ವಯಮೇವಂ ಸಂಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಜಾನಾತೀತ್ಯಯಮಹಮಸ್ಮೀತಿ ನೋ ಏವೈಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ವಿನಾಶಮೇವಾಪೀತೋ ಭವತಿ' ಎಂದರೆ ಸುಷುಪ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ನನ್ನನ್ನೂ ವಜ್ರಧರನೆಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರಿಗೂ ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವಿಲ್ಲದೇ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತೆ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ವಿನಷ್ಟಪ್ರಾಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - अक्षिवाक्ये “एतदमृतमभयम्” इत्यादि तु मुक्त्यवस्थायां भाविरूपापेक्षयोपपद्यत इति ।

ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಎತದಮೃತಮಭಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಕ್ತವಸ್ಥಾಪನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ಬರುವಂತಹ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಮೊದಲೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶೈವರು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೀವಪರವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तदसारम् । स्वप्नादिवाक्यशेषे “घ्नन्तीव” इत्यादिश्रवणेऽपि इन्द्र: “एष स्वप्ने महीयमानः” इति प्रजापतिनोक्तस्वप्नप्रदर्शकं ब्रह्मैवेति जानन्नप्यसुरमोहाय जीवविवक्षया घ्नन्तीत्यादिदोषान् वक्तीत्युपपत्ते: ।

ಶೈವರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಲ್ಲ - ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ಘ್ನಂತೀವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಮುಂದೆ ಇಂದ್ರದೇವರು 'ಏಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹೀಯಮಾನಃ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದೇ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಅಸುರಮೋಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜೀವವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಘ್ನಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಕಾಶ: - उक्तञ्च -

पुनः पुनश्च मोहाय गत्वा गत्वा निवर्तते ।

कथञ्चिदेव विज्ञातं मयेत्यज्ञान्विमोहितुम् ।

तद्योग्यान्ಯेव वाक्यानि ब्रह्माप्याह पुनः पुनः ॥ इति ।

“दर्शयन्नासुरीं बुद्धिं स्वप्रदृश्यविवक्षया ।

घ्नन्तीवैनमदन्तीव”

इत्यादि च ।

ಇದನ್ನೇ -

ಪುನಃ ಪುನಶ್ಚ ಮೋಹಾಯ ಗತ್ವಾಗತ್ವಾನಿವರ್ತತೇ ।

ಕಥಂಚಿದೇವ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಮಯೇತ್ಯಜ್ಞಾನವೋಹಿತುಮ್ ॥

ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಇಂದ್ರದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆತ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರದೇವರ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

‘ದರ್ಶಯನ್ನಾಸುರೀಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಸ್ವಪ್ರದೃಶ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ । ಘ್ನಂತೀವೈನಮದಂತೀವ’

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यदप्यमृतत्वादिकं मुक्तयवस्याभिप्रायेणेति तत्र । तथात्वेऽन्तराद्यधिकरणेऽपि तथात्वापत्त्या तत्रत्यसिद्धान्तहान्यापत्तेः ।

ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತವಸ್ತಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಭಾವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಲ್ಲಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಭಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - महीयमानत्वस्य दुरुपपादत्वाच्च । अक्षिस्थत्वायोगस्मृति-विरोधादेरनुद्धृतत्वाच्च यत्किञ्चिदेतत् ।

ಮತ್ತು ಮಹೀಯಮಾನತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಶೈವರ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



ಅಲ್ಲದೇ ಅಕ್ಷಿಪ್ತವನ್ನಾಗಲೀ, ಸ್ತೃತಿವಿರೋಧಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಇವರು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲ.

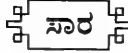
**ಪ್ರಕಾಶ:** - यच्चोक्तं सूत्रे तस्येति कर्तृषष्ठ्यन्तेन जीवः परामृश्यते । दहरपदं कर्मणि षष्ठ्यन्ततया विपरिणामेन दहरस्येतीहानुवर्तते । तथा च जीवस्य दहरानुकृतेरनुकर्तृनुकार्ययोर्भेदादहो न जीव इति सूत्रार्थ इति

ಶೈವರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ತೃರ್ಥಕವಾದ ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಪದವನ್ನು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ದಹರಸ್ಯ' ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ದಹರದ ಅನುಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಅನುಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ದಹರನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तत्र । अनुवृत्तिविपरिमणामप्रथमान्तावृत्तीनां क्लिष्टत्वात् । अस्मद्रीत्याऽनुकृतेस्साक्षात्साध्यान्वयसम्भवे तथा भेदं प्रसाध्य तस्य साध्यान्वयोक्तेर-युक्तत्वात् । “गगनं गगनाकारं सागरस्सागरोपमः” इत्यादावभेदेऽप्यनुकर्तृनु-कार्यभावनिर्देशाच्चेति ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ದಹರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪುನಃ ಅಪೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬಹಳ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನುಕೃತಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಇದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯಾನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಗಗನಂ ಗಗನಾಕಾರಂ ಸಾಗರಸ್ಸಾಗರೋಪಮಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅನುಕರ್ತೃ ಹಾಗೂ ಅನುಕಾರ್ಯಭಾವಗಳ ನಿರ್ದೇಶವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕರ್ತೃ ಅನುಕಾರ್ಯಭಾವವಿದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಭೇದವೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವಮತದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್** - स्वप्नवाक्यमपि तथेति ॥ एष स्वप्ने महीयमान इति स्वप्नवाक्यमपि ब्रह्मविषयकमित्यर्थः । सुप्तवाक्यमपीति ॥ तद्यत्रैतत्सुप्तस्मस्तं सम्पन्न इति सुप्तवाक्यमपि ब्रह्मविषयकमित्यर्थः । अशरीरवाक्यमपीति ॥ तदस्यामृतस्याधिष्ठानमित्यशरीरवाक्यमपि ब्रह्मविषयमित्यर्थः । तेन अनुकरणेनेत्यर्थः । तस्येति ॥ साम्यस्येत्यर्थः । तथा च तेन पौनरुक्त्यमित्यर्थः । साम्यस्य हेतुत्वोक्तेश्चेति ॥ तथा च साम्यस्य साध्यत्वे सूत्रविरोध इत्यर्थः । असिद्धेरिति ॥ विशिष्टसाध्ये हेतोरप्रयोजकत्वादिति भावः ।



ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸೇರಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ 'ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ' ಎಂಬ ವಿಚಾರವೇ ತಪ್ಪು. ಹೊರತಾಗಿ, ಇವು ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಗುಣಸೂತ್ರಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ಸ್ಯ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ದಹರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಎರಡನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಿದ್ಯೆಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪುರೋಚನರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಚೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸಿದೆ. ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ಜೀವನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗಿರುವಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಈಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಧ್ಯತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ಅನುಕೃತಿ' ಎಂದರೆ 'ಸಾಧ್ಯತ್ವ' ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಮುಕ್ತಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಇದರಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ದಹರಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಇದಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಾಶ್ರಿತೈ ಮಮ ಸಾಧುಮ್ಯಮಾಗತಾಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು 'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

ಇಷ್ಟು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ, ದಹರ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪು. ಮತ್ತು ದೇವೇಂದ್ರನು ದಹರಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದು ಆಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಠದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದ್ದಂತೆ ಮೊದಲಿನ ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದಾದರೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಅಪಹತಜಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರದೇವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಬಳಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ಆತ್ಮನಿನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮೋಪೇತನಾದವನು ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸುಪ್ತನಾದ ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಜೀವನಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದವನು ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಮೃತತ್ವ, ಅಶರೀರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಕ್ಷಿಸ್ಥನಾದವನು, ಸ್ವಪ್ನನಿಯಾಮಕನಾದವನು, ಸುಷುಪ್ತನಿಯಾಮಕನಾದವನು, ಅಮೃತತ್ವ, ಅಶರೀರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವವನು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.

ಮತ್ತು ದಹರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದಹರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಹರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ದಹರಪ್ರಕರಣವು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪರ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಜೀವಪರವೆಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಧೋರಣೆಗಳು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಟೀಕೆಯ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

टीकाक्षरार्थस्तु । “नहि ज्ञानिसुखम्” इति भाष्ये सर्वशब्दस्तेजःपर इत्याह  
- सर्वसूर्यादीति ॥

ಅನುವಾದ - ಟೀಕೆಯ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ನಹಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿದೆ. 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ಯಂತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬೆಳಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು 'ಸರ್ವಸೂರ್ಯಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

“नच तद्ज्ञासा” इति भाष्ये ‘जगत्’ ‘भाति’ इति पदद्वयमध्याहार्यमित्याह  
- जगद्भातीति शेष इति ॥

'नच तद्ज्ञासा' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಜಗತ್ ಭಾತಿ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು 'ಜಗತ್'ದ್ವಾತಿ 'ಇತಿ ಶೇಷಃ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

रश्मीदिति सूर्यादितेजसां नारायणाधीनत्वमुच्यत इति । अग्नीच्छब्दस्याग्नि-  
समिन्धकत्वमिव रश्मीच्छब्दस्य रश्मिसमिन्धकत्वमर्थ इति भावः ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಮುಂದಿನ 'ಅಪಿ ಸ್ಥರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ರಶ್ಮಿತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿರಶ್ಮಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಿಂಧನ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು 'ರಶ್ಮಿತ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಿಂಧನ ಮಾಡುವಂತಹ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು 'ಅಗ್ನೀತ್' ಕರೆಯುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ ಹಿ” ಇತಿ भाष्यस्य सूर्यादितेजसां नारायणाधीनप्रकाशत्वं नारायणस्य सर्वजगत्प्रकाशकत्वं चार्थ इत्यभिप्रेत्य तदनुगुणतया नारायणभासेति पदं सर्वपदं भातिपदं चार्थद्वयपरतया व्याचष्टे - तदधीनभासेत्यादिना ॥

'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ ಹಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತದೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಾರಾಯಣಾಧೀನ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವು, ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಎರಡನ್ನೂ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ' 'ಸರ್ವಂ' 'ಭಾತಿ' ಈ ಮೂರು ಪದಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ' ಎಂದರೆ ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಎಂದು, 'ಸರ್ವಂ' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ, 'ಭಾತಿ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶವಂತೆ ಎಂಬುದು, 'ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತು ಎಂದು, 'ಭಾತಿ' ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ 'ನಾರಾಯಣ ಭಾಸಾ' ಎಂದರೆ ನಾರಾಯಣಾಧೀನವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ತದಧೀನಭಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ' ಟೀಕಾ ಪಂಕ್ತಿಗಳು ಹೊರಟಿವೆ.

युक्तिसमुच्चयेऽपि पदमिति ॥ यद्यप्याद्यव्याख्याने सौत्रोऽपिशब्दः आद्यसूत्रे आनुकूल्येन गृह्यमाणस्य ब्रह्मत्वरूपप्रधानसाध्ये हेतुकृतानुकृत्यादेर्ब्रह्मधर्मत्वसाधक-श्रुतिसमुच्चयार्थः ।

'ಅಪಿ ಸ್ಥರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿ ಪದಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದನೆಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಂ ತದಧೀನ ಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ (೧-೩-೬)

ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಅದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

तथापि द्वितीयव्याख्याने प्रधानसाध्य एव हेतोः सूर्याद्यप्रकाशयत्वरूपयुक्तेः  
समुच्चयार्थ इत्यर्थः ॥

॥ इति श्रीब्रह्मण्यतीर्थपूज्यश्रीपादशिष्यव्यासतीर्थविरचितायां  
तात्पर्यचन्द्रिकायाम् अनुकृत्यधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಆದರೂ ಸಹ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತುವೆನಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

प्रकाशः —

“सर्वं सूर्यादिजगद्भातीति शेषः” इति टीकायां सर्वशब्दस्यैव सूर्यादिजगदित्यर्थ इति प्रतीयते । भातीत्यस्य कान्वय इत्यपि न ज्ञायते । नारायणभासा हि सर्वमित्यत्रत्यसर्वशब्दार्थ इति वा प्रतीयते । अत आह — नहीति ॥

ವಿವರಣೆ - 'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತೀತಿ ಶೇಷಃ' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಬಹಳ ಭ್ರಾಂತಿ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್' ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಭಾತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಏನೋ? ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಅಂದರೆ 'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿ' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯ, 'ಜಗತ್ ಭಾತೀತಿ ಶೇಷ' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः — तत्तेजोरश्मीदिति रश्मीच्छब्देनायमर्थः कथं लब्ध इत्यत आह —  
अग्नीदिति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ತತ್ತ್ವಜೋರಶ್ಚೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ರಶ್ಚೀತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथाग्निशब्दोपपदात् त्रि इन्धी दीप्तावित्यस्मात्किपि “अनिदितां हल उपधायाः किति” इति नलोपे रूपमिति “अग्नीदग्नीन्विहर” इत्यादौ बह्विदीपकत्वमर्थः तथेहापि रश्मिपदोपपदादिन्धेःकिपि रूपमित्युक्तं भवति ।

‘ಅಗ್ನಿ’ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಉಪಪದದ ಮುಂದೆ ‘ಇಂಧೀ’ ಎಂಬ ಧಾತುವು ‘ಬೆಳಗಿಸುವಿಕೆ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಶ್ರುತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಗುಣ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ‘ಇಂಧೀ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ‘ಈ’ ಕಾರವು ಅನುಬಂಧವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಇಂಧ್’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ, ‘ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಕಿತಿ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಕ್ಷರವೆನಿಸಿದ ‘ನಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ‘ಇಧ್’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ರಶ್ಚೀಧ್’ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ‘ರಶ್ಚೀತ್’ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅಗ್ನೀದಗ್ನೀನ್ವಿಹರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಎಂಬಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ರಶ್ಮಿಯೆಂಬ ಉಪಪದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ‘ಇಂಧ್’ ಧಾತುವಿಗೆ ‘ಕ್ಷಿಪ್’ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡುವಾಗ ಆಗುವಂತಹ ‘ರಶ್ಚೀತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “नारायणभासा तदधीनभासा तदीयभासा च । सर्वं सूर्यादिजगच्च भाति प्रकाशते प्रकाशयते च” इति टीकायास्सम्यगर्थाप्रतीतेरुद्भाष्यत्वप्रतीतेश्चाह - नारायणेति ॥

‘ನಾರಾಯಣ ಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣನ ಅಧೀನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸರ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ ಚ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ‘ನಾರಾಯಣ ಭಾಸಾ ತತಧೀನಭಾಸಾ ತದೀಯಭಾಸಾ ಚ । ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ಚ ಭಾತಿ ಪ್ರಕಾಶತೇ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಚ’ ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಾರಾಯಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “अपि स्मर्यते” इत्यत्र “युक्तिसमुच्चयेऽपिपदम्” इति वाक्यमाक्षिप्य समाधत्ते - यद्यपीत्यादिना ॥

इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते

चन्द्रिकाप्रकाशे अनुकृत्यधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಅದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

तथापि द्वितीयव्याख्याने प्रधानसाध्य एव हेतोः सूर्याद्यप्रकाशत्वरूपयुक्तेः  
समुच्चयार्थ इत्यर्थः ॥

॥ इति श्रीब्रह्मण्यतीर्थपूज्यश्रीपादशिष्यव्यासतीर्थविरचितायां  
तात्पर्यचन्द्रिकायाम् अनुकृत्यधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಆದರೂ ಸಹ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತುವೆನಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

प्रकाशः -

“सर्वं सूर्यादिजगद्भातीति शेषः” इति टीकायां सर्वशब्दस्यैव सूर्यादिजगदित्यर्थ इति प्रतीयते । भातीत्यस्य कान्वय इत्यपि न ज्ञायते । नारायणभासा हि सर्वमित्यत्रत्यसर्वशब्दार्थ इति वा प्रतीयते । अत आह - नहीति ॥

ವಿವರಣೆ - 'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತೀತಿ ಶೇಷಃ' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಬಹಳ ಭ್ರಾಂತಿ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್' ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಭಾತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಏನೋ? 'ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಅಂದರೆ 'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿ' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯ, 'ಜಗತ್ ಭಾತೀತಿ ಶೇಷ' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - तत्तेजोरश्मीदिति रश्मीच्छब्देनायमर्थः कथं लब्ध इत्यत आह -  
अग्नीदिति ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

‘ತತ್ತೇಜೋರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथाग्निशब्दोपपदात् वि इन्धी दीप्तावित्यस्मात्किपि “अनिदितां हल उपधायाः किति” इति नलोपे रूपमिति “अग्नीदग्नीन्विहर” इत्यादौ बह्विदीपकत्वमर्थः तथेहापि रश्मिपदोपपदादिन्धेःकिपि रूपमित्युक्तं भवति ।

‘ಅಗ್ನಿ’ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಉಪಪದದ ಮುಂದೆ ‘ಇಂಧೀ’ ಎಂಬ ಧಾತುವು ‘ಬೆಳಗಿಸುವಿಕೆ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಶ್ರುತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಗುಣ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ‘ಇಂಧೀ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ‘ಈ’ ಕಾರವು ಅನುಬಂಧವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಇಂಧ್’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ, ‘ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಕಿತಿ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಕ್ಷರವೆನಿಸಿದ ‘ನಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ರಶ್ಮೀಧ್’ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅಗ್ನೀದಗ್ನೀನ್ವಿಹರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಎಂಬಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ರಶ್ಮಿಯೆಂಬ ಉಪಪದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ‘ಇಂಧ್’ ಧಾತುವಿಗೆ ‘ಕಿಪ್ತ್ವ’ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡುವಾಗ ಆಗುವಂತಹ ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “नारायणभासा तदधीनभासा तदीयभासा च । सर्वं सूर्यादिजगच्च भाति प्रकाशते प्रकाशयते च” इति टीकायास्सम्यगर्थाप्रतीतेरुद्भाष्यत्वप्रतीतेश्चाह - नारायणेति ॥

‘ನಾರಾಯಣ ಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣನ ಅಧೀನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸರ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ ಚ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಭಾತಿ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ‘ನಾರಾಯಣ ಭಾಸಾ ತತಧೀನಭಾಸಾ ತದೀಯಭಾಸಾ ಚ । ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗಚ್ಚ ಭಾತಿ ಪ್ರಕಾಶತೇ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಚ’ ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಾರಾಯಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “अपि स्मर्यते” इत्यत्र “युक्तिसमुच्चयेऽपिपदम्” इति वाक्यमाक्षिप्य समाधत्ते - यद्यपीत्यादिना ॥

इति श्रीमत्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रसुधीन्द्रतीर्थगुरुपादशिष्यराघवेन्द्रयतिकृते

चन्द्रिकाप्रकाशे अनुकृत्यधिकरणं सम्पूर्णम् ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)



'ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಪದವು ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ 'ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿಪದಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ವಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.

गुरुराजीयम् - न तत्र सूर्यो भातीत्यादिश्रुतौ  
 सूर्यादिप्रकाशनियामकत्वस्यैवोक्तत्वेन तस्यैव प्रकृत उपयुक्तत्वेन भाष्यकारेणापि  
 नहि ज्ञानसुखमनुभाति सूर्यादिकमिति सूर्यादिप्रकाशनियामकत्वमेव वक्तव्यम् ।  
 सर्वप्रकाशकत्वकथनमसङ्गतमित्यभिप्रेत्य टीकाकारेण सर्वं सूर्यादीति  
 व्याख्यानमित्यभिप्रेत्याह - नहि ज्ञानसुखमिति भाष्य इति ॥ नच तद्भासेत्यस्य  
 सापेक्षत्वात् पूर्ववाक्यात्सर्वशब्दस्यानुषङ्गे तस्य सूर्यपरतयोक्तत्वेनात्रापि  
 सूर्यपरत्वापातेन सूर्यादिपरत्वे चानेनापि सूर्यादिप्रकाशनियामकत्वमेव लभ्यते ।  
 तच्च पूर्वमेवोक्तमिति पौनरुक्त्यं स्यात् । अतो जगद्धातीति पदद्वयं शेषं सम्पूर्णं  
 टीकाकारो व्याख्यातीत्याह - नच तद्भासेति भाष्य इति ॥ नारायणस्य  
 सूर्यादिप्रकाशनियामकत्वे अहं तत्तेजो रश्मीदिति वाक्यं प्रमाणीकृतम् । तत्र  
 चोक्तार्थाप्रतीतेरसङ्गतिशङ्कायां टीकाकारैः रश्मीदित्यनेन सूर्यादितेजसो  
 भगवदधीनत्वमुच्यत इत्युक्तम् । तत्रापि रश्मीदित्यनेनापि सूर्यादितेजसां  
 भगवदधीनत्वं न प्रतीयते । अतो रश्मीनिन्ध इति व्युत्पत्तिमाश्रित्य तद्वाक्यं  
 व्याख्याति - अङ्गीच्छब्दस्येत्यादिना ॥ अन्यत् स्पष्टम् ॥

॥ इति श्रीकेशवभट्टारकेण विरचितायां भावदीपिकायाम्  
 अनुकृत्यधिकरणं सम्पूर्णम् ॥ ६ ॥

# ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

(೧-೩-೬)

## ಭಾಗ - ೩

ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ತತ್ವಮಂಜರಿ,  
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಗ್ರಂಥಗಳ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಸೂತ್ರಾರ್ಥರತ್ನಾವಳಿ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಮ್  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್

## ಅಣುಭಾಷ್ಯಮ್ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೬)

ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕ:

ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.  
ಹೊರತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಿಲ್ಲ.

\*\*\*

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ  
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯವಿವೃತಿ:

## ತತ್ವಮಂಜರಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೬)

ನನ್ವಥಾಪಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾಧುಜ್ಜಿತೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಸಾಧು । ಕಾಠಕೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ  
ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಮ್ಭಾಂ  
ಅರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ' ಇತಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶೋನ ತಸ್ಯಾದೃಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವ-  
ಯೋರುಕ್ತೇರೀತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಂ - ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರದ್ವಯಮ್ । ತದರ್ಥಃ - ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕ ಇತಿ ।

ಶಂಕೆ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ  
ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮೃನಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ

ಪರಮಂ ಸುಖಂ' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಸುಖವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಸುಖವೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ಸಸ್ಯಚ' ಎಂಬೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

उपलक्षणमेतत् । 'न तत्र सूर्यो भाति' इति वाक्योक्त सूर्याद्यप्रकाशयः 'तस्य भासा' इति वाक्योक्तजगत्प्रकाशकश्चेत्यपि ग्राह्यम् । पूर्ववदनुषङ्गः । 'तमेव भान्तमनुभाति सर्वम्' इत्युत्तरावाक्ये यस्य परमात्मनो रूपमनिर्देश्यं परमं सुखं कथं नु तदित्याविर्भावं प्रार्थयन्ते तं परमात्मानं भान्तमनुसृत्य सर्वं सूर्यचन्द्रतारकादितेजोजातं भाति प्रकाशत इत्यादिना श्रुतः सूर्यादिभासकः सः प्राक् दृश्यत्वाद्युज्झितत्वेनोक्त एको जनार्दनः । नतु ज्ञानिसुखम् । तत्तस्मात्साधारणसुखश्रुत्या तदन्यवाचकतया प्रतीतैः तदेतच्छब्दैः आनुकूल्येन गृह्यमाणनिष्ठैः सर्वैरेको जनार्दनो मुख्यतो व्यवहितपरामार्शनपुंकक्षेत्रादिना विना वाच्यः । 'यतो वाचो' इत्यादिश्रुतौ प्रसिद्धं यदनिर्देश्यं परमं सुखं कथं नु तद्विजानीयामित्यानुकूल्येन गृह्णन्ति तदनिर्देश्यं सुखम् । एतत् 'चेतनश्चेतनानाम्' इति सन्निहितपरमात्मनो रूपमिति मन्यन्त इति वाक्ययोजनोपपत्तेः । कुत एवं कल्पनेत्यतः प्रागुक्तमुपलक्षणं मत्वाऽह । लिङ्गैर्युतो हि । सूर्यादितेजोराशिभासकत्व-तदुपलक्षितसूर्याद्यप्रकाशयत्व - जगत्प्रकाशकत्वलिङ्गैर्युतत्वस्य भाष्योक्तश्रुतिस्मृतिभिः वैष्णवत्वप्रसिद्धेरित्यर्थः ।

ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸೂರ್ಯಾದೃಶ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ತಸ್ಯಾಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿಂದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಯಾವುದರ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿ

ಉಕ್ತನಾದವನೆಂದರೆ ಜನಾರ್ದನನು ಮಾತ್ರ. ಹೊರತು, ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಎರಡನ್ನೂ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಕ್ಲೇಶವು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ' ಎಂಬ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ, 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೇಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, 'ಲಿಂಗೈರ್ಯುತೋ ಹಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋರಾಶಿಭಾಸಕತ್ವ, ತದ್ವಿಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅತ್ರೈಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಿ: 'ತದೇತತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ 'एकं रूपम्' इति प्राक्प्रकृतरूपपरामर्श इति वा, 'एको बहूनाम्' इति सन्निहितत्वं वा सूचयितुम् । जनार्दन इत्यजत्वमोचकत्वयोरुक्त्या 'नित्यो नित्यानाम्' इति, 'तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः तेषां शान्तिः' इति हरेः सान्निध्याद्यस्य रूपमेवं सुखरूपं तमेव भान्तं इति प्रागुक्तयोजनासूचनात्तदेतदि-  
त्यादिनपुंसकस्य तमित्यादिपुल्लिङ्गस्य चोपपत्तिरिति सूचितम् । अत एवानुग्राह्यत्वस्य समन्वयलिङ्गस्य निर्देशे कार्ये सूर्यादिभासकत्वरूपसाधकहेतोरेवोक्तिः । उक्तयोजनोप-  
पादनसूचनार्थत्वात् । सूत्रानुसाराच्चेति ।

'ಏಕೋ ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಏಕಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಏಕಂ ರೂಪಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ಏಕೋ ಬಹೂನಾಮ್' ಎಂಬ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಕ್ಷು, ಮೋಚಕತ್ವ ಧರ್ಮಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. 'ನಿತ್ಯೋನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂದು 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಯಾರ ರೂಪವು ಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ, 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವು 'ತಮ್' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ

ಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕತ್ವ' ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವು ಇದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನನು ಕಥಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ चेति सूत्रे तृजकाभ्यां योगे कर्तृकर्मणोः कृतीति या षष्ठी सा न समस्यत इति समासनिषेधात् । मैवम् । याजकादिभिश्चेति प्रतिप्रसवात् । यद्वा शेषषष्ठीत्वेन समासः । अथवा भासयतीति भासः । 'नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः' इति सूत्रे पचादिराकृतिगण इति वृत्तावुत्त्वात्, अज्विधिः सर्वधातुभ्यो वक्तव्य इति महाभाष्योक्तेर्वा, 'यङोऽचि च' इति सूत्रे अजग्रहणेन सर्वधातुभ्योऽचप्रत्ययविधेः मअर्या ज्ञापितत्वाद्वा, अचप्रत्ययान्तप्यन्तभासशब्देन सूयोदेर्भासः सूर्यादिभास इति समासः । 'अज्ञात इति सूत्रेण कप्रत्यये सूर्यादिभासक इत्युपपत्तेः । यथोक्तं लिङ्गपादे सुधायां 'तत्र तत्र स्थितो विष्णुस्तत्तच्छक्तिप्रबोधकः' इत्येतज्ವ्याख्यावसरे 'तत्तच्छक्तिप्रबोधक इति कथं? कर्तरि चेति समासनिषेधात् । न । याजकादिभिश्चेति प्रतिप्रसवात् । यद्वा प्रकृष्टो बोधो यस्मादिति वा, पचाद्यजन्तत्वेन वा प्रबोधः । शक्तीनां प्रबोधः शक्तिप्रबोधः । ततश्चज्ञात इति कप्रत्यय इति ॥६॥

'ಭಾಸಕಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ. 'ಕರ್ತರಿಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದಪ್ರಯೋಗ ಹೇಗೆ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯಾಜಕಾದಿಭಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾಜಕಾದಿಗಳ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಂತಹ ಪದಗಳಿಗೆ 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ಭಾಸಕಃ' ಎಂಬುದು ಯಾಜಕಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶೇಷಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದಾಗ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ 'ಭಾಸಯತೀತಿ ಭಾಸಃ' ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದೇಃ ಭಾಸಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ಅಜ್ಞಾತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ತತ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಭಾಸಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನಂದೀಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ ಲ್ಯುಣಿನ್ಯಚಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ, 'ಪಚಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ' ಎಂದು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. 'ಅಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಜ್ವಿಧಿಃ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ 'ಯಜೋಚಿ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಜ್' ಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ 'ಅಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆಂದು 'ಮಂಜರಿ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಭಾಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ರಮದಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಅಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯಾಂತವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದರ ಮೇಲೆ 'ಕ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು 'ಭಾಸಕಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹೊರತು, 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಸಮ್ಮತಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗವಾದದ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ 'ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣೋ ತತ್ತಚ್ಚಕ್ತಿಃ ಪ್ರಬೋಧಕಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ 'ತತ್ತಚ್ಚಕ್ತಿಃ ಪ್ರಬೋಧಕಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ಹೇಗೆ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ? ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ - 'ಕರ್ತರಿ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತರ್ಥಕವಾದ 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗ 'ತತ್ತಚ್ಚಕ್ತಿಃ ಪ್ರಬೋಧಕಃ' ಎಂಬ ಸಮಸ್ತ ಪದವು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ, 'ಯಾಜಕಾದಿಭಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಸವವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಯಾಜಕಾದಿಗಳಾದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೂ ಕೂಡ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಮಾತ್' ಎಂದಾಗಲೀ, 'ಪಚಾದ್ಯಜಂತ' ರೂಪವೆಂದಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ 'ಪ್ರಬೋಧಃ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ 'ಶಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರಬೋಧಃ ಶಕ್ತಿಪ್ರಬೋಧಃ' ಎಂದು ಸಮಾಸ ಮಾಡಿ, 'ಅಜ್ಞಾತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಕ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ 'ತತ್ತಚ್ಚಕ್ತಿಃ ಪ್ರಬೋಧಕಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕಃ' ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಮಂಜರಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

\* \* \*

॥ श्रीजानकीवदनाम्भोजराजहंसाय रामचन्द्राय नमः ॥

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ हरिः ॐ ॥

श्री राघवेन्द्रतीर्थविरचिता

## तन्त्रदीपिका

अनुकृत्यधिकरणम् (१।३।६)

॥ ॐ अनुकृतेस्तस्य च ॐ ॥१-३-२२

अत्र ज्ञानार्थं प्रार्थितत्वरूपमानुकूल्येन गृह्यमाणत्वं लिङ्गं समन्वीयते ।  
आनुकूल्येन गृह्यमाणमिति योग्यतयाऽन्वेति ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ' ಎಂಬ 'ಆನುಕೂಲ್ಯ'ನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಆನುಕೂಲ್ಯ'ನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

अनुकृतिपदेनानुभानमुच्यते । तस्यापि क्रियात्वात् । तस्येति तन्त्रम् । “कथं नु तद्विजानीयां किमु भाति न भाति वा” इत्युक्तमानुकूल्येन गृह्यमाणं तत्तु ब्रह्मैव । नतु ज्ञानिसुखम् । कुतः? तस्याऽनुकूल्येन गृह्यमाणस्यानुकृतेः सूर्यादिभिरनुभानात् । “तमेव भान्तमनुभाति सर्वम्” इति तदधीनभानश्रवणात् सूर्यादेरिति यावत् ।

'ಆನುಕೃತಿ' ಎಂದರೆ 'ಅನುಭಾನ' ಅಥವಾ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ತ್ರಿಯಾರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆನುಕೂಲ್ಯ'ನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು, ತತ್ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜ್ಞಾನಿಸುವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಯ' = ಆನುಕೂಲ್ಯ'ನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಕ್ಕೆ, 'ಆನುಕೃತೇಃ' = ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಭಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್'

ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ (೧-೩-೨೨)



ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

किञ्च तस्य, वाक्यप्रतीकं चैतत्, “तस्य भासा सर्वमिदं विभाति” इति सर्वस्य तत्प्रकाशत्वोक्तिरित्यर्थः । चशब्देन “न तत्र सूर्यो भाति” इत्याद्युक्तसूर्याद्यप्रकाशयत्वाच्चेति समुचीयते ।

ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕವೂ ಆಗಿದೆ. 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲವೂ ಸಹ ಅವನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ('ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪದದ ಅರ್ಥ.)

'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶನಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

“कथं नु तद्विज्ञानीयाम्” इति वाक्यशेषे तमिति तस्येति तत्रेति तच्छब्दैरಾನुकूल्येन गृह्यमाणं परामृश्य सूर्यादितेजोनियन्तृत्व-सर्वप्रकाशकत्व-सूर्याद्यप्रकाशयत्वाख्यनिरवकाशलिङ्गत्रयोक्तेर्ब्रह्मैवेति भावः ।

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ತಂ' 'ತಸ್ಯ' 'ತತ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, 'ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ', 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಮೂರು ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अनुभानादिति वाच्ये अनुकृतेरित्युक्तिः सूर्यादिकृतमन्यदपि तपनादीशाधीनमिति दर्शयितुमित्युक्तं तत्त्वप्रदीपादौ । “तापनी पाचनी चैव” इत्यादिस्मृतेः । श्रुतौ सूर्याद्यप्रकाशयत्वस्यादित्वेऽप्यनुकृत्युक्तिः तमिति पुल्लिङ्गत्वात् कथं “कथं नु तत्” इत्युक्तं तमित्यादिना परामृश्यत इति पूर्वपक्षमूलत्वाद्वा, क्रियान्तरमपि तदधीनमिति ज्ञापयितुं वेति ।

'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತಾಪನೀ, ಪಾಚನೀ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವೈತ್ರಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಗವದಧೀನವಾಗಿವೆಯೆಂದು

ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ತಾಪನೀ', 'ಪಾಚನೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹೇಳದೆ, 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, 'ತಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ.

अत एव “किमु भाति” इत्युक्तदुर्ज्ञेयस्य “न तत्र सूर्यो भाति” इति प्रत्यभिज्ञानात् सन्निहितपरामर्शप्रातिपदिकप्राबल्याच्च तदेव परामृश्यत इति वक्तुं तस्यानुकृतेरित्याह । अन्यथाऽनुकृतेरित्येवावक्ष्यत् ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಕಿಮು ಭಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದುರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನೇ 'ತಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಾನುಕೃತೇಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

पूर्वाकलितत्रयस्य वैष्णवत्वं श्रुतिस्मृतिभ्यामाह -

॥ ॐ अपि स्मर्यते ॐ ॥ १-३-२३

अपि: श्रूयत इति समुच्चिनोति । “अहं तत्तेजो रश्मीत्” इत्यत्र तेज इति सर्वप्रकाशकत्वं रश्मीदिति सूर्यादितेजोनियन्तृत्वं श्रूयते ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಓಂ ಅಪಿಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ'. 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು 'ಶ್ರೂಯತೇ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತೇಜಸ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು 'ರಶ್ಮೀತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವವು ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

“ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ “ಮಾಮಕಮ್” ಇತ್ಯನೇನ ತದ್ವ್ಯಯಂ ಸ್ಮರ्यತೇ ।  
ಮಾಮಕಂ ಮದಧಿನಂ ಮದೀಯಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಾತ್ । “ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ” ಇತಿ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಮರಯತ  
ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಮಾಮಕಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು  
ಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ‘ಮಾಮಕಮ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ನನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ’ ಮತ್ತು ‘ನನ್ನ  
ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿದೆ’ ಎಂದು ಎರಡರ್ಥ. ‘ನ ತದ್ಭಾಸೇತಿ ಸೂರ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ  
ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಯದ್ವಾ ಯಥಾಡಿಕಂ ಸೂತ್ರದ್ವಯಂ ಲಿಂಗದ್ವಯಪರಮ್ । ಸ್ಮೃತಾವಿವ ಶ್ರುತೌ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಸ್ಯಾ-  
ಸ್ಕುಟತ್ವಾತ್ ಸಾ ಅಪಿನಾ ಸಮುಚ್ಚಿತಾ । ಸ್ಮೃತಿस्तು ಸ್ವಶಬ್ದೋಕ್ತಾ ।

ಅಥವಾ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು  
ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೊರಟಿವೆ. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ  
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ  
ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಶಬ್ದೋಽನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾಚ್ಛೇತಿ ಹೇತುರ್ದ್ವಯಸಮುಚ್ಚಯೇ ।  
ಅತ್ರಾಪಿ ಹೇತ್ವಂತರಸಮುಚ್ಚಯೇ । “ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ” ಇತಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ  
ಸ್ಮರಯತೇ । ಅತೋಽಪ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ಯಸ್ಯ ವೃತ್ಯಂತರಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥೬॥

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅನುಕೃತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ  
ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವದಿಂದ ಎಂದು ಎರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ  
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು  
ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ‘ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ  
ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೈಃ  
ಗೃಹ್ಯಮಾಣಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ  
**ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ:**

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಂ (೧|೩|೬)

॥ ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ ॥೬॥

॥ ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರಯತೇ ॐ ॥

ಪೂರ್ವತ್ರ ಏಷ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇತಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಿತಬ್ರಹ್ಮಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವೇಽಪಿ ವಿಧೇಯಾತ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಇಹ ತು ತದೇತದಿತಶಬ್ದಯೋರ್ಧ್ವಯೋಃ ಪ್ರಾಕ್ತನೇಶಪರತ್ವೇ ಹೈಬತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಕ್ಯತಾತ್ಸಜ್ಜತಿಃ ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ, ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಪುಂಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾರಕೇ "ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ" ಇತಿ (ಕಾ. ೨-೨-೧೨, ೧೪) ಶ್ರುತಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥತಪ್ರಾರ್ಥಿತ್ವರೂಪಂ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಉತ ವಿಣ್ಣೋರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವವೆಂಬ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿದೆಯೋ? ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು ॥ "ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್" ಇತಿ ತಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೋಕ್ತಸುಖಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ "ತಮಾತ್ಮಮ್ ಸ್ಯಂ ಯೇಽನುಪश्यन्ತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್" ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಸನ್ನಿಹಿತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಿತದೇತಚ್ಚಬ್ದಬಲೇನ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಜ್ಞಾಪಕಸುಖಪದೇನ ಚ

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ಜ್ಞಾನಿಸುಖತ್ವಾತ್ “एको वशी” (ಕಾ. ೨-೨-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಶಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವೇಽಪಿ  
ವ್ಯವಧಾನಾತ್ ದ್ವಯೋರ್ನುಪಸಂಕಲ್ಪಾಪ್ಯಾಗಾಚ್ಛ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವೇತಿ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ‘ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಸುಖವು ‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ  
ಯೇಽನುವಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ  
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ‘ತತ್’ ಮತ್ತು ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ  
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಸುಖವದದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ  
ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದರೂ  
ವ್ಯವಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಪುಂಸಕತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು  
ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೇನ  
ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು || “न तत्र सूर्यो भाति” इति “तमेव भान्तमनुभाति सर्वम्”  
इति “तस्य भासा सर्वमिदं विभाति” इतिच (ಕಾ. ೨-೨-೧೫) ಶ್ರುತಾನಾಂ  
ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶನಹೇತುತ್ವ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾನಾಂ ಲಿಂಗಾನಾಂ “न  
तद्भासयते सूर्यः” (ಭ.ಗೀ. ೧೫-೬) “अहं तत्तेजो रश्मीत्” (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ)  
“यदादित्यगतं तेजः” (ಭ.ಗೀ. ೧೫-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈಃ ಇಶೈಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ |

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’  
‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ ಈ ಮೂರು ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ  
‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’, ‘ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶನಹೇತುತ್ವ’, ‘ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’ ಎಂಬ  
ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳು ‘ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ’, ‘ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್’,  
‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು  
ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ತತ್ರೇತ್ಯಾದೇಃ ಸನ್ನಿಹಿತ “तद्विजानीयाम्” इत्येतत्परामर्शित्वस्वारस्यात् “तदेतद्”  
इत्यत्र ईशपरामर्शित्वेऽपि गृह्णन्ति विज्ञानार्थं प्रार्थयन्त इति यावत्, तदनिर्देश्यं  
सुखं एतत् प्रस्तुतात्मरूपं इति योजनायां तदेतच्छब्दयोरपि क्लीबतोपपत्तेः |

‘ತತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ‘ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ  
ಮಾಡುವುದೇ ಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ,  
‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮ್ ಸುಖಮ್’ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ

ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖರೂಪವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದಾಗ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳ ನಪುಂಸಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

चेतनश्चेतनानामिति ईशस्यापि सन्निधानेन प्रकृतत्वादीशस्यैवेति ॥

'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

फलं तु अनिर्देश्यमित्यादिनोक्तादृश्यत्वमुखेन अदृश्यत्वनयाक्षेपस्तत्समाधिश्च ॥६॥

'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## सूत्रार्थरत्नावलि:

अनुकृत्यधिकरणम् (१।३।६)

ॐ ॥ अनुकृतेस्तस्य च ॥ ॐ ॥२२॥

अत्रानुकूल्येन गृह्यमाणत्वं लिङ्गं ब्रह्मणि समन्वीयते ।

ನನು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणತ್ವಂ ಭವೇತ್ । 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' (ಕಠ.೪.೧೩,೧೪) ಇತಿ ಸುಖಶ್ರುತೇಃ । ತेषಾಂ ಸುಖಮ್ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯೈವ ತच्छಬ್ದೇನ ಪರಾಮರ್ಶಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಭಗವತೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ತತ್ಪರಾಮರ್ಶೋಽಯಮಿತಿ । ತಸ್ಯ ನಪುಂಸಕಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ತದಿತ್ಯಾದಿಪರಾಮರ್ಶಾಯೋಗಾತ್ । ಸಮ್ಭವತ್ಸಮೀಪಪರಾಮರ್ಶಂ ವಿಹಾಯ ದೂರಸ್ಥಪರಾಮರ್ಶಗ್ರಹಣೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಸೂತ್ರೀತಮ್ -

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೬)

ॐ॥ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ चेति ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಚಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ । 'ತಸ್ಯ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣಮ್ । ಅನುಕೃತಿಃ ಅನುಕ್ರಿಯಾ । ತಥಾಚ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' (ಕಠ. ೪.೧೪) ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವರೂಪಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಕುತಃ? ಅನುಕೃತೇಃ = 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' (ಕಠ. ೨.೪.೧೪) ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಂ ಭಗವತ್ಕ್ರಿಯಾನುಸಾರಿಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ । 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' (ಕೃ. ೨.೪.೧೪) ಜಗತಃ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಭಾಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

एवञ्च 'तमेव भान्तम्' इति सूर्यादितेजसां विष्ण्वधीनत्वश्रवणात् । 'तस्य भासा' इति सर्वजगत्प्रकाशकत्वोक्तेश्च । 'अहं तत्तेजः' (चतुर्वेदशिखायां) इति श्रुत्या, 'यदादित्यगतम्' (भ.गी. १.५.१२) स्मृत्या च तल्लिङ्गद्वयस्य विष्णुलिङ्गत्वावगतेः नच सुखश्रुतिविरोधः । 'परमं सुखम्' इति सुखश्रुतेरपि तत्परत्वात् । 'चेतनश्चेतनानाम्' इति परमात्मनोऽपि प्रकृतत्वात् । यदनिर्देश्यं परमं सुखं कथं नु तद्विजಾನೀयाम् इत्यानुकूल्येन गृह्णन्ति । तदनिर्देश्यं सुखमेतत्प्रकृत-परमात्मनो रूपमिति मन्यन्त इति वाक्ययोजनया परमात्मनः परामर्शोपपत्तेः । सूर्यादिप्रकाश-नियामकत्वादीनां लिङ्गानामन्यत्रानवकाशेन दूरस्थ परामर्शस्यैव न्याय्यत्वात् । ततश्चानुकूल्येन गृह्यमाणो विष्णुरेवेति सिद्धम् ॥\*॥

ॐ॥ अपि स्मर्यते ॥ॐ ॥ २३॥

यदेतल्लಿಗ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಮ್ 'ಅಹಮ್' (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಘಾಂ) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯೋಪಪಾದಿತಂ ತತ್ಸ್ಮತ್ಯಾಽ-ಪ್ಯುಪಪಾದಯತ್ಸ್ಮಮುಪನ್ಯಸ್ಯತಿ -

ॐ॥ अपि स्मर्यत इति ॥ अस्यार्थः - न केवलं हेतुकृतानुकृत्वादे-  
र्विष्णुधर्मत्वं श्रूयते, किन्तु कृष्णादिभिः 'यदादित्यगतं तेजः' (भ.गी.  
१.५.१२) इत्यादिस्मृत्यादिषूच्यत इत्यर्थः ।

एवञ्च 'यदादित्यगतं तेजः' इत्यादिस्मृत्युक्तत्वेनापि विष्णुधर्मत्वश्रवणादानुकूल्येन गृह्यमाणं ब्रह್ಮೈवेति सिद्धम् ॥\*॥

॥ इति सूत्रार्थरत्नावल्यां अनुकृत्यधिकरणम् ॥

॥ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ಭೃಗುಪರ್ವಣಮಘ್ನು ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

# ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೭)

## ಭಾಗ - ೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ,  
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ,  
ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

\* \* \*

ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -  
ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ.



॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

## ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ದೇವದೇವೋತ್ತಮ ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮ  
ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಾಯಕ, ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗುರುಗಳಾದ  
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ವಾಮನಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ

॥ ಅಥ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ - ಓಂ ॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ ॥ ೨೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಕಾರಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನಿರವಕಾಶ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ.

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ ॥ ವಿಷ್ಣುರೇವ "ईशानो भूतभव्यस्य" (ಕಠ. ೨-೧-೧೨.) ಇತಿ ईशानशब्दवाच्यत्वेन ಪ್ರಮಿತಃ । तत्त्वतो निश्चितः। नतु वायुः । कुतः? शब्दादेव "मध्ये वामनम्" (ಕಠ. ೨-೨-೩.) ಇತಿ निरवकाशवामनश्रुतेरेवेत्यर्थः ॥೧॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅರ್ಥ -- ಪ್ರಮಿತಃ = 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಕಾಲಕದಲ್ಲಿದ್ದವ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೊರತು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಬ್ದಾದೇವ = 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ. ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್' ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆ ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದವರು ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಾಧಕ ವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ-

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ

‘ಋತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮತ್ರಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ।

ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ॥’ (ಕಠ.೧.೩)

ಇತಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರತೀಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ॥ ೬೦ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ೬೦ ॥ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಾಲಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ಮಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಯಾವಾತನು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾನೋ, ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಇಂತಹ ಸುಂದರನನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಯಾವುದೋ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ, ವಿಷಯ, ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ = ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತಂ = ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು, ತತ್ರ = ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಾಲಕವು, ಪ್ರಾಣಮ್ = ಪ್ರಾಣನನ್ನು, ಉರ್ಧ್ವಮ್ = ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ, ಉನ್ಮಯತಿ = ತರುತ್ತಾನೆ, ಅಪಾನಂ = ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು, ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ = ಕೆಳಮುಖವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮಧ್ಯೇ = ಹೃದಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಆಸೀನಮ್ = ಕುಳಿತಿರುವ, ವಾಮನಂ = ಸುಂದರನಾದ ಇವನನ್ನು, ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ = ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳು, ಉಪಾಸತೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

= ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ = ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನು, ಕಛಿತ್ = ಒಬ್ಬ, ಪ್ರತೀಯತೇ = ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.<sup>(೧)</sup>

**ಭಾಷ್ಯಮ್** - ಸ ಚ 'ಎವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇतरान् प्राणान् पृथक् पृथगेव सन्निधत्ते'  
(ಪ್ರಶ್ನ. ೩೪.) 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' (ಬೃ. ೩-೧-೨೧.)

'ಕುವಿದಙ್ಗ' (ಋ. ೭-೧-೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾ-  
ನ್ಮಧ್ಯಮತ್ವಾತ್ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾच्च वायुरेवेति प्रतीयते ।

ಅನುವಾದ - ಅವನು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ವಾಯು' ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ - 'ಎವಮೇವೈಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣ-ಅಪಾನಾದಿವಾಯುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವನ್ನು, ಹಾಗೂ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವು ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು 'ಕುವಿದಂ' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದವು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವಾಯುದೇವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಅತ್ರಾಧಿಕರಣೇ ईशाननामसमन्वयः क्रियते । श्रुत्यादिसङ्गतिं विषयसंशयौ च सूचयति - विष्णुरेवेति ॥ जिज्ञासासूत्रे विष्णुरेव सर्वैर्मुमुक्षुभिर्मोक्षार्थं जिज्ञास्य इत्युक्तमित्यर्थः । नच तत्र जिज्ञास्यत्वायोगव्यवच्छेद एव कृतः, न त्वन्ययोग-व्यवच्छेद इति वाच्यम् । अन्यस्यापि जिज्ञास्यत्वे तस्यापि मोक्षदातृत्वापत्त्या 'यतो नारायणप्रसादमृते' इत्यादिविवरणानुपपत्तेरन्ययोगव्यवच्छेदस्यापि तत्राभिप्रेतत्वात् । अतोऽत्रैवकार उभयान्वयितया व्याख्येयः । ततः किमित्यत आह - तत्रेति ॥ इदं चाऽवर्तते । तत्रेत्यव्ययं तदित्यर्थेऽपि । तथा च 'अथातो ब्रह्मजिज्ञासा' इति यत् पूर्वं विष्णोर्जिज्ञास्यत्वमुक्तं 'तत्र' जिज्ञಾस्यत्वे 'तत्र' 'ईशानो भूतभव्यस्य' इत्युक्त्वा आप्नाते 'ऊर्ध्वम्' इति काठकवाक्ये 'कश्चित्' ईशानो धर्मित्वेन प्रतीयते । कथम् ? यतोऽयं 'सर्वदेवोपास्यः' तैर्जिज्ञास्यः प्रतीयत अत इति वाक्ययोजना । नच वायोः सर्वदेवोपास्यत्वेऽपि न विष्णोः सर्वदेवोपास्यत्वहानिरिति वाच्यम् । तावताऽपि सर्वैर्मुमुक्षुभिर्विष्णुरेव जिज्ञास्य इति नियमस्यासिद्धेः । नच श्रुतिगतविश्वेदेवशब्दस्य गणविशेषवाचित्वात् सर्वदेवोपास्य इत्युक्तिरनुपपन्नेति वाच्यम् । गणविशेषपरत्वे तस्य गुणाधिक्यासिद्ध्या सर्वदेवपरत्वावश्यम्भावात् । अनेन - ईशानशब्दस्यान्यनिष्ठत्वाक्षेप मुखेन फलतो मुमुक्षुकर्तृकजिज्ञास्यत्वस्यान्यनिष्ठत्वाक्षेपाद् जिज्ञासाधिकरणेनास्याऽ-क्षेपिकी सङ्गतिरुक्ता भवति । तथेज्ञानाख्यो विषयश्च सूचितः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸ ಚ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ಏವಮೇವ = ಇದೇ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ, ಏಷಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಾಣಃ = ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನು, ಇತಗಾನ್ = ಇತರ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾದ, ಪ್ರಾಣಾನ್ = ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ = ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಸನ್ನಿಧತೇ = ದೇಹದ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ಯೋಽಯಂ = ಆ ಯಾವ, ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ = ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನು ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ,

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕುವಿದಂಗೆ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ | ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾಪಾಸಯನ್ ಉಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ || ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂಗ = ಪ್ರಿಯನೇ, ಯೇ = ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು, ನಮಸಾ = ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ, ವೃಧಾಸಃ = ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಅನವದ್ಯಾಸಃ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾರೋ, ಪುರಾ = ಮೊದಲೇ, ಆಸನ್ = ಇದ್ದರೋ ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳು, ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹ = ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ, ಕೃಚಿತ್ = ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಮನವೇ = ಜ್ಞಾನಿಯಾದ, ಬಾಧಿತಾಯ = ಸಂಸಾರಬಾಧಿತರಿಂದ, ಶರಣಾಗತನಾದ, ವಾಯವೇ = ವಾಯುದೇವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಉಷಸಮ್ = ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ಆಪಾಸಯನ್ = ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾತ್ = ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ, ಮಧ್ಯಮತ್ವಾತ್ = ಹೃದಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾತ್ = ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ವಾಯುರೇವ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ, 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು, ಇತಿ = ಎಂದು,

ಪ್ರತೀಯತೇ = ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. (೧)

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಸಪುಕಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ - ಸ ಚೇತಿ || ಅತ್ರೇತಂ ಯೋಜನಾ - 'ಸ ಚ' ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಶ್ಚೇಶಾನೋ ವಾಪುರೇವ ಭವೇತ್, ನ ವಿಷ್ಣುಃ | ಕುತಃ ? ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ | ತಥಾ ಮಧ್ಯಮತ್ವೋಕ್ತಃ ಸರ್ವದೇವತೋಪಾಸ್ಯತ್ವೋಕ್ತಃ | ನ ವೈಷಾಂ ಬಾಹ್ಯೇನಿಷ್ಟತ್ವಾಸಿದ್ಧಿಃ | ಯತೋಽಯಂ ವಾಯುಃ 'ಎವಮೇವೈಶ ಪ್ರಾಣಃ' (ಪ್ರಶ್ನ.೩.೪) 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ' 'ಕುವಿದಃ' (ಋ.೭.೧೧.೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಮಾನ್ ಪ್ರತೀಯತೇ, ಅತಃ ಇತಿ | ಕಾರಕೇ ಹಿ - 'ಅಕ್ಷುಷ್ಟಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ |

ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ||' (ಕಠ.೪.೧೨)

ಇತ್ಯನೇನ ಭಗವತೋಽಕ್ಷುಷ್ಟಮಾತ್ರತ್ವಂ, ಪೂರ್ಣಭೃಗುಪತ್ವಂ, ದೇಹಮಧ್ಯಸ್ಯತ್ವಂ, ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನೇಶಾನ-ತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಭಿಧಾತೇಶಾನಪದೋಕ್ತಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ 'ಊರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಹಿಮಾಂತರಮುಚ್ಯತೇ |

ತತ್ರ ಮध्यಮಶಬ್ದಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಉರ್ಧ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶಬ್ದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾದ್ ದೇಶವಿಶೇಷವಚನಃ, ನ ತ್ವವಾನ್ತರೇಶ್ವರತ್ವಾದಿರೂಪಮಧ್ಯಮತ್ವಾರ್ಥಕಃ । ತಥಾ ಚ ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯರೂಪೇಣ 'ಪ್ರಾಣಂ' ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯವಾಯುಮೂರ್ಧ್ವಮ್ 'ಉನ್ನಯತಿ' ಉದ್ರಮಯತಿ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಮತ್ತಯಾ ಪ್ರೇರಯತಿ । ಅಪಾನರೂಪಿ ಚಾಪಾನಾಖ್ಯಂ ವಾಯುಂ 'ಪ್ರತ್ಯಕ್' ಅಥಸ್ತಾದ್ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾದಿನಿಷ್ಕಾಸನಹೇತುತಯಾ 'ಅಸ್ಯತಿ' ನಿರಸ್ಯತಿ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಯಾವತ್ । ತಂ 'ದೇಹಮಧ್ಯೆ' ಹೃದಯೇ 'ಆಸೀನಮ್' ಉಪವಿಹಂ 'ವಾಮನಂ' ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಧಾನಾಃ ಸ್ತ್ರियो ವಾಮಾಃ ತಾಃ ನೇತಾರಂ ವಿಷ್ಣುಂ 'ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ' सर्वे देवाः 'ಉಪಾಸತೇ' जिज्ञासन्त इति ಸಿದ್ಧಾಂತನೀತಿಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ ತ್ವಿದಂ ವಾಯುಪರಂ ಮತ್ವಾ ಮಧ್ಯಶಬ್ದೋ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ-ಸಮಾಖ್ಯಾನಾನಮಧ್ಯಮೇಶ್ವರತ್ವವಚನೋ ನ ದೇಶವಿಶೇಷವಚನ ಇತ್ಯಾಹ ।

'ಎವಮ್' ಇತಿ ಷಡ್‌ಪ್ರಶ್ನನವಾಕ್ಯಂ ಚ 'ಯಥಾ ಸಮ್ರಾಡೇವಾಧಿಕೃತಾನ್ ವಿನಿಯುಜ್ಞತೇ ಏತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನಧಿತಿಷ್ಠತ್ವೇತಿ' ಇತಿ ದೃಶ್ಯಾಂತವಾಕ್ಯೇನ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ । ತತ್ಪ್ರಕಾರಸ್ತು - ಯಥಾ 'ಸಮ್ರಾಡ್' ಸಾರ್ವಭೌಮಃ ಅಧಿಕೃತಾನ್ ನಿಯೋಗಿನೋಽಧಿಕೃತ್ಯ ವಿನಿಯುಜ್ಞತೇ । ಕಯಮ್ ? ತ್ವಮ್ 'ಏತಾನ್' ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಾದೀನ್ ಗ್ರಾಮಾನ್ 'ಅಧಿತಿಷ್ಠತ್ವ' ತದಾಧಿಪತ್ಯೇನ ತಿಷ್ಠತ್ವೇತಿ । 'ಎವಮೇವೈಷಃ' 'ಆತ್ಮತತ್ತ್ವೇನ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' (ಪ್ರಶ್ನ.೩.೨.) ಇತ್ಯಾತ್ಮಜಾತತ್ವೇನೋಕ್ತೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ 'ಇತರಾನ್' ಭಿನ್ನಾನ್ ಸ್ವಜನ್ಯತ್ವೇನೋಪಚಾರೇಣಾತ್ಮಪ್ರವಿಭಾಗಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ವಾಯುನ್ ಪೃಥಕ್‌ಸ್ಥಾನೇಷು ಹೃದಯಾದಿಷು ಸ್ಥಾಪಯತೀತಿ । 'ಯೋಽಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯಮ್ । ತತ್ರ ಹಿ ಪೂರ್ವಂ ವಾಗಾದೀನಾಂ ಮೃತ್ಯುಗ್ರಸ್ತತ್ವಮುಕ್ತವಾ 'ಅಯೇನಮೇವ ನಾಽಪ್ರೋತ್' ಇತ್ಯನೇನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತದನಾತ್ಮತ್ವೇನ ತೇಭ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಧಾಯ 'ಯೋಽಯಮ್' ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯೇಷು ವಿಷ್ಣುವಾಯುತದಿತರೇಷು ಚೇತನೇಷು ತ್ರಿಷು ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಮತ್ವಾದನ್ಯೇಷಾಮಧಮತ್ವಾದ್ ವಾಯೋರ್ಮಧ್ಯಮತ್ವಾದಸ್ಮಾನ್ನಿಮಿತ್ತಾದ್ವಾ ಅವಾನ್ತರೇಶ್ವರತ್ವಾದ್ವಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪಕಾಙ್ಕ್ಷಾತ್ವಾವಿರೋಧಿರ್ಮಧ್ಯಸ್ಥತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ, ನತು ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವಮ್ । ತಥಾ ತತ್ರೈವ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ 'ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' (ಬೃ.೪-೨-೧) ಇತಿ ಚಂದ್ರಿಕೋದಾಹೃತೇ ವಾಕ್ಯೇ ಸ್ಥೂಲದೇಹಾಖ್ಯವಿಸ್ತೃತಪ್ರದೇಶಗತಲಿಂಗಶರೀರರೂಪಗೃಹೇ ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಯಾಂ ಸ್ಥೂಣಾಯಾಮ್ ಅನಾಖ್ಯೇನ ಶ್ರೀರೂಪೇಣ ದಾಮ್ರಾ ಬದ್ಧೋ ಗೌವತ್ಸರೂಪೋ ವಾಯುರ್ಮಧ್ಯಮತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ ।

'ಕುವಿದಙ್ಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವಚಾಸಾ ಆಸನ್ ।

ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ವಾಥಿತಾಯಾಽವಾಸಯನ್ತುಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ ॥' (ಋ.೭-೧೧-೧)

ಇತಿ ಋಗ್ವೇದೇ 'ಅಙ್ಗ' ಇತಿ ಪ್ರಿಯಸಮ್ಬಂಧನಮ್ । ತಥಾ ಚ ಯೇ ದೇವಾಃ ವಾಯೋಃ 'ನಮಸಾ' ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತಸೇವಾದಿನಾ 'ವೃಧಾಸಃ' ವೃದ್ಧಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣಾಃ 'ಅನವಚಾಸಃ' ಅನವಚಾಃ ಅಜ್ಞಾನರಾಗಾದ್ಯವಧವಿಧುರಾಶ್ಚ ಪುರಾ ಸಸೂರ್ಯಾ ಆಸನ್ । ತೇ 'ಕುವಿತ್' ಕವಿಚಿದ್ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಾಕಂ 'ಮನವೇ' ಜ್ಞಾನಿನೇ 'ವಾಥಿತಾಯ' ಸಂಸಾರಾಶ್ಚೇತನವಾಙ್ಗಿಃ ಶರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯ 'ವಾಯವೇ' ವಾಯುಮುಹಿಸ್ಯ 'ಉಷಸಮ್' ಉಷ ಪ್ರಕಾಶೇ, ಅಸುನ್, ಬುದ್ಧಿಮ್ 'ಅವಾಸಯನ್' ತದ್ವಿಷಯಮಕುರ್ವನ್ನಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತಪತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥ 'ವಾಮನಶಬ್ದಾತ್' ವಾಮನಶ್ರುತೇಃ । ಏವಕಾರೋ

**ಭಾಷ್ಯಮ್ - ಅತೋಽಬ್ರವೀತ್ ॥ ೐ಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॥ ೐ಂ**

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅತಃ = ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ಅಬ್ರವೀತ್ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ॥ ೐ಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ೐ಂ ॥ ಎಂದು.

**ಭಾಷ್ಯಮ್ - ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇವ ವಿಷ್ಣುರिति ಪ್ರಮಿತಃ । ನಹಿ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗಂ ಬಲವತ್ ।**

ಅನುವಾದ - 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್ ಆಸೀನಂ' ಎಂಬ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ವಾಮನ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಎವ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಲಿಂಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ವಿಷ್ಣುರಿತಿ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಎಂದು, ಪ್ರಮಿತಃ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ, ಲಿಂಗಂ = ಲಿಂಗವು, ನಹಿ ಬಲವತ್ = ಬಲಪ್ಪವಲ್ಲವಷ್ಟೇ. <sup>(೧)</sup>

ವಾಯುಲಿಂಗಸದ್ಭಾವಾದ್ ವಾಯುರೇಶಾನಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೋಽಪರಿಹಾರಾಯ ಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಾಹ - ಯಥೋಕ್ತಂ ಸುಧಾಯಾಮ್ - ಏವಶಬ್ದವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಬಲವದಿತಿ 'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಇತಿ ಯಥೇತಿ । ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಾದನುವೃತ್ತಸ್ಯ ತದಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೋ ವಿಷ್ಣುರिति । ವಿಧೇಯಭೂತವಿಷ್ಣುತ್ವಸ್ಯಾನ್ವಯ-ಯೋಗ್ಯೋದ್ದೇಶಯದೊತನಾಪೇತಿಸ್ತದ್ವಿಷ್ಣುಪ್ರಯೋಗಃ । ಆವರ್ತತೇ ಚಾಯಮ್ । ಇತಿಶಬ್ದಾತ್ ಪರಮಪಿ ಏವಶಬ್ದೋ ಯೋಜ್ಯಃ । ತೇನಾನುವೃತ್ತಸ್ತುಶಬ್ದೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ । ತಥಾ ಚ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ'(ಕಠ.೪.೧೨) ಇತಿ ಶ್ರುತ ಈಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭವೇತ್ । ಕುತಃ ? ಯಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಮಿತೋ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ಬ್ರಹ್ಮಿಣ್ಯಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೋ ವಾಮನಶಬ್ದಸ್ತಸ್ಮಾದೇವೇತಿ ಯೋಜನಾ । ಪ್ರಮಿತಪದಂ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಸೂಚಕಮ್ । ಅನೇನ ಸೂತ್ರೇ ಇತಿಶಬ್ದೋಽಧ್ಯಾಹಾರ್ಯ ಇತಿ ಸೂಚಿತಮ್ । ತಥಾ ಚ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಇತಿ ಶ್ರುತ ಈಶಾನಃ 'ತತು' ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭವೇತ್ । ಕುತಃ ? ಯಸ್ತತ್ರ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಪ್ರಮಿತೋ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ಬ್ರಹ್ಮಿಣ್ಯಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶೋ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್'(ಕಠ.೪.೩) ಇತಿ ಶ್ರುತೋ ಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಬಲೋ ವಾಮನಶಬ್ದಸ್ತತ್ಕೃತಿತ್ವಸ್ತಸ್ಮಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ।

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ಸೂತ್ರೇ ಏಕಾರಪ್ರಯೋಗೇನ ಸೂಚಿತಂ ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯನಿವೇಧಮುಖೇನ ದರ್ಶಯತಿ - ನ ಹೀತಿ ॥ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಪञ್ಚಮಿ । ಹಿಶಬ್ದೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಾದಿತಿ ಹೇತುಸೂಚಕಃ । ತಥಾ ಚ 'ಹಿ' ಯಸ್ಮಾನ್ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗಂ ಬಲವತ್, ಕಿಂತು ದುರ್ಬಲಮೇವ । ತಸ್ಮಾಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಬಲಾದ್ ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

भाष्यम् - 'श्रुतेर्लिङ्गं समाख्या च वाक्यं प्रकरणं तथा ।

पूर्वं पूर्वं बलीयः स्यादेवमावमनिर्णयः ।' इति स्कान्दे ।

ಅನುವಾದ - 'ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿಂದಲೇ, ಆಗಮದ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು' - ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾಂದ ಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಏಕೆ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವಾದರೆ, ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

ಶ್ರುತಿಃ = ವೇದವು, ಲಿಂಗಂ = ಯುಕ್ತಿಯು, ಚ = ಮತ್ತು, ಸಮಾಖ್ಯಾ = ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವು, ವಾಕ್ಯಂ = ಸ್ತೂತಿವಾಕ್ಯವು, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ, ಪ್ರಕರಣಂ = ಪ್ರಕರಣವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ = ಹಿಂದಿನವುಗಳು, ಬಲೀಯಃ = ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಆಗಮನಿರ್ಣಯಃ = ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿತವಾಗಿದೆ.. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸ್ಯಾಂದೇ =

ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) भाष्यदीपिका - कुतो न श्रुतेर्लिङ्गं बलवदित्यतस्तथा सति श्रुतेर्लिङ्गात् प्राबल्यव चनविरोधापत्तेरित्याशयेन तद्वाक्यं पठति - श्रुतिरिति ॥ इति स्कान्द इत्यनन्तरं वचनादिति शेषः । अस्य न हीत्यनेनान्वयः ।

वाचकशब्दः श्रुतिः । असाधारणधर्मो वा, तद्बोधकशब्दो वा लिङ्गम् । निर्णीतस्यान्यत्र समानोक्तिः समाख्या । सा द्विविधा - अर्थतः शब्दतोऽपीति । समभिव्याहृतपदैरेवाऽकाङ्क्षापूर्तौ तच्छान्त्यर्थं पदान्तरनिरपेक्षाणि पदानि वाक्यम् । एकप्रमेयप्रतिपादकानेकवाक्यानि प्रकरणम् । अनुक्तस्यानसमुच्चये तथेति शब्दः । अनेकप्रमेयप्रतिपादकमेकार्थतात्पर्ययुक्त वचनं स्थानम् । अत्र 'वाक्यं प्रकरणं स्थानं समाख्या च तथाविधा' इत्यनुव्याख्यानसारेण समाख्यायाः स्थानानन्तर्यमेव ग्राह्यं, न त्वत्रोक्तक्रमानुसारेण वाक्याद्यपेक्षया प्राथम्यम् । अत्रोक्तक्रमस्याविवक्षितत्वात् । उक्तं हि प्रमाणलक्षणटीकायां - समाख्यादित्वेन ग्रहणं 'श्रुतेर्लिङ्गं समाख्या च' इत्यविवक्षितक्रमं वाक्यमनुसृत्येति । अत एव जैमिनिः - 'श्रुतेर्लिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यानां समवाये पारदौर्बल्यमर्थविप्रकर्षात्' इति स्मृत्युक्तादन्यथाक्रममाह ॥ पूर्वं पूर्वमिति ॥ पूर्वोद्दिष्टमित्यर्थः । एकत्र समवेतं विरुद्धमिति च शेषः । 'बलीयः' अतिज्ञेयः स्वभावतो बलवत् । यथाऽत्रैवाधिकरणे अनन्तरोद्दिष्ट-लिङ्गापेक्षया पूर्वोद्दिष्टा वामनश्रुतिः स्वतः प्रबला । वाक्यापेक्षया प्रबलं लिङ्गम् । यथा - दहराधिकरणे दहराकाशस्य साक्षात् सर्वाधारत्वप्रापकात् 'किं तदत्र विद्यते' 'उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी' (छां.८.१.२,३) इति वाक्यात् प्रबलं विष्णोस्तत्प्रापकापहतपाप्मत्वादिकं

भाष्यम् — तच्च लिङ्गं विष्णोरेव । तस्यैव प्राणत्वोक्तेः 'तद्वै त्वं प्राणो अभवः'  
इति ॥

ಅನುವಾದ - ವಾಯುದೇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರಲಿ, ಆದರೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-  
ಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?  
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಂ = ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಧರ್ಮಗಳು,  
ವಿಷ್ಣೋರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಅಭವಃ  
= ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣನಾದವನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ  
ಪ್ರಾಣತೋಕ್ಷಣೀಃ = ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ  
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನು. (1)

लिङ्गम् । प्रकरणापेक्षया प्रबलं वाक्यम् । यथा - 'ज्योतिर्दशनात् 'इत्यधिकरणे जीवस्य  
'हृद्यन्तर्ज्योतिः' (बृ.६.३.७) इति वाक्यबोध्यज्योतिष्साधकाजीवप्रकरणात् प्रबलं  
विष्णोज्योतिष्प्रापकं 'कतम आत्मा' (बृ.६.३.७) इति प्रश्नवाक्यम् । स्थानापेक्षया  
प्रबलं प्रकरणम् । यथा - समग्रोपनिषद ईश्वरपरत्वसाधकात् षट्प्रश्नरूपस्थानात् प्रबलम्  
'आत्मत एष प्राणो जायते' (प्रश्न. ३.३) इत्येतत्त्वण्डरूपं मुख्यप्राणप्रकरणम् । अत  
एवात्राधिकरणे षट्प्रश्नोक्तप्राणव्यवस्थापकत्वादीनां मुख्यप्राणलिङ्गत्वमुपेत्य श्रुत्या बाध  
उक्तः । समाख्यापेक्षया प्रबलं स्थानम् । यथा - अन्नमयादिशब्दानां कोशपरत्वसाधकात्  
'अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्ताम्' (याज्ञिकी. ६६.) इति  
नारायणानुवाकसमाख्यायाः प्रबलं तेषां विष्णुत्वसाधकं ब्रह्मपरानेकप्रकरणसन्दर्भरूपं  
स्थानम् । एतान्येव श्रुत्यादिनासर्थनिर्णयस्यलानि । आद्यया समाख्यया निर्णेतव्यं यथा -  
पुरुषसूक्तसमाख्यया वैश्वानरस्य विष्णुत्वम् । द्वितीयया यथा - अम्बिणीसूक्तसमाख्यया-  
विश्वकर्मासूक्तोक्तस्याजस्य विष्णुत्वम् । अस्त्वेवं ततः किमित्यत आह - एवमिति ॥  
विरुद्धैतेषां समवाये सति प्रबलेन पूर्वोत्तरबाधे च सति 'आगमनिर्णयः' आगमार्थस्य  
विप्रतिपन्नस्यैतैः निर्णयो भवतीत्यर्थः ।

(१)भाष्यदीपिका - नन्वस्तु श्रुतेः स्वभावतः प्राबल्यम् । तथाऽपि बाहुल्येन  
पूर्वपक्षयुक्तलिङ्गानामपि प्राबल्यात् साम्येनानिर्णय एवेत्यत आह - तच्चेति ॥ चस्त्वर्थः।  
लिङ्गमिति समुदायैकवचनम् । तथा च 'तत्' पूर्ववायुक्तं लिङ्गजातं तु विष्णोरेव युक्तम्,  
न वायोरित्यर्थः । तथा च बाहुल्येऽपि लिङ्गानां सावकाशत्वात्तेभ्यः श्रुतेरेकस्या अपि  
वामनाधिकरण (C-६-८)



ನಿರವಕಾಶಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾನ್ವಾನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ಭಾವಃ । ನನು ನ ಲಿಂಗಂ ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶಂ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ್ಯದಾ ಹತಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪಶ್ರುತೃಂತರೇಣ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠತಯೈವೋಕ್ತವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಯೈವೇತಿ ॥ 'ತದೈ ತ್ವಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ 'ತಸ್ಯ' ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಾಣತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ- ವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತೇರುಕ್ತವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । एवं 'ಅತ ಏವ' ಇತ್ಯತ್ರಾಽಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಶೇಷಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಮನ್ವಯಂ ಬ್ರೂತಾ ತಥಾ - 'ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ' ಇತ್ಯತ್ರಾನ್ತರ್ಯಾಮಿಪರತ್ವಂ ಬ್ರೂತಾ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣೇತರವ್ಯಾವೃತ್ತಾ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಸಾಧಿತವಾದಿತ್ಯಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮೇತತ್ । ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತೃಂತರೇ ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠತಯಾ ಲಿಂಗಸ್ಯೋಕ್ತಾವಪಿ ನ ತದ್ವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ನನು ತಥಾಽಪಿ 'ಕುವಿದಙ್ಗ' ಇತಿ ಋಚಿ ವಾಯುನಿಷ್ಠತಯಾ ಲಿಂಗೋಕ್ತೇಸ್ತದ್ವಿರೋಧ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ದಮೇವೋತ್ತರಮ್ । ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಾಣತ್ವಮಿತಿ ವಾಯುತ್ವಮುಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ । ತಥಾ ಚಾನ್ತರ್ನಯೇ ಆಧಿದೈವಿಕಾಶೇಷಶಬ್ದ- ಸಮನ್ವಯಂ ಬ್ರೂತಾ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ 'ತಸ್ಯೈವ' ವಿಷ್ಣೋರೇವ 'ಪ್ರಾಣತ್ವೋಕ್ತೇಃ' ವಾಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವರೂಪ- ವಾಯುತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚ ನ ತದ್ವಿರೋಧೋಽಪಿತಿ ಭಾವಃ । ನಚ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಪಿ ಸ್ಥಾನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಬಲಾತ್ ಪ್ರಕರಣಾತ್ 'ಏವಮೇವೈಷಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೃಂತರಗತಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ, ತಥಾ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ' (ಬೃ.೩.೪.೨೧) ಇತ್ಯಸ್ಯ, ತಥಾ 'ಕುವಿದಙ್ಗ' ಇತಿ ಮನ್ತ್ರಸ್ಥವಾಯುಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಯುಪರತ್ವಂ, ತತ್ರೋಕ್ತಲಿಂಗಾನಾಮಪಿ ತತ್ಪರತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ತेषಾಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಸ್ಯೋಕ್ತವಾತ್ ಕಥಂ ಶ್ರುತೃಂತರಸ್ಥ- ಪ್ರಾಣವಾಯುಶಬ್ದಯೋಃ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೇಣ ಸಮಾಧಾನಮ್ । ಅತ ಏವ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ - ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದೋಽಪಿ 'ಋಷಿಂ ಪ್ರಾಣಮ್' (ಕಠ.೨.೨.೩) ಇತಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಾನ್ತರನಿರ್ದೇಶಾತ್ ತತ್ಪ್ರಾಣೇನ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಸ್ಥಬ್ರಹ್ಮಪರಃ, ನತು ಶ್ರುತೃಂತರೇ ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದೋಕ್ತಪ್ರಾಣಪರ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತಃ 'ಏವಮೇವೈಷಃ' (ಪ್ರಜ್ಞ.೩.೪) ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇ ಉದಾಹೃತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಮುಖ್ಯತಃ ಶ್ರುತೃಂತರಗತಪ್ರಾಣಶಬ್ದಾದೇಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನ ಲಿಂಗಾನಾಂ ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮಿನಿಷ್ಠತ್ವೇಽಪಿ ಸಮಾಕರ್ಷ- ನ್ಯಾಪೇನಾನ್ಯಪರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ । ಶ್ರುತೃಂತರೋಕ್ತಲಿಂಗಾನಾಮನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವೇಽಪಿ ವಾ ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ನ ಚೈವಂ ಕಾಠಕೋಕ್ತಲಿಂಗಾನಾಮನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವಾಪತ್ಯಾಽನ್ಯೇಷಾಮಿಶಾನತ್ವಾಽಪಿತಿ । ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತ್ಯಾ ಕಾಠಕೋಕ್ತಲಿಂಗಾನಾಂ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತಾನಿರ್ಣಯೋಪಪತ್ತೇಃ ।

ನನು ತಥಾಽಪಿ ಕಥಮಿಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಭವೇಚ್ಛುತಾವಿಶಾನಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ಸರ್ವಗತೇ ಚ ಹರೌ ತದಯೋಗಾತ್ । ನಚ ವ್ಯೋಮವತ್ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪ್ಯುತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ 'ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತಿ ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವೋಕ್ತೇರಯೋಗಾತ್ । ನಚ 'ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತಃ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥಕೋ ಮಾತ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ, ನ ತ್ವವಧಾರಣಾರ್ಥಕೋ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಃ । 'ದೇಹಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೋ ಜೀವಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಿತೋ ಹೃದಿ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ಮಿತ ಇತ್ಯನೇನ ಪರಿಮಾಣಸ್ಯೈವೋಕ್ತೇಃ । ತಥಾ ಚ ನಾನುಪಪತ್ತಿರिति ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥಾತ್ವೇಽಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಾಭಿಧಾತ್ರಾಮ್ 'ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' (ಕಠ.೪.೧೨) ಇತಿ

## ಶ್ರೀಪನ್ನಾಭಿರಾಮವಿರಚಿತಸತ್ಯಕದೀಪಾವಲಿ:

ॐ ॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ॐ ॥ ೧-೩-೨೪ ॥

‘ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ:’ ಇತ್ಯಾದೇರಯಮರ್ಥ: । ‘ಋಷಿಂ ಪ್ರಾಣಮುಜಯತಿ’ ಇತ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಾಯತೇ ।  
ತತ್ರ ತಾವಲ್ಲಜ್ಞಾನ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ: ಪ್ರತೀಯತೇ ।

‘ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಉದ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುಜಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಕರಣ ಇದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯದತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿವಿನಿಯೋಜಕತ್ವಂ ಯನ್ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತತ್ವಮ್, ಯಚ್ಚ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಮ್,  
ತತ್ ‘ಸರ್ವಮೇವ ಪ್ರಾಣ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಷು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ  
ಪ್ರಧಾನವಾಯೋರ್ಲಿಂಗತ್ವೇನ ಉಚ್ಯತೇ ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಲಿಂಗನಿಯಾಮಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತತ್ವ, ಮತ್ತು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಬೇರೆ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ಅವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಕುವಿದಗ್ಧೇತ್ಯಸ್ಯಾಯಮರ್ಥ: । ಅಗ್ಧೇತಿ ಸಮ್ಬೋಧನಮ್ । ನಮಸ್ಕಾರಾದಿರೂಪಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ  
ಪ್ರವೃದ್ಧಾ ಅನವಧಾ: ಪುರಾ ಯೇ ದೇವಾ: ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹಾಸನ್ ತೇ ಜ್ಞಾನಿನೇ ಕ್ಲೇಶಬಾಧಿತೈ: ಶರಣತ್ವೇನ  
ಪ್ರಾಪ್ತಾಯ ವಾಯವೇ ಕ್ವಚಿದೇಕಾಂತೇ ಉಷಸ: ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾ: ಬುದ್ಧಿಂ ಧ್ಯಾನಾಖ್ಯಾಯಾಮ್ ಆವಸನ್  
ಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುರಕುರ್ವನ್ತೀತಿ ।

‘ಕುವಿದಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಷಿಸಂಹಿತೆಯ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಹೀಗಿದೆ -

‘ಅಂಗ’ ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧಕವಾಚಕಶಬ್ದ, ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳು

ಶ್ರುತೌ ‘ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ’ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಮೃತೌ ಹೃದೀತ್ಯಸ್ಯ ಚ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾತಾತ್ । ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಿತತ್ವೋತ್ಪತ್ಯೈ  
ಹಿ ತತ್ರ ಹೃದಯರೂಪಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥಾನೋಕ್ತಿ: । ತಸ್ಮಾದವಧಾರಣಾರ್ಥಕಮಾತ್ರಶಬ್ದ ಉಪಾಯಮಜ್ಞೀಕಾರ್ಯ: । ಉಕ್ತಂ  
ಹಿ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ - ಮಾತ್ರಶಬ್ದಸ್ಯಾವಧಾರಣಾರ್ಥಕತ್ವಾದಿತಿ ।

ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಭಕ್ತಮಾಡುತ್ತಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗಿ, ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ವಿದೂರರಾದರು. ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಮತ್ತು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿದ ಜನರು ಯಾರನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟರು.

अतो यदुक्तम्, प्राग् विष्णुरेव निदिध्यासितव्य इति, तत्र सिद्धयतीति चेत्,

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಯಿತಲ್ಲವೇ?

मैवम् । विष्णुरेवात्र प्रतिपाद्यते । 'वामनमासीनम्' इति वामनश्रुतेः । यदुक्तं मुख्यप्राणलिङ्गम्, तच्छ्रुत्या बाध्यते, दुर्बलत्वात् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ 'ವಾಮನ' ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

तदुक्तं जैमिनिना 'श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यानां समवाये परदैर्बल्य मर्यविप्रकर्षात्' इति ।

ಇದನ್ನೇ ಜೈಮಿನಿ ಯುಷ್ಕಿಗಳು 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಪರದಾರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

यत्र श्रुतिलिङ्गादयः परस्परं विरुद्ध्यन्ते, तत्र पूर्वपूर्वबलीयस्त्वं पुराणवचनेन साधयति श्रुतिरिति ॥

ಯಾವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಶ್ರುತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

अत्र समाख्या नाम समानप्रकरणमुच्यते । विष्णावप्युपपन्नत्वेनान्यथा-सिद्धत्वादप्यत्र मुख्यप्राणलिङ्गं न विरोधीत्याह - तच्चेति ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಎಂದರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನನ್ನಲು ಹೇಳಲು ಬಾಧಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದ್ನುಮದ್ವಿಮಧ್ವಾಂತಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ॥೐॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

೐ ॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ೐ ॥ ೧-೩-೨೪ ॥

ಅತ್ರ ಪ್ರೇಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಭಗವತಿ ವಾಯೌ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇಶಾನನಾಸ್ತೌ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಃ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಃ ವಿಷಯಸಂಶಯೌ ಚ ಸೂಚಯತಿ - ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ, ಪಾದಸಂಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರ್ದರಿಂದ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಅಘಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಮ್ । ತಜ್ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮಿಶಾನಸ್ಯ ಕಾರಕೇ ಪ್ರತೀಯತೇ ।

'ಅಘಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಾರಕದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಹ್ನುಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ 'ಅಂಗುಷ್ಠಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಭೂತಭವವಿಷ್ಣುತ್ವಕಾಲೀನವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುವ ದೇಹದ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೇ ಈಶಾನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಉದ್ವಂ ಪೂಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ಈಶಾನನನ್ನು 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳೂ, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೂ, ಉಪಾಸನೆಗೂ ಐಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಈಶಾನನನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಿಚಾರೋ ಹಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೋಚ್ಯತೇ । ತಪಾಸನಾ ಚ ಸೇವ ।

ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪ ವಿಚಾರಣೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನೆಯೂ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಾದ್ದರಿಂದ; ಉಪಾಸನೆಗೆ ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಐಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಯದಾಹುಃ ।

'ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣಿ ।

ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಪರಾ ಚೈವ ತದ್ಭಂಗಂ ಧಾರಣಾದಿಕಮ್' ಇತಿ ।

ಉಪಾಸನೆಯು ಜಿಜ್ಞಾಸಾರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಎನ್ನಲು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. 'ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣೀ । ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಪರಾ ಚೈವ ತದಂಗಂ ಧಾರಣಾದಿಕಮ್' ಉಪಾಸನೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ, ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ರೂಪವಾದದ್ದು, ಮತ್ತೊಂದು ಯಮ, ನಿಯಮ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದದ್ದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಸ ಚ ಯದಿ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಂ ಚಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜ್ಜತೇ । ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯಃ । ಸ ಇಶಾನೋಽತ್ರ ವಿಷಯಃ ।

ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಯಾರ ಧರ್ಮವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ಈಶಾನನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಾಪ್ಯುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಮೇವ ಸಂದೇಹಬಿಜಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ವಾಯುವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ईशानशब्दस्य रुद्रे प्रसिद्धावपि तद्विषयसंशयः  
सर्वदिवोपास्यत्वलिङ्गभिया गर्भस्रावेणैव निवृत्तः ।

ವಸ್ತುತಃ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರವಿಷಯಕವಾದ ಸಂಶಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಧರ್ಮ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ರುದ್ರದೇವರು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಗರ್ಭಸ್ರಾವದಿಂದಲೇ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - य उन्नयति तमित्यन्वयः । सयुक्तिकं पूर्वपक्षयति - स  
चेति ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯ ಉನ್ನಯತಿ ತಮ್' 'ಯಾರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೋ ಅವರು' ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಸ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

तत्त्वप्रकाशिका - स चेशानो वायुरेव भवेत् । ईशानस्योर्ध्वं प्राणमुन्नयतीति  
वाक्ये प्राणव्यवस्थापकत्वमध्यमत्वसर्वदिवोपास्यत्वश्रवणात् ।

ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಾದ ಈಶಾನನು ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ', 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶಾನನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

तत्त्वप्रकाशिका - न चैतल्लिङ्गश्रवणेऽपि कुतोऽयं वायुर्विष्णुः किं न  
स्यादिति ।

ಈ ಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುದೇವರೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? 'ಈಶಾನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು?

तत्त्वप्रकाशिका - 'यथा सम्राडैवाधिकृतान्विनीयुक्त एतान् ग्रामान्  
अधितिष्ठस्वैतान् ग्रामाधितिष्ठस्व इत्येवमेवैष प्राण इतरान् प्राणान् पृथक्पृथगेव  
सन्निधत्ते' इति प्राणव्यवस्थापकत्वस्य वायुलिङ्गत्वश्रवणात् ।

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯಥಾ ಸಮ್ರಾಡೇವಾಧಿಕೃತಾನ್ವಿನಿಯಂಗುಕ್ತ ಏತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನ್ ಅಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವೈತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವ ಇತ್ಯೇವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ವಾಯುಲಿಂಗತ್ವಶ್ರವಣದಿಂದ (೧-೩-೨)

ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' 'ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತು, ಈ ಊರುಗಳ ಮೇಲೆ ನೀನು ಅಧಿಕಾರನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡು ಎಂದು ನಿಯೋಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಅಧೀನ ವಾಯುದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಲು ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವ ವಾಯುದೇವರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಅಥೇಮೇವ ನಾಪ್ರೋಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತಿ ಮಧ್ಯಮತ್ವಸ್ಯ ತದ್ವರ್ಮತ್ವೋಕ್ತೆಃ ।**

ಆದರಂತೆ 'ಅಥೇಮೇವ ನಾಪ್ರೋಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' 'ಮೃತ್ಯು' ಎಂಬ ಪ್ರಾಣನು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಅಂದರೆ ಚಕ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಕನಿಷ್ಠನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಂಥಹ ಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕುವಿದಕ್ಷೇತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಪ್ರತಿತೇಶ್ಚ ॥**

ಮತ್ತು 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸತ್ವವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತೋ ವಾಯ್ವೇಕನಿಷ್ಠಲಿಕ್ಷಶ್ರವಣಾದಿಶಾನೋ ವಾಯುರೇವೇತಿ ಹೇತೋಸ್ತಸ್ಯೈವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮ್ ।**

ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯರೂ ಕೂಡ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ನೇದಮನಿಹಂ ವಾಯೋಪಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಬಾಧಾದಿತಿ ।**

ವಾಯುದೇವರು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯರೇ ಆಗಿರಲಿ, ಆದರೂ ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಅನಿಷ್ಟ ಆಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಯೋಃ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ತಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವಾಪಾತಾತ್ । ನಹಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸಮಸ್ತೈಶ್ವರ್ಯಾಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಮಸ್ತಿ ।**

ವಾಯುದೇವರು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा च किं विष्णुजिज्ञासानियमेनेति विष्णुरेव मोक्षार्थं जिज्ञास्य इत्यस्यानुपपत्तिरिति भावः ।**

ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಾದರೂ ಏಕೆ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अयं मन्त्रार्थः । अङ्गेति सम्बोधनम् । ये देवा वायोर्नमस्कारादिना ज्ञानादिगुणपूर्णा अज्ञानाद्यवयविधुराश्च पुरा आसन्ते क्वचिद्रहस्यस्थाने सूर्येण साकं ज्ञानिने संसारबाधवद्भिः शरणं प्राप्ताय यवे बुद्धिमावा-सयंस्तद्विषयामकुर्वन्ति ।**

'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಂಗ' ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧವಾಚಕವದ. ಯಾವದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಅಂದರೆ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಸೇವೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅವರು ಒಮ್ಮೆ ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಸಾರಿಗಳು ಯಾರನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಶರಣಾದರು. ಮತ್ತು ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರು ಎಂದು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - सिद्धान्तयत्सूत्रमवतार्य व्याचष्टे - अत इति ॥ विष्णुरेवेशानो भवेत् । 'मध्ये वामनम्' इति वामनश्रुतेः ।**

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ. 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तस्याश्च विष्णौ महायोगरुदिसिद्धायास्तत्प्रमापकत्वात् । अतो विष्णोरीशानत्वेन तस्यैव जिज्ञास्यत्वमिति भावः ।**



ವಾಮನಶಬ್ದವಾದರೂ ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿದ್ವದ್‌ರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಈಶಾನ' ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಜಜ್ಞಾಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅತ್ರ ಪ್ರಮಿತಪದಂ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಮ್ । ನನು ವಾಯುಲಿङ್ಗಸದ್ಭಾವಾದೀಶಾನೋ ವಾಯುರೇವ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ವಾಯುದೇವರೇ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಭವೇತ್ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಶ್ರುತೌ ಲಿङ್ಗೇನ ವಾಯುತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ यदि ಶ್ರುತೇರ್ಲಿङ್ಗಂ ಬಲವದ್ಭವೇನ ಚ ತದಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನ ಶಬ್ದಾದೇವ ಇತ್ಯೇವಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ವರ್ಣಿತೋ ಭವತಿ । ಕೃತೋ ನ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿङ್ಗಂ ಬಲವದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಶ್ರುತಿರिति ॥

ಶ್ರುತಿ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದಿತ್ತು, ಒಂದುವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವ' ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ ಶ್ರುತಿಃ । ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ಲಿङ್ಗಮ್ । ನಿರಾಕಾङ್ಗಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮ್ । ಏಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಾನೇಕವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಕಣಮ್ । ಅನೇಕಪ್ರಮೇಯ-ಪ್ರತಿಪಾದಕಮೇಕಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಮ್ । ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ।

ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿ ಎಂದರೆ ನಾಮಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದೇ ಶ್ರುತಿ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಪದಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಶಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಪದಸಮೂಹವನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪನ್ನು 'ಪ್ರಕರಣ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಗುಂಪನ್ನೇ 'ಸ್ಥಾನ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರ ಶ್ರುತಃ ಸಾಕ್ಷಾದರ್ಶಧೀಜನಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮ್ ।  
ಲಿङ್ಗಸ್ಯಾನುಮಾಪಕತರ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾತ್ ತದಾನಂತರ್ಯಮ್ ।

ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವು ಅನುಮಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾಸರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಬಹ್ವರ್ಥಪರತ್ವೇನಾರ್ಥಾನುಮಿತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ತದವಮತಾ ।

ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಪ್ರಮೇಯದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವ ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ್ಥಾನಸ್ಯಾತಿಬಹ್ವರ್ಥಕಥನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯತೋಽರ್ಥಾನುಮಿತಿಜನಕಸ್ಯ ತತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।

ಸ್ಥಾನವಾದರೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಧೇಯವಾದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸಾಧ್ಯತ್ವದಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಳಿದಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಬಿನರವಕಾಶಾತ್ ಸ್ವಭಾವದುರ್ಬಲಾದಪಿ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಬಲಸಾವಕಾಶಸ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ ದ್ರಢವ್ಯಮ್ ।

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರೋ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ದುರ್ಬಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವೇ ಆಗಿವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧೇತೇಷಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಸತ್ಯವೆಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋತ್ತರೋತ್ತರಬಾಧಯಾ  
 ಾಮಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸ್ಥಾಂದಪುರಾಣದ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಒಂದೇಕಡೆ ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ, ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಆಗಮಾರ್ಥದ-  
 ನಿರ್ಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ಯಥಾಸ್ಥಿತ ಏವ ಕ್ರಮಃ । ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣದೀತ್ಯತ್ರ  
 ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಕರಣೇನ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ।

ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಕ್ರಮ ಹೇಗಿರುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ 'ಆತ್ಮಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಬಾಧಿತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕ್ರಮವೇ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ 'ಶ್ರುತೀಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ  
 ಸಮವಾಯೇ ಪರದೈರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಇತಿ ।

ಜೈಮಿನಿಯುಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಪಾರದೌರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಳಂಬವಿರುತ್ತದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಭಾಷ್ಯಕಾರೋಽಪಿ । 'ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಾಮಾಖ್ಯಾ ಚ  
 ತಥಾವಿಧಾ' ಇತಿ ।

ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಸಹ 'ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಿಧಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತ್ವೇನೈವ ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮ್ ।**

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಉಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಯೋಃ ಶ್ರುತತ್ವೇ ತನ್ನಿಶ್ಚಾಯಕತಯಾ ಲಿಂಗತ್ವಮನ್ಯತ್ರ ಚೇತ್ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವೇನ ।**

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಇವು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅವಾಗ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಉಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರವಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ್ಯಾಮರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗೇ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕೌ । ಸಮಾಖ್ಯಾಪಿ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನನಿಷ್ಠಾ ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವೇನೈವ ಲಿಂಗಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವೇನ ಭವತಿ । ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋಃ ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾತ್ವೇನ ಭೇದಃ । 'ಗೋತ್ರಮಿದಂ ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಅಭಿನಿತ್ಯರ್ವತಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿವದಿತಿ ।**

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳೂ ಸಹ ತಮಗಿಂತ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ-ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಸೂಚಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿದ್ದಾಗ ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ಅದೇ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಕರಣ-ನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೇರವಾಗಿ ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಗೋತ್ರಭಿರಂ' ಮತ್ತು 'ಅಭಿನಿತ್ಯರ್ವತಾನಾಮ್'

ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ವಾಚಕವಾದ 'ಗೋತ್ರಭಿತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ 'ಇಂದ್ರ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಭಿನತ್ಪರ್ತುನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಅನಂತರ 'ಪರ್ವತಭೇಧನ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವಸ್ತು ಶ್ರುತಃ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ತಥಾಪಿ ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಲಿಂಗಾನಾಮಪಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದನಿರ್ಣಯ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ - ತಚ್ಛೇತಿ ||**

ಶ್ರುತಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಬಲಿಷ್ಠವೇ ಆದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ, ಲಿಂಗಗಳು ಬಾಹುಲ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಇದಮಿತ್ಥಂ' ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಬಾಹುಲ್ಯೇಽಪಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಶ್ರುತಿಸಾಮ್ಯೇನಾನಿರ್ಣಯಃ | ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾತ್ | ಲಿಂಗಾನಾಂ ವಿಷ್ಣಾವಕಾಶತ್ | ಸಾವಕಾಶತಾದಪಿ ನಿರವಕಾಶಿಕಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ |**

ಲಿಂಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ, ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಸಾವಕಾಶಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ನಿರವಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತುಂತರೇಣ ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠತಯಾ ಲಿಂಗೋಕ್ತಃ | ಕಥಂ ತದ್ವಿಷ್ಣೋರಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಯೈವೇತಿ || ವಾಯುತ್ವಮತ್ರೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||**

'ಏವಮೇಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ 'ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿವೆ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಸ್ಯೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಾಣ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯಣಿಯಾ 'ವಾಯು' ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪ: -

॥ ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ॐ ॥

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಪುನರೀಶಾನಶಬ್ದ ಇತ್ಯೇತಾವನ್ಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕ ಇತಿ ಸಕ್ಷೇಪಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಯಾ ಸೂಚಿತಮ್ 'ಓರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುಚ್ಯತೀತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯಶೇಷಲಬ್ಧಂ ಧರ್ಮಮಾಧಾಯ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮಕ್ಷರನಯನ್ಯಾಯೇನಾಹ - ಪ್ರೇರಕತ್ವೇತಿ ॥

'ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ಓಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ 'ಈಶಾನಾ' ಶಬ್ದದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನಶಬ್ದ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕ:' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಉದ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ಮಯತಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇದು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ 'ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಭಾವದೀಪ: - ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ರೂಢಿಸಾಮ್ಯೇನ ಚೇತ್ಯಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । 'ಈಶಾನ: ಪ್ರಾಣದ: ಪ್ರಾಣ:' ಇತಿ ವಿಷ್ಣಾವಿವ 'ಈಶಾನೋ ಮಾರುತ: ಪ್ರಾಣ: ವಾಯುರ್ಜಿಣ್ಣಸ್ತಥೈವ ಚ' ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟೋಕ್ತಯಾ ವಾಯಾವಪಿ ರೂಢಿ: ಸತ್ವಾತ್ ।

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಈಶಾನ: ಪ್ರಾಣದ: ಪ್ರಾಣ:' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಮಾತಿನಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈಶಾನಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೆ 'ಈಶಾನೋ ಮಾರುತ: ಪ್ರಾಣ: ವಾಯುರ್ಜಿಣ್ಣಸ್ತಥೈವ ಚ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಸಕ್ಷತಿಪರತ್ವೇನ ತಾವತ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯಂತಸ್ಪಾರ್ಥಮಾಹ - ಅಥಾತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವದಾಗಿ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅಥಾತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ईशानस्येति ॥ तेन भाष्ये कश्चिदित्यस्यार्थो दर्शितः । सङ्गत्यादिद्योतनाय भाष्ये उपासनावಾक्योक्तावपि समन्वेतव्यशब्दादि दर्शयितुं पूर्ववाक्यं चाऽह - अङ्गुष्ठेति ॥

'ಈಶಾನಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಕತ್ತಿತ್ತ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಅಂಗುಷ್ಠ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - इत्यादाविति ॥ प्राणोन्नयनादिप्रतिपादकवाक्य इति योज्यम् । तेनोक्तेति युक्तम् । भाष्ये विवेकेना इत्यादावेव वाच्ये ऊर्ध्वमित्यादि पूर्वशेषोक्तेरुप-योगोऽग्रे व्यक्तः ॥

'ಇತ್ಯಾದೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣೋನ್ನಯನಾದಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆದ್ದರಿಂದ 'ಉಕ್ತ' ಹೇಳಲಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಊರ್ಧ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यदाहुरिति ॥ अनुभाष्ये तृतीये सर्ववेदान्तनय इत्यर्थः । स चेत्यादेर्भावमाह - स च यदीति ॥ वक्ष्यमाणदिशा प्राणव्यवस्थापकत्वादिना वायुः स्यादित्यर्थः । उक्तमित्यन्तवाक्यस्य भावमाह - तदेति ॥

'ಯದಾಹುಃ' ಎಂದರೆ ಅನುವಾಖ್ಯಾನದ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸರ್ವವೇದಾಂತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. 'ಸ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಸ ಚ ಯದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಬಹುದು ಎಂದರ್ಥ. 'ಉಕ್ತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಯದಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - इत्यवश्यमित्युक्तार्थम् । निर्णयः ईशान इत्यनुषङ्गः । श्रुतौ देवमात्रोक्तावपि कैमुत्यलब्धं मत्वाऽह - अधिकारिसर्वेति ॥

‘ಇತ್ಯವಶ್ಯಮ್’ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ನಿರ್ಣೇಯಃ’ ಎಂಬ ಪದದ ನಂತರ ‘ಈಶಾನಃ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದಷ್ಟೇ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕೈಮುತ್ಯನ್ನಾಯದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸಕಲ ಜೀವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅಧಿಕಾರಿ-ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ‘इयदामननादित्यादौ रुद्रादप्यधिकाधिकारिणो वक्ष्यमाणत्वादिति भावः । स्वेतरेत्यधिकारिविशेषणं बोध्यम् । तेन न बायावप्यनुपपत्तिरिति ।

‘ಇಯದಾಮನನಾದ್’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಸ್ವೇತರ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲೂ ಸಕಲೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेन प्रेरकत्वस्यान्यत्रापि वृत्तेः कथं द्वयसाधारण्यमित्यपि शङ्काऽपास्ता ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಾಗ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಉಭಯಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ननुर्ध्वं प्राणमुचयतीत्यत्र कर्तुरन्यस्याप्रतीतेः प्रकृतेशानस्यैव कर्तृत्वेनान्वयेऽपि नोत्तरार्धे । तत्र 'वामनमिति श्रुतेः अन्यस्यैवोपास्यत्वप्रतीतेः । अस्य तदप्रतीतेरच कथं तल्लिङ्गतयेत्युक्तिरित्यत आह - य इति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುಚಯತಿ’ ಎಂಬ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕನಾದ ಬೇರೆ ಕರ್ತೃ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮಧ್ಯೇ ‘ವಾಮನಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ವಾಮನಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶಾನನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದ ವಾಮನನನ್ನೇ ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಾಮನನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಈಶಾನನ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯಃ ಉನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಅನ್ವಯಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅನ್ಯಥಾ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹारेण प्रतीतैकवाक्यताभङ्गप्रसङ्गात् । 'मध्य आत्मनीत्युक्तस्य मध्ये वामनमिति प्रत्यभिज्ञानाच्चेत्यर्थः ।

ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ'ದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವನನ್ನೇ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - पूर्वपक्षतद्युक्तितत्फलपरत्वेनापि भाष्यं व्याचक्षाणः स चेत्याद्यंशमवतार्य 'स च वायुरेवेति प्रतिज्ञांशार्थमाह सपुक्तिकमिति ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಫಲ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರಾಗಿ 'ಸ ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಸ ಚ ವಾಯುರೇವ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಯುಕ್ತಿಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - स चेत्यनुवादः ईशान इति व्याख्या । कुतः इत्याकाङ्क्षायाम् 'एवमेवैष प्राणः' इत्यादिवाक्यत्रयं श्रवणोपलक्षणमुपेत्य तव्याचष्टे - ईशानस्येति॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸ ಚ' ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. 'ಈಶಾನ' ಎಂಬುದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ವಾಯುದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು? ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ 'ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರುವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾತು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಈಶಾನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अनेन ईशान एवात्र वाक्ये कर्तृत्वेनान्वेतीति दर्शितम् ॥ इति वाक्य इति ॥ एतेन भाष्ये पूर्वम् ऊर्ध्वमित्यादि त्रिप्राद्युक्तेरुपयोगो दर्शितः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೂರುಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - इदानीम् 'ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयतीत्यादिलिङ्गानां प्राणादन्यत्रावकाशराहित्यमित्यन्यत्रोक्तलिङ्गनिरवकाशत्वविवरणपरतया 'एवमेवैषः' इत्यादि उपास्यत्वाच्च' इत्यन्तं भाष्यं शङ्कपूर्वं व्याचष्टे - नचेति ॥

‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಬೇರಕಡೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಈಗ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ‘ಏವಮೇವೈಷಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ‘ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಾಜ್ಞ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - भाष्यस्यैवम्पदार्थविवरणाय षट्प्रश्नस्यपूर्वशेषमाह - यथेति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಏವಂ’ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सम्राट् सार्वभौमोऽधिकृतान्नियोगिनो विनियुक्ते । कथम् एतान् ग्रामानधितिष्ठस्व, तदाधिपत्येन तिष्ठेति । एवमेवैष आत्मत एष प्राणो जायत इति आत्मजातत्वेनोक्तः प्राणो मुख्यप्राणः इतरान् भिन्नान् स्वस्माज्जातत्वेन उपचारेण आत्मप्रविभागान् प्राणान्वापून् पृथक्पृथगेव स्थानेषु स्थापयतीत्यर्थः ॥

ಉದಾಹರಣೆ - ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಉಳಿದ ಸಾಮಂತರಾಜರನ್ನು ಆಯಾಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ನೀನು ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡು, ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ‘ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಕೂಡ ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ, ತನ್ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ‘ಪ್ರಾಣ’ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆಯಾ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अथेति ॥ वाजसनेये तृतीये वागादीनां मृत्युनात्तत्त्वमुक्त्वा ‘अथेमं वायुं मृत्युर्नाऽप्रोदिति वागादिश्रैष्ठ्यं प्राणस्योच्यत इति तस्य मुख्यप्राणत्वद्योतनाय पूर्वशेषोक्तिः ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೃತ್ಯುವು ತಿನ್ನುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆನಂತರ ‘ಅಥೇಮಂ ವಾಯುಂ ಮೃತ್ಯುರ್ನಾಪೋತ್’ ‘ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಮೃತ್ಯು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ’ ಎಂದು ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಪ್ರೇರಕರಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - 'अयं वा शिशुः योऽयं मध्यमः प्राणः' 'प्राणः स्थूणेत्युपरि चतुर्थे शिशुब्राह्मणेऽप्यस्ति । फलितमाह - अत इति ॥ तस्य व्याख्या वाय्वेकेति ॥

'ಅಯಂ ವಾ ಶಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶಿಶುಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ. ಫಲಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ವಾಯ್ವೇಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - यद्वा अतः 'एवमेवैषः' इत्यादि समाख्यानादित्यर्थः । सर्वदेवोपास्यः कश्चित्प्रतीयत इत्यस्य तात्पर्यमाह - इति हेतोस्तस्यैवेति ॥

ಅಥವಾ 'ಅತಃ' ಎಂದರೆ 'ಎವಮೇವೈಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಇತಿ ಹೇತೋಸ್ತಸ್ಯೈವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - उक्तमित्यन्तर्भाष्यभावं वक्तुं विष्णोरेव । इत्यवधारणोक्तेर्भावं शङ्केत्तराभ्यां व्यनक्ति - नच वाच्यमिति ॥

'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶಂಕೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭಾವದೀಪ: - वायोरपीति ॥ 'अङ्गावबद्धास्तु न शाखासु हि प्रतिवेदम्' इति तृतीये वक्ष्यमाणत्वादिति भावः ।

'ವಾಯೋರಪಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. 'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये उपास्यः कश्चित्प्रतीयत इत्युक्त्यैव पूर्तौ सर्वदेवेत्युक्तिलब्धमाह - न हीति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉಪಾಸ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವಾಗ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - एवमुक्तेस्तात्प (कतं ताप्य) यं मोक्षार्थमिति शेषपूर्त्या भाष्यवाक्यारूढं करोति - विष्णुरेवेति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವೆಂದು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯಾರೂಢ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಪೂರ್ವ 'ಕುವಿದಗ್ಜೇತಿ ನಸ್ಯ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಪ್ರತಿತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತದ್ವಚಾಖ್ಯಾನೇನ ವ್ಯನೇಕಿಕ - ಅಯಂ ಮನ್ತ್ರಾರ್ಥ ಇತಿ ||

ಹಿಂದೆ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಯಂ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ ಇತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ | ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾವಾಸಯನ್ನುಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ' ಎಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂತ್ರ.

'ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ | ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾವಾಸಯನ್ನುಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ' ಎಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂತ್ರ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನಮಸೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ ಮತ್ವಾಽಹ - ನಮಸ್ಕಾರಾದಿನೇತಿ || ವೃಧಾಸಃ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣಾಃ ಕುವಿತ್ ಕಚಿತ್ | ಬಾಹ್ನಿಃ ಇತಾಯೇತ್ಯುಪೇತ್ಯಾಽಹ - ಸಂಸಾರೆತಿ ||

ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಮಸಾ' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ನಮಸ್ಕಾರಾದಿನಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವೃಧಾಸಃ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾಗಿ, 'ಕುವಿತ್' ಎಂದರೆ 'ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ' ಎಂದರ್ಥ, 'ಬಾಹ್ನಿಃ ಇತಾಯ ಬಾಧಿತಾಯ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ 'ಸಂಸಾರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಉಷಸಂ ಬುದ್ಧಿಮ್ | ತ್ರಯೋರ್ಥಾಃ ಸರ್ವವೇದೇವಿತೃತ್ಯುಕ್ತಾ 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾದಿತ್ಯಾ ದಿಚತುರ್ಥಪಾದೋಕ್ತನಿರ್ವಾಣೈರನೃಪರತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದ್ವಾ ಸರ್ವಸೂಕ್ತಾನಾಂ ತತ್ರ ತತ್ರಸ್ಯವಾಪ್ತ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಚ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿನಯೈವೈಷ್ಣವತ್ವಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಇಹ ಮನ್ತ್ರೇ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಭಾವೇನ ಅಂತರಾದಿ ನಯನಿರ್ವಾಣವಿಷಯತ್ವಾದ್ವಾಽಯಂ ಮನ್ತ್ರೋಽತ್ರ ವಾಯುಪರತ್ವೇನೋಕ್ತೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ |

'ಉಷಸಂ' = ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಂತ್ರಕ್ಕೂ, ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅನ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ; ಅಥವಾ ಸಕಲಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದಾದರೂ, ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದ ಕಾರಣವೂ ಈ ಮಂತ್ರವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ವಕ್ಷ್ಯತೇ चैतत्तृतीये 'मन्त्रादिवद्वाऽविरोध इति सूत्रे । उक्तं च क्रग्भाष्ये 'पूर्वप्रसिद्धवर्जं तु शक्रान्ता देवता मता' इति । प्रमित इत्यत्र विशेषाकाङ्क्षायाम् ईशानशब्दोक्तो विष्णुरेवेत्यन्यत्रोक्तेनैव पूरयन् भाष्यं व्याचष्टे - विष्णुरेवेति ॥

ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂದೆ 'ಮಂತ್ರಾದಿವದ್ವಾಽವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಮುಗ್ಧಾಭ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧವರ್ಜಂ ತು ಶಕ್ರಾಂತಾ ದೇವತಾ ಮತಾ' ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವರನ ತನಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರದೇವರ ತನಕ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು. 'ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶೇಷ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ननु वामनश्रुतिरप्यणुइचेति सूत्रे द्वितीये वक्ष्यमाणदिशाऽणुभूत-  
प्राणरूपाद्यभिप्रायेण वायावपि सावकाशेत्यतो वामनश्रुतेरेवानवकाश  
इत्यन्यत्रोक्तमनवकाशत्वं सौत्रप्रमितपदोक्तमिति दर्शयन् भाष्यस्यप्रमितपदतात्पर्यमाह  
- तस्याइचेति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ 'ಅಣುಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅಣುಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಮನಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अन्तरनये स्थानादीति गुणसूत्रोक्ते 'एष उ एव वामनिरेष हि सर्वाणि वामानि नयति' इत सावधारणश्रुतिवाक्ये वामनिशब्दनिरुक्त्या 'एकदेश-  
विकृतमनन्यवद्भवतीति न्यायेन 'देवासो देवा' इत्यादेरिव वामनिवामन-

शब्दयोरैकार्थ्येन महायोगस्य 'स वामनः स आनन्दः सोऽच्युतः' इति तद्भाष्योक्तश्रौतप्रयोगस्य 'उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरिति सहस्रनामोक्तस्मार्तप्रयोगस्य च सत्त्वेन रूढेऽथ सत्त्वादिति भावः ।

ಅಂತರಾಧಿಕರಣದ ಸ್ಥಾನಾದಿ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಿರೇಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಿ' ಶಬ್ದದ ನಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವದ್ಭವತಿ' ಏಕದೇಶದ ವಿಕಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ 'ವಾಮನಿ' ಹಾಗೂ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ. ಮತ್ತು 'ಸ ವಾಮನಃ ಸ ಆನಂದಃ ಸೋಽಚ್ಯುತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಂತೆ ವಾಮನಶಬ್ದದ ಮಹಾಯೋಗವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪುಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**भावदीपः -** अस्तुवेवं प्रागुक्तजिज्ञासानियमाक्षेपे किमुक्तमुत्तरमित्यत आह - अत इति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿಯಮದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಏನು ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**भावदीपः -** निरवकाशश्रुतेरेवेत्यर्थः । निरवकाशत्वं भाष्ये कुतो नोक्तमित्यत आह - अत्रेति ॥ भाष्ये सूत्रे चेत्यर्थः ।

ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ್ರ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದದಿಂದ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**भावदीपः -** यद्वा 'अत एव प्राणः' इत्यत्र 'लिङ्गं बलवदेव स्यात्' इत्यनुभाष्ये लिङ्गनिरवकाशत्वस्यैवकारार्थत्वोक्त्या तत्रेवात्राप्येवकारो निरवकाशत्वार्थ इति भ्रमनिरासायोक्तम् - अत्रेति ॥

ಅಥವಾ 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಬಲವದೇವ ಸ್ಕಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವ' ಕಾರವು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರವೇ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ 'ಆತ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एवकारस्तु श्रुतेर्लिङ्गादितोऽपि जात्या प्राबल्योक्त्यर्थ इत्याह -  
अनेनेति ॥ एवं सति श्रुत्यैव निर्णयोपपत्तौ तन्निरवकाशत्वमभ्युच्चयत्वेनोक्तमिति  
भावः ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತಪದವೇ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಏವಕಾರದ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಏವಕಾರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು 'ಅನೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯವು ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ 'ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯ' ಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - स्मार्तक्रमो न विवक्षित इति भावेन 'श्रुतिर्नाम समुद्दिष्टं लिङ्गं  
तल्लक्षणं स्मृतम् । पदानि निरपेक्षाणि वाक्यं प्रकरणं तथा ॥ एकस्य प्रतिपत्त्यङ्गवचनं  
स्थानमुच्यते । अन्यत्र तत्समोक्तिस्तु समाख्या स्थानमेव च ॥ अध्यायादिप्रबन्धास्तु  
प्रभेदा आगमस्य च' इति तत्त्वप्रदीपोक्तवचनानुरोधेन क्रममुपेत्य लक्षणान्याह -  
नाममात्रेणेति ॥

ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ' ಶ್ರುತೀರ್ನಾಮ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ತಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಮೃತಮ್' । ಪದಾನಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಾಣಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ ॥ ಏಕಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಂಗವಚನಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ । ಅನ್ಯತ್ರ ತತ್ಸಮೋಕ್ತಿಸ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಸ್ಥಾನಮೇವ ಚ ॥ ಅಧ್ಯಾಯಾದಿ ಪ್ರಬಂಧಾಸ್ತು ಪ್ರಭೇದಾ ಆಗಮಸ್ಯ ಚ ॥' ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತಿ. ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೇ ಲಿಂಗ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಪ್ರಕರಣ, ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಸ್ಥಾನ. ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಚನವೇ ಸಮಾಖ್ಯಾ.

**ಭಾವದೀಪ:** - आपाततः धर्मद्वारं विना धर्मिनिर्देशकः शब्द इत्यर्थः । यथा  
युष्वाद्यायतनं स्वशब्दादित्यत्र तमेवैकं जानथ अत्मानम् इत्यत्राऽऽत्मश्रुतिः। यथा  
वा अत्रैव वामनश्रुतिः ॥

ಆಪಾತತಃ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡದೆ ನೇರವಾಗಿ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತಹ ಶಬ್ದವೇ 'ಶ್ರುತಿ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ದ್ಯುಛ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಾಥ ಆತ್ಮನಂ' ಎಂಬ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡದ ಧರ್ಮಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

**ಭಾವದೀಪಃ -** ಅಸಾಧಾರಣೇತಿ || एकपदार्पितो वाऽनेकपदार्पितो वेत्यर्थः । तथा च तादृशधर्मबोधशब्दोऽपि लिङ्गमित्युच्यते । योग्यतावद्वाक्यमपि तथेति भावः ।

ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಲಿಂಗವು ಒಂದು ಪದದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪದದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಹೆಸರು. ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪಃ -** तत्राऽद्यं यथा 'आकाशस्तल्लिङ्गात्' इत्यत्र 'स एषोऽनन्तः' इत्यनन्तत्वम् । द्वितीयं तु 'अत एव प्राणः' इत्यत्र 'श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्याविति श्रीपत्नीकत्वादिकम् ।

ಏಕಪದಾರ್ಪಿತ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅನಂತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಏಕಪದಾರ್ಪಿತ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಅನೇಕಪದಾರ್ಪಿತಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪಃ -** एतेन 'श्रीश्च ते' इत्यादेर्वाक्यत्वेऽपि तद्वोध्यस्यासाधारणधर्मत्वात् तदभिप्रायेण तत्र सूत्रभाष्यादौ लिङ्गत्वोक्तिर्युक्तेति भावः ||

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪಃ -** निराकाङ्क्षेति || स्वस्मिन्नेव पूर्णाकाङ्क्षत्वेनान्यत्र निराकाङ्क्षाणि पदानीत्यर्थः ।



ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪದದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪದಗಳು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವೆನಿಸುತ್ತವೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतच्च वाक्यं विप्रतिपन्नस्वान्तर्गतपदार्थनिर्णायकं वा समभिव्याहृतवाक्यान्तर्गतविप्रतिपन्नपदार्थनिर्णायकं वा भवति ।

ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ - ೧. ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - आद्यं यथा हेयत्वावचनाच्चेति सूत्रे 'जानथ आत्मानम्' इति वाक्यम् अहेयत्वरूपलिङ्गोपस्थापनद्वारा जीवं निवार्य परमात्मानम् आत्मपदार्थं निर्णययति ।

ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳೇ ಅರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ಹೇಯತ್ವಾಪಚನಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವೈಕಮ್' ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಅಹೇಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಜೀವನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - द्वितीयमपि वाक्यान्तरनिर्णायकश्रुत्यादियुक्तत्वेन वा सहपाठमात्रेण वेति द्वेधा ।

ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರ್ಗತ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಎರಡುವಿಧ, ವಾಕ್ಯಾಂತರನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಸಹಪಾಠಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಎಂದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - आद्यं यथा तत्रैव 'स एषोऽन्तश्चरते बहुधा जायमानः' इति जीवलिङ्गोपस्थापकवाक्यसमभिव्याहारेण पुनरात्मशब्दे जीवपरत्वे विप्रतिपत्तौ 'अमृतस्यैष सेतुः' इति मुक्तोपसृप्यत्वलिङ्गोपेतवाक्यान्तरस्य 'जानथ आत्मानम्' इति वाक्यस्यात्मपदार्थस्य परमात्मत्वनिर्णायकत्वम् ।

ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸ ಏಷೋಂತಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾಪಕವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ' ಬಂದಾಗ 'ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ 'ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - द्वितीयं यथा - दहरनये 'किं तदत्र विद्यते?' इति प्रश्नवाक्यम् 'एषोऽन्तर्हृदय आकाशः' इति वाक्यस्थाकाशपदस्य ब्रह्मरूपार्थत्वं निर्णाययति

ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ವಾಕ್ಯವು 'ಏಷೋಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एकेति ॥ एकप्रमेयतात्पर्यकानेकवाक्यानीत्यर्थः । यथा द्युभ्वादिनये 'प्रकरणाद्' इत्यत्र 'जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीशम्' इतीशशब्दार्थे विप्रतिपत्तौ 'द्वे विद्ये' निर्बाधोपक्रमेण ब्रह्मपरतया निर्णीतं प्रकरणं स्वान्तर्गतेशशब्दार्थब्रह्मेति निर्णाययति ।

ಒಂದೇ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪ್ರಕರಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಧಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಈಶ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ರುದ್ರನನ್ನೋ ? ಎಂಬ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾದಾಗ 'ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ' ಎಂಬ ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮದ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ 'ಈಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - स्मृतौ ऐकस्येत्यादिकमुत्तरेणाप्यन्वेतीति मत्वाऽह - अनेकेति ॥ एकार्थे तात्पर्ययुक्तानेकप्रमेयप्रतिपादकप्रकरणजातं स्थानमित्यर्थः ।

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕಸ್ಯಾ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅನೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಒಂದೇ ಆರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಸ್ಥಾನ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಯಥಾ 'ಶಂಖಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಸ್ತೈರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್ । ಭೃಗುಃ ಪञ್ಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ವಾದಿಮಯಚ್ಯುತಮ್ । ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸನೈಸ್ತು' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನಾಧಾರಿತವಳ್ಳೀ-  
ತ್ರಯಾತ್ಮಕಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಾತ್ರಮಯಾದೀನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮ್ ।

**ಉದಾಹರಣೆ** - 'ಶನ್ನೋ ಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಸ್ಥೈರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್' । ಭೃಗುಃ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ವಾದಿಮಯಚ್ಯುತಮ್' । ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸನೈಸ್ತು' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದ ಮೂರು ವಲ್ಲಿಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತವೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **ಸಮಾನೇತಿ ॥ ನಿರ್ಣಿತಸ್ಥಲೇ ಸಮಾನೋಕ್ತಿರित್ಯರ್ಥಃ ।** ಸಾ ಚ ಶಬ್ದತೋಽರ್ಥತಃಚೇತಿ ದ್ವೇಧಾ ।

ನಿರ್ಣಿತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆಯೇ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ', 'ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **ಆಥಾ ಯಥಾ ಅಂತರ್ಯಾಮಿನಯೇ 'ಶಾರೀರಶ್ಚ' ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ 'ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಾತ್ಮನೋಽಂತರಃ' ಇತ್ಯಾದಿಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ 'ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಸ್ಥವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಜೀವತ್ವನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮ್ ।**

'ಶಬ್ದತಃ' ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಶಾರೀರಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಾತ್ಮನೋಽಂತರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು 'ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - **ಉಕ್ತಂ ಚ ತದ್ವಿಕಾಪಾದಮ್ ವಿಜ್ಞಾನಪದೇನ ಶಾರೀರಃ ಕುತಃ? ಇತಿ ಚೇದ್ ಉದಾಹೃತಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾದೇವೇತಿ ।** ದ್ವಿತೀಯಾ ತು ವೈಶ್ವಾನರನಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸಮಾಖ್ಯಾನಿರ್ಣಾಯಿಕೇತ್ಯಾಚ್ಛಂಜಮ್ ।

ಆದೇ ಅಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ವಿಜ್ಞಾನಪದೇನ ಶಾರೀರಃ ಕುತಃ? ಇತಿ ಚೇದ್ ಉದಾಹೃತಶ್ರುತಿ-ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವೈಶ್ವಾನರಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೇ ಬೇರೆ, ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೇ ಬೇರೆ. ಆದರೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅತ್ರ ಲಕ್ಷಣेषು ವಿಶಿಷ್ಟಣಕೃತ್ಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ । ತेषು ಪೂರ್ವಬಲೀಯಸ್ತ್ವಂ ಬಿಜೋತ್ಪಾ  
ವ್ಯನक्ति - ತತ್ರೇತಿ ॥ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಿಂಗವದ್ವಾಸ್ಯಾದಿಬುದ್ಧಿಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಶಬ್ದವಿಧೇಯತರ್ಥ: ॥

ಈ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸಾರ್ಥಕವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಎಂದರೆ ಲಿಂಗದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಅನುಮಾಪಕತಯೇತಿ ॥ 'ಇದಮೇತದರ್ಥಕಂ ತದಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಬೋಧಕಶಬ್ದ-  
ಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಾತ್ ಯ एवं ಸ एवं ಯಥಾಽಮುಕ' ಇತಿ ವಾ । 'ಅಯಮೇತದರ್ಥಕ:  
ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಪದಬೋಧ್ಯಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವತ್ತ್ವಾತ್ ಯ एवं ಸ एवं ಯಥಾಽಮುಕ:' ಇತಿ  
ವಾಽನುಮಾಪಕತಯೇತರ್ಥ: । ವ್ಯಾಸ್ಯಾದಿಬುದ್ಧಿವ್ಯವಧಾನೇನಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತದಾನಂತರ್ಮಿತೀರ್ಥ: ।

ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದುವ  
ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ 'ಇದಮೇತದರ್ಥಕಂ ತದಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ-  
ಬೋಧಕಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಾತ್ । ಯ ಏವಂ ಸ ಏವಂ ಯಥಾಽಮುಕ:' ಅಸಾಧಾರಣ  
ಧರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಪದವು ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನೇ  
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಇದೇತರಹ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡಿವೆ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಲಿಂಗವು  
ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಯಮೇತದರ್ಥಕ: ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಪದಬೋಧ್ಯಾಸಾಧಾರಣ  
ಧರ್ಮವತ್ತ್ವಾತ್ ಯ ಏವಂ ಸ ಏವಂ ಯಥಾಽಮುಕ:' 'ಆ ಪದದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣವು ಈ  
ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಅದೇಪದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನೇ ಈ ಪದವೂ ಸಹ  
ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಇಂಥಹ ಪದದ ಅರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ  
ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡಿವೆ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಸಹ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ  
ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು  
ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಯಥಾಽತ್ರೈವ ವಾಮನಶ್ರುತಿತ: ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾಲಿಂಗಸ್ಯ ।

ಉದಾಹರಣೆ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ  
ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸಾಧಕತ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಯದೋರ್ವೈ ಪ್ರಾಣಮುಚಯतीತಿ ಶಬ್ದಾವಗತೋ धर्मः वाय्वविनाभावानु  
 सन्धानवत एव, ईशानशब्दार्थो वायुरेव । तत्समानाधिकृतशब्दबोध्यतदविनाभूत  
 प्राणव्यवस्थापकत्वरूपधर्मवत्त्वात् । यो यत्समानाधिकृतशब्दबोध्यासाधारणधर्मवान्,  
 स तच्छब्दार्थः ।

'ಯದೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ  
 ಧರ್ಮವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಧರ್ಮದಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತರಾದ ಕಾರಣ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು  
 ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾದ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ  
 ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಾವ ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನಾಧಿ-  
 ಕರಣ್ಯದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यथा 'तल्लिङ्गाद्' इत्यादौ 'स एषोऽनन्तः' इत्याकाशशब्द-  
 समानाधिकृतानन्तशब्दबोध्यासाधारणधर्मवान् विष्णुः आकाशशब्दार्थ इति  
 ईशानशब्दार्थं वायुरिति निर्णययितुं प्रवर्तन्ते, ततः प्रागेव ईशानशब्दसमानाधिकृता  
 वामनश्रुतिः व्याप्तिधियं विनैवेशान् शब्दार्थरूपं स्वार्थं स्वनिष्ठशक्त्यैव निश्चाययतीति  
 प्राबल्यमित्यर्थः ॥

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಸ  
 ಏಷೋಽನಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಇರುವಂತಹ ಅನಂತ ಶಬ್ದ  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ಯಾನೋ ಅವನೇ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದ  
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ  
 ಮಾಡುತ್ತದೋ ಆದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ  
 ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನಪದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
 ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - अनेकेति ॥ अनेकपदार्थकथनद्वारा स्वार्थान्वययोग्य एव समभि-  
 व्याहृतवाक्यान्तरार्थ इत्यादिरूपेणानुमापकत्वादित्यर्थः ।

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವೇ  
 ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ  
 ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಭಾವದೀಪ:** - यथा दहरनये 'एषोऽन्तर्हृदय आकाशः' इति वाक्यं हृत्यदहराकाशस्थितब्रह्मार्थकम् । तद्वतान्वेष्टव्यवस्तुप्रश्नार्थककिंतदत्रेत्यादिवाक्य समभिव्याहारात् । यद्यर्थकवाक्यसमभिव्याहृतं तद्वಾक्यं तदर्थाನ್ವययोग್ಯार्थकम् । यथा स य एवंविदिति ब्रह्मज्ञानिवाक्यसमभिव्याहृतम् 'अन्नमयमात्मानमुप-सङ्गामतीत्यादिवाक्यं ब्रह्मप्राप्त्यर्थकमिति सामान्यव्याख्या वा यथा 'अधीहि भगवो ब्रह्म' इति ब्रह्मಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಂ चक्षुःश्रोत्रमित्याद्युत्तरवाक्यं ब्रह्मार्थकमित्यादिरूपेण विशिष्य वाऽनुमापकत्वादित्यर्थः ।

ಅನುಮಾನದ ಸ್ವರೂಪ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಂತಹ 'ಏಷೋಽಂತರಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ. 'ಏಷೋಽಂತರಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಹೃತ್ಪದದಹರಾಕಾಶಸ್ಮಿತ-ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕಮ್' । ತದ್ಗತಾನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯವಸ್ತುಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕಕಿಂತದತ್ಯೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ । ಯದ್ ಯದರ್ಥಕವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಮ್, ತದ್ ವಾಕ್ಯಂ ತದರ್ಥಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಕಮ್ । ಯಥಾ ಸ ಯ ಏವಂವಿದ್ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಮ್ ಅನ್ಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಕಮ್ । ಎಂದು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನ್ಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಸಮವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವೇಷಣವಾಕ್ಯವು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅಧೀಹ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ 'ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಮ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथा 'जानथ आत्मानमित्याद्यपि वाक्यं अन्या वाचो विमुख्य इत्यादिवाक्यसहपाठात् ब्रह्मार्थकम् । तथा 'एतमेव ब्रह्मेत्याचक्षत' इतिवाक्यं ब्रह्मपदं मुख्यपरब्रह्मार्थकम् । अन्यत्रायोग्यान्वयप्रतियोग्यर्थकसावधारणपद समभिव्याहारात् । सामान्यव्याख्या सम्मतवदिति स्वान्तर्गतपदार्थಾನुमापकमित्याद्यु-ह्यम् ।

ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಂತೆ 'ತಮೇವೈಕಮ್ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ 'ಅನ್ಯ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಸಹಪಾಠವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪದವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಮಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮ್' ಬ್ರಹ್ಮಪದಂ ಮುಖ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕಮ್'. 'ಅನ್ಯತ್ರಾಯೋಗ್ಯಾನ್ವಯಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಕ ಸಾಧಾರಣಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್' 'ಸಮತ್ವವತ್'. ಎಂದು ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ- ವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** बह्वर्थेति ॥ अनेकवाक्यात्मकस्य प्रकरणस्यानेकवाक्यार्थधीपूर्वकमिदं प्रकरणमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तज्ज्ञानपूर्वकं स्वान्तर्गतविप्रतिपन्नवाक्यस्य प्रकरणानुगुण एवार्थ इत्यनेकवाक्यार्थधीद्वारा लिङ्गत्वादित्यर्थः । यथा प्रागुक्तप्रकरणं अन्यमीशमिति वाक्यं जीवब्रह्मभेदार्थकमित्यस्यानुमापकमित्यादि बोध्यम् ॥

ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕವಾಕ್ಯಸಮೂಹರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಮುಖಾಂತರ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸಾಫಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕರಣವು 'ಅನ್ಯಮೇಶಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮ ಭೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** अतिबह्वर्थेति ॥ अनेकप्रकरणार्थधीपूर्वकमिदं स्थानमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तत्पूर्वकं स्वान्तर्गतस्य विप्रतिपन्नवाक्यस्य स्थानानुगुण एवार्थ इत्यनेक-प्रकरणार्थधीद्वाराऽनुमापकत्वादित्यर्थः ।

ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನವು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** प्रागुक्तमेवोदाहरणम् - स्थानान्तरेति ॥ स्थानान्तरस्थाया अत्रोक्तमेव स्थानान्तरस्थविप्रतिपन्नवाक्येनापि बोध्यमिति स्थानद्वयಾನुसन्धानपूर्वकं तत्सदृशत्वादिदं तत्परमित्येवं सादृश्यमात्रेण लिङ्गत्वादित्यर्थः ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಉದಾಹರಣೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾಕ್ಯವು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದ ಅನುಸಂಧಾನದ ಮೂಲಕ 'ತತ್ಸದೃಶತ್ವಾದಿದಂ ತತ್ಪರಮ್' ಎಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - उक्तमेवोदाहरणम् । नन्वेवं कथमन्तरादिनयेषु लिङ्गात् श्रुतेर्दोर्बल्योक्तिः । कथं वा वैश्वानरनये असम्भवात्पुरुषविधमिति प्रकरणादिना पाचकत्वादिलिङ्गबाधः इत्यत आह - अत्रापीति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸಂಭವಾತ್ಪುರುಷವಿಧಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ 'ಪಾಚಕತ್ವ' ವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - नोपक्रमादावेवेत्यपेक्षः । पूर्ववत्समन्वयसूत्रोक्तोपक्रमादाविवेत्यर्थः । एवं त्रिपादी व्याख्याय अस्त्वेवं ततश्च किमित्यत एवमागमनिर्णय इति चतुर्थपादं व्याचष्टे - अत्र विरुद्धेति ॥

ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮುಂದೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एवमित्यनुवादः पूर्वोक्तोत्तरेण च वाक्यद्वयेन व्याख्येयतयान्वेति । एवं विरुद्धैतेषां समवाये सतीति । एवं पूर्वपूर्वेण उत्तरोत्तरबाधायेति च । आगमार्थविनिर्णय इत्युक्त्या श्रुत्यादिषट्कम् आगमार्थ एव लिङ्गतया निर्णायकम् ।

'ಏವಂ' ಎಂಬುದು ಅನುವಾದರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯರೂಪವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. 'ಏವಂ' ಎಂದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು.



ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಮಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮ್ ಬ್ರಹ್ಮಪದಂ ಮುಖ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕಮ್'. 'ಅನ್ಯತ್ರಾಯೋಗ್ಯಾನ್ವಯಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಕ ಸಾಪಧಾರಣಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್' 'ಸಮತ್ವವತ್'. ಎಂದು ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ- ವಾಗುತ್ರದಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** बह्वर्थेति ॥ अनेकवाक्यात्मकस्य प्रकरणस्यानेकवाक्यार्थधीपूर्वकमिदं प्रकरणमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तज्ज्ञानपूर्वकं स्वान्तर्गतविप्रतिपन्नवाक्यस्य प्रकरणानुगुण एवार्थ इत्यनेकवाक्यार्थधीद्वारा लिङ्गत्वादित्यर्थः । यथा प्रागुक्तप्रकरणं अन्यमीशमिति वाक्यं जीवब्रह्मभेदार्थकमित्यस्यानुमापकमित्यादि बोध्यम् ॥

ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕವಾಕ್ಯಸಮೂಹರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಮುಖಾಂತರ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸಾಧಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕರಣವು 'ಅನ್ಯಮೇಶಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮ ಭೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** अतिबह्वर्थेति ॥ अनेकप्रकरणार्थधीपूर्वकमिदं स्थानमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तत्पूर्वकं स्वान्तर्गतस्य विप्रतिपन्नवाक्यस्य स्थानानुगुण एवार्थ इत्यनेक-प्रकरणार्थधीद्वाराऽनुमापकत्वादित्यर्थः ।

ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನವು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ: -** प्रागुक्तमेवोदाहरणम् - स्थानान्तरेति ॥ स्थानान्तरस्थाया अत्रोक्तमेव स्थानान्तरस्थविप्रतिपन्नवाक्येनापि बोध्यमिति स्थानद्वयಾನुसन्धानपूर्वकं तत्सदृशत्वादिदं तत्परमित्येवं सादृश्यमात्रेण लिङ्गत्वादित्यर्थः ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಉದಾಹರಣೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾಕ್ಯವು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದ ಅನುಸಂಧಾನದ ಮೂಲಕ 'ತತ್ಸದೃಶತ್ವಾದಿದಂ ತತ್ತರಮ್' ಎಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - उक्तमेवोदाहरणम् । नन्वेवं कथमन्तरादिनयेषु लिङ्गात् श्रुतेर्दोर्बल्योक्तिः । कथं वा वैश्वानरनये असम्भवात्पुरुषविधमिति प्रकरणादिना पाचकत्वालिलिङ्गबाधः इत्यत आह - अत्रापीति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸಂಭವಾತ್ಪುರುಷವಿಧಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ 'ಪಾಚಕತ್ವ' ವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - नोपक्रमादावेवेत्यपेरर्थः । पूर्ववत्समन्वयसूत्रोक्तोपक्रमादाविवेत्यर्थः । एवं त्रिपादी व्याख्याय अस्त्वेवं ततश्च किमित्यत एवमागमनिर्णय इति चतुर्थपादं व्याचष्टे - अत्र विरुद्धेति ॥

ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮುಂದೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एवमित्यनुवादः पूर्वोक्तोत्तरेण च वाक्यद्वयेन व्याख्येयतयान्वेति । एवं विरुद्धैतेषां समवाये सतीति । एवं पूर्वपूर्वेण उत्तरोत्तरबाधायेति च । आगमार्थविनिर्णय इत्युत्त्या श्रुत्यादिषट्कम् आगमार्थ एव लिङ्गतया निर्णायकम् ।

'ಏವಂ' ಎಂಬುದು ಅನುವಾದರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯರೂಪವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. 'ಏವಂ' ಎಂದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು.

‘ಆಗಮಾರ್ಥವಿರ್ಣಯೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಆರು ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಆಗಮಾರ್ಥಯ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - उपक्रमादिकं तु तात्पर्यानुमापकमिति दर्शितम् । अत एव तत्र ‘लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये’ इत्युक्तम् । ‘समाख्यावाक्यप्रकरणस्थानानि च’ इति प्रमाणलक्षणटीकायां उपक्रमादीनां तात्पर्यलिङ्गत्वम् एतेषां पुनरर्थ एवेति योगविभाग इति ।

ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಾದರೂ ಆಗಮದ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ‘ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ತಾತ್ಪರ್ಯ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾನಿ ಚ’ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಯೋಗವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - वक्ष्यते चात्रैवाग्रे उपक्रमेत्यादिना ॥ अत्रैषामुदाहरणानि तु चन्द्रिकायामुक्तानि । विवृतानि च तानि चन्द्रिकाप्रकाशेऽस्माभिः । तत्र श्रुत्यादिलिङ्गबाधोऽत्रैव स्पष्टः ।

ಈ ವಿಷಯವು ಮುಂದೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಾವೂ ಸಹ ಚಂದ್ರಿಕಾಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವು ಹೇಗೆ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - स्मृतावुक्तक्रमो न विवक्षितः, किन्तु सौत्र एवेति वक्तुमाह - न चेति ॥

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗಷ್ಟೇ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - आत्मेति ॥ चतुर्थस्य चतुर्थपादे ‘आत्मा प्रकरणादिति नये परं ज्योतिरुपसंपद्येति दहरविद्यास्थवाक्यगतं ज्योतिः किं सूर्यः विष्णुर्वेति सन्देहे ‘सूर्यमगन्मज्योतिरिति ज्योतिःपदस्य सूर्य इव विष्णावपि तद्देवान् ज्योतिषां ज्योतिः’ इत्यादौ प्रयोगसत्त्वेऽपि स तेजसि सूर्ये संपन्नो यथा पादोदरस्त्वचा

ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ । एव हैव स पाप्मना विनिर्मुक्त इति श्रुतिसमाख्यानात् सूर्य इति प्राप्ते सिद्धान्तितम् । ज्योतिः परमात्मैव । य आत्माऽपहतपाप्मेति परमात्मप्रकरणात् । समाख्या तु विष्णौ सावकाशेति । तथा च तद्विरोधः स्यादिति भावः ।

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯಾ' ಎಂಬ ದಹರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ 'ಜ್ಯೋತಿ' ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೂರ್ಯಮಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಂತೆ 'ತದ್ವೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮ್ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿ ಇರಬಹುದು. 'ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನೋ ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ । ಏವ ಹೈವ ಸ ಪಾಪ್ಮನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ 'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಎಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧದಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - तर्हि स्वोक्त एव क्रमः कुतः इत्यत आह - तदाहेति ॥ अस्माभिरुक्तं श्रुत्यादिपौर्वापर्यं तृतीयेऽध्याय इत्यर्थः ।

ಹಾಗಾದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏಕೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತದಾಹ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यद्वा श्रुत्यादिबलाबलबीजमस्माभिरुक्तमेव जैमिनिसूत्रेऽप्यभिमतं न तु पूर्वमीमांसाकारैरुक्तमित्यभिप्रेत्याऽह - तदाह जैमिनिरिति ॥

ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದೊಬ್ಬಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದೇ ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಲಾಬಲಬಿಜಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಪರೋಕ್ತಬಲಾಬಲಬಿಜಖಂಡನಂ ತು ತರ್ಕತಾಂಢವೇ ದ್ವಿತೀಯಪರಿಚ್ಛೇದಾಂತಃ ಪ್ರಪಂಚಿತಮ್ । ಸೂತ್ರೇ ವಿರುದ್ಧಾನಾಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಭಾಷ್ಯಮಪಿ ಸ್ವೋಕ್ತಕ್ರಮೇ ಸಂವಾದಯತಿ - ಭಾಷ್ಯಕಾರೋಽಪಿತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಲಾಬಲಬೀಜವನ್ನು ಜೈಮಿನಿಯುಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು 'ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳುವಂತಹ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ಕಾರಣವನ್ನು ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಎರಡನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳನ್ನು ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಭಾಷ್ಯವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂವಾದವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಭಾಷ್ಯಕಾರೋಽಪಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ಭಕ್ತಿಪಾದೀಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರೋಽಪ್ಯಾಹೇತ್ಯರ್ಥ: । 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸಿತ್ಯರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ ।' ಇತಿ ಪೂರ್ವಶೇಷಃ ।

ಭಕ್ತವಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸತ್ಯರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - ನನು ವೈಶ್ವಾನರನಯೇ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಇತಿ ಗುಣಸೂತ್ರೇ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಶ್ರುತಾತ್ಮಾದಿಶ್ರುತೀರೂಪಕ್ರಮನಿಶ್ಚಯದ್ವಾರಾ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಯಕತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತ್ವಯತೇ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇಶಾನಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಂ ವಾಮನಶ್ರುತಃ । ತಥಾ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತ್ಯಾದೌ ಅನಂತತ್ವಾದಿ-  
ಲಿಂಗಸ್ಯ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಅಪ್ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಿಚಾದಿಲಿಂಗಸ್ಯ ಪ್ರಕರಣನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತಥಾ ಮಾನ್ವವರ್ಣಿಕಸೂತ್ರೇ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿಧಾಪ್ರೋತಿ ಪರಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣನಿರ್ಣಾಯಕ (ಮಿತ್ಯು)ಮುಕ್ತಮ್ । ದಹರನಯಾದೌ 'ಕಿಂ ತದತ್ರೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಂ ಭವತಿ । ತತ್ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮಿತಿ ॥

ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆತ್ಮದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಕ್ರಮದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಪ್ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಾತ್ರವರ್ಣಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದ್ರತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेषामुदाहरणानि चन्द्रिकायां व्यक्तानि । तर्हि उपक्रमादिकं व्यर्थमित्यत आह - उपक्रमेति ॥ अन्यथेति ॥ अर्थसिद्धयभावे ।

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯಗಳು ನೇರವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉಪಕ್ರಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - नन्वसाधारणधर्मो लिङ्गमिति निराकाङ्क्षपदानि वाक्यमिति चोक्तम् । तदयुक्तमिव । तथात्वे श्रीश्च त इत्यादेर्लिङ्गत्वेनोक्तस्य वाक्यतापत्तेरित्यत आह - लिङ्गेति ॥

ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ ಪದಗಳನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಬೇಕಾದೀತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲಿಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - असाधारणधर्मबोधकत्वाविशेषेऽपि एकः कर्ता वर्तमानकाले स्वार्थ पाकक्रियां निर्वर्तयतीत्यस्य पचते इत्यस्य चैकार्थत्वेऽपि एक इत्यादिवाक्यात् पचते इति पदस्यैव झडित्यर्थबोधकत्वादेकपदात्मकं लिङ्गम्, अन्यत्तु वाक्यमिति भेद इत्यर्थः ।

ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗ ಎರಡೂ ಸಹ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅರ್ಥವು ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅರ್ಥವು ತೀವ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪಾಕಕ್ರಿಯಾಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ' 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಬರುತ್ತದೋ, 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದೇ

ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದರಿಂದ ಪದರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथा चान्तरादिनये यस्याण्डकोशं शुष्मम् श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ । वि मे कर्णा पतयतो' इत्यादीनां वाक्यत्वेऽपि लिङ्गत्वोक्तिः तद्बोध्यस्य असाधारणधर्मत्वात्तद्विवक्षयेति भावः ।

ಇದರಂತೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಮಮ್', 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ', 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುದರ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮವು ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - प्रवक्षणाः पक्षान् । इत्यादिवत् इत्यादौ यथा साक्षादसाक्षादर्थबोधकत्वेन लिङ्गं वाक्यमिति व्यवहारः । तथा अनन्तः श्रीश्च त इत्यादाविति भावः ।

'ಪ್ರವಕ್ಷಣಾಃ ಪಕ್ಷಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾದ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅನಂತಃ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ, 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ' ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेन ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयतीत्यादेः शब्दस्य वाक्यत्वेऽपि तद्बोध्यस्य लिङ्गत्वाभिप्रायेण भाष्यादौ लिङ्गत्वोक्तिर्युक्तेति भावः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಶಬ್ದವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ತದ್ಬೋಧಕವಾದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಲಿಂಗರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಇದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ननु सौत्रैवकारसूचितस्वभावप्राबल्येनैव श्रुतेर्लिङ्गबाधकत्वोपपत्तौ भाष्ये तच्च लिङ्गमित्यादिना लिङ्गस्य सावकाशत्वोक्तिरयुक्तेत्यतो व्यावर्त्यचोद्यमाह - नन्विति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಹಾರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನನು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - बाहुल्येनेति ॥ द्विविधं बलवत्त्वं च बहुत्वाच्च स्वभावत इत्युक्तेरिति भावः ।

‘ದ್ವಿವಿಧಂ ಬಲವತ್ವಂ ಚ ಬಹುತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.

**ಭಾವದೀಪ:** - यद्यपि तयोः स्वभावो बलवानित्युक्त्या अनेकलिङ्गानामप्येकश्रुत्या बाधो युज्यते । उक्तश्चायमर्थः पादान्त्यप्राणनयदीकायाम् ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ‘ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನ್’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ

**ಭಾವದೀಪ:** - तथापि सौत्रप्रमितपदसूचितश्रुतिनिरवकाशत्ववैयर्थ्याभ्युपेत्य-  
वादेन वा प्रागुक्तदिशा लिङ्गानां निरवकाशत्वमप्यस्तीति हृदि कृत्वा लिङ्गानामपि  
प्राबल्यादनिर्णय एवेत्युक्तम् । ततश्च किमित्यतो भावमाह - न बाहुल्येऽपीति ॥

ಆದರೂ ಸಹ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರಮಿತ’ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬಾರದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಲಿಂಗಗಳೂ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದೇನಾಯಿತು ? ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ನ ಬಾಹುಲ್ಯೇಽಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - निरवकाशादिति ॥ तस्याश्च विष्णौ महायोगेति प्रागुक्तदिशेति भावः - अवकाशादिति ॥ वक्ष्यमाणदिशेति भावः ।

‘ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೋ ಮಹಾಯೋಗೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಅವಕಾಶಾತ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेन लिङ्गानां परमात्मन्यवकाशो विद्यत एव वामनश्रुतेरेवानवकाश इत्यन्यत्र श्रुतिलिङ्गयोर्निरवकाशत्वसावकाशत्वोक्तेरप्यभिप्रायो विवृतः ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿದೆ ಆದರೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.



ಭಾವದೀಪ: - ಇತ್ಯತ ಆಹೇತಿ ॥ ತದ್ವೈ ತ್ವಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಯದೇವಾನ್ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋಽಭವ: ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಾಣೇತೃತ್ವರೂಪಪ್ರಾಣತ್ವಸ್ಯಾತ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುಃ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ ವಾಯುಪರತ್ವೇ ಪ್ರಾಣಮುತ್ರಯತೀತ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ । ತಥಾ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಮಧ್ಯಮತ್ವಸ್ಯ ವಾಯುಧರ್ಮತ್ವೇಽಪಿ ಇಹ ನ ತತ್ಪ್ರತೀಯತೇ । ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಿತಿ ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಯತ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರತೀತೇ: । ತತ್ತ್ವಾಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವೇತಿ ಭಾವ: ।

'ತದ್ವೈ ತ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ', 'ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋಽಭವ:' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಪ್ರಾಣನೇತೃತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ವಾಯುಪರವಾದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದರಂತೆ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ:' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ವಾಯುಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಧರ್ಮವು ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅಥಾಪಿ ಕುವಿದಜ್ಞೇತಿ ಮನ್ತ್ರೇ ವಾಯೋದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ವಾಯುತ್ವಮಿತಿ ॥ ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣತ್ವೇತಿ ಭಾಷ್ಯೇ ಅಂತರ್ನಯೇ ಆಧಿದೈವಿಕಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ಭಿರಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣಾವುಕ್ತತ್ವೇನ ವಾಯುಶಬ್ದಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥೋ ಬೋಧ್ಯ ಇತಿ ಭಾವ: ॥

ಆದರೂ ಸಹ 'ಕುವಿದಂ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾಯುತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಆತ್ರ ಪ್ರಾಣತು' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಧಿದೈವಿಕವಾದ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾಯುಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಮನಶಬ್ದಬಲದಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ -

ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ॐ ॥

ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರ ಇತಿ ॥ ಹೃದಯಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಪಾಕ್ಷುಷಪರಿಮಾಣ: ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಅತೀತಾನಾಗತಸ್ಯ ಇಶಾನ: ಪ್ರೇರಕ: ಪುರುಷ: ಆತ್ಮನಿ ದೇಹಮಧ್ಯೆ ಹೃದ್ರಾಹಾರ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯರ್ಥ: - ಊರ್ವಮಿತಿ ॥ ಯೋ ಹರಿ: ಪ್ರಾಣವಾಯುಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪಮ್ ಊರ್ವಭಾಗಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ । ಅಪಾನಂ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೂಪಂ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರತ್ಯಗ್ ಅಧಃ ಅಸ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಪತಿ । ತಂ ಹೃದಯಮಧ್ಯೆ ಆಸೀನ್ ಸಂತಂ ವಾಮನಂ ಸಾಂದರ್ಯನೆತೃತ್ವೇನ  
 ತच्छಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಭಗವಂತಂ सर्वे देवा उपासत इत्यर्थः । नन्वत्र उपास्यत्वमेवोच्यते न  
 जिज्ञास्यत्वमित्यत आह - जिज्ञासोपासनयोरिति ॥ श्रवणादीति ॥ नन्विदमयुक्तं  
 युक्तिभिरनुचिन्तनरूपमननस्य त्वविचाररूपत्वे औपदेशಿಕवाक्यार्थग्रहणरूप-  
 श्रवणस्याखण्डस्मृतिरूप निदिध्यासनस्य च विचाररूपत्वाभावात् । नच  
 श्रवणमादिर्यस्य मननस्य तच्छ्रवणादीत्यतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिणा मननस्यैव  
 विचाररूपत्वमुक्तमिति वाच्यम् । तथा सति श्रवणादित्रितयस्यापि विचारापर-  
 पर्यायोपासनत्वप्रतिपादकवाक्योदाहरणा सङ्गतिः । तच्च श्रवणमनननिदिध्यासनरूपा  
 जिज्ञासैवेत्युक्तमिति वक्ष्यमाणविरोधाच्चेति चेन्न । अत्र विचारपदेनाजहत्स्वार्थलक्षण  
 यौपदेशಿಕवाक्यार्थग्रहणमखण्डस्मृतिश्च गृह्यते । शक्यसम्बन्धश्च तज्जनकत्वात्  
 स्मृतेश्च तज्जन्यत्वाज्जन्यजनकभावः, तथाच श्रवणमनननिदिध्यासनापरपर्या-  
 यौपदेशಿಕवाक्यार्थग्रहणमखण्डस्मृतिरूपा जिज्ञासेति लभ्यत इति न कोऽपि दोषः ।  
 यदाहुरनुव्याख्याने । अत्र शास्त्राभ्यासशब्देनोपदिष्ट शास्त्रार्थज्ञानरूपश्रवणं  
 युक्तिभिस्तदनुचिन्तनरूपं मननं चोच्यते । ध्यानम् अखण्डस्मृतिः । धारणा  
 खण्डस्मृतिः । यथाहुः 'खण्डस्मृतिर्धारणा स्यादखण्डा ध्यानमुच्यते ।' इति ।  
 आदिपदेन प्राणायामादि ॥ प्रसिद्धावपीति ॥ ईश्वरः सर्व ईशान इत्यादावित्यर्थः ।  
 श्रुताबन्वयाप्रतीतेर्यत्तच्छब्दाध्याहारेण तं दर्शयति - उन्नयतीति ॥  
 व्यवस्थापकत्वेनेति ॥ नियोजकत्वेत्यर्थः ॥ यथेति ॥ यथा लोके सम्राट्  
 सार्वभौमोऽधिकृताभियोगिनः विनियुक्ते, व्यवस्थापयति । कथम्? त्वमेतान्  
 पाटलीपुत्रादीन् ग्रामानधितिष्ठस्व, तदाधिपत्ये तिष्ठस्व । त्वमेतान् कौशाम्बिप्रभृतीन्  
 ग्रामानधितिष्ठस्वेति । एवमेवैष मुख्यप्राणः इतरान् भिन्नानात्मजातत्वादुपचारेणात्म  
 विभागान् प्राणान् वायून् पृथग् पृथगेव हृदयगुहास्थानेषु सन्निधत्ते संस्थापयति ।  
 स्वयञ्च तत्र तत्प्रवर्तकतया प्राणादिरूपोऽवतिष्ठत इत्यर्थः - अथेममिति ॥  
 अथेतरदेवानां श्रमप्राप्त्यनन्तरं प्रजापतियोऽयं मध्यमप्राणस्तमिममेव नाप्रोद् ब्रह्मणो  
 वायुसमशक्तित्वात्तन्नापेत्यर्थः । प्राणशब्दवाच्येषु विष्णोरुत्तमत्वादन्येषामधमत्वाद्  
 वायोर्मध्यमत्वान्मध्यम इत्युक्तम् । अभ्युपगमात् सिद्धान्तिभिः ॥ अबाधादिति ॥  
 अत्र विष्णोर्जिज्ञास्यत्वनिषेधेऽपि अन्यत्रानिराकरणादिति भावः । न देवा मोक्षार्थं  
 वायुपासां कुर्वन्ति, येन तस्य मोक्षदातृत्वं स्यात्, किन्त्वैश्वर्यादिप्रयोजना-

ನ್ತರಾಪೇತ್ಯತ ಆಹ - ನಹೀತಿ ॥ 'ಕುವಿದಗ್ಧ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವಧಾಸಾ  
 ಆಸನ್ ॥ ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಸಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ಉಪಸಮಿತ್ಯಸ್ಯ  
 ಬುದ್ಧಿಮಿತಿ ॥ ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॐ ॥ ಇಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರಮಿತಃ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್'  
 ಇತಿ ವಾಮನಶಬ್ದಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಮಹಾಯೋಗರೂಢೀತಿ ॥ 'ಎಷ ಉ ಎವ ವಾಮನಿರೇಷ ಎವ ಹಿ  
 ಭಾಮನಿರೇಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಇತಿ ವಾಮನಿವಾಮನಶಬ್ದಯೋರೇಕಾರ್ಥತ್ವೇನ  
 ಮಹಾಯೋಗಸ್ಯ 'ಸ ವಾಮನಃ ಸ ಭಾಮನಃ' 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಇತಿ ರೂಢಶ್ಚ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ  
 ಭಾವಃ ॥ ಅನೇನ ಶ್ರುತೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯನಿರೂಪಣೇನ ॥ ನಿರ್ದೇಶಃ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕಶಬ್ದಃ ॥ ಯಥಾ  
 'ವಾಮನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ಅತ್ರ ಕೇವಲಯೌಗಿಕಶಬ್ದವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥ ಮಾತ್ರಪದಮ್ ॥ ತೇನ ಯೋಗರೂಢಾನಾಂ  
 ವಾಮನಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಶ್ರುತಿಸ್ವಾಧೀನಿರೀತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ಇತಿ ॥ ಯಥಾ  
 ಮಧ್ಯಮತ್ವಾದಿ ॥ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದಾನೀತಿ ॥ ಪರ್ಯವಸಿತಾಕಾಂಕ್ಷಾಪದಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯಥಾ 'ಸರ್ವಾಣಿ  
 ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಇತಿ ॥ ಏಕಪ್ರಮೇಯೇತಿ ॥ ಯಥಾ  
 ಅಗ್ನಿರೂಪೈಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಂ 'ಮೂರ್ಧನಂ ದಿವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ಅತ್ರ ಸ್ಥಾನೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ -  
 ಏಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕೇತಿ ॥ ವಾಕ್ಯೇತಿ ॥ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ - ಅನೇಕೇತಿ ॥  
 ಅನೇಕಾಕ್ಷರಪದಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ವಾಕ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ಅನೇಕಪ್ರಮೇಯೇತಿ ॥ ಯಥಾ ವಿಷ್ಣೌ  
 ತಾತ್ಪರ್ಯೋಪೇತಾನೇಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷದಾದಿ ॥ ಅತ್ರ ಪ್ರಕರಣವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಮ್ - ಅನೇಕ  
 ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಾತಿಪದಿಕಮಿತಿ ॥ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಯೋಃ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋರ್ಮಿಲಿತಯೋಃ ಸ್ಥಾನತ್ವವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಮ್ ಏಕಾ  
 ರ್ಥತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ಸಮಾನೋಕ್ತಿರೀತಿ ॥ ನಿರ್ಣಾತಿಸ್ಥಲ ಇತ್ಯುಪಸ್ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ॥ ತೇನ  
 ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಪ್ರಕರಣಾದಿಗತಸಮಾನೋಕ್ತೇಃ ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವವ್ಯವಚ್ಛೇದಃ ॥ ಯಥಾ 'ಸ ವಾ ಎಷಃ'  
 ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾನ್ಮಯಾದಿಪಂಚಕಸ್ಯ 'ಅನ್ಮಯಪ್ರಾಣಮಯಮನೋಮಯವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ  
 ಶುದ್ಧಚಿಂತಾಮ್' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಿಃ ॥ ಇದಾನಿಂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿ ನಿರೂಪಯತಿ - ತತ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥  
 ಸಾಕ್ಷಾದರ್ಥಧೀಜನಕತ್ವಾದಿತಿ ॥ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಪ್ರತಿಪಾದನದ್ವಾರಮಂತರೇಣಾಗಮತಯಾಽವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥ  
 ಧೀಜನಕತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯಥಾ ವಾಮನಶ್ರುತಿಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣೇಶಾನಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ॥  
 ಅನುಮಾಪಕತಯೇತಿ ॥ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿದ್ವಾರೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯಥಾ ಮಧ್ಯಮಪದಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮತ್ವರೂಪ-  
 ವ್ಯಾಪ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನದ್ವಾರೇಶಾನಸ್ಯ ವಾಯುತ್ವನಿಶ್ಚಯಕತ್ವಮ್ ॥ ತದಾನಂತರ್ಯಮ್ ॥ ತತೋ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ॥  
 ಯಥಾಽತ್ರ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೋ ಮಧ್ಯಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ॥ ಅನೇಕಕಥನದ್ವಾರೇತಿ ॥  
 ಯಥಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೇತ್ಯಸ್ಯ ಭೂತಾದನೇಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನದ್ವಾರಾ ಭೂತಕಾರಣತ್ವರೂಪವ್ಯಾಪ್ಯ-  
 ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನಾಕಾಶಪದೋಕ್ತಸ್ಯ ಭೂತಾಕಾಶಾನುಮಾಪಕತ್ವಮ್ ॥ ತತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತಿ ॥  
 ಯಥಾ ಪರೋಬರೀಯಸ್ತ್ವಾನಂತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾಪೇಕ್ಷಯಾ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ

ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ॥ ಬಹುರ್ಪರತ್ವೇನೇತಿ ॥ ಯಥಾ 'ಮೂರ್ಧಾನಂ ದಿವಃ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ದೇವಮುಖತ್ವಯ-  
ಜ್ಞಾನಾಭಿತ್ವಾಧಿಶ್ಚಿತ್ತಾಪಕಬಹುರ್ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನ ಜ್ಯೋತಿರ್ಹದಯಾಹಿತೇತಿ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದ-  
ಸ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ತವಾನುಮಾಪಕತ್ವಮ್ ॥ ತದವಗಮೇತಿ ॥ ಯಥೋದಾಹತಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವಲಿಂಗ-  
ಪ್ರತಿಪಾದಕ 'ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ॥ ಅತಿಬಹುರ್ಪ್ರಕಥನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯ  
ಇತಿ ॥ ಯಥಾ ಷಡ್‌ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷದ್‌ರೂಪಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಬಹುರ್ಥಾನೇಕಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಪೂರ್ವಕವಿಷ್ಣುಪರಸ್ಥಾನಗತಃ  
'एषः प्राणः' ಇತಿ ವಾಸ್ಯಸ್ಯ ತತ್ಪರತ್ವೇನೈತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ  
ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಾನುಮಾಪಕತ್ವಮ್ ॥ ತತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತಿ ॥ ಯಥಾಽಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ  
'भगवन्, कुत एष प्राणो जायते' ಇತಿ ಖಣ್ಡರೂಪಾನ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನ  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣಾದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ॥ ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣೇತಿ ॥ ಯಥಾ 'अन्नमयप्राणमय' ಇತಿ ಕೋ  
ಶಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಸ್ತತ್ಸದೃಶತ್ವಾದಿದಂ ತದರ್ಥಕಸಾದೃಶ್ಯಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣ 'एतमन्नमयमा  
त्मानमुपसङ्गमति' ಇತ್ಯಾಶ್ಚ- ಅನಮಯಾದಿಶಬ್ದೋಕ್ತಸ್ಯ ಕೋಶತ್ವಾನುಮಾಪಕತ್ವಮ್ ॥ ತತೋಽಪಿ  
ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತಿ ॥ ಯಥಾ 'ब्रह्मविदाप्रोति परम्' 'भृगुर्वै वारुणिः' ಇತಿ  
ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕತಯಾ ವಿಷ್ಣುಸ್ಥಾನಾದುದಾಹತಸಮಾಖ್ಯಾನಾದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ । ನನ್ವೇವಂ ಲಿಂಗಾದೇಃ  
ಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ ಸಕಾಶಾದೌರ್ಬಲ್ಯೇ ಕಥಮ್ 'आकाशस्तल्लिङ्गाद्' ಇತ್ಯಾದೌ ಲಿಂಗಾದಿನಾ ಶ್ರುತ್ಯಾದೇರ್ಬಾಧ  
ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅತ್ರಾಪೀತಿ ॥ ಪೂರ್ವವದಿತಿ ॥ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣೋಕ್ತೋಪಕ್ರಮಾದಿವದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಇತ್ಯಾದಿನಾತ್ಯಾದಿಪದೇನ ನಿರವಕಾಶಾದೇಕಸ್ಮಾದ್ಬಹುತ್ವೇನ ಪ್ರಬಲಸ್ಯ ಸಾವಕಾಶಸ್ಯ  
ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮ್ । ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿರಹಿತಶ್ರುತ್ಯಾದಾವೇವ ಜಾತಿಕೃತಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿಕಮಿದಂ  
ಪ್ರದರ್ಶಿತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಸಮವಾಯೇ ಸಮ್ಮೇಲನೇ । ನನು ಶ್ರುತಲಿಂಗೇತಿ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರೇಣ  
ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಕಿಂ ನಾಶ್ರಿತಮ್? ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನಚೇತಿ ॥  
ಉದಾಹೃತವಾಕ್ಯಾನುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಕಿಮರ್ಥಂ ಸೂಚ್ಯತೇ? ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಪರಿಹಾರಂ ಸೂಚಯನ್ವೇವ  
ಸ್ವೋಕ್ತಕ್ರಮಸಾಧಕಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹರತಿ - ಶ್ರುತಿರೀತ್ಯಾದಿನಾ ॥  
ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಸತಿ ಪರದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ । ಪರೇಷಾಮುತ್ತರೋಕ್ತಾನಾಂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।  
ಕುತಃ? ತेषಾಂ ತತ್ರ ಶ್ರುತೇಃ ಸಾಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ವಲಿಮ್ಬೇನಾರ್ಥಸಾಧಕತ್ವಾದಿತಿ  
ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ । ನನು ಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ ಕಿಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತ್ವೇನ ಸಾಕ್ಷಾದವಯವಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕತ್ವಮುತೋಪ-  
ಕ್ರಮಾದಿನಿಶ್ಚಯಕತ್ವೇನ, ಪರಂಪರಯಾ ವಾ? ನಾಥಃ, ಕ್ವಚಿತ್ಪರಂಪರಯಾಪಿ ಹೇತುತ್ವಾತ್ । ನ  
ದ್ವಿತೀಯಃ, ಕ್ವಚಿತ್ಸಾಕ್ಷಾದಪಿ ಹೇತುತ್ವಾದಿತಿ । ಅತೋಽತ್ರ ನಿಯಮೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯಾಶಯೇನಾಹ  
- ಶ್ರುತಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಇತ್ಯಾದಿವದಿತ್ಯಂತೇನ ॥ ಯಥಾ 'आत्मानं वैश्वानरम्'  
ತ್ಯತ್ರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವೈಶ್ವಾನರಗತಾತ್ಮಶ್ರುತೇರ್ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯಕತ್ವಮ್ । ಯಥಾಚ 'आकाशः

परायणं स एष परोवरीयान्' इत्यत्र विप्रतिपन्नाकाशगतपरोवरीयस्त्वलिङ्गस्य  
 विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'वि मे कर्णा पतयतो विचक्षुर्विदं ज्योतिः' इति  
 प्रतिपन्नज्योतिर्निष्ठोदाहृतवाक्यस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् ॥ उपक्रमोपसंहारयोः  
 श्रुतत्व इति ॥ यथा 'को नाम' इत्युपक्रमे श्रुतात्मश्रुतेरुपक्रमस्य विष्णुपरत्व-  
 निश्चायकतया 'वैश्वानरमुपास्ते' इत्युक्तवैश्वानरस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् ।  
 यथाच 'पञ्चम्यामाहुतावापः' इत्युपसंहारे श्रुतापश्रुतेरुपसंहारस्य भूतपरत्व-  
 निश्चायकतया 'श्रद्धां जुहति' इत्यत्र श्रद्धाशब्दस्य भूतपरत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच  
 'य एष तपति' इत्युपक्रमे श्रुतसूर्यस्थत्वलिङ्गस्योपक्रमस्य विष्णुपरत्वनिश्चायकतया  
 'आत्मा वा इदमेक एवे' इत्युक्तात्मनो विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'स  
 योऽतोऽश्रुतः' इत्युपसंहारे श्रुताश्रुतत्वलिङ्गस्योपसंहारस्य विष्णुपरत्वनिश्चायकतया  
 'य एषोऽन्तरिक्षिणि पुरुषः' इत्युक्तचक्षुरन्तःस्थस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच  
 'कं ब्रह्म खं ब्रह्म' इत्युपक्रमे श्रुतवाक्यस्योपक्रमस्य विष्णुपरत्वनिश्चायकत्वेनान्त-  
 रिक्षिणीत्युक्तस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'ता वा एताः सर्वाः ऋचः'  
 इत्युपसंहारे श्रुतवाक्यस्योपसंहारस्य विष्णुपरत्वनिश्चायकतया 'चक्षुर्भनोवाक्प्राणः'  
 इत्युक्तप्राणस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् ॥ अन्यत्रेति ॥ विप्रतिपन्नार्थप्रतिपादक-  
 वाक्योपक्रमोपसंहारेभ्योऽन्यत्रेत्यर्थः । यथा 'ब्रह्मेमं पुरुषम्' इति प्रकरणे  
 श्रुतब्रह्मश्रुतेः प्रकरणस्य वैष्णवत्वनिश्चायकतया 'मनो वाक् प्राणः' इत्युक्तप्राणस्य  
 विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'अपहतपाप्मा' इति प्रकरणे श्रुतापहतपाप्मेति  
 प्रकरणे श्रुतापहतपाप्मत्वलिङ्गस्य प्रकरणस्य वैष्णवत्वनिश्चायकतया 'दहरेऽस्मिन्नन्तर  
 आकाशः' इत्युक्ताकाशस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च  
 पद्मयौ' इति प्रकरणे श्रुतस्यास्य वाक्यस्य प्रकरणस्य वैष्णवत्वनिश्चायकतया 'तद्वै  
 त्वं प्राणः' इत्युक्तप्राणस्य विष्णुत्वनिश्चायकत्वमिति । यद्यपि श्रुत्यादिना अर्थ-  
 निश्चयदशायामुपक्रमोपसंहारे श्रुतश्रुत्यादेरपि प्रकरणनिश्चायकत्वम्, तथापि तत्र  
 साक्षादन्यत्र परम्परयेति भेदः । प्रसङ्गात्पूर्वमनुक्तत्वेनावश्यकत्वाच्चाह -  
 उपक्रमोपसंहारावपीति ॥ उपक्रमोपसंहारावपि उपक्रमोपसंहाराभ्यामन्यत्र  
 श्रुतश्रुत्यादिनार्थनिश्चये सति तस्मिन्नेवार्थे तात्पर्यज्ञापकावित्यर्थः । यथा 'सर्वं वा  
 अत्तीति तददिते' इत्युक्तात्तुः सर्वात्तत्त्वलिङ्गेन विष्णुत्वनिश्चये सति 'नैवेह  
 किञ्चनाग्र आसीद्' इत्युपक्रम्य अतुर्विष्णुत्वनिश्चायकत्वम् । यथाच 'सर्वेषु

ಭೂತೇವೈವೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯೇ ಸತಿ 'ಸ  
ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತಃ' ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಮ್ ॥  
ಅನ್ಯಥಾಪ್ರಕರಣೇತಿ ॥ ಯಥಾ 'ದ್ವೇ ವಿಧೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ' ಇತಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕ್ರಮಸ್ಯ 'ಅನ್ಯಮಿಶಮ್'  
ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಮ್ । ಯಥಾ 'ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್' ಇತಿ  
ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಂಹಾರಸ್ಯ 'ಅನಾಥನಂತಂ ಮಹತಃ ಪರಂ ಧ್ರುವಮ್' ಇತ್ಯಾದೇವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಮ್ ॥  
ಸಮಾಖ್ಯಾಪೀತಿ ॥ ಯಥಾ 'ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ' ಇತಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತೋಕ್ತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್  
ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವೈಶ್ವಾನರನಿಷ್ಠಾ ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವ-  
ನಿಶ್ಚಾಯಿಕಾ ॥ ಅನ್ಯಥೇತಿ ॥ ಯಥಾ 'ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ತಾವತೀ ಮಹಿನಾ  
ಸಮ್ಬಭೂವ' ಇತ್ಯಮ್ಭಣಿಸೂಕ್ತೋಕ್ತಿಸಮಾನಾ 'ಅಜಸ್ಯ ನಾಭೌ' ಇತಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥೇ ಸಾಕ್ಷಾದಶ್ರುತಾ  
'ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ । ನನು 'ಪರೋವರೀಯಾನುದ್ರಿಘೋಽನಂತಃ'  
ಇತ್ಯಾದಿಲ್ಲಿಂಗಸ್ಯ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನಯೌ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥವ್ಯಾಪ್ಯ-  
ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಕಥಂ ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಭಾವ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋರಿತಿ ॥  
ಅನೇಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನಮಂತರಾ ವ್ಯಾಪ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಲ್ಲಿಂಗಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಮ್ । ತದ್ವಾರಾ  
ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಂ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಮ್ । ಯಥಾ 'ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯೇ ವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕಪದಂ  
ಲ್ಲಿಂಗಮ್ । ತದರ್ಥಕಾಣಿ ಲಿಂಗಾನಿ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಾಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮಿತಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ ಭಾವಃ ।  
ತದೇವೋದಾಹರಣಮುಖೇನ ಕ್ರಮೇಣ ದರ್ಶಯತಿ - ಗೋತ್ರಭಿದಮಿತಿ ॥ ಪರ್ವತಭೇತ್ತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಇಂದ್ರಲ್ಲಿಂಗಮಿದಮ್ ॥ ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಇತಿ ॥ ವಜ್ರಿ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಪ್ರವಕ್ಷಣಾಃ ಪಕ್ಷಾನ್ ಅಭಿನತ್  
ವಿಭೇದೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಇದಮಿन्द्रಪರವಾಕ್ಯಮ್ ॥ ವಿಷ್ಣಾವವಕಾಶತ್ವಾದಿತಿ ॥  
ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವस्याಂತರ್ಯಾಮಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕೇ ಹರೌ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಮಧ್ಯಮ ಇತಿ  
ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಶಬ್ದಸಹೋಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯದೇಶವಾಚಿತ್ವೇನ ಮಧ್ಯಮೋತ್ಸಯಭಾವೇನ  
ಮಧ್ಯದೇಶಾವಸ್ಥಾನಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಮ್ಭವಾತ್ । ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವತ್ವಸ್ಯಾಪಿ  
ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸಾಪರಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಹರೌ ದಹರನಯೇ ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಣ  
ಸಮ್ರಾಡಿತ್ಯಾದಿನಾ । ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೋಪೇತಯೋಃ ಸಮ್ರಾಡೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇಽಪಿ  
ವಾಯುಶಬ್ದೋಪೇತಕುವಿದ್ವೇತಿ ಶ್ರುತೇನ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಸಿದ್ಧಿರೀತೀತಿ ಆಹ - ವಾಯುತ್ವಮಿತಿ ॥  
ಪ್ರಾಣಪದೇನೇತಿ ಶೇಷಃ ॥ ೨೪ ॥

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ

ಸ - ॐ ॥ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

## ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ತುಶಬ್ದ  
ಎವಾರ್ಥಃ | ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಅಕ್ಷುಷ್ಣಮಾತ್ರತೃಕ್ತಿಃ  
ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ಅಕ್ಷುಷ್ಣಪರಿಮಿತಹೃದಯಾಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ | ನ ತಾವತಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ  
ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನನುಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಣಾಭಾವಾತ್ಕಥಂ ತನ್ಮಾತ್ರವಚನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಮಿತ್ಯತ  
ಉಕ್ತಮ್ | ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ | ತಥಾ ಚೈತದ್ವಿಧೋಪಾಸನಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ |  
ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯೇತದ್ವಿಧಾಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ | ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಣಾಭಾವೇಽಪಿ ನ ದೋಷ ಇತಿ ಭಾವಃ  
॥೨೫॥

ಅರ್ಥ - 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಎವ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು = ವಿಷ್ಣುಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಪಶು-ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಯ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ ಹೃದಯೇಷಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ ॐ

ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯಾಜ್ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದಯಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ - -- ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ = ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೂ, ತಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ = ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು, ಹೃದಯಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯಾ = ಹೃದಯದ ಅವಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - तथा च सर्वगते हरावज्ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋक्तिरनुपपन्नेति नात्रೇಶಾನೋ विष्णुरित्याशङ्कां परिहरत्ಸೂತ್ರमुपन्यस्य तदक्षराणि व्याचष्टे - हृदीति ॥ सर्वगतस्यापीत्यनेन तुशब्दो यद्यपितथापीत्यर्थतया व्याख्यातः । हृदयेत्यनेन सूचितहेतोरन्वययोग्यं साध्यं दर्शयति - तस्येति ॥ योजना तु - यद्यपि विष्णुः सर्वगतस्तथापि 'तस्याज्ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್' अज्ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋक्तिर्युज्यते । कथम् ? यतो 'हृदयकಾशपेक्षया' हृदि विद्यमानो योऽयमवकाशोऽज्ಞುಷ್ಠपरिमितदेशस्तदपेक्षया तत्राभिव्यक्ततावत्परिमितभगवन्मूर्तिविशेषमपेक्ष्य तस्य विष्णोरज्ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್ अस्त्यत इति ॥ यद्वा - 'हृदयकಾशपेक्षया' हृदि विद्यमानावकाशमपेक्ष्य तत्सम्बन्धात् तस्याज्ಞुಷ್ಠ-मात्रत्ववचनं युज्यत इत्यावृत्तिं विना योजना । प्रथमपक्षे शक्त्याऽपरिमितेऽपि भगवति मूर्तिविशेषे व्यक्त्यात्मनाऽज्ಞुष್ಠमात्रत्वं मुख्यमिति भावः । द्वितीयपक्षे तु स्या नहृदयाकाशगतस्याज्ಞुष್ಠमात्रत्वस्य स्थानिनि ब्रह्मणि तत्सम्बन्धादुपचारेणोक्तिरिति भेदः । अत्र टीकायां हृदयकಾशपेक्षयेति भाष्यं सावधारणं कृत्वा सौत्रतुशब्दोऽवधारणतया व्याख्यातः । तेन विष्णोरज्ಞुष್ಠमात्रत्वं हृदयेत्येव, नतु लोकवत् परिच्छिन्नत्वादित्युक्तं भवति । तत्तत्स्थानेषु व्यक्तमूर्तिविशेषापेक्षया बोधचारेण वा तत्तत्परिमाणत्वोक्त्या 'यस्त्वेतमेव प्रादेशमात्रम्' (छां.५.१८.१) इति



## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ

ಸ - ॐ ॥ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ತುಶಬ್ದ  
ಎವಾರ್ಥಃ | ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರವೋಕ್ತಿಃ  
ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ಅಕ್ಷುಷಪರಿಮಿತಹೃದಾಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ | ನ ತಾವತಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ  
ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನನುಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷಾಭಾವಾತ್ಕಥಂ ತನ್ಮಾತ್ರವಚನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಮಿತ್ಯತ  
ಉಕ್ತಮ್ | ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ | ತಥಾ ಚೈತದ್ವಿಧೋಪಾಸನಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ |  
ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯೇತದ್ವಿಧಾಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ | ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷಾಭಾವೇಽಪಿ ನ ದೋಷ ಇತಿ ಭಾವಃ  
॥೨೨॥

ಅರ್ಥ - 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ವಿವ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.  
ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು = ವಿಷ್ಣುಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ  
ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠವಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಪಶು-ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?  
ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಯ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರು  
ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ ॐ

ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಪಿ = ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೂ, ತಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ = ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು, ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ = ಹೃದಯದ ಅವಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.<sup>(೧)</sup>

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಗತೇ ಹರಾವಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿನುಪಪನ್ನೇತಿ ನಾತ್ರೇಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ತದಕ್ಷರಾಣಿ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಹದೀತಿ ॥ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿತ್ಯನೇನ ತುಶಬ್ದೋ ಯದಪಿತಥಾಪಿತ್ಯರ್ಥತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ । ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯನೇನ ಸೂಚಿತಹೇತೋರನ್ವಯಯೋಗ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ - ತಸ್ಯೇತಿ ॥ ಯೋಜನಾ ತು - ಯದಪಿ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಗತಸ್ತಥಾಪಿ 'ತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್' ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯುಜ್ಯತೇ । ಕಥಮ್ ? ಯತೋ 'ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಹದಿ ವಿಧ್ಯಮಾನೋ ಯೋಽಯಮವಕಾಶೋಙ್ಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತದೇಶಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ತತ್ರಾಭಿ-ವ್ಯಕ್ತತಾವತ್ಪರಿಮಿತಭಗವನ್ಮೂರ್ತೀವಿಶೇಷಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್ ಅಸ್ತೀತಿ ಇತಿ ॥ ಯದ್ವಾ - 'ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಹದಿ ವಿಧ್ಯಮಾನಾವಕಾಶಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠ-ಮಾತ್ರತ್ವವಚನಂ ಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯಾವೃತ್ತಿಂ ವಿನಾ ಯೋಜನಾ । ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಶಸ್ತತ್ಯಾಽಪರಿಮಿತೇಽಪಿ ಭಗವತಿ ಮೂರ್ತೀವಿಶೇಷೇ ವ್ಯಕ್ತತ್ಯಾತ್ಮನಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಮುಖ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಃ । ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇ ತು ಸ್ಥಾನಹೃದಯಾಕಾಶಗತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಾದುಪಚಾರೇಣೋಕ್ತೀರಿತಿ ಭೇದಃ । ಅತ್ರ ಟೀಕಾया ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ಸಾಧಾರಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೌತ್ರತುಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ । ತೇನ ವಿಷ್ಣೋರಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯೈವ, ನತು ಲೋಕವತ್ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾದಿತೃಕಂ ಭವತಿ । ತತ್ತತ್ಸ್ಥಾನೇಷು ವ್ಯಕ್ತಮೂರ್ತೀವಿಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವೋಪಚಾರೇಣ ವಾ ತತ್ತತ್ಪರಿಮಾಣತ್ವೋಕ್ತಯಾ 'ಯಸ್ತ್ವೇತಮೇವ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಮ್' (ಛಾಂ.೪.೧೮.೧) ಇತಿ

## ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ

ಸ - ॐ ॥ ಹೃದಯೇಷಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

## ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸತ್ರದೀಪಿಕಾ - ॐ ಹೃದಯೇಷಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ತುಶಬ್ದ  
ಎವಾರ್ಥಃ | ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಅಕ್ಷುಷ್ಣಮಾತ್ರವೋಕ್ತಿಃ  
ಹೃದಯೇಷಾ ಅಕ್ಷುಷ್ಣಪರಿಮಿತಹೃದಯಾಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ | ನ ತಾವತಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ  
ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನನುಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಣಾಭಾವಾತ್ಕಥಂ ತನ್ಮಾತ್ರವಚನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಮಿತ್ಯತ  
ಉಕ್ತಮ್ | ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ | ತಥಾ ಚೈತದ್ವಿಧೋಪಾಸನಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ |  
ತಾನ್ಮುಖ್ಯೇತದ್ವಿಧಾಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮ್ಮವಾತ್ | ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಣಾಭಾವೇಽಪಿ ನ ದೋಷ ಇತಿ ಭಾವಃ  
॥೨॥

ಅರ್ಥ - 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಎವ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.  
ಹೃದಯೇಷಾ ತು = ವಿಷ್ಣುಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ  
ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಪಶು-ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?  
ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಯ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರು  
ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಸೂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಷ್ಯಮ್ - ॐ ॥ ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ ॐ

ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ = ಪರಿಮಾತ್ರವು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೂ, ತಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ = ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು, ಹೃದಯವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ = ಹೃದಯದ ಅವಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೧)

- (೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - तथा च सर्वगते हरावङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तिरनुपपन्नेति नात्रेशानो विष्णुरित्याशङ्कां परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य तदक्षराणि व्याचष्टे - हृदितीति ॥ सर्वगतस्यापीत्यनेन तुशब्दो यद्यपितथापीत्यर्थतया व्याख्यातः । हृद्यपेक्षयेत्यनेन सूचितहेतोरन्वययोग्यं साध्यं दर्शयति - तस्येति ॥ योजना तु - यद्यपि विष्णुः सर्वगतस्तथापि 'तस्याङ्गुष्ठमात्रत्वम्' अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तिर्युज्यते । कथम् ? यतो 'हृद्यवकाशापेक्षया' हृदि विद्यमानो योऽयमवकाशोऽङ्गुष्ठपरिमितदेशस्तदपेक्षया तत्राभिव्यक्तावत्परिमितभगवन्मूर्तिविशेषमपेक्ष्य तस्य विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वम् अस्त्यत इति ॥ यद्वा - 'हृद्यवकाशापेक्षया' हृदि विद्यमानावकाशमपेक्ष्य तत्सम्बन्धात् तस्याङ्गुष्ठमात्रत्ववचनं युज्यत इत्यावृत्तिं विना योजना । प्रथमपक्षे शक्त्याऽपरिमितेऽपि भगवति मूर्तिविशेषे व्यक्त्यात्मनाऽङ्गुष्ठमात्रत्वं मुख्यमिति भावः । द्वितीयपक्षे तु स्था नहृदयाकाशगतस्याङ्गुष्ठमात्रत्वस्य स्थानिनि ब्रह्मणि तत्सम्बन्धादुपचारेणोक्तिरिति भेदः । अत्र टीकायां हृद्यवकाशापेक्षयेति भाष्यं सावधारणं कृत्वा सौत्रतुशब्दोऽवधारणतया व्याख्यातः । तेन विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वं हृद्यपेक्षयैव, नतु लोकवत् परिच्छिन्नत्वादित्युक्तं भवति । तत्तत्स्थानेषु व्यक्तमूर्तिविशेषापेक्षया वोपचारेण वा तत्तत्परिमाणत्वोक्त्या 'यस्त्वेतमेव प्रादेशमात्रम्' (छां.५.१८.१) इति वामनाधिष्ठार (८-२-२)

भाष्यम् — इतरप्राणिनामङ्गुष्ठाभावेऽपि मनुष्याधिकारत्वान्न विरोधः ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते ब्रह्मसूत्रभाष्ये वामनाधिकरणम् ॥ ७ ॥

छान्दोग्ये 'प्रादेशमात्रं पुरुषम्' इत्यन्यत्र 'प्रादेशः पुरुषोत्तमः' इत्यपरत्र च हृद्गतस्य विष्णोः प्रादेशपरिमितत्वोक्तेः । 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः' (महाना. १६. ३) इति श्रुत्यन्तरे 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः' इति कठवल्यां च 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः' इत्यपरत्र चाङ्गुष्ठपरिमितत्वोक्तेः 'अङ्गुष्ठाग्रप्रमाणकः' इति कचिदङ्गुष्ठाग्रप्रमाणकत्वोक्तेर्विरोध इति चोद्यं परिहृतं भवति । देहे हृदयाकाशे प्रादेशपरिमितरूपविशेषस्य हृदयगतकमल-कर्णिकामूलगताकाशेऽङ्गुष्ठाग्रप्रमाणकरूपान्तरस्य कर्णिकाग्रगताकाशेचाङ्गुष्ठपरिमित-रूपान्तरस्य च व्यक्तिसम्भवात्, तत्तत्स्थानधर्मस्य स्थानिन्युपचरितत्वसम्भवाच्च । यथोक्तं बृहदारण्यकभाष्ये -

'हृदये सर्वज्ञो व्यापी प्रादेशः पुरुषोत्तमः ।

जीवानां स्थानमुद्दिष्टः सर्वदैव सनातनः ॥

हृत्कर्णिकामूलगतः सोऽङ्गुष्ठाग्रप्रमाणकः ।

मूलेऽत्र इति नामास्मिन् सर्वे जीवाः प्रतिष्ठिताः ॥

अङ्गुष्ठमात्रे पुरुषे कर्णिकाग्रस्थिते हरौ ।

प्रविशन्ति सुषुप्तौ तु प्रबुध्यन्ते ततस्तथा ॥' इति ॥

अस्मिन् मूलेऽत्र व्यापिनोर्मध्येऽङ्गुष्ठमात्रत्वं च देहे देहाङ्गुष्ठमितत्वं जीवहृदि जीवाङ्गुष्ठमितत्वमिति विवेक्तव्यम् । अत्र 'अङ्गुष्ठं च समाश्रितः' इत्यनेन कर्मेन्द्रियाधिष्ठितत्वमुच्यत इति प्रमेयदीपोक्तमपि ज्ञातव्यम् । ननु 'दक्षिणाक्षिमुखे विश्वो मनस्यन्तस्तु तैजसः' इत्यादिवचनाज्जाग्रदाद्यवस्थाप्रेरकविश्वतैजसप्राज्ञानां दक्षिणाक्ष्यादिषु सत्त्वं तावत् सिद्धम् । यदि चैवं तदा जीवोऽपि जाग्रदवस्थायां दक्षिणाक्षिस्थः स्वप्ने कण्ठदेशस्थः सुप्तौ तु हृदयस्थो भवति, 'हृदयस्थात् पराज्जीवो दूरस्थो जाग्रदेष्यति' इत्युक्तेः । दूरस्योऽक्षिस्थो जाग्रज्जाग्रत्त्वमिति तस्यार्थः । तथा च कथं हृदयव्यास-प्रादेशपरिमितभगवद्रूपस्य सर्वदा जीवस्थानत्वम् ? कथं च हृत्कर्णिकामूलगतभगवद्रूपे सदा प्रतिष्ठितो जीवः ? सुप्तौ हृत्कर्णिकाग्रगते हरौ प्रविशतीत्युक्तिरिति चेत् । न यतः सर्वदा हृदि स्थितमेव जीवस्वरूपं जागरितादावक्ष्यादिष्वपि विशेषसन्निहितं दीपप्रकाशवदित्य-ङ्गीकृतम् । यथोक्तमैतरेयभाष्ये - हृदि स्थितमेव तस्य रूपं जागरितेऽप्यक्ष्यादिषु विशेषसन्निहितं भवतीति । एकस्यैव जीवस्य स्थापनधृत्वाख्यप्रतिष्ठापनसुप्तिप्रापणाख्य-प्रयोजनभेदादेकदेहेऽनेकधा स्थितानां भगवन्मूर्तीनां शक्त्या सर्वगानामपि तत्र व्यस्त्यात्मनाऽ-नेकाल्पपरिमाणवत्त्वं च युज्यत इति न काचिदनुपपत्तिः ।

ಅನುವಾದ - ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂತಹ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಆ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಇರುವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನೆಲೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ -

(<sup>1</sup>) ಇತರಪ್ರಾಣಿನಾಂ = ಇರುವ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠಾಘಾತೇಽಪಿ

(೧) ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾ - ನನು ತಥಾಽಪಿ ನಾಜ್ಞುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । किं तत्तदङ्गुष्ठमात्रत्वं वा यत्किञ्चिदङ्गुष्ठमात्रत्वं वा । नाऽद्यः पश्चादीनामङ्गुष्ठाभावेन तदन्तर्गतस्य विष्णोरङ्गुष्ठपरिमितत्वायोगात् । न द्वितीयः । अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेस्तैस्तथोपासनार्थत्वेन तस्य चाङ्गुष्ठव्यक्तिविशेषनिर्धारणं विनाऽयोगेन यत्किञ्चिदङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेर्वर्थत्वात् । पिपीलिकादिहृदयस्येऽङ्गुष्ठमात्रत्वसामान्यस्याप्यसम्भवाच्चेत्याशङ्क्यं परिहरन् 'मनुष्याधिकार-त्वात्' इति सूत्रशेषं तुशब्दस्य काकाक्षिन्यायेनात्राप्यन्वयं तस्याप्यर्थत्वं चाभिप्रेत्य तत्सम्बन्धिप्रदर्शनपूर्वकं व्याचष्टे - इतरेति ॥ पश्चादीनामित्यर्थः । अपिरावर्तते । अङ्गुष्ठमात्रत्वमित्येतद् विपरिणामेनानुवर्तते । 'न विरोधः' इति विरोधसूत्रादाकृष्टे पदे । तथा च 'अपि' तत्तदङ्गुष्ठपरिमितत्वाङ्गीकारेऽपीतरप्राणिनामङ्गुष्ठा-भावेऽपि न विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वस्य विरोधेनाङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेरसम्भवः । कुतः ? अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेरेतद्विद्याया 'मनुष्याधिकारत्वात्' मनुಷ್ಯಾನधिकृत्य प्रवृत्तत्वात् । तदपि कुतः ? वेदविद्यೋपासनस्य 'मनुष्याधिकारत्वात्' मनुष्यमात्राधिकारत्वादिति योजना । सूत्रे भाष्ये च मनुष्याणामधिकारो यस्मिन्, अथवा - अधिक्रियतेऽत्रेत्यधिकार उपासनं शास्त्रं वा, मनुष्याणामेव अधिकारो मनुष्याधिकारस्तस्य भावस्तस्मादिति विग्रहः । 'मनुष्याधिकारित्वात्' इति पाठे मनुष्या अधिकारिणो यस्मिन् तत् तथोक्तम् । तथा च मनुष्याधिकारित्वादित्यर्थः । मनुष्यपदं च बक्ष्यमाणन्यायेन मननादिशीलचेतनपरम् । तेन देवानां जरितार्यादीनां बक्ष्यमाणन्यायेन वेदविद्याधिकारिणामेतद्विद्याधिकारसिद्धिः । तत्र जरितार्यादीनां स्वस्वाङ्गुष्ठपरिमितत्वेन भगवदुपासनाऽसम्भवात्, तेषामेतद्विद्योत्पन्नवाक्यार्थ ज्ञान एवाधिकारो, नोपास्तावपि । अत एव टीकायां मनुष्याणामेव वेदविद्यೋपासना-धिकारित्वेनेति मनुष्यत्वं व्यापकत्वेनोक्तम् । न चानधिकारिणां पश्चादीनां देहस्थितस्य भगवतोऽङ्गुष्ठपरिमितत्वाभावे परिमाणान्तरानुकेन्द्रव्यತ್ವापत्तिरिति वाच्यम् । पश्चादिदेहगतस्य परमात्मनः तत्तदाकारयुक्तत्वेन तदनुसारिपरिमाणवत्त्वात् । यथोक्तमैतरेयभाष्ये -

= ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಹೃದಯವು ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಸಹ, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ, ನ ವಿರೋಧಃ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಹೇಳಿದ್ದರ ಮಾತಿನ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ವಾಮನ, ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೂ, ಉಪಾಸ್ಯನೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

### ಶ್ರೀಪನ್ನಾಭಿರಾಮವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಲಿ:

ॐ ॥ ಹೃದಯೇಷಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ ॐ

ಯದತ್ರಾಜ್ಞಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯಜ್ಞಮಾತ್ರವಶ್ರವಣಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾಪಕಸ್ಯ ವಾಮನಸ್ಯ ತದ್ವತ್ಯತಿ । ಹದೀತ್ಯಾದಿನಾ । ಹೃದಯಾಕಾಶೇಽಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣತ್ವೇನ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ವಾಮನೋಪಾಸ್ತಿಂ ವಿಧಾತುಮಜ್ಞಮಾತ್ರಮಾಣತ್ವಂ ವಾಮನಸ್ಯೋಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೨೬ ॥

॥ ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಲಿಮ್ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಸಕ್ಷೇಪಶ್ಚ ಪ್ರಬುಧಸ್ತದಾಕಾರೌ ನೃಪ ಸ್ಥಿತೌ ।

ನಾರಾಯಣಾನಿರುದ್ಧೌ ತು ಪಶ್ಚಾಕಾರೌ ಪಶ್ಚಸ್ಥಿತೌ ॥’ ಇತಿ ॥

ಅನೇನ - ಸೂತ್ರೇ ತುಷ್ಠೋಽಪ್ಯರ್ಥೇಽವಧಾರಣೇ ಚ । ತತ್ರಾಪ್ಯರ್ಥಸ್ಯೋಭಯತ್ರಾನ್ವಯಃ । ಅಜ್ಞಮಾತ್ರತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ತದಿತಿ ಪ್ರಧಾನಸೂತ್ರಾದನುವೃತ್ತಸ್ಯೇಹ ವಿಪರಿಣಾಮೇನಾನ್ವಯಃ । ನ ವಿರೋಧ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಽರ್ಕಃ । ‘ತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್’ ಇತ್ಯಾವರ್ತತೇ । ತಥಾ ಚ ‘ತು’ ಅಪಿ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ‘ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರಜ್ಞಮಾತ್ರತ್ವಂ’ ತದ್ವತ್ಯತಿರ್ಯುಜ್ಯತೇ । ನಚ ವಿರೋಧಃ । ಯತೋಽತ್ರ ‘ಹೃದಯೇಷಾ ತು’ ಹೃದಯವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯೇವಾಜ್ಞಮಾತ್ರವುಂವರ್ತತೇ, ನತು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾತ್ । ತಚ್ಚ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷೇ ತನ್ಮಾತ್ರವತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾದುಪಚಾರೇಣ ವಾ ಯುಜ್ಯತೇ । ನಚ ನಾಜ್ಞಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಂ, ಯತ್ಕಿಂಚಿದಜ್ಞಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೇರ್ವ್ಯರ್ಥತ್ವೇನಾಸಮ್ಮಭೇನ ಚ ತತ್ತದಜ್ಞಮಾತ್ರತ್ವೇ ವಾಚ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಚ ಪಶ್ಚಾದಿನಾಮಜ್ಞಮಾತ್ರಭಾವೇನ ತದಂತರ್ಗತವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಯತಃ ‘ತು’ ಅಪಿ ಇತರಪ್ರಾಣಿನಾಮಜ್ಞಮಾತ್ರಭಾವೇಽಪಿ ನ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತತ್ತದಜ್ಞಮಾತ್ರವತ್ಯಸ್ಯ ‘ವಿರೋಧಃ’ ಅಸಮ್ಮಭವಃ । ಕುತಃ ? ಅಜ್ಞಮಾತ್ರವತ್ಯವಚನಸ್ಯ ತದ್ವತ್ಯತಿವಿಧಾತುಃ ‘ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್’ ಮನುಷ್ಯಾನೇವಾಧಿಕೃತ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾತ್ । ತದಪಿ ಕುತಃ ? ‘ತಸ್ಯ’ ವೇದವಿಧೋಪಾಸನಸ್ಯ ‘ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್’ ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರೇಽಧಿಕಾರಿತ್ವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ ।

॥ ಇತಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ - ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಈಶಾನನು ಆತ್ಮನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆಂದು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ವಾಮನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಾಮನನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಾಮನನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯ ಕನ್ನಡವಾದದ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -**

ॐ ॥ हृदयेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॥ ॐ

तथापि कथमीशानो विष्णुर्भवेत् । अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेः । नच विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वं युक्तम् । सर्वगतत्वात् ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಈಶಾನಪದವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नच वक्तव्यं व्योमवत्सर्वगतस्याप्यणुत्वं प्रत्यपादीति । ‘अङ्गुष्ठमात्रः’ इति तन्मात्रत्वोक्तेरित्याशङ्कं परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य तदक्षराणि व्याचष्टे - हृदीति ॥

ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಮಾತ್ರ’ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಸರ್ವಗತತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಹೃದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

तत्त्वप्रकाशिका - सर्वगतस्यापि विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तिर्युक्ता । हृदि विद्यमानावकाशस्याङ्गुष्ठमात्रत्वेन तदपेक्षया भगवन्मूर्तिविशेषस्याभिव्यक्त्या तन्मात्रपरिमाणत्वादित्यर्थः ।



ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವದ ಉಕ್ತಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಯ ವಿಶೇಷವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಯು ಅಷ್ಟೇ ಪರಿಪೂರ್ಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಹೇಳಿದೆ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಭಿನ್ನೇಷ್ವಪಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯೇನೈಕಯೋಕ್ತಿವತ್ ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಯಾಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರತ್ವೇನ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಾತ್ಸರ್ವಗತೇಽಪಿ ದ್ವಾವುಪಚಾರೇಣಾಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿರिति ವಾಽರ್ಥಃ ।

ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕವೆಂಬಂತೆ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತುಶಬ್ದಃ परिच्छिन्नतयाऽಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರವनिवृत्त्यर्थमेवार्ಥಃ । तथापि नाಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರವं विष्णोर्यುಕ್ತम् । तथाहि - किं तत्तदक्षुष್ಮाತ್ರವं वा यत् किञ्चिदक्षुष್ಮಾತ್ರವं वा ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಕೇವಲ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಆದರೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಯ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವೆಂದೋ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಇದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದೋ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** नाथः । पश्वादीनामक्षुष्माभावेन तदन्तर्गतविष्णोरक्षुष्मात्रत्वायोगात् ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ತದಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** न द्वितीयः । तत्कथनवैयर्थ्यादिसम्भवाच्चेत्याशङ्कं परिहरत्सूत्रशेषं व्याचष्टे - इतरैरिति ॥

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ತಪ್ಪು. ಯಾವುದಾದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅದು ಅಸಂಭಾವಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರತ್ವಮ್ । ತತ್ತದಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ  
ವಿಕಲ್ಪಾನವಕಾಶಾತ್ ।

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ನಚ ತತ್ಪಕ್ಷೋಕ್ತವಿರೋಧಃ । ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ವೇದವಿಖ್ಯೋಪಾಸನಾಧಿ-  
ಕಾರಿತ್ವೇನ ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯೇತದ್ವಿಧಾಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಮಾಭಾವೇಽಪಿ ವಿಷ್ಣೋರಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿ  
ಸಮ್ಮವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವೇದವಿದ್ಯೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -** ತುಶಬ್ದೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ । ತಸ್ಮಾದಿಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸ ಏವ  
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್॥

ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು

ಭಾವದೀಪ: -

ॐ ह्यपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॐ ॥

ತಥಾಪಿತಿ ॥ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗವಿರೋಧಾಭಾವೇಽಪೀತ್ಯರ್ಥ: ॥

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕಾಗಬೇಕು? ಎಂದು 'ತಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷುಣ್ಣೇತಿ ॥ 'ಅಕ್ಷುಣ್ಣಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ईशानो भूतभव्यस्य' इति ईशानस्याक्षुण्णमात्रत्वोक्तेरित्यर्थ: ॥

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೋಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಭಾವದೀಪ: - सर्वेति ॥ अदृश्यत्वनये सर्वगतं सुसूक्ष्ममिति श्रवणेन तत्र सिद्धत्वा-  
त्सर्वगतत्वस्येत्यर्थ: ॥

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು 'ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - व्योमवदिति ॥ यद्यपि 'निचाप्यत्वादेवं व्योमवच्चेत्यत्र व्योमवत्सर्वगतस्याल्पदेशस्थितिरुक्ता न त्वणुत्वम् । अक्षरनये 'अन्यभावव्यावृत्तेरिति गुणसूत्र एवाणुत्वमुक्तं विरुद्धैर्लक्षणैर्युतम् । ब्रह्मेत्येवेत्यनुभाष्योक्ते: ।

'ನಿಜಾಯುತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು ಅಣುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ವಿರುದ್ಧೈರ್ಲಕ್ಷಣೈರ್ಯುತಮ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - तथाप्यणुपरिमाणस्यैवाल्पदेशस्थत्वं भवतीति भावेन वा 'महतोऽल्पत्वमपि हि व्योमवत्प्राह वेदविदिति वैशेषिकनयानुभाष्ये व्योमदृष्टान्तेनैवेकवरेऽणुत्वमहत्त्वयो: साधितत्वाद्वा व्योमवदणुत्वं प्रतिपादितमित्युक्तम् ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಉತ್ತರ - ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಇರುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದವಿತ್' ಎಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಣುರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ.

**ಭಾವದೀಪ:** - ತನ್ಮಾತ್ರತ್ವೇತಿ || ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕಮಾತ್ರಪದೇನಾಜ್ಞುಶ್ಚೇತರಪರಿಮಾಣರಾಹಿತ್ಯೋಕ್ತಿ  
ಪೂರ್ವಮ್ ಅಜ್ಞುಶ್ಚಪರಿಮಾಣತ್ವೋಕ್ತೇರित्यर्थ: ।

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेन पूर्वस्मादभ्यधिकाशङ्का प्रदर्शिता । यद्यत्र मात्रशब्दो  
नावधारणार्थः, किन्तु 'प्रमाणे द्वयसजिति परिमाणार्थो मात्रचूप्रत्ययः । तदा  
'अज्ಞುಶ್ಚಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ: ಇತಿ ಹೃದಯಪದವೈವ್ಯರ್ಥ್ಯಮिति  
ಭಾವ: ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅವಧಾರಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ 'ದ್ವಯಸಜ್' ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ:' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತಹ 'ಹೃದಯ' ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अधिकं चन्द्रिकायां बोध्यम् । एतेनैव वक्ष्यमाणलक्षणाबीज  
मुख्यार्थानुपपत्तिरुपन्यस्ताध्येया ।

ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತಹ ಲಕ್ಷಣಾ ಬೀಜವೆನಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - सूत्रे हृदपेक्षयेत्यनुत्त्वा हृदीत्युक्तिः दहरनये प्रसिद्धेऽचेत्यत्रोक्त-  
दिशाहृत्स्थकाशस्थितत्वं विष्णोर्वक्तुमिति भावेन प्रवृत्तं हृद्यवकाशापेक्षयेति भाष्यं  
'देहाज्ಞುಶ್ಚಮಿತೋ ದೇಹೋ ಜೀವಾಜ್ಞುಶ್ಚಮಿತೋ ಹೃದಿ । ಜೀವಸ್ಯ ಸ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಜೀವಾಜ್ಞೇದೇನ ಮುಕ್ತಯ ಇತಿ  
ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇ ಅಜ್ಞುಶ್ಚಪರಿಮಿತತ್ವೋತ್ಪನ್ನೋಪೇನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರತಯಾ ತಾವದ್ವ್ಯಾಚಛೇ - ಹೃದೀತಿ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃದಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ 'ಹೃದಿ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. 'ಹೃದ್ಯವಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು 'ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ ಜೀವಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ಹೃದಿ । ಜೀವಸ್ಯ ಸ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಜೀವಾದ್ಯೇದೇನ ಮುಕ್ತಯೇ' ಎಂಬ ಕಾಶಕಭಾಷ್ಯದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - भगवन्मूर्तिविशेषस्य तन्मात्रपरिमाणत्वेन तादृशहृदयावकाशे व्यक्तत्वेनाङ्गुष्ठमात्रपरिमाणत्वोक्तिरित्यर्थः ।

ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಭಾವದೀಪ:** - शक्त्यात्मनाऽपरिमितपरिमाणस्यापि रूपविशेषे व्यक्त्यात्मनाऽङ्गुष्ठमात्रपरिमाणत्वोक्तिपरतया व्याख्यायेदानीम् ईश्वरे तन्मात्रपरिमाणाभावेऽपि उपचारात्तदुक्तिर्युक्त्यर्थान्तरपरतया व्याचष्टे - भिन्नेष्विति ॥

ಭಗವಂತನು ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಪರಿಮಿತ ಪರಿಣಾಮ ಉಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ, ರೂಪವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಭಿನ್ನೇಷು' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

**ಭಾವದೀಪ:** - 'यथा गावः सायं गोष्ठ एकीभवन्ति, परेऽव्यये सर्व एकीभवन्तित्यादौ स्थानगतैक्येन तद्रूपेष्वैक्याभावेऽप्यैक्योक्तिस्तथेत्यर्थः ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಹಸುಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಹಸುಗಳು ಒಂದಾದವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

**ಭಾವದೀಪ:** - एतेनानन्दमयनये प्राणमयादेरन्यत्वान्तरत्वादिधर्माः कोशगता एव तद्रूपभगवद्रूपेषूपचर्यन्त इति समाध्यन्तरमपि सूचितम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಅಂತರತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಕೋಶದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - तथा च न स्थानतोऽपि परस्योभयलिङ्गमित्यधिकरणे भाष्ये अभेदेऽपि भेदव्यपदेशः स्थानभेदादैश्वर्ययोगाच्च युज्यत इति । वैश्वಾನरनयोदाहरणे श्रुतं प्रादेशमात्रत्वमप्यनेनैव समाहितं बोध्यम् ।

‘ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಮ್’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಾನಭೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಮತ್ತು ಏಕತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಭಾವದೀಪ:** - यत्तु एवमुपचरितार्थत्वे श्रुतेर्वर्ण्यमाने वेदवाक्यस्य तु वाचनिकार्थं विना नैवान्यो युज्यत इति कर्मनिर्णयोक्तिविरोध इति तत्र । ‘स्वातन्त्र्ये च विशिष्टत्वे स्थानमत्यैक्ययोरपि । सादृश्ये चैक्यवाक्सम्यक् सावकाशा यथेष्टतः ॥’ इति जिज्ञासानयानुव्याख्यानादौ भगवत्पादैरेव श्रुतेर्गौणार्थत्वोक्तेः ।

ಕೆಲವರ ಅಕ್ಷೇಪ - ಹೀಗೆ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ‘ವಾಚನಿಕಾರ್ಥಂ ವಿನಾ ನೈವಾನ್ಯೋ ಯುಜ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯತ್ವದ ವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ?

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು. ‘ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇ ಸ್ಥಾನಮತ್ಯೈಕ್ಯಯೋರಪಿ । ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಚೈಕ್ಯವಾಕ್ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾವಕಾಶಾ ಯಥೇಷ್ಟತಃ’ ಎಂಬ ಜಜ್ಞಸಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ವತಃ ಶ್ರುತಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - अत एव टीकायां स्थानैक्येनैक्योक्तिवदिति दृष्टान्तोक्तिः । कर्मनिर्णयवाक्यं तु तटीकायां सम्यग् व्याख्यातमिति भावः ॥

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅದೇ ಗ್ರಂಥದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - कथनेति ॥ अङ्गुष्ठवद्व्यक्तिविशेषनिर्धारणं विना यत्किञ्चिदङ्गुष्ठमात्र त्वेनोपासनायोगात्तत्कथनं व्यर्थमित्यर्थः ॥

ಅಂಗುಷ್ಠವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡದೆ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ‘ಕಥನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - असम्भवाच्चेति ॥ पिपीलिकाहृदयस्ये अङ्गुष्ठमात्रसामान्यस्यैवाभावा दित्यर्थः ।

ಇರುವೆಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅಸಂಭವಾಚ್ಛ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सूत्रे भाष्ये च मनुष्यपदं मनुष्यमात्रपरामुपेत्यार्थमाह - मनुष्याणामेवेति ॥ पूर्वं सौत्रस्तुशब्दो हृद्यपेक्षयेति भाष्याನುರೋಧಾದೇवकारार्थो व्याख्यातः । इदानीम् अङ्गुष्ठाभावेऽपीति भाष्याನುರೋಧಾದपिशब्दार्थतया व्याचष्टे - तुशब्दोऽपिशब्दार्थ इति ॥

ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಮನುಷ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಮಾನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಏವ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಏವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ 'ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತು ಶಬ್ದಃ ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**ಭಾವದೀಪ:** - सूत्रद्वयार्थं फलोत्पत्तयोपसंहरति - तस्मादिति ॥ निरवकाशबलवद्वा- मनशब्दादङ्गुष्ठमात्रत्वादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः । आद्येतिशब्दो हेत्वर्थः ।

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದೊರೆತ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ನಿರವಕಾಶ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದುಂದರ್ಥ. ಮೊದಲಿರುವ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇತುರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ.

**ಭಾವದೀಪ:** - यत्तु कश्चिदाह, प्रथमे सूत्रे ईशान इति पदाध्याहारदोषः । प्रमितपदवैयर्थ्यं च । द्वितीये हृच्छब्दस्य अवकाशलक्षणाप्रसङ्गः अङ्गुष्ठमात्रत्वमित्य ध्याहारप्रसङ्गश्चेति ।

ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಮತ್ತು ಪ್ರಮಿತಪದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡಬೇಕು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರಲಕ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇವೆಯಲ್ಲವೆ?

ಭಾವದೀಪ: - ತತ್ರ । ಅಪೇಕ್ಷಿತಾಧ್ಯಾಹಾರಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇ ಸರ್ವತಾನ್ತ್ರಿಕಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ತ್ವನ್ಮತರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಮಿತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಕ್ಷತ್ವೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವೈರೂಪ್ಯಾಯ ಪ್ರಮಿತ: ಶಬ್ದಾದೇವೇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾಪಾತಾತ್ । ಶ್ರುತಿನಿರವಕಾಶತ್ವದ್ಧೋತಕತಯಾ ಪ್ರಮಿತಪದಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯೋಕ್ತೇಶ್ಚ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಹೃದಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಹೃದಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಹೃದ್ವ್ಯಾಪಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ಲಾಭೇನ ಲಕ್ಷಣಾನಾಪತ್ತೇ: । ತ್ವನ್ಮತೇ ಪ್ರಮಿತಪದಾಸ್ವಾರಸ್ಯಾಚ್ಛೇತ್ಯಾಬ್ಜ್ಞಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಪತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ವಾಮಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವವರೂ ಸಹ 'ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಪಕ್ಷವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರಬಾರದನ್ನೆಲ್ಲ 'ಪ್ರಮಿತಃ ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ದೋಷವೇ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಿತಪದವಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ, 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಿತಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ ಹೀಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭಾವದೀಪದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ - ಪ್ರತ್ಯಪಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮ್ ॥ ॐ ಹೃದಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ಹೃದಯಸ್ಥಾಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಜುಷ್ಠಪರಿಮಿತಮುಚ್ಯತೇ, ನತು ಸ್ವತಃ । ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಂಜುಷ್ಠಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ತದ್ವದಯಗತಸ್ಯಾಣ್ಜುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಂಜುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ ಅಂಜುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇತಿ ವಿಧಾಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಂಜುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಾತ್ಮನೋಽಂಜುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮಭ್ಯುಪೇತ್ಯಾಂಜುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಇದಾನಿಮಂಜುಷ್ಠಮಾತ್ರೋಕ್ತಿರೈಪಚಾರಿಕೀತ್ಯಾಹ - ಭಿನ್ನೇಷವಿತಿ ॥ 'ಸಾಯಜ್ಞೋಃ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾಧಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನಚೈವ ಶ್ರುತೇರಪಚರಿತಾರ್ಥವರ್ಣನೇ ವೇದವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಾಚನಿಕಾರ್ಥಂ ವಿನಾ 'ನೈವಾನ್ಯೋ ಯುಜ್ಯತೇ' ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಇತಿ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯವಿರೋಧ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । 'ಸ್ವಾತನ್ತ್ರಯೇ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇ  
 ಸ್ಥಾನಮತ್ಯೈಕಯೋರಪಿ । ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಚೈಕ್ಯವಾಕ್ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾವಕಾಶಾ ಯಥೇಶ್ವರತಃ ॥'  
 ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಭಗವತ್ಪಾದೇರೇವ ಶ್ರುತಗೌಣಾರ್ಥತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯಂ ತು ತದ್ವಿಶೇಷಾಯಾಮೇವ  
 ಸಮ್ಯಗ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ಕಥನವೈಪ್ಯರ್ಥ್ಯಾದಿತಿ ॥ ಅಕ್ಷುಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷನಿರ್ಧಾರಣಂ  
 ವಿನಾ ಯತ್ಕಿञ್ಚಿದಕ್ಷುಣ್ಣಮಾತ್ರತ್ವೇ ನೋಪಾಸನಾರ್ಥಃ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ಕಥನಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥  
 ಅಸಮ್ಭವಾಚ್ಛೇತಿ ॥ ಪಿಪಿಲಿಕಾಹೃದಯಸ್ಥೇಽಕ್ಷುಣ್ಣಮಾತ್ರತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯೈವಾಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವ  
 ಸೌತ್ರಸ್ತುಶಬ್ದೋ ಹೃದಯವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರಾದೇವಾರ್ಥೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ।  
 ಇದಾನಿಮಕ್ಷುಣ್ಣಾಭಾವೇಽಪಿತಿ ಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರಾದಪ್ಯರ್ಥತಯಾಪಿ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತುಶಬ್ದ ಇತಿ ॥ ೨೪ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಶ್ರಮಿನಿವಾಸವಿರಚಿತಾಯಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿಯಾಂ ವಾಮಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

(೧-೩-೭)

## ಭಾಗ - ೨

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಶ,  
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ  
ಸರಳ ಅನುವಾದ

ಮತ್ತು

ಗುರುರಾಜೀಯಮ್, ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹ,  
ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ಭಾಮತೀ,  
ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಯೊಂದಿಗೆ

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ಧರಾಜೋ ವಿಜಯತೇತರಾಮ್ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಗೃಹೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಗೀರ್ಥವರಚಿತಾ

# ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

## ಅಥ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ ನಿರೂಪಣೆ

‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ

ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॐ ॥ ಯಥ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠಾನಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪ್ರೇರಕತ್ವಮಸಂಕ್ಷುಚಿತಂ ನ  
ವಾಯೌ । ಸಂಕ್ಷುಚಿತಂ ತು ಜೀವಾಂತರೇಽಪಿ । ರುದ್ರೇ ತ್ವೀಶಾನಶಬ್ದಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಪ್ಯಧಿಕಾ ।

ಅನುವಾದ - ‘ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು  
ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ.  
ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕೇವಲ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು  
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಉಳಿದ ಜೀವರಿಗೂ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದ  
ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು  
ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು?

ತथापि तस्य वायौ किञ्चित्संक्षुचितत्वादन्यत्र त्वत्यन्तसंक्षुचितत्वादीशानत्व-  
सहचरितप्राणादिव्यवस्थापकत्वस्यान्यत्रात्यन्तासम्भवाच्चेशानशब्दो विष्णुवायुसाधारण  
इति ज्ञेयम् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಉತ್ತರ - ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಉಳಿದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಈಶಾನತ್ವದ ಜೊತೆಗೆ ಸಹಚರಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಈ ಉಭಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪश्यन्ति धीराः तेषां सुखं शाश्वतम्” इति पूर्वत्र विष्णुज्ञानादेव मोक्ष इत्युक्तम् ।

'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು,

तदयुक्तम् “विश्वेदेवा उपासते” इत्यन्यस्यैव देवोपास्यत्वप्रतीतेः । प्राप्त-  
समस्तैश्वर्याणां च देवानां मोक्षादन्यार्थमुपासनायोगात् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ದೇವತೆಗಳು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

अन्योपासनया च विष्णुज्ञानायोगादिति पूर्वाधिकरणाक्षेपेण पूर्वपक्षोत्थानादन-  
न्तरसङ्गतिः ।

ಯಾರದೋ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಯಾರದೋ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ (ವಾಯುವಿನ) ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

## ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪ್ರಕಾಶ

ಪ್ರಕಾಶ: - ॥ ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ॐ ॥ ಅತ್ರ ಟೀಕಾयां “ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ  
ಭಗವತಿ ವಾಯೌ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇಶಾನನಾಮ್ನ:” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಕ್ಷೇಪಗ್ರಂಥೇ ಪ್ರೇರಕತ್ವ-  
ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನೇಶಾನಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರುಕ್ತಾ । ಸಾ ನ ಯುಕ್ತೇವ । ವ್ಯಾಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ ।  
ಕಿಂಚ ಪ್ರೇರಕತ್ವಮಸಂಕ್ಷೇಪಿತಂ ಸಂಕ್ಷೇಪಿತಂ ವಾ । ನೋಭಯಯಾಪಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕೋಟಿದ್ವಯಮಾತ್ರಸಾಧಾರಣ್ಯಂ  
ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ - ಯಥಾಪೀತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ಓಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ.  
‘ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಭಗವತಿ ವಾಯೌ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇಶಾನನಾಮ್ನ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ  
ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ‘ಪ್ರೇರಕತ್ವ’ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ,  
‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ಎಷ್ಟು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು  
ತಪ್ಪು. ವ್ಯಾಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ  
‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಧರ್ಮವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ  
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆಯೋ? ಎರಡು ವಿಧದಿಂದಲೂ  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ  
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯದ್ಯಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಾದುಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರೀತಿ ನ  
ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಮಿತಿ ಭಾವ: ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಶರೂಪತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ಅಕ್ಷರ’  
ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯದೋಷವನ್ನು  
ಪರಿಹರಿಸಿದರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರೇರಕತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಉಭಯ-  
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು  
ವ್ಯಾಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರೀತಿ ॥ “ईश्वरश्च ईशानः शङ्करः” इत्युक्ते  
रूढिरपीत्यर्थः । वायुमात्रप्रसिद्धलिङ्गसाहित्येन रुद्रादित्यागेन द्वयमात्रसाधारण्यमित्याह  
- ईशानत्वेति ॥ अन्यत्र विष्णुवायुभ्याम् ।

ರುದ್ರದೇವರನ್ನು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾದ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಪಿ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಈಶ್ವರಃ ಶರ್ವಃ ಈಶಾನಃ ಶಂಕರಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಕಿಂಚತ್ ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ದ್ವಯಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ಈಶಾನತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ವಾಯುದೇವರು ಇಬ್ಬರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यद्यपि नायं नियमः । यथोक्तमक्षरनये “अन्यसाधारण्येऽपि संशयकोटिसाधारण्यमात्रेण तत्सिद्धेः” इति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಹೀಗೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನ್ನಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಸಾಧಾರಣ್ಯೇಽಪಿ ಸಂಶಯಕೋಟಿಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾತ್ರೇಣ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂದರೆ ಅನ್ಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿ-ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನ್ನಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ, ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಕೋಚವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** तथापि सति सम्भवे त्यागायोगादेवमुक्तम् ।

ಉತ್ತರ - ಹೌದು, ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಯೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಇದನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಬಾರದಿದ್ದಾಗ, ಹಾಗೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेन “ईशानशब्दस्य रुद्रे प्रसिद्धावपि” इत्यादि टीका विवृता ।

“विष्णुरेव जिज्ञास्य इत्युक्तम्” इति भाष्यादि तु फलप्रदर्शनपरमिति भावेन पूर्वानन्तर्ये हेतुमाह - तमिति ॥

ಇದರಿಂದ 'ಈಶಾನಶಬ್ದಸ್ಯ ರುದ್ರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವಪಿ' 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಕೇವಲ ಫಲಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು 'ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ऐश्वर्यार्थमुपासनं कुतो नेत्यत आह - प्राप्तेति ॥ विष्णुज्ञानार्थमेव देवानामन्योपासनमस्त्वित्यत आह - अन्येति ॥

ಐಶ್ವರ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಪ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅನ್ಯೋಪಾಸನಯಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन यदुक्तं कल्पतरौ “प्राक् सति विषये च साधारणी सप्तमी ‘न तद्भासयते’ इति विषयत्वनिषेधस्मृत्या विषये व्यवस्थापिता । तद्वत्परिमाणमपि जैवं पारमेश्वरं वेति विशये अङ्गुष्ठमात्रं निश्चकर्षेति निर्णीतस्मृत्या जैवमिति प्रत्यवस्थानात्सङ्गतिः” इति ।

ಹೀಗೆ ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದಂತಾಯಿತು. ಕಲ್ಪತರು ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪ್ರಾಕ್ ಸತಿ ವಿಷಯೇ ಚ ಸಾಧಾರಣೇ ಸಪ್ತಮೀ 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ' ಇತಿ ವಿಷಯತ್ವನಿಷೇಧಸ್ಮೃತ್ಯಾ ವಿಷಯೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಾ । ತದ್ವತ್ಪರಿಮಾಣಮಪಿ ಜೈವಂ ಪಾರಮೇಶ್ವರಂ ವೇತಿ ವಿಶಯೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ನಿಶ್ಚರ್ಷೇತಿ ನಿರ್ಣೀತಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜೈವಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' ಎಂಬ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು 'ಸತಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಷಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ' ಎಂಬ ವಿಷಯತ್ವ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವ ಸ್ಫೂತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ವಿಷಯ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪರಿಮಾಣವೂ ಸಹ ಜೀವವಿಷಯಕವೋ, ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ನಿಶ್ಚರ್ಷ' ಎಂಬ ನಿರ್ಣೀತಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तत्रिरस्तम् । असङ्गचितेशानत्वरूपब्रह्मधर्मसन्दृष्टत्वेन संशयस्यैवायोगात् ।

ಕಲ್ಪತರುವಿನ ಈ ಸಂಗತಿ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಈಶಾನತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂದಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಶಯವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ, ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂದಷ್ಟವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವು ಜೀವವಿಷಯಕವೋ, ಪರಮಾತ್ಮವಿಷಯಕವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಹೇಳುವ ಸಂಗತಿಯೇ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदपि “अल्पश्रुतेरिति चेत् इत्यत्राल्पपरिमाणत्वं भगवत उक्तम् । अथाल्पपरिमाणविशेषः परमात्मव्यतिरिक्तस्य दृश्यते इति सङ्गतिः” इति श्रुतप्रकाशोक्तं तदप्यनेन निरस्तम् ।

ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ದೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ಇತ್ಯತ್ರಾಲ್ಪಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಭಗವತ ಉಕ್ತಮ್' । ಅಥಾಲ್ಪಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷಃ ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ' ಎಂದು 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು'. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಸಹ ಈಗ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು.

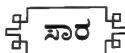
**ಪ್ರಕಾಶ:** - न्यायभेदादिना “अनुकृतेः” इति योगद्वयस्याधिकरणान्तरत्वेऽ-  
वश्यम्भाविनि व्यवहितेन सङ्गत्युक्तेरयुक्तत्वात् ।

ಈಗಾಗಲೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತೆ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಹಾಗೂ 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ದಹರಾಧಿಕರಣದ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಡುರಂಗಿಕೇಶವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

**ಗುರುರಾಜೇಯಮ್ (ಭಾವದೀಪ)**

गुरुराजीयम् - ॐ शब्दादेव प्रमितः ॐ ॥ टीकोक्तमीशानशब्दस्य  
प्रेरकत्वसाम्येन विष्णुवायुसाधारणत्वं तत्रानुपपत्तिप्रदर्शनतत्परिहारपूर्वकमुपपादयति  
- यद्यप्यत्रेत्यादिना ॥



ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ. ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನ್ನಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ವಾಯುದೇವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಅನಂತರವೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಡುವುದು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////////////////////

• • • • •

ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ "ईशानो भूतभव्यस्य" इति काठकोक्त ईशानः किं वायुरुत विष्णुरिति चिन्ता ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಎಂದು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಶಯ.

तदर्थं किं "ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयति" इति प्राणव्यवस्थापकत्वादिलिङ्गानुसारेण "मध्ये वामनम्" इति वामनश्रुतिर्नेया किं वा विपरीतमिति ।

ಈ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಶಯದ ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ, 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

तदर्थं किमनेकानि लिङ्गानि प्रबलानि किं वैकाऽपि श्रुतिः प्रबलेति ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆಯೆಂದೋ? ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

**तदर्थं किं लिङ्गानि निरवकाशानि श्रुतिस्तु सावकाशोत विपरीतमिति ॥**

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಆ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯೇ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು.

**प्रकाशः —**

**विषयसंशयटीकां व्यनक्ति — अत्रेति ॥**

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**प्रकाशः — काठके चतुर्थबल्ल्याम्**

**“अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति ।**

**ईशानो भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वैतत् ।**

**अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः ।**

**ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स उ श्वः । एतद्वैतत्” ।**

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

**‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ।**

**ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ನ ತತೋ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೇ । ಏತದ್ವೈತತ್’**

ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಲಿರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದವನು ಭಗವಂತನು. ಇವನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜೀವರುಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಈ ಭಗವಂತನು ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ! ನಚಿಕೇತನೇ, ನೀನು ಕೇಳಿದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವು ನಾನು ನಿನಗೆ 'ಯದೇವೇಹ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

‘ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋ ಜ್ಯೋತಿರಿವಾಧೂಮಕ: |

ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಸ ವಿವಾದ್ಯ ಸ ಉ ಶ್ವ: | ವಿತದ್ವೈತತ್’

‘ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿರಲಿನ್ನು ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಇರುವ ಧೂಮರಹಿತವಾದ, ಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣನಾದ ಭಗವಂತನೇ ಹಿಂದೆ ಜನಿಸಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು. ಅವನು ಇಂದೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ನಾಳೆಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ’. ಎಲೈ ! ನಚಿಕೇತನೇ ನೀನು ತಿಳಿದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವು ಇದೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಇತ್ಯಾಶ್ರುತವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ “ಋಷಿಂ ಪ್ರಾಣಮುಚಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ | ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ” ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಾಮನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಶ್ವಾಸೋಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ವಿಸರ್ಜನೆಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ವಾಮನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತತ್ರೇಶಾನೋ ವಿಷಯ ಇತ್ಯರ್ಥ: | एतेन “स ईशानोऽत्र विषयः” इति टीकास्यतच्छब्दपरामर्शो दर्शित: ||

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಸ ಈಶಾನೋಽತ್ರ ವಿಷಯಃ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಂಬ ‘ಸಃ’ ಎಂಬ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - प्राणेति || प्राणव्यवस्थापकत्वमध्यमत्वसर्वदेवोपास्यत्व-  
लिङ्गानुसारेणेत्यादिपदार्थ: |

‘ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - यदि लिङ्गानि निरवकाशानि तदा तैर्वाaminश्रुतेर्बाधाद्व्यापुरेवेशान इति पूर्वपक्षे फलम् |

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರವಕಾಶವಾದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ. ಇದೇ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷದ ಫಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदि सावकाशानि तदा श्रुत्यैव लिङ्गानां बाधाद्विष्णुरेवेशान इति सिद्धान्ते फलमिति स्पष्टः फलफलिभाव इति भावः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅನೇಕಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾದರೆ, ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಲಿಂಗಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆವಾಗ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ. ಹೀಗೆ ಫಲಫಲಿಭಾವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्र यद्यपि श्रुतिः प्रबलेति चिन्तानन्तरं किमनेकत्वप्रयुक्तप्राबल्यं बलवदुत श्रुतित्वप्रयुक्तप्राबल्यं बलवदित्येव चिन्ता वाच्या । श्रुतिस्वभावप्राबल्यस्यैवात्र समर्थनात् । नतु निरवकाशत्वादचिन्ता ।

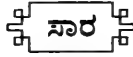
ಪ್ರಶ್ನೆ - ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಶ್ರುತಿ: ಪ್ರಬಲಾ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯ ಅನಂತರ, ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಬಲಿಷ್ಠವೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಬಲಿಷ್ಠವೋ? ಎಂಬ ಚಿಂತೆಯನ್ನೇ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथापि सा पूर्वत्रैकानेकपदप्रयोगादेव सूचितेति सौत्रैवकार-प्रमितशब्दाभ्यां श्रुतित्वनिरवकाशत्वोभयप्रयुक्तप्राबल्यस्य सूचितत्वात्न्याय-विवरणानुसारेणाम्युच्चयत्वेन सावकाशत्वादचिन्ता प्रदर्शिता ।

ಆದರೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ 'ಏಕ' ಮತ್ತು 'ಅನೇಕ' ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರದಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಿತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಶ್ರುತಿತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯಯುಕ್ತಿಗೋಷ್ಠರ ಇಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾದಿಚಿಂತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಗುರಾರಾಜಿಯಮ್ -** विपरीतमिति ॥ वामनश्रुत्यनुसारेण प्राणव्यवस्थापकत्वादि-  
लिङ्गं नेयमिति विपरीतमित्यर्थः ।

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೭)



ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.



'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

पूर्वपक्षस्तु ॥ अयमीशानो वायुरेव । ईशाने “ऊर्ध्वं प्राण उन्नयति” इति प्राणव्यवस्थापकत्वस्य “मध्ये वामनमासीनम्” इति मध्यमत्वस्य “विश्वेदेवा उपासते” इति सर्वदेवोपास्यत्वस्य च श्रवणात् ।

ಅನುವಾದ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವಾತನು 'ಈಶಾನ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೋ ಅವನಲ್ಲಿ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಉನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ವಿಶ್ವದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

तेषां च “एवमेवैष प्राणः योऽयं मध्यमः प्राणः कुविदङ्ग” इति भाष्योक्त-  
श्रुतिभिर्वायुधर्मत्वात् ।

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಈ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ‘ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ-ಲಿಂಗವಿದೆಯೆಂದು, ‘ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು, ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ‘ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು’ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಈ ಎಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

“एवमेव” इत्यत्र च प्राणशब्दो मुख्यप्राणपरः । “आत्मत एष प्राणो जायते” इति पूर्ववाक्ये तस्यैव प्रकृतत्वात् ।

‘ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ‘ಏವಮೇವ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

विष्णुलिङ्गाभावाच्च ।

ಮತ್ತು ‘ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

अत एव “कुविदङ्ग” इति ऋच्यपि वायुशब्दो न विष्णुपरः ।

ಹೀಗೆ ‘ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರಾಣ’ ಶಬ್ದವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ‘ಋಚ್’ ಮಂತ್ರವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವನ್ನಲ್ಲ.

नच ऋचि देवोपास्यत्वमात्रमिह तु सर्वदेवोपास्यत्वमिति भेदः ।

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉಪಾಸ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ‘ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮವೆನ್ನಲು ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ

ऋच्यपि “देवाः” इति बहुत्वस्यासङ्कोचाय कात्स्न्येऽपि पर्यवसानात् । त्रित्वे पर्यवसाने गुणातिशयासिद्धेः ।

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ‘ದೇವಾಃ’ ಎಂಬ ಬಹುವಚನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಕಾತ್ಸರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ಮೂರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗುಣಾತಿಶಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

नहि “नरेन्द्रं चराः सेवन्ते” इत्यादौ त्रित्वे पर्यवसानम् ।

‘ನರೇಂದ್ರಂ ಚರಾಃ ಸೇವಂತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ‘ಚರಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರುಮಂದಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಮೂರುಮಂದಿ ಸೇವಕರಷ್ಟೇ ರಾಜನನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ, ಸಕಲ ಸೇವಕರು ರಾಜನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ‘ದೇವಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಮೂವರು ಎಂಬಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡದೇ, ಸಕಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

“वसन्ताय कपिञ्जलान्” इत्यत्र तु त्रित्वापर्यवसाने सर्वकपिञ्जलालम्बनस्या-  
शक्यानुष्ठानत्वादष्टदोषदुष्टविकल्पापातात् ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ‘ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಲಂಭನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಕಲವನ್ನು ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಗೋವುಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನ ಮಾಡುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ ‘ಕಪಿಂಜಲಾನ್’ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ

ಆಲಂಭನವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಏಕಲ್ಪವು ಅಷ್ಟದೋಷಗಳಿಂದ ದುಷ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಮೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಪಿಂಜಲಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

“ನ ಹಿಸ್ಯಾತ್” ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಸಂಕೋಚಸಮ್ಮವೇ ಸಂಕೋಚಾಯೋಗಾತ್ ತ್ರಿವೇ ಪರ್ಯವಸಾನಮ್ |

ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ, ‘ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ‘ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್’ ಸರ್ವಾಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ನೀವು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ‘ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯ ನಿಷೇಧವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ‘ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡದೇ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸಾ ನಿಷೇಧವೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ‘ಕಪಿಂಜಲಾನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಗೋವುಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ದೇವಾಃ’ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥೈಸಲು ಯಾವುದೇ ಇಂತಹ ಕಾರಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೇ ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ವೇದಮಂತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

उत्तरोत्तरचिन्ताफलत्वं पूर्वपूर्वचिन्तायाः प्रदर्शयन् लिङ्गानेकत्वव्यक्तिपूर्वं तन्निरवकाशत्वकथनेन पूर्वपक्षयन् “स ईशानो वायुरेव” इत्यादिटीकां विवृणोति - पूर्वपक्षस्त्वित्यादिना ॥

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದ ಸಂಶಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳೇ ಫಲರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಅವು ನಿರವಕಾಶತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ‘ಸ ಈಶಾನೋ ವಾಯುರೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.



**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ್ರ ತ್ರಯಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರಾಪಕಾಃ । एकस्तावल्लिङ्गानामनेकत्वाद्दामन-  
श्रुतेरेकत्वादानेकैरेकस्य बाध इत्यनेकत्वरूपस्सौत्रावधारणसूचितः । अयं च  
स्पष्टत्वाद्भाष्यटीकयोर्न प्रपञ्चितः ।

ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ  
ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತ-  
ವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅನೇಕತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬ  
ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ  
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - द्वितीयस्तु सौत्रप्रमितपदसूचितो निरवकाशत्वादिरूपः । सत्वस्पष्ट  
इति "यथासम्राट्" इत्यादौ टीकायां प्रपञ्चितः । तं व्यनक्ति - तेषामित्यादिना ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದದಿಂದ ನಿರವಕಾಶತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.  
ಇದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ 'ಯಥಾಸಮ್ರಾಟ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ  
'ತೇಷಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तृतीयस्तु द्वितीयसूत्रसूचितोऽङ्गुष्ठमात्रत्वरूपोऽग्रे स्पष्ट इति ध्येयम् ।

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಮೂರನೆಯದಾಗಿದೆ.  
ಇದನ್ನು ಆ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "यथा सम्राडेवाधिकृतान् विनियुङ्क्त एतान्ग्रामानधितिष्ठस्वैतान्ग्रामान्  
धितिष्ठस्वेत्येवमेवैष प्राण इतरान् प्राणान् पृथक् पृथगेव सन्निधत्ते" इति षट्प्रश्ने  
प्राणव्यवस्थापकत्वस्य

'ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ  
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ - 'ಯಥಾ ಸಾಮ್ರಾಡೇವಾಧಿಕೃತಾನ್ ವಿನಿಯುಂಕ್ತ ವತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವೈತಾನ್'  
ಗ್ರಾಮಾನಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವೇತ್ಯೇವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ'.  
'ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ತನ್ನ ವಿಶಾಲವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಆಡಳಿತದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ  
ಹಂಚಿ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನೀನು ಆಳಬೇಕು, ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನೀನು ಆಳಬೇಕು ಎಂದು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವಂತೆ  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಕೂಡ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ದೇಹದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕ  
ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ'. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಲಿಂಗವು  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ‘ಯುಜ್’ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಂಗ’ = ಎಲೈ ಪ್ರಿಯನೇ, ಯೇ = ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು, ನಮಸಾ = ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೇವೆಗಳಿಂದ, ವೃಧಾಸಃ = ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರು, ಅನವದ್ಯಾಸಃ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರು, ಪುರಾ = ಮೊದಲೇ, ಆಸನ = ಆಗಿದ್ದರೋ, ತೇ = ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳು, ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹ = ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ, ಕುವಿತ್ = ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಮನವೇ = ಜ್ಞಾನಿಯಾದ, ಬಾಧಿತಾಯ = ಸಂಸಾರ ಬಾಧಿತರಿಂದ ಶರಣಾಗತರಾದ, ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ವಾಯವೇ = ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಉಷಸಂ = ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ಆವಾಸಯನ್ = ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಈ ಅರ್ಥವು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಣಾಂ ವಾಯುಪರತ್ವಂ ಡೀಕಾಪಾಮಸ್ಪೃಷ್ಠಮಿತಿ ಸ್ವಯಂ ಸಾಧಯತಿ -  
 ಏವಮೇವೇತ್ಯಾದಿನಾ ||

'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಾಗಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಗಳು ವಾಯುಪರ-  
 ವಾಗಿರುವುದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
 'ಏವಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು "ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ:" ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನೋಪಕ್ರಮವಾಧೇನ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೋ ವಿಷ್ಣುಪರಃ  
 ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ವಿಷ್ಣಿವತಿ ||

'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದ ಸೂತ್ರನ್ಯಾಯದಂತೆ, ಉಪಕ್ರಮಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ  
 ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಭಾವಾಚ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ  
 ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ ಏವ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಭಾವಾದೇವ |

'ಅತ ಏವ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ  
 ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ 'ಪ್ರಾಣ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲದ  
 ಕಾರಣ, ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಕಪಿಜಲಾಧಿಕರಣೇ ತ್ರಿತ್ವೇ ಪರ್ಯವಸಾನಮುಕ್ತಮಿತ್ಯತ ಆಹ -  
 ವಸಂತಾಯೇತಿ ||

'ದೇವಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನವು ತ್ರಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ  
 ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಕಪಿಂಜಲಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನವನ್ನು  
 ತ್ರಿತ್ವದಲ್ಲೇ ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಸಂತಾಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ  
 ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಏಕಾದಶಾಧ್ಯಾಯೇ "ಬಹುವಚನೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಸೇರ್ವಿಕಲ್ಪಸ್ಸ್ಯಾತ್"  
 ಇತ್ಯಾಧ್ಯಪಾದೀಯಾಽಧಿಕರಣೇ "ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಜಲಾನಾಲಭತೇ" ಇತ್ಯತ್ರ ಕಿಂ  
 ತ್ರಯಾಣಾಮೇವಾಲಮ್ಬ ತತ ತ್ರಿಪ್ರಭೃತಿನಾಮಿತಿ ಸಂಶಯೇ ಬಹುವಚನಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ  
 ಸರ್ವಸಂಖ್ಯಾನಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚಾಸ್ತೀಯಾಚ್ಚ ಪ್ರಯಾಸಗೌರವಾತ್ ಫಲಭೂಯಸ್ತ್ವಮಿತಿ ಯಾವದುತ್ತಾಹಂ

ವಿಕಲ್ಪೇನ ನಾನಾಸಂಖ್ಯೋಪಾದಾನಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ತ್ರೀನನಾಲಭ್ಯ  
ಚತುರ್ಥಾಲಮ್ಬಾಸಮ್ಮಭಾದವಶ್ಯಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಾಲಮ್ಬೇ ತಾವತೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಸಿದ್ಧೇರ್ನಾಧಿಕಾಲಮ್ಬಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ  
ಕಾರಯತೀತಿ ನಿವೃತ್ತವ್ಯಾಪಾರೇ ವಿಧೌ “ನ ಹಿಸ್ಯಾತ್” ಇತಿ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ದೋಷದೃಢ-  
ವಿಕಲ್ಪಾಪಾತಾच्च ತ್ರಯಾಣಾಮೇವಾಲಮ್ಬ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

‘ಬಹುವಚನೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್’ (೧೧-೧-೮)

‘ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನುಲಭತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಕಪಿಂಜಲಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ  
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ,  
ಅಥವಾ ಮೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಎಂದು  
ಸಂಶಯ.

(೧) ಭಾಟಸಂಕ್ಷೇಪಃ —

ಅಥ ಷष्ठಂ ಕಪಿಜಲಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೩೬-೪೫)

ಬಹುವಚನೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೬ ||

(ದೃಢಃ ಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ಚೇತ್ || ೩೭ || ಭಕ್ತೀತಿ ಚೇತ್ || ೪೦ || ತಥೇತರಸ್ಮಿನ್ || ೪೧ || ಪ್ರಥಮಂ ವಾ  
ನಿಯಮೇನ ಕಾರಣಾದತೀಕ್ರಮಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೪೨ || ಶ್ರುತರ್ಥಾವಿಶೇಷಾತ್ || ೪೩ || ತಥಾ ಚಾನ್ಯಾರ್ಥದರ್ಶನಮ್  
|| ೪೪ || ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಚ ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರದಾಸತಃ || ೪೫ ||)

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾನಾತ್ಸಂಕ್ಷೇಪಃ । “ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಜಲಾನುಲಭತೇ” ಇತ್ಯಾದಿಷು ಕಿಂ  
ತ್ರಯಾಣಾಮಾಲಮ್ಬಃ, ಉತ ತ್ರಿಪ್ರಭೃತೀನಾಮಿತಿ ಸಂದೇಹಃ, ಬಹುವಚನಂ ದ್ವಿತ್ವಾಧಿಕಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ  
ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ತ್ರಿತ್ವಪ್ರಭೃತಿಷು ಪ್ರವರ್ತತೇ । ತಥಾ ಚಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರೀಯತ್ವೇನ ತೇನ ಫಲಾಭಾವೇಽಪಿಹ  
ತ್ರಿಪ್ರಭೃತಿಸರ್ವಸಂಖ್ಯಾಚಾನಾಂ ಬಹುವಚನರೂಪಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚಾಸ್ತ್ರೀಯಾಸಗೌರವೇಣ ಫಲಭೂಮಾಸ್ತೀತ್ಯಸ್ಯ  
ಷಡ್ವೇದಾ, ದ್ವಾದಶ ದೇಯತ್ಯಾದೌ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಅತಃ ಯಾವದ್ವಿತ್ಯಾಹಂ ತ್ರಿಪ್ರಭೃತಿ ನಾನಾಸಂಖ್ಯೋಪಾದಾನಮ್ ।  
ತದಾಹ ಸೂತ್ರೇ, ಬಹುವಚನೇನ ಸರ್ವಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು, ಬಹುವಚನಂ ಹಿ ದ್ವಿ  
ವಾಧಿಕ್ಯರೂಪಬಹುತ್ವಪ್ರಕಾರಕಜ್ಞಾನಜನಕತಯಾ ಬಹುಮಾತ್ರ ಏವ ಶಕ್ತಮ್ । ಬಹುತ್ವಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ  
ತ್ರಿತ್ವಾದೌ ವರ್ತತೇ । ತ್ರಿತ್ವಾಧನಂತಪ್ರತೀತೀತ್ವಾತ್ । ಅತಃ ತ್ರಿತ್ವಾದಿನಾಂ ಷಡ್ವೇದೇತ್ಯತ್ರೇವ ನ ಭೇದೇನ  
ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತಾಸ್ತಿ । ನ ಚಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಸಗೌರವೇಣಾದೃಢಂ ಫಲಮಸ್ತಿ । ಅತಃ ತ್ರೀನನಾಲಭ್ಯ  
ಚತುರ್ಥಾಲಮ್ಬಾಸಮ್ಮಭಾದವಶ್ಯಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಾಲಮ್ಬೇ ತಾವತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಸಿದ್ಧೇರ್ನಾಧಿಕಾಲಮ್ಬೇ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ।  
ನಿವೃತ್ತೇ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧೌ “ನ ಹಿಸ್ಯಾತ್” ಇತಿ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಇತಿ ನಾಧಿಕಾಲಮ್ಬ ಇತಿ ।  
ಫಲಂ ತು ತ್ರಯಾಣಾಮೇವಾನುಷ್ಠಾನಮ್ ।

ಇತಿ ಷष्ठಂ ಕಪಿಜಲಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಾಣಿ ೩೬-೪೫)

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೨)

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಮೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನೇ ಈ ವಾಕ್ಯವು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ 'ಸಾಕಲ್ಯ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಸಗೌರವವಿದ್ದರೂ ಅದು ಫಲಭೂಯಸ್ವ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಉತ್ಸಾಹವಿರುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟು ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೊರತು, ಕೇವಲ ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನವು ಬಹುತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಬಹುತ್ವವಷ್ಟೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಾಯಿತು. ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಲಂಭನ ಮಾಡದೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವನ್ನು ಆಲಂಭನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವಂತೂ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಈ ಮೂರರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವು ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗಿರುವಾಗ ಅಧಿಕವಾದ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಧಿಕವಾದ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಹುವಚನವು ಮೂರರಲ್ಲಿಯೇ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ವಾಪ್ಯಾರವಾದಾಗ 'ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬ ನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಳಿದ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದು ಅಥವಾ ಆರು ಹೀಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪರೂಪದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ವಿಕಲ್ಪವು ಅಷ್ಟದೋಷಗಳಿಂದ ದುಷ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - बहुवचनार्थो मुख्य उपादीयते अथ यथोत्साहं कदाचित्किञ्चित् सङ्कुचितः । आद्ये दोषमाह - सर्वेति ॥ द्वितीये दोषमाह - अष्टदोषेति ॥

'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ? ಅಥವಾ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕೆಲವು ಗೋವುಗಳೆಂಬ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಅಷ್ಟದೋಷ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - एकस्योपादाने तस्याप्रामाण्यत्यागः प्रामाण्यस्वीकारोऽन्यस्य प्रामाण्यत्यागोऽप्रामाण्यस्वीकार इति चत्वारो दोषाः । अन्यस्योपादानदशायां तस्य पूर्वकृत्प्रामाण्यत्यागस्त्यक्ताप्रामाण्यस्वीकारस्तत्प्रतियोगिनोऽन्यस्य तु प्राक् कृतप्रामाण्यत्यागस्त्यक्ताप्रामाण्यस्वीकारश्चेति चत्वारो दोषा इति मिलित्वा अष्टौ दोषा ध्येयाः

ಅಷ್ಟದೋಷಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ೧. ಏಕಸ್ಯ ಉಪಾದಾನೇ ತಸ್ಯ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯತ್ಯಾಗಃ, ೨. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರಃ, ೩. ಅನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣ್ಯತ್ಯಾಗಃ, ೪. ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯಸ್ವೀಕಾರಃ, ೫. ಅನ್ಯಸ್ಯ ಉಪಾದಾನದಶಾಯಾಂ ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯತ್ಯಾಗಃ, ೬. ತ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣ್ಯಸ್ವೀಕಾರಃ, ೭. ತತ್ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಃ ಅನ್ಯಸ್ಯ ತು ಪ್ರಾಕ್ ಕ್ಷಪ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯತ್ಯಾಗಃ ೮. ತ್ಯಕ್ತಪ್ರಮಾಣ್ಯಸ್ವೀಕಾರಃ. ಹೀಗೆ ಏಕಲ್ಪ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** असङ्कोचेति ॥ त्रित्वव्यतिरिक्ते प्रवृत्तिसम्भवे सर्वकपिञ्जल-  
व्यतिरिक्तत्वरूपसङ्कोच इत्यर्थः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಸಂಕೋಚಸಂಭವೇ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆರ್ಥ - ‘ನ ಹಿಂಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತ್ರಿತ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಸೆಯು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವೆನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

**गुरुराजीयम् -** प्राणव्यवस्थापकत्वेन कुत ईशानस्य वायुतेति शङ्कानिरासाय  
टीकायां यथा सम्राडित्यादिना प्राणव्यवस्थापकत्वस्य वायुधर्मत्वादित्युक्तम् ।  
तदयुक्तम् । तत्रापि प्राणशब्दस्य ‘अत एव प्राणः’ इत्यधिकरणन्यायेन विष्णुपरत्वे  
तद्वलेन वायोरीशानत्वालाभादित्यतस्तां टीकामुपपादयति - एवमेवेत्यत्रेति ॥  
किञ्च विष्णुलिङ्गे सति तच्छब्दानां विष्णुपरत्वमिति हि प्राणाधिकरणन्यायः । न  
चात्र विष्णुलिङ्गमस्तीति न प्राणाधिकरणन्यायविषयतेत्याह - विष्णुलिङ्गाभावाच्चेति  
- अत एवेति ॥ ऋचि विष्णुलिङ्गाभावेन प्राणाधिकन्यायविषयत्वाभावादेवेत्यर्थः ।  
कुविदङ्गेत्यस्य सर्वदेवोपास्यत्वमुपपादयितुं तावच्छङ्कते - नच ऋचीति ॥  
कपिञ्जलाधिकरणन्यायविरोधं परिहरति - वसन्ताय कपिञ्जलानिति ॥ ननु नैकदा  
सर्वकपिञ्जलालम्भ उच्यते । किन्तु कदाचित्कस्यचित् । अत उक्तं विकल्पापातादिति ।  
अस्तु विकल्पोऽपीत्यत उक्तम् - अष्टदोषेति । ‘आग्नेयोऽष्टकपालः’ इत्यादिवाक्य-  
निर्दिष्टपुरोडाशक्षेपादेव ब्रीहियवश्यामाकादिषु प्राप्तेषु द्रव्यान्तरप्रसक्तिनिमित्तनियम-  
निरासाय ब्रीह्यादिशब्दैर्नियम आश्रीयते ब्रीहिभिरेव यवैरेवेति । तथा च  
ब्रीहिपुरोडाशप्रयोगे यवशास्त्रे प्रतीतप्रामाण्यत्यागः । निर्दोषवेदे दोषजन्यसंशय-  
विपर्ययरूपाप्रामाण्यायोगात् । प्रामाण्यापलम्भे सत्यपि प्रामाण्यानुपलम्भरूपानुप-  
लब्धिगम्यप्रामाण्याभावरूपाप्रामाण्यस्वीकारः । यवपुरोडाशप्रयोगेषु पूर्वकल्पिता-  
वामनाधिकरण (१-२-२)

प्रामाण्यस्य पूर्वत्यक्तप्रामाण्यस्य च यवशास्त्रस्याप्रामाण्यस्वीकारौ विना तदर्थानुष्ठाना-  
योगाद्यवशास्त्रे त्यक्तप्रामाण्यस्वीकारोऽङ्गीकृतप्रामाण्यपरित्याग इति च दोषद्वयम् ।  
एवञ्च यवशास्त्रे दोषचतुष्टयम् । एवं यवपुरोडाशप्रयोगे ब्रीहिशस्त्रे दोषद्वयं  
पुनर्ब्रीह्युपादाने दोषद्वयमिति ब्रीहियवशास्त्रेऽपि दोषचतुष्टयमित्यष्टदोषदुष्टो विकल्पः ।  
एवं ग्रहणाग्रहणवाक्ययोरपि योजनीयम् । तदुक्तं वार्तिके -

प्रमाणस्याप्रमाणत्वकल्पनाच्च द्विदोषभाक् ।  
प्रमाणत्वं प्रतीतं यदुज्ज्वलं तदपहृतम् ॥  
एकस्तावदयं दोषः प्रमाणार्थविपर्ययात् ।  
तथा तदप्रमाणत्वं यदभावप्रमाणकम् ॥  
भावेऽपि सत्यभावेन विनैव परिकल्पितम् ।  
सोऽपि स्यादपरो दोषः प्रमाणार्थविपर्ययात् ॥  
अङ्गीकृत्यापि तौ दोषौ पूर्वं केनापि हेतुना ।  
प्रयोगान्तरकाले च पुनर्दोषद्वयं भवेत् ॥  
यदभावे प्रमाणत्वं पूर्वमेतस्य कल्पितम् ।  
सम्प्रत्यपह्वानस्य दोष एको हि जायते ॥  
प्रत्यक्षं दृढरूपं च यत्पुरस्तान्निराकृतम् ।  
उपजायेत दोषोऽन्यस्तदुज्जीवयतः पुनः ॥  
एवमेकत्र चत्वारो दोषा वाक्ये प्रदर्शिताः ।  
तत एव प्रसज्येरन् द्वितीयेऽपि प्रकल्पिते ॥  
एवमेषोऽष्टदोषोऽपि यद् ब्रीहियववाक्ययोः ।  
विकल्प आश्रितस्तत्र गतिरन्या न विद्यते ॥ इति ।

अस्यार्थः -

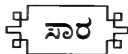
द्विदोषभागित्युक्तदोषद्वयमुपपादयति । प्रमाणत्वमिति । प्रमाणत्वापह्नवस्य  
दोषत्वमुपपादयति । प्रतीतमिति । प्रतीतप्रमाणत्वापह्नवः प्रतीतिविरोधादेव दोष  
इत्यर्थः । प्रतीताप्रामाण्यकल्पनं द्वितीयो दोष इत्याह । तथेति । तस्य प्रमाणस्य  
सतोऽप्रमाणत्वकल्पनमित्यर्थः । अभावेति । प्रामाण्यानुपलम्भरूपाभाव-  
प्रमाणकमित्यर्थः । सन्देहविपर्यययोर्दोषजन्यत्वान्निर्दोषवेदे च दोषाभावात्प्रामाण्या-

ಭಾವರೂಪಮೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತस्ಮಿಂಶ್ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಪಲಮ್ಬಾಭಾವಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ವಾಚ್ಯಮ್ ।  
ಸ ಚ ನ ಸಮ್ಮವತಿ । ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಪಲಮ್ಬಸ್ಯ ಭಾವೇ ಸತ್ತ್ವೇ ಸತ್ಯಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರಮಾಣೇತಿ ।  
ಪ್ರಮಾಣಸ್ಯೋಪಲಮ್ಬಾಭಾವಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಮೇಯಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ವಿರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಅಭಾವೇತಿ । ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಪಲಮ್ಬಾಭಾವಪ್ರಮಾಣಕತ್ವಮ್ । ಏತಸ್ಯಾಪ್ರಮಾಣತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಇದಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವೀಕೃತಂ ಪೂರ್ವಂ ತಸ್ಯ ತ್ಯಾಗಸ್ತುತೀಯೋ ದೋಷಃ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ । ಯತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ  
ಪೂರ್ವಂ ನಿರಾಕೃತಂ ತಸ್ಯೋಜ್ಜೀವನಂ ಸ್ವೀಕಾರಶ್ಚತುರ್ಥೋ ದೋಷಃ । ಸದ್ವಹಶ್ಚ -

ಬ್ರಿಹೀರೇತೇ ಯವಸ್ಯೋಕ್ತೇರ್ಮಾ ತ್ವಸ್ಯ ತ್ಯಾಗಕಲ್ಪನೇ ।

ಯೇ ನೈವಂ ಚೇತಿ ದೋಷಾ ಬ್ರಿಹೀಶ್ಚೈವಂ ದ್ವಯೇಽಘೃತಾ ॥ ಇತಿ ।

ಬ್ರಿಹಿಮಯೇ ಪುರೋಡಾಶೋ ಕೃತೇ ಯವಸ್ಯೋಕ್ತೇರ್ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ ದ್ವೌ ದೋಷೌ । ಯವಮಯೇ ಪುರೋಡಾಶೋ  
ಕೃತೇಽಪಿ ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ ದ್ವೌ ದೋಷೌ । एवं ಯವಾಕ್ಯೇ ಚತ್ವಾರೋ ದೋಷಾಃ । एवं ಮಿಲಿತವೋಕ್ತೇರ್ಧ್ವಯೇ  
ತೇ ದೋಷಾ ಅಘೃತೌ ।



ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ । ಮಧ್ಯೇ  
ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ತಾನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣನನ್ನು  
ಮೇಲ್ನೋಟಮಾಡಿ, ಅಪಾನನನ್ನು ಕೆಳಮುಖಮಾಡಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ವಾಮನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ  
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’  
ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಒಡೆಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ  
ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಈಶಾನನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಾದಿ  
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ ‘ಈಶಾನ’ ಎನಿಸುತ್ತಾರೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ೨. ಮಧ್ಯಮತ್ವ,  
೩. ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ. ಈ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಷಟ್  
ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಯೋಽಯಂ  
ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು  
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ‘ಯಜ್ಞ’ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಈಶಾನನಲ್ಲಿ  
ಸ್ಥಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ.





ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

एतेन विश्वदेवशब्दो गणविशेषपर इति निरस्तम् । गुणातिशयासिद्धेः ।

ಅನುವಾದ - 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವದೇವ ಶಬ್ದವು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಗಣವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂತಹ ವಿಶ್ವೇದೇವ ಗಣದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಷ್ಟೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು 'ಕುವಿದಂಗೆ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ವಿಚಾರದಿಂದಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ವಿಶ್ವೇದೇವಗಣದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾವ ಗುಣಾತಿಶಯವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

भूतभयेशानत्वानानुगुण्याच्च ।

ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನು 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಕಲದೇವತೆಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಅನನುಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ 'ವಿಶ್ವದೇವ' ಪದಕ್ಕೆ ಗಣವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು.

“योऽयं मध्यमः प्राणः” इति श्रुत्यन्तरोक्तं मध्यमत्वं तु न परस्मिन् शक्यशङ्कम् ।

'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಬಾರದು.

“अयं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणः तस्य प्राणः स्थूणा” इत्युत्तरवाक्ये तस्य शिशुत्वब्रह्माश्रितत्वायुक्तेः ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ಥೂಣಾ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮಧ್ಯಮನಿಗೆ ಶಿಶುತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವನ್ನಷ್ಟೇ ಶಿಶುವೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಶಿಶುತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ

ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತತ್ವವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ.

ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಚೋ ಭವೇತ್ ।

ಅತೌ ಮಧ್ಯಮತಾಮಾಹುಃ ತಸ್ಯ ವೇದೇಷು ವೇದಿನಃ ॥ ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ।

ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಚೋ ಭವೇತ್ ।

ಅತೌ ಮಧ್ಯಮತಾಮಾಹುಃ ತಸ್ಯ ವೇದೇಷು ವೇದಿನಃ ॥

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅವಾಂತರ ನಿಯಾಮಕರಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ವಾಚಕಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವರನ್ನು ಮಧ್ಯಮರೆಂದು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಮಧ್ಯಮರಾಗಿದ್ದಾರನ್ನೆಲ್ಲ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಿಹಾಪಿ "ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್" ಇತಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪಕಾಘಾತ-  
ವಿರೋಧಿಮಧ್ಯಸ್ಥತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಅವಾಂತರ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಮಧ್ಯಮರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿವೆ. ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೆಂಬ ಕಾಷ್ಠಾತ್ಮಕ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಮಧ್ಯಸ್ಥತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲೇ ಇದೆಯೆಂದು 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

"ತದಂತರೇಣ ಸರ್ವಾ ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾಃ" ಇತಿವತ್ । ನತು ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವಮ್ ।

'ತದಂತರೇಣ ಸರ್ವಾ ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಅಗ್ನಿಯು ಅಧಮದೇವತೆಯು. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಧ್ಯಮರೆನಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೇ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ-ನಿಯಾಮಕರಾದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮರೆನಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಮಧ್ಯಸ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

यद्यपि विष्णोरपि “अन्तर्यामि” इत्यत्र सर्वनियामकता “दहरः” इत्यत्र सर्वजिज्ञास्यत्वरूपसर्वोपास्यता चोक्ता । नच तत्रोक्तजिज्ञास्यत्वमिह पूर्वपक्ष आक्षिप्यत इति शङ्क्यम् । उपास्यत्वस्य बाध्यैकनिष्ठत्वस्याद्याप्यसिद्ध्याऽन्योन्याश्रयात् ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಅಂತರ್ಯಾಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಭೂತಭವ್ಯದೇವತೆಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲದೇವತಾನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲೇ ಇದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ ಇದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಮಾತ್ರ, ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಕಲ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಹಾಗಾಗಿ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

तथापि वायोर्यत् श्रुत्यन्तरसिद्धं प्राणनियामकत्वं देवोपास्यत्वं च तदेवेह भाति । नतु ब्रह्मधर्मभूतं सर्वनियामकत्वं सर्वोपास्यत्वं च ।

ಉತ್ತರ - ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲಿ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ವಾಯುದೇವರ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ, ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ, ಈ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ.

नहि “आग्नेयं चतुर्धा करोति” इत्यादावाग्नेयादिशब्दैरैन्द्राग्नादिधीः ।

‘ಆಗ್ನೇಯಂ ಚತುರ್ಧಾಕರೋತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿದೇವತಾಕ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೇವಲ ಆಗ್ನಿದೇವತಾಕತ್ವದ (ಏಕದೇವತಾಕ) ಪ್ರತೀತಿ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಹೊರತು ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಎಂದರೆ ದ್ವಿದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತೀತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಣನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತನು ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ.

नच ब्रह्मणः सर्वोपास्यत्वाङ्गीकारे तदाक्षेपायोगः । मुमुक्षुभिर्ब्रह्मैव जिज्ञास्यमित्यवधारणस्यैवाक्षेपात् ।

ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆವಾಗ ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ.

अत एव टीकायां “किं विष्णुजिज्ञासानियमेन” इत्युक्तम् । तदेतदभिप्रेत्योक्तं न्यायविवरणे “ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयतीत्यादिलिङ्गानां प्राणादन्यत्रावकाशराहित्यम्” इति ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿಯಮೇನ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ನಿಯಮ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಧಾರಣದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ “ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾದನ್ಯತ್ರ ಅವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮ್” ಎಂದರೆ ‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

वामनशब्दस्तु वायावेव युक्तः । नतु ब्रह्मणि । तत्रात्यमात्रपरिमाणत्वादिरूप वामनत्वायोगात् ।

‘ವಾಮನ’ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ‘ವಾಮನ’ ಶಬ್ದ ಹೇಳುವ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ‘ವಾಮನ’ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗದು.

“ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್” ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಣುತ್ವಾಽಯುಕ್ತಾವಪಿ  
 “ಅಕ್ಷುಢ್ಮಾತ್ರಃ” ಇತಿಶಾನೇ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯಾಧಿಕಪರಿमाणರಾಹಿತೃತ್ಯಸ್ಯಾ-  
 ಯೋಗಾಚೇತಿ ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಕೂಡ  
 ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
 ಮಾತ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಅಧಿಕಪರಿಮಾಣರಾಹಿತವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ  
 ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ವಾಮನ’ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ  
 ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

एतेनेत्युक्तं विशदयति - गुणेति ॥ गणपरत्वं नेत्यत्र युक्त्यन्तरमाह -  
 भूतेति ॥

ವಿವರಣೆ - ‘ವಿತೇನ’ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ‘ಗುಣಾತಿಶಯ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.  
 ‘ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಿಶ್ವದೇವ ಗಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು  
 ‘ಭೂತಭವ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** क्रममुल्लङ्घ्य प्रसङ्गादागतमृचो वायुपरत्वं लिङ्गैक्यं च समर्थं “योऽयं  
 मध्यमः प्राणः” इत्येतदपि वायुपरमिति साधयति - योयमिति ॥

ಹಿಂದೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು  
 ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಅದೇ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ,  
 ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಾಯುಪರವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು  
 ಸಮರ್ಥಿಸುವಾಗ, ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಅನಂತರ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು  
 ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.  
 ಮತ್ತು ‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಋಷಿ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಈ ಮಂತ್ರವು ವಾಯುಪರವೇ  
 ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೇ  
 ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ‘ಯೋಽಯಂ  
 ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ವಾಯುಪರವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
 ‘ಯೋಽಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ವಾಜಸನೇಯ ತೃತೀಯೋಧ್ಯಾಯೇ “ಅಥಾತೋ ವ್ರತಮೀಮಾಂಸಾ” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯಾಧೀತೇ ಪञ್ಚಮೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽಭಿಹಿತಸ್ಯೈವ “ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪ್ರೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ್ವಿತೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ “ಯೋ ಹ ವೈ ಶಿಶುಂ ಸಾಧಾನಂ ಸಪ್ರತ್ಯಾಧಾನಂ ಸಸ್ಥೂಗಂ ಸದಾಮಂ ವೇದ ಸಸ ಹ ದ್ವಿಷತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನವರುಣದ್ವಿ । ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಸ್ತಸ್ಯೇದಮೇವಾಧಾನಮಿದಂ ಪ್ರತ್ಯಾಧಾನಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ಥೂಗಾಽನ್ಯಂ ದಾಮಾ” ಇತ್ಯತ್ರ ಶಿಶುತ್ವಪ್ರಾಣ-ಶಬ್ದಿತವಿಷ್ಣವಾಶ್ರಯತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ:

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ‘ಅಥಾತೋ ವ್ರತಮೀಮಾಂಸಾ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ಪಂಚಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನಿಗೇನೇ ‘ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪ್ರೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ‘ಯೋ ಹ ವೈ ಶಿಶುಂ ಸಾಧಾನಂ ಸಪ್ರತ್ಯಾಧಾನಂ ಸಸ್ಥೂಗಂ ಸದಾಮಂ ವೇದ ಸಪ್ರ ಹ ದ್ವಿಷತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನವರುಣದ್ವಿ । ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಸ್ತಸ್ಯೇದಮೇವಾಧಾನಮಿದಂ ಪ್ರತ್ಯಾಧಾನಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ಥೂಗಾಽನ್ಯಂ ದಾಮಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಿಶುತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಿತ ವಿಷ್ಣುಶ್ರಯತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚೇತಿ ॥ “ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ: ॥

‘ಅಪಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ’ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಎಂದು ‘ಸ್ಮೃತೇಃ’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತದಂತರೇಣೇತಿ ॥ ಬಹುಚಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ “ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಮವಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಮಸ್ತದಂತರೇಣ ಸರ್ವಾ ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ಯಥಾಽನ್ಯದೇವತಾನಾಮಗ್ರಾವಿಷ್ಣುಮಧ್ಯತ್ವಂ ತಥೇಹಾಪೀತ್ಯರ್ಥಃ: ।

ಬಹ್ವಚಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಮವಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಮಸ್ತದಂತರೇಣ ಸರ್ವಾ ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತಾರತಮ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ‘ಮಧ್ಯಮ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು ನೈತಾನಿ ನಿರವಕಾಶಾನಿ । ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ - ಯಥಪೀತಿ ॥ ಅನ್ಯೋನ್ಯೇತಿ ॥ ವಾಯ್ವೇನಿಷ್ಟತ್ವೇ ಸಿದ್ಧಿ ಪ್ರಾಕ್ತನಮಪಿ ತಸ್ಯೈವೇತಿ

ಸಿದ್ಧಿತಿ | ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ನ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಿಂತು ವಾಯೋವೇತಿ ಸಿದ್ಧೌ ತಸ್ಯ ವಾಯ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವ-  
ಸಿದ್ಧಿರೀತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದೇವೇಹೇತಿ || ವಿಶ್ವಶಬ್ದಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಂತರಾನುರೋಧೇನ ಯೋಗ್ಯಸರ್ವಪರತ್ವಾದಿತಿ  
ಭಾವಃ |

ಇವೆಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯಲ್ಲವೇ?  
ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ, ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಅನೋನ್ಯಾಶ್ರಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೇವಲ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ  
ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ  
ಮಾಡಬಹುದು. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ  
ವಾಯ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಹೀಗೆ ಅನೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

'ವಿಶ್ವದೇವಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ವಿಶ್ವ' ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಕಲರು  
ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವು  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿಧೀರೀತ್ಯೇತದ್ವಿಶ್ವಾಂತೇನೋಪಪಾದಯತಿ - ನತ್ವಾಗ್ರೇಯಮಿತಿ ||

ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವವಷ್ಟೇ  
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ, ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು.  
ಇದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹ್ಯಾಗ್ರೇಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ತೃತೀಯಸ್ಯಾಘಪಾದೇ "ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಸ್ಸಾಧಾರಣಃ ಪ್ರತೀತಮಿಥಸ್ತೇಷಾಮ-  
ಸಂಬಂಧಾತ್" ಇತ್ಯಂತಿಮಾಧಿಕರಣೇ ದಾರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕೇಷ್ವಾಗ್ರೇಯಾಗ್ರೀಷೋಮೀಯೈಂದ್ರಾಗ್ರಪುರೋಡಾಶೇಶು  
"ಆಗ್ರೇಯಂ ಚತುರ್ಥಾ ಕರೋತಿ" ಇತ್ಯುದಾಹೃತ್ಯ ಕಿಮಾಗ್ರೇಯಸ್ಯೈವ ಚತುರ್ಥಾಕರಣಮುತ ಸರ್ವೇಷಾಮಿತಿ  
ವಿಶೇಷೇ

'ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ ಸಾಧಾರಣಃ ಪ್ರತೀತಮಿಥಸ್ತೇಷಾಮಸಂಬಂಧಾತ್' (೩-೧-೨೬)

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ -

ಅಥ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಶಂ ಚತುರ್ಥಾಕರಣಾದಿನಾಮಾಗ್ರೇಯಮಾತ್ರಾಜ್ಞತಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರ ೨೬-೨೭)

ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ ಸಾಧಾರಣಃ ಪ್ರತೀತಮಿಥಸ್ತೇಷಾಮಸಂಬಂಧಾತ್ || ೨೬ ||

(ವ್ಯವಸ್ಥಾ ವಾಽರ್ಥಸಂಯೋಗಾಽಽಗ್ರೇಯಸ್ಯಾರ್ಥೇನ ಸಂಬಂಧಾಽಽಗ್ರೇಯಸ್ಯಾರ್ಥಾ ಗುಣಶ್ರುತಿಃ || ೨೭ ||)

ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವನಿರ್ವಾಣೇನ ಶಾಸ್ತ್ರೇನಾತ್ಮ ಸಂಜ್ಞತಃ | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರಾಗ್ರೇಯಾಗ್ರೀಷೋಮೀಯೈಂದ್ರಾಗ್ರಪುರೋಡಾಶಾಃ

ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ 'ಆಗ್ನೇಯ ಪುರೋಡಾಶ' 'ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪುರೋಡಾಶ', 'ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಪುರೋಡಾಶ' ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವಾಗ 'ಆಗ್ನೇಯಂ ಚತುರ್ಥಾ ಕರೋತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಆಗ್ನೇಯ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನಷ್ಟೇ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಆಗ್ನೇಯ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಈ ಮೂರೂ ಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಗ್ರೇಶ್ವತುರ್ಧಾಕರಣವಿಷಯದ್ರವ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣಮಾತ್ರತ್ವೇನ ಸ್ವಯಂ ಕಾರ್ಯಯೋಗಿತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಸಮ್ಬಂಧಮಾತ್ರೇಣೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಸಮ್ಮಭೇ ದೇವತಾತ್ವಾಕಾರಾನಪೇಕ್ಷಣಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ "ಅಗ್ನಿಕಲ್ಮಿಷ್ಯಾ ಢವಕ್ತವ್ಯ:" ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾದಗ್ರೇರಿದಮಿತಿ ಸಮ್ಬಂಧಮಾತ್ರೇಪ್ಯಾಗ್ರೇಯಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತೇ: ಅಗ್ನಿಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯ ಚಾವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

**ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ:** - 'ಆಗ್ನೇಯಂ ಚತುರ್ಥಾಕರೋತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಾಕರಣ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪುರೋಡಾಶ ದ್ರವ್ಯವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಾಕರಣವಿಷಯವಾದ ಈ ಪುರೋಡಾಶ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಪುರೋಡಾಶವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗುವಾಗ ದೇವತಾತ್ವಾಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಪುರೋಡಾಶ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯದೇ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುರೋಡಾಶ ಎಂಬರ್ಥವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಆಗ್ನೇಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಗ್ನಿಕಲಿಭ್ಯಾಂ ಧಗ್ವಕ್ಷಪ್ತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ 'ಧಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಧಕ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧಿಯಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುರೋಡಾಶವೆಂದರೆ - 'ಆಗ್ನೇಯ ಪುರೋಡಾಶ', 'ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ಪುರೋಡಾಶ', 'ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಪುರೋಡಾಶ' ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಶ್ರುತಾಃ । ತತ್ರ 'ಆಗ್ರೇಯಂ ಚತುರ್ಧಾ ಕರೋತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತಂ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಂ ಕಿಂ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯಾಪಿ, ತತಃ ಆಗ್ರೇಯಸ್ಯೈವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಯಥಾ ಹಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಹಸ್ತಾವನೇಜನಾದೇರಸಂಕ್ಲೋಚೇನ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಂಗತಾ ತಥೇಹಾಪಿ ಆಗ್ರೇಯವದಗ್ನಿಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯ ಅಗ್ನಿಶೋಮೀಯೇಂದ್ರಾಗ್ನಯೋರಪಿ ಪುರೋಡಾಶಯೋಃ ಸತ್ತ್ವಾತ್ಚತುರ್ಧಾಕರಣಮ್ । ಸಂಕ್ಲೋಚೇ ಹೇತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಸೂತ್ರಂ 'ಚೈವಮ್, ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ ಅಗ್ರಾಣುಪಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಃ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಾದಿಃ ಶೋಷೋದ್ರಿಶೋಮೀಯಾದಿಸಾಧಾರಣ ಏವ ಪ್ರತೀಯತೆ । ಕುತಃ? ತेषಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಶೋಷಾಣಾಶ್ಚ ಮಿಥಃ ಸಮ್ಬಂಧವಿಶೇಷಾಭಾವಾದಿತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು 'ಅಗ್ರೇಡಕ್' ಇತಿ ದೇವತಾರ್ಥೇ ವಿಹಿತತದ್ವಿತಾಂತೋಽಯಮಾಗ್ರೇಯಶಬ್ದೋ ನಾಗ್ನಿಸಮ್ಬಂಧಮಾತ್ರಾರ್ಥಃ । ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಕೇವಲೋ ದ್ವಿದೇವತ್ಯಯೋಃ ಪುರೋಡಾಶಯೋರ್ನ ದೇವತೇತಿ ದೇವತಾತ್ವೇನಾಗ್ನಿಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯ ದ್ವಿದೇವತ್ಯಪುರೋಡಾಶಯೋರ್ನ ಮುಖ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಮುಖ್ಯಾಗ್ರೇಯಸ್ಯೈವ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಮಿತಿ । ಫಲಂತು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಮ್ । ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತ್ವೇಕಸ್ಯೈವೇತಿ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥

ಇತಿ ಪಞ್ಚದಶಂ ಚತುರ್ಧಾಕರಣಾದಿನಾಮಾಗ್ರೇಯಮಾತ್ರಾಂಗತಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರ ೨೬-೨೭)



ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೇ 'ಅಗ್ನೇಯಂ ಚತುರ್ಥಾ ಕರೋತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ದೇವತಾಭೂತಸ್ತಾವದಿಹಾಗ್ರಿಶಬ್ದಸ್ತದ್ವಿತೀನೋಪಲಕ್ಷಣಮುಪಾದೀಯತೇ । ಸಮ್ಮವತಿ ತು ತಸ್ಯ ಯಥಾಶ್ರುತೈವೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಕೇವಲಾಗ್ರೇಯಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ । ಅತೋ ನ ಶಬ್ದಾನವಗತೇನ ಸಮ್ಮನ್ಯಮಾತ್ರೇಣೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ವಿನಾಕಾರಣೇನ ಶ್ರುತಬಾಧಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ । ಅಗ್ರಿಘೋಮೀಯಾದೌ ಚ ಸಮಾಸಾದುತ್ಪನ್ನಸ್ತದ್ವಿತೀ ದ್ವಯೋಃ ಸಾಪೇಕ್ಷಯೋರ್ದೇವತಾತ್ವಮಾಹ । ತೇನ ತತ್ರಾನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಗ್ರೇ-ದೇವತಾತ್ವಮ್ । ನಚ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತಸ್ಯ ತದ್ವಿತೀನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ತಿ । ತೇನಾಗ್ರೇಯಶಬ್ದೋ ನ ಶಕ್ನೋತ್ಯಗ್ರಿಘೋಮೀಯಾದಿಕಮಭಿವದಿತುಮ್ ।

**ಸಿದ್ಧಾಂತ** - ದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ 'ಅಗ್ನಿ' ಶಬ್ದವು 'ತದ್ವಿತ' ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿವೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಗ್ನೇಯ' ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುವಾಗ, ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ 'ಅಗ್ನೇಯ' ಶಬ್ದವೇ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನೇ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುವಾಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಶ್ರುತವಾದದ್ದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಸದ ಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವಂತಹ ತದ್ವಿತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಗಷ್ಟೇ ದೇವತಾತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲದ ಅಗ್ನಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಾದಿ ಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯಥಾಪಿ ಸಮ್ಮನ್ಯಮಾತ್ರೇಽಪ್ಯವಿರುದ್ಧಸ್ತದ್ವಿತಃ । ತಥಾಪಿಹ ದೇವತಾರ್ಥತೈವ । ಉಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಸಮ್ಮನ್ಯಂ ಹಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಭವತಿ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಶ್ಚ ದೇವತಾಸಮ್ಮನ್ಯ ಏವ ನ ಸಮ್ಮನ್ಯಮಾತ್ರಮ್ । ಅತೋ ದೇವತಾತ್ವಮೇವೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ತತ್ತ್ವಾಗ್ರಿಘೋಮೀಯಾದೌ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಾಗ್ರೇಯಸ್ಯೈವ ಚತುರ್ಥಾಕರಣಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಅಗ್ನೇಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತದ್ವಿತ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಅಗ್ನಿಕಲಿಙ್ಕಾಂ ಧಗ್ವಕ್ತವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಇದನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ತದ್ವಿತ' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ 'ದೇವತಾ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಲೀ, ಲಕ್ಷಣವಾಗಲೀ, ಲಕ್ಷ್ಯದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು.

ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದರ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರೋಡಾಶಕ್ಕೆ ಆಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವೆಂದರೆ, ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವೆಂದೇ ಹೊರತು, ಕೇವಲ ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ 'ತಟ್ಟತ' ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಕೇವಲ ಸಂಬಂಧವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ದೇವತಾತ್ವ ರೂಪವಾದ ಉಪಲಕ್ಷಣವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಗ್ನಿಃ ಅಸ್ಯ ದೇವತಾ ಇತಿ ಆಗ್ನೇಯಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ದೇವತಾತ್ವವು ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನೇ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ತತ್ರ ಯಥಾಗ್ರೇಯಶಬ್ದೇನೈಂದ್ರಾಗ್ರಾದಿಧೀನಂ ಭವತಿ ತಥೇತರ್ಥ: ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಗ್ನೇಯ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಐಂದ್ರಾಗ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ವತ್ಕಂಠರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮತ್ತು 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮವಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನನ್ವೇವಂ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಾಕ್ಷಿಪೋ ನ ಯುಕ್ತಸ್ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಿಂಶು ತದಾಕ್ಷಿಪಪ್ರಕಾರಮಾಹ - ನಚೇತಿ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಲಿಜ್ಞಾನಾಮನವಕಾಶತ್ವಮುಕ್ತವಾ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಂ ನಿರಾಹ - ವಾಮನೇತಿ ॥ ದ್ವಿतीयಸೂತ್ರವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಹೇತುಮಾಹ - ಅನ್ಯಭಾವೇತಿ ॥ ಆದಿಪದೇನ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇ:' 'ಅರ್ಮಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯೇತದ್ವಹತೇ ।

ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವನ್ನು 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ, ಹಾಗೂ 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯಂತನಕ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಾಮನ'

ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ಹೇತುವನ್ನು 'ಅನ್ವಭಾವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು, ಹಾಗೂ 'ಅರ್ಭಕೌಶಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಮಾತ್ರ ಇತಿತಿ ॥ एतेन वायोरपि “अणुश्च” इत्यणुत्वस्य वक्ष्यमाणत्वादतिसूक्ष्मे तस्मिन्नङ्गुष्ठमितत्वमयुक्तमिति निरस्तम् । अधिकपरिमाण- राहित्यपरत्वेन तत्परिमाणविधावतात्पर्यादिति । पञ्चम्यन्तहेतूनामीशानो वायुरेवेति साध्येनान्वयः ।

'ಮಾತ್ರ ಇತಿ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆಕ್ಷೇಪ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ 'ಅಣುಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅಣುಪರಿಮಾಣರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. 'ಮಾತ್ರ' ಶಬ್ದವು ಅಧಿಕಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮ್ಯಂತಹೇತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ 'ವಾಯುರೇವ' ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್** - मध्यमत्वस्येशानस्य वायुत्वसाधकत्वं टीकायामुक्तम् ॥ मध्यमदेशस्थत्वरूपस्य मध्यमत्वस्य सर्वगते विष्णावपि सम्भवादयुक्तम् । अतस्तदुपपादयति ॥ योऽयं मध्यमः प्राण इति ॥ अन्योन्याश्रयादिति ॥ उपास्यत्वस्य बाष्पेकनिष्ठत्वे सिद्धे जिज्ञास्यत्वादेराक्षेपसिद्धिः तदाक्षेपसिद्धौ चोपास्यत्वस्य बाष्पेकनिष्ठत्वसिद्धिरित्यन्योन्याश्रयादित्यर्थः । ननु देवोपास्यत्वाभावे सर्वदेवोपास्यत्वमपि भासत एवेत्यत आह - नहीति ॥ अत एवेति ॥ मुमुक्षुभिर्ब्रह्मैव जिज्ञास्यमित्यवधारणाक्षेपस्य टीकाभिप्रेतत्वादेवेत्यर्थः । सिद्धान्तसाधकवामनश्रुतेः सावकाशत्वमाह - वामनशब्दस्त्विति ।



'ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ', 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಈ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಈಶಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆನ್ನಲು ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶಿಶುವೆನಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ 'ಮಧ್ಯಮ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದವು ತಾರತಮ್ಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಆವಾಂತರನಿಯಾಮಕರಾಗಿದ್ದಾರಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೊರತು, ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ, 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಮತ್ತು ದೇವೋಪಾಸ್ಯನು ಆಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಪುರೋಡಾಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಐಂದ್ರಾಗ್ನಾದಿ ಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳಷ್ಟೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

ಸಿದ್ಧಾಂತ -

'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

तात्पर्यचन्द्रिका

सिद्धान्तस्तु ॥

सहस्रादपि लिङ्गानां श्रुतिर्बलवती स्वतः ।

अवकाशोज्झिता सावकाशात् किमु लिङ्गतः ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ -

ಸಹಸ್ರಾದಪಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಶ್ರುತಿರ್ಬಲವತೀ ಸ್ವತಃ ।

ಅವಕಾಶೋಜ್ಜಿತಾ ಸಾವಕಾಶಾತ್ ಕಿಮು ಲಿಂಗತಃ ॥೧॥

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಿರ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು?

ವಾಮನಶ್ರುತಿರ್ಹಿ ನಿಗ್ರಹಾಶಾ । “एष उ एव वामनिः एण हि सर्वाणि वामानि नयति” इति श्रुत्यन्तरैवधारणात् ।

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಃ, ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಇಂತಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನಿಯೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. 'ಯಾವಾಶನು ಸಕಲ ಸುಂದರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣವುರಸ್ಸರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

“उपेन्द्रो वामनः प्रांगुः” इति स्मृतेः । आर्यप्रसिद्धेश्च ।

ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಗುಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಜನರಲ್ಲರೂ ಭಗವಂತನನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

वामनवामनिशब्दयोश्च लोकवेदाधिकरणन्यायेन वर्णयिकारादिनैकदेशस्या-  
न्यधात्वेऽपि देवासः देवाः इत्यादाविव लाघवेन प्रत्यभिज्ञायैकत्वे सम्भवति  
भेदकल्पनायोगात् ।

'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು 'ವಾಮನಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ವಾಮನನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. 'ವಾಮನಿ' ಶಬ್ದವೇ ದೇರೆ, ವಾಮನ ಶಬ್ದವೇ ಬೇರೆ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಾಮನನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಇದು ಹೇಗೆ ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಲೋಕವೇದಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧಿಕೃತವಾದ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಬಹುದು. ಇಂತಹ ವರ್ಣವಿಕಾರದಿಂದ ಏಕದೇಶವು ಅನ್ಯಭಾಭೂತವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ 'ವಾಮನ' ಹಾಗೂ 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬೆರಡೂ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉದಾ: 'ದೇವಾಸಃ' 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನहि “न किरिन्द्रः” इत्यादीं किरित्यस्य लांकप्रसिद्धात्क इत्यस्माद्भेदः ।

ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ನ ಕಿರಂದ್ರಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಕಃ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತಿವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಕಃ' ಎಂಬ ಯಾವ ಶಬ್ದವಿದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮರ್ಗವಿಕಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇದೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

तदुक्तं वार्तिके -

आकृतीनामभिव्यक्तियां कथञ्चिन्निरूपिता ।  
नासाववयवाधिक्यविनाशेषु विनश्यति ॥ इति ।

ಇದನ್ನೇ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ತಂತ್ರವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

अकृतीनामुपपत्त्यर्थो कथञ्चिन्निरूपिता ।

नासाववयवाधिक्यविनाशेषु विनश्यति ॥

ದೇವತಾತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಯಾವ ಅಯವವಾಧಿಕೃತವಿದೆಯೋ ಅದರ ವಿನಾಶಮಾತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

एवञ्च यथा “यथोभ्यां तदुत्तरयोगायति” इत्यत्रोत्तराशब्द उत्तराग्रन्थे सञ्ज्ञारूपो निरपेक्ष इति तत्पर एव ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಯದ್ಯೋನ್ಯಾಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಅನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

नतु योनिग्रूपप्रतियोगसापेक्षोत्तरक्रमपरः तथा वामनशब्दोऽपि रूढ्या विप्रुपरः । नतु दीर्घप्रतियोगिहस्वपरः ।

ಹೊರತು, 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ 'ಋಜ್' ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಯೋನಿ' ಎಂಬ 'ಋಜ್' ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಿರುವುದನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೬)

ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷವೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನೇ 'ಉತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೊರತಾಗಿ, ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಣ್ಣದಾದ ವಸ್ತು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ.

ತದೇತದಭಿಪ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ "ವಾಮನಶ್ರುತೇವಾನವಕಾಶಃ" ಇತಿ ।

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಶ್ರುತೇವಾನವಕಾಶಃ' ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

ಸೌತ್ರೈವಕಾರಪ್ರಮಿತಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರುತೇರ್ಜಾತ್ಯಾಽನವಕಾಶತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಸೂಚನಾದೇಕಯಾಽಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾಽನೇಕೇಷಾಂ ಸಾವಕಾಶಾಲಿಕ್ಷಾಣಾಂ ಬಾಧೋ ಯುಕ್ತ ಏವೇತಿ ಭಾವೇನ "ವಿಷ್ಣುರೇವೇಶಾನಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ ಸೂತ್ರಾಽಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಸಙ್ಗ್ರಹಾಹ - ಸಹಸ್ರಾದಿತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಿವಕಾರ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರಮಿತ' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಈಶಾನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಹಸ್ರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸ್ವತಃ ಅಽನವಕಾಶತ್ವಾದಿಕಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ । ಸ್ವಭಾವಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಗ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷುರಾದೌ "ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮಹಾಯೋಗರೂಢಿಸಿದ್ಧಾಃ ತತ್ಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾತ್" ಇತಿ ಟೀಕೋಕ್ತಯೋಗರೂಢಿ ವಿವೃಣ್ವನ್ತುತ್ಪರಾರ್ಥೋಕ್ತಂ ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ತಾವತ್ ಪುನಃ - ವಾಮನೇತಿ ॥

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಸ್ವತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈಗ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೋ ಮಹಾಯೋಗರೂಢಿಸಿದ್ಧಾಯಾಃ ತತ್ ಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗರೂಢಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ, ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಾಮನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅತ್ರೈವ ಕ್ರಮಃ । ईशानो विष्णुरेव । “मध्ये वामनम्” इति वामनश्रुतेः ।  
 ನನು ಸಾವಕಾಶಾ ಶ್ರುತಿರित್ಯುಕ್ತಮಿತಿ चेदत्रेदमुपतिष्ठते - वामनश्रुतिर्हीति ।

ತಿಳಿಯ ಬೇಕಾದ ವಿಚಾರದ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಕೃತಗ್ರಂಥವು 'ವಾಮನಶ್ರುತಿರ್ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** योगमाह - एष इति ॥ श्रुत्यन्तरे छान्दोग्ये । रूढिमाह - उपेन्द्र इति ॥ “उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरमोघश्शुचिरूर्जितः” इति सहस्रनामसु । आर्येति ॥  
 वृद्धानां वामनशब्दस्य विष्णावेव प्रयोगादित्यर्थः ।

'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ವಿಷ್ಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ' ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅದೇ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಉಪೇಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುರಮೋಘಃ ಶುಚಿರೂರ್ಜಿತಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಆರ್ಯ' ಪ್ರಯೋಗ ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧರೆಲ್ಲರೂ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ननु वामनिशब्दनिर्वचनेऽपि वामनशब्दस्य किमायातमित्यत आह - वामनेति ॥

ವಾಮನಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾಮನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** आद्यस्याध्यायस्य तृतीयपादे “प्रयोगचोदनाभावादर्थैकत्वम-  
 विभागात्” इत्यन्तिगाधिकरणे प्रथमवर्णके लोकवेदयोः पदपदार्थानामन्यत्वमुतान-  
 न्यत्वमिति संशये



ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷವೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನೇ 'ಉತ್ತರಯೋರ್ಗಾರ್ಥಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೊರತಾಗಿ, ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಣ್ಣದಾದ ವಸ್ತು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ.

ತದೇತದಭಿಪ್ರೇತ್ಯೋಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ “ವಾಮನಶ್ರುತೇವಾನವಕಾಶಃ” ಇತಿ ।

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಶ್ರುತೇವಾನವಕಾಶಃ' ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

ಸೌತೃವಕಾರಪ್ರಮಿತಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರುತೇರ್ಜಾತ್ಯಾಽನವಕಾಶತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಸೂಚನಾದೇಕಯಾಽಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾಽನೇಕೇಷಾಂ ಸಾವಕಾಶಾಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಾಧೋ ಯುಕ್ತ ಏವೇತಿ ಭಾವೇನ “ವಿಷ್ಣುರೇಶಾನಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ ಸೂತ್ರಾಢ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಸಙ್ಗ್ರಹಾಹ - ಸಹಸ್ರಾದಿತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಿವಕಾರ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರಮಿತ' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಈಶಾನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಹಸ್ರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸ್ವತಃ ಅಽನವಕಾಶತ್ವಾದಿಕಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ । ಸ್ವಭಾವಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಗ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷುರಾದೌ “ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮಹಾಯೋಗರೂಢಿಸಿದ್ಧಾಢ್ಯಾಃ ತತ್ಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾತ್” ಇತಿ ಟೀಕೋಕ್ತಯೋಗರೂಢಿ ವಿವೃಣ್ವನ್ತುತಾರಾಥೋಕ್ತಂ ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ತಾವತ್ ಧ್ವನಂತಿ - ವಾಮನೇತಿ ॥

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಸ್ವತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈಗ

'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೋ ಮಹಾಯೋಗರೂಢಿಸಿದ್ಧಾಯಾಃ ತತ್ಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗರೂಢಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ, ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಾಮನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಅತ್ರೈವ ಕ್ರಮಃ । ईशानो विष्णुरेव । “मध्ये वामनम्” इति वामनश्रुतेः ।  
 ನನು ಸಾವಕಾಶಾ ಶ್ರುತಿರित್ಯುಕ್ತಮಿತಿ चेदत्रेदमुपतिष्ठते - वामनश्रुतिर्हीति ।

ತಿಳಿಯ ಬೇಕಾದ ವಿಚಾರದ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಕೃತಗ್ರಂಥವು 'ವಾಮನಶ್ರುತಿರ್ಹ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** योगमाह - एष इति ॥ श्रुत्यन्तरे छान्दोग्ये । रूढिमाह - उपेन्द्र इति ॥ “उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरमोघशशुचिरूर्जितः” इति सहस्रनामसु । आर्येति ॥  
 वृद्धानां वामनशब्दस्य विष्णावेव प्रयोगादित्यर्थः ।

'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ವಿಷ್ಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ' ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅದೇ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಉಪೇಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುರಮೋಘಃ ಶುಚಿರೂರ್ಜಿತಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಆರ್ಯ' ಪ್ರಯೋಗ ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧರಲ್ಲರೂ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ननु वामनिशब्दनिर्वचनेऽपि वामनशब्दस्य किमायातमित्यत आह  
 - वामनेति ॥

ವಾಮನಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾಮನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** आद्यस्याध्यायस्य तृतीयपादे “प्रयोगचोदनाभावादर्थैकत्वम-  
 विभागात्” इत्यन्तिगाधिकरणे प्रथमवर्णके लोकवेदयोः पदपदार्थानामन्यत्वमुतान-  
 न्यत्वमिति संशये

‘ಪ್ರಮಾಣಗಚೋದನಾಭಾವಾದರ್ಥೈಕತಮವಿಭಾಗಾತ್’ (೧-೩-ಕೊನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ)

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪದಮವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಒಗೆಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ - ಶೌಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವೈದಿಕಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪದ ಮತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿವೆಯೋ, ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆಯೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಸತ್ಯಪಿ ವರ್ಣಾಭೇದೇ ಸ್ವರಚಾಂದಸವರ್ಣಾಗಮಲೋಪವಿಕಾರವಿपर्ययाध्यायान-  
ध्यायादिधर्मभेदेन जराराजपदयोरिव क्रमभेदेन व्यपदेशभेदात्स्पष्टः पदानां भेदः ।  
पदान्यत्वादेषावार्थभेदोऽपीति प्राप्ते

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಪದ ಮತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದರೆ ವರ್ಣಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹ: -

अथ दशमं लोकवेदयोः शब्दार्थैक्याधिकरणम् (सूत्रे ३०-३५)

(प्रथमं वर्णकम्)

प्रयोगचोदनाभावाद् अर्थैकत्वमविभागात् ॥३०॥

(अद्रव्यशब्दत्वात् ॥३१॥ अन्यदर्शनाच्च ॥३२॥ आकृतिस्तु क्रियार्थत्वात् ॥३३॥ न क्रिया  
स्यादिति चेदर्थान्तरे विधानं न द्रव्यमिति चेत् ॥३४॥ तदर्थत्वाप्रयोगस्याविभागः ॥३५॥)  
वाचकप्रसङ्गाद्वाच्यविशेषोऽत्र चिन्त्यत इति प्रासङ्गिकी सङ्गतिः । तत्र जात्यादिविचारात्  
प्रागुपोद्धातत्वेनेदं वर्णकान्तरमारभ्यते । लौकिकेभ्यः शब्देभ्योऽर्थेभ्यश्च वैदिकाः शब्दा  
अर्थाश्च भिन्नाः, उत त एवेति सन्देहः । अन्ये इति प्राप्तम् एते वैदिका एते लौकिका इति  
व्यपदेशभेदात् । ‘ब्राह्मणासः पितरः सौम्यासः’ इति ‘ब्राह्मणाः सौम्याः’ इति लौकिकेभ्यो  
रूपभेदात् । ‘उत्ताना वै देवगवा वहन्ति’ इति वेदे देवगवानां उत्तानवाहित्वोत्तया  
अधोवाहिलौकिकबलीवर्देभ्योऽर्थान्यत्वस्य स्फुटत्वादिति । सिद्धान्तस्तु वर्णानामैक्य-  
प्रत्यभिज्ञानेन तदात्मपदानामप्यैक्यमेव लोकवेदयोः । पदैक्यादेव चार्थैक्यम् । व्यपदेशादि-  
भेदस्त्वप्रयोजकः । अर्थभेदौपयिकभेदस्यैव शब्दभेदकल्पकत्वेनात्र तदभावात् ।  
काचित्कव्यपदेशादिभेदमात्रेण बहुषु स्थलेषु प्रत्यभिज्ञावगतशब्दैक्यबाधयोगात् । ‘उत्तानाः’  
इत्यादेस्तु यज्ञद्रव्यार्थत्वेन देवसम्बन्धिन्यो या मनुष्याणां गावस्तत्सुत्यर्थत्वेनार्थवादत्वान्नार्थ-  
भेदोऽपीति । फलन्तु लोकवेदयोः शब्दार्थैक्ये लोके वृद्धव्यवहारादिना गृहीतसङ्गतिकानां  
पदानां वेदे अर्थबोधकत्वसम्भवोऽन्यथा तु नेति । तथा च सूत्रम् ॥ प्रयोगेत्यादि ॥  
सूत्रार्थस्तु, ‘व्रीहिभिर्यजेत’ इत्यादिप्रयोगचोदनानां भावात् तासां च शब्दार्थैक्यपक्षे एव  
अर्थप्रत्यायकत्वोपपत्तेः अर्थैक्यामिति । शब्दैक्यस्याप्युपलक्षणमेतत् प्रयोगचोदनेति ॥

इति दशमं लोकवेदयोः शब्दार्थैक्याधिकरणम् (सूत्रे ३०-३५) (प्रथमं वर्णकम्)

ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದೆ. ಮತ್ತು ಛಾಂದಸವಾದ ವರ್ಣಾಗಮದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೋಪ, ವರ್ಣವಿಕಾರ, ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಾಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯ-ಅನಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಭೇದವಿದೆ. ಜರಾ ಮತ್ತು ರಾಜ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದರೂ ಕ್ರಮಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವಿರುವುದೂ ಸಹ ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿವೆ. ಪದಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ತರಹ ಇರುವಂತಹ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಉಳಿದ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳು ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪದಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವೂಕೂಡ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಕ್ಷಣಾಭೇದೇ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ಪದಾನಾಂ ಯತ್ಕಿञ್ಚಿದ್ಧರ್ಮ-  
ಭೇದಽಪ್ಯರ್ಥಭೇದಾಪಾದಕಧರ್ಮಭೇದಸ್ಯೈವ ಪದಾನ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ಕಿञ್ಚಿದ್ಧರ್ಮಭೇದೇನಾಪ್ಯರ್ಥ-  
ಭೇದಾಭಾವಾತ್ಪದಾನಾಮನನ್ಯತ್ವಮ್ । ತದಭೇದಾದರ್ಥಾನಾಮಪ್ಯನನ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತ್ತಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಬಲದಿಂದಲೇ ವರ್ಣಗಳ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯತ್ಕಿञ್ಚಿತ್ ಧರ್ಮಭೇದದಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದಾಪಾದಕವಾದ ಧರ್ಮಭೇದವೇ ಪದಾನ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತದೆ. ನಗ-ನಾಕಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅರ್ಥಭೇದಾಪಾದಕವಾದ ಧರ್ಮಭೇದ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಪದಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ, ಅರ್ಥವೂ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯತ್ಕಿञ್ಚಿತ್ ಧರ್ಮಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಭೇದಾಪಾದಕವಾದ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪದಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪದಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗದ ಕಾರಣ ಅರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅತ್ರೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಯಥಾ 'ದೇವಾಸಃ' ಇತ್ಯಾದೌ "ಆಜ್ಞಾಸೇರಸುಕ್" ಇತಿ ಜಸೇಃ  
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಸುಗಾಗಮೇನೈಕದೇಶಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯಽಪಿ ದೇವಾ ಇತಿ ಪದಾದನನ್ಯತ್ವಂ ತಥೈತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಒಂದು ಪದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಪದದಲ್ಲಿ ಕಿञ್ಚಿದಾಧಿಕ್ಯ ಬರುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತ 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕಿञ್ಚಿದಾಧಿಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವೇ 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ದೇವ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವಾಜಸಮೌಟ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಜಸ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. 'ದೇವ-ಜಸ್' ಎಂದಿರಬೇಕಾದರೆ, 'ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅಕಾರಕಾಂತವಾದ ಪದದ ಮುಂದೆ 'ಜಸ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಇರುವಾಗ 'ಅಸುಕ್' ಆಗಮವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದಾಗ 'ದೇವ-ಅಸುಕ್-ಜಸ್' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಸುಕ್' ಆಗಮದಲ್ಲಿ ಉಕಾರ, ಕಕಾರಗಳು 'ಜಾತ್' ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ 'ಅಕ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ದೇವ' ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸರ್ವಗೋಷ್ಠಿ ಸಂಧಿ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ 'ದೇವಾಃ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಜಕಾರವು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ, 'ದೇವಾಸ್' ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

-ಅಸ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ದೇವಾಸುಸ' ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ 'ದೇವ' ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಸುಕ್ ಆಗುವವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಂದರೂ 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕಿಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** -ಆದಿಪದೇನ 'ರುದ್ರೇಭಿಃ ರುದ್ರೈಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಉಕ್ತಶ್ಚ ಮಹಾಭಾಷ್ಯೇ "एकदेशविकृतमनन्यवद्भवति ॥ श्वापुच्छे च्छिन्ने नाशो न गर्दभः" इति ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಅದಿಪದದಿಂದ 'ರುದ್ರೇಭಿಃ ರುದ್ರೈಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿದಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೂ ಸಹ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವದ್ಭವತಿ । ಶ್ವಾಪುಚ್ಛೈ ಚ್ಛಿನ್ನೇ ನಾಶೋ ನ ಗರ್ದಭಃ' ಏಕದೇಶದ ವಿಕಾರದಿಂದ ಪದವು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಯಿಯ ಬಾಲ ತುಂಡಾದರೆ, ನಾಯಿಯು ಕುದುರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಕತ್ತೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तदेव प्रयोगदर्शनेनाह - नहीति ॥ "न किरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायाँ अस्ति वृत्रहन्" इत्यत्र किरित्यस्य क इत्यस्य चाभेदस्तथेहापीत्यर्थः ।

ಇದನ್ನೇ ಲೋಕಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ನ ಕಿರಿಂದ್ರ ತ್ವದುತ್ತರೋ ನ ಜ್ಯಾಯಾಂ ಅಸ್ತಿ ವೃತ್ರಹನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಿಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ 'ಕ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಅಭೇದವೇ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - कथञ्चिन्निरूपिता, या देवतात्वाद्याकृत्यभिव्यक्तिरसावयववाधिक्य-विनाशमात्रेण न नश्यतीति तन्त्रवार्तिकार्थः ।

ಕಥಂಚಿತ್ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ದೇವತಾತ್ವ ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅವಯವಾಧಿಕ್ಯ ವಿನಾಶಮಾತ್ರದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಂತ್ರವಾರ್ತಿಕ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननूकमल्पमात्रपरिमाणवत्त्वरूपं वामनत्वं कथं ब्रह्मणि युक्तमित्यतो नायमत्रान्यसापेक्षशब्दः किन्तु रूढ इति सदृष्टान्तमाह - एवञ्चेति ॥

ಅಲ್ಪಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಈ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ, ಹೊರತು ವಿಪ್ಲವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नवमस्य द्वितीये पादे "नैमित्तिकं तूत्तरात्वमानन्तर्यात्प्रतीयेत" इति षष्ठाधिकरणे "यद्योन्यां तदुत्तरयोर्गायति" इत्यत्र किं योनिनामकऋगपेक्षयोत्तर-देशोऽधीतयोर्कचोर्गान्मुतोत्तरासञ्ज्ञकग्रन्थविशेषाधीतयोरिति संशये

ನೈಮಿತ್ತಿಕಂ ತೂತ್ತರಾತ್ಮಮಾನಂತರ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಯೇತ' (೯-೨-೬)'

'ಯದ್ಯೋನ್ಮಾಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋನಿನಾಮಕವಾದ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮುಂದಿನ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಗಳನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು 'ಉತ್ತರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ 'ಉತ್ತರ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರವನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು 'ಉತ್ತರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

(೧) ಭಾಷಿಸ್ತು -

अथ पञ्चमम् "उत्तरयोगीयति" इत्यवोत्तराग्रन्थसमधीतयोरेव

ऋचोर्ग्रहणाधिकरणम् (सूत्रे २३-२४) (प्रथमं वर्णकम्)

नैमित्तिकं तूत्तरात्वमानन्तर्यात्प्रतीयेत् ॥२३॥

(ऐकाध्याचि तदभ्यासः ॥२४॥)

प्रथमं वर्णकम् । पूर्वाक्षेपेणात्र शङ्कनात्सङ्कतिः । सामगानां छन्दोनामके ग्रन्थे उत्तराग्रन्थे च सामाश्रयभूता ऋचः पठिताः । छन्दोग्रन्थे रथन्तरबृहदादिसाम्नां योनिभूता ऋच एव पठिताः । उत्तराग्रन्थे तु रथन्तरयोनिम् "अभि त्वा शू" इत्युचं पठित्वा साम्नः कस्यचियोदप्ययोनिभूते "न त्वा वाम्" इत्यादिके द्वे ऋचौ पठिते । एवं बृहदादिसाम्नो योनिपाठान्तरं द्वे द्वे ऋचावयोनिभूते पठिते । एवं स्थिते सति "यद्योन्यां तदुत्तरयोगीयति" इत्यत्रोत्तरಾಶब्दः किं योन्युत्तरपरः, उतोत्तराग्रन्थस्यपर इति सन्देहे, उत्तराशब्दस्य सम्बन्धिಶब्दत्वेन पूर्वपठितयोन्युत्तरदेशपठितऋक्पर एवात्रोत्तराशब्दः । तथा च रथन्तरयोनेः परतो बृहदादियोनेः पाठात्तयोः "त्वामिद्धि हवामहे" इत्यादिकयो रथन्तरसाम्नो गानम् । उत्तराग्रन्थे तु रथन्तरयोनेरुत्तरत्र "न त्वा त्वाम्" इत्यादिकयोः पाठात्तत्र गानमिति, कदाचिद् बृहदादियोनिभूतयो ऋचो रथन्तरस्य गानं, कदाचित्तु "न त्वा वाम्" इत्याद्युत्तराग्रन्थस्ययो ऋचोर्गानमित्यनियमः । द्वयोरपि रथन्तरयोन्युत्तरत्वात् । एवञ्च पूर्वत्रोक्तं समास्वेव गानमित्युक्तम् । विषमछन्दस्कयोरपि योन्युत्तरयोगानस्यावर्जनीयत्वादिति प्राप्ते सिद्धान्तः, उत्तराशब्दस्य सम्बन्धिಶब्दत्वेऽपीह न तस्य ग्रहणम् । उत्तराग्रन्थे सञ्ज्ञाशब्दत्वात् । तस्य निरपेक्षस्य सापेक्षसम्बन्धिಶब्दादपि बलवत्त्वान्निरपेक्षस्यैव ग्रहणमत्रेत्युत्तराग्रन्थस्ययोः "न त्वा वाम्" इत्यादिकयोरेव गानमिति । तदाह सूत्रे, नैमित्तिकं तु सञ्ज्ञानिमित्तिकमेवोत्तरात्वं प्रतीयेत ज्ञातव्यम् । कुतः? आनन्तर्यात् अन्याव्यवधानेनार्थबोधकत्वात्सञ्ज्ञाया इत्यर्थः । फलं व्यक्तम् ।

इति पञ्चमम् "उत्तरयोगीयति" इत्यत्रोत्तराग्रन्थसमधीतयोरेव ऋचोर्ग्रहणाधिकरणम्

(सूत्रे २३-२३) (प्रथमं वर्णकम्)

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उत्तराशब्दस्य सम्बन्धिशब्दत्वाच्चैव योनेः परत्र पठिता सैवोत्तरा । ततश्च रथन्तरयोनेः परतो बृहद्योनेः पठितत्वात्तस्यां गानम् । उत्तराग्रन्थे तु रथन्तरयोनेः परतो “न त्वा वाँ अन्यो दिव्याः” इत्यस्याः पठितत्वात्तस्यां गानम् । अतोऽपि विकल्पः । द्वयोरपि रथन्तरयोन्युत्तरत्वादिति प्राप्ते -

‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಂಬಂಧಿಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ‘ಋಷಿ’ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋನಿನಾಮಕವಾದ ‘ಋಷಿ’ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ರಥಂತರಯೋನಿ’ ಎಂಬ ‘ಋಷಿ’ ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದೆ ‘ಬೃಹದ್ಯೋನಿ’ ಎಂಬ ‘ಋಷಿ’ ಮಂತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಯಿಂದೇ ಇದನ್ನು ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ‘ಉತ್ತರಾ’ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಾದರೂ ರಥಂತರಯೋನೇನೇ ಎಂಬ ‘ಋಷಿ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದೆ ‘ನ ತ್ವಾ ವಾಂ ಅನ್ಯೋ ದಿವ್ಯಾಃ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊಂದಲವಾದರೆ, ವಿಕಲ್ಪವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಮಂತ್ರಗಳೂ ‘ರಥಂತರಯೋನಿ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತರದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यप्ययं सम्बन्धिशब्दो लोके तथाऽप्युत्तराग्रन्थे सञ्ज्ञारूपेण प्रसिद्धः । तत्र सञ्ज्ञाशब्दस्यानपेक्षवृत्तित्वात्सापेक्षवृत्तेः सम्बन्धिशब्दाद्वलीयस्त्वम् । प्रकरणपाठाच्चोत्तराग्रन्थः क्रत्वङ्गम् । तस्मादुत्तराग्रन्थाधीतास्वेव गानमिति सिद्धान्तितम् ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷದ ಹೆಸರು ಸಂಬಂಧಿಶಬ್ದವಾಗದ ಕಾರಣ ಅನಪೇಕ್ಷವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಂಬಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದು ಕೃತ್ವಂಗಳಾದ್ದರಿಂದ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷದಲ್ಲೇ ಈ ‘ಋಷಿ’ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्र यथोत्तराशब्दः प्रतियोगिनिरपेक्षार्थस्तथा वामनशब्दोऽपीत्यर्थः ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ‘ಉತ್ತರಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ‘ವಾಮನ’ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಸಾವಿರಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಸಾವಿರಾರು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಸಕಲಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಃ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣ-ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿ-ಜನರೆಲ್ಲರೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ವಾಮನನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಗಿಡ್ಡದಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ರೂಢಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಯದ್ಯೋಽನ್ಯಾಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣವು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



‘ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ’ ‘ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ’  
ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಲಿಂಗಾನಿ ತು ಸಾವಕಾಶಾನಿ । ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿಮತಿ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವಾದೇಃ  
ಪ್ರಾಸಾದವಾಸಿನ್ಯಾಪೇನ ಸಮ್ಮವಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಪ್ರಾಸಾದವಾಸಿನ್ಯಾದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಏಂದ್ರಾಗ್ರಾದೌ ತು ದೇವತಾತ್ವಂ ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತೀತ್ಯಗ್ರೇಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತತ್ರ ದೇವತಾತ್ವಾಭಾವಾನ್ಮಾತ್ರೇಯತಾ ।

ಐಂದ್ರಾಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾತ್ವವು ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿಧರ್ಮವಾಗಿರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆಗ್ನೇಯವೆಂದು ಕರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಯಮನಂ ತು ನ ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿಃ । “ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ  
“ಯಃ ಪ್ರಾಣಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ” ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ನಿಯಮನಶ್ರವಣಾತ್ ।

ಆದರೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ನಿಯಮನಕ್ರಿಯೆಯು ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿಧರ್ಮವಲ್ಲ. ‘ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ‘ಯಃ ಪ್ರಾಣಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿಯಮನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

“ಯದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ । ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೀ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಷು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಶಿಷ್ಟ್ಯ  
ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ।

‘ಯದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ । ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

“ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ಪ್ರಾಣಾನ್ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ ಪಾಯುಪಸ್ಥೇಽಪಾನಂ ಚಕ್ಷುಃ  
ಶ್ರೋತ್ರೇ ಮುಖನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಉಕ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವಸ್ಯ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

“ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति” इत्यनेनाप्रतीतेश्च।

‘ಎವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ ಪಾಯೂಪಸ್ಥೇಽ-  
ಪಾನಂ ಚಕ್ಷುಃ ಮುಖನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವು ‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ’  
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವಧರ್ಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನ  
ನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः -

ननुक्तं लिङ्गान्यप्यनवकाशानीत्यतो न्यायविवरणोक्तं सावकाशात्वं “तच्च लिङ्गं  
विष्णोरेव” इति भाष्यादौ किञ्चिद्विवृतं प्रपञ्चयति - लिङ्गानि त्विति ॥

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು  
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಶ್ರುತಿಗಳಂತೆ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ  
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೇ ಆಗಿವೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ  
ಸಹ ‘ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ  
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಲಿಂಗಾನಿ ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ  
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः - प्राणादिनियन्तृत्वं विष्णावाह - सर्वेति ॥ प्रासादेति ॥  
केचित्प्रासादवासिनः केचिद्भूमिवासिनः केचिदुभयवासिनः । तत्र यथोभयवासिनः  
प्रासादवासिग्रहणेन भूमिवासिग्रहणेन च गृह्यन्ते तथेहापि प्राणादिनियामकग्रहणेन  
प्राणतदितरसर्वनियामको ग्रहीतुं शक्य इत्यर्थः ।

ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಂತ್ರತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ‘ಸರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ  
ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಸಿನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಕೆಲವರು ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ, ಕೆಲವರು  
ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ  
ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ತದ್ವಿತ್ವಾಃ’ ಎಂಬ ತದ್ವಿತ್ವಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂತ್ರವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆವಾಗ ಸಮರ್ಥವಾದ ಪದದ ಮೇಲೆಯೇ ತದ್ವಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪದವು ಇತರ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ‘ತದ್ವಿತ್ವ’ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಇತರ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವು ಇರುವುದಾದರೆ, ಅದರ ಮೇಲೆ ತದ್ವಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ‘ಐಂದ್ರಮ್’ ಎಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಗೂ ದೇವತಾತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ತದ್ವಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ‘ಆಗ್ನೇಯಮ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ‘ಐಂದ್ರಾಗ್ನಮ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ‘ಆಗ್ನೇಯಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇತರ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು ತದ್ವಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉಳಿದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ‘ಆಗ್ನೇಯ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪುರೋಹಿತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಿತಿ ॥** अन्यथा पृथिव्यप्तेजोवाय्वादीन् यमयतीति श्रूयेतेति भावः ।

ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ನಿಯಮನ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯು ವಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿಯಮನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತು, ‘ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೋಜೋವಾಯ್ವಾದೀನ್ ಯಮಯತಿ’ ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿಯಮನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: - यदेवानिति ।** “तद्वै त्वं प्राणोऽभवः । महान् भोगः प्रजापतेः । भुजः करिष्यमाणः । यदेवान्” इति तैत्तिरीयवाक्यस्य वैष्णवत्वं च “अत एव प्राणः” इत्यत्र सिद्धमिति भावः ।

‘ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಅಭವಃ । ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ । ಭುಜಃ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಃ । ಯದೇವಾನ್’ ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ‘ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: - उक्तं च भाष्ये** “तस्यैव प्राणत्वोक्तेस्तद्वै त्वं प्राणोऽभव इति” इति । “तं भूतिरिति देवा उपासाञ्चक्रिरे” इत्यैतरेये “प्राणस्तथा” इत्यत्रोक्तरीत्या विष्णोरेव सर्वदेवतोपास्यत्वश्रवणादित्यर्थः ।



ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ, ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದವಾಸಿನ್ಯಾಯ. ಈ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕನಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಆದರಂತೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

तात्पर्यचन्द्रिका

मध्ये वामनमित्यत्र च मध्यशब्दो देशवाची । “ऊर्ध्वं प्राणम्” इति देशवाच-  
कोर्ध्वशब्दसाहचर्यात् । ऊर्ध्वत्वप्रतियोगित्वाच्च ।

ಅನುವಾದ - ಮಧ್ಯಮತ್ವಲಿಂಗವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯ ಶಬ್ದವು ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಶವಾಚಿಯಾದ ಊರ್ಧ್ವಶಬ್ದದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ. ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ್ದರಿಂದ ‘ಮಧ್ಯ’ ಎಂಬ ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ‘ಮಧ್ಯಮ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳಬೇಕು.

एवञ्च यथा “त्रिःप्रथमामन्वाह” इत्यत्र प्रथमाशब्दो या क्रक् यत्र प्रकृतौ  
विकृतौ वा प्रथमस्थानस्या तत्पर एव । नतु प्रकृतौ प्रथमस्थानस्थप्रबोवाजीय-  
क्रग्विशेषमात्रपरः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಶವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ‘ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಹೀಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ, ವಿಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಋಜ್ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರವೋವಾಜೀಯ’ ಎಂಬ ಋಗ್ವಿಶೇಷವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವೆಂಬ ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

एवं मध्यशब्दोऽपीह “ऊर्ध्वं प्राणम्” इति प्राणस्य स्थानान्तरनिर्देशात्तत्प्राणेन मध्यमस्थानस्थब्रह्मपरः ।

ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಮಧ್ಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ಥಾನಾಂತರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉರ್ಧ್ವ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

नतु श्रुत्यन्तरे मध्यमशब्दोक्तप्राणपरः । तस्माल्लिङ्गानि सावकाशानि ।

ಹೊರತು, ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

तदुक्तं न्यायविवरणे “लिङ्गानां परमात्मन्यवकाशो विद्यत एव” इति ।

ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಾನಾಂ ಪರಮಾತ್ಮನೈವಕಾಶೋ ವಿದ್ಯತೇ ಏವ' ಮಧ್ಯಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

प्रकाशः —

एवं लिङ्गद्वयं विष्णुवुपपाद्य मध्यमत्वमपि सावकाशयति — मध्य इति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ 'ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ', 'ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಕೃತ ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಮಧ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — साहचर्यादिति ॥ यथा “वत्समालभेत” इति श्रुतवत्सालम्भस्य गोदोहनादिगुणकर्मसाहचर्येण गुणकर्मत्वं तथेति भावः ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ 'ವತ್ಸಮಾಲಭೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ವತ್ಸಾಲಂಭನವು ಗುಣಕರ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗೋದೋಹನವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಕರ್ಮಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ವತ್ಸಾಲಂಭನವೂ ಕೂಡ ಗುಣಕರ್ಮವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಉರ್ಧ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ದೇಶವಿಶೇಷವಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ದೇಶವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಉರ್ವೇತಿ || ಉರ್ವಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ತತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿಸಮರ್ಪಕತ್ವಾಚ್ಚ ಮಧ್ಯದೇಶವಾಚೀತ್ಯರ್ಥ: |

‘ಉರ್ವ್ವ’ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೊರತು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ಕಿಂ ತತ ಇತ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವ ಸಜ್ಜಮಯತಿ - ಏವಂತಿ ||

‘ಮಧ್ಯ’ ಶಬ್ದವು ದೇಶವಿಶೇಷವಾಚಕವೇ ಆಗಲಿ, ಇದರಿಂದೇನಾಯಿತು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಎವಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನವಮಸ್ಯಾಛಪಾದೇ “ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಸಾಮಿಧೇನಿನಾಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಾನಧರ್ಮಸ್ಸ್ಯಾತ್” ಇತಿ ನವಮೇಽಧಿಕರಣೇ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋ: ಪञ್ಚದಶಸಾಮಿಧೇನಿರ್ವಿಧಾಯೈಕಾದರ್ಶಚ: ಪಠಿತ್ವಾ “ತ್ರಿ:ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ | ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮ್ | ತಾ: ಪञ್ಚದಶ ಸಂಪದಂತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತಂ ವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ತ್ರಿರಭ್ಯಾಸ: ಕಿಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯೋಪಲಕ್ಷಿತಾಯಾ ಕ್ವಚ: ಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾಯಾ ಧರ್ಮ: | ತಥಾಚ ಯತ್ರ ತತ್ರಸ್ಥಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾ ತ್ರಿರಭ್ಯಸಿತವ್ಯಾ ಉತ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಧರ್ಮ: | ತತಶ್ಚ ಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾಯಾ ಅನ್ಯಾಽಪಿ ಯಾ ವಿಕೃತಿಷು ಪ್ರಥಮಮುಚ್ಯತೇ ಸಾಽಪ್ಯುಹೇನ ತ್ರಿರಭ್ಯಸಿತವ್ಯೇತಿ ವಿಶಯೇ

‘ಅಭ್ಯಾಸ ಸಾಮಧೇನೀನಾಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಾನಧರ್ಮಃ ಸ್ಯಾತ್’ (೯-೧-೯)

(೧) ಭಾಷ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪ: -

ಅಥ ದಶಮಂ ತ್ರಿ: ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹೇತ್ಯಾದಿಪ್ವಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಧರ್ಮತಾಧಿಕರಣಮ್ (ಸೂತ್ರಮ್ ೩೨)

ಅಭ್ಯಾಸ: ಸಾಮಿಧೇನಿನಾಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಾನಧರ್ಮ: ಸ್ಯಾತ್ || ೩೨ ||

ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ ಶಙ್ಕನಾತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ: | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋ: “ಪञ್ಚದಶ ಸಾಮಿಧೇನೀನುಬ್ರೂಯಾತ್” ಇತಿ ವಿಧಾಯೈಕಾದರ್ಶಚ: ಪಠಿತ್ವಾ “ತ್ರಿ: ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮ್ | ತಾ: ಪञ್ಚದಶ ಸಂಪದಂತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುಯತೇ | ತತ್ರ ತ್ರಿರಭ್ಯಾಸ: ಕಿಂ ಪ್ರಥಮಾಶಬ್ದಲಕ್ಷಿತಾಯಾ: ಪ್ರಕರಣೇ ಪ್ರಥಮಪಠಿತಾಯಾ: “ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿವ್ಯವ:” ಇತಿ ಕ್ವಚೋ ಧರ್ಮ:, ಉತ ಯತ್ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಗತಂ ತದ್ಧರ್ಮ ಇತಿ ಸಂದೇಹ: | ಪೂರ್ವತ್ರ ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜಾಂತತಾಽನ್ತ್ಯಾಹರ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಹರ್ವಿಶೇಷಧರ್ಮ:, ತಥಾ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಪ್ರಥಮಾಶಬ್ದೇನ “ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ” ಇತಿ ಕ್ವಚ ಏವ ಗ್ರಹಣಾತ್ಸಂಕ್ಷೇಪಃ | ತತ್ರ ತ್ರಿರಭ್ಯಾಸರೂಪೋ ಧರ್ಮ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಪ್ರತ್ಯಯಾದಪಿ ಪ್ರಬಲಪ್ರತಿಪಾದಿಕೇನ ವಚನವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರತಿಪದತೇ | ಕ್ವಕ್ ತು ಲಕ್ಷಣಯಾ | ನಚ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನುಸಾರೇಣ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಭವೇ ದುರ್ಬಲಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಾನುರೋಧೇನ ಲಕ್ಷಣಾ ಯುಕ್ತಾ |



ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಮಿಧೇನೀ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹದಿನೈದು ಬಾರಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಹನ್ನೊಂದು 'ಋಷ್' ಮಂತ್ರಗಳಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹದಿನೈದು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುತ್ತದೆ. 'ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ | ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮ್ | ತಾಃ ಪಂಚದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ' ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಕೊನೆಯದನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆವಾಗ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂತ್ರಗಳೇ, ಹದಿನೈದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಪರಿಹರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ | ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಪುನಃ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪ್ರಥಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ 'ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ, ವಿಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ, ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ ಮಂತ್ರವು ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಮೂರು ಬಾರಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ ಮಂತ್ರದ ಧರ್ಮವೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರಗಳಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದ ಧರ್ಮವೋ? ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ ಮಂತ್ರವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ, ವಿಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಮೊದಲಿರುವಂತಹ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ ಮಂತ್ರದ ಧರ್ಮವೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದ ಧರ್ಮವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಪ್ರಥಮಾಮಿತಿ ಕ್ಷೀಲಿಜ್ಜನಿರ್ದೇಶಾತ್ತಸ್ಯಾ ಏವರ್ಚಃ ತ್ರಿರಭ್ಯಾಸ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುವ ವಿವಕ್ಷೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ, 'ಪ್ರಥಮಮ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ಪ್ರಥಮಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, 'ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರವೋವಾಜೇಯಾ' ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಧರ್ಮಃ "ಯತ್ಪ್ರಥಮಂ ತತ್ತಿರಭ್ಯಾಸಿತವ್ಯಮ್" ಇತಿ | ತच्च प्राथम्यं "ताः पञ्चदश" इति वाक्यशेषबलेन ऋगाश्रयत्वेनैव भवतीति क्लीलिङ्गं नित्यानुवादः | तथा चायमर्थः "या प्रथमस्थानपठिता ऋक् "प्र वो वाजा इति वा, अन्या वा, या काचित्तां त्रिरभ्यसेत्" इति | तथा च सूत्रम् || अभ्यास इत्यादि || प्रथमोत्तमयोरिति शेषः | सामिधेनीनां प्रथमोत्तमयोरभ्यासः | प्राथम्यात् प्राथम्येनोपबन्धात् स्थानधर्मः प्रथमस्थानधर्मः स्यादिति | फलन्तु पूर्वपक्षे, "प्र वो वाजा" इति मन्त्रस्य विकृतिष्वादावन्ते मध्ये वा यत्र कचित् स्थितायास्त्रिरभ्यासः | तथा च नोहः | सिद्धान्ते तु, प्र वो वाजीयातोऽन्या या काचिद्विकृतौ प्रथमपठिता सा ऊहेन त्रिरभ्यसितव्येति |

इति दशमं त्रिः प्रथमामन्वाहेत्यादिष्वभ्यासस्य स्थानधर्मताधिकरणम् (सूत्रम् ३२)

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಥಮಾಶ್ವೇನೈವ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾಭಿಧಾನಾತ್ ಕಚಸ್ತು ಲಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾದಿತ್ಯಥಮಮುಚ್ಯತೇ ತತ್ ತ್ರಿರिति ಪ್ರಾಥಮ್ಯೈಕಾರ್ಥಸಮವೇತತ್ರಿರಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ವಿಧಿಃ । ಖೀಲಿಜ್ಞಂ ತು ಪ್ರಾಥಮ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಗಾಶ್ರಯತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ್ಗುಣವಾಚಿನಾಮಾಶ್ರಯಲಿಜ್ಜವಚನತ್ವಾನ್ವಿತಾನುವಾದಃ । ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಥಮ-  
ಸ್ಥಾನಧರ್ಮ ಏವ ತ್ರಿರಭ್ಯಾಸ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - 'ಪ್ರಥಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೊರತು, 'ಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾ' ಎಂಬ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವಾದ ಪ್ರಥಮಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾ' ಎಂಬ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರವಿಶೇಷವನ್ನು ಅರ್ಥವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಲಕ್ಷಣಾಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. (ಮೀಮಾಂಸಕರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ.) ಆದ್ದರಿಂದ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಉಚಿತ. ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು 'ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ತಾಹ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿರಭಾಸವು ಏಕಾರ್ಥಸಮವೇತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಈ ವಿಧಿವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (ತಾರ್ಕಿಕರು 'ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೋ, ಮೀಮಾಂಸಕರು ಅಲ್ಲಿ 'ಏಕಾರ್ಥಸಮವಾಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಹಾಗಾದರೆ 'ಪ್ರಥಮಾಮ್' ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೇಕೆ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಯುಗಾತ್ರಿತ ವಾಗಿದೆ. 'ಯಜ್' ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವೆಂಬ ಗುಣಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದ 'ಪ್ರಥಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಯಾವ 'ಯಜ್' ಇದೆಯೋ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಪ್ರಥಮಾಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಥಮಾಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನದ ಧರ್ಮವಾಚಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವು ಈ ಸ್ಥಾನ ಧರ್ಮ ವಿಷಯಕವೇ ಎಂದರೆ, ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರವಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತ್ರ ಯಥಾ ಪ್ರಥಮಾಶ್ವೇನೈವ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಸ್ಥಕ್ರಜ್ಞಾತ್ರಪರೋ ನತು ವಿಶೇಷಪರಃ ।

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಥಮಾ' ಎಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಜ್' ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊರತು, 'ಪ್ರವೋವಾಜೀಯಾ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಏವಮಿಹಾಪಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಸ್ಥಪರೋ ನತು ತತ್ರಸ್ಥಪ್ರಾಣರೂಪವಿಶೇಷಪರಃ ।

ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತಸ್ಯ ಸ್ಥಲಾಂತರೇ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ । ತಥಾಚ ಮಧ್ಯಸ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ತತ್ಪರ ಇತಿ ಸಿಂಧ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥ: ।

ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಊರ್ಧ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಧ್ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅವರನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವರು ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಮನರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಪುನಃ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

////////////////////

ವಿರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಕ್ಷುಷ್ಟಮಾತ್ರತ್ವಂ ಚ ಮूर्ತಿವಿಶೇಷಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾಽಕ್ಷುಷ್ಟಮಾತ್ರತ್ವಾದ್ವಾ ಸ್ಥಾನಹೃದಯಗತಸ್ಯ  
ಸ್ಥಾನಿನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯುಪಚಾರಾದ್ವಾ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಅನುವಾದ - 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಪರಮಾತ್ಮನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ-ಮಾತ್ರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನನು ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥಕಮಾತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯೋಽಯಂ ನ ತ್ವವಧಾರಣಾರ್ಥೋ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಃ ।  
'ದೆಹಾಕ್ಷುಷ್ಟಮಿತೋ ದೇಹೇ ಜೀವಾಕ್ಷುಷ್ಟಮಿತೋ ಹೃದಿ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ಮಿತ ಇತಿ ಪರಿಮಾಣಸ್ಯೈವೋಕ್ತಃ ।  
ಅಕ್ಷುಷ್ಟಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಚ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯೋಮವದಿತ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯೇವ ಸೂತ್ರೇ ಕಸ್ಮಾನ್  
ಸಮಾಹಿತಮಿತಿ चेत्

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಏಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಬೇಡ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥ-ದಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ ಜೀವಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ಹೃದಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು 'ಪರಿಮಾಣ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಕೂಡ 'ಪರಿಮಾಣ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶದಂತೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಏಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ?

ತಯಾತ್ವೇ ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರವಾಕ್ಯೇ “ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ” ಇತ್ಯಸ್ಯ ಹೃದೀತ್ಯಸ್ಯ ಚ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾತಾತ್ ।

ಉತ್ತರ - ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ‘ಮಾತ್ರಚ’ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದಲ್ಲಿ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ’ ಎಂದು ಮತ್ತು ‘ಹೃದಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ‘ಮಾತ್ರಚ’ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

“ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಕ್ಷುಷಂ ಚ ಸಮಾಭಿತಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಚಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಹೃದಯ-ಗತತ್ವೇನಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೆಃ ।

‘ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ‘ಹೃದಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏಕೆ ವೈಯರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆಂದರೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಭಿತಃ’ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ಮೃತಾವಪಿ ಹೃದೀತ್ಯಾದೇವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾವಧಾರಣಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾच्च ।

‘ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಹೃದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬಾರದೆಂದರೆ ‘ಅವಧಾರಣ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಾಣ್ಯಂತರಸ್ಯಾಕ್ಷುಷಾಭಾವೇಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ । ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚಾಕ್ಷುಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇನಾದೋಷತ್ವಾತ್ ।

ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ, ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಇರುವುದರಿಂದ ತತ್ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಮಿತಗ್ರಹಣೇನಾತ್ರ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತಾಮ್ ।

एवकारेण लिङ्गेभ्यः प्राबल्यं सूत्रकृज्जगौ ॥ १ ॥

ಪ್ರಮಿತಗ್ರಹಣೇನಾತ್ರ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತಾಮ್ ।

ಏವಕಾರೇಣ ಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕೃಷ್ಣಗೌ ॥೧೧॥

‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರಮಿತ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಏವಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

एवं प्रथमसूत्रोक्ते श्रुतिलिङ्गयोर्निरवकाशत्वसावकाशात्वे समर्थ्येदानीं पूर्वपक्ष्युक्ता-  
ङ्गुष्ठमात्रत्वस्यापि “हृद्यपेक्षया तु” इति द्वितीयसूत्रोक्तं सावकाशत्वं हृदि  
विद्यमानावकाशापेक्षयेत्यादिटीकायां द्वेधाऽभिप्रेतमिति भावेन टीकां विवृण्वन्नाह -  
अङ्गुष्ठेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತಶಬ್ದದಿಂದ ಹಾಗೂ ಏವಕಾರದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು, ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದರು. ಈಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ‘ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರಕೃತಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಅಂಗುಷ್ಠ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेन टीकावाक्यं वाशब्दसंयोजनेन योज्यमित्युक्तं भवति । टीकायां  
क्वचिद्वಾशब्देनापि पाठः ।

ಹೀಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ವಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ವಾ’ ಶಬ್ದ ಸಹಿತವಾದ ಪಾಠವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** सौत्रं समाधानमाक्षिप्य समाधत्ते - नन्विति ॥ “प्रमाणे  
द्वयसज्दघ्नमात्रच्” इति सूत्रादङ्गुष्ठशब्दान्मात्रच्प्रत्यये “जानुमात्रं जलम्”  
इतिवदङ्गुष्ठपरिमाण इत्यर्थो लभ्यते ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನನು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ‘ಪ್ರಮಾಣೇ ದ್ವಯಸಜುದಘ್ನಮಾತ್ರಚ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

‘ಮಾತ್ರಚ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗ ‘ಜಾನುಮಾತ್ರಂ ಜಲಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಎಂಬರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತಶ್ಚ ಕಿಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಕ್ಷುಣ್ಣೇತಿ || ವೈಯರ್ಥ್ಯೇತಿ || ಅಕ್ಷುಣ್ಣಪರಿಮಿತವಸ್ತು ಸ್ಥಾನಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವ: |

ಇದರಿಂದ ಏನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದ ಕಾರಣ ‘ಹೃದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆಂದು ‘ವೈಯರ್ಥ್ಯ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನ್ವಿದಂ ಸಮಾಧಾನಂ ಪಶ್ಚಾದಿನಾಮಕ್ಷುಣ್ಣಾಭಾವೇನ ತದಂತರ್ಗತವಿಷ್ಣಾವ-  
ಸಮ್ಮವೀತ್ಯತೋ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಶೇಷತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯटीಕಯोरुक्तमाह -  
प्राणीति ||

ಪ್ರಕೃತ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ತದಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಶೇಷದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಪ್ರಾಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

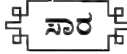
**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत्राद्यसूत्रस्य हेतुक्तिपरत्वाद्धितीयस्य बाधकनिरसनपरत्वात्पौर्वापर्य-  
सङ्गतिः स्पष्टेत्युपेक्ष्योक्तन्यायस्य सूत्राक्षरारूढतां टीकोक्तामेव सङ्गृह्य दर्शयति -  
प्रमितेति || अत्र आद्यसूत्रे |

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಸುಲಭವಾದ್ದರಿಂದ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಈಶಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯ ಸೂತ್ರಗಳ ಪೌರ್ವಪರ್ಯವು ಸಂಗತವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿ, ಶ್ಲೋಕರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಪ್ರಮಿತ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ‘ಅತ್ರ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

**ಗುರುರಾಜೀಯಮ್** - मध्ये वामनमासीनमिति सर्वोत्तमत्वरूपकाष्टात्वविरोधि-  
मध्यस्थमुच्यमानं वायावेवोपपद्यते | नतु विष्णाविति कथं तस्य सावकाशत्वमित्यत

आह - मध्ये वामनमित्यत्र चेति ॥ अङ्गुष्ठमात्रवाक्य इति ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठतीत्यङ्गुष्ठमात्रवाक्ये मध्य आत्मनीत्यस्य देहाङ्गुष्ठमितो देहे जीवाङ्गुष्ठमितो हृदीत्यत्र हृदीत्यस्य च वैयाख्यापातादिति भावः । स्मृतावपीति ॥ देहाङ्गुष्ठमितो देहे जीवाङ्गुष्ठमितो हृदीति स्मृतावपीत्यर्थः ।



ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸಮಾಡುವಂತಹ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಗಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಂಗುಷ್ಠವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಹೃದಯವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ -

ಪ್ರಮಿತಗ್ರಹಣೇನಾತ್ರ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತಾಮ್ ।

ಏವಕಾರೇಣ ಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕ್ರಜ್ಞೌ ॥೧॥

'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಏವಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.



## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅನ್ಯೇತು “ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತೋಽಕ್ಷುಷಮಾತ್ರೋ ಜೀವಃ । परिच्छिन्ने तत्र तन्मात्रत्वसम्भवात् ।

ಅನುವಾದ - ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

“ईशानो भूतभव्यस्य” इति चरमश्रुतमीशानत्वं तु प्रथमश्रुताक्षुष-  
मात्रत्वानुरोधात्सङ्कोचयितव्यम् ।

ಹಾಗಾದರೆ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈಶಾನತ್ವದರ್ಶನವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು.

नच “अल्पश्रुतेः” इति न्यायेनेश्वरेऽप्यक्षुषमात्रत्वम् । तत्र ह्यपुण्डरीकस्येवेह स्थानविशेषस्यानिर्देशादिति प्राप्ते

‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಽರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನೇನೂ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ब्रह्मप्रभोत्तरत्वादस्येशानत्वमसङ्खचितमेव । अक्षुषमात्रत्वोक्तिस्तु ब्रह्मणो जीवैक्याभिप्रायेति सिद्धान्त इत्याहुः ।

ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನೇ



ಮತ್ತು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ' ಹಾಗೂ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಜ್ಯೋತಿರಿವ' ಎಂಬೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಅಲ್ಪಕ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತೋಪ್ಯಯುಕ್ತಃ । ತತ್ಪಕ್ಷೇ “ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಧರ್ಮಾತ್” ಇತ್ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇವ “ಯೇಸ್ಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮನುಷ್ಯೇ” ಇತ್ಯತ್ರ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥ್ವೇನಾಕ್ಷುಣ್ಣವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಜೀವಪರತ್ವೇಽಪ್ಯದೋಷಾತ್ ।

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಧರ್ಮಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ 'ಯೇಽಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮನುಷ್ಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆಯೇ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಮದೇವರು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಏನೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಿञ्च निर्विशेषं ब्रह्मैवैतत्पादार्थः । नच तस्य किञ्चिदपि प्रतीशितृत्वमस्ति । जीवस्य तु स्वनियम्यं देहादिकं प्रत्यस्ति ।

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಪಾದವು ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈಶಾನತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಸ್ವಲ್ಪ ಈಶಿತ್ವವೂ ಸಹ

निश्चकर्षं यमो बलात् ॥' इति । नहि परमेश्वरो बलाद् यमेन निष्कृष्टं शक्यस्तेन तत्र संसार्यङ्गुष्ठमात्रो निश्चितः, स एवेहापीत्येवं प्राप्ते ब्रूमः - परमात्मैवायमङ्गुष्ठमात्रपरिमितः पुरुषो भवितुमर्हति । कस्मात्? शब्दात्, 'ईशानो भूतभव्यस्य' इति । नह्यन्यः परमेश्वराद् भूतभव्यस्य निरङ्कुशमीशितः । 'एतद्वै तत्' इति च प्रकृतं पृष्टमिहानुसन्दधाति । एतद्वै तद् यत्पृष्टं ब्रह्मेत्यर्थः । पृष्टं चेह ब्रह्मा 'अन्യत्र धर्मादन्यत्रಾधರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಸ್माತ್ ಕೃತಾಕೃತಾತ್ । ಅನ್ಯತ್ರ ಭೂತಾಃ ಭವ್ಯಾಃ ಯತ್ ತತ್ಪಶ್ಯಸಿ ತದ್ವದ ॥' ಇತಿ । ಶಬ್ದಾದೇವತ್ಯಭಿಧಾನ-ಶ್ರುತೇರೇವೇಶಾನ ಇತಿ ಪರಮೇಶ್ವರೋಽಯಂ ಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೨೪ ॥

ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗಾದರೂ ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದರೂ ಈಶಿತೃತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಂತೂ ಸುತರಾಂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

एवञ्च -

ईशानो जीव एव स्यात्स्वदेहादेर्नियामकः ।

निर्विशेषं तु नेशानमेकस्याप्यनियामकम् ॥ १ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಸಾರ ಹೀಗಿದೆ -

ಈಶಾನೋ ಜೀವ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ವದೇಹಾದೇರ್ನಿಯಾಮಕಃ ।

ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ತು ನೇಶಾನಮೇಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಯಾಮಕಮ್ ॥೧॥

ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸ್ವಾಮ್ಯವು ಬರಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವಾಮ್ಯತ್ವವೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ऐक्याभिप्रायत्वमपि न तावन्मुख्यार्थत्वाय कल्प्यम् । वाच्यार्थयोरैक्यानङ्गी-  
कारात् ।

ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಜೀವೈಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

नापि प्रामाण्याय । भेदेऽप्यङ्गुष्ठमात्रहृदयनिष्ठत्वेन गौणाङ्गुष्ठमात्रत्वसम्भवात् ।

ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ ಸಹ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇರುವ ಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

युक्तं चाभेदायाङ्गुष्ठमात्रादिश्रुतीनामीशानादिश्रुतीनां चामुख्यार्थत्वादप्यङ्गु-  
मात्रत्वश्रुतिमात्रस्य भेदेन गौणार्थत्वम् ।

ಮತ್ತು ಐಕ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಈಶಾನಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಷ್ಟೇ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

किञ्च त्वत्पक्षे जीवस्यापि न स्वतोऽङ्गुष्ठमात्रत्वम् । किन्तु हृत्कमलकोशोऽङ्गुष्ठमात्रो मनश्च प्रायेण तत्स्यं तदवच्छिन्नश्च जीव इत्येवमौपाधिकम् ।

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಇದೆ. ಮನಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜೀವನು ಅವಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿಯೇ ನೀವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು.

एवं चेश्वरस्य जीवाभेदं विनैव दहराधिकरणोक्ताङ्गुष्ठमात्रहृत्कमलकोशस्थत्वादङ्गुष्ठमात्रत्वोपपत्तौ किं जीवाभेदकल्पनया ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವಾದ ಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಒಪ್ಪಲು ಬರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ಏಕೆ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕು?

किञ्च पूर्वत्र “आत्मानं जीवमन्तिकात्” इति “तं देवाः सर्वेऽर्पिताः” इति उत्तरत्र च “अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति” इति “तादृगेव भवति” इति इतरेण तु जीवन्ति” इति “सुप्तेषु जागर्ति” इति “नित्योऽनित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान्” इति “तमात्मस्यम्” इति “भयादस्याग्निस्तपति” इति भेदस्यैव श्रुतेः कथमभेदपरत्वम् ।

ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. 'ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಮಂತಿಕಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗಿಂತಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. 'ತಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽರ್ಪಿತಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ; ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು 'ತಾದೃಗೇವ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, 'ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ಸುಪ್ತೇಷು ಜಾಗರ್ತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್ ಏಕೋ ಬಹೂನಾಂ ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ

'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ಭಯಾದಸ್ಯಾಗ್ನಿಸ್ತಪತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಭೇದವನ್ನು ನೀವು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ?

किञ्चाङ्गुष्ठमात्रे श्रुतं सर्वदिवोपास्यत्वं न पूर्वपक्षस्यानुगुणम् । जीवमात्रस्य सर्वदिवोपास्यत्वायोगात् ।

ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಈ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥದ ಈ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

नापि सिद्धान्तस्य । ज्ञेये निर्विशेषे ब्रह्मण्युपास्यत्वायोगादिति ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಸಹ ಈ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ-ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜ್ಞೇಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲ, ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಸಹ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

प्रकाशः —

अन्ये त्विति ॥ तत्र भामत्यां -

नाञ्जसा मानभेदोऽस्ति परस्मिन् मानवर्जिते ।

भूतभव्येशता जीवे नाञ्जसा तेन संशयः ॥

इत्यादिना संशयपूर्वोत्तरपक्षा उक्ताः ।

ವಿವರಣೆ - 'ಅನ್ಯೇತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

नाञ्जसा मानभेदोऽस्ति परस्मिन् मानवर्जितೇ ।

ಭೂತಭವ್ಯೇಶತಾ ಜೀವೇ ನಾಂಜಸಾ ತೇನ ಸಂಶಯಃ ॥

ಯಾವುದೇ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗದು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದಾದರೂ ಭೂತಭವ್ಯೇಶತ್ವವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಜೀವನೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तथाहि । किमङ्गुष्ठमात्रश्रुत्यनुग्रहाय जीवोपासनपरमेतद्वाक्यमस्तु तदनुरोधेनेशानश्रुतिः कथञ्चिन्नीयतामाहोस्विदीशानश्रुत्यनुग्रहाय ब्रह्मपरमेतदस्तु तदनुरोधेनाङ्गुष्ठमात्रश्रुतिः कथञ्चिन्नीयताम् । तत्रान्यतरस्यान्यतरानुरोधविशये भामत्युक्तरीत्यैव पूर्वोत्तरपक्षावनुवदति - अङ्गुष्ठेति ॥

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪೋದ್ವಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಶಾನಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಈಶಾನಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಉಪೋದ್ವಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಬೇಕೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, 'ಅಂಗುಷ್ಠ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तत्र जीवे । तस्यान्तःकरणायुपाधिकल्पितब्रह्मभागत्वात् अन्तःकरणस्य च प्रायो हृत्कमलकोशस्थानत्वात् हृत्कमलकोशस्य च मनुष्याणामङ्गुष्ठ-परिमितत्वात्तदवच्छिन्नो जीवोऽपि तथा । नभ इव वंशपर्वावच्छिन्नमरत्निमात्र-मित्यर्थः । नतु ब्रह्मणि । अपरिच्छिन्नत्वादिति भावः ।

'ತತ್ತ್ವ' ಎಂದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಜೀವನು ಅಂತಃಕರಣವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಭಾಗವೆಂದೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಃಕರಣವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ. ತದವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಜೀವನೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಬದಿರಿನ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಮೊಳದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಂಶಪರ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಜೀವನೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - किञ्च “अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्ष यमो बलात्” इति स्मृत्या च जीव एवाङ्गुष्ठमात्रः । सर्वेश्वरस्य यमेन समाकर्षायोगादित्यपि बोध्यम् ।

ಮತ್ತು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ಪುರುಷಂ ನಿಶ್ಚಕ್ಷರ್ಷ ಯಮೋ ಬಲಾತ್' ಎಂಬ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಮನು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪುರುಷನನ್ನು ಎಳೆದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಅಂಗುಷ್ಠ-ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿರುವಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಮನು ಎಳೆದೊಯ್ಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು ಕಥಂ ಜೀವೇ ಭೂತಭವ್ಯೇಶಾನತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಇಶಾನ ಇತಿ ||  
ದಹರಾಧಿಕರಣಾಪೌನರುಕ್ತಾಯಾ ಶಾಙ್ಕೋತ್ತರೇ ಅನುವದತಿ - ನಚೇತಿ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಭೂತಭವ್ಯಕಾಶಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಈಶಾನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಹರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯುಕ್ತಂ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕದಹರಸ್ಥಾನತ್ವಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ತದ್ಫಲವಿಶ್ವಾನ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಸ್ಯ ತತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ | ಇಹ ತದಭಾವಾತ್ |

ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಲಬ್ಧಿಯ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವೇ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನಚ "ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ" ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ಥಾನಭೇದೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಇತಿ ಶಾಙ್ಕಚಮ್ |  
ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಬ್ರಹ್ಮಜೀವಸಾಧಾರಣತಯಾ ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಸ್ವಭವಿತ್ರಾಧೀನನಿರೂಪಣತಯಾ ಸ್ವಸ್ಯ ಚ ಭವಿತುರನಿರ್ದಿಷ್ಟತಯಾ ಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಇತ್ಯಜ್ಞಾನಾಜೀವಪರಯೋಽಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇನ ಮಧ್ಯಾ-  
ಸಮ್ಮವಾಚ್ಚಾತ್ರಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶಸ್ಪಷ್ಟ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

'ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಮಧ್ಯ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಜೀವ ಎಂದು ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ವಭಾವವು ಕರ್ತೃವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಮಧ್ಯೇ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ, ಯಾರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೋ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೋ ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ, 'ಮಧ್ಯೇ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ || "ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಸ್ಮಾತ್ಕೃತಾಕೃತಾತ್ |  
ಅನ್ಯತ್ರ ಭೂತಾಃ ಭವ್ಯಾಃ ಯತ್ಪರಶಯಸಿ ತದ್ವದ" ಇತಿ ಪ್ರಾಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪೃಷ್ಠತ್ವಾದುತ್ತರಗ್ರಂಥಸಂದರ್ಭಸ್ಯ  
ತತ್ಪ್ರತಿವಚನತ್ವಮೇವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭೂತಭವ್ಯೇಶಾನತ್ವಂ ನಿರಾಶ್ರಯೇವ | ನ ಸಾಙ್ಕೋಚನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |



‘ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಸ್ತತ್ಕೃತಾಕೃತಾತ್ | ಅನ್ಯತ್ರ ಭೂತಾಚ್ಚ ಭವ್ಯಾಚ್ಚ ಯತ್ರತ್ವಸ್ಯ ತದ್ವದ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಭವ್ಯ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರಂಕುಶವಾಗಿ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಜೀವೈಕ್ಯೇತಿ || यथा “तत्त्वमसि” इति जीवस्य त्वम्पदार्थस्य तदिति परमात्मना विरुद्धांशत्यागेनैकत्वमुच्यते तथेहाप्यङ्गुष्ठपरिमितस्यापि जीवस्येशानश्रुत्या ब्रह्माभेदः प्रतिपाद्यत इत्यर्थः |

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ‘ತತ್ವಮಸಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತ್ವಂ’ ಪದಾರ್ಥನೆನಿಸಿದ ಜೀವನಿಗೆ, ‘ತತ್’ ಪದಾರ್ಥನೆನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಎರುದ್ಧಾಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಏಕವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ‘ಜೀವೈಕ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तदुक्तं भामत्यां -

**प्रश्नोत्तरत्वादीशानश्रवणस्याविशेषतः |**

**जीवस्य ब्रह्मरूपत्वप्रत्यायनपरं वचः || इति ||**

ಇದನ್ನೇ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ -

**प्रश्नोत्तरत्वादीशानश्रवणस्याविशेषतः |**

**ಜೀವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪತ್ವಪ್ರತ್ಯಾಯನಪರಂ ವಚಃ ||**

ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಅವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡದೇ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು ಎಂದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यत्तावदुक्तं प्रथमश्रुताङ्गुष्ठमात्रत्वानुरोधेन चरमेशानत्वं नेयमिति तत्तावन्नेत्याह - ईशान इति ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪೆಂದು ‘ಈಶಾನಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदपि दहराधिकरणवैषम्यं तदपि नेत्याह - अङ्गुष्ठेति ||

ದಹರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸಹ ತಪ್ಪೆಂದು 'ಅಂಗುಷ್ಠ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯದಮುದಿತಮ್ । ವಸ್ತುತಸ್ತು "ಮಧ್ಯಆತ್ಮನಿ" ಇತ್ಯತ್ರ ದೇಹಾದಿ-  
ಮಧ್ಯ ಪಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶೋಽಸ್ತಿ । ತಥಾ ತೃತೀಯವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ಹೃದಯ ಇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಃ  
ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶೋಽಸ್ತೀತ್ಯಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

'ಅಂಗುಷ್ಠ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅಂಗೀಕಾರ ವಾದ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಮಧ್ಯಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯ' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೇಹದ ಮಧ್ಯವೆಂಬ ಸ್ಥಾನದ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಹೃದಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದಪೀಶಾನತ್ವಮಸಕ್ತುಚಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೀತಿ ತದಪಿ ನೇತ್ಯಾಹ - ಕಿञ್ಚೇತಿ ॥

ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರು. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯದಪ್ಯಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರೋಕ್ತಿರೈಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇತಿ ತತ್ಕಿಂ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾಲಾಭಾಯ  
ಕಲ್ಪಯತ ತತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯ । ನ ದ್ವಯಮಪಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ - ಏಕೈಕೈತಿ ॥

ಇನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಐಕ್ಯವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದರು. ನಿಮ್ಮ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೀಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೋ, ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು 'ಏಕೈಕೈ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸಮ್ಮವಾದೀತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಭಾವಃ । ನನು ಕೋ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯತ ಆಹ  
- ಯುಕ್ತೇತಿ ॥

'ಸಂಭವಾತ್' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯುಕ್ತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಣೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣಾನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಂ ವದನ್ಮಾಭೇದಕಲ್ಪನಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ - ಕಿञ್ಚೇತಿ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಅಭೇದಕಲ್ಪನೆಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತ್ರ ತಥಾ ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶೋ ನೇತಿ ತು ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।  
ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಮುಕ್ತ್ವಾ ತತ್ಪ್ರಕರಣಗತಪೂರ್ವೋತ್ತರಬಹುವಾಕ್ಯವಿರೋಧಮಾಹ - ಕಿञ್ಚ ಪೂರ್ವತ್ರೇತಿ ॥

ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಂತೆ ಮೊದಲೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈಗಾಗಲೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ ಪೂರ್ವತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “ಯ ಇದಂ ಮಧ್ವದಂ ವೇದ ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಮಂತಿಕಾತ್” ಇತಿ ಜೀವಸ್ಯ ಸಮೀಪಸ್ಯಮಾತ್ಮಾನಂ ವೇದೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಅಂತಿಕಶಬ್ದೇನ ಭೇದಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ:

'ಯ ಇದಂ ಮಧ್ವದಂ ವೇದ ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಮಂತಿಕಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಂತಿಕ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆಂದರೆ ಭೇದವಿರಲೇ ಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “ತಂ ದೇವಾ: ಸರ್ವೇಽರ್ಪಿತಾಸ್ತದ್ ನಾತ್ಯೇತಿ ಕಶ್ಚನ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಅರ್ಪಿತಾ: ಪ್ರಾಸಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಸುಪ್ರಾಪ್ಯಭಾವೇನ ಭೇದ: ।

'ತಂ ದೇವಾ: ಸರ್ವೇಽರ್ಪಿತಾಸ್ತದ್ ನಾತ್ಯೇತಿ ಕಶ್ಚನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಪಿತಾ:' ಅಂದರೆ 'ಹೊಂದಿದರು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಹೊಂದಬೇಕಾದರೆ, ಪ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ಯಭಾವವಿರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಆತ್ಮನಿ ಜೀವ ಇತ್ಯಾಧಾರಸಸಮ್ಮಾ ಭೇದಸಿದ್ಧಿಃ ।

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಆಧಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಆಧಾರವು ಭೇದವ್ಯಾಪ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ಯಥೋದಕಂ ಶುद्धೇಽಶುद्धಮಾಸಿಕ್ತಂ ತಾದೃಗೇವ ಭವತಿ ।

एवं मुनेर्विजानत आत्मा भवति गौतम ॥

इति सादृश्यवाचिना तಾದृक्शब्देन भेदसिद्धिः ।

‘ಯಥೋದಕಂ ಶುದ್ಧೇಽಶುದ್ಧಮಾಸಿಕ್ತಂ ತಾದೃಗೇವ ಭವತಿ |

ಏವಂ ಮುನೇರ್ವಿಜಾನತ ಆತ್ಮಾ ಭವತಿ ಗೌತಮ ||’

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಾಚಿಯಾದ ತಾದೃಕ್ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾದೃಶ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಇದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

ನ ಪ್ರಾಣೇನ ನಾಪಾನೇನ ಮರ್ತ್ಯೋ ಜೀವತಿ ಕಶ್ಚನ |

ಇತरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ||

इत्यत्रोपजीव्योपजीवकभावेन “य एष सुप्तेषु” इत्यादौ स्पष्टो भेदः । व्यावहारिकभेद पराण्येतानीति प्रत्युक्तमन्तर्यामिनये । ज्ञेय इति हेतुगर्भं ।

ನ ಪ್ರಾಣೇನ ನಾಪಾನೇನ ಮರ್ತ್ಯೋ ಜೀವತಿ ಕಶ್ಚನ |

ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇತಾವುಪಾಶ್ರಿತೌ ||

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಜೀವ್ಯೋಪಜೀವಕಭಾವದಿಂದ ಭೇದವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ‘ಯ ಏಷ ಸುಪ್ತೇಷು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಂತೂ ಜೀವನು ಸುಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭೇದವನ್ನಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿವೆಯೆಂಬ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವಾದವನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರು. ‘ಜ್ಞೇಯಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಹೇತುಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

गुरुराजीयम् - किं चात्यश्रुतेरित्युक्तन्यायेनेश्वरेऽङ्गुष्ठमात्रत्वं सम्भवत्येवेति तेनैव गतार्थता । नच तत्र ह्युत्पण्डरीकस्येवेह स्थानविशेषस्यानिर्देशाच्चाङ्गुष्ठमात्रत्वमीश्वरस्येत्युक्तम् । तत्राह - अङ्गुष्ठमात्र इति ॥ यद्यप्यत्र मध्य आत्मनीत्यनेनापि स्थाननिर्देशाद्वाक्यद्वये स्थाननिर्देशाभावोक्तिरयुक्ता । तथापि स्पष्टमधिष्ठानस्यानुकृताभिप्रायेणैयमुक्तिरिति बोध्यम् । यदुक्तमङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तिस्तु जीवैक्याभिप्रायेति तत्रैक्याभिप्रायार्थत्वं किं मुख्यार्थत्वाय कल्प्यं किं वा प्रामाण्याय । नाद्य इत्याह - न तावदिति ॥ ननु च मत्पक्षे लक्षणावत्, भवत्पक्षेऽङ्गुष्ठमात्रत्वस्य गौणत्वं भवतीत्यविशेषात्कुतो भवन्मतमेव प्रामाणिकमित्यतो लक्षणापेक्षया गौण्या मुख्यत्वादिति परिहारे सत्येव परिहारान्तरमाह - युक्तञ्चेति ॥ ज्ञेय इति ॥ तत्पादप्रतिपाद्य इत्यर्थः । यद्वा ज्ञेये ज्ञानविषय इत्यर्थः । उपासनाया अविद्यमानविषयकत्वाद्ब्रह्मविषयत्वं न सम्भवति । ब्रह्मणो ज्ञानविषयत्वेन ज्ञानस्य च

परमार्थसत्कर्मत्वेन तत्कर्मभूतब्रह्मणः परमार्थसत्त्वेनारोपितत्वाभावादित्यर्थः ।  
 नाममात्रेण निर्देशः श्रुतिरिति टीकायां श्रुतिलक्षणमुक्तम् । तदयुक्तम् । तथात्वे  
 मात्रशब्देन योगमात्रस्य व्यावर्तितत्वेन योगरूढानां वामनादिशब्दानां  
 यौगिकत्वस्यापि विद्यमानत्वेन नाममात्रेण निर्देशत्वाभावेन श्रुतित्वं न स्यात् ।



ಕಾಶಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ವಸ್ತುವಿನ ಒಡತನವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಅಣುವಾದ ಜೀವನು ಹೃತ್ಯಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಃಕರಣಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರಣ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ನಚಿಕೇತನು 'ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಬೇಕು ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥೈಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ, ಇವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ, ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಸರಿಯಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೂ ಸಹ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ವಸ್ತುಗಳ ಒಡತನವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಂಶ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಚಿಕೇತನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಯಮದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಕಾಶಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಯೇಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕಿತ್ನಾ ಮನುಷ್ಯೇ' ಎಂಬ ನಚಿಕೇತನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಜೀವಾತ್ಮವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾದಂತೆ ಇದು ಜೀವಪ್ರಕರಣವೂ ಸಹ ಏಕಾಗಬಾರದು?

ಮತ್ತು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈಶಿತೃತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಧರ್ಮವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನಲ್ಲಾದರೂ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈಶಿತೃತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಹ ಈಶಿತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಈಶಾನೋ ಜೀವ ಏವ ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವದೇಹಾದೇರ್ನಿಯಾಮಕಃ |

ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ತು ನೇಶಾನಮೇಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಯಾಮಕಮ್ ||

ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಜೀವನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೂ ಸಹ ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.



ರಾಮಾನುಜಭಾಷ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

केचित्तु “प्राणाधिपः सञ्चरति स्वकर्मभिरङ्गुष्ठमात्रः” इति श्रुत्यन्तरे जीवस्याङ्गुष्ठमात्रत्वश्रवणादीश्वरस्य च कापि तदश्रवणादिहाङ्गुष्ठमात्रो जीव एवेति प्राप्ते

ಅನುವಾದ - ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿರಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬ ಬೇರೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

अन्यत्राश्रुतमप्यङ्गुष्ठमात्रत्वमिहेश्वरस्यैव । ईशानशब्दादिति सिद्धान्त इत्याहुः ।

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಅವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ‘ಭೂತಭವಸ್ಯ ಈಶಾನಃ’ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈಶ್ವರನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಈಶಾನ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತ್ರ । “ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ । ಹೃದಾ ಮನೀಷಾ ಮನಸಾಽಭಿಕ್ಲೃತೋ ಯ ಎನಂ ವಿದುರ್ಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ” ಇತಿ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೆ,

ರಾಮಾನುಜರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ - ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ । ಹೃದಾ ಮನೀಷಾ ಮನಸಾಽಭಿಕ್ಲೃತೋ ಯ ಎನಂ ವಿದುರ್ಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಿಗಿರುವಂತಹ ಪುರುಷನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಕ್ಷುಷಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ ।

ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥'

(೧) ರಾಮಾನುಜಗಾಥ್ಯಮ್ -

शब्दादेव प्रमितः ॥ २३ ॥

ಕಠವಹ್ನಿಃ ಶ್ರುಯತೇ ‘ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ईशानो भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै तत् । ‘ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಜ್ಯೋತಿರಿವಾಧುಮಕಃ । ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स उ इवः । एतद्वै तत्’ ‘ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ । ತಂ ಸ್ವಾಚ್ಛರೀರಾತ್ ಪ್ರವಹೇನ್ಮುಖಾದಿವೈಷಿಕಾಂ ಧೈರ್ಯೇಣ । ತಂ ವಿಧಾಚ್ಛುಕ್ರಮಮೃತಮ್ ।’ ಇತಿ । ತತ್ರ ಸಂದಿಹತೇ ಕಿಮಯಮಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಪ್ರಮಿತಂ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾ, ತತಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ? ಇತಿ । ಕಿಂ ಯುಕ್ತಮ್? ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮೇತಿ । ಕುತಃ? ಜೀವಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಶ್ರುತೇ: ‘ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಸ್ಸಪ್ತಶ್ಚರತಿಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ । ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರೋ ರವಿತುಲ್ಯರೂಪಃ ಸಕ್ಷಲ್ಪಾಹಕ್ಷರಸಮನ್ವಿತೋ ಯಃ’ ಇತಿ । ನಚಾನ್ಯತ್ರೋಪಾಸನಾರ್ಥತಯಾಽಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ಶ್ರುಯತೇ । एवं निश्चिते जीवत्वे ईशानत्वं शरीरेन्द्रियभोग्य-भोग्योपकरणापेक्षयाऽपि भविष्यति, इति प्राप्ते ब्रूमः - शब्दादेव प्रमितः ॥ ಅಕ್ಷುಷಪ್ರಮಿತಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ । ಕುತಃ? ‘ईशानो भूतभव्यस्य’ ಇತಿ ಶಬ್ದಾದೇವ । ನಚ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಿತೃತ್ವಂ ಕರ್ಮಪರವಶಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ ॥ २३ ॥

कथं तर्हि परमात्मनोऽक्षुषमात्रत्वम् इत्यत्राह -

ह्यपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॥ २४ ॥

इति तैत्तिरीये चान्यत्रेश्वरस्यापि तच्छ्रवणात् ।

ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ ।

ಈಶಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರೀಣಾತಿ ವಿಶ್ವಭುಕ್ ॥

ಪುರುಷನ ಅಂಗುಷ್ಠದಂತೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಈಶ್ವರನು ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇವನೇ ಜಗದೊಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಇವನು ಪ್ರೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ईश्वरस्यान्यत्र तच्छ्रवणं नास्तीति कृत्वाचिन्ता त्वस्मदुक्ते गत्यन्तरे सति न युक्ता ।

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೃತ್ವಾಚಿಂತಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು) ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ, ಕೃತ್ವಾಚಿಂತಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ (ಬೇರೆಗತಿಯಿರುವಾಗ) ಹೀಗೆ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

यदि च श्वेताश्वेताश्वतरादेरीश्वरविषयत्वे पूर्वपक्षिणो विप्रतिपत्तिस्तर्हि “प्राणाधिपः सञ्चरति” इत्यादेर्जीवविषयत्वे सिद्धान्तिनोऽपि सा किं न स्यादिति दिक् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ, ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತು ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಾದರೆ, ಅವಾಗ 'ಪ್ರಾಣಾದಿಪಃ ಸಂಚರತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಜೀವವಿಷಯಕವೆಂದು

परमात्मन उपासनार्थमुपासकहृदये वर्तमानत्वादुपासकहृदयस्याङ्गुष्ठप्रमाणत्वात्तदपेक्षयेदम-  
ङ्गुष्ठप्रमितत्वमुपपद्यते । जीवस्याप्यङ्गुष्ठप्रमितत्वं हृदयान्तर्वर्तित्वात्तदपेक्षमेव ।  
तस्याराग्रमात्रत्वमङ्गुते । मनुष्याणामेवोपासकत्वसम्भावनया शास्त्रस्य मनुष्याधिकारत्वान्मनुष्य-  
हृदयस्य च तत्तदङ्गुष्ठप्रमितत्वात् खरतुरगभुजगादीनामनङ्गुष्ठप्रमितत्वेऽपि न कश्चिद्दोषः ।  
स्थितं तावदुत्तरत्र समापयिष्यते ॥ २४ ॥



ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಾವೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತು ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವೆಂದು ರಾಮಾನುಜರು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಈ ರಾಮಾನುಜರ ಈ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಕೇವಲ ದಿಕ್ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಉಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

ಕೇचित್ವಿತಿ ॥ “ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರ: ಪುರುಷ:” ಇತಿ ವಾಕ್ಯತ್ರಯೇ ಶ್ರುತೋಕ್ಷುಷಮಾತ್ರ: ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮೋತ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ವಿಶಯೇ ತೃತೀಯೇ “ಹೃದಯೇ” ಇತಿ ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶನ ಪರೋಕ್ತರೀತಿರ-  
ಯುಕ್ತೇತ್ಯನ್ಯಥಾಽಧಿಕರಣಶರೀರಂ ವರ್ಣಿತಮ್ । ತದನುವದತಿ “ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಸ್ಸಚ್ಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿರ-  
ಕ್ಷುಷಮಾತ್ರೋ ರವಿತುಲ್ಯರೂಪ: । ಸಕ್ಷಲ್ಪಾಹಂಕಾರಸಮನ್ವಿತೋಽಯಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ  
ಕರ್ಮವಶತ್ವಾದಿನಾ ಜೀವಪರತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಭಾವ: ।

ವಿವರಣೆ - ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವನ್ನು ‘ಕೇಚಿತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬ ಮೂರುವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತನಾದ ಅಂಗುಷ್ಠ-  
ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷನು, ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನೆನಿಸಿದ ಜೀವನೋ, ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ಮೂರನೆಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅದ್ವೈತಿಗಳ  
ಅಧಿಕರಣಶರೀರವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು, ರಾಮಾನುಜರು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣ-  
ಶರೀರವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿರಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರೋ ರವಿತುಲ್ಯರೂಪಃ । ಸಂಕಲ್ಪಾಹಂಕಾರ-  
ಸಮನ್ವಿತೋಽಯಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೂರುವಾಕ್ಯಗಳೂ  
ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಜೀವ ಏವೇತಿ ॥ ಇಶಾನತ್ವಂ ತು ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಾನುರೋಧೇನ  
ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಭೋಗ್ಯಭೋಗೋಪಕರಣಾಪೇಕ್ಷಯಾ ನೇಯಮಿತಿ ಭಾವ: ।

‘ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಈಶಾನಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಒಡೆತನವನ್ನು  
ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕೇವಲ ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ  
ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಭೋಗ್ಯ, ಭೋಗೋಪಕರಣ ಇವುಗಳ ಒಡೆತನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಕೋಚ  
ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಶರೀರಾದಿಗಳ  
ಒಡೆತನವನ್ನು ಜೀವನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ईशानेति ॥ भूतभव्यस्य सर्वस्येशितृत्वं जीवेऽयुक्तमितीशानत्वं निरवकाशम् । अङ्गुष्ठमात्रत्वं तूपासनार्थम् । उपासकहृदयेऽङ्गुष्ठमात्रे वर्तमानत्वात्तदपेक्षया युक्तमिति भावः ।

ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಈಶತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನತ್ವಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ. ಅಂದರೆ ಉಪಾಸಕನಾದ ಜೀವಿಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ईशरस्यापीति ॥ अन्तरात्मत्वमोक्षप्रदत्वसर्वजगदीशानत्वानामीश्वर-  
लिङ्गानामन्यत्र श्रवणादिति भावः ।

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂತರಾತ್ಮತ್ವ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದತ್ವ, ಸರ್ವಜಗದೀಶಾನತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु श्रुतप्रकाश एवैतदाशङ्क्य “कृत्वाचिन्तेयम् । परमात्मनोऽ-  
न्यत्राङ्गुष्ठमितत्वश्रवणाभावमुपेत्यानेन वाक्येनाङ्गुष्ठमितत्वं सिध्यति नेति विचार्यते”  
इत्यादिना समाहितमित्यत आह - ईशरस्येति ॥

ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಆಶಂಕಿಸಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ - 'ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೇಯಮ್' । ಪರಮಾತ್ಮನೋಽನ್ಯತ್ರಾಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವಶ್ರವಣಾಭಾವಮುಪೇತ್ಯಾನೇನ ವಾಕ್ಯೇನಾಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವಂ ಸಿದ್ಧತಿ ನೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಆರಂಭಣೀಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಈಶ್ವರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - “यदा मन्त्रगतं ब्रह्मलिङ्गं छिष्टं कृत्वा तावपि मन्त्रौ विवादास्पदीकृतौ तदानीं न कृत्वाचिन्तेयम्” इति श्रुतप्रकाशोक्तं पक्षान्तरमप्यपाकरोति - यदि चेति ॥

‘ಯದಾ ಮಂತ್ರಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಂ ಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ಕೃತ್ವಾ ತಾವಪಿ ಮಂತ್ರೈ ವಿವಾದಾಸ್ಪದೀಕೃತೌ ತದಾನೀಂ ನ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೇಯಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಯದಿ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನನು ತತ್ರ ಕರ್ಮವಶತ್ವಾದಿಕಂ ಜೀವಲಿಂಗಂ ಶ್ರುತಂ चेದಿಹಾಪ್ಯಂತರಾತ್ಮತ್ವಾದಿ-  
ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಾನಿ ಶ್ರುತಾನಿತಿ ಸಮಮ್ ।

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮವಶತ್ವಾದಿ ಜೀವನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಾತ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳಲೇಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेषां जीवेऽपि क्लेशेन नयने तेषामपि कश्चिद्ब्रह्मणि नेतुं शक्यत्वादिति सप्तमम् ।

ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಕರ್ಮವಶತ್ವಾದಿ ಜೀವನಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - किञ्च वाक्यद्वयक्लेशापेक्षया “प्राणाधिपः” इत्येकस्यैवान्यथानयन-  
मुचितम् ।

ಮತ್ತು ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ‘ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ’ ಎಂಬ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अपि च कृत्वाचिन्तात्वपक्षे “हृदये सन्निविष्टः” इति वाक्ये हृदय  
इति स्थाननिर्देशो नास्तीत्येव कृत्वाचिन्तासम्भवे किं पररीतिमवधीर्य  
वाक्यान्तरान्वेषणक्लेशेन ।

ಮತ್ತು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ‘ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ ಅದ್ವೈತಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अपि च जीवस्याप्याराग्रमात्रस्याङ्गुष्ठमात्रत्वममुख्यमित्युपासनार्थं  
तदिति निर्वाह्यम् । तत्परमात्मपरत्वेऽपि सम्भवति । उपासनार्थमल्पपरिमाणत्वस्य  
परस्मिन्नुक्तदिशा श्रवणात् । अन्यथा जीवेऽप्यश्रवणात् ।

ಮತ್ತು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ರಾಮಾನುಜರಿಗೆ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೀವನು ಅತ್ಯಂತ ಅಣುಸ್ವರೂಪನೆಂದು ರಾಮಾನುಜರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಕೇವಲ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಹೇಳಿದ್ದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಹೀಗೆ ಕೂಡಿಸಬಹುದೆಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಅಣುರೂಪನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यदपि जीवो ब्रह्म वेति विचारे नेश्वरसम्बन्धिलिङ्गाभिर्णयः । किं त्वीश्वरत्ववाचिशब्दादेवेति वा पूर्वपक्ष्याशङ्किताया ईशानशब्दान्यथासिद्धेर्निरासार्थो वेति सौत्रैवकारार्थकथनं तदपि “स्वशब्दात्” इत्यादाविवाधारेणेन विनाऽप्युपपत्तेरतिशयार्थालाभाच्चापेशलम् । तदेतदभिप्रेत्योक्तं दिगिति ॥

ಮತ್ತು ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಈಶ್ವರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅವಧಾರಣಾಲಿಂಗಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಈಶ್ವರಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಶಂಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ರಾಮಾನುಜರಾದ ನೀವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

ಇದೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದಾದಲ್ಲಿ, ಏವಕಾರವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ 'ಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏವಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅವಧಾರಣೆಗೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವು ಅಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ದಿಕ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन यत्केनचिदुक्तमङ्गुष्ठमात्रो जीवः शिवो वेति संशये रामानुजरीत्या पूर्वपक्षयित्वा “सर्वैश्वर्यसम्पन्नः सर्वेश्वरश्च शम्भुराकाशमप्ये” इति श्रुत्या भूतभव्येशितृत्वस्य शिवलिङ्गत्वादीशानश्रुतेस्तत्र रूढत्वाच्च शिव एवाङ्गुष्ठमात्र इति ।

ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶೈವಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಶೈವರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾಶಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೋ, ಅಥವಾ ಶಿವನೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

ರಾಮಾನುಜರ ಮತದಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿ, 'ಸರ್ವಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನಃ ಸರ್ವೇಶ್ವರಶ್ಚ ಶಂಭುರಾಕಾಶಮಧ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಈಶಿತೃತ್ವವೆಂಬ ಶಿವನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗದಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶ್ರುತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಶಿವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಶಿವನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನೇ ಅಂಗುಷ್ಠ-ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ತನಿರಸ್ತಮ್ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ತನ್ಮತೋಕ್ತದೋಷಗ್ರಾಸಾತ್ ।**

ಇವರ ಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ರಾಮಾನುಜರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ - ಯದತ್ರೋಕ್ತಂ "ಅಕ್ಷುಞ್ಚಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ" ಇತ್ಯಾದಿಮನ್ತ್ರೋಪ್ಯಕ್ಷುಞ್ಚಮಾತ್ರತ್ವಶ್ರವಣಾ ದೇವ ಜೀವಪರ ಇತ್ಯತ್ರಾಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ । ಅತಃ ನ ದೋಷ ಇತಿ ತನ್ನ । ಅಕ್ಷುಞ್ಚಮಾತ್ರತ್ವಸ್ಯಾद्याಪಿ ಜೀವಮಾತ್ರಧರ್ಮತ್ವಾಸಿದ್ಧಿಃ ।**

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೈವರ ಸಮರ್ಥನೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಪರವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜೀವನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ?

**ಪ್ರಕಾಶಃ - 'ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಪಿ ಜೀವಪರತ್ವೇ ವಿವಾದಾದಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।**

ಅಯ ಸತ್ಯವತಃ ಕಾಯಾತ್ಪಾಶಬಂಧವಶಂ ಗತಮ್ ।

ಅಕ್ಷುಞ್ಚಮಾತ್ರಂ ಪುರುಷಂ ನಿಶ್ಚಿರ್ಮಯಮೋ ಬಲಾತ್ ॥

ಇತಿ ಸ್ಮಾರ್ತವಚಸೋಽಪಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಾದಿನೇಕವಾಕ್ಯಬಾಧಕತ್ವಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ।

'ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇನ್ನು

ಅಥ ಸತ್ಯವತಃ ಕಾಯಾತ್ಪ್ರಾಶಬಂಧವಶಂ ಗತಮ್ ।

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ಪುರುಷಂ ನಿಶ್ಚಕ್ಷರ್ಷ ಯಮೋ ಬಲಾತ್ ॥

ಎಂಬ ಸ್ತೂತಿವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಜೀವನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಆಧಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - किञ्च अङ्गुष्ठमात्रे श्रुतस्य सर्वदेवोपास्यत्वस्य जीवमात्रेऽनुपपत्तिश्च ।

ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೇವಲ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - सिद्धान्तोऽप्ययुक्तः । “नते विष्णो जायमानो न जातः सहि सर्वाधिपतिस्सहि सर्वपालस्स ईशस्स विष्णुः सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतः” इत्यादिश्रुतिभिः

सर्वेशो विष्णुरेवैको नान्योऽस्ति जगतःपतिः ।

ब्रह्मेशानादिभिर्देवैर्यत्प्राप्तुं नैव शक्यते ॥

इत्यादिस्मृतिभिस्सर्वेशितृत्वस्य विष्णवेकनिष्ठत्वात् ।

ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ತೂತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ - 'ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು, 'ಸಹಿ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ ಸಹಿ ಸರ್ವಪಾಲಸ್ಸ ಈಶಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು, 'ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾಭುವನಸ್ಯ ರೇತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಪಾಲಕನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು

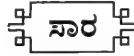
सर्वेशೋ विष्णुरेवೈको नान्योऽस्ति जगतः पतिः ।

ब्रह्मेशानादिभिर्देवैर्यत्प्राप्तुं नैव शक्यते ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾರುತ್ತಿವೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - विष्णौ निरुद्धवामनश्रुतिविरोधाच्च । ईशानशब्दस्य यौगिकार्थप्रति-सम्बन्धिभूतभव्याद्युपादाने रूढचनुन्मेषाच्च । “ईशानः प्राणदः प्राणः” इति विष्णौ प्रयोगाच्चेति ।

ಮತ್ತು ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಢವಾದ ಶಬ್ದ. ಇದನ್ನು ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯನ್ನು ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಶೈವರು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಡತನ ಎಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವು ಶಕ್ತಿಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ರೂಢಿಯಿಂದ ಶಿವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ಈಶಾನಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವು ಅತ್ಯಂತ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ರಾಮಾನುಜರು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಮಿತಾಧಿಕರಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು ದೇವತಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಇದರಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ' 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ ಕಾಲಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಡತನವನ್ನು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಈ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಜೀವನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



## ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕಗಳು

### तात्पर्यचन्द्रिका

अत्र “श्रुतिर्लिङ्गम्” इत्यादिभाष्ये श्रुत्यादौ पूर्वबलीयस्त्वमुक्तम् ।  
तदुपपादयितुं टीकायां -

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರುತಿರ್ಲಿಂಗಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

श्रुतिर्नाम समुदिष्टं लिङ्गं तल्लक्षणं स्मृतम् ।

पदानि निरपेक्षाणि वाक्यं प्रकरणं तथा ।

ಶ್ರುತಿನಾಮ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ।

ಪದಾನಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಾಣಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ ॥

ಶ್ರುತಿಯೆಂದರೆ ರೂಢವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದ, ಲಿಂಗ ಎಂದರೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ. ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪು ಪ್ರಕರಣ.

एकस्य प्रतिपत्त्यङ्गवचनं स्थानमुच्यते ।

अन्यत्र तत्समोक्तिस्तु समाख्यास्थानमेव च ।

अध्यायादि प्रबन्धास्तु प्रभेदा आगमस्य तु ॥

ಏಕಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಂಗವಚನಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ ।

ಅನ್ಯತ್ರ ತತ್ಸಮೋಕ್ತಿಸ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಸ್ಥಾನಮೇವ ಚ ॥

ಅಧ್ಯಾಯಾದಿಪ್ರಬಂಧಾಸ್ತು ಪ್ರಭೇದಾ ಆಗಮಮಸ್ಯ ತು ।

ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ನೀಡುವುದೇ ಸಮಾಖ್ಯಾ. ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಸ್ಥಾನ. (ಎಂದರೆ ಒಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ಥಾನ ಎನಿಸಿದೆ) ಅಧ್ಯಾಯ, ವರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಬಂಧ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೨-೭)



इति तत्त्वप्रदीपोदाहृतवचनानुसारेण श्रुत्यादिलक्षणमुक्त्वा तदलाबलबीजमुक्तम् ।

ಹೀಗೆ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಮಾತಿಗನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಮೊದಲಾದವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳ ಬಲಾಬಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

तत्रायं भावः । वाचक(रूढः)शब्दश्रुतिः । “नाममात्रेण” इति टीकायां मात्रशब्देन शुद्धो योगो व्यावर्त्यः । नतु रूढिसहितः । तेन योगरूढानां वामनादिशब्दानां न श्रुतित्वहानिः ।

ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದು ಇಷ್ಟು. ವಾಚಕವಾದ (ರೂಢವಾದ) ಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ

‘ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಾತ್ರಪದದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಯೌಗಿಕಪದವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ರೂಢಿಸಹಿತವಾದ ಯೌಗಿಕಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಯೋಗರೂಢವಾದ ವಾಮನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಿರೂಪಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

प्रकाशः —

टीकोक्तश्रुत्यादिलक्षणस्य प्रकृतोपयोगं वदंस्तन्मूलप्रमाणमाह — अत्रेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೇ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಲು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಬಲಾಬಲವಿಚಾರವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವಿವರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯದ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — टीकायामुक्तमित्यन्वयः । अस्पष्टत्वादाह — तत्रायं भाव इति ॥

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ‘ಟೀಕಾಯಾಂ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ‘ಉಕ್ತಮ್’ ಎಂಬ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಮಾಣಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ, ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯದ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ, ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತತ್ರಾಯಂ ಭಾವಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಟೀಕಾಪಾಂ "ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶಶ್ರುತಿ:" ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಯಾನಿ ರೂಢಾನಿ  
ತಾನಿ ನಾಮಾನೀತ್ಯುಕ್ತಯಾ ರೂಢಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಶ್ರುತೀತ್ವಾಪತ್ಯಾ ಯೋಗರೂಢೇ ವಾಮನಾದಿ-  
ಶಬ್ದೇಽವ್ಯಾಸಿರೀತ್ಯತೋ ಭಾವಮಾಹ - ವಾಚಕೇತಿ ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶ ಶ್ರುತಿ:' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ರೂಢಪದಗಳಷ್ಟೇ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಮನ ಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವೂ ಆಗಿದೆ, ರೂಢವೂ ಆಗಿದೆ. ಈಗ ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಕೇವಲ ರೂಢವಾದದ್ದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ವಾಮನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ರೂಢತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಪ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಾಚಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ರೂಢಾ ಯೋಗರೂಢಾ ವೇತ್ಯರ್ಥ: । ಯೋಗರೂಢಸ್ಯಾಪಿ ನಾಮತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವೋಕ್ತೇರಿತಿ  
ಭಾವ: ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಚಕಶಬ್ದ:' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಯೋಗರೂಢಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ರೂಢಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಯೋಗರೂಢಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಿಯೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯೋಗರೂಢವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವಿರುತ್ತದೆಂದು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ. 'ಆಪಾತತಃ ಧರ್ಮ್ಯಪಸ್ಥಾಪತ್ವಂ' ಆಪಾತತಃ ಧರ್ಮ್ಯಪಸ್ಥಾಪಕವಾದಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಯೋಗಿಕವೂ ಆಗಿರಬಹುದು, ಯೋಗರೂಢವೂ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಯೋಗರೂಢಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ನನ್ವೇವಂ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾನಂತತ್ವೋದ್ದೀಪಿತವಾದಿಲ್ಲಿಂಗವಾಚಿಶಬ್ದೇಽತಿ-  
ವ್ಯಾಸಿ: । ತಸ್ಯಾಪಿ ಯೋಗರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ವಿಣ್ಣುವಾಚಿತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್ ।

ಶಂಕೆ - ಯೌಗಿಕಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂತತ್ವ, ಉದ್ಗೀರ್ಣತ್ವ, ಪರೋಪರೋಯಸ್ತ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ 'ಅನಂತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢಪದವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ 'ನವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆ. 'ಅನಂತ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗರೂಢವಾದ 'ಅನಂತ' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ನೀವು ಹೇಳಿದ, ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿತ್ವಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶ: - ನ ಯೌಗಿಕತ್ವೇನೈವ ತತ್ರ ಲಿಂಗತ್ವೋಕ್ತಿಃ । “ಅಂತವದ್ವೈ ಕಿಲ ತೇ ಸಾಮ”  
ಇತ್ಯಾದೌ ಪೂರ್ವತ್ರಾಂತವತ್ತ್ವಮುಕ್ತವಾಽಽಽಕಾಶಾಪ್ರಕರಣೇಽನಂತ ಇತ್ಯತ್ಯಾ ಯೌಗಿಕತ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರತಿತೇ: ।

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ. ‘ಅನಂತ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ರೂಢವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿತ್ವವೂ ಸಹ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದು. ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅನಂತ’ ಪದವನ್ನು ಯೌಗಿಕವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅಂತವದ್ವೈ ಕಿಲ ತೇ ಸಾಮ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ರುದ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂತವತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಆಕಾಶಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸ ಏಷೋ ಅನಂತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅನಂತನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಂತವತ್ತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಂತವತ್ತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅನಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವೇ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಅತ एवोक्तं तत्र ‘अन्तत्रयोजिते विष्णुः’ इत्यादि ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಅಂತತ್ರಯೋಜಿತೇ ವಿಷ್ಣುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕವೆಂದು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದೇಶತಃ, ಕಾಲತಃ, ಗುಣತಃ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮೂರೂ ಬಗೆಯ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನಂತನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಯೌಗಿಕ ಪದವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗರೂಢಪದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಯೋಗರೂಢಪದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्वा अनन्तशब्दस्य श्रुतित्वेऽपि तत्र पूर्वोक्तन्यायातिदेशार्थं यौगिकत्वमात्राश्रयणेन लिङ्गत्वोक्तिः ।

ಶಂಕೆ - ಅನಂತ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಶ್ರುತಿತ್ವವೂ ಇದೆ, ಲಿಂಗತ್ವವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಿರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ‘ತತ್ ಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ‘ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ, ‘ತತ್ ಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಸಮಾಧಾನ - ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನಂತಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ತತ್ ಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ ‘ತದ್ವರ್ತಮೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಹೇಳುವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ‘ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ,

ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತನ್ಯಾಯದ ಅತಿದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅನಂತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಯೌಗಿಕವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्वा “नाममात्रेण निर्देशः” इत्यत्र रूढशब्देनैव निर्देश इति प्रतीतेस्सर्वस्यापि शब्दस्यौणादिकप्रत्ययान्तत्वेन यौगिकत्वादप्रसिद्धिरित्यतो “वाचकशब्दः श्रुतिः” इत्यभिप्राय उक्तः ।

**ಶಂಕೆ -** ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಢಶಬ್ದದಿಂದಷ್ಟೇ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಂಭವ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೆಲವು ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ಯೋಗ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವಂತಹ ಪದವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೇ ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಔಣಾದಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಎಲ್ಲವೂ ಯೌಗಿಕವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ರೂಢವಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರ ಪ್ರಕಾರ 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೇವಲ ರೂಢವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

**ಸಮಾಧಾನ -** ಈ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ವಾಚಕವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಯೋಗವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ರೂಢವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಶ್ರುತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न चैवमनन्तादिलिङ्गेऽतिव्याप्तिः । तत्र स्वार्थे श्रुतित्वस्यापि सत्त्वात् ।

**ಶಂಕೆ -** ಹಾಗಾದರೆ ಅನಂತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಚಕಶಬ್ದವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯೆನ್ನುವುದಾದರೆ, ವಾಚಕಶಬ್ದತ್ವವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

**ಸಮಾಧಾನ -** ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದು ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅನುಮಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವೇ ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಲಿಂಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - निर्णयार्थे च व्याप्यार्पकत्वेनानुमापकतया वाचकत्वाभावात् ।

ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ್ದನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದವು ಅನುಮಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ವಾಚಕ ಎನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ನಚೈವ ವಾಮನಶಬ್ದೋಽಪಿ ವಾಮನೇತೃತ್ವಾದಿವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕತಯಾ ನಿರ್ಣೇಯಾರ್ಥೇನುಮಾಪಕ  
ಇತಿ ನ ಶ್ರುತಿ: ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

**ಶಂಕೆ -** ಹಾಗಾದರೆ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ವಾಮನೇತೃತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ  
ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣೇಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆವಾಗ ಶ್ರುತಿತ್ವವೇ  
ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - आपततोऽपि व्याप्यार्पकस्यैव लिङ्गत्वेनाभिमततया वामनशब्दे  
तदभावात् ।

**ಸಮಾಧಾನ -** 'ಅನಂತ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗಲೇ ಅಂತವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬರ್ಥವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ.  
ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಕ್ಷಣ, ವಾಮನೇತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು  
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ  
ಬರುತ್ತದೆಯೋ, ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಾಮನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ  
ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬಾರದ ಕಾರಣ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तस्य द्विरूपत्वेऽपि लिङ्गत्वानाश्रयणेनापाततो रूढ्याश्रयणेन  
श्रुतिव्याभिधानाद्वा ।

**ಅಥವಾ** 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ನಾಮಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೇ  
ಆಪಾತತಃ ತೋರುವಂತಹ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಶ್ರುತಿತ್ವವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದೂ  
ಸಹ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वेवं यत्तदादिसाधारणशब्दानां सर्ववाचकतया विष्णोरपि  
वाचकत्वात्तच्छ्रुतिव्यापत्तिरिति चेत् ।

**ಶಂಕೆ -** 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ಯತ್', 'ತತ್', 'ಏತತ್'  
ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರುತಿಯೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಕಲ  
ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ,  
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - न श्रुतित्वसामान्यस्येष्टत्वात् । विष्णुश्रुतित्वेप्यनिष्ठाभावात् ।

**ಸಮಾಧಾನ -** ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಮಗೆ ಇದು ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ  
ವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ, ಶ್ರುತಿತ್ವವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಇಂತಹ ತತ್, ಏತತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವನಾಮ

ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಶ್ರುತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನಚ ತನ್ನಿರ್ಣಾಯಕತಾಪತ್ತಿಪ್ರಸಕ್ತೋನಿಃ ।

ಶಂಕೆ - 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳಾಗಲಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುತ್ವಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾದ್ದರಿಂದ, ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿತ್ವವಿದ್ದರೆ, ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದೇ ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರಸ್ಯಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವೇಽಪಿ ಶ್ರುತೀಶ್ಚಾನುಪಾಯಾತ್ ।

ಸಮಾಧಾನ - 'ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಶ್ರುತಿತ್ವಂ ತತ್ರ ತತ್ರ ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಾವು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತೆಂದು ನೀವು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯೆಂದಿದ್ದೇವೆ. ಶ್ರುತಿತ್ವ ಬಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿತ್ವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಅಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ವಾಚಕಶಬ್ದಶ್ರುತಿರೀತೀಪ್ಯಾಹುಃ ।

ಕೆಲವರು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಚಕಶಬ್ದ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ವಾಚಕಶಬ್ದ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವೇನ ಶ್ರುತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣ ವಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಶ್ರುತಿತ್ವವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ನನ್ವೇವಮಪ್ಯತನ್ವಿತಾಭಿಧಾನೇಽನ್ವಯರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥೇ ಪದಸ್ಯೈವ ವಾಚಕತಯಾ ತತ್ರ ಶ್ರುತೀಶ್ಚಾನುಪಾಯಾತ್

ಶಂಕೆ - ನಾವು ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನ ವಾದಿಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಅನ್ವಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಗಳು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಶ್ರುತಿಯೆನಿಸುತ್ತವೋ ಅದರಂತೆ ಅನ್ವಯ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪದಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್ । ನಚ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಕತ್ವವ್ಯವಹಾರವಿರೋಧಃ । ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯೇ ಶ್ರುತೀಶ್ಚಾನುಪಾಯಾತ್ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯೇ ಪದಾಂತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ತದ್ವಿಪರೀತಃ ।

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ಪದವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಾಗಲೀ, ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಾಗಲೀ ಆಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಅದು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶಂಕೆ - ಹಾಗಾದರೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಕತ್ವವಹಾರದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ವಾಕ್ಯಗಳು ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಪಕವಾಗಿರುತ್ತವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ನೀವು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಈ ವ್ಯವಹಾರದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಸಮಾಧಾನ - ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ಗಾಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆನಯನಾಸ್ವಿತವಾದ ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಅನ್ವಿತವಾದ 'ಗೋ' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆನಯ ಎಂಬ ಪದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವು ದೊರೆತರೆ, ಆವಾಗ ಅದೇ 'ಗಾಂ' ಎಂಬ ಪದವು ಆನಯನಾಸ್ವಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ವಾಕ್ಯಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಪೂರ್ವವಾದ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪದಗಳು ಪದಾಂತರ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಪದಾಂತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯವು ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಕವೆಂದಾಯಿತು. ಪದವು ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯ ಪ್ರಮಾಣಕವೆಂದಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶ: - तदुक्तं तर्कताण्डवे “तत्तद्विशेषोपस्थापनेन पदान्तरसार्थक्यात्” इति ।

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ 'ತತ್ತದ್ವಿಶೇಷೋಪಸ್ಥಾಪನೇನ ಪದಾಂತರಸಾರ್ಥಕ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳಿಗೂ ಇತರಾನ್ವಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಪದಾಂತರಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಇತರಾನ್ವಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಆಯಾ ಪದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಅವು ವಿಶೇಷಾನ್ವಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪದಾಂತರಗಳ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यद्वा “नाममात्रेण” इत्यत्र नामपदस्य सुबन्तपद एव प्रसिद्ध्या प्रातिपदिकप्रत्ययपदरूपश्रुतित्रयपरिग्रहाय वाचकशब्दश्रुतिरित्यर्थ उक्तः ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ವಾಚಕಶಬ್ದ: ಶ್ರುತಿ:' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನಾಮಪದವು ಸುಬಂತದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪದ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ವಾಚಕಶಬ್ದ: ಶ್ರುತಿ:'

ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾದಿಗಳು ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಂದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೆಸಗಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एवञ्च “अत्ता चराचर” इत्यादावादित्यादिप्रातिपदिकस्य गुहानये “क्रतं पिबन्तौ” इति द्विवचनस्य पिबत्प्रातिपदिकस्य च “ब्रह्मजिज्ञासा” इत्यादौ ब्रह्मपदादेशश्रुतित्वव्यवहारश्रीकादौ युक्तः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಅತ್ತ್ವ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅದಿತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿವಚನವನ್ನು 'ಪಿಬತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪದ ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿತ್ವವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत एव प्रकृतिप्रत्ययसमभिव्याहारेण जीवान्यगुणपूर्णवस्तुनः कर्मत्वप्रतीत्या विषयसिद्धिरुच्यते जिज्ञासासूत्रे ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು 'ಬ್ರಹ್ಮ'ಧಾತು ಮತ್ತು 'ಮನಿಸ್' ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಜೀವನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಗುಣಪೂರ್ಣವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಾದಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नन्वेवं “नतु श्रुतेस्स्वतोभेदः” इति तर्कताण्डववाक्यविरोध इति चेत्

ಶಂಕೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪದ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಭೇದಗಳನ್ನು ನೀವು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ 'ನತು ಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವತೋಭೇದಃ' ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ತರಹ ಅವಾಂತರಭೇದಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - मैवम् । मीमांसकोक्तविधायकत्वविनियोजकत्वादिभेदनिषेध एव तात्पर्यात् ।

ಸಮಾಧಾನ - ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಗ್ಗೆ 'ನತು ಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವತೋಭೇದಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಿಧಾಯಕತ್ವ, ವಿನಿಯೋಜಕತ್ವ, ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಮೊದಲಾದ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ 'ನತು ಶ್ರುತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यद्वा “श्रुतिशब्दोऽनपेक्षस्याद्विध्युक्तिविनियोगकृत्” इत्यादिना मीमांसकैर्विधायकाभिधायकविनियोजकभेदेन श्रुतित्रैविध्यमुक्तम् ।

ಅಥವಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಪರಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಶ್ರುತಿಶಬ್ದೋಽನಪೇಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಿನಿಯೋಗಕೃತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಧಾಯಕ, ಅಭಿಧಾಯಕ, ವಿನಿಯೋಜಕ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಧಾಯಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆ 'ವಂದ್ಯಾಗ್ರಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ಶ್ರುತಿಯು ಶೇಷತ್ವವನ್ನು, ದ್ವಿತೀಯಾ ಶ್ರುತಿಯು ಶೇಷಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ವಿನಿಯೋಜಕವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿಧಾಯಕವೂ ಅಲ್ಲವೋ, ವಿನಿಯೋಜಕವೂ ಅಲ್ಲವೋ, ಕೇವಲ ವಾಚಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅವನ್ನು ಅಭಿಧಾಯಕವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ಅನಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಮ್ಮಂತೆ ಹೇಳಿದರೂ ಅವಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ನಮಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

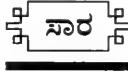
**ಪ್ರಕಾಶಃ -** तदयुक्तम् । सर्वासां श्रुतीनामभिधायकत्वेन ततो विधान्तराभावादिति परमतनिरासमभिप्रेत्य “नाममात्रेण” इत्यादि टीकाप्रवृत्तेत्यभिप्रेत्य “वाचकशब्दश्रुतिः” इत्यर्थ उक्तः ।

ಮೀಮಾಂಸಕರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಅಭಿಧಾಯಕವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ವಿಧಾಯಕವೆಂದಾಗಲೀ, ವಿನಿಯೋಜಕವೆಂದಾಗಲೀ, ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಮಾತ್ರಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು 'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳಾದರೂ ಮೊದಲು ವಾಚಕವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಅನಂತರ ವಿಧಾಯಕವೆಂದಾಗಲೀ, ವಿನಿಯೋಜಕವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** यथोक्तं तर्कताण्डवे “सर्वाऽपि श्रुतिरभिधात्र्येव । ज्ञापक एव हि शब्दो नतु कारकः । परं त्विन्द्रादिश्रुतिरिन्द्रमभिधत्ते । लिङ्गादिश्रुतिस्तु विधिम्” इत्यादि ।

ಇದನ್ನೇ ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಾಽಪಿ ಶ್ರುತಿರಭಿಧಾತ್ರೇವ' । ಜ್ಞಾಪಕ ಏವ ಹಿ ಶಬ್ದೋ ನತು

ಕಾರಕಃ | ಪರಂ ತು ಇಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿರಿಂದ್ರಮಭಿಧತ್ತೇ | ಲಿಂಗಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ತು ವಿಧಿಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಭಿಧಾಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿನಿಯೋಜಕವೂ ಅಲ್ಲ, ವಿಧಾಯಕವೂ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಬ್ದವು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಕಾರಕವಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಜ್ಞಾಪಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ : ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವೇ ಸ್ವತಃ ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದಾಗಲೀ, ವಿಧಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಧಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಷ್ಟಸಾಧನತಾಕ್ಕೆ ಅಭಿಧಾಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಶ್ರುತಿ, ತೃತೀಯಾ ಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂಗಾಗ್ರಿಭಾವಗಳಿಗೆ ಅಭಿಧಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಅಭಿಧಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂರು ಬಗೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.<sup>೧</sup>



ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಈ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ : ಶ್ರುತಿಗೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿಯೊಪ್ಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ವಾಮನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಬೆಂಬಲಿಸಿ, ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

////////////////////////////////////

(೧) 'ವಾಚಕಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಃ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮಾತನ್ನು ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಆತ್ಮಂತ ಸುಂದರವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೂ ಸಹ ಬಹಳ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾಗಿವೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

‘ಲಿಂಗ’ದ ಲಕ್ಷಣ

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ವಿಚಾರ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

असाधारणधर्मार्षिकः शब्दो वा तदर्पितोऽसाधारणधर्मो वा इह लिङ्गम् ।

ಅನುವಾದ - ಲಿಂಗ - ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ (ತೀರಿಯುವ) ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೂ ಸಹ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

न हीहानुमानमात्रं लक्ष्यम् । तस्य वाक्यादुर्बलत्वात् । किन्तु श्रुतितो दुर्बलं वाक्याच्च प्रबलं वैदिकं लिङ्गम् ।

ಪ್ರಕೃತ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಮಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಮಾನವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ವೈದಿಕಲಿಂಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

तच्च द्विविधम् । एकपदात्मकमनेकपदात्मकं चेति । तत्राद्यं यथा । ‘तल्लिङ्गात्’  
इत्यादावनन्त इत्यादि ।

ಇಂತಹ ವೈದಿಕ ಲಿಂಗವು ಎರಡುಬಗೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಏಕಪದಾತ್ಮಕವೆಂದು, ಅನೇಕಪದಾತ್ಮಕವೆಂದು. ‘ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವೆನಿಸಿದೆ.

द्वितीयं यथा । “अत एव प्राणः” इत्यादौ “श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पद्मौ ”  
इत्यादि ।

ಎರಡನೆಯದ್ದು ಹೀಗೆ - ‘ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ಮೌ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತೀರಿಯಲ್ಪಡುವ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವೆನಿಸಿವೆ.

तत्राग्निशब्दादिरूपायाः श्रुतेरग्न्यादिरूपे स्वार्थे साक्षाद्गीहेतुत्वात्सर्वतः  
प्राबल्यम् ।

ಅಗ್ನಿಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಜ್ಞಾನಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

धूमशब्दादिरूपस्य लिङ्गस्य तु स्वार्थे व्याप्ये श्रुतिरूपत्वेऽपि व्यापकेऽग्रादौ व्याप्यधीद्वारा धीहेतुत्वात् श्रुतितो दौर्बल्यम् ।

'ಧೂಮ' ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಸ್ವಾರ್ಥವೆನಿಸಿದ ವ್ಯಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಗ್ನಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅಗ್ನಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

यथाऽत्रैव व्याप्यार्पकस्य “ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयति” इत्यस्य वामनश्रुतिः ।

ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸಾಧಪಕತ್ವ ಲಿಂಗವು ವಾಮನಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

प्रकाशः —

“असाधारणधर्मो लिङ्गम्” इति टीका न युक्तेव । तल्लिङ्गादित्यादेर-  
सिद्ध्यापत्तेः ।

‘स एषोऽनन्तः’ इत्यादौ तादृशधर्मवाचिन एव सत्त्वेन धर्मस्याभावादित्यत  
आह — असाधारणेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಶ್ರುತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು 'ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ಲಿಂಗಮ್' ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವೆನಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಚಕವಾದ 'ಸ ಏಷೋ ಅನಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ. ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸಾಧಾರಣ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹ ಶಬ್ದವು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅನಂತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನಂತತ್ವವೆಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:-** ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾಚಕೋ ಲಿಙ್ಗಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಽನೇಕಪದಾತ್ಮಕಲಿಙ್ಗೇಽವ್ಯಾಪಿಸಿರತಸ್ತದರ್ಪಕ  
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನೇಕ ಪದಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅಮೃಪ್ರದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾರ್ಪಕಃ' ಎಂದು 'ಅರ್ಪಕ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನು ಶಕ್ತಿವ್ರತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವು ತಿಳಿದರೆ ಸಾಕು. 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪದಸ್ವರೂಪವಾದ ಪದಗಳಿಂದ 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂದು ಅರ್ಥಾತ್ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:-** ತದರ್ಪಿತಃ ಶಬ್ದಾರ್ಪಿತಃ । ಅस्ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ "ತಲ್ಲಿಜ್ಞಾತ್" ಇತ್ಯುಕ್ತಿस्तದರ್ಥಸ್ಯ  
ಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗತ್ವಮभिಪ್ರೇತ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಅಥವಾ 'ತದರ್ಪಿತ' ಎಂದರೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಆಶಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ವಚನವು. ಆ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ. ಹೀಗೆ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:-** ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ನಿರಸ್ಯತಿ - ನಹೀತಿ ॥ ತಸ್ಯ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸ್ಯ ।

ಈ ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಮೃಪ್ರದೋಷವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ, ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅನುಮಾನವು ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:-** एवं ಶ್ರುತಿಲಿಙ್ಗಯೋರ್ಲಕ್ಷಣटीकां विवृत्येदानीं "श्रुतेस्साक्षादर्थधी-  
जनकत्वात्सर्वतः प्राबल्यम् । लिङ्गस्यानुमापकतयाऽर्थबोधकत्वात्तदानन्तर्यम्" इति  
बलाबलोक्तिपरां टीकां विवृणोति - तत्रेति ॥

ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು. ಈಗ 'ಶ್ರುತೇಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತದರ್ಥಧೀಜನಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮ್' । ಲಿಂಗಸ್ಯಾನುಮಾಪಕತಯಾಽರ್ಥ ಬೋಧಕತ್ವಾತ್ತದಾನಂತರ್ಯಮ್' ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವು ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವಂತಹ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: - ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತಿ ||** ವಿಲಂಬಿತಪ್ರತಿಹೇತುತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: | ಇತ್ಯಸ್ಯ  
ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಬೋಧಕಶಬ್ದಸ್ಯ |

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು ವಿಲಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಇತ್ಯಸ್ಯ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಯಾವದಂ ಶಬ್ದಸ್ವಾರ್ಥಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಮುಪಸ್ಥಾಪ್ಯೇಶಾನಶಬ್ದಾಘರ್ಥತಯಾ ವಾಯುಂ ಬೋಧಯಿತ್ವಾ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತತ್ಪರತ್ವಂ ಬೋಧಯತಿ ತತಃ ಪ್ರಾಗೇವ ವಾಮನಶ್ರುತಿರ್ಘಟಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಮಿಶಾನಪದಾಭಿಮತಂ ಬೋಧಯತಿತಿ ತಸ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

ವಾಮನಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಾರ್ಪಕವಾದ ಶಬ್ದವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ವಾಯುವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಅರ್ಥವಾದ ಈಶಾನ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ 'ಲಿಂಗ'. ಅಥವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಿಂಗವು ಎರಡು ವಿಧ - 'ಏಕ ಪದಾತ್ಮಕ', 'ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕ' ಎಂದು. 'ಅನಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವು 'ಅನಂತತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಏಕಪದಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. 'ತ್ರಿಶ್ಚತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ, 'ತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥವಾದ

ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವನ್ನು ವಾಯುದೇವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಅನಂತರ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

////////////////////////////////////

● ● ● ● ●

ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

स्वस्मिन्नेव पूर्णाकाङ्क्षत्वेनान्यत्र निराकाङ्क्षपदसन्दर्भरूपवाक्यस्य तु स्वार्थे शब्दप्रमाणत्वेऽपि स्वान्तर्गतपदार्थनिर्णये वा समभिव्याहृतवाक्यान्तरार्थनिर्णये वा कार्येऽनुमापकत्वमेव ।

ಅನುವಾದ - ವಾಕ್ಯಲಕ್ಷಣ - ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಬೇಕು. ಬೇರೆಡೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಇರಬಾರದು. ಹೀಗೆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

तत्रायं यथा । 'तत्त्वमसि' इति वाक्ये तत्सादृश्यं तच्छब्दार्थ इत्यत्र तत्पदेन मह त्वमसीति पदसमभिव्याहारस्य ।

ಸ್ವಾಂತರ್ಗತ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಅಭೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೋ, ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೋ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವಾದಾಗ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಪದಗಳೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ತತ್ ಸಾದೃಶ್ಯ'ವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ. ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತತ್' ಪದಕ್ಕೆ ತದಭಿನ್ನವೆಂದು ಅಭ್ಯಸದೇ ತತ್ಸದೃಶನಾದವನು ಎಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಸೇರಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮಪಿ ತನ್ನಿರ್ಣಾಯಕಶ್ರುತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತತ್ವೇನ ವಾ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾದಿ-  
ಭಾವೇನ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಮಾತ್ರೇಣ ವಾ ।

ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಮಾಪಕ-  
ವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ. ಈ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವೂ ಸಹ ಎರಡು ವಿಧ -  
ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು.  
ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾದಿಭಾವದಿಂದ  
ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಅದೂ ಸಹ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ರಾಪ್ಯಾಥಂ ಯಥಾ । ‘ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯತ್ರ  
‘ಆಕಾಶಃ ಪರಾಯಣಮ್’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ।

ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ಹೀಗಿದೆ - ‘ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ  
ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ‘ಆಕಾಶಃ ಪರಾಯಣಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು  
ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಥಾ । ‘ಹೃದಂತಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯತ್ರ  
ಪ್ರಸಿದ್ಧಜೀವಪರತ್ವೇನುಪಪನ್ನಸ್ಯ “ಕತಮ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾವಾಕ್ಯಸ್ಯ ।

ಎರಡನೆಯದ್ದು ಹೀಗೆ - ಇದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಜ್ಯೋತಿಃಪರಿಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ  
‘ಹೃದಂತಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜೀವನಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ‘ಕತಮ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ  
ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವನನ್ನು ‘ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು  
ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ‘ಕತಮ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ  
ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ‘ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತತಶ್ಚ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಲಿಂಗವತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಭೂತೈಕಾರ್ಥಸಮರ್ಪಕತ್ವಾದವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತಾನೇಕ-  
ಪದಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾದಿಭಾವೇನ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಸ್ವಾರ್ಥಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯ ಏವ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥ  
ಇತ್ಯನುಮಾಪಕತ್ವಾಲಿಂಗಾತ್ಮಕತ್ವಮ್ ।

ಈ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗದಂತೆ ನೇರವಾಗಿ  
ವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಅವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತವಾದ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶೋತ್ತರಾದಿಭಾವದಿಂದ ತನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಇದು ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಥಾ “ದಹರಃ” ಇತ್ಯತ್ರ “किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यम्” इत्यादि-  
वाक्यस्यापहतपाप्मत्वादिलिङ्गात् ।

ಉದಾಹರಣೆ - ‘ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ. ‘ಕಿಂತ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ‘ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್’ ‘ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರಭಾವವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನನ್ವಯದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು. ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

प्रकाशः —

निराकाङ्क्षपदानि वाक्यमिति टीका “गौरश्चः पुरुषः” इत्यादावतिव्याप्तेरन्योन्या-  
काङ्क्षावत्पदकदम्बकवाक्ये असम्भवाच्चायुक्तेत्यतस्तदाशयव्यक्तिपूर्वं “वाक्यस्यानेकार्थ-  
कथनद्वाराऽर्थानुमापकत्वात्ततोऽपि दौर्बल्यम्” इति टीकावाक्ये चानुमापकत्वोक्तिर-  
युक्ता। तस्य शब्दप्रमाणत्वादित्यतस्तत्साधयंस्तदवान्तरविभागमाह — स्वस्मिन्नेवेति ॥

ವಿವರಣೆ - ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮ್’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ, ‘ಗೌರಶ್ಚಃ ಪುರುಷಃ ಹಸ್ತಿಷೋ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೂ ಸಹ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥಪದಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆಕಾಂಕ್ಷಾವಿಲ್ಲದ ಪದಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಾದಲ್ಲಿ, ಪರಸ್ಪರ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿರುವಂತಹ ಪದಸಮೂಹದಲ್ಲೇ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ವಾಕ್ಯಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅಸಂಭವದೋಷವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯ ಮಾತಿಗೆ ಏನು ಅಭಿಪ್ರಾಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಕಾರರು, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ತು 'ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾದ್ವಾರ್ತಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್' ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವಾಗ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಾಂತರವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. 'ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಸ್ವಾರ್ಥೆ ಸಂಸಗ್ಗರೂಪೇ । ಸ್ವಾಂತರೀತಿ ॥ ಅನೇನ ವಾಕ್ಯಂ ಸ್ವಾಂತಸ್ಥ-  
ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಂ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹತವ್ಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿವಿಧಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।

'ಸ್ವಾರ್ಥೇ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸಂಸಗ್ಗರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ' ಎಂದರ್ಥ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹತವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ದ್ವಿತೀಯಮಪಿ ದ್ವಿವಿಧಮಿತ್ಯಾಹ - ವಾಕ್ಯಾಂತರೇತಿ ॥ ಇದಾನಿ  
"ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ" ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ - ತತಶ್ಚೇತಿ ॥

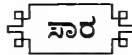
ಸಮಭಿವ್ಯಾಹತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ವಿಧವೆಂದು 'ವಾಕ್ಯಾಂತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಉಕ್ತದಿಶಾಽನುಮಾಪಕತ್ವೇ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಥಂ ತರ್ಹನುಮಾಪಕತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ  
- ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇತಿ ॥ ಆದಿಪದೇನ ಶ್ರುತೀಲಿಂಗಯೋಗಃ ।

'ತತಶ್ಚ' ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿಪದದಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಗುರೂಜೀಯಮ್ - ಕಿಷ್ಕಾಪ್ರಾಶಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮ್ । ತದಯುಕ್ತಮ್ ।  
ತತ್ರಾಪ್ರಾಶಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಯೌಗಿಕತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ವೇನ ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶತ್ವಾಭಾವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

- ರೂಢಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿರिति || ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ಲಿಂಗಮಿತಿ ಟೀಕಾಯಾಮುಕ್ತಮ್ | ತದಯುಕ್ತಮ್ |  
 ತಥಾತ್ವೇ ಗಂಧವತ್ವಧೂಮಾದೇರ್ಪ್ಯಸಾಧಾರಣಧರ್ಮತ್ವೇನ ಲಿಂಗತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚೇಷಾಪತ್ತಿಃ |  
 ವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಬಲಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯೈವ ಲಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾದಿತ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚಛೇ  
 - ಅಸಾಧಾರಣೇತಿ || ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮಿತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಥಾಽಕಾಂಕ್ಷಾಶून್ಯತ್ವಂ  
 ವಾಽನ್ಯದೀಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಶून್ಯತ್ವಂ ವಾ | ನಾಥಃ | ಗೌರವಃ ಪುರುಷೋ ಹಸ್ತೀತ್ಯಾದೇರ್ಪ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಶून್ಯತ್ವೇನ  
 ವಾಕ್ಯತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ನ ದ್ವಿತೀಯಃ | ಕುಣ್ಡಂ ತಿष्ठತಿ ಅಜಾ ತಿष्ठತೀತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯ-  
 ನ್ಯದೀಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಶून್ಯತ್ವೇನ ವಾಕ್ಯತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಸ್ವಸ್ಥಿಮಿತ್ತೇವೇತಿ || ಪದಾನೀತ್ಯತ್ರ  
 ಬಹುತ್ವಂ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ ಭಾವೇನೋಕ್ತಂ ಪದಸಂದರ್ಭರೂಪಸ್ಯೇತಿ - ಸ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ || ಅನ್ವಿತಶಕ್ತೇಃ  
 ಸತ್ತ್ವಾತ್ಸಂಸರ್ಗರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥೇ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣತ್ವಮ್ | ತನ್ನಿರ್ಣಾಯಕಶ್ರುತ್ಯಾದಿ-  
 ಯುಕ್ತತ್ವೇನೇತ್ಯತ್ರಾದಿಪದೇನ ಲಿಂಗಪರಿಗ್ರಹಃ | ನನ್ವೇಕಪದಾತ್ಮಕಸ್ಯಾನೇಕಪದಾತ್ಮಕಸ್ಯಾಪಿ ಲಿಂಗತ್ವಂ  
 ಚೇದುಚ್ಯತೇ ತರ್ಹಿ ಟೀಕಾವಿರೋಧಃ | ಟೀಕಾयां ಲಿಂಗಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತೈಕಾರ್ಥಸಮರ್ಪಕತ್ವಂ  
 ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತಾನೇಕಪದಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ ಲಿಂಗಸಮರ್ಪಕತ್ವಂ ಚ ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋಃ  
 ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾತ್ವೇನ ಭೇದ ಇತ್ಯನೇನೋಕ್ತವಾ ತತ್ರೈವ ಗೋತ್ರಮಿदಂ ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಇತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವೇನ  
 ತತ್ರಾನೇಕಪದಾತ್ಮಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯತ್ವಸ್ಯೈವಾಮಿಪ್ರೇತತ್ವಾತ್ ||



ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬೇರೆ  
 ಪದಗಳಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಇರಬಾರದು. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ  
 ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ  
 ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ  
 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ  
 ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ತತ್ಸದೃಶ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ  
 ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣ ಬೋಧಕವಾದ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ  
 ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗಲೂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು  
 ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಪ್ರಶೋತ್ತರಾದಿ ಭಾವದಿಂದಲೂ  
 ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ

ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಆಕಾಶಪರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಪರಾಯಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. 'ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಭಾವವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವು ಮೂರುಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

////////////////////

• • • • •

ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ

तात्पर्यचन्द्रिका

विवृतं चैतत्तत्रैव । अत एव तत्र टीका “वाक्यान्वयानुपपत्तेः” इति ।

ಅನುವಾದ - ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ.

अत्रापि “लिङ्गवाक्ययोः साक्षादसाक्षात्त्वेन भेदः” इति टीकायामिद-  
मेवाभिप्रेतम् ।

ಪ್ರಕೃತ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋಃ ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವೇನ ಭೇದಃ' ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘गोत्रभिदं’ ‘प्रवक्षणा अभिनत्पर्वतानाम्’ इतीमे अपि लिङ्गे  
एवोक्तरूपयोर्लिङ्गवाक्ययोः साक्षादसाक्षात्त्वेन भेदे दृष्टान्ति ।

‘ಗೋತ್ರಭಿದಂ’ ಎಂಬುದು ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ‘ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಅಭಿನತ್ ಪರ್ವತಾನಾಮ್’ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡು ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಪರ್ವತಪಕ್ಷಭೇದಕತ್ವವೆಂಬ ಒಂದೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಗೆ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಾಕ್ಷಾದ್‌ಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವೇನ ಭೇದಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ನತು ಲಿಂಗವಾಕ್ಯೇ । ಅತ एव 'इत्यादिवत्' इतिवत्करणम् ।

ಹೊರತು, ಕೇವಲ ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಇತ್ಯಾದಿವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ವತ್' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ.

उक्तं ह्यनेकपदार्पितस्याप्यसाधारणधर्मस्य लिङ्गत्वम् 'अन्तस्तद्धर्मोपदेशात्', 'अत एव प्राणः', 'जीवमुख्यप्राणलिङ्गात्' 'तथाहि दृष्टं लिङ्गं च' इत्यादिसूत्रेषु ।

ಅನೇಕ ಪದಸ್ವರೂಪವಾದದ್ದೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು, ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಕವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು, ಹಾಗೂ 'ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶತಾಯುಷ್ಷ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು, 'ತಥಾಹಿ ಗೃಷ್ಣಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶಯಲೋಕವತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

तद्व्याख्यानेषु भाष्यानुव्याख्यानन्यायविवरणेषु तटीकासु च ।

ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಭಾಷ್ಯ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಇವುಗಳ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎತ್ತಿತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಕವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವು ಸೂತ್ರ, ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

**ವಿವೃತಮಿತಿ** || “ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಶ್ಯಮ್” ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಂ “ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ” ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಪರವಾಕ್ಯಾನುರೋಧೇನಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ತದ್ವಾರಾ ಛಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಹೈತ್ಯಗ್ರಸ್ಥತ್ವಾದಿಪರಮುತ “ಏಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿ-  
ಲಿಂಗಾನುಸಾರಾದ್ವಹ್ಯಾಸ್ತತ್ವಾತ್ವಪರಮಿತಿ ವಿಶಯೇ

ವಿವರಣೆ - ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ - ‘ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್’ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಭೂತಾಕಾಶದ ಮೂಲಕ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ‘ಎಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಆಕಾಶಸ್ಯ ದಹರವಾಕ್ಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥತಾಮುಕ್ತವಾಽನ್ವೇಶ್ಯವಾಕ್ಯೇ ದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥಸ್ಯಾನ್ವೇಶ್ಯತ್ವ ಉಕ್ತೇ “ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ” ಇತ್ಯನೇನಾನ್ವೇಶ್ಯ ಆಧೇಯ ಪೃಥೇ “ಯಾವನ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಾಧಾರಮಾಕಾಶಮನ್ಯುತ ತच्च ಪೃಥಿವ್ಯಾಛಾವಾಶ್ರಯತ್ವ-ಯೋಗ್ಯತ್ವಾಯ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯತಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟ “ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಛಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಶಾನ್ವೇಶ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರನ್ವಿತತ್ವೇನ “ಕಿಂ ತದತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಛಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಶೇವ ತಥಾತ್ವಪರಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ

ಆಕಾಶವು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿಯೆಂದು ‘ದಹರ’ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅನಂತರ ಅನ್ವೇಷಣೆ ವಾಕ್ಯವು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯವು ಯಾವುದನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಧಾರರೂಪವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ವಿಶಾಲವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ, ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇದೂ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದೂ ಸಹ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಾಗ, ಹೃತ್ಪಮಲದಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಅನ್ವೇಷಣವೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದವುಗಳು. 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸಂಗತವಾಗುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಉತ್ತರವು ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'पापाद्यप्रसक्त्या जडेऽपहतपाप्मत्वादेरयोगात्सजातीये जीवे तत्प्रसक्तिमात्रेण ब्रह्मणि तत्सम्भवात्तदनुरोधेन वाक्यस्यापि कथञ्चिद्ब्रह्मणि नेयत्वात्पूर्ववाक्यं ब्रह्मण एव सर्वाधारतया हृत्पञ्चस्यत्वादिपरमिति ।

ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಅಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪಾಪಾದಿಗಳಿರಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ ಸಜಾತೀಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಪಾದಿಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ ಎನ್ನೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕಂಠಚಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्वा "यावान्वा अयमाकाशः" इत्येतद्वाक्यं प्रसिद्धाकाशपरमुत ब्रह्मपरमिति विशये प्रसिद्धाकाशस्य दहरवाक्ये हृत्पञ्चस्यतामुत्तवेत्यादि द्रष्टव्यम् । पूर्ववाक्यमित्यत्राप्युत्तरं वाक्यं ब्रह्मपरमित्यपि ध्येयम् ।

ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು - 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಕ್ಕೆ 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಉಳಿದಲ್ಲ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ 'ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ಉತ್ತರಂ ವಾಕ್ಯಂ' ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕರಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು

ಗಮನಿಸಬೇಕು. 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ 'ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ 'ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಂ' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತ್ರ ಯಾವತ್ "ಕಿಂ ತದತ್ರ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ತದ್ವದಾಽನೇಕಪದಾರ್ಥಸಂಗ-  
ರೂಪಸ್ವಾರ್ಥ ಬೋಧಯಿತ್ವಾ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಮನ್ಯಾರ್ಥಕಮಿತಿ ಬೋಧಯತಿ ತತಃಪ್ರಾಗೇವ  
ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಮಪಹತಪಾಪ್ತವಾದಿಶಬ್ದರೂಪಂ ಲಿಂಗಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಸ್ವಾರ್ಥಮುಪಸ್ಯಾಪ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಂ  
ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನಿಶ್ಚಾಯಯತೀತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಮೇವ ಕಕ್ಷಾಪಾಂ ನಿರ್ಣಾತವ್ಯೇನ ತೃತೀಯಕಕ್ಷಾಪಾಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ  
ವಾಕ್ಯಂ ನ ತತ್ರ ಪರಾಕ್ರಮತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಧಿಕರಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವೆಂದು  
ಸಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಯಾವಾಗ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗ-  
ರೂಪವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಅನ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು  
ತಿಳಿಸುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಅಪಹತಪಾಪ್ತವಾದಿ ರೂಪವಾದ  
ಶಬ್ದರೂಪಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಹೃತ್ಪದ್ವಯದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಿಂಗವು ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ  
ಮೂರನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎರಡನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ  
ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಮೂರನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಇದಂ ಚ "ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಮಾತ್ರೇಣ ವಾ" ಇತ್ಯಸ್ಯೋದಾಹರಣಮ್ |

ದಹರಾಧಿಕರಣದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ನೀಡಿದ್ದು 'ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ಣಾಯಕಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ,  
ಅಂದರೆ ವಾಕ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪದಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆನ್ನಲು  
ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ತು ಯಥಾಽತ್ರೈವ "ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ"  
ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ "ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಮ್ |

ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ  
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕಾದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತಿ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ  
ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯೇ  
ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು 'ಈಶಾನೋ  
ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈಶಾನ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯನಾದವನು  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಯಾರು? ಎಂಬುದನ್ನು 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ವಾಮನಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यथा वा "तमेवैकं जानथ आत्मानम्" इति वाक्यं "यस्मिन्धौ:" इत्यादिपूर्ववाक्यार्थनिर्णायकमित्यादि ।

ಅಥವಾ 'ಯಸ್ಮಿನ್‌ಧೌ: ಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು 'ಆತ್ಮ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವು ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಇದನ್ನೂ ಸಹ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** लिङ्गयुक्तं तु "स एष परोवरीयान्" इत्यादिवाक्यं पूर्ववाक्यार्थ-निर्णायकम् ।

ಶ್ರುತಿ ಸಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವು ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಯೆನ್ನಲು ಮೇಲೆ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ಲಿಂಗಸಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತೀ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಎಂದರೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನ್ ಉದ್ಗೀರ್ಥ:' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು 'ಪರೋವರೀಯಸ್ವಾದ್ವಿ' ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಲಿಂಗಸಹಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** यथा वा "तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेय" इति वाक्यं "सदेव सोम्य" इत्यादिवाक्यार्थनिर्णायकम् ।

'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷಣ ಕರ್ತೃತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಲಿಂಗಸಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವು 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** स्वान्तर्गतपदार्थनिर्णायकं तु "गामानय" इत्यादौ गोशब्दस्य पृथिव्यादिपरत्वनिरासेन पञ्चर्थत्वनिर्णायकम् ।

ಇನ್ನು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಗಾಮಾನಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಗೋ' ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಸುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು 'ಆನಯ' ಎಂಬ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದವೇ

ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನಯನವು ಆನಂದಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಹಸುವನ್ನೇ 'ಗೋ' ಪದಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು 'ಆನಯ' ಪದವು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಯಥಾ ವಾ "ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್" ಇತ್ಯತ್ರ "एतमेव ब्रह्मेत्याचक्षते" इति वाक्यं चतुर्मुखाद्यर्थत्वनिरासेन ब्रह्मशब्दस्य विष्ण्वर्थत्वनिर्णायकम् ।

ಅಥವಾ 'ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆನ್ನಲು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಅವಧಾರಣವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಧಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. 'ಬೃಹಜಾತಿಜೀವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾತುಕೋಶಾದಿಗಳೂ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏವ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथा वा "यं पृथिवी न वेद" इत्यादिवाक्यं पृथिव्यादिशब्दस्य चेतनार्थत्वनिर्णायकं ध्येयमिति भावः ।

ಅಥವಾ 'ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜಡವಾಚಕವಾದಲ್ಲಿ, 'ನ ವೇದ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಡಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ 'ನ ವೇದ' ಎಂಬುದೇ 'ಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಚೇತನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यद्यपि स्वान्तर्गतपदार्थनिर्णायकमपि वाक्यं तन्निर्णायक-श्रुतिलिङ्गोपेतत्वेन वाऽऽकाङ्क्षादिमत्पदसमभिव्याहारमात्रेण वेत्यत्रापि द्वैविध्यं सम्भवति । "अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः" इत्यादिवाक्यमानन्दमयादिपदार्थ-निर्णायकात्मश्रुत्युपेतत्वेन "यो वै भूमा तत्सुखम्" इत्यादिवाक्यं भूमौ विष्णुत्वनिर्णायकपूर्णसुखोपेतत्वेन । समभिव्याहारमात्रेण तु 'गामानय' 'एतमेव ब्रह्मेत्याचक्षते' इत्यादि ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಿಂದೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಪುನಃ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥ-ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಇದರಂತೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು. ತನ್ನರ್ಥಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳ ಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾನಂದಮಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ 'ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಆನಂದಮಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ತತ್ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ಭೂಮಾ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಗಾಮಾನಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ 'ಆನಯ' ಎಂಬ ಪದಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೇ 'ಗೋ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು. 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಕ್ಷತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಮುಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಅವಧಾರಣಾವೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವನ್ನೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಕಾಶಃ - तथापि स्पष्टत्वात्स्वयमेवोहितुं शक्यमिति विशेषाभावाद्वा तन्नोक्तमिति ध्येयम् ॥

ಉತ್ತರ - ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದ-  
ನಿರ್ಣಾಯಕವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇನೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರವೇನೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಅದನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - नन्वनेकपदात्मके वाक्ये समभिव्याहृतानि पदान्येव स्वार्थविशिष्टसंसर्गं

ವಾ ಸಂಸರ್ಗವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವಾರ್ಥಾನಿವ ವಾ ಯುಗಪದ್ವೋಧಯಂತಿ । ನತು ಪದಾರ್ಥಾನ್ ಪ್ರತಿಪಾಧಾನಂತರಂ  
ತತ್ಸಂಸರ್ಗಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಬೋಧಯಂತಿ । ವಿರಮ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ತಥಾಚ ವಾಕ್ಯಮನೇಕಪದಾರ್ಥ-  
ವಿಶಿಷ್ಟಸಂಸರ್ಗರೂಪಂ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಬೋಧಯित्ವಾ ತದನ್ವಯಯೋಗ್ಯಂ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಮನುಮಾಪಯತೀತಿ  
ಲಿಂಗವದೇವಾವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್ಕಥಂ ತತೋ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।

ಅಕ್ಷೇಪ - ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಏನೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು  
ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ ವಿಳಂಬವಾಗುವಂತೆ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗಲೂ ವಿಳಂಬ ಆಗಿಯೇ  
ಆಗುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗವು ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವೇ ಆಗಿದೆ.  
ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನವಾದಿಗಳು. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ  
ಸ್ವಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಸೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು  
ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಮೊದಲು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ  
ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಡವಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಎರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವು  
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸರ್ಗರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು  
ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥವನ್ನು  
ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಕಕ್ಷಾದಲ್ಲೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೋ,  
ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ದ್ವಿತೀಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ  
ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಸರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ಕಕ್ಷೆ. ಅನಂತರ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ  
ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತಹದ್ದೇ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಎರಡನೆಯ ಕಕ್ಷೆ. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ  
ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದ ಅನುಮಿತಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಪ್ರಕರ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಲು  
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ?

ಪ್ರಕಾಶಃ - ನಚ ಪದೈಃ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತೌ ಜಾತಾಯಾಮನಂತರಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಸ್ತತಸ್ತದನ್ವಯಯೋಗ್ಯ-  
ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಾನುಮಿತೀತಿ ವಿಪ್ರಕರ್ಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

ಸಮಾಧಾನ - ಎರಡು ಕಕ್ಷೆಗಳಿಂದಲೇ ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಮೊದಲು ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮರಣೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಕಕ್ಷೆ. ಅನಂತರ  
ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಕಕ್ಷೆ. ಅನಂತರ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ  
ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದ ಅನುಮಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೂರನೆಯ ಕಕ್ಷೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಕ್ಷೆಗಳಿಂದಲೇ  
ಅನುಮಿತಿಯು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಲಂಬವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವು  
ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪದಕದಮ್ಬಶ್ರವಣವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತೀವಾನಜ್ಞೀಕಾರಾತ್ ।  
 उक्तञ्च तर्कताण्डवे “वाक्यस्यपदज्ञानान्वयानुभवयोर्मध्ये पदार्थस्मृतिरेव नास्ति”  
 इति । उक्तञ्च सुधायामपि “पदनिचयश्रवणवाक्यार्थबोधौ अन्तरा अर्थस्मृती-  
 नामेवानभ्युपगमात्” इति ।

**ಆಕ್ಷೇಪ -** ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ನೇರವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಭಾಟ್ಟರು, ನೈಯಾಯಿಕರು ಮೊದಲಾದವರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯಸಪದಜ್ಞಾನಾ-  
 ನ್ವಯಾನುಭವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತಿರೇವ ನಾಸ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಪದನಿಚಯಶ್ರವಣವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧೌ - ಅಂತರಾ - ಅರ್ಥಸ್ಮೃತೀ ನಾಮೇವಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್' ಪದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೇ ನಾವು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - नच पदनिचयरूपवाक्यश्रवणानन्तरं सङ्केतस्मरणे सति पदार्थविशिष्ट-  
 संसर्गबोध इति विलम्बः ।

**ಅವಾಂತರ ಸಮಾಧಾನ -** ಹಾಗಾದರೆ ಪದಸಮೂಹರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಶಕ್ತಿಸ್ಮರಣೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಪದಾರ್ಥವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸರ್ಗಬೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲು ಪದಗಳ ಜ್ಞಾನ, ಅನಂತರ ಶಕ್ತಿಸ್ಮರಣೆ, ಅನಂತರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಕ್ಷೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - लिङ्गेऽपि सङ्केतस्मरणानन्तरमेव व्याप्यरूपस्वार्थबोध इति साम्यात् ।

**ಅವಾಂತರ ಆಕ್ಷೇಪ -** ಈ ಶಕ್ತಿಸ್ಮರಣೆಯು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮೊದಲು ಪದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗದು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - किञ्चैकपदात्मकलिङ्गे खटिति स्वार्थबोधेऽप्यनेकपदात्मकलिङ्गेऽनेक-  
 पदार्थकथनद्वारा व्याप्यस्वरूपस्वार्थबोधेन विलम्बाद्वाक्यादविशेषः ।

ಮತ್ತು ಏಕಪದಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಬೋಧವು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕವೇ ವ್ಯಾಪ್ಯರೂಪವಾದ

ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಲಂಬವಾಗಿಯೇ ಲಿಂಗವು ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** एकपदात्मकेऽप्यवयवसमभिव्याहारसापेक्षत्वेन विलम्बाच्चेति चेत्

ಮತ್ತು ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅವಯವಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಸಾಪೇಕ್ಷತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಲಂಬವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಪ್ರಕರ್ಷವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

**ಪ್ರಕಾಶ: -** उच्यते । वाक्यं स्वार्थं बोधयित्वा तस्याव्याप्यत्वाज्झटिति वाक्यान्तरार्थनिर्णयेऽसमर्थं सत्, स्वार्थान्वयायोग्यार्थपरत्वे समभिव्याहारानुपपत्तेरित्यन्यथಾನुपपत्ति सध्रीचीनमेव वाक्यान्तरार्थं निर्णाययति ।

ಅಂತಿಮ ಸಮಾಧಾನ - ವಾಕ್ಯವು ವಿಳಂಬವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ - ವಾಕ್ಯವು ಮೊದಲು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ಮೊದಲು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಲಿಂಗದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕೂಡಲೇ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಈ ಅರ್ಥದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ನ ವೇದ' ಎಂಬ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** लिङ्गं तु नैवमिति विप्रकर्षसन्निकर्षौ । वाक्यद्वयानुसन्धानसापेक्षत्वाद्वाक्यस्य विप्रकर्षः ।

ಆದರೆ ಲಿಂಗವು ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕವೇ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವು ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'ಅನೇಕಪದಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ' ಇತ್ಯುಕ್ತಿस्तು विशेषान्वयबोधेऽर्थ-  
विशेषोपस्थापकपदान्तर समभिव्याहारसापेक्षत्वमात्रेण वा "युक्तं चैकार्थत्वे"  
इत्यादिवक्ष्यमाणरीत्या पदनिचयश्रवणविलम्बेनार्थप्रतीतेर्विलम्बितत्वाद्वा संसर्ग-  
ज्ञानस्यानेकपदार्थपूर्वकत्वाद्धेति

ಹಾಗಾದರೆ 'ಅನೇಕಪದಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು? ಏಕೆಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸದ ಕಾರಣ, ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಷ್ಟನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಅನೇಕಪದಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು? ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯತೆ: ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ, ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವು ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಅನ್ವಯಬೋಧವು ಬರಬೇಕಾದರೆ, ಪದಾಂತರದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವು ನಿಯಮೇನ ಇರಲೇಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ಯುಕ್ತಂ ಚೈಕಾರ್ಥತ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ವಿಳಂಬವಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಪೂರ್ವಕವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಳಂಬವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - इदमेवेति ॥ ततश्च वाक्यस्येत्यादिनोक्तमेव बीजमित्यर्थः ।

'ಇದಮೇವ' ಎಂದರೆ 'ತತಶ್ಚ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಕಾದಸಾಕ್ಷಾತ್‌ತ್ವಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ननु टीकायां "लिङ्गवाक्ययोस्साक्षादसाक्षात्त्वेन भेदः ।  
"गोत्रभिदम्" "प्रवक्षणा अभिनत्पर्वतानाम्" इत्यादिवत्" इति पर्वतपक्षभेदकत्व-  
रूपव्याप्यार्थकस्यैव वाक्यतयोदाहृतत्वात्कथमेतदेवाभिप्रेतमित्युक्तमित्यत आह -  
गोत्रेति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋಃ ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವೇನ ಭೇದಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದಕ್ಕೆ 'ಗೋತ್ರಭಿದಂ ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಅಭಿನತ್ ಪರ್ವತಾನಾಮಿತ್ಯಾದಿವತ್' ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಗೋತ್ರಭಿದಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ತುಂಡರಿಸುತ್ತಾನೆಂದೇ ಅರ್ಥ. 'ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಅಭಿನತ್ ಪರ್ವತಾನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸುತ್ತಾನೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಎರಡೂ ಸಹ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿವೆ. 'ಗೋತ್ರಭಿದಂ' ಎಂಬುದು ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವಾಗಿದ್ದು, ಪರ್ವತಭೇದಕತ್ವವೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅಭಿನತ್ ಪರ್ವತಾನಾಮ್' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ

ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದು ನೇರವಾಗಿ ಪರ್ವತಪಕ್ಷಭೇದಕತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವೇ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಲಿಂಗದಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾದರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ಪರಂಪರೆಯಾ ಅರ್ಥೋಪ-  
ಸ್ಥಾಪಕತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವಾಗ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದಂತಿದೆ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ನೀಡಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ. ('ಗೋತ್ರಭಿನ್ನಂ' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯ, 'ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ ಅಭಿನತ್ ಪರ್ವತನಾಮ್' ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ವಾಕ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಗೋತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - यथा लिङ्गयोरेवैकपदानेकपदात्मकयोस्साक्षात्त्वादिना भेदस्तथा लिङ्गवाक्ययोरपि व्याप्याव्याप्यार्पकत्वादिना भेदो ज्ञेयः । उदाहरणं तु 'किं तदत्र' इत्यादिकमेवेति द्रष्टव्यमिति तात्पर्यमुक्तं भवति ॥

ಅಂದರೆ ಲಿಂಗವಿಷಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಸತ್ಯ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವು ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತ, ಏಕಪದರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಸಾಕ್ಷಾತ್' ಮತ್ತು 'ಅಸಾಕ್ಷಾತ್' ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಗಾಗಲೇ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अत एवेति ॥ अन्यथा तद्यथेत्येवावक्ष्यदिति भावः । कुत एवं लिङ्गवाक्ये एवैते । वदित्यपि तद्यथेत्यर्थे व्याख्यायतामित्यत आह - उक्तं हीति ॥ उत्तरत्रान्वयः ॥

'ಅತ ಏವ' ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ 'ತದ್ಯಥಾ' ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದಿವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವತ್ಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ತದ್ಯಥಾ' ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ 'ಸಾಕ್ಷಾತ್-ಅಸಾಕ್ಷಾತ್' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ವತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೇ 'ತದ್ಯಥಾ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉಕ್ತಂ ಹಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಉಕ್ತಂ ಹಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.



ಪ್ರಕಾಶ: - ಅನ್ತರೀತಿ || “ಅನ್ತಸ್ಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಿ” ‘ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಪಮಾಹುಃ” ಇತಿ ಸಮುದ್ರಸ್ಯತ್ವಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾದಿತ್ಯುಕ್ತೇ: |

ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವು ಸೂತ್ರ, ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕೆಗಳಿಗೆ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ಅಂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ’ ‘ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಪಮಾಹುಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರಸ್ಥತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಿವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “ಅತ एव प्राणः” इत्यत्र “श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ” इति श्रीलक्ष्मीपतित्वस्य,

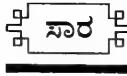
‘ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೌ’ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ‘ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “जीवमुख्यप्राण” इत्यत्र “तावन्ति शतसंवत्सरस्याह्नां सहस्राणि” इति शतायुष्यस्य, “ता अहिंसन्ताहमुख्यमस्यहमुख्यमस्मि” इत्यादिप्राणसंवादादिलिङ्गस्य,

‘ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ತಾವಂತಿ ಶತಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಹ್ನಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವ ಶತಾಯುಷ್ಯಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ‘ತಾ ಅಹಿಂಸಂತಾಹಮುಕ್ತಮಸ್ಮ್ಯಹಮುಕ್ತಮಸ್ಮಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - “तथाहि दृष्टं लिङ्गं च” इत्यत्र “अरश्च हवै ण्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके” इति सुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वादिलिङ्गस्य चोक्तेरिति भावः |

‘ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ‘ಅರಶ್ಚ ಹವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ‘ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವ’ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಲಿಂಗವು ಸೂತ್ರ, ಭಾಷ್ಯ, ಟೀಕೆಗಳಿಗೆ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ, ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವ್ಯಾಪ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕು. ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಳಂಬಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕೂಡಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗಜ್ಞಾನ ಬರುವಾಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಾಂತರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವು ಲಿಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಮುದ್ರಶಾಖತ್ವ, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹದಲ್ಲ, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.



ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಅನುವಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣ ಸ್ವರೂಪ ವಿಚಾರ

## तात्पर्यचन्द्रिका

यद्यपि “अस्तङ्गतः सविता” इत्यादिवाक्यं सन्ध्यामुपास्वेत्याद्यर्थे तथा ‘अयं दण्ड’ ‘इयं गौः’ इत्यादिवाक्यमपि दण्डेन गामानयेत्याद्यर्थे लिङ्गम् । उक्तं हि सुधायां “वाक्यलिङ्गानुमा हि सा” इति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಅಯಂ ದಂಡಃ' 'ಇಯಂ ಗೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಕೋಲಿನಿಂದ ಹಸುವನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯಲಿಂಗಾನುಮಾ ಹಿ ಸಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗದ ಕಾರಣ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಆದರೆ ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಾಪೀಭೂತವಾದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ?

तथापि वाक्यान्तरार्थावसितावलिङ्गत्वान्न तदिहोदाहरणम् । उक्तं ह्यनुव्याख्याने-

आगमार्थावसित्यर्था नियतव्याप्तयोऽखिलाः ।

वाक्यं प्रकरणं स्थानं समाख्या च तथाविधाः ॥ इति ।

ಹೌದು, ಆದರೆ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಲಿಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಕ್ಯವಿನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಷ್ಟೇ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇತರ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆಗಮಾರ್ಥವಸಿತತ್ವಾರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ ।

ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಿಧಾಃ ॥

ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿವ್ಯುತ್ಪನ್ನಗಳೆಂದರೆ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಉದಾಹರಿಸಿದ, ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

प्रकाशः -

नन्वेवमपि लोकेऽऽर्थान्तरानुमापकव्याप्यार्पकमपि वाक्यमुपलभ्यत इत्यव्याप्य-  
भूतानेकार्थानुमापकत्वेन वाक्याप्राबल्योक्तिरयुक्तेत्याशङ्क्याह - यद्यपीति ॥

ವಿವರಣೆ - ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡದ ಕಾರಣ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಆದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಅರ್ಥಾಂತರ

ಅನುಮಾಪಕವಾದ ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಸಹ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತವಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಕಾರಣ, ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸ್ವೇತಿ ಚೋರಸ್ಯ ಸ್ತೇಯಾರ್ಯಮುಚ್ಯತೇತಿ ಪಾಂಥಸ್ಯ ಪಂಥಾನಂ ನ ಬ್ರಜೇತಿ ಕಾಮಿನ್ಯಾಃ ಕಾಂತಪ್ರಲೋಭನೇ ಪ್ರವರ್ತಸ್ವೇತ್ಯಾದಿರಾದಿಪದಾರ್ಥಃ । ಸವಿತ್ರಸ್ತಮಯಸ್ಯ ತದ್ವಾಪ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದನು ಎಂಬ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯ ಜನರಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ, ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಕದಿಯಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದಾರಿಹೋಕನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂಬರ್ಥವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಾಮಿನಿಗಾಗಿ ಕಾಂತಪುರುಷನಲ್ಲಿ ರತಿಗೆ ತಯಾರಾಗು ಎಂಬರ್ಥವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಂಗಮನದಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾಪ್ಯಭೂತವಾಗಿವೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - उक्तं हीति ॥ आनुमानिकपादे शब्दवृत्तिचिन्ताप्रस्तावे “व्यञ्जनं नाम अपरवृत्तिरस्तीति चेन्न । अनुमानत्वेन शब्दशक्तित्वानङ्गीकारात् । यथोक्तम् । वचनलिङ्गानुमा हि सेति” इति कर्मनिर्णयवाक्यमुदाहृत्यानुमानत्व-मुक्तमित्यर्थः

'ಉಕ್ತಂ ಹಿ' ಎಂದರೆ ಅನುಮಾನಿಕಾರ್ಥಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುವಾಗ 'ವ್ಯಂಜನಂ ನಾಮ ಅಪರವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ ಇತಿ ಚೇನ್ನ ಅನುಮಾನತ್ವೇನ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿತ್ವಾನಂಗೀಕಾರಾತ್ । ಯಥೋಕ್ತಮ್' । ವಚನಲಿಂಗಾನುಮಾ ಹಿ ಸೇತಿ' ಎಂದರೆ ವ್ಯಂಜನವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವೃತ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಬೋಧವು ಬರುವಾಗ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ 'ವಚನಲಿಂಗನುಮಾ ಹಿ ಸಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ, 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - वाक्यान्तरेति ॥ वाक्यान्तरार्थाविसायकवाक्यमिहाभिप्रेतम् । तच्चोक्तरूपमेवेति न दोष इति भावः ।

'ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಾವಸಿತಃ' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳದಿರಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

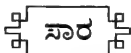
ಪ್ರಕಾಶ: - उक्तं हीति ॥ भक्तिपादे “सन्ध्ये सृष्टिराह हि” इत्यधिकरणव्याख्यावसर उक्तमित्यर्थः । अखिला उपक्रमादयः नियतव्याप्तयः यो यत्रोपक्रम्यते स तत्र प्रतिपाद्यत इत्यादिरूपां व्याप्तिमपेक्षमाणा आगमार्थावसित्यर्था इत्यर्थः । तथाविधा व्याप्तिमपेक्ष्यागमावसित्यर्थेत्यर्थः ।

ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಭಕ್ತಿಪಾದದ 'ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಖಿಲಾಃ ಉಪಕ್ರಮಾದಯಃ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯಃ ಯೋ ಯತ್ರ ಉಪಕ್ರಮ್ಯತೇ ಸ ತತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಂ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ ಅಪೇಕ್ಷಮಾಣಾಃ ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸಿತ್ಯರ್ಥಾಃ' ಎಂದು. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅಖಿಲಾಃ = ಸಮಸ್ತವಾದ, ಉಪಕ್ರಮಾದಯಃ = ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳು, ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯಃ = ಯಾವುದು ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ವಿಷಯವು ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಆಗಮಾವಸಿತ್ಯರ್ಥಾಃ = ಆಗಮಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಯುಕ್ತಯಃ = ಅನುಮಾನವೇ ಆಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಆಗಮಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಆಗಮದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯುಕ್ತರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಆಗಮದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾ ವಿಧಾಃ' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳೂ ಸಹ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಆಗಮಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂಬ ಆರುವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ, ಶ್ರುತಿಯು ಆಗಮರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

गुरुराजीयम् - भवद्भिश्चानेकपदात्मकस्यापि लिङ्गत्वाभिधानादित्यत आह - अत्रापितीति ॥ अनेकपदात्मकस्यापि लिङ्गत्वे टीकाकारीयं ज्ञापकमाह - अत एवेति ॥ ननु तद्यथेत्यादिवद्वत्करणस्योदाहरणार्थत्वस्यापि सम्भवेन कथमेतदित्यतो-  
ऽनेकपदात्मकस्यापि लिङ्गत्वे ज्ञापकमाह - उक्तं हीति ॥



ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡು ಎಂದು, ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂದು, ದಾರಿಹೋಕನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂದು, ಕಾಮಿನಿ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ರಕ್ತೀಡಗಾಗಿ ಕಾಂತಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಂಗಮನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು ಹೊರತು, ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು, ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಷ್ಟೇ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿಷಮವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಗಮಾರ್ಥಾವಸಿತ್ಯರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ | ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾತ ತಥಾವಿಧಾಃ ||' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.



## ಪ್ರಕರಣ ಲಕ್ಷಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣ ದುರ್ಬಲ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

एकार्थतात्पर्ययुक्तानेकवाक्यसन्दर्भरूपप्रकरणस्य तु बह्वर्थपरत्वेनानेकावान्तर-  
वाक्यार्थधीपूर्वकमिदं प्रकरणमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तत्पूर्वकं प्रकरणान्तर्गतविप्रतिपन्न-  
वाक्यस्यापि प्रकरणानुगुण एवार्थ इत्यनेकवाक्यार्थधीद्वारा लिङ्गत्वाद्वाक्याद्  
दुर्बलत्वम् ।

ಅನುವಾದ - ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ ಎಂದು ಪ್ರಕರಣದ ಲಕ್ಷಣ.

ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಅನಂತರ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಇಂತಹ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದು ದುರ್ಬಲ.

यथा “ज्योतिर्दर्शनात्” इत्यत्र “किं ज्योतिरयं पुरुषः आदित्येनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते” इत्यादिजीवप्रकरणस्य प्रसिद्धजीवपरत्वेऽनुपपन्नात् “कतम आत्मा” इत्यादि प्रभवाक्यात् । अत एव तत्र टीका “कतम आत्मेति प्रश्नायोगात्” इति ।

ಇದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಬರುವ 'ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣವು ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ? ಎಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು 'ಆದಿತ್ಯೈನೈವಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ತೇ' ಆದಿತ್ಯನೇ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸಾಧನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣವು 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಆದರೆ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನೇ 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆ ಜನಕರಾಜರು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದೇಕೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವು ಶೀಘ್ರೋಪಸಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಆತ್ಮೇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾಯೋಗಾತ್' 'ಜ್ಯೋತಿಸ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ 'ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: -

एवं वाक्यस्य दौर्बल्यं तद्वीजं चोपपाद्येदानीम् “एकप्रमेयप्रतिपादकानेकवाक्यानि प्रकरणम्” इति टीकाविवरणपूर्वं “प्रकरणस्य बह्वर्थपरत्वेनार्थानुमिति-हेतुत्वात्तदवमते” इति टीकावाक्यं च व्यनक्ति - एकंति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಲಿಂಗ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಏಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಾನೇಕವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಕರಣಮ್' ಒಂದೇ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಪ್ರಕರಣ' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ 'ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಬಹ್ವರ್ಥಪರತ್ವೇನಾರ್ಥಾನುಮಿತಿಹೇತುತ್ವದವಮತಾ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏಕಾರ್ಥ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶ: - भिन्नतात्पर्यकवाक्यसन्दर्भेऽतिव्याप्तिवारणायैतद्विशेषणम् । बह्वर्थ-परत्वेन निमित्तेन यान्यनेकान्यवान्तरवाक्यानि तदर्थधीपूर्वकमित्यर्थः ।

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಏಕಾರ್ಥ ತಾತ್ಪರ್ಯ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವು ಪ್ರಕರಣವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಏಕಾರ್ಥ ತಾತ್ಪರ್ಯ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यथेति ॥ वक्ष्यते चैतदधिकरणशरीरम् । तत्र “किं ज्योतिरयं पुरुषः” इति प्रकरणं “यावदुभौ लोकावनुसञ्चरति इमं लोकमभिक्रामत्युत्क्रमिष्यन् म्रियमाणः” इत्यादिजीवासाधारणलिङ्गप्रतिपादकानेकवान्तरवाक्यार्थधीमतः प्रकरण-मेतज्जीवपरमिति जानतः “योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु हृद्यन्तज्योतिः” इति वाक्यस्य जीवपरत्वं बोधयति । ततः प्रागेव “कतम आत्मा” इति “आत्मनैव ज्योतिषाऽऽस्ते” इति पूर्वोक्तात्मस्वरूपप्रश्नवाक्यं स्वार्थप्रतिपादनद्वारा समभिव्याहारेण तद्वाक्यं विष्णुपरमिति बोधयतीति द्वितीयकक्षायामेव वाक्यार्थनिर्णयात्



ತೃತೀಯಕಕ್ಷಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಪ್ರಕರಣಂ ನ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ क्षमत इति वाक्याद्बलत्वं तस्येत्यर्थः ।

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿ ಆಗುವ ಅಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

'ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಯಂ ಪುರುಷಃ' ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಜನಕರಾಜರ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಜನಕರಾಜರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ 'ಯಾವದುಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ ಇಮಂ ಲೋಕಮಭಿಕ್ರಾಮತ್ಕೃತ್ಯಮಿಷ್ಠನ್' ಮ್ರಿಯಮಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವೆನಿಸಿದ 'ಲೋಕಾಭಿಕ್ರಮಣ', 'ದೇಹಾದುತ್ಪಮಣ', 'ಮ್ರಿಯಮಾಣತ್ವ' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೋ ಅಂತಹವನಿಗೆ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪುಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ವಿಲಂಬವಾಗಿ ಜೀವಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಜನಕರಾಜರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಆತ್ಮನೈವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ಮೇ' ಎಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದ ಬಲದಿಂದ 'ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ಮೂರನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವು 'ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಎರಡು ಹಂತದಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ - ೧. ಮೊದಲು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ, ೨. ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದದ್ದು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ಮೂರು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಜೀವಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ - ೧. ಮೊದಲು ಜೀವನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ೨. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಜೀವಪರತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ೩. ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रकाशः - यद्यपि महाप्रकरणमवान्तरप्रकरणमिति च प्रकरणेऽपि द्वैविध्यं भाति ।

यथा “नैवेह किञ्चनाग्र आसीत्” इति विष्णुपुरे महाप्रकरणे “स एष प्राणस्त्रेधा विहितः” इति प्राणावान्तरप्रकरणेन “तस्य प्राची दिक्शिरः” इत्यादिनोच्यमानं कूर्मरूपं प्राणस्येत्युच्यते ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಿಂದೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ೧. ಮಹಾಪ್ರಕರಣ, ೨. ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣ ಎಂದು.

‘ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಹಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸ ಏಷ ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಧಾ ವಿಹಿತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡದೇ ‘ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಚೀ ದಿಕ್ಶಿರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಕೂರ್ಮರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವೆನ್ನಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸಮಗ್ರ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾಪ್ರಕರಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುಕೂರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः - वाक्ये तु महावाक्यमवान्तरवाक्यमिति विधा न सम्भवति । महावाक्यस्यानेकवाक्यसन्दर्भरूपतया प्रकरण एवान्तर्भावसम्भवात् ।

ಇದರಂತೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾವಾಕ್ಯ, ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಶಂಕಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ.

प्रकाशः - नचैवं महाप्रकरणं स्थानमेवेति वाच्यम् ।

अनेकप्रकरणसन्दर्भशून्येऽपि ब्रह्मप्रकरणेऽन्यावान्तरप्रकरणसत्त्वात् ।

ಹಾಗಾದರೆ ಮಹಾಪ್ರಕರಣವೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲೇ ಸೇರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾಗಿದ್ದಿರೂ ಮಹಾಪ್ರಕರಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಾವು ಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಹುದೆಂದು ನೀವು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದಿತ್ತು.

प्रकाशः - तथा च तयोर्विरोधे सन्निकर्षादिसम्भवादवान्तरप्रकरणं बलवदित्यपि वक्तुं शक्यम् ।

ಹೀಗೆ ಮಹಾಪ್ರಕರಣ, ಅವಾಂತರಪ್ರಕರಣವೆಂಬ ವೈವಿಧ್ಯಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಏನು ಉಪಯೋಗ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾಪ್ರಕರಣವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವಾಂತರಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಆದರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇಕೆ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕಾಶ: - तथापि स्पष्टत्वान्नोक्तमित्याहुः ।

ಉತ್ತರ - ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ನಮಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಮಹಾಪ್ರಕರಣ, ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಗ್ರಂಥಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - यत्तु वाक्य इव प्रकरणेऽपि स्वान्तर्गतपदार्थनिर्णायकं तादृशवाक्यार्थ-  
निर्णायकं चेत्यपि विधा सम्भवति ।

ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ - ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕರಣಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ೧. ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಪದನಿರ್ಣಾಯಕ ಪ್ರಕರಣ, ೨. ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪ್ರಕರಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರಕಾಶ: - आद्यं यथा “अदितेरदितित्वम्” इत्यादितिपदार्थनिर्णायकं “नैवेह किञ्चन” इति ब्रह्मप्रकरणम् ।

ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅದಿತೇ: ಅದಿತಿತ್ವಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅದಿತಿ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು 'ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವು ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - द्वितीयं तु “यस्मिन्धौः” इत्यादिवाक्यार्थनिर्णायकं “द्वे विद्ये वेदितव्ये” इत्यादि ।

ಮತ್ತು 'ಯಸ್ಮಿನ್ಧೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಪ್ರಕರಣಂ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹತಪ್ರಕರಣಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಮಿತಿ ತು ವಿಧಾ ನ ಸಮ್ಮವತಿ । ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಪ್ರಕರಣಾಂತರಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾದಿತಿ ।

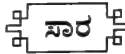
ಇನ್ನು ಪ್ರಕರಣವು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹತವಾದ ಪ್ರಕರಣಾಂತರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣವು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕರಣದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವೆಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ?

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ತತ್ರ । ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೇನೈವ ತಸ್ಯ ಲಾಭಾತ್ । ನಹಿ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಂ ವಿನ್ಯಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಸ್ಸಮಸ್ತಿ । एवं ಸ್ಥಾನೇಽಪಿ ದ್ರಶ್ಯಮ್ ।

**ನಿರಾಕರಣೆ** - ಇವರ ವಾದ ಸರಿಯಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಿಂದಲೇ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. 'ಅದಿತೇಃ ಅದಿತಿತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಅದಿತಿಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣವು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಆದರಿಂದ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. 'ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ 'ಯಸ್ಮಿನ್'ದ್ಯಾಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇದರಂತೆ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.



ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವೇ ಪ್ರಕರಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ -

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕಂ ಜ್ಯೋತಿರಯ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲ.

////////////////////

• • • • •

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽत्र टीकायां वत्करणस्य तद्यथेत्यादिवदुदाहरणार्थत्वाट्टीकास्वारस्यानुसारेण व्याप्यार्पकं पदं लिङ्गं तदर्पकाणि निराकाङ्क्षपदानि वाक्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ವತ್ಕರಣಕ್ಕೆ 'ತದ್ಯಥಾ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಟೀಕೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಪದವೇ ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು.

युक्तं चैकार्थत्वेऽपि "एकः कर्ता वर्तमाने काले स्वार्थं पाकक्रियां निर्वर्तयति" 'पचते' इत्यनयोर्मध्ये 'एकः' इत्यादिवाक्यात् 'पचते' इति पदस्येव झटिति बोधकस्य लिङ्गस्य वाक्यात्प्राबल्यम् ।

ಹೀಗೆ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. - 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ವರ್ತಮಾನೇ ಕಾಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪಾಕಕ್ರಿಯಾಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ' 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪಾಕೃಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟು ಅರ್ಥವು 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಪಚತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು, ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ, ಆತ್ಮನೇಪದ ಇಷ್ಟರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಕೂಡಲೇ ಶಬ್ದಬೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು.

यथा "तल्लिङ्गात्" इत्यत्र वाय्वादिभूतकारणत्वरूपभूताकाशलिङ्गार्पकात्  
"सर्वाणि हवा इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्ते" इति वाक्यादनन्तत्व-  
लिङ्गस्य ।

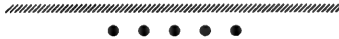
ಪ್ರಕೃತ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಭೂತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಾರಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಸ ವಿಷೋ ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅನಂತ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅನಂತತ್ವಲಿಂಗವು ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗವು, ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

अस्मिन्पक्षे वाक्यस्य प्रकरणात्प्राबल्ये "ज्योतिश्चरण" इत्यत्राग्निसूक्तात् "वि  
मे कर्णा पतयतः" इत्यादिवाक्यमुदाहार्यम् ।

ಈ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದನ್ನು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಗ್ನಿಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಓದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಬೇಗ 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

सूत्रादौ वाक्योक्तेऽपि व्याप्ये लिङ्गत्वोक्तिस्तु बोधकस्य शब्दस्य वाक्यत्वेऽपि  
बोध्यस्य समुद्रशायित्वलक्ष्मीपतित्वादेर्व्याप्यत्वमभिप्रेत्यावान्तरभेदाविवक्षया युक्ता ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಽಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲ.



ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

यद्वाऽत्र टीकायां वत्करणस्य तद्यथेत्यादिवदुदाहरणार्थत्वाट्टीकास्वारस्यानुसारेण व्याप्यार्पकं पदं लिङ्गं तदर्पकाणि निराकाङ्क्षपदानि वाक्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಅಥವಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ವತ್ಕರಣಕ್ಕೆ 'ತದ್ಯಥಾ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಟೀಕೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಪದವೇ ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು.

युक्तं चैकार्थत्वेऽपि “एकः कर्ता वर्तमाने काले स्वार्थं पाकक्रियां निर्वर्तयति” ‘पचते’ इत्यनयोर्मध्ये ‘एकः’ इत्यादिवाक्यात् ‘पचते’ इति पदस्येव झटिति बोधकस्य लिङ्गस्य वाक्यात्प्राबल्यम् ।

ಹೀಗೆ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. - 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ವರ್ತಮಾನೇ ಕಾಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪಾಕಕ್ರಿಯಾಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ' 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ

ಪಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟು ಅರ್ಥವು 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಪಚತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು, ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ, ಆತ್ಮನೇಪದ ಇಷ್ಟರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಕೂಡಲೇ ಶಬ್ದಬೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು.

यथा “तल्लिङ्गात्” इत्यत्र वाय्वादिभूतकारणत्वरूपभूताकाशलिङ्गार्पकात्  
“सर्वाणि हवा इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्ते” इति वाक्यादनन्तत्व-  
लिङ्गस्य ।

ಪ್ರಕೃತ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಭೂತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಾರಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಸ ಏಷೋ ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅನಂತ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅನಂತತ್ವಲಿಂಗವು ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗವು, ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

अस्मिन्पक्षे वाक्यस्य प्रकरणात्प्राबल्ये “ज्योतिश्चरण” इत्यत्राग्निसूक्तात् “वि  
मे कर्णा पतयतः” इत्यादिवाक्यमुदाहार्यम् ।

ಈ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದನ್ನು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಗ್ನಿಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಓದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಬೇಗ 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

सूत्रादौ वाक्योक्तेऽपि व्याप्ये लिङ्गत्वोक्तिस्तु बोधकस्य शब्दस्य वाक्यत्वेऽपि  
बोध्यस्य समुद्रशायित्वलक्ष्मीपतित्वादेर्व्याप्यत्वमभिप्रेत्यावान्तरभेदाविवक्षया युक्ता ।



ಹಾಗಾದರೆ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದೇಕೆ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾದರೂ ಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಸಮುದ್ರತಾಯಿತ್ವ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅವಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡದೇ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ, ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವೆಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಹಾಗೇ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -**

एवं लिङ्गवाक्ययोर्बलाबलत्वे टीकास्वारस्यानुरोधेन बीजान्तरं वक्तुं प्रकारान्तरेण तत्स्वरूपमाह - यद्वेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವುಗಳ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರವನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಟೀಕಾ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾರಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ननुभयोरपि व्याप्यार्पकत्वे कथं प्राबल्यादीत्यत आह - युक्तञ्चेति ॥

ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯುಕ್ತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एक इत्येकवचनार्थः । कर्तेति लकारार्थः । वर्तमानेति लङर्थः । एकस्यैव लकारत्वलट्त्वरूपधर्मभेदेनार्थभेदात् । स्वार्थमित्यात्मनेपदार्थः । पाकेति प्रकृत्यर्थः । निर्वर्तयतीत्याख्यातार्थः ।

‘ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ವರ್ತಮಾನೇ ಕಾಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪಾಕಕ್ರಿಯಂ ಪಾಕೇ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ’ ಎಂಬ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅರ್ಥವು ‘ಪಚತೇ’ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ‘ಪಚತೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ‘ಏಕಃ’ ಎಂಬರ್ಥವು ಲಕಾರದಿಂದ ‘ಕರ್ತಾ’ ಎಂಬರ್ಥವೂ ‘ಲಟ್’ ಲಕಾರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನ ಎಂಬರ್ಥವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಲಕಾರತ್ವ ಲಟ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮಭೇದದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವ ವರ್ತಮಾನತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ‘ಆತ್ಮನೇ’ ಪದದಿಂದ ‘ಸ್ವಾರ್ಥಮ್’ ಎಂಬರ್ಥವು, ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ‘ಪಾಕ’ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಖ್ಯಾತದಿಂದ ‘ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ’ (ಭಾವನಾ) ಎಂಬರ್ಥವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ನನ್ವೇವ “ಕತಮ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವಾಭಾವಾದ್ವಾಕ್ಯ-  
ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇನೇದಮುದಾಹರಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ‘ಕತಮ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಇದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾಞಿಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ “ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ  
ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವರೂಪವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಸೂಕ್ತವು ಅಗ್ನಿಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ. ‘ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶಾಬ್ದಭೋಧೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

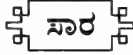
**ಪ್ರಕಾಶಃ -** एतेनायं पक्षः प्रागेव तत्प्रस्तावे कस्मान्नावतारित इति निरस्तम् ।  
प्रकरणदौर्बल्यज्ञानेऽपि वाक्यस्वरूपस्य ज्ञातव्यत्वादिति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಈ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲೇಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ? ಮೊದಲೇ ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಾಕ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಈ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶಃ -** प्रागुदाहृतसूत्रभाष्यादौ लिङ्गत्वोक्तेर्गतिमाह - सूत्रेति ॥

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಸೂತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.



ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಪದವು ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗವೇ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪದವಿದ್ದರೆ ಲಿಂಗವೆಂದು, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿದ್ದರೆ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ? 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಉದ್ದವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ ಅಷ್ಟೊ ಶಾಬ್ದಬೋಧವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದರಿಂದ ತೀಳುವಾಗಿ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಯ್ವಾದಿ ಭೂತಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅನಂತತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿರ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಈಗ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಅವುಗಳು ವಾಕ್ಯವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯರೂಪ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಇದನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಿಂಗವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

////////////////////////////////////

‘ಸ್ಥಾನ’ ಲಕ್ಷಣ  
ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

### ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

एकार्थपरानेकप्रकरणसन्दर्भरूपस्थानस्य तु अतिबह्वर्थकयकत्वेनानेकप्रकरणार्थ  
धीपूर्वकमिदं स्थानमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तत्पूर्वकं स्थानान्तर्गतविप्रतिपन्न-  
वाक्यस्यापि स्थानानुगुण एवार्थ इत्यनेकप्रकरणार्थधीद्वारा लिङ्गत्वात्  
प्रकरणाद्बलत्वम् ।

ಅನುವಾದ - ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಂದರ್ಭವೇ ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣ.

ಈ ಸ್ಥಾನವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು. ತದನಂತರವೇ ಸ್ಥಾನವು ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗುವುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा षट्प्रश्नोपनिषद्रूपस्येश्वरपरस्य स्थानस्य “भगवन्कुत एष प्राणोजायते”  
इत्यादिखण्डरूपान्मुख्यप्राणप्रकरणात् ।

ಉದಾಹರಣೆ - ಸಮಗ್ರ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಭಗವನ್‌ಕುತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಜಾಯತೇ’ ಎಂಬ ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

अत एव तत्खण्डमध्यस्थं “एवमेवैष प्राणः” इत्यादिकं स्थानबाधेन  
प्रकरणान्मुख्यप्राणपरम् ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಮಗ್ರ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೂ ಪಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

अत एवात्र तत्रोक्तप्राणव्यवस्थापकत्वादीनां मुख्यप्राणलिङ्गत्वमुपेत्य श्रुत्या बाध उक्तः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಷಟ್ಪ್ರಶೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮಾನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

यथा चाऽकाङ्क्षादिमद्वाक्यसङ्खरूपप्रकरणस्य वाक्याद्भेदः तथाऽकाङ्क्षादिमत्प्रकरण-  
सङ्खरूपस्य स्थानस्यापि प्रकरणाद्भेदः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ, ಯೋಗ್ಯತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಪ್ರಕರಣವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ, ಯೋಗ್ಯತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ.

प्रकाशः -

“अनेकप्रमेयप्रतिपादकमेकार्ये तात्पर्ययुक्तं स्थानम्” इति लक्षणेटीकां विवृण्वन्  
“स्थानस्यातिबह्वर्थक्यनेनाभिप्रायतोऽर्थानुमितिजनकस्य ततोऽपि दौर्बल्यम्” इति  
टीकावाक्योक्तं दौर्बल्यबीजं व्यनक्ति - एकार्येति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪ್ರಕರಣದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘अनेकप्रमेयप्रतिपादकम्’ ಏಕಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಮ್’ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೇ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂಬ ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಟೀಕೆಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸ್ಥಾನಸ್ಥಾತಿಬಹ್ವರ್ಥ-  
ಕಥನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯತೋऽರ್ಥಾನುಮಿತಿजनकस्य ततोऽपि दौर्बल्यम्’ ಸ್ಥಾನವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು

ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥಾನುಮಿತಿಗೆ ಜನಕವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ದೌರ್ಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಏಕಾರ್ಥ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಿಧಿಪೂರ್ವಕಮಿತಿ ॥ ತದಭಾವೇ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ತತ್ಪರತ್ವಬುದ್ಧೇರ್ಯೋಗಾದಿತಿ ಭಾವ: ॥

‘ಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಧೀಪೂರ್ವಕಮಃ’ ಎಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾನವು ಮೊದಲು ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ಯಥೇತಿ ॥ उपनिषद्रूपं स्थानं यावत् “प्रजाकामो ह वै प्रजापतिः” इत्यादिस्रष्टृत्वादिभगवन्महिमप्रतिपादकान्यनेकप्रकरणानि तदन्तस्स्यविष्णुलिङ्ग-  
बोधकनानावाक्यार्थालोचनपूर्वं ब्रह्मपराणीति विज्ञाय

ಸಮಗ್ರ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಸ್ಥಾನರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪ್ರಜಾಕಾಮೋ ಹ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪ್ರಶ್ನವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** “सुकेशा भारद्वाजः प्रजाकामः” इत्यारभ्य “नमः परमक्रषिभ्यः” इत्यन्तं स्थानं विष्णुपरमिति जानतः

ಅನಂತರ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ್ದರಿಂದ, ‘ಸುಕೇಶ ಭಾರದ್ವಾಜಃ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ‘ನಮಃ ಪರಮಯುಷಿಭ್ಯಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** “एवमेवैष प्राण इतरान् प्राणान् पृथक्पृथगेव सन्निधत्ते” इति तृतीयप्रश्नस्थं वाक्यं स्थानानुगुणतया विष्णुपरमिति बोधं जनयति ।

ಅನಂತರ ಯಾವಾತನು ಸಂಪೂರ್ಣಸ್ಥಾನವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹವನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ’ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುತೀಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ವಿಚಾರ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತತ: ಪ್ರಾಗೇವ “ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ | ಯಥೇಷಾ ಪುರುಷೇಚ್ಚಾಯಾ  
ಏತಸ್ಮಿನ್ನೇತದಾತತಮ್” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ

ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಯತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಭುತ್ವಂ ಚೈವ ಪञ್ಚಧಾ |

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚೈವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಯಾಮೃತಮಶ್ರುತೇ ||

ಇತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಕರಣಂ ವಿಷ್ಣುಜತ್ವಾದಿಲಿಂಗಪ್ರಾಣಶ್ರುತ್ಯುಪೇತಾವಾಂತರನಾನಾವಾಕ್ಯಾರ್ಥಧೀಪ್ವ  
ಪ್ರಕರಣಂ ವಾಯುಪರಮಿತಿ ಜಾನತ:

ಆದರೆ ಯಾವಾಗ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಹೀಗೆ ವಿಲಂಬವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೋ  
ಆಪ್ತರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ‘ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ | ಯಥೇಷಾ  
ಪುರುಷೇಚ್ಚಾಯಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನೇತದಾತತಮ್’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ

ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಯತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಭುತ್ವಂ ಚೈವ ಪಂಚಧಾ |

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚೈವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಯಾಮೃತಮಶ್ರುತೇ ||

ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕರಣ ರೂಪದಿಂದ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.  
ಮತ್ತು ‘ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ‘ವಿಷ್ಣುಜತ್ವ’ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು,  
ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಾಂತರವಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ  
ಮೂಲಕ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ತದನುಗುಣತಯಾ “ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ವಾಯುಪರಮಿತಿ  
ಬುದ್ಧಿಮುತ್ಪಾದಯತೀತಿ ತೃತೀಯಕಕ್ಷಾಯಾಮೇವ ಪ್ರಕರಣೇನ ನಿರ್ಣಯೇ ಚತುರ್ಥಕಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನ್  
ಸ್ಥಾನಂ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವಾನ್ ಪ್ರಭವತಿ ನಿರ್ಣಾಯಯಿತುಮಿತ್ಯರ್ಥ: |

ಇದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಾಯುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.  
ಅನಂತರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾಗುವುದರಿಂದ  
ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಪ್ತಮಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ವಿಲಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು  
ಹೀಗೆ -

೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗಗಳ ಅನುಸಂಧಾನ,

೨. ಲಿಂಗಗಳ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ,

೩. ಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

೪. ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆ.

ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವು ಅರ್ಥನಿಷ್ಠಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಮೂರೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

೧. ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನ.

೨. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವಾಯುಪರತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ,

೩. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಯುಪರತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆ.

ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಮೂರೇ ಹಂತಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣವೇ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಲಿಂಗವಾಕ್ಯಯೋರ್ವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವಾವಿಶೇಷಽಪಿ ಟೀಕೋಕ್ತಂ ಭೇದಮುಪಪಾಘ ತದ್ವಿವಿಕ್ಷಣಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಸ್ಥಾನಪ್ರಕರಣಯೋರಪಿ ಸ್ವಯಮಾಹ - ಯಥಾಚೇತಿ ||

ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲಿಂಗವು ಏಕಪದರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಅದೇ ಟೀಕಾಮಾತು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಭೇದವಿರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ವತಃ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯಥಾಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - ಅನುವಾದಮಹಿಮಾ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಯೋರಪಿ ಭೇದಸ್ಪಷ್ಟ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ |  
 ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸನ್ನಿಹಿತವಿವಿಕ್ಷಣಯೋರಾನುಭಾವಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುವುದು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.



ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ - ಸಮಗ್ರ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣ. ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಪ್ರಮಾಣವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ 'ಭಗವನ್'ಕೃತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಳಂಬವಾಗಿ 'ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

● ● ● ● ●

'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಲಕ್ಷಣ

ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿರ್ಣಿತಸ್ಥಲೇ ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

सा चार्थतः शब्दतश्चेति द्वेधा । तत्राद्या वैश्वानरस्य विष्णुत्वे पुरुषसूक्तसमाख्या ।

ಇಂತಹ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಎರಡು ವಿಧ. ೧. ಅರ್ಥತಃ, ೨. ಶಬ್ದತಃ ಎಂದು. ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ಬೇರೆ, ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ಬೇರೆ, ಆದರೆ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

द्वितीया विश्वकर्मसूक्तोक्तस्याजस्य विष्णुत्वे अम्भ्रणीसूक्तसमाख्या ।

ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಜ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಅಂಭ್ರಣೇ ಸೂಕ್ತದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಅಂಭ್ರಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

अस्याः स्वार्थे शब्दरूपत्वेऽप्यत्रोक्तमेव स्थलान्तरस्थविप्रतिपन्नवाक्येनापि बोध्यमित्यत्र स्थलद्वयानुसन्धानपूर्वकं तत्सदृशत्वादिदं तदर्थपरमित्येवं सादृश्यमात्रेण लिङ्गत्वात्स्थानाद्बलता ।

ಇಂತಹ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳ ಅನುಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ; ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸದೃಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಸಾದೃಶ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा “सैषा भार्गवी वारुणी विद्या परमे व्योमन्प्रतिष्ठिता” इति श्रुत्या ब्रह्मपरानेकप्रकरणसन्दर्भरूपभृगुवह्नीस्यानात् “अन्नमयप्राणमयमनोमय-विज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्ताम्” इति कोशपरसमाख्यायाः ।

ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಸೃಷಾ ಭಾರ್ಗವೀ ವಾರುಣೀ ವಿದ್ಯಾ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಭೃಗುವಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ, ‘ಅನ್ನಮಯಪ್ರಾಣಮಯಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕೋಶಪರವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः —

“समानोक्तिस्समाख्या” इति टीकोक्तेः पक्षसमेऽतिव्याप्तिवारणाय तदाशयव्यक्तिपूर्वं तदवान्तरविभागमाह — निर्णीतेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ’ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವೇ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಖ್ಯಾಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಸಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕಾಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಿರ್ಣೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — तत्राद्येति ॥ “शब्दादिभ्योन्तः प्रतिष्ठानात्” इति सूत्रे “पुरुषविधमपि चैनमधीयत” इत्यनेन यः पुरुषाख्यो विष्णुः पुरुषसूक्ते “शीर्ष्णो द्यौस्समवर्तत, चक्षोस्सूर्यो अजायत, प्राणाद्वायुरजायत, पद्भ्यां भूमिः” इत्यादिना वाक्येन व्यादिजनकशीर्षादिमानभिहितः तद्विधमेवात्र वैश्वानरं चाधीयते छन्दोगाः

ಪ್ರಮಾಣವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ 'ಭಗವನ್‌ಕೃತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಳಂಬವಾಗಿ 'ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

////////////////////

• • • • •

'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಲಕ್ಷಣ

ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ನಿರ್ಣಿತಸ್ಥಲೇ ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

सा चार्थतः शब्दतश्चेति द्वेधा । तत्राद्या वैश्वानरस्य विष्णुत्वे पुरुषसूक्तसमाख्या ।

ಇಂತಹ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಎರಡು ವಿಧ. ೧. ಅರ್ಥತಃ, ೨. ಶಬ್ದತಃ ಎಂದು. ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ಬೇರೆ, ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ಬೇರೆ, ಆದರೆ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

द्वितीया विश्वकर्मसूक्तोक्तस्याजस्य विष्णुत्वे अम्ब्रणीसूक्तसमाख्या ।

ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಜ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಅಂಭ್ರಣೇ ಸೂಕ್ತದ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಅಂಭ್ರಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

अस्याः स्वार्थे शब्दरूपत्वेऽप्यत्रोक्तमेव स्थलान्तरस्थविप्रतिपन्नवाक्येनापि बोध्यमित्यत्र स्थलद्वयानुसन्धानपूर्वकं तत्सदृशत्वादिदं तदर्थपरमित्येवं सादृश्यमात्रेण लिङ्गत्वात्स्थानाद्बलता ।

ಇಂತಹ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳ ಅನುಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ; ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸದೃಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा “सैषा भार्गवी वारुणी विद्या परमे व्योमन्प्रतिष्ठिता” इति श्रुत्या  
ब्रह्मपरानेकप्रकरणसन्दर्भरूपभृगुवह्नीस्थानात् “अन्नमयप्राणमयमनोमय-  
विज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्ताम्” इति कोशपरसमाख्यायाः ।

ಉದಾಹರಣೆ - ‘ಸೈಷಾ ಭಾರ್ಗವೀ ವಾರುಣೀ ವಿದ್ಯಾ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್‌ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಭೃಗುವಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ, ‘ಅನ್ನಮಯಪ್ರಾಣಮಯಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕೋಶಪರವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

प्रकाशः —

“समानोक्तिस्समाख्या” इति टीकोक्तेः पक्षसमेऽतिव्याप्तिवारणाय  
तदाशयव्यक्तिपूर्वं तदवान्तरविभागमाह — निर्णीतेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ’ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವೇ ಸಮಾಖ್ಯಾವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಖ್ಯಾಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಸಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕಾಮಾತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಿರ್ಣೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

प्रकाशः — तत्रायेति ॥ “शब्दादिभ्योन्तः प्रतिष्ठानात्” इति सूत्रे  
“पुरुषविधमपि चैनमधीयत” इत्यनेन यः पुरुषाख्यो विष्णुःपुरुषसूक्ते “शीर्ष्णो  
घौस्समवर्तत, चक्षोस्सूर्यो अजायत, प्राणाद्वायुरजायत, पद्भ्यां भूमिः” इत्यादिना  
वाक्येन व्यादिजनकशीर्षादिमानभिहितः तद्विधमेवात्र वैश्वानरं चाधीयते छन्दोगाः

“ಮूर्ಖೇವ ಸುತೇಜಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವರ್ಮಾ ಪೃಥಿವ್ಯೇವ ಪಾದೌ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಕ್ಯೇನೇತುಕ್ತತ್ವೇನ ತತ್ರ ಶಬ್ದತಸ್ಸಾಮ್ಯಾಭಾವೇಽಪ್ಯರ್ಥತಃ ಸಮಾನತ್ವಾತ್ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯೋಽಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಪುರುಷವಿಧಮಪಿ ಚೈನಮಧೀಯತೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷ ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ‘ಶೀರ್ಷೋ ದ್ಯೌಃ ಸಮವರ್ತತ, ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ’, ‘ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಜಾಯತ’, ‘ಪದ್ಮಾಂಭೂಮಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ದ್ವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಜನಕವಾದ ತಲೆ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಮಾತುಗಳು ‘ವೈಶ್ವಾನರಮಧೀಯತೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಮೂರ್ಧ್ವವ ಸುತೇಜಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವತ್ಪ್ರಾ ಪೃಥಿವ್ಯೇವ ಪಾದೌ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಶಬ್ದತಃ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಛಿದ್ರೀಯೇತಿ ॥ “ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸುರೈರ್ದದಸ್ತಿ” ಇತ್ಯನೇನ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತೋಕ್ತೇನ ಸೂಕ್ತಾಂತರೇ “ಪರೋದಿವಾಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯೈತಾವತೀ ಮಹಿನಾ ಸಮ್ಬಭೂವ” ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತೋಕ್ತ ಇತ್ಯಾಘಸೂತ್ರೇ ಭಾಷ್ಯಾದಾವುಕ್ತತ್ವೇನ ಶಬ್ದತಃ ಏವ ತತ್ರ ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಶಬ್ದತಃ ಸಾಮ್ಯವಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸುರೈರ್ದದಸ್ತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಗಳಿವೆಯೋ, ಅದೇ ಪದಗಳು ‘ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ತಾವತೀ ಮಹಿನಾ ಸಂಭಭೂವ’ ಎಂಬ ಅಂಭಣಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯನಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಶಬ್ದತಃ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - “ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನಾಂತರಗತಾಯಾಸ್ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣಾರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ತತೋಽಪಿ ದುರ್ಬಲತ್ವಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಅಸ್ಯಾಃ ಇತಿ ।

‘ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ಥಾನಾಂತರಗತಾಯಾಃ ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣಾರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ತತೋಽಪಿ ದುರ್ಬಲತ್ವಮ್’ ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರದಿಂದ, ಅರ್ಥಾನುಮಾಪಕವಾಗುವ ಕಾರಣ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ‘ಅಸ್ಯಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಸೈಷೇತಿ । ಶ್ರುತೈವ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಇಯಂ ವಿಧ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇತುಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ‘ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮ್ನಿ’ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - एतेन ब्रह्मब्रह्मीस्थानादिति वक्तव्ये भृगुब्रह्मीस्थानादित्युक्तिः किमर्था । तत्रान्नमयादेस्स्पष्टमुक्तेः । सुधायां तत्रैवान्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्तामिति श्रुत्यन्तरानुगुण्यं स्यादित्युक्तेरिति चोद्यं निरस्तम् ।

ಇದರಿಂದ ‘ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಸ್ಥಾನಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ ‘ಭೃಗುವಲ್ಲಿಸ್ಥಾನಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇಕೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಸುಧೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿರುವಂತಹ ‘ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮಿತಿ ಶುದ್ಧಂತದಾನುಗುಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - अस्येव तस्य ब्रह्मणि विनियोजकवाक्यस्याभावेन ब्रह्मपरत्वस्यास्पष्टत्वादिति ।

ಇದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ವಿನಿಯೋಜಕವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೇ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - केचित्तु ब्रह्मब्रह्मच्युक्तान्नमयादयो भृगुब्रह्मीस्थानाद् ब्रह्मपरा उत कोशसमाख्यानात्कोशपरा वेति सन्देहे समाख्यातः प्रबलाद्भृगुब्रह्मीस्थानाद्ब्रह्मपरा इत्यर्थ इत्याहुः ।

ಕೆಲವರು ಹೇಳುವ ಪರಿಹಾರ ಹೀಗಿದೆ - ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯೆಂಬ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತವೋ ಅಥವಾ ಕೋಶಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದ ಕೋಶಪರವಾಗುತ್ತವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯೆಂಬ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - तच्चिन्त्यम् । स्थानस्य स्वान्तर्गतवाक्यार्थनिर्णायकत्वेन स्थानान्तरगतानिर्णायकत्वात् । अत एव प्राक् स्वान्तर्गतेत्युक्तम् ।

ಇವರ ಈ ವಾದವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣವಾಗಲೀ, ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವಾಗಲೀ, ತನ್ನಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ, ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ‘ಸ್ವಾಂತರ್ಗತ’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರು.

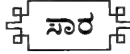
ಪ್ರಕಾಶ: - ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ಥಾನದ್ವಯಾನುಸಂಧಾನವಿಲಂಬಾವಿಶೇಷಾತ್ಸಮಾಖ್ಯಾತ: ಪ್ರಾಬಲ್ಯಹಾನಿ-  
ನಿಷ್ಪತ್ಯಾತ್ । ಸ್ಥಾನಾಂತರಸ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ಬೀಜಾಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ।

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದೇ ಈಗ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಸ್ಥಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳ ಅನುಸಂಧಾನ ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈಗ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾನದ್ವಯದ ಅನುಸಂಧಾನ ಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾನದ್ವಯಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವು ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಖ್ಯಾ ಎರಡಲ್ಲಿಯೂ ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಳಂಬವು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೆಂದಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಮತ್ತು ಈ ಸ್ಥಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಏಕಾಗಬೇಕು ? ಸಮಾಖ್ಯಾದಲ್ಲಾದರೆ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯವೆಂಬ ಬೀಜವಿದೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವು ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅಂತಹ ಬೀಜಗಳೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ.

गुरुराजीयम् - एकप्रमेयप्रतिपादकेति प्रकरणलक्षणम् ।  
अत्रैकप्रमेयप्रतिपादकत्वे पर्यायत्वापत्त्या व्याख्याति - एकार्थेति ॥ अत एवेति ॥  
वाक्यात्प्रकरणस्य दौर्बल्यस्य टीकायामभिप्रेतत्वादेवेत्यर्थः । नन्वेवमनेक-  
पदात्मकस्यापि लिङ्गत्वेऽनेकपदात्मकस्य लिङ्गस्याप्यव्याप्यभूतानेकार्थकथनद्वारा  
व्याप्यसमर्पकत्वाविशेषात्तादृशवाक्यस्य तादृशल्लिङ्गादौर्बल्यं स्यादित्यरुचेराह -  
यद्वेति ॥ व्याप्यार्पकमिति ॥ अव्यवधानेनेति शेषः । तदर्पकाणीति ॥ व्यवधानेनेति  
शेषः । नन्वेवमभयोरपि व्याप्यार्पकत्वाविशेषे लिङ्गस्याव्यवधानेन वाक्यस्य  
व्यवधानेन व्याप्यार्पकत्वमिति कथमुच्यत इत्यत आह - युक्तञ्चेति ॥ अस्मिन्पक्षे  
वाक्यापेक्षया लिङ्गस्य प्राबल्ये 'किं तदत्र विद्यते' इति वाक्यस्यापि  
हृत्पद्मस्थत्वादिलिङ्गापेक्षया दौर्बल्यमित्युदाहरणं युज्यते । तस्य व्याप्यार्पकत्वाभावेन  
वाक्यत्वाभावात् अत उदाहरणान्तरमाह - यथेति ॥ व्याप्यार्पकाणि निराकाङ्क्षपदानि  
वाक्यमित्यस्मिन्पक्षे वाक्यस्य प्रकरणापेक्षया प्राबल्य उदाहरणतयोक्तं 'किं ज्योतिरयं  
पुरुषः' इत्यादि जीवप्रकरणात् 'आत्मत एष प्राणः' इति वाक्यस्य प्राबल्यम् ।

ತನ್ಮೋಪಪದ್ಯತೇ । ‘ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಇತ್ಯುದಾಹೃತಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ಯಾರ್ಪಕತ್ವಾಭಾವಾದಿತ್ಯತ  
 ಆಹ - ಅಸ್ಮಿನ್ಯಕ್ಷ ಇತಿ ॥ ನನ್ವೇವಮನೇಕಪದಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಲಿಂಗತ್ವಾಭಾವೇ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಸ್ತಾ  
 ದೇನೇಕಪದಾತ್ಮಕತ್ವೇನ ಲಿಂಗತ್ವಾಭಾವಾಪತ್ಯಾ ಲಿಂಗತ್ವೇನ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಿಯುಕ್ತೇತ್ಯತ ಆಹ -  
 ಸೂತ್ರಾದಾವಿತಿ ॥ ಸ್ಥಾನ-ಪ್ರಕರಣಯೋರ್ದೇವಮುಪಪಾದಯತಿ - ಯಥಾಚೇತಿ ॥  
 ಸಮಾನೋಕ್ತಿರಸಮಾಖ್ಯೇತಿ ಡೀಕಾಯಾಮುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಸಂದ್ವಿಧಿಸಮಾನೋಕ್ತೇಃ ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವಂ ಸ್ವಾದತೋ  
 ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನಿರ್ಣೀತೇತಿ ॥ ಶ್ರುತಿಸ್ತೇನ ಚೇತ್ಯತ್ರೈವಕಾರೇಣ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗತ್ವಸ್ಯ ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ ।  
 ಕಿಂತು ಲಿಂಗಾಂತರಸಮರ್ಪಕತ್ವಮೇವ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ಬೋಧ್ಯಂ ಶ್ರುತೀಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾಢಾಂ  
 ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಶ್ರುತೀದಿತ್ವೇನೈವ ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮಿತಿ ಡೀಕಾಯಾಮುಕ್ತಮ್ ।  
 ತತ್ರೋದಾಹರಣಂ ದರ್ಶಯಿತುಮನುಬದತಿ - ತತ್ರೇತ್ಯಾದಿ ॥



ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ‘ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಅನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮ್’ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕೋಶವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳೂ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು.





ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ

## ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ

ಅತ್ರ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ವನಿರ್ಣಯೇ ಶ್ರುತೀತ್ವೇನೈವ ನಿರ್ಣಾಯಿಕಾ । ವಾಕ್ಯಾದಿ ತು  
ಅನುಮಾನತ್ವೇನ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪದ್ಧಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಶ್ರುತಿಯು ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು  
ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ ಶ್ರುತಿತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ  
ವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅತಃ ಏವ “ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಿಧಾ” ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ  
“ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾನಿ ಚೋಪಪತ್ತಿವಿಶೇಷಾಃ” ಇತಿ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣೇ ಚ  
ವಾಕ್ಯಾದಿನಾಮೇವ ಲಿಂಗತೋಕ್ತಾಃ । ನತು ಶ್ರುತೇಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ  
ಸಮಾಖ್ಯಾಚ ತಥಾವಿಧಾಃ’ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವೆಲ್ಲವೂ  
ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ  
‘ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾನಿ ಚೋಪಪತ್ತಿವಿಶೇಷಾಃ’ ಎಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ,  
ಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಿಂಗದ ವಿಶೇಷ ರೂಪವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳಷ್ಟೇ  
ಅನುಮಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಮಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ.  
ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗಸ್ಯ ತ್ವನುಮಾನತ್ವಮವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಮಿತಿ ನ ಲಿಂಗಂ ತತ್ರೋಕ್ತಮ್ ।

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಗಳ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂದರೆ  
ಲಿಂಗವು ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು  
ವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿನಿವೃತ್ತೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದೀತ್ವೇನೈವ  
ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮ್ ।

ಈ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವುದಾದರೆ ಅವುಗಳು ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

यथाऽत्रैव सर्वदेवोपास्यरूपविप्रतिपन्नार्थनिष्ठवामनश्रुतेः ।

ಉದಾಹರಣೆ - ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

यथा च विप्रतिपन्नाकाशनिष्ठस्यानन्तत्वादिलिङ्गस्य ।

ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನಂತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಆಕಾಶನಿಷ್ಠವೇ ಆಗಿದೆ.

यथा च विप्रतिपन्नान्तರ್ಯಾಮಿನिष्ठस्य “यं पृथिवी न वेद” इत्यादिवाक्यस्य ।

ಮತ್ತು ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ 'ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

श्रुत्यादेर्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वं विनोपक्रमोपसंहारयोः श्रुतत्वे तन्निश्चायकतया लिङ्गत्वम् ।

ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠವಾಗದೇ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆ.

यथा “वैश्वानरः” इत्यत्र “को न आत्मा किं ब्रह्म” इत्युपक्रमस्थब्रह्मश्रुत्यादेः।

ಉದಾಹರಣೆ - ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ, ಅನಂತರ ವೈಶ್ವಾನರಶ್ರುತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

यथा च “प्रथमेऽश्रवणादिति चेन्न ता एव लुपपत्तेः” इत्यत्र “इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्ति” इत्युपसंहारस्यात् श्रुत्यादेः ।

ಮತ್ತು 'ಪ್ರಥಮೇಽಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತಾ ಏವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮೊದಲು ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वं विनोपक्रमोपसंहाराभ्यामन्यत्र श्रुतत्वे तु प्रकरणनिश्चायकतया लिङ्गत्वम् ।

ನೇರವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಕಡೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕರೂಪವಾಗಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा “प्राणस्तथा” इत्यत्र “ब्रह्मेण पुरुषम्” इति ब्रह्मश्रुत्यादेः ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಪ್ರಾಣಸ್ಥಥಾನುಗಮಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಮ್' ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಯು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಡೆ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

उपक्रमोपसंहारावपि श्रुत्यादिनाऽर्थे निर्णीते तात्पर्यातिशयलिङ्गे ।

ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುವುದಾದಲ್ಲಿ, ನಿರ್ಣಿತವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

यथा “अत्ता चराचरात्” इत्यत्रातुर्ब्रह्मत्वे सर्वातृत्वादिना निर्णीते “नैवेह किञ्चनाग्र आसित्” इत्युपक्रमः ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಾಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅತ್ಯಯನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ 'ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಅತ್ಯತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವು ಲಭವಾಗುತ್ತದೆ.

यथा च “सर्वत्र प्रसिद्ध” इत्यत्र सर्वगतस्य ब्रह्मत्वे ब्रह्मशब्दादिना निर्णीते  
“स योऽतोऽश्रुतः” इत्याद्युपसंहारः ।

‘ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಮೇಲೆ, ಪುನಃ ‘ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತಃ’ ಎಂಬ ಉಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯವು ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪೋದ್ವಿಷ್ಟಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಉಪಸಂಹಾರವೂ ಸಹ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕ.

अन्यथा तु प्रकरणनिश्चायकौ ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಅನುಗುಣಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿಶಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗದೇ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವು ನಿರ್ಣಯದ್ವಾರಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗಿ, ಉಪಕ್ರಮೋಪ-ಸಂಹಾರಗಳು ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा बुध्वाद्यधिकरणे “प्रकरणात्” इत्यत्र “द्वे विधे वेदितव्ये” इति परमेश्वरोपक्रमः “अन्यमीशम्” इत्यत्रापि तस्यैव प्रकृतत्वनिश्चायकः ।

ಉದಾಹರಣೆ - ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ‘ಪ್ರಕರಣಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಉಪಕ್ರಮವಿದೆ. ಇದು ‘ಅನ್ಯಮೀಶಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಈಶ’ ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ.

यथा चानुमानिकाधिकरणे “प्रकरणात्” इत्यत्र “तद्विष्णोः परमं पदम्” इत्युपसंहारः “अनाद्यनन्तं महतः परम्” इत्यादेर्विष्णुप्रकरणत्वनिश्चायकः ।

ಆನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣದ ‘ಪ್ರಕರಣಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್’ ಎಂಬುದು ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ‘ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಮಹತಃ ಪರಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಮಹತಃ ಪರಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ‘ಮಹತಃ ಪರಮ್’ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಪರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಉಪಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ, ಈ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -**

“ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತ್ವೇನೈವ ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮ್”  
ಇತ್ಯಾದಿटीकां विवरिष्यञ्छ्रुत्यादेर्वैलक्षण्यमाह - अत्र चेति ॥

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತ್ವೇನೈವ ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮ್’ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಇರುವುದಾದರೆ, ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವವರಾಗಿ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** तत्रोक्तमिति ॥ अनुव्याख्यानादावुक्तमित्यर्थः । इदानीं टीकां विवृणोति - तत्रेति ॥ क्रमेण त्रयाणामुदाहरणमाह - यथेति ॥

‘ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಮ್’ ಎಂದರೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** श्रुतेरित्यादेर्ज्ञापकत्वमिति योज्यम् । इत्यादिवाक्यस्येति ॥ एतच्च व्याप्यार्पकं पदं लिङ्गं तदर्पकाणि निराकाङ्क्षाणि पदानि वाक्यमिति पक्षे । तेन तत्र टीकादौ लिङ्गत्वोक्तिविरोधो न शङ्क्यः । प्रागुक्तसमाधानादिति ध्येयम् ।

ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜ್ಞಾಪಕಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಪದವೇ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವಂತಹ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಟೀಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಈ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪ್ರಕಾಶ: - उपक्रमोपसंहारयोश्चतुर्विधो तन्निश्चायकतया लिङ्गत्वमिति टीकावाक्यं  
सोदाहरणं व्यनक्ति - श्रुत्यादेरिति ॥ उपक्रमनिश्चायकमुदाहरति - यथेति ॥

ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದರೆ, ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು 'ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಯೋಃ ಶ್ರುತತ್ವೇ ತನ್ನಿಶ್ಚಾಯಕತಯಾ ಲಿಂಗತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕಾಮಾತನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು 'ಯಥಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "तथा दृष्ट्युपदेशादसम्भवात्पुरुषविधमपि चैनमधीयते" इति  
गुणसूत्रे "को न आत्मा किं ब्रह्मेत्यारम्भाच्चान्येषामसम्भवाद्विष्णुरेव वैश्वानरः"  
इति भाष्यादावसम्भवशब्दव्याख्यायां तथोक्तत्वादिति भावः ।

'ತಥಾ ದೃಷ್ಟ್ಯುಪದೇಶಾದಸಂಭವಾತ್ಪುರುಷವಿಧಮಪಿ ಚೈನಮಧೀಯತೇ' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾರಂಭಾಚ್ಚಾನ್ಯೇಷಾಮಸಂಭವಾದ್ವಿಷ್ಣುರೇವ ವೈಶ್ವಾನರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಸಂಭವಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕಾಶ: - उपसंहारनिश्चायकमुदाहरति - यथा चेति ॥ वैराग्यपादे  
पञ्चमेऽधिकरणे भूतानि किं जीवेन सह गच्छन्ति नवेति सन्देहे वाजसनेयेऽष्टमेऽध्याये  
"तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः श्रद्धां जुह्वति" इत्युक्त्वा तस्य श्रद्धयेष्टवतश्श्रद्धासहितस्यैव  
व्याख्ये प्रथमाग्नौ होमश्रवणाद्भूतानामपि सहगतौ तथोक्तिप्रसङ्गान्न सह गच्छन्तीति  
प्राप्ते उपसंहारे "इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्ति" इत्यापां जीवेन  
सह गतिश्रवणात्तदनुसारेणोपक्रमे श्रद्धाशब्दस्याजहल्लक्षणाया श्रद्धयाऽद्विश्च युक्तो  
जीवोऽर्थ इति कल्पनोपपत्तेस्सह गच्छन्तीति सिद्धान्तितमिति तत्रोपसंहारस्याप्-  
परत्वमप्यश्रुत्या सिद्धमित्यर्थः ।

ಉಪಸಂಹಾರದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಥಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದ ಐದನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ತೆರಳುತ್ತವೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ದೇವಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಜೀವನು 'ದ್ಯು'

ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಭೂತಗಳು ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ತೆರಳುವುದಾದರೆ, ಅವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಗಮನವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನೀರು ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ತೆರಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರದ್ಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಹಲ್ಕ್ಷಣಾವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ನೀರು ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ತೆರಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನೀರು ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಜೀವನು ತೆರಳುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ನೀರು' ಎಂಬರ್ಥವು 'ಅಪ್' ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - 'अन्यत्र चेतप्रकरणनिश्चायकत्वेन' इति टीकावाक्यं व्यनक्ति - साक्षादिति ॥ यथेति ॥ अत एव तत्र तच्छतिलिङ्गानामस्मिन् प्रकरणे बहुस्थलेष्वनुगमादित्यवादिष्मेति भावः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತನ್ನು 'ಸಾಕ್ಷಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವವರಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - "उपक्रमोपसंहारावपि श्रुत्यादिना सत्यामर्थसिद्धौ तात्पर्यलिङ्गे । अन्यथा प्रकरणनिश्चायकौ" इति टीकां विवृणोति - उपक्रमेति ॥

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಿದ್ದಾಗಲೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು 'ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾವಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ್ಯಾಮರ್ಥಸಿದ್ಧೌ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗೇ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕೌ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉಪಕ್ರಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

**ಪ್ರಕಾಶ:** - क्रमेण द्वयमप्युदाहरति - यथेति ॥ व्यक्तमेतत्तत्रैव "प्रकरणाच्च" इति गुणसूत्रे । यथाचेति ॥ व्यक्तमेतत् "विवक्षितगुणोपपत्तेश्च" इति गुणसूत्रे ।

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ

ಗ್ರಂಥದಿಂದ. ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕರಣಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಯಥಾಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ವಿವಕ್ಷಿತಗುಣೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಂ ವक्ष್ಯमाणತ್ವಮिति स्वयं व्याख्यानात् । द्वयोरपि क्रमेणोदाहरणमाह - यथाद्युभ्वादीति ॥ अन्यमीशमिति ॥ "भेदव्यपदेशात्" इति पूर्वसूत्रोदाहरण इत्यर्थ: ।

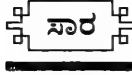
'ವಿವಕ್ಷಿತ' ಎಂದರೆ 'ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಉಪಸಂಹಾರಗಳೇ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳಾಗಿವೆಯೆನ್ನಲು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಥಾದ್ಯುಭ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಅನ್ಯಮೀಶಮ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಪ್ರಕಾಶ: -** अत एव तत्र टीकायां "नन्वत्र जीवस्य कस्माच्चिदीशादन्यत्वमुच्यते न परमात्मनः" इति शङ्कानिरासकत्वेन प्रकरणादिति सूत्रमवतारितमिति भावः । यथा चेति ॥ वक्ष्यति चैतत्तत्रैव ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶ' ಸೂತ್ರದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನನ್ವತ್ರ ಜೀವಸ್ಯ ಕಸ್ಮಾಚಿತ್ ಈಶಾದನ್ಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ನ ಪರಮಾತ್ಮನಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಯಥಾ ಚ' ಎಂದರೆ ಅನುಮಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

**ಗುರೂಜೀಯಮ್ -** उपक्रमोपसंहारयोः श्रुतत्वे तन्निश्चायकतया लिङ्गत्वमिति टीकायां यत्र साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वं वर्तते उपक्रमोपसंहारयोरपि श्रुतत्वं वर्तते तत्रापि श्रुतिलिङ्गवाक्यानामुपक्रमोपसंहारनिश्चायकत्वमित्येव भातीत्यतस्तस्यां टीकायां साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वं विनेति शेषं सम्पूर्णं तत्रोदाहरणं दर्शयितुमाह - श्रुत्यादेरिति ॥ अन्यत्र चेत्यप्रकरणनिश्चायकत्वेनेत्यत्रान्यत्रेत्येतन्न सङ्कोचनीयमित्याह - साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वं विनेति ॥ उपक्रमोपसंहारावपीत्यादि टीकायामुक्तम् । तच्चोदाहरणपूर्वकमनुवदति - उपक्रमेत्यादि ॥ अन्यथा प्रकरण-निश्चायकावित्येतत्सोदाहरणमाह - अन्यथेत्यादि ॥





ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮಾನರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತೇವೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ, ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿದ್ದರೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇದ್ದರೆ, ಆವಾಗ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುವ ಮೂಲಕ ಅವು ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಅನುಗುಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿಶಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗದೇ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವು ನಿರ್ಣಯದ್ವಾರಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗಿ, ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ಫಾಕ್ಯವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.



**ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯಕತೆ ಸಮರ್ಥನೆ**

## तात्पर्यचन्द्रिका

समाख्याऽपि साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठा समाख्यात्वेनैव लिङ्गम् ।

ಅನುವಾದ - ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣಗಳಂತೆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯೂ ಸಹ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾಗಿಯೇ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

यथा “पुरुषविधमपि चैनम्” इत्यत्र “शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत” ‘चक्षोःसूर्यो अजायत’ इति पुरुषसूक्तोक्तिसमानायाः साक्षाद्विप्रतिपन्नवैश्वानरनिष्ठायाः वैश्वानरस्य “मूर्धैव सुतेजाश्चक्षुर्विश्वरूपः” इत्याद्युक्तेः ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಪುರುಷವಿಧಮಪಿ ಚೈನಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶೀರ್ಷ್ಛೋ ದ್ಯೌಃ ಸಮವರ್ತತ' 'ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಆಜಾಯತ' ಎಂಬ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಮಾತು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವೆಂದರೆ 'ಮೂರ್ಧ್ನ್ಯವ ಸುತೇಜಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ' ಎಂಬುದು. ಇದು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವೈಶ್ವಾನರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

अन्यथा प्रकरणनिश्चायकत्वेन ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಇಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಕಡೆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಇದ್ದರೆ, ಆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವ ಮೂಲಕ, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

यथा “परो दिवा पर एना पृथिव्यैतावती” इत्यम्प्रणीसूक्तोक्तिसमानायाः “अजस्य नामौ” इति विप्रतिपन्नाजे साक्षादश्रुतायाः “परो दिवा पर एना पृथिव्या परो देवेभिः” इत्याद्युक्तेरिति ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯತಾವತೀ' ಎಂಬ ಅಂಭಣೀಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ 'ಅಜಸ್ಯ ನಾಭಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ನೇರವಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಡದ 'ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳು ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಿಮಾಂಸಕೋಕ್ತಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ತದ್ವಲಾಬಲಬೀಜಂ ಚಾನ್ಯತ್ರ ನಿರಸ್ತಮ್ ॥

ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರು ಹೇಳುವ ಬಲಾಬಲಗಳ ಬೀಜವನ್ನು ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

टीकाक्षरार्थस्तु ॥ कथनवैयर्थ्यादिति ॥ अङ्गुष्ठव्यक्तिविशेषनिर्धारणं विना यत्किञ्चिदङ्गुष्ठमात्रत्वेनोपासनाया असम्भवात्कथनं व्यर्थमित्यर्थः ।

ಟೀಕೆಯ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಕಥನವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಆಯಾ ಪುರುಷರ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ ಹೇಳದೇ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅಂಗುಷ್ಠವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ಧಾರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

असम्भवाच्चेति ॥ पिपीलिकाहृदयस्थे अङ्गुष्ठमात्रत्वसामान्यस्यैवासम्भवादित्यर्थः ।

ಮತ್ತು ಯತ್‌ಕಿಂಚಿದಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಪಿಪಿಲಿಕಾ (ಇರುವೆ) ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಯತ್‌ಕಿಂಚಿತ್' ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಸುತರಾಂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಭವದೋಷವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ಇರುವೆಗಿಂತಲೂ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಬೃಹತ್ತಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು 'ಅಸಂಭವಾಚ್ಛ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ.

पूर्व सौत्रस्तुशब्दो "हृद्यवकाशापेक्षया" इति भाष्यानुसारादेवार्थो व्याख्यातः।

'ಹೃದ್ಯವೇಕ್ಷಯಾ ತು' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಏವ' ಮತ್ತು 'ಅಪಿ' ಎಂಬೆರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಹೃದ್ಯವಕಾಶಾವೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏವಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತು' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಟೀಕಾಕಾರರು 'ಏವ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತು' ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಇದಾನಿ “ಅಜ್ಞಾಭಾವೇಽಪಿ” ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರಾದಪ್ಯರ್ಥತಯಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -  
ತುಶಬ್ದೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೀರ್ಥಪೂಜ್ಯಶ್ರೀಪಾದಶಿಷ್ಯವ್ಯಾಸತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾಯಾಂ  
ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಂ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥

ಪ್ರಕೃತ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -  
‘ತು ಶಬ್ದಃ ‘ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ  
ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು  
ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ತು’ ಶಬ್ದದ ಎರಡು ಬಗೆಯ  
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಭಾಷ್ಯಮಾತಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕಾಶಃ -

“ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪಿ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠಾ ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವೇನೈವ ಲಿಂಗಮನ್ಯಥಾ  
ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವೇನ” ಇತಿ ಟೀಕಾಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಸಮಾಖ್ಯಾಪೀತಿ ॥

ವಿವರಣೆ - ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು  
ಈ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ  
ನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಈಗ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ‘ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪಿ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥನಿಷ್ಠಾ  
ಸಮಾಖ್ಯಾತ್ವೇನೈವ ಲಿಂಗಮನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವೇನ’ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು  
ನೇರವಾಗಿ ಇರುವುದಾದರೆ, ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ,  
ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಟೀಕಾಮಾತನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
‘ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಕಾಶಃ - ಅನ್ಯತ್ರೇತಿ ॥ ತರ್ಕತಾಂಡವೇ ದ್ವಿತೀಯಪರಿಚ್ಛೇದಾಂತೇ । ತಥಾ ಚ ನ ತದ್ವಿರೋಧಃ  
ಶಾಙ್ಕಯಃ । ತಸ್ಯ ದೃಢತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಅನ್ಯತ್ರ’ ಎಂದರೆ ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಎರಡನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ  
ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ನಾವು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ  
ಮೀಮಾಂಸಕ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತವೇ ದುಷ್ಪ್ರವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಕಾಶ: - ಹೃದಿತಿ ಗುಣಸ್ತೌ ಡೀಕಾಯಾಂ "ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ಕಿಂ ತತ್ತದಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಾ  
ಯತ್ಕಿಂಚಿದಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಾ । ನ ದ್ವಿತಿಯಃ । ಕಥನವೈಯರ್ಥಾದಸಮ್ಮವಾಚ್ಛ" ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।  
ತದ್ಗುಣಮತ್ವಾದ್ವನಕ್ತಿ - ಕಥನೇತಿ ॥

'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾತು' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವಂ ಕಿಂ ತತ್ತದಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ  
ವಾ ಯತ್ಕಿಂಚಿದಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಾ । ನ ದ್ವಿತಿಯಃ । ಕಥನವೈಯರ್ಥಾದಸಂಭವಾಚ್ಛ' ಎಂದರೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವೆಂದರೇನು? ಆಯಾ ಮನುಷ್ಯರ ಅಂಗುಷ್ಠವೆಂದೋ, ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು  
ಅಂಗುಷ್ಠವೆಂದೋ, ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪು. 'ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು  
ಒಪ್ಪಿಲೀಕಾಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ  
ಕಾರಣ 'ಕಥನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶ: - "ತುಶಬ್ದ: ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಯಾಽಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವನಿವೃತ್ತಿರ್ಥಮೇವಾರ್ಥ:" ಇತ್ಯಸ್ಯ,  
"ತುಶಬ್ದೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥ:" ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಿರೋಧಂ ಪರಿಹರತಿ - ಪೂರ್ವಮಿತಿ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸರ್ವತನ್ತ್ರಸ್ವತನ್ತ್ರಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಪಾದಶಿಷ್ಯರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ  
ಚಂದ್ರಿಕಾಪ್ರಕಾಶೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥

'ತುಶಬ್ದ: ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಯಾಽಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವನಿವೃತ್ತಿರ್ಥಮೇವಾರ್ಥ:' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಮಾತಿಗೂ  
'ತುಶಬ್ದೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥ:' ಎಂಬ ಟೀಕಾಮಾತಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.  
ಇದಕ್ಕೇನು ಪರಿಹಾರ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪೂರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಪ್ರಕಾಶಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

\* \* \* \* \*

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.

ಗುರಾಜೀಯಮ್ - ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪೀತ್ಯಾದಿ ಡೀಕಾಯಾಮುಕ್ತಮ್ । ತತ್ಸೋದಾಹರಣಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ  
- ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪೀತ್ಯಾದಿ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕರಣೇ ನಿಶ್ರಾಯಕತ್ವೇನೇತಿ ಡೀಕಾಯಾಮುಕ್ತಮ್ ।  
ತತ್ಕುತ್ರೇತಿ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ । ಅತಃ ಉದಾಹರಣಮಾಹ ॥ ೭ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಕೇಶವಭಟ್ಟಾರಕೇಣ ವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾವದೀಪಿಕಾಯಾಂ  
ವಾಮನಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥ ೭ ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

श्री मदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितम्  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यम्

## अणुभाष्यम् वामनाधिकरणम् (१।३।७)

प्राणप्रेरकः

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ.

\*\*\*

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचिता  
ब्रह्मसूत्राणुभाष्यविवृतिः

## तत्त्वमअरी वामनाधिकरणम् (१।३।७)

नन्वथापि विष्णुरेव जिज्ञास्य इत्युक्तमयुक्तम् । काठके 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य  
आत्मनि तिष्ठति । ईशानः' इत्युक्त्वा 'ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति । मध्ये  
वामनमासीनं विश्वेदेवा उपासते' इतीशानस्यैव जिज्ञास्यत्वोक्तेः । 'सोपासना च  
द्विविधा' इत्युक्तोपासनाजिज्ञासयोरैक्यात् । ईशानस्य 'एवमेवैष प्राणः'  
इत्यादिश्रुत्यन्तरप्रसिद्धप्राणव्यवस्थापकत्वादिरूपमुख्यप्राणलिङ्गानां ईशाने 'ऊर्ध्वं  
प्राणं' इति श्रवणेन मुख्यप्राणत्वेन तस्यापि जिज्ञास्यत्वप्राप्त्या मोचकत्वस्यापि  
स्वातन्त्र्येण प्राप्तेरित्यतः प्राप्तं - शब्दादेव प्रमित इत्यादि सूत्रद्वयम् । तदर्थः -  
प्राणप्रेरक इति ।

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಮ್

# ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

## ನ್ಯಾಯವಿವರಣಪಶ್ಚಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೩)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ -

ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ವಾವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾದಕ್ಷರಶಬ್ದಃ ಸಾಧಾರಣಃ ॥ ೩ ॥

‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ’ ಎಂಬುದು ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೆನಿಸಿದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ’ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು.

टीका - ‘अक्षरमम्बरान्तधृतेः’ इत्यत्रेदानीमुक्ताशङ्कानिरासार्थमाह - विष्णोरिति ॥ ‘अविनाशित्वस्याक्षरशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वाद्’ इत्यत्रोपस्कृतव्यम् । उपलक्षणं चैतत् । अक्षरशब्दस्य तत्र प्रसिद्धत्वादित्यपि द्रष्टव्यम् । नन्वचेतनप्रकृतौ वर्णेषु च कुतो न शङ्का परिहृता । परिहृतमेव तद्भाष्यकृता ‘अदृष्टं द्रष्टा’ इत्यादि-विषयवाक्यमुदाहरतैव । न चाचेतनप्रकृतौ द्रष्टृत्वादिकं सम्भवति । न च वर्णेष्वदृष्टत्वादिकमपीति ॥ ३ ॥

‘ಅಕ್ಷರಮಂಛರಾಂತಧೃತೇಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ವಿಷ್ಣೋಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲವು ಹೊರಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್’ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ

ಶಂಕೆ - ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಈಶಾನಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶಾನನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ | ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಈಶಾನನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಸ್ವರೂಪಿಣೀ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಸನೆ ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೋಚಕತ್ವಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸರಿ?

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಈ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು 'ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕಃ ಎಂಬ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

पूर्ववदनुषङ्गः । 'ऊर्ध्वं प्राणं' इति वाक्ये श्रुतः प्राणप्रेरकः प्राणानां प्राणोप-  
लक्षितप्राणादिवायूनां व्यवस्थापकः सः प्राग् जिज्ञास्यत्वेनोक्तः एको जनार्दनः ।  
नतु मुख्यप्राणः । तस्मात्प्रेरकत्वसाम्येन तदन्यत्रापि वाचकतया प्रतीतेशानशब्द-  
तद्विशेषणाङ्गुष्ठमात्रादिसर्वशब्दैः मुख्यतः स्वारस्येन वाच्य एव ।

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕನು ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣಪದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ವಾಯುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಜನಾರ್ದನನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಪ್ರೇರಿತತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವರಸವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ.

कुतः । प्राणप्रेरको विष्णुः लिङ्गैर्युतो हि । लिङ्गशब्दोऽत्र श्रुतेरप्युपलक्षकः ।  
'मध्ये वामनं' इति विष्णौ प्रसिद्धवामनश्रुत्या 'ईशानो भूतभव्यस्य'  
वामनಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



इत्युक्तासङ्गुचितभूतभव्येशितृत्व - विश्वदेवोपास्यत्वविमुच्यत इति श्रुतमोचकत्व - 'इतरेण तु जीवन्ति' इत्यादिनोक्तमुख्यप्राणादिसर्वजीवनदत्वादिलिङ्गैश्च युतत्वात्तेषां वैष्णवत्वप्रसिद्धेरित्यर्थः । सूत्रे 'शब्दादेव' इत्युक्तावपि लिङ्गानामप्युक्तिः शब्दादेवेत्युपलक्षणमिति सूचनाय । व्यक्तमेतत् । 'कम्पनात्' इत्यत्र टीकायाम् । 'सुखविशिष्टभिधानादेव' इत्यत्रैव शब्दादेव किमुलिङ्गैरिति सूचनाय वा ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಬೇಕು? ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಲಿಂಗಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿದೆ. 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಭೂತಭವೈಶಿತ್ಯತ್ವ - ವಿಶ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ, ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಚಕತ್ವ, 'ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿ ಸಕಲಜೀವರ ಜೀವನಪ್ರದತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಕಂಪನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ 'ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾಭಿಧಾನಾದೇವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು? ಎಂಬ ಕೃಮುತ್ಕ-  
ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

अङ्गुष्ठमात्रत्वं तु शास्त्रस्य मनुष्याधिकारिकत्वेन तत्तदङ्गुष्ठमितहृदयस्थस्य उपचारेण युक्तमिति भावः । 'एको जनार्दनः' इत्येकस्यैव मोचकत्वसूचनात् विश्वदेवोपास्यत्वमन्यस्य न मुख्यमिति सूचितम् ।

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವಿಭುವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಏಕೋ ಜನಾರ್ದನಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜನಾರ್ದನನೊಬ್ಬನೇ ಮೋಚಕನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರೇಶಾನಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣವರ್ಥತ್ವೇ ವಕ್ತವ್ಯೇ 'ಽರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಂ(ಮ್)' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಲಿಂಗಸ್ಯ  
ವೈಷ್ಣವತ್ವೋಕ್ತಿಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮೂಲಭಜನಾಯ ವಾ, ಇಶಾನಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಇಶಾನ್ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿನ್  
ಅನಿತಿ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಇಶಾನಪದಸ್ಯ ಯೋಗವೃತ್ತಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಂ ಸೂಚಯಿತುಂ ವೇತಿ | ಅತಃ ಏವ  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಸ್ಯ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾದೇವ ಆಕ್ಷಿಪ್ತಮಪಿ ವಿಶ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಂ ಸಿದ್ಧಾಂತ-  
ಸಾಧಕಮೇವ | ವ್ಯಕ್ತಮೇತದಪಿ 'ಕಂಪನಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರ ಟೀಕಾಯಾಮ್ | ಯದ್ವಾ, ಇಶಂ ಪ್ರಾಣಮುನಯತೀತಿ  
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಾ ಯೋಗಿಕೇಶಾನಪದಾರ್ಥಸ್ಯೈವಾಂ ನಿರ್ದೇಶಃ | ಸಮಾಸಃ ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ||೭||

'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ  
'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದ 'ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು  
ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವ  
ಲಿಂಗದಿಂದ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಬೀಜವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ  
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಈ  
ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಈಶಾನನು ವಿಷ್ಣುವೆಂಬುದು ಅಣುಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ ಈಶಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ  
- 'ಈಶಾನ' = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು, ಅನಿತಿ = ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ, 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ  
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಈ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಪದವು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು  
ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವ ಲಿಂಗವು  
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ  
ಸಾಧಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಕಂಪನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು  
ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ 'ಈಶಂ' ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು, 'ಉನ್ನಯತಿ = ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ  
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯೋಗಿಕವಾದ ಈಶಾನ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ  
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಸಮಾಸವನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಮಂಜರಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

\*\*\*

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

## ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೭)

॥ ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೨೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಇಶಾನನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ತच्च ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ । ತತ್ತ್ವೀತ್ಯಸ್ತಿ ।  
“ಅಕ್ಷುಷ್ಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ, “ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತ ಇಶಾನೋ  
ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರಮಿತಃ । ಇಶಾನಶಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವೇನ ಪ್ರಮಿತೋ ನತು ವಾಯುವಾಚಿತ್ವೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ ।  
“ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್” ಇತಿ ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ  
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು  
ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗೆ - ‘ಈಶಾನಃ’ = ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ,  
ಈಶಾನೋಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಈಶಾನನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು  
ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪ್ರಮಿತಃ’ = ‘ಈಶಾನ’  
ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ  
ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ’ ವಾಮನಶಬ್ದ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ  
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

एवेति प्राणादिव्यवस्थापकत्वादिवायुलिङ्गाच्छ्रुतेः प्राबल्यमुच्यते । प्रमित इति  
निरवकाशत्वम् ॥

‘ಏವ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ  
ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ‘ಪ್ರಮಿತ’ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು  
ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ನನು ಕಥಮಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇತ್ಯುಕ್ತತನ್ಮಾತ್ರತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತ್ಯತ ಆಹ -

॥ ॐ ಹೃದ್ರಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೨೬

“ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ” ಇತಿ ಯೋಗತಯಾಽನ್ವೇತಿ | ತತ್ತ್ವಿತೃಪ್ತಿ | ತುರೇವ | ಅಪ್ಯರ್ಥೇ ಚ | ಹೃದ್ರೀತಿ ತತ್ಸತ್ಯಾವಕಾಶ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೃತ್ಸತ್ಯಾವಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಪುರುಷೋಽಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಉಚ್ಯತೇ ನತು ಸ್ವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂದು, ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

‘ಓಂ ಹೃದ್ರಪೇಕ್ಷಯಾತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ಓಂ’ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏವ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅಪಿ’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ‘ಹೃದ್ರಿ’ ಎಂಬುದು ಹೃದ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃದ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೃದ್ರಯಾಕಾಶರೂಪಸ್ಯಾನಗತಂ ತದ್ಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವುಪಚಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತಯಾ ವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ಸತ್ಯರೂಪಾಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯಪಿ ಮುಖ್ಯೋಽರ್ಥಃ ಡೀಕಾತೋ ಭಾತಿ |

ಹೃದ್ರಯಾಕಾಶರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹೃದ್ರಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಹೃದ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ರೂಪವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಚಾದಿನಾಮಙ್ಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪ್ಯಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇತಿ ವಿಧಾಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ “ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಶ್ಚಾದಿಗತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಾನುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ॥೭॥

‘ಪಶು’ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ವೇದವಿದ್ಯೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್‌ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

# ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ:

ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೭)

॥ ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ॐ ॥೭॥

॥ ॐ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥

ಅತ್ರ “ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ” ಇತ್ಯನ್ಯಸ್ಯ (ಕಾ. ೨-೨-೩) ಉಪಾಸ್ಯಾತ್ವೋತ್ತಮಾ  
ತಜ್ಞಾನಾದೇವ ಮೋಕ್ಷಾವಶ್ಯಮ್ಭಾವಾತ್ “ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇಽನು ಪश्यಂತಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ  
(ಕಾ. ೨-೨-೧೨) ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಾದೇವ ಮೋಕ್ಷ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಜ್ಞಾತಿ: ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.  
‘ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಉಪಾಸತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ  
ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.  
‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಮ್ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಕಾರಕದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ  
ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ  
ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾರಕೇ “ಅಜ್ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ”  
(ಕಾ. ೨-೧-೧೨) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಶಾನ: ಕಿಂ ಮುಖ್ಯವಾಯು: ತು ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಸಂದೇಹ: ।

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷ: ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ  
ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಧರ್ಮವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ವಾಯುರೀತಿ ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: । “ಽರ್ಹಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ಮಧ್ಯೇ  
ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ” ಇತಿ (ಕಾ. ೨-೨-೩) ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಮಧ್ಯಮತ್ವ-  
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ತेषಾಂ ಚ “ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣ: ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್  
ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತೇ” ಇತಿ (ಷಟ್ಪ್ರ. ೩-೪) “ಅಯಮೇವ ನಾಪ್ರೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ:

ಪ್ರಾಣ:" ಇತಿ (ಬೃ. ೩-೬-೨೧) ವಾಜಸನೇಯೇ ತೃತೀಯೇ, ವಾಜಸನೇಯೇ ಚತುರ್ಥೇ "ಅಯಂ ವಾವ  
ಶಿಸ್ತು: ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ: ಪ್ರಾಣ:" (ಬೃ. ೪-೨-೧) ಇತಿ ಶಿಸ್ತುಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ । "ಕುವಿದನ್  
ನಮಸಾ" (ಋ.೭-೧ ೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿ: ವಾಯುಧರ್ಮತ್ವಾವಗಮಾತ್ ।

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ  
ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ  
ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳು 'ವಿವರ್ಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ: ಇತರಾನ್  
ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' ಎಂಬ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿನಿಂದ,  
'ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ: ಪ್ರಾಣ:' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯೋಕ್ತೋಪನಿಷತ್ತಿನ  
ಮಾತಿನಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರು ಹಾಗೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಯಂ ವಾವ  
ಶಿಸ್ತು: ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮ: ಪ್ರಾಣ:' ಶಿಶುಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮಾತಿನಿಂದ 'ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ'  
ಇತ್ಯಾದಿ ಋಗ್ವೇದದ ಮಾತಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣಾವಕ್ಷರನಯೇ ಅಣ್ತುತ್ವೋಕ್ತಾವಪಿ ಇಹ ಶ್ರುತಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ತಸ್ಯ  
ತತೋಽಧಿಕಪರಿಮಾಣರಾಹಿತ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ನಚ ಹೃದಯಾಪೇಕ್ಷಯೋಪಪತ್ತಿ: । ವಿಕಲ್ಪಾಸಹತ್ವಾತ್ ।  
ಯತ್ಕಿಂಚಿದಕ್ಷುಷಮಿತತ್ವೇ ನಿರ್ಧಾರಣಾಯೋಗೇನ ಉಪಾಸನಾನುಪಪತ್ತಯಾ ತದುಕ್ತಿವೈಯರ್ಥಾತ್ ।  
ತತ್ತದಕ್ಷುಷಮಿತತ್ವೇ ಪಞ್ಚಾದೇವತದಭಾವೇನ ತದಂತಸ್ಥಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ವಸ್ತುತಃ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಣುರೂಪವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ  
ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ  
ಯಾವಾತನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅವನಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ  
ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹಾಗೇ ಅಂಗುಷ್ಠ-  
ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕೇವಲ  
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಹಾಗೂ ಸರ್ವತ್ರತ್ಯಾಪ್ತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.  
ಮತ್ತು ಯಾವುದೋ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅವನ ರೂಪವನ್ನು  
ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನೆಯೂ ಕೂಡ ವಿಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ  
ಕಾರಣ. ಅಂತಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಏನೂ  
ಸಾರ್ಥಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೆ  
ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನಿಗೆ

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು || ವಾಮನಮಿತಿ ಶ್ರುತವಾಮನಶ್ರುತೇ: "एष उ एव वामनि: एष हि सर्वाणि वामानि नयति" (छां. ४-१५-३) "उपेन्द्रो वामनः प्रांशुः" (विष्णु.स.ना.) इत्यादिश्रुतिस्मृतिभिः एकदेशविकृतं अनन्यवद्भवतीति न्यायेन विद्वत्प्रसिद्ध्या च योगरूढिभ्यां विष्णवेकनिष्ठत्वेन अन्यत्रानवकाशात् ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ವಾಮನಮ್' ಎಂಬ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಿಃ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿನಿಂದ, 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಮಾತಿನ ಬಲದಿಂದ, ಮತ್ತು 'ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮ್ ಅನನ್ಯವದ್ಭವತಿ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದ ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳ ಬಲದಿಂದ, 'ವಾಮನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

प्राणनियामकत्वस्य अन्तर्यामिनयन्यायेन (ब्र.सू.१-२-१८) सर्वनियामके ह्यौ युक्तत्वात् । "यदेवान् प्राणयो नव" (तै. आ. ३-१४) इति विशिष्य च श्रुत्यन्तरे वैष्णवत्वोक्तेः मध्य इति मध्यशब्दस्य ऊर्ध्वशब्दसाहचर्येण मध्यदेशवाचितया मध्यमोक्त्यभावेन मध्यदेशोऽवस्थानस्य विष्णावपि योगात् ।

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು. 'ಯದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ಉರ್ಧ್ವಶಬ್ದದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯದೇಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ತಾರತಮ್ಯದ ಅವಾಂತರ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

सर्वदेवोपास्यत्वस्यापि सर्वजिज्ञास्यत्वपर्यायतया तस्य दहरनये सिद्धत्वात् एवं सावकाशतया स्वतश्च दुर्बलानां स्वतो निरवकाशतया बलवत्या श्रुत्या बाधात् अङ्गुष्ठमात्रत्वस्य च तत्तदङ्गुष्ठमितरूपविशेषस्य व्यक्त्यात्मना अङ्गुष्ठमात्रत्वाद्वा तादृशस्थानहृदयगतस्य तत्तत्स्थानिनि ईशोपचाराद्वा युक्तत्वात् प्राण्यन्तरस्याङ्गुष्ठाभावेऽपि शास्त्रस्य मनुष्याधिकारित्वेनादोषात् अयमीशानो विष्णुरेवेति ।

ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದು. ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಸರ್ವೋದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಸ್ವತಃ ದುರ್ಬಲವೂ ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕಗಳಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಾಂತಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಆಯಾ ಪುರುಷರ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠ-ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಇರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವೀಮಾನಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

फलं तु उपास्यत्वमुखेन जिज्ञासासूत्राक्षेपः तत्समाधिश्च ॥७॥

ಫಲಫಲಿಭಾವ ಹೀಗಿದೆ - ಉಪಾಸ್ಯತ್ವದ ಮೂಲಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೂತ್ರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ  
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## सूत्रार्थरत्नावलि:

वामनाधिकरणम् (१।३।७)

ॐ॥ शब्ददेव प्रमितः ॥ ॐ ॥२४॥

अत्र 'ईशान'नामसमन्वयः क्रियते ।

ननु ईशानो वायुरेव भवेत् । 'एवमेवैष' (प्रश्न.३।४) इत्यत्र प्राणव्यवस्थापकत्वम्, 'योऽयं मध्यमः' (बृ.३।५।२१) इति मध्यमत्वम्, 'कुविदङ्ग' (क्र.७।९१।१) इति सर्वदेवोपास्यत्वम्; एवमादिवायुधर्माणां श्रवणात् । न चेदमनिष्टम् । वायोरपि जिज्ञास्यताऽभ्युपगमात् । विष्णुजिज्ञास्यत्वस्याबाधात् । ततश्च 'ईशान'पदोक्तगुणस्य वायुनिष्ठत्वान्न विष्णोः सर्वगुणपूर्णत्वमिति प्राप्ते; सूत्रितम् -

वामನಾಧಿಕರಣ (೧-೩-೭)



ಓಂ॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ ಇತಿ ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ವಿಷ್ಣುರೇವ ईशानो भूतभव्यस्य (ಕಠ.೪।೧೨) ಇತಿ ईशानಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಮಿತಃ ತತ್ತ್ವತೋ ನಿಶ್ಚಯಃ । ನತು ವಾಯುಃ । ಕುತಃ? ಶಬ್ದಾದೇವ 'मध्ये वामनम्' (ಕಠ.೫।೩) ಇತಿ ನಿರವಕಾಶವಾಮನ-ಶ್ರುತೇರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

एवञ्च वामनश्रुतिसिद्धावात् । तस्याश्च महायोगरूढिसिद्धायास्तप्रमापकत्वात् । लिङ्गापेक्षया श्रुतेः प्राबल्यात् । तेषामपि लिङ्गानां 'तद्वै त्वं प्राणः' (तै.आ. ३।१४।४) इत्यत्र वैष्णवत्वस्य सिद्धत्वात् विष्णुरेवेशान इति सिद्धम् ॥\*॥

ಓಂ॥ ಹೃದ್ರಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ಓಂ ॥೨೫॥

ननु माभूत् प्राणव्यवस्थापकत्वादिलिङ्गेन ईशानस्य वायुत्वसिद्धिः; अङ्गुष्ठमात्रत्वलिङ्गेन सिद्धयेत्, एव । तस्य विष्णौ असम्भवात् । यद्यपि विष्णौ परिमितत्वं सम्भवति; तथाऽपि 'अङ्गुष्ठमात्र' (महा ना. १६।३) इति विशिष्योक्तिबललभ्यपरिमाणान्तरव्यवच्छेदस्यासम्भव एवेति प्राप्ते, समादधत्सूत्रमाह -

ಓಂ॥ ಹೃದ್ರಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ಇತಿ ॥ ಅಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ತುಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥಃ । ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಚ । ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಅङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तिः ಹೃದ್ರಪೇಕ್ಷಯಾ ಅङ्गुष्ठपरिमितहृदयाकाशापेक्ष्यैव । ನ ತಾವತಾ ವಿಷ್ಣೋಃ परिच्छिन्नत्वं ಜ್ಞೇಯಮ್ - ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ನನು ಪಶ್ವಾದೀನಾಮ್ ಅङ्गुष्ठाभावात् ಕಥಂ ತನ್ಮಾತ್ರವಚನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಮ್? ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ - ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತಿ॥ ತಥಾಚ ಏತದ್ವಿದ್ಯೋಪಾಸನಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ । ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ಏತದ್ವಿದ್ಯಾಪ್ರವೃತ್ತಿ-ಸಮ್ಭವಾತ್ । ಪಶ್ವಾದೀನಾಮ್ ಅङ्गुष्ठाभावेऽपि न दोष इति भावः ॥

एवञ्च हृदयकाशेऽभिव्यक्तस्य परमात्मनोऽङ्गुष्ठमितत्वेन तथोपासनायैव श्रुतावङ्गुष्ठ-मात्रत्वस्योक्तत्वेन परिमाणान्तरव्यवच्छेदाभिप्रायकल्पनायोगात् । यद्यपि इतरप्राणिनामङ्गुष्ठा-भावस्तथाऽपि मनुष्याणामेव वेदविद्याधिकारात् तान् प्रति अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेर्युक्तत्वात् । तस्मात् 'ईशानो विष्णुरेव' इति, 'ईशानपदोक्तं गुणत्वं जिज्ञास्यत्वं च तस्यैव' इति सिद्धम् ॥\*॥ इति वामनाधिकरणम् ॥

॥ इति सूत्रार्थरत्नावल्यां वामनाधिकरणम् ॥

॥ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಶ್ಣವಪರಮಹಂಸ ॥

## ಭಾಗ - ೪ (ಪರಿಶಿಷ್ಟ)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ, ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಟೀಕಾ

ಮತ್ತು

ಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ, ಭಾವಬೋಧ

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಮ್

## ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

## ನ್ಯಾಯವಿವರಣಪಶ್ಚಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೩)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ -

ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ವಾವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾದಕ್ಷರಶಬ್ದಃ ಸಾಧಾರಣಃ ॥ ೩ ॥

‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ’ ಎಂಬುದು ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೆನಿಸಿದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವ’ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು.

टीका - ‘अक्षरमम्बरान्तधृतेः’ इत्यत्रेदानीमुक्ताशङ्कानिरासार्थमाह -  
विष्णोरिति ॥ ‘अविनाशित्वस्याक्षरशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वाद्’ इत्यत्रोपस्कर्तव्यम् ।  
उपलक्षणं चैतत् । अक्षरशब्दस्य तत्र प्रसिद्धत्वादित्यपि द्रष्टव्यम् । नन्वेतनप्रकृतौ  
वर्णेषु च कुतो न शङ्का परिहृता । परिहृतमेव तद्भाष्यकृता ‘अदृष्टं द्रष्टा’ इत्यादि-  
विषयवाक्यमुदाहरतैव । न चाचेतनप्रकृतौ द्रष्टृत्वादिकं सम्भवति । नच  
वर्णेष्वदृष्टत्वादिकमपीति ॥ ३ ॥

‘ಅಕ್ಷರಮಂಛರಾಂತಧೃತೇಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ವಿಷ್ಣೋಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲವು ಹೊರಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್’ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ವರ್ಣಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ವಿವಕ್ಷಿಸದಿರಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವ ಮೂಲಕವೇ ಅಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದಿರಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

### ಸದಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೪)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ ವಿಣ್ಣೋಃ ಅಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ, 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಂ ಸಾಧಾರಣಮ್ || ೪ ||

'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಅಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ 'ತತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

टीका - 'ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः' इत्यत्र साधारणं स्थानं विचार्यमित्युक्तम् । तत्पूर्ववद्विवृणोति - कारणत्वेति ॥ 'सदेव सोम्येत्यादिसृष्टिस्थानम्' इति 'सदेव सोम्य' इत्यादिना प्रतिपादितं सृष्ट्यर्थं प्रलयेऽवस्थानमिति वर्णयन्ति । एवं तर्हि विषयमालायां लिङ्गमित्येव वक्तव्यम् । सत्यम् । विशेषतः तदेव प्रदर्शितमित्यदोषः ।

'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇದನ್ನೂ ಸಹ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಾರಣತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ವಸ್ತುವಿನ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಳಯೇಽವಸ್ಥಾನಮ್ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗರೂಪವಾಯಿತು. ವಿಷಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಲಿಂಗವು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಿಷಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

अपरे तु 'सदेव सोम्य' इत्यादिकं सृष्टिस्थानं सृष्टिकारणविषयः प्रकरणसमुदाय इत्याचक्षते । एवं तर्हि तत्रान्यत्र प्रसिद्धानां लिङ्गानां नाम्नामिति विषयोक्तिविरोधः।

ಕೆಲವರು 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನವು ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

मैवम् । स्थानमिति स्थानेऽनुवर्तमानस्य सन्नाम्नो विवक्षितत्वात् । तथा च सङ्क्षेपे - 'सोऽक्षरः सन् हृदब्जगः' इति । 'सतः स्रष्टृत्वं' इत्यादिभाष्ये च सन्नामविचारे महान् प्रकरणसन्दर्भो विचारित इति ज्ञापनाय सृष्टिस्थानमित्युक्तम्। साधारण्यप्रतिपत्त्यर्थं च । कारणत्वसाम्यात्स शब्दः साधारण इत्युक्ते निराकाङ्क्षत्वाभावात् । एवं ब्रुच्यमानेऽयमर्थः सम्पद्यते ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಸ್ಥಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಕ್ಷರಃ ಸನ್ ಹೃದಬ್ಜಗಃ' ಎಂದು 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಸತಃ ಸೃಷ್ಟತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ತತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಉಭಯ-ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ 'ತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಹೇಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ.

यद्यपि निमित्तत्वमुपादानत्वं च विलक्षणं तथापि कारणत्वमात्रं विष्णोरचेतनप्रकृतेश्च समम् । महदादीनां कारणत्वेऽपि न सर्वकारणत्वम् । कारणत्वं चात्र स्थाने सतः प्रतीयते । 'तदैक्षत' इति प्रकृतौ विरुद्धमिति चेत् 'बहु स्याम्' इति विष्णोरपि साम्यमेवेति ॥ ४ ॥

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವವಿದೆ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಅಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ಪಾರಣವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗದು. ಈ ಶ್ರುತಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವು 'ತತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

## ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೫)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - लिङ्गं हृत्पद्मस्थितत्वं साधारणम् ॥ ५ ॥

ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಆಕಾಶ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

टीका - 'दहर उत्तरेभ्यः' इत्यत्र साधारणं लिङ्गं विचार्यमित्युक्तम् । तल्लेशतो विवृणोति - लिङ्गमिति ॥ कुत्र कथं चेत्याद्याकाङ्क्षानिवारणमस्माभिरन्यत्र कृतमनुसन्धेयम् । इह विचार्यमिति सम्बन्धः ॥ ५ ॥

'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಲೇಶತಃ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಲಿಂಗಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದಷ್ಟೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ, ಹೇಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ವಿಚಾರ್ಯಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

## ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೬)

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತಿ  
ವಿಚಾರ್ಯಮನುಗ್ರಹಃ ॥ ೬ ॥

ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವೆನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ  
ಎಂಬ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ  
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ  
ಸುಖವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ ? ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೋ ?  
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹವು ಯದ್ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ  
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅನುಗ್ರಹಃ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

टीका - 'अनुकृतेस्तस्य च' इत्यत्रानुग्रहः साधारणो विचार्य इत्युक्तम् ।  
तद्विवृणोति ॥ कथं न्विति ॥ इहानुग्रह इत्यनुवादेनानुकूलेन ग्रहणमिति  
व्याख्यानम् ।

'ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಗ್ರಹಃ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವು  
ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ  
'ಕಥಂನು' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನುಗ್ರಹಃ' ಎಂದು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ  
ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ 'ಗ್ರಹಣಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

आनुकूलेनाभिलषितज्ञानतया ग्रहणमुच्चारणं स्वीकरणं वा ।  
तस्योदाहरणवाक्यस्थताप्रदर्शनाय कथं न्विति वाक्योदाहरणं ज्ञातव्यम् । तत्सर्वथा  
कथं नु केनोपायेन जानीयामहमिति प्रतीयमानानुकूलेन ग्रहणमनुग्रहः इति  
सम्बन्धः ।

ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ = ಅಭಿಲಷಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಗ್ರಹಣಂ = ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಿಕೆ  
ಎಂದರ್ಥ. ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಥಂನು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಇದು ಈ  
ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ ನಾನು ತಿಳಿಯಲು  
ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣವೇ 'ಅನುಗ್ರಹಃ' ಎನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅನ್ವಯ  
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಚಾರಪ್ರಕಾರಪ್ರದರ್ಶನಂ 'ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮ್' ಇತಿ । ಕಸ್ಯ ಕಿಂ ವಿಷಯಂ, ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಿಷಯಮುತ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತ್ರಾಪಿ ಲಿङ್ಗಮೇವ ವಿಚಾರ್ಯಮ್ । ಅನುಗ್ರಹಣಂ ತು ತಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷತಃ ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮ್ । ಸಾಧಾರಣ್ಯಹೇತ್ವಾದಿ ಸ್ವಯಮೇವೋಹನೀಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೬ ॥

ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು 'ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಕಸ್ಯ' ಎಂದರೆ ಯಾವ ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೋ? ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಲಿಂಗದ ವಿಚಾರವೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದರ್ಥ. ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಹೇತು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

### ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೭)

ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮಾರಭ್ಯ ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣಪರ್ಯಂತಮ್ ೧-೩-೭-೧೩

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ — ಪುನಃ ಶಬ್ದಾಃ ಇಶಾನೋ ವಜ್ರೋ ಜ್ಯೋತಿರಾಕಾಶ ಇತಿ ।

ಪುನಃ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು, ಕಂಪನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಜ್ರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿವೆ.

टीका — 'पुनः शब्दाः' इत्युत्तराधिकरणेषु नामात्मकानां शब्दानां साधारणानां विचार्यत्वमित्युक्तम् । तद्विवृणोति — पुनरिति ॥ न केवलं भूराद्यधिकरणेषु पुनरुत्तरेष्वपि शब्दा विचार्या इत्यर्थः । तत्र 'शब्दादेव प्रमितः' इत्यत्रेशानशब्दः (७) 'कम्पनात्' इत्यत्र 'वज्र' इति शब्दः, (१०) 'ज्योतिर्दर्शनात्' इत्यत्र 'ज्योतिः' इति शब्दः, (११) 'आकाशोऽर्थान्तरत्वादिव्यपदेशात्' इत्यत्र 'आकाश' इति शब्दः (१२) इत्यर्थः ।

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ



'ಪುನಃ ಶಬ್ದಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಉಭಯ-ಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ 'ಪುನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ-ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ಕಂಪನಾತ್' ಎಂಬ ಕಂಪನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಜ್ರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, 'ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು(ಸ್)' ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿವೆಯೆಂದರ್ಥ.

देवताधिकरणस्यापशूद्राधिकरणस्य च न समन्वयविषयत्वमिति ज्ञापनाय न तद्विषयौ दर्शितौ । पूर्वोत्तरपक्षन्यायानुक्तिरप्यत एव । वेदविद्याधिकारस्तु तत्र विषयो ज्ञातव्यः ॥

ದೇವತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ತು ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದ ಕಾರಣ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ದೇವತಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

न्यायविवरणम् — लिङ्गं स्वप्रादिदर्शनं कस्येति ॥ १३ ॥

ಸ್ವಪ್ರಾದಿದರ್ಶನರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಜೀವನಿಗೋ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

टीका - 'लिङ्गशब्दौ' इत्युत्तरयोरधिकरणयोर्विषयौ दर्शितौ । तत्र 'सुषुप्त्युत्क्रान्त्योर्भेदेन' इत्यत्र किं लिङ्गं विचार्यमित्यत आह - लिङ्गमिति ॥ 'कस्येति' विचारप्रकारप्रदर्शनम् । 'किं जीवस्योत विष्णोः' इति विचार्यमिति शेषः ॥ १३ ॥

'ಲಿಂಗಶಬ್ದೌ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಸುಷುಪ್ತೃತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಭೇದೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆಯೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲಿಂಗಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಕಸ್ಯ' ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಪ್ರಕಾರದ ಪ್ರದರ್ಶನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಜೀವನಿಗೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂಬುದೇ ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡುವಂತಹ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ.

## ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಮ್ ೨-೩-೧೪

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಶಬ್ದೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ || ೧೪ ||

‘ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ‘ಅಜಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

टीका - ‘पत्यादिशब्देभ्यः’ इत्यत्र कश्चिदो विचार्य इत्यत आह - शब्द इति ||

इतिशब्दोऽर्थाद्व्यवच्छिद्यस्वरूपे व्यवस्थापनाय । इहाऽधिकरणेषु क्रमेण पूर्वपक्षन्यायाः सङ्गहेणोक्ताः ।

“बाहुल्यं लिङ्गशब्दानामनुक्तिश्च विरुद्धता ।

अदृष्टिरेव्याऽभावो विपरीतश्रुतिभ्रमः ॥

लिङ्गाऽवकाशराहित्यभ्रमस्तादृग्वयं तथा ।

बहुतादृतत्वमुक्तस्य विरोधोऽर्थात्तयागतिः ॥

समस्तमेतदित्यत्र पूर्वपक्षेषु युक्तयः’ इति । तानि पदानि विवृण्वंस्तावत् ‘बाहुल्यं लिङ्गशब्दानाम्’ इति प्रथमाऽधिकरण-पूर्वपक्षन्यायं विवृणोति - यस्मिन्दौरिति ॥

|| इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितन्यायविवरणपञ्चिका  
जयतीर्थभिक्षुविरचिता समाप्ता ॥

‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಾತ್ ವ್ಯವಚ್ಛಿದ್ಯಸ್ವರೂಪದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೋಸ್ಕರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಪಾದದ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -  
ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್ ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ ವಿರುದ್ಧತಾ ।

ಅದೃಷ್ಟಿರನ್ವಯಾಭಾವೋ ವಿಪರೀತತ್ರಾತಿಭ್ರಮಃ ॥

ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮಸ್ತಾದೃಗ್ ದ್ವಯಂ ತಥಾ ।

ಬಹುತಾದೃಕ್ಷಮುಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧೋಽರ್ಥಾತ್ರಥಾಗತಿಃ ॥

ಸಮಸ್ತಮೇತದಿತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇಷು ಯುಕ್ತಯಃ ॥

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಸ್ಮಿನ್‌ದ್ಯಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದ್ವಯತೀರ್ಥಭಕ್ತುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಪಂಚಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

## ॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

(ಶ್ರೀಮಟ್ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಾವು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬರೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮಟ್ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ 'ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಟೀಕಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಪರಿಪೂರ್ಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ತಾವು ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಕೇವಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತೇನೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಶ್ರೀರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇವರ ಸಂಕಲ್ಪವಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

॥ ತ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ।

ಅಥ ಶ್ರೀಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ  
ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಟೀಕೆ

ಶ್ರೀರಘುತಮतीರ್ಥವಿರಚಿತಃ

## भावबोधः

भावबोधः —

गुणादिसद्रूपयुतं क्षयादिदोषोज्झितं वेदनदीभिराप्यम् ।

कृपापयस्कं हरिदुग्धवार्धिं श्रये स्वपादप्लवमुक्तगम्यम् ॥ १ ॥

ಗುಣಾದಿಸದ್ರೂಪಯುತಂ ಕ್ಷಯಾದಿದೋಷೋಜ್ಜಿತಂ ವೇದನದೀಭಿರಾಪ್ಯಮ್ ।

ಕೃಪಾಪಯಸ್ಕಂ ಹರಿದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಂ ಶ್ರಯೇ ಸ್ವಪಾದಪ್ಲವಮುಕ್ತಗಮ್ಯಮ್ ॥ ೧ ॥

ಸಮುದ್ರವು ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಹಡಗು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಸಹ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಂತಿದ್ದಾನೆ. ಕಾರುಣ್ಯವೆಂಬ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ. ಸದ್ಗುಣಗಳೆಂಬ ಒಳ್ಳೆಯ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಂದೂ ನಾಶವಿಲ್ಲದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವೇದಗಳೆಂಬ ನದಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಪಾದಗಳೆಂಬ ಹಡಗುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗಮ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅನನ್ಯವಾಗಿ ಶರಣಾಗುತ್ತೇನೆ.

सुशास्त्रप्रभया स्वस्य परेषां च प्रकाशकम् ।

भजतामिष्टदं व्यासचिन्तामणिमहं भजे ॥ २ ॥

ಸುಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಭಯಾ ಸ್ವಸ್ಯ ಪರೇಷಾಂ ಚ ಪ್ರಕಾಶಕಮ್ ।

ಭಜತಾಮಿಷ್ಟದಂ ವ್ಯಾಸಚಿಂತಾಮಣಿಮಹಂ ಭಜೇ ॥ ೨ ॥

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಬೇಡಿದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರೂ ಸಹ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವೀ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಡುವವರಿಗಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಪ್ರದರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಂಬ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

वेदभेदविविधोरुसुशाखं बोधपूर्वकगुणाढ्यफलेतम् ।

आदरेण भजतां फलदं श्रीमोदतीर्थसुरभूरुहमीडे ॥ ३ ॥

ವೇದಭೇದವಿವಿಧೋರುಸುಶಾಖಂ ಬೋಧಪೂರ್ವಕಗುಣಾಡ್ಯಫಲೇತಮ್ ।

ಆದರೇಣ ಭಜತಾಂ ಫಲದಂ ಶ್ರೀಮೋದತೀರ್ಥಸುರಭೂರುಹಮೀಡೇ ॥ ೩ ॥

ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರದಿಂದ ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವಿವಿಧವಾದ ವೇದಗಳೆಂಬ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಂಬ ಫಲಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರದಿಂದ ಭಜಿಸುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

सुगुणनरहरिश्रीमाधवाक्षोभ्यरूपान्

हरिभजननियुक्ताञ्छुद्धधर्मार्थकामान् ।

सुजननियमनार्थं यः प्रसाध्यापरोक्षम्

स भवतु मम भूत्यै पद्मनाभाख्ययोगी ॥ ४ ॥

ಸುಗುಣನರಹರಿಶ್ರೀಮಾಧವಾಕ್ಷೋಭ್ಯರೂಪಾನ್

ಹರಿಭಜನನಿಯುಕ್ತಾಂಚ್ಛುದ್ಧಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾನ್ ।

ಸುಜನನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಯಃ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಾಪರೋಕ್ಷಮ್

ಸ ಭವತು ಮಮ ಭೂತ್ಯೈ ಪದ್ಮನಾಭಾಖ್ಯಯೋಗೀ ॥ ೪ ॥

ಶ್ರೀನರಹರಿತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀಮಾಧವತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತರಾಗಿ ಹರಿಭಜನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರ ನಿಯಮನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಂಬ ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಉದ್ಧಾರವೆಂಬ ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

ತಾರಕೂರ್ಮಧೃತಸುತ್ರಭೂತಾವೇಶಿತೇನ ಪವನೋಕ್ತಿಭೋಗಿನಾ ।

(ತಾರಕೂರ್ಮಧೃತಮಧ್ವಶುಕ್ಲಗಿರ್ಮೋಗಿವೇಶಿತಸುಸುತ್ರಭೂತಾ)

ಯೋ ವಿಮರ್ಶ್ಯ ನಿಗಮೋದಧೇಃ ಸುಧಾಮಾಪ ತಂ ಜಯಮುನೀಂದ್ರಮಾಭಜೇ ॥ ೫ ॥

ತಾರಕೂರ್ಮಧೃತಸೂತ್ರಭೂತಾವೇಶಿತೇನ ಪವನೋಕ್ತಿಭೋಗಿನಾ ।

(ತಾರಕೂರ್ಮಧೃತಮಧ್ವಶುಕ್ಲಗಿರ್ಮೋಗಿವೇಶಿತಸುಸೂತ್ರಭೂತಾ)

ಯೋ ವಿಮರ್ಶ್ಯ ನಿಗಮೋದಧೇಃ ಸುಧಾಮಾಪ ತಂ ಜಯಮುನೀಂದ್ರಮಾಭಜೇ ॥ ೫ ॥

ಇಂದ್ರದೇವರು ಹಿಂದೆ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಕೂರ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂದರಪರ್ವತವು ವಾಸುಕಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸಿದಾಗ ಅಮೃತವು ದೊರೆಯಿತು. ಅಂತಹ ಅಮೃತವನ್ನು ಇಂದ್ರದೇವರು ಪಡೆದರು. ಇದರಂತೆ

ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥರೆಂಬ ಮುನೀಂದ್ರರು ಪ್ರಣವವೆಂಬ ಕೂರ್ಮದಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ವಾಸುಕಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಮಂದರ-ಪರ್ವತದಿಂದ, ವೇದಗಳೆಂಬ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ, 'ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಸುಧಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳನ್ನು ನಿರಂತರ ಭಜಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮಧ್ವೋಕ್ತಿಯುನದೀಜಯಾರ್ಯಶುಭವಾಕ್ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಜಾಸಕ್ಲಮೇ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸಾನಮಹೋ ವಿಧಾಯ ನೃಹೀಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರಸಾದಂ ಪರಮ್ ।

ಪ್ರಾಪುರ್ಯೇ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ ಗತಮಲಾ ವಿಧಾಧಿರಾಜಾದಯೋ

ಯೋಗೀಶಾಃ ಕೃಪಯಂತು ತೇ ಜಯಮುನೇರ್ಭಾವಸ್ಯ ಬೋಧಾಯ ಮೇ ॥ ೬ ॥

ಮಧ್ವೋಕ್ತಿದ್ವ್ಯುನದೀಜಯಾರ್ಯಶುಭವಾಕ್ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಜಾಸಂಗಮೇ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸಾಮಹೋ ವಿಧಾಯ ನೃಹರೇಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರಸಾದಂ ಪರಮ್ ।

ಪ್ರಾಪುರ್ಯೇ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ ಗತಮಲಾ ವಿಧಾಧಿರಾಜಾದಯೋ

ಯೋಗೀಶಾಃ ಕೃಪಯಂತು ತೇ ಜಯಮುನೇರ್ಭಾವಸ್ಯ ಬೋಧಾಯ ಮೇ ॥ ೬ ॥

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಗಂಗಾನದಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಮಟ್ಟೇಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಯಮುನಾನದಿ ಇವುಗಳ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ನರಸಿಂಹದೇವರ ಉತ್ತಮಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಧಿರಾಜರೇ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಿವರ್ಯರು, ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃಪೆ ತೋರಲಿ. ಶ್ರೀಮಟ್ಟೇಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ

(ಶ್ರೀಮಟ್ಟೇಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ಭಾವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ-  
ಗೋಸ್ಕರವೇ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಭಾವಬೋಧ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.)

ವೇದವ್ಯಾಸಸರೋವರೇ ಸಮುದಿತೇ ವೇದೋರುನಾಲಸ್ಥಿತೇ

ಮಧ್ವೋಕ್ತಿಶ್ರಿಯ ಆಲಯೇ ವಿಕಸಿತೇ ಗೋಭಿರ್ಜಯೇನಸ್ಯ ತು ।

ಸದ್ವಾಕ್ಯಾದಿಸುಪತ್ರಪೂರ್ವಕಯುತೇ ಗುರ್ವಾಶುಗಾದರ್ಶಿತೇ

ಸ್ಮಾಜ್ಜೇ ರಘುನಾಥಮುನ್ಯಲಿವರಂ ವಂದೇ ಸುಪಕ್ಷಾನ್ವಿತಮ್ ॥ ೭ ॥

ವೇದವ್ಯಾಸಸರೋವರೇ ಸಮುದಿತೇ ವೇದೋರುನಾಲಸ್ಥಿತೇ  
ಮಧ್ವೋಕ್ತಿಶ್ರಿಯ ಆಲಯೇ ವಿಕಸಿತೇ ಗೋಭಿರ್ಜಯೇನಸ್ಯ ತು ।

ಸದ್ವಾಕ್ಯಾದಿಸುಪತ್ರಪೂರ್ವಕಯುತೇ ಗುರ್ವಾಶುಗಾದರ್ಶಿತೇ

ಸ್ಮಾಜ್ಜೇ ರಘುನಾಥಮುನ್ಯಲಿವರಂ ವಂದೇ ಸುಪಕ್ಷಾನ್ವಿತಮ್ ॥ ೭ ॥

ದುಂಬಿಯು ಸರೋವರದಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲದ ಮಕರಂದವನ್ನು ಪುನಃಪುನಃ ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ.  
ಕಮಲವು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅರಳಿ, ಅನೇಕವಿಧವಾದ ದಳಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದಿಂದ  
ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಮಕರಂದವನ್ನು ದುಂಬಿಗಳು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ.  
ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀರಘುನಾಥತೀರ್ಥರೆಂಬ ದುಂಬಿಯು ಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಕಮಲದ ಮಕರಂದವನ್ನು  
ಆಸ್ವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರೆಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ವೇದಗಳೆಂಬ  
ನಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿತವಾದ ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರ  
ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅರಳಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ದಳಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ  
ಗುರುಗಳ ಆಶೀರ್ವಾದವೆಂಬ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾದ ಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಕಮಲದಲ್ಲಿ,  
ಶ್ರೀರಘುನಾಥತೀರ್ಥರೆಂಬ ದುಂಬಿಯು ಆಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ದುಂಬಿಯು ಕೂಡಿರುವಂತೆ  
ಇವರೂ ಸಹ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೀರಘುನಾಥತೀರ್ಥರನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರ  
ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಖಂ ಸಮುದೀರ್ಯ ಮೇಽಸ್ಮಿನ್ ವಿಶ್ವಾಸಹೇತೋಃ ಸಮದರ್ಶಯಚಃ ।

ಪ್ರಾಧಾನಸೂತ್ರಪ್ರತಿಪಾಞಮಾದೌ ವಂದೇ ಗುರುಂ ತಂ ರಘುವರ್ಯಸಂಜ್ಞಮ್ ॥ ೮ ॥

ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಖಾಂ ಸಮುದೀರ್ಯ ಮೇಽಸ್ಮಿನ್ ವಿಶ್ವಾಸಹೇತೋಃ ಸಮದರ್ಶಯಚಃ ।

ಪ್ರಾಧಾನಸೂತ್ರಪ್ರತಿಪಾಞಮಾದೌ ವಂದೇ ಗುರುಂ ತಂ ರಘುವರ್ಯಸಂಜ್ಞಮ್ ॥ ೮ ॥

ಶ್ರೀರಘುವರ್ಯತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಠಮಾಡಿ,  
ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಬರುವಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವವನ್ನು ನೀಡಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ  
ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಧಾನಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪಾಞವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.  
ಇಂತಹ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಿಸುತ್ತೇನೆ.

सन्न्यायविवृतेर्भावमुद्धरिष्ये यथामति ॥ ९ ॥

ಸನ್ಮಾಯವಿವೃತೇರ್ಭಾವಮುದ್ದರಿಷ್ಟೇ ಯಥಾಮತಿ || ೯ ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಗೂಢಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ, ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಲುಕಿದಷ್ಟು ತೋರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ.

आद्याध्यायगते सार्धपूर्वपादद्वयेऽस्ति हि ।

पञ्चिका जयतीर्थीया तस्मात्त्यक्तं मयाऽत्र तत् ॥ १० ॥

ಆದ್ಯಾಧ್ಯಾಯಗತೇ ಸಾರ್ಥಪೂರ್ವಪಾದದ್ವಯೇಽಪಿ ಹಿ ।

ಪಂಚಕಾ ಜಯತೀರ್ಥೀಯಾ ತಸ್ತಾತಕಂ ಮಯಾಽತ್ರ ತತ್ ॥ ೧೦ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾರಂಭದ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಮಟ್ಟೇಕಾಕೃತ್ವಾದರು, ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಪಂಚಿಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲೆರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡದೇ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

उभयत्रप्रसिद्धनामलिङ्गात्मकशब्दसमन्वयार्थमयं पादः प्रवृत्तः ।

एतत्पादीयाधिकरणानां सर्वेषामव्याख्यातत्वात् 'व्याख्यां करोम्यन्वपि' इति प्रतिज्ञा बन्ध्या स्यादिति पूर्वोत्तरपक्षयुक्तिकथनेनैव सर्वाधिकरणानां व्याख्याततां मन्यमानेन भगवता आचार्येण तत्पादीयाधिकरणपूर्वपक्षन्याया अनुव्याख्यायां सङ्ग्रहेणोक्ताः । अत एव व्याख्यातसर्वाधिकरणेषु प्रथमाध्यायगताद्यद्वितीय, द्वितीयाध्यायद्वितीयपादेष्वधिकरणसम्बन्धिपूर्वपक्षसिद्धान्तन्यायानां सङ्ग्रहेणानुक्तिः ।

ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡದ ಕಾರಣ 'ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಕರೋಮ್ಯನ್ವಪಿ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಯಾವ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅಂತಹ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ



ಎರಡನೆಯ ಪಾದಗಳ, ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ನನು ತर्हि तादृशयुक्तिपादे कथमासत्तेत्यादिना तदुक्तिः । अभ्युच्चयात् । यद्वा समस्तसूत्राणामव्याख्यातत्वात्तत्र तदुक्तिः । तर्हि कथं तादृशे लिङ्गपादे तदनुक्तिः । तत्रापि, 'एतद्भावाभिधम्' इत्यादिना विषयाणां कथितत्वात् ।

ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವೆನಿಸಿದ ಯುಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು 'ಆಪ್ತತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಎತದ್ಭಾವಾಭಿಧಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

अत एवोक्तं सुधायाम् - 'अत्र न सर्वसूत्राणि व्याख्यातानि । ततः प्रतिज्ञा व्याह्नयेतेत्यतो विषयादिकथनेन व्याख्याततां मन्वान' इति ।

बाहुल्यं लिङ्गशब्दनामनुक्तिश्च विरुद्धता ।

अदृष्टिरेन्वयाभावो विपरीतश्रुतिभ्रमः ॥

लिङ्गावकाशराहित्यभ्रमस्तादृग्द्वयं तथा ।

बहुतादृक्तवमुक्तस्य विरोधोऽर्थात्तथागतिः ॥

समस्तमेतदित्यत्र पूर्वपक्षेषु युक्तयः ॥

इति पूर्वपक्षन्याया उक्ताः ॥

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮನ್ಮಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ 'ಆತ್ರ ನ ಸರ್ವಸೂತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾನಿ । ತತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವ್ಯಾಹ್ನೇತ ಇತ್ಯತಃ ವಿಷಯಾದಿಕಥನೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತತಾಂ ಮನ್ವಾನಃ' 'ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ವ್ಯಾಹತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ ವಿಷಯಾದಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

बाहुल्यं लिंगतद्भावात् अनुक्तिश्च विरुद्धता ।

अदृष्टिरेन्वयाभावो विपरीतश्रुतिभ्रमः ॥

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತೈಶ್ಚಮಸ್ತಾದ್ಯಗ್ ದ್ವಯಂ ತಥಾ ।

ಬಹುತಾದ್ವೈತಮುಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧೋಽರ್ಥಾತ್ಪ್ರಥಾಗತಿಃ ॥

ಸಮಸ್ತಮೇತದಿತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇಷು ಯುಕ್ತಯಃ ॥

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

## ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ -

‘ಯस्मिन्बौः पृथिवीचाऽन्तरिक्षमोतम् मन ओतम्, प्राणा ओता’ इत्यत्रोक्तानां लिङ्गानाम् अन्यत्र रुद्रादि विषयत्वे, शब्दबाहुल्यम् ॥

ಯಾವಾತನಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೋ, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೋ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ‘ದ್ಯುಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಅಥವಾ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಪ್ರಾಣಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉದಾಹರಿಸುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ‘ಅಂತಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪೀನಾಕೀ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ರುದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇವುಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಎಲೈ! ರುದ್ರನೇ ನೀನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಿ, ಅಂತಃನಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬೇಡ. ರುದ್ರನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು, ಚರ್ಮಧರನು, ಪಿನ್ನಾಕವೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದವನು, ಮನೋಭಿಮಾನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾದವನು. ಇಂತಹ ರುದ್ರನೇ ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವು ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ‘ಅಂತಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತಃತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವು ಹೇತುವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ‘ಯಸ್ಮಿನ್‌ದ್ಯೌಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಭ್ರಾದ್ಯಾಶ್ರಯನತ್ವವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

## ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ -

ॐ बुभ्वाद्यायतनं स्वशब्दात् ॐ ॥

‘यस्मिन्बौः’ इति वाक्योक्तं बुभ्वाद्यायतनत्वं विष्णोर्वा रुद्रादेर्वेति तत्तत्प्रापकश्रुत्या सन्देहे रुद्रादेरेवेति पूर्वपक्षः विष्णोरेवेति सिद्धान्तः ।

‘ಓಂ ದ್ಯುಭ್ರಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ’ ‘ಯಸ್ಮಿನ್‌ದ್ಯೌಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಭ್ರಾದ್ಯಾಶ್ರಯನತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ

ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಯತನರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೇ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಯತನ-  
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತ್ರ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಶಬ್ದಾನಾಂ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ತಾವತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಮ್ಮುಖಿತ್ವೇನ ವಿವೃಣೋತಿ ||  
ಯಸ್ಮಿನ್ಯೌರಿತ್ಯಾದಿನಾ || ಇತ್ಯತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ | ಉಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾನಾಂ  
ಬೃಹದ್ರಿವ್ಯಾಚಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಲಿಙ್ಗಾನಾಂ ರೂಪಾದಿವಿಷಯತ್ವೇ |

ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನು  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಸ್ಮಿನ್'ದೊಡನೆ 'ಇತ್ಯಾದಿ' ಮೂಲದಿಂದ. 'ಇತ್ಯತ್ರ' ಎಂದರೆ  
ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ  
ಲಿಂಗಗಳು ರುದ್ರಾದಿವಿಷಯಕವಾದರೆ ಎಂದು ರುದ್ರಾದಿವಿಷಯತ್ವ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಯದ್ವಾ ಉಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಪ್ರತಿಪಾದಕಶಬ್ದಾನಾಂ ರೂಪಾದಿವಿಷಯತ್ವೇ  
ಸಾಧ್ಯೇಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಿತ್ಯುದಾಹರಿಸ್ಯಮಾಣಶ್ಚುತ್ಯಂತರೇ, 'ಅಂತಃಕಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿನಾಕೀ'  
ಇತ್ಯುಕ್ತಲಿಙ್ಗಮ್ | ತಥಾ ರೂಪಾದಿಶಬ್ದಬಾಹುಲ್ಯಂ ಹೇತುರಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅಥವಾ 'ಉಕ್ತಾನಾಂ' = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಲಿಂಗಾನಾಂ = ಲಿಂಗಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ರುದ್ರಾದಿ  
ವಿಷಯತ್ವೇ = ರುದ್ರಾದಿವಿಷಯಕವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಬೇರೆ ಕಡೆ 'ಪ್ರಾಣಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ  
ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಂತಃಕಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿನಾಕೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ರುದ್ರಾದಿ  
ಶಬ್ದಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುವುದೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಅನ್ಯತ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಶ್ರುತಾಂತರಮುದಾಹರತಿ - ಪ್ರಾಣಾನಾಮಿತಿ || ಶಬ್ದಬಾಹುಲ್ಯಮಿತಿ  
ಲಿಙ್ಗಬಾಹುಲ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ |

'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಆ ಶ್ರುತಾಂತರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
'ಪ್ರಾಣಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಶಬ್ದಬಾಹುಲ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ  
ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವರಿಸಬೇಕು.

ಯಥಾಪ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ - ರೂಪ - ವಾಯುರೂಪಪೂರ್ವಪಕ್ಷತ್ರಯೇ ಸತ್ವೇಽಪಿ  
ಜೀವರೂಪಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇಽಭಾವಾತ್, ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಚತುಷ್ಠಯೇಽಪಿ ಸದ್ಭಾವಾತ್, 'ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ  
ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಥಮತೋ ಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಮ್ |

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿ, ರೂಪ, ವಾಯು ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ  
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಂಗವು ಪ್ರಕೃತಿ, ರೂಪ, ವಾಯು,

ಜೀವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇಕೆ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ?

ಉತ್ತರ - ಆದರೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸ್ವಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

तथापि लिङ्गापेक्षया श्रुतेः प्राबल्यात् श्रुतेः स्वशब्देनोपादानं कृतमिति ज्ञातव्यम् ।

ಅತ್ರಾದಿಶಬ್ದೇನ ರುದ್ರಾದೀತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೋಕ್ತಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೇರ್ಯುಭ್ವಾಧಾರತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮ್ । ಅಯಮರ್ಥಃ । 'ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗನ್ಧೀರಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವಂ ತಾವದ್ರುದ್ರಾದಿನಿಷ್ಠಮ್ । ರುದ್ರಾಽಯಸಾಧಾರಣಾಂತಕತ್ವಾದಿಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಯಾ 'ಯಸ್ಮಿನ್ಯೌಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ಯುಭ್ವಾಧಾರತ್ವಮಪಿ ರುದ್ರಾದಿನಿಷ್ಠಮೇವೇತಿ ||೧||

ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ 'ರುದ್ರಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಯತನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - 'ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವವಾದರೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಂತಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಇರುವುದರಿಂದ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ 'ಯಸ್ಮಿನ್ಯೌಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಯತನತ್ವವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ.

### ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್

न्यायविवरणम् — प्राणो वा आशया भूयानित्युक्त्वा प्राणाद्भूयसोऽनुक्तिः ॥ २ ॥

ನಾಮವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಶಾನಾಮಕಳಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿ, ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

**ಭಾವಬोध: -** ॐ ಭೂಮಾ सम्प्रसादादध्युपदेशात् ॐ ॥ 'प्राणो वा आशया भूयान्' इत्यत्रोक्तो भूमोपक्रमश्रुतिभ्यां किं मुख्यवायुरुत विष्णुरिति सन्देहे मुख्यवायुरिति पूर्व: पक्ष: विष्णुरिति सिद्धान्त: ।

'ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ - 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮನು 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೋ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

तत्रानुक्तिरित्युक्तन्यायं तावत्पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति - प्राणो वा इत्यादिना ॥

ಅದರಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ತಿಯೆಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

ननु प्राणाद्भ्यसोऽनुक्तिर्न प्राणस्य भूमत्वसाधिका । विद्यमानस्यापि प्राणादुत्तमस्य अनुक्तिसम्भवादित्यत उक्तं, प्राणो वा आशया भूयानित्युक्तवेति ।

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಭೂಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ततश्च नामवागादितारतम्यमाशावसानमुक्त्वा 'प्राणो वा आशया भूयान्' इति प्राणस्योत्तमत्वं चोक्त्वा तदुत्तमस्यान्यस्यानुक्तेरास्मातो भूमा मुख्यवायुरेवेति भाव: ॥ २ ॥

ಅಂದರೆ ನಾಮವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಆಶಾನಾಮಕಳಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿ, ಮತ್ತು 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಹ ಆಶಾನಾಮಕಳಾದ

ಭಾರತೀದೇವಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

**ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಅತ್ತೇತ್ಯುಕ್ತವಾ, ನ ತದಭಾತಿ ಕಿಂಚನೇತಿ ವಿರುದ್ಧತಾ || ೩ ||**

'ಅತ್ರಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಅವನಿಗೆ ಅನಶನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿ.

**ಭಾವಬೋಧ: -** ॐ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇ: ॐ || 'ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಇತ್ಯುಕ್ತ-  
ಮಕ್ಷರಮನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ ಕಿಂ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಋತ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಸಂದೇಹೇ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿರೇವೇತಿ  
ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: | ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ: | ತತ್ರ ವಿರುದ್ಧತೇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಮ್ಮಂದಿತ್ವೇನ  
ತಾವದ್ವಿವೃಣೋತಿ - ಅತ್ತೇತ್ಯುಕ್ತವೇತಿ ||

'ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೋ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದರಲ್ಲಿ 'ವಿರುದ್ಧತಾ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ 'ಅತ್ತೇತ್ಯುಕ್ತವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

**ಏತದಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇಽಸ್ಯೈವಾಕ್ಷರಸ್ಯ 'ನ ತದಭಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತಿ ಉಕ್ತಾನಶನಸ್ಯ  
'ವಿಷ್ಣೋರತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾದ್' ಇತ್ಯುಕ್ತೇನ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವೇನ ವಿರುದ್ಧತಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥ: | ಏತದ್ವಿರು  
ದ್ಧತಾಸಮುಚಿತಸ್ಯೈವಾಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರಸಿಧ್ಯಾದೇ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕತ್ವಮ್ | ಕೇವಲಸ್ಯ ತಸ್ಯ  
ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಮ್ಮವಾತ್ | ಅತೌ ವಿರುದ್ಧತಾಪಾ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯತ್ವಮಿತಿ ಭಾವ: || ೩ ||**

ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಷ್ಣು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ, ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ 'ನ ತದಶ್ಚಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಶನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ 'ಅತ್ರಾಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆದರೆ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ವಿರುದ್ಧತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಮುಚಿತವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ವಿರುದ್ಧತ್ವದಿಂದ ಸಮುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಭಾವಾದೃಢಿಃ ॥ ೪ ॥

'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಕಾರನು ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥದ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವಬೋಧ: - ॐ ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्स: ॐ ॥ 'सदेव सोम्येदमग्र आसीत्' इत्यादि सृष्टिस्थानगतसच्छब्दवाच्यं कारणत्वसाम्यात्प्रधानमुत विष्णुरिति सन्देहे प्रधानमेवेति पूर्व: पक्ष: । विष्णुरिति सिद्धान्त: । तत्रादृष्टिरित्युक्तन्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति - बहु स्यामिति ॥

'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

इति श्रुत्युक्तस्यान्यभावस्य, प्रपञ्चत्वेन भवनस्य, अन्यस्य ततोऽत्यन्तभिन्नत्वेन प्रमितस्य विष्णोरदृष्टिः दृष्ट्यभावः । दर्शनायोग्यत्वमेवेति यावत् । कुत इत्यतो यत इत्यध्याहारेण हेतुप्रतिपादकतयाऽप्यन्यस्यान्यभावादृष्टिरित्येतदेव योज्यम् ॥

ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ಯಭಾವವು ಅಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವಿಕೆಯು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಅನ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವು ಇರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ.

यद्वाऽन्यस्य विकारिकारणादन्यस्य विष्णो: 'बहु स्यां प्रजायेय' इति श्रुत्युक्तस्यान्यभावस्यान्यत्वेन परिणामस्यादृष्टिरित्यर्थः । अत एव विष्णुत्वपक्षासम्भवात्प्रधाने चोक्तदोषाभावात् प्रधानमेव सच्छब्दवाच्यमित्यर्थः ॥ ४ ॥

ಅಥವಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ = ವಿಕಾರಿಕಾರಣಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನ್ಯಭಾವಸ್ಯ = ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವು, ಅದೃಷ್ಟಿ = ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬಾರದ

ಕಾರಣ, ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

## ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ೨|೩|೪

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಇತ್ಯನೇನ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಃ || ೧೬ ||

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಾಭಾವವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

ಭಾವಬೋಧ: - ॐ ದಹರ उत्तरेभ्यः ॐ || 'अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकम्' इत्यादिवाक्योक्तं हृत्पद्मस्थत्वं किमाकाशस्योत विष्णोरिति तत्प्रापकश्रुत्या सन्देहे आकाशस्यैवेति पूर्वः पक्षः । विष्णोरेवेति सिद्धान्तः । तत्रान्वयಾभाव इत्युक्तन्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति - दहर इति ||

'ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಆಕಾಶಕ್ಕೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಅನ್ವಯಾಭಾವ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ 'ದಹರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಯಮರ್ಥಃ । 'तस्मिन्यदन्तस्तत्' इत्यन्वेष्टव्यत्वादिनोक्तस्य दहराकाशस्थस्य विष्णुत्वेऽङ्गीक्रियमाणे 'तस्मिन्यदन्तः' इत्यनेनैतत्समानविषयकेण 'किं तदत्र विद्यते' इति वाक्येन 'ब्रह्म विद्यते' इति परिहारवाक्यं विना 'यावान्वा अयम्' इति वाक्यस्यान्वयಾभाव इति । अत्र 'किं तदत्र विद्यते' इति प्रश्नवाक्येनेति वक्तव्ये 'तस्मिन्यदन्तः' इति तत्समानार्थवाक्योपादानं हृदयाकाशस्थत्वमन्वेष्टव्ये प्रदर्शयितुम् ।



ಬಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ಯ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದಾದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮಾನವಿಷಯಕವಾದ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪರಿಹಾರ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಯಾಭಾವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇದರೊಳಗೆ ಅಲ್ಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಯಾವುದಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು ಎಂದು ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಇದರೊಳಗೆ ಯಾವುದಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಹಾಗೇ ಉತ್ತರ ನೀಡದೆ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಈ ಆಕಾಶವು ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದೋ ಅಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಾಭಾವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ’ ಇತ್ಯನೇನ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮ್’ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯೇ ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ’ ಇತಿ ‘ಅಯಮಾಕಾಶಃ ಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ’ ಇತಿ ಚಾಧಿಕಾಂಶೋದಾಹರಣಂ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇಽನ್ವಯಾಭಾವಲಕ್ಷಣದೋಷಾಭಾವಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪಥಸ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರೇಽ-  
ಸ್ತಯನ್ವಯಃ । ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಯಮುಪಾಸ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ‘ಕಿಂ ತತ್ರ ವಿಧತೇ’ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಕಾಶಮೇವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಋತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿಪರಿಹಾರಸಂಶ್ಲೇಷಾತ್ ।

ತಥಾ ಚ ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷೇಽನ್ವಯಾಸಮ್ಮವಾತ್ ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ತತ್ಸಮ್ಮವಾದಾಕಾಶ ಏವ ಹೃತ್ಪಥಸ್ಥ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥ ೪ ॥

‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ’ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ’ ಎಂದು ಅಧಿಕಾಂಶವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ಅನ್ವಯಾಭಾವ’ ಎಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆಕಾಶವು ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ‘ಉಭೇಽಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು

ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

### ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ೨|೩|೬

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಗ್ರಹಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ || ೬ ||

'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ತತ್', 'ವಿಪರೀತ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ 'ವಿಪರೀತ ಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

ಭಾವಬೋಧ: - ॐ ಅನುಕೃತೇತಸ್ಯ ಚ ॐ || 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಮಾನುಕೃತ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಸುಖಶಬ್ದಸಾಮ್ಯಾತ್ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೋತ ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ ಸಂದೇಹೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇವೇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ | ವಿಷ್ಣೋರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ | ತತ್ರ 'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ವಿವೃಣೋತಿ - ತದಿತಿ ||

'ಓಂ ಅನುಕೃತೇಃ ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ತಿಳಿದೇನು ? ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕೂಲೋನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಸುವ, ವಿಷ್ಣು ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವಕ್ಕೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಜ್ಞಾನಿಸುವಕ್ಕೋನೇ ಅನುಕೂಲೋನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶಂ ಪರಮ್ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ತದೇತಚ್ಚಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯತ್ರ ತಚ್ಚಬ್ದೇನ ಚ

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनु पश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಂ ಪರಾಮರ್ಶಃ । ನತು 'एको वशी' इत्यादि  
प्रकृतात्मपरामर्शः ।

'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಅಂತಹದನ್ನು ಪರಮಸುಖರೂಪವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮತ್ತು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ತಿಳಿದೇನು ? ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು

'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ ।

ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೀಽನು ಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್ ॥'

ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರನು ಸರ್ವರನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕನು ಆಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಒಂದೇ ರೂಪವನ್ನು ಬಹುಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಹೃದಯಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಂತಹವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದು.

ज्ञानिसुखस्य नपुंसकलिङ्गसुखशब्देन प्रकृतस्य 'तदेतत्' इत्यनेन  
सुखशब्दसमानाधिकृतेन 'तदेतत्' इति वाक्यसमानविषयक कथं नु  
तद्विजानीयामिति वाक्यगततच्छब्देन च परामर्श उपपद्यते । न त्वतथाविधस्य  
परमात्मन इति विपरीतश्रुतिभ्रम इत्यर्थः । एवं च नित्यो नित्यानामित्यादि-  
विष्णुप्रस्तावकवाक्यगतपुल्लिङ्गनित्य इत्यादि श्रुत्यपेक्षया । 'तदेतदिति  
मन्यन्तेऽनिर्देश्यम्' इत्यादिवाक्यगत 'तदेतत्सुखम्' इत्यादिश्रुतेर्नपुंसकलिङ्गत्वादिना  
वैपरीत्यात्तद्वाक्यगततच्छब्दादिना न विष्णुपरामर्शः । किन्तु 'तेषां सुखं शाश्वतम्'  
इति ज्ञानिसुखप्रस्तावकसुखश्रुतेर्वैपरीत्याभावात्तद्वाक्योक्तज्ञानिसुखस्यैव परामर्श  
इति विपरीतश्रुतिरेव पूर्वपक्षयुक्तिः । पूर्वपक्ष्यभिप्रायस्य भ्रमत्वादुभयत्र भ्रमपदप्रयोगः

॥ ६ ॥

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಸುಖಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದಲೂ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪರಾಮರ್ಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು, ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತನಾಗದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂದು ವಿಪರೀತ ಶ್ರುತಿಭ್ರಮವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಭ್ರಮವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭ್ರಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

### ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ೨|೩|೭

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ಋತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುತ್ರಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾದನ್ಯತ್ರಾ-  
ವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮಿತಿ ಭ್ರಮಃ | 'ಎವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ಪ್ರಾಣಾನ್ಯುತ್ಕೃತಗೇವ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ತೇ'  
ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಃ || ೭ ||

ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ಮಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ  
ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭ್ರಮವು.  
ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿವರೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪ್ರಥಮೇವ ಸನ್ನಿಧಿಪ್ತೇ'  
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಭ್ರಮವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವಬೋಧಃ - ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ || 'ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಇತಿ  
ಶ್ರುತುಕ್ತೃಶಾನಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೂತ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಸಂದೇಹೇ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೇವೇತಿ  
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ | ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ |

ತತ್ರ 'ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನ ವಿವೃಣೋತಿ -  
ಋತ್ವಮಿತಿ ||

'ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಾನಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ  
ಈಶಾನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೋ ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ.  
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಆದರಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

‘ईशानो भूतभव्यस्य’ इति विषयवाक्यशेषरूपोर्ध्वं प्राणमुन्नयतीत्यादि-  
वाक्योक्तानां प्राणव्यवस्थापकत्वमध्यमत्वसर्वदेवोपास्यत्वानां मुख्यप्राणादन्यत्र  
विष्णावकाशराहित्यमिति भ्रम इत्यर्थः ॥ अस्मिन् भ्रमे किं कारणमित्यत आह  
- एवमिति ॥

‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಶೇಷರೂಪವಾದ ‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’  
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ  
ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭ್ರಮೆಯು. ಈ  
ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವನ್ನು ‘ಎವಮೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

आदिपदेन ‘योऽयं मध्यमः प्राणः,’ ‘कुविदङ्ग’ इति वाक्यद्वयस्य ग्रहणम् ।  
ततश्च मुख्यप्राणादन्यत्रावकाशराहितप्राणव्यवस्थापकत्वादलिङ्गसमुदायादीशानो  
मुख्यवायुरेवेति । अत्रापि लिङ्गावकाशराहित्यमेव युक्तिः । भ्रमपदप्रयोगः पूर्वदेव ।

ಆದಿಪದದಿಂದ ‘ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃಪ್ರಾಣಃ ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.  
ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ  
ಸಮುದಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕು.  
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ‘ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯ’ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಭ್ರಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದು  
ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### कम्पनाधिकरणम् २।३।१०

न्यायविवरणम् - वज्रशब्द उद्यतत्वलिङ्गं च तादृद्वयम् ॥ १० ॥

‘ವಜ್ರಶಬ್ದ’ ‘ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗ’ ಇವೆರಡು ‘ತಾದೃಕ್’ ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧದಿಂದ  
ಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದವುಗಳು.

भावबोधः - ॐ कम्पनात् ॐ ॥ ‘महद्भयं वज्रम्’ इति श्रुत्युक्तं वज्रं  
किमिन्द्रायुधमुत विष्णुरिति प्रसिद्धिलिङ्गाभ्यां सन्देहे इन्द्रायुधमेवेति पूर्वः पक्षः  
विष्णुरेवेति सिद्धान्तः । तत्र तादृद्वयमित्युक्तन्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति  
- वज्रशब्द इति ॥

‘ಓಂ ಕಂಪನಾತ್ ಓಂ’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಮಹದ್ಭಯಂ ವಜ್ರಮುದ್ಯತಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ‘ವಜ್ರ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಇಂದ್ರಾಯುಧವನ್ನು

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಇಂದ್ರಾಯುಧವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ತಾದೃಗ್ವಯಮ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಜ್ರಶಬ್ದಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

लिङ्गं चेत्यतः परमिति शब्दोऽध्याहार्यः । वज्रशब्दोद्यतत्वलिङ्गयोस्तादृत्वं नाम इन्द्रायुधादन्यत्र परमात्मन्यवकाशराहित्यमिति ज्ञातव्यम् । अत्र श्रुतिलिङ्गयोर्वैजात्याद् द्वयमित्युक्तम् । ततश्चेन्द्रायुधादन्यत्राऽवकाशराहितश्रुतिलिङ्गाभ्यां वज्रशब्दवाच्य-  
मिन्द्रायुधमेवेति भावः ।

'ಲಿಂಗಂಚ' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ವಜ್ರಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗ ಇವೆರಡು 'ತಾದೃಕ್' ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದವುಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳೆರಡು ವಿಜಾತೀಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ 'ದ್ವಯಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಜ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಇಂದ್ರಾಯುಧವೇ ಆಗಿದೆ.

### ज्योतिरधिकरणम् २।३।११

न्यायविवरणम् — आदित्यादिज्योतिर्द्वमुभयलोकसञ्चरणं 'आदित्येनैवायं ज्योतिषाऽस्ते' इत्यवधारणमित्यादीनां परमात्मन्यवकाशाभावो बहुतादृत्त्वम् ॥११॥

ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ವವು ಮತ್ತು ಉಭಯಲೋಕಸಂಚರಣವು 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಸ್ತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಧಾರಣಾ ಮೊದಲಾದವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಹುತಾದೃತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

भावबोधः - ॐ ज्योतिर्दर्शनात् ॐ ॥ 'योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु ह्यन्तर्ज्योतिः' इति वाक्योक्तं ज्योतिः किं जीव उत विष्णुरिति ज्ञानरूपत्वसाम्येन सन्देहे जीव एवेति पूर्वः पक्षः । विष्णुरेवेति सिद्धान्तः ।

तत्र 'बहुतादृत्त्वम्' इत्युक्तन्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति - आदित्योऽऽदज्योतिर्द्वमित्यादिना ॥

'ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ್ಮನಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಜೀವನೇ ಜ್ಯೋತಿರೊಪನೆಂದು ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ



परमात्मज्योतिष्वमुच्यते । जीवस्य परमात्मज्योतिष्वस्यैवायोगात् । तथात्वे परमात्मनोऽस्तमयादिशून्यस्य जाग्रत्यपि ज्योतिष्वप्राप्त्या 'तदादित्येनैवायं ज्योतिषाऽस्ते चन्द्रमसैवायं ज्योतिषाऽऽस्त' इत्यवधारणानुपपत्तिः । 'आत्मैवास्य ज्योतिरित्युक्तार्थस्य 'अत्रायं पुरुष, स्वयं ज्योतिः' इति प्रत्यभिज्ञाविरोधश्च सङ्गात् इति भावः ।

ಯಾವ ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ, ಅದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷ್ವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜ್ಯೋತಿಯಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದೆಂದು 'ತದಾದಿತ್ಯೇನೈವಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷ್ವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ನಾಶಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜಾಗ್ರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ತದಾದಿತ್ಯೇನೈವಾಯಂ ಚಂದ್ರಮಸೈವಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣಾವೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. 'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ 'ಅತ್ರಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

यद्वाऽऽदिपदेन 'इमं लोकमतिक्रामति मृत्यो रूपाणि स वाऽयं पुरुषो जायमानः शरीरमभिसम्पद्यमानः पाप्मभिः संसृज्यते । उत्क्रामन् प्रियमाणः पाप्मनो विजहाति उभयान् पाप्मन आनन्दौश्च पश्यति स यत्तत्र प्रस्वपिति स्वप्नान्तमुच्चावचमीयमान उभयानि पश्यन्' इत्यादिजीवलिङ्गानां परमात्मन्यवकाशरहितानां ग्रहणम् । तेन बहुतादृक्त्व(मुक्त)मुपपन्नम् । इत्यादीनामित्यनेन बहुतादृक्त्वमित्यत्र बहूनां तादृक्त्वमिति विग्रहः प्रदर्शितो भवति । ततश्च जीवादन्यत्रावकाशरहितबहुलिङ्गेभ्यो जीव एवेदं ज्योतिरिति भावः ।

ಅಥವಾ ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಇಮಂ ಲೋಕಮತಿಕ್ರಾಮತಿ ಮೃತ್ಯೋ ರೂಪಾಣಿ ಸ ವಾಽಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಶರೀರಮಭಿಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಪಾಪೃಭಿಃ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ । ಉತ್ಕ್ರಾಮನ್ ಪ್ರಿಯಮಾಣಃ ಪಾಪ್ಮನೋ ವಿಜಹಾತಿ ಉಭಯಾನ್ ಪಾಪ್ಮನ ಆನಂದೌಶ್ಚ ಪಶ್ಯತಿ ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಪ್ರಸ್ವಪಿತಿ ಸ್ವಪ್ನಾಂತಮುಚ್ಛಾವಚಮೀಯಮಾನ ಉಭಯಾನಿ ಪಶ್ಯನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಜೀವಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾಂತಮುಚ್ಛಾವಮೀಯಮಾನ ಉಭಯಾನಿ ಪಶ್ಯನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಜೀವಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಬಹುತಾದೃಕ್ತ್ವ' ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ



ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇತ್ಯಾದಿನಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಬಹುತಾದೃಕ್ಷಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಬಹುನಾಂ ತಾದೃಕ್ಷಮ್' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಬಹುಲಿಂಗಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವನೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

**ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ವೈ ನಾಮೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಛೋತಕನಿಪಾತದ್ವಯಂ, ರೂಢಿತ্যাगेनोक्तಯौगिकार्थ-  
स्वीकारे विरोधि(धः) ॥ १२ ॥**

'ವೈ ನಾಮ್' ಎಂಬ ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳು ಆಕಾಶಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುರೂಪವನ್ನು ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ವೈ ನಾಮ್' ಎಂಬ ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ಎರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ.

**भावबोधः - ॐ आकाशोऽर्थाऽन्तरत्वादिव्यपदेशात् ॐ ॥ 'आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता' इति वाक्योक्त आकाशः किं भूताकाशः उत विष्णुः इति प्रयोगात्सन्देहे भूताकाश एवेति पूर्वः पक्षः । विष्णुरेवेति सिद्धान्तः । तत्रोक्तस्य विरोध इत्युक्तन्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति - वೈ नामेति ॥**

'ಓಂ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಽನ್ತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. 'ಭೂತಾಕಾಶವೇ' ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ವಿಷ್ಣುವೇ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವೈ ನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

**वै नामेति निपातद्वयमाकाशशब्दार्थस्य प्रसिद्धिछोतकम् । आकाशशब्दस्य भूताकाशे रूढित्यागेन 'आकाशस्तल्लिङ्गाद्' इत्यत्रोक्त विष्णुरूपयौगिकार्थस्वीकारे विरोधि स्यादित्यर्थः । 'प्रसिद्धिछोतकेति' हेत्वर्थगर्भं विशेषणम् । नहि विष्णोस्तन्निर्वहितृत्वं वा प्रसिद्धमिति भावः । अनेन उक्तस्य विरोध इत्यनुव्याख्याने निपातद्वयेनेति शेष इत्युक्तं भवति ।**

(यद्वा उक्तस्य श्रुतौ प्रयुक्तस्याप्रसिद्धस्य विष्णुपक्षे विरोध इति यथाश्रुतमिति) ततश्चाकाशपदार्थत्वेनाप्रसिद्धस्य प्रागुक्तविष्णोः स्वीकारे प्रसिद्धिछोतकनिपातद्वय-  
विरोधाद् भूताकाशो तदानुकूल्याद् भूताकाशमेवाकाशपदवाच्यमिति भावः ।

‘ವೈ ನಾಮ’ ಎಂಬ ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿವೆ. ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ‘ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತಕ’ ಎಂಬುದು ಹೇತುರ್ಥಗರ್ಭವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿತತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬ ಅನುಷ್ಠಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ನಿಪಾತದ್ವಯೇನ’ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಅಥವಾ ‘ಆಕಾಶ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತಕವಾದ ನಿಪಾತದ್ವಯಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ನಿಪಾತವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನೇ ಆಕಾಶಪದವಾಚ್ಯವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ – ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದೇ ईश्वरोक्तावप्यर्थाजीव एवोच्यत इत्यार्थात्तथागतिः**

॥१३॥

ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಚೇತನತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ‘ಅಸಂಗೋಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ‘ಅರ್ಥಾತ್ ತಥಾಗತಿಃ’ ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತ.

**ಭಾವಬೋಧ: –** ॐ ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ದೇನ ॐ ॥ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿञ್ಚಿತ್ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ನೈವಾಂತರಾಂತರೇನ ಭವತಿ’ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವೃತ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಂ (ಕಿಂ) ಜೀವಸ್ಯೋತಿ ವಿಷ್ಣೋರೀತಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಸಂಸ್ಥಾಪಿತವಿಜ್ಞಾಪಿತಂ ಸಂದೇಹೇ ಜೀವಸ್ಯೇವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಿಷ್ಣೋರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ತತ್ರ ‘ಅರ್ಥಾತ್ತಥಾಗತಿಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಮ್ಮುಖವಿತ್ವೇನ ತಾವತ್ ವಿವೃಣೋತಿ – ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದ ಇತಿ ॥

‘ಓಂ ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ದೇನ ಓಂ’ ಈ ಸುಷುಪ್ತಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪೃಶ್ಯತೃನ್ನಾಗತಸ್ಯೇನ ಭವತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವೃತ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಾಗೂ ಅಸಂಗತ್ವಲಿಂಗ ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಜೀವನಿಗೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಅರ್ಥಾತ್ ತಥಾಗತಿಃ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

**ನಿಮಿತ್ತಸಮೀಯಮ್ । ईश्वरोक्तावपि असङ्गत्वलिङ्गबलेन ‘स यत्तत्र किञ्चित्प्रपञ्चस्य नैव**  
**इत्युक्तस्वप्नादिद्रष्टृत्वेन सिद्धान्तिना ईश्वरोक्तावप्यर्थः । अपिशब्दोऽस्वरसूचनार्थः ।**

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

‘ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತಸಪ್ತಮೀ ಎನಿಸಿದೆ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರೂ ಅಸಂಗತ್ಯ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ಅಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಸೂಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತಃಪ್ರಾಯಮರ್ಯಃ - ಅಸಂಕ್ಷತ್ವಲಿಂಗಬಲಾತ್ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವಮೀಶ್ವರಸ್ಯೇತಿ ನ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಯತೋ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರಭೇದೇನ ಚೈತನ್ಯರೂಪಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಯಾಽಸಂಕ್ಷತ್ವೇನ ‘ಅಸಂಕ್ಷತೋ ಹ್ಯಯಮ್’ ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಜೀವ ಉಚ್ಯತೇ । ತತಃಶ್ಚ ಲೋಕಪ್ರಸಿಧ್ಯಾ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವೇನ ಜೀವ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ।

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಅಸಂಗತ್ಯ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಚೈತನ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಸಂಗತ್ಯಲಿಂಗದಿಂದ ‘ಅಸಂಗತೋ ಹ್ಯಯಂಪುರುಷಃ’ ಎಂದು ಜೀವನೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಎಂಬ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ನನು ತಥಾಪಿ ಜೀವ ಉಚ್ಯತೇವಾಧಾರಣಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದರ್ಶನಸ್ಯ ಜೀವೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನಾಸಂಕ್ಷತ್ವಮಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನಿಯತೇ । ತಥಾಽಸಂಕ್ಷತ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದರ್ಶನಸ್ಯಾಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನೇತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ । ಚೈತನ್ಯೈಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತದ್ವತಾಸಂಕ್ಷತ್ವಸ್ಯ ಜೀವೇಽಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿವದೀಶ್ವರೇ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟನಿಷ್ಠಸ್ಯಾಮುಖ್ಯತೋಽಪಿ ವಕ್ತುಮಯೋಗಾದಿತಿ । ಇತಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಃ । एवं ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಾತ್ತಥಾಗತೀತಿರ್ವಿವರಣಾರ್ಥಃ ।

ಆದರೂ ಸಹ ಜೀವನೇ ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭೇದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಸಂಗತ್ಯವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಅಸಂಗತ್ಯವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಎರಡೂ ಚೈತನ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಸಂಗತ್ಯವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದರೂ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವುದು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸಹ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

यद्वा जीवेश्वराभेद एव कुतः सिद्ध इत्यत आह - इत्यर्थादिति ॥  
इत्यर्थात् असङ्गत्वस्वप्रादिद्रष्टृत्वरूपविशेषणद्वयसामानाधिकरण्यान्यथानुपपत्त्या तथा  
जीवेश्वरयोरभिन्नत्वेन गतिरवगतिरित्यर्थः । एवं चासङ्गत्वस्वप्रादिद्रष्टृत्वलिङ्गान्यथा-  
नुपपत्त्याऽभेदस्य सिद्धेर्जीव एवायं स्वप्रादिद्रष्टेत्यर्थः ।

ಅಥವಾ ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದವೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಇತ್ಯರ್ಥಾದಿತಿ' ಎಂಬುದರಿಂದ  
ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸಂಗತ್ವ - ಸ್ವಪ್ನಾದಿವ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯದ  
ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

### ब्राह्मणाधिकरणम् २।३।१४

न्यायविवरणम् - ब्राह्मणशब्दस्य पापालेपलिङ्गस्य च चतुर्मुखेन सह  
परमात्मनोऽभेदं विनाऽवकाशराहित्यादर्थादभेदप्राप्तिरिति समस्तमेतत् ॥ १४ ॥

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮತ್ತು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ  
ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ, ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ  
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

भावबोधः - ॐ पत्यादिशब्देभ्यः ॐ ॥ 'एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य' इति  
श्रुत्युक्तब्राह्मणः किं विरिञ्च उत विष्णुरिति अजश्रुतिनित्यमहिमत्वं लिङ्गाभ्यां सन्देहे  
विरिञ्च एवेति पूर्वः पक्षः । विष्णुरेवेति सिद्धान्तः ।

'ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ' ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಿಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಎಂಬ  
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಚತುರ್ಮುಖನೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ.  
'ಅಜಶ್ರುತಿ' 'ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಎಂದು  
ಸಂದೇಹ. ಚತುರ್ಮುಖನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

तत्रैतदव्यवहितपूर्वाधिकरणसम्बन्धर्यात्तथागतिरित्युक्तन्याय एव 'समस्तमेतत्'  
इत्यत्रैतच्छब्देन परामृश्यत इत्यभिप्रेत्य तं न्यायं पूर्वपक्षसम्बन्धित्वेन विवृणोति  
- ब्राह्मणशब्दस्येति ॥ ब्राह्मणशब्दस्य 'स न साधुना कर्मणा भूयान्नो एवासाधुना  
कर्मणा कनीयान्' इति पापाद्यलेपलिङ्गस्य चैकनिष्ठतया प्रतीतस्य विष्णु-  
विरिञ्चान्यतरग्रहणेऽयोगात् चतुर्मुखस्य परमात्मनाऽभेदं विना शब्दलिङ्गयोरवकाश-  
राहित्यादर्थात्तदन्यथानुपपत्त्याऽभेदप्राप्तिरित्येवं प्रकारेण समस्तमेतदित्यर्थः ।

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

‘ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತಸಪ್ತಮೀ ಎನಿಸಿದೆ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅಸಂಗತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ಅಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಸೂಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತಃಪ್ರಾಯಮರ್ಥಃ - ಅಸಂಕ್ಲವಲಿಙ್ಗಬಲಾತ್ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ಢತ್ವಮಿಶ್ರಸ್ಯೇತಿ ನ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಯತಃ ಜೀವೇಶ್ವರಯಃಭೇಢೇನ ಚೈತನ್ಯರೂಪಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಯಾಽಸಂಕ್ಲವೇನ ‘ಅಸಂಕ್ಲಃ ಲ್ಲಯಮ್’ ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಜೀವ ಁವಃಚ್ಯತೇ । ತತಃಶ್ಚ ಲಃಕಪ್ರಸಿಢ್ಢಯಾ ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ಢತ್ವೇನ ಜೀವ ಁವಃಚ್ಯತ ಇತಿ ।

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಅಸಂಗತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಚೈತನ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಸಂಗತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ‘ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂಪುರುಷಃ’ ಎಂದು ಜೀವನೇ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ’ ಎಂಬ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ನನು ತಥಾಪಿ ಜೀವ ಁವೇತ್ಯವಢಾರಣಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ಢನಸ್ಯ ಜೀವೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನಾಸಂಕ್ಲವಮಭೇಢಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನಿಯತೇ । ತಥಾಽಸಂಕ್ಲವಸ್ಯೇಶ್ವರೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ಢನಸ್ಯಾಭೇಢಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನೇತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾಢಿತಿ ಚೇನ । ಚೈತನ್ಯೈಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತಢ್ಢತಾಸಂಕ್ಲವಸ್ಯ ಜೀವೇಽಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿವಢಿಶ್ವರೇ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ಢತ್ವಸ್ಯ ವಿಶಿಢ್ಢನಿಢ್ಢಸ್ಯಾಮುಖ್ಯತಃಽಪಿ ವಕ್ತುಮಯಃಗಾಢಿತಿ । ಇತಿಶಬ್ಢಃ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಃ । ಁವಂ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಾತ್ತಥಾಗತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಆದರೂ ಸಹ ಜೀವನೇ ಎಂಬ ಅವಢಾರಣವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭೇದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಅಸಂಗತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಁರಢೂ ಚೈತನ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಸಂಗತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದರೂ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರಲು ಸಾಢ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶಿಢ್ಢದಲ್ಲಿರುವುದು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸಹ ವಿಶೇಢ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರಲು ಸಾಢ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಢರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಢರ್ಮವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಢ್ಯವಿಲ್ಲ. ‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಯದ್ವಾ ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದ ಉಕ್ತಃ ಸಿದ್ಧಃ ಐತ್ಯತ ಆಹ - ಐತ್ಯರ್ಥಾದಿತಿ ||  
ಐತ್ಯರ್ಥಾತ್ ಅಸಂಕ್ಷತ್ವಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯರೂಪವಿಶೇಷಣದ್ವಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾನುಪಪತ್ತಯಾ ತಥಾ  
ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರಿಭಿನ್ನತ್ವೇನ ಗತಿರವಗತಿರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಂ ಚಾಸಂಕ್ಷತ್ವಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯವಿಜ್ಞಾನ್ಯಥಾ-  
ನುಪಪತ್ತಯಾಽಭೇದಸ್ಯ ಸಿದ್ಧೇರ್ಜೀವ ಉಯಂ ಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅಥವಾ ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದವೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ? ಉಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಇತ್ಯರ್ಥಾತ್' ಉಂಬುದರಿಂದ  
ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸಂಕ್ಷತ್ವ - ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವ' ಉಂಬ ಉರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸುಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದ  
ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

### ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಮ್ ೨|೩|೧೪

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾಪಾಲೇಪಲಿಂಗಸ್ಯ ಚ ಚತುರ್ಮುಖೇನ ಸಹ  
ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಭೇದಂ ವಿನಾಽವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಾದರ್ಥಾಭೇದಪ್ರಾಪ್ತಿರೀತಿ ಸಮಸ್ತಮೇತತ್ || ೧೪ ||

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮತ್ತು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ  
ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ, ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ  
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವಬೋಧಃ - ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ || 'ಉಷ ನಿಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಐತಿ  
ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕಿಂ ವಿರೀಚ ಉತ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಅಜಶ್ರುತಿನಿಯಮಹಿಮತ್ವ ಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಸಂದೇಹೇ  
ವಿರೀಚ ಉವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ | ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ |

'ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ' ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಿಷ ನಿಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಉಂಬ  
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಚತುರ್ಮುಖಿನೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಉಂದು ಸಂದೇಹಃ.  
'ಅಜಶ್ರುತಿ' 'ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ' ಉಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ? ಉಂದು  
ಸಂದೇಹಃ. ಚತುರ್ಮುಖಿನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಉಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತ್ರೈತದವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಮ್ಬಂಧ್ಯರ್ಥಾತ್ತಿಥಾಗತಿರೀತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯ ಉ 'ಸಮಸ್ತಮೇತತ್'  
ಐತ್ಯತ್ರೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪರಾಮೃಶಯತ ಐತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಂ ನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಮ್ಬಂಧಿತೇನ ವಿವೃಣೋತಿ  
- ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯೇತಿ || ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ 'ಸ ನ ಸಾಧುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಭೂಯಾನ್ಃ ಉವಾಸಾಧುನಾ  
ಕರ್ಮಣಾ ಕನೀಯಾನ್' ಐತಿ ಪಾಪಾಲೇಪಲಿಂಗಸ್ಯ ಚೈಕನಿಷ್ಠತಯಾ ಪ್ರತೀತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣು-  
ವಿರೀಚಾನ್ಯತರಗ್ರಹಣೇಽಯೋಗಾತ್ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾಽಭೇದಂ ವಿನಾ ಶಬ್ದಲಿಂಗಯೋರವಕಾಶ-  
ರಾಹಿತ್ಯಾದರ್ಥಾತ್ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಯಾಽಭೇದಪ್ರಾಪ್ತಿರೀತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಮಸ್ತಮೇತದೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದ 'ಅರ್ಥಾತ್ ತಥಾಗತಿಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯೆನಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನು 'ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದವು 'ಸ ನ ಸಾಧುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಭೂಯಾನ್ನೋ ನವಾ ಅಸಾಧುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಕನೀಯಾನ್' ಎಂದು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಏಕನಿಷ್ಠತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿಷ್ಣು, ಚತುರ್ಮುಖ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದೇ ಅಜತ್ಯುತಿ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

पूर्वाधिकरणवदिहापि श्रौतोभयसामानाधिकरणस्याक्षेपकत्वं, विरिञ्चरूपजीवे भ्राभेदस्याक्षेप्यत्वं, विरिञ्च एवेति निर्बन्धे कारणसद्भावश्चेत्येतत्सर्वं सममित्यभिप्रेत्य समस्तमित्युक्तम् ।

ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಅಸಂಗತ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ ವಿಶೇಷಣವು ಉಭಯಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸಮಸ್ತಮ್' ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

यद्वा इतिशब्द आद्यर्थे प्रकारार्थे च । इत्यनेन प्रकारेण इत्यादि समस्तमेतत् ।

‘उक्तस्य विरोधः’ इत्यादिकं ‘बाहुल्यं लिङ्गशब्दानाम्’ इत्यन्तं न्यायदशकं ग्राह्यम् ।

ಅಥವಾ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು 'ಆದಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, 'ಪ್ರಕಾರ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆವಾಗ 'ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯತನಕ 'ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದರೂ ಈಗ 'ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ, 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಯಾವ ಹತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

तथा हि । ऐक्याभावे उक्तस्य 'ब्राह्मणस्य' इत्यस्य नित्यमहिमत्वादिलिङ्गस्य च विरोधः । ब्राह्मणाजादिशब्दाः नित्यमहिमत्वपापाद्यलेपलिङ्गानि चेति बहुतादृतत्वम् ।

ಅದು ಹೀಗೆ - ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಅಜ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು, 'ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ' 'ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ಬಹುತಾದ್ಯಕ್ಷ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗವು ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

**ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಾದಿಶಬ್ದಃ ಪಾಪಾಘಲೇಪಲಿಕ್ಷಂ ಚೇತಿ ತಾದೃದ್ವಯಮ್ ।**

**ಪಾಪಾಘಲೇಪಲಿಕ್ಷಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾಽಭೇದಂ ವಿನಾಽವಕಾಶರಾಹಿತೈಶ್ಚ ಭ್ರಮಃ ।**

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಅಜ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ತಾದೃಕ್ಷದ್ವಯಮ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಕಾಶರಾಹಿತೈಶ್ಚ ಭ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ವರ್ಣಶ್ಚೈವೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ ರೂಪಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಷ್ಣುಜಾತತ್ವಾಸಮ್ಮೇಶನಾಜಶಬ್ದಸ್ಯ ಯೋಗೇನ ವಿಷ್ಣಾವನವಕಾಶ ಇತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ ।**

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವರ್ಣವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ವರ್ಣವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು ರೂಪಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ 'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು 'ಅಜ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇದರಿಂದ 'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಏಕೈಕಂ ವಿನಾ ವಿಷ್ಣುವಿರೀಚಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯಸ್ಯೈಕಾರ್ಥಪರತ್ವರೂಪಾನ್ವಯಾಭಾವಃ ।**

ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ, ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನ್ವಯಾಭಾವ'ವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪಾಪಾಘಸಂಕ್ಲತವಂತಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತಚೇತನೇಷು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಾದಿ-ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿರೀಚವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಷ್ವದೃಢಿಃ ।**

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ



ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದ 'ಅರ್ಥಾತ್ ತಥಾಗತಿಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯೆನಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನು 'ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದವು 'ಸ ನ ಸಾಧುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಭೂಯಾನ್ನೋ ನವಾ ಅಸಾಧುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಕನೀಯಾನ್' ಎಂದು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಏಕನಿಷ್ಠತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿಷ್ಣು, ಚತುರ್ಮುಖ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದೇ ಅಜಶ್ರುತಿ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

पूर्वाधिकरणवदिहापि श्रौतोभयसामानाधिकरणस्याक्षेपकत्वं, विरिञ्चरूपजीवे श्रामभेदस्याक्षेप्यत्वं, विरिञ्च एवेति निर्बन्धे कारणसद्भावश्चेत्येतत्सर्वं सममित्यभिप्रेत्य समस्तमित्युक्तम् ।

ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಅಸಂಗತ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿವ್ಯಷ್ಟತ್ವ ವಿಶೇಷಣವು ಉಭಯಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸಮಸ್ತಮ್' ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

यद्वा इतिशब्द आद्यर्थे प्रकारार्थे च । इत्यनेन प्रकारेण इत्यादि समस्तमेतत् ।

‘उक्तस्य विरोधः’ इत्यादिकं ‘बाहुल्यं लिङ्गशब्दानाम्’ इत्यन्तं न्यायदशकं ग्राह्यम् ।

ಅಥವಾ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು 'ಆದಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, 'ಪ್ರಕಾರ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆವಾಗ 'ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯತನಕ 'ಸಮಸ್ತಮೇತತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದರೂ ಈಗ 'ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ, 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಯಾವ ಹತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

तथा हि । ऐक्याभावे उक्तस्य 'ब्राह्मणस्य' इत्यस्य नित्यमहिमत्वादिलिङ्गस्य च विरोधः । ब्राह्मणाजादिशब्दाः नित्यमहिमत्वपापाद्यलेपलिङ्गानि चेति बहुतादृतत्वम् ।

ಅದು ಹೀಗೆ - ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಅಜ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು, 'ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ' 'ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ಬಹುತಾದೃಕ್ಷ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗವು ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

**ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಾದಿಶಬ್ದಃ ಪಾಪಾಚಲೇಪಲಿಕ್ಷಂ ಚೇತಿ ತಾದೃದ್ವಯಮ್ ।**

**ಪಾಪಾಚಲೇಪಲಿಕ್ಷಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾಽಭೇದಂ ವಿನಾಽವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮಃ ।**

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಅಜ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ತಾದೃಕ್ಷದ್ವಯಮ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ವರ್ಣಶून್ಯತ್ವೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ ರೂಪಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಷ್ಣುಜಾತತ್ವಾಸಮ್ಮಭೇದಾಜಶಬ್ದಸ್ಯ ಯೋಗೇನ ವಿಷ್ಣಾವನವಕಾಶ ಇತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ ।**

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವರ್ಣವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ವರ್ಣವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು ರೂಪಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ 'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು 'ಅಜ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇದರಿಂದ 'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

**ಏಕೈಕಂ ವಿನಾ ವಿಷ್ಣುವಿರೀಷಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯಸ್ಯೈಕಾರ್ಥಪರತ್ವರೂಪಾನ್ವಯಾಭಾವಃ ।**

ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ, ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನ್ವಯಾಭಾವ'ವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

**ಪಾಪಾಚಸಂಕ್ಷತವನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತಚೇತನೇಷು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಾದಿ-ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿರೀಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಷ್ವದೃಷ್ಟಿಃ ।**

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಪಾಪದ್ಯಸಂಗತ್ವ, ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಆಜ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ಆದ್ಯಷ್ಟಿ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ऐक्यं विना विष्णुविरिञ्चप्रापकलिङ्गशब्दानां विरुद्धता ।

विष्णुविरिञ्चयोर्विशिष्य भेदस्यानुक्तिः ।

विष्णुविरिञ्चयोरैक्ये पापाद्यसङ्गत्वनित्यमहिमत्वादिविष्णुलिङ्गानां ब्राह्मणाजादिविरिञ्चशब्दानां च बाहुल्यमिति ॥ १४ ॥

इति पूर्वपक्षन्यायाः ॥

ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ 'ವಿರುದ್ಧತಾ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ 'ಅನುಕ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ, ಪಾಪಾದ್ಯಸಂಗತ್ವ, ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ', 'ಆಜ' ಮೊದಲಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಇವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ 'ಬಾಹುಲ್ಯಮ್' ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ಎಲ್ಲಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಯಿವಾದವು.

सिद्धान्तन्यायाः

न्यायविवरणम् — तेषामेव लिङ्गशब्दानां 'प्राणानां गन्धिरसि' इत्यादीनां विष्णौ मुख्यवृत्तिरिति बलवत्त्वम् । तस्य हि रुद्रावणादिकर्तृत्वं मुख्यम् ॥१॥

ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯಗಳು

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳೇ 'ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ' ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳೇ ಪ್ರಬಲಗಳು. ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ರೋಗಪರಿಹಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭಾವಬೋಧ: -

ತಾ ಎವ ಬಲವತ್ಯಸ್ತು ಗತ್ಯಂತರವಿವರ್ಜಿತಾ: ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಯೋ ಜ್ಞೇಯಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಶ: ॥

ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾಶುಕ್ತಾ ಎವ ಸಿದ್ಧಾಂತನೈಯಾತ್ವೇನೋಕ್ತಾ: । ತತ್ರ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಮೇವ ನ್ಯಾಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಮಂದಿತ್ವೇನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ತೇಷಾಮೇವೇತಿ ॥ ಏವಕಾರೇಣಾತ್ಮ ಶಬ್ದಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವಾದೀನಾಂ ಬಲವತ್ವೇ (ಬಾಹುಲ್ಯೇ) ಕೈಮುತ್ಯಮಭಿಪ್ರೇತಿ । ತಚ್ಚಂದ್ರಪರಾಮೃಶ್ಮಮೇವ ದರ್ಶಯತಿ - ಪ್ರಾಣಾನಾಮಿತಿ ॥ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಮುಪಪಾದಯತಿ - ತಸ್ಯೇತಿ ॥ ಶಬ್ದಮುಖ್ಯವೃತ್ತೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾತಿಶಯ: ಕಾರಣಾಮಿತಿ ಭಾವ: । ತತಶ್ಚ ಬಲವಶುಕ್ತಿಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯಾದ್ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಶ್ರುತ್ವಾಧಾಯತನಮಿತ್ಯರ್ಥ: ॥ ೧ ॥

ತಾ ಏವ ಬಲವತ್ಯಸ್ತು ಗತ್ಯಂತರವಿವರ್ಜಿತಾ: ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಯೋ ಜ್ಞೇಯಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಶ: ॥

ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೇ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ದೃಢಾಧ್ಯಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತೇಷಾಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಏವಕಾರದಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ, ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನೇ 'ಪ್ರಾಣಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಸ್ಯಹಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅತಿಶಯವೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತಕತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅಂತಹ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

### ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭಯಸ್ತ್ವಾಽನುಕ್ತಿಃ, ಚಶಬ್ದೇನ 'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಇತಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಿಷ್ಣೋರಭ್ಯಸ್ತ್ವೋಕ್ತಿಶ್ಚ || ೨ ||

ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. 'ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಭಾವಬोधಃ - 'ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಭೂಮಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿಪ್ರಾಣಸ್ಯೇತಿ ||

'ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅನುಕ್ತಿ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

ಅತ್ರ ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಪೂರ್ಣಸುಖಾಭಿಧಾನಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪಯುಪದೇಶಾಚ್ಚ |

ನನು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೋಪದೇಶೋಽಪಿ ನ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯಃ | ವಿಷ್ಣುತ್ವತ್ವೇತರಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಸ್ಯ ವಾಯಾವಪಿ ಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ - ಪ್ರಾಣಸ್ಯೇತಿ ||

ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಪೂರ್ಣಸುಖಾಭಿಧಾನಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪಯುಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹೇಗೆ ತನಗಿಂತ ಇತರರಾದ ಸಮಸ್ತಜೀವಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅದರಂತೆ ವಾಯುದೇವರೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯದಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸ್ವೇತರವಿಷ್ಣವಾದಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಮಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ ತರ್ಹಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಕಾಶಾದ್ ಭಯಸ್ತ್ವೋಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನಚ ಸಾಽಸ್ತಿ | ನಚ ಕುತ್ರಾಪ್ಯನುಕ್ತಮಕ್ಷೀ-  
ಕರ್ತುಮುಚಿತಮ್ | 'ಅನುಕ್ತಂ ಪಶ್ಯಮಿವೇದೇನ ವಸ್ತವಸ್ತಿ ಕುತಶ್ಚನ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ |

ಒಂದು ವೇಳೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ತಮಗಿಂತ ಇತರರಾದ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದವರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಸೆಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಮಾತು ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೇ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದ್ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. 'ಅನುಕ್ತಂ ಪಂಚಭರ್ವೇದ್ಯರ್ನ ವಸ್ತಸ್ತಿ ಕುತಶ್ಚನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

**पूर्णानन्दत्वमपि वायौ सावकाशं कथं विष्णुत्तनिश्चायकमित्यत आह -**  
**चशब्देन प्राणाद्विष्णोर्भूयस्त्वोक्तिश्चेति ॥**

'ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಚಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಿಷ್ಣೋರ್ಭೂಯಸ್ತ್ವೋಕ್ತಿಶ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**‘अनुक्तिश्च’ इत्यनुव्याख्यानगतचशब्देनेत्यर्थः ।**

'ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಅನುಮ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಉಕ್ತಿಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ ಪೂರ್ಣಭುಕ್ ಪೂರ್ಣಕರ್ತಾ ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿರ್ವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ಸಂಶಯಃ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ತೃಣಾಂತಾಸ್ತು ವಿಪ್ಲವಾನಂದಭಾಗಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

**ननु ‘प्राणो वा आशया भूयान्’ इत्युपक्रमे प्राणशब्दश्रवणात् कथं भूमा विष्णुरित्यतोऽप्याह - प्राणस्येति ॥**

'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭೂಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**प्राणस्य विष्णोरिति सामानाधिकरण्यम् । भूयस्त्वेत्यतः पूर्वमन्यस्येति शेषः । तथा च न विष्णोर्भूमत्वाङ्गीकारे उपक्रमगतप्राणशब्दविरोधः । तस्यापि विष्णुपरत्वात् । प्राणस्य सकाशादन्यस्य भूयस्त्वानुक्तेः ।**

'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. 'ಭೂಯಸ್ತ್ವ' ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು 'ಅನ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈಗ ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಭೂಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

अन्यथा प्राणापेक्षयोत्तमस्य विष्णोः सद्भावेन तारतम्यप्रकरणे तदनुक्तौ निमित्ताभवेन तदुक्तिः स्यादिति भावः ।

ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಇರುವ ಕಾರಣ ತಾರತಮ್ಯ-ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

अस्तु वोपक्रमगतप्राणशब्दो वायुपरः । तथापि न तस्य भूमत्वप्राप्तिरित्यत्रानु-  
व्याख्यानगतचशब्दसूचितयुक्तिमाह - चशब्देनेति ॥

ಅಥವಾ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಾಯುಪರವಾಗಲೀ, ಅದರೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಭೂಮತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಚಶಬ್ದೇನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

उपक्रमोक्तप्राणशब्दस्य वायुपरत्वेऽपि न तस्य भूमत्वम् । 'एष तु वा अतिवदति' इत्यादिना ज्ञापकेन प्रभायध्याहारात् प्राणाद्विष्णोर्भूयस्त्वोक्तेः । तथा च तदनन्तरमुक्तभूमौ विष्णुत्वसम्भवादिति भावः ।

ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೂ ಭೂಮತ್ವವು ಅವರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಎಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೂಯಸ್ತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದು.

प्रभायध्याहारप्रकारं च 'व्यतिहारो विशिषन्ति हि' इत्यत्र स्पष्टयिष्यत्याचार्यः।

ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ 'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಷಂತಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ.

ननु प्राणशब्दस्य विष्णुपरत्वाङ्गीकारे पूर्ववाक्येन 'तमुत्क्रामन्तम्' इति भाष्येण च विरोधः । वायुपरत्वानङ्गीकारे तु 'इयदामननाद्' इत्यादिसूत्रादिना छान्दोग्यभाष्येण च विरोध इति कथमेतदिति चेन्न ।

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ತಮುತ್ಕ್ರಾಮಂತಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಯುಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ಇಯದಾಮನನಾದ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಛಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುವುದು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಾಣಪದೇನ 'आत्मन आकाशः सम्भूत' इतिवदन्तर्यामिविवक्षया विष्णोरुक्तेः । एतेनोक्तयनुक्तयोर्विरोधोऽपि परिहृतः ।

ಪ್ರಾಣಪದದಿಂದ 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಯಿತೋ, ಅದರಂತೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅನುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪರಿಹರಿಸದಂತಾಯಿತು.

यदा प्राणशब्दस्य अन्तर्यामिविवक्षया विष्णुपरत्वं तदा प्रश्नाद्यध्याहारानभ्युपगमेन प्राणादन्यस्य भूयस्त्वादनुक्तिः । यदा तु मुख्यप्राणपरत्वं तदा व्यतिहाराधिकरणोक्तन्यायेन प्रश्नाद्यध्याहारेण प्राणाद्विष्णोर्भूयस्त्वोक्तिरिति पक्षभेदेन दोषाभावादिति भावः ॥ २ ॥

ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಪರತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಆವಾಗ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಅನ್ನನಿಗೆ ಭೂಯಸ್ತ್ವದ ಅನುಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆವಾಗ ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆವಾಗ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೂಯಸ್ತ್ವದ ಉಕ್ತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪಕ್ಷಭೇದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ, ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

### अक्षराधिकरणम्

न्यायविवरणम् — सर्वाधारप्रकृत्याधारत्वं, विष्णोरन्यस्य विरुद्धम् । 'पतिं विश्वस्यात्मेश्वरं' 'विश्वात्मानं परायणम्' इत्यादिश्रुतेः । अनशनोक्तिस्त्वनुपजीव नार्थत्वेनैव सावकाशा ॥ ३ ॥

ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ 'ಪತಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾತ್ಮೇಶ್ವರಂ' 'ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಪರಾಯಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ



ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅನಶನೋಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಾದರೂ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಭೋಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

**ಭಾವಬोध: -** ವಿರುದ್ಧತೇತ್ಯುಕ್ತಮೇವ ನ್ಯಾಯಮಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಸರ್ವಾಧಾರೆತಿ ||

‘ವಿರುದ್ಧತಾ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸರ್ವಾಧಾರ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

‘ತದ್ವಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ‘ಯದ್ಧೃವ್ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯದಂತರಾ ಥಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಗೃಹಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಎವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ‘ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದವನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

‘ತದ್ವಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಯದ್ಗೃಹಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯದಂತರಾ ಥಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಗೃಹಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಎವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ‘ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದವನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

(ಕುತ ಎತದಿತೀತಃ) ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಮಾಹ - ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯೇತಿ ||  
‘ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪತಿಂ’ ಸಕಲಲೋಕಪಾಲಕತ್ವೇನ ತದಾಧಾರಮ್ । ‘ಆತ್ಮೇಶ್ವರಮ್’ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದಿಸಕಲ-  
ಚೇತನನಿಯಾಮಕತ್ವೇನ ತದಾಧಾರಮ್ । ‘ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನಮ್’ ‘ಪರಾಯಣಮ್’ ಇತಿ ಪದಯೋರಪಿ ಕ್ರಮೇಣ  
ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಏವಾರ್ಥಃ ।

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ‘ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪತಿಂ’ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಆತ್ಮೇಶ್ವರಮ್’ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಚೇತನರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವರಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನಮ್’ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನು. ‘ಪರಾಯಣಂ’ = ಲಕ್ಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನು. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

आदिपदेन सर्वाश्रयत्वं विष्णोरन्यस्य विरुद्धमित्यत्र भाष्योदाहृतं प्रमाणं  
सङ्गृहीतम् । पूर्वपक्षसाधकत्वेनोक्तयुक्तेः श्रौतत्वात्सावकाशत्वमाह -  
अनशनोक्तिस्त्विति ॥

ಆದಿಪದದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಏರುದ್ದವಾಗಿದೆ ಎಂಬ  
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕವಾಗಿ  
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನಶನೋಕ್ತಿಸ್ತು'  
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ततश्च विष्णोरन्यस्य सर्वाधारप्रकृत्याधारत्वस्य विरुद्धत्वाद् विष्णुरेवाक्षर-  
शब्दवाच्यमिति भावः ॥ ३ ॥

ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು  
ಏರುದ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### सदधिकरणम्

न्यायविवरणम् - अचेतनस्येक्षणाऽदृष्टिः । बहुभावश्रुतिस्त्वन्यभावं विना  
तत्तन्नियामकतया स्वरूपबहुत्वार्थत्वेनैव युज्यते ॥ ४ ॥

ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ 'ಬಹು  
ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಬಹುರೂಪತ್ವ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ  
ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದೇ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ,  
ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಬಹುತ್ವವಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

भावबोधः - 'अदृष्टिः' इत्युक्तन्यायं सदधिकरणसिद्धान्तसम्बन्धित्वेनापि  
विवृणोति - अचेतनस्येति ॥

'ಅದೃಷ್ಟಿಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸದಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
'ಅಚೇತನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

'सदेव' इत्यादिसच्छब्दवाच्यो विष्णुरेव । 'तदैक्षत' इतीक्षतिश्रवणात् । नच  
तदचेतनप्रकृतौ सम्भवति । अचेतनस्येक्षणादृष्टेरित्यर्थः । (व्याप्तिमात्रस्या-  
प्रथमध्यायद मೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

ಸಾಧಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾ ಚೇತನತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುವಾಕ್ಯಂ ಚೋಪಸ್ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ॥ ೧) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತೇ:  
ಶ್ರೌತತ್ವಾತ್ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ಬಹುಭಾವೇತಿ ॥

‘ಸದೇವ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತಿಯು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ. ಈಕ್ಷಣವು ಆಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಡವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುವಿಕೆಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ಬಹುಭಾವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಅನ್ಯಭಾವ’ ಪರಿಣಾಮಮ್ ॥ ‘ಬಹುತ್ವಾರ್ಥತ್ವೇನೈವ’ ಇತ್ಯೇವಕಾರಣೇ ಚೇತನಸ್ಯ  
ವಿಕಾರಾಸಮ್ಮವಂ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ಚಾಭಿಪ್ರೇತಿ ॥ ೧) ಎವಂ ಜಡತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾ  
(ಸಮ್ಮವಾತ್) ದೃಢೇ: ವಿಷ್ಣೌ ಚ ತ(ದ)ದೃಢೇ: (ತತ್ಸಮ್ಮವಾತ್) ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸಂಕ್ಷಬ್ದವಾಚ್ಯ  
ಇತ್ಯರ್ಥ: ॥ ೪ ॥

‘ಅನ್ಯಭಾವಂ’ ಪರಿಣಾಮವು ‘ಬಹುತ್ವಾರ್ಥತ್ವೇನೈವ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರದಿಂದ ಆಚೇತನಕ್ಕೆ  
ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು  
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವಾಗದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ‘ಸತ್’  
ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಆಕಾಶಪಕ್ಷ ಏವಾನ್ವಯಾಭಾವ: ॥ ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷೇ ತು, ‘ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯೋ  
ಭಗವಾನ್ ತಸ್ಯಾನ್ತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನಾಕಾಶ: , ತಸ್ಮಿನ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ  
ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ, ಸ ಭಗವಾನಪಹತಪಾಪ್ತೇ’ ಇತ್ಯನ್ವಯ: ॥ ೫ ॥

ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಾದರೂ  
‘ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯ: ಭಗವಾನ್ ತಸ್ಯಾನ್ತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶ-  
ಸ್ತಾವಾನಾಕಾಶ: , ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ, ಸ  
ಭಗವಾನಪಹತಪಾಪ್ತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವಬೋಧ: - ‘ಅನ್ವಯಾಭಾವ:’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ದಹರಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಮಂದ್ವಿತೇನ  
ವಿವೃಣೋತಿ - ಆಕಾಶಪಕ್ಷ ಏವೇತಿ ॥

‘ಅನ್ವಯಾಭಾವ:’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

‘ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಮುಪಾಸ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಧತೇ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾದರ್ಶನಾತ್ । ನಹಿ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶೋಽನ್ವೇಶ್ಯ ಇತ್ಯುಪಪದತೇ ತದಭಾವಾದಯೋಗಾच्च ।

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಅನ್ವೇಷಣೆಯು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ? ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನच दहराकाशमेव विशिष्य ‘उभे अस्मिन्’ इत्यादिपरिहार इति युक्तम् । दहरस्याव्याप्तत्वेन विशेषणायोगात् । पृथिव्यादीनां मुख्यतोऽनुपास्यत्वाच्चेति भावः।

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೂ ಆಲ್ಲ.

एवकारव्यवच्छेद्यमाह - विष्णुपक्ष इति ॥ ‘तस्मिन् यदन्तः’ इत्यत्र हृत्पद्मस्थाकाशगतं ब्रह्मान्वेष्ट्यमित्युच्यते ।

ಏವಕಾರದಿಂದ ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ‘ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ब्रह्मपुर’ पदेनैव ब्रह्मस्थितिसिद्धेः । नचैवं ‘किं तदत्र’ इति प्रश्नानुपपत्तिः । तस्य ‘कीदृशं तत्’ इति धर्मविषयत्वेन स्वरूपविषयकत्वाभावादिति प्रश्नवाक्याभिप्रायं सिद्धवत्कृत्य ‘अन्वेष्टव्यः’ इत्यनूय वाक्यान्वयः प्रदर्शितः । तस्य भगवतः । तावानाकाशः, विद्यत इति शेषः ।

‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರ’ ಪದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರುವಿಕೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

ಹಾಗಾದರೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಏಕೆಂದರೆ 'ಕೀದೃಶಂ ತತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದಾಗ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ವೇಷವ್ಯಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿ, ವಾಕ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ಭಗವಂತನ' ಎಂದರ್ಥ. 'ತಾವಾನಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ತस्मिन् ಆकाಶೇ ವಿಷ್ಣೌ ವಾ । उपलक्षणं चैतत् । 'नास्य जरयैतज्जीर्यते, न वधेनास्य हन्यते' इति वाक्योक्तधर्मान्तरयुक्तश्रेत्यपि ग्राह्यम् ।

'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯತಜ್ಜೀರ್ಯತೇ, ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಾರ್ಧಕ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನ ಸಂಹಾರದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂಭೃತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

तथा च आकाशपक्ष एवान्वयाभावात् विष्णुपक्षे चान्वयभावाद् विष्णुरेव हृत्पद्मस्थ इत्यर्थः ॥ ५ ॥

ಹೀಗೆ ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲೇ ಅನ್ವಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

### अनुकृत्यधिकरणम्

न्यायविवरणम् — यज्ज्ञानाच्छाश्वतं सुखं स भगवान्यद्वह्मनिर्देश्यं सुखमिति वदन्ति तदेतत्स्वपमिति मन्यन्ते । अतः पूर्ववादविपरीतैव श्रुतिः । पूर्ववादोक्तयोजना तु भ्रम एव ॥६॥

ಯಾವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವು ಆಗುತ್ತದೋ, ಅವನೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು. ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನೆನ್ನುತ್ತಾರೋ, ಆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುಖವನ್ನು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸತ್ಸ್ವರೂಪವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯೋಜನೆಯಾದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಬೋಧ - 'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಧಿಕರಣ-  
ಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಯಜ್ಞಾನಾಚ್ಛಾಶ್ವತಂ ಸುಖಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ||

'ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು 'ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯಜ್ಞಾನಾಶ್ವತಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವೇ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತಿ  
ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ಪ್ರಕೃತಪರಾಮರ್ಶತ್ವಮ್ । ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇ ತು ತಸ್ಯಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾದ-  
ಪ್ರಕೃತಪರಾಮರ್ಶಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಙ್ಕಾನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಕೃತತ್ವಮುಪಪಾದಯಿತುಂ  
'ಯಜ್ಞಾನಾಚ್ಛಾಶ್ವತಂ ಸುಖಂ ಸ ಭಗವಾನ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । 'ತಮಾತ್ಮಮ್' ಇತ್ಯುಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯೇ  
ತಚ್ಛಬ್ದೇನ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಇತಿ  
ಭಾವಃ ।

'ತನೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರವಾದರೆ, 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ  
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಯಿತು. ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.  
ಒಂದು ವೇಳೆ 'ತದೇತದಿತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಅಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ  
ಅಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ  
ಪ್ರಕೃತತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಜ್ಞಾನಾಶ್ವತಂ ಸುಖಂ ಸ ಭಗವಾನ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.  
'ತಮಾತ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನ-  
ಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ನನು ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಕೃತತ್ವೇಽಪಿ ನಪುಂಸಕಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಚ  
ತಾದೃಶಸುಖಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೈವ ಪರಾಮರ್ಶೋ ಯುಕ್ತಃ ಇತ್ಯತಸ್ತದ್ವಾಕ್ಯಂ ಯೋಜಯತಿ -  
ಯದ್ವೇತಿ ||

ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಅಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ  
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ  
ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ  
'ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

ತದೇತತ್ವರೂಪಮಿತಿ || ತದ್ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮ್, ಏತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಭಗವತಃ  
स्वरूपमित्यर्थः । न चैवमभ्युपगमे कारणाभावः । 'तमेव भान्तम्' इत्यायुक्तहेतु-  
नामनुपपत्तेरिति भावः । कथमनेन न्यायो विवृत इत्यत आह - अत इति ||

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ

‘ತದೇತತ್ ಸ್ವರೂಪಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವು ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಾರದು. ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯಾದಿಭಾಸಕತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವು ಹೇಗೆ ವಿವೃತವಾಯಿತು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅತಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯತ್ವಾತ್ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ  
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾಚಕರೂಪೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವವಾದಿನಾಪಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಸ್ವಾರಸ್ಯಾದೇರುಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಥಮೇತದಿತ್ಯತ  
 ಆಹ - ಪೂರ್ವವಾದೋಕ್ತೇತಿ ॥ ಭ್ರಮೋ ಭ್ರಮಮೂಲಿಕೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಅತಃ’ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದರ್ಥ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯೂ ಸಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಪ್ರಕಾರ ಏಕೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಪೂರ್ವವಾದೋಕ್ತ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಭ್ರಮಃ’ ಎಂದರೆ ಭ್ರಮಮೂಲಕ ಎಂದರ್ಥ.

ನನ್ವೇವಂ ಸತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತೇವ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತವಾದನುಯಾಖ್ಯಾನೇ ಭ್ರಮಪದಂ  
 ಕಿಮರ್ಥಮಿತ್ಯತೋ ವಾಽಹ - ಪೂರ್ವವಾದೇತಿ ॥ ‘ಇತಿ ಸೂತ್ರನಾಯ ಭ್ರಮಪದಪ್ರಯೋಗಃ’ ಇತಿ  
 ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ ॥ ೬ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಯೆಂದಂತಾಯಿತು. ಆದಾಗ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಪದವನ್ನೇಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ‘ಪೂರ್ವವಾದ’ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಇತಿ ಸೂಚನಾಯ ಭ್ರಮಪದಪ್ರಯೋಗಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶೇಷಪೂರ್ಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

### ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ಲಿಂಗಾನಾಂ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯವಕಾಶೋ ವಿಚಿತ ಏವೇತಿ ತದ್ರಾಹಿತ್ಯಂ ಭ್ರಮ  
 ಏವ । ವಾಮನಶ್ರುತೇವಾನವಕಾಶ ಇತಿ ಇಶಾನಶಬ್ದೋಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ॥ ೭ ॥

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಮಮೂಲಕವಾಗಿದೆ. ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೇನೇ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಬೋಧ: - 'ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮ:' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತ-  
ಸಮ್ಮಂದ್ವಿತೀನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ || ಲಿಂಗಾನಾಮಿತಿ ||

'ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮ:' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಲಿಂಗಾನಾಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.'

ಲಿಂಗಾನಾಂ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿನಾಮ್ | ವಿಧತ ಏವೈತ್ಯವಧಾರಣಂ ತು 'ಶಬ್ದಾದೇವ'  
ಇತಿ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರೇಣ | ಸಾಧಕಪ್ರಾಬಲ್ಯಾನುರೋಧಿತತ್ವಾತ್ಸಾಧ್ಯಾವಧಾರಣಸ್ಯ |

'ಲಿಂಗಾನಾಮ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿದ್ಯತೇ ಏವ'  
ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣವು 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧಕವಾದ  
ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸಾಧ್ಯದ ಅವಧಾರಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ನನು ಭ್ರಮತ್ವೇ ಹೇತುರನೇನೋಚ್ಯತೇ ನತು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಇತಿತಿ || ಭ್ರಮೋ  
ಭ್ರಮವಿಷಯ: | ಸೌತ್ರಪ್ರಮಿತಪದಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ವದೇಂತತ್ಫಲಮಪ್ಯಾಹ - ವಾಮನೇತಿ ||

ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಭ್ರಮಮೂಲಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.  
ಹೊರತು, ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಇತಿ' ಎಂಬುದರಿಂದ  
ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಭ್ರಮ:' ಎಂದರೆ 'ಭ್ರಮವಿಷಯ:' ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು  
ಹೇಳುತ್ತಾ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಾಮನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಅನವಕಾಶಃ, ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರೇತಿ ಶಿಫಃ | (ಯದ್ವಾ 'ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯವಕಾಶೋ ವಿಧತ ಏವ'  
ಇತ್ಯೇತ್ರ 'ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯೇವ' ಇತಿ ಏವಕಾರಸಮ್ಮಂದ್ವಿ: | 'ಲಿಂಗಾನಾಮ್' ಇತ್ಯನೇನೈವ ವಾಕ್ಯೇನ  
ಲಿಂಗಾನಾಂ, ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮಿತಿ ನ್ಯಾಯೋ  
ವಿವೃತ: | ತದ್ವುಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯೇ 'ತच्च ಲಿಂಗಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಇತಿ |

'ಅನವಕಾಶಃ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. 'ಲಿಂಗಾನಾಮ'  
ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಕಡೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬ  
ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣಾ ವಿಷ್ಣಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಸ್ಯೈವೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ -  
ತದ್ರಾಹಿತ್ಯಮಿತಿ || ಲಿಂಗಾನಾಂ ಪರಮಾತ್ಮಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಹೇತುಮಾಹ - ವಾಮನಶ್ರುತೇರಿತಿ ||  
ಸಿದ್ಧಾಂತಫಲಕಥನಂ ತು ಮೂಲ ಏವ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ || ೭ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ  
'ತದ್ರಾಹಿತ್ಯಮಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಲಿಂಗಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆನ್ನಲು  
ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ



ಕಾರಣವನ್ನು 'ವಾಮನಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಫಲಕಥನವು ಮೂಲದಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

### ಕಂಪನಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯೋದಯತತ್ವಸ್ಯ ಚ ವಿಷ್ಣಾವೇವಾವಕಾಶಃ । ಉದಯತತ್ವಮೇವೋದ-  
ಯತತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೦ ॥

'ವಜ್ರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಉದಯತತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಉದಯತತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಉದಯತತ್ವ' ಎಂದರ್ಥ.

ಭಾವಬೋಧ: - 'ತಾದೃಗ್‌ದ್ವಯಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಜ್ರಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನಾಪಿ  
ವಿವೃಣೋತಿ - ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯೇತಿ ॥ ಅತ್ರ ವಜ್ರಶಬ್ದೋದಯತತ್ವಯೋಸ್ತಾದೃಶತ್ವಂ ನಾಮ ವಾಮನಶ್ರುತೇರಿವ  
ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶಲಕ್ಷಣಂ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ । ಅತಃ ಏವ 'ವಿಷ್ಣಾವೇವ' ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ  
ಸಕಲಜಗದ್ವೈಕತ್ವವಿರೋಧಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ತಾದೃಗ್‌ ದ್ವಯಮ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಜ್ರಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ. ಇಲ್ಲಿ 'ವಜ್ರಶಬ್ದ' ಹಾಗೂ 'ಉದಯತತ್ವಲಿಂಗ'  
ಎರಡಕ್ಕೂ 'ತಾದೃತ್ವ' ಎಂದರೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯಂತೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ-  
ವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ವಿಷ್ಣಾವೇವ' ಎಂದು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.  
ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಕಲಜಗದ್ವೈಕತ್ವದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನನ್ವಸ್ತು 'ವರ್ಜನಾದ್ರಜಮುಚ್ಯತೇ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಬಲಾದ್ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಮ್ ।  
ಉದಯತತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಕಥಮಿತ್ಯತಃ ಆಹ - ಉದಯತತ್ವಮೇವೇತಿ ॥

'ವರ್ಜನಾದ್' ವಜ್ರಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ವಜ್ರಶಬ್ದವು ದುಷ್ಕರವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ  
ವಜ್ರನನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ಉದಯತತ್ವಲಿಂಗವು' ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ  
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉದಯತತ್ವಮೇವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏವಕಾರಣೋತ್ತಮನಾದಿಕಂ ವ್ಯವಚ್ಛಿನತಿ । ಹೇತುಸ್ತುಕ್ತಃ ಏವ । ಏವಂ ಚ ನಿರವಕಾಶತ್ವ-  
ರೂಪತಾದೃಶವೋಪೇತವಜ್ರಶಬ್ದೋದಯತತ್ವಲಿಂಗರೂಪದ್ವಯಾದ್ ವಜ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಭಾವಃ

॥೧೦॥

ಏವಕಾರದಿಂದ ಉನ್ನಮನಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶತ್ವರೂಪವಾದ 'ತಾದೃಕ್ಷ' ಎಂಬ ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಪೇತವಾದ 'ವಜ್ರಶಬ್ದ' ಮತ್ತು 'ಉದ್ಯತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡರ ಬಲದಿಂದ ವಜ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

## ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ಅಯಂ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ ಸಂಸಾರಿ । ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತ ಉಪೇತಃ । ಅತಃ ಆದಿತೀತಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಂ ಸಂಸಾರಿಣಿ ಉಪೇತಃ । 'ಆದಿತೀನೈವ' ಇತ್ಯವಧಾರಣಂ ಬಾಹ್ಯಜ್ಯೋತಿಷ್ಣು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯಾದಿ । ಲೋಕಸಂಚರಣಂ ತು ಜೀವಮಾಧಾಯ ತಸ್ಯೈವಾದುಃಖೇನ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾತ್ ॥೧೧॥

'ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದರೆ, 'ಆದಿತೀತಿಜ್ಯೋತಿಃಸಮ್ರಾಟ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿತೀತಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠವು ಯಾರಿಗೆ ? ಎಂದರೆ, 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಸಂಸಾರಿಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಆತ್ಮವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ತಾನೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುನಃ ಆತ್ಮನು ಯಾರೆಂದು ? ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, 'ಆತ್ಮವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತೀತಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಸಂಸಾರಿಜೀವನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆದಿತೀತಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠವು ಸಂಸಾರಿಜೀವನಿಗೆನೇ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಆದಿತೀನೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅವಧಾರಣವು ಬಾಹ್ಯಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತೀನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉಭಯಲೋಕಸಂಚಾರವಾದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಸ್ವಾತ್ಮತ್ವವಿದ್ದರಿಂದ ದುಃಖ ದೋಷವಿಲ್ಲದೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಭಾವಬೋಧಃ - 'ಬಹುತಾದೃಕ್ಷತವಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಬಂಧಿನಿತ್ವೇ ನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಅಯಂ ಪುರುಷ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

'ಬಹುತಾದೃಕ್ಷಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಯಂ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

‘ಹೃದಂತಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇ ‘ಆದিত್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಃ ಸಮ್ರಾಟ್’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿ ನ ಬಾಧಕಮಿತಿ ವಕ್ತುಮಾಹ - ಅಯಂ ಪುರುಷ ಇತಿ ॥

‘ಹೃದಂತಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದರೆ ‘ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಃ ಸಮ್ರಾಟ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿವು ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ‘ಅಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

‘ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ, ಸಂಸಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ‘ನ ತದ್ರಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾದಿತ್ಯಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಾಭಿವಿಷ್ಣುಯೋಗಾತ್ ಸಂಸಾರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ನನ್ವಸ್ಯೈವ ಸಂಸಾರಿಣೋ ವಾಗಾದಿ (ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ) ಶಾಂತೌ ಸತ್ಯಾಂ ‘ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇತಿ ಸ್ವಯಂ ಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಕ್ತೌ ‘ಕತಮ ಆತ್ಮಾ’ ಇತಿ ತದಾತ್ಮಪ್ರಶ್ನೇ ‘ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಂ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತ ಇತಿ ॥

‘ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಜೀವನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ‘ನ ತದ್ರಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಸಹ ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿವು ಯುಕ್ತವಾಗದ ಕಾರಣ ಸಂಸಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಸಾರಿಜೀವನಿಗೆ ವಾಗಾದಿಗಳು ನಿರ್ವಾಹಾರವಾಗುವಾಗ ‘ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ತಾನೇ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಲು ‘ಕತಮ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು ಪುನಃ ಆತ್ಮನು ಯಾರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ‘ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ‘ಅಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಇತಿ ಸಂಸಾರೀತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ - ಅತ ಇತಿ ॥

‘ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ‘ಅಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರಿಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಯತಃ ‘ಅಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಇತಿ ಸಂಸಾರಿ ಅತಸ್ತತ್ರೋಕ್ತಮಾದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಪುರುಷನು ಸಂಸಾರಿಜೀವನಾಗಿದ್ದಾನೋ? ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿವು ಸಂಸಾರಿಜೀವನಿಗೇನೇ ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ನನ್ವಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇ ತಸ್ಯಾಸ್ತಮಯಾದಿಶून್ಯತ್ವೇನ ತಜ್ಜಯೋತಿಷ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವದಾ ಜೀವೇ ಸತ್ತ್ವಾತ್ 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವ' ಇತಿ 'ಚಂದ್ರಮಸೈವ' ಇತ್ಯವಧಾರಣಾನುಪಪತ್ತಿರित್ಯತ ಆಹ - ಆದಿತ್ಯೇನೈವೇತಿ ||

ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರಮಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಸ್ತಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವ ಜೀವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವ' 'ಚಂದ್ರಮಸೈವ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಿಪದೇನ ಪರಮಾತ್ಮನೋಸ್ತಮಯಾದಿಶून್ಯತ್ವೇನ ಜಾಗರಾದಾವಪಿ ಸದ್ಭಾವಾದಾತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರिति, 'ಸುಪ್ತಾವೇವ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತೇರ್ಭಾವೇ ಭಾವೇಽಪಿ' ಇತಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಗತಿಃ, ತಥಾ 'ಅತ್ರಾಸ್ಯಂ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ 'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾತ್ತತ್ರ ಚ ಸ್ವಯಂಶಬ್ದಸ್ಯ ಜೀವವಾಚಕತ್ವಾದಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕತ್ವೇ, ಶಿಕ್ಷ್ಯಮಾನಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ-ವಿರೋಧಸ್ಯಾತ್ರ 'ಅಯಂ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇತಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಪರಿಹಾರಶ್ಚ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಏತದೇವಾಭಿಪ್ರೇತೋಕ್ತಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಂ 'ನಚ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ' ಇತಿ |

ಆದಿಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸ್ತಮಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ. ಜಾಗೃತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸುಪ್ತಾವೇವ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತೇರ್ಭಾವೇ ಭಾವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದರಂತೆ 'ಅತ್ರಾಸ್ಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಯಂಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಅತ್ರಾಸ್ಯಂ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಚ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಯಥಾ ಆದಿಪದೇನ 'ಇಮಂ ಲೋಕಮತಿಕ್ರಾಮತಿ' ಇತ್ಯಾದೇಃ 'ಕೃತ್ವಾ ವಿವಾಹಂತು ಕುರುಪ್ರವೀರಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿವದಂತರ್ಣೀತಗಿಚ್ಛೇನೋಪಪತ್ತಿರिति ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸಾವಕಾಶತ್ವಂ ಗೃಹ್ಯತೇ |

ಅಥವಾ ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಇಮಂ ಲೋಕಮತಿಕ್ರಾಮತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿಗೆ 'ಕೃತ್ವಾ ವಿವಾಹಂತು ಕುರುಪ್ರವೀರಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಂತೆ ಅಂತರ್ಗತವಾದ 'ಃ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ನನು ತಥಾಪಿ ಕರ್ಮಮರಣಾದಿರಹಿತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ಮನಿಬಂಧನೋಭಯಲೋಕಸಂಚರಣ-ಮೃತ್ಯುರೂಪದರ್ಶನಾದಿ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಲೋಕಸಂಚರಣಂ ತ್ವिति ||

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ

ಆದರೂ ಸಹ ಕರ್ಮ, ಮರಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಕರ್ಮಬಿಂಬಧನ, ಉಭಯಲೋಕಸಂಚಾರ, ಮೃತ್ಯುವಿನ ದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲೋಕಸಂಚರಣಂ ತು' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸ ಸಮಾನಃ ಸನ್’ ಇತಿ ಸಮಾನಶಬ್ದಾಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ - ಅದ್ಃಖೇನೈವೇತಿ || ಎತಚ್ಚ ಜೀವೇ ನ ಸಮ್ಮವತೀತಿ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಸಮಾನತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಪ್ರಮಿತಹೇತುಮಾಹ - ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾದಿತಿ ||

‘ಸ ಸಮಾನಃ ಸನ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮಾನಶಬ್ದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ಅದ್ಃಖೇನೈವ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುಃಖರೂಪವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಭಯಲೋಕ ಸಂಚಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಸಮಾನತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ‘ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನನ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ವಸ್ಯ ಜೀವನಿಷ್ಠತ್ವಂ, (ಮೃತ್ಯುರೂಪದರ್ಶನಾಽಽದೇವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಾತ್ರಂ), ಲೋಕಸಂಚರಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರನಿಷ್ಠತ್ವಮಿತ್ಯನೇಕಪ್ರಕಾರತ್ವೇನ ಬಹುನಾಂ ತಾದೃತ್ವಾಭಾವ ಇತಿ ಚೇನ್ |

ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಕಸಂಚರಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಬಹುತಾದೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಾಂತಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಕೇವಲ ಉಭಯಲೋಕಸಂಚಾರವೆಂಬ ಒಂದೇ ಧರ್ಮದಿಂದ ಬಹುತಾದೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ‘ಕತಮ್ ಆತ್ಮ’ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾಯೋಗಃ, ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಕರ್ತೃತ್ವಂ ‘ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶರೀರಮ್’ ಇತಿ ಮನ್ತ್ರಾಸಂಕ್ಲಿಪ್ತೀತಿತ್ಯೇತೈಃ ಸಹಿತಸ್ಯ ಲೋಕಸಂಚರಣಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ-ಸಾಧಕತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ತಾದೃಶಾನಾಂ ಬಹುತ್ವಸಮ್ಮವಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯೇ ‘ಕತಮ್ ಆತ್ಮ’ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾದಿನೈಷಾಂ ಜೀವಪಕ್ಷೇ ಏವ ಬಾಧಕತ್ವೋಕ್ತಿಃ |

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಕತಮ್ ಆತ್ಮ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ‘ಸ್ವಪ್ನಪದಾರ್ಥಕರ್ತೃತ್ವ’, ಮತ್ತು ‘ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶರೀರಮ್’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅಸಂಗತಿ ಈ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಲೋಕಸಂಚರಣವು ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುತಾದೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಕತಮ್ ಆತ್ಮ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಏತದೇವಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಃ - ‘ಜೀವಪಕ್ಷೇ ಬಹುಬಾಧಕಸಂಘಾತಾದ್’ ಇತಿ | ತತಃ ಬಹುನಾಂ ಲೋಕಸಂಚರಣಾದಿನಾಂ ತಾದೃತ್ವಾದ್ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದ್ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೧ ||

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಜೀವಪಕ್ಷೇ ಬಹುಬಾಧಕಸದ್ಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಸಂಚಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಬಹುತಾದ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಧರ್ಮವು ಅನ್ಯತನಿರವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಷ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

## आकाशाधिकरणम्

न्यायविवरणम् — वै नामेति निर्वहितृत्वे श्रुत्यादिप्रसिद्धिबाहुल्यम् । प्रसिद्धाकाश-  
स्योक्तमनामरूपत्वं विरुद्धम् ॥ १२ ॥

'ವೈ ನಾಮ' ಎಂಬೆರಡು ನಿಪಾತಗಳು ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ 'ತೇ ತದಂತರೇ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನಾಮಧೇಯತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. .

भावबोधः — 'उक्तस्य विरोधः' इत्युक्तन्यायमाकाशाधिकरणसिद्धान्त-  
सम्बन्धित्वेनापि विवृण्वन् पूर्वपक्षन्यायस्य सावकाशत्वं तावदाह — वै नामेति ॥

'ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವೈ ನಾಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

वै नामेति निपातद्वयं भगवतो नामरूपनिर्वहितृत्वे लोकप्रसिद्धभावेऽपि 'एको  
दाधार भुवनानि विश्वे' इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धिबाहुल्यं दर्शयतीत्यर्थः ।

'ವೈ ನಾಮ' ಎಂಬೆರಡು ನಿಪಾತಗಳು ವಿಷ್ಣು ನಾಮರೂಪಗಳೆರಡನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವಲ್ಲಿ, ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಬಹಳವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

अनेन श्रुतौ वै नामेति निपादद्वयस्य 'नामरूपयोर्निर्वहिता' इत्युत्तरेणान्वयः।  
विधेयार्थप्रसिद्धियोतकत्वाभिपातस्य पूर्वपक्षे तदयोगादित्युक्तं भवति ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ವೈ ನಾಮ' ಎಂಬೆರಡು ನಿಪಾತಗಳು 'ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ 'ಆಕಾಶ ಯೋ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ನಾಮರೂಪನಿಯಾಮಕತ್ವ ರೂಪವಿಧೇಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. 'ವೈ ನಾಮ' ಎಂಬೆರಡು ನಿಪಾತಗಳು ವಿಧೇಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಲೌಕಿಕೋದ್ದೇಶ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ವೈದಿಕವಿಧೇಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಜ್ಞಿಕಾರೇ ಕೋ ಹೇತುರित्यತೋ  
ನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಉದ್ದೇಶ್ಯರೂಪವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಾಮ ರೂಪನಿಯಾಮಕತ್ವರೂಪವಿಧೇಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

अनेन निपातद्वयस्योद्देशस्य लौकिकप्रसिद्धिद्योतकत्वमभ्युपेत्यापि प्रसिद्धाकाश-  
ग्रहणे 'ते तदन्तरे' इत्युक्तनामरूपत्वस्य विरोध इति न्यायविवरणं कृतं भवति ।  
उपलक्षणं चैतत् । 'तद्ब्रह्मे' इत्युक्तब्रह्मशब्दविरोधश्चेत्यपि ज्ञातव्यम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳ ಉದ್ದೇಶವು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ 'ತೇ ತದಂತರ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅನಾಮರೂಪತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ನಾಮರೂಪಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾ 'ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रसिद्धपदं न केवलं विष्णुव्यावृत्त्यर्थम् । किन्तु उक्ताभ्युपगमसूचनार्थम् ।  
एवंच प्रसिद्धाकाशस्य नामरूपत्वेनोक्तस्यानामरूपत्वस्य विरोधाद्विष्णुपक्षे च  
तदभावाद्विष्णुरेवाकाशपदवाच्य इत्यर्थः ॥ १२ ॥

ಪ್ರಸಿದ್ಧಪದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವ್ಯಾಪೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಭ್ಯುಪಗಮಸೂಚನೆಯಾಗಿಯೂ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ನಾಮರೂಪಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, 'ಅನಾಮತೋ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಅರೂಪೋ ಭೂತವರ್ಚನಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

## ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್—ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತಿಯೋರ್ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರ್ಮೇದೋಕ್ತೇರಸಙ್ಗತ್ವಾದಿಚೇಶ್ವರಸ್ಯೈವೇತ್ಯರ್ಥಾಙ್ಗೇದ  
ಎವ ಭವತಿ । ಜೀವಸ್ಯ ತದಯುಕ್ತೇರೀಶೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಚ ॥ ೧೩ ॥

ಸುಷುಪ್ತತ್ವಾಂತಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ  
ಅಸಂಗತ್ಯ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ  
ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.  
ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಸಂಗತ್ಯವು ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ್ದರಿಂದ  
ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಬೋಧ: - 'ಅರ್ಯಾತ್ತಿರ್ಯಾಗತಿ:' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತ-  
ಸಮ್ಮಂದ್ವಿತೀನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತಿಯೋರಿತಿ ॥

'ಅರ್ಯಾತ್ಮಭಾಗತಿ:' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ  
ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತ್ಯೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭೇದ ಎವಾಭೇದೋ ನೇತ್ಯರ್ಥ: । ಯದುಕ್ತಮರ್ಯಾತ್ವಪ್ರಾದಿಢ್ವತ್ವಾಸಙ್ಗತ್ವಯೋಃ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾ-  
ನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಯಾ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರಭೇದ ಇತಿ, ತನ್ನ ।

ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಭೇದವಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ, ಅಸಂಗತ್ಯ ಮೊದಲಾದ  
ಲಿಂಗಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ  
ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತಿಪ್ರಕರಣಯೋಃ 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿವೃತ್ತಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾಽರೂಢಃ'  
ಇತಿ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರ್ಮೇದೋಕ್ತೇರಸಙ್ಗತ್ವಂ, ಆದಿಪದೋಕ್ತಂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಢ್ವತ್ವಂ ಚೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಭವತೀತಿ  
ತದಭಿಪ್ರಾಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಭಾವಾಚ್ಚ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರಭೇದಸ್ಯೈವಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಎಕೆಂದರೆ ಸುಷುಪ್ತತ್ವಾಂತಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿವೃತ್ತಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾಽರೂಢಃ'  
ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸಂಗತ್ಯ, ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವ  
ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ  
ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಭೇದವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ



ಅನೇನ ಅರ್ಥಾತ್ತಾ, ಭೇದೇನೈವ ನ ತ್ವಭೇದೇನ ಗತಿರವಗತಿರिति ನ್ಯಾಯೋ ವಿವೃತೋ  
ಭವತಿ । ಅಸಂಕ್ಷತವಿಮಿಶ್ರಸ್ಯೈವೈತುಕ್ತಮುಪಪಾದಯತಿ - ಜೀವಸ್ಯೇತಿ ॥

ಅಂದರೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ತಥಾ' = ಭೇದದಿಂದಲೇ, ಗತಿಃ = ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಅಭೇದದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವು ವಿವೃತವಾಯಿತು. ಅಸಂಗತ್ಯವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜೀವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ನನು ಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್, ಇತಿ ಕಥಮಿಮಿಶ್ರಸ್ಯೈವೈತುಕ್ತಮಿತ್ಯತ ಆಹ  
- ಇಶೋ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಛೇತಿ ॥ ಇಶಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವೇನ ಸ್ವಾಪ್ಪಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಸತ್ಯತ್ವೇನ  
ಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತಃ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯವೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಈಶೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಛ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ರಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

### ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್ - 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವೇದೇನ ಗಮ್ಯತೇ' ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದೋ ವಿಷ್ಣಾವೇವ  
ಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಾದಿಜಶಬ್ದೋಽಪಿ ತस्ಮಿन्ನೇವ । ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಕರ್ಮಫಲಾಭಾವಾಯುಕ್ತೇಸ್ತಯೋ  
ರ್ಮೇದೋಽರ್ಥಾದಾಪಯತೇ । ಉಕ್ತವಿರೋಧಶ್ಚ ತತ್ರೈವ । ಭೇದಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ । ತಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಸ ಶಬ್ದಶ್ಚ  
ಚತುರ್ಮುಖೇಽನವಕಾಶ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಮೇತತ್ ॥ ೧೪ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ಯಾಯವಿವರಣೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ॥

'ಬ್ರಹ್ಮಣಾ' = ವೇದದಿಂದ, 'ಗಮ್ಯತೇ' = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದದ ಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ 'ಅಜ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕೂಡದ ಕಾರಣ, ಅವರಿಗೆ ಭೇದವೇ ಅರ್ಥಾತ್ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ವಚನಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' 'ಅಜ' ಶಬ್ದಗಳು

ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಿಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಹಳವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣು ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ಪಾಪದ್ಯಾಲೇಪ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಪರವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವಬೋಧ: - 'ಸಮಸ್ತಮೇತದ್' ಇತ್ಯತ್ರೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಮ್ಬಂಧ್ಯರ್ಥಾಂತಿತ್ಯಾಗತಿ ರೂಪನ್ಯಾಯಪರಾಮರ್ಶ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಂ ನ್ಯಾಯಂ 'ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ:' ಇತ್ಯಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತ- ಸಮ್ಬಂಧಿತವೇನಾಪಿ ವಿವೃಣೋತಿ - ಬ್ರಹ್ಮಣೇತಿ ॥

'ಸಮಸ್ತಮೇತದ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ 'ಅರ್ಥಾತ್ಪ್ರಥಮಾ ಗತಿ:' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪರಮಾರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಆ ನ್ಯಾಯವನ್ನು 'ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ:' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ.

ಸದ್ಭೋತೇ ಕಾರಣಾಭಾವೇನ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಾ' ಇತಿ ಭವಿತವ್ಯೇ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಇತ್ಯಾಧಿಕಾರ್ಯಕ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಸರ್ವವೇದವೇಯತ್ವಂ 'ಏಷ ನಿಯತ:' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗತಬ್ರಾಹ್ಮಣ- ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದೋ ವಿಷ್ಣಾವೇವ' ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

'ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಗಮ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, 'ಬ್ರಹ್ಮ ಆಣ' 'ಬ್ರಹ್ಮಾಣಾ:' ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ:' ಎಂದು ಹೇಳಾಯಿತು? ಎಂದರೆ ಅಧಿಕಾರ್ಯಕ ಸ್ವರದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವೇದವೇದ್ಯತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಏಷ ನಿಯತ: ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೂ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ:' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ

तथा च तत्समभिव्याहारादजशब्दोऽपि केनापि प्रकारेण 'न जायते' इति व्युत्पत्त्या प्रयुक्त इत्यभिप्रेत्याह - तस्मिन्नेवेति ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ 'ಜಾಯತೇತ್ಯಜಃ' ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, 'ಅಜ' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

नन्वजशब्दस्योक्तव्युत्पत्तिकत्वे स्वत एव विष्णुपरत्वसम्भवेन तस्योक्त-  
यौगिकार्थब्राह्मणशब्दसमभिव्याहारान्यथानुपपत्त्या विष्णुपरत्वं कुत इति चेन्न ।  
'अयं ब्राह्मणो विरिञ्च एव । तस्मिन्नजशब्दश्रवणात् ।

'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಸ್ವತಃ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಏಕೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಜ' ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

नच तस्य विष्णाववकाशः । ब्राह्मणशब्दसमभिव्याहृतस्य चतुर्मुखपरत्वोपपत्तेः'  
इति पूर्वपक्षिणा ब्राह्मणशब्दस्य रूढिमभिप्रेत्याजशब्दस्य चतुर्मुखपरत्व-  
साधकताङ्गीकारात् । ततश्च पूर्वायुक्तन्यायेनैव ब्राह्मणशब्दस्योक्तयोगेन  
विष्णुमात्रपरत्वे, तत्समभिव्याहारादजशब्दस्यापि तत्परत्वमित्यभिप्रायात् । अत  
एव तत्त्वप्रकाशिकायां एतदनुरोधेनैवमेव पूर्वपक्षः कृतः ।

'ಅಜ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖವಿಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಾಗ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, 'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖವಿಪರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಯೋಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ತತ್ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ 'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ननु ब्राह्मणशब्दस्यैव रूढिपरित्यागेन यौगिकत्वाङ्गीकारे को हेतुः ।  
येनाजशब्दस्याप्युक्तयौगिकताङ्गीकार इति चेन्न । एतद्वाक्योक्तब्राह्मणस्य विरिञ्चत्वे  
पापालेपादिलिङ्गविरोधात्, पत्यादिशब्दविरोधाच्च ।

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದಕ್ಕೇನೇ ರೂಢಿಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? 'ಅಜ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಯೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪಾಪಾಲೇಪವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ.

ನನು ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ವಯೋರಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತಲ್ಲಿಕ್ಷ್ಯ, ಸ ಶಬ್ದಶ್ಚ ಚತುರ್ಮುಖೇ ಸಾವಕಾಶಾವಿತ್ಯತಸ್ತಮೇವ ನ್ಯಾಯಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವಿವೃಣೋತಿ - ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯೇತಿ ||

ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಪಾಪಾಲೇಪವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ನ ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ವಯೋರಭೇದಃ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ನಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಶಬ್ದಪಾಲೇಪಾದಿ-  
ಲಿಕ್ಷ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಬಲಾತ್ತತ್ಸಿದ್ಧಿಃ ।

ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದ, ಅಜಶಬ್ದ, ಪಾಪಾಲೇಪಾದಿಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಶಬ್ದಯೋರುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । 'ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ  
ಪುಮಾನ್ ವಿರಿಷ್ವತಾಮೇತಿ ತತಃ ಪರಂ ಹಿ ಮಾಮ್' । ಇತಿ ವಚನಾತ್ ವಿರಿಷ್ವತಸ್ಯ ಕರ್ಮಫಲಾಭಾವಾ  
ಯುಕ್ತೇರ್ನಿತ್ಯಮುಕ್ತೇನ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಭೇದಸ್ಯೈವೋಪಪನ್ನತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದ, ಅಜಶಬ್ದ ಇವುಗಳು ಭಗವತ್ಪರವೇ ಆಗಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ ಪುಮಾನ್ ವಿರಿಚಿತಾಮೇತಿ ತತಃ ಪರಂ ಹಿ ಮಾಮ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕೂಡದ ಕಾರಣ, ಅವರಿಗೆ ಭೇದವೇ ಅರ್ಥಾತ್ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಶಬ್ದಯೋರ್ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮೇವ ಕುತಃ । ರೂಢ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯೋಗಸ್ಯ  
ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತದುಭಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಬಲಾದಭೇದಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದೇವೇತ್ಯತ ಆಹ -  
ಉಕ್ತವಿರೋಧಶ್ಚೇತಿ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಅಜಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಏಕೆಂದರೆ ರೂಢಿಗಿಂತಲೂ ಯೋಗವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉಕ್ತವಿರೋಧಶ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

‘ಚೋ ಯಸ್ಮಾದಿತೀರ್ಯೇ । ಯಸ್ಮಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜಶಬ್ದಯೋ ರೂಢ್ಯಾ ಚತುರ್ಮುಖಪರತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರೇ,  
‘ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’ ‘ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ’ ‘ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ’ ಇತ್ಯಾद्यುಕ್ತಂ ವಿರುದ್ಧಂ ಭವತ್ಯತ  
ಉಕ್ತಯೋಗೇನ ತಯೋರ್ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣ’ ಹಾಗೂ ‘ಅಜ’  
ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯುಬಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ‘ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’  
‘ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ’ ‘ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೋ, ಆದ್ದರಿಂದ  
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣ’ ಹಾಗೂ ‘ಅಜ’ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆಂದು  
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ಣಯೋರಭೇದ ಎವ ‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಭೇದಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾನ  
ತಯೋರಭೇದೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾಹ - ತತ್ರೈವೇತಿ ॥

ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’  
ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಶ್ರುತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸರ್ವಥಾ  
ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ‘ತತ್ತ್ವವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಎವಂ ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ಣಯೋರಭೇದೇನ ಯತ್ತಿಸಿದ್ಧಂ ತದಾಹ - ತಲ್ಲಿಂಗಮಿತಿ ॥ ಯಸ್ಮಾದುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ  
ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ಣಯೋರಭೇದಾಭಾವಃ । ತಸ್ಮಾತ್ ತಲ್ಲಿಂಗಂ ಪಾಪಾಘಲೇಪನೀತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲ್ಲಿಂಗಂ  
ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಶ್ಚ ಚತುರ್ಮುಖೇ ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ಣಯೋರಭೇದೇನ ಸಾವಕಾಶ ಇತಿ ನೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವು  
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೋ ಅದನ್ನು ‘ತಲ್ಲಿಂಗಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ  
ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ‘ತಲ್ಲಿಂಗಮ್’  
= ಪಾಪಾಘಲೇಪ, ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಪಶ್ಚಾದಿಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು  
ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಆ ಲಿಂಗ  
ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಪರವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

ಇತಿ ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ, ಏತತ್ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೋಕ್ತಂ, ಸಮಸ್ತಮತ್ರ ನತು ಕಿಂಚಿದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।  
ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವತ್ ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಚ ಸಾಮ್ಯಾದಿತಿ  
ಭಾವಃ ।

ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮರ್ಥಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು  
ಹೊರತು, ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯವಷ್ಟೇ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಂತೆ  
ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾ

ಭೇದಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यद्वाऽत्र समस्तशब्देन 'बाहुल्यं लिङ्गशब्दानाम्' इत्यादयः, 'अर्थात्तथागतिः' इत्यन्ता एकादशापि न्यायाः सङ्गृहीताः । तत्रार्थात्तथागतेरव्यवहितपूर्वाधिकरण-सम्बन्धित्वेनैतच्छब्देन शीघ्रोपस्थितेस्तद्विवरणं प्रथमतः कृत्वा तत्सङ्गत्या प्रतिलोमक्रमेण न्यायान्विवृण्वन् 'उक्तस्य विरोधः' इत्युक्तन्यायं तावद्विवृणोति - उक्तेति ॥

ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, 'ಅರ್ಥಾತ್ತಥಾಗತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹನ್ನೊಂದು ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಅರ್ಥಾತ್ತಥಾಗತೇಃ' ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಶೀಘ್ರೋಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಮೊದಲು ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಗತವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರತಿಲೋಮಕ್ರಮದಿಂದ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ 'ಉಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ 'ಉಕ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

चशब्दः समुच्चये । तत्रैव ब्राह्मणशब्दस्य चतुर्मुखपरत्व एव । उक्तस्य पत्यादिशब्दस्य विरोध इत्यर्थः । अत एव तत्त्वप्रकाशिकायां 'अन्यथा पत्यादिशब्दविरोधात्' इत्युक्तम् । ब्राह्मणस्येत्यस्य नित्यमहिमत्वादिलिङ्गस्य च विरोध इति पूर्वपक्ष्युक्तं तु ब्राह्मणशब्दव्याख्यानेनैव निरस्तम् । एवमुत्तरत्रापि ज्ञातव्यम् ।

'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಾದಿಶಬ್ದವಿರೋಧಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಬರುವುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ವಚನವು 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ननु विशिष्टस्य कर्मफलाभावात्पत्यादिशब्दयोगेऽपि चतुर्मुखस्येश्वर-स्वरूपत्वात्स्वरूपापेक्षया तदुभयोपपत्तिरित्यत आह - भेदश्रुतीति ॥

ವಿಶಿಷ್ಟನಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲವೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಪತ್ನಾದಿ' ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಚತುರ್ಮುಖನು ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವರೂಪಾವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಪತ್ನಾದಿ' ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಭೇದಶ್ರುತಿ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಥಮಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ

‘ತತ ಏತೇ ಜಯಂತ’ ‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಭೇದಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾದಿತೀರ್ಥಃ ।  
ಯದ್ವಾ ‘ಬಹುತಾದೃತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಭೇದಶ್ರುತೀತಿ ॥

‘ತತ ಏತೇ ಜಯಂತ’ ‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ ‘ಬಹುತಾದೃತ್ವಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ‘ಭೇದಶ್ರುತಿ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಬಹುಶ್ರುತಿನಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿರಿಷ್ಣಯೋರ್ದೇ-  
ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನ ನಿರವಕಾಶತ್ವರೂಪಂ ತಾದೃತ್ವಂ ದೃಶ್ಯಮ್ । ತಾದೃತ್ವದ್ವಯಮಿತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ  
ವಿವೃಣೋತಿ - ತಲ್ಲಿಂಗಮಿತಿ ॥

‘ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ನಿರವಕಾಶತ್ವ ರೂಪವಾದ ತಾದೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತಾದೃತ್ವದ್ವಯಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ‘ತಲ್ಲಿಂಗಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾಪಾಲೇಪತ್ವಲಿಂಗಂ, ಪತ್ಯಾ(ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ)ದಿಶಬ್ದಶ್ಚ । ತಾದೃತ್ವಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮುಕ್ತಂ  
ಚತುರ್ಮುಖೇಽನವಕಾಶ ಇತಿ । ಯದ್ವಾ ‘ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ವಿವೃಣೋತಿ -  
ತಲ್ಲಿಂಗಮಿತಿ ॥

‘ಪಾಪಾಲೇಪತ್ವಲಿಂಗಂ’, ‘ಪತ್ಯಾದಿ’ ಶಬ್ದ ಇವುಗಳಿಗೆ ತಾದೃತ್ವವನ್ನು ‘ಚತುರ್ಮುಖೇಽನವಕಾಶಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ‘ಲಿಂಗಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ‘ತಲ್ಲಿಂಗಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಧರ್ಮಸಾಧ್ಯಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಮತಿ ಚತುರ್ಮುಖೇ ನಿಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಜಾತಂ  
ನಿರವಕಾಶಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾಽಭೇದಂ ವಿನಾ ಪಾಪಾಲೇಪತ್ವ-  
ಲಿಂಗಸ್ವಾವಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಭ್ರಮೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತಿರೀತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।

ತಥಾ ‘ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಸ ಶಬ್ದಶ್ಚೇತಿ ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚತುರ್ಮುಖಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಪಾಪಾಲೇಪತ್ವಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು

ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ 'ವಿವರಣಾಶ್ರುತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ 'ಸ ಶಬ್ದಶ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವವೇದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವನಿಮಿತ್ತಕಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಥಾ ಜನ್ಮರಾಹಿತ್ಯನಿಮಿತ್ತಕಾಜಶಬ್ದಶ್ಚ  
ಚತುರ್ಮುಖೇಽನವಕಾಶ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಪರೀತೈವ ಶ್ರುತಿಃ । ಪ್ರಥಮವರ್ಣಪ್ರತಿಪಾದಕೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದೋ,  
ವಿಷ್ಣುಜಾತತ್ವನಿಮಿತ್ತಶಾಜಶಬ್ದ ಇತಿ ಭ್ರಮೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೃತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಸರ್ವವೇದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವು, ಸರ್ವಥಾ ಜನ್ಮರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ಅಜಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯು ವಿವರಣಾಶ್ರುತಿ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮವರ್ಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವನ್ನು, ಅಜಶಬ್ದವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಅನ್ವಯಾಭಾವಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ ತತ್ಸಾಧ್ಯಮಪ್ಯಾಹ - ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯೇತಿ ॥  
ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿವೃದ್ಧಿಮತಃ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಕರ್ಮಫಲಾಭಾವಾಪುಕ್ತೇರ್ನ್ವಯಾಭಾವಾತ್,  
ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ಕರ್ಮಫಲಾಭಾವಾತ್ತಯೋರಭೇದ ಉಚಿತಃ ಉಚಿತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಅನ್ವಯಾಭಾವಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಧ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿರಾದ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲಾಭಾವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಾಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಭೇದವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯದ್ವಾ ‘ಅದೃಷ್ಟಿಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ಪೂರ್ವವದ್ವಿವೃಣೋತಿ - ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯೇತಿ ॥  
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಯೋರಭೇದಸ್ಯ ಕಾರ್ಯದೃಶ್ಯಕರ್ಮೀತ್ಯಾ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಯೋರಭೇದೋ  
ವಿರೋಧೋರಭೇದ ಉಚಿತಃ ಉಚಿತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅಥವಾ ‘ಅದೃಷ್ಟಿಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣವುಳ್ಳ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

‘ವಿರುದ್ಧತಾ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಉಕ್ತವಿರೋಧ ಇತಿ ॥ ಚಶಬ್ದೋ  
ನ್ಯಾಯಾಂತರಸಮುಚ್ಚಯಃ । ತತ್ರೈವ ತಯೋರಭೇದ ಉಚಿತಃ ಉಚಿತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ  
- ಭೇದೇತಿ ॥



‘ವಿರುದ್ಧತಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ‘ಉಕ್ತವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ನ್ಯಾಯಾಂತರವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಭೇದ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ‘ಅನುಕ್ತಿಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ಉಕ್ತೇತಿ || ಉಕ್ತೀಕೃತಮ್ | ಭಾವೇ ಕ್ತಃ | ತದ್ವಿರೋಧೋಽನುಕ್ತಿರೇವೇತಿ ಯಾವತ್ | ತತ್ರ ತಯೋರಭೇದಃ | ವಿಷಯಸಮಮೀಯಮ್ |

ಅಥವಾ ‘ಅನುಕ್ತಿಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ‘ಉಕ್ತ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಉಕ್ತಿಃ’ ಎಂದರೆ ‘ಉಕ್ತಮ್’ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ‘ಕ್ತ’ ಪ್ರತ್ಯಯವಿರುತ್ತದೆ. ‘ತತ್ರ’ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷಯಸಮಮೀಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನನು ‘ಸ್ಥಿತಿಯಾದಯೇ ಹರಿ-ವಿರಶ್ಚಿ-ಹರೇತಿಸಂಜ್ಞಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಯೋರಭೇದಸ್ಯೋಕ್ತವಾತ್ ಕಯಮನುಕ್ತಿರೀತಿಯತ ಆಹ - ಭೇದೇತಿ ||

‘ಸ್ಥಿತಾದಯೇ ಹರಿ-ವಿರಂಚಿ-ಹರೇತಿಸಂಜ್ಞಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಭೇದ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏವೇತನುವರ್ತತೆ | ಭೇದಶ್ರುತೇವ ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ತದ್ವಿರೋಧೇನ ಕ್ವಚಿತ್ತದ್ವೇತೇಂತರ್ಯಾಮ್ಯಭೇದ-ಪರತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ |

‘ಏವ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭೇದಶ್ರುತಿಯೇ ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವಿರುವ ಕಾರಣ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಭೇದವಿರುವಂತಹ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯದ್ವಾ ‘ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ’ ಇತಿ ಚಶಬ್ದಸಮುಚಿತಯುಕ್ತಿಮಾಹ - ಭೇದೇತಿ || ನ ಕೇವಲಮಭೇದಾನುಕ್ತಿಃ ಕಿಂತು ಭೇದೋಕ್ತಿಶ್ಚೇತಿ ಭಾವಃ |

ಅಥವಾ ‘ಅನುಕ್ತಿಶ್ಚ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ‘ಭೇದ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಭೇದವೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯದ್ವಾ ‘ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ತಲ್ಲಿಂಗಮಿತಿ || ನಿಯಮಹಿಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಜಾತಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಸಮೂಹಶ್ಚ ಚತುರ್ಮುಖೇಽನವಕಾಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೪ ||

ಅಥವಾ 'ಬಾಹುಲ್ಯಂ ಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನು 'ತಲ್ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿತ್ಯಮಹಿತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಸಮೂಹವು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

अनवकाश इति प्राबल्यकथनम् । इति, अनेन प्रकारेण, (ए) तत् प्रागुक्तन्यायजातं समस्तमत्र नतु किञ्चिदेवेत्यर्थः । सर्वमेतत्सूचितं सूत्रे 'शब्देभ्यः' इति आद्यर्थकबहुवचनेन ।

'ಅನವಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕೆಲವು ನ್ಯಾಯಗಳಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

(एते सर्वेऽपि न्यायाः सूत्रेणैव वचनवृत्त्युपलक्षणाभ्यां दर्शिताः । अत एव सुधायां, 'दृश्यन्ते ताश्च सर्वशः' इत्यनुव्याख्यानं 'सूत्रसूचितान्यायानभिधाय' इति व्याख्यातम् । एवमुत्तरत्रापि 'स्वयं भगवतोदिताः' इत्यादौ द्रष्टव्यम्) ॥

इति श्रीमन्मार्कण्डेयविरचितायां प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

ಈ ಎಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಗಳು ಸೂತ್ರದ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ 'ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಶಃ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ 'ಸೂತ್ರಸೂಚಿತಾನ್ಯಾಯಾನಭಿಧಾಯ' ಎಂದು ಸೂತ್ರಸೂಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ 'ಸ್ವಯಂ ಭಗವತೋದಿತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ರಘೂತ್ತಮತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಭಾವಬೋಧದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

## ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಬಿಟ್ಟು ಯಾವ ಯಾವೋ ಆಸೆ ಹಿಂದೆ ಹೋಗ್ಬೇಡಿ

ಕರವೆಂದರೆ ನಾಶವುಳ್ಳದ್ದು, ಅಕ್ಷರವೆಂದರೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದ್ದು.

ವರ್ಣ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಿಷ್ಣು ಮೂವರಿಗೂ ನಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಕ್ಷರ ಯಾರು?

ನಾಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಷ್ಟೇ ಸಾಲದು. ಅಕ್ಷರ ಎನಿಸಲು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊರಬೇಕು ... ಹೊರುವುದ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆ ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಬೇಕು.

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನು ... ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ವಿಶ್ರಮಿಸದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ.

“ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಲ್ಲ, ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ” ... ಎಂದು ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರಲ್ಲಾ?!

ಹೌದು.... ಇದನ್ನು ಅಂದೇ ಶಂಕಿಸಿದ್ದರು. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದರು.

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಜ್ಞಾನ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳೆರಡೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯ.

ಜಡ .... ಜಡ .... ಕೇವಲ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ ....

ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಪರಿಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ, ನಿರವಧಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಆಹಾ !! ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯ ಧನ್ಯ !!

ಪ್ರದಯದಲ್ಲೊಂದು ತಾವರೆ, ಅದರಲ್ಲೊಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶ.

ಅದರೊಳಗಿರುವವನು ಯಾರು ? ಬೇವ ಅಂದ್ಕೊಂಡಾ ? ಬೇಡ ಬೇಡ ಯಾಗೊತ್ತಾ ....

‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ.....’ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಹೇಳುವ - ‘ಅಲ್ಲಿರೋನು ಸರ್ವಾಧಾರಕ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತ.....’

ಅನುಕೂಲ ಅನ್ವಿಧ ಸುಖ. ಹಾಗನ್ನಿಸಿದ್ದೆ ಅದೇ ದುಃಖ ಅಂತ ಹೇಳಾರೆ.

ಇರೈಹುದೇನೋ !! ಅದೈ, ಜ್ಞಾನಿಗಳು ‘ಭಗವಂತ ನೀನು ಬೇಕು, ನೀನಷ್ಟೇ ಬೇಕು ...’ ಅಂತಾರೆ.

ಸುಖ-ದುಃಖ, ಸೋಲು-ಗೆಲವು, ಸನ್ಮಾನ-ಅವಮಾನ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ.

ಭಗವಂತ ಕೇವಲ ಭಗವಂತ. ಅವ್ವ ಸಿಕ್ಕಮೇಲೆ ಬೇರೇರೇ ಇಚ್ಛೆನೂ ಇಲ್ಲ. ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಬಿಟ್ಟು

ಯಾವ ಯಾವೋ ಆಸೆ ಹಿಂದೆ ಹೋಗ್ಬೇಡಿ ಅಂತ ಎಚ್ಚರಿಸಿದ ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣ.

‘ವಾಮನ’ ಅಂದೆ ವಾಸುದೇವನೇ ಅನ್ನೋದು ಬಿಟ್ಟು, ಬೇರೆಯವರು ಅನ್ನೋದು

ವೇದ-ವೈದಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪರಿಚಯ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕರಾಳ. ಅಂದಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ನಿರಾತಂಕ.

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟ ಎಂಟನೆಯದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೇ ಪಾದದವರೆಗಿನ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಸಂಪನ್ನವಾಗುವುದು.

ಘೋಷಿತ ಯೋಜನೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯ. ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಯೋಜನೆ.

ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಮಠ, ಮುಳಬಾಗಿಲು